CORNELIUS TACITUS

AB I LIPSIO I F GRONOVIO N HEINSIO
I A ERNESTIO F A WOLFIO

EMENDATUS ET ILLUSTRATUS,

AB IMMANUELE BEKKERO

AD CODICES ANTIQUISSIMOS RECOGNITUS.

TOMUS ALTER.

LIPSIAE
APUD WEIDMANNOS.
a. 1831.

INDEX HISTORICUS.

Numeri absolute positi ad Annales referuntur, H praefixum habentes ad Historias, G ad libellum de moribus Germanorum, A ad vitam Agricolae, O ad dialogum de oratoribus.

INDEX VERBORUM.

Corrigenda

p. 64	15	*lege*	digressas
82	10	—	toro
163	9	—	quinto decimo
360	2	—	praedixerant
401	13	—	denuntiant

CORNELII TACITI

HISTORIARUM *)

LIBER PRIMUS.

BREVIARIUM.

Orditur, et quae in Historiarum toto opere dicenda, carptim proponit, statum item tunc rei Romanae, Galbae ingenium, mores, guberna-

*) Ante rem, sed non abs re, monendus mihi, bone lector, es, seiunctos disparatosque a me hos Historiarum libros ab Annalium, causa non una. primum Tacitus ita suasit sive iussit. "initium" inquit "mihi operis Servius Galba," et statim "opus aggredior plenum variis casibus." quae verba quis ille tam aliud agens in legendo qui novi operis esse non sentiat, non iuncti aut continuati? adde quod serio praefatur, apparat, conciliat, formam futuri operis ponit. quae omnia in vestibulis librorum recepta tantum satis liquet. sed et Tertullianus in libello de Spectaculis praeit ad hanc distinctionem clare. "Cornelius" inquit "Tacitus in quinto Historiarum suarum bellum Iudaicum exorsus." recte ad nostrum discrimen et vere, ad vulgi vanissime, quo is liber sit vigesimus primus. denique etiam titulus me induxit. si enim priores illi Annales insigniti, ut docui ad librum I Annalium, a Tacito ipso, aliud nobis opus quaerendum cui Historiae index. nam hoc certe titulo libros etiam noster scripsit. inde apud Vopiscum "historiae Augustae scriptor Tacitus." inde illud Plinii "auguror, nec me fallit augurium, Historias tuas immortales futuras." at illud Historiarum opus istud. cui inseri etiam Plinius ambitiose nec importune cupiebat, quia perduxerat id ad Plinii aevum. sed et liber ille bonus fidusque Vaticanus non temere hic vacillat. "incipit" inquit "liber XVII secundum quosdam." quidam illi errant, et seduxit eos temporum rerumque coniunctio, ut uno filo illis de Nerone attexta censerent ista de Galba. adeo autem in re contra est ut sciam Tacitum hos Historiarum libros diu scripsisse ante Annales illos. ipsi id accredo lib. XI Ann. "utriusque" inquit "principis rationes praetermitto, satis narratas libris quibus res gestas Domitiani composui." nam Domitiani res, vel praefatio ista te docebit, tractasse eum his libris. ad quos frustra et ridicule me mittit, si nondum scripti editique. quin consilium hoc illi in universa historia, ut eam ordiretur a rebus aevo suo coniunctioribus et paullatim abiret ad superiora. ne id quidem celat ipse 3 Annali, ubi de Iulia Augusti filia

tionem. qui audito motu Germanico Pisonem Caesarem adoptat. id Othonem offendit, qui spe sua lapsus animum ad utriusque caedem appulit. et perficit, conciliatis sibi praetorianis. Galba et Piso trucidantur, item TVinius. Otho in imperii sede est, cui tamen aemulus statim et hostis Vitellius exortus. de causis motae Germaniae et in ea legionum. Vitellium principem sumunt, et iter in Italiam, duobus ducibus, Valente Fabio et Alieno Caecina. Otho copias item ducesque parat. recensio provinciarum quae penes utrumque principem. interea Roxolani Sarmatae Moesiam irrupere, sed repulsi aut caesi. seditio Romae et tumultus praetorianorum ingens exortus; qui senatum universum ad caedem deposcunt ut Othoni infidum. Otho aegre eos coercet, et donativo mox placat. idem classem instruit mittitque in Galliam contra Vitellium. denique ipse, omissa urbe, in eum it.

Gesta haec paucis mensibus, imperatore Servio Galbo et TVinio consulibus. Lips.

"sed aliorum exitus, simul cetera illius aetatis memorabo, si effectis in quae tendi, plures ad curas vitam produxero." itaque scripsit primo a Galba ad Traianum, et Historias appellavit; inde ab Tiberio ad Galbam, et Annales indigetavit, scripturus eodem titulo fortasse et tractu res triumvirorum et Augusti. fata inviderunt. haec ratio mihi ante oculos, cum editione prima Historias Annalibus anteposui, non aetatis seriem secutus sed scriptionis tempus. mutavi, non quia peccarim, sed quia non mens mihi contentionis funem cum vulgo ducere super re levi, denique quia rerum magis ordinata ita series. moneo postremum stilum ipsum argumentum et causam esse posse utriusque operis separandi. sane in istis Historiarum libris scribendi genus totum floridius diffusius et velut canali fluens pleniori, in illis Annalium siccius contractius, adeo ut illic plurium annorum res uno libro, hic vix unius anni comprensae pluribus libris, sive aetas id fecit sive potius iudicium curaque scribendi. Lips.

Initium mihi operis Servius Galba iterum Titus Vinius consules erunt. nam post conditam urbem octingentos et viginti prioris aevi annos multi auctores rettulerunt, dum res populi Romani memorabantur pari eloquentia ac libertate. postquam bellatum apud Actium atque omnem potestatem ad unum con-

Complexus erat Tacitus his libris res domi forisque gestas a Servii Galbae principatu ad initium Nervae. docet ipse anteloquio operis. "quodsi vita suppeditet, principatum divi Nervae et imperium Traiani uberiorem securioremque materiam senectuti seposui." scripsit ergo hic et descripsit principes sex, Galbam, Othonem, Vitellium, Vespasianum, Titum, Domitianum. sub quibus multae magnaeque res in urbe, in provinciis, quarum capita libat ipse tota hac praefatione. ita clarum grande hoc Historiarum opus fuisse, et a Galba ad Nervam annorum circiter viginti et unius materiem complexum. sed et numerum librorum ex Hieronymo dare fas est, qui sic in Zachariam "Cornelius Tacitus, qui post Augustum usque ad mortem Domitiani" observa finem Historiarum "vitas Caesarum triginta voluminibus exaravit." ecce triginta libros in universum. atqui Annalium libri sedecim aut si forte septemdecim fuerunt. ergo Historiarum tredecim. suggessit Hieronymi locum opportune vir nobilis e Britannia, Franciscus Tregianus. at tu vides, lector, quae et quanta bonarum rerum iactura, et scio, mecum ingemiscis. ubi Tacitus desierat, consilium ordiri Ammiano fuit, qui vestigia eius legit, sed pede non tam fausto. ipse de se Ammianus "haec ut miles quondam et Graecus, a principatu Caesaris Nervae exorsus, ad usque Valentis interitum, pro virium explicavi mensura." LIPS.

1. *T Vinius*] vulgo appellant T Iunium. at mihi religio non fuit sequi scripturam antiqui marmoris eruti ad radices montis Caelii: *Ser. Galba* II *T. Vinio coss.* a quo praesertim staret Plutarchus, qui c. 27 fere hunc hominem *Τίτον Ὀβίνιον* aut *Οὐΐνιον* appellat. simile mendum in Suet. Aug. 27, ubi *T. Iunius Philopoemen* scribitur, qui ex Dione 47 4 *est Vinius,* etsi Appiani scriptura, Civ. 4 44, firmat vulgatam. sane Iunia gens nobilior quam ut in hunc hominem conveniat; cuius pater dumtaxat ex familia praetoria, ut Tacitus infra refert. LIPS.

2. DCC *et* XX] exacte si putas, XXII reperies. LIPS. sic (DCCXX) omnes editi a Beroaldo ad Ryckium; unde clare patet Beroaldum hos libros non e M^a^ edidisse, qui totidem literis habet *octingentos et viginti*, ut alii mss, ABG (in quo est per numeros sic DCCCTOS *et* XX) R et ed pr. at Puteolanus dedit *ducentos et viginti.* Beroaldi numerus forte ipse e ms sumtus, sive ex ed pr, sed ultimum c vitio operarum omissum est. res ipsa desiderat hunc, qui nunc editur, numerum. sermo est enim de scriptoribus usque ad Galbae imperium. ERN.

5. *omnem potestatem ad unum conferri*] Cicero Phil. 1 14: *ne ignorans verum iter gloriae gloriosum putes plus te unum posse quam omnes.* Livius 3 37: *licentiam suam malle quam omnium libertatem.* sive ab τῷ *omnia* malis. noster A. 1 11: *quam subiectum fortunae regendi cuncta onus. proinde in civitate tot illustribus viris subnixa non ad unum omnia deferrent.* Quintilianus Inst. 6 1 36: *cum omnia curae tutelaeque unius innixa.* GRON. videtur probasse lectionem B et codicis Danesiani *omnium potestatem*, quae et Rhenano placebat et Ursino. sed Ryckius et IGronovius cupide ar-

ferri pacis interfuit, magna illa ingenia cessere; simul veritas pluribus modis infracta, primum inscitia rei publicae ut alienae, mox libidine assentandi aut rursus odio adversus dominantes: ita neutris cura posteritatis, inter infensos vel obnoxios. sed ambitionem scriptoris facile averseris, obtrectatio et livor pronis auribus accipiuntur: quippe adulationi foedum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis inest. mihi Galba Otho Vitellius nec beneficio nec iniuria cogniti. dignitatem nostram a Vespasiano inchoatam, a Tito auctam,

ripuere scripturam M^a *omnem potentiam*, quae et in ed pr reperitur; quos ego non imitor. latinitas me impedit. nego dici posse *omnem potentiam ad unum* vel *aliquem conferre*, quod lege aut SCto factum. *potestas confertur*, non *potentia*, quae vi fraude aliisque modis *paratur*. *senatus, magistratuum, legum munia* vocat Ann. 1 2. haec *est potestas*, non *potentia*. ius erat faciendi quae viderentur, h. e. *potestas*. ipsum epitheton *omnis* potestati convenit, non potentiae. *omnium rerum potestatem* dixit et Livius 8 13; nec displicet mihi h. l. *omnium*. Ern.

2. *inscitia reip. ut alienae* h. e. cum homines suam rempublicam non aliter aut melius nossent quam alienam, propterea quod eius incuriosi essent, cum ad eam accedere non amplius liceret, sed unius omnia nutu et arbitrio gererentur. Ern.

4. *fensos* M^a.

5. *adverseris*] legendum esse *averseris* doctissimi viri statuunt. recte. et convenit hodie fere *adversari* esse notam aevi quo libri scripti, et nihil aliud quam pravam scripturam. nempe media aetate solenne *adversari* scribere pro *aversari*, promiscueque ista verba dicta. et fatali quadam consensione pluribus in locis Taciti id constanter exhibent omnes libri, ubi sensus *aversari* desiderat; unde nuper Gesnero, in Thes. L. L, non videbatur admodum probabile in omnibus his locis esse vitium scripturae rescribendumque *aversari*. sed sciendum, id quod in praefatione diximus, omnes quos habemus mss Taciti libros ex uno codice fluxisse; unde tanto magis talis consensus existere potuit. sic H. 2 51 optimi libri *adversam* pro *aversam* exhibent. sed tamen sunt in his mss vestigia verae scripturae. H. 3 25 unus M^a *aversari*, ceteri libri omnes *adversari*. neque vero ex ullo alio scriptore antiquo exempla proferri potuerunt, ubi libri omnes ita consentirent; sed ad solum Tacitum provocatur. contra saepissime ostensum est *adversari* occurrere in plurimis codicibus ubi meliores libri habeant *aversari*. v. Drak. ad Liv. 8 7, Schwarz. ad Plin. P. 46, Cort. ad Sall. Iug. 93. sic Virg. Aen. 4 106 multi scripti libri *adverteret* pro *averteret*; ubi v. Heins. et Burm. itaque credo, cum eodem Drakenborchio et Oudendorpio ad Suet. Tib. 27, esse meram corruptelam librariorum, omnibusque in locis esse rescribendum *aversari*. ceterum quod opponitur, *pronis auribus accipere* bene convenit verbo *aversari*, non *adversari*. Itaque *averseris* correxi. Ern. mox *libor* M^a. ita c. 2 *sueborum*. rursus c. 46 *savinum*.

9. *a Vesp. inchoatam*] quomodo? quiane procurator sub illo Belgicae? e Plinio 7 17 id suspicere: sed suspicere tantum. imo verius id ceperis de huius patre. intellego ergo dignitatem eius inchoatam a Vespasiano, quod ab eo quaestor senatorque factus. Lips. v. Ryckius Ern.

auctam] aedilitate aut tribunatu. Lips.

a Domitiano longius provectam non abnuerim: sed incorruptam fidem professis neque amore quisquam et sine odio dicendus est. quodsi vita suppeditet, principatum divi Nervae et imperium Traiani, uberiorem securioremque materiam, senectuti seposui, rara temporum felicitate, ubi sentire quae velis, et quae sentias dicere licet.

2 Opus adgredior opimum casibus, atrox praeliis, discors seditionibus, ipsa etiam pace saevom. quattuor principes ferro interempti. trina bella civilia, plura externa ac plerumque permixta. prosperae in Oriente, adversae in Occidente res. turbatum Illyricum; Galliae nutantes; perdomita Britannia et

1. *Domitiano*] quo principe et quindecimvir et praetor fuisse ipse testatur A. 11 11 LIPS.

2. *neque* M[a]: vulgo *nec*. — debebat esse *nec amore q. nec odio*; sed Tacitus post *nec* etiam *et* ponit, ut iam ad Annales notavimus, et voluit variare orationem, quae sane ab hac variatione durior facta est. in posteriori membro intellige *quisque*. ERN.

3. ait *divi*. coepit ergo scribere eo mortuo et sacrato. LIPS.

4. *uberiorem securioremque*] alter comparativus non erat in B. excidit etiam e G, sed ut appareat: habet enim *uberioremque*. hinc frustra tentat Acidalius *liberiorem*. notio libertatis est in *securior*. ERN.

7. *plenum variis casibus*] parum firma aut germana lectio. nam V ille optimus *opus aggredior opibus casibus* praefert; et supra adnotatum *opimum*. et in Romano antiquitus excuso item legas *opimum casibus*. censeam fuisse *opulens casibus*; quae vox paullo a vulgo seductior exscriptores seduxit. LIPS. M[a] *opibus casibus*. G *plenum variis casibus*, ut edd veteres inde a Puteolano: sed in margine *gravioribus opibus*. (B *plenum gravioribus casibus.*) at *opimum casibus* A et ed pr; quod recepit Pichena. IFGronovius coniiciebat *obsitum* vel *uberrimum*, filius *copiosum*, Crusius in Probabilibus *inopinum*. patet locum antiquitus corruptum fuisse et tentatas correctiones; ex quibus sane *opimum* optima, nec redolens librariorum inscitiam. eleganter enim pro copioso dicitur. sed tamen correctionem esse puto, non veram Taciti manum. viri docti nimis adhaeserunt notioni ubertatis et varietatis. at sequentia operis huius attributa consideranti, praesertim ultimum, *ipsa etiam pace saevum*, apparebit hic desiderari deterioris significationis adiectivum, qualia sunt sequentia omnia. an fuit *horridum?* *casus horridos* etiam Seneca H. F. 657. vel *horribile*, ut Cicero dixit pro Sext. 24: *horribilis et gravis casus*. melius nihildum excogitare potui. ERN.

8. *quattuor principes*] ne erres cum vulgo, neu Pisonem inter istos censeas. intellegit enim Galbam, Othonem, Vitellium, Domitianum. nam et ad huius exitum historiam perduxit. Piso autem dumtaxat Caesar, non princeps. LIPS.

9. *tria bella civilia*] quae? Othonis in Vitellium, huius in Flavium, et L Antonii in Domitianum, de quo Suetonius et Dio. LIPS. *trina* BGM et ed pr. *terna* A. *plerumque permixta* est eodem fere tempore gesta, ut domi et foris turbaretur respublica. ERN.

10. *in orientes adversae in occidentes. returbatum* M[a].

statim missa; coortae in nos Sarmatarum ac Suevorum gentes; nobilitatus cladibus mutuis Dacus; mota prope etiam

1. in vitio aperto et confusione locus. quid enim illud *missa cohorte?* itane unius cohortis res fuerit in Sarmatas ac Suevos bellum? nugae. denique quis hic sermonis contextus aut cohaesio, missa cohorte in Suevos Dacum cladibus involutum? qui populi sane diversi. omnino recte correximus pridem: *perdomita Britannia et statim amissa. coortae Sarmatarum ac Suevorum gentes. nobilitatus cladibus mutuis Dacus.* nec exiguo ad historiam momento. discimus scilicet perdomitam Britanniam (quod Domitiani imperio accidit; eamque laudem Agricolae socero suo noster tribuit in eius vita c. 10: *Britanniae situm non in comparationem curae ingeniique referam, sed quia tum primum perdomita est*) et mox ignavia aut dissidio principum in parte amissam, sive magis placet *omissam.* quod in Domitiani ultimis rebus verum censeo, externo imperio non allaborantis. etiam Spartianus auctor, c. 5, sub principia imperii Hadriani *teneri Britanniam sub Romana ditione non potuisse.* addit c. 11 amplius, penetrasse eundem principem in Britanniam, nec tamen totam recuperasse, sed *per octoginta quinque millia passuum murum duxisse, qui barbaros Romanosque divideret.* cuius muri mentio etiam Dioni 72 8 in vita Commodi. τῶν, inquit, ἐν τῇ νήσῳ ἐθνῶν (de Britannia loquitur) ὑπερβεβηκότων τὸ τεῖχος τὸ διορίζον αὐτούς τε καὶ τὰ τῶν Ῥωμαίων στρατόπεδα. alius ab isto murus, sive vallum potius, quod Severus imperator duxit per millia passuum XXXV, ut Eutropius ait 8 19, sive XXXII, ut Victor epit. 20. de quo vallo diffuse et diserte Beda 1 5. aliquid etiam Windichindus Saxonicorum ab initio. at fons totius huius corruptionis (varie enim interpolatus locus) a verbo *coortae* ortus; quod plerumque libri scripti in medio adspirant *cohortae, cohori*ri. hinc turbellae. Lips. eleganter hunc locum a Lipsio correctum fatentur omnes, nisi quod Savilius Mercerus Ryckius IGronovius *missa* servari volunt, quia non *amissa* est Britannia, sed tantum neglecta; quod ipse sensit Lipsius, unde etiam *omissa* legi posse dixit, ut A. 6 36 *Armenia omissa.* sed *missa* idem est. quare Pichena, qui primus Lipsii correctionem recepit, hoc debebat ponere, quod omnes libri scripti et edd habent. atque ita nos cum Ryckio et IGronovio fecimus. Ern.

Sarmatarum ac Suevorum] de Sarmatis, etiam apud alios leges: de Suevis, vix puto. Cattos saltem nominant, in Domitiani quidem rebus. sed tu scito hos Suevos non illos esse qui in ipsa Germania et qui vulgo noti, sed qui trans Istrum, assiti Sarmatis. illi, inquam, ipsi, quibus Vannius a Druso rex datus, quique inter Marisum et Cusum fluvios locati. itaque militia plerumque sociati cum illis. A. 12 29: *ipsi Vannio manus propria pedites, eques e Sarmatis Iazygibus erat.* etiam nunc bello hoc in Domitianum. Dionis fragmenta praeclare (et absque iis haerebamus) 67 5: ἐν τῇ Μυσίᾳ Λύγιοι Σουήβοις τισὶ πολεμηθέντες πρέσβεις ἔπεμψαν, αἰτοῦντες συμμαχίαν παρὰ Δομετιανοῦ, καὶ ἔλαβον. ἀγανακτήσαντες δ' ἐπὶ τούτῳ οἱ Σούηβοι προσπαρέλαβον Ἰάζυγας καὶ προσπαρεσκευάζοντο ὡς καὶ μετ' αὐτῶν τὸν Ἴστρον διαβησόμενοι. Lips. *coortae in nos* Mª, quod recte receptum Ryckio et IGronovio, qui inde natum putat *in roxolanos,* quod est in G, sine *in* in edd Puteolani Beroaldi Alciati. Rhenanus delevit. ed pr et B *in Sarm.* Ern.

2. *Dacus*] epitomarii de hoc bello Dacico multa; et poeta Statius Silv. 1 1 27: *das Cattis Dacisque fidem.* iterum: *haec est quae victis parcentia foedera Cattis, quaeque suum Dacis donat clementia*

Parthorum arma falsi Neronis ludibrio. iam vero Italia novis cladibus vel post longam saeculorum seriem repetitis afflicta. haustae aut obrutae urbes, fecundissima Campaniae ora. et urbs incendiis vastata, consumptis antiquissimis delubris, ipso Capitolio civium manibus incenso. pollutae caerimoniae, magna adulteria. plenum exsiliis mare, infecti caedibus scopuli. atrocius in urbe saevitum. nobilitas, opes,

montem. cur montem diserte nominat? sicut in eadem ista re Silv. 1 1 80: *tu civile nefas, tu tardum in foedera montem longo Marte domas.* quiane montana Dacia, et tales ibi munitiones? apparet e Fragm. Dionis, in rebus Traiani 68 9: *ὁ δὲ Τραϊανὸς ὄρη τε ἐντετειχισμένα ἔλαβε, καὶ ἐν αὐτοῖς τά τε ὅπλα καὶ μηχανήματα καὶ τὰ αἰχμαλωτά.* suspicari etiam possis in re occultius aliquid designari: ἑνικῶς enim et unum montem dumtaxat appellitat. aspectum igitur a poeta ad ridendam et miri stuporis superstitionem Dacorum, quibus sacerdos in monte quopiam deus habebatur, et mons ipse sacer. Strabo 7 p. 298: *παρὰ δὲ τοῖς Γέταις ὁ ἱερεὺς ὠνομάζετο θεὸς καὶ τὸ ὄρος ὑπελήφθη ἱερόν, καὶ προσαγορεύουσιν οὕτως.* at enim de Getis hoc Strabo ita. sed tu disce Getarum populum Dacos esse, ex Dione 51 22 et Strabone ipso statim. etiam Appianus in praef. § 4 notat *Getas ultra Danubium a Romanis Dacos appellari.* addo etiam Cappadocibus montem pro deo fuisse. Tyrius Maximus Diss. 38: *ὄρος Καππαδόκαις καὶ θεὸς καὶ ὅρκος καὶ ἄγαλμα.* Lips. adde eundem Statium Theb. 1 20: *et coniurato deiectos vertice Dacos.* *mutuae clades* sunt acceptae et illatae. sed v. Burm. ad Virg. G. 2 497. Ern.

prope etiam] *etiam prope* vulgo, *etiam prope etiam* M'.

1. *falsi Neronis ludibrio*] dat et accipit lucem Suetonius in extremo Nerone: *denique cum post 20 annos, adolescente me, exstitisset quidam conditionis incertae qui se Neronem esse diceret, tam favorabile nomen eius apud Parthos fuit ut vehementer adiutus et vix redditus sit.* post viginti annos, inquit, a morte Neronis. ergo in XIV consulatu Domitiani hic motus. Lips. vide infra 2 8. sed bene huc I Gronovius advocavit Lactant. Mort. Pers. 2, ubi luculentissime res narratur. Ern.

3. verius distinxeris, *obrutae urbes fecundissima Campaniae ora: et urbs inc.* id enim significat, in Campania haustas aut obrutas urbes prodigiosa illa eiectione Vesuvii montis, quae sub Tito; qua duo oppida cum pagis multis obruta, Herculanium et Pompeii. quin ille ipse naturae magnus mystes Plinius periit eodem casu. Statius de hac re eleganter Silv. 4 4 81: *mira fides! credetne virum ventura propago, cum segetes iterum, cum iam haec deserta virebunt, infra urbes populosque premi?* tangit et Plutarchus, de his qui sero a num. pun. c. 42, in iis quae Thespesio revelata, ubi *Βέσβιον ὄρος* appellat; quod male interpres *Lesbium montem* vertit. at quod in Tacito de incendiis urbis est, intellege de Capitolio exusto sub Vitellio (3 71) et de igne triduano, qui sub Tito. Dionem vide 65 17, 66 24. Lips. *et urbs* scripti et editi. deleverat copulam Pichena. Ern.

5. *pollutae caerimoniae*] Vestalium nempe incestis, quae protraxit Domitianus pariter et puniit. praeter historicos Papinius allusit, qui prospectantem Domitianum facit (Silv. 1 1 35) *an tacita vigilet face Troicus ignis, atque exploratas iam laudet Vesta ministras.* Lips.

7. *scopuli* i. e. insulae in quibus exsules clausi, quae erant fere desertae et scopulosae. ad eas missi

omissi gestique honores pro crimine, et ob virtutes certissimum exitium. nec minus praemia delatorum invisa quam scelera, cum alii sacerdotia et consulatus ut spolia adepti, procurationes alii et interiorem potentiam, agerent verterent cuncta odio et terrore. corrupti in dominos servi, in patronos liberti; et quibus deerat inimicus, per amicos oppressi. non tamen adeo virtutum sterile saeculum ut non et bona
3 exempla prodiderit. comitatae profugos liberos matres, secutae maritos in exsilia coniuges; propinqui audentes, constantes generi; contumax etiam adversus tormenta servorum fides; supremae clarorum virorum necessitates fortiter toleratae, et laudatis antiquorum mortibus pares exitus. praeter multiplices rerum humanarum casus caelo terraque prodigia et fulminum monitus et futurorum praesagia, laeta tristia, ambigua

subinde qui exsules trucidarent, ut in Annalibus iam vidimus. mare quoque ante de insulis, inprimis maris Aegaei, capiendum. Ern.

atrocius in urbe saevitum] recte. imago enim saevitiae caediumque multa in insulis et provinciis, maior in ipsa urbe. egregius tamen et acutus quidam iuvenis mavult *in urbe servitium.* Lips.

4. *interiorem*] video interpretes recentiores in hoc haesisse et male vertisse. *interior potentia* est maior, nec id debebat ignotum aut dubium esse. sic Ann. 15 2 *vires intimae.* adde nos in Clave Cic. in v. *intimus.* Ern. *inferiorem* B.

agerent ferrent cuncta. odio] lectionem BM *agerent verterent cuncta odio et terrore. corrupti* etc secutus est Pichena. at vulgatam et lectionem et distinctionem multo meliorem esse docuimus Obs. 3 22. Gron. nempe ibi docet usitatam esse phrasin *agere ferre*, et *odio* ac *terrore* sic explicat ut Lipsius. at lectionem M', quae est etiam in AG et edd ante Rhenanum omnibus, defendit et recepit rursus Ryckius, late et acerbe contra disputante Gronovio. lectio quae est in textu, ab Rhenano inducta, utcunque explicari potest, in *agerent ferrent* facile assentior Gronovio: sed interpungi debet post *terrore*. nam *odium* et *terror* non bene conveniunt verbo *corrupti*, quocum in tali re coniunguntur aut intelliguntur verba vim alliciendi habentia. an omnes tantum odio et terrore corrupti, nemo spe, praemiis, etiam liberti in patronos? Ern.

5. *odio* proprio, *terrore* a Domitiano. nam ille vulgo usus delationibus et opera servorum. Plinius Paneg. hoc tangens c. 42: *non enim iam servi principis nostri amici, sed nos sumus; nec pater patriae alienis se mancipiis cariorem quam civibus suis credit. omnes accusatore domestico liberasti; unoque salutis publicae signo illud, ut sic dicam, servile bellum sustulisti.* Lips. sic et Gron. l. c. sed v. not. praeced. Ern.

9. *audientes* M., a correctore *obedientes.*

11. *supremae cl. v. necessitates*] hic praedicatum desidero, unde virtus eluceat. nam *necessitas suprema* nec virtus est nec bonum exemplum. an fuit *supremae clarorum virorum necessitates fortiter toleratae.* certe non satisfacit Lipsius in Dispunctione. Ern.

14. *tristitia* M'.

manifesta. nec enim unquam atrocioribus populi Romani cladibus magisve iustis indiciis approbatum est non esse curae deis securitatem nostram, esse ultionem.

4 Ceterum antequam destinata componam, repetendum videtur qualis status urbis, quae mens exercituum, quis habitus provinciarum, quid in toto terrarum orbe validum, quid aegrum fuerit, ut non modo casus eventusque rerum, qui plerumque fortuiti sunt, sed ratio etiam causaeque noscantur. finis Neronis ut laetus primo gaudentium impetu fuerat, ita varios motus animorum non modo in urbe apud patres aut populum

2. cum Ryckio et IGronovio dedi *indiciis*, quod ex ed pr iam indicavit Gruterus, estque in ABGM, edd Puteolani Beroaldi. in ed Rhenani irrepsit, haud dubie operarum vitio, *iudiciis*, quod per negligentiam sequentium editorum ad omnes propagatum est, cum possent etiam sine libris vitium odorari. Ern. B et ed pr *magis vetustis*.

non esse curae deis] impium, impium tuum dictum, Tacite, etsi non imprudens. nam humano ingenio si rem libras, cum tot clades, tot tristia, tam rara in bonos praemia, quid nisi advigilare deos tantum censeas in poenas? atqui nos scimus aliter; nec rem metimur ex iis modo quae sunt, sed quae futura. qui vindicem tantum deum statuit, tollit ex deo quod est dei, imo quod deus, vim beneficam salutarem et adiuvantem. itaque homo sile; et tecum alter ille tenebrio (Lucanus) qui clamat: *felix Roma quidem, civesque habitura superbos (beatos), si libertatis superis tam cura placeret quam vindicta placet.* a quo, fallor, aut tu sumpsisti. Lips.

8. *fortuiti*] ulcus hic, nisi fallor, etsi tectum. si enim casus eventusque rerum fortuiti, quomodo remittis me ad caussas? aut cur ubique tam multus tu, tam serius in iis explicandis? censeo immissa negatione scribendum *haud fortuiti*; ad rem et ad verum certe, si non ad Taciti mentem. Lips. *fortuitum* interpretatur Savilius, cuius nullae sunt aut ignotae caussae, atque inde Tacitum reprehendit ut imprudenter locutum. cui reprehensioni subscribit Freinshemius in Versiones 2 31: quomodo enim, ait, fortuitorum caussae tradi possunt? aut quomodo, quorum caussae possunt tradi, pro fortuitis possunt haberi? mihi vero, *qui plerumque fortuiti sunt*, est, in quibus plurimum fortuna potest, qui ex fortuna pendent et saepe contra exspectationem eveniunt, adeo ut ex illis solis cognitis ad consilium capiendum nihilo sis instructior; ut non sint magistri et auctores rerum gerendarum. ex quibus nihil discas nisi fortuitum, nisi fortunae donum, nisi quid egerit, cum de partibus decerneret transigeretque fortuna; hoc est, huic ex sententia rem, illi asperam foedamque provenisse. sed ea fortuna comes virtutem ducem habuerit an destituerit; unde exstiterit, continuetur, mutet ac sese circumagat; secundum meliores an deteriores, et quare, dederit; tibi quod ab alio capias exemplum, quod sequare aut fugias, nequaquam ex hoc opere et saepe ioco ac ludibrio fortunae, ex his postprincipiis, sed ex exordio, filoque et serie ac decursu rerum temporum consiliorum, quae ad ista viam munierunt, abunde colliges. Nero apud Suet. 23: *omnia se facienda fecisse, sed eventum in manu esse Fortunae; illos ut sapientes et doctos viros fortuita debere excludere.* cf. et Gellius 14 1. Gron.

10. *aut populum aut urb.*] sic

aut urbanum militem, sed omnes legiones ducesque concive-
rat, evolgato imperii arcano, posse principem alibi quam Ro-
mae fieri. sed patres laeti, usurpata statim libertate licen-
tius ut erga principem novum et absentem; primores equi-
tum proximi gaudio patrum; pars populi integra et magnis
domibus adnexa, clientes libertique damnatorum et exsulum,
in spem erecti: plebs sordida et circo ac theatris sueta, si-
mul deterrimi servorum, aut qui adesis bonis per dedecus
5 Neronis alebantur, maesti et rumorum avidi. miles urbanus
longo Caesarum sacramento imbutus, et ad destituendum Ne-
ronem arte magis et impulsu quam suo ingenio traductus,
postquam neque dari donativum sub nomine Galbae promis-
sum, neque magnis meritis ac praemiis eundem in pace quem
in bello locum, praeventamque gratiam intelligit apud princi-
pem a legionibus factum, pronus ad novas res, scelere insu-
per Nymphidii Sabini praefecti imperium sibi molientis agi-
tatur. et Nymphidius quidem in ipso conatu oppressus: sed

e M[a] restituit Pichena, cum Rhenanus (e B) bis fecisset *apud* ex *aut.* consentiunt Florentino G et edd ante Rhenanum. ceterum illa frequentatio τοῦ *apud* non inepta, immo elegans foret et arrideret, si modo libris firmaretur. sic c. 10: *apud subiectos, apud proximos, apud collegas.* Ern.

2. *principem alibi quam Romae*] olim enim ita iudicabant, *rem mali exempli esse imperatores legi ab exercitibus, et solenne auspicatorum comitiorum in castra et provincias, procul ab legibus magistratibusque, ad militarem temeritatem transferri,* ut praeclare Livius 26 2. sed nunc alia tempora erant, alii mores. Gron. ego etiam huc traxerim: Caesares hanc opinionem fovisse et aluisse ut Romae tantum, sicut sedes esset imperii, ita caput eius fieri posset; cum crederent facilius posse Romae impediri ne quis contra se imperator crearetur. id igitur fuit in arcanis imperii h. e. in artibus eius servandi ac tuendi, ut ad Annales explicavimus. Ern.

3. *laetius usurpatam* M[a] et *integram.*

5. attende, et mecum rescribes: *pars p. integra, et magnis domibus annexi clientes libertique damnatorum.* integram partem populi appellat sinceram et lascivia temporum non corruptam. Lips. probant Pichena, qui recepit in textum, et Acidalius, sed ita ut post *libertique* inseratur *quique* vel *quodque.* neutro opus. vulgatum est in omnibus scriptis et edd veteribus, recteque restitutum a Freinshemio. *pars populi integra* est honestior et incorrupta: opponitur enim sordidae plebi; ea annexa magnis domibus vel per cognationem et adfinitatem, vel per clientelam. clientes et liberti damnatorum et exulum eriguntur in spem patronorum et dominorum recipiendorum. Ern.

13. *qui*] placet fere, quod in scripto filius meus Iacobus Oxonii notavit, *quem.* Gron. sic et BGMR et ed pr, unde restitui. saepe in hac constructione obliqua accusativi in nominativos mutati. Ern.

16. *agitatur*] malim *agitatus.* non enim cum maxime fiebat illud, sed iam ante adventum Galbae factum erat. Gron. mox *sed* est a Rhena-

quamvis capite defectionis ablato, manebat plerisque militum conscientia, nec deerant sermones senium atque avaritiam Galbae increpantium. laudata olim et militari fama celebrata severitas eius angebat aspernantes veterem disciplinam, atque ita quattuordecim annis a Nerone assuefactos ut haud minus vitia principum amarent quam olim virtutes verebantur. accessit Galbae vox pro re publica honesta, ipsi anceps, legi a se militem, non emi. nec enim ad hanc formam cetera
6 erant. invalidum senem Titus Vinius et Cornelius Laco, alter deterrimus mortalium, alter ignavissimus, odio flagitiorum oneratum contemptu inertiae destruebant. tardum Galbae iter et cruentum, interfectis Cingonio Varrone consule designato et Petronio Turpiliano consulari: ille ut Nymphidii socius, hic ut dux Neronis, inauditi atque indefensi tanquam innocentes perierant. introitus in urbem trucidatis tot milibus

no bene inductum, etsi omnes scripti et ante eam editi habent *et.* Ern.

2. *conscientia*] Acidalius vult *constantia.* speciosa, sed non necessaria coniectura. conscientia male facti acerrimus stimulus ad odium et res novas moliendas. eaque sententia crebra est apud omnes historicos. sic c. 8 exercitus Germanici metu incitantur. Ern.

4. *aspernantes*] miror tam diu toleratum esse in Tacito ineptum verbum *coaspernantes*, quod tamen et in BG est, cum in ed pr plane sit *aspernantes*, quod etiam ex AM protulit Ryckius. mox male pro *verebantur* Ryckius e suo codice *venerabantur*; quae est glossa illius. male etiam alii tentant *reverebantur*. nam eodem sensu *vereri* dicitur. ed pr (et B) mox etiam habet *militem*, non *principem*, ut alii scripti et edd veteres. idque bene restituit Rhenanus. Ern.

11. *onerabant*] sive, ut libri scripti, *oneratum*. vox quidem ea retinenda est, male a Beato expulsa. Lips. sic et Ann. 2 3. Gron. *oneratum* etiam GM et edd veteres ante Rhenanum. restituit in textum Pichena. sensus est: odium flagitiorum alterius in Galbam translatum, et inertiam alterius in contemtum adduxisse Galbam, atque inde perniciem eius natam. ceterum *ignavissimus* cape de Lacone. v. Suet. Galb. 14. Ern.

12. *Cingonio Varrone*] ita scribamus iubet V, qui non aliter nominat, et Plutarchus, cui c. 14 est *Κιγγώνιος Βάρρων.* sed in Taciti vulgatis etiam libris ita perscriptum A. 14 45: *censuerat Cingonius Varro.* est autem hic ipse. Lips. antiqua edd lectio *Ciconio*, ut habent etiam BGM. Ern. *barrone* M.

13. *Petronio Turpiliano*] qui consul fuit a. u. 814. Plutarchum sperno, sive librarium, in quo c. 15 *Τερτουλλιανὸς* dicitur. Lips.

14. non potest placere illud *dux Neronis.* putem *fidus Neronis.* neque aliter Plutarchus c. 17 habuisse videtur, quod reddidit: ὅτι μὴ προεδίδου οὐδὲ ἐμίσει τὸν ἡγεμόνα τοιοῦτον ὄντα, μισούμενος, ἄλλο δὲ μηδὲ ἓν μέγα ἀδικήσας ἀπέθανεν. Gron.

tanquam innocentes] nihil melius vulgato; et mens eius: haud scio an nihil peccarint; certe, ut solent, qui nihil peccarunt, a tyrannis occidi, nempe inauditi et indefensi. Gron. scilicet Muretus volebat *tamquam nocentes*, Acidalius *quamquam innocentes.* ego al-

inermium militum infaustus omine, atque ipsis etiam qui occiderant formidolosus. inducta legione Hispana, remanente ea quam e classe Nero conscripserat, plena urbs exercitu insolito. multi ad hoc numeri e Germania ac Britannia et Illyrico, quos idem Nero electos praemissosque ad claustra Caspiarum et bellum quod in Albanos parabat, opprimendis Vindicis coeptis revocaverat: ingens novis rebus materia, ut non
7 in unum aliquem prono favore, ita audenti parata. forte congruerat ut Clodii Macri et Fonteii Capitonis caedes nuntiarentur. Macrum in Africa haud dubie turbantem Trebonius

terutrum probem. nam ratio Gronoviana est nimis arguta. sed *quamquam* praetulerim. illud *tanquam* iam est in *ut*. Ern.

3. *e classe*] iam olim legiones *classicae*, si nummis fides, in quibus video *Ant. Aug.* III *vir. r. p. c.* et parte altera *leg.* XVII *classicae*. Lips. *Nero ex classe* B.

4. *multi ad hoc et innumeri*] vitium quivis viderit et sermonis ineptias, imo sordes. quid enim illud est, *multi et innumeri!* adstricto nostro scriptori satis erat, credo, alterum. Ferrettus emendabat *milites ad hoc innumeri*. ego verissime ex F vestigiis *multi ad hoc numeri*. *ad hoc* Sallustianum est, et valet etiam, praeterea. at *numeros* hic capio cohortes, manus, vexilla: crebrum id verbi sub aevum Taciti eo sensu. Plinius ep. 10 38, de tironibus: *nondum distributi in numeros erant*. Ulpianus l. 1 D. de his qui notantur infamia: *exercitum non unam cohortem neque alam dicimus, sed numeros multos militum*. idem l. un. D. de bon. poss. ex test. mil. *siquis militum ex alio numero translatus sit in alium*. Suet. Vesp. 6: *et tunc quidem compressa res est, revocatis ad officium numeris, parumper*. Claudianus in Epithal. Pallad. 86: *regnorum tractat numeros cuneosque recenset*. nec cohortes solum in hoc nomen, sed paullatim venere etiam ipsae legiones. accredo hoc Sozomeno scribenti 1 8 τὰ Ῥωμαίων τάγματα, ἃ νῦν ἀριθμοὺς καλοῦσιν. ac Capitolinum ita accipio in Macrino c. 5: *timuit autem et collegam, ne ipse imperare cuperet, quod si vel unius numeri consensus accederet, neque ipse recusaret, et omnes cupidissime id facerent*. quin noster ipse Tacitus hac voce iterum usus, in Agricola 18: *quamquam transacta aestas, sparsi per provinciam numeri*. haec quidem proba et certa. sed illex ista libido correctorum ignara quiescere etiam in certis. itaque rescribit quidam *multi ad hoc innumeri*. id est, inquit, qui in numeros legionesque nondum relati. acumen! quod fateor superfuisse illi iuveni, magis quam iudicium, nisi quod aetas tamen id correxisset et direxisset. at tantum abest ut de tironibus aut collectitio milite hic Tacitus, ut contra veteranos intellegat et electos sub vexillis. itaque magis distincte paullo post *Illyrici exercitus electos* nominat *et Germanica vexilla*. omitto quod notionem eam vocis nobis ingerit sine exemplo. Lips. firmat correctionem Lipsii M[a] ed pr. ceterae edd ante Rhenanum *ad haec innumeri*. inde a Rhenano *ad hoc et innumeri*. G *adhoc innumeri*. Ern.

9. *nunciaretur* B.

turbantem] vocem eieci, quae aberat recte ab optimo libro. et passim ita *turbandi* verbo usi prisci. Lips. nempe *res*: quae vox in BG et edd veteribus, at non in ed pr aut codd AM[a]. Ern.

Garutianus procurator iussu Galbae, Capitonem in Germania, cum similia coeptaret, Cornelius Aquinus et Fabius Valens legati legionum interfecerant, antequam iuberentur. fuere qui crederent Capitonem ut avaritia et libidine foedum ac maculosum, ita cogitatione rerum novarum abstinuisse; sed a legatis bellum suadentibus, postquam impellere nequiverint, crimen ac dolum ultro compositum; et Galbam mobilitate ingenii, an ne altius scrutaretur, quoquo modo acta, quia mutari non poterant, comprobasse. ceterum utraque caedes sinistre accepta; et inviso semel principe seu bene seu male facta premunt. iam afferebant venalia cuncta praepotentes liberti; servorum manus subitis avidae et tanquam apud senem festinantes; eademque novae aulae mala aeque gravia, non aeque excusata. ipsa aetas Galbae irrisui ac fastidio erat assuetis iuventae Neronis et imperatores forma ac de-
8 core corporis, ut est mos volgi, comparantibus. et hic quidem Romae, tanquam in tanta multitudine, habitus animorum fuit. e provinciis Hispaniae praeerat Cluvius Rufus, vir fa-

1. *Garucianus* vulgo.

7. *ac*] *ad* B. *ultro compositum* M[a]: vulgo *compositum ultro*.

10. *et inviso*] ego hic non haesissem. at haesit Gruterus, qui volebat *ut;* haesere alii, qui vellent accusativos, quos etiam Scotus edidit. verum non raro Tacito ad sententiam talem transitus fit per copulam, quo modo nos etiam in vernacula utimur. deinde in *facta premunt* intellige modo *eum*. in BM[a] est *principi*, ut referatur ad *facta*. sed ceteri libri omnes vulgatum habent. Ern.

11. *iam afferebant*] hoc quoque temere tentatur, primo a Pichena et Freinshemio, qui interpungi volunt post *cuncta;* et ita sententiam corrumpunt. de aliis, qui nocerent Galbae, dixerat. venit tandem ad avaritiam libertorum et servorum. non bene etiam e suo codice Ryckius dedit *offerebant*, quod cui non in mentem sponte veniat? loquitur de iis, data opera, tamquam de mercatoribus, qui merces venales adferunt. Ern.

12. *subitis avidae*] ad ea auferenda quae subito fortunae munere obvenerant, ut recte Pichena. venuste exprimuntur mores hominum famelicorum, quibus ex insperato magna se ingurgitandi facultas data est. Ern.

13. *eademque*] sententia (nam alios involvere video) eadem mala novae aulae Galbianae fuisse quae veteris, i. e. Neronianae, sed non aeque excusata. quid ita? quia Nero ortu et natalibus princeps, quia iuvenis, quia in plebem etiam gratiosus. itaque plusculum ei licere volebant et ignoscebant. non sic in Galba, qui electus; qui senex ideoque prudens esse debebat; qui denique parcus, tristis, et per omnino paucis gratus. Lips. mox dedi *irrisui ac fastidio* e M[a] et ed pr. ceteri *et irrisui et fastidio*. melius foret *irrisu*. Ern. *et irr. ac fast.* B.

17. *tamquam abest* ab O. Ern.

18. *Hispaniae*] nempe citeriori s. Tarraconensi. v. infra 4 39. Ern.

cundus et pacis artibus, bellis inexpertus. Galliae, super memoriam Vindicis, obligatae recenti dono Romanae civitatis et in posterum tributi levamento. proximae tamen Germanis exercitibus Galliarum civitates non eodem honore habitae, quaedam etiam finibus ademptis, pari dolore commoda aliena ac suas iniurias metiebantur. Germani exercitus, quod periculosissimum in tantis viribus, solliciti et irati, superbia recentis victoriae, et metu tanquam alias partes fovissent. tarde a Nerone desciverant; nec statim pro Galba Verginius. an imperare voluisset, dubium: delatum ei a milite imperium conveniebat. Fonteium Capitonem occisum etiam qui queri non poterant, tamen indignabantur. dux deerat, abducto Verginio per simulationem amicitiae; quem non remitti atque
9 etiam reum esse tanquam suum crimen accipiebant. superior exercitus legatum Hordeonium Flaccum spernebat, senecta ac debilitate pedum invalidum, sine constantia, sine auctoritate,

1. *pacis artibus* ferri potest, si cum Rhenano intelligas *expertus*, quod latet in verbo *inexpertus*; cuius generis et alia exempla in Tacito. quamquam ne hoc quidem necessarium est, cum Tacitus saepe tali ablativo absolute posito utatur, ut intelligatur instructus, abundans. sed Faernus addi volebat *clarus*, quod est in A. Heinsius (ep. ad Graev. t. 4 p. 498 coll. Burm.) *pacis par artibus*, quod valde probat Graevius p. 505. mox *bellis* GM[a] edd ante Rhenanum, qui male (e B) substituit *belli*. vetus restituit Ryckius. *bellis inexpertus* est qui nullas res bello gessit, quibus scientia militaris cognosceretur. Ern.

2. *recenti dono Rom. civ.*] quomodo recenti? et nonne iam pridem Galli isti comati id adepti a Claudio? clarum id e Tacito A. 11 23. sed expedio. olim quidem ius civium adepti, non tamen promiscue, sed proceres tantum. caute ibi et circumspecte Tacitus: *primores Galliae*, inquit, *quae Comata appellatur.* idque mihi notes. sed nunc ecce a Galba diffusum id ius in Gallos omnes, qui pro Vindice stetissent. Plutarchus apertissime c. 18: *ἐκ δὲ τούτου καὶ τὰ μετρίως πραττόμενα διαβολὴν εἶχεν, ὡς τὰ πρὸς τοὺς Γαλάτας Οὐίνδικι συναραμένους. ἐδόκουν γὰρ οὐ φιλανθρωπίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλ' ὠνούμενοι παρ' Οὐιννίου τυγχάνειν ἀνέσεώς τε δασμῶν καὶ πολιτείας.* Lips. *domino* M[a].

3. *Germanis*] edd ante Rhenanum omnes male *Romanis.* mox *finibus ademtis*, intellige parte agrorum. mox rursus dedi *Germani exercitus*, quod et mss quidam et edd veteres habent, pro (B) *Germanici*, ut similitudo esset. Ern.

7. *irati*] haud temere mutem. aptior tamen membrorum connexus et responsio, si legas *elati.* metu nempe soliciti, victoria elati. Lips. frustra. v. Suet. Galb. 16: *fremebat superioris Germaniae exercitus.* mox *in Britannico exercitu nihil irarum.* [pro *metu* M[a] *metus.*] post Muretus et Acidalius malebant *etiamsi queri non poterant*. non male, ut opinor. est enim de eodem exercitu sermo. Ern.

9. *vergenius* M[a], et mox *vergenio.*

ne quieto quidem milite regimen: adeo furentes infirmitate retinentis ultro accendebantur. inferioris Germaniae legiones diutius sine consulari fuere, donec missu Galbae Aulus Vitellius aderat, censoris Vitellii ac ter consulis filius: id satis videbatur. in Britannico exercitu nihil irarum: non sane aliae legiones per omnes civilium bellorum motus innocentius egerunt, seu quia procul et Oceano divisae, seu crebris expeditionibus doctae hostem potius odisse. quies et Illyrico, quanquam excitae a Nerone legiones, dum in Italia cunctantur, Verginium legationibus adissent. sed longis spatiis discreti exercitus, quod saluberrimum est ad continendam militarem fidem, nec vitiis nec viribus miscebantur. Oriens ad-

10 huc immotus. Suriam et quattuor legiones obtinebat Licinius Mucianus, vir secundis adversisque iuxta famosus. insignes amicitias iuvenis ambitiose coluerat; mox attritis opibus,

1. *regimen*] G *regenti*, in quo an melior lectio lateat, alii videant. vulgatam fero in ea interpunctione quam feci. mox delevi *etiam* post *ultro*; quod suspectum fuit ab initio, cum primum hunc locum legerem. post abesse vidi a M[a] O, nunc etiam G, ed pr, Puteolani. (abest et a B.) primus *etiam* addidit Beroaldus, nescio unde. item mox e M[a] cum Ryckio et IGronovio edidi *AVitellius*, ut est etiam in ed pr. Ern.

adeo h. l. insolentius dicitur pro *multo magis*, sicut alibi dixit noster pro *multo minus*, infra 3 64: *ne prosperis quidem par, adeo ruentibus debilitatus.* sed et pro *multo magis* est A. 3 34, 6 15, ubi iunctum negationi est pro *nedum*, sed tamen per se est *multo magis*: *ne tecta quidem urbis, adeo publicum consilium nunquam adiit.* Ern.

3. *missu*] *iussu*. B.

4. *satis videbatur*] dictum videtur, quasi milites titulos et imagines tantum Vitellii spectarint, et paternae ei virtutes processerint pro suis. alias non male fortasse *fatis*, ut missionem hanc Vitellii caelesti consilio adsignet, quae ad imperium scilicet via. Lips. vulgatum verissimum. ceterum possis etiam referre ad Galbam: ei satis visum ad dignitatem hominis, quod patrem talem habuisset. sed malo cum Lipsio ad milites referre. Ern.

12. *nec vitiis nec viribus miscebantur* h. e. nec vitia sua inter se, velut per contagionem, communicare, nec se coniungere et vires suas mutuo augere poterant. Ern.

15. *attritis*] etiamne monebo? grammaticum et leve est. tamen in fido illo V scriptum *atteritis*. et sane crebro ita veteres. ut Tibullus in eodem hoc verbo 1 4 42: *aut operi insuetas atteruisse manus.* ut *accedisse* pro accessisse, *consistisse* pro constitisse in Pandectis, et *hauritum* pro haustum in Apuleio Met. 2 p. 121 Elm. et notavi plura talia, quae vix promam quin rideant aut irrideant magistelli nostri. quid tamen hic rideant? ecce et a Florentino iam codice scripturam hanc stabilitam. Lips. recepit Pichena, non Lipsius, ut Ryckius videtur putasse; idque ambitiose contra Ryckium defendit IGronovius, non abstinens (tanta res agebatur!) contumelia, *serum studiorum* vocando. nec improbare videtur Oudend. ad Suet. Aug. 40. at ABG, ed pr et ceterae usque ad Pichenam omnes *attritis*; quas secutus sum, nihil

lubrico statu, suspecta etiam Claudii iracundia, in secretum Asiae repositus tam prope ab exsule fuit quam postea a principe. luxuria, industria, comitate, adrogantia, malis bonisque artibus mixtus. nimiae voluptates, cum vacaret: quotiens expedierat, magnae virtutes. palam laudares: secreta male audiebant. sed apud subiectos, apud proximos, apud collegas variis illecebris potens; et cui expeditius fuerit tradere imperium quam obtinere. bellum Iudaicum Flavius Vespasianus (ducem eum Nero delegerat) tribus legionibus administrabat. nec Vespasiano adversus Galbam votum aut animus: quippe Titum filium ad venerationem cultumque eius miserat, ut suo loco memorabimus. occulta lege fati et ostentis ac responsis destinatum Vespasiano liberisque eius imperium

11 post fortunam credidimus. Aegyptum copiasque quibus coer-

timens iras tales, sed nec istas sordes invidens cuiquam. multa talia sunt in mss optimis, ab antiquariis librariis invecta; sicut in G semper est *quoi*, *quoius* et alia; quae etiam interdum viri docti edidere. quae si statim in textum inferentur, quid fiet tandem? in Apuleio feram tale quid, non in Tacito. Ern.

1. *in secretum Asiae*] in Lyciam, ut opinor, specie legationis. colligo e Plinii 12 1 (5): *Licinius Mucianus ter consul, et nuper provinciae eius* (Lyciae) *legatus*. Lips. pro *repositus*, quod est in libris omnibus, Acidalius malebat *sepositus*, quod est sane verbum ordinarium in hac re. Ern.

5. *expedire* hic significat in expeditionem sive ad bellum proficisci, ut infra c. 88, ut iam alii notarunt. Ern.

B habebat *palam laures secreta male audiebat*. Graecismus, *secreta male audiebat*, non displicebat nec Rhenano nec Ryckio, qui et ipse in suo ms habebat *audiebat*. e *laures* possis etiam colligere *palam laudes*, substantive; quod non dubitari potest quin sit melius vulgato. sed etiam Rhenanus tentabat *palam laudari*. nostrum, ut puto, melius. sed tamen vulgatum etiam ferri potest, quod in omnibus libris reperi; et illius corruptelae, *laures* e *laudares*, iam supra simillimum exemplum e M^a^ vidimus. mox *fuerit* BGM. et ed pr. ceteri *fuerat* usque ad Pichenam. Ern.

12. *memorabimus*] male antea *memoravimus*. nam haec quidem narrat infra 2 1. Lips. *memorabimus* et BG, ed pr, Puteolanus Beroaldus Alciatus. *memoravimus* Rhenanus tacite edidit, ut nescias an consulto. Ern

14. *post fortunam* i. e. postquam cognovimus fortunam Vespasiani, postquam imperator factus est. *credidimus* est credere coepimus. ita perfectum dicitur; alioqui esse deberet *credimus*. Ern.

Aegyptum — Augusto] supra A. 2 59: *nam Augustus — seposuit Aegyptum*. Arrianus id consilii exemplique ab Alexandro Magno esse censet, qui, ut lib. 3 notat, *in plures praefectos Aegyptum distribuit* etc. cautio ab Alexandro esse potuit; non tamen imitatio, quia ille in plures, isti uni permiserunt, sed infirmo. Lips. G *Aegyptumque copiasque*. mox videtur esse debere *coercetur* vel *coerceatur*. ferri quidem potest *coerceretur* propter verba *iam inde ab Augusto*: sed *coercetur* melius et verius est.

ceretur, iam inde a divo Augusto equites Romani obtinent loco regum: ita visum expedire, provinciam aditu difficilem, annonae fecundam, superstitione ac lascivia discordem et mobilem, insciam legum, ignaram magistratuum, domi retinere. regebat tum Tiberius Alexander, eiusdem nationis. Africa ac legiones in ea, interfecto Clodio Macro, contenta qualicunque principe post experimentum domini minoris. duae Mauritaniae, Raetia, Noricum, Thracia et quae aliae procu-

sic paullo post: *Thracia et quae alia procuratoribus cohibentur. loco regum* est, iique tantum dignitatis habent ut nihil prope nisi nomen regium desit. Ern. *etiam inde ab Augusto* B.

4. *domi* licet referre ad *magistratuum.* nec leges suas nec magistratus suos ac domesticos habebat. quamquam Dio 51 17 solis Alexandrinis senatum ademtum dicit; quem iis restituit Severus, auctore Spartiano Sev. 17. sed et *domi retinere* potest accipi pro per procuratores administrare, per Caesaris magistratus. Ern.

5. *Tiberius Alexander*] ego hunc illum puto qui in castris et gratia Corbulonis 15 28; qui et Iudaeae procurator, apud Iosephum 20 5. pater eius item Tiberius Alexander, qui Alabarches Alexandriae et frater Philonis Iudaei, cuius nunc scripta habemus. Lips. dicitur *eiusdem nationis*, quia in Aegypto natus erat ex familia Iudaica illa quidem, sed quae Alexandriae sedes fortunarum haberet, ceterum dudum civitate Romana donata et equestrem gradum adepta. Ern.

6. *legiones in ea*] plures igitur legiones tunc in Africa? vix opinor. adi, si lubet, quae scripsi A. 4 5. una sane ordinaria legio in Africa, neque aliter infra numerat aut nominat, hoc ipso anno, H. 4 48: *legio in Africa auxiliaque tutandis imperii finibus.* iuvare aliquid hanc lectionem videatur locus H. 2 97: *in Africa legio cohortesque dilectae a Clodio Macro, mox a Galba dimissae,* quasi novam legionem illi veteri adiunxerit Macer, atque ita sub initio Galbae fuerint duae. vane, quia cohortes dumtaxat delectas a Macro intellegit, non legionem ipsam. igitur inclino ut hic rescribam *Africa ac legio in ea.* Lips. libri omnes constanter *legiones.* ac forte legiones hic pro copiis dicuntur unaque legione, ut *liberi* pro uno filio aut filia, *parentes* pro patre, uti supra vidimus *triumphales avos* de uno 14 1. libri porro plures habent *Africam,* quasi ad *regebat* referretur, ut AG et ed pr. denique libri meliores ABGM et ed pr *contenta,* ut ad *Africam* referatur. quae res suspicionem aliquam movere potest, verba *ac legiones in ea* esse insititia, nata ab eo qui hunc locum superioribus similem reddere voluerit. Ern.

7. quis est *dominus minor?* Macer? de hoc accepit Savilius. eius crudelitatem sane erant experti. sed an is dominus? solus imperator proprie dominus. aut non intelligo satis, aut legendum est *domini prioris*, ut in A. dominus prior, Nero, talis cognitus fuerat ut facile Africa ferret qualemcunque alium. si tamen vera est lectio *dominus minor,* erit intelligendus praeses provinciae simpliciter, ut opponatur *domino maiori,* Caesari. Ern.

duae Mauretaniae] Tingitana et Caesareensis. hanc divisionem Plinius acceptam fert Caesari Caligulae 5 1. *principio terrarum,* inquit, *Mauretaniae appellantur usque ad CCaesarem Germanici F. regna, saevitia eius in duas divisa provincias.* at Dio, palam adversus, Claudio attribuit 60 9: πραχθέντων δὲ τούτων ὁ Κλαύδιος διχῇ τοὺς

ratoribus cohibentur, ut cuique exercitui vicinae, ita in favorem aut odium contactu valentiorum agebantur. inermes provinciae atque ipsa in primis Italia, cuicunque servitio exposita, in pretium belli cessurae erant. hic fuit rerum Romanarum status, cum Servius Galba iterum Titus Vinius consules inchoavere annum sibi ultimum, rei publicae prope supremum.

12 Paucis post calendas Ianuarias diebus Pompeii Propinqui procuratoris e Belgica litterae afferuntur, superioris Germaniae legiones rupta sacramenti reverentia imperatorem alium flagitare, et senatui ac populo Romano arbitrium eligendi permittere, quo seditio mollius acciperetur. maturavit ea res consilium Galbae iam pridem de adoptione secum et cum proximis agitantis. non sane crebrior tota civitate sermo per illos menses fuerat, primum licentia ac libidine talia loquendi, dein fessa iam aetate Galbae. paucis iudicium aut rei publicae amor: multi occulta spe, prout quis amicus vel cliens, hunc vel illum ambitiosis rumoribus destinabant, etiam

Μαύρους τοὺς ὑπηκόους ἔνειμεν ἔς τε τὰ περὶ Τίγγιν καὶ ἐς τὰ περὶ Καισάρειαν, ἀφ' ὧνπερ καὶ ὀνομάζονται, καὶ δύο ἄρχουσιν ἱππεῦσι προσέταξε. Lips. *Mauritaniae* M.

3. *cuicumque servitio exposita*] sic dedi ex ABGMª. pertinet hoc ad solam Italiam: reliquum est commune. igitur *cessurae* verum, ut G et edd omnes, non *cessura*, ut ABMª habent. Ern.

6. *inchoavere annum sibi ultimum*] eleganter dictum. solicitant tamen, et nonne, inquiunt, idem est ultimum ac supremum? fateor. geminanda tamen vox fuit ob sententiam disparem. non enim certe reipublicae ultimus annus. alioqui dicere percommode potuisset *sibi et reipublicae supremum.* non ergo audio adolescentem eruditum, qui per litteras me monuit videri legendum *reipublicae prope primum*; quia tantum non vetus, inquit, respublica et libertas incepere a Galba. logi alogi. Lips.

10. *reverentia*] ita mei libri, et sententia exigit. Rhenanus dum Budensis codicis corruptam scripturam [*licentia*] ut *τεμενῶν ἱερὰ* observat, nodum in scirpo quaerit. Lips.

16. *fessa iam aetate Galbae*] sic libri scripti et editi, nisi quod B habuit *defessa an ae. Galbae*, unde Rhenanus coniiciebat *defessa animis aetate Galbae.* frustra: nec enim hic post *primum* deesse potest *dein* e more Taciti. melius Marklandus ad Stat. Silv. 3 3 *fesso iam aetate Galba.* nam *fessi annis, senectute* saepe dicuntur, ut ibi demonstrat et lexica docent. Virg. Aen. 2 596: *aetate fessus.* sed et *aetas fessa*, et quidem exquisitius, dicitur saepe a nostro, Ann. 1 46. etc. Ern.

17. *occulta*] libri mei scripti *stulta*, uti et in Covarruviae. placet tamen magis vulgata. Lips. *stulta* etiam ed pr, quod non ferunt sequentia. sed Mª et ed pr *militis*, unde Pichena coniiciebat *multis occulta spes*, IGronovius *multis occulta spei.* lector eligat. ego vulgatam veram puto. Ern. Mª *militis tulta.*

18. *ambitionis*] verum non nega-

in Titi Vinii odium, qui in dies quanto potentior, eodem actu invisior erat. quippe hiantes in magna fortuna amicorum cupiditates ipsa Galbae facilitas intendebat, cum apud infirmum et credulum minore metu et maiore praemio peccaretur.
13 potentia principatus divisa in Titum Vinium consulem et Cornelium Laconem praetorii praefectum. nec minor gratia Icelo Galbae liberto, quem anulis donatum equestri nomine Marcianum vocitabant. hi discordes, et rebus minoribus sibi quisque tendentes, circa consilium eligendi successoris in duas factiones scindebantur. Vinius pro Marco Othone: Laco atque Icelus consensu non tam unum aliquem fovebant quam alium. neque erat Galbae ignota Othonis ac Titi Vinii amicitia; et rumoribus nihil silentio transmittentium, quia Vinio

veris *ambitiosis*. Lips. *ambitionis* scripti et editi omnes ante Lipsium, praeter A. et tamen *ambitiosis* verum est, recteque receptum. Ern.

1. *in T. Vinii odium diverterant*] parum cohaerens lectio aut sententia. a priscis libris abest vox *diverterant*. et tollam sane ego arbiter, legamque *hunc — destinabant, etiam in T. Vinii odium, qui indies* etc. multi, inquit, successorem destinabant ex sua spe, quidam ex odio Vinii. non dissimile illud Taciti de Pisone c. 34: *iuvenis recenti favore et infensus T. Vinio, seu quia erat, seu quia irati ita volebant.* quodsi retinendum tamen id verbi sit, mutem et diducam, *etiam in T. Vinii odium diversi ierant*. Lips. delevit Pichena auctoritate M^1. abest etiam a G et edd omnibus ante Rhenanum, praeter pr, in qua est quoque *et iam*, quod rursus cum *diverterant* induxit Rhenanus. Ern. *et iam — deverterat* B.

eodem actu] quid est illud *actu invisum esse?* ineptiae, et sermo parum non dicam lautus, sed Latinus. scribebam sublata ea voce *eadem invisior erat.* genus sermonis notum vel ex uno Plauto. placuit Iacobi Lectii eruditi viri coniectura, *eodem auctu*. nunc mea ista, *eo dein fastu invisior*. Lips. Lectii sententiam probat Freinshemius. Pichena *eo cunctis inv.* possis etiam *eodem* (tempore) *factis invisior*, quod sequentibus non male convenit. item alia. sed frustra, sine libris, qui hic nihil variant. Ern.

5. *et* omittit M^1.

6. *Icelo*] nequissimi huius servuli nomen varie scriptum. alibi *Hycellus*, alibi *Icellus*. (B *Ycelo*.) V semper *Icelus*; quem sequor. Plutarchum in ea voce emaculo, in Galba c. 7: καὶ ἧκεν ἀπὸ Ῥώμης Ἴκελος ἀπελεύθερος ἑβδομαῖος. vulgo Σικελὸς scriptum; et verterunt homines docti *Siculus quidam*. at Icelum hunc festinatum nuntium fuisse docent eos Suetonius Galb. 22. Lips.

7. *anulis donatum*] de hoc eodem Suet. 14: *Icelus paullo ante anulis aureis donatus, et Martiani cognomine ornatus, et iam summae equestris gradus candidatus.* viri docti interpretantur summam equestris gradus praefecturam praetorii, haud improbe. tamen ego magis intellegam de procuratione; quae propria equestris ordinis dignitas. an libertum promotum iri censeam ad praetorii praefecturam, idque sub Galba? numquam. Lips. *Martianum* vulgo.

10. *Vinius*] *Iunius* B, ut saepe.

M. Othone] praenomen addunt ABGM et edd veteres omnes. casu in recentioribus post Lipsium excidit. restituit I. Gronovius. Ern.

13. *ex rumoribus*] hunc locum aliquid vitii habere satis convenit. mo-

vidua filia, caelebs Otho, gener ac socer destinabantur. credo et rei publicae curam subisse, frustra a Nerone translatae, si apud Othonem relinqueretur. namque Otho pueritiam incuriose, adulescentiam petulanter egerat, gratus Neroni aemulatione luxus. eoque iam Poppaeam Sabinam, principale scortum, ut apud conscium libidinum, deposuerat, donec Octaviam uxorem amoliretur. mox suspectum in eadem Poppaea in provinciam Lusitaniam specie legationis seposuit.

dela non eadem adhibetur. libri nil variant, nisi quod M[a] et ed pr *et*, B *et ex*. IGronovius hinc periodum sic concinnat: *et rumoribus - - unica Vinio filia vidua* etc. sed et *unica filia vidua* non satis placet, et tamen vel sic aliquid non satis culti superest in verbis *filia Vinio - caelebs Otho, socer ac gener dest.* nam nominativus patris potius quam filiae desideratur. itaque sic corrigam: *quibus* vel *quis Vinius, vidua filia,* (i. e. cuius filia erat vidua) *caelebs Otho, gener ac socer destinabantur.* ceterum non repugnem, si *et* pro *etiam* vel praeferatur vel addatur. infra c. 22 similis huic locus: *coniectura et rumore senium Galbae et iuventam Othonis computantium.* Ern.

5. τὸ *iam* suspectum Acidalio fuit. merito. an fuit *tum?* Ern.

7. *Octaviam uxorem amoliretur*] iisdem in hanc rem verbis usus est A. 14 59. et sic mei libri. Covarruviae tamen codex et B *Octavia uxor amoveretur.* quod rectum aeque. Lips. *amoliretur* GM et edd omnes. sed in G est et *Octavia*, ut Colerus volebat, παθητικῶς accepto *amoliretur.* B lectionem recepit Rhenanus cum seqq usque ad Lipsium. Ern.

8. *in prov. Lus.*] totidem verbis Suet. Oth. 3: *sepositus est per caussam legationis in Lusitaniam.* sed operae est videre divisionem Hispaniae et praefecturas, quoniam saepe hic intercurrit. divisa ea ab Augusto in duas provincias, citeriorem et ulteriorem. citerior Tarraconensis etiam dicta; cui Galba praefuit, cui nunc Cluvius Rufus. ulterior divisa in duas provincias, Baeticam et Lusitaniam. Baetica populi fuit, et in eam missus proconsul. noster 4 13: *Vibius Serenus ulterioris Hispaniae proconsul*, non quia tota Hispania ulterior (caute legas) proconsulem habuerit, sed quia eius pars melior Baetica. itaque confundebant scribendo sive loquendo. Plinius 3 1 (2): *prima Hispania terrarum est, ulterior appellata, eadem Baetica.* non tamen etiam regendo. nam duae Caesaris fuerunt, sola Baetica populi. Strabo distincte 3 p. 166: νυνὶ δὲ τῶν ἐπαρχιῶν τῶν μὲν ἀποδειχθεισῶν τῷ δήμῳ τε καὶ τῇ συγκλήτῳ, τῶν δὲ τῷ ἡγεμόνι τῶν Ῥωμαίων, ἡ μὲν Βαιτικὴ πρόσκειται τῷ δήμῳ, καὶ πέμπεται στρατηγὸς ἐπὶ αὐτὴν ἔχων ταμίαν τε καὶ πρεσβευτήν. ἡ δὲ λοιπὴ Καίσαρός ἐστι, πέμπονται δ' ἀπ' αὐτοῦ δύο πρεσβευταί, στρατηγικός τε καὶ ὑπατικός. addit deinde praetorium Lusitaniae praefuisse cum unico legato, consularem reliquae cum tribus legatis tribusque legionibus. consentit et Dio 53 12, qui diserte Baeticam populo adsignat, Lusitaniam et Tarraconensem Caesari. quid igitur Appiano in mentem venit scribere, de bello Hispaniensi, extremo? *ab eo tempore* (quo Cantabri ab Augusto victi) *Romani Iberiam, quae hodie Hispania dicitur, in tres partes dividere coepisse mihi videntur, in quarum duas annuos magistratus senatus mittit, in tertiam vero praesidem imperator.* quae a falso numquam excusem, nisi quid mutavit eius aevo. Strabo etiam in fine operis duas Hispanias recensere inter eas quae populi sunt videtur. sed videtur; eaque res interpretem decepit, qui etiam τὴν ἐκτὸς Ἰβηρίαν, id est *ulte-*

Otho comiter administrata provincia primus in partes transgressus, nec segnis et, donec bellum fuit, inter praesentes splendidissimus, spem adoptionis statim conceptam acrius in dies rapiebat, faventibus plerisque militum, prona in eum aula

14 Neronis ut similem. sed Galba post nuntios Germanicae seditionis, quanquam nihil adhuc de Vitellio certum, anxius quonam exercituum vis erumperet, ne urbano quidem militi confisus, quod remedium unicum rebatur, comitia imperii transigit; adhibitoque super Vinium ac Laconem Mario Celso consule designato ac Ducennio Gemino praefecto urbis, pauca praefatus de sua senectute, Pisonem Licinianum arcessi iubet, seu propria electione sive, ut quidam crediderunt, Lacone instante, cui apud Rubellium Plautum exercita cum Pisone amicitia: sed callide ut ignotum fovebat, et prospera de Pisone fama consilio eius fidem addiderat. Piso Marco Crasso et Scribonia genitus, nobilis utrinque, voltu habituque

riorem sive *exteriorem* Hispaniam, turpiter *interiorem* convertit. vellem monuisse eruditissimum Casaubonum, cuius ad Strabonem probas sane notas iam nunc vidi. Lips. de provinciis Hispan. late egit Cennius in Antiq. Eccles. Hispan. v. 1 diss. 1 c. 1 sqq. mox pro vulgato *seposuit* praecedentia requirunt *seposuerat*, ut ante est *deposuerat*; quod recipere non dubitavi propter necessariam evidentiam. post Acidalius bene copulam *et* transponit: *nec segnis, donec bellum fuit, et inter pr. spl.* Ern. *in diem* BM.

10. *Ducennio Gemino*] ille est de quo 15 18 legis: *exin Nero tres consulares, LPisonem, Ducennium Geminum, Pompeium Paullinum vectigalibus praeposuit.* Lips. *ducenio* M[a].

11. *accersiri*] lege *arcessi.* Gron. recte. sic et correxerat vir doctus in ed Gryphii, et convenit hodie satis *accersere* esse vocem nihili debitam inscitiae librariorum, qui eam millies verbo *arcessere* substituerunt. itaque, ut aliis locis permultis factum est a viris doctis, movi loco vocem ineptam, etsi omnes libri et scripti et editi in ea consentiunt. v. quos laudat Drakenborchius ad Liv. 2 19, qui et aliis locis ad Livium de eo verbo egit; et nos infra ad c. 31. *crediderunt* e BM[a] recepit Freinshemius. ceteri libri *tradiderunt.* Ern.

15. *MCrasso*] puto illo MCrasso Frugi, qui consul fuit cum CLecanio Basso a. 816 sub Nerone. qui ipse e Calpurniis Frugi in Liciniam gentem adoptione transiit, ut ex cognomine apparet; sicut hic noster iterum e Liciniis ad Calpurnios ivit. quod autem de Scribonia addit, ex eo vides perperam in Plutarchi Galba c. 23 legi Κράσσου καὶ Κριτίωνος ἔγγονος, et ex nostro corrigendum. Lips. de correctione Plutarchi frustra obloquitur Lipsio Ryckius, quod Plutarchus utrosque a Nerone sublatos dicat, cum Seneca in Apocolocynthosi a Claudio sublatos tradat. in nomine imperatoris dissentire scriptores non mirum, quum in maioribus dissentiant. et Senecae hic haud dubie maior fides. idem Ryckius mavult intelligere Crassum qui a. 780 cum Pisone consul fuit, fratrem autem Pisonis putat quem Lipsius patrem credebat. verum puto; et sic iam Rupertus ad Reines. p. 679. Ern.

moris antiqui, et aestimatione recta severus, deterius interpretantibus tristior habebatur. ea pars morum eius quo su-
15 spectior sollicitis, adoptanti placebat. igitur Galba, apprehensa Pisonis manu, in hunc modum locutus fertur. "si te privatus lege curiata apud pontifices, ut moris est, adoptarem, et mihi egregium erat Gnaei Pompeii et Marci Crassi subolem in penates meos adsciscere, et tibi insigne Sulpiciae ac Lutatiae decora nobilitati tuae adiecisse. nunc me deorum hominumque consensu ad imperium vocatum praeclara indoles tua et amor patriae impulit ut principatum, de quo maiores nostri armis certabant, bello adeptus quiescenti offeram, exemplo divi Augusti, qui sororis filium Marcellum, dein generum Agrippam, mox nepotes suos, postremo Tiberium Neronem privignum in proximo sibi fastigio collocavit. sed Augustus in domo successorem quaesivit, ego in re publica, non quia propinquos aut socios belli non habeam: sed neque ipse imperium ambitione accepi, et iudicii mei documentum sint non meae tantum necessitudines, quas tibi postposui, sed et tuae. est tibi frater pari nobilitate, natu maior,

1. *aestimatione*] recte sic accepta scriptura vetus *extimatione*, quam G et ed pr habent, ut et c. 16. vide ad 13 17. mox pro *quo* ed pr *quae*, ut A. recepit Ryckius. mihi vulgatum Taciti stilo convenientius. quo magis aliis suspecta erat, hoc magis principi placebat. Ern.

6. *erat tunc*] G *esset*. τὸ *tunc* vitiosum esse nemo ambigat. ABGMR et ed pr *nunc*, quod nihilo melius, etsi placet IGronovio. Freinshemius correxit *Cnaei*, quod mihi quoque placet. Ern.

7. *Sulpiciae ac Lutatiae*] intelligi volunt *nobilitatis* e sequentibus. at in *decoribus* est nobilitas. omnino excidit *gentis* post *insigne*; ubi facilis hic lapsus erat. Ern.

15. *in domo*] mihi non dubium est Tacitum scripsisse *in domo sua*, et *sua* absorptum esse per primam verbi sequentis syllabam. nam ita consuetudo loquendi fert, et concinnius opponuntor *domus sua* et *respublica*. Ern.

16. *socios belli*] qui me belligerantem consilio factis adiuverunt, ut quondam Agrippa Augustum. deinde elegantior latinitas postulabat *non quin pr. a. s. belli habeam*, aut *quo - - non habeam*. ne nostrum quidem quisquam hodie audeat dicere *non quia non habeam*: certe non ego. at iterum sic c. 29. Ern.

17. *et iudicii mei doc.*] sententiam ante involutam filo et fide V codicis apte evolvi. hoc dicit. neque ego ambitione aut malis artibus imperium quaesivi; et quod te indicio successorem eligam, signum posthabiti non solum mei amici, sed et tui. Lips. *et* M^1 et edd primae. *ut sit* Rhenanus e B et seqq usque ad Lipsium. Ern. *sit* etiam M^3. B *sed tuae*, omisso *et*.

19. *est*] *et* M^4.

frater] de quo infra 4 39: *ferebatur Antonius Scribonianum Crassum, egregiis maioribus et fraterna imagine fulgentem, ad capessendam rempublicam hortatus.* Lips.

dignus hac fortuna, nisi tu potior esses. ea aetas tua, quae cupiditates adulescentiae iam effugerit; ea vita, in qua nihil praeteritum excusandum habeas. fortunam adhuc tantum adversam tulisti: secundae res acrioribus stimulis animos explorant, quia miseriae tolerantur, felicitate corrumpimur. fidem, libertatem, amicitiam, praecipua humani animi bona, tu quidem eadem constantia retinebis, sed alii per obsequium imminuent. irrumpet adulatio, blanditiae, pessimum veri affectus venenum, sua cuique utilitas. ego ac tu simplicissime inter nos hodie loquimur: ceteri libentius cum fortuna nostra quam nobiscum. nam suadere principi quod oporteat, multi laboris: assentatio erga quemcunque principem sine affectu
16 peragitur. etiam si immensum imperii corpus stare ac librari sine rectore posset, dignus eram a quo res publica inciperet: nunc eo necessitatis iam pridem ventum est ut nec mea senectus conferre plus populo Romano possit quam bonum successorem, nec tua plus iuventa quam bonum principem. sub Tiberio et Gaio et Claudio unius familiae quasi hereditas fuimus: loco libertatis erit quod eligi coepimus. et finita Iuliorum Claudiorumque domo optimum quemque adoptio inveniet. nam generari et nasci a principibus fortuitum, nec ultra aestimatur: adoptandi iudicium integrum; et si velis eli-

2. *nihil praeteritum*] Heinsius apud Ryckium malebat *praeteriti*. rectius totum verbum abesset, praesertim apud scriptorem brevitatis nomine laudatum. Cicero certe et Livius omisissent: de Tacito affirmare nihil possum, ut iam alibi dixi. libri quidem omnes *praeteritum* habent. Ern.

4. *secundae res acrioribus stimulis*] Xenophon pariter Cyrop. 8 4: *δοκεῖ δέ μοι, ὦ Κῦρε, χαλεπώτερον εἶναι εὑρεῖν ἄνδρα τἀγαθὰ καλῶς φέροντα ἢ τὰ κακά· τὰ μὲν γὰρ ὕβριν τοῖς πολλοῖς, τὰ δὲ σωφροσύνην τοῖς πᾶσιν ἐμποιεῖ.* et sententia similis Diodoro Siculo expressa 19: *διόπερ ἔνιοι προσηκόντως ὑπολαμβάνουσιν εὐχερέστερον ὑπάρχειν συμφορὰς ἐνεγκεῖν ἐπιδεξίως ἢ τὰς εὐμεγέθεις εὐημερίας ἐμφρόνως. αἱ μὲν γὰρ διὰ τὸν περὶ τοῦ μέλλοντος φόβον ἐπαναγκάζουσιν ἐπιμελεῖσθαι, αἱ δὲ διὰ τὸ προγεγονὸς εὐτύχημα προτρέπονται καταφρονεῖν πάντων.* et Catoni illi prisco (in fragm. l. 5 Originum): *adversae res se domant, et docent quid opus sit facto; secundae res laetitia transvorsum trudere solent a recte intellegendo atque consulendo.* Lips. *animos* BM[a] et ed pr, Freinshemius, seqq. ceteri scripti et editi *animum*. Ern.

7. *per obsequium imminuent*] ita diserte V et Venetus; nec quidquam pote (non me quidem arbitro) lectione hac melius. Rhenanus tamen turbat, mutat, et exemplaria ut haberent fecit *alii licet per obsequium annuant*. Lips. firmant Lipsii lectionem GM[a], ed pr, Beroaldus, Alciatus. Ern.

12. *principem quemcunque* vulgo.

16. *posset* M[a].

gere, consensu monstratur. sit ante oculos Nero, quem longa Caesarum serie tumentem non Vindex cum inermi provincia aut ego cum una legione, sed sua immanitas, sua luxuria cervicibus publicis depulerunt; neque erat adhuc damnati principis exemplum. nos bello et ab aestimantibus adsciti cum invidia, quamvis egregii, erimus. ne tamen territus fueris, si duae legiones in hoc concussi orbis motu nondum quiescunt. ne ipse quidem ad securas res accessi; et audita adoptione desinam videri senex, quod nunc mihi unum obicitur. Nero a pessimo quoque semper desiderabitur: mihi ac tibi providendum est ne etiam a bonis desideretur. monere diutius neque temporis huius; et impletum est omne consilium, si te bene elegi. utilissimus idem ac brevissimus bonarum malarumque rerum delectus est, cogitare quid aut volueris sub alio principe aut nolueris. neque enim hic, ut gentibus quae regnantur, certa dominorum domus et ceteri servi: sed imperaturus es hominibus qui nec totam servitutem pati possunt nec totam libertatem." et Galba quidem haec ac talia, tanquam principem faceret, ceteri tanquam cum facto loque-
17 bantur. Pisonem ferunt statim intuentibus, et mox coniectis in eum omnium oculis, nullum turbati aut exsultantis animi motum prodidisse. sermo erga patrem imperatoremque re-

3. *una* tantum? atqui antea tres in illa parte Hispaniae, et τρία τάγματα, *tres legiones* (ita vertere interpres debuit, non *cohortes*) collocat sub Augusto Strabo 3 p. 156. etiam sub Tiberio noster, A. 4 5, *Hispaniae*, inquit, *recens perdomitae tribus habebantur.* sed iis ipsis verbis adsignificat id mutatum, et imminutas legiones animis eius gentis tempore imminutis et fractis. itaque in Tarraconensi, cui Galba praefuit, una tunc legio. Suetonius in Galba 10 ostendit exercitum fuisse *legionis unius, alarum duarum, trium cohortium.* Lips. sextam legionem fuisse docemur H. 5 16. mox *ne tamen* G, ed pr, Rhenanus. at *nec tamen* Puteolanus Beroaldus. deinde si vellemus, ut quidque commode et eleganter abesse potest, ita tollere, *concussi* tentaremus. sed credimus facile esse a Tacito. similiter mox frustra *desideretur*, eadem caussa, in suspicionem adducit Gruterus. Ern.

4. *depulereunt* M, *depulerit* B: vulgo *depulere.* mox B *extimantibus*, et

7. *non quiescunt*, et

9. *quod mihi unum obicitur*, omisso *nunc*.

13. *utilissimus quidem*] sive, ut Rhenano et Mauro visum e B, *utilissimus idem.* Lips. *idem* etiam M[a], unde Pichena edidit *utilissimusque idem*, ed pr, et alii mss apud Broterium. Ern. M[a] *utilissimus bonorum idem ac br. b.*

14. *volueris — nolueris*] *nolueris — volueris* B. idem mox omittit *hic.*

15. *ut gentibus* BM[a]: vulgo *ut in ceteris gentibus.*

verens, de se moderatus; nihil in voltu habituque mutatum, quasi imperare posset magis quam vellet. consultatum inde, pro rostris an in senatu an in castris adoptio nuncuparetur. iri in castra placuit: honorificum id militibus fore, quorum favorem ut largitione et ambitu male acquiri, ita per bonas artes haud spernendum. circumsteterat interim Palatium publica exspectatio, magni secreti impatiens; et male coercitam

18 famam supprimentes augebant. quartum idus Ianuarias, foedum imbribus diem, tonitrua et fulgura et caelestes minae ultra solitum turbaverant. observatum id antiquitus comitiis dirimendis non terruit Galbam quo minus in castra pergeret, contemptorem talium ut fortuitorum; seu quae fato manent, quamvis significata, non vitantur. apud frequentem militum concionem, imperatoria brevitate, adoptari a se Pisonem more divi Augusti et exemplo militari, quo vir virum legeret, pronuntiat. ac ne dissimulata seditio in maius crederetur, ultro asseverat quartam et duoetvicesimam legiones, paucis seditionis auctoribus, non ultra verba ac voces errasse, et brevi in officio fore. nec ullum orationi aut lenocinium addit aut pretium. tribuni tamen centurionesque et proximi militum grata auditu respondent: per ceteros maestitia ac si-

10. *observatum id* i. e. cum ab ultimis temporibus ea res diremerit comitia, pro re habita sit propter quam comitia debeant dirimi. verbi *observare* exquisitior vis et Livio usurpata. Ern.

13. *vitantur*] in editione prima dedimus e G *vitarentur*, quod optime convenire temporum rationi videbatur, et haec non e mente Taciti, sed Galbae dici putabam. sed ita etiam ante deberet esse *manerent*. igitur pristinam lectionem restitui. ed Spirensis habet *vertantur*. intelligenda sunt e iudicio Taciti, non Galbae. ceteri scripti et editi fluctuant inter *vitentur*, ut Puteolanus Beroaldus, et *vitantur*. Ern.

14. *more D Augusti et exemplo militari*] traiectio facta vocum videtur, quam odoratus Aemilius Ferrettus; legitque *exemplo D Augusti et more militari*, me quidem utraque manu adsentiente. Lips. vulgatum defendunt Vossius et Davies ad Caesar. B. G. 1 8, quod et *more* pro *exemplo* dicatur. ut id concedam, tamen et *exemplo militari* durius quam ut probem. Ern.

17. *duodevicesimam*] sic omnes scripti et editi ante Pichenam, qui recepit *duoetvicesimam*, velut historia et M' a prima manu desideraret. at se correxit ipse ad c. 55. ceterum mirum tamen a sequentibus editoribus hic *duoetv.* servatum, cum c. 55 *duodev.* exhiberent. vetus restituit Ryckius. Ern. *duodevicensimam* M'.

19. *addit*] *addidit* B.

21. *grata auditu*] sic edd Puteolani Beroaldi Alciati. firmant AM' et ed pr, ubi est *grata audito*. at Rhenanus cum sequentibus usque ad Pichenam (e B) dedit *gratabundi*, quod est etiam in G. sed tamen et in margine eadem manu varia lectio *grata auditu*. Ern.

lentium, tanquam usurpatam etiam in pace donativi necessitatem bello perdidissent. constat potuisse conciliari animos quantulacunque parci senis liberalitate: nocuit antiquus rigor
19 et nimia severitas, cui iam pares non sumus. inde apud senatum non comptior Galbae, non longior quam apud militem sermo: Pisonis comis oratio. et patrum favor aderat: multi voluntate effusius; qui noluerant, medie; ac plurimi obvio obsequio, privatas spes agitantes sine publica cura. nec aliud sequenti quatriduo, quod medium inter adoptionem et caedem fuit, dictum a Pisone in publico factumve. crebrioribus in dies Germanicae defectionis nuntiis, et facili civitate ad accipienda credendaque omnia nova, cum tristia sunt, censuerant patres mittendos ad Germanicum exercitum legatos. agitatum secreto num et Piso proficisceretur, maiore praetextu, illi auctoritatem senatus, hic dignationem Caesaris laturus. placebat et Laconem praetorii praefectum simul mitti: is consilio intercessit. legati quoque (nam senatus electionem Galbae permiserat) foeda inconstantia nominati, excu-

3. *parci senis*] sic edd omnes. B tamen *parva lib.* et in G excidit *senis*, additum a manu secunda. Rhenanus coniiciebat *quantumcunque parva lib.* aut *quantacunque liberalitate;* quod melius. sed vulgatum bene habet. Ern.

5. *militem*] sic ABGM^1 et ed pr. ceterae *milites.* vetus restituit Ryckius. bene. Ern.

6. hunc locum distinctione restituit Freinshemius, cum ante post *effusius* et *medie* interpungeretur. idemque pro *medie* dedit *medii.* *medie* omnes scripti et editi, quod defendit Ryckius, cuius ms habebat *medie, at plurimi.* vox *medie* non est illa quidem optima, sed in Tacito tamen toleranda, ut aliae. ea bene respondet antecedentibus *voluntate, effusius.* sed ita *ac*, ut opinor, delendum foret, et scribendum *medie plurimi*, aut cum A *at plurimi*, idque ut in parenthesi dictum accipiendum. certe utrumque melius quam Freinshemianum *medii*, quod *agitabant* desiderat, non *agitantes.* prius melius puto, et *ac* natum e mala interpunctione: sed alterum secutus sum propter libros. ceterum in omnibus membris intelligendum *favebant*, quod latet in verbis praecedentibus *patrum favor aderat.* mox *in publico* BG, ut M^1. ceteri *in publicum.* *in publico* recepit Pichena. Ern.

10. *crebrioribus in die* M^1.

14. quid illud *maiore?* suspectum mihi hic verbum. Lips. at est in omnibus libris. sensus esse potest: praetextus, qui obtendebatur a suadentibus, verbo ac specie maior quam res ac vis esset. nam dicebant, ut legati senatus auctoritatem secum ad exercitum ferrent, sic illum Caesaris dignationem, eaque de caussa legationem maiorem vim ad coercendos milites habituram. sed potius *praetextum* de specie rei, splendore, dignitate capiendum puto, ut et alibi dicitur apud nostrum, v. c. c. 76, et alios. v. Gronovium ad Senec. ep. 71. sensus igitur est: ut maior legationis dignitas esset. et fuit illa deliberatio Galbae secreta, non senatorum, et inter amicos. Ern.

17. *is*] *his* M^1. perinde c. 28 *hisque.*

sati, substituti, ambitu remanendi aut eundi, ut quemque metus vel spes impulerat. proxima pecuniae cura; et cuncta scrutantibus iustissimum visum est inde repeti ubi inopiae causa erat. bis et vicies milies sestertium donationibus Nero effuderat. appellari singulos iussit, decuma parte liberalitatis apud quemque eorum relicta. at illis vix decumae super portiones erant, isdem erga aliena sumptibus quibus sua prodegerant, cum rapacissimo cuique ac perditissimo non agri aut fenus, sed sola instrumenta vitiorum manerent. exactioni triginta equites Romani praepositi, novum officii genus et ambitu ac numero onerosum. ubique hasta et sector, et inquieta urbs auctionibus. ac tamen grande gaudium, quod tam pauperes forent quibus donasset Nero quam quibus abstulisset. exauctorati per eos dies tribuni, e praetorio Antonius Taurus et Antonius Naso, ex urbanis cohortibus Aemilius Pacensis, e vigiliis Iulius Fronto. nec remedium in ce-

1. *ambitu remanendi aut eundi* h. e. dum alii per gratiam consequuntur ut liberentur a legatione, alii ire cupiunt. nescio cur Heinsio locus suspectus fuerit, qui *renitendi* tentabat. Ern.

3. Pichena reposuit *ubi*, ex M[a] et aliis veteribus, pro *unde*. consentiunt BG et veteres edd praeter pr, in qua *unde*, meliori latinitate, ut in duobus mss apud Broterium, unde restitui. Ern.

4. *bis et vicies mille*] verius fortasse *bis et vicies millies*. quae summa sane grandiuscula, sed digna effusionibus eius monstri. erunt quinquaginta quinque milliones, ut loquamur ritu et compendio nostro. quid nimium pro opibus Romanis? Lips. recepit Freinshemius. recte. Ern.

6. *super portiones erant*] per tmesin pro *supererant*. bene Pichena Virgilii illud comparat Aen. 2 567: *iamque adeo super unus eram*. Ern. *supra* B.

10. xxx] in Suetonio c. 15 est L. nec liquet mihi de veritate. Lips.

11. *ambitu ac numero onerosum*] sensus: difficile illud munus erat propter ambitum et numerum collegarum, quo impediebatur saepe administratio eius. tam multi enim non facile consentiunt; et quo plures collegae, hoc saepius accidebat ut gratia turbaret negotium. possis tamen etiam ambitum et numerum referre ad eos a quibus revocanda pecunia erat. mox bene *auctionibus*, etsi contra libros, qui habent *actionibus*, quae confusio et alibi observata. edidit iam Lipsius. sed IGronovius *actionibus* servat ac defendit, intelligens negotia ex appellandis, in ius vocandis, cogendis iis qui acceperant. Ern. *sectores* B. *actionibus* BM[a]. mox B *ac tamen*, ubi vulgo *attamen*.

14. *e praetorio*] v. Perizon. de Praetor. p. 139, ubi ex h. l. planissime docet *praetorium* de cohortibus praetorianis dici, ut *vigilias* de cohortibus vigilum. Ern.

15. *Antonius*] Farnesiano est *Aurelius*. Lips. probat Burmannus (ad Suet. Caes. 52) *Aurelius* aut *Autronius* Heinsii. certe *Antonius* vitiosum. dixisset enim *Antonii, Taurus et Naso*. mox *Iulius Fronto*. v. ad 2 68. Ern.

teros fuit, sed metus initium, tanquam per artem et formidinem singuli pellerentur omnibus suspectis.

21 Interea Othonem, cui compositis rebus nulla spes, omne in turbido consilium, multa simul exstimulabant, luxuria etiam principi onerosa, inopia vix privato toleranda, in Galbam ira, in Pisonem invidia. fingebat et metum, quo magis concupisceret. praegravem se Neroni fuisse, nec Lusitaniam rursus et alterius exsilii honorem exspectandum. suspectum semper invisumque dominantibus qui proximus destinaretur. nocuisse id sibi apud senem principem; magis nociturum apud iuvenem ingenio trucem et longo exsilio efferatum. occidi Othonem posse. proinde agendum audendumque, dum Galbae auctoritas fluxa, Pisonis nondum coaluisset. opportunos magnis conatibus transitus rerum; nec cunctatione opus, ubi perniciosior sit quies quam temeritas. mortem omnibus ex natura aequalem, oblivione apud posteros vel gloria distingui. ac si nocentem innocentemque idem exitus maneat, acrioris

22 viri esse merito perire. non erat Othonis mollis et corpori similis animus. et intimi libertorum servorumque, corruptius quam in privata domo habiti, aulam Neronis et luxus, adulte-

4. verae hae mutationum caussae. et prudenter Aristoteles eas ingerit Polit. 5 6: *γίγνονται δὲ μεταβολαὶ καὶ ὅταν ἀναλώσωσι τὰ ἴδια ζῶντες ἀσελγῶς. καὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι καινοτομεῖν ζητοῦσι, καὶ ἢ τυραννίδι ἐπιτίθενται αὐτοὶ ἢ κατασκευάζουσιν ἕτερον.* o veriloquium, quod utinam principes imbibant et corruptissimis hodie moribus advertant! Lips. mox *iram et invidiam* G et ed pr, ut ad *fingebat* referantur. male. Ern.

7. *se Neroni gravem* B.

8. *et*] sic mss et edd veteres. Rhenanus dedit *aut* (ex B). vetus restitui. Ern.

11. *Othonem*] Antonius Augustinus (referente Ursino) legebat *Pisonem*. item Groslotius, qui nil certius putabat. mox *proinde* BGM et ed pr. ceteri *proin*. Ern. *audiendumque* BM.

13. *coaluisset* i. e. confirmata esset, convaluisset; ut supra *coalita libertas, audacia*. v. indic. male Ryckius: scil. *cum auctoritate Galbae*. male et Acidalius corrigebat *convaluisset*: nam idem est. Ern.

14. *transitus rerum*] conversiones, commutationes imperii, cum ab uno ad alterum transit. sic c. 29 *res translatae*. Ern.

17. *acrioris* suspectum Freinshemio. fortior sane oratio foret, si abesset. sed non propterea Tacitus non sic dedit; estque in omnibus libris. Ern.

20. *adulteria, matrimonia*] apud Suetonium lego inter illa quae maxime improbantur in Nerone, c. 28: *super ingenuorum paedagogia et nuptarum concubinatus virgini Vestali Rubriae vim intulit.* hinc colligo Tacitum scripsisse *aulam Neronis et luxus, adulteria, paedagogia, caeterasque regnorum libidines.* Gron. nimis a scriptura recedit haec correctio. bene filius defendit vulgatum, et sumtum dicit e memoria

ria matrimonia ceterasque regnorum libidines avido talium, si auderet, ut sua ostentantes, quiescenti ut aliena exprobrabant, urgentibus etiam mathematicis, dum novos motus et clarum Othoni annum observatione siderum affirmant, genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra et vetabitur semper et retinebitur. multos secreta Poppaeae mathematicos, pessimum principalis matrimonii instrumentum, habuerant; e quibus Ptolemaeus Othoni in Hispania comes, eum superfuturum cum Neroni promisisset, postquam ex eventu fides, coniectura iam et rumore senium Galbae et iuventam Othonis computantium persuaserat fore ut in imperium adscisceretur. sed Otho tanquam peritia et monitu fatorum praedicta accipiebat, cupidine ingenii humani
23 libentius obscura credendi. nec deerat Ptolemaeus, iam et sceleris instinctor, ad quod facillime ab eiusmodi voto transitur. sed sceleris cogitatio incertum an repens: studia militum iam pridem spe successionis aut paratu facinoris affectaverat, in itinere, in agmine, in stationibus vetustissimum quemque militum nomine vocans, ac memoria Neroniani comitatus contubernales appellando; alios agnoscere, quosdam requirere, et pecunia aut gratia iuvare, inserendo saepius querelas et ambiguos de Galba sermones, quaeque alia turbamenta volgi. labores itinerum, inopia commeatuum, duritia imperii atrocius accipiebantur, cum Campaniae lacus et Achaiae urbes classibus adire soliti Pyrenaeum et Alpes et immensa viarum spa-

Poppaeae; in qua primum adulterium, deinde matrimonium. Ryckius coniicit *adulteria matronarum*. Ern.

1. *ceterasque regnorum libidines*] glossam praefert; ac fortasse germanius *ceteraque regnorum avido talium*. paullo ante etiam malim coniunctim legi *adultera matrimonia*. Lips. et sic erat in B. Ern.

7. *principis* B.

8. *Ptolemaeus*] Suetonius *Seleucum* vocat, ubi v. intpp. eiusdem hominis nomina esse nuper defendit Oudendorpius. Ern.

11. *computantium*] possis e Livio 1 5 coniicere *comparantium*. sed non est necesse. Ern.

14. *credi*] assentior Pichenae, *credendi*. Lips. quidni recipiamus quod latinitas necessario exigit? saepe iam talia vitia sublata vidimus, ex omissione syllabae mediae orta. v. ad 2 63. Petavius et Huetius corrigebant *credentis*, quod recepit Broterius. sed non ingenium humanum credit, verum homo, cupidine credendi obscura, ingenio insita. Ern.

18. *in itinere, in agmine*] sic omnes libri. et tamen *in agmine* nihil aliud quam *in itinere*, cum exercitus aut pars eius iter faceret. nam sic *agmen* dici vel tirones sciunt. ceterum haec cum antecedentibus cohaerent: explicant enim verba *studia m. affectaverat*. igitur mediam interpunctionem feci pro puncto. Ern.

24 tia aegre sub armis eniterentur. flagrantibus iam militum animis velut faces addiderat Maevius Pudens, e proximis Tigellini. is mobilissimum quemque ingenio aut pecuniae indigum et in novas cupiditates praecipitem adliciendo, eo paulatim progressus est ut per speciem convivii, quotiens Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti viritim centenos nummos divideret; quam velut publicam largitionem Otho secretioribus apud singulos praemiis intendebat, adeo animosus corruptor ut Cocceio Proculo speculatori, de parte finium cum vicino ambigenti, universum vicini agrum sua pe-

1. *eniterentur*] sic M[1]. PICHENA. probum; nec improbe idem Pichena *emetirentur*. LIPS. *eniterentur* scripti et edd pr, Rhenani, sqq. at Puteolanus Beroaldus *emitterentur*, male. ERN.

2. *animis* deest B.

4. *novas cupiditates* i. e. rerum novarum. saepe sic hoc adiectivum ad aliud substantivum refertur, ut supra iam notavimus. sic *spes* quoque *novae* dicuntur. A. 14 63, 15 42 *et* 51. ERN.

5. *per speciem convivii*] sportularum titulo erogatio ea facta, nisi fallor. LIPS.

7. *numos*] Suetonius *aureos* habet. nam sub Caesaribus aurei singuli centum numis sestertiis aestimati. v. intpp ad Suetonium Oth. 4 et Gronovium de Sestert. p. 82. ceterum *viritim* commode abfuerit, non consentiens nec Taciti brevitati nec latinitati severae. nam inest in *centenos*. ERN.

9. *animosus corruptor* i. e. per magnas largitiones. sic Suet. Caes. 47 *animosissime comparare*, insanis pretiis emere. ERN.

speculatori] ubique hoc militiae nomen et munus ita scribo, et *spiculatores* expello. libri omnes scripti suadent: etiam lapides, ut ille Romae (ap. Grut. p. 517 7) *P. Ael. Muciano spec. leg.* II *Adiut.* alius iuxta Aemiliam (ib. p. 386 4) *L. Casurio L. f. Clu. speculatori.* item (ib. p. 169 7) *schola speculatorum legionum* I *et* II *Adiutricum piarum fidelium.* in nummis item MAntonii *cohortis speculatorum.* sed et in Marci Evangelio 6 27· *ὁ βασιλεὺς ἀποστείλας τὸν σπεκουλάτωρα*, et in Suetonii Cal. 52 *caliga speculatoria* scriptum. sed verine hi speculatores sive exploratores? vix opiner, et exempla refutant. potius censeam fuisse inter custodes corporis imperatorii certum genus, qui velut in specula eius salutis; unde nomen. certe Suidas clare *σπεκουλάτωρα τὸν δορυφόρον* interpretatur; et hic in Tacito atque in Suetonio reperias inter satellites principales. arma iis clypeus et lancea, ex Iosepho *Ἰουδ. ἁλώσ.* 3 6: *φέρουσι δὲ οἱ μὲν ἐπὶ τὸν στρατηγὸν ἐπίλεκτοι πεζοὶ λόγχην καὶ ἀσπίδα*, et c. 8: *μεθ' οὓς αὐτὸς Οὐεσπασιανὸς ἐξήλαυνε τούς τε ἐπιλέκτους τῶν πεζῶν καὶ ἱππέων καὶ τοὺς λογχοφόρους ἔχων*. nam capiam ibi sane *λογχοφόρους* sive lancearios hos speculatores. Suetonius hortatur in Claudio 35: *neque convivia inire est ausus, nisi ut speculatores cum lanceis circumstarent.* et in Galba 18: *descendentem Galbam speculator impulsu turbae lancea prope vulneravit.* hi sunt quos sequens aetas *scultatores* dixisse videtur, quasi auscultatores. quod vere notatum censeo a Cuiacio Obs. 6 33; quem de alio etiam munere speculatorum adi et audi. LIPS. *speculatori* mss et ed pr. at Puteolanus Beroaldus *spiculatori.* de scriptura verbi nuper et Oudendorpius ad Suet. ERN.

cunia emptum dono dederit, per socordiam praefecti, quem nota pariter et occulta fallebant. sed tum e libertis Onomastum futuro sceleri praefecit, a quo Barbium Proculum tesserarium speculatorum et Veturium optionem eorundem perductos, postquam vario sermone callidos audacesque cognovit, pretio et promissis onerat, data pecunia ad pertentandos plurium animos. suscepere duo manipulares imperium populi Romani transferendum, et transtulerunt. in conscientiam facinoris pauci adsciti. suspensos ceterorum animos diversis artibus stimulant, primores militum per beneficia Nymphidii ut suspectos, volgus et ceteros ira et despe-

1. *per socordiam praefecti*] haec durius coeunt cum antecedentibus. itaque putavi aliquando loco mota esse et ponenda post *divideret*, ubi sane commodus locus foret. sed si verba haec sunt suo loco, referenda sunt ad *intendebat* vel *animosus corruptor*. Ern.

4. *tesserarium speculatorum*] ita scriptum meis libris. cur spernam? tesserarios enim suos cohortibus speculatorum fuisse credam non vane. si quis tamen iunctim malit *tesserarium speculatorem*, haud pugnem. in glossario prisco: γραμματεὺς *scriba, tesserarius.* in lapide, Romae, *Aur. Saturnino eq. coh* VII *pr. s. Verissimi, qui militavit in eq. secunda Italica tesserarius ann.* VI. Plutarchus in hac ipsa narratione c. 24: ἐν δὲ τούτοις Οὐετούριος καὶ Βάρβιος, ὁ μὲν ὀπτίων, ὁ δὲ τεσσεράριος· οὕτω γὰρ καλοῦνται οἱ διαγγέλων καὶ διοπτήρων ὑπηρεσίας τελοῦντες. Lips. *tesserarium* fuit a prima manu in G, est in ed pr. e quo factum in ed Puteolani *tesseranum*, vitio haud dubie operarum. et tamen id propagatum usque ad Lipsium. Ern. B *tesseranum speculatorem.*

optionem eorundem] constituta lectio pridem ab eximio Cuiacio, loco quem iam dixi. nisi quod *eorundem* scripsi, non *eodem*, fide V libri. optiones Romana militia vetus dixit, qui a dignioribus et cum gradu militibus adoptati vicem eorum subibant. posterior aetas, nisi fallor, diverso paullum sensu, qui velut custodes quidam, arbitri et inspectores. Plutarchus l. c. διοπτῆρας vertit; et in legum libris optio fabricae, simili sensu, in Ambrosio optio carceris scriptum. videntur in quaque centuria hi fuisse, ex lapide qui in Piceno (ap. Grut. p. 551) *C. Lucilius C. f. Vel. Vindex mil. coh.* VI *praet. vix ann.* XXX, *militavit annis* XII, *principalis beneficiarius, tribuni deinde optio in centuria.* alibi utrumque iunctum legas, et tesserarium et optionem, ut in illo marmore, *equiti coh. eiusdem, tesserario, optioni.* male autem hactenus in Tacito hic *Othonem* lectum, contra meliores libros itemque Cujacii monita et Turnebi Adv. 4, 7. Lips. *optionem* BM et ed pr. at G et edd Puteolani sqq usque ad Lipsium *Othonem.* iidem libri *eodem.* post *perductos* intellige ad se (Othonem), estque in partem deteriorem dictum, turpi de caussa; ut feminae a lenonibus perduci dicuntur. Ern. *Vecturium* B.

6. *pertentandos*] infra c. 29 Lipsius corrigit *praetentare*, hic intactum praetermittit. sed ibi sane probabilior est coniectura. hic *tentare* simpliciter desideratur, pro quo *pertentare* apud Terentium, Ciceronem, Livium et alios dicitur. Ern.

10. *per beneficia Nymphidii*] id est, qui promoti essent per Nymphidium, eos incitare et irritare ut Galbae suspectos, quia Nymphidium invisum ipse sustulerat. commune au-

ratione dilati totiens donativi. erant quos memoria Neronis ac desiderium prioris licentiae accenderet. in commune om-
26 nes metu mutandae militiae terrebantur. infecit ea tabes legionum quoque et auxiliorum motas iam mentes, postquam volgatum erat labare Germanici exercitus fidem. adeoque parata apud malos seditio, etiam apud integros dissimulatio fuit, ut postero iduum die redeuntem a cena Othonem rapturi fuerint, ni incerta noctis et tota urbe sparsa militum castra nec facilem inter temulentos consensum timuissent, non rei publicae cura, quam foedare principis sui sanguine sobrii parabant, sed ne per tenebras, ut quisque Pannonici vel Germanici exercitus militibus oblatus esset, ignorantibus plerisque, pro Othone destinaretur. multa erumpentis seditionis

tem ut beneficiarii benefactori suo adhaereant; atque ita de Seiano, praefecto item praetorii, supra 4 2: *simul centuriones ac tribunos ipse deligere*, et quod sequitur, beneficii sui facere. Lips.

2. *in communi*] Rhenanus correxit bene *in commune*, ut paullo post *accendendos in commune ratus*. libri scripti et editi *in communi*, male. *terrebantur* omnes libri. Pichena velut e M dedit *exterrebantur*, quod propagatum usque ad Ryckium. Ern. M *militi etrebantur*.

7. *die*] Hispanus liber *dierum*. ego utrumque addititium puto, et *postero iduum* scribo. Lips. *dierum* BM. at G et edd *die*. Pichena coniiciebat *iduum Ianuariarum*: nam mensis nomen adiiciendum fuisse; quod recte negat IGronovius, non tamen ea caussa quam ponit, quod statim mensis ac temporis notatio sequitur, sed quod praecessit c. 18. sed vereor ne alia hic corruptela restet. ac formam quidem loquendi feram, etsi alias non reperi diem, qui kalendas nonas aut idus sequitur, sic expressum. dictum sit graeco more, ὑστέρα εἰδῶν, καλανδῶν. c. 57 quidem, memoratis paullo ante kalendis Ianuariis, sequitur *die postero*. sed si res facta statim ab idibus, h. e. xix Kal. Febr., qui fuit dies ante caedem Galbae, falsus est Suetonius, qui Oth. 6 tradit coniuratos in animo habuisse, statim ab adoptione, Galba interfecto Othonem imperatorem facere; deinde adlata caussa mutati consilii medium ab illo die usque ad xviii Kal. Febr. tempus Seleucum religione exemisse. quod si est, nullo modo tentandae rei consilium primum esse potuit xix Kal. Febr. adde quod sic non satis fit praecedentibus: *adeo parata seditio fuit*, hoc est promta, festinata. itaque suspicor Tacitum scripsisse *postero statim* (sc. ab adoptione) *die*, quae facta est iv Idus, (s. *dierum*, ut est in M: nam si *statim* legimus, *dierum* locum habet) ut c. 31: *primo statim introitu*. ita et Suetonio et sibi congruet. initium coniurationis factum ipsa adoptionis die. res ita accelerata fuit, ita parati conscii, ut postero statim die, h. e. iii Idus, in castra rapere Othonem vellent Galbamque interficere. in caussis deinde dilatae rei dissentiunt Suetonius et Tacitus; sed ita ut componi possint. Suetonius caussam dilatae caedis, Tacitus dilatae in castra deductionis tradit. Broterius tamen putat correctionem nostram duriorem esse, quod remotior adoptionis tum memoria fuerit. id ego non intelligo. ipse scriptum putat fuisse *pr. Id.* Ern.

8. *nisi* vulgo.

indicia per conscios oppressa: quaedam apud Galbae aures praefectus Laco elusit, ignarus militarium animorum, consiliique quamvis egregii, quod non ipse afferret, inimicus, et ad-
27 versus peritos pervicax. octavo decimo calendas Februarias
sacrificanti pro aede Apollinis Galbae haruspex Umbricius tristia exta et instantes insidias ac domesticum hostem praedicit, audiente Othone (nam proximus adstiterat) idque ut laetum e contrario et suis cogitationibus prosperum interpretante. nec multo post libertus Onomastus nuntiat exspectari eum ab architecto et redemptoribus; quae significatio coeuntium iam militum et paratae coniurationis convenerat. Otho, causam digressus requirentibus, cum emi sibi praedia vetustate suspecta eoque prius exploranda finxisset, innixus liberto per Tiberianam domum in Velabrum, inde ad miliarium aureum sub aedem Saturni pergit. ibi tres et viginti speculatores consalutatum imperatorem, ac paucitate salutantium trepidum, et sellae festinanter impositum strictis mucronibus rapiunt. totidem ferme milites in itinere adgregantur, alii conscientia, plerique miraculo, pars clamore et gaudio, pars si-
28 lentio, animum ex eventu sumpturi. stationem in castris age-
bat Iulius Martialis tribunus. is magnitudine subiti sceleris, an corrupta latius castra et, si contra tenderet, exitium metuens, praebuit plerisque suspicionem conscientiae. anteposuere ceteri quoque tribuni centurionesque praesentia dubiis et honestis. isque habitus animorum fuit ut pessimum facinus auderent pauci, plures vellent, omnes paterentur.

1. *apud Galbae aures*] *apud Galbam audiens* B.

7. *nam* B deest.

14. *miliarium aureum*] columna ex eo metallo, ut Plutarchus hic in Galba describit c. 24, *ad quam viae omnes ex Italia desinebant. fecit Augustus, cum curator viarum esset*, Dio 54 8. et statuit *in capite Romani fori.* Plin. 3 9. Victor iuxta vicum Iugarium collocat (reg. 8), et recte. *Aedes Opis et Saturni in vico Iugario. miliarium aureum.* Lips. v. Ryckius ad h. l. Collectanea de miliario aureo dedit Broterius ad h. l. Ern.

15. *sub aedem*] Regius codex *in aedem.* unde Rhenanus elicit *inde in Saturni* sc. *aedem.* falso uterque. Suetonius convincit Oth. 6. *ut se in foro*, inquit, *sub aede Saturni ad milliarium aureum opperirentur.* Lips. *sub aedem* G, *aede* ed pr. Ern.

19. *gladiis* libri omnes. at Faernus Muretus Acidalius et alii corrigunt *gaudiis* vel *gaudio.* verum puto. nam milites omnes *gladios* habent; nisi velis intelligere *strictis.* mox *animum*, quod e M^a dedit Pichena, etiam ed pr. Ern.

22. *et*] *ac* vulgo.

29 Ignarus interim Galba et sacris intentus fatigabat alieni iam imperii deos, cum affertur rumor rapi in castra incertum quem senatorem, mox, Othonem esse qui raperetur; simul ex tota urbe, ut quisque obvius fuerat, alii formidine augentes, quidam minora vero, ne tum quidem obliti adulationis. igitur consultantibus placuit pertentari animum cohortis quae in palatio stationem agebat, nec per ipsum Galbam, cuius integra auctoritas maioribus remediis servabatur. Piso pro gradibus domus vocatos in hunc modum adlocutus est. "sextus dies agitur, commilitones, ex quo ignarus futuri, et sive optandum hoc nomen sive timendum erat, Caesar adscitus sum. quo domus nostrae aut rei publicae fato, in vestra manu positum est, non quia meo nomine tristiorem casum paveam, ut qui adversas res expertus cum maxime discam ne secundas quidem minus discriminis habere: patris et senatus et ipsius imperii vicem doleo, si nobis aut perire hodie necesse est aut, quod aeque apud bonos miserum est, occidere. solatium proximi motus habebamus incruentam urbem et res sine discordia translatas. provisum adoptione vi-
30 debatur ut ne post Galbam quidem bello locus esset. nihil

1. *fatigabat deos*] scilicet dum aliam super aliam victimam caedi iubet, si tandem litare posset. mox *formidine* e M[a] edidit IGronovius. Vulgatum verum puto, quod in omnibus reperi. ERN.

2. *incertumque senatorem* M[a].

4. *formidinem* vulgo.

6. *tentari*] libri fere *pertentari*; ex quo ego *praetentari*. LIPS. *tentari* est a Rhenano (e B). *pertentari* GM et edd Puteolani Beroaldi; quod restituit Pichena. at ed pr plane, ut Lipsius voluit, *praetentari*. et confunduntur istae syllabae sexcenties in libris, ut et in hoc opere vidimus aliquoties. *pertentare* supra iam c. 25 dixit noster; atque id hic quoque sufficit, nec necessario *prius pertentare*, ut apud Livium est 27 10, requirit sensus, quod esset *praetentare*. ERN.

12. *fato*] ABM[a] *fatum*; etiam G, sed a manu secunda, et ed pr. *fato* verum esse latinitatis ratio indicat. ERN.

14. *adversas res* e M[a] edidit Ryckius. *adversas* et *secundas* (est in B.) fuit et in G a manu prima. sed *res* exciderat: manus secunda correxit *adversam rempublicam* et *secundam*; quod est et in ed pr. vulgo est *adversa* et *secunda*. deinde *cum maxime*, quod temporis praesentis significationem habere hodie pervulgatum est, non ad *expertus* referendum, ut in vulgatis fere, sed ad sequens *discam*, quod e correctione Freinshemii recepimus. ABGM[a] et edd pr, sqq, *dicam*, e quo male factum a Rhenano *ducam*, et quidem ex ingenio: cui cur non praeferatur *discam*, quod τὸ *expertus* plane desiderat? *dicere* saepe in mss pro *discere* obtruditur. V. Burm. ad Ovidium Fast. 3 326. *cum maxime* autem recte ab eodem inductum. ante erat *tummaxime*. illud in ABM[a] et ed pr. ERN.

16. *ipsius* non est in B.

adrogabo mihi nobilitatis aut modestiae. neque enim relatu virtutum in comparatione Othonis opus est. vitia, quibus solis gloriatur, evertere imperium, etiam cum amicum imperatoris ageret. habitune et incessu, an illo muliebri ornatu mereretur imperium? falluntur quibus luxuria specie liberalitatis imponit. perdere iste sciet, donare nesciet. stupra nunc et comissationes et feminarum coetus volvit animo: haec principatus praemia putat, quorum libido ac voluptas penes ipsum sit, rubor ac dedecus penes omnes. nemo enim unquam imperium flagitio quaesitum bonis artibus exercuit. Galbam consensus generis humani, me Galba consentientibus vobis Caesarem dixit. si res publica et senatus et populus vana nomina sunt, vestra, commilitones, interest ne imperatorem pessimi faciant. legionum seditio adversum duces suos audita est aliquando: vestra fides famaque illaesa ad hunc diem mansit. et Nero quoque vos destituit, non vos Neronem. minus triginta transfugae et desertores, quos centurionem aut tribunum sibi eligentes nemo ferret, imperium assignabunt? admittitis exemplum? et quiescendo commune crimen facitis? transcendet haec licentia in provincias; et ad nos scelerum exitus, bellorum ad vos pertinebunt. nec est plus quod pro caede principis quam quod innocentibus datur, sed perinde

4. *an illo m.*] sic omnes libri, nisi quod Puteolanus *alio*. vulgatum efficacius puto. post *meretur* legendum credo cum Acidalio. nec ullo modo ex elegantiori latinitate hic imperfectum ferendum. mox mss et edd ante Rhenanum *speciem*. forte excidit *per*. quamquam vel sic frigidum est *falluntur quibus imponit* i. e. qui falluntur. IGronovius praefert atque edit lectionem vett. librorum *speciem*. sed ita *fallunt* requiritur, non *falluntur*. fallunt res eae *i.* e. vitia, quibus luxuria speciem liberalitatis tribuit. (nam Gronovianam explicationem aut non capio, aut est contra latinitatem,) sed luxuria non tribuit speciem, verum accipit, deberetque esse *quibus luxuriae speciem liberalitatis imponit*, h. e. falluntur homines iis rebus quibus speciem liberalitatis conciliant luxuriae suae. in hac difficultate undique se ingerente vulgatum ut lenissimum retinui. Horatius: *fallit enim vitium specie virtutis et umbra.* Ern.

6. *nesciet*] AR et ed pr *nescius*, non male. Ern.

7. *comessationes* BM[a]: mox B *apud omnes.*

13. *vana nomina sunt*] sic G, edd Puteolani, sqq. at ABM[a] et ed pr *vacua nomina sunt*. id recepit Ryckius et IGronovius. sed exempla allata non sunt huic similia, nec mihi satis simile exemplum occurrit. Ern.

14. *adversus* M[a].

22. *perinde* legendum esse consentiunt multi. sed libri omnes *proinde* male, ut alibi. Broterius tamen in H reperit *perinde* et edidit. Ern.

a nobis donativom ob fidem quam ab aliis pro facinore accipietis." 31 dilapsis speculatoribus, cetera cohors non aspernata concionantem, ut turbidis rebus evenit, forte magis et nullo adhuc consilio parat signa quam, quod postea creditum est, insidiis et simulatione. missus et Celsus Marius ad electos Illyrici exercitus, Vipsania in porticu tendentes. praeceptum Amulio Sereno et Domitio Sabino primipilaribus ut Germanicos milites e Libertatis atrio arcesserent. legioni classicae diffidebatur, infestae ob caedem commilitonum, quos primo statim introitu trucidaverat Galba. pergunt etiam in castra praetorianorum tribuni, Cetrius Severus, Subrius Dexter, Pompeius Longinus, si incipiens adhuc et necdum adulta seditio melioribus consiliis flecteretur. tribunorum Subrium et Cetrium adorti milites minis, Longinum manibus coercent exarmantque, quia non ordine militiae, sed e Galbae amicis,

1. *donativo* BM[a]: *donativum* vulgo.

3. *rebus evenit, timore*] locus totus mihi inter infirmos. vacillat etiam scriptio, *rebus evectior ire magis et nullo adhuc consilio.* ex qua facias *evenit, ira magis, et nonnulli ad hoc.* at in M[a] est *eventior te magis*, unde Pichena *forte magis.* Lips. G *timore magis*, ut editi habent usque ad Pichenam, nisi quod ed pr *evectior re . . . et nonnullo a. c.* [*nonnullo* etiam M[a].] deinde pro *parat signa*, quod edd omnes et B habent, M[a] *par signas*, G plane ut Lipsius coniecerat, *pars ingens.* hinc varie tentatus locus. IGronovius Pichenae rationem probat; quam et nos secuti sumus. Freinshemius mavult *more*, et dein *nullo consilio*, item *quam ut* pro *quod.* at *more* hic alienum est nec *signa parare* placet, quae iam aderant et tantum convellenda erant: igitur *pars ingens* et *nullo a. c.* praeferam. illud Broterius in tribus mss reperit, hoc propter *forte* necessarium est: *pars ingens*, intellige cohortis. Ern.

5. *Celsus Marius ad electos*] credo ideo quia notus iis et in Illyrico militaverat. Tacitus 15 25: *et legio decimaquinta ducente Mario Celso e Pannonia adiecta est.* videtur igitur legatus fuisse eius legionis. Lips.

6. *Vipsania in porticu*] nam miles, extra ordinem in urbe, agere plerumque solitus in porticibus aut templis, Noster 2 93 infra: *sed miles in porticibus aut delubris.* ipsi praetoriani in Palatii porticibus excubabant. vult Isidorus 9 3: *excubitores, quod excubias agunt. sunt enim ex numero militum, et in porticibus excubant propter regalem custodiam.* Lips. *Vipsania* recte e M[a] edidit IGronovius. vulgo *Vipsani* aut *Vipsanii.* ed pr *Vipsano.* mox *arcesserent* legi volunt pro *accerserent.* recte. et sic exhibet BO, nosque edidimus. V. ad c. 14. Ern.

7. *Amuelio* M[a], et *accerserent*, c. 38. *accersit.*

9. *diffidebatur*] sic recte G a prima manu. Erasum a manu secunda *ur.* sic volebat Acidalius. alii omnes *diffidebat;* quod vitiosum esse facile apparet. de legione classica et classicis v. ad c. 36. mox GMR et ed pr *Cetrius.* item *necdum* M[a] ed pr. sic voluit et Rhenanus, sed operae non paruere. recepit IGronovius. vulgo *nondum.* Ern.

11. *Cerrius* B, vulgo *Cerius.*

12. *nedum* B.

14. *Longinus* M[a].

fidus principi suo et desciscentibus suspectior erat. legio
classica nihil cunctata praetorianis adiungitur. Illyrici exer-
citus electi Celsum ingestis pilis proturbant. Germanica ve-
xilla diu nutavere, invalidis adhuc corporibus et placatis ani-
mis, quod eos a Nerone Alexandriam praemissos atque inde
rursus longa navigatione aegros impensiore cura Galba refo-
32 vebat. universa iam plebs palatium implebat, mixtis servitiis,
et dissono clamore caedem Othonis et coniuratorum exitium
poscentium, ut si in circo ac theatro ludicrum aliquod postu-
larent: neque illis iudicium aut veritas, quippe eodem die
diversa pari certamine postulaturis, sed tradito more quem-
cunque principem adulandi licentia acclamationum et studiis
inanibus. interim Galbam duae sententiae distinebant. Titus
Vinius manendum intra domum, opponenda servitia, firman-
dos aditus, non eundum ad iratos censebat. daret malorum
paenitentiae, daret bonorum consensui spatium. scelera im-
petu, bona consilia mora valescere. denique eundi ultro, si
ratio sit, eandem mox facultatem; regressus, si paeniteat, in
33 aliena potestate. festinandum ceteris videbatur, antequam cre-
sceret invalida adhuc coniuratio paucorum. trepidaturum etiam
Othonem, qui furtim digressus, ad ignaros illatus, cunctatione
nunc et segnitia terentium tempus imitari principem discat.
non exspectandum ut compositis castris forum invadat et pro-
spectante Galba Capitolium adeat, dum egregius imperator

1. suspectum mihi est *suo*, et a librario germanizante additum. ERN.

3. *Celsum*] *Festum Celsum* B, *festium* Ma.

ingestis] sic ABR et ed pr. firmat M· *incestis*. ceteri *infestis*, quod ut notius illi substitutum. mox possis coniicere *refoverat* e Suet. Galb. 20: *quod se aegros et invalidos magnopere fovisset*. sed vulgatum ferri potest, cum praesertim praecedat *adhuc invalidis corporibus*. ERN.

8. *dissono clamore*] qualis sit, disce e c. 36 med. ERN.

exsilium] Acidalius *exitium*. recte. mox c. 37 *supplicia* postulari Otho dicit. et saepe eae voces permutatae in libris. plane autem confirmatur correctio c. 72, ubi impetratum *exitium*. *Exsilia* plane aliena. itaque *exitium* recipere non dubitavi. ERN. infra quoque, c. 45 extremo, Ma *exilio*.

10. *iudicium aut veritas*] est hendiadys. non de vero animi iudicio, ut Cicero loqui solet, ista postulabant, sed impetu ac temere. *pari certamine* est pari studio, clamore. ERN.

23. *non*] efficaciorem orationem fore putat Freinshemius, si legatur *an* (ut A. 2 77.). verum est. sed lenius fuerit *num*, ut iam monuit IGronovius. mox *capitolium adeat*. sc. de more, ut auspicaturus imperium sacrificet. post BG *claudit*, ut edd ante Lipsium. ed pr *excludit*, male. sed firmat τὸ *cludit*, quod iam Lipsius dedit. ERN.

cum fortibus amicis ianua ac limine tenus domum cludit, obsidionem nimirum toleraturus. et praeclarum in servis auxilium, si consensus tantae multitudinis et, quae plurimum valet, prima indignatio elanguescat. proinde intuta quae indecora. vel si cadere necesse sit, occurrendum discrimini: id Othoni invidiosius et ipsis honestum. repugnantem huic sententiae Vinium Laco minaciter invasit, stimulante Icelo pri-
34 vati odii pertinacia in publicum exitium. nec diutius Galba cunctatus speciosiora suadentibus accessit. praemissus tamen in castra Piso ut iuvenis magno nomine, recenti favore, et infensus Tito Vinio, seu quia erat, seu quia irati ita volebant; et facilius de odio creditur. vixdum egresso Pisone occisum in castris Othonem vagus primum et incertus rumor: mox, ut in magnis mendaciis, interfuisse se quidam et vidisse affirmabant, credula fama inter gaudentes et incuriosos. multi arbitrabantur compositum auctumque rumorem mixtis iam Othonianis, qui ad evocandum Galbam laeta falso
35 volgaverint. tum vero non populus tantum et imperita plebs in plausus et immodica studia, sed equitum plerique ac senatorum, posito metu incauti, refractis palatii foribus ruere intus ac se Galbae ostentare, praereptam sibi ultionem querentes, ignavissimus quisque et, ut res docuit, in periculo non ausurus, nimii verbis, linguae feroces; nemo scire, et omnes affirmare, donec inopia veri, et consensu errantium victus, sumpto thorace Galba, irruenti turbae neque aetate ne-

4. *indignatio languescat*] M[a] *indignatione languescat*, unde IGronovius corrigit *indignatio elanguescat*. placet. Ern.

15. *credula fama*] passive *credula* dixit, nove, nisi si *ποιητικώτερον famam* de hominibus dissipantibus rem temere creditam capias. Ern. cf. Lobeck. ad S. Aiac. 151.

16. *multa* M[a].

18. *vulgaverint*] sic scripti, edd pr, Puteolani, Rhenani, sqq. at Beroaldus Alciatus *vulgaverant*. Ern. *volgaverant* M[a].

20. *ruere intus*] nihil hic vitii, ut nimis prono in coniecturas Acidalio visum et Ryckio. *ruere* referendum primo ad *in plausus et imm. studia*, quoad pertinet ad populum et plebem, deinde ad *intus* pro *intro*, quoad pertinet ad equites et senatores. ceterum Heinsius *ignavissimus* etc. coniungit cum *querentes*. et sic est in G et ed pr. interpunctio vulgata est a Puteolano. mox G *nimiis verbis*. Ern.

25. *irruenti turbae*] Rhenanus Budensem scripturam secutus legit *irruente turba, neque corpore sistens*, hoc sensu ut dicat propter irruentem turbam, et quia corpore non posset sistere sive insistere, sella levatum. meis tamen libris (et A) scriptae eae voces, quas tollit; legamque potius *irruenti turbae neque ae. n. corpore resistens*, hac mente: Gal-

que corpore sistens, sella levaretur. obvius in palatio Iulius Atticus speculator, cruentum gladium ostentans, occisum a se Othonem exclamavit; et Galba "commilito" inquit, "quis iussit?" insigni animo ad coercendam militarem licentiam, minantibus intrepidus, adversus blandientes incorruptus.

36 Haud dubiae iam in castris omnium mentes; tantusque ardor ut non contenti agmine et corporibus in suggestu, in quo paulo ante aurea Galbae statua fuerat, medium inter signa Othonem vexillis circumdarent. nec tribunis aut centurionibus adeundi locus: gregarius miles caveri insuper praepositos iubebat. strepere cuncta clamoribus et tumultu et exhortatione mutua, non tanquam in populo ac plebe, variis segni adulatione vocibus, sed ut quemque affluentium militum aspexerant, prensare manibus, complecti armis, collocare iuxta, praeire sacramentum, modo imperatorem militibus modo milites imperatori commendare. nec deerat Otho, protendens manus, adorare volgum, iacere oscula, et omnia serviliter pro dominatione. postquam universa classicorum legio sacramen-

bam et aetate et corpore invalidum non sustinuisse effuse irruentem et gratulantem turbam. Lips. [B *irruenti turbe*, omissis *neque aetate*.] *resistens* etiam Faerno placebat; idque verum puto. prima syllaba absorpta est a finali praecedentis verbi, ut centies alibi in mss. *insistens* A et ed pr. mox *exclamavit*, quod e M[a] dedit Pichena, etiam BG et ed pr. ceterae *clamavit*. item *coercendam*, quod edidit Rhenanus (e B) post Puteolanum. at Beroaldus *coercendum*, quod ipsum quoque rectum esse, hodie satis constat. Ern.

8. *Galbae statua*] apparet ita tunc receptum in castris. A. 15 29: *medio tribunal sedem curulem et sedes effigiem Neronis sustinebat.* Lips.

14. *prensare*] sic dedimus pro vulgato *prehensare*, quia Tacitus sic semper, si bonis libris fides. AM[a] et ed pr *pressare*, ut 14 10, ubi vide. IGronovius, qui ad c. 66 tam acriter defendit, Tacitum ubique scripsisse *prensare*, tamen hic illam suam rationem deseruit. sed videtur esse vitium operarum: nam l. c. etiam hunc locum affert, ubi *prensare* scribendum sit. Ern.

14. *armis*] Muretus vellet *artius*. non equidem; et militaris salutatio fuit, et affusi sunt cum gladiis et scutis, atque iis amplexi. si quid mutandum, vellem *amplecti armis*. Lips. vulgatum est in libris scriptis (Flor. Bud. Agr.) et edd. Ryckius et Schurzfleischius intelligebant *armos*, brachia. male. Schurzfleischius hic etiam comparat frustra Virg. Aen. 11 641. immo arma intelligenda i. e. scutum, quo in complexu artius admovetur pectori amicus. et sunt tales amplexus apud Homerum. Ern.

15. *milites imperatori* M[a]: *imperatori milites* vulgo.

17. *volgus* M[a].

18. *classicorum legio*] haec est lectio ABM et ed pr, quam bene restituit IGronovius. falsum tamen est, quod *classiariorum* putat esse ab ingenio Beroaldi. nam sic G et ed Puteolani, ex qua accepit Beroaldus. neque credo non et *classiariorum legionem* dici eodem sensu posse, et

tum eius accepit, fidens viribus, et quos adhuc singulos extimulaverat, accendendos in commune ratus, pro vallo castro-
37 rum ita coepit. "quis ad vos processerim, commilitones, dicere non possum, quia nec privatum me vocare sustineo princeps a vobis nominatus, nec principem alio imperante. vestrum quoque nomen in incerto erit, donec dubitabitur imperatorem populi Romani in castris an hostem habeatis. auditisne ut poena mea et supplicium vestrum simul postulentur? adeo manifestum est neque perire nos neque salvos esse nisi una posse. et cuius lenitatis est Galba, iam fortasse promisit, ut qui nullo exposcente tot milia innocentissimorum militum trucidaverit. horror animum subit, quotiens recordor feralem introitum et hanc solam Galbae victoriam, cum in oculis urbis decumari deditos iuberet, quos deprecantes in fidem

non *classicos* eosdem *classiarios* vocari, ut vult Fabrettus ad Columu. Trai. c. 3 p. 69, negans etiam p. 84 legiones classicas *classiarias* dici posse ex h. l. Taciti, cum Lazio, et *classiariorum legionem* vocari putans, quod ea legio fuerit quam e classiariis Nero conscripserat. nam etsi verum est *classiarios* subinde intelligi *remiges*, et distingui a sociis navalibus, hoc est militibus classem propugnantibus et bellum mari gerentibus, tamen idem nomen etiam de militibus dici minime ambiguis exemplis doceri potest, quae etiam in lexicis exhibentur; unde qui in antiquis monimentis *centurio classicus* vocatur, ut ap. Donium cl. 6 15, apud nostrum *centurio classiarius* dicitur A. 14 8. eademque inconstantia reperitur in verbis *nautae*, *socii navales*. nam cum *nautae* vulgo de remigibus dicantur, apud Ciceronem clare dicuntur etiam pro militibus navalibus. Verr. 5 17 sunt *nautae militesque*, et 20 extr; pro quo sunt c. 51 *milites remigesque*, et c. 33 *propugnatores atque remiges*. at c. 50 *remiges nautaeque*, item c. 34. porro *socii navales* de remigibus non uno loco dicuntur, apud Livium v. c. 21 50: *ut sociis navalibus affatim instructam classem, ita inopem milite habebant*, ubi v. Sigon. item c. 61: *classici milites navalesque socii*. at apud eundem *socii navales* pro militibus classicis 26 48. qui ante *socii navales* dicti erant distinctique a *legionariis* militibus, clare mox *classici milites* vocantur. ceterum *legionis classicae* mentio supra c. 31. item *classicorum*, qui sunt ex ista legione H. 2 11 et 67. nempe, ut tradit Vegetius 5 1, *apud Misenum et Ravennam singulae legiones cum classibus stabant*. de quo loco vide Fabrettum l. c. p. 83, quamquam etiam antiquioribus scriptoribus et in liberae reipublicae historia *legiones classis* memorantur, ut ap. Liv. 22 57, 24 2. hinc *cohortes classicae* in inscriptionibus antiquis. adde A. van der Mieden in erudita disp. ad Marmor vetus de PSulpicii Quirini censu, Traiecti 1745 p. 15 sq. mox *vocare* bene restituit Pichena, pro quo *vocari* edidit Rhenanus. Ern. B *classiorum*, undeRhenanus *classiariorum*.

5. *imperitante* B.

10. *lenitatis*] sic ABGM[a], estque mordacius eo quod omnes edd ante Ryckium et IGronovium habent *levitatis*: alioqui et ipsum bonum sensum habet. mox *militum* pro *civium* habet etiam ed pr, at G et edd a Puteolano ad Pichenam alterum. sane milites fere occiderat; et militum mentio ad exacerbandos milites efficacior quam civium. Ern.

accepérat. his auspiciis urbem ingressus, quam gloriam ad principatum attulit nisi occisi Obultronii Sabini et Cornelii Marcelli in Hispania, Betui Chilonis in Gallia, Fonteii Capitonis in Germania, Clodii Macri in Africa, Cingonii in via, Turpiliani in urbe, Nymphidii in castris? quae usquam provincia, quae castra sunt nisi cruenta et maculata, aut ut ipse praedicat, emendata et correcta? nam quae alii scelera, hic remedia vocat, dum falsis nominibus severitatem pro saevitia, parcimoniam pro avaritia, supplicia et contumelias vestras disciplinam appellat. septem a Neronis fine menses sunt, et iam plus rapuit Icelus quam quod Polycliti et Vatinii et Aegialii paraverunt. minore avaritia ac licentia grassatus esset Titus Vinius, si ipse imperasset: nunc et subiectos nos habuit tanquam suos, et viles ut alienos. una illa domus sufficit donativo, quod vobis nunquam datur et cotidie exprobra-
38 tur. ac ne qua saltem in successore Galbae spes esset, arcessit ab exsilio quem tristitia et avaritia sui simillimum iudicabat. vidistis, commilitones, notabili tempestate etiam deos infaustam adoptionem aversantes. idem senatus, idem populi

2. *Obultronii Sabini*] coniectura ductus sic restitui, cum in libris esset *ab ultroniis Albini.* suspicor autem eum esse de quo Tacitus A. 13 28: *Helvidius Priscus adversus Obultronium Sabinum aerarii Quaestorem proprias contentiones exercuit.* LIPS. *Obultronii* plane BG sed dein *Albini.* ERN. *obultroniis a*[l]*bini* M[a].

Cornelii Marcelli] libri scripti ita appellant, hominem alia mihi ignotum. paullo post *Vettii Chilonis* lego cum Rhenano. LIPS. eius (*Marcelli*) mentio tamen A. 16 8, Suet. Galb. 9 et 12. ERN.

3. *Vettii Chilonis*] haec est correctio Rhenani, Lipsio probata, recepta a Freinshemio et sqq. mss et edd veteres *Betuichilonis* vel *Bervichilonis.* M[a] divisim *Betui Chilonis,* quae est vera lectio, ut ex inscriptione ap. Gruter. p. 375 plane demonstrat IGronovius, in qua *c. betuo tro. ciloni.* ERN.

6. *castra*] *in castris* BM.

11. *Elii*] vulgatis libris erat *Egii,* qui mihi quidem inter potentiores libertos irreperti. at Elium invenio (Dioni 63 12, 64 3. scribitur Ἥλιος) qui magnus apud Neronem, quique abeunte eo in Graeciam cantillatum praefectus mansit urbi Romae. est is ipse de quo Tacitus 13 1: *PCeler eques Romanus et Elius libertus, rei familiari principis in Asia impositi.* quod sequitur, *et alii,* videndum ne superfluat, natumque sit ex haesitantia librarii et adfinitate vocis prioris. LIPS. coniiciebam: *et iam plus rapuit Icelus quam Polycleti et Vatinii et Elii et Tigellini paraverunt.* GRON. Ryckius *et Haloti* ex 12 66, Suet. Galb. 15. IGronovius ex *et aegi,* quod est in GM[a], *Cethegi,* qui aliunde non noti in historia Neronis. [M[a] *polycliti et vatini et aegialii perierunt.*] mox *ac* bene e M[a] pro *aut* Pichena. sic et BG ed pr. idem deinde dedi *aversantes* pro vulg. *adversantes* cum Pichena; de quo supra vidimus ad c. 1. in delendo *quod* consentio Gronovio. ERN.

Romani animus est. vestra virtus exspectatur, apud quos omne honestis consiliis robur, et sine quibus quamvis egregia invalida sunt. non ad bellum vos nec ad periculum voco: omnium militum arma nobiscum sunt. nec una cohors togata defendit nunc Galbam, sed detinet. cum vos aspexerit, cum signum meum acceperit, hoc solum erit certamen, quis mihi plurimum imputet. nullus cunctationi locus est in eo consilio quod non potest laudari nisi peractum." aperire deinde armamentarium iussit. rapta statim arma, sine more et ordine militiae, ut praetorianus aut legionarius insignibus suis distingueretur: miscentur auxiliaribus galeis scutisque, nullo tribunorum centurionumve adhortante, sibi quisque dux et instigator; et praecipuum pessimorum incitamentum, quod boni maerebant.

39 Iam exterritus Piso fremitu crebrescentis seditionis et vocibus in urbem usque resonantibus, egressum interim Gal-

1. *quos omne*] *quod oms* M[a].

4. *cohors togata*] quare togata? et satisne ea vox sana? sana. appellat enim ita velut elevans et infirmans, quia moris ut illa cohors, quae more militiae excubabat, id ipsum faceret sine armis, gladiis tantum lanceisque contenta. itaque et togis induti erant, non sagis. modestiae caussa institutum id videtur; et ne Mars palam habitare videretur in sua urbe. huc spectat quod infra legis, *apertum in castris armamentarium fuisse, rapta arma;* quorum scilicet armorum non iis vulgo ius aut usus, nisi tribunis aut praefecto permittente. ideo in Martiali 6 76, de Fusco praefecto praetorii: *ille sacri lateris custos Martisque togati, credita cui summi castra fuere ducis.* vocat ecce *togati Martis* custodem ab hoc habitu. atque adeo in ipsa Italia tota milites togatos esse voluit MAntoninus, de quo Capitolinus c. 27: *per Brundisium veniens in Italiam togam et ipse sumpsit et milites togatos esse iussit. nec umquam sagati fuerunt sub eo milites.* haec tamen de ipsis praetoriis cohortibus tantum accipio, quae e civibus: de Batavis Germanisque custodibus scimus aliter fuisse. Lips. ceterum legendum videtur *nec illa cohors togata*, nisi vulgatum dictum putemus abrupta brevitate pro nec illa cohors, quae et una et togata est; quod non praefracte negem. sed illud mollius et usitatius. Ern.

6. *quis mihi plurimum imputet*] dictum exquisitius consequens pro antecedente, hoc sensu: quis pro me acrius contendendo efficiat ut ei plus debeam. Ern.

7. *cunctationi* B *cunctationis* AM[a].

8. *aperire* scripti et edd omnes ante Pichenam, qui recepit *aperiri*, quod omnes secuti sunt. ego vetus restitui. nam *iubere* et cum infinitivo activo dicitur, intellecto accusativo eorum qui iubentur: v. Drak. ad Liv. 27 24, et quos ibi laudat. mox noster c. 40 *occupare pericula iubet*, sc. milites; ubi Rhenanus ex ingenio, ut opinor, *occupari* edidit cum seqq nonnullis. sed id nec Lipsius nec sequentes imitati sunt. atque etiam supra c. 36, pro *miles caveri praepositos iubebat* Muretus, qui hic corrigit *aperiri*, legi vult *cavere.* adeo inconstantes in hoc sunt viri docti. Ern.

bam et foro appropinquantem assecutus erat; iam Marius Celsus haud laeta rettulerat, cum alii in palatium redire, alii Capitolium petere, plerique rostra occupanda censerent, plures tantum sententiis aliorum contradicerent, utque evenit in consiliis infelicibus, optima viderentur quorum tempus effugerat. agitasse Laco ignaro Galba de occidendo Tito Vinio dicitur, sive ut poena eius animos militum mulceret, seu conscium Othonis credebat, ad postremum vel odio. haesitationem attulit tempus ac locus, quia initio caedis orto difficilis modus. et turbavere consilium trepidi nuntii ac proximorum diffugia, languentibus omnium studiis qui primo alacres fidem
40 atque animum ostentaverant. agebatur huc illuc Galba, vario turbae fluctuantis impulsu, completis undique basilicis ac templis, lugubri prospectu. neque populi aut plebis ulla vox, sed attoniti voltus et conversae ad omnia aures. non tumultus, non quies, quale magni metus et magnae irae silentium est. Othoni tamen armari plebem nuntiabatur. ire praecipites et occupare pericula iubet. igitur milites Romani, quasi Vologesen aut Pacorum avito Arsacidarum solio depulsuri ac non imperatorem suum inermem et senem trucidare pergerent, disiecta plebe, proculcato senatu, truces armis, rapidis equis forum irrumpunt. nec illos Capitolii aspectus et imminentium templorum religio et priores et futuri principes terruere, quo minus facerent scelus cuius ultor est quisquis
41 successit. viso comminus armatorum agmine, vexillarius comitatae Galbam cohortis (Atilium Vergilionem fuisse tradunt)

5. *quorum*] *morum* Mª.

8. *ad postremum*] sic primus Rhenanus edidit. ante omnes *ad posterum*, ut et BG habet. Ern.

12. *huc et illuc* B.

14. *arospectu* Mª.

18. *occupare*] sic scripti et editi ante Rhenanum. v. ad c. 38. mox BMR *rapidi equis*. Ern. B *occupari*.

21. *rapidi* Mª.

25. *comitantis G. cohortis*] haec lectio debetur Rhenano, qui an e mss duxerit nescio. [duxit e B.] nam in scriptis aliis et edd ante Rhenanum aliter est. Mª *comitatae Galbae cohortis*. G a manu prima *comitatas Galbae cohortes*: manus secunda fecit *comitatus*, quod est in A et edd ante Rhenanum. deinde *Galbae cohortis*: in ed pr tantum *Galbae*. corrigendum potius fuisse *comitatae Galbam cohortis*, credo cum Ryckio et IGronovio, quod et sensus postulat; et fecisset sic Rhenanus, si Mª habuisset. *Vergilionem* mox omnes libri. Plutarchus *Servilionem* vocat. sed Mª habet *adilium*, ed pr *ad illum*; unde IGronovius coniicit *ADilium* pro *Dillium* vel *Dellium*. Plutarchus c. 26 *Ἀτίλλιον* vocat. (B *Atilium*.) post Rhenanus bene (cum B) *dereptam* fecit e *direptam*: sed debebat etiam mox *destrictam* e *districtam*. Ern.

dereptam Galbae imaginem solo afflixit. eo signo manifesta
in Othonem omnium militum studia, desertum fuga populi
forum, destricta adversus dubitantes tela. iuxta Curtii lacum
trepidatione ferentium Galba proiectus e sella ac provolutus
est. extremam eius vocem, ut cuique odium aut admiratio
fuit, varie prodidere. alii suppliciter interrogasse quid mali
meruisset; paucos dies exsolvendo donativo deprecatum. plu-
res obtulisse ultro percussoribus iugulum: agerent ac feri-
rent, si ita e re publica videretur. non interfuit occidentium
quid diceret. de percussore non satis constat. quidam Te-
rentium evocatum, alii Lecanium; crebrior fama tradidit Ca-
murium quintae decimae legionis militem impresso gladio iu-
gulum eius hausisse. ceteri crura brachiaque (nam pectus
tegebatur) foede laniavere; pleraque volnera feritate et sae-
42 vitia trunco iam corpori adiecta. Titum inde Vinium inva-
sere. de quo et ipso ambigitur, consumpseritne vocem eius
instans metus, an proclamaverit non esse ab Othone manda-
tum ut occideretur. quod seu finxit formidine seu conscien-
tiam coniurationis confessus est, huc potius eius vita fama-
que inclinat, ut conscius sceleris fuerit cuius causa erat. ante
aedem divi Iulii iacuit primo ictu in poplitem, mox ab Iulio
43 Caro legionario milite utrumque latus transverberatus. insi-
gnem illa die virum Sempronium Densum aetas nostra vidit.

1. *affixit* B.
3. *Curtii*] sic e M[a] edidit IGronovius. sic habent A et ed pr. sic est etiam H. 2 55. et ap. Suet. 20. *Martis campum* supra vidimus, ubi pariter plures *Martium* edidere. Ern. *Curtium* B.
6. *variae prodere* M[a].
9. *ita e rep*] M[a] *ita rep.*, unde IGronovius corrigit *id e rep.* A et ed pr *ita reip.* sed *hoc* ab initio addi, e formula solenni *hoc age*, ut Muretus et Acidalius volunt, non necessarium puto. Ern.
10. *quidam*] v. et Plut. in Galba 27, qui non omnes hos, sed etiam alios commemorat ut *Arcadium* et *Fabium Fabulum*. Ern.
15. *adiecta*] Groslotius, etsi vulgatum ferri posse fatetur, mavult tamen *adacta*, cui coniecturae favet dativus *corpori*, quod verbum aptius huic quam illi. Ern.
18. *conscientia*] videtur *conscientiam* legendum Acidalio. recte, ut opinor. non enim in illis est proprie confessio. Plutarchus ὁμολογῶν κοινωνὸς γεγονέναι τῆς συνωμοσίας; quod valde firmat hanc correctionem. Ern.
22. *Caro*] sic G, at BM[a] et edd ante Rhenanum *Cario*. Ern.
in utrumque latus transv.] suspicor praepositionem non esse a Tacito. Liv. 21 7: *adversum femur tragula graviter ictus.* auctor Africani belli c. 78: *pilo per cassidem caput ictus.* idem 85: *Rufus brachium gladio percussus.* Suetonius Aug. 20: *crus et utrumque brachium consauciatus.* Gron. sic visum et Heinsio. verum est. Ern.

centurio is praetoriae cohortis, a Galba custodiae Pisonis additus, stricto pugione occurrens armatis et scelus exprobrans, ac modo manu modo voce vertendo in se percussores, quanquam volnerato Pisoni effugium dedit. Piso in aedem Vestae pervasit, exceptusque misericordia publici servi et contubernio eius abditus, non religione nec caerimoniis sed latebra imminens exitium differebat, cum advenere missu Othonis, nominatim in caedem eius ardentes, Sulpicius Florus e Britannicis cohortibus, nuper a Galba civitate donatus, et Statius Murcus speculator; a quibus protractus Piso in fori-
44 bus templi trucidatur. nullam caedem Otho maiore laetitia excepisse, nullum caput tam insatiabilibus oculis perlustrasse dicitur, seu tum primum levata omni sollicitudine mens vacare gaudio coeperat, seu recordatio maiestatis in Galba,

1. *centurio is praetoriae cohortis ad Galbae custodiam a Pisone additus*] aliter concepta lectio in F codice: *centurio is praetoriae ac Galbae custodiae a Pisone additus.* quae utravis tamen parum mihi certa. quid enim? a Pisone custos hic Galbae appositus? quomodo potuit aut debuit? cum Galbae sane, ut principi, legitimi sui custodes et stipatores fuerint. denique unde ea auctoritas Pisoni? Tacitum etiam ipsum lege: videbis clare Sempronium hunc non Galbae tutorem, sed Pisonis fuisse; cui quamvis vulnerato effugium etiam praebuit. igitur inclinabam ut legerem: *centurio is praetorii, a Galba custodiae Pisonis additus.* ut in illo motu rerum Galba de Pisone anxius addiderit ei custodem centurionem. hoc probabile. sustinet me tamen a pleno adsensu Dio et Plutarchus, qui ita narrant ut Sempronius Galbam defenderit, non Pisonem. si eos sequimur, tum mentem verborum Taciti faciam, ut hic Sempronius venerit in cohortes praetorias promotusque sit beneficio Pisonis, atque ita additus insertusque custodiae. vix tamen est ut Taciti narratio cum Graecis iis non pugnet. certe nec Suetonius opem quemquam tulisse Galbae refert. Lips. recepit Pichena cum sequentibus, ob M^a lectionem non longe abhorrentem, *a Galba custodi et a Pisonis additus* [immo *a Galbae custodiaet a Pisonis addictus*]. ed pr *ac Galbae custodiae a Pisone.* BG et edd veteres omnes, ut ab initio indicatum. Acidalii correctio *Pisoni* non contemnenda: sed non propterea *ad custodiam* necessarium: nam *custodiae* idem significat. Ern.

2. *armatis*] sic edidit Rhenanus (e B), cum ante esset *armatus.* G *armatis*, ed pr *armis.* mox bene idem (e B) *cum* pro *tum.* sed sic iam ed pr; quae etiam *advenirent* pro *advenere.* male contra *iussu* pro *missu*, quod recte restituit Pichena: sic GM et edd ante Rhenanum, et sic saepe loquitur in tali re Tacitus. Ern.

11. *trucidatus* M^a.

13. *vagare*] repertum in optimo V (et BM^a) non sprevi, quoniam passim veteres ita locutos sciebam. vox autem apta ad habitum explicandum mentis gaudio diffusae et velut natantis. Lips. *vacare* recte restituit Freinshemius, quod omnes ante Lipsium edd, etiam scripti alii habent. solita autem librariis haec confusio (v. Drak. ad Liv. 5 8, 27 16), forte etiam hac de caussa, quod media aetate *vagare* pro *vacare* dicebatur; unde *clerici vagantes*, pro *vacantes*;

amicitiae in Tito Vinio quamvis immitem animum imagine tristi confuderat: Pisonis ut inimici et aemuli caede laetari ius fasque credebat. praefixa contis capita gestabantur, inter signa cohortium, iuxta aquilam legionis, certatim ostentantibus cruentas manus qui occiderant, qui interfuerant, qui vere qui falso ut pulchrum et memorabile facinus iactabant. plures quam centum et viginti libellos praemia exposcentium ob aliquam notabilem illa die operam Vitellius postea invenit; omnesque conquiri et interfici iussit, non honore Galbae, sed tradito principibus more, munimentum ad praesens, in posterum ultionem.

in Concilio Vormatiensi apud DuCangium, et alibi. in cod. Theod. l. 49. *de Decurion.* praepositi *pacis* pro *pagis*, ut vidit Gothofredus. sic Ann. 3 72 *arguerat* pro *arcuerat*. Ern.

3. G non habet *gestabantur*, sed in margine additum a manu secunda *gestantur*, quod est in ed pr. abest et ab O, et potest commode abesse. Ern.

5. *quive vere quive falso*] Franciscus Modius me monet in Romano codice legi *qui vere, qui falso.* quod idem etiam scriptus Covarruviae liber habebat. Lips. item ed pr. recepit Pichena, recte: est enim elegantius et Taciti consuetudini congruens. *quive* tamen BGM, [M^a quidem nonnisi ante *vere.*] unde nata sit syllaba, me tacente apparet. Ern.

7. *praemium* ABM^a.

10. *tradito principibus more*] diu in hoc loco mei atque alieni fluctus. nunc sisto in emendatione mea ultima, vera, etsi quidam renituntur. sed neque omnium est veram criticam approbare: quid exercere? de re, ita lego. *tradito principibus more, munimentum ad praesens, in posterum ultione.* ita verba structa apte, quae alioqui non redigas sub grammaticae leges: ita sententia concinna et vera. ultio, inquam, haec tradita est principibus more, ad praesens munimentum et tutelam sui, sed quae ultio? *in posterum:* id est post ipsos, et ut successor ulciscatur. Tacitus in hac re c. 40: *fecere facinus cuius ultor est quisquis successit.* et quo fine? ut ipsi in praesenti tutiores. ita Claudius (Suet. 11.) *centuriones e coniuratis in Caium interemit exempli caussa.* et Domitianus Epaphroditum (in eodem 14), *ut ostenderet ne bono quidem exemplo audendam patroni necem.* nimirum principes sollenniter puniendo principum interfectores se muniunt et tuentur. Oedipus hoc ita pulchre apud Sophoclem, ubi ait velle se exsequi et punire Laii caedem (in Oed. tyr. v. 139): *ὅστις γὰρ ἦν, ἐκεῖνον ὁ κτανὼν τάχ᾽ ἂν κἄμ᾽ ἂν τοιαύτῃ χειρὶ τιμωρεῖν θέλοι. κείνῳ προσαρκῶν οὖν ἐμαυτὸν ὠφελῶ.* Lips. non memini me unquam, ex quo Taciti cum fructu tractandi fiduciam habui, hic loci haesisse. quid enim? nonne clamat auctor se dicere, Vitellium de istis supplicium sumpsisse non ut Galbae manes hac vindicta coleret, sed ut solent principes punire omnes interfectores principum, quo et ipsi in praesens sint ab insidiis huiusmodi tutiores, et successori exemplum ulciscendi, si quid ipsis contigerit, praebeant. *ad praesens, in posterum.* sic H. 4 17: *clara ea victoria in praesens, in posterum usui.* Τὰ *munimentum* et *ultionem* sunt ἐπεξήγησις totius illius *conquiri et interfici iussit:* quasi foret, interfici iussit, quo recte principes et more veteri iudicant se sibi munimentum circumdare ad praesens, in futurum parare ultorem; vel quali animadversione putant principes se comparare sibi, dum sunt, statum securio-

45 Alium crederes senatum, alium populum. ruere cuncti in castra, anteire proximos, certare cum praecurrentibus, increpare Galbam, laudare militum iudicium, exosculari Othonis manum; quantoque magis falsa erant quae fiebant, tanto plura facere. nec aspernabatur singulos Otho, avidum et minacem militum animum voce voltuque temperans. Marium Celsum consulem designatum et Galbae usque in extremas res amicum fidumque ad supplicium expostulabant, industriae eius innocentiaeque quasi malis artibus infensi. caedis et praedarum initium et optimo cuique perniciem quaeri apparebat. sed Othoni nondum auctoritas inerat ad prohibendum scelus: iubere iam poterat. ita simulatione irae, vinciri iussum et maiores poenas daturum affirmans, praesenti exitio subtraxit.

46 omnia deinde arbitrio militum acta. praetorii praefectos sibi ipsi legere, Plotium Firmum e manipularibus quondam, tum

rem, si quid durius eveniat, ne desit vindex ab ipsorum exemplo doctus decessorem non inultum pati. collegeram ob genus loquendi fere omnia, quae iam alii ediderunt, neque repeti necesse est. sic et 16 17: *Annaeum Lucanum genuerat, grande adiumentum claritudinis.* ad rem pertinent ista. Suetonius Claudio 11: *paucis e coniuratorum in Caium numero interemptis, exempli simul caussa, et quod suam quoque necem depoposcisse cognoverat.* Dio 47 18 de triumviris: *ἅτε γὰρ τῆς μοναρχίας ἐφιέμενοι καὶ πρὸς αὐτὴν ἐπειγόμενοι, τούς τε σφαγέας αὐτοῦ* (*τοῦ Καίσαρος*) *τοὺς λοιποὺς ὀργῇ μετῄεσαν* (quare? non profecto honore Caesaris, ut Vitellius *non honore Galbae, sed*) *ὡς καὶ ἐκ τούτου τήν τε ἄδειαν σφίσιν ὧν ἐποίουν καὶ τὴν ἀσφάλειαν πόρρωθεν προπαρασκευάσοντες* (hoc utique *munimentum ad praesens*), *καὶ πάνθ' ὅσα* (hoc pro illo *in posterum ultionem*, etsi melioris ominis et latius pateat) *ἐς τιμὴν αὐτῷ ἔφερε, προθύμως ἔπραττον, ἐς ὑποδοχὴν τοῦ καὶ αὐτοί ποτε ὁμοίων ἀξιωθῆναι.* Notabile quoque in hanc rem quod Zonaras narrat in imperio Theophili 15 25. pater huius Michael Balbus Leonem Armenium conspiratione sustulerat regnumque invaserat. filius *αὐταρχήσας πρῶτον ἐποιήσατο ἔργον τὴν κόλασιν τῶν τῷ πατρὶ αὐτοῦ συναραμένων εἰς τὸ τῆς βασιλείας τυχεῖν καὶ ἀνελόντων τὸν Λέοντα.* Gron. recte Gronovius, quem et vide Obs. 4 p. 272; idemque indicavere Berneggerus ad Suet. Titum c. 6, Freinshemius et alii. ultima intelligenda: ut esset munimentum etc. Lipsiana nota in ed ultima in brevius contracta, sed maiori fiduciae significatione. Ern.

3. *exosculari*] *et osculari* B.

8. *ad* deest M[a].

12. *iubere iam poterat*] haec verba aberant a B, nec sunt in G. sed efficiunt sententiam nimis pulcram quam ut non sint a Tacito. Ern. B desunt haec *ad — poterat*, et mox ante *incolumi* coniunctio.

simulatione irae] Seneca explicat, qui callide hoc ad primam magnamque iram adhibendum suadet. de ira 3 39: *quem non audet lenire, fallet. simulabit*, inquit, *iram, ut tamquam adiutor et doloris comes plus auctoritatis in consiliis habeat; moras nectet, et dum maiorem quaerit poenam, praesentem differet.* ipsa haec nostra sunt, et moniti illius clarum hic exemplum. Lips.

vigilibus praepositum et incolumi adhuc Galba partes Othonis secutum. adiungitur Licinius Proculus, intima familiaritate Othonis, suspectus consilia eius fovisse. urbi Flavium Sabinum praefecere, iudicium Neronis secuti, sub quo eandem curam obtinuerat, plerisque Vespasianum fratrem in eo respicientibus. flagitatum ut vacationes praestari centurionibus solitae remitterentur. namque gregarius miles ut tributum annuum pendebat. quarta pars manipuli sparsa per commeatus aut in ipsis castris vaga, dum mercedem centurioni exsolveret, neque modum oneris quisquam neque genus quaestus pensi habebat. per latrocinia et raptus aut servilibus ministeriis militare otium redimebant. tum locupletissimus quisque miles labore ac saevitia fatigari, donec vacationem emeret. ubi sumptibus exhaustus socordia insuper elanguerat, inops pro locuplete et iners pro strenuo in manipulum redibat; ac rursus alius atque alius, eadem egestate ac licentia corrupti, ad seditiones et discordias et ad extremum bella civilia ruebant. sed Otho ne volgi largitione centurionum animos averteret, fiscum suum vacationes annuas exso-

3. *suspecta* M[a].

6. *vacationes*] de his militarium operum vacationibus Iustinus capiendus fuit 37 4: *hieme deinde imminente non in convivio sed in campo, non in vacationibus sed in exercitationibus, nec inter sodales sed inter aequales aut equo aut cursu aut viribus contendebat.* nec acutissimum Palmerium audire amicus meus debuit, *vocationes* substituentem et invitationes interpretantem. imo vero has militares vacationes intelligit, et recte proprieque exercitationibus opponit. Tacitus A. 1 17 *vacationes munerum* appellat. et iisdem verbis Quinctilianus pro Milite c. 6: *transeo oblatam nolenti munerum vacationem, et blandius quam militiae disciplina postulat, adulatum militi tribunum; imperatas asperrimas expeditiones, ut remitterentur.* talem vacationem et Livius intellexit 7 7, de cohortibus Hernicorum: *immunes quoque operum militarium erant, ut in unum pugnae laborem reservati plus quam pro virili parte adnitendum scirent.* Lips. sunt autem pretia vacationum pecunia, qua vacationes munerum redimerentur, ut verba *praestari* et *remitterentur* docent. Ern.

8. *pendebat. pars*] libris veteribus vox inseritur, *pendebat quarta pars.* numquid *pendebat quartam?* ut velit in hoc tributum quartam stipendii partem erogatam? an magis Pichenam audimus? *quarta pars manipuli sparsa per commeatus.* audio, audio, et nihil melius veriusve. Lips. recepit bene Freinshemius. nam sic AM[a], G a manu secunda, ed pr. Ern. M[a] non *manipuli sparsa,* sed *manipulis. pars.*

14. *miser elanguerat*] mallem *misere* pro *miser;* aut cum Pichena (e M[a]) *insuper.* Lips. G *miser,* ed pr *socordia elanguerat.* mox *seditiones* e M[a] IGronovius. sic et ed pr. vulgo *seditionem.* Ern.

19. *fiscum suum*] secutus sum IGronovium, qui sic primus edidit e M[a], in quo est *et fiscum suum,* ut in AR et ed pr, cum ceteri scripti et edd

luturum promisit, rem haud dubie utilem, et a bonis postea principibus perpetuitate disciplinae firmatam. Laco praefectus, tanquam in insulam seponeretur, ab evocato, quem ad caedem eius Otho praemiserat, confossus; in Marcianum Icelum ut in libertinum palam animadversum.

47 Exacto per scelera die novissimum malorum fuit laetitia. vocat senatum praetor urbanus; certant adulationibus ceteri magistratus. accurrunt patres; decernitur Othoni tribunicia potestas et nomen Augusti et omnes principum honores, adnitentibus cunctis abolere convicia ac probra, quae promisce iacta haesisse animo eius nemo sensit. omisisset offensas an distulisset, brevitate imperii in incerto fuit. Otho, cruento adhuc foro, per stragem iacentium in Capitolium atque inde in palatium vectus concedi corpora sepulturae cremarique permisit. Pisonem Verania uxor ac frater Scribonianus, Ti-

habeant ex *fisco suo. et* unde natum sit, in promtu est. sed mihi et pronomen *suum* vel *suo* suspectum. An enim alius fiscus quam Caesaris? et semper alibi, apud bonos scriptores, quantum memini, absolute dicitur, ut infra c. 58: *vacationes centurionibus ex fisco numerat.* et potuit facile pronomen hoc nasci e *fisco* vel *fiscum*, praesertim cum etiam *fisci* verbum scriberent vitiose, velut in G *physico*, in quo ultimae duae syllabae prope nil differunt a *suo.* post correxi *libertinum* pro *libertum.* nam conditio hominis exprimitur, in qua *libertinus* dicitur, non *libertus;* quod non sensit Broterius. Ern.

3. *tanquam — seponeretur*] sensus est, simulatum et divulgatum est eum in insulam seponi, sed clam ab evocato confossum: nam opponitur *palam animadversum.* An excidit *clam* ante *tanquam?* sed id Tacitus brevitatis studio potuit omittere. Ern.

5. *libertum* M[a].

7. *vocat senatum praetor urbanus*] uterque enim consul caesus erat, ut bene monet Savillius, qui laudat et Cic. ad fam. 10 12: *placuit nobis ut statim ad Cornutum praetorem urbanum literas deferremus; qui, quod coss. aberant, consulare munus sustinebat more maiorum.* sed multa apud Livium exempla. mox *occurrunt* O, quod placebat Gronovio. utrumque rectum. sed vulgatum plures et meliores libri. Ern.

11. G in textu *exisse*, in margine, sed eadem manu, *haesisse.* ante pro *iacta* ed pr vitiose *acta.* Ern.

omisisset offensas an distulisset] sic GM[a] et edd ante Rhenanum, qui e B edidit *omisisse tot offensas an distulisse.* priscum restituit Pichena. [*omisisse aut fensas* M[a]] mox *stragem* dedi ex ed pr pro *strages.* consentiunt mss duo apud Broterium, qui idem dedit. Ern.

13. *strages* B.

15. *Verania*] Plutarchum hinc emendemus in eadem ista re, Galba 28: *τὴν δὲ Πεἰσωνος (κεφαλὴν) ἡ γυνὴ ἔλαβεν οὐ κρανίου δεηθεῖσα.* et scribamus *Οὐερανία δεηθεῖσα*, ut interpretes aliquando nubecula ista liberentur. nam Verania est; quae precibus caput mariti abstulit. de hac Plinius ep. 2 20: *Verania Pisonis graviter iacebat, Pisonis dico illius quem Galba adoptavit.* Lips. dedit decem millia HS, auctore Plutarcho. verbum *componendi* de sepeliendis usitatum iam ab aliis passim illustratum est. sic

tum Vinium Crispina filia composuere, quaesitis redemptisque capitibus, quae venalia interfectores servaverant.
48 Piso unum et tricesimum aetatis annum explebat, fama meliore quam fortuna. fratres eius Magnum Claudius, Crassum Nero interfecerant. ipse diu exsul, quatriduo Caesar, properata adoptione ad hoc tantum maiori fratri praelatus est, ut prior occideretur. Titus Vinius septem et quinquaginta annos variis moribus egit. pater illi praetoria familia, maternus avus e proscriptis. prima militia infamis legatum Calvisium Sabinum habuerat, cuius uxor mala cupidine visendi situm castrorum, per noctem militari habitu ingressa, cum vigilias et cetera militiae munia eadem lascivia temerasset, in ipsis principiis

etiam dixit Horatius Sat. 2 3 110. Ern.

3. *explebat*] temporum ratio postulat *explerat*, et sic Tacitus videtur scripsisse. de mortuo enim sermo est. Ern.

4. *Crassum Nero*] atqui Seneca in Menippea etiam Crassum videtur adserere a Claudio interfectum. *occidit*, inquit, *in una domo Crassum, Magnum, Scriboniam, Assarionem, nobiles tamen: Crassum vero tam fatuum ut regnare posset.* De Crasso a Nerone interfecto etiam Plinius ep. 1 5. Lips. Sed alius ille ab eo quem Claudius interfecit. v. ad c. 14. *interfecerant*, quod e M[a] dedit Pichena, pro *interfecerat*, etiam G a manu prima. mox *ad hoc* ms idem et B, ed pr, Rhenanus, sqq mediae *adhaec*, male. Ern.

7. sic, LVII ABMF et ed pr. recte recepere Ryckius et Gronovius. vide Ryckium. ceteri libri XLVII. sed numerus exprimendus *septem et quinquaginta*. Ern.

8. *e praetoria* vulgo. omittunt praepositionem BM[a].

maternus avus] ego censuissem paternum. nam reperio in Dione 47 7 TVinium proscriptum a Triumviris, et mira fide atque astu ab uxore Tanusia servatum. Fieri autem potest ut huius avi etsi materni nomen sumpserit, testamento an adoptione. Lips.

10. *cuius uxor*] historiola haec apud Dionem, in rebus Caii, 59 18: *Καλουίσιος δὲ Σαβῖνος ἔν τε τοῖς πρώτοις τῆς βουλῆς ὢν, καὶ τότε ἐκ τῆς ἐν τῇ Παννονίᾳ ἀρχῆς ἀφιγμένος, ἥ τε γυνὴ αὐτοῦ Κορνηλία γραφέντες (καὶ γὰρ ἐκείνη ὡς φυλακάς τε ἐφοδεύσασα καὶ τοὺς στρατιώτας ἀσκοῦντας ἰδοῦσα αἰτίαν ἔσχεν) οὐχ ὑπέμειναν τὴν κρίσιν, ἀλλ' ἑαυτοὺς προανάλωσαν.* Lips. De Calvisio v. et Sen. ep. 27. *habuerat* i. e. sub eo militaverat.

12. *tentasset*] Regius (B) codex *temperasset*, ex quo Rhenanus *temerasset*. Lips. ceteri omnes scripti et editi *temperasset*. Rhenani coniecturam recepit Freinshemius. alii *tentasset* edidere. illud defendit Heinsius ad Vell. 2 60, ubi de confusione horum verborum vide. Ern.

in ipsis principiis] Plutarchus expressit, Galba 12: *καὶ διέφθειρεν ἐν τοῖς ἀρχαίοις, ἃ πριγκίπια Ῥωμαῖοι καλοῦσι.* principia autem sacra, quia in iis aquilae et signa, i. e. dii militares. Sententiam ex eadem re Quinctilianus petiit, pro milite c. 2: *sed neque hoc Mars parens, nec signa militaria aquilaeque victrices sinant, ut tua quoque sententia quisquam vir, et Romanus et miles, nimium pudicus sit, apud quem ante principia agendum est.* haec principia Statius, etsi in re Graeca, circumscribit Theb. 10 176: *Ventum ad concilii penetrale do-*

stuprum ausa; et criminis huius reus Titus Vinius arguebatur. igitur iussu Gai Caesaris oneratus catenis, mox mutatione temporum dimissus, cursu honorum inoffenso legioni post praeturam praepositus probatusque, servili deinceps probro respersus est tanquam scyphum aureum in convivio Claudii furatus; et Claudius postera die soli omnium Vinio fictilibus ministrari iussit. sed Vinius proconsulatu Galliam Narbonensem severe integreque rexit. mox Galbae amicitia in abruptum tractus, audax, callidus, promptus et, prout animum intendisset, pravus aut industrius, eadem vi. testamentum Titi Vinii magnitudine opum irritum; Pisonis supremam

49 voluntatem paupertas firmavit. Galbae corpus diu neglectum et licentia tenebrarum plurimis ludibriis vexatum dispensator Argius, e prioribus servis, humili sepultura in privatis eius hortis contexit. caput per lixas calonesque suffixum laceratumque, ante Patrobii tumulum (libertus is Neronis punitus a Galba fuerat) postera demum die repertum et cremato iam corpori admixtum est. hunc exitum habuit Servius Galba, tribus et septuaginta annis quinque principes prospera fortuna emensus, et alieno imperio felicior quam suo. vetus in familia nobilitas, magnae opes: ipsi medium ingenium, magis ex-

mumque verendam Signorum. Lips. ceterum contextus videtur postulare *passa.* nam *stuprum* est facientis; id infert, audet mas, patitur femina; estque de Vinii crimine sermo potius quam feminae. et sic etiam videtur legisse Plutarchus. vulgatum intelligendum: stuprum pati ausa. et obiicitur interdum etiam feminis stuprum. Perizonius porro de Praetor. p. 57 s. non ad sanctitatem loci dicta refert, quam ad frequentiam hominum, quae ibi esset; unde magnitudo impudentiae intelligatur. enimvero res noctu facta est, et criminis verbum Lipsio potius favet. Ern.

9. *callidus*] IGronovius e BMa edidit *calidus. calidus* et *audax* sane et apud Livium iunguntur, 35 32, ubi v. Dukerum et Gronovium; permiscenturque saepe *calidus* et *callidus.* sed vulgatum servavi, quia omnes alii libri habent *callidus.* et *audax* atque *callidus* bene iunguntur, quia non omnes audaces iidem callidi, nec omnes callidi statim audaces; denique et aliis locis duplicationem literarum in illo codice negligi vidimus. Ern. etiam c. 51 *calide.*

14. *prioribus*] sic omnes scripti et editi, recte, ut opinor; nec cum Faerno et Savillio corrigendum *primoribus* (ut A. 4 10). servi sane primores dispensatores: sed tum non amplius servus erat Argius, verum libertus, ut Plutarchus 28 vocat; nisi improprie servum vocavit. vidimus sane servitia etiam libertos vocari, sed contumeliae caussa, non in narratione historica. *priores servi* sunt qui ante imperium fuere. Ern.

15. *caput*] ed pr *caput eius,* additumque est *eius* in G a manu secunda. videtur repetitum e prioribus; nisi forte prius *eius* potius delendum. Ern.

21. *magnis extra vicia* Ma.

tra vitia quam cum virtutibus. famae nec incuriosus nec venditator. pecuniae alienae non appetens, suae parcus, publicae avarus. amicorum libertorumque, ubi in bonos incidisset, sine reprehensione patiens, si mali forent, usque ad culpam ignarus. sed claritas natalium et metus temporum obtentui, ut quod segnitia erat, sapientia vocaretur. dum vigebat aetas, militari laude apud Germanias floruit. pro consule Africam moderate, iam senior citeriorem Hispaniam pari iustitia continuit, maior privato visus, dum privatus fuit, et omnium consensu capax imperii, nisi imperasset.

50 Trepidam urbem, ac simul atrocitatem recentis sceleris, simul veteres Othonis mores paventem, novus insuper de Vitellio nuntius exterruit, ante caedem Galbae suppressus, ut tantum superioris Germaniae exercitum descivisse crederetur. tum duos omnium mortalium impudicitia ignavia luxuria deterrimos velut ad perdendum imperium fataliter electos non senatus modo et eques, quis aliqua pars et cura rei publicae, sed volgus quoque palam maerere. nec iam recentia saevae pacis exempla, sed repetita bellorum civilium memoria captam totiens suis exercitibus urbem, vastitatem Italiae, direptiones provinciarum, Pharsaliam Philippos et Perusiam ac Mutinam, nota publicarum cladium nomina, loquebantur. prope eversum orbem etiam cum de principatu inter bonos certaretur. sed mansisse Gaio Iulio, mansisse Caesare Augusto victore imperium; mansuram fuisse sub Pompeio Brutoque rem publicam. nunc pro Othone an pro Vitellio in templa ituros? utrasque impias preces, utraque detestanda vota, inter duos quorum bello solum id scires, deteriorem fore qui vicisset. erant qui Vespasianum et arma Orientis

1. *vendicator* B.

5. *obtentui*] a Rhenano est (e B). libri scripti *obtinuit*; quod verius hic puto. Lips. sed et AMa *obtentui*. G edd ante Rhenanum *obtinuit*; quod si verum esset, requireretur *claritate* et *metu*. mox ex eodem Ma et B cum Gronovio dedi *Proconsule*. Ern.

16. *perdendum*] ita libri flagitant, ita sententia. Beatus tamen, nos, inquit, *partiendum*, emendavimus (e B). Lips. Heinsius volebat *evectos* ad Vell. 2 12: non enim electos a senatu populoque fuisse. non sane ab his, sed a fato. Ern.

20. *totiens*] *quotiens* B.

civibus] praefero quod in scriptis, *exercitibus*. Lips. recepit Pichena. sic et GMa et edd omnes ante Rhenanum. Ern.

26. *in templo* Ma.

augurarentur. et ut potior utroque Vespasianus, ita bellum aliud atque alias clades horrebant. et ambigua de Vespasiano fama; solusque omnium ante se principum in melius mutatus est.

51 Nunc initia causasque motus Vitelliani expediam. caeso cum omnibus copiis Iulio Vindice, ferox praeda gloriaque exercitus, ut cui sine labore ac periculo ditissimi belli victoria evenisset, expeditionem quam otium, praemia quam stipendia malebat. diu infructuosam et asperam militiam toleraverant ingenio loci caelique et severitate disciplinae, quam in pace inexorabilem discordiae civium resolvunt, paratis utrinque corruptoribus et perfidia impunita. viri, arma, equi ad usum et ad decus supererant. sed ante bellum centurias tantum suas turmasque noverant; exercitus finibus provinciarum discernebantur. tum adversus Vindicem contractae legiones, seque et Gallias expertae, quaerere rursus arma novasque dis-

2. *atque*] *et* B.

3. *in melius mutatus*] imitatus hoc palam Ausonius, de eodem Vespasiano: *olim qui dubiam privato in tempore famam, par* [vel *rarum*] *aliis, princeps transtulit in melius.* Suetonium vide. Lips.

8. *expeditionem et aciem*] non temere mutem, et elicio sententiam etiam ex hac scriptura. tamen haud paullo clarior antithesis videatur, si legas *expeditionem quam otium.* Lips. recte sane. sed scriptores in talibus non sunt semper satis diligentes, in primisque noster, ut alibi vidimus. Ern.

praemia] Boxhornius *praedam* malebat, quod ante esset *praeda ferox exercitus.* sed *praemia* de praeda dici, ut suspicabatur Acidalius, docet Gronov. ad Liv. ep. 89. (sic et A. 1 16. inde et *praemiari* Suet. Tit. 7. *praemiatores*, nocturni praedones ap. Non. 2 629.) praedam venatorum poetae quam saepe praemia vocant? sed hodie res nota. potest vero Tacitus respexisse non modo ad praedam, sed etiam alia praemia, quae victoribus darentur, quorumque crebra apud veteres mentio. Rutgersius Lect. Venus. p. 415 *praelia*; quod sane convenit praecedentibus et sententiae, sed non est necesse. praemia sunt belli et praeliorum, stipendia etiam in pace solvuntur. Ern.

9. *diuque — toleraverat*] ABM[a] et ed pr *diu — toleraverant*, quod probat IGronovius. ceteri libri omnes vulgatum habent; nec id est a libidine Beroaldi, ut IGronovius dicit. idque et ipse servavi, quia praecedit *malebat.* Ern.

12. *ad usum et ad decus*] i. e. arma, equi iis suppetebant, non ad necessitatem modo sed et ornatum. tale est quod iisdem infra tribuit, *baltheos et faleras insigniaque armorum argento decora.* tamen libri quidam *dedecus*; ex quibus alii scribendum *ad abusum et ad dedecus* censuerunt, ut mea mens est, procul a Taciti mente, et *quantum Hypanis Veneto dissidet Eridano.* Lips. *decus* AGM[a] et edd omnes. Ern. *dedecus* in M repperit Furia.

15. *confractae* BM[a], Puteolanus, Alciatus.

seque et Gallias expertae i. e. cum usu didicissent se esse fortiores Gallis, quos vicissent, novum

cordias; nec socios, ut olim, sed hostes et victos vocabant. nec deerat pars Galliarum, quae Rhenum accolit, easdem partes secuta, ac tum acerrima instigatrix adversus Galbianos: hoc enim nomen fastidito Vindice indiderant. igitur Sequanis Aeduisque ac deinde, prout opulentia civitatibus erat, infensi, expugnationes urbium, populationes agrorum, raptus penatium hauserunt animo, super avaritiam et adrogantiam, praecipua validiorum vitia, contumacia Gallorum irritati, qui remissam sibi a Galba quartam tributorum partem et publice donatos in ignominiam exercitus iactabant. accessit callide volgatum, temere creditum, decumari legiones et promptissimum quemque centurionum dimitti. undique atroces nuntii, sinistra ex urbe fama; infensa Lugdunensis colonia et, pertinaci pro Nerone fide, fecunda rumoribus. sed plurima ad fingendum credendumque materies in ipsis castris, odio,
52 metu, et ubi vires suas respexerant, securitate. sub ipsas superioris anni calendas Decembres Aulus Vitellius inferiorem Germaniam ingressus, hiberna legionum cum cura adierat. redditi plerisque ordines, remissa ignominia, adlevatae notae, plura ambitione, quaedam iudicio, in quibus sordem et avaritiam Fonteii Capitonis adimendis assignandisve mili-

cum ipsis bellum certa victoriae spe optabant. Ern.

2. *quae Rhenum*] *qua herenum* M[a].

4. *hoc enim nomen*] ita solita plebs mutare per fastidium et innovare haec contumeliae nomina. At Dionysio Gothofredo IC legendum videbatur *fatis dato Vindice.* Lips.

7. *super* e M[a] edidere Pichena Ryckius et Gronovius. Ceteri scripti et editi omnes *secundum;* quod servassem propter istum consensum librorum, ni latinitas magis *super* quam *secundum* postularet. nam *secundum* non est *praeter*, quod hic desideratur, sed *post.* Ann. 13 18: *super ingenitam avaritiam undique pecunias, quasi in subsidium, corripiens;* et aliis locis, quorum magnam copiam Index exhibet. Suet. Oth. 5: *instigante, super animi dolorem, etiam magnitudine aeris alieni*, qui locus huic est simillimus. Ern.

9. *publice donatos*] agris quos Galba Treviris eripuerat, aliisque: *et damno finium perculerat,* ut infra dicit c. 53. Lips.

14. *pertinaci pro N. fide*] ob beneficium, de quo An. 16 13; unde etiam infensa erat Galbae, et rumores sinistros fingebat, alebat. Ern. *facunda* M_a.

17. *superioris*] *prioris* B.

20. *sordem*] usitatius erat *sordes:* vide v. c. infra c. 60, ut recte notat Acidalius. atque etiam alibi singularis pro plurali irrepsit, ut c. 46 *seditionem* pro *seditiones.* sed tamen et alibi singularis reperitur. Cicero Flacc. 3: *nullam sordem in re familiari.* idem etiam ad Att. 1 16 dixit *sordem urbis*, de plebe infima; in quo sensu etiam pluralis usitatior. *integre mutaverat* i. e. dignis reddens, indignis adimens, sine gratiae aut quaestus respectu. Ern.

tiae ordinibus integre mutaverat. nec consularis legati mensura, sed in maius omnia accipiebantur. et ut Vitellius apud severos humilis, ita comitatem bonitatemque faventes vocabant, quod sine modo, sine iudicio donaret sua, largiretur aliena; simul aviditate imperandi ipsa vitia pro virtutibus interpretabantur. multi in utroque exercitu, sicut modesti quietique, ita mali et strenui. sed profusa cupidine et insigni temeritate legati legionum, Alienus Caecina et Fabius Va-

2. *et Vitellius*] Rhenanus et Salinerius volunt: *et ut Vitellius*, s. *et Vitellius ut*. non video quis hic usus sit particularum comparandi. lege *id comitatem*, ut et Grotius scribendum notavit. Vitellius, inquit, recta aestimatione hominum gravium et disciplinae studiosorum nimis se demittebat abiiciebatque, et indignis persona sua ac prope modum vernilibus blanditiis utebatur, *tota via caligatorum quemque exosculans; perque stabula ac diversoria mulionibus et viatoribus praeter modum comis, ut mane singulos, iamne ientassent, sciscitaretur, seque fecisse ructu ostentaret* teste Suetonio 7, *id*, inquit, hanc vilitatem sui illi *comitatem* vocabant, quemadmodum etiam *bonitatem* appellabant, *quod sine modo, sine iudicio donaret sua, largiretur aliena*. neque enim *bonitatis* vocabulum etiam pertinet ad humilitatem excusandam, ut viri docti accepisse videntur. nempe *bonitas* est ei liberalitas vel munificentia, quemadmodum alibi *malitiam* dicit pro avaritia, ut A. 13 30 et 15 21. Plutarchus pro utroque dicit χρηστότητα καὶ μεγαλοφροσύνην. Gron. Omnes libri vulgatum habent, nisi quod A *ut* habet, sed a manu secunda. Grotium et Gronovium sequor; etsi sentio aliquid vel sic duri relinqui, quod tamen in tali scriptore ferendum. Ern. Rhenanum sequor et Boeckhium.

5. *simul aviditate imperandi* i. e. atque etiam cupientes nimis imperatorem habere Vitellium, ut recte interpretantur Pichena et IGronovius. non enim aviditas imperandi in Vitellio, ut patet c. 53 initio. verbum imperandi passive etiam aliis dictum bonis scriptoribus. Cicero ep. 9 25: *ades ad imperandum* h. e. ut tibi imperetur. itaque male Ryckius in textu posuit *impetrandi* e coniectura IFGronovii, quam ipsi postea displicuisse patet ex eo quod non edidit eam h. l. *simul* refertur ad *faventes*. favore quodam in Vitellium comitatem et bonitatem ei tribuebant, et praeterea cupiditate imperii Vitelliani etc. Ern.

6. *modesti*] Colerus corrigi volebat *immodesti*, ut opponerentur *quietis*. immo *mali et strenui* opponuntur *modestis et quietis*. in G *strenui* est a secunda manu. quid ante ibi fuerit, adsequi non licuit. *strenuus* est δραστήριος, promtus ad quidvis audendum; neque semper bonam in partem dicitur. mox *sed* male in *et* mutavit Rhenanus, bene restituit Pichena. Est transitus ab universo s. toto ad partem vel singulos; in quo semper *sed* dicitur. Ern.

8. *Alienus*] mihi, imo libris debetur verum hoc Caecinae nomen. nam illi constanter *Alienum* scribunt. etiam in Dionis Epitoma semper Ἀλιηνός. Romanum vero id nomen; et nummi exstant, *c. caesar. imp. cos. iter. alienus procos.* nominat et quemdam Alienum Cicero Div. in Verrem 15. Vulgatis tamen Taciti libris hic A Caecina dicitur; et Fastis, quos erudini viri concinnarunt, *A. Licinius*. unde eruerint, miror. Lips. *A Cecina* G et edd inde a Puteolano usque ad Lipsium, idque defendebat Ursinus. at ABMa et ed pr *Alienus*, idque verum est. nec spernam Ryckii coniecturam, totum nomen esse *A Allienus Caecina* ex Suet.

lens; e quibus Valens infensus Galbae tanquam detectam a se Verginii cunctationem, oppressa Capitonis consilia ingrate tulisset, instigare Vitellium, ardorem militum ostentans. ipsum celebri ubique fama, nullam in Flacco Hordeonio moram; affore Britanniam, secutura Germanorum auxilia; male fidas provincias, precarium seni imperium et brevi transiturum. panderet modo sinum et venienti Fortunae occurreret. merito dubitasse Verginium equestri familia, ignoto patre, imparem, si recepisset imperium, tutum, si recusasset. Vitellio tres patris consulatus, censuram, collegium Caesaris et imponere iampridem imperatoris dignationem et auferre privati
53 securitatem. quatiebatur his segne ingenium, ut concupisceret magis quam ut speraret. at in superiore Germania Caecina decora iuventa, corpore ingens, animi immodicus, scito sermone, erecto incessu studia militum illexerat. hunc iuvenem Galba, quaestorem in Baetica, impigre in partes suas transgressum legioni praeposuit; mox compertum publicam pecuniam avertisse, ut peculatorem flagitari iussit. Caecina

Tit. 6, ubi *A Caecina* vocatur. *A Allienus* alius pluribus locis apud Ciceronem occurrit, Trebonii primum legatus, deinde Dolabellae, praetor Lentulo et Marcello coss. loca vide in Clave Cicer. scribitur in libris Cic. fere per duplex *l*. occurrunt etiam *Halieni*, qui et ipsi *Alieni*. Tusc. 4 22, ubi v. Davies; ad Q. Fr. 1 1 3. Ern. non *Fabius* M[a], sed *bius*.

1. *detectam a se*] Rhenanus (e B) correxit *detecta a se cunctatione*, offensus, ut opinor, omissione copulae, quae tamen in Tacito frequens. sed Lipsius rursus edidit priscum, cum omnibus post eum editoribus. ed pr vitiose *decretam*. *tulisset ingrate* est a se accepisset, sibi ceberet, neque tamen praemio digno se affecisset. Ern.

3. *obtentans* M[a].

10. *collegium Caesaris*] Suet. Vit. 2: *L Vitellius, imperatoris pater, cum Claudio principe duos ordinarios consulatus censuramque gessit.* mox *et imponere* M[a], ed pr, Pichena, seqq. at BG et ed Puteolani utraque copula caret, quod mihi optimum videtur. in ed Beroaldi posterior accessit, casu forte, certe non e libro; quod servatum est usque ad Pichenam. simile mox: *ut speraret* GMa, Puteolanus Beroaldus Alciatus. at *ut* abest ab AB, ed pr, Rhenani, sqq. usque ad Pichenam, item ab ed Ryckii. Ern.

14. *decori* Ma.

cito] an *scito?* Lips. sic et aliis videtur, Groslotio, Acidalio etc. neque recipere dubitavi. nam *citus sermo* est in vitio, nec ac studia allicienda aptus. facile patet literam primam absorptam esse finali praecedentis. sic infra 2 5: *aptior sermone Mucianus*. aliud est *promtus sermone* H. 2 86, ne quis inde defensionem lectioni vulgatae petat. mox *illexerat*, quod e M[a] edidit Pichena, habent etiam G, ed pr ceteraeque ante Rhenanum, in cuius editionem irrepsit (e B) *allexerat*. illud est suetum Tacito verbum. Ern.

17. *compertum*] non item male *compertu*. Lips.

aegre passus miscere cuncta et privata volnera rei publicae malis operire statuit. nec deerant in exercitu semina discordiae, quod et bello adversus Vindicem universus affuerat, nec nisi occiso Nerone translatus in Galbam, atque in eo ipso sacramento vexillis inferioris Germaniae praeventus erat. et Treveri ac Lingones, quasque alias civitates atrocibus edictis aut damno finium Galba perculerat, hibernis legionum propius miscentur; unde seditiosa colloquia, et inter paganos corruptior miles, et in Verginium favor cuicunque alii pro-

54 futurus. miserat civitas Lingonum vetere instituto dona legionibus, dextras, hospitii insigne. legati eorum in squalorem maestitiamque compositi, per principia per contubernia modo suas iniurias modo vicinarum civitatium praemia, et ubi pronis militum auribus accipiebantur, ipsius exercitus pericula et contumelias conquerentes accendebant animos. nec procul seditione aberant, cum Hordeonius Flaccus abire legatos, utque occultior digressus esset, nocte castris excedere iubet. inde atrox rumor, affirmantibus plerisque inter-

11. *dextras hospitii insigne*] fidei etiam et pacis. Caesaris locus est, quem correctione libens huc traxerim, de B. G. 7 50: *Aedui — tametsi dextris humeris exertis animadvertebantur, quod insigne pacatis esse consueverat, tamen id ipsum sui fallendi caussa milites ab hostibus factum existimabant.* de humeris, et quomodo exeri ii potuerint, nec capio nec legi. glossema subolet, et insitio non proba; legamque *dextris exertis*, voce *humerorum* eiecta, nisi si ea aliter conformanda. dextras quidem attolli etiam nunc pacis ac socii adventus signum habetur. Lips.

Add. In Caesaris loco libenter legerim *dextris nudis exertis*. Livius suadet 28 3, qui scribit opidanos quosdam, deditionem et amicitiam significantes, egressos *dextras nudas ostentantes*. Lacedaemonii etiam apud Thucydidem 4 38, circumventi ab Atheniensibus, τὰς χεῖρας ἀνέσεισαν, *manus quatiebant*, signum pacis et deditionis. in Frontino quidem lego humeros etiam exseri a militibus, sed longe alio sensu, Stratag. 2 1 3: *cum Sertorianos milites animadvertisset magno impetu instinctos, deposcentes pugnam humerosque exercentes* (lego *exserentes*) *et lanceas vibrantes.* itaque hoc magis in Caesariana correctione nostra firmamur. Lips. dextrae hospitii insignia etiam H. 2 9 occurrunt. durior modus loquendi; et alias tesserae potius insignia hospitii, quae mittantur. sed contra librorum consensum nihil tentandum. credo cum Pichena (ad H. 2 8) fuisse figuras quasdam ex auro aut argento, forte quales in numis triumvirorum reperimus. paullo post recte Pichena *auribus* pro *animis* dedit e M^a^. consentit G. at edd veteres omnes *animis*; quod ortum est e mox sequente verbo *animos*. Ern.

13. *suas*] *in suas* M^a^. idem *vicinarum civitatium*, ubi vulgo *civitatum vicinarum*.

17. *adfirmantibus*] ed pr addit *et*; cuius vestigia etiam in G. fuit enim *rumore* vel *rumores*; sed erasit secunda manus. ita coniungenda forent *et obstringuntur legiones*. sed ab omnibus aliis edd copula abest. mox restitutum a Ryckio e

fectos, ac nisi ipsi consulerent, fore ut acerrimi militum et praesentia conquesti per tenebras et inscitiam ceterorum occiderentur. obstringuntur inter se tacito foedere legiones. adsciscitur auxiliorum miles, primo suspectus tanquam circumdatis cohortibus alisque impetus in legiones pararetur, mox eadem acrius volvens, faciliore inter malos consensu ad
55 bellum quam in pace ad concordiam. inferioris tamen Ger-
maniae legiones sollenni calendarum Ianuariarum sacramento pro Galba adactae, multa cunctatione et raris primorum ordinum vocibus, ceteri silentio proximi cuiusque audaciam exspectantes, insita mortalibus natura, propere sequi quae piget inchoare. sed ipsis legionibus inerat diversitas animorum. primani quintanique turbidi adeo ut quidam saxa in Galbae imagines iecerint: quinta decuma ac sexta decuma legiones nihil ultra fremitum et minas ausae initium erumpendi circumspectabant. at in superiori exercitu quarta ac duoetvicesima legiones, isdem hibernis tendentes, ipso calendarum Ianuariarum die dirumpunt imagines Galbae, quarta

M[a] *nisi ipsi*, quod est et in ABG et edd ante Rhenanum, qui dedit *ni sibi*. illud melius etiam sensu. *consulere* saepe absolute dicitur sine dativo, pro prospicere, mederi malis. Ern.

2. *inscitiam*) *inscientia* B.

5 *legione* M[a].

6 *volvens*] sic ABGM[a] et edd ante Rhenanum, in cuius ed irrepsit, haud dubie errore operarum, *volens*: non enim tacite hoc mutasset: idque propagatum usque ad IGronovium, qui e M[a] restituit. infra c. 64 *bellum volvebat*. mox pro *tamen* edd Puteolani Beroaldi Alciati *inde*; quae verba permutantur in libris ob similitudinem compendiorum *tn̄* et *in*. Ern.

11. *insita*] melius *insito*. vidi qui sequentia perverteret, *non tam propere*. vere perverteret. nam Taciti gnome arcanae, ut solet, veritatis est; et plebs ita facta ut rebus arduis nemo facile ducem se praebeat, comitem quivis. facit huc illud H. 2 80: *dum quaeritur locus tempusque, quodque in tali re difficillimum est, prima vox*. Lips. mox *pigit* M[a].

27. *in superiori*] intellige Germania: nam mox praecessit *inferioris Germaniae* mentio. delevimus *exercitu*, auctoribus O et G, in quo a manu secunda in margine adscriptum est. adscripserat aliquis ut intelligendum: inde venit in textum. ceterum *superior exercitus* recte dicitur c. 56. atque inde forte vitii origo. Ern.

17. *duoetvicesima*] Covarruviae scriptus codex ita passim. probamus. saepe erratum etiam infra. recte tamen integreque scriptum 3 22: *sextadecimanos duoetvicesimanosque laevum cornu complesse*. nos alibi in textu reposuimus. Lips. vide ad c. 18. hic exhibet *duodevicesima*; et edd veteres praeter pr, quae habet *duo et vicesima*, ut BM[a]. Ern.

18. *dirrumpunt* M[a]. forte melius *deripiunt*. supra 1 41: *dereptam Galbae imaginem solo afflixit*. Freinshemius et Acidalius. sed li-

legio promptius, duoetvicesima cunctanter, mox consensu. ac ne reverentiam imperii exuere viderentur, senatus populique Romani oblitterata iam nomina sacramento advocabant, nullo legatorum tribunorumve pro Galba nitente, quibusdam, ut in tumultu, notabilius turbantibus. non tamen quisquam in modum concionis e suggestu locutus. neque enim erat
56 adhuc cui imputaretur. spectator flagitii Hordeonius Flaccus consularis legatus aderat, non compescere ruentes, non retinere dubios, non cohortari bonos ausus, sed segnis, pavidus et socordia innocens. quattuor centuriones duoetvicesimae legionis, Nonius Receptus, Donatius Valens, Romilius Marcellus, Calpurnius Repentinus, cum protegerent Galbae imagines, impetu militum abrepti vinctique. nec cuiquam ultra fides aut memoria prioris sacramenti, sed quod in seditionibus accidit, unde plures erant, omnes fuere.

Nocte quae calendas Ianuarias secuta est, in coloniam Agrippinensem aquilifer quartae legionis epulanti Vitellio nuntiat quartam et duoetvicesimam legiones, proiectis Galbae imaginibus, in senatus ac populi Romani verba iurasse. id sacramentum inane visum: occupari nutantem Fortunam et

bri omnes consentiunt. etiam alibi *fractas imagines* dixit. Ern.

1. *contanter. mox consensu, ac*] melius distingue: *contanter, mox consensu. ac ne.* Lips. G *constanter* pro *cunctanter*, ut Rutgers. Lect. Venus. p. 415 corrigit: sed id natum est e scriptura solenni illius libri *contanter*. distinctio Lipsii recte recepta a Pichena. Ern.

2. *senatus — sacramento*] sic correximus hunc locum, in quo vulgo erat *in senatus - - - sacramenta.* at sic legendum coniecerat IGronovius, quod *in* a Ma aberat. quod dedi, plane est in ed pr. paullo post *e suggestu* volebat Groslotius; idemque in mentem venit Ryckio. Ern.

10. *innocens*] Boxhornius *inter nocentes* corrigit. si quid mutandum, vellem *nocens.* Gron. in vulgato intellige *sola:* hoc nomine tantum innocens fuit, quod nihil egit contra Galbam. sed Gronoviana correctio melior. Ern.

11. *Romilius*] BG, ed pr, Puteolanus *Romulus.* c. 59 ed pr *Romulius*, ut Beroaldus. Ern.

13. *abrecti* Ma.

16. *in coloniam Agr.*] incuria operarum in ed IFGronovii hic aliquid turbavit. nam nota Pichenae hinc translata ad c. 57 init. verba *coloniam Agripp.* in qua se dicit e Ma addidisse *in.* hinc Ryckius negat notatam esse in collatione sua praepositionem; IGronovius confirmat contra Ryckium. sed de diversis locis loquuntur. Ern.

19. *ac* Ma: vulgo *et.*

20. *nutantem*] recte. est qui malit *invitantem.* Lips. sed quid est *nutans fortuna*, quae *occupetur?* neque innuens neque labans, sed dubitans quo se vertat: quo sensu *nutare* dici hodie etiam lexica docent, et cui verbum *occupandi* egregie convenit. *Fortuna nutans* laudatur e Liv. 21 44. sed ibi est in bonis libris *fortuna dubitabit*; et

offerri principem placuit. missi a Vitellio ad legiones lega-
tosque qui descivisse a Galba superiorem exercitum nuntia-
rent: proinde aut bellandum adversus desciscentes aut, si
concordia et pax placeat, faciendum imperatorem; et minore
57 discrimine sumi principem quam quaeri. proxima legionis
primae hiberna erant, et promptissimus e legatis Fabius Va-
lens. is die postero coloniam Agrippinensem cum equitibus
legionis auxiliariorumque ingressus imperatorem Vitellium con-
salutavit. secutae ingenti certamine eiusdem provinciae legio-
nes; et superior exercitus, speciosis senatus populique Ro-
mani nominibus relictis, tertium nonas Ianuarias Vitellio ac-
cessit. scires illum priore biduo non penes rem publicam
fuisse. ardorem exercituum Agrippinenses Treveri Lingones
aequabant, auxilia equos arma pecunias offerentes, ut quis-
que corpore opibus ingenio validus. nec principes modo co-
loniarum aut castrorum, quibus praesentia ex affluenti et parta
victoria magnae spes: sed manipuli quoque et gregarius mi-
les viatica sua et balteos phalerasque, insignia armorum ar-
gento decora, loco pecuniae tradebant, instinctu et impetu et
58 avaritia. igitur laudata militum alacritate, Vitellius ministe-
ria principatus per libertos agi solita in equites Romanos
disponit; vacationes centurionibus ex fisco numerat; saevitiam
militum plerosque ad poenam exposcentium saepius approbat,
partim simulatione vinculorum frustratur. Pompeius Propin-

sic editum est a Drakenborchio, ne varietate quidem ulla lectionis notata. mox *aut* post *proinde* abest ab O. Ern.

7. *postero*] AM^a et ed pr *proximo*. de equitibus legionum alio loco dictum ad Annales. Ern. mox *Agrippiniensem* M^a. idem infra *agrippienses*.

8. *gressus* M^a.

9. *certamine*] Hispanus liber (et B) *agmine*. Lips.

13. *treviri* M^a. et

14. *pecuniam.*

15. cur hic de *ingenio?* aut quis eius usus? nisi forte ad orandum aut impellendum. Lips. *ingenio* etiam Acidalium et Pichenam offendit. vix credo verum esse. nam si quis quaerat, quis vero corporis usus in tali re? nempe quia et ipsi operam militarem navare volebant. Ern.

principes colon. aut castr.] illi sunt Decuriones, etiam ditiores: hi signiferi, aquiliferi, optiones, ut recte Savillius. Ern.

16. *ex affluenti*] graeca forma loquendi, pro affluenter. in praesens copiosi erant. mox Groslotius volebat *ex parta*, hoc quoque sine necessitate. Ern.

24. *pari simulatione*] manifestum mendum. quo enim illud *pari* refe-retur? tu vel meo periculo lege *partim*. saevitiae militum, inquit, saepe indulget, et ad poenam iis

quus procurator Belgicae statim interfectus. Iulium Burdonem Germanicae classis praefectum astu subtraxit. exarserat in eum iracundia exercitus, tanquam crimen ac mox insidias Fonteio Capitoni struxisset. grata erat memoria Capitonis; et apud saevientes occidere palam, ignoscere nonnisi fallendo licebat. ita in custodia habitus, et post victoriam demum, stratis iam militum odiis, dimissus est. interim, ut piaculum, obiicitur centurio Crispinus, qui se sanguine Capitonis cruentaverat; eoque et postulantibus manifestior et punienti

59 vilior fuit. Iulius deinde Civilis periculo exemptus, praepotens inter Batavos, ne supplicio eius ferox gens alienaretur. et erant in civitate Lingonum octo Batavorum cohortes, quartae decimae legionis auxilia, tum discordia temporum a legione digressae, prout inclinassent, grande momentum sociae aut adversae. Nonium, Donatium, Romilium, Calpurnium centuriones, de quibus supra rettulimus, occidi iussit, damnatos fidei crimine, gravissimo inter desciscentes. accessere partibus Valerius Asiaticus Belgicae provinciae legatus, quem mox Vitellius generum adscivit, et Iunius Blaesus Lugdunensis Galliae rector, cum Italica legione et ala Taurina, Lugduni tendentibus. nec in Raeticis copiis mora, quo minus statim adiungerentur. ne in Britannia quidem dubitatum.

60 praeerat Trebellius Maximus, per avaritiam ac sordes contemptus exercitui invisusque. accendebat odium eius Ro-

plerosque largitur: quosdam simulatione vinclorum subtrahit. prisca lectio suffragatur huic correctioni, quae praefert *parum.* ex quo *pari* emendasse fatetur Rhenanus. [*paro* M[a].] *partim* autem solitarium saepe poni nec geminari semper, notius est quam ut ostendam. Lips. recepit Pichena et sic iam voluit Faernus. *pari* BG. videtur in hoc loco respici ad factum Othonis c. 45 extr. *parum* edd ante Rhenanum. *partim* verum est. Ern.

7. restituimus in locum suum vetus *stratis*, quo nihil elegantius, idque iuvimus exemplis Obs. 3 22. Gron. nempe Freinshemius receperat *satiatis*, e coniectura. *stratis* ABG, edd omnes, praeter Freinshemium, quem miror cum Rhenano in hac voce haesisse, cum nihil sit frequentius apud poetas *strato mari, fluctu*, forma loquendi ducta a Graecis. Ern. *statis* M[a].

8. absunt *qui se* a Ma et ed pr. IGronovio placet: *sanguine C. se cruentaverat.* vulgatum verum, et vitio librarii *qui se* excidisse puto. Ern.

14. *grande momentum*] Iustini illud simile est 17 2: *ingens momentum futurus, utri parti accessisset.* Lucanus 4 819: *momentumque fuit mutatus Curio rerum.* Lips.

19. *et*] *ut B.*

20. *Taurina*] M[a] et edd veteres *Tauriana.* Ern.

scius Caelius legatus vicesimae legionis, olim discors, sed occasione civilium armorum atrocius proruperat. Trebellius seditionem et confusum ordinem disciplinae Caelio, spoliatas et inopes legiones Caelius Trebellio obiectabat, cum interim foedis legatorum certaminibus modestia exercitus corrupta, eoque discordiae ventum ut auxiliarium quoque militum conviciis proturbatus, et adgregantibus se Caelio cohortibus alisque, desertus Trebellius ad Vitellium perfugerit. quies provinciae quanquam remoto consulari mansit: rexere legati legionum, pares iure, Caelius audendo potentior.

61 Adiuncto Britannico exercitu, ingens viribus opibusque Vitellius duos duces, duo itinera bello destinavit. Fabius Valens adlicere vel, si abnuerent, vastare Gallias, et Cottianis Alpibus Italiam irrumpere, Caecina propiore transitu, Peninis iugis degredi iussus. Valenti inferioris exercitus electi cum aquila quintae legionis et cohortibus alisque, ad quadraginta milia armatorum data; triginta milia Caecina e superiore Germania ducebat, quorum robur legio una, primaetvicesima, fuit. addita utrique Germanorum auxilia, e quibus Vitellius suas quoque copias supplevit, tota mole belli
62 secuturus. mira inter exercitum imperatoremque diversitas.

2. *proruperat*] sic M[a] a manu prima, G, ed pr. editi ceteri *proruperant*, tamquam ad utrumque pertineret. verbum *discors* praecedens satis indicat, de uno Coelio sermonem esse. et sic placebat etiam IGronovio. Ern.

5 *foedis*] *faedus* M[a].

7. *proturbantibus*] priscae editiones *proturbatus*; quas sequor. Lips. *proturbantibus* est a Rhenano e B. *proturbatus* etiam GM[a] et ed pr. mox *perfugerit*, rectius *perfugeret*. Ern.

13. *Cottianis*] G et edd pr, Puteolani *quottidianis*, vitiose. Beroaldus edidit *Cottianis*. Ern. B *Cotianis*.

15. *Peninis*] ita scribendum ubique, auctore Livio, qui negat eas Alpes sic dici quod Annibal Poenus ea transmiserit, sed a iugo excelsi montis, quod Penum incolae dicunt. fidem ei notae etiam nostra lingua hodie facit, qui excelsa omnia et in acutum fastigiata pennas vocamus sive pinnas. Lips. Adde Cent. I ad Belg. ep. 93, et viros doctos ad Liv. 21 38. mox *degredi* recte Rhenanus dedit. V. ad A. 4 49. Adde Gronov. ad Melam 2 45. Ern. *paennis* M[a].

16. *aquila quintae*] V habet *aquilex quintae*; e quo legendum esse *aquila xquintae*, aut si magis placet, *quintaedecimae*, ego censebam. Lips. vulgatum est in BGM[a] et edd omnibus, praeter pr, in qua est *aquilex*, ut in V. Ern.

18. *legio una, prima et vicesima*] distinctione locum iuvi. nec tamen nunc abnuo quin glossematium hic sit, scribendumque *una et vicesima*. (ut c. 67.) Lips. *una, pr. et vic.* ABGM[a]. Freinshemius recepit alteram Lipsii coniecturam, illud restituit Ryckius. sed mihi tamen *una et vicesima* placet. adde ad 4 78. Ern.

instare miles, arma poscere, dum Galliae trepident, dum Hispaniae cunctentur. non obstare hiemem neque ignavae pacis moras. invadendam Italiam, occupandam urbem. nihil in discordiis civilibus festinatione tutius, ubi facto magis quam consulto opus esset. torpebat Vitellius, et fortunam principatus inerti luxu ac prodigis epulis praesumebat, medio diei temulentus et sagina gravis, cum tamen ardor et vis militum ultro ducis munia implebat, ut si adesset imperator et strenuis vel ignavis spem metumque adderet. instructi intentique signum profectionis exposcunt. nomen Germanici Vitellio statim additum: Caesarem se appellari etiam victor prohibuit. laetum augurium Fabio Valenti exercituique, quem in bellum agebat, ipso profectionis die aquila leni meatu, prout agmen incederet, velut dux viae praevolavit; longumque per spatium is gaudentium militum clamor, ea quies interritae alitis fuit, ut haud dubium magnae et prosperae rei
63 omen acciperetur. et Treveros quidem, ut socios, securi adiere. Divoduri (Mediomatricorum id oppidum est) quanquam omni comitate exceptos subitus pavor terruit, raptis derepente armis ad caedem innoxiae civitatis, non ob praedam aut spo-

9. *intentique*] BG *interritique*; item edd Puteolani Beroaldi Alciati sqq. Lipsius edidit *intentique*. recte. solent enim haec duo verba iungi in hac re. Ern.

10. *nomine — addito*] sic ed pr, Rhenanus e B, sqq omnes. at G et edd Puteolani Beroaldi Alciati *nomen additum*; quod melius puto. estque initium novae sententiae. quia et in aliis mss apud Broterium est, recepi cum ipso. Ern. M[a] *nom̄ — addito*.

13. *agebat*] sic M[a], ed pr, Pichena et seqq. *cogebat* BG et edd ceterae. mox *leni meatu* recte edidit Pichena. mss et editi ante omnes *levi*; quae verba saepe confunduntur. Ern.

17. *nomen acciperet. et treviros* M[a].

18. *Divoduri*] sic edd pr, Rhenani, sqq. G et ceterae edd ante Rhenanum male *Dinodurium* vel *Dinodrium*. Ern.

19. *exterruit*] sic edd omnes praeter IGronovium, qui e M[a] edidit *terruit*, quod est et in BG. at in hac formula et hoc sensu *exterrere* est verbum legitimum. sensus enim est: subita consternatio invasit milites, ut arma raperent et caedem facere inciperent. consternatio autem et pavor non de timore, sed perturbatione quadam repentina mentis et furore accipi debent; qui cum incessit animos, *exterriti* dicuntur i. e. efferati. Virgilius non uno loco sic dixit et cum *efferus* permutavit. vide etiam Burm. ad Georg. 3 534. itaque non sustinui Gronovium imitari. mox ed pr *cupidine*; quod recte iam ex A recepit Ryckius. vulgo *cupidinem*. Ern. M[a] *cupidinem et furore*.

raptis repente] M[a] habet *raptisve* [immo *raptisae*]. forte *raptisque*. Pichena. non hic locus est copulativae: sed, si non omnino incassum sunt inculcatae literae, significant *raptis derepente*. Gron.

liandi cupidine, sed furore et rabie et causis incertis, eoque difficilioribus remediis, donec precibus ducis mitigati ab excidio civitatis temperavere. caesa tamen ad quattuor milia hominum. isque terror Gallias invasit, ut venienti mox agmini universae civitates cum magistratibus et precibus occurrerent, stratis per vias feminis puerisque, quaeque alia placamenta hostilis irae, non quidem in bello sed pro pace, tendeban-
64 tur. nuntium de caede Galbae et imperio Othonis Fabius Valens in civitate Leucorum accepit. nec militum animus in gaudium aut formidinem permotus: bellum volvebat. Gallis cunctatio exempta, et in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio et metus. proxima Lingonum civitas erat, fida partibus. benigne excepti modestia certavere. sed brevis laetitia fuit cohortium intemperie, quas a legione quarta decima, ut supra memoravimus, digressus exercitui suo Fabius Valens adiunxerat. iurgia primum, mox rixa inter Batavos et

5. *cum magistratibus et precibus*] haec verba absunt a G, male. etiam alibi magistratus et sacerdotes occurrisse hosti traduntur. *et precibus* etsi tolerari posse et explicari scio, tamen mihi suspecta sunt et e superioribus huc forte tracta. nam supplicia in sequentibus insunt, nec solent in hac re commemorari; nisi aliud quid in iis latet. Ern.

6. *feminis puerisque* ABM[a]: vulgo *pueris feminisque*.

placamenta irae i. e. infulae et velamenta c. 66. adde Cic. Verr. 4 50, ubi *infulae et verbenae*. Ovid. A. A. 2 401: *vittae et lauri*. verbenae s. lauri sunt velamenta. sed A et ed pr *tendebant;* quod non spernam. in passivo forte dixisset *tenduntur*, ut supra pro *sectabantur* editum *sectantur* i. e. *sectari solent*. Ern.

7. *non quidem in bello*] locus obscurus, sed illustro (si tamen sincerus). erant preces et supplicia ut in bello; neque bellum erat, sed tamen timebant hostilia, et pacem sic orabant. Lips. adde Graev. ep. ad Heins. t. 4. coll. Burm. p. 175, et Heins. ibidem p. 187. Ern.

9. *leuclirorum* M[a].

10. primo *formidine* ed pr et B. eam lectionem defendere licet Taciti studio variandae orationis. in ed pr etiam *in gaudio*, vitiose. operae conformare hanc vocem sequenti voluere. deinde Graevius (ep. ad Heins. l. c. p. 158) corrigebat *permotus. bellum volebant.* Heinsius autem p. 163 defendit vulgatum ex A 3 38. adde p. 494, ubi distinctionem Graevii probat, non correctionem verbi. ipse dein Graevius concedit de verbo, ceterum, ut Heinsio placebat, *volvebant* legendum; quod mihi quoque videtur. distinctionem quidem Graevii recipere non dubitavi. vitium ortum est ex eo quod librarii *permotus* pro participio habebant, quod a *volvebat* penderet. Ern.

14. *quattuordecima* M[a].

16. *iurgio* e coniectura edidit Freinshemius (ut H. 2 27) quem Gronovii secuti sunt, scilicet quod *exarsere* non convenit iurgiis et rixae, sed cohortibus. sed Ryckius *iurgia* revocavit, quod omnes scripti et edd habent. neque opus est correctione, modo sic interpungatur locus ut a nobis factum est. *primum*

legionarios, dum his aut illis studia militum adgregantur, prope in praelium exarsere, ni Valens animadversione paucorum oblitos iam Batavos imperii admonuisset. frustra adversus Aeduos quaesita belli causa: iussi pecuniam atque arma deferre, gratuitos insuper commeatus praebuere. quod Aedui formidine, Lugdunenses gaudio fecere. sed legio Italica et ala Taurina abductae: cohortem duodevicesimam Lugduni, solitis sibi hibernis, relinqui placuit. Manlius Valens legatus Italicae legionis, quanquam bene de partibus meritus, nullo apud Vitellium honore fuit. secretis eum criminationibus infamaverat Fabius ignarum et, quo incautior deciperetur, palam laudatum.

65 Veterem inter Lugdunenses Viennensesque discordiam proximum bellum accenderat. multae in vicem clades, crebrius infestiusque quam ut tantum propter Neronem Galbamque pugnaretur. et Galba reditus Lugdunensium occasione irae in fiscum verterat; multus contra in Viennenses honor.

iurgia sc. erant, nihil amplius. sed ea exarsere in rixam, qua ita irritati sunt animi ut res ad arma et vim spectaret. locus similis est ap. Liv. 10 23: *brevis altercatio* etc. Ern.

5. *deferret* M[a].

6. *gaudio*] caussa gaudii, quod Vitellium bello petere putabant eum, qui contra Neronem fecisset ab eoque defecisset, seque incommodis affecisset. V c. 65. Ern.

7. *cohortes* XVIII *Lugduni*] at tot cohortes mihi relinqui non placet. cur enim, cum undique miles conquiratur et eo ad aciem opus, in uno eoque amico oppido impositae tot cohortes? sed ait etiam vetera et solita tot cohortibus hiberna fuisse. quod falsum. unica enim dumtaxat iam olim Lugduni cohors: e Taciti A. 3 41: *Andegavos Acilius Aviola excita cohorte, quae Lugduni praesidium agitabat, coercuit.* manuscriptos igitur meos audio, et hic *cohortem decimamoctavam* repono. vox etiam *Lugduni* supervacua videtur et velut interpretamentum inserta. Lips. verum vidit Lipsius. in M[a] *cohortem* XVIII *Lugduni*. A *cohortem duodevicesimam*. ed pr *octavam decimam*. *Lugduni* porro non est in Ox. tum *sibi*, quod pro *ibi* volebat Acidalius, AGM, ed pr, Puteolanus Beroaldus Alciatus. primum in ed Rhenani reperi *ibi;* quod vitio operarum irrepsit, alias, si libri firmarent, non spernendum. v. ad c. 70. [firmat B.] *sibi* restituit Pichena. de castris Lugdunensibus v. Marcam de Primat. Lugd. p. 290 sq. Ern.

10. *eum* commodius abesset. sed pronomina talia interdum etiam a brevitatis studiosis admittuntur, ut ad Suetonium notavimus. Ern.

13. *veterem discordiam*] de qua v. Dionis Epit. 46. quem locum iam laudavit Ryckius. [*Viennensesque* omittit M[a].] mox *redditus* pro *reditus* BG et Puteolanus, quod praeferebat Danesius. male. Ern.

17. *multus c. i. Vienn. honor*] hinc factum putat Marca l. c. ut ordine civili Vienna Lugduno praeponeretur, ut in inscriptione epistolae ap. Euseb. H. E. 5 1. Ern.

unde aemulatio et invidia et uno amne discretis connexum odium. igitur Lugdunenses exstimulare singulos militum et in eversionem Viennensium impellere, obsessam ab illis coloniam suam, adiutos Vindicis conatus, conscriptas nuper legiones in praesidium Galbae referendo. et ubi causas odiorum praetenderant, magnitudinem praedae ostendebant. nec iam secreta exhortatio, sed publicae preces: irent ultores, exscinderent sedem Gallici belli. cuncta illic externa et hostilia: se coloniam Romanam et partem exercitus et prosperarum adversarumque rerum socios. si fortuna contra daret,
66 iratis ne relinquerentur. his et pluribus in eundem modum perpulerant ut ne legati quidem ac duces partium restingui posse iracundiam exercitus arbitrarentur, cum haud ignari discriminis sui Viennenses, velamenta et infulas praeferentes,

1. *unde aemulatio*] auctor des Antiquitez de Lyon p. 273 has caussas non agnoscit, et alias affert. ERN.

et uno amne discretis connexum odium] quamquam amne discreti a natura erant, tamen odiis incensi quasi tollebant fines naturae et coniungebant disiuncta. an habuit in animo locum Horatii Carm. 1 3 21? sed tamen ad meum sensum acumen sententiae non est nisi in lusu verborum. etiam τὸ *uno* non satis concoquo. an quia uno tantum amne discreti, propterea se oderunt, velut nullo tali naturae opere seiunctos. an fuit *Rhodano?* vel *magno.* sed quid argutamur? ipsi qui ista acumina captant, saepe non possent plane explicare, ut opinor, argutias suas, quae fere auditae placent, non intellectae. ERN.

5. *referendo*] Gruterus venustiorem fore orationem putabat, si hoc verbum abesset. credo. sed idem credo hanc vocem esse a Tacito, qui sibi in brevitate non constat, ut saepe vidimus, et in tali narratione fere gerundium tale aut participium addit. ERN.

9. *se coloniam Romanam*] quid ergo? non etiam Vienna inter Romanas colonias? vero pridem. vel Claudio imperatori credamus in oratione quam pro Gallis habuit: *ornatissima ecce valentissimaque colonia Viennensium quam longo iam tempore senatores huic curiae confert!* sed et noster statim, de eadem: *tum vetustas dignitasque coloniae valuit.* equidem haud satis haec concilio. nisi si Viennenses prisci, i. e. Allobroges sive Galli, donati colonico iure, etsi militibus aut Romanis civibus non deductis; Lugdunum autem contra magnam partem Romanis familiis stetit. nam et hic externos immixtos Dio suadet 46 50. LIPS. simplicius ac forte melius Boxhornius: se vere coloniam Romanam dignos hoc nomine. nam praecesserat *illic externa et hostilia.* ERN.

10. *contra daret*] A *contra cederet*, ed pr *contra diceret*, male. [M^a^ *căraderet.*] in eadem, mira corruptela, pro *prosperarum* editum *persarum.* ERN.

12. *nec legati quidem*] vitium frequens nimis. lege *ne legati quidem.* sic et 2 76 et 4 38. GRON. mox [*posset* M^a^, et *ignaris.*] *sui* abest a G, in margine a manu secunda additur. et quis neget commode abesse posse? potuitque nasci ex ultima litera praecedentis et prima syllaba sequentis verbi. ERN.

14. *velamenta*] v. ad c. 63. in *prensando* eadem in libris varietas

ubi agmen incesserat, arma genua vestigia prensando flexere militum animos. addidit Valens trecenos singulis militibus sestertios. tum vetustas dignitasque coloniae valuit, et verba Fabii salutem incolumitatemque Viennensium commendantis aequis auribus accepta. publice tamen armis multati, privatis et promiscuis copiis iuvere militem. sed fama constans fuit ipsum Valentem magna pecunia emptum. is diu sordidus, repente dives mutationem fortunae male tegebat, accensis egestate longa cupidinibus immoderatus, et inopi iuventa senex prodigus. lento deinde agmine per fines Allobrogum et Vocontiorum ductus exercitus, ipsa itinerum spatia et stativorum mutationes venditante duce, foedis pactionibus adversus possessores agrorum et magistratus civitatum, adeo minaciter ut Luco (municipium id Vocontiorum est) faces admoverit, donec pecunia mitigaretur. quotiens pecuniae materia deesset, stupris et adulteriis exorabatur. sic ad Alpes perventum.

67 Plus praedae ac sanguinis Caecina hausit. irritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoria nominis clara, de caede Galbae ignari et Vitellii imperium abnuentes. initium bello fuit avaritia ac festinatio unetvicesimae legionis. rapuerant pecuniam missam

quae supra, nisi quod BM[a] clare *prensando*, ex quo factum *pressando*, quod est in A et ed pr, ut alibi et in M[a]. Ern.

2. *tricenos*] liber Hispanus (et B) *trecenos*, quod verius. nam prius illud non congiarium sit sed heminarium, ut quidam iocabatur. *treceni* HS sunt nobis septem Philippici et semis. Lips. atque ita habent AM[a]. ab ed pr plane abest. Ern.

3. *vetustas dign. col.*] nam et Claudius in oratione pro Gallis *ornatissimam et valentissimam coloniam* vocat. sed ea habebat ius colonicum, etsi civibus Romanis eo non deductis, cum Lugduni contra multae Romanae familiae, ut docet Marca de Primat. Lugd. p. 288. Ern. *vetusta* AM[a]. mox M[a] *Fabi* et 18 *helveti*.

8. *accensis*] sic scripti et editi. at G a manu secunda *accensus*, ob interpunctionem post *longa*, quae a prima manu est. vulgatum verum est. Ern.

15. *pecuniae materia*] non intelligam occasionem, praetextum postulandae, sed facultatem dandae; ubi non posset pecunia ob inopiam dari. copula ante *stupris* abest a M[a] et ed pr recteque delevit Pichena, ut dudum voluerant viri docti. Ern.

17. *Caecina*] *prae caecina* M[a].

18. *olim armis*] sic recte correxit Rhenanus. ante edd omnes et BG *soli in armis*. Ern.

21. *undevicesimae*] ut supra narravit, Caecina unicam legionem habuit, eamque XXI. quis igitur haereat quin hic scribendum *unaetvicesimae?* didici postea sic esse in M[a]. Lips. G a prima manu *unius et vicesimae*, ed pr et B *unde et vicesimae*, quod factum ex *una et vicesimae* facile patet. mox *rapuerant* BGM et edd ante Rhenanum omnes.

in stipendium castelli, quod olim Helvetii suis militibus ac stipendiis tuebantur. aegre id passi Helvetii, interceptis epistolis quae nomine Germanici exercitus ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem et quosdam militum in custodia retinebant. Caecina belli avidus proximam quamque culpam, antequam paeniteret, ultum ibat. mota propere castra, vastati agri, direptus longa pace in modum municipii exstructus locus, amoeno salubrium aquarum usu frequens. missi ad Raetica auxilia nuntii, ut versos in legionem Helvetios a tergo
68 adgrederentur. illi ante discrimen feroces, in periculo pavidi, quanquam primo tumultu Claudium Severum ducem legerant, non arma noscere, non ordines sequi, non in unum consulere. exitiosum adversus veteranos praelium, intuta obsidio dilapsis vetustate moenibus. hinc Caecina cum valido exercitu, inde Raeticae alae cohortesque et ipsorum Raetorum iuventus, sueta armis et more militiae exercita; undique populatio et caedes. ipsi in medio vagi, abiectis armis, magna pars saucii aut palantes, in montem Vocetium perfugere. ac statim immissa cohorte Thracum depulsi, et consectantibus Germanis Raetisque per silvas atque in ipsis latebris trucidati. multa hominum milia caesa, multa sub corona venundata. cumque dirutis omnibus Aventicum gentis

in huius ed irrepsit, vitio operarum, *rapuerunt*, idque propagatum. vetus restituit Pichena. Ern.

5. *proximam quamque culpam*] Heinsius corrigebat *proximum quemque culpae*. placet Graevio t. 4 ep. Coll. B. p. 505. si ad singulorum poenam pertinet, rectum est. sed ad id non opus bello, nec ad puniendos duces. quod idem ad Valer. Fl. 3 392 porro corrigit *aut poenitentiae*, merito improbat IGronovius. Ern.

8. *locus*] intelligitur oppidum Badena in pago Tigurino, quod nomen ab aquis salubribus accepit. Ern.

17. *ipsi medio $\overset{v}{n}$agi* Ma.

18. *Vocetium*] quidam libri *Vocetum*. Andreas Schottus noster *Vogesum* reponebat. quem fateor non quidem in Helvetiis esse, sed nec longe ab iis. certe Vocetii non alibi mentio. Lips. *Vocetium* AGMa et edd pr, veteres quas inspexi. putant esse partem Iurae, quae hodie *Boezberg* vocatur. Ern. *Vocensium* B.

22. AMR et ed pr *dirutis*, BG edd Puteolani Beroaldi etc *diruptis*. Lipsius tacite edidit *direptis*, nescio unde; quod omnes secuti sunt. *dirutis* defendit IGronovius, et commodum sensum habet. Heinsius ad Vell. 2 115 etiam *dirutis vicis omnibus*; quod non necessarium puto. si *direptis* libris scriptis firmaretur, servassem. nunc antiquam et mss lectionem restitui. *diruptus* factum e *dirutus*, cui saepe in libris substituitur male. V. Drak. ad Liv. 9 45, Gebhard. ad Cic. ep. 4 5. Ern.

Aventicum] hodie Gallis dicitur *Avenches*. v. Cellar. G. A. t. 1

caput iusto agmine peteretur, missi qui dederent civitatem;
et deditio accepta. in Iulium Alpinum e principibus, ut con-
citorem belli, Caecina animadvertit: ceteros veniae vel sae-
69 vitiae Vitellii reliquit. haud facile dictu est, legati Helvetio-
rum minus placabilem imperatorem an militem invenerint. ci-
vitatis excidium poscunt, tela ac manus in ora legatorum in-
tentant. ne Vitellius quidem minis ac verbis temperabat, cum
Claudius Cossus, unus ex legatis, notae facundiae, sed di-
cendi artem apta trepidatione occultans atque eo validior,
militis animum mitigavit, ut est mos volgo, mutabilem subi-
tis et tam pronum in misericordiam quam immodicus saevi-
tia fuerat. effusis lacrimis, et meliora constantius postulan-
70 do, impunitatem salutemque civitati impetravere. Caecina
paucos in Helvetiis moratus dies, dum sententiae Vitellii cer-
tior fieret, simul transitum Alpium parans, laetum ex Italia
nuntium accipit, alam Sullanam circa Padum agentem sacra-
mento Vitellii accessisse. proconsulem Vitellium Sullani in
Africa habuerant; mox a Nerone, ut in Aegyptum praemit-
terentur, exciti, et ob bellum Vindicis revocati, ac tum in

p. 223, de qua extat elegans Wildii libellus. Ern.

5. *bilem* — c. 75 *incertum*] haec desunt M^a, cuius in margine alia manus „deest charta.“

8. *Claudius*] Ox. *Cornelius*; quod placebat IGronovio. sane *Cossus* est cognomen Corneliorum, non Claudiorum. idque et ipse verum puto. Ern.

9. *apta* B deest.

10. *ut est mos vulgo: mutabile*] sic locum e libris restituimus. *mutabile* ABR et ed pr. ex eo *mutabilem* factum, quod ad *animum* referebant, cum ad *vulgus* pertineret. atque hinc necessarium visum Freinshemio mox corrigere *immodicus*, quod ipse et Gronovii edidere; atque ipse secutus essem, si libri in *mutabilem* consentirent. sed interpunctione locus erat iuvandus. ita plana et apta omnia. vulgus mutabile est subitis in utramque partem. Rhenanus hoc non advertens fecit *mutabili* et *prono*, quod omnes usque ad Freinshemium secuti sunt. Ryckius e ms suo (A) edidit *ut est mox vulgus*. sed illud *mox* friget. Ern. B *ut est mox vulgo mutabile*.

12. *meliora*] Lipsius et Acidalius *molliora* coniecere; quod est verbum usitatum in tali re. *molliora consulta*, *mollius consulere* Livius 3 59, 30 7. noster A. 12 46: *molliora respondens*. et infra 4 32 pro vulgato *meliora* e libris *molliora* restituit Pichena. sed et *meliora* ferri posse puto. notum illud *di meliora!* Ern.

16. *accepit* B.

Syllanam] si vera scriptura, praefectum *Syllam* habuit. sed AB et ed pr habent *Silanam* hic et alibi; quod melius videtur quibusdam. at esse deberet *Silanianam*. certe mox *Silaniani*, quamquam in his formis non sunt satis constantes scriptores. Ern.

19. *revocati*] sic mss et edd veteres ante Rhenanum, quem omnes praeter Ryckium secuti *remorati* edidere cum B. vetus cum Ryckio restituimus. supra c. 6: *opprimen-*

Italia manentes, instinctu decurionum, qui Othonis ignari, Vitellio obstricti robur adventantium legionum et famam Germanici exercitus attollebant, transiere in partes, et ut donum aliquod novo principi, firmissima Transpadanae regionis municipia Mediolanum ac Novariam et Eporediam ac Vercellas adiunxere. id Caecinae per ipsos compertum. et quia praesidio alae unius latissima pars Italiae defendi nequibat, praemissis Gallorum Lusitanorum Britannorumque cohortibus et Germanorum vexillis cum ala Petrina, ipse paululum cunctatus num Raeticis iugis in Noricum flecteret adversus Petronium [urbis] procuratorem, qui concitis auxiliis et interruptis fluminum pontibus fidus Othoni putabatur. sed metu ne amitteret praemissas iam cohortes alasque, simul reputans plus gloriae retenta Italia, et ubicunque certatum foret, Noricos in cetera victoriae praemia cessuros, Penino subsignanum militem itinere et grave legionum agmen hibernis adhuc Alpibus traduxit.

dis Vindicis coeptis revocaverat. Ern.

9. *in alpe Graia ipse*] male huic loco esse iurem apud omnes censores. pugnat historia, pugnant libri. de historia, quid certius quam Caecinam non Graio monte sed Penino in Italiam venisse? Tacitus supra 61: *Caecina propiore transitu Peninis iugis digredi iussus.* et paullo infra: *Penino subsignanum militem itinere et grave legionum agmen traduxit.* atqui diversi et dissiti hi transitus. iam libri longe abeunt ab hoc scripto. F *in alpe triaria,* sicut et Hispanus; B *in alpe triannna;* optimus V *cum alpe tarina,* ex quo ego *ala Taurina*, Savillius *Petrina.* et certe Taurina iam cum Valente in Italiam iverat, c. 64. ergo Savillio assentior, et libens. Lips. probant Mercerus, Pichena; recepit Freinshemius. Ryckius tamen *Taurina* praetulit ex A, ratus plures Taurinas alas fuisse, ut alia apud Valentem, alia apud Caecinam fuerit. G consentit Vaticano: ed pr *alpe triarina.* Ern.

11. *urbis procuratorem*] cuius urbis? imo totius Norici procurator erat, non unius alicuius oppidi. Vertranius Maurus ICtus emendat *urbis praefectum* sive *praetorem.* haud recte: quae enim eius partes in Norico? ego vero aut oblita ea voce scripserim *Petronium procuratorem,* aut mutata *Petronium ibi procuratorem.* vetus quidem lectio *urbi* habet; quod depravatum facile ex *ubi* vel *ibi.* Lips. probat Pichena, opportune laudans ex H. 2 16 *trierarchum Liburnicarum ibi navium.* Freinshemius etiam coniiciebat *Urbicum*, quod Reinesius probabat. ad hunc modum et alia coniicere licet. illud certum, *urbis* vitiosum esse. ed pr etiam habet *urbi.* Ern.

15. *accessuros*] Covarruviae liber et priscae editiones *cessuros.* Lips. sic et G et ed pr. *accessuros* est a Rhenano (e B), *cetera* BG, edd veteres. pro quo Freinshemius induxit *ceterae.* A et ed pr *incerta.* an fuit *Noricos universae victoriae praemia accessuros?* i. e. ut praemia. Ern.

de *subsignanis* v. dicta ad 4 33. Ern.

16. *hibernis adhuc nivibus*] iidem libri *hibernis adhuc Alpibus.* quod

71 Otho interim, contra spem omnium, non deliciis neque desidia torpescere. dilatae voluptates, dissimulata luxuria, et cuncta ad decorem imperii composita. eoque plus formidinis afferebant falsae virtutes et vitia reditura. Marium Celsum consulem designatum, per speciem vinculorum saevitiae militum subtractum, acciri in Capitolium iubet. clementiae titulus e viro claro et partibus inviso petebatur. Celsus constanter servatae erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum ultro imputavit. nec Otho quasi ignosceret, sed ne ho-

interpretor Sallustiano verbo, Alpibus adhuc hiemantibus. poëta etiam vetus eo sensu dixit: *Iupiter hibernas cana nive conspuit Alpes.* Lips. *Alpibus* BMR et ed pr. ceterae usque ad Pichenam *nivibus*, quod et G habet. Ern.

8. *exemplum ultro imputavit* i. e. ita locutus est ut demonstraret exemplum fidei a se editum gratum esse Othoni debere: tantum abesse ut iram eius meruerit: interesse enim et ipsius fidos amicos habere, talemque se in eius amicitia futurum qualis in Galbam fuisset. sententia haec et aliis in tali tempore usurpata, ut Herodi post Actiacam pugnam Caesarem Octavianum Rhodi adeunti, apud Iosephum A. I 15 10. adde Freinshemium. Ern. B *impetravit.*

9. *nec Otho quasi ignosceret*] frons aliqua sententiae appareat, sed si excutias, vanae et falsae. censeo emendandum: *sed nec hostis metu, reconciliationi se adhiberet.* duo videlicet, cum Celsum sibi iungeret, Otho cavit, ne aut ignoscere videretur ut in vero magnoque crimine, aut ne hostis, id est Vitellii metu, adsciscere sibi virum nobilem et fortem. itaque nec obnoxium habere eum voluit nec suspensum, sed statim assumpsit inter intimos amicos. Plutarchus comitatem hanc ita narrat c. 1: *κελεύσας Μάριον Κέλσον ἀχθῆναι πρὸς αὐτὸν ἠσπάσατο καὶ διελέχθη φιλανθρώπως, καὶ παρεκάλεσε τῆς αἰτίας ἐπιλαθέσθαι μᾶλλον ἢ τῆς ἀφέσεως μνημονεύειν.* haec talia acumina frustra multis verbis approbem iis qui non tales. Lips. non placuit viris doctis Lipsii correctio; nec mihi probatur. sed non magis ab aliis prolata placent. Freinshemius correxit *hosti*, et sic editum inde ab illo tempore, hoc sensu, ne Vitellius, quem allicere oblata pace tentabat, c. 74, metu abalienaretur, sc. ne non reconciliaretur sibi ex animo. sed recte monuit Ryckius id non esse metum reconciliationis adhibere. nam id est minari reconciliationem. ceterum illa sententia esset bona. nec Ryckii consilium probandum, qui ex A recepit *sed ne hostes metueret, conciliationes adhibens*, quod et Pichena in ms reperit, nisi quod ibi *conciliationis*, et fere est in ed pr *sed ne hostes metuere conciliationis adhibens.* Verum male vir doctissimus *hostes* pro *inimicis* accipit, quod latinitas non patitur. et tamen alii in hac lectione intelligi non possunt. itaque veterem lectionem servavi. in G *quasi* post *metum* reperitur. an fuit: *ne hostis metum (falsae vel fictae) reconciliationis adhiberet*, sc. Celso, aut omnino omnibus: hoc sensu: verebatur ne, si Celsum non exquisita humanitate tractaret, hostis Vitellius averteret ceteros ab Othone, suspicione fictae reconciliationis admovenda animis. aut, ut Freinshemio visum, *ne hosti metum (falsae) rec. adh.* i. e. ne Vitellius, cognita Celsi fortuna, metueret ne et illa reconciliatio falsa esset, quam sibi Otho offerret. illud melius puto. *metum alicuius rei adhibere*, est iniicere, movere metum eius, efficere ut aliquis quid metuat. et sic di-

stis metum reconciliationis adhiberet, statim inter intimos amicos habuit, et mox bello inter duces delegit. mansitque Celso, velut fataliter, etiam pro Othone fides integra et infelix. laeta primoribus civitatis, celebrata in volgus Celsi salus ne militibus quidem ingrata fuit, eandem virtutem ad-
72 mirantibus cui irascebantur. par inde exsultatio disparibus causis consecuta, impetrato Tigellini exitio. Sophonius Tigellinus obscuris parentibus, foeda pueritia, impudica senecta, praefecturam vigilum et praetorii et alia praemia virtutum quia velocius erat vitiis adeptus, crudelitatem mox, deinde avaritiam et virilia scelera exercuit corrupto ad omne facinus Nerone, quaedam ignaro ausus, ac postremo eiusdem desertor ac proditor. unde non alium pertinacius ad poenam flagitavere, diverso affectu, quibus odium Neronis inerat et quibus desiderium. apud Galbam Titi Vinii potentia defensus, praetexentis servatam ab eo filiam. et haud dubie servaverat, non clementia, quippe tot interfectis, sed effugio in

xere Cicero de Or. 2 45, Quinctil. 1 3, ut ostendit iam Elsnerus, refellens Trilleri conatus (in schediasm. Crit. p. 79), ipse tamen aberrans in eo quod *hostis* nomine Celsum intelligit. *hostes* sunt quibuscum bellum gerimus, *inimici* quibuscum odia exercemus. sed in hoc hodie homines facile errant, vernaculae linguae consuetudine decepti. porro *ficte reconciliatam gratiam* dixit Cic. ep. 3 12. Ern. *sed ne hostis metu reconciliationis adhibens* B. *sed hostes metuere consolationes adhibens* R.

1. *inter*] sic edidit ex A Ryckius pro vulgato *intra*. consentit ed pr. itaque et ipse recepi. Ern.

3. *infelix*] Acidalius corrigit *felix*, quia et a Vitellio veniam accepit et consulatum servavit, ut e 2 60 patet. sed *infelix*, quod omnes libri habent, referam huc ut coactus fatis iniquis fuerit transire ad amici hostem, perdiderit amicum, et sperare sive accipere coactus salutem ab hoste. mox bene Rhenanus correxit *primoribus*. mss et edd veteres omnes *pro moribus*. Ern.

5. *eamdem virt. admir.*] est vera et notabilis gnome, atque eadem in Livii l. 5 de Camillo: *sed severitate imperii victi, eamdem virtutem et oderant et mirabantur*. Lips. paullo post *quia* omnes scripti et editi. Vrsinus Muretus etc maluere *quae*. frustra. Ern. B paullo ante *praefecturam vigiliarum*.

11. *virilia scelera*] facinora audaciam virilis aetatis desiderantia, ut caedes et similia. mox *ac proditor* abest ab R et ed pr, quam Gruterus Romanam vocat. sane Tigellinus deseruit Neronem, non prodidit, nisi hoc sensu quo dicitur prodere pro deserere. sed consuetudinem secutus esse potuit Tacitus, quae haec verba libenter coniunxit. si tamen alius liber consentiret, facile proscriberem haec verba. Ern.

17. *effugio*] B et ed pr *effugium*. non abhorret a Taciti more. supra c. 44: *non honore Galbae, sed tradito principibus more, munimentum ad praesens* etc. mox Grutero suspecta verba *mutationem pavens* tamquam a librariis orta, quia redundant. hoc verum. sed non propterea insititia verba sunt, ut alibi iam

futurum, quia pessimus quisque, diffidentia praesentium mutationem pavens, adversus publicum odium privatam gratiam praeparat; unde nulla innocentiae cura, sed vices impunitatis. eo infensior populus, addita ad vetus Tigellini odium recenti Titi Vinii invidia, concurrere e tota urbe in palatium ac fora, et ubi plurima volgi licentia, in circum ac theatra effusi seditiosis vocibus obstrepere, donec Tigellinus accepto apud Sinuessanas aquas supremae necessitatis nuntio, inter stupra concubinarum et oscula et deformes moras, sectis novacula faucibus, infamem vitam foedavit etiam exitu sero et inhone-
73 sto. per idem tempus expostulata ad supplicium Galvia Crispinilla variis frustrationibus et adversa dissimulantis principis fama periculo exempta est. magistra libidinum Neronis,

dixi. nimis multa resecanda forent. Ern.

3. *praeparat — sed vitae impunitatis*] non mutant libri, nisi quod *vices impunitatis* habent. totum locum lego: *privatam gratiam praeparatum it, nulla innocentiae cura, sed vice suae impunitatis.* Palmerii etiam coniectura haud improba: *privatam gratiam praeparat undeunde, nulla* etc. *undeunde* Latinis valet *ὁποθενοῦν*. quod autem ad sententiam, pulchra est et usu saepius probata. ita Dio notat 48 30, cum Menas praefectus Sexti Pompeii in mari *Helenum cepisset, libertum Caesari admodum carum, statim sine pretio remissum; qui beneficium hoc multo ante apud Caesarem deponebat, et perfugium sibi, si res ita ferret, apud eum praeparans.* Lips. alii aliter locum tentant. antiqua lectio est *vices impunitatis*, quam et A et edd ante Rhenanum omnes habent, et restituit bene Freinshemius. sensus est: ea res facit ut homines non tam innocentia saluti suae consulere studeant, sed fiducia vicis sibi reddendae: ipsos impunitatem aliis impetrasse, sibi vicem reddituros qui potentes essent, si qua mutatio ingruat. bona et clara sententia. Rhenanus (e B) edidit *vitae impunitatis*, quod est etiam in G et edd inde a Rhenano omnibus usque ad Freinshemium. etiam alibi *vicis* mentio in hac re. A. 13 20. *impunitas vitae* simpliciter pro *scelerum* non satis placet. Ern.

7. *seditionis* B.

8. *Sinuessanas*] male vulgo *Suessanas*. libri scripti docent et Plutarchus in hac ipsa re c. 2: *ἔπεμψεν οὖν ἐπ᾽ αὐτὸν ὁ Ὄθων εἰς τοὺς περὶ Σινόεσσαν ἀγρούς.* aquae autem eae inter salubres habitae. Plinius 31 4: *in eadem Campaniae regione Sinuessanae aquae sterilitatem feminarum et insaniam virorum abolere creduntur.* et quia ad vitia muliebria, ideo in Martiali, 11 8, *diceret hystericam se forsitan altera moecha in Sinuessano velle sedere sinu.* sed et Claudius apud Tacitum, 12 66, *refovendis viribus mollitie caeli et salubritate aquarum, Sinuessam perrexit.* Lips. ed pr *Sumessanas aquas*, quod manus Lipsio antiquior correxit *Sinuessanas.* Ern.

11. *Galvia*] *Calvia* verius. an etiam *ministra?* nec tamen illud damno. ceterum haec Calvia a veste Sporo fuit et eius custos. Breviarium Dionis in Nerone, 63 12: *χωρὶς δὲ ὅ τε Πολύκλειτος καὶ Καλουΐα Κρισπινίλλα ἦγον ἐπόρθουν ἐσύλουν πάνθ᾽ ὅσα ἐνεδέχετο, ἐκεῖνος μὲν ἐν τῇ Ῥώμῃ, αὕτη δὲ μετά τε τοῦ Νέρωνος καὶ μετὰ τῆς Σαβίνης τοῦ Σπόρου.*

transgressa in Africam ad instigandum in arma Clodium Macrum, famem populo Romano haud obscure molita, totius postea civitatis gratiam obtinuit, consulari matrimonio subnixa et apud Galbam Othonem Vitellium illaesa, mox potens pecunia et orbitate, quae bonis malisque temporibus iuxta valent.

74 Crebrae interim et muliebribus blandimentis infectae ab Othone ad Vitellium epistolae offerebant pecuniam et gratiam et quemcunque quietis locum prodigae vitae legisset. paria Vitellius ostentabat, primo mollius, stulta utrinque et indecora simulatione: mox, quasi rixantes, stupra et flagitia in vicem obiectavere, neuter falso. Otho, revocatis quos Galba miserat legatis, rursus alios ad utrumque Germanicum exercitum et ad legionem Italicam easque quae Lugduni agebant copias specie senatus misit. legati apud Vitellium remansere, promptius quam ut retenti viderentur. praetoriani, quos per simulationem officii legatis Otho adiunxerat, remissi antequam legionibus miscerentur. addit epistolas Fabius Valens, nomine Germanici exercitus, ad praetorias et urbanas cohortes, de viribus partium magnificas et concordiam offerentes.

τήν τε γὰρ φυλακὴν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιτροπείαν τὴν περὶ ἐσθῆτα, καίπερ γυνὴ καὶ ἐπιφανὴς οὖσα, ἐπεπίστευτο, καὶ δι' αὐτῆς πάντες ἀπεδύοντο. vides ex ea nota quid feminae Calvia haec fuerit, et cur populo exosa. Lips. *Galvia* BG et et edd Puteolanum seqq. ed pr *Galliva.* eadem *Crispinilla*, ut BG et ed Rhenani, seqq. at ceterae ante Rhenanum *Crispilina*, male. Ern.

1. *in arma*] quae sc. pro Nerone ulciscendo caperet. mox edidi *populo Romano*, ut voluit Acidalius, ex ed pr. vulgo *populi R.* sic etiam ante ex A Ryckius. Ern.

3. *innixa*] ms *subnixa.* sed vulgatam praetulit Pichena. ego vero alterum, quod sensu praegnantius. nam *subnixa* dicit pro superba, elata, ut apud Silium Varro *subnixus rapto plebeii muneris ostro.* Gron. atque etiam alibi noster *subnixus cognationibus* et similia dixit, non uno loco. itaque cum idem sit in ed pr et A, cum Ryckio recepi. mox a B aberat *temporibus.* Rhenanus intelligebat hominibus. non credo *bonis hominibus* dici, nec apud bonos viros ista aeque atque apud malos valere. sed et bonis temporibus ista valuere, ut Augusti. v. A. 3 25 et ibi Lipsius. Ern.

7. *blandimentis*, quod Rhenanus (e B) edidit, etiam ed pr, non *blanditiis.* mox *offerebant p. et g.* est a Rhenano. sed mss et edd ante *offerebantur, pecuniam* etc. Pichena coniecit: *epistolae. offerebat pecuniam.* bene. v. ad 3 81, ex quo loco hunc emendandum cum Pichena etiam IGronovius putabat. forte etiam non male *offerebantur pecunia et gratia.* mox *ostentabat*, quod Ryckius pro *ostendebat* edidit, est et in ed pr, et est Tacito usitatius. Ern.

13. recepi *alios*, quod ABGO et edd ante Rhenanum omnes habent,

increpabat ultro quod tanto ante traditum Vitellio imperium
75 ad Othonem vertissent. ita promissis simul ac minis tentabantur, ut bello impares, in pace nihil amissuri. neque ideo praetorianorum fides mutata. sed insidiatores ab Othone in Germaniam, a Vitellio in urbem missi. utrisque frustra fuit, Vitellianis impune, per tantam hominum multitudinem mutua ignorantia fallentibus: Othoniani novitate voltus, omnibus in vicem gnaris, prodebantur. Vitellius litteras ad Titianum fratrem Othonis composuit, exitium ipsi filioque eius minitans, ni incolumes sibi mater ac liberi servarentur. et stetit domus utraque, sub Othone incertum an metu: Vitellius vi-
76 ctor clementiae gloriam tulit. primus Othoni fiduciam addidit ex Illyrico nuntius, iurasse in eum Dalmatiae ac Pannoniae et Moesiae legiones. idem ex Hispania adlatum, laudatusque per edictum Cluvius Rufus: et statim cognitum est conversam ad Vitellium Hispaniam. ne Aquitania quidem, quanquam ab Iulio Cordo in verba Othonis obstricta, diu mansit. nusquam fides aut amor: metu ac necessitate huc illuc mutabantur. eadem formido provinciam Narbonensem ad Vitellium vertit, facili transitu ad proximos et validiores. longinquae provinciae, et quicquid armorum mari dirimitur, penes Othonem manebant, non partium studio; sed erat grande momentum in nomine urbis ac praetexto senatus, et occupa-

et a Rhenano tacite omissum est. Ern.

1. *increpabat*] sic edidi ex ed pr, ut coniecerat Rhenanus. ad *epistolas* retulere verbum librarii, ut ante. similis lapsus 3 81. vulgo *increpabant*. Ern.

tanto ante] maiora verba quam pro re. nam intervallum sane inter Vitellii Othonisque imperium exiguum. iurarunt enim Germanici exercitus in Vitellii nomen kalendis Ianuariis: at postridie idus Galba caesus et princeps factus Otho. ita pauci dies interfuerunt, et aut militum aut Taciti adsertio non usquequaque cauta. Lips.

8. *ignaris*] sic edidi e Mª, edd pr, Puteolani Beroaldi Alciati. nec aliter sensus constat. ignoti vultus prodidere, cum nemo alterum nosset in vicem, eaque ignorantia suspecta esset. in Rhenani editionem (a. 1544) *gnaris* venit. nescio utrum ipso volente an casu: id ad omnes post editos libros propagatum. Ern.

edd veteres et B *Tutianum*. recte Rhenanus edidit *Titianum*. Ern.

10. *stetit domus utraque sub Othone*] tu vero interpunge, *stetit domus utraque. sub Othone incertum an metu*. Lips. Groslotius distingui volebat post *Othone*. Ern.

17. *ab* Mª: vulgo *a*.

23. *praetextu*] Mª *praetexto*, et mox c. 77. id recepit IGronovius h. l, non altero; quod tamen fieri debebat, si unica Mª libro fides. scio etiam in aliis auctoribus neutrum occurrere. vide Oudend. ad Suet. Caes. 30, ubi et hunc locum laudat.

verat animos prior auditus. Iudaicum exercitum Vespasianus, Suriae legiones Mucianus sacramento Othonis adegere. simul Aegyptus omnesque versae in Orientem provinciae nomine eius tenebantur. idem Africae obsequium, initio a Carthagine orto. neque exspectata Vipstani Aproniani proconsulis auctoritate, Crescens Neronis libertus (nam et hi malis temporibus partem se rei publicae faciunt) epulum plebi ob laetitiam recentis imperii obtulerat, et populus pleraque sine modo festinavit. Carthaginem ceterae civitates secutae.

77 Sic distractis exercitibus ac provinciis, Vitellio quidem ad capessendam principatus fortunam bello opus erat, Otho ut in multa pace munia imperii obibat, quaedam ex dignitate rei publicae, pleraque contra decus ex praesenti usu properando. consul cum Titiano fratre in calendas Martias ipse; proximos menses Verginio destinat ut aliquod exercitui Germanico delenimentum. iungitur Verginio Pompeius Vopiscus

sed cum omnes alii scripti et editi habeant *praetextu*, id servavi. de ceteris locis Taciti deinceps sigillatim videbimus. nec si in uno loco plures libri consentient, ad illum locum omnes conformari debent. ceterum v. ad c. 19. Ern.

1. *iudeicum* M^a neque aliter 2 4. *iudaeicae* 2 78.

3. *versae in Orientem*] credo germanum esse. aliquot tamen libri *versus Orientem*. Lips. ut Mª Pichenae, A, ed pr. ceteri libri vulgatum tenent. etiam M^a *versam* pro *versae*. igitur hoc, ut elegantius quoque, praetuli. Ern. B *versus in Orientem*. M_a *omsque versam in or. pr. tenebatur*.

6. *Vipsanii Aproniani*] Fragmentum fratrum Arvalium (apud Grut. p. 118): *adfuerunt a. vitellius, m. aponius saturninus, l. salvius otho, titianus, sulpicius camerinus, c. vipstanus apronianus*. iterum *adstantibus sulpicio. camerino magistro, l. salvio, othone, titiano, c. vipstano aproniano*. et saepius. Gron. ABG, edd pr, Puteolani Beroaldi Rhenani etc. *Vipsani*, quod esse pro *Vipstani* etiam alibi, A. 14 1, vidimus. itaque cum Ryckio *Vipstani* recepimus. *proconsulis* scripti et editi omnes. Ern.

8. *partem se reip. fecerat*] interpretor, miscuerat se velut et ipse inter curatores eius et administros. ita supra, hoc libro: *non senatus et eques modo, quis aliqua pars et cura reip*. Lips. nempe legebatur tum: *nam in malis tempp*. sic BG et edd inde a Puteolano omnes. At AM^a et ed pr *nam et in malis*; unde Pichena fecit quod nunc editur. Ern. B *fecerat*.

10. *ceterae*] B *multae* et mox *distractis eius exerc*.

11. recte monuit Freinshemius initium novae sententiae esse a verbis *sic distractis*. in pr ed etiam est *et Otho*. melius foret *at Otho*; quod etiam praecedens *quidem* videtur desiderare. Ern.

15. *consul ipse*] nempe a XVIII kalendas Febr. initioque imperii, more imperatorum solenni, consulatum cum principio imperii coniungendi. mox pro *proximos* G vitiose *proprios*. item *destinabat*. Ern.

Verginio — iungitur] omittit B.

17. *Pompeius*] sic mss et edd omnes ante Lipsium, in cuius editiones tacito ipso venit *Poppaeus*, atque in-

praetexto veteris amicitiae; plerique Viennensium honori datum interpretabantur. ceteri consulatus ex destinatione Neronis aut Galbae mansere, Caelio ac Flavio Sabinis in Iulias, Arrio Antonino et Mario Celso in Septembres; quorum honori ne Vitellius quidem victor intercessit. sed Otho pontificatus auguratusque honoratis iam senibus cumulum dignitatis addidit; aut recens ab exsilio reversos nobiles adulescentulos avitis ac paternis sacerdotiis in solatium recoluit. Redditus Cadio Rufo, Pedio Blaeso, Saevino Pomptino senatorius locus. repetundarum criminibus sub Claudio ac Nerone ceciderant: placuit ignoscentibus verso nomine, quod avaritia fue-

de ad sequentes. *Pompeius* restituit Ryckius. at M[a] habet *Poppaeus*, cuius auctoritate hoc nomen defendit IGronovius. Lipsius ex alio ms reposuisse videtur. nam M[a] lectiones tum nondum viderat, cum primum ederet Tacitum. Ern. *Pompeius* in M[a], teste Furia.

3. *flabio Savinis* M[a].

4. *Arrio Antonino*] AM[a] *Arrio*, ut ed pr, G *Archio*; e qua scriptura natum *Archio* edd ceterarum ante Rhenanum, qui edidit e B *Ario*. *Antonio* omnes veteres. recte tamen a Lipsio editum *Antonino*; quod verum viri nomen est. fuit avus Antonini Pii imperatoris. v. Ryck. ad h. l. *Antoninus* fuisse cognomen *Arriorum* praeclare docet etiam Vignolius ad columm. Anton. Pii c. 6. p. 89 s. Ern.

6. *honoris* M[a].

Otho, inquit, *senibus* patrum *iam honoratis*, qui summis olim scilicet essent honoribus functi aut fungendis designati, *addidit cumulum dignitatis*. quem illum? *pontificatus auguratusque*, quae duo vocabula plurativi numeri accusandi casu κατ' ἐπεξήγησιν, quam appositionem vulgo vocant, adhaerent, iunguntur que τοῖς *dignitatis cumulum*. Iustinus 17 2: *in eo bello Lysimachus, amissis ante variis casibus* xv *liberis, non instrenue moriens, postremus domus suae ruinae cumulus accessit*. et firmat planissime Plutarchus c. 1: τοῖς ἀποδεδειγμένοις ὑπὸ Νέρωνος ἢ Γάλβα πᾶσιν ἐτήρησε τὰς ὑπατείας. ἱερωσύναις δὲ τοὺς καθ' ἡλικίαν προήκοντας ἢ δόξαν ἐκόσμησε. haec, ne quem abducat Iacobi Gutherii fiducia in suo *honoratis iam insignibus*, de iure pontif. 1 15. Gron. mox BM[a] *aut*: vulgo *et*.

9. *Saevino* M[a]: vulgo *Sevino*.

Pomtina] sic nomen hoc correximus. edd inde a Puteolano usque ad Lipsium *Pontio*, ut habet etiam G. at Lipsius edidit *Promptino*. ea est lectio codicis M[a], quae deinde ab omnibus servata est. consonat AB et ed pr, in quibus est *promtius*. [immo M[a] *p̃ q* : *ſe*, margo ab eadem manu *promptius*]. sed hodie satis constat in has voces a librariis corruptum esse nomen *Pomtinus*, ut plane docet Cortius ad Sal. Cat. 45, ubi eaedem aberrationes in libris reperiuntur. idem docet Drakenborchius ad Liv. 2 34, 4 25, ut nullo modo hic potuerim haesitare. praeterea etiam *qui* [ante *repetundarum*] abest a M[a], placetque IGronovio. Ern.

11. *quod avaritia fuerat*] Otho Cadium Rufum, Pedium Blaesum, Sivinum Promptinum restituit quasi tyrannica maiestatis lege perculsos, quo innocentibus iniuria facta videretur, ut plerisque qui tum temporis essent ea lege postulati; non autem ne provincialium animi offenderentur, ut Pichena suspicatur. horum immo οὐ λόγος illi, οὐδ' ἀριθμός. nam qui poterant non offendi hoc minimo satis memores et gnari veterum

rat, videri maiestatem, cuius tum odio etiam bonae leges peribant.

78 eadem largitione civitatium quoque ac provinciarum animos adgressus, Hispaliensibus et Emeritensibus familiarum adiectiones, Lingonibus universis civitatem Romanam, provinciae Baeticae Maurorum civitates dono dedit; nova iura Cappadociae, nova Africae, ostenta magis quam mansura. inter quae necessitate praesentium rerum et instantibus curis excusata, ne tum quidem immemor amorum, statuas Poppaeae per senatus consultum reposuit. creditus est etiam de celebranda Neronis memoria agitavisse, spe volgum alliciendi. et fuere qui imagines Neronis proponerent; atque etiam Othoni

dolorum? qui, ut verisimile est, ipsi productos in ius fures et depeculatores nequissimos damnarant? ergo, ut dixi, horum ille nullam rationem habuit: tantummodo suae et restitutorum existimationi consultum voluit, ne ipse indignos dignari, illi indigni potiri eo beneficio viderentur. GRON.

3. *Hispaliensibus*] sic correxit Rhenanus. mss et edd veteres *Hispaniensibus*. ERN.

4. *familiarum adiectiones*] ita solent Romani coloniarum infrequentiae subvenire, nova familiarum aliquot adiectione. Livius 43 17: *postulantibus a senatu Aquileiensium legatis ut colonorum numerum augeret, mille et quingentae familiae ex SC scriptae*. LIPS.

4. *Lingonibus*] latet hic omnino mendum. primum enim quis locus Lingonibus (Galliae ii sunt) inter Hispaniae populos esse potest? Adde quod Lingones isti primi et praecipui in Othonem hostes: hi qui Vitellium fovere, hi qui milites turbidis colloquiis ad bellum impulere, hi qui etiam nunc Othonis partes oppugnant viris armis equis. unde igitur iis praemium? clare aliena et falsa ea vox; et censeam Hispaniae aliquam gentem reponendam: *Lusonas*, an *Illurconas?* an tale aliquod nomen, quod parum vicinum adhuc repperi corruptae voci. *nec scire fas est omnia*, ait lyricus. tu cogitabis. LIPS. omnes libri in vulgato consentiunt. nec rationes Lipsii satis graves videntur. nam nulla necessitas est credendi Hispaniensem populum hic a Tacito commemoratum; et potuerunt haec delinimenta Lingonibus, ut supra Germanico exercitui, obiici. v. Ryckius. ERN. *Longonibus* B.

6. *ostentui*] sic G, ed pr, Rhenanus (e B) et seqq. estque valde usitatum Tacito verbum. at Puteolanus et Beroaldus [cum M[a]] *ostenta*. nisi clare tot libri *ostentui* haberent, coniicerem *ostentata*. nam haud dubie respexit h. l. ad illud Virg. Aen. 6 869: *hunc tantum ostendent terris dii*. ERN. mox B *creditus* sine *est*.

interque nec. — *excusata*] sic GM[a] et edd Puteolani Beroaldi Alciati, ut *excusata* referatur ad *inter*, aut potius ad *inter quae*, quod est in ed pr, Rhenani (e B), sq. at quia in B codice fuit *excusatus*, Rhenanus edidit *excusatis*, quod expressum est usque ad Lipsium. *excusatus* habet etiam A et ed pr; quod ipsum quoque ferri posset. homines eum vulgo excusabant, cum ista faceret, necessitate et curis. ERN.

11. *praeponerent*] Plinius 35 4: *princeps tabulam pictam praelii, quo Carthaginienses et Hieronem in Sicilia devicerat, proposuit in latere curiae Hostiliae*. Suetonius Cal. 41: *huiusmodi vectigalibus indictis neque propositis*. GRON. *proponerent* ABGM[a] et edd pr, Puteolani. at in ed Beroaldi irrepsit *praeponerent*; Rhenanus *reponerent* maluit, aliique.

quibusdam diebus populus et miles, tanquam nobilitatem ac decus adstruerent, Neroni Othoni acclamavit. ipse in suspenso tenuit, vetandi metu vel agnoscendi pudore.

79 Conversis ad civile bellum animis externa sine cura habebantur. eo audentius Rhoxolani, Sarmatica gens, priore hieme caesis duabus cohortibus, magna spe ad Moesiam irruperant, novem milia equitum, ex ferocia et successu praedae magis quam pugnae intenta. igitur vagos et incuriosos tertia legio adiunctis auxiliis repente invasit. apud Romanos omnia praelio apta: Sarmatae dispersi cupidine praedae aut graves onere sarcinarum, et lubrico itinerum adempta equorum pernicitate, velut vincti caedebantur. namque mirum dictu ut sit omnis Sarmatarum virtus velut extra ipsos. nihil ad pedestrem pugnam tam ignavum: ubi per turmas advenere, vix ulla acies obstiterit. sed tum humido die et soluto gelu neque conti neque gladii, quos praelongos utraque manu regunt, usui, lapsantibus equis et cataphractarum pondere. id principibus et nobilissimo cuique tegimen, ferreis laminis aut praeduro corio consertum, ut adversus ictus impenetra-

proponerent verum est. in locis publicis iniussi posuere imagines Neronis. Ern.

1. *quibusdam diebus*] quibus diebus? et cur hoc ita *ἀορίστως*? fortasse *Quinquatruum diebus*; quod scriptum initialibus modo litteris fuit. Lips.

3. *cognoscendi*] malim *agnoscendi*. Lips. sic e M^a reposuit Pichena. sic et ed pr. Ern. *pudorem* M_a.

5. *Rhosolanis* M^a.

6. *ad Moesiam* omnes scripti et editi. post *et ferocia* edd omnes ante Rhenanum. is (e B) edidit *ex*. sic et G. similiter c. 77 pro *et praesenti* recte editum *ex pr*. sed post *irruperant* non debet esse punctum, sed minor distinctio, ut in G. Sarmatae irruperant, novem millia, et caussae irruptionis ferocia, ut ab initio, et successus superioris hiemis. paullo post omnes libri *tertia legio*, eamque in Moesia fuisse patet ex II. 2 74. Savilius frustra coniicit *tres legiones*, quia tres legati consularia ornamenta accepisse dicuntur. tot legiones in Moesia tum fuisse, verum est: v. Suet. Vesp. 6. sed non omnes contra novem millia barbarorum cum auxiliis ductae. una legio cum suis auxiliis sufficiebat. honos tamen cum legatis omnibus communicatus. Ern.

10. *cupidine aut gr.*] sic edidit Freinshemius, cum ante *aut* esset post *dispersi*. IGronovius veterem ordinem restituit ac defendit. eius rationes mihi non satis faciunt, quas inspiciat qui volet. Freinshemium verum vidisse puto, cum IFGronovio et aliis, qui eius correctionem secuti sunt. Ern.

13. *extra ipsos*] nempe in pernicitate equorum, non in animo et corporis robore, ut hodie fere in tormentis bellicis. videtur ductum a Stoicis, qui negabant *extrinsecus* esse debere bene vivendi rationes. Ern.

18. *tegimen* M^a: vulgo *tegmen*.

19. *corio*] sic mss et edd omnes Lipsius, de Mil. Rom. 3 6, coniecit *cornu*, quia sic nonnulli de Sarmatis

bile, ita impetu hostium provolutis inhabile ad resurgendum. simul altitudine et mollitia nivis hauriebantur. Romanus miles facilis lorica et missili pilo aut lanceis assultans, ubi res posceret, levi gladio inermem Sarmatam (neque enim defendi scuto mos est) comminus fodiebat, donec pauci, qui praelio superfuerant, paludibus abderentur. ibi saevitia hiemis et vi volnerum absumpti. postquam id Romae compertum, Marcus Aponius Moesiam obtinens triumphali statua, Fulvius Aurelius et Iulianus Titius ac Numisius Lupus legati legionum consularibus ornamentis donantur, laeto Othone et gloriam in se trahente, tanquam et ipse felix bello, et suis ducibus suisque exercitibus rem publicam auxisset.

80 Parvo interim initio, unde nihil timebatur, orta seditio prope urbi excidio fuit. septumam decumam cohortem e colonia Ostiensi in urbem acciri Otho iusserat; armandae eius cura Vario Crispino tribuno e praetorianis data. is quo magis vacuus quietis castris iussa exsequeretur, vehicula cohor-

tradidere, sed sine caussa, ut recte iudicat IGronovius. Ern.

3. *facili*] M[a] *facilis*; quod non adeo spernendum. Ryckius laudat ex nostro bene *sagulo leves*. facilis lorica est habilis sine pondere, non molesta gestanti militi. Ern.

6. *ibi saevitia, hic miseria*] mutilus locus aut corruptus. mihi ex sententia videatur: *illi saevitia hiemis, hi miseria vulnerum absumpti.* iunctim enim cum prioribus legenda. et reliqui confugerunt, inquit, ad paludes; quorum alii frigoris vi, alii iam laesi, cum nemo curaret, misere tabe et pure vulnerum perierunt. Lips. vetus lectio, etiam G et ed pr, est *ibi saevitia, hic misericordia vulnerum.* pro eo Rhenanus dedit *miseria vulnerum*; in quo miseria bene exprimit Graecorum ταλαιπωρίαν. quod nunc editur, est e correctione Mureti admodum verosimili, quam primus recepit Freinshemius. Ryckius e suo codice edidit, *ubi saevitia hiemis et dolore vulnerum absumti.* in Mureti correctione suspectum esse possit quod terminationis *cordia* nulla ratio habetur. an fuit *et incuria vulnerum?* cum curare vulnera non possent, inopia fomentorum et remediorum. et *incuriam* sic dici vel lexica docent, Cicero prov. Cons. 3: *milites incuria, fame, morbo, vastitate consumti.* Ern. *uia* BM[a].

9. *Titius*] *et titius* M[a].

14. *septimam dec. cohortem*] plures Ostiae cohortes, ut Puteolis, quae numerarentur ut legiones, et inde nomen acciperent. male Philippus a Turre (ad inscr. M. Aquilii c. 4.) hinc septimam decimam legionem facit, notatus a Burmanno ad Suet. Oth. 8, ubi et de dissidio Taciti et Suetonii in hac re agitur. Ern.

colonia Hostiensi] scito eam illic perpetuam stationem habuisse ex decreto Claudii. Suetonius Claud. 25: *Puteolis et Hostiae singulas cohortes ad arcendos incendiorum casus collocavit.* Lips. praepositionem deleverat (cum B) Rhenanus, reposuit Pichena e M[a]. est et in AG et ed pr. Ern.

17. *quietis castris*] quia vigiliae iam tunc constitutae, et omnes in contuberniis, exceptis vigilibus. Lips. mox *evaluit* omnes libri, nec tentan-

tis incipiente nocte onerari, aperto armamentario, iubet. tempus in suspicionem, causa in crimen, affectatio quietis in tumultum evaluit; et visa inter temulentos arma cupidinem sui movere. fremit miles, et tribunos centurionesque proditionis arguit, tanquam familiae senatorum ad perniciem Othonis armarentur, pars ignari et vino graves, pessimus quisque in occasionem praedarum, volgus, ut mos est, cuiuscunque motus novi cupidum. et obsequia meliorum nox abstulerat. resistentem seditioni tribunum et severissimos centurionum obtruncant. rapta arma, nudati gladii. insidentes equis urbem

81 ac palatium petunt. erat Othoni celebre convivium primoribus feminis virisque; qui trepidi, fortuitusne militum furor an dolus imperatoris, manere ac deprehendi an fugere et dispergi periculosius foret, modo constantiam simulare, modo formidine detegi, simul Othonis voltum intueri. utque evenit inclinatis ad suspicionem mentibus, cum timeret Otho, timebatur. sed haud secus discrimine senatus quam suo territus, et praefectos praetorii ad mitigandas militum iras statim miserat, et abire propere omnes e convivio iussit. tum vero passim magistratus, proiectis insignibus, vitata comitum et servorum frequentia, senes feminaeque per tenebras diversa

dum aliquid. ed pr *affectio*, omissa media syllaba. Ern.

3. *visa inter tem. arma*] is affectus Homero exprimitur in Odyssea π 292, ubi Ulysses Telemachum monet amovenda arma a procis, et caussam dat, μήπως οἰνωθέντες, ἔριν στήσαντες ἐν ὑμῖν, ἀλλήλους τρώσητε. et caussae caussam v. 294: αὐτὸς γὰρ ἐφέλκεται ἄνδρα σίδηρος. Lips. *familias senatorum* de servis intelligendos tironum caussa monemus. Ern.

6. *pars ignari et vino graves*] primum haec non divellenda a praecedentibus erant maiore interpunctione, quibuscum cohaerent. itaque minorem fecimus, qualis in G. sed idem codex et edd Puteolani Beroaldi *ignavi*, male. ed pr *ignari* quod restituit Rhenanus (e B) post *cuiuscunque* recte reddidit Ryckius pro *cuiusque* ex AM[a] et edd ante Rhenanum. consentit G et ed pr. Ern.

vino graves] quippe in caena iam, aut potius a caena. ubi autem es, vetus disciplina? sed vero haec castra urbana et cum urbis vitiis. Lips.

9. *severissimum*] V *severissimos*, et Plutarchus ἑκατοντάρχας δύο interfectos scribit. noster tamen etiam infra c. 83 de uno tantum: *unus alterve perditus ac temulentus centurionis ac tribuni sanguine manus imbuet?* itaque placeat magis hic legi *et Severissimum centurionem*, ut proprium nomen expresserit interfecti. aut certe in altero Taciti loco *centurionum ac tribuni* scribendum erit. Lips. *severissimos centurionum* etiam GM[a], ed pr, ceteraeque ante Rhenanum; idque restituit Pichena. consentiunt Suetonius et Plutarchus. Ern.

13. *modo* abest ab O. v. ad 3 83, et Gronovium filium ad h. l. Ern.

urbis itinera, rari domos, plurimi amicorum tecta et ut cui-
82 que humillimus cliens, incertas latebras petivere. militum impetus ne foribus quidem palatii coercitus, quo minus convivium irrumperent, ostendi sibi Othonem expostulantes, volnerato Iulio Martiale tribuno et Vitellio Saturnino praefecto legionis, dum ruentibus obsistunt. undique arma et minae, modo in centuriones tribunosque, modo in senatum universum, lymphatis caeco pavore animis, et quia neminem unum destinare irae poterant, licentiam in omnes poscentibus, donec Otho, contra decus imperii, thoro insistens, precibus et lacrimis aegre cohibuit, redieruntque in castra inviti neque innocentes. postera die velut capta urbe clausae domus, rarus per vias populus, maesta plebs; deiecti in terram militum voltus, ac plus tristitiae quam paenitentiae. manipulatim allocuti sunt Licinius Proculus et Plotius Firmus praefecti, ex suo quisque ingenio mitius aut horridius. finis sermonis in eo ut quina milia nummum singulis militibus numerarentur. tum Otho ingredi castra ausus. atque illum tribuni centurionesque circumsistunt, abiectis militiae insignibus otium et salutem flagitantes. sensit invidiam miles, et compositus

5. *praefecto legionis*] apud Tacitum nuspiam praefectos legionum occurrere vere monet Savilius. at saepe occurrunt in inscriptionibus antiquis apud Gruterum et alios; estque de iis caput apud Vegetium 2 9. at non negandum hunc unum locum esse in antiquioribus, ubi id nomen occurrat. sunt qui tribunum intelligant. male. nam diserte h. l. a tribuno distinguitur. e Vegetii loco patet fuisse eundem, qui alias *legatus legionis* vocatur a Tacito et Suetonio. nam medius est inter legatos imperatoris, qui pluribus legionibus praesunt, et tribunos, qui ei cum centurionibus ceterisque militibus subesse dicuntur a Vegetio. et, quae legato legionis tribuuntur apud nostrum A. 1 44, ut indicium exerceat et poenas reorum militum, idem tribuitur praefecto legionis apud Vegetium l. c. sed cum Taciti aetate atque aliquandiu post *legati legionis* nomen manserit, ut patet e Suetonio et aliis, suspicio esse potest *praefectum legionis* deberi librario, qui nomen recentius et notius substituit, sive, cum notatum esset interlineari glossa aut in margine eundem esse qui praefectus legionis dicatur, id verbum in textum deinde venisse. antiquissimam huius honoris mentionem ego quidem reperi in inscriptione ap. Gruter. p. 465 2, quae ad MAurelii Antonini tempora pertinet. de praefectis legionum egit Pancirollus ad Notit. dign. imp. c. 36 p. mihi 64. sed parum accurate, ut et Stewechius ad Veget. l. c. fortasse verum est *praef. legioni*, ut apud Suet. Tit. 4 *legioni praepositus;* ubi etiam genitivus in ms Memmiano, ut non sit nomen honoris ac muneris usitatum. Ern.

15 *Proculus*] *et proculus* M^{o}.

19. *militiae insignibus* h. e. pugione et vite. de vite A. 1 23. traditur. Ern.

in obsequium auctores seditionis ad supplicium ultro postu-
83 labat. Otho, quanquam turbidis rebus et diversis militum animis, cum optimus quisque remedium praesentis licentiae posceret, volgus et plures seditionibus et ambitioso imperio laeti per turbas et raptus facilius ad civile bellum impellerentur; simul reputans non posse principatum scelere quaesitum subita modestia et prisca gravitate retineri, sed discrimine urbis et periculo senatus anxius, postremo ita disseruit. "neque ut affectus vestros in amorem mei accenderem, commilitones, neque ut animum ad virtutem cohortarer (utraque enim egregie supersunt), sed veni postulaturus a vobis temperamentum vestrae fortitudinis et erga me modum caritatis. tumultus proximi initium non cupiditate vel odio, quae multos exercitus in discordiam egere, ac ne detrectatione quidem aut formidine periculorum: nimia pietas vestra acrius quam consideratius excitavit. nam saepe honestas rerum causas, ni iudicium adhibeas, perniciosi exitus consequuntur.

2. frustra in verbo *quamquam* haeret Freinshemius, quod omnes libri exhibent, nec abesse potest. consequens est: *sed* (pro *tamen*) anxius discrimine urbis, tandem orationem habuit sequentem. Ern.

4. *ambitioso imperio* h. e. in quo princeps ambitione uteretur, quae est in captanda militum vulgique benevolentia et gratia. Suetonius Aug. 42: *ut salubrem magis quam ambitiosum principem scires.* mox *subita modestia* est studium et cura legum disciplinae servandae, eiusque adeo exactio, qua statim ab initio uteretur, sive repente et praeter opinionem hominum. sic *subita benignitas* apud Phaedrum 1 23, ubi v. Burm. Ern.

10. *ut animum ad*] AB *ut ad animum.*

13. *tumultus proximi initium etc.*] etsi possum aliquam verborum structuram reperire, tamen durior est quam ut nihil vitii esse putem. *nimia pietas vestra acrius quam consideratius excitavit initium tumultus proximi* bene. sed cetera, *non cupiditate vel odio* etc, huic sententiae sive nimiae pietati non conveniunt. igitur feci colon post *periculorum*, ut est in ed pr, quae etiam habet *sed nimia pietas;* quod tamen non probo, sed sine illo *sed* efficaciorem orationem credo. sed ita *initium tumultus proximi* non habet verbum ad quod referatur. ei incommodo duobus modis mederi licet, vel, ut post *periculorum* excidisse dicamus *ortum,* (hoc placet Lallemando) aut ante *cupiditate* praepositionem *a*, quae ante istam literam saepe excidit in libris, intelligamusque *est;* vel ut e sequente verbo ἀπὸ κοινοῦ intelligamus *excitatum est;* quod fortasse lenius videbitur. ceterum *cupiditate* est etiam in BG (quod e M[a] lectione *cupidite* dedit Pichena) ed Puteolani. at A et edd pr, Beroaldi, Rhenani, sqq *cupidine.* pro *detrectatione* codex G et ed pr *detractione,* ut in aliis libris. videtur fuisse *detractatione;* de qua scriptura v. Drak. ad Liv. 34 15, et quos ibi laudat. adde ad A. 11 11. Ern. B *detractatione.*

16. *considerat* Ma.

imus ad bellum. num omnes nuntios palam audiri, omnia consilia cunctis praesentibus tractari ratio rerum aut occasionum velocitas patitur? tam nescire quaedam milites quam scire oportet. ita se ducum auctoritas, sic rigor disciplinae habet, ut multa etiam centuriones tribunosque tantum iuberi expediat. si, ubi iubeantur, quaerere singulis liceat, pereunte obsequio etiam imperium intercidit. an et illic nocte intempesta rapientur arma? unus alterve perditus ac temulentus (neque enim plures consternatione proxima insanisse crediderim) centurionis ac tribuni sanguine manus imbuet, imperato-
84 ris sui tentorium irrumpet? vos quidem istud pro me: sed in discursu ac tenebris et rerum omnium confusione patefieri occasio etiam adversus me potest. si Vitellio et satellitibus eius eligendi facultas detur quem nobis animum, quas mentes imprecentur, quid aliud quam seditionem et discordiam optabunt? ne miles centurioni, ne centurio tribuno obsequatur, hinc confusi pedites equitesque in exitium ruamus. parendo potius, commilitones, quam imperia ducum sciscitando res militares continentur; et fortissimus in ipso discrimine

1. *num* edd pr, Rhenani (e B), seqq, G a manu secunda. fuit ante *non*, ut in edd Puteolani et Beroaldi. illud melius puto. Ern.

5. *multa per centuriones*] liber Hispanus *multa centuriones*, omissa vocula. verissime. nam ea Othonis mens est ut velit quaedam imperia centurionibus tantum tribunisque indicari, non in milites spargi. Ma liber habet *multa etiam centuriones*, optime. Lips. Florentino congruunt ABG et edd pr, Puteolani Beroaldi. at Rhenanus (cum B) omisit *etiam*, quod restituit Pichena. Lipsius fluctuavit. sed tamen et ultima ed Rhenanum sequitur. Ern.

6. *si ubi*] MR, G a manu secunda, ed pr *sicubi*. Ryckius ex A. dedit *si cur*. Ern.

8. *perditus*] puto *percitus*. nam ad instinctum quemdam et *insaniam* (ita statim) refert. Lips. B *alterne*.

11. *istud pro me*] sc. fecistis. *istud* ABGMa et veteres edd ante Rhenanum. recte restituit Ryckius. at Rhenanus dedit *istuc*. sc. irrupistis. Ern.

13. *si Vitellio et satellitibus eius*] haec ipsa movendi ratio ab hostium affectu et voto, usurpata decenter Homero, Il. α 255: *ἦ κεν γηθήσαι Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες, ἄλλοι τε Τρῶες μέγα κεν κεχαροίατο θυμῷ, εἰ σφῶϊν τάδε πάντα πυθοίατο μαρναμένοιιν.* et cur non ab illo uberi eloquentiae et sapientiae fonte sit hic rivus? Ern.

14. *quem*] *quae* Ma.

16. *ne*] *nec* Ma.

17. *parendo potius*] hic et aliis locis in hac oratione Tacitus ob oculos habuit orationem Paulli ad milites ap. Liv. 44 34. Ern.

19. *fortissimus in ipso discrimine*] verissima gnome, quae veteri Graecorum dicto firmatur apud Eustathium, *θρασὺς πρὸ ἔργου, ἐκ πολλοῦ κακός*. Aristoteles etiam apte in Nicom. 3 10: *καὶ οἱ μὲν θρασεῖς προπετεῖς καὶ βουλόμενοι πρὸ τῶν κινδύνων κινδυνεύειν, ἐν*

exercitus est, qui ante discrimen quietissimus. vobis arma et animus sit: mihi consilium et virtutis vestrae regimen relinquite. paucorum culpa fuit, duorum poena erit. ceteri abolete memoriam foedissimae noctis. nec illas adversus senatum voces ullus unquam exercitus audiat. caput imperii et decora omnium provinciarum ad poenam vocare non Hercule illi, quos cum maxime Vitellius in nos ciet, Germani audeant. ulline Italiae alumni, et Romana vere iuventus, ad sanguinem et caedem depoposcerint ordinem, cuius splendore et gloria sordes et obscuritatem Vitellianarum partium praestringimus? nationes aliquas occupavit Vitellius, imaginem quandam exercitus habet: senatus nobiscum est. sic fit ut hinc res publica, inde hostes rei publicae constiterint. quid? vos pulcherrimam hanc urbem domibus et tectis et congestu

αὐτοῖς δὲ ἀφίστανται· οἱ δὲ ἀνδρεῖοι ἐν τοῖς ἔργοις ὀξεῖς, πρότερον δὲ ἡσύχιοι. quem locum nihil absurdum Tacitum adspexisse et expressisse. sed et Homerus Graecos semper quietos et tacitos facit ante pugnam. Il. β 8: *οἱ δ' ἄρ' ἴσαν σιγῇ μένεα πνείοντες Ἀχαιοί.* δ 429: *οἱ δ' ἄλλοι ἀκὴν ἴσαν (οὐδέ κε φαίης τόσσον λαὸν ἕπεσθαι ἔχοντ' ἐν στήθεσιν αὐδὴν) σιγῇ δειδιότες σημάντορας.* talis et Livianus Manlius, qui nulla voce aut minis in Gallum ibat 7 10: *sed pectus animorum iraeque tacitae plenum, omnem ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat.* Lips.

4. *nec illas*] sic ed pr, nisi quod vitiose *ullas* pro *illas* Rhenanus seqq. contra *ne illas* G et edd ceterae ante Rhenanum. illud melius. coniunctum est enim cum antecedentibus. Ern.

6. *Hercle* vulgo.

7. *Vitellius in nos ciet*] locum ab aliis foede interpolatum e V restitui, religiose servata eius scriptura, nisi quod *audeant* feci ex *audiant.* ne Germani quidem, inquit, illi barbari, quos nunc Vitellius in nos concitat, audeant ad poenam amplissimum ordinem deposcere: nedum vos Romana suboles. non etiam spreverim scribere cum Hispano codice *quis cum maxime*, id est quis comitatus maxime Vitellius in nos movet. Lips. Lipsii correctionem firmant GM[a]. ante Lipsium erat *quibus* et *audiant.* ed pr corruptius: *nec illos, quibus cum maxime, ignosci et Germani audiant.* mox *deposcerent* BGM[a] et edd pr, Rhenani, sqq. at Puteolanus et Beroaldus *reposcerent.* illud verum est, et verbum proprium in hac re. Rhenanus malit *deposcent.* frustra. sensus est: si vos vere Romani essetis, an deposceretis etc. Ern. teste IGronovio M[a] *depoposcerint.* B *depoposcerent.*

10. *perstringimus*] lege *praestringimus* i. e. hebetamus, obumbramus. at recte mox: *perstringendos mulcendosque animos.* hoc enim quod Persius 1 107 *mordaci radere vero.* Gron. verissime. Ern.

13. *inde*] *in* M[a].

14. *domibus et tectis*] tale Augustus in Dione, oratione ad populum 56 5: *ἄνθρωποι γάρ που πόλις ἐστὶν, οὐκ οἰκίαι οὐδὲ στοαὶ οὐδ' ἀγοραὶ ἀνδρῶν κεναί.* Lips. Camillus apud Liv. 5 54: *adeo in superficie tignisque caritas nobis patriae pendet?* Ern.

lapidum stare creditis? muta ista et inanima intercidere ac reparari promisca sunt: aeternitas rerum et pax gentium et mea cum vestra salus incolumitate senatus firmatur. hunc auspicato a parente et conditore urbis nostrae institutum, et a regibus usque ad principes continuum et immortalem, sicut a maioribus accepimus, sic posteris tradamus. nam ut ex vobis senatores, ita ex senatoribus principes nascuntur."

85 et oratio ad perstringendos mulcendosque militum animos, et severitatis modus (neque enim in plures quam in duos animadverti iusserat) grate accepta, compositique ad praesens qui coerceri non poterant. non tamen quies urbi redierat: strepitus telorum et facies belli erat, militibus ut nihil in commune turbantibus, ita sparsis per domos occulto habitu, et maligna cura in omnes quos nobilitas aut opes aut aliqua insignis claritudo rumoribus obiecerat. Vitellianos quoque milites venisse in urbem ad studia partium noscenda plerique credebant. unde plena omnia suspicionum, et vix secreta domuum sine formidine. sed plurimum trepidationis in publico, ut quemque nuntium fama attulisset, animum

1. *multa* M[a].

2. *promiscue possunt*] AB *promiscua sunt:* itemque M[a], in quo *promisca sunt.* quod hellenismo quodam retineri posse, imo debere, assentior Rhenano. sed velim amplius *inanima* rescribi paullo ante. Lips. firmat *promiscua sunt* ed pr; recepit Freinshemius cum altero *inanima* pro *inania*. Ern.

aeternitas rerum] intellige rempublicam Romanam. *pax* BG et ed pr, Rhenani, sqq. *pars* Puteolanus Beroaldus vitiose. Ern.

9. *et oratio* G a manu prima, Rhenanus (e B), sqq. at edd. ante Rhenanum omnes et A *ea*, ut Mureto placuit. Ern.

11. *non tamen quies urbis redierat: str.*] lectionem hanc et distinctionem a libris priscis non potui quin anteferrem vulgatae aut coniecturis aliorum parum firmis. Lips. Sic BGM[a] et edd ante Rhenanum omnes. hic edidit *non tamen quies urbi. sed erat str. t.* et sic editum usque ad Lipsium. item *et* pro *erat* (v. 12), quod exhibet etiam BM[a], exprimitque etiam IGronovius. Ern.

12. *militibus sparsis per domos*] turbarunt me verba, quae iam capio. significat enim milites in plebeia aut pacata veste, sine gladiis, domos perlustrasse, sermones excepisse adversus principem aut statum praesentem. Arrianus eum morem mihi suggerit diss. Epicteti 4 13: *οὕτω καὶ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐν Ῥώμῃ οἱ προπετεῖς λαμβάνονται. παρακεκάθικέ σοι στρατιώτης ἐν σχήματι ἰδιωτικῷ, καὶ ἀρξάμενος κακῶς λέγειν τὸν Καίσαρα, εἶτα σὺ ὥσπερ ἐνέχυρον παρ' αὐτοῦ λαβὼν τῆς πίστεως τὸ αὐτὸν τῆς λοιδορίας κατῆρχθαι, λέγεις καὶ αὐτὸς ὅσα φρονεῖς. εἶτα δεθεὶς ἀπάγῃ.* et hoc fine praesertim milites, qui frumentarii dicti. de quo alias. Lips.

19. *ut*] *vim* M[a].

animo vultuque conversis] bene Rhenanus (e B) *animum vultumque*, male *conversi*. nam alterum prorsus postulat series orationis, in

voltumque conversis, ne diffidere dubiis ac parum gaudere prosperis viderentur. coacto vero in curiam senatu arduus rerum omnium modus, ne contumax silentium, ne suspecta libertas. et privato Othoni nuper atque eadem dicenti nota adulatio. igitur versare sententias et huc atque illuc torquere, hostem et parricidam Vitellium vocantes, providentissimus quisque volgaribus conviciis; quidam vera probra iacere, in clamore tamen, et ubi plurimae voces, aut tumultu
86 verborum sibi ipsi obstrepentes. prodigia insuper terrebant diversis auctoribus volgata: in vestibulo Capitolii omissas habenas bigae cui Victoria institerat; erupisse cella Iunonis maiorem humana speciem; statuam divi Iulii in insula Tiberini amnis sereno et immoto die ab Occidente in Orientem conversam; prolocutum in Etruria bovem, insolitos animalium partus, et plura alia, rudibus saeculis etiam in pace observata, quae nunc tantum in metu audiuntur. sed praecipuus et cum praesenti exitio etiam futuri pavor subita inundatione Tiberis, qui immenso auctu, proruto ponte sublicio,

qua intelligitur verbum substantivum, quasi esset: *sed plurimum trepidationis in publico erat conversis animum vultumque, ut quemque nuntium fama attulisset.* GRON. *animum vultumque* G a prima manu et ed pr ceterae ante Rhenanum *animo vultuque. conversis* deinde omnes scripti et editi praeter M^{a}, qui habet *conversi*, ut edidit Rhenanus (e B); quod plane cum IGronovio probo. nova autem est sententia, ut idem vidit. deinde pro *ac* Ursinus et Acidalius malebant *aut*. ERN. *conversis* invenit Furia.

4. *eadem dicenti nota adulatio*] e V ita restituimus, voce una addita, et altera mutata. difficilis, inquit, in senatu rerum omnium modus. taceres? silentium pro contumacia esset. diceres libere et censeres? invisa libertas. ad gratiam loquerere? non faceres fidem, quia privatus nuper Otho peritus harum artium et iisdem adulationibus exercitus. LIPS. ante erat *eadem dicendi adulatio*. ed pr *dicenda*. quod Lipsius dedit, est et in A. ERN. B *eadem dicendi nata*.

8. *tumultu*] AG et ed pr *tumultus*, male. sua ipsorum vociferatione sibi obstrepebant, non aliena. ERN.

12. *specie* M^{a}.

13. abest *die* a BGO: in B manus secunda addidit. sed habent ceteri libri scripti et editi omnes. nec video quare deleri Muretus et IGronovius, aut pro eo *coelo* rescribi voluerit Rhenanus. ERN.

16. *tantum in metu audiuntur*] quippe hoc ingenium vulgi, tunc converti ad religiones et monstra observare aut fingere. Claudianus apposite, de bello Getico 227: *utque est ingenioque loquax et plurima fingi permittens credique timor, nunc somnia vulgo narrari, tunc monstra deum monitusque sinistri.* propiusque ad Tacitum 239: *et si quod fortasse quies neglexerat omen, addit cura novis.* LIPS.

17. *futuri pavor*] is enim, ut ait Plinius 3 5 (9), *vates quodammodo intelligitur ac monitor, auctu semper religiosus.* LIPS.

18. *prorupto*] sine dubio Tacitus scripsit *proruto*. GRON. verissime,

ac strage obstantis molis refusus, non modo iacentia et plana urbis loca sed secura eiusmodi casuum implevit. rapti e publico plerique, plures in tabernis et cubilibus intercepti. fames in volgus, inopia quaestus et penuria alimentorum. corrupta stagnantibus aquis insularum fundamenta, dein remeante flumine dilapsa. utque primum vacuus a periculo animus fuit, id ipsum quod paranti expeditionem Othoni campus Martius et via Flaminia, iter belli, esset obstructum a fortuitis vel naturalibus causis, in prodigium et omen imminentium cladium vertebatur.

87 Otho lustrata urbe et expensis belli consiliis, quando Peninae Cottiaeque Alpes et ceteri Galliarum aditus Vitellianis exercitibus claudebantur, Narbonensem Galliam adgredi statuit, classe valida et partibus fida, quod reliquos caesorum ad pontem Mulvium, et saevitia Galbae in custodiam habitos, in numeros legionis composuerat, facta et ceteris spe honoratioris in posterum militiae. addidit classi urbanas cohortes et plerosque e praetorianis, vires et robur exercitus atque ipsis ducibus consilium et custodes. summa expeditionis Antonio Novello, Suedio Clementi primipilaribus, Aemilio Pacensi, cui ademptum a Galba tribunatum reddide-

nec *prorupto* in tali evidentia ferendum. mox *et cubilibus* BGMa. male edd ante Rhenanum *ex*. Ern.

4. *inopia — 2 2 Cyprum*] haec desunt Ma, cuius in margine antiqua manus "hic deficit unum folium. dimittatur spatium pro dicto folio."

7. omnes libri praeter B *quod*. *Othoni*, quod ab eodem abest, etiam in G est a manu secunda. Ern.

9. *et in omen* B.

11. *lustrata urbe*] v. ad A. 13 24. Ern.

14. *reliquos*] Freinshemius malebat *reliquias*; quod non necessarium puto. *caesorum*, in G a manu secunda correctum *Caesarum*, est in ed pr. item in margine pro varia lectione *ad pontem Aemilium*. mox *in custodiam* omnes, praeter A, qui habet *in custodia*, ut Rhenanus voluit. sed illud quoque rectum. Ern. B *cesarum ad p. miluinum*.

16. *in numerum*] Hispanus codex *numero*, Romana editio et AMa *numeros*. quod rectum hic est; intellegendique numeri militares, de quibus iam praedixi. Lips. Ma intelligendus non antiquior ille, qui hic folio defectus est, sed alius a Pichena inspectus. *numeros* etiam ed pr. *numero* BG et edd veteres. Lipsius edidit *numerum*, etiam in sexta et ultima recensione. *numeros* recepit Pichena. sunt cohortes. Ern.

17. *spes*] suspicor auctorem scripsisse: *spe*. sic 3 9: *in Vitellium ut inimicum rescripsere, facta tribunis et centurionibus retinendi, quae Vitellius indulsisset, spe*. Gron. sic correxerat et vir doctus in Gryphiana. *ceteris* AB et ms Pichenae, ed pr, quae et *honoratae* habet. alii edd et scripti *reliquis*. Ern.

18. *vires et robur*] a coniectura nostra est. libri enim omnes *e praetorianis viris ut robur exercitus*, parum apte. Lips.

rat, permissa. curam navium Oscus libertus retinebat, ad observandam honestiorum fidem comitatus. peditum equitumque copiis Suetonius Paulinus, Marius Celsus, Annius Gallus rectores destinati. sed plurima fides Licinio Proculo praetorii praefecto. is urbanae militiae impiger, bellorum insolens, auctoritatem Paulini, vigorem Celsi, maturitatem Galli, ut cuique erat, criminando, quod facillimum factu est,
88 pravus et callidus bonos et modestos anteibat. sepositus per eos dies Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem, neque arta custodia neque obscura, nullum ob crimen, sed vetusto nomine et propinquitate Galbae monstratus. multos e magistratibus, magnam consularium partem Otho, non participes aut ministros bello, sed comitum specie secum expedire iubet; in quis et Lucium Vitellium, eodem quo ceteros cultu, nec ut imperatoris fratrem nec ut hostis. igitur mota urbis cura; nullus ordo metu aut periculo vacuus. primores senatus aetate invalidi et longa pace desides, segnis et oblita bellorum nobilitas, ignarus militiae eques, quanto magis occultare et abdere pavorem nitebantur, manifestius pavidi. nec deerant e contrario qui ambitione stolida conspicua arma, insignes equos, quidam luxuriosos apparatus conviviorum et irritamenta libidinum ut instrumenta belli mercarentur. sapientibus quietis et rei publicae cura; levissimus quisque et fu-

2. vox *invitatus* suspecta. quidam libri (AR) *imitatus*, alii *immutatus*. Faernus *initio datus*. Lips. nihil ineptius τῷ *invitatus*, nisi forte ipsae illius verbi defensiones. hoc adfirmare proclive est: sed non tam facilis medicina. Suspicabar tamen *comitatus* vel *minister datus*. adde Obs. 2 20. Gron. Graevio in ep. ad Heinsium et Ryckio placebat *incitatus*, quod non melius τῷ *invitatus*. nec placent Gronovianae coniecturae, aut Heinsiana (ep. ad Graev. in Syll. t. 4 p. 173) *imputatus*, quasi etiam beneficium esset, quae contumelia erat. usitatum alias verbum est *impositus*. Ern.

4. *destinati*] liber Covarruviae (et B) *constituti*. utrumque spurium; et sententia sine eo constat. Lips.

11. *propinquitate Galbae*] quo vinculo, nescio: sed ipsi Galbae suspectum Dolabellam de imperio in Suetonii Galba 12 observo. scribit et Plutarchus c. 23, cum de successore Galba deliberaret, *amicos partim Dolabellae, plures Othoni studuisse*. non ergo mirum Othoni nunc suspectum et a Vitellio mox interfectum. Lips.

13. *expedire* i. e. in bellum ire, ad bellum se accingere, ut supra c. 10 dictum. mox *mota cura* reddidit Freinshemius, quod est in G et edd Puteolani Beroaldi Alciati. at ed pr, Rhenani, seqq *motae urbis curae*. dedi deinde *et abdere* e G et edd veteribus pro *ac addere*, quod recentiores male obtinet. Ern. B *motae urbis cura*.

23. *et reip.*] *et* edd pr, Rhenani (e B) seqq omnes. ceterae *a reip.*,

turi improvidus spe vana tumens; multi afflicta fide in pace,
89 ac turbatis rebus alacres et per incerta tutissimi. sed volgus
et magnitudine nimia communium curarum expers populus sentire paulatim belli mala, conversa in militum usum omni pecunia, intentis alimentorum pretiis; quae motu Vindicis haud perinde plebem attriverant, secura tum urbe et provinciali bello, quod inter legiones Galliasque velut externum fuit. nam ex quo divus Augustus res Caesarum composuit, procul et in unius sollicitudinem aut decus populus Romanus bellaverat. sub Tiberio et Gaio tantum pacis adversa rei publicae pertimuere. Scriboniani contra Claudium incepta simul audita et coercita; Nero nuntiis magis et rumoribus quam armis depulsus. tum legiones classesque et, quod raro alias, praetorianus urbanusque miles in aciem deducti; Oriens Occidensque et quicquid utrinque virium est, a tergo; si ducibus aliis bellatum foret, longo bello materia. fuere qui

et G. possis coniicere *quies a reip. cura* i. e. abstinebant se a republica. sed vulgatum verum puto. sic in fine libri quies urbis et imperii cura coniunguntur. Ern.

1. *multis afflicta fides in pace*] quis crederet optimum Rhenanum tam diu impune laturum fuisse hanc mendam? mutat olim editum, quod, etiamsi, ut ille voluit, omnes libri praeferrent, ipso orationis filo postulante restituendum foret. et profecto sic conieceram, antequam ex notis eius didicissem antea lectum ita fuisse. quam bene, quaeso cohaerent: *multis afflicta fides, ac alacres et tutissimi?* praesertim si conferas: *multi afflicta fide, ac alacres et tutissimi.* qua parte autem commodius *multis afflicta fides* quam *multi afflicta fide?* an *homo antiqua virtute et fide* insolentius quam *homini antiqua virtus et fides?* redde igitur Tacito multo rotundiorem sermonem: *multi afflicta fide in pace, ac turbatis rebus alacres, et per incerta tutissimi.* Gron. sic sane et G et edd Puteolani Beroaldi Alciati. quod Rhenanus dedit (e B), tamen et in ed pr est et A. *magnitudine nimia* refer ad populum, qui in societatem curarum talium venire non potest propter multitudinem suam. Ern.

6. *et prov.*] sic ed pr, Rhenanus (e B), seqq omnes. at AG et edd Puteolani Beroaldi *a prov.* Ern.

10. *adversa pertimuere*] fallor, aut hoc rectum, etsi a mente tantum nostra, sine libris. nam illi omnes voce auctiores, *adversa reip. pertimuere*, quam nos tamen superesse censemus, imo sententiam perdere. Lips. nihil adhuc melius Lipsiana correctione vidi. nec ei praeferam quod mihi in mentem aliquando venit ob consensum librorum in *reipublicae* verbo, *pacis adversa remp. perdidere.* Ern. codex Pichenae *adversa r. p. pertimuere.*

11. *Scriboniani*] Dalmatiae legati. Suet. Claud. 13. Ern.

15. *a tergo*] distinxi ab antecedentibus, ut factum in G, et Acidalius voluit. oriens cum viribus suis a tergo Othonis, occidens Vitellii. Ern.

si ducibus aliis] sic ms Pichenae, edd pr, Pichenae, seqq. et sic voluit Rhenanus. alii libri *sub ducibus aliis si b.* quod eodem redit. post Ryckius ex A edidit *longa bello materia.* Ern. B *sub*, omisso *si*.

proficiscenti Othoni moras religionemque nondum conditorum ancilium afferrent. aspernatus est omnem cunctationem ut Neroni quoque exitiosam; et Caecina iam Alpes transgressus exstimulabat.

90 pridie idus Martias commendata patribus re publica reliquias Neronianarum sectionum, nondum in fiscum conversas, revocatis ab exsilio concessit, iustissimum donum et in speciem magnificum, sed festinata iam pridem exactione usu sterile. mox vocata concione, maiestatem urbis et consensum populi ac senatus pro se attollens, adversum Vitellianas partes modeste disseruit, inscitiam potius legionum quam audaciam increpans, nulla Vitellii mentione, sive ipsius ea moderatio, seu scriptor orationis sibi metuens contumeliis in Vitellium abstinuit, quando, ut in consiliis militiae Suetonio Paulino et Mario Celso, ita in rebus urbanis Galerii Trachali ingenio Othonem uti credebatur. et erant qui genus ipsum orandi noscerent, crebro fori usu celebre et ad implendas aures latum et sonans. clamor vocesque volgi, ex more adulandi, nimiae et falsae. quasi dictatorem Caesarem aut imperatorem Augustum prosequerentur, ita studiis votisque certabant; nec metu aut amore, sed ex libidine servitii,

1. *nondum conditorum ancilium*] mitto te ad ea quae scripsi olim Antiq. Lect. 5 16. quibus adtexi velim Ovidii locum, Fast. 3 395: *arma movent pugnam: pugna est aliena maritis. condita cum fuerint, aptius omen erit.* quibus versibus vult poeta ne coniugium quidem dextro pede adiri, cum mota sunt ancilia, sed cum condita. Festus autem ostendit etiam alios aliquot dies fuisse, quibus Romani tenuerint se ab armis: *praeliares dies,* inquit, *quibus fas est hostem bello lacessere. erant enim quaedam feriae publicae, quibus nefas erat id facere.* Lips. ceterum ed pr cum B addit *scutum et arma coelestia,* idemque in G additum a manu secunda in margine; quae esse e glossa quivis videt. adde ad A. 16 2. post edidi cum Ryckio (ex A) *aspernatus est,* quod habet etiam ed pr. Ern. *est* deest B.

5. *Neronianarum sectionum*] vide supra c. 20. intelliguntur donationes Neronis revocandae. Ern.

7. *festinata exactione*] nempe ab ipsis qui fisco praeerant; qui festinantes et, ut in talibus, diffidentes exegerant vel ante diem: pactione etiam aliqua aut remissione. itaque pro hac sententia bene M[a] et quidam libri *festinata iampridem exactione,* addita significanter voce. Lips. habent et A, ed pr ceteraeque ante Rhenanum, qui id verbum eiecit (quia a B abest). recepere iam Ryckius et IGronovius. mox edd veteres et BG *usu sterili.* Ern.

14. *Galerii Trachali*] de eo dictum in dialogo de Oratoribus. mox *Othonem* insititium putat Acidalius, non male. item ab R et ed pr post abest *populi* ante *aures,* recte. si Romana prima ab illa diversa est, consentit. v. Gruterus. itaque delevi. Ern.

20. verius clariusque distinxeris *servitii. ut in familiis* etc. Lips.

ut in familiis, privata cuique stimulatio et vile iam decus publicum. profectus Otho quietem urbis curasque imperii Salvio Titiano fratri permisit.

nec quid haec verba sibi velint, nec quid Saviliana eorum explicatio, *inter servitia*, intelligo. suspicabar autem: *sed ex libidine servitii et in tantis malis privata cuique stimulatio et vile decus publicum.* sic video aliquam sententiam, τὸ *et* accipiendum pro *etiam*. solent adversa ex fortuna ebriis facere sobrios, et admonere decoris, atque efficere ut privata spe neglecta in publicum consulamus. at hi adeo, inquit, adsuerant servili adulationi, ut etiam cum cogeret nemo, et tanta imminentia civilis belli mala facile tristiores vultus excusarent, gratiam captarent privatam, nec cogitarent quid tali tempore reipublicae deceret. H. 2 71 Vitellius Neronem *sectari cantantem solitus, non necessitate, qua honestissimus quisque, sed luxu et saginae mancipatus emptusque.* et c. 74 ex ms *in tanta mole*, pro *inerat a mole*, eruit Pichena. Gron. mihi vulgatum verum videtur. populus serviendi studio eadem faciebat quae in privatis aedibus familia servorum solet. utilitatis cura est singulis, nulla dignitatis ac decoris. ABG *simulatio*. Ern.

LIBER SECUNDUS.

BREVIARIUM.

Titus Vespasianus Romam missus ad gratulandum Galbae, caede eius audita substitit. Paphiam Venerem adit, et de futuris eam consulit. laeta omnia et magna accipit. ad patrem redit, qui belli consilia agitat, sed bellum ipsum in occasionem differt. falsus Nero detegitur et capitur. Othonis copiae et duces; et classis eius in Galliam Narbonensem irruptio. in Corsica motus aliquis temeritate procuratoris. Caecina Italiam intrat, Placentiam oppugnat, sed cum infamia et strage repulsus. insidias paullo post Othonianis locat, sed eae quoque in ipsum vertere. Valens Ticinum venit. seditio ibi in eum militum. qua composita Caecinae rapido agmine iungitur. Otho eo nuntio accepto de summa belli deliberat, trahi id melius, an fortunam experiri praestaret. postremum pessimumque consilium praefert. ita haud procul Bedriaco pugnatum. victi Othoniani, non tamen fracti. sed Otho aversus a consiliis belli mortem elegit, quam tam fortiter exsequitur quam noster facunde narrat. post mortem eius seditio militum et impetus in

Verginium. senatorum etiam periculum, falso quodam nuntio. Albinus in Africa victus, et eae provinciae Vitellio adiunctae. quid in Italia Vitellius egerit, et legiones cohortesque victas quomodo distraxerit, non sine acri tumultu apud Ticinum. at in Syria Vespasianus et Mucianus serio iam de bello deliberant. huius egregia ad illum oratio. qua persuasus Vespasianus imperium suscipit. legiones in nomen eius iurant. praeterque Orientales Moesici et Pannonii etiam transeunt in partes. Vitellius interea magno et minaci agmine urbem intrat. populiaria multa usurpat. consilia item eius paratusque de bello.

Gesta eodem anno, consulibus tamen aliis suffectis. Lips.

Struebat iam fortuna in diversa parte terrarum initia causasque imperio, quod varia sorte laetum rei publicae aut atrox, ipsis principibus prosperum aut exitio fuit. Titus Vespasianus e Iudaea, incolumi adhuc Galba, missus a patre causam profectionis officium erga principem et maturam petendis honoribus iuventam ferebat. sed volgus fingendi avidum disperserat accitum in adoptionem. materia sermonibus senium et orbitas principis et intemperantia civitatis, donec unus eligatur, multos destinandi. augebat famam ipsius Titi ingenium quantaecunque fortunae capax, decor oris cum quadam maiestate, prosperae Vespasiani res, praesaga responsa,

2. *varie ortum*] non suspicabar de mendo, absque Vaticano fuisset, cuius lectio diversa coegit me acrius paullo intueri. nam in eo *vari aborte* scriptum. et Hercules, vulgata inepta et exsensa. quid enim est varie ortum esse imperium Vespasiani? imo unus et certus illius ortus. scribo ex vestigiis illis priscis *varia sorte*. atque ita est. imperium Vespasianorum felix reipublicae et infelix, itemque ipsis principibus fuit. Lips. emendationi Lipsianae per se certissimae addam praesidium ab alio auctoris loco infra c. 95: *magna et misera civitas, eodem anno Othonem Vitelliumque passa, inter Vinios Fabios Icelos Asiaticos varia et pudenda sorte agebat.* Freinsh. sic et H. 3 80: *varia legatorum sors fuit.* Gron. recepit Pichena. ed pr *vane ortum aborte*, utraque scriptura coniuncta et confusa, ut alibi. Ern.

laetum] *semen* B.

4. *missus a patre*] qua de re ita Hegesippus 4 21: *sententiam novi principis* (Galbae) *de bello Iudaico sciscitari Vespasiano consilium fuit, misitque Titum filium et regem Agrippam. Titus de Achaia revertit, comperto quod Galba occisus: Agrippa Romam contendit.* Lips.

10. *decor oris*] sic eleganter ex ingenio correxit Rhenanus. libri omnes *decori* vel *decoris*. Ern.

11. *prosperae Vesp. res*] ultima duo verba non erant in B, et in G a manu secunda addita sunt in margine. unde Rhenanus volebat *prospere praesaga responsa*, plane ut est in G. sane alienae sunt Vespasiani patris res, cum de ipsius bonis sermo sit. forte tantum *prosperae res* scripsit Tacitus. Ern.

Legendum *praesagia, responsa*, diximus Obs. 2 20. Gron. verum

et inclinatis ad credendum animis, loco ominum etiam for-
tuita. ubi Corinthi Achaiae urbe certos nuntios accepit de
interitu Galbae, et aderant qui arma Vitellii bellumque affir-
marent, anxius animo, paucis amicorum adhibitis, cuncta
utrinque perlustrat. si pergeret in urbem, nullam officii gra-
tiam in alterius honorem suscepti; ac se Vitellio sive Othoni
obsidem fore. sin rediret, offensam haud dubiam victoris, sed
incerta adhuc victoria et concedente in partes patre filium
excusatum. sin Vespasianus rem publicam susciperet, obli-
2 viscendum offensarum de bello agitantibus. his ac talibus in-
ter spem metumque iactatum spes vicit. fuere qui accensum
desiderio Berenices reginae vertisse iter crederent. neque
abhorrebat a Berenice iuvenilis animus: sed gerendis rebus
nullum ex eo impedimentum. laetam voluptatibus adolescen-
tiam egit, suo quam patris imperio modestior. igitur oram
Achaiae et Asiae ac laeva maris praevectus, Rhodum et Cy-
prum insulas, inde Syriam audentioribus spatiis petebat. at-
que illum cupido incessit adeundi visendique templum Paphiae
Veneris, inclitum per indigenas advenasque. haud fuerit lon-
gum initia religionis, templi ritum, formam deae (neque enim
3 alibi sic habetur) paucis disserere. conditorem templi regem

puto. nam *ominum* mox mentio, quae sunt praesagia. Ern.

1. *loco ominum etiam fortuita*] sic edidit Freinshemius. *ominum* est e libris, habetque G. alterum ex ingenio, sed vere. sententia haec Tacito et alibi usurpata. vulgo erat vel *loco omnium* vel *ominum etiam fortuna*. Ern.

7. *sed* edidit Rhenanus, bene. antiquiores edd, item BG *et;* quod quomodo e *sed* factum sit, patet. sed idem G et ed pr *incertam adhuc victoriam*, verum ms a manu secunda. male. sensus est: sed veniam ;sperari posse ex eo quod id factum sit incerta adhuc victoria, praesertim si pater in partes victoris concedat. intelligendum est *fore*. mox male *infensarum* BG et edd Puteolani Beroaldi Alciati. Ern.

11. *iactatum spes vicit*] ferri potest. sed tamen spes proprie non vicit Titum sed metum. et illam formulam *spes vicit* similesque absolute poni sciunt omnes, ut opinor. itaque diu est cum conieci legendum *iactatis*. dicuntur autem eleganter et saepe *iactata*, de quibus multa, crebra, longa, varia deliberatio fuit, in primis apud Livium. v. IFGronovius et Drak. ad Liv. 38 25. alias etiam *iactari inter spem metumque* eleganter dicitur, pro inter spem metumque incertum, ambiguum esse, ut alibi noster; ut prope malim *his ac talibus inter spem metumque iactatur* vel *iactatus. spes vicit:* si quid mutandum videtur. Ern.

16. *praetervectus*] ms Pichenae *praevectus*. item G et ed pr. unde recepi. de verbo iam dictum alio loco, et sic volebat Gronovius ad Liv. 29 32. Ern.

21. *habetur*] deae simulacrum et forma. Ern.

Aerian vetus memoria, quidam ipsius deae nomen id perhibent. fama recentior tradit a Cinyra sacratum templum, deamque ipsam conceptam mari huc appulsam. sed scientiam artemque haruspicum accitam, et Cilicem Tamiram intulisse; atque ita pactum ut familiae utriusque posteri caerimoniis praesiderent. mox, ne honore nullo regium genus peregrinam stirpem antecelleret, ipsa quam intulerant scientia hospites cessere: tantum Cinyrades sacerdos consulitur. hostiae, ut quisque vovit, sed mares deliguntur: certissima fides haedorum fibris. sanguinem arae offundere vetitum: precibus et igne puro altaria adolentur, nec ullis imbribus, quanquam in aperto, madescunt. simulacrum deae non effigie humana, continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum metae modo
4 exsurgens; et ratio in obscuro. Titus spectata opulentia donisque regum, quaeque alia laetum antiquitatibus Graecorum genus incertae vetustati affingit, de navigatione primum consuluit. postquam pandi viam et mare prosperum accepit, de

1. *Aerian*] libri scripti aut *Verianum* hunc nominant aut *Venerianum*. [Mª *veriam*]. pro vulgata lectione tamen Tacitus ipse in A. est, 3 62: *exin Cyprii tribus delubris, quorum vetustissimum Paphiae Veneri Aerias auctor, post filius eius Amathus* etc. Aegyptum ipsam olim Aeriam dictam fuisse, Isidoro 9 2 traditum est et Agellio 14 6. Alciatus hic mavult *Uranium*. de Cinyra autem, quod sequitur, Homerus Il. λ 20, Plutarchus, Athenaeus l. 10 in fine, Arnobius l. 6, aliique meminere. Lips.

4. *Cilicem Tamiram*] haec lectio debetur Rhenano. in B erat *cilicentam miram:* et plane sic GMª, ed pr. unde confirmatur etiam probata doctis scriptura *Thamiram*, non *Thamyram*. Ern. *cilicen* Mª.

7. *intulerat* Mª.

9. *vovisset*] Pichena ex vestigiis Mª: *ut quisque vovit, sed mares.* Lips. idque recepit Pichena et seqq omnes. G et ed pr *novisset*. unde corrigendum esset *novit, sed mares.* novit i. e. potest, per graecismum. sed vulgatum nunc teneamus. ceterum hostiae nonnisi extorum inspiciendorum caussa adhibitae, non ut in ara adolerentur. Ern.

11. *altaria adolentur*] hoc loco refellitur correctio Harduini ap. Plinium 2 96 (97), ubi in loco de hoc templo ex *aram* facit *aream*. oportet autem tectum templi apertum fuisse super aram illam, ut in eo quod fuit in Thracia, in monte Zilmisso. v. Suet. Aug. 94, et ibi dicta. Ern. B *redolentur*.

13. *continuus orbis latiore initio*] Tyrius Maximus (diss. 38): *Venus a Paphiis colitur, cuius simulacrum nulli rei magis assimile quam albae pyramidi.* Lips. ea species exhibetur et in numis ap. Tristan. in Comm. t. 1 p. 419—534. v. Iac. Gron. ad h. l. Ern. *meta* Mª.

14. *ratio in obscuro*] eam tradit Clemens Alex. Protrept. (ed. Sylb.) p. 29—30, ubi et de aliis talibus deorum dearumque formis reperies. nempe tales figurae sunt indicia vetustatis ultimae, qua nondum exprimere didicerant ligno aut saxo formas hominum aut animalium. adde eundem Clem. Strom. 1 p. 348 s. et Collecta Pottero Arch. Gr. 2 2. Ern.

se per ambages interrogat caesis compluribus hostiis. Sostratus (sacerdotis id nomen erat) ubi laeta et congruentia exta magnisque consultis adnuere deam videt, pauca in praesens et solita respondens, petito secreto futura aperit. Titus aucto animo ad patrem pervectus suspensis provinciarum et exercituum mentibus ingens rerum fiducia accessit.

Profligaverat bellum Iudaicum Vespasianus, oppugnatione Hierosolymorum reliqua, duro magis et arduo opere ob ingenium montis et pervicaciam superstitionis, quam quo satis virium obsessis ad tolerandas necessitates superesset. tres, ut supra memoravimus, ipsi Vespasiano legiones erant, exercitae bello: quattuor Mucianus obtinebat in pace; sed aemulatio et proximi exercitus gloria depulerat segnitiam, quantumque illis roboris discrimina et labor, tantum his vigoris

1. *per ambages interrogat*] h. e. interrogat de fatis suis, quid sperare posset: verum non plane, ne periculum inde nasceretur, sed verbis ambiguis, quae tamen intelligere sacerdos posset. hinc mox vocat *magna consulta.* consuluit de imperio, an sibi fatis debeatur. [*perambales* M[a].] mox *videt*, quod Rhenanus (e B) edidit, est etiam in ed pr. at G ceteraeque edd ante Rhenanum *vidit*, ut ante *accepit.* item post *provectus* omnes edd ante Rhenanum, male. Ern.

6. *ingens rerum fiducia*] suspicabar *ingens rerum*, voce sequenti reiecta. sed Pichena sagaciter sensum eruit, *ingens rerum fiducia* (sexto casu) quam ex oraculo conceperat. audiamus. Lips. (Titum ipsum dici fiduciam monet Freinshemius.) sic Iustinus 11 4: *qui ex continenti ad Darium profecti, non mediocre momentum Persarum viribus accessere.* et 13 6: *ubi et Olympias esset mater Alexandri, non mediocre momentum partium.* Gron.

7. *profligaverat bellum*] paullo aliter *profligandi* verbo usus quam placuit Agellio 15 5. qui in tota ea re vereor ut caliget. ni ita est, barbare etiam locutus sit Augustus in Ancyrano lapide: *cepta profligataque opera a patre meo perfeci.* quod exemplum rigide et ex diametro cum Agellii nota pugnat. Lips.

8. *ingenium gentis*] nam pervicaces scilicet et cedere nescii Iudaei. tamen in M[a] est *ingenium montis;* et scimus Hierosolyma in arduo fere sita. Lips. *montis* etiam G a manu prima. at secunda manus correxit stulte *mentis*, quod pro *montis* editum est in ed pr. ex eo *gentis* factum. *montis* bene recepit Pichena. mox M[a] *quam quo.* sic et GB et ed pr, unde recepi. vulgo *quod.* Ern.

12. *Mucianus*] ita ubique praepotentis huius hominis nomen scripsi. Graeci suadent, qui Μουκιανὸν appellant: et lapides, in quibus C media, non T semper sculptum, ut in illo Romae (ap. Grut. p. 32 6): *l. annio fabiano, m. nonio muciano cos.* multa etiam huius mentio in Plinio, qui 12 1 (5) Licinium ei nomen addit, et titulum fere ter consulis: *Licinius Mucianus ter cos et nuper Lyciae provinciae legatus.* 32 6 (21) de ostrearum praestantia, *dicemus*, inquit, *aliena lingua, quaeque peritissima huius censurae in nostro aevo fuit. sunt ergo Muciani verba quae subiiciam.* et saepe alias; ostenditque doctum et alterum velut Maecenatem. Lips. mox

addiderat integra quies et inexperti belli labor. auxilia utrique cohortium alarumque, et classes regesque, ac nomen

5 dispari fama celebre. Vespasianus acer militiae, anteire agmen, locum castris capere, noctu diuque consilio ac, si res posceret, manu hostibus obniti, cibo fortuito, veste habituque vix a gregario milite discrepans; prorsus, si avaritia abesset, antiquis ducibus par. Mucianum e contrario magnificentia et opes et cuncta privatum modum supergressa extollebant; aptior sermoni, dispositu provisuque civilium rerum peritus: egregium principatus temperamentum, si demptis utriusque vitiis solae virtutes miscerentur. ceterum hic Syriae, ille Iudaeae praepositus, vicinis provinciarum administrationibus, invidia discordes, exitu demum Neronis positis odiis in medium consuluere, primum per amicos: dein praecipua concordiae fides Titus prava certamina communi utilitate aboleverat, natura atque arte compositus adliciendis etiam Muciani moribus. tribuni centurionesque et volgus militum industria, licentia, per virtutes, per voluptates, ut cuique

6 ingenium, adsciscebantur. antequam Titus adventaret, sacramentum Othonis acceperat uterque exercitus, praecipitibus, ut assolet, nuntiis, et tarda mole civilis belli, quod longa concordia quietus Oriens tunc primum parabat. namque olim validissima inter se civium arma in Italia Galliave viribus

pro *repulerat* ed pr et ms apud Broterium [cum M^a] *depulerat*, melius. Ern.

1. *inexpertus belli labor*] redundare vox *labor* videtur, et inculcata huc e priore versu. legam *inexpertis belli*. ita supra: *pacis artibus, belli inexpertus*. Lips. *labor* est in libris omnibus. in ed pr bis posita vox *labor* fecit ut intermedia omnia omitterentur. in BG est *inexperti*, ut M^a et edd veteres ante Rhenanum. Ern.

4. *ac* non est in B.

9. *dispositu provisuque*] non possum hic videre quod Savilius, *very expert in the direction and foresight of civil affairs*, quasi uno spiritu iungeret auctor *dispositu provisuque civilium rerum peritus*; quum ille voluerit *aptior sermone dispositu provisuque* iunctim accipi, quae sensum impleant absque illo *civilium rerum peritus*. significat enim Mucianum elegantiorem et diligentiorem fuisse in dispositione et ordine omnium quae ageret circaque haberet. quale est quod de Vespasiano Suet. 21: *ordinem vitae fere hunc tenuit* etc. Plinius Ep. 2 11: *Salvius Liberalis, vir subtilis, dispositus, acer, disertus*. noster infra 68: *apud Vitellium omnia indisposita, temulenta*. adde ad Sen. de ira 3 6. sic igitur Vespasiano dispositior vel *aptior dispositu* Mucianus. idem *aptior provisu*, hoc est magis providus et divinus et pensitator futuri, quicquid ageret. Gron.

20. *precibus* M^a.

Occidentis coepta; et Pompeio, Cassio, Bruto, Antonio, quos omnes trans mare secutum est civile bellum, haud prosperi exitus fuerant; auditique saepius in Syria Iudaeaque Caesares quam inspecti. nulla seditio legionum; tantum adversus Parthos minae, vario eventu. et proximo civili bello turbatis aliis inconcussa ibi pax; dein fides erga Galbam. mox, ut Othonem ac Vitellium scelestis armis res Romanas raptum ire volgatum est, ne penes ceteros imperii praemia, penes ipsos tantum servitii necessitas esset, fremere miles et vires suas circumspicere. septem legiones statim et cum ingentibus auxiliis Syria Iudaeaque; inde continua Aegyptus duaeque legiones, hinc Cappadocia Pontusque et quicquid castrorum Armeniis praetenditur. Asia et ceterae provinciae nec virorum inopes et pecuniae opulentae. quantum insularum mari cingitur, et parando interim bello secundum tutumque ipsum mare.

7 mare. non fallebat duces impetus militum: sed bellantibus aliis placuit exspectari belli exitum. victores victosque numquam solida fide coalescere. nec referre, Vitellium an Othonem superstitem fortuna faceret. rebus secundis etiam egregios duces insolescere: discordiam his, ignaviam, luxuriem; et suismet vitiis alterum bello, alterum victoria periturum.

9. *vires suas circumspicere* i. e. intellectis viribus suis arrogantiam, saltem fiduciam sumere. Ern.

11. *duaeque legiones*] paullo aliter hoc olim. nam CCaesar Aegypto devicta tres in ea legiones reliquit. auctor Suetonius Iul. 76. Augustus eum numerum retinuit, imo et Tiberius; sub quo Strabo sane vixit, et haec scripsit lib. 17 p. 797: ἔστι δὲ (in Aegypto) τρία τάγματα, ὧν τὸ ἓν κατὰ τὴν πόλιν ἵδρυται, τἆλλα δ' ἐν τῇ χώρᾳ. sed Tiberius tamen non in longum. anno enim imperii eius nono Tacitus clare duas saltem legiones Aegypto adtribuit, uti et hic, A. 4 5: *cetera Africae per duas legiones parique numero Aegyptus.* observa ergo obiter; paullo certius de Strabonis scriptione, quam vides eum desiisse ante hunc nonum Tiberiani imperii annum. addo Egesippum etiam de duabus his legionibus adsentiri Tacito, 4 26: *esse etiam illic duos ordines militarium virorum, quos sibi adiungere Vespasianus properavit.* Lips.

15. *seclusum*] VM[a] et Romana editio *secundum*, quod approbo. Lips. recepit Pichena. Ern. B *seculum.*

17. *cum in victores victosque*] Rodolphus et prisca item editio *cum victoribus victos numquam solida fide coalescere.* at totum locum libentius nunc cum Pichena legam: *exspectari belli exitum victores victosque numquam* etc. Lips. [M[a] *bellum cum hi v.*] Gronovius coniicit *exspectari eventum.* Pichenae correctionem recepit Freinshemius. G *placuit exspectari bellum, cum in victores victosque n. s. f. coalesceret.* sic editiones omnes usque ad Freinshemium, nisi quod ed pr *coalescere*, ut BMa. IGronovius coniicit *belli nutum* vel *cumulum.* Ern.

igitur arma in occasionem distulere Vespasianus Mucianusque nuper, ceteri olim mixtis consiliis; optimus quisque amore rei publicae: multos dulcedo praedarum stimulabat, alios ambiguae domi res. ita boni malique causis diversis, studio pari, bellum omnes cupiebant.

8 Sub idem tempus Achaia atque Asia falso exterritae velut Nero adventaret, vario super exitu eius rumore, eoque pluribus vivere eum fingentibus credentibusque. ceterorum casus conatusque in contextu operis dicemus: tunc servus e Ponto sive, ut alii tradidere, libertinus ex Italia, citharae et cantus peritus, unde illi super similitudinem oris propior ad fallendum fides, adiunctis desertoribus quos inopia vagos ingentibus promissis corruperat, mare ingreditur; ac vi tempestatum Cythnum insulam detrusus et militum quosdam ex Oriente commeantium adscivit vel abnuentes interfici iussit, et spoliatis negotiatoribus mancipiorum valentissimum quemque armavit. centurionemque Sisennam, dextras, concordiae insignia, Syriaci exercitus nomine ad praetorianos ferentem, variis artibus adgressus est, donec Sisenna, clam relicta insula, trepidus et vim metuens aufugeret. inde late terror, multis ad celebritatem nominis erectis rerum novarum cupidine et odio praesentium. gliscentem in dies famam fors

2. *nuper, ceteri olim*] locus subobscurae sententiae, imo incertae. Rodolphus legisse dicitur *nuper Titi opera mixtis consiliis*, sententia nihil aberrante, vereor tamen ut propria quadam lectione, non a libris. an *ceteros* intelligimus amicos et familiares Vespasiani? qui iamdiu cum eo spem conceperant imperii, et de eo locuti erant? diu sane spem conceptam, idque ob omina multa et clara. Suet. Vesp. 5. Lips. Agricolae lectionem recepit Ryckius: quod recte improbat IGronovius. est explicatio e c. 5 Ern.

3. *ambiguae domi res* h. e. aes alienum, fides decocta, conscientiae facinorum. v. 1 88. saepe istae caussae bellorum Tacito memorantur. Ern.

8. *confingentibus*. Broterius corrigit *credentibusve*. Ern.

11. *propior*] suspicatur legendum Freinshemius *promptior*. possis etiam *pronior*. sed illud melius. Ern. B *proprior*.

14. *Scithinum insulam*] F (et A) *Cynthum*, V *Scithynum*. (B *Scitunum*) vera lectio *Cythnum*, quomodo aiunt legi in M[a]; quae insula iuxta Atticam sub Euboea. Plinio nominatur 4 12 (22), et Ptolemaeo 3 15 dicitur *Κύθνος*. Philoni etiam in Flaccum sic dicitur, et iuxta Ceam collocatur. In Zonara 11 15 non recte scriptum, hunc falsum Neronem in traiectu Cydni amnis interfectum; decepitque eum adfinitas haec vocum. Lips. ed pr *Cinthum*. mox *vel* pro *et* dedimus post Ryckium et Gronovium e BGM[a]. Ern.

20. *afugeret* M[a], et

9 discussit. Galatiam ac Pamphyliam provincias Calpurnio Asprenati regendas Galba permiserat. datae e classe Misenensi duae triremes ad prosequendum, cum quibus Cythnum insulam tenuit. nec defuere qui trierarchos nomine Neronis accirent. is in maestitiam compositus et fidem suorum quondam militum invocans, ut eum in Syria aut Aegypto sisterent, orabat. trierarchi nutantes, seu dolo, adloquendos sibi milites et paratis omnium animis reversuros firmaverunt. sed Asprenati cuncta ex fide nuntiata; cuius cohortatione expugnata navis et interfectus quisquis ille erat. corpus, insigne oculis comaque et torvitate voltus, in Asiam atque inde Romam pervectum est.

10 In civitate discordi et ob crebras principum mutationes inter libertatem ac licentiam incerta parvae quoque res magnis motibus agebantur. Vibius Crispus, pecunia potentia ingenio inter claros magis quam inter bonos, Annium Faustum equestris ordinis, qui temporibus Neronis delationes factitaverat, ad cognitionem senatus vocabat. nam recens, Galbae principatu, censuerant patres ut accusatorum causae noscerentur. id senatus consultum varie iactatum et, prout potens vel inops reus inciderat, infirmum aut validum retinebatur. ad hoc terroris et propria vi Crispus incubuerat delatorem fra-

1. *galitiam*, et

2. *per se miserat.*

3. *cum quibus*] sic Rhenanus edidit e B. sic et GM[a]. at edd veteres omnes *prosequendum eum, quibus;* quod non deterius. Ern. *scithinum* M[a].

7. *trierarchi*] in [M[a] et] ed pr *trierarchis.* forte natum e *seu* per compendium *s* scripto; quamquam id commode abesse potest. mox *alloquendos* ABGM[a] edd omnes praeter pr, quae habet *adequandos,* vitiose. Ern.

13. *ob*] *hoc* M[a].

17. *delationes factitaverat*] habet a Cicerone in Bruto 34: *qui quum tanto nomine esset, patremque optimum virum habuisset et iuris peritissimum, accusationem factitaverit.* Gron.

18. *cognationem* M[a]. mox idem *principatum.*

19. *accus. causae nosc.*] vide, si lubet, pecuniae veteris 4 3. Gron.

20. *varie iactatum*] quod non eandem semper vim habuerat: modo parum, modo multum valuerat, ut mox ipse explicat. Cicero Off. 3 20: *iactabatur numus, sic ut nemo scire posset quid haberet,* nempe quia modo plus modo minus valebat omninoque *iactari* dicuntur quae agitant, certo loco consistere non sinunt. *retinebatur* porro id SC. etsi sub Galba factum adversus Neronianae tyrannidis instrumenta, tamen non abolebatur ab Othone, etsi favente Neronianis. itaque non opus, cum IGronovio quaerere quid sibi hoc verbum velit. *retinere morem* dixit Cicero Fin. 2 1 et alii. *retinere monimenta ingenii* noster 4 61, ut opponatur τῷ abolere, tollere. Ern. *retinebat* M[a].

21. *adhaec terrore*] quid si *ad*

tris sui pervertere; traxeratque magnam senatus partem, ut indefensum et inauditum dedi ad exitium postularent. contra apud alios nihil aeque reo proderat quam nimia potentia accusatoris: dari tempus, edi crimina, quamvis invisum ac nocentem more tamen audiendum, censebant. et valuere primo, dilataque in paucos dies cognitio. mox damnatus est Faustus, nequaquam eo assensu civitatis quem pessimis moribus meruerat. quippe ipsum Crispum easdem accusationes cum praemio exercuisse meminerant, nec poena criminis sed ultor displicebat.

11 Laeta interim Othoni principia belli, motis ad imperium eius e Dalmatia Pannoniaque exercitibus. fuere quattuor legiones, e quibus bina milia praemissa; ipsae modicis intervallis sequebantur, septima a Galba conscripta, veteranae undecima ac tertia decima et praecipui fama quartadecumani, rebellione Britanniae compressa. addiderat gloriam Nero eligendo ut potissimos; unde longa illis erga Neronem fides et erecta in Othonem studia. sed quo plus virium ac roboris, e fiducia tarditas inerat. agmen legionum alae cohortesque praeveniebant. et ex ipsa urbe haud spernenda manus, quin-

hunc terrorem? super hoc terriculamentum senatus consulti, etiam non terriculis, sed vi eloquentiae et gratiae suae annitebatur. Gron. firmant BM[a], qui habent *ad hunc terroris*, et A ed pr *ad hunc terrore*. At G, Puteolanus, Rivius *ad haec terroris*. quod vulgo editur, est e Beroaldina, qui tamen non e M[a] haec edidit; ut ab correctione eius, vitium operarum putantis, profectum esse *terrore* videatur. si tamen verum est, intelligendae sunt *minae*, quae accusatoribus et alibi tribuuntur. *adhaec*, *adhoc*, *ad hunc* saepe in libris, etiam his, confunduntur. *vis* intelligenda de gratia, concursatione, precibus et similibus. Ern.

1. *senatus*] BG a manu prima *magistratus*, vitiose. at *postularent*, quod est e M[a], etiam ed pr. ceteri scripti et edd usque ad Pichenam *postularet*. item *invisum*, ut Rhenanus edidit (e B): at G et edd ceterae *infirmum*. Ern.

11. *Laeta interim*] sic omnes scripti et edd veteres. in secunda Rhenani excidit *interim*: restituit Pichena. mox *e Dalmatia* restituit Ryckius; nec scio cur Gronovius id non imitatus sit, cum sit haud dubie vitium operarum *a Dalmatia*, quod in Freinshemii ed irrepsit. Ern.

15. *praecipua*] sic edd omnes ante Rhenanum, et M[a], ut puto, quia nil notavit Gronovius. at BGR, edd post Rhenanum omnes usque ad Freinshemium *praecipui*. Ern. *praecipui* etiam M[a].

19. *e fiducia tarditas inerat*] fallitur Pichena (difficultatem movens ex eo quod alibi acer in hoc bello, non cunctator tradatur.) non enim Othonis, non omnis exercitus, sed solorum quartadecimanorum tarditatem accusat Tacitus. Gron. ante *agmen* mox *eo* addunt edd ante Rhenanum, qui delevit. in G est in margine a manu secunda. Ern.

que praetoriae cohortes et equitum vexilla cum legione prima, ac deforme insuper auxilium, duo milia gladiatorum, sed per civilia arma etiam severis ducibus usurpatum. his copiis rector additus Annius Gallus, cum Vestricio Spurinna ad occupandas Padi ripas praemissus, quoniam prima consiliorum frustra ceciderant, transgresso iam Alpes Caecina, quem sisti intra Gallias posse speraverat. ipsum Othonem comitabantur speculatorum lecta corpora, cum ceteris praetoriis cohortibus, veterani e praetorio, classicorum ingens numerus. nec illi segne aut corruptum luxu iter, sed lorica ferrea usus est, et ante signa pedester, horridus, incomptus, famaeque dis-
12 similis. blandiebatur coeptis fortuna, possessa per mare et naves maiore Italiae parte, penitus usque ad initium maritimarum Alpium. quibus tentandis adgrediendaeque provinciae Narbonensi Suedium Clementem, Antonium Novellum, Aemilium Pacensem duces dederat. sed Pacensis per licentiam militum vinctus; Antonio Novello nulla auctoritas: Suedius Clemens ambitioso imperio regebat, ut adversus modestiam disci-

4. *Vestricio Spurinna*] v. Lipsium ad c. 18.

5. *Padi ripas*] regiones et urbes circa Padum in istis locis, quibus Caecina venturus videbatur, Placentiam et Cremonam, v. c. 18 sqq. mox *intra* e M_a dedit Pichena, bene. sic et BG edd Puteolani Beroaldi. at edd pr, Rhenani et sqq *inter* male. *sisti* est coerceri, ne a Galliis in Italiam prodiret. Ern.

9. *veterani e praetorio*] superesse videantur hae voces. praemisit enim iam nunc de praetoriis omnibus cohortibus: qui igitur isti amplius e praetorio? sed non supersunt. distinguit enim a cohortibus veteranos, recte, quia exauctoratos intellegit, et qui post sedecim stipendia habebantur sub vexillo, non aliter quam legionarii, de quibus scripsi satis ad A. 1 17. atqui hi nec in legionibus ultra censebantur, nec illi in cohortibus. Lips. de classicis in militiam terrestrem et legionariam adscitis v. Schel. ad Hygin. p. 95. mox *usus est* M^a, edd ante Rhenanum, Pichena, sqq. at BG *usus*, edd Rhenani sqq. Ern.

14. *quibus tentandis aggrediendaeque*] Farnesiana haec scriptura est; quam verissimam censeo. duplex enim mandatum Othoniani duces habuerunt, tentandarum Alpium et provinciae invadendae, quae ad Vitellium defecerat. supra 1 87: *Narbonensem Galliam aggredi statuit classe valida et partibus fida.* infra c. 14: *imminere provinciae Narbonensi, in verba Vitellii adactae, classem Othonis trepidi nuntii adtulere.* Vulgata lectio valde turbat: *quibus tentandis aggrediendisque, provinciae Narbonensi* etc, tamquam tres hi duces provinciae impositi. et mage maiores tenebras offundit etiam Maurus. Lips.

17. *vinctus*] sic ex M^a bene Pichena, et similia exempla in hoc ipso libro occurrunt, mox de Iulio Frontone c. 26. in ed pr est inverse *iunctus*. ceteri libri *victus*. Ern.

plinae corruptus, ita praeliorum avidus. non Italia adiri
nec loca sedesque patriae videbantur: tanquam externa lit-
tora et urbes hostium urere, vastare, rapere, eo atrocius
quod nihil usquam provisum adversum metus. pleni agri,
apertae domus. occursantes domini iuxta coniuges et liberos
securitate pacis et belli malo circumveniebantur. maritimas
tum Alpes tenebat procurator Marius Maturus. is concita
gente (nec deest iuventus) arcere provinciae finibus Othonia-
nos intendit. sed primo impetu caesi disiectique montani, ut
quibus temere collectis, non castra, non ducem noscitantibus,
13 neque in victoria decus esset neque in fuga flagitium. irrita-
tus eo praelio Othonis miles vertit iras in municipium Albium
Intemelium. quippe in acie nihil praedae, inopes agrestes et
vilia arma; nec capi poterant, pernix genus et gnari locorum.
sed calamitatibus insontium expleta avaritia. auxit invidiam
praeclaro exemplo femina Ligus, quae filio abdito, cum si-
mul pecuniam occultari milites credidissent eoque per cru-
ciatus interrogarent ubi filium occuleret, uterum ostendens
latere respondit, nec ullis deinde terroribus aut morte con-
14 stantiam vocis egregiae mutavit. imminere provinciae Narbo-
nensi, in verba Vitellii adactae, classem Othonis trepidi nun-
tii Fabio Valenti attulere. aderant legati coloniarum auxilium
orantes. duas Tungrorum cohortes, quattuor equitum tur-

1. *corruptus, ita praeliorum avidus*] haec commodius de militibus quam de duce dici censeo, et eo scripsisse Tacitum *corruptos* et *avidos*. Gron. *corruptius* M[a]. ita c. 23 *promptius*.

non Italia adiri] nihil ego hic nisi germanum video. sudant tamen in mutando Rhenanus pariter et Vertranius. Lips.

12. *Albium Intemelium*] ita quidem e Strabone scripseris 4 p. 202. *τῶν οὖν Λιγύων*, inquit, *τῶν μὲν ὄντων Ἰγγαύνων τῶν δὲ Ἰντεμελίων, εἰκότως τὰς ἐποικίας αὐτῶν ἐπὶ τῇ θαλάττῃ τὴν μὲν ὀνομάζεσθαι Ἄλβιον Ἰντεμέλιον, οἷον Ἄλπιον, τὴν δὲ ἐπιτετμημένως μᾶλλον Ἀλβιγγαῦνον.* nec aliter in Plinio 3 5 (7). quin tamen etiam concise Albintemelium dicta fuerit, haud pertinaciter eo negatum. Lips. *albiniti militum* (ium) M[a].

13. *in acie*] *in ea acie* B.

19. *terroribus*] B *temporibus*, ex quo Rhenanus *terroribus* Lips. et sic e M[a] edidit Pichena. sic iam est in ed pr. *terrores* sunt minae, ut supra dixi. ante Heinsius eleganter coniiciebat *hic latere*. malim, quia est oratio obliqua, *ibi*. Ern.

21. *adactae classem*] *audacatem e classem* M[a]. idem *trepidi nuntii Fabio Valenti*, ubi erat *Fabio Valenti trepidi nuntii*.

23. *Tungrorum*] sic ex ingenio edidit Rhenanus. sed mss et edd veteres *Turingorum*; nisi M[a] *Tungrorum* habet, e quo nil notatum video. sic tamen ed pr 4 55 et 66. Ern.

mas, universam Treverorum alam cum Iulio Classico praefecto misit; e quibus pars in colonia Foroiuliensi retenta, ne omnibus copiis in terrestre iter versis vacuo mari classis adceleraret. duodecim equitum turmae et lecti e cohortibus adversus hostem iere; quibus adiuncta Ligurum cohors, vetus loci auxilium, et quingenti Pannonii, nondum sub signis. nec mora praelio, sed acie ita instructa ut pars classicorum mixtis paganis in colles mari propinquos exsurgeret, quantum inter colles ac littus aequi loci, praetorianus miles expleret, in ipso mari ut annexa classis et pugnae parata conversa et minaci fronte praetenderetur. Vitelliani, quibus minor peditum vis, in equite robur, Alpinos proximis iugis, cohortes densis ordinibus post equitem locant. Treverorum turmae obtulere se hosti incaute, cum exciperet contra veteranus miles, simul a latere saxis urgeret apta ad iaciendum etiam paganorum manus, qui sparsi inter milites, strenui ignavique, in victoria idem audebant. additus perculsis terror invecta in terga pugnantium classe. ita undique clausi; deletaeque omnes copiae forent, ni victorem exercitum attinuisset obscurum noctis, obtentui fugientibus.

15 nec Vitelliani, quanquam victi, quievere. accitis auxiliis securum hostem ac successu rerum socordius agentem invadunt. caesi vigiles, perrupta castra, trepidatum apud navis, donec sidente paullatim metu, occupato iuxta colle defensi, mox irrupere. atrox ibi caedes, et Tungrarum cohortium praefecti, sustentata diu acie, telis ob-

1. *universa mire virorum* M^a^.

3. *vacuo mari* i. e. cuius litus nullis praesidiis munitum esset. Ern.

5. *adversus*] B *ad*.

6. *Pannonii nondum sub signis*] milites auxiliarii e delectu Pannonico missi, sed nondum in cohortes divisi. Ern. *quingentis* M_a.

8. *paganis* h. e. non militibus quidem, sed qui tamen nunc aliquid operae militaris navarent. pagani militibus opponuntur. de iis Pichena ad h. l. et intpp Suetonii aliique abunde dixere. Ern. *paginis* M_a, ut c. 16 *imperatorum* et *picarium*.

10. *conversa et minaci fronte* h. e. quae non, ut adsolebat, puppes, sed proras et rostra obverteret litori, ut in proeliis et oppugnationibus fieret. Ern.

14. *simul a latere*] in his et seqq cum M^a^ consentit G et ed pr, nisi quod in illo *etiam* post *saxis* est, in hac *iacendum* vitiose pro *iaciendum*, ut in B. Ern. B etiam *simul altitudo apta*.

20. *obtentui fugientibus*] quo idoneo praetextu fugere honestius poterant Vitelliani. male hic *obiectum* additur in edd Puteolani Beroaldi Alciati. post pro *sidente* O *cedente*, quod melius; aut *residente*. Ern.

23. *naves* vulgo.

ruuntur. ne Othonianis quidem incruenta victoria fuit, quorum improvide secutos conversi equites circumvenerunt. ac velut pactis indutiis, ne hinc classis inde eques subitam formidinem inferrent, Vitelliani retro Antipolim Narbonensis Galliae municipium, Othoniani Albigaunum interioris Liguriae revertere.

16 Corsicam ac Sardiniam ceterasque proximi maris insulas fama victricis classis in partibus Othonis tenuit. sed Corsicam prope afflixit Decumi Pacarii procuratoris temeritas, tanta mole belli nihil in summam profutura, ipsi exitiosa. namque Othonis odio iuvare Vitellium Corsorum viribus statuit, inani auxilio etiam si provenisset. vocatis principibus insulae consilium aperit, et contra dicere ausos, Claudium Pyrrhicum trierarchum Liburnicarum ibi navium, Quintium Certum equitem Romanum, interfici iubet. quorum morte exterriti qui aderant, simul ignara et alieni metus socia imperitorum turba, in verba Vitellii iuravere. sed ubi delectum agere Pacarius et inconditos homines fatigare militiae muneribus occepit, laborem insolitum perosi infirmitatem suam reputabant: insulam esse quam incolerent, et longe Germaniam viresque legionum; direptos vastatosque classe etiam quos cohortes alaeque protegerent. et aversi repente animi; nec tamen aperta vi, aptum tempus insidiis legere. digressis qui Pacarium frequentabant, nudus et auxilii inops balineis interficitur; trucidati et comites. capita, ut hostium, ipsi interfectores ad Othonem tulere; neque eos aut Otho

1. *quorum improvide secutos*] pro e quibus qui improvide secuti fuerant, eos equites circumvenere. vide ad A. 6 12. ERN.

2. *eques*] sic BGM[a] edd ante Rhenanum. is edidit *equites*. illud Pichena restituit. ERN.

5. *Albingaunum*] sic et BG. at M[a] et ed pr *Albigaunum*. ERN.

9. *pacari* M[a].

10. *tanta*] videtur scripsisse auctor *tentata*, utcunque τὸ *tanta* explicet Acidalius. GRON. sc. cum esset tanta moles belli. sed *in summam*, quod pro coniectura posuerant Rhenanus Lipsius, recepit Freinshemius. recte. libri superiores scripti et edd *in summa*. vide dicta ad 13 38. ERN.

11. *iuravere* M[a].

14. *Phirricum*] forte nomen hominis fuit *Pyrrhicum*. GRON. G *Pyrricum*. ERN. B *Phyricum*, M[a] *Phyrricum*.

18. *inconditos* i. e nunquam alicui exercitationi militari adsuefactos, eoque duri exercentibus, v. A. 2 52. ERN.

25. *balineis* M[a]: vulgo *balneis*. mox idem *puniit* dedit pro eo quod erat *punivit*.

praemio affecit aut puniit Vitellius, in multa colluvie rerum maioribus flagitiis permixtos.

17 Aperuerat iam Italiam bellumque transmiserat, ut supra memoravimus, ala Sullana, nullo apud quemquam Othonis favore, nec quia Vitellium mallent: sed longa pax ad omne servitium fregerat, faciles occupantibus et melioribus incuriosos. florentissimum Italiae latus, quantum inter Padum Alpesque camporum et urbium, armis Vitellii (namque et praemissae a Caecina cohortes advenerant) tenebatur. capta Pannoniorum cohors apud Cremonam; intercepti centum equites ac mille classici inter Placentiam Ticinumque. quo successu Vitellianus miles non iam flumine aut ripis arcebatur. irritabat quin etiam Batavos Transrhenanosque Padus ipse; quem repente contra Placentiam transgressi, raptis quibusdam exploratoribus ta ceteros terruere ut adesse omnem

18 Caecinae exercitum trepidi ac falsi nuntiarent. certum erat Spurinnae (is enim Placentiam obtinebat) necdum venisse Caecinam, et si propinquaret, coercere intra munimenta militem, nec tris praetorias cohortes et mille vexillarios cum paucis equitibus veterano exercitui obicere. sed indomitus miles et belli ignarus correptis signis vexillisque ruere, et retinenti duci tela intentare, spretis centurionibus tribunis-

2. *maioribus flagitiis permixtos*] cum multo graviora patrata essent, quae punirentur, hi latuere, et poenam effugere. Ern.

3. *aparuerat iam in Italia* B.

4. *siliana* Mª.

6. *melioribus incuriosos*] lego *melioribus incuriosis*. paratos obvio et invitanti, quum melior nemo esset, aut curam adiungendi eos susciperet. Gron. vulgatum servandum puto. non curabant utra pars melior esset, caussam iustiorem haberet. 14 38: *serendis frugibus incuriosos*. usitatius foret tamen *meliorum incuriosos*, quod etiam Groslotio placebat. ed pr *occupationibus*, et G a manu secunda. Ern.

14. restituit *repente* Pichena, quod Rhenanus delevit, codice suo auctore, cum hic non sine vi sit. habent GMª et edd ante Rhenanum omnes. consentiunt etiam libri pro *raptis*, ne audiamus qui tentant *captis*. adde ad 4 33. Ern.

17. *Spurinnae*] Vestricius est Spurinna, egregius dux, et qui ad Taciti medium aevum vixit. Plinii Secundi de eo epistola capienda est, 2 7: *heri a senatu, Vestricio Principe auctore, Spurinnae triumphalis statua decreta est*. quem locum tamen emaculo: *Vestricio Spurinnae, principe auctore, triumphalis statua decreta*. male enim traiecta verba. Lips. de vita eius carminibusque v. Bayerus Comm. Petropol. t. 11. p. 311. Ern.

22. post *tribunisque* vulgo addunt *providentiam ducis laudantibus*] haec spuria esse et e sequentibus huc inculcata, ubi est *laudare providentiam ducis*, acute coniecit Pichena, probantque viri docti.

que: quin prodi Othonem et accitum Caecinam clamitabant.
fit temeritatis alienae comes Spurinna, primo coactus, mox
velle simulans, quo plus auctoritatis inesset consiliis, si sedi-
19 tio mitesceret. postquam in conspectu Padus et nox appe-
tebat, vallari castra placuit. is labor urbano militi insolitus
contudit animos. tum vetustissimus quisque castigare cre-
dulitatem suam, metum ac discrimen ostendere, si cum exer-
citu Caecina patentibus campis tam paucas cohortes circum-
fudisset. iamque totis castris modesti sermones, et inserenti-
bus se centurionibus tribunisque laudari providentia ducis,
quod coloniam virium et opum validam robur ac sedem bello
legisset. ipse postremo Spurinna, non tam culpam expro-
brans quam ratione ostendens, relictis exploratoribus ceteros

M[a] et ed pr *laudari* (A *laudare*); unde firmatur illa suspicio. Ern.

1. *qui pro Othone*] Mercerus ingeniose *quin proditione accitum;* quasi id crimen Spurinnae obiecerint, ut est in Plutarcho. Lips. Pichena coniecit, quod iam est in contextum receptum a Freinshemio, nisi quod *quin* dedit pro *qui* e Merceri coniectura. nos *qui* restituimus. Ern. *qui pro othonem* M[a], a quo proxime abesse videbatur quod reposui.

6. *contudit*] BM[a] et ed pr *contundit*. non spernam. nam saepe in tali narratione post perfectum est praesens. sed nihil interest. Ern.

vetustissimus] vulgata ante lectio *moestissimus*. ex quo Rhenanus illud *vetustissimus* extrudit: ego malim *modestissimus*. Lips. Freinshemius *inertissimus* sine libris dedit. id Ryckius negat cum Gronovio huius loci sententiae convenire. quod ego non video. omnes isti milites inertes erant, quos castrorum illa munitio statim fregit. et cum laboris intolerantia homines sapere doceret, non credibile ignavissimum quemque maxime sententias illas de prudentia ducis locutum esse? ergo verbum illud satis aptum. adde infra c. 23 med. nec illud neget quis, ex *inertissimus* facile fieri potuisse *mestissimus*. nam sic scribitur in mss, cum saepissime *in* in literam *m* convertatur. igitur praeferam Freinshemii correctionem ceteris, etiam IGronovii *vecordissimus*, donec e libris scriptis melius quid proferatur. ABMR et ed pr, Rhenani, sqq *vetustissimus;* quod alienum esse quivis videt, secutus tamen est Broterius. Ern.

10. *laudari providentiam*] ego sermonis rationem exigere τὸ *laudare* non censeo, ut vult Freinshemius nisi fiat: *et inserentes se centuriones tribunique laudare.* sed mitior in promptu cura est; nec parvi momenti, quod et hic et supra M[a] *laudari*. assentior autem omnino Pichenae, priori loco eas voces male inculcatas, non quod ineptum ibi sensum faciant: cur enim non et retinere simul militem et paucis consilium ducis probare possent? sed quia non tam inops verborum Tacitus, hic autem scripsisse auctorem certum habeo: *et inserentibus se centurionibus tribunisque laudari providentia ducis.* quod est, laudabatur, nempe ab utroque genere. Gron. recte. *laudari* etiam BG, ed pr ceteraeque ante Rhenanum, qui correxit ex ingenio *laudare*, quia accusativus sequitur. ergo nobis licebit etiam propter passivum mutare substantivi casum. Ern.

13. *ratione ostendens*] h. e. arte sua et factis ostendens militibus

Placentiam reduxit minus turbidos et imperia accipientes. solidati muri, propugnacula addita, auctae turres, provisa parataque non arma modo sed obsequium et parendi amor; quod solum illis partibus defuit, cum virtutis haud paeniteret.

20 At Caecina, velut relicta post Alpes saevitia ac licentia, modesto agmine per Italiam incessit. ornatum ipsius municipia et coloniae in superbiam trahebant, quod versicolori sagulo, braccas barbarum tegmen indutus, togatos adloqueretur. uxorem quoque eius Saloninam, quanquam in nullius iniuriam insigni equo ostroque veheretur, tanquam laesi gravabantur, insita mortalibus natura recentem aliorum felicitatem acribus oculis introspicere, modumque fortunae a nullis magis exigere quam quos in aequo videre. Caecina Padum transgressus, tentata Othonianorum fide per colloquium et promissa, isdem petitus, postquam pax et concordia speciosis et irritis nominibus iactata sunt, consilia curasque in oppugnationem Placentiae magno terrore vertit, gnarus, ut initia belli provenissent, famam in cetera fore.

21 sed primus dies impetu magis quam veterani exercitus artibus transactus: aperti incautique muros subiere, cibo vinoque praegraves. in eo certamine pulcherrimum amphitheatri opus, situm extra muros, conflagravit, sive ab oppugnatoribus incensum, dum faces et glandes et missilem ignem in obsessos iaculantur, sive ab obsessis, dum retorta ingerunt. municipale volgus, pronum ad suspiciones, fraude illata ignis alimenta credidit

stultitiam et convincens culpae. Ern. *attendens* B.

7. vulgo *versicolore sagulo*, *braccas tegmen barbarum.*

9. *quoque tum eius* Ma et mox *insignis.*

11. *insita mortalibus natura*] vere hic morbus in nostris animis; nec nescivit Aemilius Probus, sive Nepos, in Chabria 3. *est hoc commune vitium*, inquit, *magnis liberisque civitatibus, ut invidia gloriae comes sit.* Lips.

12. *agribus* Ma, vulgo *aegris.* idem 13. *inequos.*

18. ed pr *praevenissent* pro *provenissent*, vitiose. Ern. *fama* Ma.

23. *flandes et* Ma: vulgo *glandes ac.* idem *obsesso.*

24. *dum regerunt*] BMR et ed pr *dum reportans gerunt.* unde IGronovius *dum retorta ingerunt.* GO *dum per portas egerunt.* quod favet coniecturae Heinsii (ep. ad Graev. t. 4 coll. Burm. p. 163) *dum per tormenta ingerunt*, quam probat Graevius (ib. p. 175). Ann. 2 81: *tormentis hastas saxa faces ingerere.* putat corruptionem natam a compendio *torta.* placet. sed malim tamen *regerunt* quam *ingerunt.* Puteolanus edidit primus *dum regerunt.* Ern.

a quibusdam e vicinis coloniis, invidia et aemulatione, quod nulla in Italia moles tam capax foret. quocunque casu accidit, dum atrociora metuebantur, in levi habitum, reddita securitate, tanquam nihil gravius pati potuissent, maerebant. ceterum multo suorum cruore pulsus Caecina; et nox parandis operibus absumpta. Vitelliani pluteos cratesque et vineas suffodiendis muris protegendisque oppugnatoribus, Othoniani sudes et immensas lapidum ac plumbi aerisque moles perfringendis obruendisque hostibus expediunt. utrinque pudor, utrinque gloria, et diversae exhortationes, hinc legionum et Germanici exercitus robur, inde urbanae militiae et praetoriarum cohortium decus attollentium; illi ut segnem et desidem et circo ac theatris corruptum militem, hi peregrinum et externum increpabant. simul Othonem ac Vitellium celebrantes culpantesve, uberioribus inter se probris quam laudi-
22 bus stimulabantur. vixdum orto die plena propugnatoribus moenia, fulgentes armis virisque campi, densum legionum agmen, sparsa auxiliorum manus, altiora murorum sagittis aut saxis incessere, neglecta aut aevo fluxa comminus adgredi. ingerunt desuper Othoniani pila, librato magis et certo ictu,

1. *a quibusdam e vic.*] haec est scriptura AG, edd Puteolani Beroaldi, sqq, quam cum Ryckio secutus sum. consonant M^a^ et ed pr, in quis *a quibusdam et v.* quod recepit IGronovius, et accipit per hendiadys. immo *et* pro *e* vel *ex* scriptum, ut alibi, etiam libro superiori bis vel ter. Rhenanus edidit *et quib. v.* e B. Lipsius *a quib. v.* Pichena *e quibusd. v.* Ern.

invidiae aemulatione] Muretus *invidia et aemulatione.* Lips. probat Pichena atque ita noster alibi. a quo ad ceteras edd pervenit. Ern.

2. *accidit*] *acciderat* Rhenanus edidit, quod in B erat *accidat.* cur non *acciderit* potius, quando ceteri scripti et ante Rhenanum editi *accidit.* sed hoc quoque probum. quamquam Gronovius in M^a^ quoque *accidat* esse dicit, dissentiens ab oculis Pichenae. Ern.

6. *absumta*] sic in ed IFGronovii primum, e coniectura Mureti multis probata, editum. scripti et edd ante *assumta*, quod etiam restituit Ryckius ac defendit. non bene, ut opinor. nam nox tantum illo labore consumta, dies oppugnatione transactus fuerat, ut ab initio capitis dictum. assumta autem nox est adiecta labori diurno. Cicero ep. 7 25: *atque etiam aliquantum noctis adsumo* sc. ad laborem diurnum. de confusione hac v. ad 5 20. Ern.

8. *perfringendis operibus*] dativus *operibus* non erat in codice B, nec est in AGMR, ed pr; unde Gronovius delevit. Ern.

10. *gloria* est h. l. gloriae cupido, ut apud Ciceronem non uno loco; quod vidi Savilium non animadvertisse. Ern.

12. *ac desidem* vulgo.

17. *densum legionum agmen*] unicam tantum legionem habuit Caecina, ut monet Savilius. V. ad 1 11. Ern.

20. *magis*] *magna* B.

adversus temere subeuntes cohortes Germanorum cantu truci et more patrio nudis corporibus super humeros scuta quatientium. legionarius pluteis et cratibus tectus subruit muros, instruit aggerem, molitur portas. contra praetoriani dispositos ad id ipsum molares ingenti pondere ac fragore provolvunt. pars subeuntium obruti; pars confixi et exsangues aut laceri, cum augeret stragem trepidatio eoque acrius e moenibus volnerarentur, rediere infracta partium fama. et Caecina pudore coeptae temere oppugnationis, ne irrisus ac vanus isdem castris assideret, traiecto rursus Pado Cremonam petere intendit. tradidere sese abeunti Turulius Cerialis cum compluribus classicis et Iulius Briganticus cum paucis equitum, hic praefectus alae, in Batavis genitus, ille primipilaris et Caecinae haud alienus, quod ordines in Germania duxerat.

23 Spurinna comperto itinere hostium, defensam Placentiam quaeque acta et quid Caecina pararet, Annium Gallum per litteras docet. Gallus legionem primam in auxilium Placentiae ducebat, diffisus paucitate cohortium, ne longius obsidium et vim Germanici exercitus parum tolerarent. ubi pulsum Caecinam pergere Cremonam accepit, aegre coercitam legionem et pugnandi ardore usque ad seditionem progres-

3. *gradibus* M^a, et 4. *praetorianis.*

7. *aut*] G et edd Puteolani Beroaldi Alciati *ac*, B *ut*. mox *fama et* exciderunt in O. alieno sc. loco omisit librarius. V. not. prox. Ern.

8. *redire* M_a.

9. *fama et pudore*] lego *fame*. duplex enim caussa abscessus, fames et pudor irriti coepti. Lips. forte: *damno et pudore*. Iustinus 2 5: *amissis octoginta millibus hominum trepidus refugit, quae iactura inter damna numerata non est.* Gron. imo *fama et* delendum, auctoritate GR. idque etiam sine libris intelligi poterat. clarum enim est esse librarii repetitionem eorundem verborum ante *Caecina*, ut vidit IGronovius. Ern. *fama pudore* M_a, *fama pudoris* B.

11. *petere intendit*] alterum tolli posse putat Gruterus. imo *intendit*, int. animum, instituit, decernit. ante *irrisus* eleganter de iis qui nil efficiunt, frustra oppugnant, petunt. mox *sese* e Mª Pichena, consentit BG, ed pr. alii *se*. nomen *Turullii* ap. Cic. ad Div. 12 13 in libris scriptis et edd est *Turulius*, ut etiam alibi et in inscriptionibus occurrit, idque melius puto. Ern. *Turrulius* B.

12. *breganticus* M^a.

19. *paucitati*] sic ed pr. at BGO, edd Puteolani ceteraeque omnes ante Lipsium *paucitate*, quod restitui, tacite a Lipsio mutatum, ut alibi ab aliis factum. hodie quidem satis constat *diffidere* etiam cum ablativo dici. V. Burm. ad Suet. Caes. 3, et quos ibi laudat; item Oudend. ad Suet. l. c. Ern.

sam Bedriaci sistit. inter Veronam Cremonamque situs est vicus, duabus iam Romanis cladibus notus infaustusque.

Isdem diebus a Marcio Macro haud procul Cremona prospere pugnatum. namque promptus animi Marcius transvectos navibus gladiatores in adversam Padi ripam repente effudit. turbata ibi Vitellianorum auxilia, et ceteris Cremonam fugientibus caesi qui restiterant. sed repressus vincentium impetus, ne novis subsidiis firmati hostes fortunam praelii mutarent. suspectum id Othonianis fuit, omnia ducum facta prave aestimantibus. certatim, ut quisque animo ignavus, procax ore, Annium Gallum et Suetonium Paullinum et Marium Celsum (nam eos Otho quoque praefecerat) variis criminibus incessebant. acerrima seditionum ac discordiae incitamenta interfectores Galbae. scelere et metu vecordes miscere cuncta, modo palam turbidis vocibus, modo occultis ad Othonem litteris; qui humillimo cuique credulus, bonos

1. *Bedriaci*] vicus parvus, sed duabus Romanis cladibus insignis, nec indignior cuius verum nomen norimus, quam Cannae aut Philippi. vulgo *Bebriacum* appellant, atque ita Iuvenalis libri 2 106: *Bebriaci in campo spolium adfectare Palati.* at sincerus ille V *Bedriacum* semper; quomodo et in Sambuci scripto codice exstare cognovi, cum strictim eum Viennae vidissem. in vetustis Suetonii libris *Betriacum* dicitur, sicut et in Plutarchi c. 8: *Βητριακὸν πολίχνη πλησίον Κρεμώνης.* Iuvenalis interpres quam nugatur, qui vicum hunc Campaniae facit! in Sat. 3. *Othonem*, inquit, *bello civili Vitellius vicit apud Bebriacum Campaniae.* atqui noster clare: *inter Cremonam Veronamque situs est is vicus.* et ipse scholiastes mox fatetur. corrupta ea verba igitur, et scripsit *apud Bedriaci campum.* manifesto enim adlusit Iuvenalis sui versum, *Bedriaci campo spolium adfectare Palati.* quod autem adtexitur: *horum bellum Cornelius scripsit et Pompeius Planta, qui ait Bebriacum vicum esse a Cremona vicesimo lapide*, sane Cornelium hunc nostrum intelligit: Pompeius ille quis sit, nondum repperi. Lips. adde intpp ad Suet. Oth. 9. Broterius defendit *Bebr.* Ern.

2. *duabus i. R. cladibus*] altera Othonis, victore Vitellio, altera Vitellii, vincente Vespasiano, de qua noster 3 15 sq. ea vulgo dicitur ad Cremonam facta: sed inter Cremonam et Bedriacum pugnatum est, eaque de caussa utrique loco praelium, more scriptorum, adsignari potest. V. dicta ad Xenoph. Mem. S. 3 5. Ern.

infastusque M^{a}.

3. *Martio* vulgo.

7. *resisterant* M^{a}.

repressus] M^{a} *reprehensis.* ed pr *reprehensi.* mox eadem *subsidiis*, quod e M^{a} pro *praesidiis* dedit Pichena. Ern.

9. *omnia quaecunque*] Freinshemius corrigit *omnia ducum.* eodem modo correctum in A. et favet scriptura M^{a} *quocum*, et ed pr *omniaque vocum.* certe *omnia quaecunque* durum est. post G *extimantibus*; quod h. l. recte exprimitur *aestimantibus.* sed ed pr *existimantibus.* Ern.

13. *incesserant*] Ryckius ex A rescripsit *incessebant*; quod, quia

metuens trepidabat, rebus prosperis incertus et inter adversa melior. igitur Titianum fratrem accitum bello praeposuit.

24 Interea Paulini et Celsi ductu res egregiae gestae. angebant Caecinam nequicquam omnia coepta et senescens exercitus sui fama. pulsus Placentia, caesis nuper auxiliis, etiam per concursum exploratorum, crebra magis quam digna memoratu praelia, inferior, propinquante Fabio Valente, ne omne belli decus illuc concederet, recuperare gloriam avidius quam consultius properabat. ad duodecimum a Cremona (locus Castorum vocatur) ferocissimos auxiliarium imminentibus viae lucis occultos componit. equites procedere longius iussi, et irritato praelio sponte refugi festinationem sequentium elicere, donec insidiae coorerentur. proditum id Othonianis ducibus, et curam peditum Paulinus, equitum Celsus sumpsere. tertiae decimae legionis vexillum, quattuor auxiliorum cohortes et quingenti equites in sinistro locantur; aggerem viae tres praetoriae cohortes altis ordinibus obtinuere; dextra fronte prima legio incessit cum duabus auxiliaribus cohortibus et quingentis equitibus. super hos

Latinitas id tempus postulat, imitatus sum. Ern.

3. *Celsi*] *c silii* M[a].

10. *Castorum*] recte, non *castrorum*. Suetonius 9. eumpse locum *ad Castoris* dixit. Orosius 7 8: *circa locum quem Castores vocant*. Lips.

auxiliarios (rum supra scriptum) M[a].

imminentib. viae lucis imponit] Rhenanus (e B) corrigit *eminentibus viae lucis componit*. *imminentibus* verum est et libris ceteris firmatur. *componit* etiam GM[a], recepitque Pichena. sed edd ante omnes *imponit*; quod sane est usitatum in insidiis verbum. neque tam compositorum militum quam in lucis et insidiis positorum commemoratio h. l. requiritur. post *iussit* ABGM[a], edd pr, Puteolani, Beroaldi. *iussi* edidit Rhenanus, a quo etiam *refugi* pro *refugere* editum, quod tamen et BGM[a] habent, haud paullo elegantius quam *refugere*. Ern.

13. *coercerentur* M[a], vulgo *coorirentur*.

17. *viae*] intelligi viam Postumiam patet e 3 21, ut iam monuit Ryckius. viae autem altae et aggeratae. aggerem de via etiam Virgilius dixit 5 273. vide copiose de hoc verbo Heinsium ad Virg. 9 375. mox *altis ordinibus* ABGMR, ed pr. i. e. plurimis deinceps, propter angustias viae. recepit iam Ryckius. Puteolanus primus *arctis* edidit Ern.

18. *dextra fronte*] quae hic frons dextra? haud satis capio, et rescribo: *aggerem viae tres praetoriae cohortes obtinuere dextra. a fronte prima legio incessit*. Lips. *dextra frons* est dextrum cornu. *frontem laevam* e Claudiano in Ruf. 2 174 laudat Salinerius. Ern.

ingessit M[a].

vexillaribus] sic scripti et edd veteres omnes. Mercerus eam lectionem vitii arguit, quod vexillariorum cohortes non sint, nec *vexillares* dicantur, sed *vexillarii*, de-

e praetorio auxiliisque mille equites, cumulus prosperis aut sub-
25 sidium laborantibus, ducebantur. antequam miscerentur acies, terga vertentibus Vitellianis, Celsus doli prudens repressit suos. Vitelliani temere exsurgentes, cedente sensim Celso, longius secuti ultro in insidias praecipitantur. nam a lateribus cohortes, legionum adversa frons, et subito discursu terga cinxerant equites. signum pugnae non statim a Suetonio Paulino pediti datum. cunctator natura, et cui cauta potius consilia cum ratione quam prospera ex casu placerent, compleri fossas, aperiri campum, pandi aciem iubebat, satis cito incipi victoriam ratus, ubi provisum foret ne vincerentur. ea cunctatione spatium Vitellianis datum in vineas nexu traducum impeditas refugiendi. et modica silva adhaerebat; unde rursus ausi promptissimos praetorianorum equitum interfecere. volneratur rex Epiphanes, impigre pro Othone pugnam ciens.
26 tum Othonianus pedes erupit. protrita hostium acie, versi in

nique auxilia debuerint latus legionis claudere, non vexillarii. itaque legi vult *auxiliaribus*, quod Pichena recepit. prima ratio firma et tertia, non secunda. nam *vexillares* non contra analogiam dicuntur, et AO habent *vexillariis*. IGronovius putat legendum *cum duobus vexillis, tribus cohortibus*. non placet. quorsum duo vexilla, ubi integra legio? et quae aut quorum ista vexilla? Ern.

1. *e*] *et* M[a]. idem 4 non *cedente* sed *cedunt*. e.

5. *a lateribus cohortes legionum*] nihil ambigimus quin Tacitus scripserit, *a lateribus cohortes, legio adversa fronte.* ita superior aciei dispositio postulat; et ad circumveniendum hostes, invasionem tripertitam esse oportuit. Lips. Freinshemius malebat *legionarii adversa fronte.* MOR et G a manu prima, *frons;* quod probat IGronovius. Tacitus vult dicere, ab omnibus partibus circumventos Vitellianos. cohortes latera circumfudere, equites terga, legio frontem. itaque vulgatum servem. *legionum adversa*, i. e. legiones adversae, a fronte s. frontem cinxere. Ern.

10. *fossas*] nempe quae ibi forte factae ab rusticis recipiendis aquis aut alia de caussa, ut bene monet Pichena. Ern.

11. Freinshemius *ratus* spurium putat. IGronovius corrigit *iratis*, quia sequitur *vincerentur*, non *vinceretur*. at quorsum irae hic mentio fiat? ego vero *ratus* delevi, auctore ed pr, a qua haec vox abest. item a R, ut Broterius notat, qui nos imitatus est. inculcari talia verba in tali textu, ut *inquiens, dicens,* supra vidimus. Ern.

15. *rex Epiphanes*] filius Antiochi, regis Commageni, cuius in rebus Vespasiani et apud nostrum mentio. is tum Romae fuit, sive obses, regnante adhuc patre, sive alia qua de caussa, Othonemque comitatus est. de eius parentisque fatis v. Iosephus B. I. 7 7. *rex* vocatur vetere more, quo etiam regum filii, et quicunque regiae stirpis sunt, reges vocantur, ut apud Graecos βασιλεῖς. Ern.

16. *erupit*] puto *irrupit*, nempe in silvam et vineas impeditas, quibus defendebantur Vitelliani. Gron. at *prorumpere* et *erumpere* etiam dicuntur milites in acie constituti, cum

fugam etiam qui subveniebant. nam Caecina non simul cohortes sed singulas acciverat; quae res in praelio trepidationem auxit, cum dispersos nec usquam validos pavor fugientium abriperet. orta et in castris seditio, quod non universi ducerentur. vinctus praefectus castrorum Iulius Gratus, tanquam fratri apud Othonem militanti proditionem ageret, cum fratrem eius, Iulium Frontonem tribunum, Othoniani sub eodem crimine vinxissent. ceterum ea ubique formido fuit apud fugientes, occursantes, in acie, pro vallo, ut deleri cum universo exercitu Caecinam potuisse, ni Suetonius Paulinus receptui cecinisset, utrisque partibus percrebuerit. timuisse se Paulinus ferebat tantum insuper laboris atque itineris, ne Vitellianus miles recens e castris fessos adgrederetur et perculsis nullum retro subsidium foret. apud paucos ea ducis ratio probata, in volgus adverso rumore fuit.

27 Haud perinde id damnum Vitellianos in metum compulit quam ad modestiam composuit; nec solum apud Caecinam, qui culpam in militem conferebat seditioni magis quam praelio paratum: Fabii quoque Valentis copiae (iam enim Ticinum venerat) posito hostium contemptu et recuperandi decoris cupidine reverentius et aequalius duci parebant. gravis alioquin seditio exarserat, quam altiore initio (neque enim rerum a Caecina gestarum ordinem interrumpi oportuerat) repetam. cohortes Batavorum, quas bello Neronis a quarta decima legione digressas, cum Britanniam peterent, audito Vitellii motu in civitate Lingonum Fabio Valenti adiunctas

impetum facere incipiunt. prioris verbi permulta apud nostrum exempla, A. 1 65, 4 71 etc. Virg. Aen. 11 608: *iamque intra iactum teli progressus uterque substiterat. subito erumpunt clamore.* Ern.

9. *occursantesque*] coniunctionem *que* bene delevit Rhenanus. abest et ab ed pr et R. Ern.

12. *insuper*] videtur legendum *super*, syllaba *in* nata, ut saepe alibi, e finali praecedentis. praeter laborem atque iter se timuisse ne recens Vitellianus miles erumperet e castris et fessos aggrederetur. sic et infra c. 34 pro *super* editum vulgo *insuper*. mox copulam *et*, a Rhenano sublatam, restituit Pichena, quam G et ed pr habent. sed eadem habet *periculosis* pro *perculsis*, item MR. Ern.

16. *proinde* M^a. *id* pronomen agnoscunt GM^a, edd ante Rhenanum omnes. deletum a Rhenano restituit Pichena. mox *sed* ante *Fabii* abest a M^a et aliis mss et ed pr, quod cum IGronovio elegantius puto. *aequalius* porro omnes scripti et editi praeter A, qui habet *aequabilius*; quod frustra praefert Ryckius, cum illud idem sit, ut supra iam ostensum. Ern.

20. *decoris*] *dedecoris* B.

rettulimus, superbe agebant, ut cuiusque legionis tentoria ac-
cessissent, coercitos a se quartadecimanos, ablatam Neroni
Italiam, atque omnem belli fortunam in ipsorum manu sitam
iactantes. contumeliosum id militibus, acerbum duci; cor-
rupta iurgiis aut rixis disciplina; ad postremum Valens e pe-
28 tulantia etiam perfidiam suspectabat. igitur nuntio adlato
pulsam Treverorum alam Tungrosque a classe Othonis et
Narbonensem Galliam circumiri, simul cura socios tuendi et
militari astu cohortes turbidas ac, si una forent, praevalidas
dispergendi, partem Batavorum ire in subsidium iubet. quod
ubi auditum volgatumque, maerere socii, fremere legiones.
orbari se fortissimorum virorum auxilio; veteres illos et tot
bellorum victores, postquam in conspectu sit hostis, velut ex
acie abduci. si provincia urbe et salute imperii potior sit,
omnes illuc sequerentur: sin victoriae sanitas sustentaculum
columen in Italia verteretur, non abrumpendos ut corpori va-
29 lidissimos artus. haec ferociter iactando, postquam immissis
lictoribus Valens coercere seditionem coeptabat, ipsum inva-
dunt, saxa iaciunt, fugientem sequuntur. spolia Galliarum et
Viennensium aurum et pretia laborum suorum occultare cla-
mitantes, direptis sarcinis, tabernacula ducis ipsamque hu-
mum pilis et lanceis rimabantur. nam Valens servili veste
apud decurionem equitum tegebatur. tum Alfenus Varus
praefectus castrorum, deflagrante paulatim seditione, addit
consilium vetitis obire vigilias centurionibus, omisso tubae
sono, quo miles ad belli munia cietur. igitur torpere cuncti,
circumspectare inter se attoniti et id ipsum, quod nemo re-
geret, paventes. silentio, patientia, postremo precibus ac la-
crimis veniam quaerebant. ut vero deformis et flens et prae-

1. *cuius* AB.

7. *Treverorum*] *ire virorum* M[a].

15. *sin victoriae sanitas*] sic BMR, ed pr, Rhenani, sqq. at GHO et edd Puteolani Beroaldi Alciati *victoria, sanitas.* illud verum. mox Heinsius pro *ut corpori* acute *suo corpori*, ad Velleii 2 109. sed vulgatum quoque ferri potest, et consuetudini scriptorum elegantiorum consentiens est. non esse a se divellendos Batavos, quod si fiat, nihil aliud agi quam si artus a corpore abrumpantur. Ern.

23. *Alfenius* M[a]: vulgo *Alphenus.*

25. *obire vigilias*] de hoc ritu ego in militia 5 9. Lips. *circuire* margo M[a] ab eadem manu.

28. *patientia*] malim *poenitentia.* Lips. *patientia* omnes scripti et editi. patienter ac tacite ferebant istam omissionem solitorum, non frementes, non irascentes. Ern.

ter spem incolumis Valens processit, gaudium, miseratio, favor: versi in laetitiam, ut est volgus utroque immodicum. laudantes gratantesque circumdatum aquilis signisque in tribunal ferunt. ille utili moderatione non supplicium cuiusquam poposcit; ac ne dissimulans suspectior foret, paucos incusavit, gnarus civilibus bellis plus militibus quam ducibus
30 licere. munientibus castra apud Ticinum de adversa Caecinae pugna adlatum, et prope renovata seditio, tanquam fraude et cunctationibus Valentis praelio defuissent. nolle requiem, non exspectare ducem, anteire signa, urgere signiferos. rapido agmine Caecinae iunguntur. improspera Valentis fama apud exercitum Caecinae erat: expositos se tanto pauciores integris hostium viribus querebantur, simul in suam excusationem, et adventantium robur per adulationem attollentes, ne ut victi et ignavi despectarentur. et quanquam plus virium, prope duplicatus legionum auxiliorumque numerus erat Valenti, studia tamen militum in Caecinam inclinabant, super benignitatem animi, qua promptior habebatur, etiam vigore aetatis, proceritate corporis et quodam inani favore. hinc aemulatio ducibus: Caecina ut foedum ac maculosum, ille ut

5. *paucos*] lego *paucis*. ad brevitatem enim orationis refertur, non ad eos qui peccarant. et sane omnes in hac culpa, nec excerpi pauci potuere. Lips. sensus: non totius exercitus istum furorem, sed paucorum fuisse, qui exercitum concitassent. eadem ratione usus Otho 1 84: *paucorum culpa fuit. duorum poena erit*. atqui omnes seditiosi fuerant. igitur *paucos* non tentandum contra libros. Ern.

11. *iungitur*] BGMa et ed pr *iunguntur*, ut Rhenanus edidit. ceterae veteres edd ante Rhenanum *iungitur*. (Puteol. tamen habet *iunguntur*.) paullo post *ac prope dupl.* GHO edd Puteolani Beroaldi Alciati. Ern.

19. *inani favore*] censuerim legendum *inanium*. quae illa? superiori libro habes: *Caecina corpore ingens, animi immodicus, cito sermone, erecto incessu studia militum allexerat*. prorsus ut de Corbulone 13 8: *omnium in se ora verterat, corpore ingens, verbis magnificus, et super experientiam sapientiamque etiam specie inanium validus*. Gron. idem Heinsio placebat apud Ryckium. sed idem significat *inanis favor* h. e. a caussis inanibus ortus, ut *gloria inanis* et similia. nam et gloria inanis est, quae a rebus inanibus, nulla gloria dignis, nascitur. ceterum si libri faverent, *inanium* sane praeferrem. Ern.

20. *maculosum*] valet in omne animi vitium et labem *maculosi* vox: tamen vereor ut hic proprie in ignaviam ac timorem. ex antithesi, quae sequitur, suspiceris; et magis ex hoc Ammiani loco, 30 8: *arguebat hic idem princeps* (Valentinianus) *timidos saepius, maculosos tales appellans et sordidos*. Lips. non ignaviam et timorem interpretor; sed libidinem et rapacitatem; quae in homine arguit et 1 66: *Valentem magna pecunia emptum*. et

tumidum et vanum irridebant. sed condito odio tandem utilitatem fovere, crebris epistolis, sine respectu veniae, probra Othoni obiectantes, cum duces partium Othonis quamvis
31 uberrima conviciorum in Vitellium materia abstinerent. sane ante utriusque exitum, quo egregiam Otho famam, Vitellius flagitiosissimam meruere, minus Vitellii ignavae voluptates quam Othonis flagrantissimae libidines timebantur. addiderat huic terrorem atque odium caedes Galbae: contra illi initium belli nemo imputabat. Vitellius ventre et gula sibi ipse hostis, Otho luxu saevitia audacia rei publicae exitiosior ducebatur.

Coniunctis Caecinae ac Valentis copiis nulla ultra penes Vitellianos mora quin totis viribus certarent. Otho consultavit, trahi bellum an fortunam experiri placeret. tunc Sueto-

ipsa itinerum — exorabatur. sic A 13 33: *Cossutianum Capitonem Cilices detulerant maculosum foedumque, et idem ius audaciae in provincia ratum, quod in urbe exercuerat.* H. 1 7: *ut avaritia et libidine foedum ac maculosum.* Cicero ad Att. 1 16: *maculosi senatores, nudi equites.* Plinius ep. 3 9: *homo foedus et aperte malus proconsulatum non minus violenter quam sordide gesserat.* Gron. vulgo *foedum et maculosum, ille ut vanum ac tumidum.*

9. *nemo imputabat*] sciebant a suis paene coactum; ipsum ignavum, nunquam ausurum quid fuisse. ideoque excusabant potius quam oderant. Ern.

sibi ipsi hostis] B habuit *sibim*; unde legendum *sibimet hostis* Rhenanus putabat. M[a] et ed pr *sibi inhostus*; quod interpretandum *sibi inhonestus*, post Victorium (ad Caton. R. R. c. 80) putabat Pichena. putem esse manifestum, Tacitum voluisse antithetis uti. Vitellius sibi, Otho reipublicae perniciosus. at G *sibi ipsi*, ut ceterae edd. idque oppositionis ratio videtur desiderare: *sibi ipsi Vitellius — Otho reip.* itaque servavi, dum melius quid reperiatur. neque enim est de nihilo, quod BM[a] ed pr habent. IGronovius recepit Rhenani coniecturam *sibimet hostis*. venit aliquando in mentem *sibi met*, vel *sibi modo noxius*: ut vitium ortum sit e compendio *m̊*, et litera *x* in *s* mutata, quod saepe factum a librariis constat. Ern. Bud. est *sibi in hostiis.*

14. *tunc* M[a]: vulgo *tum.*

Et hic et alibi effuse laudat hunc Suetonium, *vetustissimum consularium*, ut infra vocat, et non una militia clarum. praefuit Britanniae, ut habes A. 14 29 et in Agricola 5 et 14. sed et in Africa bellum gessit, e Plinio 5 1. *Suetonius*, inquit, *Paullinus, quem consulem vidimus, primus Romanorum ducum transgressus Atlantem* etc. ubi autem mens sive iudicium fuit viro magno et celebri (Mureto), qui in Variis suis (15 11) nuper hunc Suetonium patrem fecit Suetonii nostri Tranquilli? ita enim locum eum corrigit, Suetonii Othone 10: *interfuit huic bello pater meus Suetonius Lenis, tertiaedecimae legionis tribunus angusticlavius.* et liber, inquit, qui tineas et cariem senserat, habet *Linus.* omnino autem legendum *Paullinus.* testem in eam rem laudabo Tacitum, qui fortis viri neque nomen neque virtutem tacitam esse sivit. eius enim saepe et in Annalibus et in Agricolae vita honorificam mentionem facit. haec ille. quid dicam? non insector te, vir elegantissime: sed

nius Paulinus dignum fama sua ratus, qua nemo illa tempestate militaris rei callidior habebatur, de toto genere belli censere, festinationem hostibus, moram ipsis utilem disseruit.

32 exercitum Vitellii universum advenisse, nec multum virium a tergo, quoniam Galliae tumeant, et deserere Rheni ripam irrupturis tam infestis nationibus non conducat. Britannicum militem hoste et mari distineri; Hispanias armis non ita redundare; provinciam Narbonensem incursu classis et adverso praelio contremuisse; clausam Alpibus et nullo maris subsidio transpadanam Italiam, atque ipso transitu exercitus vastam; non frumentum usquam exercitui, nec exercitum sine copiis retineri posse. iam Germanos, quod genus militum apud hostes atrocissimum sit, tracto in aestatem bello, fluxis corporibus, mutationem soli caelique haud toleraturos. multa bella impetu valida per taedia et moras evanuisse. contra ipsis omnia opulenta et fida, Pannoniam Moesiam Delmatiam Orientem cum integris exercitibus, Italiam et caput rerum urbem, senatumque et populum nunquam obscura nomina, etsi aliquando obumbrentur; publicas privatasque opes et immensam pecuniam, inter civiles discordias ferro validiorem; corpora militum aut Italiae sueta aut aestibus. obiacere flumen Padum, tutas viris murisque urbes; e quibus nullam hosti cessuram Placentiae defensione exploratum. proinde duceret bellum. paucis diebus quartam decimam legionem, magna

bona fide haec scribis? erras nimis. Suetonius ille Lenis tribunus fuit, noster belli dux. ille angusticlavius, i. e. nondum senator, sed inter equites: iste consularis. nec tenue usquam vestigium confusionis eius quam facis. hoc mihi in transcursu monitum, non ut carpam (fidem testor), sed ut claro sub exemplo doceam quam fallax haec critica, et ignoscendum etiam nobis esse, si labimur interdum in proclivi ista via. Lips.

5. *tumeant et*] copulam apte inserui, ex V. *tumere* autem eleganti metaphora dicuntur, quae eruptura videntur. usurpavit Cicero bis in epistolis ad Atticum 14 4 et 5. Lips. adde Clav. Cic. in h. v. Ern.

10. *vastam*] sic e M_a edidit IGronovius, probatque etiam Ryckius, qui et in A repererat. consentit ed pr et R. vulgo *vastatam*. possis dicere ex hoc factum *vastam*, ut supra *iactus* e *iactatus* et similia in his et aliis libris. at contra satis constat librarios valde pronos fuisse in hanc partem, ut e *vastus* facerent *vastatus*. v. viros doctos ad Liv. 23 30. adde infra ad 4 50. itaque *vastam* merito praetuli. secutus est Broterius. Ern.

16. *Dalmatiam* vulgo.

18. *obscura*] B *obscurari*. idem *senatum et pop.*

etsi] MR ed pr *etiam*. forte *etiamsi* fuit. et sic in H reperit Broterius. de verbo *obumbrare* supra diximus. Ern.

24. *paucis diebus quartamdeci-*

ipsam fama, cum Moesiacis copiis affore: tum rursus deliberaturum, et si praelium placuisset, auctis viribus certaturos.

33 accedebat sententiae Paulini Marius Celsus; idem placere Annio Gallo, paucos ante dies lapsu equi afflicto, missi qui consilium eius sciscitarentur rettulerant. Otho pronus ad decertandum; frater eius Titianus et praefectus praetorii Proculus, imperitia properantes, fortunam et deos et numen Othonis adesse consiliis, affore conatibus testabantur. neu quis obviam ire sententiae auderet, in adulationem concesserant. postquam pugnari placitum, interesse pugnae imperatorem an seponi melius foret dubitavere. Paulino et Celso iam non adversantibus, ne principem obiectare periculis viderentur, iidem illi deterioris consilii auctores perpulere ut Brixellum concederet, ac dubiis praeliorum exemptus summae rerum et imperii se ipsum reservaret. is primus dies Othonianas partes afflixit. namque et cum ipso praetoriarum cohortium et speculatorum equitumque valida manus discessit, et remanentium fractus animus, quando suspecti duces, et Otho, cui uni apud militem fides, dum et ipse nonnisi militibus credit, imperia ducum in incerto reliquerat.

34 Nihil eorum Vitellianos fallebat, crebris, ut in civili bello, transfugiis: et exploratores, cura diversa sciscitandi, sua non occultabant. quieti intentique Caecina ac Valens, quando hostis imprudentia rueret, quod loco sapientiae est,

mam] haec restitui, in vulgatis qua a verbis, qua ab interpunctis mendosa. Lips. nempe vulgo interpungebatur post *diebus*, et aberat *cum*. Ern. deest et B.

1. *Moesaicis* M[a].

5. *decertandum*] *certandum* B.

7. *numen*] Freinshemius ad A. 1 73 malebat *nomen*. Ern.

12. *obiectare periculis*] e poeta sumtum Aen. 2 751. mox pro *iidem* GHO et ed pr contracte *idem*. Ern.

14. *Brixellum concederet*] ita factum, ibique se occidit. elue mendam igitur, quae in Egesippo, scriptore mihi quidem haud spernendo, 4 24: *cum Otho comperisset Valenti ac Caecinae, Vitellii comitibus, victoriam cessisse, Brixiae positus voluntaria morte eripuit se ludibrio*. facito *Brixelli*. Lips.

summae] ABR et ed pr *summam*, velut sit appositive dictum. *ipsum* hic frigere facile quivis, ut opinor, sentiat. Ern.

19. *et Otho, cui*] ABM[a] et ed pr *et ut Otho*, unde Rhenanus faciebat *et Otho ut cui*, IGronovius *et sic Otho*. Ern.

20. *imperia ducum in incerto reliquerat*] effecerat ut imperia ducum sine vi essent, quando milites iis non satis fiderent adeoque nec promte parerent. Ern. *in* deest M[a].

22. *cura diversa sciscitandi*] dum quisque, in hostium partibus et castris quid ageretur, explorare tentant. Ern.

alienam stultitiam opperiebantur, inchoato ponte transitum Padi simulantes adversus oppositam gladiatorum manum, ac ne ipsorum miles segne otium tereret. naves pari inter se spatio, validis utrinque trabibus connexae, adversum in flumen dirigebantur, iactis super ancoris, quae firmitatem pontis continerent. sed ancorarum funes non extenti fluitabant, ut augescente flumine inoffensus ordo navium attolleretur. claudebat pontem imposita turris et in extremam navem educta, unde tormentis ac machinis hostes propulsarentur. Othoniani in ripa turrim struxerant, saxaque et faces iaculabantur.

35 et erat insula amne medio, in quam gladiatores navibus molientes, Germani nando praelabebantur. ac forte plures transgressos, completis Liburnicis, per promptissimos gladiatorum Macer adgreditur. sed neque ca constantia gladiatoribus ad praelia quae militibus; nec perinde nutantes e navibus quam stabili gradu e ripa volnera dirigebant. et cum variis trepidantium inclinationibus mixti remiges propugnatoresque turbarentur, desilire in vada ultro Germani, retentare puppes, scandere foros, aut comminus mergere. quae cuncta in oculis utriusque exercitus quanto laetiora Vitellianis, tanto acrius Othoniani causam auctoremque cladis detestabantur.

36 et praelium quidem, abreptis quae supererant navibus, fuga diremptum: Macer ad exitium poscebatur. iamque volneratum eminus lancea strictis gladiis invaserant, cum intercursu tribunorum centurionumque protegitur. nec multo post Vestricius Spurinna iussu Othonis, relicto Placentiae modico

5. *iactis super*] sic e M^a edidere Ryckius et IGronovius, idemque erat in AB. consentit et ed pr. ex eo non intellecto librarii fecere *insuper*, quod est in G et edd Puteolani Beroaldi sqq; unde patet non esse ab ingenio Beroaldi, ut IGronovius putat. naves fundantur ancoris, ut Virgilius loquitur Aen. 6 4. ergo etiam super iactis ancoris dirigebantur contra impetum fluminis. Ern.

6. *fluvitabant* M^a. mox *turbis*.

15. *proinde* BM^a.

17. *mixti*] sic e M^a iidem edidere. firmant iidem libri. ceteri *immixti*. Ern.

22. *abruptis*] forte *abreptis*, i. e. raptim abductis, quae ab hostibus raptae aut mersae non erant. Gron. *abruptis* BR et edd Puteolani sqq. contra M$_a$ *arruptis*, ut et ed pr; unde IGronovius corrigit *arreptis*. neutrum convenire arbitror. nam Othoniani non egressi erant navibus, ut e praecedentibus clarum est. *abripere* autem et *arripere* est extrinsecus agentis. hoc tamen melius. *supererant* e M$_a$ edidere Ryckius, Gronovius. consentit ed pr. mox [*ad* deest M^a.] *intercursu* e B bene Rhenanus, ut est et in MR ed pr. alii *incursu*, quod e compendio ortum est. Ern.

praesidio, cum cohortibus subvenit. dein Flavium Sabinum consulem designatum Otho rectorem copiis misit quibus Macer praefuerat, laeto milite ad mutationem ducum, et ducibus ob crebras seditiones tam infestam militiam aspernantibus.

37 Invenio apud quosdam auctores pavore belli seu fastidio utriusque principis, quorum flagitia ac dedecus apertiore in dies fama noscebantur, dubitasse exercitus num posito certamine vel ipsi in medium consultarent, vel senatui permitterent legere imperatorem. atque eo duces Othonianos spatium ac moras suasisse, praecipua spe Paulini, quod vetustissimus consularium et militia clarus gloriam nomenque Britannicis expeditionibus meruisset. ego ut concesserim apud paucos tacito voto quietem pro discordia, bonum et innocentem principem pro pessimis ac flagitiosissimis expetitum, ita neque Paulinum, qua prudentia fuit, sperasse corruptissimo saeculo tantam volgi moderationem reor, ut qui pacem belli amore turbaverant, bellum pacis caritate deponerent; neque aut exercitus linguis moribusque dissonos in hunc consensum potuisse coalescere, aut legatos ac duces, magna ex parte luxus egestatis scelerum sibi conscios, nisi pollutum obstrictumque
38 meritis suis principem passuros. vetus ac iam pridem insita mortalibus potentiae cupido cum imperii magnitudine adolevit erupitque. nam rebus modicis aequalitas facile habebatur: sed ubi subacto orbe et aemulis urbibus regibusque excisis

3. *ad*] copulam *et* addunt ABGHMO *et ad*; quod recepere Ryckius et IGronovius. id non imiter. nulla copula hic locum habet. nam dictum esse pro *et laeto milite*, ut vult IGronovius, nunquam credam. Ern.

11. *praecipue Paullinum*] Mª et ed pr *praecipuas Paulini*; quod IGronovius putat factum e *praecipue Suetonium Paullinum.* imo librarius ad *moras* retulit: hinc natum vitium. Ern. *praecipua spe* Bipontini.

12. *consiliarium* Mª.

22. *meritis*] ego fere τὸ *moribus* praeferam, ut sit, qui non venisset ad imperium, nisi legatorum et ducum hi mores fuissent; nisi eum, cui malos mores et improbitatem suam imputare possent. Gron. verum vidisse Gronovium puto. idque habent G, edd Puteolani Beroaldi Alciati. *Meritis* ABMa, edd pr, Rhenani, seqq omnes. verbum *obstrictum*, quod solenne est in beneficiis ac meritis, videtur hanc lectionem peperisse. utrumque verbum bonam sententiam facit, sed *moribus* venustiorem. Ern.

25. *regibusque*] mss quidam, BHO, et edd quaedam *regibusve.* male. nam et urbes aemulae fuere, ut Carthago, et reges, ut Macedonici. praetulit tamen Broterius. Ern.

securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarsere. modo turbulenti tribuni, modo consules praevalidi, et in urbe ac foro tentamenta civilium bellorum. mox e plebe infima Gaius Marius et nobilium saevissimus Lucius Sulla victam armis libertatem in dominationem verterunt. post quos Gnaeus Pompeius occultior, non melior. et nunquam postea nisi de principatu quaesitum. non discessere ab armis in Pharsalia ac Philippis civium legiones: nedum Othonis ac Vitellii exercitus sponte posituri bellum fuerint. eadem illos deum ira, eadem hominum rabies, eaedem scelerum causae in discordiam egere. quod singulis velut ictibus transacta sunt bella, ignavia principum factum est. sed me veterum novorumque morum reputatio longius tulit: nunc ad rerum ordinem venio.

39 Profecto Brixellum Othone honor imperii penes Titianum fratrem, vis ac potestas penes Proculum praefectum. Celsus et Paulinus, cum prudentia eorum nemo uteretur, inani nomine ducum alienae culpae praetendebantur. tribuni centurionesque ambigui, quod spretis melioribus deterrimi valebant. miles alacer; qui tamen iussa ducum interpretari quam exsequi mallet. promoveri ad quartum a Bedriaco castra placuit, adeo imperite ut quanquam verno tempore anni et tot circum amnibus penuria aquae fatigarentur. ibi de praelio dubitatum, Othone per litteras flagitante ut maturarent, militibus ut imperator pugnae adesset poscentibus. plerique copias trans Padum agentes acciri postulabant. nec perinde diiudi-

1. *vacuum fuit* i. e. satis otii fuit ab externa vi, ut possent cogitare de potentia augenda. imitatus est Sallustium fr. Hist. initio: *postquam remoto metu Punico simultates exercere vacuum fuit.* ubi vide Cortium. veteres Glossae *vacuum* *εὔκαιρον.* Ern.

20. *iussa ducum interpretari* i. e. inquirere in caussas iussionis, et explorare ac ponderare, quam simplici obedientia patrare. tale in Agricola 40: *adeo ut plerique viso aspectoque Agricola quaererent famam, pauci interpretarentur.* significat multos ex specie tantum externa indicasse, paucos inquisisse aut explorasse. Lips.

21. *ad quartum*] e Plutarcho c. 11 scriberes *ad sextum.* nam ille quinquaginta stadia numerat. sed et paullo post, ubi noster 16 milliaria numerat, Graeci eiusdem computatione 12 saltem efficiuntur. nihil tamen ego mutem. Lips.

22. *adeo imperite*] totum hunc locum verbatim Plutarchus expressit, ut pleraque alia, etsi haud multum aetate nostro inferior. Lips. mox pro *perinde* ed pr [cum BM[a]] *proinde*, solenni confusione. Ern.

cari potest quid optimum factu fuerit, quam pessimum fuisse quod factum est. non ut ad pugnam sed ad bellandum profecti, confluentes Padi et Adduae fluminum, sedecim inde milium spatio distantes, petebant. Celso et Paulino abnuentibus militem itinere fessum, sarcinis gravem obicere hosti, non admissuro quo minus expeditus et vix quattuor milia passuum progressus aut incompositos in agmine aut dispersos et vallum molientes adgrederetur, Titianus et Proculus, ubi consiliis vincerentur, ad ius imperii transibant. aderat sane citus equo Numida cum atrocibus mandatis, quibus Otho increpita ducum segnitia rem in discrimen mitti iubebat, aeger mora et spei impatiens.

1. *factum* Ma.

2. *bellandum*] *debellandum* corrigit Grotius. ibant non quasi ad incertum certamen, sed ut finem imposituri bello una victoria. sed *bellare* pro *debellare* dixit etiam Livius 6, 31: *ne quis, quoad bellatum esset, tributum daret*. ubi consentiunt libri: nisi *bellatum esset* pro *bellaret* dixit; quod tamen vix rectum foret. alioqui non ignoro haec verba subinde a librariis confundi, ut passim ad Livium notavit Drakenborchius. Ern.

3. *Adduae*] in V locus hic in litura, sic tamen ut aperte esset eruere scriptum antiquitus *Agele*, aliena deinde manu factum *Adduae*. sed Agela ignotum mihi flumen, et censeam vulgatam esse veram. de Addua Plinius 2 103 (106) Strabo 3 p. 192 et 209, itemque Sidonius ep. 1 5: *vidimus ulvosum Lambrum, caeruleum Adduam, velocem Athesin, pigrum Mincium*. Lips. *aduae* Ma.

6. *admissuro*] pro *commissuro*; quae duo verba promiscue dicuntur. v. Drak. ad Liv. 2 37. atque ita edidit Rhenanus (e B). at edd ante Rhenanum, G et mss alii *amissuro*; quod et ipsum bonum et aptum verbum est, intellecto *occasionem*, quamquam eius ellipseos exemplum non memini me alibi reperire. Ern.

10. quis hic Numida? num inter auxilia Othonis ea gens? minime, sed inter obsequia. ne fugiat enim te latens hic ex antiquo mos, quo receptum ut viris lautioribus ditioribusque Afri aut Numidae equites essent ad iter. praecurrebant illi et agmen ducebant heri sequentis. Seneca ep. 88 (87): *O quam cuperem Catoni nunc occurrere aliquem ex his trossulis in via divitibus, cursores et Numidas et multum ante se pulveris agentem.* idem expressius ep. 124 (123): *omnes sic iam peregrinantur ut illos Numidarum praecurrat equitatus, ut agmen cursorum antecedat.* Martialis 10 13: *cum cathedralicios portet tibi rheda ministros, et Libys in longo pulvere sudet eques.* de tali igitur hic capies, quando et principibus illi in usu. ex Martiali, in adventum Domitiani, 10 6: *quando eques et picti tunica Nilotide Mauri ibitis? et populi vox erit una, venit!* nec Suetonium aliter interpretemur (viderat sagacissimus Turnebus Adv. 24 6, 30 3) in Nerone c. 30: *iter fecisse traditur phalerata cum Mazacum turba atque cursorum.* nam Mazaces Afri. Lips.

11. *aeger mora et spei impatiens*] talis in Homerico illo Hectore affectus, Il. 22 129: *βέλτερον αὖτ' ἔριδι ξυνελαυνέμεν ὅττι τάχιστα· εἴδομεν ὁπποτέρῳ κεν Ὀλύμπιος εὖχος ὀρέξῃ.* et Polybii verissima gnome 3 112: *βαρύτατος δὴ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁ τοῦ μέλλοντος γίνεται χρόνος.* Lips.

41 Eadem die ad Caecinam operi pontis intentum duo praetoriarum cohortium tribuni, colloquium eius postulantes, venerunt. audire condiciones ac reddere parabat, cum praecipites exploratores adesse hostem nuntiavere. interruptus tribunorum sermo; eoque incertum fuit, insidias an proditionem vel aliquod honestum consilium coeptaverint. Caecina dimissis tribunis revectus in castra, datum iussu Fabii Valentis pugnae signum et militem in armis invenit. dum legiones de ordine agminis sortiuntur, equites prorupere; et mirum dictu, a paucioribus Othonianis quo minus in vallum impingerentur, Italicae legionis virtute deterriti sunt. ea strictis mucronibus redire pulsos et pugnam resumere coegit. disposita Vitellianarum legionum acies sine trepidatione: etenim, quanquam vicino hoste, aspectus armorum densis arbustis prohibebatur. apud Othonianos pavidi duces, miles ducibus infensus, mixta vehicula et lixae, et praeruptis utrinque fossis via quieto quoque agmini angusta. circumsistere alii signa sua, quaerere alii; incertus undique clamor accurrentium, vocitantium; et ut cuique audacia vel formido, in primam postremamve
42 aciem prorumpebant aut relabebantur. attonitas subito ter-

10. *impingerentur*] e Virgilio sumtum, Aen. 5 804: *cum Troia Achilles exanimata sequens impingeret agmina muris.* Ern.

11. *deterriti sunt*] sic recte editum a Ryckio et IGronovio e M^a. consentit BG, edd veteres omnes, etiam Rhenani pr. unde patet in secunda *territi sunt* esse vitium operarum, quando in notis nihil monet, ut alias in minutissimis correctionibus solet; et hinc ad alios propagatum. sed mox bene edidit Rhenanus *ea strictis*, pro *quae*. ed pr *et strictis*, quod ex *ea* factum patet. Ern. *et astrictis* BM^a.

13. *acies*] *acie* B, *arae* M^a.

18. *clamantium*] F et priscae editiones *volantium*, V *vomantium*, ut omnino aliud hic verbi fuerit; placetque Pichenae *vocitantium*. Lips. idque ab omnibus servatum, praeter Ryckium, qui ex A edidit *volitantium*. sed recte, ut opinor, monuit contra IGronovius, accurrentes etiam volitasse. ipse suspicatur *morantium*. sed formidine cunctantes non solent clamores ciere. ego ad praecedentia potius referam quam ad sequentia. *accurrentes* sunt qui circumsistunt signa; alii quaerunt signa, quod fit voce, clamore. ei rei *vocitantium* sane aptum. M^a habet *currentium clamantium*, [immo *ad*^{vo}*currentium clamantium*, ab eadem manu.] ut G edd veteres usque ad Pichenam, praeter primam, quae habet *volentium*. copulam *que* (etenim erat *clamantiumque*) delevit bene Rhenanus; qui mox (e B) malebat *postremamque*. Ern. B *adcurrentium clamantium*. IFGronovius Obs. 2 4 *vocantium*.

20. *revehebantur*] M^a *aut relebebantur*, vitiose. mox AGM^a et edd Puteolani et Beroaldi *in ipsa*, BR et edd pr, Rhenani, seqq sine *in*. restituit Ryckius. Ern.

rore mentes falsum gaudium in languorem vertit, repertis qui descivisse a Vitellio exercitum ementirentur. is rumor ab exploratoribus Vitellii dispersus, an in ipsa Othonis parte seu dolo seu forte surrexerit, parum compertum. omisso pugnae ardore Othoniani ultro salutavere; et hostili murmure excepti, plerisque suorum ignaris quae causa salutandi, metum proditionis fecere. tum incubuit hostium acies, integris ordinibus, robore et numero praestantior: Othoniani, quanquam dispersi, pauciores, fessi, praelium tamen acriter sumpsere. et per locos arboribus ac vineis impeditos non una pugnae facies: comminus eminus catervis et cuneis concurrebant. in aggere viae collato gradu corporibus et umbonibus niti, omisso pilorum iactu gladiis et securibus galeas loricasque perrumpere: noscentes inter se, ceteris conspicui, in eventum totius belli certabant.

43 forte inter Padum viamque, patenti campo, duae legiones congressae sunt, pro Vitellio unetvicesima, cui cognomen Rapaci, vetere gloria insignis; e parte Othonis prima Adiutrix, non ante in aciem deducta, sed ferox et novi decoris avida. primani stratis

4. *omisse* M^a.

11. *eminusque*] sic ante Rhenanum ed pr, AB. at GHM^a, Puteolanus Beroaldus *eminus*. Ern.

13. vocem *niti*, ex F et V addidi; et vero abesse sine sententiae incommodo non potest. Lips. est et in [M^a et] ed pr. mox [*gladibus* M^a.] *perrumpere* recte Rhenanus (e B.) dedit: praecedit enim *niti*. consentit G. at edd ante Rhenanum omnes *perrupere*. Ern.

14. *caeteris*] ABR et ed pr *ceteri*. non sanum locum puto. Ern.

17. *una et vicensima* M^a. mox *unae et vicensimanorum*.

cui cognomen Rapaci] non abs re arbitror, quoniam cognomina legionum saepe Tacitus commemorat, veterem a me lapidem proponi, in quo ea ordine desculpta. conspicitur autem Romae in Capitolio, forma columellae.

NOMINA LEG.

II. *Augusta.*	II. *Adiutrix.*	IV. *Scythica.*
VI. *Victrix.*	IV. *Flavia.*	XVI. *Flavia.*
XX. *Victrix.*	VII. *Claudia.*	VI. *Ferratensis.*
VIII. *Augusta.*	I. *Italica.*	X. *Fretensis.*
XXII. *Primigenia.*	V. *Macedonica.*	III. *Cyrenensis.*
I. *Minervia.*	XI. *Claudia.*	II. *Traiana.*
XXX. *Ulpia.*	XIII. *Gemina.*	III. *Augusta.*
I. *Adiutrix.*	XII. *Fulminatrix.*	VII. *Gemina.*
X. *Gemina.*	XV. *Apollinea.*	II. *Italica.*
XIV. *Gemina.*	III. *Gallicana.*	III. *Parthica.*
I. *Parthica.*	II. *Parthica.*	

velim Dionis recensum legionum, qui est 55 23, cum hoc lapide conferri; a quo adiuti interpretes paullo felicius sane eum vertissent. Lips.

unetvicesimanorum principiis aquilam abstulere; quo dolore accensa legio et impulit rursus primanos, interfecto Orphidio Benigno legato, et plurima signa vexillaque ex hostibus rapuit. a parte alia propulsa quintanorum impetu tertia decima legio; circumventi plurium accursu quartadecimani. et ducibus Othonis iam pridem profugis, Caecina ac Valens subsidiis suos firmabant. accessit recens auxilium, Varus Alfenus cum Batavis, fusa gladiatorum manu, quam navibus transvectam oppositae cohortes in ipso flumine trucidaverant. ita
44 victores latus hostium invecti. et media acie perrupta fugere passim Othoniani, Bedriacum petentes. immensum id spatium; obstructae strage corporum viae. quo plus caedis fuit: neque enim civilibus bellis capti in praedam vertuntur. Suetonius Paulinus et Licinius Proculus diversis itineribus castra vitavere. Vedium Aquilam tertiae decimae legionis legatum irae militum inconsultus pavor obtulit. multo adhuc die vallum ingressus clamore seditiosorum et fugacium circumstrepitur; non probris, non manibus abstinent; desertorem proditoremque increpant, nullo proprio crimine eius, sed more volgi, suum quisque flagitium aliis obiectantes. Titianum et Celsum nox iuvit, dispositis iam excubiis compressisque militibus, quos Annius Gallus consilio precibus auctoritate flexerat, ne super cladem adversae pugnae suismet ipsi caedibus saevirent: sive finis bello venisset seu resumere arma mallent, unicum victis in consensu levamentum. ceteris fractus animus: praetorianus miles non virtute se sed proditione victum fremebat. ne Vitellianis quidem incruentam fuisse victoriam, pulso equite, rapta legionis aquila; superesse cum

1. *principiis*] aliquot libri *principibus*. placet. Lips. ut edd Puteolani et Beroaldi. male. at ABGMR et ed pr *principiis*, quod recte restituit Rhenanus. *principia* intellige primam aciem: *προμάχους* Plutarchus (in Pyrrho 7) vocat; quae et alibi apud nostrum aliosque sic dicitur. v. Gron. Obs. 4 10 p. 156. Ern. cf. Lipsius de Mil. R. 4 3.

7. *varenus alfenus* M[a].

9. *trucidaverant*] Moses du Soul ad Plutarchi Vit. (Oth. 12) t. 5 p. 467 corrigit *trucidaverunt*, male. Ern.

13. *civilibus bellis*] sic BM[a], ed pr, Ryckius, IGronovius. alii scripti et editi *proeliis*. contra 3 19 *bellum* pro *proelio* irrepsit. Ern.

15. *vitavere*] F *petivere*, falso. nam Plutarchus aperte Oth. 13: *τῶν δὲ στρατηγῶν οὔτε Πρόκλος οὔτε Παυλῖνος συνεισελθεῖν ἐτόλμησαν, ἀλλ' ἐξέκλιναν φοβούμενοι τοὺς στρατιώτας*. Lips.

22. vulgo *precibus consilio*.

ipso Othone militum quod trans Padum fuerit; venire Moesicas legiones; magnam exercitus partem Bedriaci remansisse: hos certe nondum victos, et si ita ferret, honestius in acie perituros. his cogitationibus truces aut pavidi, extrema desperatione ad iram saepius quam in formidinem stimulabantur.

45 At Vitellianus exercitus ad quintum a Bedriaco lapidem consedit, non ausis ducibus eadem die oppugnationem castrorum; simul voluntaria deditio sperabatur. sed expeditis et tantum ad praelium egressis munimentum fuere arma et victoria. postera die, haud ambigua Othoniani exercitus voluntate, et qui ferociores fuerant, ad paenitentiam inclinantibus, missa legatio; nec apud duces Vitellianos dubitatum quo minus pacem concederent. legati paulisper retenti. ea res haesitationem attulit ignaris adhuc an impetrassent. mox remissa legatione patuit vallum. tum victi victoresque in lacrimas effusi, sortem civilium armorum misera laetitia detestantes. isdem tentoriis alii fratrum, alii propinquorum volnera fovebant. spes et praemia in ambiguo, certa funera et luctus. nec quisquam adeo mali expers ut non aliquam mortem maereret. requisitum Orphidii legati corpus honore solito crematur; paucos necessarii ipsorum sepelivere; ceterum volgus super humum relictum.

46 Opperiebatur Otho nuntium pugnae nequaquam trepidus et consilii certus. maesta primum fama, dein profugi e praelio perditas res patefaciunt. non exspectavit militum ardor vocem imperatoris. bonum haberet animum iubebant: super-

3. *ferret*] Acidalius addi volebat *fors*. frustra, intelligi potest vel hoc vel *res*. et sic iam vidimus A. 3 15. G vitiose *fieret*, item ed pr *ferrent*. ERN.

9. *munimentum fuere arma et victoria*] Schelius, ad Hyginum p. 128, inclinat eo ut de genere munitionis capiat, extremi imperii Romani temporibus usitatae, qua armorum ordinibus circumdatis castra muniebant; de quo ibi vide. sed additum *victoriae* verbum aliud suadet: item antecedentia, e quibus patet instrumenta ad muniendum necessaria defuisse. tum loca ex antiquioribus prolata nil aliud indicant quam in periculi metu, etiam si castra munita essent, noctu sub armis manere iussos. ERN.

12. *dubitatum*] imo vero *non dubitatum*. idque res et Plutarchus 13 suadent. ideo optima lectio, quam ex M^a adstruit Pichena, *missa legatio; nec apud duces*. LIPS. ante erat in edd omnibus, ut et in scriptis, *missa legatione apud d.* quod vitium e sequentibus natum, ubi *remissa legatione*. ERN. M^a *legatione. capud*.

26. *habere* vulgo.

esse adhuc novas vires, et ipsos extrema passuros ausurosque. neque erat adulatio: ire in aciem, excitare partium fortunam furore quodam et instinctu flagrabant. qui procul adstiterant, tendere manus, et proximi prensare genua, promptissimo Plotio Firmo. is praetorii praefectus identidem orabat ne fidissimum exercitum, ne optime meritos milites desereret: maiore animo tolerari adversa quam relinqui; fortes et strenuos etiam contra fortunam insistere spei, timidos et ignavos ad desperationem formidine properare. quas inter voces ut flexerat voltum aut induraverat Otho, clamor et gemitus. nec praetoriani tantum, proprius Othonis miles, sed praemissi e Moesia eandem obstinationem adventantis exercitus, legiones Aquileiam ingressas nuntiabant; ut nemo dubi-

3. *furore quodam et instinctu*] accipe dictum per hendiadys: *instinctu furoris*, furore quodam instincti. Cic. Verr. 57 2: *quodam furore instinctus.* adde pro domo c. 55. in ed pr est *furoreque amenti instinctu;* unde facta videtur lectio A: *furore quodam et amenti instinctu.* eadem ed (et B) *prensare genua*, quod recepi. ceteri *prehensare;* et deinde *promtissimus Plotius Firmus*, ut A. Ern.

5. *is praetorii praefectus*] duo praefecti praetorio sub Othone, Licinius Proculus et Plotius Firmus. Tacitus 1 46: *praetorii praefectos sibi ipsi legere, Plotium Firmum e manipularibus quondam et Licinium Proculum.* nec alios usquam nominat. ut iure mirer in hac Othonis morte Plutarchum commemorare Pollionem praetorii praefectum. quod vix est ut sit sine mendo. verba eius 18: *οἱ δὲ στρατιῶται, Πολλίωνος τοῦ ἑτέρου τῶν ἐπάρχων ὀμνύειν εὐθὺς εἰς τὸν Οὐιτέλλιον κελεύσαντος* etc. malimque *Πλωτίου.* nisi huic Plotio etiam Pollionis cognomen, quod unum dici superest. Lips. edd ante Rhenanum omnes praeter Puteolanum addunt *erat.* Beroaldus haec verba in parenthesi exhibet. unde suspicio est Tacitum scripsisse: *et proximi prensare genua. promtissimus Plotius Firmus (is praet. praefectus erat) identidem orabat.* Ern.

7. *maiore animo tolerari*] haec illa sunt quibus iugulare Stoicos adversa omnis manus solet: pro quibus scutum habeo equidem, quod opponam, nisi religio me vetet. in hanc mentem igitur et Lucanus 7 105: *fortissimus ille est, qui promtus metuenda pati, si cominus instent, et differre potest.* illa virgo apud egregium vatem (intellego qui Thebaida scripsit): *non est, ut putas, virtus, pater, timere vitam: sed malis ingentibus obstare, nec se vertere, ac retro dare.* sic et Caesar 7 77. et QCurtius 5 9. Biberunt omnes e patera Aristotelis, cuius hoc scitum in Ethicis 3 7 (11): *τὸ δ' ἀποθνήσκειν φεύγοντα πενίαν ἢ ἔρωτα ἤ τι λυπηρὸν οὐκ ἀνδρείου, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ.* heu taceo! Lips.

fortes et strenuos] itaque Florus 4 8: *magnae indolis signum est sperare semper.* Lips.

10. *clamorem* intellige laetantium, ubi flexerat vultum tanquam obsecuturus militum studiis; *gemitum* dolentium, ubi induraverat tanquam mansurus in proposito tristi. ed pr vitiose *induerat.* A *induruerat.* Ern.

12. *e Moesia*] praepositionem servant GM[a] et edd ante Rhenanum restituitque Pichena. Ern.

13. *legiones Aquileiam ingressas*]

tet potuisse renovari bellum atrox, lugubre, incertum victis 47 et victoribus. ipse aversus a consiliis belli "hunc" inquit "animum, hanc virtutem vestram ultra periculis obicere nimis grande vitae meae pretium puto. quanto plus spei ostenditis, si vivere placeret, tanto pulchrior mors erit. experti in vicem sumus, ego ac fortuna. nec tempus computaveritis: difficilius est temperare felicitati, qua te non putes diu usurum. civile bellum a Vitellio coepit, et ut de principatu certaremus armis, initium illic fuit: ne plus quam semel certemus, penes me exemplum erit. hinc Othonem posteritas aestimet. fruetur Vitellius fratre, coniuge, liberis: mihi non ultione neque solatiis opus est. alii diutius imperium tenuerint: nemo tam fortiter reliquerit. an ego tantum Romanae pubis, tot egregios exercitus sterni rursus et rei publicae

de Moesiae legionibus tribus loquitur, de quibus hoc ipsum infra 85: *Aquileiam iam progressae, rapta pecunia et inter se divisa, hostiliter egerunt.* hoc eo noto, quod in Suetonio aliter legas, et dumtaxat *bina ex his legionibus millia praemissa* Aquileiam venisse. in Vesp. 6. et addit metuentes ultionem de alio imperatore cogitasse. sed vereor ut Suetonius alucinetur in *duobus millibus;* qui non e Moesiacis, sed Pannonicis Dalmaticisque fuere. ita enim idem Tacitus supra dixerat 11: *laeta Othoni principia belli, motis ad imperium eius e Dalmatia Pannoniaque exercitibus. fuere quatuor legiones, e quibus bina millia praemissa.* nec apud Tacitum leges de praemissis illis e legionibus Moesiacis. sane, si et rem vides, probabilius, tres ipsas legiones illa violenta et hostilia Aquileiae ausas, et de imperatore deliberasse, quam sola ex iis duo millia electa. Lips.

2. *aversus*] *versus* B.

5. *tanto*, auctore B, delevit Rhenanus; abestque et ab aliis, GHO, nec est sane necessarium. subauditur enim etiam alibi. (vide indicem.) sed quia est in MR, edd ante Rhenanum omnibus cum Pichena et sequentibus servavi. Ern.

experti invicem sumus] fortunam Otho expertus erat, cum imperium tam brevi duraturum accepisset: Othonem autem fortuna, cum is recte modesteque imperasset fortiterque abdicaret. sic bene Pichena. mox *nec* GM[a], edd ante Rhenanum. hic (e B) edidit *ne.* illud melius, beneque restitutum a Pichena. Ern.

7. *difficilius est temperare*] acute, ut solet, Statius hoc expressit Theb. 2 446: *non parcit populis regnum breve.* et est humanum ingenium scilicet avidum tunc et praeceps. Lips. *felicitati* aberat a B. mox pro *illic* Rhenanus malebat *illinc.* bene, si libri iuvarent. at etiam mox *penes me exemplum erit*, non *a me.* Ern.

11. *mihi non ultione*] refer ad praecedentia. nolo ulcisci Vitellium interficiendis fratre, coniuge, liberis, et ex hac ultione solatia mali petere. Ern.

12. *tenuerint*] sic M[a], bene: nam sequitur *reliquerit.* consentit ed pr, recepitque Pichena. ceteri scripti et edd *tenuerunt. reliquerit*, quod deleri vult Rhenanus, (duce B) omnes scripti et edd tuentur; nec abesse potest salva sententiae elegantia. Ern.

14. *streni* M[a].

eripi patiar? eat hic mecum animus, tanquam perituri pro me fueritis. sed este superstites. nec diu moremur, ego incolumitatem vestram, vos constantiam meam. plura de extremis loqui pars ignaviae est. praecipuum destinationis meae documentum habete quod de nemine queror. nam incusare

48 deos vel homines eius est qui vivere velit." talia locutus, ut cuique aetas aut dignitas, comiter appellatos, irent propere neu remanendo iram victoris asperarent, iuvenes auctoritate, senes precibus movebat, placidus ore, intrepidus verbis, intempestivas suorum lacrimas coercens. dari naves ac vehicula abeuntibus iubet; libellos epistolasque studio erga se aut in Vitellium contumeliis insignes abolet; pecunias distribuit, parce, nec ut periturus. mox Salvium Cocceianum fratris filium, prima iuventa, trepidum et maerentem ultro solatus est, laudando pietatem eius, castigando formidinem: an Vitellium tam immitis animi fore ut pro incolumi tota domo ne hanc quidem sibi gratiam redderet? mereri se festinato exitu clementiam victoris. non enim ultima desperatione, sed poscente praelium exercitu, remisisse rei publicae novissimum casum. satis sibi nominis, satis posteris suis nobilitatis

3. *plura de extremis loqui*] quem non capiunt haec alia, ex intimo animorum et affectuum penetrali deprompta? et sunt assidua in nostro scriptore. Quinctilianus simile, Declam. 344: *iam mihi narras moras. ipsum illud secretum quaerere, et putare interesse ubi pereas, non est ardentis in mortem impetus. non fiunt ista nisi subito, nec quisquam (praesertim nulla gravi praecedente caussa) spiritum ratione deposuit.* etiam Aiax apud Sophoclem iam se interfecturus v. 852: *ἀλλ' οὐδὲν ἔργον ταῦτα θρηνεῖσθαι μάτην, ἀλλ' ἀρκτέον τὸ πρᾶγμα σὺν τάχει τινί. ὦ θάνατε, θάνατε, νῦν μ' ἐπίσκεψαι μολών.* Lips.

8. *remanendo* AGM[a] et edd ante Rhenanum. hic (e B) dedit *remorando.* illud bene restituit Pichena. *movebat* porro BGM[a]; idque auctoritati et precibus convenit, non *monebat*, quod (A et) edd ante Pichenam omnes habent. Ern.

12. *in* est in AM[a] et edd ante Rhenanum omnibus. restituit Ryckius, quem cum IGronovio secuti sumus. Ern.

13. *nec ut*] *ne cui* M[a].

Cocceianum] melius ita quam *Cocceium*, quod Plutarchus praefert c. 16. nam et Tranquillus ita appellat in Domit. 10, ubi narrat hunc interfectum. at Suetonius non fratris solum filium, sed ipsum hic fratrem praesentem facere videtur, contra Taciti et Plutarchi narrationem aperte. nam ille in castra evaserat e pugna, seque cum aliis dedidit. Suetonii tamen verba Oth. 10: *fratrem igitur fratrisque filium et singulos amicorum cohortatus.* quae profecto non vera, si verus Tacitus. Lips.

15. *laudando — formidinem*] haec delenda putat Mendoza ep. ad Lips. t. 2 coll. Burm. p. 59. Ern.

quaesitum. post Iulios Claudios Servios se primum in fami-
liam novam imperium intulisse. proinde erecto animo capes-
seret vitam, neu patruum sibi Othonem fuisse aut oblivisce-
49 retur unquam aut nimium meminisset. post quae dimotis
omnibus paulum requievit. atque illum supremas iam curas
animo volutantem repens tumultus avertit, nuntiata consterna-
tione ac licentia militum. namque abeuntibus exitium minita-
bantur, atrocissima in Verginium vi, quem clausa domo ob-
sidebant. increpitis seditionis auctoribus regressus vacavit
abeuntium adloquiis, donec omnes inviolati digrederentur.
vesperascente die sitim haustu gelidae aquae sedavit. tum adla-
tis pugionibus, cum utrumque pertentasset, alterum capiti
subdidit. at explorato iam profectos amicos, noctem quie-
tam, utque affirmatur, non insomnem egit. luce prima in
ferrum pectore incubuit. ad gemitum morientis ingressi li-
berti servique et Plotius Firmus praetorii praefectus unum
volnus invenere. funus maturatum. ambitiosis id precibus
petierat, ne amputaretur caput ludibrio futurum. tulere cor-

3. *neu patruum sibi Othonem*] Plutarchus l. c. μήτ' ἐπιλαθέσθαι παντάπασι, μήτ' ἄγαν μνημονεύειν, ὅτι Καίσαρα θεῖον ἔσχες. non audiemus Beatum, qui verbum *nimium* auctore B codice delet, et una sententiae acumen. totum id enim in eo. sicut et in Plinii loco fuerat ep. 3 14, quem depravarunt: *Largius Macedo, superbus alioqui et saevus dominus, et qui, servisse patrem suum, parum, imo minimum meminisset.* tu scribe *nimium meminisset.* Lips. habent omnes scripti et editi *nimium.* Ern.

4. *post quae*] BGR, ed pr, Puteolanus, Beroaldus *postquam.* ed pr (?) *postque.* mox Rhenanus edidit *iam supremas curas agentem,* e B ms. vulgatum omnes reliqui scripti et editi ante. restituit Pichena. contra bene Rhenanus mox *exitium* dedit (e B) pro *exitum:* quae verba saepe confunduntur. *exitium* GM[a] et ed pr. Ern.

10. *vesperascente*] F est *vesperante,* quod verum arbitramur. Agellius 17 8: *ubi iam vesperaverat.* Lips.

12. *pugionibus*] vocem addunt aliquot libri, *pugionibus duobus.* atque ita Plutarchus 17: δυοῖν ὄντων αὐτῷ ξιφῶν. Lips. recte. sic G et ed Puteolani, unde bene editum a Pichena, ut mox *utrumque,* pro *utrinque,* quod est etiam in ed pr. voluit etiam Rhenanus in textum inseri, sed operae non paruere; neque id vitium editores posteri animadvertere. Ern. *utrimque* M[a].

pertentasset] edd quaedam *praetentasset,* e coniectura non absurda, sed non necessaria. Ern. B *temptasset.*

17. *ambitiosis* h. e. summis, accuratissimis. ambitio est maxime in commemoratione accurata eorum quibus movere possumus in precando, in primis meritorum ac beneficiorum, item submissione quadam petentis. sic Cicero ep 3 7: *ambitiosius facere soleo quam dignitas mea postulat,* h. e. demissius, studiosius. aliter *ambitiosae rogationes* dictae Cic. l. c. 6 12. haec tironibus dicta. Ern.

pus praetoriae cohortes, cum laudibus et lacrimis, volnus manusque eius exosculantes. quidam militum iuxta rogum interfecere se, non noxa neque ob metum, sed aemulatione decoris et caritate principis. ac postea promisce Bedriaci Placentiae aliisque in castris celebratum id genus mortis. Othoni sepulcrum exstructum est modicum et mansurum.

50 hunc vitae finem habuit septimo et tricesimo aetatis anno. origo illi e municipio Ferentio, pater consularis, avus praetorius; maternum genus impar, nec tamen indecorum. pueritia ac iuventa, qualem monstravimus. duobus facinoribus, altero flagitiosissimo altero egregio, tantundem apud posteros meruit bonae famae quantum malae. ut conquirere fabulosa et fictis oblectare legentium animos procul gravitate coepti operis crediderim, ita volgatis traditisque demere fidem non ausim. die quo Bedriaci certabatur, avem invisitata specie apud Regium Lepidum celebri loco consedisse incolae memo-

7. VII *et* XXX] Suetonius anno XXXVIII interfectum dicit. pro Tacito pugnant Savilius et Ryckius, qui apud Suetonium vult rescribi XXXVII. rationes utriusque verae. sed cum pauci admodum dies defuerint anno XXXVII, facile potuit Suetonius annum pro pleno sumere, et anno 38 mortuum dicere. ERN.

8. *Ferentino*] in M[a] est *Ferentio*, quod ipsum quoque rectum est. ceteri scripti et editi (non demum Beroaldus) *Ferentino*. in G plane non est a manu prima, sed secunda addidit in margine. porro ed pr *a municipio*. ceterum intelligenda origo familiae, non natales Othonis. ERN.

9. *maternum genus impar*] quomodo, si splendidissima ea faemina fuit, Suetonio testante? scribit enim de patre Othonis: *ex Albia Terentia splendidissima femina duos tulit filios.* sed melior ibi scriptura, *splendida femina*; quam ex optimo libro Torrentius adnotavit. idque non aliud quam ordinem equestrem proprie notat. LIPS. quasi non et equites *splendidissimi* dici possent, si qui ditiores, antiquis familiis equestribus nati. Atticum quis dubitet splendidissimum vocare? ERN.

15. *invisitata*] sic bene e M[a] edidere Ryckius et Gronovius. ceteri libri omnes *inusitata*, solemni aberratione librariorum et editorum, de qua saepe viri docti, dum id verbum restituunt veteribus scriptoribus, egere, Graevius ad Suet. Aug. 43, et quos ibi laudat Burmannus, Drakenborchius ad Livium saepe (ut 27 39). pro *specie* ed pr habet *facie*. ERN.

16. *luco*] sic BGM[a], ed pr, Rhenanus, sqq. at Puteolanus Beroaldus Alciatus et margo H *vico*. quod verum puto. *celeber lucus* non aliter dicitur nisi ab arboribus, ut apud Ovidium Am. 3 5 3: *celeberrimus ilice lucus*; de quo ad Suetonium. nam hominibus luci neque sacri neque profani celebres sunt; nec ibi coetus fiunt. at *vici celebres* recte dicuntur. Suetonius Aug. 1: *vicus celeberrima parte oppidi.* nec profecto *vico* est a librariis. *loco* fecissent citius, quod Colero placebat, quam *vico*. ut e *vis* subinde factum est *ius*, ita e *vico* factum primum *iuco*, hinc *luco*. secutus est exemplum nostrum Broterius. mox mss quidam et ed Puteolani *alituum*. ERN.

rant, nec deinde coetu hominum aut circumvolitantium alitum territam pulsamve, donec Otho se ipse interficeret; tum ablatam ex oculis; et tempora reputantibus initium finemque miraculi cum̄ Othonis exitu competisse.

1 In funere eius novata luctu ac dolore militum seditio. nec erat qui coerceret. ad Verginium versi, modo ut reciperet imperium, nunc ut legatione apud Caecinam ac Valentem fungeretur, minitantes orabant. Verginius per aversam domus partem furtim degressus irrumpentes frustratus est. earum quae Brixelli egerant cohortium preces Rubrius Gallus tulit. et venia statim impetrata concedentibus ad victorem per Flavium Sabinum iis copiis quibus praefuerat.

2 Posito ubique bello magna pars senatus extremum discrimen adiit, profecta cum Othone ab urbe, dein Mutinae relicta. illuc adverso de praelio adlatum. sed milites ut falsum rumorem aspernantes, quod infensum Othoni senatum arbitrabantur, custodire sermones, voltum habitumque trahere in deterius; conviciis postremo ac probris causam et initium caedis quaerebant, cum alius insuper metus senatoribus instaret, ne praevalidis iam Vitellii partibus cunctanter excepisse victoriam crederentur. ita trepidi et utrinque anxii coeunt, nemo privatim expedito consilio, inter multos societate culpae tutior. onerabat paventium curas ordo Mutinen-

1. *caetum* M^a^. *circumvolitantem alitem* B.

9. *partem furtim degressus*] sic edidit IGronovius et ex parte Ryckius. *partem* AGHMR et ed pr. et sic alibi loquitur Tacitus, ut docuit iam Acidalius. et sic voluerat Muretus. *portam* edidit Puteolanus, non minus bonum, et quod sola M^a^ auctoritate superatur. est et in BO et margine H. mox *degressus*, non *digressus*, recte idem M^a^. sed vitiose cum ABG et ed pr *adversam*, ut supra *adversari* pro *aversari* scribi vidimus a librariis H. 1 38. Ern.

11. *concedentibus ad victorem*] Freinshemius aut excidisse aliquid putat aut interpunctionem mutandam, puncto post *impetrata* posito, et copula *et* ante *posito*. non putem. etiam hoc valuit ad veniam impetrandam, quod etiam eae copiae ad victorem transirent, quibus Sabinus praefuerat. nam in *posito* haud dubie initium novae narrationis de periculo senatus. mox *adverso de proelio* AGM^a^ et edd primae, haud dubie mollius quam *de adv. proelio*, ut (e B) edidit Rhenanus cum sqq usque ad Ryckium. Ern.

23. *tutior*] puto *tutiores*. Lips. A *tutiore* sc. societate; idque edidit Ryckius. sed ita friget *inter multos*. intellige *quisque* e *nemo*. Ern.

ordo Mutinensis] i. e. decuriones Mutinensium, sive senatus, qui in municipiis et coloniis simpliciter *ordo* vocabatur. mox pro *conscriptos* G et edd Puteolani Beroaldi Alciati male *consultos*, quod

sis arma et pecuniam offerendo, appellabatque patres con-
53 scriptos intempestivo honore. notabile iurgium fuit, quo Li-
cinius Caecina Marcellum Eprium ut ambigua disserentem in-
vasit. nec ceteri sententias aperiebant: sed invisum memoria
delationum expositumque ad invidiam Marcelli nomen irrita-
verat Caecinam, ut novus adhuc et in senatum nuper adsci-
tus magnis inimicitiis clauresceret. moderatione meliorum di-
rempti. et rediere omnes Bononiam, rursus consiliaturi; si-
mul medio temporis plures nuntii sperabantur. Bononiae, di-
visis per itinera qui recentissimum quemque percunctarentur,
interrogatus Othonis libertus causam digressus, habere se
suprema eius mandata respondit; ipsum viventem quidem re-
lictum, sed sola posteritatis cura et abruptis vitae blandi-
mentis. hinc admiratio et plura interrogandi pudor; atque
54 omnium animi in Vitellium inclinavere. intererat consiliis
frater eius Lucius Vitellius, seque iam adulantibus offerebat,
cum repente Coenus libertus Neronis atroci mendacio univer-
sos perculit, affirmans superventu quartae decimae legionis,
iunctis a Brixello viribus, caesos victores, versam partium

e compendio scribendi natum est. Ern. *intempesti* Ma.

2. *iurgium inde*] Ma *virgenium.* Ryckius ex A edidit, *notabile in Verginium fuit, quod.* estque sic et in R. male. nec commodus inde sensus nascitur. vulgatum verum. *Caecina* autem qui sit, propterea quod plures memorantur, definire difficile est. a C quidem Caecina Largo consule, et PCaecina Largo, A. 11 33, diversus est. Ern.

8. *consiliaturi*] non muto. Horatius eo verbo usus Ode 3 3 17: *gratum elocuta consiliantibus Iunone divis*, et alii. Lips. Ryckius e codice suo edidit *consulturi.* praeferrem scripturam G *consultaturi*, quae propius ad vulgatum accedit, estque et in HO. in hoc verbo alteram syllabam subinde *si* scribi in mss supra iam vidimus ad A. 3 46. inde reliqua depravatio nasci potuit. sed *consiliaturi* verum puto. idque verbum male negat probum esse Ryckius. v. Davies ad Caes. B. C. 1 19. ubi, ut et c. 73, eadem variatio librorum: sed *consiliandi* et *consiliantibus* recte retinetur. ceterum verbum *consiliare* subindo a librariis Longobardicis illatum libris docent mss Livii, in quibus non uno loco nonnulli id verbum exhibent. v. Drak. ad Epit. 125. Ern.

13. *sola posteritatis cura*] non quomodo vitam imperiumque conservaret, sed quomodo posteris laudaretur, curantem, h. e. mori fortiter meditantem. Ern.

16. *se. i. adul. offerebat* i. e. parabat, ostendebat se paratum audire et accipere adulationes. Ern.

17. *Coenus*] sic Ma aliique mss, *Caenus* G, *Comenus* ed pr. ceterae *Cenus* usque ad Pichenam. mox pro *perculit* legendum *percutit* vel *percussit.* mendacium non percellit, sed percutit; ut hodie sciunt omnes. sed saepe verba haec permutata sunt. v. infra 3 36. Ern. B *pertulit.*

19. *caesos victores*] desunt haec B.

fortunam. causa fingendi fuit ut diplomata Othonis, quae neglegebantur, laetiore nuntio revalescerent. et Coenus quidem rapide in urbem vectus paucos post dies iussu Vitellii poenas luit. senatorum periculum auctum, credentibus Othonianis militibus vera esse quae afferebantur. intendebat formidinem quod publici consilii facie discessum Mutina desertaeque partes forent. nec ultra in commune congressi sibi quisque consulere, donec missae a Fabio Valente epistolae demerent metum. et mors Othonis quo laudabilior, eo velocius audita.

55 At Romae nihil trepidationis; Cereales ludi ex more spectabantur. ut cessisse vita Othonem, et a Flavio Sabino praefecto urbis, quod erat in urbe militum, sacramento Vitellii adactum, certi auctores in theatrum attulerunt, Vitellio plausere; populus cum lauru ac floribus Galbae imagines circum templa tulit, congestis in modum tumuli coronis iuxta lacum Curtii, quem locum Galba moriens sanguine infecerat. in senatu cuncta longis aliorum principatibus composita sta-

1. *diplomata Othonis*] ad cursum publicum ea spectant et a principe dabantur. si ergo ille mortuus, quis pareret? sed de diplomatis plene alibi: nunc Suetonii locum παρέργως emendemus, Calig. 38: *prolata divorum Iulii et Augusti diplomata ut vetera et obsoleta deflebat.* cur deflebat? aut qui id convenit? vidi qui *delebat* vellet. ego *deflabat* vel *difflabat* verum contendo. non enim alio gestu melius expresseris superbum habitum illum contemnentis et respuentis. eaque difflatio etiam in nostris hodie moribus, ubi elevamus quid aut aspernamur. Lips.

3. *rapide in urbem vectus*] ABM[a] et ed pr *rapidum urbem;* unde Rhenanus coniiciebat *rapide in urbem vectus.* id cum GO et alii apud Broterium clare exhibeant, recepi: non quo id Taciti esse pro certo audeam dicere, sed quod malim edere quod in libris scriptis esset, quam meram Puteolani coniecturam *rapidus*, quae vulgo editur. nec displicet IGronovii correctio, *raptim in urbem vectus*, aut Ryckii *rapidius* ex H. 4 71. *rapide* pro festinanter, raptim; et *rapidus cursus* dicitur. Ern.

6. *publici consilii facie* h. e. ita ut non terrore subito, aut dum sibi quisque privatim consulit, sed publico consilio decretus discessus videretur. Ern.

11. *Cereales ludi*] mors Othonis incidit in xii kal. Maias, computatione satis certa, imperavitque 95 dies. atqui supra notavi (15 53, in coniuratione Pisoniana) *Cereris ludos* pridie idus Apriles datos in circo. quod verum est, sed in plures nempe dies, et ad hoc fere tempus productos, ex hoc loco constet. adde quae supra scripsi. Lips.

12. *vita* deest M[a].

13. *sacramento*] mss et edd ante Rhenanum *in sacr.* latinitate postulante Rhenanus delevit *in.* recte. natum est e finali praecedentis verbi, ut alibi apud nostrum et alios. IGronovius mirificus est, ut divinitatem M[a] tueatur, qui, ut ait, nil molitur inepte. Ern. Agr. *in sacramenta*, quod verum putat Ryckius

tim decernuntur. additae erga Germanicos exercitus laudes gratesque, et missa legatio quae gaudio fungeretur. recitatae Fabii Valentis epistolae ad consules scriptae haud immoderate: gratior Caecinae modestia fuit, quod non scripsisset.

56 ceterum Italia gravius atque atrocius quam bello afflictabatur. dispersi per municipia et colonias Vitelliani spoliare, rapere, vi et stupris polluere. in omne fas nefasque avidi aut venales non sacro, non profano abstinebant. et fuere qui inimicos suos specie militum interficerent. ipsique milites regionum gnari refertos agros, dites dominos in praedam aut, si repugnatum foret, ad excidium destinabant, obnoxiis ducibus et prohibere non ausis. minus avaritiae in Caecina, plus ambitionis: Valens ob lucra et quaestus infamis, eoque alienae etiam culpae dissimulator. iam pridem attritis Italiae rebus tantum peditum equitumque, vis damnaque et iniuriae aegre tolerabantur.

57 Interim Vitellius victoriae suae nescius, ut ad integrum bellum, reliquas Germanici exercitus vires trahebat. pauci veterum militum in hibernis relicti, festinatis per Gallias de-

1. *Germanicum exercitus* M[a].

3. *immoderate*] sic edidi e G et edd pr, Puteolani Beroaldi. prima Rhenani editio exhibet *immoderatae:* utrum e correctione Rhenani an vitio operarum, non satis scio. hoc tamen credo, quia nil in notis admonuit. et tamen id omnes sequentes edd servarunt. Ern. *immoderatae* M[a].

4. *gratior Caecinae modestia*] quid ita? quia invaluerat iam illo aevo, ut publice nemo, id est ad consules aut senatum scriberet, praeter principem: alii autem omnes ad istum. itaque superbe se gessisse Valens visus, qui id fecit: modeste Caecina, qui omisit. tale illud H. 4 4 de Muciano: *miserat et epistolas ad senatum, quae materiem sermonibus praebuere. si enim privatus esset, cur publice loqueretur?* Lips.

7. *in omne fas nefasque*] in quodnam fas avidi? aut quod genus dicendi, in fas avidi? debebat esse *in omne nefas avidi.* et omnia quae sequuntur, sunt nefaria. sed videtur *fas nefasque* velut e formula dictum esse in tali sententia, nec verbum *fas* ad vivum resecandum. Ern.

12. *plus ambitionis* i. e. avaritiae et rapinarum quidem nulla conscientia erat, quae debilitaret prohibere conantem: sed cupiebat tamen apud milites gratiosus esse, eorumque gratiam captabat. Ern.

15. *tantum peditum equitumque, vis*] si attendis, haud difficulter mecum fatebere illud *tantum* a glossographo esse, legesque *peditum equitumque vis, damnaque* etc. *vis* pro multitudine et copia tritum. Lips. licet intelligere *eorum vim*, i. e. saevitiam, aviditatem. Acidalius *tanta p. e. vis* malebat Lipsiano; cui favet G *tamen peditum equitumque vis*, sed in vulgato acquiescebat. bene. Ern.

18. *reliquias G. exercitus trahebat* B.

lectibus, ut remanentium legionum nomina supplerentur. cura ripae Hordeonio Flacco permissa; ipse e Britannico delectu octo milia sibi adiunxit. et paucorum dierum iter progressus prosperas apud Bedriacum res ac morte Othonis concidisse bellum accepit. vocata concione virtutem militum laudibus cumulat. postulante exercitu ut libertum suum Asiaticum equestri dignitate donaret, inhonestam adulationem compescit. dein mobilitate ingenii, quod palam abnuerat, inter secreta convivii largitur, honoravitque Asiaticum anulis, foedum mancipium et malis artibus ambitiosum.

58 Isdem diebus accessisse partibus utramque Mauretaniam, interfecto procuratore Albino, nuntii venere. Lucceius Albinus a Nerone Mauretaniae Caesariensi praepositus, addita per Galbam Tingitanae provinciae administratione, haud spernendis viribus agebat. decem novem cohortes, quinque alae, ingens Maurorum numerus aderat, per latrocinia et raptus apta bello manus. caeso Galba in Othonem pronus, nec Africa contentus, Hispaniae angusto freto diremptae imminebat. inde Cluvio Rufo metus; et decimam legionem propinquare littori ut transmissurus iussit. praemissi centuriones qui Maurorum animos Vitellio conciliarent. neque arduum fuit, magna per provincias Germanici exercitus fama. spargebatur insuper, spreto procuratoris vocabulo, Albinum in-
59 signe regis et Iubae nomen usurpare. ita mutatis animis
Asinius Pollio alae praefectus, e fidissimis Albino, et Festus

1. *nomina*] Acidalius suspicatur *numeri* legendum. Ern.
cura belli] verissime e M[a] corrigunt *cura ripae*. nempe Rheni, et ne Germani transirent. Lips. sic primus edidit Pichena. ceteri scripti et editi *belli*. Ern. B *Phordeonio*.

7. *compescit*] Rhenanus e B reposuit *compescuit*. male. istud GMR et edd ante Rhenanum omnes. et sequitur *largitur*. quamquam et alibi praesens perfectum imperfectum apud nostrum eodem loco se excipiunt, tamen ista varietas non inferenda sine consensu bonorum et veterum librorum. Ern. *abscessisse* B.

12. *alvino* M[a]. idem *Lucceius* dedit: vulgo enim *Luccius*.

14. *tangitanae* M[a].

15. XVIIII *cohortes*, V *alae*] in ABM[a] et ed pr legitur *decemnovem cohortes*; unde Ryckius edidit XIX, IGronovius *novendecim* inversis syllabis. G XIIII: excidit V. Puteolanus XVIIII. at in ed Beroaldi aberratum, et editum XVIII, quod ad omnes propagatum. librarius Florentini, dum vult numerum verbis exprimere, ab elegantiori ratione aberravit. Ern.

17. *in Othonem*] sic bene Rhenanus edidit. mss et edd ante *in Othone*. Ern.

23. *Albinum ins. r. etc.*] Agr. *Albinus*. mox Bud. *et fidissimus*.

ac Scipio cohortium praefecti opprimuntur. ipse Albinus dum e Tingitana provincia Caesariensem Mauretaniam petit, appulsus littori trucidatur. uxor eius cum se percussoribus obtulisset, simul interfecta est, nihil eorum quae fierent Vitellio anquirente. brevi auditu quamvis magna transibat, impar curis gravioribus.

Exercitum itinere terrestri pergere iubet: ipse Arare flumine devehitur, nullo principali paratu, sed vetere egestate conspicuus, donec Iunius Blaesus Lugdunensis Galliae rector, genere illustri, largus animo et par opibus, circumdaret principi ministeria, comitaretur liberaliter, eo ipso ingratus, quamvis odium Vitellius vernilibus blanditiis velaret. praesto fuere Lugduni victricium victarumque partium duces. Valentem et Caecinam pro concione laudatos curuli suae circumposuit. mox universum exercitum occurrere infanti filio iubet; perlatumque et paludamento opertum sinu retinens Germanicum appellavit, cinxitque cunctis fortunae principalis insignibus. nimius honos inter secunda, rebus adversis in solatium ces-
60 sit. tum interfecti centuriones promptissimi Othonianorum;

3. *trucidatur*] sic GM[a] et edd Puteolani Beroaldi. at edd pr, Rhenani, sqq *trucidatus*. illud restituit Lipsius. Ern. *adpulsu litoris* M[a], cui *trucidatus* quoque tribuit Furia.

5. *anquirente*] merito id verbum reposui, cum in mss repperissem *acquirente*. *anquiro* enim pro inquiro, sive potius valde quaero, veteri et proba nota signatum verbum est, Ciceroni Varroni aliisque crebro usurpatum, crebro corruptum. Lips. *anquirente* plane M[a]. at ed pr *acquirente*. ante erat *inquirente*, ut est in BG et aliis apud Broterium. Ern.

M[a] *breve auditu vi quamvis magna transibant*. sic et ed pr. *transibant* etiam G. vulgatum verum est. Acidalius coniiciebat *transmittebat*. si quid tentandum foret, mallem *transigebat*, quod eleganter dicitur in hac sententia. sed *transire* quoque bonum est, et pro *transigere* dicitur. v. Cort. ad Sallust. Cat. 1 initio. mox *paratu*, quod Rhenanus (e B) pro *apparatu* edidit, est etiam in ed pr. Ern. AB *in* pro *vi*.

10. *principi*] ego, prinsquam scirem ab interpolatione Rhenani sic legi, corrigebam *principis*. sic enim omnino legendum. *circumdaret* puta Vitellio *ministeria principis*, qualia scilicet princeps Romanus habere circa consuevit. sic H. 1 58: *ministeria principatus per libertos agi solita*. Gron. restitui *principis*, quod etiam G habet. *principi* est in BM[a] edd pr, Rhenani, seqq omnibus praeter Ryckianam. Ern.

12. *humilibus*] in M[a] *vernilibus*; quod germanissimum. Lips. recepit Pichena bene. BG *iuvenilibus*; quod e *vernilibus* natum esse facile patet; unde et *vernilibus* fieri volebat Rhenanus. edd pr et ceterae omnes *humilibus*; usque ad Pichenam. Ern.

19. editio pr *tum interfectis centurionibus* etc. unde Gruterus coniicit fuisse *interfecti ex centurioni-*

unde praecipua in Vitellium alienatio per Illyricos exercitus. simul ceterae legiones contactu, et adversus Germanicos milites invidia, bellum meditabantur. Suetonium Paulinum ac Licinium Proculum tristi mora squalidos tenuit, donec auditi necessariis magis defensionibus quam honestis uterentur. proditionem ultro imputabant, spatium longi ante praelium itineris, fatigationem Othonianorum, permixtum vehiculis agmen ac pleraque fortuita fraudi suae assignantes. et Vitellius credidit de perfidia, et fidem absolvit. Salvius Titianus Othonis frater nullum discrimen adiit, pietate et ignavia excusatus. Mario Celso consulatus servatur. sed creditum fama, obiectum mox in senatu Caecilio Simplici, quod eum honorem pecunia mercari, nec sine exitio Celsi, voluisset. restitit Vitellius, deditque postea consulatum Simplici innoxium et inemptum. Trachalum adversus criminantes Galeria uxor Vitellii protexit.

61 Inter magnorum virorum discrimina (pudendum dictu) Mariccus quidam, e plebe Boiorum, inserere sese fortunae et provocare arma Romana simulatione numinum ausus est. iamque assertor Galliarum et deus (nam id sibi indiderat) concitis octo milibus hominum proximos Aeduorum pagos trahebat, cum gravissima civitas electa iuventute, adiectis a Vitel-

bus. frustra. non patitur vox *Othonianorum*, i. e. ex Othonianis. Ern.

9. *credidit de perfidia et fidem absolvit*, i. e. perfidos fuisse in illo discrimine credidit fingentibus, eaque de caussa fidei in Othonem pristinae veniam dedit. *fidem absolvit* sc. criminis. nam tali tempore fides in hostem crimen est. Ern.

11. *creditum fama*] rectumne? an scribendum *deditum fama?* Lips. non intelligo *deditum fama*. an voluit scribere *diditum fama?* *famae* coniicit Freinshemius. Ern.

18. *Mariccus quidam*] sic scribitur nomen in AGM[a] et edd ante Rhenanum. is edidit *Maricus*. Ern.

20. *nomen*] mss et edd pr, Puteolani *nam*. primus Beroaldus ex ingenio, ut apparet, edidit *nomen*; quod omnes deinceps secuti sunt. mallem Beroaldus correxisset *nam id sibi indiderat nomen* aut *nominis*: teneremus iam sine dubio. credo id verbum excidisse. Ern.

21. *haeduorum* M[a], et c. 63 *hostiae*.

22. *gravissima civitas*, i. e. potens, valida; quo sensu etiam Livius dixit 34 49, ubi v. Dukerum, et ad Flor. 1 3. aliter paullo *graves civitates* dixit Cicero Verr. 2 5 et alibi, pro iis quae propter nobilitatem sunt fide dignae, quarum testimonium audiendum. aliter denique *gravem civitatem* Ovidius Am. 1 9 19, pro hostili. huius loci sensus est e Graeco, ubi βαρεῖς divites, nobiles, potentes. sic βάρος τῆς πόλεως Diodor. Sic. 4 61, ubi v. Wesselingius, laudans etiam βαρεῖα πόλις hoc sensu e Plutarcho t. 2 in Erotico p. 749. saepe sic apud Iosephum hanc vocem observavi. Ern.

lio cohortibus, fanaticam multitudinem disiecit. captus in eo praelio Mariccus ac mox feris obiectus quia non laniabatur, stolidum volgus inviolabilem credebat, donec spectante Vitellio interfectus est.

62 Nec ultra in defectores aut bona cuiusquam saevitum: rata fuere eorum qui acie Othoniana ceciderant testamenta, aut lex intestatis. prorsus, si luxuriae temperaret, avaritiam non timeres. epularum foeda et inexplebilis libido: ex urbe atque Italia irritamenta gulae gestabantur, strepentibus ab utroque mari itineribus; exhausti conviviorum apparatibus principes civitatum; vastabantur ipsae civitates; degenerabat a labore ac virtute miles assuetudine voluptatum et contemptu ducis. praemisit in urbem edictum quo vocabulum Augusti differret, Caesaris non reciperet, cum de potestate nihil detraheret. pulsi Italia mathematici. cautum severe ne equites Romani ludo et arena polluerentur. priores id principes pecunia et saepius vi perpulerant; ac pleraque municipia et coloniae aemulabantur corruptissimum quemque adolescentium pretio illicere.

63 Sed Vitellius adventu fratris et irrepentibus dominationis magistris superbior et atrocior occidi Dolabellam iussit, quem in coloniam Aquinatem sepositum ab Othone rettulimus. Dolabella audita morte Othonis urbem introierat. id ei Plancius Varus praetura functus, ex intimis Dolabellae amicis, apud Flavium Sabinum praefectum urbis obiecit, tanquam rupta custodia ducem se victis partibus ostentasset. addidit tentatam cohortem quae Ostiae ageret; nec ullis tantorum

7. *luxuriae* M[a] et ed pr; quod bene recepit Pichena. ceteri *luxuriam.* mox pro *inexplebilis* GH *inexpiabilis.* sic Cicero Prov. Cons. 1 *expiare suas cupiditates;* ubi tamen Graevius praefert *explere.* atque etiam Phil. 14 4 *expiare egestates* quidam habent pro *explere*; quod rectius. itaque nec hic mutem aliquid. Ern.

11. *ipsae* deest B.

16. *ludo et arena*] facile intelligitur ludum gladiatorium intelligi et amphitheatrum. tamen in Guelf. manus secunda inepte e *ludo* fecit *luto*, quod est in ed pr. Ern.

23. *Plancius Varus*] sic scribendum esse monuerat Spanhemius (de V. et Pr. num. t. 2 p. 593) e nummis Graecis. atque ita esse in M[a] testatur IGronovius, iniquus et hic Spanhemio, addens ceterum alium nummum e Sponio. consentit ed pr, in qua est *Plantius.* G *Plaucius,* edd Puteolani Beroaldi Alciati *Platius.* Rhenanus (e B) *Plautius. Plancius* recepit Gronovius. Ern.

criminum probationibus, in paenitentiam versus seram veniam
post scelus quaerebat. cunctantem super tanta re Flavium
Sabinum Triaria Lucii Vitellii uxor, ultra feminam ferox,
terruit, ne periculo principis famam clementiae affectaret.
Sabinus suopte ingenio mitis, ubi formido incessisset, facilis
mutatu, et in alieno discrimine sibi pavens, ne adlevasse vi-
64 deretur, impulit ruentem. igitur Vitellius, metu et odio, quod
Petroniam uxorem eius mox Dolabella in matrimonium acce-
pisset, vocatum per epistolas, vitata Flaminiae viae celebri-
tate, devertere Interamnium atque ibi interfici iussit. longum
interfectori visum: in itinere ac taberna proiectum humi iu-
gulavit, magna cum invidia novi principatus, cuius hoc pri-
mum specimen noscebatur. et Triariae licentiam modestum
e proximo exemplum onerabat, Galeria imperatoris uxor, non
immixta tristibus; et pari probitate mater Vitelliorum Sexti-

1. *seram*] sic M[a], edd pr et ceterae ante Rhenanum, qui *secundam* e B edidit, quod et G et alii habent. vellem explicasset quid esset *secunda venia post scelus*. Acidalius coniiciebat *veniam secundum scelus quaerebat*. sed locum tamen vitiosum puto; nec intelligo. an quaeri venia ante scelus potest? et an sero petit, qui post facinus petit? Ern.

4. *affectaret* ABMR et edd pr, Puteolani. at Beroaldus *affectare*, quod omnes secuti sunt. ego edidi ex ed pr *ne — affectaret*, quae est vera lectio, quam et secutus est Broterius. nam *affectaret* verum esse consensus bonorum librorum docet. id stare sine *ne* non potest. nec *ut* intelligi potest, ut vult Rhenanus, per latinitatem. *Ne* omitti et intelligi nullis exemplis doceri potest. Horatius Carm. 1 2: *terruit gentes, grave ne rediret seculum Pyrrhae.* Ern. vulgo *terruit e periculo.*

10. *devertere Interamnium*] sic scribendum, non *divertere Interamnam*, ut et vulgo, vel latinitas doceat. sed sic AMR et ed pr. recepit Ryckius *devertere: Interamnium* etiam IGronovius. hoc et G. at ed pr *intra Annium*, corrupte. nempe utroque modo urbs appellata. itaque mss audiendi. intelligitur Interamna in Umbria, ad viam Flaminiam. Ern. B *devertere iter ariminum.*

10. *longum interfectori*] hic ordo verborum in meis libris; et sententia liquet. alii traiiciunt, quid nisi libidine quadam omnia mutandi? Lips. nempe Rhenanus (e B) *in itinere visum* etc. Ern.

14. *non immitis tristibus*] forte *non immixta tristibus*, i. non particeps ullius crudelis aut acerbi consilii. Gron. probat Heins. ep. ad Graev. t. 4 coll. Burm. p. 135. ducta est correctio e Ma, in quo *non immix tristibus*, ut in ed pr *non inmixtricibus*; unde nil aliud commode extricari potest. consentitque consuetudini Taciti, qui etiam *permixtus consiliis* pro particeps et similia dixit. itaque sic in textu scripsi, pro *immitis*, quod e coniectura Pichenae in textum venit. G, edd a Puteolano usque ad Pichenam *minax*; pro quo Rhenanus (e B) malebat *minis.* Triariae licentia fuit, quod se immiscuit caussae Dolabellae, et Sabinum impulit terroribus ad perdendum hominem. modestia ergo Galeriae, quod tam tristium rerum particeps non fuit, sed potius protexit eos qui in periculo essent, ut supra Trachalum. Ern.

lia, antiqui moris. dixisse quin etiam ad primas filii sui epistolas ferebatur non Germanicum a se sed Vitellium genitum. nec ullis postea fortunae illecebris aut ambitu civitatis in gaudium evicta, domus suae tantum adversa sensit.

65 Digressum a Lugduno Vitellium Marcus Cluvius Rufus assequitur omissa Hispania, laetitiam et gratulationem voltu ferens, animo anxius et petitum se criminationibus gnarus. Hilarius Caesaris libertus detulerat, tanquam audito Vitellii et Othonis principatu propriam ipse potentiam et possessionem Hispaniarum tentasset, eoque diplomatibus nullum principem praescripsisset. interpretabatur quaedam ex orationibus eius, contumeliosa in Vitellium et pro se ipso popularia. auctoritas Cluvii praevaluit, ut puniri ultro libertum suum Vitellius iuberet. Cluvius comitatui principis adiectus, non adempta Hispania, quam rexit absens exemplo Lucii Arruntii. eum Tiberius Caesar ob metum, Vitellius Cluvium nulla formidine retinebat. non idem Trebellio Maximo honos. profugerat Britannia ob iracundiam militum: missus est in locum eius Vettius Bolanus e praesentibus.

3. *ambitum civitatis* vocat effusum gratulandae felicitatis adulandique studium. *evinci* antem *in gaudium* est vel invitum redigi et cogi ad laetandum; eoque verbo in primis delectatur Tacitus. sic A. 11 37: *evinci ad miserationem*. 15 64: *blandimentis vitae evicta* sc. ad vivendum. atque *evicta* est in M_a teste Gronovio, non *evecta*, ut Ryckius prodidit, et in G a manu prima. sic edidit primus Rhenanus (e B), idemque exhibent omnes post editi, praeter Pichenam et Ryckium. edd ante Rhenanum omnes *evecta*, et mss nonnulli apud Pichenam. *evehi gaudio*, sive potius *efferri gaudio* dici posse scio, non *evehi in gaudium*. Ern.

5. *ligunduno* M^a.

11. *interpretabatur*] vereor ne hic *et* absorptum sit a praecedente verbo, sive *que* a sequente. *orationibus* bene Rhenanus pro *exhortationibus*, quod est in edd ante omnibus, BGM^a etc. *popularia pro se* sunt, quibus se venditaret populo, quae grata et ad commendandum apta apud populum. Ern.

14. *comitatu*] sic mss et edd ante Rhenanum, qui correxit *comitatui*, cum etiam *luxu* pro *luxui* sit in Annalibus et alia. sed videtur B sic habuisse; quod et de M_a testatur IGronovius. mei omnes *comitatu*. vetus restituit Lipsius. at bene mox Pichena *eum* pro *quem*, e vestigiis M^a ed pr *Aruntium*: ut facile quivis sentiet. Ern. *Aruntium p. Cesar* B. L. *arruntium ti. Caesar* M^a.

19. *Bolanus. e praesentibus*] distingui malim, *Bolanus e praesentibus. angebat* etc, ut significet Bolanum e comitatu principis in Britanniam missum. Lips. sic plane distinguitur in M^a et ed pr. *praesentes* opponuntur iis qui sunt in provinciis. *Vettius* porro vera scriptura nominis, non *Vectius*. v. ad A. 15 3. Ern. *Betius* B, *bettius* M^a.

66 Angebat Vitellium victarum legionum haudquaquam fractus animus. sparsae per Italiam et victoribus permixtae hostilia loquebantur, praecipua quartadecimanorum ferocia, qui se victos abnuebant: quippe Bedriacensi acie vexillariis tantum pulsis vires legionis non affuisse. remitti eos in Britanniam, unde a Nerone exciti erant, placuit, atque interim Batavorum cohortes una tendere ob veterem adversus quartadecimanos discordiam. nec diu in tantis armatorum odiis quies fuit. Augustae Taurinorum, dum opificem quendam Batavus ut fraudatorem insectatur, legionarius ut hospitem tuetur, sui cuique commilitones adgregati a convieiis ad caedem transiere. et praelium atrox arsisset, ni duae praetoriae cohortes causam quartadecimanorum secutae his fiduciam et metum Batavis fecissent. quos Vitellius agmini suo iungi ut fidos, legionem Graiis Alpibus traductam eo flexu itineris ire iubet quo Viennam vitarent: namque et Viennenses timebantur. nocte qua proficiscebatur legio, relictis passim ignibus, pars Taurinae coloniae ambusta; quod damnum, ut pleraque belli mala, maioribus aliarum urbium cladibus oblitteratum. quartadecimani postquam Alpibus degressi sunt, seditiosissimus quisque signa Viennam ferebant. consensu meliorum
67 compressi et legio in Britanniam transvecta. proximus Vitellio e praetoriis cohortibus metus erat. separati primum, deinde addito honestae missionis lenimento, arma ad tribunos suos deferebant, donec motum a Vespasiano bellum crebesceret: tum resumpta militia robur Flavianarum partium fuere. prima classicorum legio in Hispaniam missa, ut pace et otio mitesceret; undecima ac septima suis hibernis redditae; tertiadecimani struere amphitheatra iussi. nam Caecina Cre-

9. *augusta* M^a.

12. *arsisset*] non displicet quod ex A Ryckius profert *exarsisset*. Ern.

19. *obliteratum*] *est* additur edd ante Rhenanum. abest a BG. mox *degressi* verum, e M^a editum a Pichena, pro descenderunt; de quo diximus ad A. 4 49 et alibi. Ern.

23. *separati*] sic BGM^a, edd Rhenani, sqq omnes. at edd antiquiores *separatae*, ut genere conveniret cohortibus. *separati* int. milites praetoriani. mox *deferebant*; quod e M^a edidit Pichena. sic etiam BG et ed pr. ceterae *ferebant*. illud sane proprium in hac re verbum. Ern.

29. *tertiadecimani—iussi*] sic Ma, idemque Rhenanus ex ingenio ediderat. ceteri scripti et editi ante Rhenanum *tertiam decimam—iussit*; quod variandae constructionis studioso Tacito aptius videatur. mox

monae, Valens Bononiae spectaculum gladiatorum edere parabant, nunquam ita ad curas intento Vitellio ut voluptatum oblivisceretur.

68 Et quidem partes modeste distraxerat: apud victores orta seditio, ludicro initio, ni numerus caesorum invidiam bello auxisset. discubuerat Vitellius Ticini adhibito ad epulas Verginio. legati tribunique ex moribus imperatorum severitatem aemulantur vel tempestivis conviviis gaudent; perinde miles intentus aut licenter agit. apud Vitellium omnia indisposita, temulenta, pervigiliis ac bacchanalibus quam disciplinae et castris propiora. igitur duobus militibus, altero legionis quintae, altero e Gallis auxiliaribus, per lasciviam ad certamen luctandi accensis, postquam legionarius prociderat, insultante Gallo et iis qui ad spectandum convenerant in studia diductis, erupere legionarii in perniciem auxiliorum,

voluptatum, quod e Mª edidit Pichena pro *voluptates.* sic etiam BG et ed pr. Ern. *tertia decima* — *iussit* B. *iussit* etiam Mª.

4. *apud victores orta seditio*] vix tandem emersi me ex hac salebra, et vidi errorem. transpositi enim per negligentiam versus sunt, iique in hunc ordinem cogendi: *et quidem partes modeste distraxerat, nisi numerus caesorum invidiam bello auxisset. apud victores orta seditio, ludicro initio. discubuerat Vitellius* etc. si tamen locus integer est, de quo ambigo. scripsi *distraxerat*, non *distinxerat*, ex V. et videtur ad sententiam aptius, quia intellegit Vitellium satis clementer et modeste legiones adversae partis disparasse et per varias provincias distraxisse, ne coirent. Lips. de verbo *distraxerat* consentiunt GMª, de transpositione nec libri nec viri docti nec res. sensus est: ludicra res fuisset, initio suo, quod a re ludicra natum: sed numerus per eam occasionem caesorum tantus fuit (duae cohortes fuere) ut invidia augeretur, quam iam satis gravem bellum contraxerat. *ludicro* (B) edd pr, Rhenani, sqq. at Puteolanus Beroaldus *ludicrorum.* porro *auxisset* est in BMR et ed pr. Rhenanus addidit *nisi*, recte. compendium fuit in libris *n̄* aut *ñ* . *n̄:* id absorpsit prima litera in *numerus.* dehinc *auxit* factum ex *auxisset.* Ryckius *numerus auxit* restituit. ceterum locus est scaber, et fortasse nondum persanatus. Ern. B *destinxerat.* dein *nūs nūs.*

7. *severitate* Mª, et

8. cum B *proinde.*

9. *licentior*] antea *licentiosus* legebatur; quod sane eligam prae isto (*licentior*) quod supposuit Rhenanus. Lips. imo *licenter* debebat edere Rhenanus, quod erat in eius ms, ut est in GMª et ed pr, ediditque Pichena. Ern. *agit* B deest.

11. *propiora* i. e. similiora, eleganter, ut saepe Livius in primis. AB et ed pr *promptiora*, quod non spernit Rhenanus. at clarum est Tacitum dicere voluisse, eam speciem in castris fuisse, ut quis facilius crederet bacchanalia agi quam militarem disciplinam exerceri. Ern.

15. *diductis*] sic bene ed pr, Lipsianae, sqq. at BGMª, ed Puteolani ceteraeque usque ad Lipsium *deductis*, male. ante, *convenerant* mihi videtur h. l. languidius esse. in publicis et indictis spectaculis homines ad spectandum *conveniunt*;

ac duae cohortes interfectae. remedium tumultus fuit alius tumultus. pulvis procul et arma aspiciebantur: conclamatum repente quartam decimam legionem verso itinere ad praelium venire. sed erant agminis coactores: agniti dempsere sollicitudinem. interim Verginii servus forte obvius ut percussor Vitellii insimulatur. et ruebat ad convivium miles, mortem Verginii exposcens. ne Vitellius quidem, quanquam ad omnes suspiciones pavidus, de innocentia eius dubitavit. aegre tamen cohibiti qui exitium viri consularis et quondam ducis sui flagitabant. nec quemquam saepius quam Verginium omnis seditio infestavit. manebat admiratio viri et fama: sed
69 oderant ut fastiditi. postera die Vitellius, senatus legatione quam ibi opperiri iusserat audita, transgressus in castra ultro pietatem militum collaudavit, frementibus auxiliis tantum impunitatis atque adrogantiae legionariis accessisse. Batavorum cohortes ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissae, principium interno simul externoque bello parantibus fatis. reddita civitatibus Gallorum auxilia, ingens numerus et prima statim defectione inter inania belli assumptus. Ceterum ut largitionibus affectae iam imperii opes sufficerent, amputari legionum auxiliorumque numeros iubet, vetitis supplementis; et promiscae missiones offerebantur. exitiabile id rei publicae, ingratum militi, cui eadem munia inter paucos, periculaque ac labor crebrius redibant. et vires luxu corrumpebantur, contra veterem disciplinam et instituta maiorum, apud quos virtute quam pecunia res Romana melius stetit.

in re tali et subita fit *concursus hominum*. Ern.

9. *viri* non est in ABM^{a}.

12. *fastiditi*] quibus noluerit imperare, oblato quamvis imperio. Ern.

15. vulgo *cohortes Batavorum*.

19. *inania belli* h. e. quae speciem magis terribilem haberent quam vim. ea species est etiam in multitudine copiarum; et hac caussa illa auxilia assumta. *inania* sic dici Tacito supra quoque vidimus. firmatur lectio BGM^{a} et edd veteribus. nam in ed pr *munia* vitiose factum ex *inania*. frustra alii tentarunt *initia*, ut est in A, cum iam sit *prima defectione*, quae sunt ipsa initia belli; alii *immania*, ut Lipsius; alii *minas* etc. Ern.

20. *affectae* i. e. diminutae et fractae. ed pr *tam* et mox *emissiones*; quorum illud e *iam* natum, hoc e geminatione praecedentis finalis. ceterum A *iam*. ceteri male *tamen*, quod e *tam* natum. ordo est, *ut opes i. i. affectae suff. largitionibus*. Ern. BM^{a} *tam* et *missiones*.

22. *exitiabile*] sic BGM^{a}, ed pr, Pichena, seqq. *exitiale* edidit Pu-

70 Inde Vitellius Cremonam flexit, et spectato munere Caecinae insistere Bedriacensibus campis ac vestigia recentis victoriae lustrare oculis concupivit. foedum atque atrox spectaculum. intra quadragesimum pugnae diem lacera corpora, trunci artus, putres virorum equorumque formae, infecta tabo humus, protritis arboribus ac frugibus dira vastitas. nec minus inhumana pars viae, quam Cremonenses lauru rosisque constraverant, exstructis altaribus caesisque victimis regium in morem; quae laeta in praesens mox perniciem ipsis fecere. aderant Valens et Caecina, monstrabantque pugnae locos: hinc irrupisse legionum agmen, hinc equites coortos, inde circumfusas auxiliorum manus. iam tribuni praefectique, sua quisque facta extollentes, falsa vera aut maiora vero miscebant. volgus quoque militum clamore et gaudio deflectere via, spatia certaminum recognoscere, aggerem armorum, strues corporum intueri, mirari. et erant quos varia fors rerum

teolanus et ceteri ante Pichenam; et id quoque verbum probum. Ern.

4. *intra* XL *p. diem*] si non plane insititia sunt haec verba, vereor ne legendum sit *ultra*, non *intra*. ipsa diuturnitas temporis facit intelligi foeditatem spectaculi. ea exprimitur si *ultra* 40 dies insepulta cadavera iacuere; non si *intra*. probat Mullerus. veteres porro libri interpungunt post *diem*, non ante *intra*. mox *ac fr*. AM[a] et ed pr, alii *atque*. Ern.

7. *inhumana* i. e. insolens apparatu et tyrannica specie. frustra Rhenanus *inamoena* coniicit. A et ed pr *minus humana*. mox *lauru* mss et edd veteres. Rhenanus (e B) cum sequacibus dedit *lauro*. ed pr *laurus rosasque*. Ern. Ma *lauru rosasque*.

8. arae istae et victimae Vitellii Genio et Victoriae. foeda, sed vetus adulatio; quam in adventu regum aut principum usurparunt Graeci Latinique. Iustinus 24 3: *Arsinoe praegressa virum festum diem urbi indicit, domos templa ceteraque omnia exornari iubet, aras ubique hostiasque disponi*. sic de Metello Pio Valerius 9 5. factum et Caesari e Gallia reduci. Hirtius B. G. 8 51. et passim deinde principibus. in Caligula Suetonius 13, in Galba idem 18. Plinius Paneg. de adventu Traiani 23: *ut plena altaribus, angusta victimis cuncta!* alius panegyristes (Mamertinus) ad Maximianum c. 6: *totamque hanc urbem repentina tua in hostes eruptione solicitam, laetitia et exultatione et aris flagrantibus et sacrificiis et odoribus, accensis numini tuo, implesti*. Lips.

11. *inrupisse*] sic e M[a] edidit Pichena. idem erat in B et ed pr. at G et edd ceterae *erupisse*. quod mihi melius videtur: est enim usitatum in hac re verbum, ut supra vidimus hoc ipso libro. et convenit melius primum τῷ *hinc* et τῷ *coortos*. huc *irrupisse* dici potest, non *hinc*, sed *erupisse*. mox bene editum a Pichena *falsa, vera*, e BM[a], pro *falso vera*. consentit ed pr. Ern.

16. *mirari*] sic BM[a] et ed pr; quod melius vulgato *mirarique*. itaque sic cum IGronovio edidi. mox dedi *sors* ex ed pr pro *fors*. Ern.

lacrimaeque et misericordia subiret. at non Vitellius flexit oculos, nec tot milia insepultorum civium exhorruit. laetus ultro et tam propinquae sortis ignarus instaurabat sacrum dis loci.

71 Exin Bononiae a Fabio Valente gladiatorum spectaculum editur, advecto ex urbe cultu. quantoque magis propinquabat, tanto corruptius iter, immixtis histrionibus et spadonum gregibus et cetero Neronianae aulae ingenio. namque et Neronem ipsum Vitellius admiratione celebrabat, sectari cantantem solitus, non necessitate, qua honestissimus quisque, sed luxu et saginae mancipatus emptusque. ut Valenti et Caecinae vacuos honoris menses aperiret, coartati aliorum consulatus, dissimulatus Marcii Macri tanquam Othonianarum partium ducis; et Valerium Marinum destinatum a Galba consulem distulit, nulla offensa, sed mitem et iniuriam segniter laturum. Pedanius Costa omittitur, ingratus principi ut adversus Neronem ausus et Verginii exstimulator: sed alias protulit causas. actaeque insuper Vitellio gratiae, consuetudine servitii.

72 Non ultra paucos dies, quanquam acribus initiis coeptum, mendacium valuit. exstiterat quidam Scribonianum se Camerinum ferens, Neronianorum temporum metu in Histria occultatum, quod illic clientelae et agri veterum Crassorum ac nominis favor manebat. igitur deterrimo quoque in argumentum fabulae assumpto, volgus credulum et quidam militum, errore veri seu turbarum studio, certatim adgregabantur, cum pertractus ad Vitellium interrogatusque quisnam mortalium esset, postquam nulla dictis fides et a domino noscebatur, condicione fugitivus, nomine Geta, sumptum de eo supplicium servilem in modum.

1. *flexit oculos*] e Virgilio sumtum, Aen. 4 369: *num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?* paullo post G *quanto* sine *que*; quae a manu secunda addita est. melius videtur. Ern.

5. *quantoque magis*] refer ad *inhumanum iter* supra c. 70. Ern.

12. *MMacri*] scribendum videtur *Martii Macri*. nam ita eum supra crebro nominat, qui praefectus gladiatoribus fuit. Lips. et sic edidit Pichena. mss et edd omnes *Marci*. Ern.

21. *histria* M^a: vulgo *Istria*.

26. *interrogatusque*] copula bene addita a Rhenano (e B). consentit G et ed pr. mox *e Syria* mss, edd ante Rhenanum omnes. deletam ab ipso praepositionem, quae sane abesse posset, si libri consentirent, restituit Pichena. Ern.

29. *servilem in* A: vulgo *in servilem*.

73 Vix credibile memoratu est quantum superbiae socordiaeque Vitellio adoleverit, postquam speculatores e Syria Iudaeaque adactum in verba eius Orientem nuntiavere. nam etsi vagis adhuc et incertis auctoribus, erat tamen in ore famaque Vespasianus, ac plerumque ad nomen eius Vitellius excitabatur. tum ipse exercitusque, ut nullo aemulo, saevitia
74 libidine raptu in externos mores proruperant. at Vespasianus bellum armaque et procul vel iuxta sitas vires circumspectabat. miles ipsi adeo paratus ut praeeuntem sacramentum et fausta Vitellio omnia precantem per silentium audierint. Muciani animus nec Vespasiano alienus et in Titum pronior. praefectus Aegypti Tiberius Alexander consilia sociaverat. tertiam legionem, quod e Syria in Moesiam transisset, suam numerabat. ceterae Illyrici legiones secuturae sperabantur; namque omnes exercitus flammaverat adrogantia venientium a Vitellio militum, quod truces corpore, horridi sermone ceteros ut impares irridebant. sed in tanta mole belli plerumque cunctatio; et Vespasianus modo in spem erectus, aliquando adversa reputabat. quis ille dies foret quo sexaginta aetatis annos et duos filios iuvenes bello permitteret? esse privatis cogitationibus progressum, et prout velint, plus minusve sumi ex fortuna: imperium cupientibus nihil medium

10. *omnia*] Freinshemius corrigit *omina*. verbum *precari* me impedit quo minus satis probem. precando bene ominamur et omina facimus: sed non precamur omina, ut opinor. Ern.

12. *Alexander*] praenomen addidit Muretus.

13. *de siria* M^a.

15 B *omnis exercitus flammaverat ad arrogantiam*, ut volebat Muretus. Ern.

17. *inerat a mole*] in M^a *iniant a mole*; ex quo Pichena *in tanta mole*. Lips. idemque in alio ms clare reperit. sic et G, sed a manu secunda, et ed pr. at Puteolanus edidit *inerat a mole*, quod usque ad Pichenam editi praeferunt; fuitque in G a manu prima. Ern. B *inerat amor belli*.

19. LX *aetatis annos*] Pichena suspicatur legendum, *sexagesimo aetatis anno se*. vulgatum recte defendit Gruterus. Ern.

21. *regressum*] sic correxit Lipsius, eamque correctionem recepit Freinshemius cum seqq edd. bene. sensus est: privati cum aliquid in rebus privatis suscipiunt, possunt progredi quoad volunt: ubi incipit displicere consilium, regredi possunt, poenitentiae locus est. at qui imperium affectant, cum semel coeperunt agere, non licet subsistere aut regredi. nam si desinant persequi coepta, pereundum est. hic sensus ita clare desiderat *regressum*, ut mirer etiam Pichenam ei emendationi oblocutum esse. bene Freinshemius laudat ex A. 4 11: *nullo ad poenitendum regressu*. ceterum mss et edd ante Freinshemium omnes *progressum*. mox R et ed

75 inter summa et praecipitia. versabatur ante oculos Germanici exercitus robur, notum viro militari: suas legiones civili bello inexpertas, Vitellii victrices, et apud victos plus querimoniarum quam virium. fluxam per discordias militum fidem, et periculum ex singulis: quid enim profuturas cohortes alasque, si unus alterque praesenti facinore paratum ex diverso praemium petat? sic Scribonianum sub Claudio interfectum; sic percussorem eius Volaginium e gregario ad summa militiae provectum. facilius universos impelli quam singulos vitari.

76 his pavoribus nutantem et alii legati amicique firmabant et Mucianus, post multos secretosque sermones iam et coram ita locutus. "omnes qui magnarum rerum consilia suscipiunt, aestimare debent an quod inchoatur rei publicae utile, ipsis gloriosum, aut promptum effectu, aut certe non arduum sit. simul ipse qui suadet considerandus est, adiciatne consilio periculum suum, et si fortuna coeptis affuerit, cui summum decus acquiratur. ego te, Vespasiane, ad imperium voco tam salutare rei publicae quam tibi magnificum. iuxta deos in

pr *et praecipitia* pro vulgato *aut pr.* quod probant Rhenanus et Gruterus; idque sequendum putavi. Ern. B *ac.*

6. *praesenti facinore*] sic Rhenanus e B edidit, idque omnes secuti sunt. sed altera vetus lectio *facinori* non minus bona est, hoc sensu: si quis praemium petat ab adversa parte, quod praesenti facinori semper paratum est. etiam in altera lectione *paratum* tamen sic intelligendum; quod semper sperare potest talia ausus, quod ei semper paratum est. *praesens facinus* est audax, atrox. Ern.

8. *Volaginium*] quidam libri *Volaginum*, ut A ed pr. indictum aliis nomen. v. IGronovium. Ern.

11. multi illi et secreti sermones partim coram habiti, partim per Titum facti. v. c. 79 extr. *multis sermonibus* qui ab absentibus per Titum facti, opponitur maxime *coram. secretis* porro sermonibus opponitur, quia praesentibus legatis et amicis factus, ut patet e c. 78 initio. non igitur erat quare hic Freinshemius haereret et aliquid excidisse putaret. ceterum M[a] habet *et ioronam* [*coronam* Furia], unde IGronovius coniicit *et ad coronam.* at *corona* de tali conventu non dicitur. nam et Cicero dicit de tali conventu *sibi coronam defuisse*, cum pro Deiotaro diceret, quia iudicium in cubiculo Caesaris habitum fuerat. Ern.

13. *aestimare*] BG et ed pr *extimare*, i. e. *existimare*, ut est in R; quod melius puto. Ern.

14. *certe non*] in M[a] *non certe non.* IGronovius putat verum esse *aut non*, *certe non arduum:* non ego. oppositi *aut non* nulla nec elegantia nec necessitas. Ern. antea *effectum* M[a].

17. *voco tamquam salutare* M[a].

18. *magnificum. iuxta deos*] sic interpungendum, si sensus constare debet, ut est in G, edd Puteolani Beroaldi etc. possis suspicari, *quam salutare reipublicae*, *quam tibi magnificum*, *iuxta deos*, *i. t. m. p. e.* sed sententia illud potius desiderat. in eius manu esse dicit, an velit imperium illud habere. Ern. B *vixit deos.*

tua manu positum est. nec speciem adulantis expaveris. a contumelia quam a laude propius fuerit post Vitellium eligi. non adversus divi Augusti acerrimam mentem, nec adversus cautissimam Tiberii senectutem, ne contra Gai quidem aut Claudii vel Neronis fundatam longo imperio domum exsurgimus. cessisti etiam Galbae imaginibus. torpere ultra, et polluendam perdendamque rem publicam relinquere, sopor et ignavia videretur, etiam si tibi, quam inhonesta, tam tuta servitus esset. abiit iam et transvectum est tempus, quo posses videri concupisse: confugiendum est ad imperium. an excidit trucidatus Corbulo? splendidior origine quam nos sumus, fateor: sed et Nero nobilitate natalium Vitellium anteibat. satis clarus est apud timentem quisquis timetur. et posse ab exercitu principem fieri sibi ipse Vitellius documento, nullis stipendiis, nulla militari fama, Galbae odio provectus. ne Othonem quidem ducis arte aut exercitus vi, sed praepropera ipsius desperatione victum, iam desiderabilem et magnum principem fecit, cum interim spargit legiones, exarmat cohortes, nova cotidie bello semina ministrat. si quid ardoris ac ferociae miles habuit, popinis et comissationibus et principis imitatione deteritur. tibi e Iudaea et Syria et Aegypto novem legiones integrae, nulla acie exhaustae, non

1. *a contumelia — fuerit*] ed pr *tam a — fueris.* quod est etiam in G a manu secunda. male. paullo insolentius dictum est pro *contumeliae propius quam laudi fuerit.* mox *ne — quidem* edidi cum Ryckio et Gronovio e BM[a] pro *nec — quidem.* v. ad 4 35. Ern.

6. *torpore* M[a].

9. *abiit iam et transvectum*] obscura est sententia, et ergo acuta. an hoc vult, iam senem esse Vespasianum, et in hac modesta aetate nihil iuveniliter aut cupide atque ambitiose visum iri agere, sed omnia studio et amore reipublicae? an potius alio telo et proprio periculo excitat? abiit iam tempus, nec in tua manu est dissimulare aut tegere cupidinem imperii. iam innotuit multis signis, et, ut salvus sis, *confugiendum est ad imperium.* Lips. B *concepisse*, ed pr *concupiscere.* ceterum prior Lipsii interpretatio vera est. non videbere cupiditate aliqua elatus imperium appetere, ut eo nomine reprehendi possis, sed necessitate publica privataque coactus. Ern.

14. *documento est*] sic edd omnes. at *est* a BGM[a] abest; meliusque abest. itaque delevi. Ern.

16. *ne Othonem — sed*] brevitatis et sententiarum in arctum compingendarum studium duriorem hic orationem fecit, ut non grammatice structa sit. insunt duo argumenta: primum, victus Otho non est argumentum Vitellium esse bonum ducem aut Vitellianos fortes milites. alterum, Vitellii foeditas facit ut etiam Otho magnus et desiderabilis princeps fuisse videatur. ante Rhenanum erat vitiose *exercitus sui.* Ern.

discordia corruptae; sed firmatus usu miles et belli domitor externi; classium alarum cohortium robora, et fidissimi reges,
7 et tua ante omnes experientia. nobis nihil ultra adrogabo quam ne post Valentem ac Caecinam numeremur. ne tamen Mucianum socium spreveris, quia aemulum non experiris. me Vitellio antepono, te mihi. tuae domui triumphale nomen, duo iuvenes, capax iam imperii alter, et primis militiae annis apud Germanicos quoque exercitus clarus. absurdum fuerit non cedere imperio ei cuius filium adoptaturus essem, si ipse imperarem. ceterum inter nos non idem prosperarum adversarumque rerum ordo erit. nam si vincimus, honorem quem dederis habebo: discrimen ac pericula ex aequo partiemur. immo ut melius est, tu hos exercitus rege, mihi bellum et praeliorum incerta trade. acriore hodie disciplina victi quam victores agunt. hos ira, odium, ultionis cupiditas ad virtutem accendit: illi per fastidium et contumaciam hebescunt. aperiet et recludet contecta et tumescentia victricium partium volnera bellum ipsum. nec mihi maior in tua vigilantia parcimonia sapientia fiducia est quam in Vitellii

12. *pericula* e M[a] edidit Pichena pro *periculum*. sic et ed pr. *partiemur* ABGMR, edd pr, Puteolani; idque bene restitutum a IGronovio. in Beroaldi ed irrepsit *partiemur*, dubium an de consilio Beroaldi; inde ad omnes edd propagatum. pericula non partimur ex aequo, sed subimus. Ern. B *periculum*.

13. *tu hos*] *tuos* BM[a].

17. *aperiet et recludet*] vix abest quin ad haec Demosthenis sit adspectum, et certe paria sunt, in Olynthiaca: *ὥσπερ ἐν τοῖς σώμασιν ἡμῶν, ἕως μὲν ἐρρωμένος ᾖ τις, οὐδὲν ἐπαισθάνεται τῶν καθ' ἕκαστα σαθρῶν, ἐπὰν δὲ ἀρρώστημά τι συμβῇ, πάντα κινεῖται, κἂν ῥῆγμα, κἂν στρέμμα, κἂν ἄλλο τι τῶν ὑπαρχόντων σαθρὸν ᾖ. οὕτω καὶ τῶν πόλεων καὶ τῶν τυράννων, ἕως μὲν ἂν ἔξω πολεμῶσιν, ἀφανῆ τὰ κακὰ τοῖς πολλοῖς ἐστίν· ἐπειδὰν δὲ ὅμορος πόλεμος συμπλακῇ, πάντα ἐποίησεν ἔκδηλα.* Lips. Demosthenes prima in Philippum: *οὐκ ἐπὶ τὴν ἐκείνου πλευσούμεθα; ποῖ δὴ προσορμούμεθα, ἤρετό τις. εὑρήσει τὰ σαθρὰ τῶν ἐκείνου πραγμάτων αὐτὸς ὁ πόλεμος.* Gron. *tumor* eleganter et proprie de vulneribus nondum sanatis et erupturis mox dicitur apud Ciceronem et alios. Ern.

19. ambigo de voce *parcimoniae.* convenit in Vespasianum, scio; quem sordidum avarumque omnes faciunt, non solum parcum. sed cur inter principes et illustres virtutes hanc domesticam privatamque nominet? aut cur in ea fiduciam boni eventus collocet? non digna videtur quae ad imperium adiuvet aut ad id gradum struat, nisi fortasse comparatione Vitelli dictum, qui natus ad prodigendum. utcumque, liceat dubitare an non reponendum *acrimonia.* sed, ut dixi, dubitare. Lips. ut opponatur *inscitiae,* sapientia saevitiae, ut apud Ciceronem pro Marcello c. 3 et 6. nam clementia a magnitudine animi ducitur, quae centies apud Ciceronem sapientia. *parsimoniae* quidem verbum sanum

torpore inscitia saevitia. sed meliorem in bello causam quam
78 in pace habemus: nam qui deliberant, desciverunt." post Muciani orationem ceteri audentius circumsistere, hortari, responsa vatum et siderum motus referre. nec erat intactus tali superstitione, ut qui mox rerum dominus Seleucum quendam mathematicum rectorem et praescium palam habuerit. recursabant animo vetera omina. cupressus arbor in agris eius, conspicua altitudine, repente prociderat, ac postera die eodem vestigio resurgens procera et latior virebat. grande id prosperumque consensu haruspicum; et summa claritudo iuveni admodum Vespasiano promissa. sed primo triumphalia et consulatus et Iudaicae victoriae decus implesse fidem ominis videbantur: ut haec adeptus est, portendi sibi imperium credebat. est Iudaeam inter Syriamque Carmelus: ita vocant montem deumque. nec simulacrum deo aut templum:

non puto. nam quod Acidalius pro clementia dici putat, usus loquendi repugnat. nimis nota de Vespasiani avaritia opinio parsimoniam hic Tacito obtrusit. Ern.

1. *sed* M^a: vulgo *sed et.*

2. *qui deliberant, desciverunt*] acute et vere dictum. fidem enim iam fregit, qui deliberat an servet. Plutarchus exprimere in Galba voluit (magni fecit ille vir hunc nostrum, et quamquam aevo compar, multa verbatim ex hac historia convertit), ubi Vinnium facit Galbam excitare et alloqui c. 4: *ὦ Γάλβα, τίνα τρόπον βουλεύεσθε; τὸ γὰρ ζητεῖν Νέρωνι εἰ πιστοὶ μένοιμεν, ἤδη μενόντων ἐστί.* vocula negans excidit, et legendum *ἤδη οὐ μενόντων.* verto: *o Galba, quomodo deliberas? nam quaerere an Neroni fidi maneamus, iam non manentium est.* alludit et hoc Taciti, in Agricola 15: *iam ipsos, quod difficillimum est, deliberare. porro in eiusmodi consiliis periculosius esse deprehendi quam audere.* Lips.

4. *siderum motus*] V. ad A. 4 58. Ern. pro *audentius* B *audientium.*

7. *omina*] sic M_a recte, idque editum a Pichena. ceteri libri omnes *omnia,* solita confusione. mox pro *latior virebat* Trillerus *laetior virebat* legendum putat Obs. 1 8. iuvat Suet. Vesp. 5: *viridior resurrexit.* sed quia omnes libri in vulgata consentiunt, et latitudo quoque in arboribus omen magni imperii et magnae felicitatis, nihil tentandum puto. idem Suetonius l. c. de arbore in suburbano Flaviorum per tres Vespasiae partus singulos ramos edente: *secundum praevalidum ac prolixum, et qui magnam felicitatem portenderet.* quod ibi *prolixus,* id h. l. est *latus.* Adde Iustin. 1 4. Ern.

13. *videbantur*] ABM^a et ed pr *videbatur,* impersonaliter. nam ut ad *decus* referatur verbum numero potius quam ad praecedentia simul, quod alibi in Tacito vidimus, non sinit, ut opinor, mox sequens *haec.* Ern.

14. *Carmelus*] de hoc monte et aliis duobus eiusdem nominis in Palaestina, non confundendis cum hoc, v. ad Suet. Vesp. c. 5. Ern.

15. *simulacrum*] parissimum illud, quod de Herculeo fano ad Gades tradit Silius 3 30: *sed nulla effigies simulacraque nota deorum maiestate locum et sacro implevere timore.* Lips.

sic tradidere maiores, aram tantum et reverentiam. illic sacrificanti Vespasiano, cum spes occultas versaret animo, Basilides sacerdos inspectis identidem extis "quicquid est" inquit, "Vespasiane, quod paras, seu domum exstruere seu prolatare agros sive ampliare servitia, datur tibi magna sedes, ingentes termini, multum hominum." has ambages et statim exceperat fama et tunc aperiebat. nec quicquam magis in ore volgi. crebriores apud ipsum sermones, quanto speran-
79 tibus plura dicuntur. haud dubia destinatione discessere, Mucianus Antiochiam, Vespasianus Caesaream: illa Syriae, haec Iudaeae caput est.

Initium ferendi ad Vespasianum imperii Alexandriae coeptum, festinante Tiberio Alexandro, qui calendis Iuliis sacramento eius legiones adegit. isque primus principatus dies in posterum celebratus, quamvis Iudaicus exercitus quinto nonas Iulias apud ipsum iurasset, eo ardore ut ne Titus quidem filius exspectaretur, Syria remeans et consiliorum inter Mucianum ac patrem nuntius. cuncta impetu militum acta,
80 non parata concione, non coniunctis legionibus. dum quaeri-

1. *aram tantum et reverentiam*] sic scripti et editi omnes, praeter Ryckium, qui edidit ex A *ara et reverentia*, ut Rhenano et Grotio placuit. defenditur vulgatum a Grutero ad 3 61, sed non similibus satis exemplis, item a IGronovio. et potest sane pendere a *tradidere: aram tantum et reverentiam tradidere.* sed illud mallem, si libri boni faverent. G a manu prima *sed tradidere maiores aram.* quod placeret, si plures libri haberent. nunc correctio librarii videtur vulgatum non concoquentis. Ern.

11. *hoc* M[a].

12. *ferendi*] vereor ne Tacitus dederit *deferendi;* quod est legitimum verbum. *ferre ad aliquem imperium* nunquam reperi. et substitui simplicia compositis errore librariorum, supra vidimus c. 67. nec valde placet *initium coeptum.* an *captum* scribendum? *coepi* quidem et *cepi* et alibi confusa, c. 97. adde dicta ad A. 6 15. mox *in sacramento* M[a]. vid. ad c. 55. Ern.

14. *primus principatus dies*] dies ille natalis imperii decore dictus. Spartianus Hadriano 4: *tertio iduum earundem natalem imperii statuit celebrandum.* Lips.

15. v *nonas*] Suetonio 6 scriptum *quinto idus.* sed eum ad exemplar Taciti emendandum videri non vane pronuntiat Torrentius. Lips. itaque fecimus nos. nam Taciti traditio verissima, ut demonstrat Pagius; nec in tali re errare potuit Suetonius. vide ibi dicta. Ern.

16. Rhenanus (duce B) delevit *eo ardore*, et initium novae sententiae fecit in verbis *ut ne* etc. sed omnes libri agnoscunt, nec commode abesse possunt. ed pr aliaeque hic quoque vitiose *nec quidem.* Ern.

19. *non parata cognitione*] cui rei hic cognitio? quam vocem Taciti mens planissime sprevit. emendo vero *non paratu ac concione.* Lips. Pichena *non parata concione,* quod in A repertum recepit Ryckius,

tur tempus locus quodque in re tali difficillimum est, prima vox, dum animo spes timor ratio casus obversantur, egressum cubiculo Vespasianum pauci milites, solito assistentes ordine ut legatum salutaturi, imperatorem salutavere. tum ceteri accurrere, Caesarem et Augustum et omnia principatus vocabula cumulare. mens a metu ad fortunam transierat. in ipso nihil tumidum, adrogans aut in rebus novis novum fuit. ut primum tantae mutationis offusam oculis caliginem disiecit, militariter locutus laeta omnia et affluentia excepit.

quem imitati sumus, non tam fiducia libri illius quam rei necessitate. nam in tali re semper oratio ad milites habita, si non impetu et festinanter nimis acta, ut docent exempla Galbae, Othonis, Suet. Galb. 10, supra 1 36, aliorumque alibi. similis corruptio apud Suet. Tit. 6, ubi Titus traditur ACaecinam interfecisse. *sane urgente discrimine, cum etiam chirographum eius praeparatae apud milites concionis deprehendisset.* ubi vulgo *coniurationis:* nos *concionis* rescripsimus, idque imitatus est Oudendorpius. adde ad A. 4 42. Ern.

1. *locusque*] IGronovius delevit *que* e M[a], nec habet B. in G quoque omissum, sed supra adscriptum est, eadem, ut videtur, manu. semper sic ista iungunt scriptores, etiam noster; unde nil mutavi. adde ad A. 4 10. Ern. mox B omittit *est.*

3. *adsistentes*] sic e M[a] [qui *adsistent*] edidit Pichena. alii omnes *adsistunt.* unde Ryckius putat verum esse *adsistunt ordine et legatum salutaturi* etc. quod placet. ed pr vitiose *salutari.* Ern.

6. *ad fortunam* i. e. ad fiduciam, qualis esse solet a fortuna, ut sequentia indicant. Ern.

in ipso nihil tumidum] ita decuit per se magnum animum, non attolli per fortunam. Claudiani illud pulchrum et huc aptum, de Fl. Mallii Theod. Cos. v. 245: *frons privata manet. non se meruisse fatetur, qui crevisse putat.* attamen non leviter innovavit Vespasianus, si vera quae Sulpicius Severus scribit Sac. Hist. 2: *Vespasianus cum Hierosolymam obsideret, sumit imperium; et ut mos est, diademate capiti imposito, ab exercitu imperator consalutatus, Titum filium Caesarem facit.* sed palam illa falsa. nec mos eius aevi diadema tulit, nec Flavius per somnium usurpavit. Lips.

8. *tantae multitudinis*] quantae igitur? et quae inde offusa caligo? Forsan *tantae mutationis.* 3 49: *dum hac totius orbis mutatione fortuna imperii transit.* Iosephus δ. ἁλώσ. λς. συνιόντες δὲ οἵ τε ἡγεμόνες καὶ οἱ στρατιῶται καθ᾽ ἑταιρίαν φανερῶς ἤδη μεταβολὴν ἐβουλεύοντο. Gron. non minus elegans est coniectura Trilleri Obs. 3 22, *tantae altitudinis,* e Livio inprimis 26 45: *cum altitudo caliginem oculis offudisset.* ei tamen Gronoviana forte praeferenda propterea, quod antecedentia magis indicare videntur caliginem ei offusam fuisse ex eo, quod repente et impetu militari tanta mutatio facta, ut colligere se et verba facere non posset statim. lector eligat. Ern.

9. *militariter locutus*] rectissime, atque ita libri. significat orationem eius castrensem horridamque fuisse, non cultam forensi aut urbano more. qui *militariter lautus* castigant, ineptiunt. Lips. adde A. 15 67. *lautus* a Rhenano receptum mansit in edd usque ad Lipsium. Ern.

omnia] frustra viri quidam docti corrigunt *omina.* nam sequentia docent non sermonem esse de ominibus, quibus milites concionantem prosecuti sunt, sed de iis quae postea ipsi secunda evenere. nec

namque id ipsum opperiens Mucianus alacrem militem in verba Vespasiani adegit. tum Antiochensium theatrum ingressus, ubi illis consultare mos est, concurrentes et in adulationem effusos adloquitur, satis decorus etiam Graeca facundia, omniumque quae diceret atque ageret arte quadam ostentator. nihil aeque provinciam exercitumque accendit quam quod asseverabat Mucianus statuisse Vitellium ut Germanicas legiones in Syriam ad militiam opulentam quietamque transferret, contra Syriacis legionibus Germanica hiberna caelo ac laboribus dura mutarentur. quippe et provinciales sueto militum contubernio gaudebant, plerique necessitudinibus et propinquitatibus mixti; et militibus vetustate stipendiorum nota et familiaria castra in modum penatium dilige-
81 bantur. ante idus Iulias Syria omnis in eodem sacramento fuit. accessere cum regno Sohaemus haud spernendis viri-

affluentia tentandum. undique copiae legionum, auxilia sociorum adfluebant ei et partibus eius c. 81. mox *namque* e M[a] bene edidit Pichena. etiam ed pr (et B) *namque*. G, edd Puteolani Beroaldi Rhenani *nam*. unde τὸ *iam*, quod est in Lipsii edd et sequacibus, errore operarum irrepsisse puto. Ern.

3. *illis*] *illi* M[a].

mos est] qui mos scilicet plerisque Graecorum, et qui oriundi a Graecis. Frontinus Stratag. 3 2 6: *Alcibiades in theatro disseruit, ubi ex more Graecorum locus consultationi praebebatur.* Iustinus 22 2: *Agathocles velut reipublicae statum formaturus, populum in theatrum ad concionem vocari iubet.* inde illud Satyrici de principe oratore, 10 128: *et pleni moderantem fraena theatri.* meminit eiusce ritus Cicero pro Flacco et alii. Lips.

9. *Germanica hiberna*] sic edidit primus Rhenanus e ms, ut opinor, B. nam ubi simpliciter corrigit, id indicio fere est e ms sumtam correctionem. ea correctio servata usque ad IGronovium, qui veterem mss et edd lectionem reduxit, *hiberno*, miro argumento, quod vanissimum et provinciis calamitosissimum foret, si tantum in hiberna mitterentur, post hiemem statim inde revocarentur. ergo etiam ita ridicule sensit Suetonius in eadem re, in Vesp. 6: *destinasse Vitellium victorem permutare hiberna legionum, et Germanicas transferre in Orientem.* mirum est tali viro talia excidere potuisse. *hiberna* centies dicuntur castra illa fixa et perpetua, quae a militibus in modum oppidorum habitabantur in provinciis, nullo bello. sic 3 46: *expugnantur hiberna cohortium alarumque.* unde *hiberna* v. c. *Germaniae* pro militia in Germania dicuntur. itaque lectionem Rhenani servavi, veramque credam, dum exempla proferantur ubi *Germanica* aut *Syriaca* simpliciter pro castris in Germania aut Syria fixis et perpetuis dicuntur. Ern.

13. *diligebantur* i. e. amabant vetera et nota castra, iuxta ac suas aedes. clarum, nec monitione dignum, nisi correctores *dirigebantur* maluissent. Lips. maluit Rhenanus e B.

15. *Sohemus*] rex Sophenes A. 13 7, cuius iterum mentio infra 5 1. mox *cum viribus* G, edd Puteolani sqq usque ad Lipsium. edd pr, Lipsii sqq (et B) sine *cum*. alius

bus, Antiochus vetustis opibus ingens et inservientium regum ditissimus. mox per occultos suorum nuntios excitus ab urbe Agrippa, ignaro adhuc Vitellio, celeri navigatione properaverat. nec minore animo regina Berenice partes iuvabat, florens aetate formaque, et seni quoque Vespasiano magnificentia munerum grata. quicquid provinciarum adluitur mari Asia atque Achaia tenus, quantumque introrsus in Pontum et Armenios patescit, iuravere. sed inermes legati regebant, nondum additis Cappadociae legionibus. consilium de summa rerum Beryti habitum. illuc Mucianus cum legatis tribunisque et splendidissimo quoque centurionum ac militum venit, et e Iudaico exercitu lecta decora. tantum simul peditum equitumque et aemulantium inter se regum paratus speciem
82 fortunae principalis effecerant. prima belli cura, agere delectus, revocare veteranos. destinantur validae civitates exercendis armorum officinis; apud Antiochenses aurum argentumque signatur; eaque cuncta per idoneos ministros, suis quaeque locis, festinabantur. ipse Vespasianus adire, hortari, bonos laude, segnes exemplo incitare saepius quam coercere, vitia magis amicorum quam virtutes dissimulans. multos praefecturis et procurationibus, plerosque senatorii ordinis honore percoluit, egregios viros et mox summa adeptos; quibusdam fortuna pro virtutibus fuit. donativom militi neque

ms apud Broterium *haud spernendus.* Ern.

1. adtextam censeo vocem *ingens:* certe obnubilat sententiam et phrasem, quae alias Tacito crebra. Lips.

2. *exercitus* Ma.

ab urbe] quomodo, aut quando ergo illuc venerat? ex Egesippo disce 4 21: *sententiam novi principis de bello Iudaeorum sciscitari Vespasiano consilium fuit; misitque Titum filium et regem Agrippam. Titus de Achaia revertit: Agrippa Romam contendit, ut apud novum principem locaret gratiam.* Lips.

7. *in Pontum*] praepositionem addunt ABGMa, edd pr, Puteolani, Beroaldi, Alciati, Rhenani prima, Aldi, Gryphii. in Rhenani secunda casu omissa, hinc a seqq editoribus neglecta, a Ryckio restituta est. Ern.

9. *nondum additis*] Vespasianus ipse addidit. vide Tranquillum c. 8 in Vespas. Lips.

15. *revocare*] in quibusdam *evocare;* et recte. isti enim sunt vere evocati; de quibus in militia nostra 1 8. Lips. mei omnes (et B) *revocare.* quod non tentandum. idem verbum de hac re in inscriptione ap. Grut. p. 524 7, unde vulgatam lectionem defendit Fabrettus ad Col. Trai. p. 198. mox A a prima manu *festinantur.* Ern.

18. *quoque* Ma.

23. *donativum*] sic bene e Ma [qui *donativom,* ut c. 94] dedit Pichena. sic et G. ante edd omnes *donativa* (B *donativo*). et mox

Mucianus prima concione, nisi modice, ostenderat; ne Vespasianus quidem plus civili bello obtulit quam alii in pace, egregie firmus adversus militarem largitionem, eoque exercitu meliore. missi ad Parthum Armeniumque legati, provisumque ne versis ad civile bellum legionibus terga nudarentur. Titum instare Iudaeae, Vespasianum obtinere claustra Aegypti placuit. sufficere videbantur adversus Vitellium pars copiarum et dux Mucianus et Vespasiani nomen ac nihil arduum fatis. ad omnes exercitus legatosque scriptae epistolae, praeceptumque ut praetorianos Vitellio infensos recuperandae
83 militiae praemio invitarent. Mucianus cum expedita manu, socium magis imperii quam ministrum agens, non lento itinere, ne cunctari videretur, neque tamen properans, gliscere famam ipso spatio sinebat, gnarus modicas vires sibi, et maiora credi de absentibus. sed legio sexta et tredecim vexillariorum milia ingenti agmine sequebantur. classem e Ponto Byzantium adigi iusserat, ambiguus consilii num omissa Moesia Dyrrhachium pedite atque equite, simul longis navibus versum in Italiam mare clauderet, tuta pone tergum Achaia Asiaque, quas inermes exponi Vitellio, ni praesidiis firmarentur; atque ipsum Vitellium in incerto fore quam partem Italiae protegeret, si sibi Brundisium Tarentumque et Calabriae
84 Lucaniaeque littora infestis classibus peterentur. igitur navium militum armorum paratu strepere provinciae. sed nihil

Rhenanus (e B) *ne quidem* pro *nec quidem.* Ern.

14. *sibi*] GH et edd Puteolani Beroaldi addunt *esse*, non bene. mox eaedem edd VIII pro XIII. Ern.

16. *classem e Ponto*] intellege classem, quae Romanis etiam illic ordinaria, ad tuendum Ponti oram. quanta ea fuit? hauries e solo Hegesippo 2 9, in oratione (cui pulchra placent, eam legat) Agrippae. *Maeotia regna Bosporanique omnes Romano subiiciuntur imperio, et illud ante innavigabile pelagus quadraginta naves ad pacem exercent.* Lips.

18. *Dyrrhachium — equite peteret*] sic edd omnes praeter primam, a qua abest *peteret*, quod etiam auctoritate M[a] delevere Ryckius et IGronovius. *claudere* voluit Dyrrhachium, et una Graeciam omnem, praesidiis terrestribus, ne Vitellio aditus eo pateret, non *petere*, ut sequentia docent. Ern. verbum *peteret* deest et in ARB.

22. *sibi*] sic mss omnes et edd ante Rhenanum, qui de coniectura edidit *simul*; quod omnes usque ad Ryckium imitati sunt. si vel unus bonus liber scriptus addiceret, sequerer et ipse. sed et vetus lectio bona, atque etiam elegans est. Ern.

vulgo *Lucaniae Calabriaeque.*

23. *littora*] *in litora* M[a].

aeque fatigabat quam pecuniarum conquisitio: eos esse belli civilis nervos dictitans Mucianus, non ius aut verum in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectabat. passim delationes, et locupletissimus quisque in praedam correpti. quae gravia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata, etiam in pace mansere, ipso Vespasiano inter initia imperii ad obtinendas iniquitates haud perinde obstinante, donec indulgentia fortunae et pravis magistris didicit aususque est. propriis quoque opibus Mucianus bellum iuvit, largus privatim, quod avidius de re publica sumeret. ceteri conferendarum pecuniarum exemplum secuti: rarissimus quisque eandem in recuperando licentiam habuerunt.

85 Accelerata interim Vespasiani coepta Illyrici exercitus studio, transgressi in partes. tertia legio exemplum ceteris Moesiae legionibus praebuit. octava erat ac septima Claudiana imbutae favore Othonis, quamvis praelio non interfuissent. Aquileiam progressae, proturbatis qui de Othone nun-

7. *obstinato*] placet satis Florentinum *obstinante*. sic enim Plautus Aulul. 2 2 89: *id inhiat, ea affinitatem hanc obstinavit gratia.* caeterum *obtinere iniquitatem*, ut Ciceroni pro Quinctio 23: *non ad obtinendum mendacium, sed ad verum probandum, auctoritatem adiuvare.* et Philippica secunda, 2: *contra iniuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit.* Gron. *obstinante* etiam AR et ed pr. intellige *se.* recepere Ryckius et IGronovius, quos imitatus sum. Vulgg. et HO et alius *obstinato*; quod sane usitatius, eamque ob caussam servatum Broterio. Ern. B *aut per vim obstinate,* M^a *haud perin obstinante.* idem mox *dicit*.

9. pro *largitus* ABGMR et edd omnes ante Rhenani secundam *largus*; nec scio unde *largitus* ductum sit. vereor ne sit operarum depravatio; quam tamen omnes postea secuti sunt. itaque *largus* cum IGronovio restitui. Heinsius putabat legendum *largus privati*; quod placet Ryckio. vir doctus in ed. Gryphii (item Muretus) corrigit *quo*; quod mihi magis placet. *privatim* est de suo; cui bene opponitur *e republica.* sed illud ipsum, quod de suo dederat, non sumsit avidius de republica. immo post de publico ita avide sumsit, ut hac de caussa de suo largus fuisse videretur, quo posset cum specie aliqua tanto avidius de republica sumere. Ern.

11. *rarissimus*] male mss GHO et edd Puteolani Beroaldi Alciati *carissimus.* Ern.

14. Rhenanus (duce B) delevit *transgressi.* abesse posse credo. sed quia omnes scripti et edd ante habent, retinendum puto; restituitque Pichena. Ern.

tertia] *tertiadecima* B.

17. *proturbatis qui de Othone* i. e. spretis reiectisque, qui victum eum et vixisse dicebant. quod Suetonius dixit c. 6, *rumori eos non credidisse;* ut solent homines in spem suam proni. Lips. ante *iam* post *Aquileiam* cum Ryckio et IGronovio auctoribus AM^a et ed pr delevi. Ern.

tiabant, laceratisque vexillis nomen Vitellii praeferentibus, rapta postremo pecunia et inter se divisa, hostiliter egerant. unde metus, et ex metu consilium: posse imputari Vespasiano quae apud Vitellium excusanda erant. ita tres Moesicae legiones per epistolas adliciebant Pannonicum exercitum, aut abnuenti vim parabant. in eo motu Aponius Saturninus Moesiae rector pessimum facinus audet, misso centurione ad interficiendum Tertium Iulianum septimae legionis legatum, ob simultates, quibus caussam partium praetendebat. Iulianus, comperto discrimine et gnaris locorum adscitis, per avia Moesiae ultra montem Haemum profugit. nec deinde civili bello interfuit, per varias moras susceptum ad Vespasianum iter
86 trahens, et ex nuntiis cunctabundus aut properans. at in Pannonia tertia decima legio ac septima Galbiana, dolorem iramque Bedriacensis pugnae retinentes, haud cunctanter Vespasiano accessere, vi praecipua Primi Antonii. is legibus nocens et tempore Neronis falsi damnatus, inter alia belli mala, senatorium ordinem recuperaverat. praepositus a Galba septimae legioni scriptitasse Othoni credebatur, ducem se partibus offerens; a quo neglectus in nullo Othoniani belli usu fuit. labantibus Vitellii rebus Vespasianum secutus grande momentum addidit, strenuus manu, sermone promptus, serendae in alios invidiae artifex, discordiis et seditionibus potens, raptor, largitor, pace pessimus, bello non spernendus. iuncti inde Moesici ac Pannonici exercitus Delmaticum militem traxere, quanquam consularibus legatis nihil turbantibus.

1. *vexillis nomen Vitellii praef.*] V. Lips. ad 3 31. Ern.

4. *ita*] Acidalius corrigit *iam*; quod non necessarium puto. *ita* est hoc facto, his de caussis, ut alibi pro his dictis dicitur. mox verba *Pannonicum — parabant* (cum B) delevit Rhenanus et sic interpunxit: *ita tres Moesicae legiones p. ep. alliciebant.* vetus restituit Lipsius. Ern. *allictebant* M[a].

6. *motu*] sic BGM[a] et ed pr; quod restituit Pichena, et in margine scripserat Lipsius. *metu* primus edidit Puteolanus. nisi operarum vitium est, ortum e mox praecedentibus. Ern.

16. *Primi Antonii*] Egesippi super hoc nobili duce errorem non celo, sive errores potius. is enim 4 29 facit eum *praefectum tertio ordini militari* i. e. legioni tertiae. atqui septimae praeponit eum statim noster. item in Mysia eum collocat: noster clare in Pannonia. quis autem praeponderare fidem Cornelianam nesciat? Lips.

17. *bellum* M[a].

Titus Ampius Flavianus Pannoniam, Pompeius Silvanus Delmatiam tenebant, divites senes. sed procurator aderat Cornelius Fuscus, vigens aetate, claris natalibus. prima iuventa quietis cupidine senatorium ordinem exuerat. idem pro Galba dux coloniae suae, eaque opera procurationem adeptus, susceptis Vespasiani partibus acerrimam bello facem praetulit: non tam praemiis periculorum quam ipsis periculis laetus, pro certis et olim partis nova ambigua ancipitia malebat. igitur movere et quatere, quicquid usquam aegrum foret, adgrediuntur. scriptae in Britanniam ad quartadecimanos, in Hispaniam ad primanos epistolae, quod utraque legio pro Othone adversa Vitellio fuerat. sparguntur per Gallias litterae; momentoque temporis flagrabat ingens bellum, Illyricis exercitibus palam desciscentibus, ceteris fortunam secuturis.

87 Dum haec per provincias a Vespasiano ducibusque partium geruntur, Vitellius contemptior in dies segniorque, ad omnis municipiorum villarumque amoenitates resistens, gravi urbem agmine petebat. sexaginta milia armatorum sequebantur, licentia corrupta; calonum numerus amplior, procacissi-

1. *Flavianus*] malui quam *Fabianus*. F codicem audio et Tacitum ipsum, qui non aliter seq libro (c. 4 et 10) appellat. Lips. sic et M[a] et ed pr. ex eodem M[a] Pichena insuper addidit *Ampius*, quomodo et 3 4 vocatur. Ern. B *Titus Fabianus*, M[a] *Titus amplius fabianus*.

Sullanus] imo *Silvanus*. ita enim 3 50: *sex millia Dalmatarum ducebat Pompeius Silvanus, consularis senex*. Lips. recte *Silvanus*, quod est et in MR, ed pr. sed insuper etiam *Poppaeus* e M[a] edidit Pichena. omnes alii libri *Pompeius*, quod verum videtur Ryckio, quem vide ad 3 50, 1 77, 4 47. idque recepit Broterius. Ern. B *Pompeius Silianus*, M[a], si Furiae fides, *Pompeius Silvanus*.

2. *sed*] Rhenanus frustra tentat *et*. legati illi nil pro Vespasiano, sed procurator. quia simpliciter procurator vocatur, utriusque provinciae procuratorem fuisse putat Pichena. Ern.

4. *quietis cupidine*] non sane quieti hominem ingenii fuisse sequentia ostendunt. itaque Grotius volebat legi *quaestus cupidine*, collato A. 16 17: *Mela — negotiis*. simili de caussa alii in ordine equestri permansere, ut Atticus. sed tamen *quietis* non tentandum puto. nam iste Fuscus nec negotiator nec procurator factus, cum senatu abisset, nec petiit: sed in colonia sua vixit quietus, dum motus adversus Neronem ortus est. bella civilia hominem mutavere. mox *idemque* G, edd Puteolani Beroaldi Alciati. iidem *et ancipitia* cum ed pr. Ern.

9. *igitur movere*] haec non pertinent ad solum Fuscum, sed ad duces Vespasiani. quod cum non animadverteretur, editum *aggreditur* a Beroaldo et seqq usque ad Pichenam. *aggrediuntur* etiam mss GHOR, edd pr, Puteolani. Ern.

mis etiam inter servos lixarum ingeniis; tot legatorum amicorumque comitatus inhabilis ad parendum, etiam si summa modestia regeretur. onerabant multitudinem obvii ex urbe senatores equitesque, quidam metu, multi per adulationem, ceteri ac paulatim omnes, ne aliis proficiscentibus ipsi remanerent. adgregabantur e plebe, flagitiosa per obsequia Vitellio cogniti, scurrae, histriones, aurigae, quibus ille amicitiarum dehonestamentis mire gaudebat. nec coloniae modo aut municipia congestu copiarum, sed ipsi cultores arvaque,
88 maturis iam frugibus, ut hostile solum vastabantur. multae et atroces inter se militum caedes, post seditionem Ticini coeptam manente legionum auxiliorumque discordia; ubi adversus paganos certandum foret, consensu. sed plurima strages ad septimum ab urbe lapidem. singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos ut gladiatoriam saginam dividebat; et effusa plebes totis se castris miscuerat. incuriosos milites — vernacula utebantur urbanitate — quidam spoliavere, abscisis furtim balteis, an accincti forent rogitantes. non tulit ludibrium insolens contumeliae animus: inermem populum gladiis invasere. caesus inter alios pater militis, cum filium comitaretur; deinde agnitus, et volgata caede temperatum ab innoxiis. in urbe tamen trepidatum praecurrentibus passim

1. *inter servos*] Freinshemium tentantem *inter severos* bene refellit Ryckius. *lixae et calones* centies iunguntur. calones sunt servi. cum his procacissimi lixae erant. Ern.

12. *coeptam: manente*] sic vulgo interpungunt. at ego interpunctionem sustuli. nam cohaerent ista: manebat discordia post coeptam Ticini seditionem, de qua supra narratum est. Ern.

17. *vernacula urbanitate*] libri aliquot veteres *vernacula utebantur urbanitate.* fuit omnino *ut rebantur.* illi iocari se urbanatim censebant: at milites rusticatim tetigerunt. Lips. *utebantur* est etiam in ABGM[a] et edd ante Rhenanum omnibus. Lipsii coniecturam recepit IFGronovius. *utebantur* quoque tolerari posse putabat IGronovius. Ern.

abscissis] BM[a] *abscisis;* quod recepit IGronovius, quem imitati sumus. saepe haec forma a librariis in alteram conversa, et a viris doctis apud Livium et alios restituta. v. ad Liv. 4 19, 31 34. adde infra 3 74, ubi similiter ed pr (et B) *absciso.* Ern.

20. *cum filium comitaretur*] pater undecumque filium prosecutus, non a filio, sed ab alio milite hominem ignorante, irato autem omnibus paganis, quod alicuius illorum fraude zonam perdidisset, et in obvios saeviente, caesus est; deinde intellectum non hunc in ea culpa neque e scurris istis fuisse, sed filio comitem haesisse. Gron. haec contra Reinesium dicta, qui ep. 51 ten-

militibus. forum maxime petebant, cupidine visendi locum in quo Galba iacuisset. nec minus saevum spectaculum erant ipsi, tergis ferarum et ingentibus telis horrentes, cum turbam populi per inscitiam parum vitarent, aut ubi lubrico viae vel occursu alicuius procidissent, ad iurgium, mox ad manus et ferrum transirent. quin et tribuni praefectique cum ter-

89 rore et armatorum catervis volitabant. ipse Vitellius a ponte Mulvio, insigni equo, paludatus accinctusque, senatum et populum ante se agens, quo minus ut captam urbem ingrederetur, amicorum consilio deterritus, sumpta praetexta et composito agmine incessit. quattuor legionum aquilae per frontem, totidemque circa e legionibus aliis vexilla, mox duodecim alarum signa, et post peditum ordines eques; dein quattuor et triginta cohortes, ut nomina gentium aut species armorum forent, discretae. ante aquilam praefecti castrorum tribunique et primi centurionum, candida veste; ceteri iuxta suam quisque centuriam, armis donisque fulgentes. et militum phalerae torquesque splendebant. decora facies, et non Vitellio principe dignus exercitus. sic Capitolium ingressus,

90 atque ibi matrem complexus Augustae nomine honoravit. postera die, tanquam apud alterius civitatis senatum populumque, magnificam orationem de semet ipso prompsit, in-

tabat *conviciaretur*, existimans patrem a filio caesum. Ern.

2. *saevum*] Ma *scaevum*; quod recepit IGronovius. mihi id verbum lenius quam pro re videtur. et satis hodie constat librarios pronissimos fuisse in hanc scripturam, *scaevus* et *scaevire* pro *saevus* et *saevire*; quod interdum nimis cupide viri docti arripuerunt, ut bene monet Drakenborchius ad Liv. 2 27. Ern.

3. *ipsi* deest B. sic et mox 4 *ubi*.

8. *mulvi* Ma.

10. *deterritus*] Suetonius tamen tradit sic fecisse c. 11: *urbem ad classicum introiit paludatus ferroque succinctus inter signa atque vexilla, sagulatis comitibus, ac detectis commilitonum armis.* sed Tacitus audiendus. Ern.

15. *ante aquilam*] accipe, ante suam quemque aquilam. alioqui verius *aquilas*: quatuor nam erant simul. Lips. Ryckius putat *aquilas* firmari Ma in quo *aquila*. sed in illo libro saepe omittitur litera *m*, omissa sc. virgula supra ultimam literam. sic mox c. 92 *ad praefectura*; quod similiter frustra Pichena putat firmare Lipsii coniecturam. virgula omissa est per negligentiam H. 3 2. *reserata* pro *reseratam*. Ern.

18. *decora — exercitus*] haec tota clausula non erat in B. suspicabatur Rhenanus e margine in contextum relatam. *et* accipe dictum pro *sed*, ut centies alibi. *honoravit*, quod Rhenanus (e B) edidit, etiam GMa et alii. at edd. ante Rhenanum omnes *decoravit*. Ern.

dustriam temperantiamque suam laudibus attollens, consciis flagitiorum ipsis qui aderant omnique Italia, per quam somno et luxu pudendus incesserat. volgus tamen vacuum curis, et sine falsi verique discrimine solitas adulationes edoctum, clamore et vocibus adstrepebat; abnuentique nomen Augusti ex-
91 pressere ut assumeret, tam frustra quam recusaverat. apud civitatem cuncta interpretantem funesti ominis loco acceptum est, quod maximum pontificatum adeptus Vitellius de caerimoniis publicis quint decim calendas Augustas edixisset, antiquitus infausto die Cremerensi Aliensique cladibus. adeo omnis humani divinique iuris expers, pari libertorum amicorumque socordia, velut inter temulentos agebat. sed comitia consulum cum candidatis civiliter celebrans, omnem infimae

12. *comitia — celebrans*] nusquam ieiunius et infelicius Savilius, qui interpretatur, munera a candidatis consulatus edita civiliter celebrans. imo cum suis candidatis circumiens et prensans patres, penes quos tum erant comitia. Livius 39 32: *Claudius consul sine lictoribus cum fratre toto foro volitando, clamantibus adversariis et maiore parte senatus, meminisse eum debere prius se consulem populi Romani quam fratrem PClaudii esse: quin ille sedens pro tribunali aut arbitrum aut tacitum spectatorem comitiorum se praeberet? coerceri tamen ab effuso studio nequiit.* Val. Maximus 5 2: *Metellus non dubitavit consul pro QCalidio praeturae candidato supplicare populo, quod tribunus plebis legem, quo pater eius in civitatem restitueretur, tulerat.* Cicero pro Plancio 6: *si, quotiescumque praeteritus erit is qui non debuit praeteriri, toties oportebit eum qui factus erit condemnari, nihil iam est quod populo supplicetur, nihil quod diribitio, nihil quod suffragatio magistratuum, renuntiatio suffragiorum exspectetur.* sic enim legendum. et in eadem c. 10: *precibus aliquid attulimus etiam nos, appellavi populum, tribubus submisi me et supplicavi. ultro mehercules se mihi etiam offerentes, ultro pollicentes rogavi.* Suetonius Aug. 56: *quoties magistratuum comitiis interesset, tribus cum candidatis suis circumibat supplicabatque more solenni.* prorsus sic postea civiliores principum agebant inter patres. Plinius ep. 3 20: *excesseramus sane manifestis illis apertisque suffragiis licentiam concionum. non tempus loquendi, non tacendi modestia, non denique sedendi dignitas custodiebatur. magni undique dissonique clamores; procurrebant omnes cum suis candidatis; multa agmina in medio multique circuli et indecora confusio.* ex his immodicis studiis homini prudenti facile colligere est simile quid, licet non tam vehemens, etiam severos fecisse. idem Plinius Paneg. 69: *nec ideo segnius iuvenes nostros exhortatus es, senatum circumirent, senatui supplicarent; atque ita a principe sperarent honores, si a senatu petissent. quo quidem in loco, si quibus opus exemplo, adiecisti ut te imitarentur.* c. 71: *quo gaudio exceptum est, cum candidatis, ut quemque nominaveras, osculo occurreres! devexus quidem in planum, et quasi unus ex gratulantibus.* et mox: *contigit ergo oculis nostris insolita facies, princeps et candidatus, aequales et simul stantes; intuerique parem accipientibus honorem, qui dabat.* denique: *cum orationi oculos vocem manum com-*

plebis rumorem, in theatro ut spectator, in circo ut fautor, affectavit. quae grata sane et popularia, si a virtutibus proficiscerentur, memoria vitae prioris indecora et vilia accipiebantur. ventitabat in senatum, etiam cum parvis de rebus patres consulerentur. ac forte Priscus Helvidius praetor designatus contra studium eius censuerat. commotus primo Vitellius, non tamen ultra quam tribunos plebis in auxilium spretae potestatis advocavit. mox mitigantibus amicis, qui altiorem iracundiam eius verebantur, nihil novi accidisse respondit quod duo senatores in re publica dissentirent; solitum se etiam Thraseae contradicere. irrisere plerique impudentiam aemulationis; aliis id ipsum placebat, quod neminem ex praepotentibus, sed Thraseam ad exemplar verae
92 gloriae legisset. praeposuerat praetorianis Publium Sabinum a praefectura cohortis, Iulium Priscum tum centurionem: Priscus Valentis, Sabinus Caecinae gratia pollebant. inter discordes Vitellio nihil auctoritatis. munia imperii Caecina ac Valens obibant, olim anxii odiis, quae bello et castris male dissimulata pravitas amicorum et fecunda gignendis inimicitiis civitas auxerat, dum ambitu comitatu et immensis salutantium agminibus contendunt comparanturque, variis in hunc aut illum Vitellii inclinationibus. nec unquam satis fida potentia, ubi nimia est. simul ipsum Vitellium, subitis offen-

modares, ut si alius eadem ista mandasset, omnes comitatis numeros obibas; atque etiam cum suffragatores nomina honore quo solent exciperent, tu quoque inter excipientes eras, et ex ore principis ille senatorius assensus audiebatur. hoc est, *civiliter cum candidatis comitia celebrare.* et sic gratiam quaerebat in senatu. quod sequitur, delinimentum ad plebem est, et a praecedenti differt toto genere. Gron.

12. *neminem*] sic e Mª Pichena pro *non. neminem* etiam ed pr, G in margine, sed antiqua manu, eraso τῷ *non* in textu. Ern.

15. *ac praefecturae*] bene Mercerus *PSabinum a praefectura cohortis, et Iulium*, i. e. qui dumtaxat cohorti praefuerat; et docet alium hunc Sabinum a fratre Vespasiani esse. Lips. verum puto, et bene receptum a Pichena. sed M^a nil iuvat, ut illi videtur. v. ad c. 89. Ern. B *ad prefecturam*, M^a *ad prefectura.*

dum centurio esset] in F non erat vocula *esset.* itaque ex facili et vero emendavi *tum centurionem.* significat utrumque ex parvo aut modico ad primam dignitatem promotum. Lips. recepit Pichena, quod etiam in M^a *centurionem* scriptum est. ed pr (et A) *dum centurio est.* IGronovius *dum centurionem* defendit recipitque. exemplum quidem ex argumento Asconiano orationis pro Milone alienum est: *et ob id mense Ianuario nulli dum consules nec praetores essent.* Ern.

sis aut intempestivis blanditiis mutabilem, contemnebant metuebantque. nec eo segnius invaserant domos hortos opesque imperii, cum flebilis et egens nobilium turba, quos ipsos liberosque patriae Galba reddiderat, nulla principis misericordia iuvarentur. gratum primoribus civitatis etiam plebs approbavit, quod reversis ab exsilio iura libertorum concessisset, quanquam id omni modo servilia ingenia corrumpebant, abditis pecuniis per occultos aut ambitiosos sinus, et quidam in domum Caesaris transgressi, atque ipsis dominis potentiores.

93 Sed miles, plenis castris et redundante multitudine, in porticibus aut delubris et urbe tota vagus, non principia noscere, non servare vigilias, neque labore firmari: per illecebras urbis et inhonesta dictu corpus otio, animum libidinibus

5. *plebs* M^a^: vulgo *plebes*.

6. *reversis — concessit*] interpretor. cum Galba exsules restituisset, non tamen etiam bona. credo, quia in fiscum illata et pleraque iam per prodigentiam Neronis consumpta. sed nec pars quae accusatoribus sententia iudicum semel donata, temere eripienda videbatur. itaque egebant. Vitellius eos miseratus huc decurrit, ut largiretur iura libertorum, dupliciter quidem: redderet, inquam, iura libertorum veterum, daret et eorum qui postea manumissi, non aliter quam si ab illo iusto domino manumissi fuissent. in speciem igitur ingens hoc donum. nam operas liberti domino debebant, alimenta, si egeret, denique testamento bonorum semissem. quae omnia prompta et obvia tibi apud ICtos. hoc vulgo etiam appellant ius patronatus et ius patronorum. Plinius ep. 10 12 (6). eiusdem sententiae versus illos Martialis censeo (princeps ICtorum hodie varie eos tamen traxit) ad Traianum 10 34: *qui sua restitutis spoliato iura patrono, libertis exsul non erit ille suis.* nec dissimilis, imo maior benignitas Augusti in Iulum Antonii hostis sui filium. de quo Dio 51 15: τῷ Ἰούλῳ τῷ τοῦ Ἀντωνίου τῆς τε Φουλουΐας υἱεῖ τοὺς ἐξελευθέρους αὐτοῦ πάνθ᾽ ὅσα τελευτῶντας σφᾶς καταλιπεῖν αὐτῷ κατὰ τοὺς νόμους ἔδει, παραχρῆμα δοῦναι ἐκέλευσεν. Lips.

7. vocem *omni modo* ex Mª Pichena edidit. est etiam sic in BG. edd omnes *omnino*. Ern.

8. *ambitiosos sinus*] argui olim de mendo, ipse fortasse arguendus. sententiam nunc expedio. Vitellium quidem exsulibus reversis iura reddidisse vetera in libertos, sed non cum magno fructu, quia pecunias suas occultabant per varias artes et recessus. ita in alimentis aliisque patronos fraudabant, ut modici ipsi et inopes. voci *sinus* ea vis subest fraudandi, subtrahendi, occulendi. Tacitus 4 14: *tradi se praefectis centurionibusque, quos ubi spoliis expleverunt, mutari, exquirique novos sinus et varia praedandi vocabula.* Plinius 36 15 (24): *unde MScaurus pater, toties princeps civitatis, et Marianis sodaliciis rapinarum provincialium sinus?* sinum vocat hominem ipsum, in quem rapinae omnes collatae velut in sinum. plura exempla huic rei vide, si lubet, apud Barn. Brissonium in lexico; et lumen ab eo faenerare, qui vere Europae lumen. Lips. *ambitiosos sinus* Pichena dici putat, quod depositae pecuniae apud potentiores. Ern. B *ambitiosissimos*.

imminuebant. postremo, ne salutis quidem cura, infamibus Vaticani locis magna pars tetendit; unde crebrae in volgus mortes. et adiacente Tiberi, Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora fluminis aviditas et aestus impatientia labefecit. insuper confusus pravitate vel ambitu ordo militiae. sedecim praetoriae, quattuor urbanae cohortes scribebantur, quis singula milia inessent. plus in eo delectu Valens audebat, tanquam ipsum Caecinam periculo exemisset. sane adventu eius partes convaluerant, et sinistrum lenti itineris rumorem prospero praelio verterat. omnisque inferioris Germaniae miles Valentem assectabatur; unde primum
94 creditur Caecinae fides fluitasse. ceterum non ita ducibus
indulsit Vitellius ut non plus militi liceret. sibi quisque militiam sumpsere: quamvis indignus, si ita maluerat, urbanae militiae adscribebatur; rursus bonis remanere inter legionarios aut alares volentibus permissum. nec deerant qui vellent, fessi morbis et intemperiem caeli incusantes. robora tamen legionibus alisque subtracta, convolsum castrorum decus, viginti milibus e toto exercitu permixtis magis quam electis.

Concionante Vitellio postulantur ad supplicium Asiaticus et Flavius et Rufinus duces Galliarum, quod pro Vindice bellassent. nec coercebat eiusmodi voces Vitellius: super insitam inerti animo ignaviam, conscius sibi instare donativom

1. *imminuebant*] sic ABMR et ed pr. ceteri scripti et edd *imminuebat*. primus recepit Ryckius. librarios turbavit singularis numerus in *miles*, ut saepe. Ern.

infamibus] ob aërem parum purum, quod etiam hodie experiuntur. Frontinus l. 2 de Aquaed. vult id emendatum in tota urbe suo aevo, idque ablutione aquarum: *ne pereuntes quidem aquae otiosae sunt. nam immunditiarum facies et impurior spiritus et caussae gravioris caeli, quibus apud veteres urbis infamis aër fuit, sunt remotae.* Lips. mox e M^a (et Δ) a Ryckio et IGronovio editum *adiacente Tiberi* pro *adiacentia*. consentit (R et) ed pr. vellem docuissent *iacere* et *adiacere* de fluminibus dici; quod dum fiat, (nam mihi nullus locus occurrit) vulgatum servabo. locus Plinii H. N. 6 17 (21), *gens adiacens mari*, plane est alienus. duo epitheta sine copula locum habent, si alterum sit participium ut h. l. Ern. B *adiacenti*.

3. B et ed pr *Gadavorvm*. unde Rhenanus putabat legendum *Batavorum*. sed contra monet Vertranius Batavorum cohortes domum remissas fuisse. Ern. *gavorumque* M^a.

22. *flavus* M^a.

24. *insitam animo*] M^a inserit vocem, *insitam morte* [*mortem* Furia] *animo*. putarem *insitam forte*, etsi hoc ad caussam sequentem traho.

et deesse pecuniam, omnia alia militi largiebatur. liberti principum conferre pro numero mancipiorum, ut tributum, iussi. ipse sola perdendi cura stabula aurigis exstruere, circum gladiatorum ferarumque spectaculis opplere, tanquam in

95 summa abundantia pecuniae illudere. quin et natalem Vitellii diem Caecina ac Valens editis tota urbe vicatim gladiatoribus celebravere, ingenti paratu et ante illum diem insolito. laetum foedissimo cuique, apud bonos invidiae fuit, quod exstructis in campo Martio aris inferias Neroni fecisset. caesae publice victimae cremataeque; facem Augustales subdidere: quod sacerdotium, ut Romulus Tatio regi, ita Caesar Tiberius Iuliae genti sacravit. nondum quartus a victoria mensis, et libertus Vitellii Asiaticus Polyclitos Patrobios et vetera odiorum nomina aequabat. nemo in illa aula probitate aut industria certavit; unum ad potentiam iter, prodigis epulis et sumptu ganeaque satiare inexplebiles Vitellii libidi-

Lips. Pichena suspicatur *morte* natum ex *inerti*. Ern.

1. *omnia alia militi*] hunc quoque locum liberare inusta nota possumus. ait enim hoc: Vitellium, quia pecuniam dare militi non poterat, impunitatem et licentiam omnis culpae dedisse, ut hac saltem blanditia eum retineret. nec aliter sane fit in paupere militia. Lips.

liberti principum] non muto; et scio multos Romae, eosque praedivites, priorum principum libertos. videatur tamen et lectio et rapina proclivior, si libertos *patrum* substituas; aut de iis *principes* hic capias. Lips. hoc verum. *conferre* non erat in B. ed pr vitiose *conferri*. Ern.

5. *abundantiae* Mª.

9. *exstructis in campo*] scriptor incertus apud Suidam in voce *Βιτέλλιος* hanc rem sic narrat: *καὶ τὸν νεκρὸν τοῦ Νέρωνος ἔς κοιλόν τινα καὶ ἀφανῆ τάφον κατακείμενον ἀπεσέμνυνε.* Lips.

fecisset] reposui pro *iecisset*. Lips. vel *iecissent*, ut edd Puteolani Beroaldi habent. mox *facem* Mª, ut voluerat Muretus et vir doctus in ed Gryphii. ita tollitur ambiguitas levis, ne *Augustales* ad *faces* ut adiectivum referatur. *facem* intellige, suam quisque, suae quisque arae. Harl. Arund. *subditae*. Ern. *subdere* ABMª.

13. *Polycletos* vulgo.

14. *vetera odiorum nomina aequabat*] nempe ut insolentia, rapacitate, divitiis etiam, ita invidia et odio. Ern.

15. *aut*] B *et*.

16. de Caiana aqua, id est, ut (Lupanus et Vertranius) volunt, aquaeductu illo sumptuoso, nugae magnae. nec Ferretti quidem emendatio ad genium meum aut librorum, *Caianae aulae*. nobis suboluit mendum et eius caussa, e deductione copulae; quam reddimus legimusque, *sumptu saginaque*. saginae vox apta, quoties de helluone Vitellio, et Tacito velut de industria usurpata. ut c. 71: *luxu et saginae mancipatus emptusque*. iterum 1 62: *medio die temulentus et sagina gravis*. nec aliter Cicero pro Flacco 7: *qui multitudinem illam non auctoritate sed sagina tenebat*. haec apta et bona. Palmerii tamen coniectura (in Spicil. ap. Grut. in lamp. t. 4) non minus

nes. ipse abunde ratus si praesentibus frueretur, nec in longius consultans, novies milies sestertium paucissimis mensibus intervertisse creditur. magna et misera civitas, eodem anno Othonem Vitelliumque passa, inter Vinios Fabios Icelos Asiaticos varia et pudenda sorte agebat, donec successere Mucianus et Marcellus et magis alii homines quam alii mores.

96 Prima Vitellio tertiae legionis defectio nuntiatur, missis ab Aponio Saturnino epistolis, antequam is quoque Vespasiani partibus adgregaretur. sed neque Aponius cuncta, ut trepidans re subita, perscripserat, et amici adulantes mollius interpretabantur: unius legionis eam seditionem, ceteris exercitibus constare fidem. in hunc modum etiam Vitellius apud milites disseruit, praetorianos nuper exauctoratos insectatus, a quibus falsos rumores dispergi, nec ullum civilis belli metum, asseverabat, suppresso Vespasiani nomine, et vagis per urbem militibus qui sermones populi coercerent. id

97 praecipuum alimentum famae erat. auxilia tamen e Germania Britanniaque et Hispaniis excivit, segniter et necessitatem dissimulans. perinde legati provinciaeque cunctabantur, Hordeonius Flaccus suspectis iam Batavis anxius proprio bello,

recta, *sumptu ganeaque.* Lips. hoc recepit primus Pichena. M[a] et R *gaiane aque;* quod voluit exprimere Spirensis in ed pr *galane aquae.* in G manus secunda fecit *baianae aquae*, inepte. Ern.

2. *novies millies sestertium*] Sidonius in Panegrico ad Maiorianum abire ab hac summa videtur, ubi vitia singulorum principum recensens de isto ait v. 325. *post quina Vitelli millia, famosi ventris donata barathro.* valde, inquam, abit, si de tota eius sagina et luxu accipis; quod non debes, sed magis de singularibus epulis, et quod tantum in paucis aliquot coenis. Xiphilinus quidem ex Dione, 65 4, *ὀλίγων ἡμερῶν διελθουσῶν ἑκατὸν εἰς τὸ δεῖπνον μυριάδας ἀναλῶσαι* conscripsit, quae sunt latine *quadragies* HS; nobis *centum millia* Philippicorum. tale et Suetonius indicat c. 13, cum *singulos apparatus dominis sive convivatoribus constitisse non minus quadringenis* HS asserit, i. e. *decies mille* Philippicis: sed observa, *singulos.* Sidonius igitur in singulis illis millibus, dum *quina* ea numerat, intelligit *millena* HS, neutro, ut cum Grammaticis dicam, genere; atque ita iuste efficit *quinquagies* HS sive *centum vigintiquinque millia* Philippicum, prope ad Xiphilinum. quod si in eo, pro more et communi sermone, *quina millia* dumtaxat capias, i. e. *quina* HS, quantulum sint? *centum vigintiquinque Philippaei.* ridiculum. Lips. vide Pec. Vet. 3 6 et 4 6. Gron.

3. *crederetur* M[a], et

4. *Vitellium*, non *Vitelliumque.*

10. *mollius interpretabantur*] sic de coniectura edidit Rhenanus, idque omnes secuti sunt. firmatur a solo M[a], si Ryckio fides; in cuius ms erat *melius*, solita confusione, de qua supra vidimus. edd ante Rhenanum (et B) *nullius.* Ern. M[a] *mullius.*

13. *exaucto rato insectatus* M[a].

Vettius Bolanus nunquam satis quieta Britannia, et uterque ambigui. neque ex Hispaniis properabatur, nullo tum ibi consulari: trium legionum legati, pares iure et prosperis Vitellii rebus certaturi ad obsequium, adversam eius fortunam ex aequo detrectabant. in Africa legio cohortesque delectae a Clodio Macro, mox a Galba dimissae, rursus iussu Vitellii militiam cepere. simul cetera iuventus dabat impigre nomina. quippe integrum illic ac favorabilem proconsulatum Vitellius, famosum invisumque Vespasianus egerat: proinde socii de imperio utriusque coniectabant. sed experimentum contra fuit.

98 ac primo Valerius Festus legatus studia provincialium cum fide iuvit; mox nutabat, palam epistolis edictisque Vitellium, occultis nuntiis Vespasianum fovens, et haec illave defensurus, prout invaluissent. deprehensi cum litteris edictisque Vespasiani per Raetiam et Gallias militum et centurionum quidam, ad Vitellium missi necantur: plures fefellere, fide amicorum aut suomet astu occultati. ita Vitellii paratus noscebantur, Vespasiani consiliorum pleraque ignota, primum socordia Vitellii; deinde Pannonicae Alpes praesidiis insessae nuntios retinebant. mare quoque Etesiarum flatu in Orientem

7. *cepere*] sic e M[a] rectissime restituit IGronovius. consentit G. omnes antea edd *coepere* servant, nimis patienter, cum vel sine libris corrigendum esset. omnino saepe haec duo verba confunduntur; inprimisque in ed pr perpetua prope haec confusio est. Ern.

8. *integrum illic*] de Vitellio eadem Suetonius in vita eius c. 5. at de Vespasiano mutat c. 4, et *Africam integerrime*, inquit, *nec sine magna dignatione administravit*. qui concilientur, non video. Lips. possis forte sic, si integritatem dicas etiam fuisse in severitate, cum nihil ambitioni daret, summum ius in omnibus exigeret, acerbe coerceret improbos; quod et e verbis *magna dignatione* colligas. v. viros doctos ad Suet. Caes. 4. tales qui sunt, vulgo sunt invisi. mox bene Rhenanus *perinde* fecit e *proinde*. Ern.

14. *invaluissent*] non male *ii valuissent*. temporum enim hominem describit, qui nunc in suspenso, inclinaturus erat ad partes valentioris. multi eiusmodi vulpiones praesertim per bella civica. talis rex Inliates, A. 12 13, qui *societatem Meherdatis palam induerat, in Gotarzem per occulta et magis fida inclinabat*. et depingit in uno Claudianus de bello Gild 250: *libravit geminas, eventu iudice, vires, ad rerum momenta cliens, seseque daturus victori*. Lips.

17. *astu*] a Ferretto est, male antea *statu*. Lips. immo sic et AM[a]. Ern. M[a] *suo mestatu*.

20. *mare quoque Etesiae*] intricata valde lectio in scriptis. V *mare quoque et Blaesi flabra aquilonis, harum flatu*. nec aliter F. at B *mare quoque et esi flabra aquilonis verum* [immo *aerum*] *flatur*. nos legimus *mare quoque etesii flabant aquilones. horum flatu*. Plinius 2 47: *post biduum iidem aquilones*

99 navigantibus secundum, inde adversum erat. tandem irruptione hostium, atrocibus undique nuntiis exterritus Caecinam ac Valentem expedire ad bellum iubet. praemissus Caecina: Valentem e gravi corporis morbo tum primum assurgentem infirmitas tardabat. longe alia proficiscentis ex urbe Germanici exercitus species: non vigor corporibus, non ardor animis; lentum et rarum agmen, fluxa arma, segnes equi; impatiens solis pulveris tempestatum, quantumque hebes ad sustinendum laborem miles, tanto ad discordias promptior. accedebat huc Caecinae ambitio vetus, torpor recens nimia fortunae indulgentia soluti in luxum: seu perfidiam meditanti infringere exercitus virtutem inter artes erat. credidere plerique Flavii Sabini consiliis concussam Caecinae mentem, ministro sermonum Rubrio Gallo: rata apud Vespasianum fore pacta transitionis. simul odiorum invidiaeque erga Fabium Valentem admonebatur, ut impar apud Vitellium gratiam viresque apud novum principem pararet.

100 Caecina complexu Vitellii multo cum honore digressus, partem equitum ad occupandam Cremonam praemisit. mox

constantius perflant per dies XL, *quos Etesias vocant.* et clarum certe est aquilones propitios optabilesque iis qui ex Italia Orientem adnavigant: qui ex eo Italiam, contra. Caesar B. C. 3 107: *ipse enim necessario Etesiis tenebatur, qui Alexandria navigantibus sunt adversissimi venti.* Lips. v. not. seq. Ern.

1. *erat*] sensum velle *iter* Freinshemius putat. crederem, si reliqua vulgata constarent. sed nihil certius quam ὑποβολιμαῖα et expungenda in vulgatis esse τὰ *ac flabant h.* in mss *flabra aquilonis* (quod Rhenano, Mercero, Acidalio, mihi denique, omnibus, opinor, alios ignorantibus in mentem venit) scribendum, *mare quoque Etesiarum flatu.* ita τὸ *erat* necessarium, τῷ *iter* locus nullus est. Gron. adde Obs. 4 2 p. 29 et 30. recepta in textum haec correctio a IFGronovio; quae plane confirmatur scriptura M^a, *mare quoque et esi flabra aquilonis arum flatu.* nam clarum est *flabra aquilonis* notam marginalem insertam esse a librariis, quod est in medio verbi *etesiarum.* fuit in fine versus *etesi*, in principio alterius *arum*, in margine *flabra aquilonis.* bene autem monet Ryckius *flabra aquilonis* esse e Lucretio 6 730, quamquam etiam sunt 5 741. de notis talibus insertis textui adde ad A. 16 2. ante Gronovium in editis erat *mare quoque etesiae flabant. harum flatu*, ut est etiam in G. *flabant* intelligebant, perflabant. ed pr consentit Vaticano. Ern.

2. *ac* M^a: vulgo *et.*

7. *et fluxa*] copulam delevi cum Ryckio et Gronovio, quae abest ab ABGM^a, edd pr, Puteolani, Beroaldi ceterisque veteribus ante Lipsium, quas vidi. mox edidi *perfidiam meditato*, ut placebat IGronovio. nam *meditanti* est ex ingenio Rhenani. mss et edd veteres ante Rhenanum omnes *meditatio.* Ern.

vexilla quartae decimae et sextae decimae legionum, dein quinta et duoetvicesima secutae; postremo agmine unaetvicesima Rapax et prima Italica incessere, cum vexillariis trium Britannicarum legionum et electis auxiliis. profecto Caecina scripsit Fabius Valens exercitui quem ipse ductaverat, ut in itinere opperiretur: sic sibi cum Caecina convenisse; qui praesens eoque validior immutatum id consilium finxit, ut ingruenti bello tota mole occurreretur. ita accelerare legiones Cremonam, pars Hostiliam petere iussae: ipse Ravennam devertit, praetexto classem adloquendi. mox Patavii secretum componendae proditionis quaesitum. namque Lucilius Bassus

14. *vexillarii quartaedecimae et sextaedecimae*] libri scripti *vexilla* XIV et XIII *legionum*. sed verius est XV aut, quod Mercero placet, *quartae:* nam de Britannicis mox sequitur, inter quas haec XIV fuit. ceterum semel sciendum est duplicia vexilla videri illo aevo fuisse. prius e veteranis, qui stipendiis peractis, i. e. vigesimo militiae anno absoluto, sub vexillis habebantur, donec praemium et emerita acciperent; de quibus A. 1 26 et alibi dixi. alterum ex electione, in necessitate aliqua aut bello, cum ipsae legiones et aquilae in castris aut provinciis relinquebantur, certa manu decerpta, qui sub vexillo mittebantur. hi tales vexillarii et e tali legione dicuntur; ac nimisquam crebrum est in his libris. testimoniis haec firmare liceret: alias aut ab alio fiet. nunc satis indicasse. LIPS. falso, ut docebimus. sed Mª *vexilla in quatuordecim* [*quattuor decum*] XIII *legionum*. sicque et ed pr. unde IGronovius corrigit *vexilla tertiae, quartae decimae et s. legionum*. tertiam latuisse in praepositione *in* et terminatione in *vexillarii*. sed ita tamen non eximitur scrupulus de quartadecima, quae fuit Othoniana. G pro XVI habet XVIII. ERN.

2. *duodevicesima*] BV et ipsa res poscunt *duoetvicesima*. LIPS. sic e Mª rescripsit Pichena. ed pr (et A) *duodecima et vicesima*. ERN.

3. *trium*] sic recte correxit Rhenanus pro *hystris*. ed pr *Istrium*. patet *is* temere repetitum. ERN. B *vexilliano hystrium*. ERN.

5. *ductaverat*] vide de hac forma loquendi Cortium ad Sall. Iug. 70. ERN.

9. *cremona* Mª.

10. *devertit*] ita in BMª legitur; quod verum est, non *divertit*, ut putabat Rhenanus. recepere Ryckius et IGronovius. ERN.

praetexto] sic BMª, unde edidit iam Rhenanus. priores *praetextu*, ut est in AG. mox *proditionis* omnes scripti et editi. ERN. B *pretesto* et *ad s. c. proditionis*.

patui Mª.

11. *Lucilius Bassus*] frustra solicitant libri. nam V est *Blaesus*, F *Blexus* (B *Lucius Blesus*, Mª *Lucilius blaessus*.) at Bassi cognomen firmat omnino priscum monumentum, quod Aquileiae, cuius exemplar a Fulvio Ursino mihi traditum subieci. *imp. Caesar Vespasianus Aug, pont. max, tr. pot.* II, *imp.* VI, *p. p, cos.* III, *des.* IV, *veteranis qui militaverunt in classe Ravenate sub Sex. Lucilio Basso, qui sena et vicena stipendia aut plura meruerunt et sunt deducti in Panoniam, quorum nomina subscripta sunt, ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit et conubium cum uxoribus, quas tunc habuissent, cum est civitas is data. aut si qui caelibes essent, cum iis quas postea*

post praefecturam alae Ravennati simul ac Misenensi classibus a Vitellio praepositus, quod non statim praefecturam praetorii adeptus foret, iniquam iracundiam flagitiosa perfidia ulciscebatur. nec sciri potest traxeritne Caecinam, an (quod evenit inter malos, ut et similes sint) eadem illos pravitas

101 impulerit. scriptores temporum, qui potiente rerum Flavia domo monumenta belli huiusce composuerunt, curam pacis et amorem rei publicae, corruptas in adulationem causas, tradidere. nobis, super insitam levitatem et prodito Galba vilem mox fidem, aemulatione etiam invidiaque, ne ab aliis apud Vitellium anteiretur, pervertisse ipsum videtur. Caecina legiones assecutus, centurionum militumque animos obstinatos pro Vitellio variis artibus subruebat. Basso eadem molienti minor difficultas erat, lubrica ad mutandam fidem classe ob memoriam recentis pro Othone militiae.

duxissent, dumtaxat singuli singulas. non. April. Caesare Aug. f. Domitiano Cn. Pedio Casto cos. Ilatori Veneti. f. centurioni Amaezeio descriptum et recognitum ex tabula aenea, quae fixa est Romae in Capitolio ad aram gentis Iuliae de foras, podio sinisteriore, tab. t. pag. II, *loc.* XLIV. Lips. extat apud Gruter. p. 573. Ern.

8. *corruptas* M[a] et ed pr; quod etiam Rhenanus edidit e B lectione *corruptos.* ceteri *corrupti.* illud haud dubie exquisitius est. mox *aemulatione etiam* GM[a] et edd omnes ante Rhenanum, qui nescio an consulto omiserit *etiam.* Pichena restituit. Ern. deest B.

11. *anteiretur*] sic rescripsimus ex ed pr pro vulgato *anteirentur:* consentit manus secunda in G. et deinde *videtur* pro *videntur*, ubi operae dedere *videretur*, conformaturae verbum hoc priori. nempe de solo Caecina esse sermonem patet clare e verbis *prodito Galba*, quae soli Caecinae conveniunt. v. H. 1 53. tum e sequentibus, *aemulatione et invidia ne* etc, quod respicit dicta c. superiori in fine et alibi. Ern. B *anteirent.*

ipsum Vitellium] vox Vitellii inepte repetita et inculcata, ut solet, ab interprete. scribo, ea eiecta, *pervertisse ipsum videntur.* Lips. ed pr *praevenisse*, solenni confusione. v. Drak. ad Liv. 24 5. Ern.

LIBER TERTIUS.

BREVIARIUM.

Vespasiani copiae in Italiam veniunt, duce et instinctore Antonio Primo. sparsim quaedam gesta, et leves pugnae. classis Ravennas ad Vespasianum deficit, et proditorem animum Caecina aperit. sed hic parum prospere, quia a milite vinctus captusque. praelium inde ad Bedriacum, quo victi Vitelliani. iterum superventu novarum legionum praelium, idque noctu. sed et tunc pulsi Vitelliani. castra ad Cremonam oppugnantur et tandem expugnantur. ubi magna strages; paullo post in ipsa urbe omne genus cladium. Vitellius interea in luxu, nec sine saevitia. PSabinum vinciri iubet, Iunium Blaesum interfici. Fabius Valens contra Antonium venit, sed pugna illa magna cognita cum paucis aufugit, et in mari oppressus est. Britannia turbata, item Germania et Dacia. Vespasiani duces Romam petunt. Vitellius insideri Apenninum iubet. sed belli mox pertaesus paciscitur cum Sabino Vespasiani fratre. quod pactum Germanici milites rupere. Sabinum in Capitolium compulerunt, obsederunt, expugnarunt, incenderunt. quaedam a LVitellio fratre principis in Campania gesta. tandem Vespasiani omnes copiae Romam venere, per vim et varia praelia ingressae sunt, omniaque libidine et caede foedarunt. mors ipsius Vitellii.

Gesta uno eodemque anno. Lips.

Meliore fato fideque partium Flavianarum duces consilia belli tractabant. Petovionem in hiberna tertiae decimae legionis convenerant. illic agitavere placeretne obstrui Pannoniae Alpes, donec a tergo vires universae consurgerent, an ire com-

3. *obstrui P. Alpes*] dubitationem e 2 98 movet Pichena, ubi *praesidiis insessae* dicuntur *retinuisse nuncios*, et quidem a Flavianis; putatque hactenus tantum insessas fuisse, ne nuncii transire possent, non ut impetum facienti exercitui clausae essent. recte. Ern.

4. *consurgerent*] intellige *ad bellum*, quod addit Liv. 33 19. Virg. Aen. 10 90: *consurgere in arma Europamque Asiamque*. simpliciter etiam Florus 2 12 3: *multo vehementius sub hoc Macedones quam sub patre consurgunt*. inesse videtur vis exquisitior, ut in *insurgere*, velut apud Virgilium 11 697 *altior insurgens*, et nisum vehementiorem indicare ferientis. quod tamen non est in altero Flori loco, huic per-

minus et certare pro Italia constantius foret. quibus opperiri auxilia et trahere bellum videbatur, Germanicarum legionum vim famamque extollebant, et advenisse mox cum Vitellio Britannici exercitus robora: ipsis nec numerum parem pulsarum nuper legionum; et quanquam atrociter loquerentur, minorem esse apud victos animum. sed insessis interim Alpibus venturum cum copiis Orientis Mucianum. superesse Vespasiano mare, classes, studia provinciarum, per quas velut alterius belli molem cieret. ita salubri mora novas vires af-
2 fore et praesentibus nihil periturum. ad ea Antonius Primus (is acerrimus belli concitator) festinationem ipsis utilem, Vitellio exitiosam disseruit. plus socordiae quam fiduciae accessisse victoribus. neque enim in procinctu et castris habitos: per omnia Italiae municipia desides, tantum hospitibus metuendos, quanto ferocius ante se egerint, tanto cupidius insolitas voluptates hausisse. circo quoque ac theatris et amoenitate urbis emollitos, aut valetudinibus fessos. sed addito spatio rediturum et his robur meditatione belli. nec procul Germaniam, unde vires; Britanniam freto dirimi; iuxta Gallias Hispaniasque; utrinque viros, equos, tributa; ipsamque Italiam et opes urbis; ac si inferre arma ultro velint, duas classes vacuumque Illyricum mare. quid tum claustra montium profutura? quid tractum in aestatem aliam bellum? unde interim pecuniam et commeatus? quin potius eo ipso uterentur, quod Pannonicae legiones deceptae magis quam victae resurgere in ultionem properent, Moesici exercitus integras vires attulerint. si numerus militum potius quam legionum putetur, plus hinc roboris, nihil libidinum; et profuisse disciplinae ipsum pudorem. equites vero ne tum quidem victos, sed quanquam rebus adversis disiectam Vitellii

simili, ibidem 17 3: *Hispaniae nunquam animus fuit adversus nos universae consurgere, nunquam conferre vires suas libuit.* Ern.

11. *concitator*] A, margo G, ed pr *concionator;* quod non displicet Ryckio. *concitator* verum est et Livio frequens. etiam *concitor belli* Livius et Tacitus dixere. *concionator belli* an latinitate antiqua dici possit, dubito. mox pro *ferocius* G *fortius.* item Lallemandus delevit *se.* quod placet. Ern.

22. *Illyricum mare*] M[a] et G a manu prima *Illyrici*, ut supra 3 4 *campus Martis,* H. 2 55 *lacus Curtii.* Ern.

27. *si numerus militum*] nam plures legiones habebat Vitellius, sed non ita plenas ut Flaviani. Ern.

aciem. "duae tunc Pannonicae ac Moesicae alae perrupere hostem: nunc sedecim alarum coniuncta signa pulsu sonituque et nube ipsa operient ac superfundent oblitos praeliorum equites equosque. nisi quis retinet, idem suasor auctorque consilii ero. vos, quibus fortuna in integro est, legiones continete: mihi expeditae cohortes sufficient. iam reseratam Italiam, impulsas Vitellii res audietis. iuvabit sequi et vesti-
3 giis vincentis insistere." haec ac talia flagrans oculis, truci voce, quo latius audiretur (etenim se centuriones et quidam militum consilio miscuerant), ita effudit ut cautos quoque ac providos permoveret, volgus et ceteri unum virum ducemque, spreta aliorum segnitia, laudibus ferrent. hanc sui famam ea statim concione commoverat, qua recitatis Vespasiani epistolis non ut plerique incerta disseruit, huc illuc tracturus interpretatione, prout conduxisset: aperte descendisse in causam videbatur, eoque gratior militibus erat, culpae vel glo-

1. *Pannonicae ac Moesicae alae*] Schelius ad Hyg. p. 298 intelligit alas legionis Pannonicae et Moesicae; quod non necessarium puto. nec illud certum, eas e civibus Rom. lectas fuisse. v. ad A. 4 73. Ern.

4. *idem suasor auctorque consilii ero* i. e. quae iam suasi, facere aggrediar. Ern.

5. *quibus fortuna in integro est* i. e., ut post c. 4 dicit, qui spem sibi inter adversa reliquerunt. Ern.

6. *reserata militia*] non sperno: aptius tamen fortasse, certe clarius, *reserata Italia*. atque id Taciti sive Antonii concionantis mentem propius tangit. Lips. Pichena *reseratam Italiam*, quia in Ma *reserata militiam* pro *reseratam* (v. H. 2 89) quod est in ed pr. id recepit IFGronovius. at IGronovius vult *reseratam ibi viam*; quod vereor ut multis placeat. Pichena verum vidit. *reserare Italiam* etiam Cicero dixit Phil. 7 1. Ern. B *reserata militia*, R *reseratam militiam*, A *iam fractam militiam*.

8. *ac*] *atque* B.

15. *interpretationem*] Acidalius malebat *interpretatione*, verissime. dicta huc illuc trahuntur, non interpretatio. Cicero Acad. 4 36: *haec disputationibus huc et illuc trahuntur*. et ut idem in Bruto 41 dixit *rem obscuram interpretando explanare*, sic alibi *interpretando huc illuc trahere*. Ern.

aperte] suspicari licet *sed* absorptum esse syllaba finali praecedentis verbi, ut aliis locis observatum est: sed etiam alibi exempla eius omissi consulto post *non modo* et similia. itaque sine libris nil moveam. Ern.

16. *eoque gratior*] sic edd omnes et scripti praeter AMa et ed pr, in quibus *gravior*. si additum esset *auctor*, ut c. 43, probarem. simpliciter *graviorem alicui* dici, intellecto *auctoris* verbo, non credo; sed *gratior* verum puto, quod et alibi in tali contextu scriptores de ducibus dicunt. *gravior* scripsit, qui id melius sequentibus, *proxima Cornelii Fusci auctoritas*, convenire putabat, quasi non et grati gratiosique valeant. *gratior* et *gravior* in libris scriptis confundi, notius est quam ut aliis exemplis docere attineat. Ern.

4 riae socius. proxima Cornelii Fusci procuratoris auctoritas. is quoque inclementer in Vitellium invehi solitus nihil spei sibi inter adversa reliquerat. Titus Ampius Flavianus, natura ac senecta cunctator, suspiciones militum irritabat, tanquam affinitatis cum Vitellio meminisset; idemque quod coeptante legionum motu profugus dein sponte remeaverat, perfidiae locum quaesisse credebatur. nam Flavianum omissa Pannonia ingressum Italiam, et discrimini exemptum, rerum novarum cupido legati nomen resumere et misceri civilibus armis impulerat, suadente Cornelio Fusco, non quia industria Flaviani egebat, sed ut consulare nomen surgentibus cum maxi-
5 me partibus honesta specie praetenderetur. ceterum ut transmittere in Italiam impune et usui foret, scriptum Aponio Saturnino, cum exercitu Moesico celeraret. ac ne inermes provinciae barbaris nationibus exponerentur, principes Sarmatarum Iazugum, penes quos civitatis regimen, in commili-

3. *T. Ampius*] verum hoc nomen erui e libris, qui aut *tam pius* aut *tum pius* praeferunt, cohaesu scilicet notae. Ampia gens inter Romanos nota. vulgo *Appium* hic legas, falso, quia non uni duplex praenomen esse potuit. Lips. sic et M^a [*tampius*] non modo hic, sed et libro superiori c. 86. ms Arundelianus *cunctatior*. v. Burm. Suet. Caes. 60. Ern.

5. *idemque*] BM^a et ed pr *idque*. defendit IGronovius. mihi non persuadetur *rem* dici posse *perfidiae locum quaesisse*. hominum hoc est, non rerum. mox pro *resumere* G *reassumere*, quod librarius e sui seculi more scripsit. Ern.

11. *cum maxime*] sic AMR, edd pr, Ryckii, IGronovii. ceteri scripti et editi *tum maxime*, ut saepe alibi in nostro. mox *honesta specie* sane redundant et salvo sensu abesse possent; neque tamen a Tacito esse negem. Ern.

12. *ut transmitteret*] clausula corrupta, manca, nec scio an loco posita. F *ut transmitteretur in Italiam impunem eo visui foret scriptum Aponio, Satium revirescere crederetur*. nec aliter V, nisi quod *usui*; et supra *Satium* adnotat *Sotium*. ficulnum auxilium, certe mihi, qui sine libris non enato ex hac lacuna. Lips. vere Lipsius coniecit transpositionem factam, eaque fuit, ut alii, Pichena in primis, observavere, integrae paginae. pagina desinebat in *Satur*, proxima incipiebat a *nino cum*, unde factum *innocuum* in quibusdam libris. sed interposita et prior descripta est altera, quae incipiebat *revirescere* c. 7, desinebat in *ut inimici* c. 9. verum ordinem restituit Pichena. ceterum quia ea transpositio est in omnibus mss, patet eos omnes ex uno libro fluxisse, quod etiam coniiciebat IFGronovius Obs. 4 2 p. 30. Ern.

14. *celeraret*] *celebraret* B. *inermes provinciae*] deductis sc. legionibus versus Italiam; unde periculum ne barbari eam occasionem putarent infestandi provincias vicinas. Ern.

16. *iazugum* M^a: vulgo *Iazygum*. *penes quos civitatis regimen*] haec verba insititia suspicatur Gruterus. saltem commode abesse poterant, redolentque glossatorem. mox bene a Pichena interpunctum post *asciti*. sic iam ed pr. Ern.

tium adsciti. plebem quoque et vim equitum, qua sola valent, offerebant: remissum id munus, ne inter discordias externa molirentur, aut maiore ex diverso mercede ius fasque exuerent. trahuntur in partes Sido atque Italicus reges Suevorum, quis vetus obsequium erga Romanos, et gens fidei commissae patientior. posita in latus auxilia, infesta Raetia, cui Porcius Septiminus procurator erat, incorruptae erga Vitellium fidei. igitur Sextilius Felix cum ala Auriana et octo

1. *plebem*] Boxhornius *peditem.* H. 1 79: *namque mirum dictu — acies obstiterit.* sed *plebem* ferri potest, quia opponitur *principibus.* pedites sumebantur e plebe, nobiles equis merebant; unde *pedites* pro plebe ap. Horat. A. P. 113. Ern.

2. *remissum* bene Rhenanus (e B) dedit, ut est iam in ed pr. reliquae ante Rhenanum cum GR *omissum.* Ern.

ne inter discordias] sensus: ne adsuefierent rerum externarum curam agere, πολυπραγμονεῖν in rebus ad suam civitatem nil pertinentibus, seque immiscere rebus Romanis et partibus alterutris accedere, ubi discordiae et bella civilia nascerentur. haec ratio ad universam rem pertinet, oppido prudens illa, et magna cum imperii Romani calamitate posteris temporibus aut non intellecta aut neglecta. sequitur alia, ad causam praesentem proprie pertinens: *ne, maiore ex diverso mercede, ius fasque exuerent.* h. e. si vel maxime utile videri possit Sarmatas in partes vocari, tamen eam rem periculosam esse. nam verendum ne barbari desererent se, fide fracta, si a contraria i. e. Vitelliana parte maior praemii spes ostenderetur. solere enim barbaros venalem fidem habere, ut experientia posteri temporis docuit. *aut*, quod Pichena (e Ma) edidit, est et in (B et) ed pr, quae et habet *everterent* pro *exuerent.* Ern. pro *aut* vulgo *ac.*

4. *parte* Ma, et *Sueborum.*

6. *commissae*] mei codices *commissior.* an *fide cognitior?* an impar medicina nostra huic vulneri? Palmerius legit *fidei commissior: patenti ora, opposita in latus auxilia.* nescio an favente Aesculapio. Lips. *commissior patientior posita* etiam Ma et ed pr. unde Pichena coniiciebat *f. commissae patiens. opposita*, ut terminatio *or* nata sit ex *op?* *commissior* autem IGronovius non male putat factum e *commissique.* nam *fidem commissam* latine dici posse vix credo. ceterum vulgatum est etiam in G. Ern.

Videtur scribendum: *opposita in latus auxilia infestae Rhaetiae.* ut infra: *LVitellium fratrem cum* VI *cohortibus et* D *equitibus ingruenti per Campaniam bello opposuit.* Gron. haec bene dicerentur, si modo τὸ *opposita* certum esset. nunc GMa et edd omnes ante Rhenanum *posita*, qui utrum e codice an ex ingenio dederit *opposita*, nescio. silentium eius facit ut suspicer esse ab operis, cum ne copulas quidem *ac* et *atque* tacitus permutet. atque hinc in omnes post editos venit. itaque melius duxi *posita* restituere. sensus est. in latere collocata sunt auxilia, quod infesta erat Rhaetia, propter procuratorem Vitellianum. quamquam etiam non absurda interpunctio G, Puteolani Beroaldi *auxilia. infesta Rhaetia.* sed illa melior. mox cum Ryckio et IGronovio edidi *Septiminus*, quod et G et ed pr habent. Rhenanus induxit *Septimius* (e B *Septumius*). *Septimini* in inscriptionibus occurrunt. Ern. *posita* etiam B. *Raetia cui Porcius* Ma: vulgo *Rhaetia cui Portius.*

8. *ala Tauriana*] itane? atqui ala Tauriana sive Taurina adiuncta

cohortibus ac Noricorum iuventute ad occupandam ripam Aeni fluminis, quod Raetos Noricosque interfluit, missus. nec his aut illis praelium tentantibus, fortuna partium alibi transacta.

6 Antonio vexillarios e cohortibus et partem equitum ad invadendam Italiam rapienti comes fuit Arrius Varus, strenuus bello; quam gloriam et dux Corbulo et prosperae in Armenia res addiderant. idem secretis apud Neronem sermonibus ferebatur Corbulonis virtutes criminatus; unde infami gratia primum pilum adepto laeta ad praesens male parta mox in perniciem vertere. sed Primus ac Varus occupata

legioni Italicae in Vitellii partibus erat. nec de transfugio aut discessu eius usquam didicimus. ut iusta caussa sit cur V et M[a] lectionem recipiam, *ala Auriana*. nomina enim fere equitum alis a praefectis, Taurianae, Frontonianae, Valeriae, Silanae, Aurianae. et haec ipsa Auriana perseveravit ad labens imperium, legasque in notitia imperii sub dispositione ducis Armeniae: *ala Auriana, Dascusae.* Lips. consentit ABG, ed pr, Puteolani Beroaldi Alciati. *Tauriana* primus edidit Rhenanus, sive potius Frobenius et eius operae. at contra bene mox Rhenanus edidit *Aeni* pro *Rheni*, quod est in omnibus mss et edd ante Rhenanum. male *nunc illis aut his*. Ern. M[a] *missum. nec is.*

6. *strenuus bello, quam gloriam*] locus, quem foedatum arbitror non vane. nam scripti mei *strenuus bello magis quam gloria, et dux Corbulo.* divinabam olim *strenuus bello, quam gloria: ei dux Corbulo et prosperae in Armenia res*, omissa voce *addiderant*, quam additam censebam a glossographo sententiae fulciendae. genus quidem hoc loquendi per Tacito crebrum. A. 4 61: *Agrippa claris maioribus quam vetustis.* A. 1 58: *pacem quam bellum probabam;* et saepius. Plautus ipse non refugit, Rudente 4 4 70: *eo tacent, quia tacita bona est mulier semper quam loquens.* iterum Menaechmis 5 1 26: *quin vidua vivam quam tuos mores perferam.* nec quidquam in his mutandum. intelligitur enim magis, potius, uti Graecis crebro *τὸ μᾶλλον.* iterum Plautus Rud. 3 3 22: *certum est moriri quam hunc pati lenonem in me grassari.* Livius 7 8: *multiplex quam pro numero damnum est.* Laberius: *consistes aegre, et quam descendas, decides.* Curtius 7 7: *nec me ars mea quam benivolentia perturbat.* noto pluribus, ut illustrem genus dicendi, quod obscurum visum multis et in Tacito durum. at de loco hoc ipso nunc quidem haereo. parum aptae sententiae videtur *strenuus gloria;* nec antithesis clara. Rodolphus adnotarat in suo codice *strenuus bello magis quam bonus.* certe valde mihi placeat legi *strenuus bello quam bonus. gloriam ei dux Corbulo* etc. et vereor uti Rodolphus in libro aliquo repperit, non ausus sequi. Lips. edidi *et dux* e GM[a], edd veteribus omnibus, cui et Lipsiani mss (et B) consentiunt. ed pr consentit in h. l. mss Lipsii. Ern.

8. *rumoribus* B.

10. *parata* M[a].

11. *Varius* BM[a].

occupantes Aquileiae proxima quaeque] B codex et Romana ed *occupata Aquileia in proxima quaeque.* haud displicet. possit et legi *in proximo quoque.* Lips. verum omnino *occupata Aquileia in proxima.* ea urbe in potestatem redacta, vicini portas eis aperuere. hoc est *accipiuntur in proxima.* sic Vir-

Aquileia in proxima quaeque et Opitergii et Altini laetis animis accipiuntur. relictum Altini praesidium adversus classem Ravennatem, nondum defectione eius audita. inde Patavium et Ateste partibus adiunxere. illic cognitum tris Vitellianas cohortes et alam, cui Sebonianae nomen, ad Forum Alieni ponte iuncto consedisse. placuit occasio invadendi incuriosos: nam id quoque nuntiabatur. luce prima inermos plerosque oppressere. praedictum ut paucis interfectis ceteros pavore ad mutandam fidem cogerent. et fuere qui se statim dederent. plures abrupto ponte instanti hosti viam abstulerunt.
7 volgata victoria post principia belli secundum Flavianos, duae legiones, septima Galbiana, tertia decima Gemina, cum Vedio Aquila legato Patavium alacres veniunt. ibi pauci dies ad requiem sumpti, et Minucius Iustus praefectus castrorum legionis septimae, quia adductius quam civili bello imperita-

gilius Aen. 4 214: *et dominum Aenean in regna recepit.* GRON. recepit Ryckius, quem cum IGronovio imitati sumus. quod Lipsius et Ryckius dicunt in B et ed Romana (ita primam vocat) esse *in proxima*, falsum est. *in* ab utroque abest, ut a M^a. id absorpsit terminatio praecedentis verbi. G vulgatum habet. ERN. *quoque* B.

1. *opitergi* M^a. idem

2. *alpini praesidium adversus classis ravennatis.* et

4. *aceste.*

5. *Scribonianae*] aliquot libri *Sebonianae.* LIPS. sic et M^a et primis syllabis ed pr. in G *cri* est a secunda manu. quid ante fuerit, assequi oculis non licuit. sed spatium inter *s* et *b* maius est quam ut una tantum litera ibi fuerit. IGronovius coniiciebat *Senonianae* i. e. e Senonibus lectae. post *Allieni* edidit Ryckius ex A, quae scriptura et in antiquis monimentis occurrit. coniiciunt esse *Ferrarum.* ERN.

7. *inermos*] sic Pichena ex M^a. vulgo *inermes.* ea forma et alibi apud nostrum. ERN.

11. *post principia belli*] abest particula *post* a B; eoque Rhenanus *principio belli* rescribit, me favente. LIPS. *post* abest etiam a M^a (sed ut vestigia illius in scriptura verbi *principia* appareant) G, in quo tamen adscripsit manus secunda. at est in A, ed pr, sqq. sed IGronovius e M^a eruit *per principia.* id sane valde arridet et intelligi potest. vulgatum sensum commodum non habet; nec ullo modo incorruptum credere possum. credo in margine notatum fuisse *principia belli secundum Flavianos*, aut saltem *principia belli;* qualia multa esse solent in mss. v. ad A. 16 2, et mox c. 8 extr, c. 20 med. nam illa verba *post pr. b. s. F.* commode abesse posse, immo supervacua esse, nemo negaverit. et forte, qui adscripsit, in animo habuit locum Livii 21 29, ubi, post primam pugnam equestrem inter Poenos et Romanos, Livius subiicit: *hoc principium simulque omen belli etc.* ibidemque c. 9, in principio orationis Hannonis, in ms Vossiano in textum venere verba *oratio Hannonis.* ubi v. IFGronovium. apud Cic. pro Roscio A. 11 in margine fuit *supplicium parricidarum.* id in textum venit. ERN.

12. *duae*] *datae* BM^a.

13. *video* M^a et

14. *municius.*

15. *sperno* illud *audacius;* nec protervo militi umquam ea in duce

bat, subtractus militum irae ad Vespasianum missus est. desiderata diu res interpretatione gloriae in maius accipitur, postquam Galbae imagines discordia temporum subversas in omnibus municipiis recoli iussit Antonius, decorum pro causa ratus, si placere Galbae principatus et partes revirescere
8 crederentur. quaesitum inde quae sedes bello legeretur. Verona potior visa, patentibus circum campis ad pugnam equestrem, qua praevalebant: simul coloniam copiis validam auferre Vitellio in rem famamque videbatur. possessa ipso transitu Vicetia; quod per se parum (etenim modicae muni-

displicuerit, sed rigor potius et severitas. itaque bene V *adductius*; cui verbo ea vis. Tacitus A. 14 4: *pluribus sermonibus, modo familiaritate iuvenili Nero, et rursus adductius, quasi seria consociaret.* idem 12 7: *adductum quasi et virile servitium.* ita enim ibi malo cum codice B quam *addictum.* Suetonius c. 68 sensu simili Tiberium incessisse scripsit *vultu adducto, plerumque tacitum*, i. e. gravi, serio et severo. ita Seneca, de Benef. 1 1, *frontem adducere in tristitia* usurpat; et Capitolinus de Aelio Vero c. 10 scribit *fuisse fronte in supercilia adducta venerabilem.* caussa aperta huic significationi, a gestu. qui enim alacres comes, fronte etiam fere sunt exporrecta et diffusa; qui tristes severi, eadem contracta et adducta. non alia mente Propertius subductum vultum pro gravi dixit 2 8 13: *nunc volo subducto gravior procedere vultu.* Lips. consentit M^a, unde recepit Pichena. ceteri scripti et editi *audacius.* dein *quam civili bello*, pro quam pro civili bello aut quam in civili bello solet. Ern.

1. hic si nihil aliud vitii est, certe copula *et* post *irae* excidit. Ern.

2. *gloriae in*] *gloriaeque* BM^a.

5. *si placeret Galbae principatus*] male diducta sententia et scripta. puto: *si placere Galbae principatum et partes praesumpsissent.* putavit, inquit, Antonius e re futurum, si homines animo praesumerent Galbae principatum et optimatum partes Vespasiano placere. Lips. *placere Galbae principatus — crederentur* M^a. recte. *placere* et *principatus* etiam G, edd Puteolani Beroaldi Alciati. ceterum *placeret* usque ad Pichenam. *crederet* omnes. mox *reviviscere* G; quod etiam A. 4 12 pro *revirescere* irrepserat in edd. Ern. B *si placeret G. pr. et p. revirescere credebatur.*

6. *quaesitum inde quae*] varie olim peccatum in libris: saepe etiam in transpositu foliorum aut traiectu. quod hic factum mihi liquet. quomodo autem id alii critici non advertere ante me? mirum. nam historiam saltem lege non ignave: videbis, imo tanges. en, hic deliberatur de sede belli in Italia, et Verona eligitur. atqui nondum in Italiam copiae ullae transmissae. pagina demum sequenti narratur *Antonio rapienti partem equitum ad invadendam Italiam Arrius Varus comes fuisse, et Aquileiam et proxima quaeque occupasse.* Veronamne igitur venire potuerunt, a tergo his relictis? sed et tota narratio incomposita, dissona. cui verum veteremque ordinem dare haud nostrum: in meliorem tamen paullo aptioremque sic redigi censeam, ut dedi in excursu *A.* Lips. omnia nunc in ordinem per Pichenam redacta. Ern.

10. *Vicentia* B. Vicetiam appellant Plinii meliores libri 3 10 (23) et Strabo 5 p. 214 *Οὐϊκέτιαν.* etiam lapis (apud Grut. p. 198) *inter Atestinos et Veicetinos fines ter-*

ciplo vires) magni momenti locum obtinuit reputantibus illic Caecinam genitum et patriam hostium duci ereptam. in Veronensibus pretium fuit: exemplo opibusque partes iuvere. et interiectus exercitus per Raetiam Iuliasque Alpes; ac ne pervium illa Germanicis exercitibus foret, obsepserat. quae ignara Vespasiano aut vetita: quippe Aquileiae sisti bellum exspectarique Mucianum iubebat, adiciebatque imperio consilium, quando Aegyptus, claustra annonae, vectigalia opulentissimarum provinciarum obtinerentur, posse Vitellii exercitum egestate stipendii frumentique ad deditionem subigi. eadem Mucianus crebris epistolis monebat, incruentam et sine luctu victoriam et alia huiuscemodi praetexendo, sed gloriae avidus atque omne belli decus sibi retinens. ceterum ex distantibus
9 terrarum spatiis consilia post res afferebantur. igitur repentino incursu Antonius stationes hostium irrupit, tentatisque levi praelio animis ex aequo discessum. mox Caecina inter Hostiliam, vicum Veronensium, et paludes Tartari fluminis castra permuniit, tutus loco, cum terga flumine, latera obiectu paludis tegerentur. quodsi affuisset fides, aut opprimi universis Vitellianorum viribus duae legiones, nondum coniuncto Moesico exercitu, potuere, aut retro actae deserta Italia turpem fugam conscivissent. sed Caecina per varias moras prima hostibus prodidit tempora belli, dum quos armis pellere promptum erat, epistolis increpat, donec per nuntios pacta perfidiae firmaret. interim Aponius Saturninus

minosque posuit. Lips. bene. sic M^a, unde edidit Pichena. edd ante Rhenanum *Vincentia*. Ern.

4. *interceptus*] V et F *interiectus exercitus Retiam Iuliasque*. ego ne haec quidem integra puto aut satis composita. legam tamen: *interiectus exercitus Raeticas Iuliasque Alpes, ne — foret, obsepserat*. Lips. *interiectus* etiam M^a et ed pr. ceteri *interceptus:* item *per Rhaetiam*. at M^a et ed pr *p̄retiam*; in quo clarum est latere *per Rhaetiam*, quod bene restituit IGronovius, cum Pichena *per* delevisset, referens ad *obsepserat*. idem contra libros *ac* delevit. Ern.

14. *post res*] in B erat *post tres menses*. quod clarum rursus est e margine venisse in textum, in quo aliquis scripserat tempus post quod nuncii fere ex oriente in illas regiones venire possent. v. ad A. 16 2, et supra c. 7. Ern. *partes adferebantur* M^a.

15. *inrupit* M^a: vulgo *inrumpit*. idem

17. *hostiam*.

18. in O excidit *castra*. Ern.

23. *prodidit*] Lipsius *vendidit* malebat. vulgatum verum. commisit Caecina ut prima tempora belli praeterirent, nulla re tentata, quod hostibus utile fuit. Ern.

cum legione septima Claudiana advenit. legioni tribunus Vipstanus Messalla praeerat, claris maioribus, egregius ipse, et qui solus ad id bellum artes bonas attulisset. has ad copias nequaquam Vitellianis pares (quippe tres adhuc legiones erant) misit epistolas Caecina, temeritatem victa arma tractantium incusans. simul virtus Germanici exercitus laudibus attollebatur, Vitellii modica et volgari mentione, nulla in Vespasianum contumelia: nihil prorsus quod aut corrumperet hostem aut terreret. Flavianarum partium duces, omissa prioris fortunae defensione, pro Vespasiano magnifice, pro causa fidenter, de exercitu securi, in Vitellium ut inimici praesumpsere, facta tribunis centurionibusque retinendi quae Vitellius indulsisset spe. atque ipsum Caecinam non obscure ad transitionem hortabantur. recitatae pro concione epistolae addidere fiduciam, quod submisse Caecina, velut offendere Vespasianum timens, ipsorum duces contemptim, tanquam insultantes Vitellio, scripsissent.

10 Adventu deinde duarum legionum, e quibus tertiam Dillius Aponianus, octavam Numisius Lupus ducebant, ostentare vires et militari vallo Veronam circumdare placuit. forte Galbianae legioni in adversa fronte valli opus cesserat, et visi procul sociorum equites vanam formidinem ut hostes fe-

2. *Vipsanius Messala*] est iste ipse cui partes sermonis praecipuae tribuuntur in libello de caussis corruptae eloquentiae. amicum Tacito fuisse ex elogiis his satis constat. Lips. immo *Vipstanus* legendum, ut voluit Rupertus (ep. 48) et iam edidere hic, ut alibi, Ryckius et IGronovius. et sic fuit in G a prima manu: secunda fecit *Vipsanus*, ut (BM^a et) veteres edd habent, praeter primam, in qua est *Vipsanius*, ut in edd Lipsii, sqq. Ern.

11. *exitu*] mss *exercitu*. quod edidi, magis placet. Lips. etiam ABGM^a et edd veteres usque ad Lipsium. unde defendit Ryckius, putatque respici ad *victa arma*. mihi *exitu* verum videtur. *exercitu* quomodo ortum sit, videtur ed pr indicare, in qua omissa verba *securi in Vitellium ut inimici*, sequiturque *Moesico celebrare*; ut verbum hoc confusioni deberi videatur, quae hic omnes libros invasit, ut vidimus. Ern.

12. *praesumpsere* i. e. ausi sunt opinari, scribere de Vitellio contumeliose ante victoriam, antequam de exitu belli constaret, cuius scilicet erant securi. non enim *praesumere* est simpliciter opinari, ut putat Ryckius, sed habet significationem fiduciae, arrogantiae alieno tempore sive ante tempus. sic apud Quintilianum, 11 1 27, *praesumere partes iudicis* est arrogare tibi hoc ut iudices de caussa antequam iudices sententiam dixerint; item in aliis locis. frustra Freinshemius tentat *rescripsere*. mox *centurionibusque* etiam G et ed pr, ut AM^a. Ern. B *facta a tribunis*.

19. *dillus apontanus* M^a. *apontanus* etiam B.

cere. rapiuntur arma, et ut proditionis ira militum in Titum Ampium Flavianum incubuit, nullo criminis argumento, sed iam pridem invisus turbine quodam ad exitium poscebatur: propinquum Vitellii, proditorem Othonis, interceptorem donativi clamitabant. nec defensioni locus, quanquam supplices manus tenderet, humi plerumque stratus, lacera veste, pectus atque ora singultu quatiens. id ipsum apud infensos incitamentum erat, tanquam nimius pavor conscientiam argueret. obturbabatur militum vocibus Aponius, cum loqui coeptaret; fremitu et clamore ceteros aspernantur. uni Antonio apertae militum aures: namque et facundia aderat mulcendique volgum artes et auctoritas. ubi crudescere seditio, et a conviciis ac probris ad tela et manus transibant, inici catenas Flaviano iubet. sensit ludibrium miles, disiectisque qui tribunal tuebantur, extrema vis parabatur. opposuit sinum Antonius, stricto ferro, aut militum se manibus aut suis moriturum obtestans; ut quemque notum et aliquo militari decore insignem aspexerat, ad ferendam opem nomine ciens. mox conversus ad signa et bellorum deos, hostium potius

1. videtur vox abesse, legendumque *proditionis auctorem* vel *compertum*; nisi tamen compendio fuit *et ut proditione, ira militum,* i. e. ut in proditione, quasi ea esset. Lips. *ira ut proditionis* est ira quasi ob proditionem: ut Livio 4 50, 5 33, *ira quaestionis, ira corruptae uxoris* et similia. *ira militum*, ut *ira deum.* iam *militum ira proditionis* dictum, ut Ciceroni de N. D. 2 63 *canum adulatio dominorum.* ita videtur satis excusari omnium librorum scriptura. Gron. recte. Faernus Freinshemius Acidalius malebant *metu proditionis.* Ern.

9. *Aponius*] sic mss et edd veteres ante Rhenanum omnes. estque *Aponius Saturninus*, de quo c. 9. male delevit Rhenanus; male *Aponianus* edidit Pichena, de Dillio intelligens. bene restituit Ryckius. mox *namque* BGM[a], edd pr, Puteolani, Beroaldi, Alciati, Rhenani prima, restituit IGronovius. Ern.

10. scribendum videtur *aspernabantur.* nam et praecedit hoc tempus et sequitur. Ern.

12. *crudescere*] sic scripti et edd omnes praeter IFGronovii, in qua *candescere*, vitio operarum. mox *ac probris* GM[a], edd ante Rhenanum omnes. Ern. B *et probris.*

14. *sentit* B.

18. vox *decore* e M[a] edita per Pichenam pro *honore.* consentit BG, edd Puteolani, Beroaldi, Alciati, Rhenani, sqq. *honore* primum Spirensis, post nescio quis iterum edidit, unde Lipsius sumsit. *decus* intelligit facinus praeclarum et praemium ob facinus. Ern. mox M[a] *auferendam,* non *ad ferendam.*

19. mihi verbum *bellorum* suspectum est, et a glossa natum videtur. satis est *deos orabat:* non opus addere *bellorum*, nec sic Latini in tali re genus deorum exprimunt. denique si tamen id attributum ne-

exercitibus illum furorem, illam discordiam inicerent orabat, donec fatisceret seditio et extremo iam die sua quisque in tentoria dilaberentur. profectus eadem nocte Flavianus ob-
11 viis Vespasiani litteris discrimini exemptus est. legiones, velut tabe infectae, Aponium Saturninum Moesici exercitus legatum eo atrocius adgrediuntur, quod non, ut prius, labore et opere fessae, sed medio diei exarserant, volgatis epistolis quas Saturninus ad Vitellium scripsisse credebatur. ut olim virtutis modestiaeque, tunc procacitatis et petulantiae certamen erat, ne minus violenter Aponium quam Flavianum ad supplicium deposcerent. quippe Moesicae legiones adiutam a se Pannonicorum ultionem referentes, et Pannonici, velut absolverentur aliorum seditione, iterare culpam gaudebant. in hortos, in quibus devertebatur Saturninus, pergunt. nec tam Primus et Aponianus et Messalla, quanquam omni modo nisi, eripuere Saturninum, quam obscuritas latebrarum quibus occulebatur, vacantium forte balnearum fornacibus abditus. mox omissis lictoribus Patavium concessit. digressu consularium uni Antonio vis ac potestas in utrumque exercitum fuit, cedentibus collegis et obversis militum studiis. nec de-

cessarium foret, intelligeretur per se. Ern.

3. *dilaberentur*] sic e M[a] edidit Pichena pro *dilaberetur*. consentit ed pr. Ern.

profectus eadem nocte] frustra Tacitum hic stolidum fingit ὁ ἐπιτιμητὴς Savilius (velut literae ex machina, re nondum ad Vespasianum delata, venissent.) non poterat deterreri miles quin Flavianum proditorem crederet; nec quidquam verisimilius quam fuisse qui hoc nomine illum ad comitatum deferrent. Antonius Primus insontem esse non dubitabat. ab hoc igitur furentibus ereptus dimissusque, vel eodem auctore vel ultro, suscepit iter ad principem, ut ei se coram purgaret. sed homo *natura ac senecta cunctator*, ut describitur c. 4, non rapientibus veredis sed per commodum suum in viam se dedit. citius igitur literae, tum quibus accusabatur tum quibus excusabatur, ad Vespasianum pervenerunt. et utrisque perpensis, princeps eum statim absolvit periculoque exemit, scriptis et ipse literis, quae Flaviano adhuc profectionem continuante in via occurrerunt. Gron.

5. *velud* M[a]: vulgo *veluti*.

6. *adgrediuntur eo atrocius* B.

11. *Moesicae*] sic e M[a] edidit Pichena. consentit G, ed pr, ceteraeque ante Rhenanum, qui edidit *Moesici*. in ed pr est *ad vitam* pro *adiutam*, solenni huius libri aberratione in ea syllaba. Ern. B *Moesice*, omisso *legiones*.

17. *balnearum fornacibus*] R et ed pr *balneorum*, HO et Puteolanus Beroaldus Alciatus *fornicibus*, ut Muretus volebat. mox *ius et potestas* est in HO. vulgatum melius videtur. Ern.

20. *militum*] M[a] *militibus*. forte *militaribus* Pichena: IGronovius *militis*. Ern.

erant qui crederent utramque seditionem fraude Antonii coeptam, ut solus bello frueretur.

12 Ne in Vitellii quidem partibus quietae mentes exitiosiore discordia, non suspicionibus volgi sed perfidia ducum, turbabantur. Lucilius Bassus classis Ravennatis praefectus ambiguos militum animos, quod magna pars Dalmatae Pannoniique erant, quae provinciae Vespasiano tenebantur, partibus eius adgregaverat. nox proditioni electa, ut ceteris ignaris soli in principia defectores coirent. Bassus pudore, seu metu quisnam exitus foret, intra domum opperiebatur. trierarchi magno tumultu Vitellii imagines invadunt; et paucis resistentium obtruncatis ceterum volgus rerum novarum studio in Vespasianum inclinabat. tum progressus Lucilius auctorem se palam praebet. classis Cornelium Fuscum praefectum sibi destinat qui propere accucurrit. Bassus honorata custodia Liburnicis navibus Atriam pervectus, a praefecto alae

5. *Bassus praefectus*] hic quoque morosior quam par est Savilius. non retinuit, quia raro hactenus proditoribus creditur, ut relinquatur eis facultas poenitentiae et nocendi eisdem viribus quibus profuere. sed et ad securitatem eius pertinuit discedere a classe, in qua essent quibus invitis partes mutaverat. ob quam caussam et praesidium est additum abeunti; quod quorum hominum, quibus nominibus fuerit, quid interesset sciri? nam lectos fuisse e praesentibus, quibus et ipse et qui his eum commiserant fiderent, nemo ambigit. Hadriam vero, vel quia eum ipse locum elegit, vel quia commodissimus erat e vicinis. Menius nisi cum Vespasiano faceret, qui liberto eius Bassum solvi iubenti paruit? vinxit interim, quia ei diffidebat aut diffidere se fingebat privato odio. praeerat autem praesidiariis illius oppidi, ut multi aliis aliorum; neque alia de caussa quam ut illud ab hostium impetu tueretur; et tum utique, ne quaeras quando? mandato cuius nisi ducum Flavianorum, qui praesidium ibi collocandum indicarunt? quid actum postea de illo, tacuit, quia aut nihil in eo singularis exempli statutum est, aut id Tacitus in alium locum reservavit, ac tradere in parte Historiarum amissa commodius potuit. denique quis hanc scrutariam ab historico, et tam gravi, requirat? Gron.

12. *obubratis* M[a].

14. *Tuscum*] lege *Fuscum*. ille est qui superiore libro c. 86 nominatur: *sed Cornelius Fuscus procurator* (Dalmatiae) *aderat vigens aetate, claris natalibus*. et hac in bello civili opera, nisi fallor, bene penitus in Vespasiani domum insinuavit, et a Domitiano praefectus praetorio factus. periit in Dacis, infelici pugna. Suetonius Dom. 6, Dio 68 9, Victor. Iuvenalis de eodem, 4 111: *et qui vulturibus servabat viscera Dacis*. Lips. *Fuscum* ed pr. mox *adcucurrit* M[a] et edd pr, Pichena, s. ceteri scripti et editi *accurrit*. Ern.

16. *Hadriam*] MR et alius apud Broterium, item ed pr habent primo *Atriam*, non *Hadriam*. quod non est de nihilo. nempe est haec urbs Tusciae cum portu, quae apud Plinium 3 16 (20) *Atria* scribitur. itaque Broterius hanc scripturam recepit; quod non reprehendam. sed

Vivennio Rufino, praesidium illic agitante, vincitur. sed exsoluta statim vincula interventu Hormi Caesaris liberti: is quoque inter duces habebatur.

13 at Caecina, defectione classis volgata, primores centurionum et paucos militum, ceteris per militiae munera dispersis, secreta castrorum affectans in principia vocat. ibi Vespasiani virtutem viresque partium extollit: transfugisse classem; in arto commeatum, adversas Gallias Hispaniasque, nihil in urbe fidum; atque omnia de Vitellio in deterius. mox incipientibus qui conscii aderant, ceteros re nova attonitos in verba Vespasiani adigit. simul Vitellii imagines dereptae, et missi qui Antonio nuntiarent. sed ubi totis castris in fama proditio, recurrens in principia miles

quia tamen est idem nomen, quod tantum emollitum est paullatim, atque etiam Strabo Adriam appellat, reliqui scripturam molliorem. post *pervectus* e M[a] edidit Pichena. consentiunt G, edd Puteolani Beroaldi Alciati, ceterae. illud verum. de caussa totius rei vide Gronovii notam praecedentem. Ern. B *Adriam.*

1. *Mennio*] BM[a] *vivennio*, unde IGronovius coniiciebat *M'.* (i. e. *Manio*) *Ennio.* vide ad A. 1 38. AV, ed pr *Iuveniorum*, quod nonnulli suspicantur alae nomen fuisse; nisi inverse scriptum pro *vivenio-rum*, ut saepe in ed pr et aliis, atque hinc illud *iuveniorum* natum. mss quidam habent *Memmio.* Ern.

5. *secreta castrorum*] eo refero quod dimisisset plerosque militum, paucis istis retentis. itaque secretum et solitudo in castris. alioqui, si de principiis capias, obstat Romanus ritus, quia illa pars frequentissima, et ibi ambulare et obversari assidue soliti. facit etiam, quod illos reliquos in principia vocavit, non loci igitur illius secretum affectans, sed castrorum. M[a] etiam *secretorum* habet; ex quo bene *secretum.* Lips. sic Pichenae placet et e B Rhenano; sic A, unde recepit Ryckius. vulgatum quoque rectum est; et potest *orum* natum esse, ut alibi, e terminatione vocis sequentis. Ern.

7. *arcem commeatuum*] bene emendavi iam olim in Antiquis 2 16. praeter exempla eius sermonis, quae tunc adduxi, velim addi novitium a Livio 3 57, qui castellum etiam in hac metaphora ponit: *respicerent tribunal homines, castellum omnium scelerum.* Lips. immo male. nam classis illa Ravennas *arx commeatuum* dici non potest, ut bene monet IGronovius; ne Misenensis quidem. tum M[a] *in arce* [vel *arte*] *commeatum*, ut ed pr. G autem, HO, edd Puteolani Beroaldi Alciati *in arcto commeatum.* itaque sic edidi et veterem lectionem restitui. secutus est Broterius. Rhenanus (e B) male edidit *inopia commeatuum*, et seqq usque ad Lipsium. Ern.

11. *dereptae*] sic edidi, latinitate postulante, pro *direptae.* imagines detraxere de signis, quae mox repositae. id autem est *deripere*, non *diripere.* imitatus est Broterius. Ern.

12. *in fama proditio*] alii libri *infamia prodita*; nec sperno. ita narrat ut statim movisse miles se videatur. at Hegesippus (quem suadeo in tota hac historia legas) 4 30 noctem interponit, et mane demum *surgentes evaginatis gladiis insiluisse super Caecinam* facit. Lips. firmatur *in fama proditio* BGM[a], edd Puteolani Beroaldi, sqq. estque hic modus loquendi Tacito usitatus et contextui conveniens. fama rei exciti milites integri in principia currunt. ed pr *infamia prodi-*

praescriptum Vespasiani nomen, proiectas Vitellii effigies aspexit, vastum primo silentium, mox cuncta simul erumpunt. huc cecidisse Germanici exercitus gloriam, ut sine praelio, sine volnere vinctas manus et capta traderent arma? quas enim ex diverso legiones? nempe victas. et abesse unicum Othoniani exercitus robur, primanos quartadecumanosque; quos tamen isdem illis campis fuderint straverintque, ut armatorum milia, velut grex venalium, exsuli Antonio donum darentur. octo nimirum legiones unius classis accessionem fore. id Basso, id Caecinae visum: postquam domos hortos opes principi abstulerint, etiam militibus principem auferre.

dit; ms Mirandulanus *rei fama dilita*, quod elegans est, sed interpolatoris manum sapit. ceterum non negem aliquam corruptelae alicuius suspicionem esse ex eo quod non satis cohaerent membra. nam structura orationis desiderat ut aut *et* sit ante *recurrens*, aut ablativi consequentiae ab initio. Ern.

1. *praescriptum Vesp. nomen*] v. Lipsium ad c. 31. Ern.

2. *cuncta*] Acidalius eleganter coniicit *cuncti*. adde c. 14 initio. mox pro *cecidisse* Heinsius malebat *recidisse*, de quo v. ad A. 3 59. sed illud quoque bonum puto, estque in libris omnibus. mox pro *vinctas* ante Rhenanum editi habent *iunctas*, inversis primis literis, ut saepe. Ern.

6. *Othoniani*] B *Germanici*. ed pr utramque lectionem miscet, *Othomanici*. v. ad 5 23. vulgatum verum est. mox *tamen iisdem illis campis* mss et edd ante Rhenanum, qui dedit (e B) *tum iisdem campis illis*. vetus reddidit Ryckius. Ern.

7. primum Acidalius punctum esse vult post *straverintque*. frustra. nam et alibi Tacitus hac brevitate utitur. sensus est: quos tamen vicerint. at vicisse videri hanc tantum ob caussam, ut exsuli Antonio dono darentur. porro *tot* abest a mss ABM[a], ed pr, unde delevere Ryckius et IGronovius. at habet G, edd praeter primam omnes; et quia sensus videtur desiderare, servavi. *armatorum millia* pro permultis dici posse credo Ryckio, ut *remediorum millia* apud Plinium 28 10 (42), et scio: sed hic sensus satis frigidus sit in oratione, quae augere rem invidiose conetur. sic Propertius 1 5 10 *curarum millia quanta*, pro *quot*. Ern.

8. *exsuli Antonio*] cur iste exsul, aut quando? puto sub Nerone lege Cornelia de testamentis falsi damnatum, cum tabulas subdititias fraude et praemio inductus obsignasset. vide A. 14 40, actis a. 815. Lips.

11. *principis* M[a].

etiam militibus] cum Ferretto omnino lego *etiam milites auferre*. Lips. et ego Ferretto subscribo, quicquid argutetur Salinerius. sed superest in τῷ *licet* [quod vulgo est ante *integros*] aliquid scabri, quod muto in *deditos*; ut sit: *etiam milites auferre, deditos, integros incruentosque, Flavianis quoque partibus viles, quid dicturos* etc. qui dediti sint nullo discrimine facto, nullo sanguine aut sudore; et ob id etiam aspernabiles iis quibus accesserint, nec habentes quod respondeant interrogantibus, vel ubi nunc ad Bedriacum victoria? vel τί παθόντες et quas ad incitas redacti ad tam deforme subsidium salutis descenderint. Gron. de priori idem Vertranio et Grotio visum. aliter videtur IGronovio, qui ista ridenda iudicat, et mutat *licet* in *sic et*. videtur sane invertenda oratione acumen quaesisse Tacitus: opes prin-

integros incruentosque, Flavianis quoque partibus viles, quid
14 dicturós reposcentibus aut prospera aut adversa? haec singuli, haec universi, ut quemque dolor impulerat, vociferantes, initio a quinta legione orto, repositis Vitellii imaginibus vincla Caecinae iniciunt; Fabium Fabullum quintae legionis legatum et Cassium Longum praefectum castrorum duces deligunt; forte oblatos trium Liburnicarum milites, ignaros et insontes, trucidant; relictis castris, abrupto ponte Hostiliam rursus, inde Cremonam pergunt, ut legionibus primae Italicae et unietvicesimae Rapaci iungerentur, quas Caecina ad obtinendam Cremonam cum parte equitum praemiserat.

15 Ubi haec comperta Antonio, discordes animis, discretos viribus hostium exercitus adgredi statuit, antequam ducibus auctoritas, militi obsequium et iunctis legionibus fiducia rediret. namque Fabium Valentem profectum ab urbe acceleraturumque cognita Caecinae proditione coniectabat; et fidus Vitellio Fabius, nec militiae ignarus. simul ingens Germanorum vis per Raetiam timebatur; et Britannia Galliaque et Hispania auxilia Vitellius acciverat, immensam belli luem, ni Antonius id ipsum metuens festinato praelio victoriam praecepisset. universo cum exercitu secundis a Verona castris Bedriacum venit. postero die legionibus ad muniendum retentis, auxiliares cohortes in Cremonensem agrum missae, ut specie parandarum copiarum civili praeda miles imbueretur. ipse cum quattuor milibus equitum ad octavum a Bedriaco

cipi abstulere: iam principem auferunt militibus. Broterius necessarium putat legere ex A *etiam militibus principem auferre, principi militem, integros* etc. eaque plane Corneliana putat. pro *licet* BM^{a} et ed pr *litem.* in *licet* vitium esse non dubito. ERN.

5. *Fabullum*] sic e M^{a} edidere Ryckius et IGronovius: alii omnes *Fabulum.* deinde *uni et vicesimae* ABM^{a} et G (nisi quod *unite vicesimae* vitio scripturae), ed pr, Rhenani, sqq. ceterae veteres *unaevicesimae*, Berneggeri et Gronovii patris *unaetvicesimae*, vitiose. ERN.

13. *duci* B.

19. tentant *luem* Rhenanus, Faernus et alii, sine necessitate, praesertim cum id omnes scripti et edd praeferant; nisi quod nonnulli *lucem* vitiosa scriptura, ut G et ed pr. B plane non habet hic substantivum. *lues belli* est pernicies, malum. v. dicta ad A. 2 47. ERN.

24. *civili praeda miles imbueretur* i. e. inciperet gustare dulcedinem praedae quamvis civilis, eaque captus fieret bellandi et vincendi cupidior. mox *quo licentius popularentur* est, ut non modo per absentiam suam nemo esset quem vererentur, qui impedire posset, sed etiam ne hostis populantes invaderet. ERN.

progressus, quo licentius popularentur. exploratores, ut mos
16 est, longius curabant. quinta ferme hora diei erat, cum citus eques adventare hostes, praegredi paucos, motum fremitumque late audiri nuntiavit. dum Antonius quidnam agendum consultat, aviditate navandae operae Arrius Varus cum promptissimis equitum prorupit, impulitque Vitellianos, modica caede: nam plurium accursu versa fortuna, et acerrimus quisque sequentium fugae ultimus erat. nec sponte Antonii properatum, et fore quae acciderant rebatur. hortatus suos ut magno animo capesserent pugnam, diductis in latera turmis vacuum medio relinquit iter, quo Varum equitesque eius reciperet; iussae armari legiones; datum per agros signum ut, qua cuique proximum, omissa praeda praelio occurrerent. pavidus interim Varus turbae suorum miscetur, intulitque formidinem. pulsi cum sauciis integri suomet ipsi metu et an-
17 gustiis viarum conflictabantur. nullum in illa trepidatione Antonius constantis ducis aut fortissimi militis officium omisit. occursare paventibus, retinere cedentes, ubi plurimus labor, unde aliqua spes, consilio manu voce insignis hosti, conspicuus suis. eo postremo ardoris provectus est ut vexillarium fugientem hasta transverberaret. mox raptum vexillum in hostem vertit. quo pudore haud plures quam centum equites restitere. iuvit locus, artiore illic via et fracto inter-

3. *progredi* B.

7. *acerrimus q. s. fugae ultimus erat*] ita vero decet fortes viros. an vero ea laus huic loco consentiens? immo dicere voluit *acerrimus sequentium* paullo ante, *primus* nunc *fugae erat:* quae sententia et alibi occurrit. mox *et* ante *fore* abest ed pr. Ern.

11. *vacuum medio*] sic AGM[a] et ed pr. *in medio* edidit Rhenanus (e B) et sqq usque ad Ryckium. *vacuo medio* Puteolanus Beroaldus Alciatus. omnium lectionum idem sensus, bona latinitas. sed prima vera, hae correctorum. adde infra c. 19. Ern. B *reliquit*.

13. *occurrerent*] sic mss, nisi quod ABM[a] singularem numerum praeferunt, non bene. v. paullo ante ad c. 10 extr. at edd omnes praeter pr *occurrerent*. *occurrere praelio* bene dictum. male tentat Acidalius *accurrerent*. v. praeter IGronovium dicta ad Suet. Cal. 39. Ern.

15. *integrum suum et ipsi* M[a].

18. *occursare — retinere*] sic GMO et edd Puteolani Beroaldi. *occurrere* Rhenanus (e B) et sqq usque ad Lipsium, qui edidit *occursat, retinet*, ut est in ed pr, A, edd Lipsium seqq usque ad IGronovium qui *occursare*, *retinere* restituit. [19. *aliquo* M[a].] paullo post edidi *transverberaret*, quod omnes edd ante Lipsium dedere, habentque AB. in G est *transverberasset*, quod eodem vergit. Lipsius primus *transverberarit* edidit. Ern.

23. *resistere* M[a].

fluentis rivi ponte, qui incerto alveo et praecipitibus ripis fugam impediebat. ea necessitas seu fortuna lapsas iam partes restituit. firmati inter se densis ordinibus excipiunt Vitellianos temere effusos. atque illi consternantur. Antonius instare perculsis, sternere obvios. simul ceteri, ut cuique ingenium, spoliare, capere, arma equosque abripere. et exciti prospero clamore, qui modo per agros fuga palabantur,
18 victoriae se miscebant. ad quartum a Cremona lapidem fulsere legionum signa Rapacis atque Italicae, laeto inter initia equitum suorum praelio illuc usque provecta. sed ubi fortuna contra fuit, non laxare ordines, non recipere turbatos, non obviam ire ultroque adgredi hostem tantum per spatium cursu et pugnando fessum. forte victi, haud perinde rebus prosperis ducem desideraverant atque in adversis deesse intellegebant. nutantem aciem victor equitatus incursat; et Vipstanus Messalla tribunus cum Moesicis auxiliaribus assequitur, quos militiae legionariis quanquam raptim ductos aequabant. ita mixtus pedes equesque rupere legionum agmen. et propinqua

4. haud scio an sit animadversum τὸ *atque* hic poni exquisita illa significatione pro *statim;* de quo Gellius 10 29, nos ad Livii 26 36. Gron. BGMª *illic* vitiose, ut *consternuntur,* quod scripti et editi quidam habent. Ern. B *fusos* pro *effusos.*

6. *equosque abripere. et exciti*] copulas e Mª addidit Pichena. primam etiam edd ante Rhenanum et G, alteram et ed pr. Ern.

10. *provectas. et* Mª.

13. *victi*] Rodolphus *victuri.* mentem video; et tamen subvereor ut parum plena ista, et huic narrationi quaedam desint. Lips. *victuri* est in A, placetque Acidalio et Ryckio, sed ut *forte victuri* iungatur praecedentibus. Freinshemius malebat *forte acti* i. e. temere et sine consilio et imperio; quod non displicet. nondum sane victi erant, sed nutabant tantum. itaque *victi* verum esse non potest. Ern.

17. *raptim ductos*] an ideo miratur aequari, quia raptim et celeriter ducti? non eo facit, nisi si forte absque iustis, ut in festinatione, armis. an verius scribi *raptim dilectos?* et quod subitarius fuerit hic miles, sed sub bono duce mox bonus. Lips. nihil huc opus dilectus mentione. cur enim raptim dilecti essent? et si nunc demum raptim dilecti, unde iis gloria, aut quomodo legionarios aequare dicuntur? imo iam raptim in proelium ducti sunt, et nihilo minus paria legionariis fecere. caussa, quod iam exerciti militiis. et quia hic quaeritur non qua gloria fuerint, sed quid iam egerint, multi porro libri boni, ut ABMO et ed pr, *aequabant,* non dubitavi cum IGronovio edere lectionem BMª, a quibus *gloria* aberat, quod a glossatore parum acuto natum videtur. *militiae* accipe numero plurali. Pichena male *militibus* ex ingenio dedit. vulgata est et in G et edd Puteolani Beroaldi Rhenani sqq usque ad Pichenam. sed Broterius ex aliis libris dedit *militiae gloria — aequabat,* atque defendit. Ern.

18. *eques pedesque* B.

Cremonensium moenia quanto plus spei ad effugium, mino-
19 rem ad resistendum animum dabant. nec Antonius ultra institit, memor laboris ac volnerum, quibus tam anceps praelii fortuna, quamvis prospero fine, equites equosque afflictaverat. inumbrante vespera universum Flaviani exercitus robur advenit. utque cumulos super et recentia caede vestigia incessere, quasi debellatum foret, pergere Cremonam et victos in deditionem accipere aut expugnare deposcunt. haec in medio, pulchra dictu. illa sibi quisque, posse coloniam plano sitam impetu capi. idem audaciae per tenebras irrumpentibus, et maiorem rapiendi licentiam. quodsi lucem opperiantur, iam pacem, iam preces et pro labore ac volneribus clementiam et gloriam, inania, laturos: sed opes Cremonensium in sinu praefectorum legatorumque fore. expugnatae urbis praedam ad militem, deditae ad duces pertinere. spernuntur centuriones tribunique, ac ne vox cuiusquam audiatur, qua-
20 tiunt arma, rupturi imperium, ni ducantur. tum Antonius inserens se manipulis, ubi aspectu et auctoritate silentium fecerat, non se decus neque pretium eripere tam bene meritis affirmabat, sed divisa inter exercitum ducesque munia:

1. omnes edd veteres habent *tanto minorem*. in ed Lipsii excidit *tanto*, casu, an quia Tacitus alibi omittit haec comparationis verba. Ern. *tanto* omittunt BM[a]. mox B *insistit*.

3. *proelii*] ita BM[a] et alii veteres, ut Lipsius testatur, velut ed pr. alii *belli*. etiam supra haec verba confusa vidimus. Ern.

8. *haec in medio, pulchra*] sic interpungendum. *in medio* pro in medium, palam. palam ista dicebant: quippe fortitudinis speciem habebant: sed animis agitabant turpia, foeda. mox *plano sitam* mss, edd pr, Rhenani, sqq, ut supra c. 16: *vacuum medio relinquit iter*; et infra bis, c. 38 et 48, *situs* occurrit cum ablativo sine *in*; quod hic addunt edd Puteolani Beroaldi Alciati. [M[a] *plane.*] deinde *sed maiorem* frustra corrigunt Rhenanus Danesius Ursinus, ut iam alibi monitum. v. ad 5 3. Ern. mox B *operiatur*.

12. *clementiam et gloriam, inania, laturos*] sic interpungendus locus, ut *inania* explicent qualem putent clementiae gloriam. si quid tentandum, malim *clementiae et gloriae inania*, qui est modus loquendi Tacito frequens, quam *clementiae gloriam inanem* cum Ursino et Mureto. Ern.

15. *deditae ad duces pertinere*] hoc ius militare ferebat. bene Rhenanus comparat locum Livii, unde haec sumta videantur, e 37 32: *captas, non deditas diripi urbes; et in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum*. Ern.

17. *rupturi*] sic ABGMO et ed pr; quod restituit Ryckius, opportune laudans locum ex A. 13 36: *rupto imperio congressus cum hoste funditur*. ceteri *rapturi*. *rapere imperium* est alteri ereptum sibi vindicare. at illi sine imperio ire volebant. Ern.

militibus cupidinem pugnandi convenire; duces providendo consultando cunctatione saepius quam temeritate prodesse. ut pro virili portione armis ac manu victoriam iuverit, ratione et consilio, propriis ducis artibus, profuturum. neque enim ambigua esse quae occurrant, noctem et ignotae situm urbis, intus hostes et cuncta insidiis opportuna. non si pateant portae, nisi explorato, nisi die, intrandum. an oppugnationem inchoaturos adempto omni prospectu, quis aequus locus, quanta altitudo moenium, tormentisne et telis an operibus et vineis adgredienda urbs foret. mox conversus ad singulos, num secures dolabrasque et cetera expugnandis urbibus secum attulissent rogitabat. et cum abnuerent, "gladiisne" inquit "et pilis perfringere ac subruere muros ullae manus possunt? si aggerem struere, si pluteis cratibusve protegi ne-

5. *ambigua*] alias *nox* dicitur *ambigua*, et alia quae non explorata et periculosa sunt. hic sensus est: quem enim non videre et intelligere quae immineant pericula ausuris oppugnationem. mss porro AM[a] et ed pr *nocte*, quod frustra defendit Ryckius. adde ad c. 2 extr. ceterum ante oculos Tacitus habuit Livii locum 5 39, de Gallis ad urbem Romam: *noctem veriti et ignotae situm urbis;* quo etiam vulgatum *noctem* firmatur. Ern.

6. *non si pateant*] Rodolphi lectio valde mihi arridet, nescio an a libris: *non si pateant portae, non die, nisi explorato intrandum.* Lips. recepit hanc lectionem Ryckius ex A. adiuvat ed pr, in qua eadem lectio, sed mutato ordine, *nisi explorato, non die.* contra disputat Gronovius. breviter expediemus. sensus huius lectionis est: non est ingredienda urbs, ne patentibus quidem portis, ne interdiu quidem, nisi explorato. sensus sane commodus, et imitationi loci Liviani valde conveniens. nam ibi Galli non patentibus portis, non die, nisi explorato, ingrediuntur. atque ita existit etiam argumentatio a minori ad maius. si ne die quidem, ne patentibus quidem portis ingrediendum, quanto minus noctu, non explorato, oppugnanda urbs. vulgatae lectionis autem hic sensus: ne intranda quidem urbs prius quam lux orta, exploratores missi sint, etiamsi pateant portae. quem sensum caussae praesenti et praecedentibus aptiorem esse puto; ut verba *nisi explorato, nisi die*, respondeant verbis *noctem et ignotae situm urbis.* atque etiam sequentia referuntur huc, ut appareat cur *nonnisi die* aliquid tentandum. itaque non ausus sum Ryckium imitari. Ern.

10. *vineis aggredienda*] foedum glossema in M[a] insertum fuit; quod ipse librarius forte agnovit, ideoque circumscripsit. [uncos et superscriptum verbum *vacat* recentiori manui dat Furia.] fuit autem huiusmodi: *vineis* (*machinamenti genus ad expugnandos muros, in modum turrium factum*) *aggredienda urbs foret.* idemque [est in BR; idem] expressum in ed pr, sed sine circumscriptione, et additum *his* post *factum.* [*is* additum in M[a], *ubi* in B.] v. ad c. 7 initio. mox *dolabrasque* GM[a], edd ante Rhenanum, Pichena, sqq. *que* delevit Rhenanus [cum B]. Ern.

11. *expugnandis*] A *oppugnandis*, frequenti variatione librorum. huic loco utrumque aptum. igitur libri sequendi. Ern.

cesse fuerit, ut volgus improvidum, irriti stabimus, altitudinem turrium et aliena munimenta mirantes? quin potius mora noctis unius, advectis tormentis machinisque, vim victoriamque nobiscum ferimus?" simul lixas calonesque cum recentissimis equitum Bedriacum mittit, copias ceteraque usui adlaturos.

21 id vero aegre tolerante milite prope seditionem ventum, cum progressi equites sub ipsa moenia vagos ex Cremonensibus corripiunt, quorum indicio noscitur sex Vitellianas legiones omnemque exercitum qui Hostiliae egerat, eo ipso die triginta milia passuum emensum, comperta suorum clade in praelium accingi ac iam affore. is terror obstructas mentes consiliis ducis aperuit. sistere tertiam decimam legionem in ipso viae Postumiae aggere iubet, cui iuncta a laevo septima Galbiana patenti campo stetit, dein septima Claudiana, agresti fossa (ita locus erat) praemunita; dextro octava per apertum limitem, mox tertia densis arbustis intersepta. hic aquilarum signorumque ordo: milites mixti per tenebras, ut fors tulerat; praetorianum vexillum proximum

2. *aliena munimenta*] quae sunt *munimenta*, quae cum admiratione spectentur, quia *aliena* sunt? i. e. hostilia. Ern.

3. *tormentis machinisque*] B tantum habebat *tormentisque*, G *machinis* sine copula. ed pr *inde* pro *vim*, vitiose. Ern.

5. *ceteraque usui*] sic ed pr, Rhenanus (e B), sqq. at G et edd ceterae ante Rhenanum *ceteraque quae usui forent;* quod sane prae illo manum male sedulam redolet. Ern.

6. ed pr *ventum. tum progressi:* solemni mutatione τοῦ *cum* in *tum:* nam illud haud dubie h. l. elegantius. eadem cum Beroaldo et Alciato *e Cr.* Ern.

12. *sistere tertiam decimam legionem*] haec est scriptura mss ABGMa, edd ante Rhenanum omnium; quo magis cum IGronovio sic edendum curavi. mox 16. iterum mentio tertiae decimae in vulgatis [et BMa]. duas tertias decimas fuisse in illa acie, ut placet Gronovio, non credo. cognomine altera distingueretur ab altera. sed alterutro in loco vitiosa scriptura, sive *tertia decima* sive *tertia* scribatur. *tertiam*, quod in Rhenani ed primum expressum in ceteras venit, nec e libro nec ex ingenio Rhenani esse potest, cum nihil in notis dixerit, non sane tacite talem mutationem inducturus. sed quoniam post *tertiani* commemorantur, necesse est alterutro loco *tertiam* legionem esse. Broterius secundo loco dedit *tertia*, Moesica sc. firmante c. 24. itaque eum secutus sum. Ern.

13. *a laevo*] *in alaevo* Ma.

16. *limitem*] intellige viae Postumiae. Livius 22 15: *ne immunito viae Appiae limite Poenus pervenire in agrum Romanum posset.* et pluribus aliis locis Livius Virgilius de via dicunt. Tacitus ipse mox c. 25: *per limitem viae sparguntur. apertus limes viae Postumiae* opponitur *ipsi aggeri viae.* male Ryckius de finibus agrorum accipi vult, quos via Postumia aperuerit; quod ne quidem intelligi potest. ed pr habet *militem* solenni confusione, de qua v. Drak. ad Liv. 22 12. Ern.

tertianis, cohortes auxiliorum in cornibus; latera ac terga equite circumdata; Sido atque Italicus Suevi cum delectis
22 popularium primori in acie versabantur. at Vitellianus exercitus, cui acquiescere Cremonae et recuperatis cibo somnoque viribus confectum algore atque inedia hostem postera die profligare ac proruere ratio fuit, indigus rectoris, inops consilii, tertia ferme noctis hora paratis iam dispositisque Flavianis impingitur. ordinem agminis disiecti per iram ac tenebras asseverare non ausim, quanquam alii tradiderint quartam Macedonicam dextro suorum cornu, quintam et quintam decumam cum vexillis nonae secundaeque et vicesimae Britannicarum legionum mediam aciem, sextadecumanos duoetvicesimanosque et primanos laevum cornu complesse. Rapaces atque Italici omnibus se manipulis miscuerant. eques auxiliaque sibi ipsi locum legere. praelium tota nocte varium, anceps, atrox; his, rursus illis exitiabile. nihil animus aut manus, ne oculi quidem provisu iuvabant. eadem utraque acie arma; crebris interrogationibus notum pugnae signum; permixta vexilla, ut quisque globus capta ex hostibus huc vel

6. *proruere ratio fuit*] notavi in Antiquis, 2 16, videri inducta voce legendum *proruere fuit*, i. e. licuit. sed vereor ut ego quoque interdum (cur negem aut purgem communem criticorum hanc noxam?) inter sectores, non medicos. nunc sane vocem eam tolero. Lips. sensus: qui postera die profligare hostem et proruere debebat, si rationem, consilium sequi, prudenter agere vellet. mox *inops*, quod e Ma pro *vacuus* Pichena edidit, etiam in ed pr reperi. at *paratis iam dispositisque*, pro *paratis iamque dispositis* etiam G. Ern. B *inops consilio*.

10. *dextro suorum cornu*] intellige stetisse, si vera lectio. at Faernus *dextrum* legebat; quod placet: nam et mox est *primanos laevum cornu complesse*. nisi forte verbum latet in *suorum*; quod sane contra consuetudinem hic ponitur, nec memini uspiam in tali narratione addi. Ern.

12. *duoetvicesimanosque*] G et vetus codex Ursini, edd ante Rhenanum *duodevices*. solita confusione. ed pr (et A) *duovices*. mox *eques* bene e Ma et A edidit Ryckius. consentit G. sed sic iam olim editum in edd pr, Puteolani Beroaldi Rhenani (e B) Aldi Gryphii. correctorum vitio irrepsit *equites* primum in ed Rhenani secundam. dein *rursusque* G et edd Puteolani Beroaldi Alciati. *rursus* consuetudini Taciti congruens magis. *his*, *rursus illis*, pro modo his, modo illis. v. ad c. 83 initio. Ern.

17. *eadem utraque*] sic AMa et edd pr, Ryckii, IGronovii. in BG *eademque acie*, quod et in secunda ed Rhenani reperi. exciderat *utra*, quod in G manus secunda adscripsit. sed addidere *utraque*. hinc lectio vulgaris *eademque utraque*. copulam hic alienam esse sequentia docent. Ern.

18. *pugnae signum* i. e. tessera, ut supra dictum. adde Lips. de M. R. 4 ult. Ern.

illuc raptabat. urgebatur maxime septima legio, nuper a Galba conscripta. occisi sex primorum ordinum centuriones, abrepta quaedam signa: ipsam aquilam Atilius Verus primipili centurio multa cum hostium strage et ad extremum moriens servaverat.

23 sustinuit labantem aciem Antonius accitis praetorianis. qui ubi excepere pugnam, pellunt hostem, dein pelluntur. namque Vitelliani tormenta in aggerem viae contulerant, ut tela vacuo atque aperto excuterentur, dispersa primo et arbustis sine hostium noxa illisa. magnitudine eximia quintae decimae legionis balista ingentibus saxis hostilem aciem proruebat. lateque cladem intulisset, ni duo milites praeclarum facinus ausi, adreptis e strage scutis ignorati, vincla ac libramenta tormentorum abscidissent. statim confossi sunt, eoque intercidere nomina: de facto haud ambigitur. neutro inclinaverat fortuna, donec adulta nocte luna surgens ostenderet acies falleretque. sed Flavianis aequior a tergo; hinc maiores equorum virorumque umbrae, et falso, ut in corpora, ictu tela hostium citra cadebant: Vitelliani

1. *a Galba*] *adgaba* Ma.

3. *primipili centurio*] nam in eius centurionis custodia aquila. ego de Mil. R. 2 8. Lips. hoc quoque loco utitur Fabrettus ad Col. Trai. c. 7 p. 188, ut probabile reddat primipilares centuriones fuisse eosdem aquiliferos. Ern.

5. *labantem*] sic pro *labentem* legendum coniecit Pichena. id habet AB, G a manu secunda, edd pr, Beroaldi, Alciati, Rhenani pr, sqq usque ad Rhenani secundam. igitur cum Ryckio Tacito reddidi. *labare* dicitur exercitus, non *labi*. v. praeter Pichenam IFGronovium et Drakenborchium ad Livii praef., qui et aliis locis ad Livium de his verbis eorumque in tali contextu confusione egere, ut alios taceam. Ern.

8. *vacuo atque aperto*] intellige in. v. ad c. 16 et 19. *vacuum atque apertum* opponit locis arbusto obsitis. Ern.

10. *quartadecimae*] qui potest? nam quartadecima legio pro Othone steterat, et post Bedriacense proelium statim a Vitellio in Britanniam remissa. sed nec mentio eius in hac pugna, immo bello. reponam fidenter *quintadecimae*, quae inter Vitellianas paullo ante censa. Lips. recepit Pichena cum seqq. Ern.

ballista Ma, et c. 29 *ballistam*.

12. *ereptis* B.

13. *tormentorum*] atqui unius tormenti sive ballistae mentio est. ergo *tormento tum abscidissent*, aut ante *balistae* legendum, et *proruebant*. Lips. *ignorati* coniungendum cum *arreptis e strage scutis*. nam haec fecere ut non agnoscerentur, ut Vitelliani viderentur. ed pr vitiose *ignoranti* et *confessi*. Ern.

15. *inclinaverat*] sic BMa, edd pr, Rhenani, sqq. at G et edd Puteolani Beroaldi Alciati *inclinata*. Ern.

17. *falso, ut in corpora, ictu*] ita e libris restituimus. nec sententiam difficile capi e similibus auctorum locis. nam haec fraus sive error alias quoque obiectus hosti. Plutarchus in Pomp. 32, in pugna Pompeii cum Mithridate: ἐπῄεσαν

adverso lumine collucentes velut ex occulto iaculantibus in-
24 cauti offerebantur. igitur Antonius ubi noscere suos noscique poterat, alios pudore et probris, multos laude et hortatu, omnes spe promissisque accendens, cur rursus sumpsissent arma, Pannonicas legiones interrogabat: illos esse campos in quibus abolere labem prioris ignominiae, ubi recuperare gloriam possent. tum ad Moesicos conversus principes auctoresque belli ciebat: frustra minis et verbis provocatos Vitellianos, si manus eorum oculosque non tolerent. haec, ut quosque accesserat; plura ad tertianos, veterum recentiumque admonens, ut sub Marco Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios, nuper Sarmatas pepulissent. mox infensius praetorianis "vos" inquit "nisi vincitis, pagani, quis alius imperator, quae castra alia excipient? illic signa armaque vestra

μὲν οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ νώτου τὴν σελήνην ἔχοντες. πεπιεσμένου δὲ περὶ τὰς δύσεις τοῦ φωτὸς, αἱ σκιαὶ πολὺ τῶν σωμάτων ἔμπροσθεν προϊοῦσαι τοῖς πολεμίοις ἐπέβαλον, οὐ δυναμένοις τὸ διάστημα συνιδεῖν ἀκριβῶς· ἀλλ' ὡς ἐν χερσὶν ἤδη γεγονότων, τοὺς ὑσσοὺς ἀφέντες μάτην οὐδενὸς ἐφίκοντο. Florus paullo aliter narrat, nec rem cepisse visus est, de illapsa pugna 3 5: *nocturna ea dimicatio fuit, et luna in partibus. quippe quasi commilitans cum a tergo hostibus, a facie Romanis se praebuisset, Pontici per errorem longius cadentes umbras suas quasi hostium corpora petebant.* si tamen ea lectio recta, nec interpolata ab imperitis. nam certe Orosius 6 4 etiam et Frontinus 2 1 12 Romanis in hac pugna lunam fuisse a tergo fatentur; et Dio 36 32 clare κατόπιν. itaque emendem in Floro: *cum a tergo Romanis, a facie hostibus se praebuisset, Pontici per errorem longius cadentes umbras* (voculam illam *suas* expungimus) *quasi hostium corpora petebant.* sane ratio ipsa ita vult. nec tam bardum ego Florum umquam censeam, ut hoc non ceperit. Lips. nempe ante erat *in corpore*, ut habet BG. [et *a* superposito Ma.] Acidalius etiam malebat *iactu*. etiam de telis missilibus *ictus* dicitur, sed tum cum iactu teli attingitur corpus: quoad mittuntur, *iactus* dicitur. clare sic distinguit Livius 30 10: *ex rostratis Poeni vana pleraque, utpote supino iactu, tela in superiorem locum mittebant: gravior ac pondere ipso libratior superne ex onerariis ictus erat.* itaque *iactu* h. l. placet. confundi ista verba notum est. v. Drak. ad Liv. 26 40, ubi pariter pro *ictus* mavult *iactus*. Ern.

1. ed pr non agnoscit vocem *incauti*; et cum praecesserit *ex occulto*, satis intelligi putat Gruterus. Ern.

4. *rari sumsissent*] ex historia et sententia *resumsissent*. nam Pannonici semel victi arma tamen iterum sumserant. Lips. Ferrettus alias: *rursus sumsissent*. hoc magis placet. certe *rari* vitiosum est, quicquid nugetur Salinerius. A *cur nam*. Ern.

9. *tolerent*] scribendum *tolerarent*: nam praecedit *provocatos* et *possent*. Ern. *tollerent* Ma.

12. *infensus*] puto *infensius*. hoc est, verbis asperioribus. non enim his magis quam aliis infestus erat: sed hos compellabat inclementius. Gron. verissime. tertianis plura, his asperiora dixit. Ern.

sunt, et mors victis: nam ignominiam consumpsistis." undique clamor; et orientem solem (ita in Syria mos est) tertiani salutavere.
25 vagus inde, an consilio ducis subditus rumor, advenisse Mucianum, exercitus in vicem salutasse. gradum inferunt quasi recentibus auxiliis aucti, rariore iam Vitellianorum acie, ut quos nullo rectore suus quemque impetus vel pavor contraheret diduceretve. postquam pulsos sensit Antonius, denso agmine obturbabat. laxati ordines abrumpuntur; nec restitui quivere impedientibus vehiculis tormentisque. per limitem viae sparguntur festinatione consectandi victores. eo notabilior caedes fuit, quia filius patrem interfecit. rem no-

1. *ignominiam consumsistis*] assidet acuto huic dicto illud Curtianum 6 8: *scit eos qui misericordiam consumserunt, amplius sperare non posse.* Lips. sensus: nam ignominiam iam tantam contraxistis, ut ea non amplius timenda sit, nemo in vos uti possit qui affligere velit, sed nihil aliud nisi mors restat. Ern.

2. *in Syria*] nam haec legio e Syria deducta, in qua sub Corbulone militaverat. at de more ipso Herodianus 4 30, de Parthis, qui pugnam inituri orto iam sole. *ἀσπασάμενοι δὲ τὸν ἥλιον*, inquit, *ὡς ἔθος αὐτοῖς, οἱ βάρβαροι, μεγίστῃ κλαγγῇ βοήσαντες ἐπέδραμον τοῖς Ῥωμαίοις.* sed observo amplius, non solum Syros aut Orientales soli cultum hunc detulisse, sed gentium plerasque. Plato de leg. 10 p. 887: *ανατέλλοντός τε ηλίου καὶ σελήνης, καὶ πρὸς δυσμὰς ἰόντων, προσκυλίσεις ἅμα καὶ προσκυνήσεις Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων πάντων.* ipsis Romanis receptum in precando verti ad orientem. Hyginus de Limitibus: *antiqui architecti in occidentem templa recte spectare scripserunt. postea placuit omnem religionem eo convertere, ex qua parte caeli terra illuminabatur.* Isidorus 15 4 templa ita structa ait, *ut qui consuleret ac deprecaretur, rectum aspiceret orientem.* Latinus Pacatus in Paneg. ad Theodosium c. 3: *nam ut divinis rebus operantes in eum caeli plagam ora convertimus, a qua lucis exordium est.* nec Christiani abhorruerunt. Tertullianus Apolog. c. 16: *alii plane humanius et verisimilius solem credunt deum nostrum. suspicio inde, quod innotuerit nos ad orientis regionem precari. sed plerique vestrum, adfectatione aliquando et caelestia adorandi, ad solis ortum labia vibratis.* Lips.

3. *vagus inde, consilio*] Romanus codex *vagus inde, an consilio.* quod valde amplector. ambigit videlicet, fortuitu natus inter milites is rumor, an arte ducis sparsus. Lips. consentit M[a], unde recepit Pichena. Romanum codicem intellige ed pr. Ern.

5. *inferre* B.

7. *diduceretve*] sententia et *ἀντίθεσις* sic visa postulare. vulgo *duceretve.* Lips.

pulsos] nondum sane *pulsos.* legendum *perculsos* recte iudicat Acidalius. verbum *sensit* indicat referri haec ad praecedentia, quae *perculsos* desiderant, sicut verbum *sensit* ipsum. res ita evidens est ut recipere non dubitarim. similiter apud Livium 28 33 *perculsi* pro *pulsi* e coniectura Rhenani receptum contra scriptos; et pluribus locis in libris veteribus haec verba confusa. supra 2 14 in simili re: *additus perculsis terror invecta in terga pugnantium classe.* et sic centies. [alii *impulsos.*] mox *obturbabat* ABMR, edd pr et IGronovii: ceterae *obturbat.* Ern.

10. vulgo *consectandi festinatione.*

minaque auctore Vipstano Messalla tradam. Iulius Mansuetus ex Hispania, Rapaci legioni additus, impubem filium domi liquerat. is mox adultus, inter septimanos a Galba conscriptus, oblatum forte patrem et volnere stratum dum semianimem scrutatur, agnitus agnoscensque et exsanguem amplexus, voce flebili precabatur piatos patris manes, neve se ut parricidam aversarentur: publicum id facinus; et unum militem quotam civilium armorum partem? simul attollere corpus, aperire humum, supremo erga parentem officio fungi. advertere proximi, deinde plures: hinc per omnem aciem miraculum et questus et saevissimi belli exsecratio. nec eo segnius propinquos affinis fratres trucidatos spoliant; factum esse scelus loquuntur faciuntque.

26 Ut Cremonam venere, novum immensumque opus occurrit. Othoniano bello Germanicus miles moenibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumiecerat, eaque munimenta rursus auxerat. quorum aspectu haesere victores, incertis ducibus quid iuberent. incipere oppugnationem fesso per diem noctemque exercitu arduum, et nullo iuxta subsidio

2. *impuberem*] BGHMO *impubem*. consensus mss facit ut cum IGronovio sic ediderim, quem v. ad h. l, Pichenam ad 4 14, inprimis Drak. ad Liv. 2 13, ubi copiose de hac forma agit, etiam hoc loco laudato. Ern.

6. *precabatur placatos patris manes*] frustra haesere viri docti in hoc loco, eumque variis modis tentarunt. sensus est: *precabatur manes patris, ut sibi placati essent, neve* etc. porro *placatos* vera lectio, quae est in BGMa, edd Puteolani Beroaldi, sqq ante Lipsium, qui edidit *piatos* ex ed superiori nescio qua; quod omnes secuti sunt. Pichena quidem testis in ms se reperisse *piatos*, et id exhibet ed pr. verum ea lectio nata est e *platos*, quod et in Ma fuit scriptum ab initio pro *placatos*. vide Pichenam. latinitas quidem non patitur, ut dicamus *precari manes* vel *deos piatos:* sed *placatos* i. e. non iratos. at *piati* fiunt manes sacrificiis et aliis, quae religio sanxit. itaque non dubitavi *placatos* praeferre. Broterius coniicit *fl. deos pr. ne piatos p.*, quia mss quidam habent *ne piatos*. mox bene Pichena edidit *aversarentur* e Ma pro *adversarentur*, quod est in ceteris scriptis et ante Pichenam editis; unde firmantur supra dicta ad H. 1 38. Ern.

7. *publicum id facinus*] sensus est: ne sibi potius imputent hoc facinus quam universis civilibus armis, universo exercitui bellum civile auso; cuius se minimam partem esse, nec totam culpam ferre debere. Acidalius putabat haec verba esse alieno loco, et post *belli exsecratio* ponenda. Ern.

12. *trucidatos*] Ma *trucidati;* quod IGronovius factum putat ex *trucidant:* bene, ut opinor, quia sequitur *faciunt scelus*. Ern. paulo ante *adfinis* BMa: vulgo *affines*.

18. A *fessos — exercitus;* quod et ipsum rectum. sed vulgatum melius et verius, etsi Ma etiam et ed pr *fessos*, sed mox *exercitum*. mox

anceps. sin Bedriacum redirent, intolerandus tam longi itineris labor, et victoria ad irritum revolvebatur. munire castra, id quoque propinquis hostibus formidolosum, ne dispersos et opus molientes subita eruptione turbarent. quae super cuncta terrebat ipsorum miles periculi quam morae patientior: quippe ingrata quae tuta, ex temeritate spes; omnisque caedes et volnera et sanguis aviditate praedae pensabantur.
27 huc inclinavit Antonius, cingique vallum corona iussit. primo sagittis saxisque eminus certabant, maiore Flavianorum pernicie, in quos tela desuper librabantur. mox vallum portasque legionibus attribuit, ut discretus labor fortes ignavosque distingueret, atque ipsa contentione decoris accenderentur. proxima Bedriacensi viae tertiani septimanique sumpsere, dexteriora valli octava ac septima Claudiana; tertiadecumanos ad Brixianam portam impetus tulit. paulum inde morae, dum ex proximis agris ligones, dolabras, et alii falces scalasque convectant. tum elatis super capita scutis, densa testudine succedunt. Romanae utrinque artes: pondera saxorum Vitelliani provolvunt, disiectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur, donec soluta compage scutorum exsangues aut laceros prosternerent multa cum strage. incesserat cunctatio, ni duces fesso militi et velut irritas exhortationes
28 abnuenti Cremonam monstrassent. Hormine id ingenium, ut Messalla tradit, an potior auctor sit Gaius Plinius qui Anto-

munire castra per interrogationem dicta, ad variandam orationem. nam alias non convenit *id quoque*, quod est respondentis. Ern. BM_a *fessos — exercitu.*

4. *ruptione* B.

6. copula *et* ante *ex* auctore M^a recte deleta IGronovio. nam in contrariis copulae nullus, certe non elegans, usus. consentit ed pr. in BG et edd Puteolani et seqq ante Lipsium *et temeritate*; ubi *et* vitiose pro *ex*, ut aliis locis. hinc vulgata *et ex* nata, a Lipsio temere recepta ex libro, quem ad editionem suam accommodavit. Ern.

16. *ex* M^a: vulgo *e.* idem non *ligones*, sed *legiones.*

20. *concitisque* M^a.

21. *multa cum strage incesserat*] id est, quia multa strages, timidior et cunctantior iam miles. Lips. male. distinctio vitiosa in libris editis ante Pichenam fuit; qui e M^a sic ut nunc est interpunxit. consentit ed pr. Ern.

23. *ingenium* i. e. inventum, ut apud Plinium Pan. 49: *exquisita ingenia coenarum*, ubi v. Schwarzius, et ad c. 25. pro *semineces* AR et ed pr *semianimes.* paullo ante edidi *prensarent* e BG et ed pr pro *prehensarent.* Ern. mox AR *ut Messallae traditum.*

24. *Plunius* M^a.

nium incusat, haud facile discreverim, nisi quod neque Antonius neque Hormus a fama vitaque sua quamvis pessimo flagitio degeneravere. non iam sanguis neque volnera morabantur, quin subruerent vallum quaterentque portas, innixi humeris et super iteratam testudinem scandentes prensarent hostium tela brachiaque. integri cum sauciis, semineces cum exspirantibus volvuntur, varia pereuntium forma et omni imagine mortium.

29 acerrimum tertiae septimaeque legionum certamen; et dux Antonius cum delectis auxiliaribus eodem incubuerat. obstinatos inter se cum sustinere Vitelliani nequirent, et superiacta tela testudine laberentur, ipsam postremo balistam in subeuntes propulere, quae ut ad praesens disiecit obruitque quos inciderat, ita pinnas ac summa valli ruina sua traxit. simul iuncta turris ictibus saxorum cessit. qua septimani dum nituntur cuneis, tertianus securibus gladiisque portam perfregit. primum irrupisse Gaium Volusium tertiae legionis militem inter omnes auctores constat. is in vallum egressus, deturbatis qui restiterant, conspicuus manu ac voce

8. *imagine mortium*] poetas imitatus, *imaginem* pro genere dixit et exemplo. Ern. *tertie decime septimeque* B, vulgo *septimae tertiaeque*.

13. primum de balista non satis commode *obruit* dicitur, sed de maioribus molibus, velut A. 4 62 de amphitheatro, quod dicitur *operuisse* homines ruina; valdeque vereor ne Tacitus scripserit *obtrivitque*, quod convenit tali machinae. et inane erat *obruit* addere, quod ex *inciderat* intelligi potest. vestigia eius lectionis in corruptissima ed pr scriptura, *disiecta breviterque*. atque etiam alibi librarii sic permutarunt ista verba. sic apud Livium 3 56 pro *obtrivisset* in scriptis et editis repertum *obruisset*, ubi v. Drakenborchium. certe Tacitus, si *obruit* scripsisset, non addidisset *in quos inciderat* (nam hoc iam est in verbo *obruit*) sed *oppugnatores*, *subeuntes*, aut simile quid; ut adeo nullo modo de veritate correctionis nostrae dubitari queat. porro *quos* habent ABGM[a], edd omnes, pro *in quos*, ne quis haereat. nam et sic alii dixerunt, quamquam non negandum librarios saepe in huius verbi constructione praepositionem temere omisisse, ubi iis docti viri non paruere. v. Drakenborchium eundem ad Liv. 2 30, ubi hunc locum Taciti afferre non neglexit; ut, si liber bonus iuvaret, libenter *quis* scriptum a Tacito statuerem, praesertim cum illum modum loquendi alibi in Tacito non observarim, et scriptores tantum inferioris aetatis pro ea ratione laudentur. Ern.

14. *concessit* B.

15. *gladiisque*] non spernam ego elegantem coniecturam Heinsii, ni fallor, apud Ryckium, corrigentis *dolabrisque*. nam gladiorum in portis perfringendis nullus usus. intelligendae autem dolabrae, quales illae apud Curtium 5 6, quibus *vasa caedebant milites*, 8 4 *sternerent arbores*. Ern. *rupisse* B.

17. *in vallum egressus*] eodem modo usus est verbo *egrediendi* infra c. 71: *in quarum tectum egressi*. Ern.

18. *restiterant* edd veteres ante Rhenanum. favet M[a], in quo *resi-*

capta castra conclamavit. ceteri trepidis iam Vitellianis seque e vallo praecipitantibus perrupere. completur caede quantum
30 inter castra murosque vacui fuit. ac rursus nova laborum facies, ardua urbis moenia, saxeae turres, ferrati portarum obices, vibrans tela miles, frequens obstrictusque Vitellianis partibus Cremonensis populus, magna pars Italiae stato in eosdem dies mercatu congregata; quod defensoribus auxilium ob multitudinem, oppugnantibus incitamentum ob praedam erat. rapi ignes Antonius inferrique amoenissimis extra urbem aedificiis iubet, si damno rerum suarum Cremonenses ad mutandam fidem traherentur. propinqua muris tecta et altitudinem moenium egressa fortissimo quoque militum complet; illi trabibus tegulisque et facibus propugnatores deturbant.
31 iam legiones in testudinem glomerabantur, et alii tela saxaque incutiebant, cum languescere paulatim Vitellianorum

sterant. idque restituit Pichena. BG, edd Rhenani, seqq *resisterent.* illud melius esse totus contextus clamat. Ern.

1. *conclamavit*] verbum *conclamare* de uno dictum et ab aliis, nominatim Virgilio Aen. 9 375: *haud temere est visum, conclamat ab agmine Volscens.* Valer. Fl. 3 259: *conclamat ab aggere Tiphys,* quamquam etiam in illo loco libri quidam *aggere:* quae si vera lectio, eum locum Tacitus in mente habuisse videri potest. Ern.

2. *completur caede*] quis vero numerus caesorum in his praeliis? tacuit noster, expressit Hegesippus 4 30: *exstincta* XXXM *et* CC *viri de exercitu Vitellii. Primusque* (*id enim Antonio cognomentum erat*) IVMD *de Mysiacis militibus amisit.* Lips.

3. *ac—facies*] primo haud dubie scribendum *at rursus;* quod facile quivis attendens et comparans antecedentia sentiet. reperit et Broterius in ms et recepit *at.* deinde respexit ad illud Aeneae ap. Virg. Aen. 6 103: *non ulla laborum, o virgo, nova mi facies,* ut iam notavit Acidalius. Ern.

13. *illi*] primum, etsi bene fero *illi* sc. milites, tamen aures meae potius desiderant *hinc* vel *illinc,* inde, ex istis aedificiis, mittunt quibus deturbent propugnatores. deinde *trabibus* haud dubie vitiosum. nam trabes quomodo tam longe milites iaculentur sine tormentis, quae ibi nulla fuere. id vidit Heinsius, qui apud Ryckium corrigebat *lateribus.* sed quia tegulae quoque generis lateritii, malim fere *lapidibus,* ut infra c. 71 *saxis tegulisque* e tectis obruunt Vitellianos. probat Mullerus. Ern.

14. *glomerabantur*] sic bene e Ma edidit Pichena pro *glomerantur:* nam sequitur *incutiebant.* consentiunt BGO. mox *languescere* idem ex eodem libro pro *languere.* ed pr *languescerent;* quod non spernam. infinitivum copula *et,* sive addita temere ante *ut,* sive intellecta, peperisse videtur. sed infinitivus quoque rectus. dein cum Ryckio et Gronovio deleto *et,* dedi *ut quisque,* et ei rei interpunctionem accommodavi. consentiunt A, ed pr, nisi quod habent *quis* pro *quisque.* denique *reverteretur* pro simplici *verteretur* dictum, quod rescribi volebant Muretus et Ursinus. v. ad Suet. Aug. 77. Ern. Ma quoque et B *ut quis.*

animi. ut quis ordine anteibat, cedere fortunae, ne Cremona quoque excisa nulla ultra venia, omnisque ira victoris non in volgus inops sed in tribunos centurionesque, ubi pretium caedis erat, reverteretur. gregarius miles futuri socors et ignobilitate tutior perstabat. vagi per vias, in domibus abditi, pacem ne tum quidem orabant cum bellum posuissent. primores castrorum nomen atque imagines Vitellii amoliuntur. catenas Caecinae (nam etiam tum vinctus erat) exsolvunt, orantque ut causae suae deprecator assistat. aspernantem tumentemque lacrimis fatigant, extremum malorum, tot fortissimi viri proditoris opem invocantes. mox velamenta et infulas pro muris ostentant. cum Antonius inhiberi tela iussisset, signa aquilasque extulere: maestum inermium agmen, deiectis in terram oculis, sequebatur. circumstiterant victores, et primo ingerebant probra, intentabant ictus: mox, ut praeberi ora contumeliis, et posita omni ferocia cuncta victi

7. *nomen* eius in signis. mos enim ille, ut imperatoris sui nomen tum vexillis inscriberent tum scutis. quod etiam in libera republica video factitatum. Dio de Crasso in Parthos movente 40 18: *σημεῖον δέ τι τῶν μεγάλων τοῖς ἱστίοις ἐοικότων, καὶ φοινικᾶ γράμματα ἐπ' αὐτοῦ πρὸς δήλωσιν τοῦ τε στρατοῦ καὶ τοῦ στρατηγοῦ σφῶν τοῦ αὐτοκράτορος ἐχόντων.* Thebaidis scriptor etiam Graecis attribuit, sed mentem habens in militia Romana: *aurea clarum nota nomen ducum vexilla praescriptum ferunt:* facitque litteras aureas, quas Dio puniceas. huc Suetonii illud pertinet Vesp. 6: *nomen eius vexillis omnibus sine mora inscripserunt.* item Prudentii de Constantino, in Symm. 1 488: *Christus purpureum, gemmato textus in auro, signabat labarum. clypeorum insignia Christus scripserat.* qui bene addit de clypeis sive scutis. nam et illic, ut dixi, inscribebant. Quinctilianus pro Milite c. 12: *inscriptum in scuto CMarii nomen.* Dio 42 15 Marcellum ait *nomen Pompeii, cum id scutis suis milites inscriberent, delesse,* uti scilicet fautorem se Caesari ostenderet. idem 50 5 notat Romanos milites *Cleopatrae nomen scutis inscripsisse* quasi imperatoris. DAmbrosius (sive quis alius ille scriptor) ad hunc ritum respexit Oratione funebri de Valentiniano §. 58: *Valentinianus habens in se imaginem Christi . . . nec iniuriam putaveris. charactere domini inscribuntur et servuli, et nomine imperatoris signantur milites.* nisi tamen ad puncturas et stigmata militum hoc refers; quod non sperno. Lips. de nominibus adde nostrum H. 2 85, 3 13. Ern.

8. *tunc B.*

10. *extremum malorum*] interpunctio haec debetur Pichenae, qui sic loco succurrit adiutus M[a]. pro *tot* BG, ed Rhenani et sqq ante Lipsium *ac.* Ern.

14. *circumstiterant*] G a manu secunda et ed pr *circumsteterant.* v. ad 4 69. mox eadem ed pr *intendebant.* Ern.

16. non est verbum unde pendeat *praeberi:* sequitur enim *et patiebantur.* pronum foret coniicere *praebuere.* sed non necessarium aliquid tentari. similiter A. 12 51: *post ubi quati uterus, et viscera*

patiebantur, subit recordatio illos esse qui nuper Bedriaci victoriae temperassent. sed ubi Caecina praetexta lictoribusque insignis, dimota turba, consul incessit, exarsere victores: superbiam saevitiamque, (adeo invisa scelera sunt) etiam perfidiam obiectabant. obstitit Antonius, datisque defensoribus ad Vespasianum dimisit.

32 Plebs interim Cremonensium inter armatos conflictabatur; nec procul caede aberant, cum precibus ducum mitigatus est miles. et vocatos ad concionem Antonius adloquitur, magnifice victores, victos clementer, de Cremona in neutrum. exercitus praeter insitam praedandi cupidinem vetere odio ad excidium Cremonensium incubuit. iuvisse partes Vitellianas Othonis quoque bello credebantur; mox tertiadecimanos ad exstruendum amphitheatrum relictos, ut sunt procacia urbanae plebis ingenia, petulantibus iurgiis illuserant. auxit invidiam editum illic a Caecina gladiatorum spectaculum, eademque rursus belli sedes, et praebiti in acie Vitellianis cibi, caesae quaedam feminae studio partium ad praelium progressae. tempus quoque mercatus ditem alioqui coloniam maiorum opum specie complebat. ceteri duces in obscuro: Antonium fortuna famaque omnium oculis exposuerat. is balineas ab-

vibrantur. arbitror esse ἀνακόλουθον constructionis, idque sic resolvendum, velut h. l. ut praeberi ora c. et cuncta victos pati videbant: in illo 12 51, ubi *quati uterum et viscera vibrari* sentit. mox *ferocia* melius quam *fiducia*, quod est in G et edd Puteolani Beroaldi Alciati. Ern.

1. *recordatio* est in ed pr, Rhenani, sqq omnibus, et, ut e silentio Pichenae et IGronovii colligere licet, in Ma. in B legitur *ratio*, ut in G; unde Rhenanus colligebat *miseratio. subit miseratio: illos esse* etc. sic interpungendum, ut mox *exarsere victores: superbiam* etc. nempe conversio tanta rerum misericordiam movit, ut alibi. mihi hoc melius placet. in his miseratio orta, in Caecina indignatio. omninoque melius cohaerens oratio esset. Ern.

2. *temperassent*] sic in libris meis omnibus reperi: in nullo *obtemperassent*, ut ex h. l. laudat Ciacconius ad Caes. B. G. 1 33. apud Sallustium autem Cat. 11 in hac formula *victoriae temperare* est illa confusio. v. Cort. de formula ipsa Oudendorpius ibi laudat Gronovium ad Liv. 1 29. Ern.

3. *incessit*] G et alii *incessisset*, male. item mox *obiectant*, quod non spernam. sic ante *subit recordatio*. Ern.

10. *in neutrum* i. e. in neutram partem aliquid pronunciavit, neque ad salutem neque ad perniciem. Ern.

16. praepositio *a* et mox copula *que* est in libris omnibus meis praeter ed Rhenani et eum secutas ad Pichenam. paullo post *maiore* GO, edd Puteolani Beroaldi Alciati. recepit Broterius. Ern. *maiorem* Ma.

18. *ad bellum* B.

21. *balneas*] Pichena e Ma dedit *balineas*. sed quia supra c. 11 *bal-*

luendo cruori propere petit. excepta vox est, cum teporem incusaret, statim futurum ut incalescerent. vernile dictum omnem invidiam in eum vertit, tanquam signum incendendae

33 Cremonae dedisset, quae iam flagrabat. quadraginta armatorum milia irrupere, calonum lixarumque amplior numerus et in libidinem ac saevitiam corruptior. non dignitas, non aetas protegebat, quo minus stupra caedibus, caedes stupris miscerentur. grandaevos senes, exacta aetate feminas, viles ad praedam, in ludibrium trahebant. ubi adulta virgo aut quis forma conspicuus incidisset, vi manibusque rapientium divolsus ipsos postremo direptores in mutuam perniciem agebat. dum pecuniam vel gravia auro templorum dona sibi quisque trahunt, maiore aliorum vi truncabantur. quidam obvia aspernati, verberibus tormentisque dominorum abdita scrutari, defossa eruere. faces in manibus, quas, ubi praedam egesserant, in vacuas domos et inania templa per lasciviam iaculabantur; utque exercitu vario linguis moribus, cui cives socii

nearum editum est, hic eandem scripturam servandam putavi. *abluendo cruore* habent edd ante Rhenanum omnes. idque recte dicitur, et exquisitius antiquiusque quam *cruori*, ut iam ad Annales dictum. itaque id secutus essem, nisi libri M[a] auctoritas obstaret, cui G consentit. mox pro *incalescerent* HO *inardescerent*. illud verum, et melius, ut quivis sentit. ipse tepida aqua non incalescebat, quam suppeditaverant: minatur fore ut illi incalescerent, sed alio modo. Ern.

8. *viles*] Turnebo ne accedamus rescribenti *miles*. Taciti enimvero mens, eos ipsos qui aut aetate aut imbecillitate non erant ullius aeris, raptos tamen per saevitiam et ad illusum. Curtius non absimiliter in direptione Persepolis 5 6: *neque avaritia solum sed etiam crudelitas in capta urbe grassata est. auro argentoque onusti vilia captivorum corpora trucidabant.* Lips.

9. *quis*] an *puer?* Gron. in tali contextu non videtur necessarium substantivum poni. genus enim et mentio facta virginis facit ut sponte intelligatur pueri nomen. sollenne hoc Graecis inprimis. sic apud Homerum, Il. ά initio, *ψυχαῖς ἰφθίμων* opponuntur *αὐτοὶ* pro *σώμασιν*; et sic centies. Ern.

11. *ipsos postremo direptores*] talis illa in capta urbe descriptio Quinctiliani 8 3: *et conata retinere infantem suum mater, et sicubi maius lucrum, pugna inter victores.* Lips.

13. *truncabantur*] abscisis manibus, ut omitterent occupata. sed ni fallor, huic rei non satis convenit *maiore aliorum vi.* forte fuit *obtruncabantur* vel *trucidabantur*. etiam supra dixit in perniciem actos milites, dum de virginibus aut pueris formosis pugnarent. Ern.

14. *dominorum*] sic 2 13 matrem per cruciatus interrogant milites ubi filium occuleret. frustra itaque Ursinus et Muretus corrigunt *domorum*. Ern.

17. *utque exercitu vario* i. e. atque ut fit in exercitu tali etc. praepositio omissa (v. ad c. 19) fecit ut quidam *exercitui* fecerint, ut est in G et edd Puteolani Beroaldi Alciati. mox melius puto *inessent*. Ern.

externi interessent, diversae cupidines et aliud cuique fas nec quicquam illicitum. per quatriduum Cremona suffecit. cum omnia sacra profanaque in igne considerent, solum Mephitis templum stetit ante moenia, loco seu numine de-
34 fensum. hic exitus Cremonae, anno CCLXXXVI a primordio sui. condita erat Tiberio Sempronio et Cornelio consulibus, ingruente in Italiam Hannibale, propugnaculum adversus Gallos trans Padum agentes, et si qua alia vis per Alpes rueret. igitur numero colonorum, opportunitate fluminum, ubere agri, adnexu connubiisque gentium adolevit floruitque, bellis externis intacta, civilibus infelix. Antonius pudore flagitii, crebescente invidia, edixit ne quis Cremonensem captivom detineret. irritamque praedam militibus effecerat consensus Ita-

3. *in igne*] Heinsius ex Ovidio corrigebat *ignem.* sic etiam Virg. Aen. 2 624; unde sc. sumsit suum, ut alia, Ovidius: *omne mihi visum est considere in ignes Ilium.* atqui Tacitus libenter imitatur Virgilium. etiam apud Virgilium ms Hamburgensis *in igne* vitiose dedit. itaque valde arridet ista correctio *in ignem* vel *in ignes.* Ern.

4. *Mephitis*] dea tetri odoris, de qua Servius ad Aen. 7 84. Ern. *mefitis* M^a.

5. *hic exitus Cremonae*] sic edidi ex ed pr, cui consentit A, quamquam *Cremonae* a manu secunda additum, et R. *habuit* abest a BM^a; in quibus quia est *Cremonam*, addidere *habuit*, e formula Tacito solenni. *Cremonam* servari sine *habuit*, ut vult IGronovius, intellecto *mansit*, duabus de caussis fieri non placet, primum quia ista ellipsis inusitata, quod et de *habuit* dicendum; dein quia verbum *manere* fere de futuris rebus dicitur, et si de praeteritis dicitur, *manserat* esse debet, non *mansit.* accusativi et genitivi primae declinationis saepe in libris confusi. Ern. *suo* M^a.

6. *Ti.* i. e. Tiberio. male enim vulgo *Tito;* ex Livio 21 6 et Fastis. Lips. *P* abest ante *Cornelio* a BGM^a et edd ante Rhenanum; unde delevi. sic A. 14 1 *CVipstano, Fonteio coss,* ut monet IGronovius. Ern.

8. *rueret*] a Beato hoc est (e B); antea *irrueret.* legam *ingrueret.* Lips. *rueret* est etiam in M^a et ed pr, quod nequaquam tentandum. Horatius C. 4 2: *monte decurrens velut amnis, fervit immensusque ruit Pindarus ore.* similiter *irruere* pro *ruere* tentabat Heinsius A. 2 17. Ern.

10. *annexu* est coniunctione quacunque, quales commercia, connubia, concilia communia; cui subiicitur species coniunctionis. pro *gentium* Spanhemius (de V. et P. N. t. 2 p. 619) malebat *adiacentium,* quod *gentium* nimis vagum et indefinitum videbatur. neque aut satis faciunt dicta Ryckio, aut convenit exemplum ab eo prolatum e Liv. 8 14, *ceteris Latinis populis connubia commerciaque et concilia inter se ademerunt:* nam ibi omnia definita. sed malim tamen intelligere *aliarum;* quod verbum a Graecis saepissime, ab imitatoribus eorum interdum omitti dudum observatum est. Ern.

11. *civilibusque* B.

pudore] ita mei libri. B *pistore.* vulgati pessime *post rem.* Lips. etiam GM^a et ed pr *pudore.* Ern.

12. *Cremonensem captivom* M^a, *Cremonensem captivum* AR: vulgo *Cremonenses captivos.*

liae, emptionem talium mancipiorum aspernantis. occidi coe-
pere. quod ubi enotuit, a propinquis affinibusque occulte
redemptabantur. mox rediit Cremonam reliquus populus. re-
posita fora templaque munificentia municipum; et Vespasia-
35 nus hortabatur. ceterum assidere sepultae urbis ruinis noxia
tabo humus haud diu permisit. ad tertium lapidem progressi
vagos paventesque Vitellianos, sua quemque apud signa, com-
ponunt. et victae legiones ne manente adhuc civili bello am-
bigue agerent, per Illyricum dispersae. in Britanniam inde
et Hispanias nuntios famamque, in Galliam Iulium Calenum
tribunum, in Germaniam Alpinum Montanum praefectum co-
hortis, quod hic Trevir, Calenus Aeduus, uterque Vitelliani
fuerant, ostentui misere. simul transitus Alpium praesidiis
occupati, suspecta Germania, tanquam in auxilium Vitellii
accingeretur.

36 At Vitellius profecto Caecina, cum Fabium Valentem paucis post diebus ad bellum impulisset, curis luxum obtendebat. non parare arma, non adloquio exercitioque militem firmare, non in ore volgi agere; sed umbraculis hortorum ab-

1. *occidi coepere*] sic Rhenanus dedit e vestigiis B, in quo erat *cecidi.* at *occidi* iam editum erat in ed pr; quod est etiam in M[a]. ceteri ante Rhenanum *caedi*, ut est in G. mox *redemtabantur*, quod e M[a] edidit Ryckius, etiam est in AG. in margine autem pro varia lectione est *redimebantur.* gaudere Tacitum frequentativis supra iam observatum, et lectio quemque docet. Ern.

4. *templa quoque* B.

magnificentia] placet magis, quod in Romano codice est (i. ed pr), *munificentia.* Lips. sic et R. idque melius puto; et recepissem in contextum, nisi *magnificentia* quoque utcunque ferri posset, intellecta magnitudine animi, quae in munificentia vel maxime cernitur, ut mox c. 37. verba illa permutantur et A. 12 3, ubi *magnificentia* verum. recepere Broterius et Allemandus. Ern.

6. *tabo*] A *tabe;* quod non displicere videtur Ryckio, laudanti A. 2 69. mihi quoque placeret, si libri plures consentirent. nam non uno sane loco pro *tabe* datum *tabum* a librariis, ignorantibus etiam *tabem* sic dici. v. ad l. c. sed nec infercienda ubique sine idoneis auctoribus *tabes.* *tabo* h. l. defendit etiam et illustrat IGronovius ad Melam 3 8. supra 2 70: *infesta tabo humus.* Ern.

11. *Alpinium* M[a].

12. *Trevir*] B *triumvir.*

17. *impulisset*] non credo sic Tacitum dedisse. *ad bellum impellere* est suadere bellum, auctorem alicui esse belli; quod ab h. l. alienum. princeps imperat ducibus suis, quod fieri velit. *expulisset* verum credo. invitus homo socors et voluptarius exibat, aut moras nectebat. Suet. Cal. 1 Tiberius Germanicum dicitur *expulisse ad componendum Orientis statum.* Cicero *extrudere* sic dixit in ep. 7 6. probat Mullerus. Ern.

19. *in ore vulgi*] vera nostra coniectura. nam in libris omnibus

ditus, ut ignava animalia, quibus si cibum suggeras, iacent torpentque, praeterita instantia futura pari oblivione dimiserat. atque illum in nemore Aricino desidem et marcentem proditio Lucilii Bassi ac defectio classis Ravennatis perculit. nec multo post de Caecina affertur mixtus gaudio dolor, et descivisse et ab exercitu vinctum. plus apud socordem animum laetitia quam cura valuit. multa cum exsultatione in urbem revectus, frequenti concione, pietatem militum laudibus cumulat. Publium Sabinum praetorii praefectum ob amicitiam Caecinae vinciri iubet, substituto in locum eius Alfeno
37 Varo. mox senatum composita in magnificentiam oratione adlocutus, exquisitis patrum adulationibus attollitur. initium atrocis in Caecinam sententiae a Lucio Vitellio factum; dein ceteri composita indignatione, quod consul rem publicam, dux imperatorem, tantis opibus tot honoribus cumulatus amicum prodidisset, velut pro Vitellio conquerentes, suum dolorem proferebant. nulla in oratione cuiusquam erga Flavianos duces obtrectatio: errorem imprudentiamque exercituum culpan-

more vulgi. quod sane haud convenit. at *in ore agere* est Latinis coram et in conspectu esse, sese offerre. Sallustianum est, et ab eo penu Tacito promptum. in oratione Cottae ad Quirites: *a prima adolescentia in ore vestro privatus et in magistratibus egi.* fragmento alio: *in ore agens gentibus, populo, civitati.* Tacitus iterum c. 77: *Iulianus ad LVitellium perductus, verberibus foedatus, in ore eius iugulatur.* dicendi hoc genus restituendum Plinio censeo in Paneg. 69: *sunt in honore hominum et in honore famae magna nomina, ex tenebris oblivionis, indulgentia Caesaris.* et lego: *et in ore famae.* Lips. *in ore* etiam ABM[a]. Ern.

4. *perculit*] nuncii non *percellunt* sed *percutiunt*, ut alio loco iam docuimus. itaque legendum *percussit. perculit* esset *perdidit*; quod alienum est. *repente exterruit* desideratur; quod est *percussit.* Cicero quidem ep. 5 7: *veteres inimicos, novos amicos literis tuis perculsos.* sed sequitur *et de magna spe deturbatos iacere*; quod huic loco dissimile est. infra c. 56 *ad omnes nuncios vultu quoque et incessu trepidus* dicitur fuisse. hoc est *percussi*, non *perculsi.* contra Cicero ep. 9 25: *atrocissimis percussus est literis,* non *perculsus.* v. et ad 2 54. itaque vix ante dubitavi, in tanta evidentia, corrigere. e Broterio post didici R habere *percutit*; quod firmat rationem nostram, et lenior correctio est, quae et sequenti *affertur* melius consentit. id adeo recepi. Ern. B *pertulit.*

9. *PSabinum*] v. Lips. ad 2 92. Ern. *plubilium* M[a].

16. *suum dolorem* h. e. quem ex iniuriis Caecinae privatim publiceque ceperant. eum cum alias pressissent, nunc sub illa specie edebant. igitur graviter invecti in Caecinam, non Vitellii, sed suis iniuriis incensi. sic Livius 7 21: *curae privatae in certaminibus publicis erumpebant*; quod fortasse Tacitus imitatus est. Ern.

tes, Vespasiani nomen suspensi et vitabundi circumibant. nec defuit qui unum consulatus diem (is enim in locum Caecinae supererat) magno cum irrisu tribuentis accipientisque eblandiretur. pridie calendas Novembris Rosius Regulus iniit eiuravitque. adnotabant periti nunquam antea non abrogato magistratu neque lege lata alium suffectum. nam consul uno die et ante fuerat Caninius Rebilus Gaio Caesare dictatore, cum belli civilis praemia festinarentur.

38 Nota per eos dies Iunii Blaesi mors et famosa fuit; de qua sic accepimus. gravi corporis morbo aeger Vitellius Servilianis hortis turrim vicino sitam collucere per noctem crebris luminibus animadvertit. sciscitanti causam apud Caecinam Tuscum epulari multos, praecipuum honore Iunium Blaesum nuntiatur. cetera in maius, de apparatu et solutis in lasciviam animis. nec defuere qui ipsum Tuscum et alios, sed criminosius Blaesum incusarent, quod aegro principe laetos dies ageret. ubi asperatum Vitellium et posse Blaesum

2. proprie dies ille non supererat in locum Caecinae, sed e consulatu Caecinae. unde pronum suspicari verba *in locum Caecinae* esse loco mota, et post *diem* ponenda, sive post *supererat*. placet Mullero. vulgatum sic explicandum: is enim dies supererat volenti succedere in locum Caecinae, s. si quis sufficiendus Caecinae foret. Ern.

3. *cum irrisu tribuentis acc.*] hoc ordine scripti et editi ante Rhenanum omnes exhibent verba, nisi quod M^a *tradentis* habet. Rhenanus *acc. tribuentisque* tacite (e B) edidit, quod omnes servarunt. illud autem bene, quod *eblandiretur* dedit, quamquam coniectura tantum, pro *blandiretur*. primam literam absorpsit finalis τοῦ *que*, ut saepe in hoc et similibus verbis. Ern.

4. *Rosius*] sic BGM^a, edd pr, Puteolani; unde restitui. primus Beroaldus edidit *Rossius*, non e libris scriptis, (nam hos libros non e mss edidit) sed casu ac vitio operarum; quod ab Alciato et Rhenano servatum est temere. *Rosii* et *Rossii* occurrunt in antiquis monumentis: sed libri audiendi. illud autem nollem factum a Ryckio, ut ex A ederet *Roscius*, quae scriptura librario debetur, vel nomen minus notum in notius convertente, vel pronunciationem suae aetatis sequente, ut in *scaevus scaevire* et aliis alii pro *saevus saevire*. Glandorpius laudat ille quidem hinc *Roscius Regulus*, sed non e libris, verum e coniectura, ut in aliis. v. ad A. 11 35. Ern.

eiuravit B, non *eiuravitque*.

5. *nunquam*] Vertranius corrigebat *nonnunquam*; quod subiecta ratio desiderat. an hoc voluit dare scriptor libri G, in quo est *nonquam*? sane et alibi ille *o* pro *u* scripsit, ut in *contatio*; sed nusquam in hoc verbo, si recte memini. Ern.

7. *rebitus* M^a.

8. *festinarentur*] *dictarentur* B.

11. *turrim*] de hoc genere turrium v. dicta ad Suet. Ner. 38, ubi *turris Maecenatiana*. mox B habebat *advertit*. Ern.

17. *asperatum*] sic BG et ed pr, idque restituit bene Rhenanus. Puteolanus, nescio an consulto, edidit *aspernatum*, vitiose; quod ta-

perverti satis patuit iis qui principum offensas acriter speculantur, datae Lucio Vitellio delationis partes. ille infensus Blaeso aemulatione prava, quod eum omni dedecore maculosum egregia fama anteibat, cubiculum imperatoris reserat, filium eius sinu complexus et genibus accidens. causam confusionis quaerenti, non se proprio metu nec sui anxium, sed pro fratre, pro liberis fratris preces lacrimasque attulisse. frustra Vespasianum timeri, quem tot Germanicae legiones, tot provinciae virtute ac fide, tantum denique terrarum ac maris immensis spatiis arceat. in urbe ac sinu cavendum hostem, Iunios Antoniosque avos iactantem, qui se stirpe imperatoria, comem ac magnificum militibus ostentet. versas illuc omnium mentes, dum Vitellius amicorum inimicorumque negligens fovet aemulum principis labores e convivio prospectantem. reddendam pro intempestiva laetitia maestam et funebrem noctem, qua sciat et sentiat vivere Vitellium et

39 imperare, et si quid fato accidat, filium habere. trepidanti inter scelus metumque, ne dilata Blaesi mors maturam perniciem, palam iussa atrocem invidiam ferret, placuit veneno grassari. addidit facinori fidem nobili gaudio, Blaesum vi-

men servatum a Beroaldo et Alciato. in iisdem edd mox male *illic* pro *ille*. paullo post interpunctionem correxi. nam maior erat post *reserat*, et minor post *accidens*. atqui ista iungenda cum *reserat*. post *confusio* est consternatio, pavor, qui indicatur irrumpendo in cubiculum, et reliquo L Vitellii mimo; eoque sensu et noster alibi et alii dixere. Ern. B *effusionis*.

13. *amicorum inimicorumque negligens*] hoc est, amicos et inimicos non discernens, ut bene Pichena. deinde orationis forma videtur desiderare *foveat*; et sic antiquiores dixissent. sed Tacito solenne est τῷ *dum* iungere indicativum praesentis, in oratione etiam obliqua, et quocumque tempore praecedente. sic infra c. 70: *togatum se et unum e senatoribus, dum inter Vespasianum ac Vitellium — iudicatur*. et sic pluribus locis reperies. denique *labores principis* intellige morbum quo laborabat. Ern.

17. *si quid fato accidat*] non sufficiebat Tacito ut aliis, ut verboso scilicet Ciceroni, Livio, *si quid accidat?* an additum fingit a Vitellio, ne ambiguitas offenderet aut malum omen faceret? nam etiam de morte a manu hostili, *si quid accidat* dici solet. ita videtur. Ern.

18. *perniciem*] G et edd Puteolani Beroaldi Alciati male *poenitentiam*. ed pr post vitiose *visa* pro *iussa*. Ern.

19. *veneno grassari*] ego huc referam, in silentio interpretum, Suetonii haec de Vitellio 14: *nobiles viros, condiscipulos suos, tantum non ad societatem imperii omnibus blanditiis allicefactos, vario genere fraudis occidit, etiam unum veneno manu sua porrecto in aquae frigidae potione*. priora Dolabellam notant, haec de veneno Iunium Blaesum. Lips.

20. *nobili*] nescio an *notabili*. Lips. sic placebat et Faerno, Ursino.

sendo. quin et audita est saevissima Vitellii vox, qua se (ipsa enim verba referam) pavisse oculos spectata inimici morte iactavit. Blaeso, super claritatem natalium et elegantiam morum, fidei obstinatio fuit. integris quoque rebus a Caecina et primoribus partium iam Vitellium aspernantibus ambitus abnuere perseveravit. sanctus, inturbidus, nullius repentini honoris, adeo non principatus appetens, parum effugerat ne dignus crederetur.

40 Fabius interim Valens multo ac molli concubinarum spadonumque agmine segnius quam ad bellum incedens, proditam a Lucilio Basso Ravennatem classem pernicibus nuntiis accepit. et si coeptum iter properasset, nutantem Caecinam praevenire aut ante discrimen pugnae assequi legiones potuisset. nec deerant qui monerent ut cum fidissimis per occultos tramites, vitata Ravenna, Hostiliam Cremonamve pergeret. aliis placebat accitis ex urbe praetoriis cohortibus valida manu perrumpere. ipse, inutili cunctatione, agendi tempora consultando consumpsit: mox utrumque consilium aspernatus, quod inter ancipitia deterrimum est, dum media
41 sequitur, nec ausus est satis nec providit. missis ad Vitellium litteris auxilium postulat. venere tres cohortes cum ala Britannica, neque ad fallendum aptus numerus neque ad penetrandum. sed Valens ne in tanto quidem discrimine infa-

vulgatum certe vitiosum. nam *nimium gaudium* hic exprimendum erat, quod *nobile gaudium* non dicitur. nec tamen *notabili* satis placet. Curtius 9 7 extr.: *postquam falso insimulatum eum, nimium invidorum gaudium ostendit.* *notabilis constantia* occurrit infra c. 54, sed aliter. Broterio placet *ignobili g.* Ern.

1. *qua se (ipsa enim verba referam) pavisse oculos*] sic AM[a], ed pr quod secutus sum ut multo mollius. ceteri libri *se* habent post parenthesin. Ern.

6. *sanctus*] ed pr *factus;* et sic correctum in G. quid ante fuerit non potui assequi. ea verba in mss confundi alii docuere. v. Drak. ad Liv. 10 9. possis tamen conicere *factis inturbidus*, ut alibi *ingenio, moribus turbidus.* Ern.

7. *appetens ut p. effugeret*] pro *effugeret* G edd Puteolani Beroaldi Alciati *abfuerit*. M[a] autem sic habet, *appetens. parum effugerat;* quod merito placet IGronovio. corruptela orta est ex eo, quod non intelligerent librarii *adeo non* eleganter dici pro *nedum*, ut iam ad A. 3 34 notavimus. in vulgata vix commodus sensus. an enim principatu non appetendo consequimur ut digni principatu videamur? itaque Florentinam interpunctionem recepi. Ern.

23. *ne in tanto quidem d.*] hunc verborum ordinem, item mox *rapere illic. vol.* libri antiquiores scripti et editi. Rhenanus ex uno B invertit. Ern.

mia caruit, quo minus rapere illicitas voluptates adulteriisque ac stupris polluere hospitum domus crederetur. aderant vis et pecunia et ruentis fortunae novissima libido. adventu demum peditum equitumque pravitas consilii patuit, quia nec vadere per hostes tam parva manu poterat, etiam si fidissima foret, nec integram fidem attulerant. pudor tamen et praesentis ducis reverentia morabatur, haud diuturna vincla apud avidos periculorum et dedecoris securos. eo metu cohortes Ariminum praemittit, alam tueri terga iubet: ipse paucis, quos adversa non mutaverant, comitantibus flexit in Umbriam atque inde Etruriam, ubi cognito pugnae Cremonensis eventu non ignavum et, si provenisset, atrox consilium iniit, ut adreptis navibus in quamcunque partem Narbonensis provinciae egressus Gallias et exercitus et Germaniae gentes novumque
42 bellum cieret. digresso Valente trepidos qui Ariminum tenebant, Cornelius Fuscus, admoto exercitu et missis per proxima littorum Liburnicis, terra marique circumvenit. occupantur plana Umbriae et qua Picenus ager Adria adluitur.

3. *ruentis fortunae novissima libido*] videbat finem adesse explendarum libidinum, cum rueret fortuna. itaque utendum facultate, dum maneat. in tali tempore solet etiam incitari cupiditas et vis. sic bene et Pichena et Ryckius. post, nescio quomodo, mihi magis placet *tam parva manus*. pro *morabatur* vitiose ed pr *hortabatur;* quod pro varia lectione est in margine G. Ern.

7. *vincula* vulgo.

8. *avidos periculorum*] sic omnes libri. *avidi periculorum* sunt, qui pericula subire non verentur, bello, praeliis etc, ubi spes commodi luceat, quales nobis Tacitus milites Romanos non uno loco describit. at hic periculum ostendebatur, id quod liquido patet, si a partibus Vitellii manerent, quarum fortuna rueret, nullum, aut leve, si ad victores transirent. itaque non male, puto, Faerno suspectam fuisse lectionem vulgatam, correctamque *pavidos periculorum*. Ern.

decoris] bono sensu: in M[a] tamen *dedecoris*, fortasse et meliore. Lips. *dedecoris* etiam AG et alii apud Broterium, ed pr ceteraeque ante Rhenanum, qui *decoris* (e B) invexit. bene restituit Pichena. Ern.

eo metu, *et paucis quos — comitantibus*, *cohortes — iubet: ipse flexit*] *et* habent BG, ed pr, Puteolanus. post omissam restituit Rhenanus, non probante Mureto. ceterum Acidalium verum vidisse arbitror, cum verba *paucis — comitantibus* post *ipse* ponenda iudicavit. sunt hic sane alieno loco. quos enim putemus esse eos qui comitati cohortes sint? immo ducis comites amici, quos secum eduxerat urbe Roma. ab horum plerisque desertus erat. post *in* ante *Etruriam* cum Ryckio et IGronovio delevi, additum a Rhenano e B. Ern.

14. *Gallias et Germ.*] vocem apte inserit V codex: *Gallias et exercitus et Germ.* nam in Gallia exercitus, 8 legiones. Lips. habent etiam AGM[a], edd ante Rhenanum, qui (cum B) delevit. restituit Pichena. Ern.

omnisque Italia inter Vespasianum ac Vitellium Apennini iugis dividebatur. Fabius Valens e sinu Pisano segnitia maris aut adversante vento portum Herculis Monoeci depellitur. haud procul inde agebat Marius Maturus Alpium maritimarum procurator, fidus Vitellio, cuius sacramentum cunctis circa hostilibus nondum exuerat. is Valentem comiter exceptum, ne Galliam Narbonensem temere ingrederetur, monendo terruit; simul ceterorum fides metu infracta. namque circumiectas civitates procurator Valerius Paulinus, strenuus militiae et Vespasiano ante fortunam amicus, in verba eius
43 adegerat; concitisque omnibus qui exauctorati a Vitellio bellum sponte sumebant, Foroiuliensem coloniam, claustra maris, praesidio tuebatur, eo gravior auctor quod Paulino patria Forum Iulii et honos apud praetorianos, quorum quondam tribunus fuerat. ipsique pagani favore municipali et futurae potentiae spe iuvare partes adnitebantur. quae ubi paratu firma et aucta rumore apud varios Vitellianorum animos increbuere, Fabius Valens cum quattuor speculatoribus et tri-

1. *appenninis* M^{a}, *apenninis* B.

2. *saevitia maris*] Romana editio *segnitia maris*; quod auribus meis blanditur, significatque nullo vel adverso vento usum. Lips. *segnitia* etiam AM^{a}, recteque receptum est a Pichena. ceteri libri *saevitia*. ea vero est in vento adversante: segnitia est, cum stat mare, nimiaque tranquillitate non dat facultatem navigandi. Ern.

3. *aut*] *haud* B.

portum Herculis Monoeci] hodie *Monaco*. Ern.

5. *procurator*] B *speculator*. et mox *non exuerat*.

8. *intacta*] Pichena censet *infracta:* at mihi pro sententia nunc videbatur *intentata*. destitit Valens ab aliis tentandis, metu ne temere se crederet et interciperetur. quodsi eamdem sententiam e voce *intacta* elicis, haud immutem. Lips. nempe in M^{a} est *inracta*, unde Pichena suum *infracta* elicuit; quod Freinshemius ceterique post eum secuti sunt. recte. sic plane O. [B *intacta*]. mox itidem bene *namque* pro *nam* dedere ex AM^{a} Ryckius et IGronovius. consentit ed pr, quae post male *circumvectas* exhibet. verba haec et alibi confusa. Ern.

9. *procurator*] Galliae Narbonensis procuratorem fuisse suspicatur Savilius; in qua Forum Iulii, colonia. mox bene a Ryckio editum *claustra* pro *claustraque*, ex ABM^{a}, quibus consentit ed pr. additur enim ἐξηγητικῶς. Ern.

12. *sponte* deest B.

iam
maris M^{a}.

16. *ubi*] *vi* M^{a}.

paratu libri omnes praeter B et ed pr, in quis est *parta*. Rhenanus inde coniicit *pacta*, frustra. elegantia perit, si *paratu* mutatur. respondent enim sibi apte, ut *firma* et *aucta*, sic *paratu* et *rumore*. mox edidi *totidem*, quod in BM^{a} et ed pr. ceteri scripti et editi ante Rhenanum, item Ryckius *totidemque*. Ern.

bus amicis, totidem centurionibus, ad naves regreditur; Maturo ceterisque remanere et in verba Vespasiani adigi volentibus fuit. ceterum ut mare tutius Valenti quam littora aut urbes, ita futuri ambiguus, et magis quid vitaret quam cui fideret certus, adversa tempestate Stoechadas Massiliensium insulas affertur. ibi eum missae a Paulino Liburnicae oppressere.

44 Capto Valente cuncta ad victoris opes conversa, initio per Hispaniam a prima Adiutrice legione orto, quae memoria Othonis infensa Vitellio decimam quoque ac sextam traxit. nec Galliae cunctabantur. et Britanniam inclitus erga Vespasianum favor, quod illic secundae legioni a Claudio praepositus et bello clarus egerat, non sine motu adiunxit ceterarum, in quibus plerique centuriones ac milites a Vitellio
45 provecti expertum iam principem anxii mutabant. ea discordia et crebris belli civilis rumoribus Britanni sustulere animos,

1. *regreditur mature: ceterisque*] priora lego *regreditur. Maturo ceterisque.* intellegit enim Marium Maturum procuratorem Alpium, qui discessu Valentis velut exsolutus transiit in Flavianas partes. posteriora recte olim (e B) Rhenanus emendavit, cum vulgo esset *volentibus liberum fuit*, insititia voce, aut, ut in quibusdam, *auctor fuit.* qui scilicet glossographi ignorarunt genus dicendi a fonte Graeco; quod peritum illum sagacemque Germanum non fugit. ingenii enim et industriae laudem Rhenano libens do; et scio inter primores eum suae gentis. at carpsi olim liberius. non ego, sed aetas. (etsi revera multa in Rhenani iudiciis, quae probet nemo iudex e selectis.) nunc abiit ille fervor; et obtendere manum ad magnorum virorum culpas possim quam diducere et explicare. revera autem quantula haec sunt de quibus litigamus? litterae, syllabae, voculae. ridere mihi lubet, cum virorum gravium et grandium velitationes, immo pugnas video in his nugis. et metuo ut exciteut me ad alteram Satyram. nunc cum Aristophane (Ran. 858.) satis mihi inclamasse: λοιδορεῖσθαι δ' οὐ πρέπει ἄνδρας ποιητὰς ὥσπερ ἀρτοπώλιδας. LIPS. Lipsium secutus est eiusque correctionem recepit Pichena. consentit A, nisi quod in fine habet *volentibus auctor fuit;* quod pro varia lectione in margine G reperi et in ed pr. sed *auctor* insertum est ab iis qui modum loquendi non capiebant. ERN.

6. *adfertur*] legitimum verbum erat *defertur*; nec *adferri* hoc sensu dictum reperi. Broterius malit *fertur.* ERN.

11. *inclitus*] Gruterus valde probat lectionem ed pr *inditus*, quae et in R est, in quo aliter sentio. si *insitus* esset, i. e. vetus, constans, praeferrem: at non *inditus*, quod commode hic locum non habet, ut opinor. eam autem vocem in libris substitui alteri *inclitus*, et alibi observatum. v. Drak. ad Liv. 6 11 et 42. *inclitus favor* est insignis, multis rebus cognitus. ERN. M[a] *indictus*; B *inditus* an *inclitus* habeat incertum.

13. *caeterarum*] sc. legionum, ut bene Ferrettus. frustra Faernus *cohortium* addi volebat e vetere codice nescio quo. ERN.

auctore Venutio, qui super insitam ferociam et Romani nominis odium propriis in Cartimanduam reginam stimulis accendebatur. Cartimandua Brigantibus imperitabat, pollens nobilitate; et auxerat potentiam, postquam capto per dolum rege Caractaco instruxisse triumphum Claudii Caesaris videbatur. inde opes et rerum secundarum luxus. spreto Venutio (is fuit maritus) armigerum eius Vellocatum in matrimonium regnumque accepit. concussa statim flagitio domus. pro marito studia civitatis, pro adultero libido reginae et saevitia. igitur Venutius accitis auxiliis, simul ipsorum Brigantum defectione, in extremum discrimen Cartimanduam adduxit. tum petita a Romanis praesidia. et cohortes alaeque nostrae, variis praeliis, exemere tamen periculo reginam. regnum Venutio, bellum nobis relictum.

46 Turbata per eosdem dies Germania et socordia ducum et seditione legionum. externa vi, perfidia sociali prope afflicta Romana res. id bellum cum causis et eventibus (etenim longius provectum est) mox memorabimus. mota et Dacorum gens nunquam fida, tunc sine metu abducto e Moesia exercitu. sed prima rerum quieti speculabantur: ubi flagrare Italiam bello, cuncta in vicem hostilia accepere, expugnatis cohortium alarumque hibernis utraque Danubii ripa potiebantur. iamque castra legionum exscindere parabant, ni Mucianus sextam legionem opposuisset, Cremonensis victoriae gnarus, ac ne externa moles utrinque ingrueret, si Dacus Germanusque diversi irrupissent. affuit, ut saepe alias, fortuna

4. *auxerat potentiam*] fallor, aut Tacitus scripsit *potentia*. quis enim alias iste qui auxit? at genus illud dicendi perelegans, *auxit potentia*, i. e. aucta est, significatione occulta quadam patiendi. Cato in hoc ipso verbo ap. Gell. 18 12: *eodem nomine complures ex agris accessitavere, eo res eorum auxit.* Velleius *sedandi* verbum sic usurpat 2 101. *postquam tempestas sedavit, Adherbal taurum immolat.* Plautus Mil. 2 6 100 *leniendi: dum hae consilescunt turbae atque irae leniunt.* et plures eiusmodi latinae linguae delicias gustare tibi fas apud AGellium l. c. non dissimile quod in Thucydideo charactere observat Dionysius p. 133, saepe *τὰ παθητικὰ ῥήματα δραστήρια, τὰ δὲ δραστήρια παθητικὰ* esse. Lips. nimis captus erat Lipsius observatione passiva, ut iam alibi vidimus. Ern.

5. *instrux. triumphum*] de hoc loco, qui pugnare videtur cum alio A. 12 36, vide ibi dicta. Ern.

11. *defectio* B.

16. *et* deest M[a].

perfidia] sine copula AM[a] et ed pr; et sic edidit Ryckius. ceteri *et perfidia.* Ern. mox B *pena*, non *prope.*

populi Romani, quae Mucianum viresque Orientis illuc tulit; et quod Cremonae interim transegimus. Fonteius Agrippa ex Asia (pro consule eam provinciam annuo imperio tenuerat) Moesiae praepositus est, additis copiis e Vitelliano exercitu, quem spargi per provincias et externo bello illigari pars
47 consilii pacisque erat. nec ceterae nationes silebant. subita per Pontum arma barbarum mancipium, regiae quondam classis praefectus, moverat. is fuit Anicetus Polemonis libertus, praepotens olim, et postquam regnum in formam provinciae verterat, mutationis impatiens. igitur Vitellii nomine adscitis gentibus quae Pontum accolunt, corrupto in spem rapinarum egentissimo quoque, haud temnendae manus ductor, Trapezuntem vetusta fama civitatem, a Graecis in extremo Ponticae orae conditam, subitus irrupit. caesa ibi cohors, regium auxilium olim; mox donati civitate Romana signa armaque in nostrum modum, desidiam licentiamque Graecorum retinebant. classi quoque faces intulit, vacuo mari eludens, quia lectissimas Liburnicarum omnemque militem Mucianus Byzantium

3. *proconsule*] sic AM[a], ed pr, Ryckii, IGronovii. ceteri *proconsul.* Ern.

8. *libertus praepotens libertus* M[a].

10. *accitis* B. qui mox pro *egentissimo* habet lacunam.

12. *temnendae manus ductor*] edd Puteolani Beroaldi Alciati vitiose *tenendae m. auctor.* Ern. B *tepende m. ductor.*

13. *vetustam admodum*] in M[a] *vetusta mama.* omnino legendum *vetusta fama.* Lips. idem Freinshemio placebat. Rhenanus malebat *vetustissimam*, sed Pichena correxit *vetustam Asiae*, quod omnes post eum secuti sunt. B habet *vetusta manum*, ed pr *manus*, G *vetustam admodum*, quod edd ante Pichenam omnes inde a Puteolano obtinet. A *vetustam civitatem.* ego Lipsianam correctionem, ut propius accedentem ad scripturam M[a], praetulerim cum Freinshemio. Ern.

17. *classi*] GM[a] et edd ante Rhenanum omnes *classis*, quod IGronovius probat, non ausus tamen restituere; intelligitque classem Aniceti, e navibus ibi relictis coactam. at quorsum classis faces inferat urbi iam captae, cuius combustae nullum vestigium exstat? itaque omnino servandum *classi*, quod inde a Rhenano omnes edidere. intellige naves ibi in portu sine milite relictas a Muciano. quae ipsa caussa est quare addat *vacuo mari eludens.* in quo Lipsius malebat *illudens.* nempe *eludere* quidem etiam pro *illudere* ponitur, ut apud Livium 7 13 et alibi, sed cum accusativo. verum *vacuo mari* absolute capiendum, non in dativo: nam mare vacuum erat. eamque ob causam post *mari* interpunxi. *eludere* saepe simpliciter ponitur sine regimine, ut Cic. de Div. 2 70: *ars coniectoris eludentis ingenio.* estque fere idem quod mox contemtim vagari, agere quae lubet, contemtis aliis, nihil metuentem. *vacuum mare* est in quo nullae naves armatae, quae resistant. Ern.

adegerat. quin et barbari contemptim vagabantur, fabricatis repente navibus. camaras vocant, artis lateribus, latam alvom sine vinculo aeris aut ferri connexas; et tumido mari, prout fluxus attollitur, summa navium tabulis augent, donec in modum tecti claudantur. sic inter undas volvuntur, pari utrinque prora et mutabili remigio, quando hinc vel illinc

48 appellere indiscretum et innoxium est. advertit ea res Vespasiani animum, ut vexillarios e legionibus ducemque Vir-

1. *contemtim vagabantur*] sic edidi, quod id libris antiquis magis consentire putavi quam quod Rhenanus e B dedit *contemtius*. G clare *contemtim*, edd Puteolani Beroaldi Alciati. Curt. 9 7: *a Dioxippo contemtim militarem eludente ferociam.* at M[a] *contempti*, quod frustra defendit IGronovius, edere tamen non ausus. non barbari tum contempti, sed coeperant contemnere vim Romanorum, i. e. non timere. virgula super litera ultima omissa est a librario: nam ita expressit librarius codicis G. ed pr etiam *contenti;* quod verbum cum illo saepe confunditur in libris antiquis. similiter infra c. 58 extr M[a] *contemti*, ed pr *contenti* pro *contemtim;* quod ibi recte, valdeque probante Lipsio, inde a Pichena editum. cur ergo non et hic eadem ratione ipse aliique usi sunt? Ern.

2. *cameras*] nostrasne haec vox? certe etiam hodie cubilia tecta et clausa cameras vocamus, et ab ea similitudine prisci, opinor, has naves. Strabo in describenda Bosporana ora, 11 p. 495: *ἀκάτια ἔχουσι λεπτὰ στενὰ καὶ κοῦφα, ὅσον ἀνθρώπους πέντε καὶ εἴκοσι δεχόμενα. καλοῦσι δ' αὐτὰ οἱ Ἕλληνες καμάρας.* ubi a glossula fortasse illae voces, *οἱ Ἕλληνες.* Lips. frustra Lipsius tentat locum. nam Graecis sane sic naves tales dicuntur: quippe *καμάραν* vocant tectum curvatum, et quicquid tale tectum habet. similiter Eustathius ad Dionys. Perieg. 700: *ἃ ἐκαλοῦντο καμάραι παρ' Ἕλλησιν.* adde de h. v. Hemsterhusium ad Aristophanis Plutum p. 369. de *camaris* (sic enim melius scribas quam *cameris:* sic saltem AM[a] et ed pr) adde Casaubonum ad Strab. l. c, Schefferum addendis ad de R. Nav. 2 2 p. 325. ceterum *quas* cum Ryckio delevi, auctoribus iisdem libris. relativum passim intrusum esse in libris Taciti iam supra, cum IGronovio, aliquot locis notavimus. Ern.

lata alvo — connexa] *latam alvum — connexam* ABG, edd veteres omnes. eodem tendit M[a], e quo notatum video *lata* [*latam* Fur.] *alvom,* ut est in O. sed inde efficta est lectio, quam Lipsius et Pichena tacite edidere cum sequentibus omnibus. ea certe grammatice recta est et explicari potest. vitiosam esse veterem lectionem dubitari non potest. si *lata alvo* verum est, vereor ne ultimum verbum spurium sit et a glossa ortum: sufficit enim *lata alvus sine aeris ac ferri vinculo.* sin *latam alvum* Taciti scriptura est, *connexis* corrigendum puto, ut referatur ad *navibus,* sintque naves connexae latam alvum sine vinculo aeris ac ferri. forte etiam sint quibus placeat *contexta,* quod verbum dici solet de navibus *ῥαπτοῖς,* quae non ferro aut aere sed funibus constringuntur; de quibus videndus Scheffer. l. c. p. 26. Ern. *conexam* M[a].

5. similes naves memorantur in German. 44 et supra A. 2 6, ubi additur utrinque fuisse gubernacula, ut repente converso remigio hinc vel illinc appellerent. Ern.

7. *appellare* M[a].

Vespasiani animum] scribas *ea res Vespasianum,* voce sequenti inducta, brevius et verius. ita lo-

dium Geminum, spectatae] militiae, deligeret. ille incompositum et praedae cupidine vagum hostem adortus coegit in naves; effectisque raptim Liburnicis assequitur Anicetum in ostio fluminis Cohibi, tutum sub Sedochezorum regis auxilio, quem pecunia donisque ad societatem perpulerat. ac primo rex minis armisque supplicem tueri: postquam merces proditionis aut bellum ostendebatur, fluxa, ut est barbaris, fide pactus Aniceti exitium perfugas tradidit, belloque servili finis impositus.

Laetum ea victoria Vespasianum, cunctis super vota fluentibus, Cremonensis praelii nuntius in Aegypto assequitur. eo properantius Alexandriam pergit, ut fracto Vitellii exercitu urbem quoque externae opis indigam fame urgeret. namque et Africam, eodem latere sitam, terra marique invadere parabat, clausis annonae subsidiis inopiam ac discordiam hosti facturus.

49 Dum hac totius orbis mutatione fortuna imperii transit, Primus Antonius nequaquam pari innocentia post Cremonam agebat, satisfactum bello ratus et cetera ex facili, seu felicitas in tali ingenio avaritiam superbiam ceteraque occulta mala patefecit. ut captam, Italiam persultare; ut suas, legiones colere; omnibus dictis factisque viam sibi ad poten-

quitur A. 2 17: *octo aquilae, petere silvas et intrare visae, advertere imperatorem.* Lips. ed pr *avertit,* male. mox AM^{a} et ed pr *coegit,* quod recepere Ryckius et IGronovius. ceteri libri *cogit*; quod debetur librariis, hoc verbum conformare volentibus sequenti *assequitur.* Ern.

4. *Sedochezorum*] V *Sedothezorum,* Romanus *Sedotosorum.* nullum hunc populum ego natum scio. Lips. G *Sodechezerum.* Colerus corrigebat locum *in ostio fluminis Chobi, sub Sedochi Lazorum regis auxilio.* fluminis *Chobi* mentio apud Arrianum in Periplo Ponti Euxini et Plinium 6 4, isque fuit in Lazorum ditione, ut ex Agathia 3 p. 75 docuit Ryckius. Ern.

8. *exitium*] recte. at A *excidium,* G *auxilium.* paullo post ABM^{a} *urbemque,* male. saepe *quoque* ita corruptum est in libris. Ern.

13. *quoque*] *que* M^{a}.

17. *dum hac*] in libris antiquis haec cum superioribus coniunguntur, male. *transit* dictum est pro *transigit;* de quo supra monitum, quamquam ibi alia loquendi forma. eleganter alias *fortuna transigere* et *transigi,* ut supra c. 5 dicitur; et hoc verbum absolute Tacito et alibi dictum, supra c. 46, Agric. 34. *post Cremonam* est expugnata et excisa Cremona. Florus 3 1 initio: *quis speraret post Carthaginem aliud in Africa bellum?* i. e. Carthagine victa et deleta, ut recte in indice Freinshemius. et sic idem pluribus locis. Ern.

22. *viam*] legendum esse *vim,* e mss docuimus Obs. 1 14. Gron.

tiam struere. utque licentia militem imbueret, interfectorum centurionum ordines legionibus offerebat. eo suffragio turbidissimus quisque delecti; nec miles in arbitrio ducum, sed duces militari violentia trahebantur. quae seditiosa, et corrumpendae disciplinae, mox in praedam vertebat, nihil adventantem Mucianum veritus; quod exitiosius erat quam Vespa-

consentiunt ABGMª et edd pr, Puteolani, ceterae usque ad Lipsium. in cuius editionem temere irrepsisse *viam*, aut ex editione ignobiliori, unde operae describerent Tacitum, silentium eius indicat. sed hinc in ceteras venit usque ad Ryckium, qui vetus restituit cum IGronovio. sensus est e mente Ryckii, potentiae adiicere vim conabatur. nam *struere* antiquiores pro *adiicere* dixisse, et *vim* distingui a *potentia* ab ipso Tacito A. 13 19, ubi *potentia non sua vi nixa*. Gronovius autem *vim struere* dictum putabat ut *opes struere* et similia, in quibus est *parare*. pace magni Gronovii et Ryckii dictum sit, nondum mihi iis quae dixere persuasum est, ut *vim ad potentiam struere* Tacitum dedisse putem. nam ut de Ryckiana ratione primum dicam, credam *struere* vim augendi habuisse apud veteres, et habere posse: sed non propterea potest dici *struere vim ad potentiam*, ut licet dicere *adiicere vim ad potentiam*. non, si eandem significationem duo verba habent, eodem modo construuntur cum substantivis, sed pro verbi cuiusque natura. quod deinde ad Gronovianam rationem attinet, saepe vir eximius in Tacito contentus fuit sensum commodum verbis singulis adstruxisse, nullam rationem habuit totius contextus et rationis grammaticae, idque ei accidisse puto, dum exquisite vult locutum Tacitum; idemque ei et in Statio subinde accidisse iudicat Marklandus ad Stat. p. 19. nemo negat *vim struere* aeque bene dici posse ac *struere opes* et alia: sed an *vim ad potentiam struere* dicatur, et qui sensus istius complexionis sit, hoc quaeritur. dicit, *vis* et *potentia* distinguuntur a Tacito ipso A. 13 19: *fama potentiae non sua vi nixae*. bene. sed quo sensu? *potentia sua vi nixa* nihil aliud est quam potentia quae non pendeat ab alio, cuius tu ipse sis auctor et origo, qualis est in principe. quid id ad hunc locum? longe alia ista vis est quam quae Antonio petebatur. etenim Antonius nihil nisi potentiam quaerebat, imperator esse et princeps nolebat. non hoc ei in mentem venit, ut e sequentibus patet. itaque ineptum foret dicere *vim ad potentiam struere*. quibus de caussis credo adhuc aut *viam ad potentiam* verum esse, aut *vim ac potentiam*, ut Lipsius coniecit. *viam struere*, ne in eo haereas, etiam Propertius dixit 3 16 4. *viam* porro et *vim* in libris permutari docet Drakenborchius ad Liv. 32 9, ubi non debebat IFGronovium audire, et *vim* potius recipere quam *viam*. *vim facere per castra* bene dicitur illud quidem, sed non *recto itinere vim f. p. c.* non respexere viri praestantes verba *recto itinere*. sed hoc obiter. denique *vim ac potentiam* coniungi posse, ut alia synonyma etiam apud nostrum, dubitaturum neminem puto. Ern.

2. *cent. ord. leg. offerebat*] est subobscurum, sensus autem intelligi potest e sequentibus. non ipse centuriones creabat i. e. ordines dabat, sed legionibus permittebat electionem centurionum. Ern.

4. *quae seditiosa*] Ryckius interpunctionem receptam mutavit, novaeque sententiae initium fecit in verbis *mox in pr.* sane sic est et in ed pr. sed vulgarem interpunctionem meliorem puto. sensus: ista non modo seditiosa et ad corrumpendam disciplinam valentia, sed etiam hinc ille occasionem praedandi sumebat. Ern.

50 sianum sprevisse. ceterum propinqua hieme et humentibus
Pado campis expeditum agmen incedere. signa aquilaeque
victricium legionum, milites volneribus aut aetate graves, ple-
rique etiam integri, Veronae relicti: sufficere cohortes alae-
que et e legionibus lecti profligato iam bello videbantur.
undecima legio sese adiunxerat, initio cunctata, sed prosperis
rebus anxia quod defuisset. sex milia Dalmatarum, recens
delectus, comitabantur. ducebat Pompeius Silvanus consu-
laris: vis consiliorum penes Annium Bassum legionis legatum.
is Silvanum socordem bello et dies rerum verbis terentem
specie obsequii regebat, ad omniaque quae agenda forent
quieta cum industria aderat. ad has copias e classicis Ra-
vennatibus, legionariam militiam poscentibus, optimus quisque
adsciti: classem Dalmatae supplevere. exercitus ducesque
ad Fanum Fortunae iter sistunt, de summa rerum cunctantes,
quod motas ex urbe praetorias cohortes audierant, et teneri
praesidiis Apenninum rebantur. et ipsos in regione bello
attrita inopia et seditiosae militum voces terrebant, clavarium
(donativi nomen est) flagitantium. nec pecuniam aut frumen-
tum providerant; et festinatio atque aviditas praepediebant,
51 dum quae accipi poterant rapiuntur. celeberrimos auctores
habeo tantam victoribus adversus fas nefasque irreverentiam
fuisse, ut gregarius eques occisum a se proxima acie fratrem
professus praemium a ducibus petierit. nec illis aut hono-

7. *Dalmatarum*] B *Sarmatarum*.
8. *Poppaeus*] sic M[a], unde Pichena edidit. ceteri scripti et editi *Pompeius*. v. ad 2 86, 1 77. Ern. *Pompeius* Furia.
11. *ad* deest M[a].
14. *supplere* B.
15. *Fanum Fortunae*] ea urbs hodie quoque dicitur *Fano*. mox *cunctantes* est deliberantes, de quo iam supra dictum. Ern.
17. *in regione*] male enim omnibus libris *in legione*. Lips. sic placebat etiam Faerno. bene recepit Pichena. contra supra A. 12 43 *regiones* in *legiones* mutandas coniecimus. et confunduntur eae voces passim in libris veteribus. Ern. mox B *bello attributa*.
18. *clavarium*] quod praetextum et originem habuit quasi ad militares clavos, de quibus res iam nota. simili forma *unguentarium* Plinius dixit ep. 2 11: *praeterea acceperat sestertium decem millia, foedissimo quidem titulo, nomine unguentarii*, donationem scilicet a provincialibus factam in legatum ad unguenta. sic in Suetonii Vesp. 8 *classiarii petunt constitui aliquid sibi calcearii nomine*. Lips. adde Torr. ad Suet. l. c. Alciati et Vertranii de *clavario* notas bene refellit Iosephus Castalio Obs. dec. 2 5. idemque insititia putat verba *donativi nomen est*, et a glossatore orta; quod verum puto. quorsum enim illa aetate adderetur? Ern.

rare eam caedem ius hominum aut ulcisci ratio belli permittebat. distulerant tanquam maiora meritum quam quae statim exsolverentur; nec quicquam ultra traditur. ceterum et prioribus civium bellis par scelus inciderat. nam praelio quo apud Ianiculum adversus Cinnam pugnatum est, Pompeianus miles fratrem suum, dein cognito facinore se ipsum interfecit, ut Sisenna memorat. tanto acrior apud maiores, sicut virtutibus gloria, ita flagitiis paenitentia fuit. sed haec aliaque ex veteri memoria petita, quotiens res locusque exempla recti aut solatia mali poscet, haud absurde memorabimus.

52 Antonio ducibusque partium praemitti equites omnemque Umbriam explorari placuit, si qua Apennini iuga clementius adirentur; acciri aquilas signaque et quicquid Veronae militum foret, Padumque et mare commeatibus compleri. erant inter duces qui necterent moras: quippe nimius iam Antonius, et certiora ex Muciano sperabantur. namque Mucianus

1. *ius hominum* est ius naturale. ed pr solita aberratione *vis*. mox *distulerant* BGM^{a}, ed pr ceteraeque veteres omnes quas inspexi. Acidalius malebat *distulerunt*, quod in vulgatis esse dicit Ursinus, nescio quibus. est tamen in R repertum. item *exsolverentur* MR, ed pr, Pichena, seqq. ceteri *exsolverent*. Ern.

2. *quam quae*] *quamquam* M^{a}.

5. *quo*] B *cum*.

apud Ianiculum] cum Tacito, aut Sisenna potius, consentit Livius epitoma 79, et alterum militem in Pompeii exercitu statuit, alterum Cinnae. at Valerius 5 5 4 pro Cinna Sertorium substituit; cum quo et Orosius sentit 5 19. bello Actiaco etiam idem evenisse commemorat epigramma vetus, quod vulgatum magno Scaligero debemus. *Maevius a castris miles melioribus, ausus hostilem saltu praecipitare ratem, in damnum felix et, victor ut impius esset, nescius occiso fratre superbus erat. dum legit exuvias hostiliaque arma revellit, fraternos vultus oraque nota videt. ille ferox "quid lenta manus nunc denique cessas? iustius hoste tibi qui moriatur adest. fraternam res nulla potest defendere caedem: mors tua sola potest, morte levanda tua est. viximus adversis, iaceamus partibus isdem." dixit; et in dubio est utrius ense cadat. "ense meo moriar maculato caede nefanda? cui moreris, ferrum quo moriare dabit." dixit, et in fratrem fraterno concidit ense. victorem et victum condidit una manus.* Lips.

7. *tanto acrior*] sic BM^{a} et ed pr. unus O *tanto ardore*. at ed Puteolani addit *quod* ante *sicut*; quod bene delevit Rhenanus. idemque e B *flagitii* edere voluit, sed operae non paruerunt. id si pluribus libris firmaretur, praeferrem. librarii videntur praecedenti substantivo *virtutibus* conformare voluisse. Ern.

9. *petita*] sic scripti et edd. Rhenanus (e B) dedit *repetita*, quod omnes secuti sunt ad IGronovium, qui et *poscet* restituit pro *poscent*, e M^{a}. consentiunt ABGHO. Ern.

12. *c$\overset{u}{\text{i}}$mbriam* M^{a}.

16. *de Muciano*] magis placet M^{a} scriptio, *ex Muciano*. ambigebant duces, quid facturi aut non

tam celeri victoria anxius, et ni praesens urbe potiretur, expertem se belli gloriaeque ratus, ad Primum et Varum media scriptitabat, instandum coeptis aut rursus cunctandi utilitates edisserens, atque ita compositus ut ex eventu rerum adversa abnueret vel prospera agnosceret. Plotium Griphum nuper a Vespasiano in senatorium ordinem additum ac legioni praepositum, ceterosque sibi fidos apertius monuit. iique omnes de festinatione Primi ac Vari sinistre et Muciano volentia rescripsere. quibus epistolis Vespasiano missis effecerat ut non pro spe Antonii consilia factaque eius aestimaren-
53 tur. aegre id pati Antonius, et culpam in Mucianum conferre, cuius criminationibus eviluissent pericula sua. nec

facturi, ex sequentibus. Mucianus adventabat, alter paene Flavius; ergo ab illo certiores omnium futuri. Lips. recepit Pichena. sed sic iam ante edd Puteolani Beroaldi Alciati. consentit G. *de* edidit Rhenanus, et sic AB. illud haud dubie verum. sensus: spem maiorem praemiorum habebant in Muciano, maioris virtutis dignitatis et gratiae apud Vespasianum viro; et volebant potentiae Antonii iam nimis magnae modum ponere: quippe maior futura erat, si et hoc succederet, putabantque eum potentia sua in suum tantum commodum abusurum. qualis potentia intelligenda, sequentia docent. adde 4 2, ubi videbis quam potentiam petierit Primus, et non frustra parum ex eo sperasse duces. Ern.

3. *scriptitabat*] legitima latinitas postulat *scriptitarat*, ut infra recte *effecerat*. sed quia in vulgato libri consentiunt, et mox sequitur *monuit* et *rescripsere*, nihil mutavi. *media* sunt ambigua, nihil certi in alterutram partem definientia. *abnueret* et *agnosceret*, pro quo male ed pr *cognosceret*, dictum pro appareret eum ex eventu de factis et consiliis iudicaturum, probaturum, si prospere cecidissent, sin minus, contra voluntatem suam suscepta dicturum. Ern.

4. *ex ventu* M^a^.

5. *Gryphum*] ed pr *Grifum*. eadem mox *senatorium*, ut BGM^a^. *senatorum* Puteolanus et seqq usque ad Pichenam. Ern. B *Griffum* mox *a* M^a^: vulgo *ab*.

7. *hique* M^a^.

8. *Muciano volentia*] ita libri. Sallustianum videtur: *Pompeius multis suspicionibus volentia plebi facturus habebatur*. Beatus tamen *volenti* (cum AB) maluit. Lips. quod omnes secuti sunt usque ad Lipsium. *volentia* GM^a^ et edd ante Rhenanum omnes. utrumque latinum et Tacito usitatum. pro *rescripsere* ed pr *rescribere*, quod praeferebat Gruterus, quamquam ille *scribere* laudat. Rhenanus edidit (e B) *scripsere*, ceterique usque ad Pichenam. Ern.

10. *factaque*] Rhenanus e B profert *aut facta*. *aut* copulative dicitur saepe apud nostrum, in eoque aliquoties et criticos adhaesisse vidimus. paullo ante *aut rursus* pro *et rursus* dictum, et sic alibi passim. Ern. at B *factaque*, omisso *consilia*.

12. *coaluissent pericula sua*] sic omnes inde a Puteolano edidere usque ad Ryckium; idque et G praefert. (B *coaluisset*). Freinshemius acutissime correxit *eviluissent*; idque in M^a^ repertum recepere Ryckius et IGronovius, quos merito secutus sum. A et ed pr habent *luissent*, unde coniicere licet primas syllabas *coa* deberi correctoribus a vero sensu aberrantibus. sensus est: Mucianum criminando

sermonibus temperabat, immodicus lingua et obsequii insolens. litteras ad Vespasianum composuit iactantius quam ad principem, nec sine occulta in Mucianum insectatione: se Pannonicas legiones in arma egisse; suis stimulis excitos Moesiae duces, sua constantia perruptas Alpes, occupatam Italiam, intersepta Germanorum Raetorumque auxilia. quod discordes dispersasque Vitellii legiones equestri procella, mox peditum vi per diem noctemque fudisset, id pulcherrimum et sui operis. casum Cremonae bello imputandum: maiore damno, plurium urbium excidiis veteres civium discordias rei publicae stetisse. non se nuntiis neque epistolis, sed manu et armis imperatori suo militare. neque officere gloriae eorum qui Asiam interim composuerint. illis Moesiae pacem, sibi salutem securitatemque Italiae cordi fuisse; suis exhortationibus Gallias Hispaniasque, validissimam terrarum partem, ad Vespasianum conversas. sed cecidisse in irritum labores, si praemia periculorum soli assequantur qui periculis non affuerint. nec fefellere ea Mucianum: inde graves simultates, quas Antonius simplicius, Mucianus callide eoque implacabilius nutriebat.

54 At Vitellius fractis apud Cremonam rebus nuntios cladis occultans, stulta dissimulatione remedia potius malorum quam mala differebat. quippe confitenti consultantique supererant spes viresque: cum e contrario laeta omnia fingeret, falsis ingravescebat. mirum apud ipsum de bello silentium; prohibiti per civitatem sermones, eoque plures, ac, si liceret, vere narraturi, quia vetabantur, atrociora volgaverant. nec

effecisse ut Vespasianus res a se fortiter et cum magno periculo gestas non perinde aestimaret ac dignae essent. *coaluissent* foret *aucta essent*, quod est alienissimum. mox *lingua* ABGM[a] et ed pr veteresque omnes ante Lipsium quas vidi; qui *linguae*, nescio unde, edidit. Pichena illud reddidit. utrumque usitatum Tacito. sed quia genitivus sequitur, *lingua* h. l. melius. Ern.

9. *et sui*] tentor rescribere *id sui*. est enim fortius et Antonii animo dignius; et sic non uno loco et ipse Tacitus et Livius, velut 2 2: *id officere, id obstare libertati.* post *Cremonensium* A, quo tendit ed pr *Cremonensi.* Ern.

24. *falsis ingravescebat*] si vera lectio haec, intelligendum *malum.* sed fortasse legendum *ingravescebant*, sc. mala. nam et in *confitenti* sint intelligenda *mala.* Ern.

27. *vera*] sic edd omnes inde a Puteolano. at BGM[a] et ed pr *vere.* IGronovius putat fuisse *vera enarraturi.* etiam *vere narraturi* putem stare posse, int. quae acciderant. sed vulgatum melius. sic

duces hostium augendae famae deerant, captos Vitellii exploratores circumductosque, ut robora victoris exercitus noscerent, remittendo; quos omnes Vitellius secreto percunctatus interfici iussit. notabili constantia centurio Iulius Agrestis, post multos sermones quibus Vitellium ad virtutem frustra accendebat, perpulit ut ad vires hostium spectandas quaeque apud Cremonam acta forent ipse mitteretur. nec exploratione occulta fallere Antonium tentavit, sed mandata imperatoris suumque animum professus, ut cuncta viseret, postulat. missi qui locum praelii, Cremonae vestigia, captas legiones ostenderent. Agrestis ad Vitellium remeavit, abnuentique vera esse quae afferret, atque ultro corruptum arguenti, "quandoquidem" inquit "magno documento opus est, nec alius iam tibi aut vitae aut mortis meae usus, dabo cui credas." atque ita digressus voluntaria morte dicta firmavit. quidam iussu Vitellii interfectum, de fide constantiaque eadem
55 tradidere. Vitellius, ut e somno excitus, Iulium Priscum et Alfenum Varum cum quattuordecim praetoriis cohortibus et omnibus equitum alis obsidere Apenninum iubet. secuta e classicis legio. tot milia armatorum, lecta equis virisque, si dux alius foret, inferendo quoque bello satis pollebant. ceterae cohortes ad tuendam urbem Lucio Vitellio fratri datae. ipse nihil e solito luxu remittens, et diffidentia properus, festinare comitia, quibus consules in multos annos destinabat; foedera sociis, Latium externis dilargiri; his tributa

c. 56 extr *vera dicturis*. pro *narraturi* A *narrare*, ed pr *narranti*, utrumque vitiose. Ern. B *narratum*.

4. *notabili constantia*] haec apud Suetonium, Oth. c. 10, in priori cum Othone bello huic accidisse traduntur, ut iam notavit Savilius. post *ut*, a Rhenano [cum B] sublatum, bene restituit Pichena, quod in omnibus meis reperi ante Rhenanum. Ern.

12. *adferret*] sic AGM[a] et edd ante Rhenanum, non *referret*, ut hic (e B) dedit, ceterique ad Ryckium usque. mox *est* omnes scripti et editi praeter Puteolanum Beroaldum Alciatum. Ern.

19. *secuta e classicis legio*] haec vera lectio. A *secutae classicae legiones*, ut voluit Muretus. quae corruptela unde orta, docet scriptura [M[a] et] ed pr, *secutae classicis legio*. G *secuta est cl.* legio e classicis quo modo nata, v. supra c. 50. et alias quoque a classica militia ad pedestrem ut honoratiorem traducti. de classicis dixi satis et distincte ad H. 1 36. mox *si dux alius*, quod libri veteres scripti et editi ante Rhenanum habent, mollius est quam *si alius dux*. Ern.

25. *Latium*] tirones monendi ut ius latinitatis intelligant, non partem Italiae, quae Latium vocata. Ern. *ternis* M[a].

dimittere, alios immunitatibus iuvare; denique nulla in posterum cura lacerare imperium. sed volgus ad magnitudinem beneficiorum aderat; stultissimus quisque pecuniis mercabatur; apud sapientes cassa habebantur, quae neque dari neque accipi salva re publica poterant. tandem flagitante exercitu, qui Mevaniam insederat, magno senatorum agmine, quorum multos ambitione, plures formidine trahebat, in castra venit,
56 incertus animi et infidis consiliis obnoxius. concionanti (prodigiosum dictu) tantum foedarum volucrum supervolitavit ut nube atra diem obtenderent. accessit dirum omen, profugus altaribus taurus disiecto sacrificii apparatu, longe, nec ubi

1. *dimittere*] sic omnes libri: id non tentandum docuit exemplis Gruterus in Suspicionum libris. sic et vetus NT interpres: *dimitte nobis debita nostra.* et Cicero quoque saepe *dimittere* pro *remittere* dixit, in aliis etiam formis loquendi. mox pro *cura* ed pr *curare*, male. *lacerare imperium* eleganter dicuntur qui eius patrimonium et bona dissipant, ut *lacerare* de dissipatione rei familiaris et pecuniae Cicero Quint. 15, Verr. 3 70, ubi *lacerata pecunia*, cuius pars aversa est. Ern.

3. *aderat*] in M[a] est *haberat*. videtur significare *hiabat*. nam hoc verbum alibi quoque sic corruptum nos invenisse meminimus. Gron. *haberat* videtur esse *aberat*, ut ed pr (et B) exhibet. id cum *aderat* saepe in libris confunditur. alias *hiabat* aptum h. l. foret. Ern.

6. vocula *qui* addita e libris. Lips. eam sustulerat Rhenanus. est tamen in omnibus libris scriptis et editis ante. Ern. deest B.

10. *obtenderent*] bene ita libri, non *obtunderent*, ut visum Beato. quibusdam scriptum *nube radium obtenderent*, vitiose. Lips. *obtenderent* etiam AGM[a], edd ante Rhenanum, item Lipsianae et seqq omnes. simile illud Silii 10 228: *obtendit pulvere lucem*, ut omnes ibi codices habent. sed ut ibi *obtundit* legendum censet NHeinsius, sic h. l. Rhenanus *obtunderent* edidit e B, idque secuti sunt editores usque ad Lipsium. ego facile largior *obtendere* dici pro *velare:* quis enim hoc neget? atque id docuere exemplis Gronovius ad Senecam Oed. 625, Drakenborchius ad Silium l. c. verum hoc non videtur fecisse ut haereret Rhenanus, sed constructio. nam etsi *obtendere* idem quod *occultare* significare potest, tamen non eodem etiam modo construi cum substantivis potest. viri docti saepe in hoc non satis diligentes sunt. de verbi vi simpliciter quaerunt, constructionem non curant. atqui significationem potest verbum commune cum altero habere, neque tamen statim etiam constructionem. vide ad c. 49. videndum ergo an, quemadmodum dici potest *atra nube occultare diem* vel *abscondere*, sic etiam *atra nube obtendere diem* vel *lucem;* quod non omnibus istis locis quae a Drakenborchio aliisque prolata sunt efficitur, sed solis Statii et Senecae locis, *paedore foedo squalidam obtentus comam*, ut recte ibi restituit Gronovius, cum ante esset *obtectus;* unde patet semper in hac forma haesisse viros doctos. quare cum in tribus locis similibus consentiant mss, non tentandam hanc loquendi formam, etsi duriorem et poetis digniorem quam prosaicis scriptoribus, puto, ceterum si libri boni faverent, facile *obtunderent* praelaturus ut dignius tali scriptore et elegantius. Ern.

11. *nec ubi*] praeivit ad emen-

feriri hostias mos est, confossus. sed praecipuum ipse Vitellius ostentum erat, ignarus militiae, improvidus consilii, quis ordo agminis, quae cura explorandi, quantus urgendo trahendove bello modus, alios rogitans, et ad omnis nuntios voltu quoque et incessu trepidus, dein temulentus. postremo taedio castrorum, et audita defectione Misenensis classis, Romam revertit, recentissimum quodque volnus pavens, summi discriminis incuriosus. nam cum transgredi Apenninum integro exercitus sui robore et fessos hieme atque inopia hostes adgredi in aperto foret, dum dispergit vires, acerrimum militem et usque in extrema obstinatum trucidandum capiendumque tradidit, peritissimis centurionum dissentientibus et, si consulerentur, vera dicturis. arcuere eos intimi amicorum Vitellii, ita formatis principis auribus ut aspere, quae utilia, nec quicquam nisi iucundum et laesurum acciperet.

57 Sed classem Misenensem (tantum civilibus discordiis etiam singulorum audacia valet) Claudius Faventinus centurio per ignominiam a Galba dimissus ad defectionem traxit, fictis Vespasiani epistolis pretium proditionis ostentans. praeerat classi Claudius Apollinaris, neque fidei constans neque strenuus in perfidia. et Apinius Tiro praetura functus ac tum

dationem hanc V, qui refert *necui.* nam alii libri hic mutili. ominosum vero antiquitus, si hostia fugisset, nec suo loco, i. e. ante aram, caesa fuisset. Festus: *piacularia appellabant quae sacrificantibus tristia portendebant, cum aut hostia ab ara profugisset, aut percussa mugitum dedisset, aut in aliam partem corporis quam oporteret cecidisset.* Plinius 8 45 (70): *notatum est vitulos ad aras humeris hominis allatos non fere litare, sicut nec claudicante nec aliena hostia deos placari, nec trahente se ab aris.* Lips. *ne cui* etiam Mª et ed pr. [*nec vi* Fur.] O *quam ubi.* mox eadem ed male *confessus.* Ern. mox BMª *consiliis.* Mª etiam 7 *summis.*

7. *summum discrimen* est idem fere quod summa belli, universum bellum; periculum quod imminebat, si bello vinceretur. mox *in aperto* idem est quod in promptu, facile. Ern.

13. *arcuere*] vere, non *arguere.* Lips. *arguere* omnes edd ante Lipsium et BGMª. verba illa saepe in libris confusa sunt. v. Drak. ad Liv. 6 25. omninoque litera *g* a librariis mediae aetatis centies obtrusa pro *c*, ut supra de verbis *vacare* et *vagare* notavimus, H. 1 44. Ern.

15. *acciperet*] Faernus legebat *acciperent*, ad *aures* referens; placebatque Acidalio. sed *acciperet* omnes libri; quod ad *principem* referendum. illud praeferrem, si libri faverent. Ern.

21. *Apinius*] sic omnes scripti et editi hic et c. 76, nisi quod A et ed pr h. l. *Aponius* habent. at infra ille *Apinius*, haec *Opinius;* unde aberrationem esse patet. Ern. B *aprimis.*

forte Minturnis agens ducem se defectoribus obtulit. a quibus municipia coloniaeque impulsae, praecipuo Puteolanorum in Vespasianum studio, contra Capua Vitellio fida, municipalem aemulationem bellis civilibus miscebant. Vitellius Claudium Iulianum (is nuper classem Misenensem molli imperio rexerat) permulcendis militum animis delegit. data in auxilium urbana cohors et gladiatores, quibus Iulianus praeerat. ut collata utrinque castra, haud magna cunctatione Iuliano in partes Vespasiani transgresso Tarracinam occupavere, moeni-
58 bus situque magis quam ipsorum ingenio tutam. quae ubi Vitellio cognita, parte copiarum Narniae cum praefectis praetorii relicta Lucium Vitellium fratrem cum sex cohortibus et quingentis equitibus ingruenti per Campaniam bello opposuit. ipse aeger animi studiis militum et clamoribus populi arma poscentis refovebatur, dum volgus ignavum et nihil ultra verba ausurum falsa specie exercitum et legiones appellat. hortantibus libertis (nam amicorum eius quanto quis clarior, minus fidus) vocari tribus iubet, dantes nomina sacramento adigit. superfluente multitudine curam delectus in consules partitur. servorum numerum et pondus argenti senatoribus indicit. equites Romani obtulere operam pecuniasque, etiam libertinis

1. *inturnis* M^a^. mox B *interfectoribus*, dein *precipue*.

7. *Iulianus*] mirum, ni ille ipse Iulianus qui Plinio *curasse* dicitur *munus gladiatorium Neronis*, 37 3. Lips. post *ut* mss, edd pr, Rhenani, seqq. at ceterae ante Rhenanum male *et*. Ern.

10. *ipsorum ingenio* i. e. fortitudine, fide Tarracinensium; quod verbum intelligendum e nomine Tarracinae, ut iam monuit Ryckius. eius generis exempla supra notata sunt. Ern.

ubi deest B.

16. *exercitum*] sic recte e M^a^ editum a Pichena. consentit ed pr. ceteri scripti et editi usque ad Pichenam *exercitus*. Ern.

18. *vocari tribus iubet*] est delectus in urbe actus, quem tradit Suetonius 15. unde confirmatur coniectura nostra de loco Suet. Ner. 44, ubi in verbis *tribus urbanas ad sacramentum citavit* suspectam vocem *urbanas* habui. sic etiam noster A. 14 13: *obvias tribus habuit*, de plebe Romanae urbis. sed quia tamen patet *tribus* etiam de plebe urbana sola dici, *urbanas*, etsi supervacuum, tamen ferri posse arbitror. mox *dantes* omnes editi et scripti praeter B, qui habebat *dat*; quod factum puto e *data*, quod est in GO et O^a^, bona et plana sententia. idque verum putabat IGronovius, a quo allatum exemplum ex A. 14 15 non satis huic loco simile. sed *dantes* melius. vult dicere ab initio promiscue, quicunque darent nomina, sacramento adactos, sine delectu: post redundante multitudine etiam delectum haberi coepisse. Ern.

21. *pecuniamque* B.

idem munus ultro flagitantibus. ea simulatio officii a metu profecta verterat in favorem; ac plerique haud perinde Vitellium quam casum locumque principatus miserabantur. nec deerat ipse voltu voce lacrimis misericordiam elicere, largus promissis, et quae natura trepidantium est, immodicus. quin et Caesarem se dici voluit, aspernatus antea; sed tunc superstitione nominis, et quia in metu consilia prudentium et volgi rumor iuxta audiuntur. ceterum ut omnia inconsulti impetus coepta initiis valida spatio languescunt, dilabi paulatim senatores equitesque, primo cunctanter et ubi ipse non aderat, mox contemptim et sine discrimine, donec Vitellius pudore irriti conatus, quae non dabantur, remisit.

59 Ut terrorem Italiae possessa Mevania ac velut renatum ex integro bellum intulerat, ita haud dubium erga Flavianas partes studium tam pavidus Vitellii discessus addidit. erectus Samnis Pelignusque et Marsi aemulatione, quod Campania praevenisset, ut in novo obsequio, ad cuncta belli munia acres erant. sed foeda hieme per transitum Apennini conflictatus exercitus; et vix quieto agmine nives eluctantibus patuit quantum discriminis adeundum foret, ni Vitellium retro for-

1. *officia metu*] sic edd omnes. NHeinsius malebat *a metu.* mihi dudum legendum visum *ea simulatio officii a metu profecta;* neque aliter res et latinitas patitur. id quia et ex O notatum reperi, recepi. sensus: haec per simulationem officii offerebant, propter metum, sed tamen inde ortus favor in Vitellium, sive pro favore accipiebatur. Ern.

2. *ac* M[a]: vulgo *et.* idem *proinde.*

11. *conterriti maestive*] e M[a], in quo est *contempti mesti ne*, Pichena emendat *contemptim et sine.* belle, belle. Lips. ad M[a] prope accedunt A et ed pr, *contenti moestive.* nam *contenti* et *contemti*, item haec et *contemtim* confundi vidimus ad c. 47. in G est *contriti moestive:* sed duae ultimae syllabae sunt a manu secunda et in litura. Ern.

12. *remisit*] sic AGM[a] et edd omnes ante Rhenanum, qui (e B) edidit *omisit*, cum seqq usque ad Pichenam. Ern.

13. *possessa* est occupata, ut c. 8: *possessa ipso transitu Vicetia.* v. Gron. ad A. 2 5. frustra Muretus tentabat *obsessa.* Ern.

15. *ereptus*] in M[a] *erectus:* sed illud placet, ereptum nempe Vitellio, qui possidebat. aut si *erectus*, capi licet animis erectos ob Vitellii discessum, et sic defecisse. Lips. *erectus* recepit Pichena, idque secuti sunt omnes. consentit ed pr. recte. non sermo est de occupatis vi populis, sed de studiis populorum in partes; de quibus proprium verbum est *erectus.* Ern.

19. *nives eluctantibus*] sic bene e B correxit Rhenanus vulgatum *nive se eluctantibus.* originem corruptelae indicat ed pr, quae habet *minie se luctantibus*, monstrose in prima voce, quae fuit *nive.* Ern. *nive se luctantibus* BM[a].

tuna vertisset, quae Flavianis ducibus non minus saepe quam ratio affuit. obvium illic Petilium Cerialem habuere, agresti cultu et notitia locorum custodias Vitellii elapsum. propinqua affinitas Ceriali cum Vespasiano, nec ipse inglorius militiae; eoque inter duces assumptus est. Flavio quoque Sabino ac Domitiano patuisse effugium multi tradidere; et missi ab Antonio nuntii per varias fallendi artes penetrabant, locum ac praesidium monstrantes. Sabinus inhabilem labori et audaciae valetudinem causabatur: Domitiano aderat animus; sed custodes a Vitellio additi, quanquam se socios fugae promitterent, tanquam insidiantes timebantur. atque ipse Vitellius, respectu suarum necessitudinum, nihil in Domitianum atrox parabat.

60 Duces partium ut Carsulas venere, paucos ad requiem dies sumunt, donec aquilae signaque legionum assequerentur. et locus ipse castrorum placebat, late prospectans, tuto copiarum adgestu, florentissimis pone tergum municipiis. simul colloquia cum Vitellianis decem milium spatio distantibus et proditio sperabatur. aegre id pati miles, et victoriam malle quam pacem. ne suas quidem legiones opperiebantur, ut praedae quam periculorum socias. vocatos ad concionem Antonius docuit esse adhuc Vitellio vires, ambiguas, si deliberarent, acres, si desperassent. initia bellorum civilium fortunae permittenda: victoriam consiliis et ratione perfici. iam Misenensem classem et pulcherrimam Campaniae oram descivisse; nec plus e toto terrarum orbe reliquum Vitellio quam quod inter Tarracinam Narniamque iaceat. satis gloriae praelio Cremonensi partum, et exitio Cremonae nimium invidiae. ne concupiscerent Romam capere potius quam servare. maiora illis praemia, et multo maximum decus, si incolumitatem senatui populoque Romano sine sanguine quae-

5. *Flaviano* BM^a.

10. *additi*] usitatum verbum de custodibus, ut vidimus supra ad A. 13 18. at ed pr *abditi*, solita in his verbis confusione. Ern.

17. *pone*] B *post*.

20. *ut praedae quam p.*] A addit *potius*, frustra. id intelligi voluit Tacitus, ut alibi. Ern.

24. *perfici*] vulgati *proficisci*, scripti *profici*; ex quo nobis *perfici* visum facere. Lips. *profici* etiam ed pr. at BG cum edd ceteris usque ad Lipsium *proficisci*. Ern.

25. *capiniae* M^a.

29. *nec* M^a.

61 sissent. his ac talibus mitigati animi. nec multo post legiones venere. et terrore famaque aucti exercitus Vitellianae cohortes nutabant, nullo in bellum adhortante, multis ad transitionem, qui suas centurias turmasque tradere, donum victori et sibi in posterum gratiam, certabant. per eos cognitum est Interamnam proximis campis praesidio quadringentorum equitum teneri. missus extemplo Varus cum expedita manu paucos repugnantium interfecit; plures abiectis armis veniam petivere. quidam in castra refugi cuncta formidine implebant, augendo rumoribus virtutem copiasque hostium, quo amissi praesidii dedecus lenirent. nec ulla apud Vitellianos flagitii poena, et praemiis defectorum versa fides, ac reliquum perfidiae certamen. crebra transfugia tribunorum centurionumque. nam gregarius miles induruerat pro Vitellio, donec Priscus et Alfenus desertis castris ad Vitellium regressi pudore proditionis cunctos exsolverent.

62 Isdem diebus Fabius Valens Urbini in custodia interficitur. caput eius Vitellianis cohortibus ostentatum, ne quam ultra spem foverent: nam pervasisse in Germanias Valentem et veteres illic novosque exercitus ciere credebant. visa caede in desperationem versi. et Flavianus exercitus immane quantum animo exitium Valentis ut finem belli accepit. natus erat Valens Anagniae, equestri familia. procax moribus, neque absurdus ingenio, famam urbanitatis per lasciviam petere. ludicro iuvenalium sub Nerone velut ex necessitate,

4. *tradere — certabant*] omnes libri in hac lectione consentiunt, praeter ed pr, quae *tradidere* exhibet. id placet Grutero, qui *certabant* spurium esse putat, similia adferens loca. *tradere certabant* sane idem est. sed illud tamen elegantius: modo libris magis firmaretur. mox *extemplo*, quod a Rhenano editum est, habent ABGMa, ed pr, Beroaldus. *exemplo* vitio operarum venit in edd Puteolani et Alciati. Ern.

12. *vera*] BGM[a] et ed pr habent *verba*. ceterae edd cum A *vera* usque ad Berneggerum, qui e coniectura Freinshemii edidit *versa*, quod fluxit inde in ceteras edd praeter Ryckianam, quae *vera* restituit; quod imitati sumus. idem videbatur IFGronovio Obs. 3 10. sensus est: nihil iam reliquum erat quam ut certatim deficerent. caussae duae, prima quod apud Vitellianos defectio impunita erat, a Flavianis autem certa praemia ostendebantur. *vera fides praemiis defectorum* dicetur, ut apud Horatium, Carm. 3 16, *segetis certa fides meae.* ex quo tamen loco mihi suspicio exorta est Tacitum scripsisse *certa*: nam ita appareret unde illa litera *b* in mss nata esset. Ern.

22. *animo*] Acidalius tentabat *animo auctus*. Ern.

25. *iuvenalium*] hoc malui quam

mox sponte mimos actitavit, scite magis quam probe. legatus legionis et fovit Verginium et infamavit. Fonteium Capitonem corruptum, seu quia corrumpere nequiverat, interfecit. Galbae proditor, Vitellio fidus et aliorum perfidia illustratus.

63 Abrupta undique spe Vitellianus miles transiturus in partes, id quoque non sine decore, sed sub signis vexillisque in subiectos Narniae campos descendere. Flavianus exercitus, ut ad praelium intentus ornatusque, densis circa viam ordinibus adstiterat. accepti in medium Vitelliani, et circumdatos Primus Antonius clementer adloquitur. pars Narniae, pars Interamnae subsistere iussi. relictae simul e victricibus legiones, neque quiescentibus graves et adversus contumaciam validae. non omisere per eos dies Primus ac Varus crebris nuntiis salutem et pecuniam et secreta Campaniae offerre Vitellio, si positis armis seque ac liberos suos Vespasiano permisisset. in eundem modum et Mucianus com-

quod vulgo est *iuvenum*. Lips. *iuvenum* omnes scripti et editi ante Lipsium. male nonnulli libri addunt *in*, contra morem latinum in hac re. Ern.

3. *corruptum*] *in proditionem* addunt edd Beroaldi et Alciati, nescio unde: nam a scriptis omnibus abest. additum puto temere e superioribus, ubi aliquoties est *in proditionem corrumpi*. Ern.

7. *id quoque non sine dedecore*] intellige fecere, ut in aliis formulis. dedecus est in eo quod sub signis, palam, velut recte facerent, processere. Ern. *decore* M[a].

9. *armatusque*] codex Regius (B) *ornatusque*. quod germanum est. loquebantur enim ita etiam in armis. unde et gladiatorum ornamenta. Tacitus 5 22: *pauci ornati militariter*. Livius 9: *diemque iis, qua equis armisque instructi ornatique adessent, edicit*. Lips. consentit M[a], unde recepit Pichena cum seqq. ceterum loca a Lipsio Rhenano Pichena allata non satis sunt similia. nam in iis vel diserta separatim armorum mentio, ut *ornatus* significet *instructus*, non *armatus*, vel aliquid additum est aliud, velut *militariter*, *cultu*. desiderem locum in quo *ornatus* simpliciter dicatur is qui gladium tela in manibus habet pugnandi caussa. v. quae dixi ad Suet. Excurs. 27, ubi *ferramenta pugnantium* defendi contra alterius lectionis patronos, *ornamenta p.*, consentiente Oudendorpio. non credo dici bene *ornatum in aciem procedere* et similia. itaque cum omnes, praeter istos duos, scripti et editi veteres habeant *armatusque*, id potius edidi. librarii quidam et viri docti, capti observatiuncula de verbo *ornatus*, id alienis subinde locis intrusere. Cic. ep. 5 13: *paratus armatusque contra f.* et sic centies *armatus* coniungitur apud Livium et alios cum *instructus* et similibus, ut velut rata dicendi formula fuerit. Ern.

15. *secreta Campaniae* i. e. locum in Campaniae litoribus, ubi in solitudine tranquilla, remotus a turba hominum, aevum agere posset. simili sensu *secessus Campaniae* saepe apud Suetonium dicitur. mox *litora* vocantur et *sinus*. Ern. mox B *se ac*.

posuit epistolas; quibus plerumque fidere Vitellius, ac de numero servorum, electione littorum loqui. tanta torpedo invaserat animum ut, si principem eum fuisse ceteri non meminissent, ipse oblivisceretur.

64 at primores civitatis Flavium Sabinum praefectum urbis secretis sermonibus incitabant, victoriae famaeque partem capesseret. esse illi proprium militem cohortium urbanarum, nec defuturas vigilum cohortes, servitia ipsorum, fortunam partium, et omnia prona victoribus. ne Antonio Varoque de gloria concederet. paucas Vitellio cohortes, et maestis undique nuntiis trepidas; populi mobilem animum, et si ducem se praebuisset, easdem illas adulationes pro Vespasiano fore. ipsum Vitellium ne prosperis quidem parem: adeo ruentibus debilitatum. gratiam patrati belli penes eum qui urbem occupasset. id Sabino convenire,

2. *lictorum*] quorsum lictores? si enim privatum serio indueret, nihil iis opus. scribendum omnino *litorum.* secessum videlicet aliquem amoenum et maritimum adtribui sibi Vitellius volebat velut ad otium. itaque in oratione adversaria mox amicorum respondetur huic parti: *nunc pecuniam et familiam et beatos Campaniae sinus promitti.* Suetonium ego in hac voce paullo gravius et obscurius corruptum restituo. Tib. 72: *nec abstinuit consuetudine, quin tunc quoque instans in medio triclinio, adstante lictore, singulos valere dicentes appellaret.* cui enim rei lictor hic in triclinio? aut ex quo ritu? Beroaldus et priscae editiones *ut stans in medio.* legam et rescribam totum locum: *aut stans in medio triclinio, aut stans in litore, singulos* etc, sive relegata altera voce brevius, *aut stans in medio triclinio, aut e litore.* temere enim repetita videtur a librario. sententia autem liquida et pura, Tiberium Capreis dissimulando morbo stantem valedixisse comiter singulis, sive in triclinio sive in ipso litore. nam modica ea insula, et amici plerique diversabantur, ut opinor, in opposita Italiae terra. LIPS. recte coniecit Lipsius. consentit GM[a] et ed pr. bene recepit Pichena. *litorum* primus edidit Puteolanus. ea verba facile confunduntur. ERN.

7. *vigilum cohortes*] quas principe Augusto institutas Dio scribit 55 26. idque refert in a. u. 759. idem Paullus tradidit libro proprio de officio praefecti vigilum, ut vides in Pandectis. Appiano tamen quid fiet, qui in triumviratu vigiles repperit, et institutos vult Pompeio in Sicilia victo? id esset triginta paene ante Dionis traditionem annis. scribit B. C. 5 132 *Sabinum praefectum a Caesare ad turbas et latrocinia in urbe atque Italia comprimenda.* καὶ ἐξ ἐκείνου, addit, φασὶ παραμεῖναι τὸ στρατείας τῶν νυκτοφυλάκων ἔθος τε καὶ εἶδος. bene φασί: nam si tu Appiane, nimis erras. Sparteolos hos milites vocare interpres Iuvenalis videtur, Sat. 14 305, in illud *dispositis praedives hamis. per translationem,* inquit, *disciplinae militaris Sparteolorum Romae. quorum cohortes in tutelam urbis, cum hamis et cum aqua vigilias curare consueverunt vicinis.* corrigendum in fine huius scholii, *curare consueverunt vicibus;* et quod ad *Sparteolos,* ipsa vox in Tertulliani Apol. c. 39. eodem sensu. LIPS.

11. vulgo *si se ducem.*

ut imperium fratri reservaret; id Vespasiano, ut ceteri post
65 Sabinum haberentur. haudquaquam erecto animo eas voces accipiebat, invalidus senecta. erant qui occultis suspicionibus incesserent, tanquam invidia et aemulatione fortunam fratris moraretur. namque Flavius Sabinus aetate prior privatis utriusque rebus auctoritate pecuniaque Vespasianum anteibat, et credebatur affectam eius fidem praeiuvisse domo agrisque pignori acceptis; unde, quanquam manente in speciem concordia, offensarum operta metuebantur. melior interpretatio, mitem virum abhorrere a sanguine et caedibus, eoque crebris cum Vitellio sermonibus de pace ponendisque per condicionem armis agitare. saepe domi congressi, postremo in aede Apollinis, ut fama fuit, pepigere. verba vocesque duos testes

1. *reservaret*] B *servaret*.

3. *senecta*] vocem Rodolphus addit *senecta sensuque*, valde apposite, modo e libris. Lips. A *aetate sensuque*. ceteri libri omnes vulgatum servant. in G in margine adscriptum a manu prima *hic aliquid deficit*. nempe hic transpositio duarum circiter paginarum facta antiquitus in mss. nam in ABGMR et ed pr eadem reperitur; fortasse et in aliis mss, ut supra 3 5. sed restitutio facta est iam a Puteolano, non Beroaldo, ut putat IGronovius ad c. 69, et haud dubie e scripto libro. qui supra transpositionem non animadvertit, is hanc viderit. Ern.

4. *incesserent*] A et ed pr *incederent*, etiam G sed a manu secunda, ante fuit *incesserent*; idque placebat Ryckio, male. haud dubie est h. l. sermo de criminationibus, de quibus *incessere* dicitur, non *incedere*, ut *maledictis, telis incessere*, non *incedere*. sed haec verba et alibi a librariis confusa sunt. post B habebat *fortunae*; quod Rhenano placebat. nec mihi displicet. *moraretur* esset *cunctaretur*. sed vulgatum quoque bene habet. denique G male *matris* pro *fratris*. Ern.

7. *affectam eius fidem praeiuvisse* i. e. pro eo solvisse, cum solvere creditoribus non posset. *affecta fides* eleganter dicitur laborans ex inopia pecuniae, qua creditoribus satisfiat. sic *affecta res familiaris* saepe apud Livium de eo dicitur qui aere alieno laborat, qui, ut Cicero loqui solet, *male de re domestica est constitutus*, pro Sext. 45; *cuius res fam. fortunae male constitutae*, pro Rab. Post. 1. *praeiuvisse* autem est ante, olim iuvisse; quam vim praepositio haec in compositione hac aetate in pluribus quam olim verbis obtinuit. Ryckius autem probat NHeinsii coniecturam *praes iuvisse*, propterea quod *praeiuvare* alibi non occurrat, item Graevius in coll. ep. Burm. t. 4 p. 173 et 174. quod mihi displicet. si praediis cavendum fuit, ea non deerant Vespasiano; quibus quippe fratri cavebat. ergo pecunia adiutus est. idque indicat *pignoris* verbum; quod datur securitatis caussa ei, qui pecuniam pro nobis solvit aut nobis dedit. obiter observent tirones *pignus* antiqua latinitate dici etiam de *hypothecis*, ut hae de pignoribus, ut ad Ciceronis epp. ad Div. 13 56 monuit Graevius. Ern.

9. *operta*] ita F, proba et solenni Tacito dictione. alii *opera*. Lips. sic et ed pr. Ern.

12. *agitare*] B *cogitare*.

13. *duos*] O *duo*, quod et ipsum rectum est, et passim e bonis libris assertum. Ern.

habebant, Cluvium Rufum et Silium Italicum. voltus procul visentibus notabantur, Vitellii proiectus et degener, Sabinus
66 non insultans et miseranti propior. quodsi tam facile suorum mentes flexisset Vitellius quam ipse cesserat, incruentam urbem Vespasiani exercitus intrasset. ceterum ut quisque Vitellio fidus, ita pacem et condiciones abnuebant, discrimen ac dedecus ostentantes, et fidem in libidine victoris. nec tantam Vespasiano superbiam ut privatum Vitellium pateretur: ne victos quidem laturos. ita periculum ex misericordia. ipsum sane senem et prosperis adversisque satiatum: sed quod nomen, quem statum filio eius Germanico fore? nunc pecuniam et familiam et beatos Campaniae sinus promitti: sed ubi imperium Vespasianus invaserit, non ipsi, non amicis eius, non denique exercitibus securitatem nisi exstincto aemulatu redituram. Fabium illis Valentem captivum et casi-

1. *Clinium Ruffum* B.

2. *Sabinus*] Acidalius corrigit *Sabini.* sed *insultans* vultui non satis convenit. vulgatum Tacito dignius ob variatam orationem. Ern. mox *proprior* BM[a].

7. *fidem in libidine victoris*] in potestate victoris fore utrum servare fidem velit necne: sed victores pro libidine magis et cupiditate agere quam ex aequo solere. ed pr *libidinem*, vitiose. Ern.

nec tantam V. superbiam — pateretur] omnes in hac scriptura libri consentiunt, nisi quod G male *tanto* exhibet. sed vix credo veram esse. *superbiam* interpretantur altitudinem animi et clementiam: sed exemplum verbi huius ita usurpati desidero, in primis in scriptore prosaico. neque magis magnitudo animi et clementia hic locum habet quam *stultitia* et dementia. ceterum ex *ostentantes* ἀπὸ κοινοῦ intelligendum *dicebant*, *docebant*. Ern.

9. *ne victos quidem*] varia emendatio vel crux potius adhibita huic loco. Vertranius legit *ne victor quidem laturus*, Beatus *ne victum quidem laturus.* mihi sana lectio est, sana sententia. si Vespasianus, inquiebant, tam alto animo est ut rectis oculis aemulum quondam imperii possit adspicere, tamen id istae ipsae victae partes ferent numquam; qui miseratione olim principis ad ultionem et res novas accingentur. atque huic sententiae apte subnexum *ita periculum ex misericordia.* Lips. vulgatum est etiam in G et edd omnibus. quod Rhenano placuit, in vetere codice se reperisse testabatur Danesius apud Ursinum. paullo post pro *promitti: sed* ed pr [cum M[a]] *promittis: et.* quod genus vitii valde frequens in scriptis, eoque aliquot locis Tacitum liberavimus. Ern. *ne victo q. laturos* B.

14. *aemulatu redituram*] censeo nos apte restituisse, etsi in libris *aemulatore redituram.* B aliquid iuvit, qui *aemulatore daturam* praeferebat. Tacitus 13 46: *et ne aemulatus in urbe ageret, provinciae Lusitaniae praeficitur.* Lips. videtur potius legendum *aemulatore futuram.* Gron. lectio B est etiam M[a] [*emulatore dituram* Fur.] et A, nisi quod *daturum* hic habet, ut ed pr. ceterae edd usque ad Lipsium *aemulatore redituram*, quod cum Ryckio credo sine necessitate aut idonea caussa mutatum esse. Ern.

15. *casibus dubiis*] M[a] et ed pr *captis diebus*, A *paucis diebus*, B

bus dubiis reservatum praegravem fuisse: nedum Primus ac Fuscus et specimen partium Mucianus ullam in Vitellium nisi occidendi licentiam habeant. non a Caesare Pompeium, non ab Augusto Antonium incolumes relictos, nisi forte Vespasianus altiores spiritus gerat, Vitellii cliens, cum Vitellius collega Claudio foret. quin, ut censuram patris, ut tres consulatus, ut tot egregiae domus honores deceret, desperatione saltem in audaciam accingeretur. perstare militem, superesse studia populi. denique nihil atrocius eventurum quam in quod sponte ruant. moriendum victis, moriendum deditis: id solum referre, novissimum spiritum per ludibrium et contume-
67 lias effundant an per virtutem. surdae ad fortia consilia Vitellio aures. obruebatur animus miseratione curaque, ne pertinacibus armis minus placabilem victorem relinqueret coniugi ac liberis. erat illi et fessa aetate parens; quae tamen pau-

cassibus duobus. vulgatum verum. ne Valenti quidem vitam condonasse, quem tamen captum tenuerint in potestate, et in quo conservando consulere sibi potuerint, si forte res aliter ac vellent caderent, ut per eum a Vitellio veniam consequi possent. Ern.

5. postrema ea verba, *cum — foret*, glossulam sapere videantur ad subsequentia verba, *quin ut censuram patris.* fero tamen. Lips. verum puto. ceterum *altiores spiritus gerere* h. l. dicitur maiori animo esse, et in bonam adeo partem, cum alias in deteriorem dicatur. est autem grave et auctum argumentum. non est credibile Vespasianum, qui olim Vitelliae domus cliens fuerit, iam nobiliori celsiorique animo esse quam Caesar et Augustus fuerint, passurumque vivere aemulum, cum illi passi non sint. Ern.

6. *tres*] *res* M^a^.

7. *honores deceret*] recte; et capio. in Romana tamen editione [et in M^a^] *honores degeret.* ex qua, si quid mutandum est, fecerim *tegeret.* Rodolphus enim longius abire a scripto videtur, qui reponit *negligeret.* Lips. ego *degeret* aut in libro scripto vitiosum fuisse, aut vitiose scripturam expressam in ed pr puto, quod verba quae literis modo *g* et *c* differunt, centies confusa, ut supra demonstratum. ceterum fateor elegantiorem orationem fore et fortiorem, si pro *deceret* esset *negligeret* (e quo *degeret* factum putabat Acidalius) aut simile quid; et tale quid me libenter admissurum, si a libris bonis aut pluribus venerit. nam nunc solo A nititur *negligeret*, quod etiam Acidalius defendit, nec displicet Ryckio. IGronovius, spreto τῷ *negligeret*, corrigit *deleret*; quod an placeat cuiquam nescio. verbum debet esse eiusmodi quod lenitate sua non offendat Vitellium; quod in *deleret* non convenit, si vel maxime per se usitata forma dicendi foret, *delere consulatus honores*, sed in *negligeret.* Ern.

10. *moriendum deditis*] haec clausula non erat in B, nec est in G nisi in margine et a manu secunda. neque tamen abesse potest per sequentia. non refert, vincare an dedare: nam moriendum est: illud refert, quomodo moriare. forte autem respexit auctor ad factum Augusti apud Suetonium 15. Ern.

cis ante diebus opportuna morte excidium domus praevenit,
nihil principatu filii assecuta nisi luctum et bonam famam.
xv calendas Ianuarias audita defectione legionis cohortium-
que, quae se Narniae dediderant, pullo amictu palatio degre-
ditur, maesta circum familia. simul ferebatur lecticula par-
vulus filius, velut in funebrem pompam. voces populi blan-
68 dae et intempestivae; miles minaci silentio. nec quisquam
adeo rerum humanarum immemor quem non commoveret illa
facies, Romanum principem et generis humani paulo ante
dominum, relicta fortunae suae sede, per populum, per ur-
bem exire de imperio. nihil tale viderant, nihil audierant.
repentina vis dictatorem Caesarem oppresserat, occultae Ga-
ium insidiae; nox et ignotum rus fugam Neronis abscondе-
rant; Piso et Galba tanquam in acie cecidere. in sua con-
cione Vitellius, inter suos milites, prospectantibus etiam fe-
minis, pauca et praesenti maestitiae congruentia locutus, ce-
dere se pacis et rei publicae causa — retinerent tantum
memoriam sui, fratremque et coniugem et innoxiam liberorum
aetatem miserarentur —, simul filium protendens, modo sin-
gulis modo universis commendans, postremo fletu praepe-
diente assistenti consuli (Caecilius Simplex erat) exsolutum a
latere pugionem, velut ius necis vitaeque civium, reddebat.
aspernante consule, reclamantibus qui in concione adstite-
rant, ut in aede Concordiae positurus insignia imperii do-
mumque fratris petiturus discessit. maior hic clamor obsi-
stentium penatibus privatis, in palatium vocantium. interclu-

1. *opportuna morte*] atque hinc suspicio, de qua Suetonius Vit. 14: *suspectus et in morte matris fuit, quasi aegrae praeberi cibum prohibuisset, vaticinante Catta muliere, cui velut oraculo acquiescebat, ita demum firmiter ac diutissime imperaturum, si superstes parenti exstitisset.* Ern.

2. *filia* M[a].

4. *degreditur*] sic bene edidit (e B) Rhenanus. v. ad A. 4 49, 13 14 etc. et sic h. l. est et in G. superiores edd omnes *digreditur.* post pro *familia* ed pr vitiose, e contractione, *fama.* ceterum hic finis est ῥήσεως transpositae in veteribus libris et ed pr. v. ad c. 65. quae hic sequuntur usque ad verba *in capitolium accivit*, ibi c. 65 sequebantur. Ern.

5. *simul ferebatur* etc.] G et ed pr *seu* (B *ceu*), cuius corruptelae caussa in transpositione. B deinde *parvus.* Ern.

14. *cecidere*] Rhenanus non male corrigebat *ceciderant* e vestigiis scripturae B *cecidebat.* mox ed pr *cedere se pacis et reipublicae* sine *caussa.* Ern.

21. *Simplex* B deest.

26. *interclausum* M[a]. *aliud* GM[a]

sum aliud iter, idque solum quod in sacram viam pergeret patebat. tum consilii inops in palatium rediit. praevenerat rumor eiurari ab eo imperium, scripseratque Flavius Sabinus
69 cohortium tribunis ut militem cohiberent. igitur tanquam omnis res publica in Vespasiani sinum cessisset, primores senatus et plerique equestris ordinis omnisque miles urbanus et vigiles domum Flavii Sabini complevere. illuc de studiis volgi et minis Germanicarum cohortium affertur. longius iam progressus erat quam ut regredi posset; et suo quisque metu, ne disiectos eoque minus validos Vitelliani consectarentur, cunctantem in arma impellebant. sed quod in eiusmodi rebus accidit, consilium ab omnibus datum est, periculum pauci sumpsere. circa lacum Fundani descendentibus, qui Sabinum comitabantur, armatis occurrunt promptissimi Vitellianorum. modicum ibi praelium improviso tumultu, sed prosperum Vitellianis fuit. Sabinus re trepida, quod tutissimum e praesentibus, arcem Capitolii insedit mixto milite et qui-

et edd ante Rhenanum, qui e B edidit *alterum*. vetus bene restituit Pichena. sensus est: omnes viae erant interclusae, quae alio quam in palatium ferrent. Ern. mox *prohiberent* B.

1. *in sacra via* BG et edd Puteolanum seqq omnes ante Lipsium, qui *sacram viam* edidit. illud et ipsum ferri posset, praesertim si *in* abesset. *pergeret in s. viam* est continuaretur via sacra, exiret in viam sacram. possis coniicere *vergeret*: sed in *pergeret* consentiunt libri. mox *tribunus* male ed pr et IFGronovii, vitio operarum. Ern.

3. *iurari* M[a].

5. *cecidisset* A, *cecississet* M[a].

13. *lacum Fundani*] eius mentio in inscriptione antiqua ap. Gruter. p. 398, prolata ab Ursino, in qua *vicus laci Fundani dictatori Sullae* aram posuisse memoratur. cavendum ne confundatur cum *lacu Fundano* in agro Fundorum, oppidi Italici, ut fecit Cluverius in Italia antiqua t. 2 p. 1084, notatus propterea ab Holstenio. Ern.

17. *arcem Capitolii*] sic et alibi Tacitus, ut mox c. 71 et 78. Livius et Cicero semper distincte *arcem* et *Capitolium* dicunt, Livius ter 5 39 et 40. nam arx et Capitolium in eodem erant monte; unde Dionysius Halic. 10 14 p. 640 arcem vocat *προσεχῆ τῷ Καπιτωλίῳ*. et spatium inter utrumque interiectum, auctore eodem, loco mox ad c. 71 proferendo, duoque colles, non arx pars Capitolii aut in Capitolio; nisi quod mons ille subinde *mons Capitolinus* vocatur, cuius sane pars fuit arx. v. etiam Ryckium de Capitol. c. 5. Ern.

insidere est verbum militare, pro occupavit cum praesidio, ut inde vim hostilem arceret. supra *insessas Alpes* et similia vidimus. post *mixto* aberat a B, nec est in G nisi a manu secunda in margine, nec in ed Puteolani. habent M[a], ed pr, Beroaldi Alciati. Rhenanus verbum id delevit, simulque edidit *ex quibusdam* e B. quod exemplum omnes secuti sunt, etiam Lipsius; unde coniicere licet eum in mss hanc vocem non reperisse. sed Pichena restituit e M[a], eumque omnes qui post fuere editores imitati. *militem mixtum* putat esse confusum cum

busdam senatorum equitumque; quorum nomina tradere haud promptum est, quoniam victore Vespasiano multi id meritum erga partes simulavere. subierunt obsidium etiam feminae, inter quas maxime insignis Verulana Gratilla, neque liberos neque propinquos sed bellum secuta. Vitellianus miles socordi custodia clausos circumdedit; eoque concubia nocte suos liberos Sabinus et Domitianum fratris filium in Capitolium accivit, misso per neglecta ad Flavianos duces nuntio, qui circumsideri ipsos, et ni subveniretur, artas res nuntiaret. noctem adeo quietam egit ut degredi sine noxa potuerit: quippe miles Vitellii adversus pericula ferox, laboribus et vigiliis parum intentus erat, et hibernus imber repente fusus oculos

plebe urbana, feminis, servis; quod an *miles mixtus* absolute dictus significare possit dubito. *mixtus miles* latine loquentibus est miles non eiusdem generis, qualis fuisse dicitur in exercitu pompeiano, in bello civili, sed collectitius e variis gentibus, variis instructus armis, non eidem disciplinae adsuefactus, ut *mixtum genus hominum* de talibus dicitur apud Livium. v. collecta Dukero ad 43 9. sic *mixtum genus dicendi*, et multa alia dicuntur. ergo, quia plebs et servi non sunt milites, horum caussa *mixtus* miles dici non potest. et post fit mentio istius generis hominum, commemoratis etiam feminis. fortassis et tum talis plebs exclusa, et nonnisi feminae quaedam admissae, ut apud Livium 5 40. igitur et ipse *mixto* edendum non putavi. neque tamen in altero secutus sum Rhenanum et Lipsium ceterosque, qui edidere *ex quibusdam*. nam mss praeter B omnes, item edd ante Rhenanum habent *et*, quod etiam sensus desiderat. Ern.

1. *nomina aut tradere haud* M[a].

4. *Verulana Gracilia*] ABGM[a] et ed pr *Gratilia*. legendum *Gratilla* e Plinii ep. 3 11, ubi etiam Flor *Gratillia*. G etiam *Vernula*: at in margine est *Verulana*. Ern.

5. vulgo *custodia socordi*.

7. *in Capitolium*] hae duae voces a glossographo fortasse. certe in Capitolium eos accitos, sine nitore ullo nimis clarum. Lips. verum est per se intelligi posse. at multa erunt in Tacito delenda ex hac regula, ut iam pluribus locis monuimus. libri quidem omnes haec verba habent. ceterum hic est finis alterius ῥήσεως transpositae in mss et ed pr. Ern.

8. *at Sabinus misso per neglecta*] qui attente haec in vulgatis legit, haereat necesse est propter redundans nomen Sabini et minus cohaerentem sententiam. ei incommodo medelam attulimus deletis verbis *at Sabinus*, auctoribus M[a] et ed pr; quae, facta illa transpositione, ad explendam utcunque sententiam addita sunt. deinde punctum fecimus post *nunciaret*. nova est sententia a verbis *noctem adeo quietam egit*. *noctem tranquillam* et *inquietam* etiam Livius dixit, 5 42, qui locus huic similis. denique *degredi* scripsimus pro *digredi* sensu postulante: significat enim descendere de arce, quod est *degredi*, ut iam saepe monuimus et correximus. Ryckius defendit e c. 78 initio, ubi *digressus Narnia exercitus*; sed ibi discessus simpliciter indicatur, hic descensus ex arce, loco superiori, ubi *degredi* verum verbum esse pluribus iam locis vidimus. ceterum *et* ante *ni* e M[a] addidit Pichena, ubi erat *ipso sel ni*. ed pr *ipsi seni*. ante edebatur *ipsos nisi*. G tamen *ni* habet. Ern. B *ipsos, ni*. mox *digredi*.

70 auresque impediebat. luce prima Sabinus, antequam in vicem hostilia coeptarent, Cornelium Martialem e primipilaribus ad Vitellium misit cum mandatis et questu quod pacta turbarentur. simulationem prorsus et imaginem deponendi imperii fuisse, ad decipiendos tot illustres viros. cur enim e rostris fratris domum, imminentem foro et irritandis hominum oculis, quam Aventinum et penates uxoris petisset? ita privato et omnem principatus speciem vitanti convenisse. contra Vitellium in palatium, in ipsam imperii arcem regressum; inde armatum agmen emissum; stratam innocentium caedibus celeberrimam urbis partem; ne Capitolio quidem abstineri. togatum nempe se et unum e senatoribus, dum inter Vespasianum ac Vitellium praeliis legionum, captivitatibus urbium, deditionibus cohortium iudicatur, iam Hispaniis Germaniisque et Britannia desciscentibus, fratrem Vespasiani mansisse in fide, donec ultro ad condiciones vocaretur. pacem et concordiam victis utilia, victoribus tantum pulchra esse. si conventionis paeniteat, non se, quem perfidia deceperit, ferro peteret, non filium Vespasiani vix puberem: quantum occisis uno sene et uno iuvene profici? iret obviam legionibus, et de summa rerum illic certaret: cetera secundum eventum praelii cessura. trepidus ad haec Vitellius pauca purgandi sui causa respondit, culpam in militem conferens, cuius nimio ardori imparem esse modestiam suam. et monuit Martialem ut per secretam aedium partem occulte abiret, ne a militibus internuntius invisae pacis interficeretur. ipse neque iubendi neque vetandi potens, non iam imperator sed tantum

71 belli causa erat. vixdum regresso in Capitolium Martiale fu-

8. *contenisse* M^a^.

14. *iudicare*, ut similia verba, *disceptare*, *decernere*, eleganter de re bellica. etiam *diiudicare*, ut bene ad h. l. docuit Boxhornius. Ern.

17. *utilia — pulchra*] cur non potius *utilem — pulchram?* Gron. favet aliquantulum G, qui habet *pulchrum*. ceterum Tacitus etiam aliis locis sic locutus est, ut neutrum plurale iunxerit duobus substantivis masculini aut feminini generis, de more Graecorum. Ern.

18. *poeniteret*] sic non dubitavi reponere pro *poeniteat*, quia hic mera imperfecta et antecedunt et sequuntur; inter quae *poeniteat* stare nullo modo aut a Tacito esse potest. Ern.

23. *nimius ardor* BM^a^.

25. *a militibus*] praepositio non est in [M^a^ aut] ed pr. eam se delevisse ait Rhenanus (deest enim B): sed operae non paruere. itaque et a sequacibus est servata, extatque in edd praeter primam omnibus. est et in G. Ern.

rens miles aderat, nullo duce, sibi quisque auctor. cito agmine forum et imminentia foro templa praetervecti erigunt aciem per adversum collem usque ad primas Capitolinae arcis fores. erant antiquitus porticus in latere clivi, dextrae subeuntibus; in quarum tectum egressi saxis tegulisque Vitellianos obruebant. neque illis manus nisi gladiis armatae; et arcessere tormenta aut missilia tela longum videbatur. faces in prominentem porticum iecere. et sequebantur ignem, ambustasque Capitolii fores penetrassent, ni Sabinus revolsas undique statuas, decora maiorum, in ipso aditu vice muri obiecisset. tum diversos Capitolii aditus invadunt, iuxta lucum asyli et qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur. improvisa utraque vis; propior atque acrior per asylum ingruebat. nec sisti poterant scandentes per coniuncta aedificia, quae, ut in multa pace, in altum edita solum Capitolii

4. *porticus in latere*] Dionysius 4 61: *frons eius meridiem spectans porticum habet, cum triplici columnarum ordine; in lateribus ordo duplex est.* Lips.

dextra] an *dextrae?* atque ita, ut disco, M^a^. Lips. sic et BG, edd pr, Puteolani, Beroaldi, Alciati, Rhenani pr, Aldi. *dextra* primus dedit Gryphius, vitio haud dubie operarum, unde in sequentes venisse videtur. recte igitur Pichena *dextrae* edidit, atque id loquendi ratio desiderat. formulam *porticus dextrae subeuntibus* illustratam reperies a Gronovio ad verba Livii 1 8: *locus qui nunc septus descendentibus inter duos lucos est.* Ern.

6. *obruebant*] sic M^a^. unde edidit Pichena cum seqq. consentit ed pr. at ceterae veteres inde a Puteolano et G *deturbabant.* hoc si verum est, intelligi debet *deturbare conabantur, tentabant* (nam non deturbatos esse sequentia docent), quod consuetudo Latinorum fert. sane aeque bene ac promiscue in hac re dicuntur *deturbare, proturbare*, ut apud Livium 5 47 *obruere* et *operire*, ut quisque mediocriter in historicis latinis versatus scit: sed tamen M^a^ et ed pr auctoritatem ceteris libris praeferam. a B plane aberat verbum; unde fortasse licet suspicari, id quod a Tacito esset, excidisse in antiquioribus codicibus, defectum a librariis varie esse suppletum, atque hinc varietatem librorum natam. mox idem ms pro *iecere* habebat *iacere.* Ern.

12. asyli lucus nullus alibi memoratur. credo intelligi locum qui *inter duos lucos* vocabatur, iuxta quem asylum fuit. ibi viam in Capitolium fuisse, patet e Livio 1 8, ubi vide intpp de lucis istis. adde Dionys. Hal. 2 15 p. 88, Neapol. ad Ovid. Fast. 3 430. mox G et edd pr, Puteolani *Tarpei rupes;* quod sic dictum accipi posset ut *Martis campus* apud nostrum et similia: sed collis ille a Tarpeia potius quam a Tarpeio dictus traditur vulgo. Ern.

14. *poterant*] G *poterat.* librarius videtur in animo habuisse elegans loquendi genus, quo Livius delectatur, *sisti non potest:* de quo ad A. 3 52. sed id hic locum non habet propter verbum *scandentes.* adde ad 5 21. mox *coniuncta* intellige Capitolio. sic Livius 1 44: *neque aedificia moenibus continuarentur, quae nunc vulgo etiam coniungunt.* Ern.

15. *sonum* M^a^.

aequabant. hic ambigitur, ignem tectis oppugnatores iniecerint an obsessi, quae crebrior fama est, quo nitentes ac progressos depellerent. inde lapsus ignis in porticus appositas aedibus; mox sustinentes fastigium aquilae vetere ligno traxerunt flammam alueruntque. sic Capitolium, clausis foribus,
72 indefensum et indireptum conflagravit. id facinus post conditam urbem luctuosissimum foedissimumque rei publicae populi Romani accidit, nullo externo hoste, propitiis, si per mores nostros liceret, deis, sedem Iovis Optimi Maximi auspicato a maioribus, pignus imperii, conditam, quam non

1. *ignem oppugnatores*] hoc quidem ambigi potest: at non quod Philostratus incuriose scribit 5 30, *Domitianum obsedisse Vitellianos in Capitolio, atque illos clanculum fugientes templum incendisse.* ille dixit, qui perperam multa alia: classicus nemo scripsit. Lips. locus est p. 213 ed Lipsiensis: sed nihil tale ibi traditur. verba Graeca sunt: *ξυμβεβήκει δὲ κατὰ τὴν Ῥώμην Δωμετιανὸν μὲν τὸν τοῦ Οὐεσπασιανοῦ παῖδα παρατετάχθαι πρὸς τὸν Βιτέλλιον ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς τοῦ πατρὸς, πολιορκίας δ' αὐτὸν περισχούσης ἐν τῷ Καπιτωλίῳ διαπεφευγέναι τοὺς πολιορκοῦντας, τὸν νεὼν δ' ἐμπεπρῆσθαι.* verba *αὐτὸν διαπεφευγέναι* ad Domitianum referenda, non ad Vitellium. mox pro *depellerent*, quod verum est, BG *depulerint*. in R et ed pr omissa verba *an obsessi - - depellerent*. Ern. M^{a} *crebrior famam nitentes ac progressos depulerint.*

4. *aquilae*] Graeci etiam ea mente *ἀετὸν* dicunt. Hesychius: *ἀετὸς καὶ ὄροφος καὶ τὸ ἐπὶ τῷ γείσῳ κυμάτιον.* Pausanias aliquoties usurpat, ut 10 19: *τὰ δὲ ἐν τοῖς ἀετοῖς ἐστὶν Ἄρτεμις καὶ Λητὼ καὶ Ἀπόλλων.* 5 10: *ὕψος μὲν δὴ αὐτὸ τοῦτο ἐς τὸν ἀετὸν ἀνῆκον εἰσίν οἱ ὀκτὼ πόδες καὶ ἑξήκοντα.* nisi fallor, istae ipsae aquilae *γεισίποδες* Polluci 1 8, 7 27 dicuntur. Lips. Pausanias Corinth. 2 7: *καὶ ἐπ' αὐτοῖς ἐπίθημα ποιοῦσι κατὰ τοὺς ἀετροὺς μάλιστα τοὺς ἐν τοῖς ναοῖς.* eodem libro: *τὰ δὲ ἐν τοῖς ἀετοῖς Ἡρακλῆς καὶ Νῖκαι πρὸς τοῖς πέρασίν εἰσι.* nisi scripsit *ταῖς πτέρυξιν.* vide PScriverium ad Martialis 10 19. Gron. per *fastigium* intelligant tirones signum vel signa in summo tecto. nam sic etiam *fastigium* dicitur, ut apud Plinium 35 12 (46). adde Salmas. ad Spartiani Pesc. 12. et ad Solinum p. 853. Ern.

traxerunt flammam alueruntque] variant libri in terminatione verborum. quod hic editum est, habet M^{a}, unde proditum a Pichena. at BG et edd ante Pichenam omnes *traxere*; ed pr et A etiam *aluereque.* Ern.

7. *reip. pop. Rom.*] haec est vera lectio, quam firmant AGM^{a}, edd pr, Puteolani, ceteraeque omnes quas vidi ante Lipsium; nisi quod habent *populo* vel *populoque*, praeter M^{a} et ed pr. sed genitivum esse meliorem, consuetudo loquendi veterum indicat, apud Livium in primis obvia, velut 22 10, ubi *resp. populi Romani Quiritium;* quam idoneis exemplis declaravit Gronovius Obs. 4 14. adde Drak. ad Liv. l. c. et ad 8 9. Ern.

10. *pignus*] intellige *ut p.* nisi *τὸ ut* a terminatione praecedentis verbi absorptum est. Ern.

Porsenna dedita urbe neque Galli capta temerare potuissent, furore principum exscindi. arserat et ante Capitolium civili bello, sed fraude privata: nunc palam obsessum, palam incensum, quibus armorum causis, quo tantae cladis pretio stetit? pro patria bellavimus? voverat Tarquinius Priscus rex bello Sabino, ieceratque fundamenta spe magis futurae magnitudinis quam quo modicae adhuc populi Romani res sufficerent. mox Servius Tullius sociorum studio, dein Tarquinius Superbus capta Suessa Pometia hostium spoliis exstruxere. sed gloria operis libertati reservata: pulsis regibus Horatius Pulvillus iterum consul dedicavit, ea magnificentia quam im-

1. *Porsena dedita urbe*] non abit longe ab hac indignitate, quod est apud Plinium 34 14 (39): *in foedere quod expulsis regibus populo Romano dedit Porsena, nominatim comprehensum invenimus, ne ferro nisi in agri cultu uterentur. etiam stilo scribere vetitum vetustissimi auctores prodiderunt.* sic enim eum locum e ms restituimus. Gron. ceterum hic locus nullo modo refellit Savilium, quem Ryckius putabat memoria falsum fuisse, cum diceret de dedita Porsenae urbe nuspiam alibi tradi, usus hoc uno loco. apparet hinc iniquioribus conditionibus foedus accepisse Romanos, non deditam urbem Porsenae. Ern.

temerare] ita F, melius certe quam *tenere*, quod obtinuit. pollutio enim ista ad locum sacrum refertur. Lips. *temerare* GM[a] et edd ante Rhenanum omnes, idque bene restitutum a Lipsio. *tenere* e B a Rhenano editum est. Ern.

2. *furore principum exscindi*] sic BM[a], G a manu prima, edd Puteolani, sqq. at in G manus secunda correxit *furor* et addidit *potuit;* quod e libris ductum est: nam et ed pr habet *potuit.* id esse vitiosum arguit *potuissent.* nam si *furor potuit* verum esset, deberet esse *potuere* vel *potuerant.* librarii non assecuti sunt elegantiam infinitivi absoluti, quo frequenter satis tali modo utitur Livius. Ern.

4. *quo tantae cladis*] aeger mihi locus olim visus, nunc in sanitate esse. sententia: ne pro patria quidem olim tanta clade pugnatum, nedum pro ambitione privata aut contra patriam. Lips. v. Obs. 3 17. Gron. ubi, repudiatis aliorum correctionibus et explicationibus, pronunciat legendum *quid tantae cladis pretio stetit?* h. e. quid fuit, qui tantus fructus, tanta spes, quae tanti redimeretur, quae tanto pretio, tanta iactura emeretur. qui sensus, ut opinor, etiam existit e correctione Rhenani, qui τὸ *stetit* delevit, consentiente B. sed si vel maxime id verbum a codice afuit, tamen credibile est id omissum esse a librario similia membra efficere volente; quod saepe Tacito obfuisse vidimus, cum ea similitudo sit ab eius ingenio et consuetudine aliena. *stetit* est in AGM[a], edd ante Rhenanum omnibus, nec tale ut a librariis additum videatur. itaque id post Ryckium et 1Gronovium reposuimus. Pichena corrigebat *quo tanta clades pretio stetit?* idem ut esset sensus, qui Gronovianae correctionis est. sed latinitas non fert. ceterum non nego mihi tamen aliquid duri esse videri etiam in Gronoviana correctione. dicimus sane eleganter *res stat magno.* sed an etiam dicatur: *quid stat pretio huius rei?* hoc quaeritur; nec id demonstrat Gronovius. ego nondum alibi reperi. Ern.

8. *deinde*] *dein* BM[a].

11. *pulvilius* M[a].

mensae postea populi Romani opes ornarent potius quam augerent. isdem rursus vestigiis situm est, postquam interiecto quadringentorum quindecim annorum spatio Lucio Scipione Gaio Norbano consulibus flagraverat. curam victor Sulla suscepit, neque tamen dedicavit: hoc solum felicitati eius negatum. Lutatii Catuli nomen inter tanta Caesarum opera us-
73 que ad Vitellium mansit. ea tunc aedes cremabatur. sed plus pavoris obsessis quam obsessoribus intulit. quippe Vitellianus miles neque astu neque constantia inter dubia indigebat: ex diverso trepidi milites, dux segnis et velut captus animi, non lingua non auribus competere; neque alienis consiliis regi, neque sua expedire; huc illuc clamoribus hostium circumagi; quae iusserat, vetare, quae vetuerat, iubere. mox, quod in perditis rebus accidit, omnes praecipere, nemo exsequi. postremo abiectis armis fugam et fallendi artes circumspectabant. irrumpunt Vitelliani et cuncta sanguine ferro flammisque miscent. pauci militarium virorum, inter quos maxime insignes Cornelius Martialis, Aemilius Pacensis, Casperius Niger, Didius Scaeva, pugnam ausi obtruncantur. Flavium Sabinum inermem neque fugam coeptantem circumsistunt, et

3. CCCCXV] ratio temporum evincit scribendum CCCCXXV. adi Fastos. LIPS. in ed pr (et B) explanate et sine notis *quadringentorum quindecim.* correctionem Lipsii recepit Broterius; nec est credibile, Tacitum toto decennio aberrasse, aut chronologiam Romanam non ita constitutam tum fuisse, ut annos sine tali errore definire liceret. ERN.

5. *felicitati eius negatum*] Sullae ipsius dictum hoc est, quo Tacitus allusit. Plinius 7 43 (44): *hoc tamen nempe felicitati suae defuisse confessus est, quod Capitolium non dedicavisset.* LIPS.

6. *Lutatii Catuli nomen*] fallit nos ergo, aut falsus ipse Dio 43 14, qui adseverat inter alios honores datum Caesari ut nomen eius Capitolio inscriberetur, deleto Catuli, idque eum recepisse. quod ex hoc loco omnino non potest. LIPS. Dioni suffragantem Martialem laudat Ryckius 5 10, ubi *Catuli Iulia templa;* putatque nomen Catuli ita erasum et inscriptum Caesaris nomen, ut tamen Catuli nomen adhuc appareret; cuius rei exempla plura in marmoribus antiquis reperiantur. quod mihi non satisfacit. vereor ne decretum illud ad effectum non venerit. atque sic placebat IGronovio. verba Taciti nimis clara et diserta sunt, deque re tali quae obscura esse non poterat. ERN.

tanta] Pichena velut e M^a edidit *tot.* negat hoc esse in eo libro IGronovius; et ceteri libri omnes *tanta.* id itaque ut IGronovius exprimendum curavi. [*inter ta caesrum* Fur.] mox idem M^a *trepidi milites,* ut ABG, edd, quod secutus sum post IGronovium. *trepidus miles* edidit Puteolanus primus. ERN.

10. vulgo *veluti.*

19. *Didius*] *Vidius* B.

20. *coeptantem*] Pichena coniicit *tentantem* vel *captantem.* illud mal-

Quintium Atticum consulem, umbra honoris et suamet vanitate monstratum, quod edicta in populum pro Vespasiano magnifica, probrosa adversus Vitellium iecerat. ceteri per varios casus elapsi, quidam servili habitu, alii fide clientium contecti et inter sarcinas abditi. fuere qui excepto Vitellianorum signo, quo inter se noscebantur, ultro rogitantes re-
74 spondentesve audaciam pro latebra haberent. Domitianus
prima irruptione apud aedituum occultatus, sollertia liberti lineo amictu turbae sacricolarum immixtus ignoratusque, apud Cornelium Primum paternum clientem iuxta Velabrum delituit. ac potiente rerum patre, disiecto aeditui contubernio, modicum sacellum Iovi conservatori aramque posuit casus suos in marmore expressam; mox imperium adeptus Iovi custodi templum ingens seque in sinu dei sacravit. Sabinus et Atticus onerati catenis et ad Vitellium ducti nequaquam infesto sermone voltuque excipiuntur, frementibus qui ius caedis et

lem. sed vulgatum melius et exquisitius puto. est verbum frequens Tacito pro tentare, ut index docet. mox per *umbram honoris et vanitatem* intellige usum insignium consularium, quae amovenda in tali periculo erant. denique pro *iecerat* Acidalius malebat *fecerat*. sed nemo dixerit *edicta in populum facere. ediderat* tolerabilius esset, quod est verbum proprium. sed *iecerat in populum* est sparserat. neque id verbum tentandum propter τὸ *in populum*. Ern.

7. bella imitatio Sallustiani dicti Cat. 58: *audacia pro muro habetur.* Ern.

9. *turbae sacricolarum*] Isiacos fuisse e Suet. Dom. 1. discimus. ubi vide et de nummo Domitiani ad memoriam eius rei spectante. atque hinc lineus amictus, quo Isiaci usi, linigeri inde dicti. Ern.

ignarusque] ita V, quod germanum indicavi, non *ignoratusque*. novitas quaedam in ea voce est, quam Sallustio debet (Iug. 93): *more humanae cupidinis ignara visundi.* id valet *ignota*. Lips. Pichena *ignoratusque* bene restituit, quod habent AGM[a] et edd veteres omnes praeter pr, quae consentit V. *ignarus* est *ignotus*, quod ab h. l. alienum. non ignotus erat, sed ignorabatur. Ern. B *ignoratus* sine copula.

12. *casusque — expressit*] AM[a] et ed pr *casus — expressam*, nisi quod ed pr omittit *suos*. eam lectionem recepere Ryckius et IGronovius, *ara casus expressa* exquisite dicitur, eiusque formulae plura exempla apud veteres, quae congessit Heinsius ad Valer. Fl. 1 491, firmans e ms, quo usus est, eandem lectionem in loco nostro. itaque imitatus essem virorum doctissimorum exemplum, nisi me retinuissent verba *in marmore*, quae frigere videntur in illa lectione; nisi ea insititia sint, quod non putem. potuere sane in ipsa ara casus exprimi, ut apud Liv. 28 46 *Hannibal aram posuit cum titulo rerum suarum.* sed nihil impedit quo minus in peculiari tabula marmorea, in illo sacello posita, exprimerentur casus Domitiani. Lupanus autem capit de opere caelato, in quo casus isti expressi. simile, quod Daedalus apud Virgilium in valvis templi, Aen. 6 32, *bis conatus erat Icari casus effingere in auro;* quem locum in animo habuisse videatur Tacitus. sed arbitror etiam de titulo intelligi posse. Ern.

praemia navatae operae petebant. clamore a proximis orto sordida pars plebis supplicium Sabini exposcit, minas adulationesque miscet. stantem pro gradibus palatii Vitellium et preces parantem pervicere ut absisteret. tum confossum collaceratumque et absciso capite truncum corpus Sabini in Ge-
75 monias trahunt. hic exitus viri haud sane spernendi. quinque et triginta stipendia in re publica fecerat, domi militiaeque clarus. innocentiam iustitiamque eius non argueres; sermonis nimius erat: id unum septem annis quibus Moesiam, duodecim quibus praefecturam urbis obtinuit, calumniatus est rumor. in fine vitae alii segnem, multi moderatum et civium sanguinis parcum credidere. quod inter omnis constiterit, ante principatum Vespasiani decus domus penes Sabinum erat. caedem eius laetam fuisse Muciano accepimus. ferebant plerique etiam paci consultum dirempta aemulatione inter duos, quorum alter se fratrem imperatoris, alter consortem imperii cogitaret. sed Vitellius consulis supplicium poscenti populo restitit, placatus ac velut vicem reddens, quod interrogantibus quis Capitolium incendisset se reum Atticus obtulerat, eaque confessione, sive aptum tempori mendacium fuit, invidiam crimenque agnovisse et a partibus Vitellii amolitus videbatur.

76 Isdem diebus Lucius Vitellius positis apud Feroniam castris excidio Tarracinae imminebat, clausis illic gladiatoribus remigibusque, qui non egredi moenia neque periculum in aperto audebant. praeerat, ut supra memoravimus, Iulianus gladiatoribus, Apollinaris remigibus, lascivia socordiaque gladiatorum magis quam ducum similes. non vigilias agere, non intuta moenium firmare: noctu dieque fluxi et amoena littorum personantes, in ministerium luxus dispersis militibus,

1. ABO *enavatae*, quod placebat Danesio et Rhenano, recepit Ryckius. [*enovatae* Mª.] de toto hoc genere verborum supra dictum ad A. 14 14. sed *enavatus* mihi durius videtur quam ut recipere audeam. mox [Mª deest *a*. deinde] dedimus *absciso capite*. v. ad 2 88. Ern.

7. verba *in re publica* mihi suspecta. quorsum enim et quo exemplo adduntur, praesertim a brevitatis tanto amatore? nisi forte transpositio facta est a librariis, Tacitique manus sic dedit: 35 *stipendia fecerat: in republica d. m. clarus*. Ern.

11. *multi*] *alii* B.

15. vitiose edd ante Rhenanum [cum BMª] *direpta* pro *diremta*. Ern.

24. *Terracinae* Mª.

27. *pollinaris* Mª.

de bello tantum inter convivia loquebantur. paucos ante dies discesserat Apinius Tiro, donisque ac pecuniis acerbe per municipia conquirendis plus invidiae quam virium partibus addebat.
77 interim ad Lucium Vitellium servus Verginii Capitonis perfugit, pollicitusque, si praesidium acciperet, vacuam arcem traditurum, multa nocte cohortes expeditas summis montium iugis super caput hostium sistit. inde miles ad caedem magis quam ad pugnam decurrit. sternunt inermos aut arma capientes, et quosdam somno excitos, cum tenebris, pavore, sonitu tubarum, clamore hostili turbarentur. pauci gladiatorum resistentes neque inulti cecidere. ceteri ad naves ruebant, ubi cuncta pari formidine implicabantur, permixtis paganis, quos nullo discrimine Vitelliani trucidabant. sex Liburnicae inter primum tumultum evasere, in quis praefectus classis Apollinaris; reliquae in littore captae, aut nimio ruentium onere pressas mare hausit. Iulianus ad Lucium Vitellium perductus et verberibus foedatus in ore eius iugulatur. fuere qui uxorem Lucii Vitellii Triariam incesserent, tanquam gladio militari cincta inter luctum cladesque expugnatae Tarracinae superbe saeveque egisset. ipse lauream gestae prospere rei ad fratrem misit, percunctatus statim regredi se an perdomandae Campaniae insistere iuberet. quod

2. *Apinius*] v. c. 57, unde patet hunc Apinium deficientibus a Vitellio se ducem obtulisse, adeoque a Vespasiani partibus fuisse. Ern.

4. *L.*] praenomen addunt ABGM$_a$, veteres omnes. excidit casu in ed Pichenae: nam in ea primum inter libros meos desideravi. restituit Ryckius. mox ABGM^a et ed pr *Virgilii*, ut H. 4 3 male. *Capito* est Verginiorum cognomen. item iidem praeter G post *tradi futurum* pro *furtim traditurum*. Ern. *furtim* non est in M^a.

8. *inermos* M^a: vulgo *inermes*.

14. *tumulum* B et ed pr.

15. Covarruviae codex *reliquae in litore captae*. quod verius. Lips. sic G, M$_a$ [qui *reliquas — captae*], edd pr, Puteolani; idque recepit Pichena. primus Beroaldus edidit *captas*, vitio fortasse operarum, quod sqq temere secuti sunt. errori locum dedit sequens mox *pressas*. ed pr *in lictore* vitiose. Ern.

aut] *ut* BM^a.

17. *in ore eius*] Seneca de Benef. 7 19: *si in ore parentum filios iugulat*. quod Virg. G. 4 477: *ante ora parentum*.

18. *incesserint*] ed pr (et B) *incesserant*. haud dubie corrigendum e perpetua Taciti aliorumque consuetudine *incesserent*. sic mox c. 78: *nec defuere qui Antonium suspicionibus arguerent*. itaque sic correxi. imitatus est Broterius. mox G et ed pr, Puteolani, *gestae prospere rei*. in Beroaldina vitio operarum editum *prosperae*, quod secutus Alciatus. correxit Rhenanus, sed inverso ordine (e B), *prospere gestae rei*, quod tenuere ceteri. Ern.

salutare non modo partibus Vespasiani sed rei publicae fuit. nam si recens victoria miles et super insitam pervicaciam secundis ferox Romam contendisset, haud parva mole certatum nec sine exitio urbis foret. quippe Lucio Vitellio quamvis infami inerat industria; nec virtutibus, ut boni, sed quomodo pessimus quisque, vitiis valebat.

78 Dum haec in partibus Vitellii geruntur, digressus Narnia Vespasiani exercitus festos Saturni dies Ocriculi per otium agitabat. causa tam pravae morae, ut Mucianum opperirentur. nec defuere qui Antonium suspicionibus arguerent tanquam dolo cunctantem post secretas Vitellii epistolas, quibus consulatum et nubilem filiam et dotales opes pretium proditionis offerebat. alii ficta haec et in gratiam Muciani composita. quidam omnium id ducum consilium fuisse, ostentare potius urbi bellum quam inferre, quando validissimae cohortes a Vitellio descivissent, et abscisis omnibus praesidiis cessurus imperio videbatur. sed cuncta festinatione, deinde ignavia Sabini corrupta, qui sumptis temere armis munitissimam Capitolii arcem et ne magnis quidem exercitibus expugnabilem adversus tris cohortes tueri nequivisset. haud facile quis uni assignaverit culpam, quae omnium fuit. nam et Mucianus ambiguis epistolis victores morabatur, et Antonius praepostero obsequio, vel dum regerit invidiam, crimen me-

2. *recens victoria*] alii scriptores addunt praepositionem *ab* in hac forma loquendi unde nata videtur correctio A *recenti victoria*, quam recepit Ryckius in contextum, allata etiam hac caussa, quod statim sequatur *secundis ferox*. utrumque eodem redit, qua sensum. nam miles qui recenti victoria venit, et recens a victoria miles, nil differunt. tum in utroque est significatio ferociae; quae exprimitur quidem in sequentibus, sed aliis verbis; neque in eo quicquam aut insoliti est aut vitii. itaque illo uno codice fretus nihil mutem. Ern.

8. *Ocriculi*] sic ex A edidit Ryckius, secutusque IGronovius, recte. hoc antiquum nomen, mutatum ab librariis in *Otriculi*, quod illa aetate sic nominabatur, ut hodie. variant in hoc nomine mss apud Livium 22 11, ubi recte praefertur *Ocriculum*. v. ibi Drak., et quos laudat. eadem scriptura apud Ciceronem, Mil. 24, in bonis libris. Graeci quidem semper *Ὀκρίκολα*. G h. l. *ariculi*, sed superscriptum *t*. [*ariculi* etiam B.] infra rursus *abscisis* cum IGronovio edidimus e GM[a] et ed pr pro *abscissis*; et paulo post ex AM[a] *nequivisset*: ceteri *nequisset*. Ern.

18. *munitissimam*] *invictissimam* B.

23. *dum tegeret invidiam*] ne unus ipse omnia velle et facere videretur, eoque cunctatus. sed placet magis Pichenae lectio ex scriptura M[a], *dum regerit*. nimirum invidiam ipse in Mucianum retorquet: invidiam, inquam, eius culpa et consilio Capitolium exustum. cur enim

ruit; ceterique duces dum peractum bellum putant, finem
eius insignivere. ne Petilius quidem Cerialis, cum mille equi-
tibus praemissus ut transversis itineribus per agrum Sabinum
Salaria via urbem introiret, satis maturaverat, donec obsessi
79 Capitolii fama cunctos simul exciret. Antonius per Flami-
niam ad Saxa rubra multo iam noctis serum auxilium venit.
illic interfectum Sabinum, conflagrasse Capitolium, tremere
urbem, maesta omnia accepit; plebem quoque et servitia pro
Vitellio armari nuntiabatur. et Petilio Ceriali equestre prae-
lium adversum fuerat. namque incautum et tanquam ad victos
ruentem Vitelliani, interiectus equiti pedes, excepere. pugna-
tum haud procul urbe, inter aedificia hortosque et anfractus
viarum; quae gnara Vitellianis, incomperta hostibus metum
fecerant. neque omnis eques concors, adiunctis quibusdam
qui nuper apud Narniam dediti fortunam partium speculaban-
tur. capitur praefectus alae Tullius Flavianus; ceteri foeda
80 fuga consternantur, non ultra Fidenas secutis victoribus. eo
successu studia populi aucta; volgus urbanum arma cepit.
paucis scuta militaria; plures raptis, quod cuique obvium, te-
lis signum pugnae exposcunt. agit grates Vitellius, et ad

moratus est, aut inhibuit? at in crimine tamen Antonius, nec parere in tanta necessitate debebat. Lips. nempe M^a habet *regeret*, ut AB et ed pr; unde Pichena fecit *regerit*, quod omnes postea secuti sunt. ante G *postremo* vitiose pro *praepostero*; quod tamen in margine pro varia lectione notatur. Ern.

1. *peractum*] Romanus *patratum*, probe. Lips. si intelligitur ed pr, ut alibi, in ea est *paratum*, non *patratum*, sed *patratum* dare operae fortasse voluere: nam et in scriptis ea verba confunduntur; quamquam etiam *peractum* et *paratum* confundi solent, ut saepe notatum criticis. Ern.

12. *urbe*] Hispanus (et B) *urbem*, vere. Lips. paullo ante ed pr *interiectus equis pedes*. mox BG *confractus viarum*. Ern.

16. *Tullius*] Mª *Tulius*, A *Iulius*, G *T.* at in litura. at iidem omnes (et B), ed pr, Puteolanus *consternantur*. *consternuntur* errore operarum irrepsisse in Beroaldi ed puto, unde ad ed Alciati venit, correctum ab Rhenano. sed vereor ut verum sit *fuga consternari*; neque uspiam hanc formam deprehendi. immo consternatio fecit ut fugerent. itaque legendum puto *in foedam fugam consternantur*. Livius 10 43: *repente in fugam consternantur*. ceterum et ibi multi scripti et editi *consternuntur*. male. mox *arma coepit*, vitiose, ut alibi, ed pr et Puteolanus. Ern.

19. *raptis — telis*] ed pr *rapti*. at NHeinsius malebat *quod cuique obvium teli*. ultima litera in *telis* potuit adhaerescere e sequente verbo. sane scio formae huic, *quod cuique* etc, similibusque pluralem numerum iungi solere apud nostrum: sed hanc structuram, *raptis, quod cuique obvium, telis*, similemve nuspiam reperi. itaque proclivis sim ad probandam Heinsii coniecturam, aut

tuendam urbem prorumpere iubet. mox vocato senatu deliguntur legati ad exercitus, ut praetexto rei publicae concordiam pacemque suaderent. varia legatorum sors fuit. qui Petilio Ceriali occurrerant, extremum discrimen adiere, aspernante milite condiciones pacis. volneratur praetor Arulenus Rusticus. auxit invidiam, super violatum legati praetorisque nomen, propria dignatio viri. palantur comites, occiditur proximus lictor, dimovere turbam ausus; et ni dato a duce praesidio defensi forent, sacrum etiam in exteras gentes legatorum ius ante ipsa patriae moenia civilis rabies usque in exitium temerasset. aequioribus animis accepti sunt qui ad Antonium venerant, non quia modestior miles, sed duci plus

81 auctoritatis. miscuerat se legatis Musonius Rufus equestris ordinis, studium philosophiae et placita Stoicorum aemulatus;

legendum *ut cuique obvium:* sed illud melius. habuit enim haud dubie in animo locum Virgilii Aen. 7 507: *quod cuique repertum rimanti telum ira facit.* Ern.

2. *praetexto*] sic BGM[a], edd Puteolani Rhenani Aldi Gryphii Lipsii. ceteri libri *praetextu.* illud restituit IGronovius e M[a]. ante in ed pr *diriguntur legati;* quod si e ms est, redolet aetatem qua scriptus liber. nam media aetate *dirigere* dictum pro *mittere.* Ern.

4. *occurrerant*] sic bene AM[a] et ed pr. nam et mox *qui ad Antonium venerant.* recepit iam Ryckius. vulgo *occurrerunt.* mox ed pr *ad extremum* etc. G *adire.* Ern. B *occurrerent.*

5. *vulneratur praetor*] haud aliunde lucem Plinio, sive Regulo potius, dederis apud Plinium Ep. 1 5: *Rustici Aruleni periculum foverat, exultaverat morte, adeo ut librum recitaret ederetque, in quo Rusticum insectatur atque etiam Stoicorum simiam appellat. adiicit Vitelliana cicatrice stigmosum. agnoscis Reguli eloquentiam.* hoc cicatricis Vitellianae convicium est a vulnere, quod nunc accepit. Lips. BGM[a] et ed pr *Arulenius.* Ern.

8. *proximus lictor* est qui proxime ante magistratum ingreditur. Livius 24 44: *consul animadvertere proximum lictorem iussit*, ubi v. Drakenborchium. eius mentio et ap. Cic. Verr. 5 54, quem locum iam attulit Ryckius. adde Lipsii Elect. 1 23, ubi de lictoribus agitur ex instituto. mox A pro *ausus* habet *annixus.* Ern.

9. *inter*] ABMR et ed pr *in*, h. e. quod etiam inviolatum servamus erga exterarum gentium legatos; idque recepere Ryckius et IGronovius. ego *inter* servavi, propterea quod solennis in hac re sententia est scriptorum Romanorum, indignum esse violatum a Romanis et in civibus ius, quod etiam inter exteros et barbaros populos inviolatum sit; quod Cicero transfert ad poetas, pro Arch. 8: *sit inter vos sanctum poetae nomen, quod nulla unquam violavit barbaria.* adde, quod frustra adderetur *quod erga exteros etiam servamus.* nam id quid habet mirum? cum per se pateat totum *legationis ius externo comparatum*, ut patres Romani ipsi iudicant ap. Liv. 6 17 extr. denique oppositio non satis constaret. clarum autem est opponi *inter exteras gentes* et *ante ipsa patriae moenia.* *in* et *inter* confundi, alibi a nobis et a multis aliis dudum monitum est. mox *usque in exitium* intellige

coeptabatque permixtus manipulis, bona pacis ac belli discrimina disserens, armatos monere. id plerisque ludibrio, pluribus taedio; nec deerant qui propellerent proculcarentque, ni admonitu modestissimi cuiusque, et aliis minitantibus, omisisset intempestivam sapientiam. obviae fuere et virgines Vestales cum epistolis Vitellii ad Antonium scriptis. eximi supremo certamini unum diem postulabat: si moram interiecissent, facilius omnia conventura. virgines cum honore dimissae; Vitellio rescriptum Sabini caede et incendio Capito-
82 lii dirempta belli commercia. tentavit tamen Antonius vocatas ad concionem legiones mitigare, ut castris iuxta pontem Mulvium positis postera die urbem ingrederentur. ratio cunctandi, ne asperatus praelio miles non populo, non senatui, ne templis quidem ac delubris deorum consuleret. sed omnem prolationem ut inimicam victoriae suspectabant. simul fulgentia per colles vexilla, quanquam imbellis populus sequeretur, speciem hostilis exercitus fecerant. tripartito agmine pars, ut adstiterat, Flaminia via, pars iuxta ripam Tiberis incessit; tertium agmen per Salariam Collinae portae propin-

legati, adeo ut etiam legatus imperatoris interficeretur. Ern.

2. *disserens, armatos monere*] Grutero haec verba suspecta sunt velut insititia. rationem subdit, quod e sequentibus appareat motos animos militum non fuisse. nempe habebat ille in libro suo *movere*, quod reperi in G et ed Puteolani. sed vitium scripturae facile deprehendere poterat. ceterum sufficiebat sane *coeptabat — discrimina disserere*; qua forma et alibi utitur noster: sed non propterea necessario sic scripsit, aut vulgata non a Tacito sunt. atque etiam acumen videtur Tacitus quaesisse in verbis *armatos monere;* ad eaque haud dubie respicit mox, *intempestivam sapientiam* appellando. Ern.

7. *postulabat*] sic AGM^a^, quorum auctoritate id cum Ryckio et IGronovio recepi pro vulgato *postulabant*. putabant librarii ad literas referendum esse; quod fieri quidem et ipsum potest; sed mss sequendi. adde ad 1 74. Ern.

10. *dirempta belli commercia*] quid clarius? corrector tamen adventat, *diremta bellico commercia*. Lips. intelligit Rhenanum. forma loquendi sumta a Virgilio, ut aliae, Aen. 10 532: *belli commercia Turnus sustulit ista prior, iam tum Pallante peremto* i. e. spem pacis et compositionis. locum iam notavit Salinerius. Ern. *direpta* BM^a^.

12. *mulvi* M^a^.

15. *omnem prolationem*] haec est lectio M^a^, teste IGronovio, BGOR, ed pr, quam cum eodem Gronovio recepi. estque hoc verbum elegans et usitatissimum Ciceroni, cum *prolatationis*, quod in omnibus ceteris edd est ante IGronovium, e nullo alio scriptore antiquo exemplum profeFratur. nam huius unius loci fide nititur ea vox in lexicis omnibus, etiam nupero Thesauro Gesneriano. paullo post edidi *plebs* ex AGM^a^ et edd veteribus. Pichena edidit *plebes*. illud restituit Ryckius sequente exemplum IGronovio. Ern.

18. *adstiterat*] *adsisteret* B.

quabat. plebs invectis equitibus fusa; miles Vitellianus trinis et ipse praesidiis occurrit. praelia ante urbem multa et varia, sed Flavianis consilio ducum praestantibus saepius prospera. ii tantum conflictati sunt qui in partem sinistram urbis, ad Sallustianos hortos, per angusta et lubrica viarum flexerant. superstantes maceriis hortorum Vitelliani ad serum usque diem saxis pilisque subeuntes arcebant, donec ab equitibus, qui porta Collina irruperant, circumvenirentur. concurrere et in campo Martio infestae acies. pro Flavianis fortuna et parta totiens victoria: Vitelliani desperatione sola ruebant; et quanquam pulsi, rursus in urbe congregabantur.

83 aderat pugnantibus spectator populus, utque in ludicro certamine, hos, rursus illos clamore et plausu fovebat. quotiens pars altera inclinasset, abditos in tabernis aut si quam in domum perfugerant, erui iugularique expostulantes parte maiore praedae potiebantur: nam milite ad sanguinem et caedes obverso spolia in volgus cedebant. saeva ac deformis urbe tota facies. alibi praelia et volnera, alibi balineae popinaeque; simul cruor et strues corporum, iuxta scorta et scortis similes; quantum in luxurioso otio libidinum, quicquid in

1. *trinis praesidiis*] Iosephus B. I. 4 42 (11) τριχῇ. est ergo tribus agminibus, castris. de eo verbo supra dictum, A. 2 67. Ern.

4. *conflictati*] in deteriorem partem simpliciter *conflictari* dicitur pro *afflictari, vexari,* ut supra monuimus, A. 6 48. pro *ii* G *hi*, B et ed pr *in*. A *nonnunquam conflictati sunt. qui*. Ern.

7. *diem*] ita ABGM^a et edd omnes ante Lipsium; qui edidit *diei*, sive mss secutus sive Taciti consuetudinem. vetus statim Pichena restituit. Ern.

13. *modo* [post *hos*] abest a M^a, nisi quod in margine alia manu additum est, BR et ed pr. sic supra c. 22: *his, rursus illis exitiabile.* atque id ut exquisitius et Tacito aptius cum IGronovio secutus sum, et *modo* delevi. Ern.

14. *abditos* ABGM^a et edd pr, Puteolani; idque bene restituit Lipsius. ceterae edd inde a Beroaldina *abditi*. mox *expostulantes* iidem mss et edd omnes ante Rhenanum, qui (e B) edidit *postulantes*. illud restituit Pichena, quod hoc sensu subinde occurrit. apud Ciceronem, Rosc. C. 17, opponuntur *expostulare* et *impetrare*. *erui* est protrahi e latebris, in eoque proprie et exquisite dicitur, ut mox c. 85. adde Cic. ep. 5 10, et Constitut. Adrian. ap. Reines. Inscr. p. 505. *scrutari et protrahere abditos* noster dixit H. 4 1. Ern.

16. *ad sanguinem et caedes*] A et ed pr *ad caedes et s.* praeterea ed pr *adverso*, male. *obversus in aliquid*, pro *conversus*, pluribus locis dictum Livio 6 7 et 24. Ern.

18. *alii pr.* M^a.

20. *similes*] ita scripti et edd pr, Rhenani etc. medii, Puteolanus Beroaldus Alciatus *miles*. non male. nam quid *scortis similes?* intellige adiacebant. Ern.

acerbissima captivitate scelerum, prorsus ut eandem civitatem et furere crederes et lascivire. conflixerant ante armati exercitus in urbe, bis Lucio Sulla, semel Cinna victoribus; nec tunc minus crudelitatis: nunc inhumana securitas, et ne minimo quidem temporis voluptates intermissae. velut festis diebus id quoque gaudium accederet, exsultabant, fruebantur, nulla partium cura, malis publicis laeti.

84 Plurimum molis in oppugnatione castrorum fuit, quae acerrimus quisque ut novissimam spem retinebant. eo intentius victores, praecipuo veterum cohortium studio, cuncta validissimarum urbium excidiis reperta simul admovent, testudinem tormenta aggeres facesque, quicquid tot praeliis laboris ac periculi hausissent, opere illo consummari clamitantes. urbem senatui ac populo Romano, templa dis reddita: proprium esse militis decus in castris. illam patriam, illos penates. ni statim recipiantur, noctem in armis agendam. contra Vitelliani, quanquam numero fatoque dispares, inquietare victoriam, morari pacem, domos arasque cruore foedare, su-

6. *exultabant, nulla p. c.*] vox interiecta in priscis libris, *exultabant. fruebantur nulla p. c.* quam aut meo exemplo eiiciendum est, aut flectendum scribendumque *furebant.* Lips. haec nota omissa in ultimis edd Lipsianae recensionis, nescio quare, cum sententiam non mutarit Lipsius. itaque nec in Gronovianis edd comparet. sumsi e tertia a. 1585. ceterum veterem lectionem mox restituit Pichena, mutata tamen interpunctione. sane vox illa loco hoc nimis lenis est: quippe fruendi significatio iam est in verbis *ne minimo quidem temporis voluptates intermissae*, ut magis Lipsiana correctio probanda videatur. omitti malebat Acidalius; quod mihi quoque optimum videtur. neque est praetermittendum in ed pr esse *gaudium accideret*; in G autem secundam manum ex *accedere*, quod ante erat, fecisse *accidere*. male utrumque. ceterum interpunctionem mutavi hactenus, ut verba *id quoque gaudium accederet* παρένθεσιν facerem, ut placuit iam Acidalio. nam alias nil frigidius verbis istis. Ern.

8. *castrorum*] praetoriana intelligi vix attinet monere. mox pro *spem* exhibent *speciem* G a manu prima sed correctum a manu secunda, edd Puteolani Beroaldi Alciati, male et solenni confusione. Ern.

17. *fatoque*] ed pr (et B) *factoque*, frequenti in libris antiquis confusione. Ern.

18. *foedare*] Faernus corrigebat *foedatas*, Muretus *foedas*. sed non credo domos et aras cruore foedas esse suprema victis solatia. nam quod apud Virgilium, Aen. 2 517, Hecuba aliaeque mulieres *aram et penates amplexae* sedent, id faciunt ut se religione adversus vim tueantur, non ut solatia novissima sint. cruore foedant domos arasque, invidiam facere victoribus et incestare castra cupientes. *suprema solatia* sunt res cuique carissimae, coniuges, liberi, quos velut morituri amplectuntur. pro *complectebantur* M[a] *amplectebantur*, quod recepit IGronovius. Ovidius Trist. 1 3 67: *dum licet, amplectar.* contra Liv. 40 4 sic Theoxena moritura: *virum comitem mortis com-*

prema victis solatia amplectebantur. multi semianimes super turres et propugnacula moenium exspiravere. convolsis portis reliquus globus obtulit se victoribus; et cecidere omnes contrariis volneribus, versi in hostem: ea cura etiam morientibus decori exitus fuit.

Vitellius capta urbe per aversam palatii partem Aventinum in domum uxoris sellula defertur, ut si diem latebra vitavisset, Tarracinam ad cohortes fratremque perfugeret. dein mobilitate ingenii, et quae natura pavoris est, cum omnia metuenti praesentia maxime displicerent, in palatium regreditur vastum desertumque, dilapsis etiam infimis servitiorum, aut occursum eius declinantibus. terret solitudo et tacentes loci; tentat clausa, inhorrescit vacuis; fessusque misero errore, et pudenda latebra semet occultans, ab Iulio Placido tribuno cohortis protrahitur. vinctae pone tergum manus; laniata veste, foedum spectaculum, ducebatur, multis increpantibus, nullo illacrimante: deformitas exitus misericordiam abstulerat. obvius e Germanicis militibus Vitellium infesto ictu, per iram, vel quo maturius ludibrio eximeret,

plexa; ubi codex Lond.' sec. *amplexa.* igitur ob unum librum nil mutem. eadem varietas 4 11. ed pr *contemplabantur.* Ern.

3. *contraria vulnera* proprie sunt quae mutua alias dicuntur. Livius 2 6 de Bruto et Tarquinio: *contrario ictu per parmam uterque transfixus, duabus haerentes hastis, moribundi ex equis lapsi sunt.* sed verba *versi in hostem* mihi de glossa suspecta sunt. nam quid ex iis intelligitur, quod non in verbis, contrariis vulneribus cadere, insit? aut in praecedentibus *obtulit se victoribus?* Ern.

6. *partem*] Romanus *portam*, quod praefero; aut potius, utraque voce spreta, *per aversa palatii.* saepe ita noster loquitur. itemque Velleius 2 63: *Antonius per aversa castrorum, proruto vallo, receptus est.* Lips. defendit vulgatum Pichena e c. 70: *ut per secretam aedium partem occulte abiret,* et Vossius ad Vell. l. c. e Sallustio, qui *in abditam partem aedium secessit* Cat. c. 20. etiam Gronovius pater ad Livium, si recte memini. ed pr habet *portam*; quod aeque ac *partem* probari posset, si pluribus libris firmaretur: nam *partem* subinde e *porta* fecere librarii. v. Drak. ad Liv. 4 46, et e *parte* contra *portam:* ibidem ad 24 47. post B *Aventini*, quod male probat Vertranius. intellige *in;* quae solet in partibus urbium omitti. Suetonius Tib. 15: *e Carinis ac Pompeiana domo Esquilias transmigravit.* v. IFGronovium ad Liv. 2 28. adde ibid. Drakenborchium, quem hic locus Taciti non effugit. denique pro *vitavisset* ed pr corrupte *visitasset.* Lips.

12. *terret solitudo et tacentes loci*] Virgilius arcanum hunc naturae nostrae motum pariter effert Aen. 2 755: *horror ubique animos atque ipsa silentia terrent.* Lips.

19. *ludibriis*] G et edd ante Rhenanum *ludibrio.* is de coniectura dedit *ludibriis,* quod in B erat *ludibus.* credo *ludibriis* esse et in M[a],

an tribunum appetierit, in incerto fuit: aurem tribuni am-
85 putavit ac statim confossus est. Vitellium infestis mucronibus coactum modo erigere os et offerre contumeliis, nunc cadentes statuas suas, plerumque rostra aut Galbae occisi locum contueri, postremo ad Gemonias, ubi corpus Flavii Sabini iacuerat, propulere. vox una non degeneris animi excepta, cum tribuno insultanti se tamen imperatorem eius fuisse respondit. ac deinde ingestis volneribus concidit. et volgus eadem pravitate insectabatur interfectum, qua foverat
86 viventem. patria illi Luceria. septimum et quinquagesimum aetatis annum explebat. consulatum, sacerdotia, nomen locumque inter primores nulla sua industria, sed cuncta patris claritudine adeptus. principatum ei detulere qui ipsum non noverant. studia exercitus raro cuiquam bonis artibus quaesita perinde affuere quam huic per ignaviam. inerat tamen simplicitas ac liberalitas; quae, ni assit modus, in exitium vertuntur. amicitias dum magnitudine munerum, non constantia morum contineri putat, meruit magis quam habuit.

quia nihil notatum diversi a vulgato reperi. [est *ludibrio.*] mox in G *incerto* a manu prima omisso *in.* hinc manus secunda correxit *incertum.* Ern.

4. *aut* ABM[a] et edd omnes ante Rhenanum. is edidit *et* tacite, ac forte non data opera; quod omnes sécuti ante Ryckium. mox *una vox* G et edd ante Rhenanum. Ern.

10. *pater illi L Vitellius*] sic edd inde a Puteolano omnes, sequente *nam.* consentit G. at non profecto de nihilo est, quod BM[a] *patrem illi Luceriam*, ed pr *p. i. Lucerium*, non sequente *nam.* ex eo videtur effictum, quod alii libri habent et vulgo editur. Rhenanus coniicit legendum *pater illi L Nucerinus* vel *Nuceria.* nam haec patria Vitelliorum. Gruterus: *patria illi Nuceria.* e *nam* autem Pichena faciebat *iam.* IGronovius nihil vidisse Rhenanum et Gruterum praefatus, per ambages nihil dicit nisi Tacitum dicere voluisse, qualem pater imperatoris Vitellii se in honoribus gesserit, idque ample eum hic et liquido facere. quod refellere nihil attinet: adeo clare consuetudine Taciti et verbis ipsis refellitur. ego Gruterum verum vidisse puto. *nam* natum est ex ultima praecedentis verbi syllaba. Ern.

13. *ei*] *eidem* B.

17. *non constantia morum*] egregium dogma: etsi quis haec notet? millena sunt. sed in *constantia* aliquis haereat; et an non melius *convenientia*, aut tale? res ita habet, consensum et similitudinem morum ac virtutum veram amicitiam parere. sed nec virtus sine *constantia* est: ergo nec mutemus. Lips. ceterum verissime Acidalius corrigit *contineri.* *continere* esset conservare: at id requireret *instituit*, *tentat*, non *putat*. Cicero offic. 2 24: *nulla res vehementius rem publicam continet quam fides.* pro Marcello 9: *vita corpore et spiritu continetur.* *constantia morum* est aequabilitas et consensus morum cum placabilitate, gravitate, ut philosophis constantia tribuitur, cum omnia placita consentiunt inter se. Ern.

rei publicae haud dubie intererat Vitellium vinci: sed imputare perfidiam non possunt qui Vitellium Vespasiano prodidere, cum a Galba descivissent.

Praecipiti in occasum die, ob pavorem magistratuum senatorumque, qui dilapsi ex urbe aut per domos clientium semet occultabant, vocari senatus non potuit. Domitianum, postquam nihil hostile metuebatur, ad duces partium progressum et Caesarem consalutatum miles frequens, utque erat in armis, in paternos penates deduxit.

1. *rei publicae* est in GMV et edd pr, Puteolani ceterisque ante Rhenanum. is delevit auctore B. restituit Lipsius. ERN. M[a] *vicinis*, non *vinci*.

2. *imputare perfidiam*] quasi Vespasiani caussa fidem Vitellio fregissent. non, inquam, possent adscribere hoc Vespasiano, et proprio verbo *imputare*. neque aliud ea vi reperies. LIPS.

4. *praecipiti*] e V: nam alii *praecipitanti*. LIPS. nempe Rhenanus (e B) cum sequacibus. *praecipiti* etiam AGMR et edd ante Rhenanum, nisi quod quidam *praecipite*, ut ed pr. ERN. *praecipit* Fur.

LIBER QUARTUS.

BREVIARIUM.

Facies et miseria Romanae urbis. L. Vitellius se cum cohortibus dedidit, sed nihilo secius ipse interfectus. imperium Vespasiano a senatu firmatur. de Helvidio Prisco accuratius, insigni viro. de dissidiis eius cum Eprio Marcello. Mucianus inter haec urbem ingreditur. is Calpurnium Pisonem interfici iubet. initia et motus Germanici belli, quod duce Civili Batavi primi sumpsere, postque eos Caninefates. praesidia et castella Romana eiiciunt aut exscindunt, Aquilium primipilarem et post Mumium Lupercum legatum praeliis vincunt. Batavorum veteranae cohortes ad Civilem abeunt quas transitu arcere Herennius Gallus conatus item funditur. castra vetera a Civili obsidentur. seditio militum Romanorum contra Hordeonium. et summa belli Voculae permissa. is contra Civilem duxit, et primo victus praeter spem fortuito vicit. iterum seditio in Hordeonium, quem et interficiunt. quaedam Romae et apud patres gesta. iurgia, accusationes. Vitelliani

milites compositi. alii in praetorium lecti. LPisonis in Africa caedes. Capitolium Romae restitutum. Treveri et Lingones a Romanis deficiunt, et reliquae Galliae nutant. ipsae legiones cohortesque Romanae parum fidae, et a Gallis corrumpebantur. Vocula interficitur. sacramentum Romani pro imperio Galliarum dicunt. idem legiones fecere, quae in Veteribus diu obsessae. nec Agrippinenses ultra contati quin se victoribus adiungerent. Lingones interea a Sequanis fusi. at Romae imperium periclitari visum, et Domitianus ipse ad hoc bellum accingitur cum Muciano. legiones quattuor statim praemissae. Galli interea deliberant, et pluribus sanioribusque cum servitute pax placuit. Petilius Cerialis Treveros magna pugna vicit, defectores plerique ad Romana signa rediere. paullo post acre iterum certamen cum Civili et Classico, cuius initio ambiguo laetus Romanis finis fuit. Vespasiani in Aegypto facta, et edita ab eo miracula. itemque de oraculis et sortibus ad eius imperium.

Gesta illo ipso anno, cuius parte postrema consules imperator Vespasianus iterum, Titus filius. LIPS.

Interfecto Vitellio bellum magis desierat quam pax coeperat. armati per urbem victores implacabili odio victos consectabantur. plenae caedibus viae, cruenta fora templaque, passim trucidatis, ut quemque fors obtulerat. ac mox augescente licentia scrutari ac protrahere abditos; si quem procerum habitu et iuventa conspexerant, obtruncare, nullo militum aut populi discrimine. quae saevitia recentibus odiis sanguine explebatur, dein verterat in avaritiam. nihil usquam secretum aut clausum sinebant, Vitellianos occultari simulantes. initium id perfringendarum domuum, vel si resisteretur, causa caedis; nec deerat egentissimus quisque e plebe et pessimi

4. *fors* edidimus, ut supra 14 5, latinitate iubente et perpetua bonorum scriptorum consuetudine; et sic placebat magno Bentleio ad Horat. S. 1 6 54. vulgo *sors*. ERN.

5. *procerum habitu et iuventa*] duas notas Germanici militis habebant, proceritatem corporis itemque iuventam. nam Germani plerumque proceri; et milites a flore et robore aevi colligebantur. LIPS. sed male *prospexerant* edebatur ante vulgo; quod sane sic non dicitur: et ABGHMOR et ed pr consentiunt in *conspexerant*. id itaque cum IGronovio edidi. ERN.

6. *nullo — discrimine*] cum milites tantum, Germani in primis, viderentur ac dicerentur peti, etiam alii togati et innoxii promiscue interficiebantur. ERN.

11. *e* M[a]: vulgo *ex*. sic et infra, c. 76 et 81.

servitiorum prodere ultro dites dominos: alii ab amicis monstrabantur. ubique lamenta, conclamationes et forma captae urbis, adeo ut Othoniani Vitellianique militis invidiosa antea petulantia desideraretur. duces partium accendendo civili bello acres, temperandae victoriae impares: quippe in turbas et discordias pessimo cuique plurima vis; pax et quies bonis

2 artibus indigent. nomen sedemque Caesaris Domitianus acceperat, nondum ad curas intentus, sed stupris et adulteriis filium principis agebat. praefectura praetorii penes Arrium Varum, summa potentiae in Primo Antonio. is pecuniam familiamque e principis domo quasi Cremonensem praedam rapere. ceteri modestia vel ignobilitate ut in bello obscuri, ita praemiorum expertes. civitas pavida et servitio parata occupari redeuntem Tarracina Lucium Vitellium cum cohortibus exstinguique reliqua belli postulabat. praemissi Ariciam equites; agmen legionum intra Bovillas stetit. nec cunctatus est Vitellius seque et cohortes arbitrio victoris permittere, et miles infelicia arma haud minus ira quam metu abiecit. longus deditorum ordo, septus armatis, per urbem incessit, nemo supplici voltu, sed tristes et truces et adversum plausus ac lasciviam insultantis volgi immobiles. paucos erumpere ausos circumiecti pressere; ceteri in custodiam conditi, nihil quis-

2. *fortuna*] non displicet Vertranii divinatio *forma*. Lips. frustra repugnant Salinerius et Gruterus, cuius rationem ne intelligo quidem. *fortuna captae urbis* ante declarata: sequebatur ut luctus inde ortus describeretur, quae est species et forma captae urbis, non fortuna. habuit Tacitus in animo locum Livii, velut 1 29: *non fuit tumultus ille nec pavor, qualis captarum urbium esse solet. fortunam* et *formam* in mss saepe confundi supra iam monuimus. similiter A. 15 63 confusa *formido* et *fortitudo*. Ern.

7. qui attente haec leget, animadvertet aliquid esse quod offendat. constaret oratio, si esset *agens* pro *agebat*; aut *sed*, quod est post *intentus*, ante *nondum*. sed libri scripti et editi in vulgato consentiunt. fortasse consulto a Tacito forma orationis mutata est. cf. ad c. 4. Ern.

14. *occupari*] Rhenanus (e B) edidit *occupare*. vetus restituit Lipsius. sed interpunctio ab Rhenano inducta recte habet. superiores valde hic turbant. mox A *postulabant*. Ern.

15. *Ariciam*] liber unus *Arriani*. quid? an Arrii Vari turmas intellegit? non opinor. et magis est ut vera sit vulgata. Lips. intelligi opinor ed pr, in qua est *Artiani*, vitiose pro *Arriani*. sequentia satis indicant hic nomen loci requiri. Ern. B *Ariciani*.

22. *pressere*] dictum esse pro oppressere, interfecere, supra A. 14 5 monuimus, et sequentia facile arguunt. itaque Faernus etiam corrigebat *oppressere*. etiam apud Ci-

quam locutus indignum, et quanquam inter adversa, salva
virtutis fama. dein Lucius Vitellius interficitur, par vitiis
fratris, in principatu eius vigilantior, nec perinde prosperis
3 socius quam adversis abstractus. isdem diebus Lucilius Bas-
sus cum expedito equite ad componendam Campaniam mitti-
tur, discordibus municipiorum animis magis inter semet quam
contumacia adversus principem. viso milite quies; et mino-
ribus coloniis impunitas. Capuae legio tertia hiemandi causa
locatur, et domus illustres afflictae, cum contra Tarracinen-
ses nulla ope iuvarentur. tanto proclivius est iniuriae quam
beneficio vicem exsolvere, quia gratia oneri, ultio in quaestu
habetur. solatio fuit servus Verginii Capitonis, quem prodi-
torem Tarracinensium diximus, patibulo affixus in isdem anu-
lis quos acceptos a Vitellio gestabat. at Romae senatus
cuncta principibus solita Vespasiano decernit, laetus et spei
certus: quippe sumpta per Gallias Hispaniasque civilia arma,
motis ad bellum Germanis, mox Illyrico, postquam Aegyptum
Iudaeam Syriamque et omnis provincias exercitusque lustra-
verant, velut expiato terrarum orbe cepisse finem videbantur.
addidere alacritatem Vespasiani litterae tanquam manente
bello scriptae. ea prima specie forma: ceterum ut princeps

ceronem, Verr. 4 6, in libris confunduntur *oppressere* et *pressere*. sed ibi *oppressere* verius est. mox idem *fratri* pro *fratris*, idque probabat Ursinus. Ern.

4. *adversis abstractus*] adversa fratris fortuna et exitio et ipse adflictus, ad perniciemque vocatus est, ut A. 4 13, ubi eadem loquendi forma. Faernus non adsecutus corrigebat *in gemonias tractus*, probante Ursino et viro docto in margine Gryphii. Ern.

12. *vergilii* M[a].

14. *a Vitellio*] Rhenanus (duce B) delevit *a*. restituit Lipsius. Ern.

senatus — decernit] putant intelligi SC, cuius fragmentum post alios ad h. l. edidit Ryckius; quod mihi non videtur. in eo SC est lex et formula imperii ac potestatis quam imperatores habuere, quo de alio die actum: v. ad c. 6. hic intelliguntur honores qui novis principibus decerni soliti. ii qui fuerint, docebit et sententiam nostram confirmabit locus similis de initiis Othonis H. 1 47: *accurrunt patres: decernitur Othoni tribunitia potestas et nomen Augusti et omnes principum honores.* adde 2 55. infra *Illyrico*, quod edidit Rhenanus (e B) pro *Illyricos*, etiam G et ed pr. Ern.

21. *forma* sc. literarum. haec erat forma epistolae primum et obiter legenti: sed si accuratius considerabatur, reperiebatur loqui ut iam confecto bello et principatum iam adeptus. omnes libri in hac lectione consentiunt praeter A, qui habet *formidata;* quod placet Ryckio, non mihi, qui sensum commodum huius lectionis nullum video. quid enim formidabile in eo, si ita scribit tanquam nondum finito bello, nondum certo uter victor; in quo non poterat non modeste scribere,

loquebatur, civilia de se et rei publicae egregia. nec senatus obsequium deerat: ipsi consulatus cum Tito filio, prae-
4 tura Domitiano et consulare imperium decernuntur. miserat et Mucianus epistolas ad senatum, quae materiam sermonibus praebuere. si privatus esset, cur publice loqueretur? potuisse eadem paucos post dies loco sententiae dici. ipsa quoque insectatio in Vitellium sera et sine libertate. id vero erga rem publicam superbum, erga principem contumeliosum, quod in manu sua fuisse imperium donatumque Vespasiano iactabat. ceterum invidia in occulto, adulatio in aperto erant. multo cum honore verborum Muciano trium-

nihil sibi arrogans. ceterum etsi non dicam cum Ryckio in vulgata nullum sensum esse, quem satis ante declaratum puto, tamen eam non admodum elegantem credo et verba illa supervacua; quae si abessent, nemo desideraret. neque enim aliud his verbis inest, quam quod in antecedentibus est, *ut manente bello scriptae.* unde mihi suspicio nata est ea verba esse a glossatore, qui praecedentia sic interpretatus sit: prima specie eam formam literarum fuisse tamquam adhuc durare bellum crederet, re vera ut principem, velut iam parto principatu, scripsisse. tanto facilius recipi glossa poterat, quod cum ea melius coire sequentia videbantur quam cum *ut manente bello scriptae.* Ern.

1. *et rep.*] sic veteres edd omnes et G. sed Muretus emendabat *de rep.* quod placebat et Groslotio recepitque Pichena, secutis posteris editoribus omnibus. at IGronovius putat scripturam BMa *et R. P.* legendam *et rei publicae;* quod non spernendum. Ern.

3. *consulare imperium*] intellegit *potestatem consularem*, ut Suetonius loquitur Dom. 1: *Caesar consalutatus honorem praeturae urbanae cum potestate consulari suscepit.* Lips. adde Graevium ad Suet. l. c, Pagium ad a. C. 69, qui intelligi putant potestatem proconsularem, qua posset mitti in provincias quascunque. Dio 54 10 non adversatur, sed tamen latius patuisse ostendit, dicens imperii consularis fuisse ut posset quis semper et ubique duodecim lictoribus uti, et semper sella curuli sedere inter consules. Ern.

5. *publice loqueretur*] idem fere est quod apud Cic. ep. 15 1 et 9, et Livium 1 45, 5 50, *publice scribere:* sed tamen aliquid amplius. nam illud quoque, qui non principes essent, fecere, de rebus a se gestis scribentes ad senatum, a quo missi essent. sed Mucianus, non ut magistratus provinciales solebant, de rebus a se gestis scripserat, sed alia ad rem publicam pertinentia literis complexus erat, quae pro sententia coram dicere cuivis senatori licebat, scribere ad senatum non nisi principes solebant. Ern.

7. *sera*, quia iam afflicti aut nulli erant. non libera, quia sine periculo mortuis vel invalidis insultabatur. Lips. *sine libertate* capio: sed ea insectatio iam non indicabat liberum esse Mucianum, h. e. audere, quae recta essent quaeque sentiret, etiam cum periculo dicere; cum iam nullum a Vitellio periculum esset. ante Pichena bene edidit *Vitellium* e M^a^, cui consentit ed pr. ceteri libri, quos vidi ante Pichenam, *Vitellianos.* Ern.

phalia de bello civili data: sed in Sarmatas expeditio fingebatur. adduntur Primo Antonio consularia, Cornelio Fusco et Arrio Varo praetoria insignia. mox deos respexere; restitui Capitolium placuit. eaque omnia Valerius Asiaticus consul designatus censuit: ceteri voltu manuque, pauci, quibus conspicua dignitas aut ingenium adulatione exercitum, compositis orationibus assentiebantur. ubi ad Helvidium Priscum praetorem designatum ventum, prompsit sententiam ut honorificam in bonum principem, [ita] falsa aberant, et stu-

1. *civili*] M[a] *civilium*, ut et ed pr, quod corruptum videtur Pichenae. IGronovius putat corrigi posse *civium*. *bellum civium* etiam c. 72 Tacito reddidimus. sed mavult *de bello civili non data.* quod nullo modo probari potest. nam sive capias de bello civili non solita dari, quod ita est, eoque haud dubie respexit Tacitus, deerit verbum ad quod referantur *triumphalia*. sin sic ut Gronovius haud dubie voluit, data triumphalia non de bello civili sed de Sarmatis, structura verborum est durissima et a more Latinorum abhorrens. sensus est: re vera de bello civili data sunt, sed sub praetextu belli Sarmatici feliciter gesti, ut scilicet sine reprehensione darentur. Ern.

in Sarmatas expeditio] quae fuerit, non dixit; neque debuit: nam apparet exiguum aliquid fuisse, atque hoc factum opinari licet ipso civili isto bello, cum Mucianus lento itinere in Thraciam et Moesiam venit. Lips. per Sarmatas intelligi Dacos credo cum Colero Gronovio Ryckio, e 3 46. Sarmatarum Getarum Dacorum nomina saepissime confunduntur apud veteres propter viciniam. *fingebatur* intelligo praetendebatur, caussa tribuendorum triumphalium ferebatur. Ern.

3. *respexere*] sic BGM[a], et sic primus edidit Rhenanus cum seqq omnibus. at ed pr ceteraeque ante Rhenanum cum A *respicere restituique.* Ern. *respere* Fur. mox vulgo *placuit Capitolium.*

5. *vultu manuque*] ratio assentiendi in senatu, voce aut signo. signo dupliciter, pedibus aut manu. pedum in discessione usus, manus etiam in sessione aut statione, cum ea exporrecta significarent talem sententiam se approbare. Vopiscus in Aurel. 20: *deinde aliis manus porrigentibus, aliis pedibus in sententiam euntibus, plerisque verbo consentientibus conditum est SC.* Seneca ep. 8: *non videor tibi plus prodesse quam si in senatu candidato vocem et manum commodarem?* Isidorus hanc notam ad exercitum quoque transfert 1 25: *mos est militaris ut, quoties consentiat exercitus, quia voce non potest, manu promittat.* Lips.

8. aut mihi mens, aut huic loco aliquid deest. quid enim hic in quo Helvidius offenderit? sed nec ista ipsa sententiola integra; scripseritque Tacitus *ut honorificam in bonum principem ita adulationis expertem.* certe membrum tale aliquod requiro. Rodolphus enim non explet, qui legit *ut hon. in b. principem, ita falsa aberant.* qui sententiam sequentem debilitat et enervat. Lips. lectionem A probant Grotius et Freinshemius, in textum recepit Ryckius. Lipsii supplementum probari non potest: existeret enim ταυτολογία; quippe *falsa aberant* nihil aliud est quam expers adulationis erat sententia. nam *falsa* sunt ficta, simulata, ut saepe apud alios, quae maxime sunt in adulatione, et de adulationibus dicuntur, ut adulatores ipsi *falsi* appellantur A. 1 7, 3 3. adde Cort. ad Sall. Cat. 10. ego non dubitavi Ryckii exemplum sequi. corruptelae caus-

diis senatus attollebatur. isque praecipuus illi dies, magnae offensae initium et magnae gloriae fuit.

5 Res poscere videtur, quia iterum in mentionem incidimus viri saepius memorandi, ut vitam studiaque eius, et quali fortuna sit usus, paucis repetam. Helvidius Priscus Tarracinae municipio, Cluvio patre, qui ordinem primipili duxisset, ingenium illustre altioribus studiis iuvenis admodum dedit,

sa, quod non putabant librarii verba *falsa aberant* coire posse cum *honorificam in bonum principem;* quod et alibi turbas dedit. v. ad c. 3. sed Tacitus et alibi hac forma utitur, ut adiectivum per talem periphrasin exprimat. nec ignoro *ita* ab optimis scriptoribus interdum post *ut sicut* omitti et intelligi. v. intpp ad Liv. 34 9. sed id in praesenti forma nimio plus durum foret. nam in omnibus quae vidi exemplis consequens simile est antecedenti, genere verborum. itaque si pro *falsa erant* esset *adulationis expertem,* nihil addendum censerem. *adtollebatur* AM[a] et ed pr, quod recte recepit Pichena. alii *attollebantur.* Ern.

5. *regione Italiae septima, Tarracinae municipio*] locus nec bonus nec firmus de firmissimo viro. nam libris abest vox *septima;* quam nos tamen inseruimus sententiae utcumque fulciendae, admonitionibus Vertranii et Ferretti. scimus enim Italiam totam in 11 regiones divisam ab Augusto. itaque cum regionis hic mentio, εὔλογον, aiunt, numerum eius a Cornelio expressum. sed iure ambigo, primum quia non Tacito, non aliis historicis usurpatum ut in oppidi mentione regionem Italiae adiungant. et ut id in loco ignotiore fiat, quid opus in Tarracina, municipio tam vicino urbi, tam noto? denique libri etiam in illo ipso verbo vacillant. nam V est *Tarentum municipio,* F *Tarentinae,* [M[a] *carecinae,*] priscis editionibus *Tarentino.* mirum vero, si libri omnes in oppido toties iam ante sine errore ullo nominato hic demum offendant. at pro *regione Italiae* subit opinari *origine Italica.* non exterum scilicet fuisse ut tunc in senatu plurimi, non solum multi. Lips. rationes Lipsii contra vulgatum bene habent. nec spernam eius correctionem, si corruptela loci nata est a vitiosa scriptura. sed valde vereor ne quis in margine adscripserit regionem Italiae, cuius esset Tarracinense municipium, et quidem sic ut Freinshemio placebat legendum esse, *regione I Italiae* (nam regioni primae adscriptum omne Latium, in quo Tarracina), idque in textum migraverit, et quidem alieno loco: nam esse debebat post verba *Tarracinae municipio,* e consuetudine aliorum scriptorum. sed urbibus tam notis non solent tale quid addere historici elegantiores, nec aliud exemplum in Tacito reperi. probat sententiam nostram Broterius. ceterum ed pr habet mox *Clunio.* Ern. *Cluino* B.

7. *ingenium illustre*] Cicero Caelium appellat *adolescentem illustri ingenio, industria, gratia.* Valerius M. 9 12 7 de C Licinio Calvo: *illustris ingenii orator.* noster A. 5 8: *Pomponius multa morum elegantia et ingenio illustri.* nihil aliud de hoc quam 6 47 de Vibio Marso dicit: *illustris studiis erat. illustre* igitur *ingenium* est eloquentiae speciminibus celebratum. libro hoc 4 42: *ignotum adhuc ingenium et nullis defensionibus expertum.* A. 16 29: *quia protulerit ingenium,* i. e. specimen doctrinae atque eloquentiae ediderit. Appuleius in Apolog. post med. de accusationibus nobilium reorum: *qui mos incipientibus adolescentulis ad illustrandum ingenii florem apud antiquos concessus.* nimirum postquam

non ut plerique, ut nomine magnifico segne otium velaret,
sed quo firmior adversus fortuita rem publicam capesseret.
doctores sapientiae secutus est qui sola bona quae honesta,
mala tantum quae turpia, potentiam nobilitatem ceteraque ex-
tra animum neque bonis neque malis adnumerant. quaesto-
rius adhuc a Paeto Thrasea gener delectus e moribus soceri
nihil aeque ac libertatem hausit, civis, senator, maritus, ge-
ner, amicus, cunctis vitae officiis aequabilis, opum contem-
6 ptor, recti pervicax, constans adversus metus. erant quibus
appetentior famae videretur, quando etiam sapientibus cupido
gloriae novissima exuitur. ruina soceri in exsilium pulsus,
ut Galbae principatu rediit, Marcellum Eprium delatorem
Thraseae accusare adgreditur. ea ultio, incertum maior an

eloquentia docteque dicendi ac scribendi arte inclaruisset, ad philosophiam eum se vult contulisse. Gron.

1. *non ut plerique*] disce, iuventus, et vide verum finem quem sapientiae studiis proponas. Lips. ceterum alterum *ut*, quia non est in ABM[a] ed pr, delevit Ryckius, addito *et solet subintelligi;* quod utinam exemplis idoneis probasset. sed falsum est in tali structura omitti et intelligi posse, ut recte monuit IGronovius, qui hic aliquid vitii latere putat. mox A *ceteraque quae extra animum.* Ern.

3. *sapientium* M[a], *sapientum* B.

5. *quaestorius adhuc*] quaestor autem fuit sub Nerone et Achaiam administravit; quod scholiastes in Sat. 5 36 Iuvenalis prodidit. at praetor demum sub Vespasiano, diserte ita scribente Suetonio 15. nominatur tamen Tacito A. 12 49 *Helvidius Priscus legatus legionis,* a. u. 805. quem ex more eius aevi praetorium legatum fuisse probabile est: quis ergo iste? non noster, quia tunc sub Claudio nec quaestor. an pater eius? non, quia Tacitus hic *Cluvium* illi patrem dat dumtaxat *primipilarem.* suspicor avunculum fuisse, et ab eo in nomen et familiam adoptatum. nam unde alioqui *Helvidius* e *Cluvio* patre? notandum hoc sane est ad viri magni notitiam. item illud, quod aliam etiam uxorem ante habuerit, et ex ea *Helvidium iuniorem*, quem Domitianus interfecit, Plinio ep. 3 11 et Tacito Agr. 45 laudatum item et patre dignum virum. vide quae noto in fine Agricolae. Lips.

7. *civis, senator*] magnae laudes, et quae iure nos rapiant in admirationem viri. cui Tacitum ipsum perfamiliarem fuisse mihi liquet. non minora de eo elogia sparsim reperias in diss. Epicteti apud Arrianum 1 2, 4 1. et Plinius etiam in epistolis celebrat 7 19, 9 13. at tam illustre sidus (heu, quid speremus?) in tenebris paene iacebat absque una hac Taciti face. Lips.

10. *etiam sapientibus*] verissime; nec mutandum. omnes adfectus facilius a sapiente exuuntur quam haec cupido: et in magnis viris *tu sola animum mentemque peruris, gloria.* (Val. Flaccus 1 76). Plato ad hanc mentem aptissime ap. Athen. 11 p. 250: τὴν κενοδοξίαν ὡς τελευταῖον χιτῶνα ἡ ψυχὴ πέφυκεν ἀποτίθεσθαι. et noster in Agr. 9: *fama, cui saepe etiam boni indulgent.* Lips.

12. *rediit*] unde? Apollonia. illic enim in exsilio egit; quod nos docet scholiastes in Sat. Iuvenalis 5 36. *Elvidius Priscus post damnationem soceri Paeti Thraseae, interdicta sibi Italia, Apolloniam concessit.* Lips.

iustior, senatum in studia diduxerat: nam si caderet Marcellus, agmen reorum sternebatur. primo minax certamen, et egregiis utriusque orationibus testatum. mox dubia voluntate Galbae, multis senatorum deprecantibus, omisit Priscus, variis, ut sunt hominum ingenia, sermonibus moderationem laudantium aut constantiam requirentium.

Ceterum eo senatus die quo de imperio Vespasiani censebant, placuerat mitti ad principem legatos. hinc inter Helvidium et Eprium acre iurgium. Priscus eligi nominatim a magistratibus iuratis, Marcellus urnam postulabat; quae consulis designati sententia fuerat.
7 sed Marcelli studium proprius rubor excitabat, ne aliis electis posthabitus crederetur. paulatimque per altercationem ad continuas et infestas orationes provecti sunt, quaerente Helvidio quid ita Marcellus iudicium magistratuum pavesceret: esse illi pecuniam et eloquentiam, quis multos anteiret, ni memoria flagitiorum urgeretur. sorte et urna mores non discerni: suffragia et existimationem senatus reperta, ut in cuiusque vitam famamque penetrarent. pertinere ad utilitatem rei publicae, pertinere

1. *deduxerat* B.

3. *testatum* nostri libri. visum Rhenano (e B) *certatum.* Lips. sane *testatum* vix convenit verbo *certamen.* dicitur enim de rebus in animo latentibus, ut amore odio, cum actionibus verbis patefiunt. itaque *certatum* non displicet, quod inde a Rhenano usque ad Lipsium editum est. Muretus etiam malebat *utrinque* pro *utriusque,* probante Pichena. utrumque rectum est. mox *omittere reum* supra iam illustravimus. Ern.

7. *de imp. Vesp. censebant*] hoc factum credo alio die et conventu senatus quam de quo supra dixit c. 3. nullo modo intelligi potest quomodo omnia quae supra commemorata sunt, et hanc concertationem Helvidii et Marcelli, idem dies capere potuerit. ceterum hic sermonem esse arbitror de SC cuius fragmentum superest, quodque nos ad calcem voluminis exprimi curavimus, cum quibusdam animadversionibus. legatos mitti placuit, qui SC perferrent, ut alias quoque factum re publica libera. Ern.

10. *nurnam* Mª.

12. *prehabitus* B.

13. *altercationem*] verbum proprium de disputationibus adversantium sibi senatorum, de quo tirones videant dicta in Clav. Cic. *altercationibus* opponuntur *continuae orationes.* et verbum *infestas* indicat in altercationibus nihil inimici necessario inesse. Ern.

16. *urgeretur*] ita BGMª, edd Puteolani et seqq omnes. Lipsius tacite edidit *urgeret*, pro quo statim Pichena vetus restituit. utrumque eodem redit. mox ed pr *extimationem.* v. ad A. 15 21, ubi quae diximus, ex h. l. confirmantur. nam et hic, quae nunc *existimatio* est, mox *iudicium* vocatur. post *in cuiusque* Mª, ed pr, Pichena, sqq. alii *unius cuiusque.* porro Mª *vita famamque;* G, ed pr, Rhenanus (e B), sqq *vitam famamque*; Puteolanus Beroaldus Alciatus *vitam famam.* Ern.

ad Vespasiani honorem, occurrere illi quos innocentissimos senatus habeat, qui honestis sermonibus aures imperatoris imbuant. fuisse Vespasiano amicitiam cum Thrasea, Sorano, Sentio; quorum accusatores etiamsi puniri non oporteat, ostentari non debere. hoc senatus iudicio velut admoneri principem quos probet, quos reformidet. nullum maius boni imperii instrumentum quam bonos amicos esse. satis Marcello quod Neronem in exitium tot innocentium impulerit: frueretur praemiis et impunitate, Vespasianum melioribus relinque-
8 ret. Marcellus non suam sententiam impugnari, sed consulem designatum censuisse dicebat, secundum vetera exempla, quae sortem legationibus posuissent, ne ambitioni aut inimicitiis locus foret. nihil evenisse cur antiquitus instituta exolescerent aut principis honor in cuiusquam contumeliam verteretur; sufficere omnes obsequio. id magis vitandum, ne pervicacia quorundam irritaretur animus novo principatu suspensus et voltus quoque ac sermones omnium circumspectans. se meminisse temporum quibus natus sit, quam civitatis formam patres avique instituerint; ulteriora mirari, prae-

4. *Senecione*] male. fateor fuisse Herennium Senecionem insignem virum, sed quem Domitianus occiderit, non Nero. sequor igitur libros scriptos, qui hic *Sentio*, etsi virum ignoro. Lips. *Sentio* BM[a] et ed pr. AG *Senecio*, e qua lectione natum videtur *Senecione*. Ern.

7. *amicos. esse satis*] AGM[a], edd ante Rhenanum *amicos esse. satis.* quam interpunctionem recepit Ryckius. Ern.

11. *secundum vetera exempla*] hoc virum doctum valde anxium habuit; qui negabat de more eo se legisse. ego ita accipio, non quasi semper legati sorte olim missi, sed saepe. et in eam rem exempla haec reperio. Cicero ad Att. 1 19: *senatus decrevit ut legati cum auctoritate mitterentur.* addit post pauca: *hoc non queo praeterire. cum de consularibus mea prima sors exisset, una voce senatus frequens retinendum me in urbe censuit.* e quibus sortitionem illic fuisse clare vides. Dio 59 23: πρέσβεις τε ἐπ' αὐτοῖς ἄλλους κλήρῳ καὶ τὸν Κλαύδιον αἱρετὸν ἔπεμψαν. plura exempla avide quaesivi: sed ut verum fatear, clamavi Hylam. Lips. ceterum edd pr Beroaldi Alciati addunt *sed.* contra G et ed Puteolani *sed vetera*; ut tamen in margine ms sit alia manu *secundum. sed* delevit Rhenanus. si *censuisse* abesset, probarem lectionem G. nunc alterum *sed* locum non habet. ceterum oratio est, ut alibi, durior; quae molliretur, si esset *sed consulem designatum: eum censuisse* etc. verum non necessarium puto aliquid mutari. Ern.

15. *vitandum* non erat in BG. sed in hoc est scriptum alia manu ad marginem. nec id verbum intelligi omissum potest. verum excidit, ut alia in his aliisque Taciti mss. mox *quorundam* M[a], ed pr, Rhenanus (e B), sqq. reliqui edd et G *cuiusquam*, quod e praecedentibus temere repetitum. denique pro *se meminisse* Rhenanus malebat *meminisset.* Ern.

sentia sequi; bonos imperatores voto expetere, qualescunque tolerare. non magis sua oratione Thraseam quam iudicio senatus afflictum: saevitiam Neronis per eiusmodi imagines illusisse, nec minus sibi anxiam talem amicitiam quam aliis exsilium. denique constantia fortitudine Catonibus et Brutis aequaretur Helvidius: se unum esse ex illo senatu qui simul servierit. suadere etiam Prisco ne supra principem scanderet, ne Vespasianum senem triumphalem, iuvenum liberorum patrem, praeceptis coerceret. quomodo pessimis imperatoribus sine fine dominationem, ita quamvis egregiis modum libertatis placere. haec magnis utrinque contentionibus iactata diversis studiis accipiebantur. vicit pars quae sortiri legatos malebat, etiam mediis patrum adnitentibus retinere morem. et splendidissimus quisque eodem inclinabat, metu invidiae, si ipsi eligerentur.

9 Secutum aliud certamen. praetores aerarii (nam tum a praetoribus tractabatur aerarium) publicam paupertatem questi modum impensis postulaverant. eam curam consul designatus ob magnitudinem oneris et remedii difficultatem principi reservabat: Helvidius arbitrio senatus agendum censuit. cum perrogarent sententias consules, Volcatius Tertullinus tribunus plebis intercessit, ne quid super tanta re principe absente statueretur. censuerat Helvidius ut Capitolium publice restitueretur, adiuvaret Vespasianus. eam sententiam mode-

3. *eiusmodi* M[a]: vulgo *huiusmodi.*

4. *illusisse*] bene ita libri. hoc enim dicit Eprius, non se magis auctorem interficiendi claros viros Neroni fuisse quam senatum universum qui eos damnaverit. sed Neronem videlicet hoc quasi velum praetendisse sceleribus, ut quae sponte iussurus erat, ea per accusatores et senatum exerceret, atque ita imagine quadam iustitiae hominibus vere illuderet. vulgo est *illuxisse.* Lips. nempe in edd inde a Puteolano. nam in ed pr est *inlusisse,* ut in BGM[a]. Ern.

16. *praetores aerarii*] de his dictum ad A. 1 75. adde ad 13 28. sequentia suspecta esse possunt. quorsum enim hoc additur? cum non additum sit A. 1 75, cum res nota esset ex ipsius traditione 13 28, quae et ad Traianum usque duravisset. pro *impensis* G vitiose *impensius.* Ern.

21. *perrogarent*] sic ed pr, Rhenanus (e B), seqq. ceteri edd, etiam G, *prorogarent.* male. Suetonius Aug. 35: *sententias de maiore negotio non more atque ordine, sed prout libuisset perrogabat.* ubi similiter variatur. v. ibi Oudend. Ern.

stissimus quisque silentio, deinde oblivio transmisit: fuere
10 qui et meminissent. tum invectus est Musonius Rufus in Publium Celerem, a quo Baream Soranum falso testimonio circumventum arguebat. ea cognitione renovari odia accusationum videbantur. sed vilis et nocens reus protegi non poterat: quippe Sorani sancta memoria; Celer professus sapientiam, dein testis in Baream, proditor corruptorque amici et cuius se magistrum ferebat. proximus dies causae destinatur. nec tam Musonius aut Publius quam Priscus et Marcellus ceterique, motis ad ultionem animis, exspectabantur.

11 Tali rerum statu, cum discordia inter patres, ira apud victos, nulla in victoribus auctoritas, non leges, non princeps in civitate essent, Mucianus urbem ingressus cuncta simul in

2. *qui et meminissent*] qui et apud Vespasianum nempe deferrent. quare? quia haec sententia dignitatem principis minuebat, senatus populique augebat, a quo restitui Capitolium, dumtaxat adiuvante Vespasiano, volebat. Lips.

7. *corruptorque amicitiae cuius*] non damno: revera enim philosophus magister amicitiae, uti et aliarum virtutum est. nec tamen vetus coniectura mea mihi eviluit, *corruptorque amici et cuius se magistrum ferebat.* vix enim est ut Tacitus omiserit, quod valde ad rem et ad culpam facit, fuisse hunc Celerem Bareae praeceptorem. Iuvenalis docet 3 116: *Stoicus occidit Baream delator amicum discipulumque senex.* interpres Iuvenalis hanc quoque rem affirmat, in versum 1 33. *magni delator amici. alii dicunt philosophum Egnatium Celerem, Bareae Sorani magistrum, qui ipsum apud Neronem detulit et damnavit; et ipse postea sub Vespasiano, hoc ipsum Musonio Rufo accusante, damnatus est.* Lips. recepit Lipsii correctionem Pichena, quem omnes deinceps secuti sunt. ed pr *cuius se ingratum ferebat.* ceterum etiam dure dicitur *corruptor amici*, et alio quam latinitas fert sensu. nam *corruptores* dicuntur qui quocunque modo animum moresque aliorum depravant, ut male sentire et agere incipiant; quod ab h. l. alienissimum. delator potius amici fuit Celer. hoc sensit Heinsius unus, quem sciam; qui propterea legendum censebat *correptor* (ep. ad Graev. t. 4 coll. Burm. p. 162) idque probabat Graevius p. 170. verbum *corripere* de accusatoribus frequens est hoc sensu. sed *correptor* nondum sic reperi. verbum tamen ipsum usitatum fuit illa aetate. obvium aliquoties apud Senecam est. Ern. B *amicitie eius.*

10. *ad ultionem*] corruptissimus antea locus, quem restituimus ab ingenio, cum libris esset *adulationibus* aut, ut V, *adulationi.* sententia est: non tam minuti illi et plebeii delatores exspectabantur aut expetebantur quam, erectis semel cupidine ulciscendi animis, illi senatorii et illustres Priscus et Marcellus. Lips.

11. *patres*] ita Mercerus, et recte; non *partes.* senatum nempe intellegit discordem, ut ante ostendit. Lips. recepit Pichena, recte. et clare *patres* exhibet G, in quo alias loco non uno *partes* pro *patres* reperi: quippe saepe et facile haec verba confusa sunt. mox idem liber cum BM[a] habet *princeps*, ut inde edidit Pichena, pro vulgato *principes.* Ern.

se traxit. fracta Primi Antonii Varique Arrii potentia, male dissimulata in eos Muciani iracundia, quamvis voltu tegeretur. sed civitas rimandis offensis sagax verterat se transtuleratque. ille unus ambiri, coli. nec deerat ipse, stipatus armatis, domos hortosque permutans, apparatu incessu excubiis vim principis amplecti, nomen remittere. plurimum terroris intulit caedes Calpurnii Galeriani. is fuit filius Gai Pisonis, nihil ausus: sed nomen insigne et decora ipsi iuventa rumore volgi celebrabantur, erantque in civitate adhuc turbida et novis sermonibus laeta qui principatus inanem ei famam circumdarent. iussu Muciani custodia militari cinctus, ne in ipsa urbe conspectior mors foret, ad quadragesimum ab urbe lapidem, via Appia, fuso per venas sanguine exstinguitur. Iulius Priscus praetoriarum sub Vitellio cohortium praefectus se ipse interfecit, pudore magis quam necessitate. Alfenus Varus ignaviae infamiaeque suae superfuit. Asiaticus enim (is libertus) malam potentiam servili supplicio expiavit.

1. *Varique Arrii*] ita GM_a et edd Puteolani Beroaldi Alciati. at B et ed pr *Ariique*. in ed Rhenani haud dubie casu excidit *Arrii*. nam exhibet tantum *Varique*, cum in lemmate notae, in qua tradit B tantum habere *Ariique*, sit *Varique Arrii*. forte *Vari* deleri et tantum *Arriique* edi voluit, et operae aberrarunt. et tamen id vitium operarum diligenter propagatum est usque ad Pichenam. Ern.

4. *unus ambiri, coli*] de hac flagranti ambitione Muciani locus incerti scriptoris apud Suidam, in voce *Ἀγήλειεν*. ait: *ὅτι Μουκιανὸς ὁ Ῥωμαῖος τιμᾶσθαι ὑφ᾽ ἁπάντων ὑπὲρ πάντας ἤθελε, καὶ ἤχθετο εἰ καὶ ὁστισοῦν οὐχ ὅτι ὑβρίσειεν αὐτὸν, ἀλλ᾽ ὅτι μὴ οὐ μεγάλως ἀγήλειεν*. Lips. sunt verba Dionis, ut cognitum est editis Excerptis de vitiis et virtutibus a Valesio, ubi reperies p. 702, ut observavit Kusterus. mox [M^a *stipatis*. deinde] AM^a et ed pr *amplecti*. v. ad 3 84. vulgo *complecti*. Ern.

7. *cedem* M^a.

15. *se ipse*] ita e MO bene editum a Ryckio. idem fuit in G a manu prima, correctum a secunda in *ipsum*. quo exemplo discitur alia loca, ubi haec pronomina in eodem casu, extra oppositionem, occurrunt, suspecta merito esse debere, ut infra c. 70. Ern.

16. *Asiaticus enim libertus*] ita edidi ex ed pr. ceterae omnes, ut BG, *Asiaticus (enim is libertus)* inepte, ut dudum indicavere viri docti. *enim* et *nam* serviunt transitioni, centiesque sic occurrunt apud Ciceronem et alios. A *etiam*; quod cum *enim* confundi constat. si esset (*etenim is libertus*) ferri posset. nam *etenim* in parenthesibus usitatum. Livius 3 24: *at illi (etenim extremum anni iam erat)* etc. et sic idem saepe. sed malui lectionem veteris libri quam coniecturam sequi. forte tamen *liberti* verbum est spurium et non a Tacito, sed e nota marginis, *is enim libertus*, in textum venit. Ern.

12 Isdem diebus crebrescentem cladis Germanicae famam nequaquam maesta civitas excipiebat; caesos exercitus, capta legionum hiberna, descivisse Gallias, non ut mala loquebantur. id bellum quibus causis ortum, quanto externarum sociarumque gentium motu flagraverit, altius expediam. Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Chattorum, seditione domestica pulsi extrema Gallicae orae vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam occupavere, quam mare Oceanum a fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit; nec opibus Romanis, societate validiorum attriti viros tantum armaque imperio ministrant, diu Germanicis bellis exerciti, mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas vetere instituto nobilissimi popularium regebant.

3. *hiberna*] *castra* addunt Rhenanus (e B) et seqq omnes usque ad Pichenam, male et contra mss. Ern.

8. *insulam inter vada*] valde turbant libri. quidam *insulam vocatam sitam*, alii *insulam vacasitam*, B *insulam Inuata sitam*. et certe, inter vada aut vadosa loca proprie sita non est haec nobilis insula, quippe inter Rhenum Mosamque, alta et profunda plane flumina. sed vadorum scilicet voce paullo laxius et latius Tacitus usus pro aquis. quomodo Catullus pro mari, 64 6: *vada salsa cita decurrere puppi*; Virgilius, Ovidius, aliique. etsi revera vada et brevia multa olim, ut opinor, in illis fluminibus, cum aggeres nondum et certae ripae coercerent. ideoque late diffundebantur. an alicui placeat *insulam Vahali assitam?* Lips. vulgata lectio primum edita est a Puteolano, quam et clare exhibet G, ut non dubitandum sit *τὸ inter* esse e mss. Ryckius id quomodo intelligat, apud ipsum vide. M[a] *iuvata sit an.* ed pr *vocata sit an.* in lectione M[a] quid lateat, se propediem daturum promisit IGronovius. nescio an, aut ubi, dederit. Colerus corrigebat *insulam Batavam* sive *Bataviam,* ut diserte vocant Dio 55 24 et Zosimus 3 6. Ern.

mare Oceanum] sic libri editi omnes. at R et H a manu secunda *Oceanus*, quod recepit Broterius. eum imitatus sum, quia in neutra forma aut adiective nuspiam occurrit. *mare Oceanus* dicitur ut *Rhenus amnis*. Ern.

10. *societate validiorum attriti*] sententia est. quamquam Romanis socii et foederati Batavi, quae societas apud potentiores plerumque in servitutem transit, tamen non ita eis factum. libertatem tenuere; nec tributa iis imposita, aut servitii aliae notae. V. liber *societateve aliorum adstricti*, quod minus placet. Lips. sic etiam ed pr. *societateve* etiam A. deinde G *atteriti*, quae scriptura et aliis in libris antiquis observata; de eaque iam ad Annales dictum. de re v. infra c. 17. Ern.

12. *aucta*, quod se addidisse (e B) ait Rhenanus, iam ed pr exhibet. ceterae non habent. exciderat et in G, sed additum est in margine, alia, ut videtur, manu. mox BGM[a] *erant;* quod mihi tamen h. l. durum videtur; nec ausim textui inferre. post R et ed pr *praecipuus*, non recte. ars nandi laudatur, non gratia aut dignitas praecipua. item durius est *perrumpere*, pro quo BR et ed pr *perrupere*. in illo intelligendum *suetus, doctus*, ut vidit Broterius. Ern.

erat et domi delectus eques, praecipuo nandi studio, arma
13 equosque retinens integris turmis Rhenum perrumpere. Iulius Paulus et Claudius Civilis, regia stirpe, multo ceteros anteibant. Paulum Fonteius Capito falso rebellionis crimine interfecit. iniectae Civili catenae, missusque ad Neronem et a Galba absolutus sub Vitellio rursus discrimen adit, flagitante supplicium eius exercitu. inde causae irarum, spesque ex malis nostris. sed Civilis ultra quam barbaris solitum ingenio sollers, et Sertorium se aut Hannibalem ferens simili oris dehonestamento, ne ut hosti obviam iretur, si a populo Romano palam descivisset, Vespasiani amicitiam studiumque partium praetendit, missis sane ad eum Primi Antonii litteris, quibus avertere accita Vitellio auxilia et tumultus Germanici specie retentare legiones iubebatur. eadem Hordeonius Flaccus praesens monuerat, inclinato in Vespasianum animo et rei publicae cura, cui excidium adventabat,

1. *arma equosque*] Romanus codex *arma quoque*. quod haud spreverim, uti non tam ipsi tranatasse quam equis tramisisse intellegantur. certe ambiguum mihi, Batavorumne haec ars et opera fuerit, ita ut ipsi nantes equos armaque tenuerint, an potius equi ipsi docti sic et facti. e Tacito aut priscis scriptoribus litem hanc haud facile decidas. noster in Agr. c. 18 viris ipsis tribuere iterum videtur (de Batavis enim illa capio): *lectissimos auxiliarium, quibus nota vada et patrius nandi usus, quo simul seque et arma et equos regunt, repente immisit.* Xiphilinus in Hadriano, ambigue 69 9. *τὸ ἱππικὸν τῶν καλουμένων Βατάβων μετὰ τῶν ὅπλων διενήξαντο.* Hadrianus de Sorano Batavo: *Hadriano potui qui iudice vasta profundi aequora Danubii cunctis tranare sub armis.* Lips. *arma quosque* B.

3. *Claudius Civilis*] H. 1 59 vocatur *Iulius Civilis*, aliisque Graecis et Latinis, ut monet Savilius, qui Paullum et Civilem fratres fuisse putat. simile est, quod *Felix*, procurator Iudaeae, modo *Antonius* modo *Claudius* dicitur. mox [*multos* BM[a]. deinde *illi* B, non *Civili.*] *adiit* edidit Rhenanus (e B). superiores dederant *adit*, ut est in GM[a]. eadem varietas supra A. 15 5. Ern.

10. *simili oris dehonestamento*] cum item, ut Hannibal, altero oculo captus esset. Liv. 22 2. Ern. *haud annibalem* M[a].

12. *praetendit*] simulat, ad tegenda consilia utitur. intelligendum *consiliis*. ea simulatio unde speciem acceperit, statim traditur. Ern.

13. *avertere accita auxilia*] ABGM[a] *averteret*; quod est et in ed pr, deficiente mox praepositione, quae et a BM[a] abest. utrumque repetere voluit Rhenanus, sed operae non paruerunt, ne in secunda quidem editione. unde altera lectio *avertere accita a Vitellio* in omnibus sequentibus expressa; quam et veram puto, quia et mox *retentare.* igitur non inspecto ipso textu Rhenani, sed e notula eius tradit Ryckius Rhenanum edidisse *averteret accita Vitellio.* ceterum praepositionem merito delevi. illud autem bene Rhenanus, quod pro *redintegrandum* edidit (e B) *redintegratum*; quod est etiam in G et ed pr. Ern.

si redintegratum bellum et tot armatorum milia Italiam irru-
14 pissent. igitur Civilis desciscendi certus, occultato interim altiore consilio, cetera ex eventu iudicaturus, novare res hoc modo coepit. iussu Vitellii Batavorum iuventus ad delectum vocabatur, quem suapte natura gravem onerabant ministri avaritia ac luxu, senes aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent. rursus impubes sed forma conspicui (et est plerisque procera pueritia) ad stuprum trahebantur. hinc invidia; et compositae seditionis auctores perpulere ut delectum abnuerent. Civilis primores gentis et promptissimos volgi, specie epularum sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac laetitia incaluisse videt, a laude gloriaque gentis orsus iniurias et raptus et cetera servitii mala enumerat. neque enim societatem, ut olim, sed tanquam mancipia haberi. quando legatum, gravi quidem comitatu et superbo cum imperio, venire? tradi se praefectis centurionibusque; quos ubi

2. *dissidii*] libri veteres *desciscendi*. utrum mavis, rectum. Lips. *desciscendi* etiam AGM[a] et edd pr, Puteolani Beroaldi Alciati. at nec spreverim lectionem B *discidii*, unde male, ut alibi, factum per operas *dissidii*, iam in prima Rhenani, cum in notis diserte *discidii* habeat. illud (*desciscendi*) restituit Pichena. Ern.

5. *suapte natura gravem*] quippe in longam et longinquam militiam. Velleius in laudibus Tiberii c. 130: *quanta cum quiete hominum rem perpetui praecipuique timoris, supplementum, sine trepidatione, delectus providet?* Lips.

6. *conquirendo*] G vitiose *conquirendos*. mox BM[a] et ed pr *impubes*, non *impuberes*, quod bene, ut alibi, a Pichena restitutum; de eoque supra dictum. post *et ex plerisque* itidem male AG, sed a manu secunda, ed pr. Ern. *et est* B.

9. verbum *compositi* semper suspectum habui, quod in mss et edd esse videbam. quamquam enim defendi posse videtur loco Sallustii apud Carisium, ubi *lanii* etc. *pretio compositi* i. e. parati occurrunt, sicque interpretatur h. l. Gesnerus, tamen durissimum esse nemo neget. neque vero auctores seditionis parantur, sed socii ab auctoribus. sed suspicionem corruptelae confirmavit ed pr, quae habet *compositae*; quod ut verissimum recipere non dubitavi. sic et in R reperit Broterius, idque et ipse recepit. Sallustius Iug. 43: *rebus paratis compositisque*; ib. 111: *compositus dolus*. Livius 4 13: *composita consilia*. *composita seditio* est praeparata clam et instructa. alias non ignoro *compositam seditionem* dici etiam quae finita sit, ut apud Suetonium Caes. 4 et alibi. atque haec forte caussa corruptelae, quod librarii eo sensu compositam seditionem dici non putabant; quod non mirandum, cum etiam Sigonio *componere consilium* apud Livium l. c. dura phrasis visa sit. Ern.

15. *quando legatum*] nota interrogandi haec scripserim; atque interpreter: en, usque eo viles Romanis sumus ut non legati aut praetores saltem nos diripiant (i. e. honestiorum manibus pereamus) sed latrunculi aliquot minuti, praefecti et centuriones. Lips. si haec in-

spoliis et sanguine expleverint, mutari, exquirique novos sinus et varia praedandi vocabula. instare delectum, quo liberi a parentibus, fratres a fratribus velut supremum dividantur. nunquam magis afflictam rem Romanam, nec aliud in hibernis quam praedam et senes. attollerent tantum oculos, et inania legionum nomina ne pavescerent. at sibi robur peditum equitumque, consanguineos Germanos, Gallias idem cupientes. ne Romanis quidem ingratum id bellum, cuius ambiguam fortunam Vespasiano imputaturos: victoriae rationem non reddi. magno cum assensu auditus, barbaro ritu et patriis exsecrationibus universos adigit. missi ad Canninefates qui consilia sociarent. ea gens partem insulae colit, origine lingua virtute par Batavis; numero superantur. mox occultis nuntiis perlexit Britannica auxilia, Batavorum cohortes missas in Germaniam, ut supra rettulimus, ac tum

terrogative capiantur, sensus e consuetudine loquendi erit, non venire legatum, sed praefectos et centuriones ad se spoliandos; quod est falsum. igitur veterem revocavi interpunctionem, quae ante Lipsium fuit. *quando* accipio dictum pro *quippe*, quod in oratione obliqua, ut *quando*, cum infinitivo dicitur. ceterum non pro certo dicam locum nihil corruptelae habere. ms quidem A habet *quando legatum — venire parum*; idque melius putabat Ryckius. in ed pr autem est *quemdam* pro *quondam*. etiam *quidem* friget. Ern. B *centurionibus* sine copula.

2. *sinus* sc. pecuniae, qui sint, dictum ad H. 2 92. ed pr *exequique*. Ern.

5. *at tollerent* M[a]. *attollere oculos* dicuntur, qui animum capiunt amoliendae a se servitutis, qui pati iniurias amplius nolunt etc. formula sumta e Livio 6 16. *inania legionum nomina* vocat legiones infrequentes invalidasque, quas nemo debeat timere; cum alias vel nomen legionum Romanarum, ut olim phalangis Macedonicae, terrori esset. Ern.

6. *esse* abest ab ABM[a], sed eius loco [in M[a] a correctore *a* . . .,] in B *et*, ut ed pr. *Germanos* a BGM[1]. in G tamen in margine ab eadem, ut videtur, manu additum est. verba sequentia *Gallias idem cupientes* exciderunt in ed IFGronovii. in V supra *Gallias* scriptum *Gallos*. Ern.

8. *ne Romanis quidem*] Flavianis et melioribus omnium Romanorum, quos erat credibile Vespasianum Vitellio praelaturos, et ideo hos qui limitem obsidebant, tanquam portionem Vitellianae factionis, impediri proprio negotio, ne creato et subornato ab sese imperatori, si necessum foret, auxilio venire possent, visuros haud invitos. sic et *imputaturos* profecto Batavos, non Vitellianorum duces, ut putavit optimus Pichena. Gron. haec sunt subobscura, nec, ut opinor, vera. sensus est: Romanis gratum faciemus bello movendo, quia putabunt id in Vespasiani gratiam motum esse. itaque si male successerit, culpam Vespasiani fore iudicio Romanorum, sibi nil metuendum. mox *adigit barbaro r. et p. exsec.* est imitatio formulae *adigere sacramento*. Ern.

15. *supra*] H. 2 69. ceterum cohortes Batavorum sunt ipsa Britannica auxilia, quod diu in Britannia

Magontiaci agentes. erat in Canninefatibus stolidae audaciae Brinno, claritate natalium insigni. pater eius multa hostilia ausus Gaianarum expeditionum ludibrium impune spreverat. igitur ipso rebellis familiae nomine placuit, impositusque scuto more gentis et sustinentium humeris vibratus dux deligitur. statimque accitis Frisiis (transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna, proxima occupatu, Oceano irrumpit. nec praeviderant impetum hostium milites; nec, si praevidissent, satis virium ad arcendum erat. capta igitur et direpta castra. dein vagos et pacis modo effusos lixas negotiatoresque Roma-

auxiliorum nomine militaverant. Ern.

2. *Brinno*] vide notam mox sequentem. Ern.

3. *Caianarum exp. lud.*] intelligi planum est puerilem illam expeditionem, quam describit Suetonius in Caio 43 sq. Ern.

4. *nomine*] sive etiam *omine*. at *Brinionem* ipsum *Brunonem* scribi verius fortasse sit. Lips. ed pr [cum BM^a] habet *homine*. Puteolanus edidit *omine*, quod omnes secuti sunt ante Lipsium, in cuius editione primum *nomine* reperi. videtur sic habuisse exemplum quod ille primum accommodavit novae editioni. id an habuerit hanc lectionem e ms consulto positam, ignoro. Pichena, qui *nomine* dicit se praeferre lectioni *omine*, non dicit quid sit in M^a, nec IGronovius. in eo tamen esse *nomine*, ut in GR et aliis, videtur. *omine* reperit Broterius in HO et alio, idque praetulit. nunc vulgatum nec mihi displicet; videturque fortius *nomine*, si id est pro *caussa*, non ut illud nomen illi familiae usitatum, proprium ac perpetuum fuerit. AM^a *Brinno:* quibus consentiunt G et ed pr, in quibus *Brino;* nisi quod haec semel *Brumo,* quod favet Lipsii coniecturae. nec aliud est *Breno* et *Brenno,* quod Puteolanus Beroaldus Alciatus habent. Rhenanus induxit e B *Brinio:* ipse tamen magis inclinat in *Brinno.* et tamen illud omnes secuti sunt, usque ad Ryckium, qui *Brinno* cum IGronovio edidit. Ern.

5. *more gentis*] mos igitur ille ignotus Romanis, eo quidem aevo. nam postea irrepsit, sed non nisi cum barbaris. Galli Gothi Franci hunc in cooptando principe ritum habuerunt; et notavit atque exemplis firmavit PPithoeus. illum vide Subseciv. 2 6. sed addo etiam Graecis levationem hanc in scutum usurpatam inter solennia principatus. Zonaras de Hypatio 14 6, qui seditiose contra Iustinianum electus, *καὶ ἐπὶ ἀσπίδος αὐτὸν μετάρσιον ἄραντες ἀναγορεύουσι βασιλέα.* Nicephorus Gregoras 1 2 de Theodoro Ducae filio: *ἀνηγορεύετο δ' ὕστερον βασιλεὺς παρ' ἑκόντων τῶν ὑπηκόων ἁπάντων, καθεσθεὶς ἐπ' ἀσπίδος κατὰ τὸ ἐν τούτοις ἐπικρατοῦν ἔθος.* Curopalates de officiis Aulae c. 17: *ὁ νέος βασιλεὺς ἐπὶ σκουταρίου καθεσθεὶς ἐπαίρεται ἐς ὕψος.* in Excerptis Georgii Pachymerii 2 4: *imperatorio clypeo insidet is qui imperio destinatur.* adde Zosimum 3 9 in electione Iuliani. Lips. *umeris* M^a.

7. *proximo occupato Oceano*] legam *proxima occupatu Oceano irrumpit*, hac mente ut Brinio duarum cohortium castra, quae finitima Caninefatibus, per Oceanum irruperit. et accedit quod in M^a est *proxima occupata.* Lips. recepit Pichena. ABG *proximo occupata Oceano.* ed pr consentit cum M^a. ceterae usque ad Pichenam *proximo occupato Oceano.* Ern.

8. *providissent* M^a.

nos invadunt. simul excidiis castellorum imminebant; quae a praefectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. signa vexillaque et quod militum in superiorem insulae partem congregantur, duce Aquilio primipilari, nomen magis exercitus quam robur: quippe viribus cohortium abductis Vitellius e proximis Nerviorum Germanorumque pagis segnem
16 numerum armis oneraverat. Civilis dolo grassandum ratus incusavit ultro praefectos quod castella deseruissent: se cum cohorte, cui praeerat, Canninefatem tumultum compressurum; illi sua quisque hiberna repeterent. subesse fraudem consilio et dispersas cohortes facilius opprimi, nec Brinnonem ducem eius belli sed Civilem esse patuit, erumpentibus paulatim indiciis, quae Germani, laeta bello gens, non diu occultaverant. ubi insidiae parum cessere, ad vim transgressus Canninefates Frisios Batavos propriis cuneis componit. directa ex diverso acies haud procul a flumine Rheno, et obversis in hostem navibus, quas incensis castellis illuc appulerant. nec

4. *congregantur*] ed pr *congregabantur*, non male. Ern. *Aquillio* vulgo.

5. *viribus cohortium abductis*] bona et fida lectio e libris. frustra Rhenanus e B admutilato codice turbat, miscet. Vitellius quidem non cohortes ipsas aut legiones omnes e Germania abduxit: sed illis, manentibus nomine et specie, valentissimum quemque militem subtraxit. id est, vires cohortium abduxit, ut hic ait. Lips. nempe quia in ms abfuerat *quippe viribus*, Rhenanus correxit *robur, cohortibus abductis, Vitellius* etc. eadem verba absunt a G, qui insuper habet *abductum*, refertque ad *numerum*. ed pr *quibus viribus c. adductis*. Puteolanus *quippe v. c. adductis* cum seqq usque ad Rhenanum, quem ceteri deinde secuti sunt usque ad Lipsium, qui edidit quod est in textu. mox pro *proximis* ed pr *primis*, solenni confusione. Ern.

9. *tumulum* B. *compressurum* bene e B edidit Rhenanus. sic ante ed pr, sic R. ceteri ante Rhenanum dedere *oppressurum*, quod est et in G. paullo post R et ed pr *ducem esse belli*, *sed Civilem*, *eis patuit*. in vulgata lectione *eius* languet, in altera *eis*; quod si deleatur, *ducem esse belli* praetulerim. Ern.

11. A et ed pr *nec Brinnonem esse ducem belli sed Civilem eis patuit*. mox *indiciis quae occultaverant*, pro *indiciis coniurationis quam* etc. v. ad A. 1 4. deinde in G verba *propriis cuneis* in margine sunt a manu secunda. Ern. *eius* pro *esse* M_a et, omisso *patuit*, B.

15. *directa ex diverso acies*] sic libri omnes, nisi quod pr (et B) *detecta*, vitiose. [*derecta* M^a.] at Pichena corrigebat *acie*, quia sequitur *obversis navibus*; quod placet. mox pro *quas* ed pr (et B) *quasi*. et sic volebat Rhenanus: sed operae non paruere. itaque illud in omnibus sqq est, et simul *appulerat*, vitio operarum; quod tamen usque ad Lipsium servatum. infra *centurionesque eadem volentis* in G sunt in margine a manu secunda. Ern.

diu certato Tungrorum cohors signa ad Civilem transtulit; perculsique milites improvisa proditione a sociis hostibusque caedebantur. eadem etiam navibus perfidia. pars remigum e Batavis, tanquam imperitia, officia nautarum propugnatorumque impediebant. mox contra tendere, et puppes hostili ripae obicere. ad postremum gubernatores centurionesque, nisi eadem volentis, trucidant donec universa quattuor et vi-
17 ginti navium classis transfugeret aut caperetur. clara ea victoria in praesens, in posterum usui; armaque et naves, quibus indigebant, adepti magna per Germanias Galliasque fama libertatis auctores celebrabantur. Germaniae statim misere legatos auxilia offerentes. Galliarum societatem Civilis arte donisque affectabat, captos cohortium praefectos suas in civitates remittendo, cohortibus, abire an manere mallent, data potestate. manentibus honorata militia, digredientibus spolia Romanorum offerebantur. simul secretis sermonibus admonebat malorum quae tot annis perpessi miseram servitutem falso pacem vocarent. Batavos, quanquam tributorum expertes, arma contra communes dominos cepisse. prima acie fusum victumque Romanum. quid si Galliae iugum exuant? quantum in Italia reliquum? provinciarum sanguine provincias vinci. ne Vindicis aciem cogitarent: Batavo equite protritos Aeduos Arvernosque; fuisse inter Verginii auxilia Belgas, vereque reputantibus Galliam suismet viribus concidisse. nunc easdem omnium partes, addito, si quid militaris disciplinae in castris Romanorum viguerit. esse secum veteranas cohortes, quibus nuper Othonis legiones procubuerint. servirent Syria Asiaque et suetus regibus Oriens: multos adhuc in Gallia vivere ante tributa genitos. nuper certe caeso Quintilio Varo pulsam e Germania servitutem, nec Vitellium principem sed Caesarem Augustum bello provocatum. liber-

22. *Vindicis*] deest B spatio relicto.

28. *multos adhuc in Gallia*] caute vide legas. si enim de prima servitute et stipendio quod Caesar imposuit capis, capieris. quomodo enim vera haec adsertio, cum ab eo tempore ad hunc diem anni sint inter fere cxx? nec tam vitales, ut opinor, tunc nostri Galli. sed ad Augustum eiusque aevum id referri verius erit; qui censum tributumque instituit, quod penderent Galli, idque in consulatu suo septimo. ad quam rationem nihil absurdi aut vani in hac oratione Civilis. Lips.

tatem natura etiam mutis animalibus datam, virtutem proprium hominum bonum. deos fortioribus adesse. proinde adriperent vacui occupatos, integri fessos. dum alii Vespasianum alii Vitellium foveant, patere locum adversus utrumque.

18 sic in Gallias Germaniasque intentus, si destinata provenissent, validissimarum ditissimarumque nationum regno imminebat. at Flaccus Hordeonius primos Civilis conatus per dissimulationem aluit. ubi expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Batavorum insula Romanum nomen trepidi nuntii afferebant, Munium Lupercum legatum (is duarum legionum hibernis praeerat) egredi adversus hostem iubet. Lupercus legionarios e praesentibus, Ubios e proximis, Treverorum equites haud longe agentis raptim transmisit, addita Batavorum ala, quae iam pridem corrupta fidem simulabat, ut proditis in ipsa acie Romanis maiore pretio fugeret. Civilis captarum cohortium signis circumdatus, ut suo militi recens gloria ante oculos, et hostes memoria cladis terrerentur, matrem suam sororesque, simul omnium coniuges parvosque liberos consistere a tergo iubet, hortamenta victoriae vel pulsis pudorem. ut virorum cantu, feminarum ululatu sonuit acies, nequaquam par a legionibus cohortibusque redditur

1. *mutis*] Acidalius coniicit *brutis.* quasi non *muta* eadem quae bruta, et quidem elegantius. v. ad Senecam ep. 90. Gron. Cicero N. D. 2 53: *an bestiarum? nihilo probabilius deos mutarum et nihil intelligentium caussa tantum laborasse.* sc. *mutae* non intelligendum quae soni nihil edant, sed quae loqui non possint. G tamen *multis*, sed ita ut *l* supra adscriptum sit; item ed pr. ea verba in mss confundi dudum alii notarunt. Ern.

2. *hominis*] ABM^a^ et ed pr *hominum*; quod cum IGronovio recepimus. nam et alia sunt in Tacito similiter desinentia. v. IGronovium ad H 3 11. Ern.

3. *vacui occupatos*] intellige in utroque *aliis bellis. arripere* autem pro vim inferre, bellum, eleganter. Ern.

4. *utrimque* M^a^.

10. *Mummium*] BGM^a^ et alii *Munium.* idem videtur dare voluisse Spirensis in ed pr, ubi *munivit.* nam aliis locis est *Munius*, ut c. 22. ubi et Puteolanus sic, ceterae edd *Mumius.* vera et antiqua scriptura *Mummius*, quam et Ryckius expressit. fuisse legatum legionis, non legatum simpliciter, patet e c. 22. Ern. Ma ubique *Munius*, B c. 22 *Mumius.*

13. *agentes* vulgo.

15. *fugeret*] B *fungeretur*, male. Ern.

19. *pulsus* M^a^.

21. *nequaquam par*] quod valde Romani observabant, et velut omen habebant eventus. Appianus in Parthicis 27: *Crassus iussit eos clamorem tollere; in quo maxime militum maestitia deprehensa est, exilem et dissonum clamorem edentium. contra a barbaris clarus et fortis est redditus.* Lips.

clamor. nudaverat sinistrum cornu Batavorum ala transfugiens statimque in nos versa. sed legionarius miles, quanquam rebus trepidis, arma ordinesque retinebat. Ubiorum Treverorumque auxilia, foeda fuga dispersa, totis campis palantur. illuc incubuere Germani; et fuit interim effugium legionibus in castra quibus Veterum nomen est. praefectus alae Batavorum Claudius Labeo, oppidano certamine aemulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares vel, si retineretur, semina discordiae praeberet, in Frisios avehitur.

19 Isdem diebus Batavorum et Canninefatium cohortes, cum iussu Vitellii in urbem pergerent, missus a Civile nuntius assequitur. intumuere statim superbia ferociaque, et pretium itineris donativom, duplex stipendium, augeri equitum numerum, promissa sane a Vitellio, postulabant, non ut assequerentur, sed causam seditioni. et Flaccus multa concedendo nihil aliud effecerat quam ut acrius exposcerent quae sciebant negaturum. spreto Flacco inferiorem Germaniam petivere, ut Civili iungerentur. Hordeonius adhibitis tribunis centurionibusque consultavit num obsequium abnuentes vi coerceret. mox insita ignavia et trepidis ministris, quos ambiguus auxiliorum animus et subito delectu suppletae legiones angebant, statuit continere intra castra militem. dein paenitentia, et arguentibus ipsis qui suaserant, tanquam secuturus, scripsit Herennio Gallo legionis primae legato, qui Bonnam obtinebat, ut arceret transitu Batavos: se cum exercitu tergis eorum haesurum. et opprimi poterant, si hinc Hordeonius inde Gallus, motis utrinque copiis, medios clausissent. Flaccus omisit inceptum, aliisque litteris Gallum monuit ne terreret abeuntes. unde suspicio sponte legatorum excitari

7. *Claudius Labeo*] in G est in margine, B deest. mox G habet *oppidanorum*. male. deinde *esset invidia* A et ed pr. Ryckius coniiciebat *invidiae esset*, non male. mox *advehitur* ed pr ceteraeque ante Rhenanum. v. ad A. 16 2. Ern.

8. *invidia* BM[a].

10. *Bat. et Cann. cohortes*] ego auxiliares scriptas ex istis populis puto. quod patet e c. 20 initio. aliter sentit Schelius ad Hygin. p. 87. Ern.

16. *aliud* B deest.

24. *Bonnam*] G *B. partem*, et in margine insuper additum *exercitus* post *obtinebat*. sed *partem* est in litura. nempe est lectio ed pr, *bonam obtinebat partem exercitus*. mox *terreret* BGM[a] et edd pr, Puteolani Beroaldi Alciati; idque restituit Pichena. ceterae inde a Rhenano *teneret*, quod melius videbatur Freinshemio. Ern. *bona* B, *bonam* M[a].

bellum, cunctaque quae acciderant aut metuebantur, non inertia militis neque hostium vi sed fraude ducum evenire. Batavi cum castris Bonnensibus propinquarent, praemisere qui Herennio Gallo mandata cohortium exponeret. nullum sibi bellum adversus Romanos, pro quibus totiens bellassent: longa atque irrita militia fessis patriae atque otii cupidinem esse. si nemo obsisteret, innoxium iter fore: sin arma occurrant, ferro viam inventuros. cunctantem legatum milites perpulerant, fortunam praelii experiretur. tria milia legionariorum et tumultuariae Belgarum cohortes, simul paganorum lixarumque ignava sed procax ante periculum manus, omnibus portis erumpunt, ut Batavos numero impares circumfundant. illi veteres militiae in cuneos congregantur, densi undique et frontem tergaque ac latus tuti. sic tenuem nostrorum aciem perfringunt. cedentibus Belgis pellitur legio, et vallum portasque trepidi petebant. ibi plurimum cladis: cumulatae corporibus fossae, nec caede tantum et volneribus, sed ruina et suis plerique telis interiere. victores colonia Agrippinensium vitata, nihil cetero in itinere hostile ausi, Bonnense praelium excusabant, tanquam petita pace, postquam negabatur, sibimet ipsi consuluissent.

1. *cunctaque quae acc.*] haec est scriptura AMa, G (in quo tamen *quae* excidit), edd ante Rhenanum omnium, nisi quod in pr *que* abest. itaque merito restituit IGronovius pro vulgato *quin cuncta*, quod est e coniectura Rhenani, ducta e B, in quo corrupte erat *qui cunctaque*. Ern.

2. *fraude ducum evenire*] vocem sustuli, *metuebantur*, auctore V, quae perperam hic inserta et de priore linea repetita. Lips. est vitium operarum [immo B], quod ex ed Rhenani ad ceteras propagatum est. Ern.

3. *Bononiensibus* B, qui 19. *Bononiense*.

4. *exponerent*] BMa et ed pr *exponeret*, quod probat IGronovius. sic et R. ad rem nihil interest. recepit tamen Broterius. Ern. *Herrennio* Ma.

11. *ignavia*] sic mss et edd ante Rhenanum, qui correxit *ignava*, recte; nec ullo modo *ignavia* ferri potest; ut mirum sit a Gronoviis id esse repetitum. mox *circumdant* male B; quod tamen probat Rhenanus. syllaba excidit, ut alias. Ern. mox *manibus* B, *rumpunt* BMa.

13. *veteres militiae*] ipsa est Taciti phrasis, et egregia restitutio Florentino codici debetur atque industriae Pichenae. Lips. sic et in V et ed pr. altera lectio *veteris militiae memores* alii ms et edd inde a Puteolano usque ad Lipsii posteriores edd, quae post Pichenae ed prodiere. post *in cuneis* male edd Puteolani, seqq usque ad Pichenam. *in cuneos* verum est, quod habent AMa et ed pr, ex qua male in nota Gruteri apud Gronovios laudatur *in aeneis*. Ern. B *veteris militie inciviles congr*.

14. vulgo *aciem nostrorum*.

18. *interire* Ma.

19. *bonense* Ma.

21 Civilis adventu veteranarum cohortium iusti iam exercitus ductor, sed consilii ambiguus et vim Romanam reputans, cunctos qui aderant in verba Vespasiani adigit, mittitque legatos ad duas legiones quae priore acie pulsae in Vetera castra concesserant, ut idem sacramentum acciperent. redditur responsum, neque proditoris neque hostium se consiliis uti: esse sibi Vitellium principem, pro quo fidem et arma usque ad supremum spiritum retenturos; proinde perfuga Batavus arbitrum rerum Romanarum ne ageret, sed meritas sceleris poenas exspectaret. quae ubi relata Civili, incensus ira universam Batavorum gentem in arma rapit. iunguntur Bructeri Tencterique et excita nuntiis Germania ad praedam famamque.

22 adversus has concurrentis belli minas legati legionum, Munius Lupercus et Numisius Rufus, vallum murosque firmabant. subversa longae pacis opera, haud procul castris in modum municipii exstructa, ne hostibus usui forent. sed parum provisum ut copiae in castra conveherentur: rapi per-

8. *perfuga*] edd Puteolani Beroaldi Alciati *perfugus*. videtur Puteolanus in codice *profuga* habuisse, atque inde fecisse *perfugus*. nam illae voces saepe in mss permutantur a librariis, ignaris *perfugam* pro desertore dici. v. Drak. ad Liv. 22 23. post *arbitrium* BGM[a] et ed pr. ceterae omnes *arbitrum*. illud praefert IGronovius, recte. v. ad A. 13 14. ceterum utrumque latine dicitur. mox pro *quae* male *quippe* edd Beroaldi Alciati. puto esse vitium operarum in ed Beroaldi. Ern.

13. *concurrentis*] non est *ingruentis* simpliciter, ut Ryckius interpretatur, sed undique ingruentis, propter concursum populorum ad Civilem. sic *concursum occupationum* dixit Cicero ep. 7 33. Ern. vulgo *belli concurrentis*.

munius M[a].

14. *Numisius Rufus*] μνημονικὸν ἁμάρτημα putat Savilius. nam solum Lupercum *duarum legionum hibernis praefuisse* c. 18, nec Numisium ad Vetera fuisse sed apud legionem xvi, cuius castra ad Novesium. primum argumentum infirmum. nam etsi pares legati legionum, tamen ei potuit a legato Hordeonio summa rei tradita esse, ut ei alter parere cogeretur, ut Voculae c. 24. dein c. 26 xiii legio Novesii est, legato Gallo; quamquam de legione ambigi potest. v. ibi not. Ern.

15. *longae pacis opera* i. e. procestria, et quae aedificari ante castra solent, usibus lixarum aut advenarum. me vide Milit. 5 1. Lips.

16. *parum provisum ut*] itane in litterae unius salebra viri docti haeserint? nam *ni* antea legebatur, non *ut*, velut nos emendavimus. itaque consensu Vertranius et Rhenanus corrigunt, *sed parvum provisum, ni copiae*. et provisum interpretantur commeatum, annonam. ludibria. nostra sententia clara. peccatum, inquit, in eo a ducibus, quod, dum aedificia pro castris diruuntur, commeatum aliaque tolerandae obsidioni diripi permisere potius quam ut in castra conveherent ad usum. Lips. ed pr (et BM[a]) *vi*. *ni* tamen defendunt Salinerius et Ryckius, et sic capiunt: sed parum consultum castris erat diruendis procestriis, si non curaretur simul ut inde copiae

misere. ita paucis diebus per licentiam absumpta sunt quae adversus necessitates in longum suffecissent. Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens, utramque Rheni ripam, quo truculentior visu foret, Germanorum catervis complet, assultante per campos equite. simul naves in adversum amnem agebantur. hinc veteranarum cohortium signa, inde depromptae silvis lucisve ferarum imagines, ut cuique genti inire praelium mos est, mixta belli civilis externique facie obstupefecerant obsessos. et spem oppugnantium augebat amplitudo valli, quod duabus legionibus situm vix quinque milia armatorum tuebantur. sed lixarum multitudo turbata pace
23 illuc congregata et bello ministra aderat. pars castrorum in collem leniter exsurgens, pars aequo adibatur. quippe illis hibernis obsideri premique Germanias Augustus crediderat, neque unquam id malorum ut oppugnatum ultro legiones

in castra conveherentur alendis per obsidionem militibus. non male. et sic mss plures, unde recepit Broterius. mihi tamen *ut* rectius videtur sensu meo, propter formam orationis. *nam rapi permisere.* Ern.

3. vox *utramque* B abest. et vero, cur utramque ripam milite compleverit, cum haec in altera gesta? inducatur igitur id verbi, aut rescribatur *utrimque.* id enim veri speciem habet, supra infraque castra militem locatum, ad obsessorum terrorem. Lips. sed bene defenditur *utramque* a Pichena; idque habent libri praeter B omnes. consulto utramque ripam implevit milite, ut abundare copiis videretur, et tanto plus adspectus terroris incuteret. Ern. mox B *visui.*

7. *lucisque*] sic libri nostri, non *iugisque.* enimvero in sacris Germanorum lucis ferina ista signa. Tacitus de moribus gentis 7: *effigiesque et signa quaedam detracta lucis in proelium ferunt.* Lips. ed pr *lucisve.* ceterae usque ad Lipsium *iugisque,* quod et BG habent. [Mª *iuusgue.*] Broterius suspectum habet *lucisque* l. c. ut e Mor. Germ. additum. proprium in hac re est verbum *lucis,* ut ex illo loco et aliis patet; id adeo deleri non potest, si *silvis* quis deleri malit, frequens est verbo speciei addere genus, lucis silvas. Ern.

8. *iuxta*] puto germanum esse. Romanus tamen codex itemque Mª *mixta belli civilis.* non item male. Lips. Romanus codex est ed pr. eam lectionem bene recepit Pichena. G edd Puteolani Beroaldi Alciati *iusta,* Rhenani seqq *iuxta;* quod sane eundem sensum efficeret, si a libris scriptis firmaretur. Ern. est in B. cf. IFGronovius Obs. 1 17.

11. *armatorum Rom.*] verbum *Romanorum* agnoscunt omnes mss praeter B et edd ante Rhenanum; a quo deletum restituit Pichena. recte *Romanorum* additum dicit Pichena, ut *armatos* a lixis et id genus hominibus distinguantur, quos ad belli ministeria adsumtos mox dicit Tacitus. Ern.

13. *assurgens*] ABMª et ed pr *exsurgens.* eodem verbo usus est H. 2 14. et huic potius alterum substitutum a librariis videtur, quod tritum est usu, quam *exsurgens* illi. Ern.

14. *crediderat*] intellige timuerat; numquam eo rem redituram putarat. est durus loquendi modus, sed in quo libri omnes consentiunt. Ern.

nostras venirent. inde non loco neque munimentis labor additus: vis et arma satis placebant. Batavi Transrhenanique, quo discreta virtus manifestius spectaretur, sibi quaeque gens consistunt, eminus lacessentes. post ubi pleraque telorum turribus pinnisque moenium irrita haerebant et desuper saxis volnerabantur, clamore atque impetu invasere vallum, appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum. scandebantque iam quidam, cum gladiis et armorum incussu praecipitati sudibus et pilis obruuntur, praeferoces initio et rebus secundis nimii. sed tum praedae cupidine adversa quoque tolerabant. machinas etiam, insolitum sibi, ausi. nec ulla ipsis sollertia: perfugae captivique docebant struere materias in modum pontis, mox subiectis rotis propellere, ut alii superstantes tanquam ex aggere praeliarentur, pars intus occulti muros subruerent. sed excussa balistis saxa stravere informe opus. et crates vineasque parantibus adactae tormentis ardentes hastae, ultroque ipsi oppugnatores ignibus petebantur, donec desperata vi verterent consilium ad moras, haud ignari paucorum dierum inesse alimenta et multum imbellis turbae. simul ex inopia proditio et fluxa servitiorum fides ac fortuita belli sperabantur.
4 Flaccus interim cognito castrorum obsidio, et missis per Gallias qui auxilia concirent, lectos e legionibus Dillio Voculae duodevicesimae legionis legato tradit, ut

1. *labor additus*] formula Virgiliana, G. 1 150: *mox et frumentis labor additus*, sed alio sensu. h. l. est, nihil artis aut operae adsumtum ad locum munitiorem operibus reddendum, ut maior in oppugnando labor esset. Ern.

3. *sibi quaeque gens*] durius dictum pro *seorsim*, non permixti inter se. Rhenanus coniiciebat *simul*; quae verba et alibi confusa notarat. si quid mutandum, malim *soli.* sic infra c. 46: *separatim assistere.* mox (5) pro *haerebant* AV et ed pr *pendebant*, quod magis placebat Grutero. Ern. mox B *oppositis.*

7. *per testudinem suorum*] explico in Poliorc. 1 5. Lips.

scandebantque iam quidam] haec interpunctio est a Pichena, auctore M^a^. nam ante coniungebantur haec cum antecedentibus et punctum erat post *vallum.* sed eadem interpunctio in ed pr. infra ed pr *nec ullam sibi ipsis solertiam*, et post *docebant.* Ern. *scandebant* sine copula B.

12. *struere materias*] sic edidit primus Rhenanus (e B), idemque est in G. ante erat *machinas.* materias struebant in modum pontis, i. e. e trabibus conficiebant machinas altas, in quibus ut pontibus consisterent. Ern.

13. *suprastantes* B.

22. *e legionibus*] praepositio addita a Pichena [auctore Mureto]. *duodevicesimae* idem restituit, ut alibi. at *duo et vicesimae* edd pr, Rhenani, seqq usque ad Pichenam et BMO. unde restituit Broterius. v. ad H. 1 55. Ern.

quam maximis per ripam itineribus celeraret, ipse pavidus, invalidus corpore, invisus militibus. neque enim ambigue fremebant emissas a Magontiaco Batavorum cohortes, dissimulatos Civilis conatus, adsciri in societatem Germanos. non Primi Antonii neque Muciani ope Vespasianum magis adolevisse. aperta odia armaque palam depelli: fraudem et dolum obscura eoque inevitabilia. Civilem stare contra, struere aciem: Hordeonium e cubiculo et lectulo iubere quicquid hosti conducat. tot armatas fortissimorum virorum manus unius senis valetudine regi. quin potius interfecto traditore fortunam virtutemque suam malo omine exsolverent. his inter se vocibus instinctos flammavere insuper adlatae a Vespasiano litterae, quas Flaccus, quia occultari nequibant, pro concione recitavit, vinctosque qui attulerant ad Vitellium misit. sic mitigatis animis Bonnam, hiberna primae legionis, ventum. infensior illic miles culpam cladis in Hordeonium vertebat: eius iussu directam adversus Batavos aciem, tanquam a Magontiaco legiones sequerentur; eiusdem proditione caesos, nullis supervenientibus auxiliis. ignota haec ceteris exercitibus, neque imperatori suo nuntiari, cum accursu tot

1. *pavidus torpere*] quaedam editiones *navibus invalidus corpore*. forte *pavidus*, *invalidus*: *torpere*. duplex certe vitium et segnitas huic seni, corporis animique. Lips. lectio *navibus invalidus corpore* est et in AMR et ed pr; nec in alia ed reperi. unde Pichena coniiciebat *pavidus*, *invalidus corpore*. IGronovius *navibus* suspicatur factum ex *ignavus*. ceterum Pichenae correctionem recepit. Ern. B *navibus corpore invisus mil.*

2. *premebant* ABM[a].

4. *adsciri* M[a] et edd ante Rhenanum qui e B praetulit *acciri*. vetus Pichena restituit. idem verbum c. 80. de eo diximus ad Agr. 19. Ern.

6. *aperta odia, armaque*] Sallustiana imitatio est in or. 2 ad Caesarem. *hostem adversum deprimere homini strenuo haud difficile est: occulta pericula neque vitare neque facere bonis in promptu est.* Lips.

10. *traditorem* pro proditore non dixere veteres. nec huc pertinent *traditores* Christiani, quos Ryckius affert. NHeinsius corrigit *interfecto traditore*, nempe custodiae, quae ad imperatorem adduceret. alii malunt *proditore*, quod magis placet: nam illud durius, sive custodiae intelligas sive hostibus. mox ei c. 25 *proditio* exprobratur. *tradere* et *prodere* in libris permutari aliquot locis notavit ad Livium Drakenborchius. mox ed pr *a malo omine*. Ern. M[a] *homine exsolveret*.

12. *vocis* B. *insistentes*] alii *instinctos*. Lips. hoc verum, beneque receptum a Pichena, auctore M[a]. consentit AR et ed pr. similiter Tacitus A 2 46. Ern.

15. *Bonam* M[a] et

17. *derecta*.

provinciarum exstingui repens perfidia potuerit. Hordeonius exemplaria omnium litterarum, quibus per Gallias Britanniamque et Hispanias auxilia orabat, exercitui recitavit, instituitque pessimum facinus, ut epistolae aquiliferis legionum traderentur; a quis ante militi quam ducibus legebantur. tum e seditiosis unum vinciri iubet, magis usurpandi iuris quam quia unius culpa foret. motusque Bonna exercitus in coloniam Agrippinensem, affluentibus auxiliis Gallorum, qui primo rem Romanam enixe iuvabant: mox valescentibus Germanis pleraeque civitates adversum nos armatae spe libertatis et, si exuissent servitium, cupidine imperitandi. gliscebat iracundia legionum, nec terrorem unius militis vincula indiderant. quin idem ille arguebat ultro conscientiam ducis, tanquam nuntius inter Civilem Flaccumque falso crimine testis veri opprimeretur. conscendit tribunal Vocula mira constantia, prehensumque militem ac vociferantem duci ad supplicium iussit. et dum mali pavent, optimus quisque iussis paruere. exin consensu ducem Voculam poscentibus, Flaccus
26 summam rerum ei permisit. sed discordes animos multa efferabant, inopia stipendii frumentique, et simul delectum tributaque Galliae aspernantes, Rhenus incognita illi caelo sic-

2. BGM[a] *exemplares*, edd omnes *exemplaria*. Ern.

4. cur *aquiliferis?* quia legendae nimirum ad signa i. e. in principiis. facit omnino ad hunc morem, quod Spartianus in Pescennio Nigro 4 refert ex epistola MAntonini imperatoris: *itaque misi litteras recitandas ad signa.* Lips. si aquiliferi centuriones primipilares, ut supra diximus placere Fabretto, alia caussa instituti erit. nam per centuriones talia vulgari solita. mox Lipsius volebat legi *legantur*, sine necessitate. verba posteriora dicuntur e persona Taciti. A *duci*. Ern.

6. *usurpandi iuris*] Vaticanum iure sequor in elegantissimo genere dicendi. nam vulgati scilicet *caussa* inculcaverant, sine caussa. prisci autem hac brevitate sermonis usi saepe. Sallustius Iug. 88: *quae postquam gloriosa modo neque belli patrandi cognovit.* Livius 27 9: *ea prodendi imperii Romani, tradendae Annibali victoriae esse.* Plautus Rud. 5 3 18: *iusiurandum rei servandae, non perdundae conditum est.* Ulpianus: *siquis evitandi criminis id egit, ut rei publicae caussa abesset.* recte enim ita liber M[a]. Lips. abest *caussa* etiam ab ed pr. Ern. et a BR.

10. *armatae*] BM[a] et ed pr *arma*, quod recepit IGronovius intelligique vult *sumsere*, quod additur in A. sane *armis* saepe *armati* substituti in libris scriptis, ut pluribus locis ad Livium docuit Drakenborchius. sed mihi durior illa ellipsis videtur. haesit fortasse librarius in verbo, quod hic significat arma cepere. itaque non ausus sum imitari Gronovium. in ed pr excidit *nos*, ut in A. Ern. *armai* Furia.

21. *illi* abest a BG. Ern.

citate vix navium patiens, arti commeatus, dispositae per omnem ripam stationes, quae Germanos vado arcerent, eademque de causa minus frugum et plures qui consumerent. apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipsa aquarum penuria, tanquam nos amnes quoque et vetera imperii munimenta desererent. quod in pace fors seu natura, tunc fatum et ira dei vocabatur.

Ingressis Novesium tertia decima legio coniungitur. additus Voculae in partem curarum Herennius Gallus legatus; nec ausi ad hostem pergere, loco cui Gelduba nomen est castra fecere. ibi struenda acie, muniendo vallandoque et ceteris belli meditamentis militem firmabant. utque praeda ad virtutem accenderetur, in proximos Gugernorum pagos, qui societatem Civilis acceperant, ductus a Vocula exercitus.
27 pars cum Herennio Gallo permansit. forte navem haud procul castris, frumento gravem, cum per vada haesisset, Germani in suam ripam trahebant. non tulit Gallus, misitque subsidio cohortem. auctus et Germanorum numerus, paulatimque adgregantibus se auxiliis acie certatum. Germani multa cum strage nostrorum navem abripiunt. victi, quod tum in morem verterat, non suam ignaviam sed perfidiam legati culpabant. protractum e tentorio, scissa veste, verberato corpore, quo pretio, quibus consciis prodidisset exercitum, dicere iubent. redit in Hordeonium invidia. illum auctorem

8. XIII *legio*] A et ed pr XVI. ceterae edd vulgatum habent. eiusdem legionis iterum mentio infra c. 62. ibi quoque XVI M[a]. sed A et ed pr XIII. ex quibus patet ex priori loco petitum argumentum Pichenae pro legione XIII adversus Mercerum, corrigentem c. 62 XVI, nil valere. illud efficacius, quod 3 22 legio XVI a Vitellio in Italiam abducta dicitur. sed et aliae ab eo abductae tum, in hoc bello memorantur. ERN.

10. *loco Gelduba nomen est*] ed pr habet *loco, cui G. n. est*, quod cum Grutero verum puto. scio formulam illam usitatam Livio: sed ubi ea occurrit, semper praecedit *ibi* aut simile quid. idque ubi est, male pronomen inseritur, ut fit subinde in libris. quod hic secus est, ubi nil praecessit ad quod verba *loco G. n. est* referantur. noster infra c. 84: *loco cui nomen Rhacotis*. ita omnes libri. mox *incenderetur* edd Puteolani sqq usque ad Pichenam. G *incederetur* vitiose. paullo post *Vocula* sine praepositione BM[a] et edd pr, Rhenani, Gryphii. ceteri libri addunt. A *Voculae*. ERN. B *accederetur*.

13. *Gugernorum*] de scriptura nominis v. ad 5 16. ERN.

18. *et*] edd Puteolani Beroaldi Alciati *est*, male. item mox *arripiunt*, quod est etiam in ed pr. ceterae inde a Rhenano omnes *abripiunt*, consentiente BG. ERN.

sceleris, hunc ministrum vocant, donec exitium minitantibus exterritus proditionem et ipse Hordeonio obiecit; vinctusque adventu demum Voculae exsolvitur. is postera die auctores seditionis morte affecit. tanta illi exercitui diversitas inerat licentiae patientiaeque. haud dubie gregarius miles Vitellio fidus, splendidissimus quisque in Vespasianum proni. inde scelerum ac suppliciorum vices et mixtus obsequio furor, ut contineri non possent qui puniri poterant.

28 At Civilem immensis auctibus universa Germania extollebat, societate nobilissimis obsidum firmata. ille, ut cuique proximum, vastari Ubios Treverosque, et aliam manum Mosam amnem transire iubet, ut Menapios et Morinos et extrema Galliarum quateret. actae utrobique praedae, infestius in Ubiis, quod gens Germanicae originis eiurata patria Romanorum nomen, Agrippinenses, vocarentur. caesae cohor-

9. *immensum*] locum recte ita purgavimus, cum legeretur *immensis actibus* vulgo. in Covarruviano erat *auctibus*, in Rodolphi codice *laudibus*. quae omnes externae et addititiae voces, pro libito explentium. at mihi V ille bonus bene praeivit, qui legit *immensis universa Germania.* ex quo phrasim facile elicui Tacito et Sallustio notam. noster A. 3 30: *opumque, quis domus illa immensum viguit, primus accumulator.* Sallustius 3 Hist. ap. Non. 1 83: *neque iam sustineri poterant, immensum aucto mari et vento gliscente.* nec tamen absurde etiam scripseris *immensum quantum.* nam Vaticano certe spatium aliquod post eam vocem est, quasi altera defiat. Pichenae quidem placere video ex M^a *immensis auctibus;* quod interpretatur auctum valde viribus copiisque, a Germanis. ut quisque volet: at nimia pro re et vero illa locutio sit *immensis auctibus.* ubi haec tam magna? ne dicam *immensa.* LIPS. Pichenae correctionem omnes postea recepere. recte. *actibus* edd omnes ante Lipsium. *actus* et *auctus*, ut ipsa verba *agere* et *augere*, saepe in libris confunduntur, v. Drak. ad Liv. 4 2, 21 61. bene comparavit Acidalius Vell. 2 40: *huius viri fastigium tantis auctibus fortuna extulit;* ususque eo verbo aliquoties Livius, ut ll. cc. ERN. B *inmensis artibus.*

12. *transire*] Faernus Acidalius Freinshemius corrigunt *transiri*, aut *et aliam manum.* excusari vulgatum [*alia manu*] utcunque potest, si intelligas *duces populorum.* mox *quateret* mss et edd veteres ante Rhenanum, nisi quod pr vitiose *quaereret.* refer ad *manum.* Rhenanus correxit (e B) *quaterent*, quod omnes secuti sunt usque ad Ryckium. ERN.

14. *quos genus*] e B et Romano colligas, *quod gens*, et statim *vocarentur.* LIPS. ita placebat et Rhenano aliisque: aliis aliter. mox Lipsius aliique *Romano:* Gruterus per glossam additum *Romanorum nomen* (quod habent ABMR et ed pr), idque in textum venisse, dein mutatum esse in *R. nomine*, favente Ryckio. at IGronovius illud ipsum *Romanorum nomen* recepit, comparans illud *nomen ego Ausonius;* quem nos ob auctoritatem librorum secuti sumus. iidem libri *vocarentur:* ceteri inde a Puteolano usque ad Pichenam *vocarent.* ERN. B *quos gens.*

tes eorum in vico Marcoduro incuriosius agentes, quia procul ripa aberant. nec quievere Ubii quo minus praedas e Germania peterent, primo impune, dein circumventi sunt, per omne id bellum meliore usi fide quam fortuna. contusis Ubiis gravior et successu rerum ferocior Civilis obsidium legionum urgebat, intentis custodiis, ne quis occultus nuntius venientis auxilii penetraret. machinas molemque operum Batavis delegat: Transrhenanos praelium poscentis ad scindendum vallum ire, detrusosque redintegrare certamen iubet, superante multitudine et facili damno. nec finem labori nox
29 attulit. congestis circum lignis accensisque, simul epulantes, ut quisque vino incaluerat, ad pugnam temeritate inani ferebantur. quippe ipsorum tela per tenebras vana: Romani conspicuam barbarorum aciem, et si quis audacia aut insignibus effulgens, ad ictum destinabant. intellectum id Civili, et restincto igne misceri cuncta tenebris et armis iubet. tum vero strepitus dissoni, casus incerti, neque feriendi neque declinandi providentia. unde clamor acciderat, circumagere corpora, tendere arcus. nihil prodesse virtus, fors cuncta turbare, et ignavorum saepe telis fortissimi cadere. apud Germanos inconsulta ira: Romanus miles periculorum gnarus

10. *nec finem labori nox attulit*] ed Veneta *nec finem quidem labori.* videtur iste codex significare: *ne nox quidem finem labori attulit.* Gron. similiter OG *ne finem quidem labori.* ed Venetae (i. e. Puteolani) consentiunt Beroaldus Alciatus. vulgatum est ab ed pr et Rhenano; idque verum, quod et R habet. Gronovianam tamen correctionem, si libri magis faverent, probarem. Ern.

13. con *perspicuam* Ma.

14. *insignibus effulgens*] A addit *armis, insignia arma* non uno loco dixit Livius: sed et infra c. 46 *insignia* et *arma* distinguuntur. *insignia* de toto ornatu militari capienda. H. 1 38: *ut praetorianus aut legionarius suis insignibus distingueretur.* [*et fulgens* Ma.] mox *miscere* IGronovius; quod et ipsum latinum est, sed *misceri* melius, quod mss et edd veteres habent. Ern.

17. *casus incerti* omittit Ma. cuius margo *corsus inceptti.*

19. *tendere arcus*] mihi suspectum, et tibi, si attendes. quorsum hic arcus? de Germanis sermo est, quibus haud crebra ea arma. sed nec ille sensus ad Taciti sensum. mihi videbatur *tendere armis.* et ita solet. ubi periculum, eo armis tendimus. Lips. Acidalius malebat *iactus. arcus* certe verum esse vix potest. nam intelligitur *eo*, quod respondet τῷ *unde.* sed *arcus tendi* vulgo dicitur simpliciter, non *aliquo.* tela diriguntur in certum locum, non arcus, proprie. itaque Lipsiana correctio valde arridet; nec sufficit pro vulgata lectione demonstrasse aliquem usum arcus etiam inter Germanos fuisse. mox in ed pr excidit *virtus.* Ern.

21. *gnarus*] edd ante Rhenanum omnes, cum BGMa, *ignarus.* Ern.

ferratas sudes, gravia saxa non forte iaciebat. ubi sonus molientium aut appositae scalae hostem in manus dederant, propellere umbone, pilo sequi; multos in moenia egressos pugionibus fodere. sic exhausta nocte novam aciem dies ape-
30 ruit. eduxerant Batavi turrim duplici tabulato, quam praetoriae portae (is aequissimus locus) propinquantem promoti contra validi asseres et incussae trabes perfregere, multa superstantium pernicie. pugnatumque in perculsos subita et prospera eruptione. simul a legionariis peritia et arte praestantibus plura struebantur. praecipuum pavorem intulit suspensum et nutans machinamentum, quo repente demisso praeter suorum ora singuli pluresve hostium sublime rapti verso pondere intra castra effundebantur. Civilis omissa oppugnandi spe rursus per otium assidebat, nuntiis et promissis fidem legionum convellens.

31 Haec in Germania ante Cremonense praelium gesta, cuius eventum litterae Primi Antonii docuere, addito Caecinae edicto. et praefectus cohortis e victis, Alpinius Montanus, fortunam partium praesens fatebatur. diversi hinc motus animorum. auxilia e Gallia, quis nec amor neque odium in partes, militia sine affectu, hortantibus praefectis statim a Vitellio desciscunt: vetus miles cunctabatur. sed adigente Hordeonio Flacco, instantibus tribunis, dixit sacramentum, non voltu neque animo satis affirmans; et cum cetera iurisiurandi verba conciperent, Vespasiani nomen haesitantes aut
32 levi murmure et plerumque silentio transmittebant. lectae

9. *ruptione* B.

10. *pavorem*] AR *terrorem*.

13. *verso pondere*] machina fuit similis Archimedeae ap. Liv. 24 34. sed est aliquid obscuritatis in *verso pondere*. nam in sublime rapiebantur pondere tollenonis, e quo manus ferrea pendebat, in solum depresso, ut naves apud Livium. sed *rapti in altum* deinde dicuntur in castra *effusi verso pondere*, sc. conversione quadam ponderis et tollenonis ipsius, ut manus ferrea versus castra torqueretur, et rapti supra castra penderent atque ita in castra praecipites darentur, vel machinae totius, verso eius cardine. Ern. *infra* M^a^.

17. *Caecinae edicto*] is enim tum consul. videtur cohortatus esse edicto alias legiones, ut partes Flavianas amplecterentur. Ern.

18. *evictus alpinius* M^a^.

20. *neque* M^a^: vulgo *nec*. mox M^a^ *militiae*.

21. *praefectis*] *tribunis* B.

25. *verba conciperent*] ita, ut praeibantur verba, pronunciarent. verbum proprium in iureiurando; unde *conceptis verbis iurare*. eadem formula mox c. 41. Ern.

deinde pro concione epistolae Antonii ad Civilem suspiciones militum irritavere, tanquam ad socium partium scriptae, et de Germanico exercitu hostiliter. mox adlatis Geldubam in castra nuntiis eadem dicta factaque, et missus cum mandatis Montanus ad Civilem, ut absisteret bello neve externa armis falsis velaret: si Vespasianum iuvare adgressus foret, satisfactum coeptis. ad ea Civilis primo callide: post ubi videt Montanum praeferocem ingenio paratumque in res novas, orsus a questu periculisque quae per quinque et viginti annos in castris Romanis exhausisset, "egregium" inquit "pretium laborum recepi, necem fratris et vincula mea et saevissimas huius exercitus voces, quibus ad supplicium petitus iure gentium poenas reposco. vos autem Treveri ceteraeque servientium animae, quod praemium effusi totiens sanguinis exspectatis nisi ingratam militiam, immortalia tributa, virgas, secures et dominorum ingenia? en ego praefectus unius cohortis et Canninefates Batavique, exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatia excidimus, vel septa ferro fameque premimus. denique ausos aut libertas sequetur, aut victi iidem erimus." sic accensum, sed molliora referre iussum dimittit. ille ut irritus legationis redit, cetera dissimulans, quae
33 mox erupere. Civilis parte copiarum retenta veteranas co-

5. *externa armis*] clarius *externa arma*, hoc sensu, ne Civilis ultra tegeret perfidiam et rebellionem, neu, quod revera externum bellum erat, tegeret et velaret quasi pro Vespasiano sumtum et civile. Lips. nulla est necessitas ita corrigendi. *externa* sunt hostilia, hostilis animus, ut alibi. *armis* omnes scripti et edd ante Lipsium. itaque id post Ryckium et IGronovium restitui. sensus est, ne specie belli pro Vespasiano gerendi hostilem adversus Romanos animum tegere conaretur. Ern.

11. *laborum* M[a]: vulgo *laboris*. *cepi*] edd Puteolani Beroaldi Alciati *coepi* vitiose pro *cepi*, quod ceterae edd habent inde a Rhenano. sed BM[a] *recipi*, A et ed pr *recepi;* quod verum esse locus Virgilii arguit, quem haud dubie in animo habuit, Aen. 4 93: *egregiam vero laudem et spolia ampla refertis;* ubi etiam sufficiebat *fertis*. itaque recepi in textum. infra cum Ryckio edidi *praemium* pro *pretium*, quod alibi defendi, quia illud ABM[a] et ed pr habent, et ne bis eodem verbo utatur. sic placebat et IGronovio. Ern.

13. *vos autem*] *vosque* B.

19. *idem* M[a].

20. *molliora*] sic M[a], unde recepit Pichena cum seqq. consentit ed pr. at Puteolanus Beroaldus dedere *moliora*, quod eodem redit: nam saepe talis scriptura in veteribus libris. id mutatum est in *meliora* in ed Alciati, forte ab operis, velut vitiosum: nam alias presse Beroaldum sequitur. inde omnes *meliora*, quod tamen et AR habent. illud h. l. melius putavi. v. tamen ad 1 69, ubi paullo aliter est. Ern.

21. *rediit* vulgo.

hortes, et quod e Germanis maxime promptum, adversus Voculam exercitumque eius mittit, Iulio Maximo et Claudio Victore, sororis suae filio, ducibus. rapiunt in transitu hiberna alae Asciburgii sita; adeoque improvisi castra involavere ut non adloqui, non pandere aciem Vocula potuerit. id solum, ut in tumultu, monuit, subsignano milite media firmare. auxilia passim circumfusa sunt. eques prorupit, exceptusque compositis hostium ordinibus terga in suos vertit. caedes inde, non praelium. et Nerviorum cohortes, metu seu perfidia, latera nostrorum nudavere. sic ad legiones perventum; quae amissis signis intra vallum sternebantur, cum repente novo auxilio fortuna pugnae mutatur. Vasconum lectae a Galba cohortes ac tum accitae, dum castris propinquant, audito praeliantium clamore intentos hostis a tergo invadunt,

3. *filio*] Romanus codex et Rodolphus *viro*. Lips. in ed Romana, quam Lipsius laudat, non est *viro* sed *victores*, vitiose repetito verbo, quod ante erat *Claudio victores* pro *victore*. mox quae edd habeant *capiunt* pro *rapiunt*, ut tradit Gruterus, nescio. meae omnes *rapiunt*. v. ad 2 17. Ern.

6. *subsignani militis* et supra 1 70 mentio a Tacito iniecta. is qui sit, parum inter eruditos convenit. adhuc nihil melius vidi quam quod Salmasio de Mil. R. 4 p. 40 et Schelio ad Hyginum p. 40 placet, *subsignanos* dici qui sint sub signis, et armati sua signa, sive in acie sive in agmine, sequantur. nam *legiones* dicuntur *sub signis esse* Pollioni apud Cic. ep. 10 33, et *duci* ad Att. 16 8. itaque antesignani primi subsignanorum, postsignani postremi. sed tamen adversatur locus Livii 8 8, ubi dicit: *hoc* xxx *manipulorum agmen antesignanos appellabant* (sic enim legendum, non *antepilanos*), *quia sub signis alii* xv *ordines locabantur*; qui locus est huic nostro similis. unde suspicor *subsignanum* militem h. l. esse subsidia, quibus acies firmatur, h. l. media, idque est verbum proprium de subsidiis. ceterum non negem *subsignanos* etiam eo modo dici quo Salmasius vult, sicut et formula *sub signis esse* duobus modis dicitur. sed illud h. l. est aptius. ceterum illud convenit ex h. l. intelligere, eo nomine solos legionarios intelligi. distinguuntur enim clare ab auxiliis. itaque dicuntur discessu Nerviorum (ea erant auxilia) Romanorum i. e. legionariorum latera nudata. sensus igitur loci hic: mediam aciem, in cuius robore et firmitate res maxime verteretur, firmarent milite non quovis, sed legionario, cuius maxima vis: h. e. quam plurimum legionarii militis ibi locarent. ceterum *moenia* pro *media* habent A et ed pr. male. item uterque liber *latera nostra*. Ern.

8. *terga in suos vertit*] non est argutandum in verbis cum Mureto, qui *in suos* deleri volebat, quod terga hostibus darentur, non in eos verterentur qui fuga petuntur. fugam direxere versus suos. Ern.

13. *appropinquant* B.

14. *intentos hostes*] intellige in milites, qui in castris. Liv. 2 53: *pars Romanos toto impetu intentos in castra adoriuntur*; et sic alibi saepe. [BMa *intento hostis*.] etiam sequens forma, *latiorem quam pro numero terrorem faciunt*, est e Livio. mox *Romanis* aberat a B, nec

latioremque quam pro numero terrorem faciunt, aliis a Novesio aliis a Magontiaco universas copias advenisse credentibus. is error Romanis addit animos, et dum alienis viribus confidunt, suas recepere. fortissimus quisque e Batavis, quantum peditum erat, funduntur: eques evasit cum signis captivisque, quos prima acie corripuerant. caesorum eo die in partibus nostris maior numerus et imbellior; e Germanis ipsa
34 robora. dux uterque pari culpa meritus adversa, prosperis defuere. nam Civilis si maioribus copiis instruxisset aciem, circumiri a tam paucis cohortibus nequisset, castraque perrupta exscidisset. Vocula nec adventum hostium exploravit, eoque simul egressus victusque; dein victoriae parum confisus, tritis frustra diebus castra in hostem movit, quem si statim impellere cursumque rerum sequi maturasset, solvere obsidium legionum eodem impetu potuit. tentaverat interim Civilis obsessorum animos, tanquam perditae apud Romanos res et suis victoria provenisset. circumferebantur signa vexillaque; ostentati etiam captivi. ex quibus unus, egregium facinus ausus, clara voce gesta patefecit, confossus ilico a Germanis; unde maior indici fides. simul vastatione incendiisque flagrantium villarum venire victorem exercitum intellegebatur. in conspectu castrorum constitui signa, fossamque et vallum circumdari Vocula iubet: depositis impedimentis sarcinisque expediti certarent. hinc in ducem clamor pugnam poscentium; et minari assueverant. ne tempore quidem ad ordinandam aciem capto, incompositi fessique praelium sum-

est in AM[a] aut ed pr: sed vix commode abfuerit. IGronovius hoc sentiens, interpunctionem mutandam putat sic: *aliis* (i. e. Romanis) *a Novesio*, *aliis a — credentibus*, *is error addit animum*; quod probari non potest. in verbis *is error* initium esse novae sententiae, facile sentiat quivis. scriptum fuit olim *is error Rom.* itaque facile hoc excidere potuit. Ern.

10. *circumiri*] AR et ed pr *circumveniri*. eadem ed *nequivisset* et *excidissent*, ut R. mox AMR et ed pr *potuit*; idque recepit Ryckius. [omittit B.] pro *eodem* Rhenanus (e B) edidit *eo*, quod secuti sunt ceteri usque ad Lipsium. Ern. B *circuiri — nequivisset — excidisset.*

17. *promovisset* B.

19. *illic*] Freinshemius corrigebat *illico*, non male, sed tamen sine necessitate. *illic* est *αὐτοῦ*, ibi, in illo ipso loco. adeo ira incensi erant hostes, ut ne differre quidem caedem possent, et hoc ipso rem suspectiorem facerent. Ern.

23. *ut depositis* habent edd inde a Puteolano omnes. at *ut* omittunt ABM[a] et ed pr. itaque cum IGronovio delevi. commode enim abesse potest. mox vitio operarum in ed Puteolani *asseverant*, quod inde in edd Beroaldi et Alciati fluxit. Ern.

psere. nam Civilis aderat, non minus vitiis hostium quam virtute suorum fretus. varia apud Romanos fortuna, et seditiosissimus quisque ignavus. quidam recentis victoriae memores retinere locum, ferire hostem, seque et proximos hortari, et redintegrata acie manus ad obsessos tendere, ne tempori deessent. illi cuncta e muris cernentes, omnibus portis prorumpunt. ac forte Civilis lapsu equi prostratus, credita per utrumque exercitum fama volneratum aut interfectum, immane quantum suis pavoris et hostibus alacritatis indidit. sed Vocula omissis fugientium tergis vallum turresque castrorum augebat, tanquam rursus obsidium immineret, corrupta
35 totiens victoria non falso suspectus bellum malle. nihil aeque exercitus nostros quam egestas copiarum fatigabat. impedimenta legionum cum imbelli turba Novesium missa, ut inde terrestri itinere frumentum adveherent: nam flumine hostes potiebantur. primum agmen securum incessit, nondum satis firmo Civile. qui ubi rursum missos Novesium frumentatores datasque in praesidium cohortes velut multa pace ingredi accepit, rarum apud signa militem, arma in vehiculis, cunctos licentia vagos, compositus invadit, praemissis qui pontes et viarum angusta insiderent. pugnatum longo agmine et incerto Marte, donec praelium nox dirimeret. cohortes Geldubam perrexere, manentibus, ut fuerant, castris, quae relictorum illic militum praesidio tenebantur. non erat dubium quantum

6. *cuncta e muris cernentes*] haec desunt B.

7. *credita*] Rhenanus *edita*. ego *dedita* vel *didita*. Lips. *credita* quoque bene habet, nec contra libros mutandum. v. Gronovium Obs. 3 10 p. 520. Ern.

9. *inmanem* M[a].

14. *novaesium* M[a], qui ita solet. *ut inde terrestri*] praecessit de *impedimentis legionum et imbelli turba:* an illi igitur frumenta adveherent, inter medios ita hostes? ridiculum. puto defectum aliquem esse, et asteriscum ante haec verba ponendum *ut inde terrestri.* vide sequentia, agnosces. Lips. *impedimenta*, i. e. currus et iumenta. *imbelli turba*, lixis et calonibus, ut multae manus citius expedirent negotium frumentandi. sed qui medios inter hostes? primum praesidio cohortium additarum, quod hic tacuit, mox nominaturus. deinde minus in itinere timebant ob recentem victoriam. Gron.

17. *reversus*] magis placet quod e quibusdam libris eruas, *ubi rursus.* sententiam certe aptius nectit. Lips. sic et AGM[a], nisi quod *urbi* pro *ubi* in margine G, quae scriptura et in ed pr. Puteolanus dedit *qui rursus missos* cum seqq. (sic et B.) *reversus* nuspiam in meis, nisi in ed Lipsii reperi, quod nescio unde ductum sit. haud dubie e vitio operarum natum est, aut ex ed ignobili. Ern. *rursum* M[a].

in regressu discriminis adeundum foret frumentatoribus onustis perculsisque. addit exercitui suo Vocula mille delectos e quinta et quinta decima legionibus apud Vetera obsessis, indomitum militem et ducibus infensum. plures quam iussum erat profecti palam in agmine fremebant non se ultra famem, insidias legatorum toleraturos. at qui remanserant, desertos se abducta parte legionum querebantur. duplex hinc seditio, aliis revocantibus Voculam, aliis redire in castra abnuentibus.

36 interim Civilis Vetera circumsedit. Vocula Geldubam atque inde Novesium concessit. Civilis capit Geldubam; mox haud procul Novesio equestri praelio prospere certavit. sed miles secundis adversisque perinde in exitium ducum accendebatur. et adventu quintanorum quintadecimanorumque auctae legiones donativom exposcunt, comperto pecuniam a Vitellio missam. nec diu cunctatus Hordeonius nomine Vespasiani dedit. idque praecipuum fuit seditionis alimentum. effusi in luxum et epulas et nocturnos coetus veterem in Hordeonium iram renovant, nec ullo legatorum tribunorumve obsistere auso (quippe omnem pudorem nox ademerat) protractum e cubili interficiunt. eadem in Voculam parabantur, nisi servili habitu per tenebras ignoratus evasisset. ubi sedato impetu metus rediit, centuriones cum epistolis ad civitates

37 Galliarum misere, auxilia ac stipendia oraturos. ipsi, ut est

2. *pauculisque*] ed Romana *perculsisque*. Lips. decepit Lipsium, quisquis ei dixit in illa ed esse *perculsis:* at est in A, a quo non longe abeunt BM[a] et ed pr, in quibus *periculis*. itaque bene *perculsis* receptum a Ryckio et IGronovio. *perculsi* erant frumentatores e calamitate paullo ante accepta. GO *vehiculisque*. edd inde a Puteolano usque ad Ryckium *pauculisque*; quod pro correctione τοῦ *periculis* habeo. Ern.

3. xiv] Mercerus recte indicabat scribendum [cum B] *quintadecima*, et pluribus id demonstrat Freinshemius. nam c. 36 clare *quintadecimani*, consentientibus libris, et *quartadecima* legio tum in Britannia, H. 3 23, ubi v. Lipsium. in AR et ed pr *quinta et decima*; quod recte Ryckius iudicat ei correctioni favere: nam nullam aliam ob caussam excidit verbum nisi quod librarius eandem vocem vitiose bis positam putaret. itaque non dubitavit sic corrigere. Ern.

7. *se*] *que* M[a].

12. *proinde* M[a].

16. *effusi — renovant*] A et ed pr *effusus in luxum — coetus miles — renovavit*. sic et ceterae ante Rhenanum, nisi quod *miles* omittunt. Ern.

23. *auxilia ac stipendia* i. e. milites et pecuniam, sc. quae in stipendiis militum consumeretur. Livius 2 54: *induciae in annos* xl *petentibus datae, frumento stipendioque imperato*. mox *pavidum* BGM[a], edd Puteolani Beroaldi ceteraeque usque ad Lipsium, qui edidit *pavi-*

volgus sine rectore praeceps pavidum socors, adventante Civile, raptis temere armis ac statim omissis, in fugam vertuntur. res adversae discordiam peperere, iis qui e superiore exercitu erant causam suam dissociantibus. Vitellii tamen imagines in castris et per proximas Belgarum civitates repositae, cum iam Vitellius occidisset. dein mutati in paenitentiam primani quartanique et duodevicesimani Voculam sequuntur; apud quem resumpto Vespasiani sacramento ad liberandum Magontiaci obsidium ducebantur. discesserant obsessores, mixtus ex Chattis Usipiis Mattiacis exercitus, satietate praedae nec incruenti. in via dispersos et nescios miles noster invaserat. quin et loricam vallumque per fines suos Treveri struxere, magnisque in vicem cladibus cum Germanis certabant, donec egregia erga populum Romanum merita mox rebelles foedarent.

38 Interea Vespasianus iterum ac Titus consulatum absentes inierunt, maesta et multiplici metu suspensa civitate, quae super instantia mala falsos pavores induerat, descivisse Africam res novas moliente Lucio Pisone. is praeerat pro-

dus, quod et ed pr exhibet. Pichena *pavidum* restituit. Tacitus nec illud genus refugit, sed libri plures et potiores sequendi. Ern.

6. *occidisset*] ita AGM[a], edd ante Rhenanum, Pichena, sqq. at Rhenanus edidit *corruisset*, quod servatum usque ad Pichenam. nec id minus bene dicitur. Ern. B *occurrisset.*

8. *liberandum* pro solvendum, antiquius genus dicendi; cui simile Ciceronis de Off. 1 10: *quae promissa liberantur iure praetorio,* pro a quibus, a quorum servandorum necessitate liberantur homines iure praetorio. alias usitatum *urbem obsidione liberare.* Ern.

10. *ex Cattis*] primo BM[a] et ed pr *et*, solenni errore. A *Caucis*, ed pr *Cautis*, BM[a] *Caitis.* vulgatum verum vicinia populorum arguit. deinde [*usipis* M[a].] *societate* pro *satietate* AR et ed pr, ut referatur non ad *discesserant* sed ad *mixtus.* societas praedae sane barbaris istis caussa se iungendi et alibi traditur. itaque blanditur ea lectio Ryckio; cui non vero simile videtur in illa obsidione praedae multum factum. neque ipse adeo ab illa sententia abhorreo. sed tamen non ita firma ista, ut propterea aliquid mutare sustinuerim. et alioqui *societas* passim in libris vitiose pro *satietas* datum est. vide v. c. ad Liv. 7 40. Ern.

11. *nec incruentati. ita dispersos*] iudicabam deesse quippiam. nunc restituere iuvante Romano codice posse videor, *nec incruenti. in via dispersos.* Lips. nempe illa editio habet, ut BM[a], *nec incruentari via dispersos*, A *incruenti. via.* Ern. *via a disp.* Furia.

19. *praeerat* non est in BM[a] et ed pr, frustraque tentat explicare Rhenanus ita: non turbidus provinciae, natura ingenii sui. immo excidit vox, ut aliae alibi. *turbidus ingenio* usitata Tacito phrasis. IGronovius suspicatur fuisse *is proc.* vel *pro. provinciae* i. e. *proconsul*, atque hinc omissum verbum, non ad-

vinciae, nequaquam turbidus ingenio: sed quia naves saevitia hiemis prohibebantur, volgus alimenta in dies mercari solitum, cui una ex re publica annonae cura, clausum littus, retineri commeatus, dum timet, credebat, augentibus famam Vitellianis, qui studium partium nondum posuerant, ne victoribus quidem ingrato rumore, quorum cupiditates externis quoque bellis inexplebiles nulla unquam civilis victoria satiavit.

39 calendis Ianuariis in senatu, quem Iulius Frontinus praetor urbanus vocaverat, legatis exercitibusque ac regibus laudes gratesque decretae; et Tertio Iuliano praetura, tanquam transgredientem in partes Vespasiani legionem deseruisset, ablata, ut in Plotium Griphum transferretur. Hormo dignitas equestris data. et mox eiurante Frontino Caesar Domitianus praeturam cepit. eius nomen epistolis edictisque praeponebatur, vis penes Mucianum erat, nisi quod pleraque Domitianus, instigantibus amicis aut propria libidine, audebat. sed praecipuus Muciano metus e Primo Antonio Varoque Arrio, quos recentes clarosque rerum fama ac militum studiis etiam populus fovebat, quia in neminem ultra aciem saevierant. et ferebatur Antonius Scribonianum Crassum, egregiis maioribus et fraterna imagine fulgentem, ad capessendam rem publicam hortatus, haud defutura consciorum manu, ni Scribonianus abnuisset, ne paratis quidem corrumpi facilis, adeo metuens

sequente et vitiosum putante librario. non credo. Ern.

3. *una ex re p. annonae cura*] nihil mutandum. tale illud Iuvenalis de populo Romano est 10 80: *duas tantum res anxius optat, panem et circenses.* nam *Pana* substituunt leguntque male. Lips. *cui una* exciderant e B, iterum tendente defendere Rhenano, frustra. Ern.

5. *nec* M^a.

10. *Tertio* G et edd Rhenanum sqq. ut infra c. 40, quamquam et ibi Ursinus e codice vetere laudat *Titio*, et 2 85. sed ABM^a et edd ante Rhenanum *Tito.* mox *tanquam* M_a, ed pr, Pichena, sqq. ceteri scripti et editi *quod.* illud verum. praetextui ficto aptius est. Ern. B nec *quod* nec *tamquam* habet.

14. *praeferebatur* edd Puteolani Beroaldi Alciati. *proponebatur* edd Rhenani, sqq usque ad IFGronovium, qui tacite edidit *praeponebatur*, quod servavit filius; idque verum est. firmant, praeter latinitatem, AG, Ursini, ed pr. deinde *vis* primus edidit tacite Lipsius, cum mss et edd veteres habeant *ius.* sed illud res et latinitas probat. supra 2 39: *honor imperii penes Titianum fratrem, vis ac potestas penes Proculum;* et centies *vis* et *ius* permutantur, ut iam alibi diximus. denique *erat* AGM_a, edd ante Rhenanum, Pichena, seqq. Ern.

17. *Varoque Arrio*] B *varioque ario.*

20. *Scribonianum*] fratrem LPisonis, quem Galba adoptaverat. Ern. mox B *patratis.*

incerta. igitur Mucianus, quia propalam opprimi Antonius nequibat, multis in senatu laudibus cumulatum secretis promissis onerat, citeriorem Hispaniam ostentans discessu Cluvii Rufi vacuam; simul amicis eius tribunatus praefecturasque largitur. dein postquam inanem animum spe et cupidine impleverat, vires abolet dimissa in hiberna legione septima, cuius flagrantissimus in Antonium amor. et tertia legio, familiaris Arrio Varo miles, in Syriam remissa. pars exercitus in Germanias ducebatur. sic egesto quicquid turbidum, redit urbi sua forma legesque et munia magistratuum.

40 Quo die senatum ingressus est Domitianus, de absentia patris fratrisque ac iuventa sua pauca et modica disseruit, decorus habitu; et ignotis adhuc moribus crebra oris confusio pro modestia accipiebatur. referente Caesare de restituendis Galbae honoribus, censuit Curtius Montanus ut Pisonis quoque memoria celebraretur. patres utrumque iussere: de Pisone irritum fuit. tum sorte ducti per quos redderentur bello rapta, quique aera legum vetustate delapsa noscerent figerentque, et fastos adulatione temporum foedatos exonerarent, modumque publicis impensis facerent. redditur Tertio Iuliano praetura, postquam cognitus est ad Vespasianum confugisse: Gripho honor mansit. repeti inde cognitionem inter Musonium Rufum et Publium Celerem placuit, damnatusque Publius et Sorani manibus satisfactum. insignis publica severitate dies ne privatim quidem laude caruit. iustum indicium

5. *inanem* i. e. inanis gloriae et honorum cupiditate captum, adeoque facilem deceptu talibus promissis. mox ed pr vitiose *adolet*, A *adimit*. Ern. B *abolet*.

9. ed pr *redit sua forma legibus et muniis magistratuum*. vulgatum melius est. non forma legibus redit, sed vis. Ern. mox B *de essentia*.

13. *ignotis adhuc moribus*] G *ignotus*. et in ed pr punctum post *moribus*. vulgatum verum est. Ern.

17. *tum sorte ducti*] B *tum rapta*, omissis intermediis. et hanc lacunam tueri nititur Rhen.

18. *aera*] G *erant*, vitio, quod natum e scriptura *era*, ut est in ed pr. deinde edidi *dilapsa* pro *delapsa*, quod nihili est, ex ed pr. adde ad Ann. 4 43, ubi similiter Tacitum correximus. de re v. Suet. Vesp. 8. Ern. B *erat*. mox *delapsa*.

19. *adulatione foedatos*] adscriptis honoribus per adulationem, qui non contigerant hominibus; de quo et apud Ciceronem Liviumque reperiuntur querelae. Ern. cf. Ruhnken. Bibl. crit. 7 p. 78.

20. *tettio* M[a].

25. *iustum iudicium explesse*] sic edd. enim vero non convenit hoc accusatori, sed iudicibus, qui iustum iudicium explesse dici possunt. igitur correxi *indicium*, quod est accusatoris ut A. 4 31, ubi accusa-

explesse Musonius videbatur: diversa fama Demetrio Cynicam sectam professo, quod manifestum reum ambitiosius quam honestius defendisset. ipsi Publio neque animus in periculis neque oratio suppeditavit. signo ultionis in accusatores dato, petit a Caesare Iunius Mauricus ut commentariorum principalium potestatem senatui faceret, per quos nosceret quem quisque accusandum poposcisset. consulendum tali
41 super re principem respondit. senatus inchoantibus primoribus ius iurandum concepit, quo certatim omnes magistratus, ceteri ut sententiam rogabantur, deos testes advocabant nihil ope sua factum quo cuiusquam salus laederetur, neque se praemium aut honorem ex calamitate civium cepisse, trepidis et verba iuris iurandi per varias artes mutantibus, quis flagitii conscientia inerat. probabant religionem patres, periu-

tor *indicio perculisse* aliquem dicitur. sic *iusta indicia*, quamquam alia in re, sunt H. 1 3. porro *indicium* dicitur *labare* A. 15 55. saepe in veteribus libris ex *indicium* factum est *iudicium*, praesertim in tali re. mox *diversa fama* male abest ed pr. Ern.

3. vox *neque* addita auctore V. Lips. firmant M^a^, G, qui tamen in margine habet, ed pr. a B voces *ipsi Publio neque* aberant, ut mox *dato*. Ern.

5. *Mauricus*] BGM$_a$ *Maricus*, A et ed pr *Martius*. vulgatum defendit Ryckius e Plin. ep. 4 22, ubi idem nomen. sed et ap. Plin. 1 5 codices fluctuant inter *Mauricus* et *Maricus*. item 3 11, ad quae loca v. Cortium; quem dissensus librorum in hoc Taciti loco latuit. mox male *princeps* edd Puteolani Beroaldi Alciati. Domitianus princeps non erat. Ern.

8. *inchoare* dicitur exquisitius, ut passim apud Livium, pro *relationem facere;* quod hic per egressionem relationis factam. dicitur etiam apud eundem Livium *mentionem facere*. iterum noster clare sic infra c. 44. Ern.

9. *iusiurandum quo certatim*] est iuramentum a toto senatu editum, de calumnia quam nemini capitalem intulissent. sed hic non video cur ita *certatim* magistratus praestiterit. neque enim in honorem principis aut adulatio aliqua fuit, immo cunctanter potius hoc agendum. sane ea vox suspecta est, et *seriatim* aut tale quid malim, quia certum habeo ordine quodam magistratus omnes id praestitisse, et digniores primo. Lips. *certatim* omnes libri habent, idque ponitur ad indicandam alacritatem et studium. sic *certamen* de studio H. 1 32. mox in B erat *omnis inens* [vel *mens:* dubium enim], e quo Rhenanus faciebat *iniens*. male. nam nec magistratus illius anni esse possunt, quia haec non kalendis Ianuariis acta, nec designati in proximum annum, qui nondum creati. si quid hic latet, quod a Tacito sit, puto esse *deinceps*, i. e. ex ordine dignitatis ac loci, quod bene convenit sequentibus, *ceteri ut s. r.* i. e. eo ordine, quo rogati essent. Ern.

14. *probabant — arguebant*] recte hoc sic capit Pichena: patres hos de quibus ultimo loco dixit, laudasse quidem hactenus, quod non iurassent eodem modo quo ceteri, quamquam per ironiam; ceterum tamen periuros esse, qui ne cetera quidem vere iurassent, et ea re

rium arguebant. eaque velut censura in Sariolenum Voculam et Nonium Actianum et Cestium Severum acerrime incubuit, crebris apud Neronem delationibus famosos. Sariolenum et recens crimen urgebat, quod apud Vitellium molitus eadem foret. nec destitit senatus manus intentare Voculae, donec curia excederet. ad Pactium Africanum transgressi eum quoque proturbant, tanquam Neroni Scribonios fratres concordia opibusque insignes ad exitium monstravisset. Africanus neque fateri audebat neque abnuere poterat: in Vibium Crispum, cuius interrogationibus fatigabatur, ultro conversus, miscendo quae defendere nequibat, societate culpae invidiam declinavit.

42 Magnam eo die pietatis eloquentiaeque famam Vipstanus Messalla adeptus est, nondum senatoria aetate, ausus pro fratre Aquilio Regulo deprecari. Regulum subversa Crasso-

conscientiam scelerum prodidisse. Ern.

1. *Sannolenum* A et ed pr, quae tamen mox *Sariolenum* exhibet. mox G ed pr *Novium*, edd Puteolani Beroaldi Alciati *Nomium*. Ern. *tatianum* M[a].

5. *destit* M[a].

6. *paccium* M[a].

7. *perturbant* B.

Scribonianos fratres] iunctim eos iterum nominat A. 13 48: *ad Scribonios fratres ea cura transfertur.* nec temere aut iungit aut concordiam laudat. audi Xiphilinum, qui unus haec illustrat, in Nerone 63 17. ἀδελφοί τε, inquit, καὶ ἡλικιῶται τρόπον τινὰ ὄντες, καὶ μηδὲν μηδέποτε ἄνευ ἀλλήλων πράξαντες, ἀλλ' ὥσπερ τῷ γένει, οὕτω καὶ τῇ προαιρέσει τῇ τε οὐσίᾳ συμπεφυκότες. addit deinde: *cum utrique Germaniae praefuissent, vocatos a Nerone in Graeciam, ibique incisis sponte venis periisse.* sed rectene *Scribonianos* hic legimus? non opinor. Taciti loco dicto *Scribonios* habes, et in Xiphilino Σκριβωνίων. Lips. *Scribonios* plane ABM[a] et ed pr. itaque bene recepere Ryckius et IGronovius. mox quod Rhenanus corrigere se dicit *Vibium Crispum*, id et aliae ante habent edd. nam in ed Alciati *Crispium* manifeste est vitium operarum. ed pr *Iubium*, inversa, ut saepe, prima syllaba. Ern. B *urbium scripsum.*

10. *fatigabatur*] sola ed pr *fatigaretur*; quod non spernendum. mox verba *miscendo quae defendere nequibat* sic accipienda sunt: dum iis quae in Vibium Crispum conferebat, admiscet ea quae abnuere ipse ac defendere non poterat, eaque cum Vibio communicat, impunitatem obtinuit societate alterius. sic Or. 5: *non patiar Maternum societate plurium defendi.* Ern.

12. *Vipstanus*] sic cum Ryckio, ut alibi, edidimus. mss et edd inde a Puteolano usque ad Lipsium *Vipsanus.* at ed pr [cum BM[a]] *Viptanus.* quibus lectionibus comparatis, prorsus confirmatur correctio Ryckiana, quam lapides veteres etiam desiderant. sed iam supra pluribus locis sic correctum est. ceterae edd *Vipsanius* inde a Lipsio. Ern.

14. *Aquilio Regulo*] est omnino ille Regulus Plinio in Epistolis 1 5, 2 20, 4 2, 6 2 meritissimo flagellatus, et alibi *bipedum nequissimus* dictus. observa ergo de Messala diversissimo fratre. Lips. mox A et ed pr *Orfita*, G *Orficii*. Ern. B *Orphici*.

rum et Orfiti domus in summum odium extulerat. sponte [ex SC] accusationem subisse iuvenis admodum, nec depellendi periculi sed in spem potentiae videbatur. et Sulpicia Praetextata Crassi uxor quattuorque liberi, si cognosceret senatus, ultores aderant. igitur Messala non causam neque reum tueri, sed periculis fratris semet opponens flexerat quosdam. occurrit truci oratione Curtius Montanus, eo usque progressus ut post caedem Galbae datam interfectori Pisonis pecuniam a Regulo appetitumque morsu Pisonis caput obiectaret. "hoc certe" inquit "Nero non coëgit, nec dignitatem aut salutem illa saevitia redemisti. sane toleremus istorum defensiones, qui perdere alios quam periclitari ipsi maluerunt. te securum reliquerat exsul pater et divisa inter creditores bona, nondum honorum capax aetas, nihil quod ex te concupisceret Nero, nihil quod timeret. libidine sanguinis et hiatu praemiorum ignotum adhuc ingenium et nullis defensionibus expertum caede nobili imbuisti, cum ex funere rei publicae raptis consularibus spoliis, septuagiens sestertio

1. *sponte ex SC.*] non de nihilo ambigit Rhenanus. si enim ex SC subiit, quomodo sponte? divinat *sponte ex se.* haud inepte. quid si *sponte nec SC?* Lips. *ex se* plane A. sed ea lectio ταυτολογίαν ineptam meo sensu habet. Lipsiana ratio melior, probata et Pichenae; nec tamen mihi satisfacit. Gruterus insititium putat; quod non adeo displicet. sed non ex eo natum hoc ἔμβλημα putem cum Grutero, quod aliquis *sponte* interpretatus erat in libro scripto *ex se.* facilius τὸ *ex se* per *sponte* glossator explicuerit quam hoc per illud. sed potuit aliquis ad explicandum *sponte* adscripsisse *non ex SC*, et hinc illud ἔμβλημα nasci. sed haec incerta sunt sine libris. vitiosum quidem esse vulgatum, de eo non ambigitur. post *subisse* dedimus pro *subiisse* ex HMO et ed Puteolani. Ern. *accusatio* M[a].

4. vox *uxor* abest Romana editione, rectissime. vix enim aliter prisci locuti aut scripsere, quam Terentia Tullii, Livia Drusi, cum intellegant uxorem. Lips. BM[a] et ed pr *supplicia*, vitiose. at *uxor* et ab A abest. Ern.

9. *appetitumque*] copulam *que* addidit ex M[a] Pichena; quam habet et ed pr. mox *hoc certe* e AM[a] Ryckius. consentit ed pr. ceteri libri omnes (etiam B) *haec certe.* Ern.

11. *aut salutem*] ex ductu scripturae Vaticanae restitui. nam ibi *hausta litem.* vulgo *aut ista lucem.* Lips. Vaticano consentit ed pr et G, sed a manu secunda. Ern. *austa lutem* M[a].

18. *consularibus spoliis*] eo dictum, quia consulatum acceperat praemium accusationis. nam ita obtinebat ut accusanti et damnanti non pecuniae solum merces esset, sed et honoris aut magistratus, quem reus habuisset. Dio 46 49, de accusatoribus percussorum Caesaris, pulchre, χρήματά τε γὰρ ἐκ τῆς τοῦ ἁλόντος οὐσίας, καὶ τὴν τιμὴν ἢ τὴν ἀρχὴν τὴν ἐκείνου, εἴ τινα ἄρα ἔχων ἦν, ἐλάμβανον. Tacitus saepe indicat et clare, ini-

saginatus et sacerdotio fulgens, innoxios pueros, illustres senes, conspicuas feminas eadem ruina prosterneres; cum segnitiam Neronis incusares, quod per singulas domos seque et delatores fatigaret: posse universum senatum una voce subverti. retinete, patres conscripti, et reservate hominem tam expediti consilii, ut omnis aetas instructa sit, et quomodo senes nostri Marcellum, Crispum, iuvenes Regulum imitentur. invenit etiam aemulos infelix nequitia: quid si floreat vigeatque? et quem adhuc quaestorium offendere non audemus, praetorium et consularem visuri sumus? an Neronem extremum dominorum putatis? idem crediderant qui Tiberio, qui Gaio superstites fuerunt, cum interim intestabilior et saevior exortus est. non timemus Vespasianum: ea principis aetas, ea moderatio. sed diutius durant exempla quam auctores. elanguimus, patres conscripti, nec iam ille senatus sumus qui occiso Nerone delatores et ministros more maiorum puniendos flagitabat. optimus est post malum principem dies primus."

43 Tanto cum assensu senatus auditus est Montanus, ut spem caperet Helvidius posse etiam Marcellum prosterni. igitur a laude Cluvii Rufi orsus, qui perinde dives et eloquentia clarus nulli unquam sub Nerone periculum facessisset, crimine simul exemploque Eprium urgebat, ardentibus

tio libri 1: *nec minus praemia delatorum — cuncta*. Lips. immo consulatum nondum adeptus erat Regulus; quippe mox diserte *quaestorius* vocatur. *spolia consularia* sunt praemia, quae everso per accusationem consulari acceperat. Ern.

1. *signatus*] volebam *dignatus*, ut in Virgilio 3 475: *coniugio Anchisa Veneris dignate superbo*, et ipso alibi Cicerone. at nunc placet magis Faerni coniectura *saginatus*. Lips. sic et Scaligero placebat. recepit Berneggerus. scripti et editi ante omnes *signatus*, nisi quod Lipsius in prioribus edd et adhuc in tertia *dignatus* edidit, quod inde in Pichenae ed fluxit. postremis edd Lipsius *signatus* reposuit. Ern.

5. *retinete P. C.*] imitatio bella Ciceronis Verr. 2 31. Ern.

10. *visuri*] Lipsius in margine *ausuri*. vulgatum bene habet, et *videre* sic eleganter passim dicitur pro ferre, tolerare, perpeti. mox ed pr *exceptus est* pro *exortus*. Ern.

14. *exempla quam mores*] inepta aut nihili sententia. Rodolphus, *quam homines*. vis ad verum duci? lege *amores*: tum alteram litteram divide, habes *autores*, id est rem et sententiam meram. o quam levia saepe turbant! Lips. mihi, uti Ryckio, vulgatum sanum videtur. malorum exemplorum vis, inquit, longius durat quam virtus bonorum principum. mox A et ed pr *elanguemus*. vulgatum melius puto. Ern.

22. *facessisset*] AH et ed pr *fecisset*, quam formam iam aliis locis apud nostrum vidimus. A. 1 74, 13 33. Ern.

patrum animis. quod ubi sensit Marcellus, velut excedens curia, "imus" inquit, "Prisce, et relinquimus tibi senatum tuum: regna praesente Caesare." sequebatur Vibius Crispus, ambo infensi voltu diverso, Marcellus minacibus oculis, Crispus renidens, donec accursu amicorum retraherentur. cum glisceret certamen, hinc multi bonique, inde pauci et validi pertinacibus odiis tenderent, consumptus per discordiam dies.

44 proximo senatu, inchoante Caesare de abolendo dolore iraque et priorum temporum necessitatibus, censuit Mucianus prolixe pro accusatoribus: simul eos qui coeptam, deinde omissam actionem repeterent, monuit sermone molli et tanquam rogaret. patres coeptatam libertatem, postquam obviam itum, omisere. Mucianus, ne sperni senatus iudicium et cunctis sub Nerone admissis data impunitas videretur, Octavium Sagittam et Antistium Sosianum senatorii ordinis egressos exsilium in easdem insulas redegit. Octavius Pontiam Postumiam, stupro cognitam et nuptias suas abnuentem, impotens amoris interfecerat; Sosianus pravitate morum multis exitiosus. ambo gravi senatus consulto damnati pulsique, quamvis concesso aliis reditu, in eadem poena retenti sunt. nec ideo lenita erga Mucianum invidia. quippe Sosianus ac Sagitta viles, etiam si reverterentur: accusatorum ingenia et opes et exercita malis artibus potentia timebantur.

45 Reconciliavit paulisper studia patrum habita in senatu cognitio secundum veterem morem. Manlius Patruitus sena-

1. *Marcellus*] hic homo eloquens magis quam sapiens aut bonus, ea vi accusatores omnes repressit aut reiecit; et simul Vespasianum mox suum fecit. quod idem in Vibio Crispo. auctor Dialogi de caussis corr. eloq. c. 5 super hac re: *quid aliud infestis — sapientiam elusit.* iam et de gratia apud principem, ibidem de illis duobus c. 8: *multos iam — feruntque cuncta.* Lips.

10. *deinde* M[a]: vulgo *dein.*

12. *coeptam*] prisci libri *coeptatam;* ex quo velim *coeptam tantum.* Lips. *coeptatam* BGM[a], edd Puteolani Beroaldi Alciati sqq usque ad Rhenani secundam, in qua errore operarum *ceptam* editum, unde in Lipsianas venit et alias. Pichena vetus reddidit. sed ed pr *coeptam voluntatem.* Ern.

14. *Octavium Sagittam*] adiiciunt *Sabinum* ABGHMO, ed pr, Puteolanus Beroaldus Alciatus *Octavium Sabinum Sagittam.* supra A. 13 44 dicitur modo *Octavius Sagitta.* sed in tanto librorum consensu addendum putavi. Ern.

16. *postuminam* M[a].

25. *Patricius*] V et Romanus *Patruitus.* fortasse *Patruinus*, quod nomen in Symmachi epistolis plus semel leges. Lips. *Patruitus* etiam ABM[a] et ed pr, et simul *senator.* illud Pichena, hoc IGronovius recepit. vulgo *senatorii ordinis,* quod

tor pulsatum se in colonia Seniensi coetu multitudinis et iussu magistratuum querebatur; nec finem iniuriae hic stetisse: planctum et lamenta et supremorum imaginem praesenti sibi circumdata cum contumeliis et probris quae in senatum universum iacerentur. vocati qui arguebantur, et cognita causa in convictos vindicatum. additumque senatus consultum quo Seniensium plebes modestiae admoneretur. isdem diebus Antonius Flamma Cyrenensibus damnatur lege repetundarum, et exsilio ob saevitiam.

46 Inter quae militaris seditio prope exarsit. praetorianam militiam repetebant a Vitellio dimissi, pro Vespasiano congregati; et illectus in eandem spem e legionibus miles promissa

e c. 44 natum videtur. G *ordinis senatorum.* veteres libri scripti et editi etiam *Malius* vel *Mallius*, usitata in veteribus libris scriptura in hoc nomine. Ern. *senator* vel *ordinis senatorii* deest B.

1. *pulsatum se in colonia*] grande priscis illis moribus crimen. nam nec convicio senatorem aspergere licebat impune. Arnobius 4 p. 150: *magistratum in ordinem redigere, senatorem aut convicio prosequi, suis esse decrestis periculosissimum poenis.* Salvianus l. 6: *illustrem ac praepotentem virum nequaquam exhonorari a quoquam licet; et si quisquam exhonoraverit, decretis legalibus reus sistitur et iniuriarum auctor iure damnatur.* Lips.

Senensi] *Seniensi* in V semper. Lips. item ABMª. in G *Senihensi.* ed pr *Semensi*, vitiose sive pro *Senensi* sive pro *Seniensi.* ceterae edd omnes ante Lipsium *Senensi*, ut mss quatuor, apud Broterium. a Senis (Etruriae oppidum est) fieri *Senensis* et *Seniensis* putat Ryckius. atque etiam ipsam urbem *Seniam* dictam voluit ex inscriptione antiqua docere IGronovius. quibus et adstipulatur Cellarius in Geogr. ant. 2 9. mihi tutius visum est cum Broterio sequi usitatam scripturam huius nominis et mss, qui eam retinent, quam qui ab ea abeunt, praesertim cum scirem quam saepe et varie nomina hominum et locorum in libris scriptis et edd vitiata sint, inprimis in libris Plinii maioris. Ern. B mox *Semensium.*

6. *in convictos vindicatum*] imitari videtur Sallustium Cat. 9 et aliis locis. sed tamen et Cicero hac forma usus est, ut Verr. 5 50. Ern.

8. *Cyrenensibus*] pro *a Cyrenensibus*, ut corrigi volebat vir doctus in margine Gryphianae. *damnare* quo sensu hic accipiendum, supra dictum A. 3 36. sed *Cyrenensibus* primus edidit Rhenanus. mss et edd ante Rhenanum *Cyrensibus* vel *Cirensibus.* in A supra scriptum *Cretensibus.* nihil in silentio aliorum de hoc Flamma scriptorum certi dici potest. Ern.

10. *praetorianam militiam*] de hoc loco agit Perizonius de Praetor. diss. 2 p. 134. Ern.

12. *lectus in eandem spem*] sic libri, nisi quod ed pr *lectus eadem specie*, vitiose pro *spe*; quod eodem redit. sed pro *lectus* Muretus malebat *erectus*; quod placebat etiam Ursino. *erecti in spem* dicuntur, qui sua sponte spem concipiunt. at hic promissa stipendia flagitant; quod indicio est iis spem praetorianae militiae factam. itaque malim *illectus* vel *allectus*, ab *allicere.* in spem allicere est usitata bonis scriptoribus phrasis. fraudi fuere verba *e legionibus*, quae ad participium referebant librarii, cum

stipendia flagitabat: ne Vitelliani quidem sine multa caede pelli poterant. [sed immensa pecunia fer... qua tanta vis hominum retinenda erat.] ingressus castra Mucianus, quo rectius stipendia singulorum spectaret, suis cum insignibus armisque victores constituit, modicis inter se spatiis discretos. tum Vitelliani, quos apud Bovillas in deditionem acceptos memoravimus, ceterique per urbem et urbi vicina conquisiti producuntur prope intecto corpore. eos Mucianus diduci, et Germanicum Britannicumque militem, ac si qui aliorum exercituum, separatim assistere iubet. illos primus statim aspectus obstupefecerat, cum ex diverso velut aciem telis et armis trucem, semet clausos nudosque et illuvie deformes aspicerent. ut vero huc illuc distrahi coepere, metus per omnes et praecipua Germanici militis formido, tanquam ea separatione ad caedem destinarentur. prensare commanipularium pectora, cervicibus innecti, suprema oscula petere, ne desererentur soli, neu pari in causa disparem fortunam paterentur; modo Mucianum, modo absentem principem, postremum caelum ac deos obtestari, donec Mucianus cunctos eius-

ad *miles* referenda sint. *miles e legionibus* est legionarius, ut alibi. facta erat legionariis spes praetorianae militiae, ut eo firmiores essent et constantiores in partibus Flavianis. *promissa stipendia* sunt stipendia praetoriana, militia praetoriana. Ern.

2. *pelli poterant*] in M^a^ sequuntur verba *sed immensa pecunia fer-* item in G, in quo est *ferunt*, et ed pr, in qua *fer̄;* quod idem est. in A alia verba adduntur e c. 53. sed post haec transpositio in tribus prioribus libris. sequuntur enim e c. 52 *ne criminantium nunciis* usque ad finem c. 53 *retinenda erat*. Puteolanus eo ordine, qui nunc est, edidit. [*poterant. ingressus*]. Ern.

4. *spectaret*] usitatius dixisset *nosceret*, ut *caussas noscere* dicunt, et similia. mox *cum insignibus suis* v. ad c. 29. infra pro *separatim* GM^a^ et ed pr *separati*, omissa virgula supra litera ultima. nam vulgatum verum haud dubie. sic supra 3 59 *contemti* pro *contemtim* vidimus in libris. Ern.

8. *deduci* B.

15. *destinarentur*] sic edidit (e B) Rhenanus. ante editi omnes et GM^a^ *destinaretur*. Ern.

prensare commanipularium] ita lego. non tamen male, *prensare commanipulares, pectori, cervicibus innecti*. Lips. consentit lectioni Lipsianae [non coniecturae] M^a^, item G, in quo tamen *prensare* est in margine tantum. at A et ed pr *iniecta*, Puteolanus Beroaldus Alciatus Aldus *iniecti*; quod placet Ryckio. Rhenanus et Gryphius *invecti* [cum M^a^]; et ante *cum manipularium*, Aldus *cum prehensare manip. p.* pro *pectora* Acidalius malebat *dexteras*. ego vulgatum probo. *prensare* dicitur pro amplecti, ut *ambire pectora* apud Lucanum 8 67. deinde *innecti cervicibus* eleganter, ut Ann. 12 47 *implicare dextras*. Ern. B *prensare* deest.

17. *in* deest M^a^, deleta, ut videtur, post *pari*. vulgo *in pari*.

dem sacramenti, eiusdem imperatoris milites appellans, falso timori obviam iret. namque et victor exercitus clamore lacrimas eorum iuvabat. isque finis illa die. paucis post diebus adloquentem Domitianum firmati iam excepere. spernunt oblatos agros, militiam et stipendia orant. preces erant, sed quibus contradici non posset. igitur in praetorium accepti. dein quibus aetas et iusta stipendia, dimissi cum honore, alii ob culpam, sed carptim ac singuli; quo tutissimo
47 remedio consensus multitudinis extenuatur. ceterum verane pauperie an uti videretur, actum in senatu ut sexcenties sestertium a privatis mutuum acciperetur; praepositusque ei curae Pompeius Silvanus. nec multo post necessitas abiit, sive omissa simulatio. abrogati inde, legem ferente Domitiano, consulatus quos Vitellius dederat, funusque censorium Flavio Sabino ductum, magna documenta instabilis fortunae summaque et ima miscentis.

48 Sub idem tempus Lucius Piso proconsule interficitur. ea de caede quam verissime expediam, si pauca supra repetiero, ab initio causisque talium facinorum non absurda. legio in Africa auxiliaque tutandis imperii finibus sub divo Augusto Tiberioque principibus proconsuli parebant. mox Gaius Caesar turbidus animi, ac Marcum Silanum obtinentem Africam metuens, ablatam proconsuli legionem misso in eam rem legato tradidit. aequatus inter duos beneficiorum nume-

5. *oblatos*] *sibi* addidit (e B) Rhenanus; quod bene delevit Pichena. *militiam* intellige inter praetorianos, et *stipendia* praetorianorum, qui mox *praetorium* vocantur, ut recte explicat Perizonius l. c. Ern.

8. *quod* M^a.

12. *Poppaeus*] v. ad 2 86. hic quoque eadem librorum varietas. *curae* abest ab A et ed pr. Ern.

13. *legem ferente*] ne tirones errent, relatio in senatu facta intelligenda, ut alibi monitum. v. A. 11 13. vitiose BG et ed pr *abroganti*. Ern.

16. *etiam*] Rodolphus acute *et ima*. Lips. immo A. recepit Berneggerus. mox *pro consule* M^a et ed IGronovii. sic fuit et in G, sed litera ultima erasa est. Ern.

18. *petiero*] Rhenanus et Muretus emendant *repetiero*, quo verbo in hac phrasi alibi noster usus est. Ern.

22. *ac*] *ad* M^a.

MSilanum] Dio 59 20 haec in rebus Caii mire confundit ac miscet, nec MSilano proconsule evenisse divisionem hanc vult, sed ipso LPisone. vide eum; et de hac ipsa caede Plinium ep. 3 7. Lips. adde Wesselingium Obs. 1 17, qui Dionem bene refellit. Ern.

24. proprie et ex aevi eius usu accipe *beneficia*, promotiones ad altiores ordines sive gradus. castrense in ea re verbum est, Livio

rus, et mixtis utriusque mandatis discordia quaesita, auctaque pravo certamine. legatorum vis adolevit diuturnitate officii, vel quia minoribus maior aemulandi cura; proconsulum splendidissimus quisque securitati magis quam potentiae con-
49 sulebant. sed tum legionem in Africa regebat Valerius Fe-

sic usurpatum 9 30: *ut tribuni militum a populo seniden i crearentur; quae antea, perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum et consulum ferme fuerant beneficia.* Ciceroni etiam epistola ad Rufum quaestorem 5 20: *de centurionibus tamen et tribunorum militum contubernalibus res est in integro: genus enim horum beneficiorum definitum lege non erat.* nec Valerius alio sensu 4 7 5 scripsit: *ad equestrem ordinem et splendidae militiae stipendia PCaelii beneficio pervenerat.* item Suetonius Tib. 12 clare: *venit in suspicionem per quosdam beneficii sui centuriones.* noster adaeque 1 25: *primores militum per beneficia Nymphidii ut suspectos.* hi tales beneficiarii dicti. Caesar B. C. 1 75: *Petreius cum praetoria cohorte barbarisque equitibus paucis, beneficiariis suis.* passim in lapidibus *bf. cos.* et *bf. pr. pr.* i. e. *beneficiarius consulis, beneficiarius praetoris, beneficiarius praefecti praetorio* aut *propraetoris.* Vegetius restringere nomen videtur; et *beneficiarii,* inquit 2 7, *ab eo appellati quod beneficio tribunorum promoverentur.* et ad eius mentem in lapidibus lego ista. in Piceno (ap. Grut. 551 3.) *beneficiarius tribuni, deinde optio in centuria.* Romae (ib. p. 538 8.) *Cornelio Marciano militi cohort.* XII *urb. benef. tribun.* abiisse in aliud officii nomen videtur, ex Tertulliano de Fuga c. 13: *in matricibus beneficiariorum et curiosorum inter tabernarios et lanios et aleones et lenones Christiani quoque vectigales continentur.* Lips. et Pancirollus (ad Notit. Dign. Occ. c. 9) volebat corrigi *beneficiariorum,* male. nam hoc posterioris aetatis verbum. sed ut hoc obiter addam, duo sunt apud veteres beneficiorum genera, quae subinde confunduntur a doctissimis, ut h. l. ab ipso Lipsio. alia sunt *beneficia* quae ad aerarium deferuntur, ad quae spectat locus ex epistola Ciceronis ad quaestorem suum; alia beneficia imperatorum aut aliorum. in illis nihil est nisi commendatio virtutis et rei bene gestae, quae deponitur apud aerarium et venit in civium notitiam, unde aditus munitur ad honores maiores: in his est gradus aut honoris collatio, ut tribunatus, praefecturae, centurionatus, verbo honoratioris et utilioris militiae in quocunque genere: nam et centurionum beneficia sunt. neque vero solum de militia dicitur, sed et aliis, velut ap. Plin. ep. 10 48 sunt *buleutae beneficio* Caesaris. nam ibi aut *additi beneficio tuo* cum Casaubono legendum, aut *qui sunt beneficio tuo.* ut ad Tacitum veniamus, aequatus beneficiorum numerus nihil est aliud quam numerum locorum militarium, quae adsignarentur arbitrio proconsulis, fuisse inter utrumque ita divisum ut uterque totidem crearet. Ern.

2. *pravo certamine legatorum.*] distinguendum censeo: *pravo certamine. legatorum —.* hoc enim ait: dum imperant iisdem uterque suo iure saepe contraria, discordia exorta est, et ea *pravo certamine,* dum neuter alteri concedere sustinet, *aucta.* sed legatorum potestas praevaluit, quia complures per annos eam curam habebant, proconsules quotannis mutabantur. Gron. ea interpunctio est in A et ed pr. in BG omnia uno tenore sine interpunctione scripta. recepit Ryckius, quem imitatus sum. mox pro *ius* G et alii apud Broterium *vis;* quod non temere spreverim. saltem *ius* h. l. sic dicitur. Ern.

5. *Valerius Festus*] Plinius ep.

stus, sumptuosae adolescentiae neque modica cupiens, et affinitate Vitellii anxius. is crebris sermonibus tentaveritne Pisonem ad res novas an tentanti restiterit, incertum, quoniam secreto eorum nemo affuit, et occiso Pisone plerique ad gratiam interfectoris inclinavere. nec ambigitur provinciam et militem alienato erga Vespasianum animo fuisse; et quidam e Vitellianis urbe profugi ostentabant Pisoni nutantes Gallias, paratam Germaniam, pericula ipsius et in pace suspecta tutius bellum. inter quae Claudius Sagitta, praefectus alae Petrinae, prospera navigatione praevenit Papirium centurionem a Muciano missum, asseveravitque mandata interficiendi Pisonis centurioni data; cecidisse Galerianum consobrinum eius generumque. unam in audacia spem salutis, sed duo itinera audendi, seu mallet statim arma, seu petita navibus Gallia ducem se Vitellianis exercitibus ostenderet. nihil ad ea moto Pisone, centurio a Muciano missus ut portum Carthaginis attigit, magna voce laeta Pisoni omnia tanquam principi continuare, obvios et subitae rei miraculo attonitos, ut eadem adstreperent, hortari. volgus credulum ruere in forum, praesentiam Pisonis exposcere. gaudio clamoribusque cuncta

3 7: *nuper LPiso, pater illius qui a Valerio Festo per summum facinus in Africa occisus est.* Lips.

1. *cupiens, sed*] primum BG *cupido.* deinde B *si,* A et ed pr *et:* ceteri scripti et editi *sed.* Ryckius recepit *et.* ambigo utrum praeferendum putem. nihil enim in contextu reperio, unde ratio cum fiducia aliqua pronunciandi sumi possit. itaque libros plures secutus sum. Ern.

6. *alienato*] ed pr *alienatam.* post *in* ante *pace* deletam volebant Faernus Muretus Grotius, quam omnes libri exhibent. Ern.

8. *suscepta* M[a].

9. *praefectus alae Petrinae*] in Notitia Imperii sect. 63 *praefectus alae Petrianae* legitur in Britannia, *per lineam valli.* ubi linea valli non aliud est quam tractus ille ad vallum a Severo aliisque exstructum. Lips. de *ala Petrina* v. Lips. ad A. 11 4. Ern. B *omissum.*

12. *cecidisse*] B *cesisse,* M[a] *cedisse.* unde Rhenanus *caesos esse* corrigebat. at *cecidisse* iterum sic mox c. 51. Ern.

16. *a* deest B.

17. *omnia*] vere Acidalius correxit *omina.* idque adeo evidens e sequentibus *ut eadem adstreperent,* ut recipere in textum non dubitarim; secutusque est nos Broterius. *omina laeta Pisoni ut principi continuare* est laetis ominibus eum omnibus locis assidue prosequi, usurpato principis nomine et quicquid appellari principes solent. Groslotius corrigebat *conclamare,* non adsecutus verbum vulgatum. laeta omnia nunciare poterat homo, non clamore continuare. mox *indiligentia veri* bene correctum a Rhenano. ed pr (et B) *indiligentia viri.* ceterae ante Rhenanum cum G [illegible]*gentia viri.* Ern.

miscebant, indiligentia veri et adulandi libidine. Piso, indicio Sagittae vel insita modestia, non in publicum egressus est neque se studiis volgi permisit. centurionemque percunctatus, postquam quaesitum sibi crimen caedemque comperit, animadverti in eum iussit, haud perinde spe vitae quam ira in percussorem, quod idem ex interfectoribus Clodii Macri cruentas legati sanguine manus ad caedem proconsulis rettulisset. anxio deinde edicto Carthaginiensibus increpitis, ne solita quidem munia usurpabat, clausus intra domum, ne qua motus novi causa vel forte oreretur. sed ubi Festo consternatio volgi, centurionis supplicium, veraque et falsa more famae in maius innotuere, equites in necem Pisonis mittit. illi raptim vecti, obscuro adhuc coeptae lucis domum proconsulis irrumpunt destrictis gladiis, et magna pars Pisonis ignari, quod Poenos auxiliares Maurosque in eam caedem delegerat. haud procul cubiculo obvium forte servum, quisnam et ubi esset Piso, interrogavere. servus egregio mendacio se Pisonem esse respondit; ac statim obtruncatur. nec multo post Piso interficitur: namque aderat qui nosceret, Bebius Massa e procuratoribus Africae, iam tunc optimo cuique exitiosus, et in causas malorum quae mox tulimus saepius rediturus. Festus Adrumeto, ubi speculabundus substi-

10. *consternatio vulgi* h. e. concursus in forum ex instinctu et fraude centurionis, clamore praesentiam Pisonis exposcentium, ominibus laetis ut principem prosequentium. tironum caussa dictum. paullo post ed pr *Poenos auxiliaresque Mauros*. Ern. cf. A. 1 39.

20. *hebius masse procuratoribus* M[a].

e procuratoribus] ed pr *procurator*. si plures in Africa procuratores Caesaris, vulgatum praeferam. sed in Africa, proconsulari provincia, plures fuisse nondum reperi et vix credo. in Britannia quidem, provincia Caesaris, unus tantum fuit, ut patet ex Agr. 15, Ann. 14 39. nisi forte illo tempore praeter primarium procuratorem alii minores extra ordinem missi fuere, qui certam aliquam partem rei fiscalis, sub primario procuratore, curarent; quod interdum factum docet Bynkersh. Obs. 2 21 extr, et variis legum inscriptionum locis patet. id si non placet, et illis temporibus, praesertim in proconsulari provincia unus tantum (nam loca quae afferuntur, non attingunt hanc aetatem), aut lectio ed pr praeferetur, aut *Africae* putabitur esse a mala manu. nam potuit esse *Bebius e procuratoribus*, pro *procurator*, non addito provinciae nomine; ut supra vidimus *e tribunis* pro *tribunus*; quod illi male ab imperitis librariis substitutum in libris veteribus notavimus. item *e primipilaribus* pro *primipilaris* H. 3 70. Ern.

21. *in caussas malorum rediturus* i. e. qui postea saepe in caussis malorum nostrorum futurus erat,

terat, ad legionem contendit, praefectumque castrorum Cetronium Pisanum vinciri iussit, proprias ob simultates: sed Pisonis satellitem vocabat, militesque et centuriones quosdam puniit, alios praemiis affecit, neutrum ex merito, sed ut oppressisse bellum crederetur. mox Oeensium Leptitanorumque discordias componit, quae raptu frugum et pecorum inter agrestes, modicis principiis, iam per arma atque acies exercebantur. nam populus Oeensis multitudine inferior Garamantas exciverat, gentem indomitam et inter accolas latrociniis fecundam. unde artae Leptitanis res, lateque vastatis agris intra moenia trepidabant, donec interventu cohortium alarumque fusi Garamantes et recepta omnis praeda, nisi quam vagi per inaccessa mapalium ulterioribus vendiderant.

51 At Vespasiano post Cremonensem pugnam et prosperos

saepe acturus quae nos adfligerent. Ern.

1. *tendit*] sequentia perfectum desiderant. *tendit* pro perfecto non accipiam, propter ea quae ad A. 3 24. dixi. Cogitavi olim et hic legendum *tetendit*. sed in ed pr *contendit* reperi, quod recipere non dubitavi. sic et R. idem fecit Broterius. eadem habet mox *puniit*, quod post edidit Rhenanus cum sqq omnibus; idque est et in M[a], cum Puteolanus Beroaldus Alciatus edidissent *punit*, quod est et in G. Ern.

5. *Ophensium*] Rodolphus voluit *Ruspensium:* sed a coniectura. Ophensium quidem non alibi mentio in hoc tractu; et putamus rectissime emendatum iri *Oeensium*, statimque *populus Oeensis*. rem tetigi. te advoco, CPlini, in meam fidem et Taciti lucem. scribis 5 5, his ipsis verbis: *ad Garamantas iter inexplicabile adhuc fuit. proximo bello, quod cum Oeensibus Romani gessere initiis Vespasiani imperatoris, compendium viae quatridui deprehensum est.* quod illud bellum sub initia Vespasiani nisi istud? itaque Plinio quoque praelucent clare haec Corneliana. tempus, situs, nomen, omnia conveniunt; et est hoc illud ipsum celebre opidum, unde Pudentilla Apuleii, ut ipse Apologia commemorat. scripsit et orationem *pro statua sibi Oeae locanda*. Lips. A *Aspensium*, non *Ruspensium*. ed pr et BM[a] *Offensium*. Lipsii correctionem recepit Ryckius; de qua v. quos laudat IGronovium qui vulgatum servat, inprimisque Suritam ad Anton. Itin. p. 62 ed Wessel., ibique etiam Wesselingium; unde patebit saepe istius urbis nomen corruptum in libris et restitutum a doctis viris. adde Oudend. ad Suet. Aug. 4 extr. sed in primis ex ed pr apparet vere Suritam coniecisse de origine corruptelae, nempe ex *Oeensis* primum factum *Ofensis*. etiam tabula Peutingeriana habet *Osa*. Pelerin (Recueil de méd. suppl. 2 p. 48—49) e numo antiquo in primis verum nomen defendit esse *Ocea*, inde *Ocensis*. in numo est *Col. Aug. Oce.* ceterum Leptis intelligenda magna, in cuius vicinia Oea. Ern.

10. *artae* ABGM[a] et edd ante Rhenanum, qui edidit *arta*. vetus restituit Ryckius; et hoc consuetudo latine loquentium desiderat, ut vidit Freinshemius. dubitat IFGronovius, ad Liv. 10 6, an recte *arta res* sollicitetur, laudans *duram rem* e Virgilio, non dubitaturus, si consensum veterum librorum cognitum habuisset. mox A *vastis*. v. ad 2 32. Ern.

undique nuntios, cecidisse Vitellium multi cuiusque ordinis, pari audacia fortunaque hibernum mare adgressi, nuntiavere. aderant legati regis Vologesi quadraginta Parthorum equitum milia offerentes. magnificum laetumque tantis sociorum auxiliis ambiri, neque indigere. gratiae Vologeso actae, mandatumque ut legatos ad senatum mitteret et pacem esse sciret. Vespasianus in Italiam resque urbis intentus, adversam de Domitiano famam accipit, tanquam terminos aetatis et concessa filio egrederetur. igitur validissimam exercitus par-
52 tem Tito tradit ad reliqua Iudaici belli perpetranda. Titum, antequam digrederetur, multo apud patrem sermone orasse dicebatur ne criminantium nuntiis temere accenderetur, integrumque se ac placabilem filio praestaret. non legiones, non classes perinde firma imperii munimenta quam numerum liberorum. nam amicos tempore, fortuna, cupidinibus aliquando aut erroribus imminui, transferri, desinere: suum cuique sanguinem indiscretum, sed maxime principibus, quorum prosperis et alii fruantur, adversa ad iunctissimos pertineant. ne fratribus quidem mansuram concordiam, ni parens exemplum praebuisset. Vespasianus haud aeque Domitiano mitigatus quam Titi pietate gaudens, bono esse animo iubet, belloque et armis rem publicam attollere: sibi pacem domumque curae fore. tum celerrimas navium frumento onustas saevo adhuc mari committit. quippe tanto discrimine urbs nutabat ut decem haud amplius dierum frumentum in horreis fuerit, cum a Vespasiano commeatus subvenere.

53 Curam restituendi Capitolii in Lucium Vestinum

2. *aggressi*] Ferrettus malebat *ingressi*, quod cuivis in mentem veniat. at vulgatum quoque rectum. Ern.

3. xl *Parthorum*] nec nimis pro illo rege et militia totius gentis equestri. idem numerus in Suetonio c. 6: *Vologesum promisisse* xl *millia sagittariorum*. non pugnat. nempe equites illi sagittarii, ut solent, et hippotoxotae. quidam tamen libri in Suetonio xv m; nec audio. Lips. *milia* omittit M[a].

14. *proinde* M[a], et *monimenta*.

16. *suum cuique sanguinem indiscretum* h. e. liberos cuiusque esse ei arctissimo vinculo coniunctos, ut omnia parenti liberisque communia sint. mox *parens* pro *pater* edidi ex ABM[a] et ed pr. post *attolleret* G et edd Puteolani Beroaldi Alciati, male. Ern. B deest *iubet*.

27. *L Vestinum*] estne ille de quo oratione pro Gallis Claudius Caesar? *ex qua colonia* (Viennensi) *inter paucos equestris ordinis ornamentum L Vestinum familiarissime diligo*. ego puto, idque paullo certius quam eundem Martiali ir-

confert, equestris ordinis virum, sed auctoritate famaque inter proceres. ab eo contracti haruspices monuere ut reliquiae prioris delubri in paludes aveherentur, templum isdem vestigiis sisteretur: nolle deos mutari veterem formam. undecimo calendas Iulias serena luce spatium omne, quod templo dicabatur, evinctum vittis coronisque. ingressi milites, quis fausta nomina, felicibus ramis. dein virgines Vestales, cum

tellegi 4 73: *cum gravis extremas Vestinus duceret horas et iam per Stygias esset iturus aquas, ultima volventes oravit pensa sorores ut traherent parva stamina pulla mora. tum, largas partitus opes, a luce recessit; seque mori post hoc credidit ille senem.* nam hic fuerit potius filius eius; qui videtur e clausula iuvenis obiisse. Lips.

1. *confert* in illum iam dictum. sed adfuit igitur Vespasianus, an abfuit? adfuisse Suetonius fortiter dicit c. 8: *ipse restitutionem Capitolii aggressus ruderibus purgandis manus admovit primus, ac suo collo quaedam extulit.* simile et in Dionis compendio legas 66 10. at Taciti verba et narratio aliorsum eunt, et omnia sunt ut Vespasiano absente. si praesens, cur in alium transfert? cur ne nominatur quidem? cur cetera omnia, quae temporum serie narrantur, illo absente gesta? ego nihil nisi pugnam manifestam hic video, et libens audiam (paci amicus sum) conciliantem. Lips. quae vel pro Tacito, ut a Savilio ad h. l., vel contra eum ab aliis dicta sunt, aut quomodo conciliare cum Suetonio aliisque tentarint viri docti, veluti Philippus a Turre apud Burmannum ad Suet. Vesp. 8, non referam. in G ante *curam* est spatium vacuum duorum versiculorum, et par in fine loci huius de Capitolio. porro, ut supra diximus ad c. 46, in mss et ed pr sunt verba *sed immensa pecunia ferunt*, eaque paullo ante transpositionem, de qua ibi dictum; adde dicta ad extrema huius capitis. quae mihi suspicionem movere hoc caput aliunde, h. e. ex sequente libro, huc translatum esse, aut saltem aliquid ante id omissum. nam clarum satis est ex initio statim capitis curam reficiendi Capitolii Vespasiano fuisse mandatam. id autem ubi dictum est? res autem est tanta ut a Tacito praeteriri non potuerit. nam quae c. 9 extr dicuntur, non sufficiunt. neque facile credam absente Vespasiano de ea re aliquid esse statutum. at hoc tempore nondum Romae fuisse, sed circa finem aestatis demum eo venisse, series tota rerum declarat. v. c. 81, Ioseph. B. Ind. 7 4. Pagius quidem non dubitat advenisse Romam mense Septembri. sed haec de coniectura; quam incertam esse facile largiar. et sunt alia de Capitolio instaurato ambigua etiam in Iosepho, de quibus iam dicere nil attinet. Ern.

3. ed pr *adveherentur*, male. v. ad 16 2. Ern.

6. *ingressi milites*] Acidalius haec cum antecedentibus coniungenda putabat, et sic in ed pr reperi. Ern.

7. *nomina*] non *omina*, ut vulgo. V ita iubet et mos religionis priscae. quibus magnae curae ut in his talibus initiis homines praeessent bono nomine, i. e. e quorum nominibus captari velut augurium aliquod posset prosperitatis et diuturnitatis. talia sunt Salvius, Longinus, Statorius. mala contra, e quibus triste aliquod, infirmum, breve, ut Curtius, Minucius, Furius, Hostilius. Cicero de divinat. 1 45: *cum imperator exercitum, censor populum lustraret, bonis nominibus, qui hostias ducerent, eligebantur; quod idem in delectu consules observant, ut primus miles fiat bono nomine.* Plinius 28 2

pueris puellisque patrimis matrimisque, aqua vivis e fontibus amnibusque hausta perluere. tum Helvidius Priscus praetor, praeeunte Plautio Aeliano pontifice, lustrata suovetaurilibus

(5): *publicis lustris etiam nomina victimas ducentium prospera eligimus.* tale vaticinium lenonis illius Plautini, in Lucride Persa 4 4 73. *nomen atque omen quantivis est pretii. mihi quoque Lucridem confido fore te.* adi et Festum in Lacus Lucrinus. Lips. firmant MRV et ed pr. sed insuper *quis.* Ern. B *quibus fausta nomina.*

felicibus ramis i. e. e felici arbore (dis grata, interpretatur Macrobius 2 16) decerptus. Ammianus in religione simili 29 1: *linteis quidam indumentis amictus, torulo capiti circumflexo, verbenas felicis arboris gestans.* huic usui maxime laurus. Livius 40 37: *omnes coronati et lauream in manu tenentes supplicaverunt.* Suidas: *Αἴσακος ὁ κλάδος τῆς δάφνης, ὃν κατέχοντες ὕμνουν τοὺς θεούς.* Lips.

1. *aqua perluere*] solenni et usitata lustratione, publice privatimque recepta. Tertullianus de Bapt. 5: *ceterum villas, domos, templa, totasque urbes aspergine circumlatae aquae expiant passim.* huic rei et *περιρραντήρια* vasa in templis, aqua lustrali plena, qua sacerdotes aut aeditui intrantes aspergerent aut etiam ipsi sese. Sozomenus 6 6: *θαλλούς τινας διαβρόχους κατέχων ὁ ἱερεὺς νόμῳ ἑλληνικῷ περιέρραινε τοὺς εἰσιόντας.* Ovidius Fast. 4 728: *udaque rorales laurea misit aquas.* insignem ad hanc ablutionem locum abluo, Asconii in Divinationem: *alii delubra dicunt ea templa, in quibus sunt labra corporum abluendorum mortuorum, ut Dodonaei Iovis aut Apollinis Delphici, in quorum delubris lebetes tripodesque visuntur.* fallor, aut τὸ *mortuorum* ab inepto glossographo est; nec aliunde delubra derivari vult quam ab ista in templorum vasis aqua ad deluendum. Lips. ceterum lectio haec [*aqua rivis et fontibus*] est e correctione Rhenani. firmatur tamen initium *aqua rivis* G. ceteri libri *aqua trimis* vel *trinis;* quod repetitione fortuita natum e voce *matrimis.* Ryckius corrigit *e vicinis* e Cic. N. D. 3 20. poterat addi Liv. 1 45 extr. ferri posse vulgatum videtur, ut periphrasis aquae vivae per *μερισμόν.* et videri possunt haec sumta ex inscriptione aut SC, in quibus talia reperiri satis constat. sed verissime emendavit IGronovius *vivis e fontibus*, praesertim cum τὸ *e* sit in iisdem libris antiquis. idque recepimus. voluit et ipse exprimi; sed operae non paruerunt. nihil tritius vivo flumine in sacris. v. Gron. ad h. l. in extremo omnes scripti et editi ante Rhenanum *pluere,* pro quo Antonius Augustinus malebat *perpluere*, quod magis placeet quam *perluere.* etenim adspersio illa fuit areae lustrandae caussa, de quo *perpluere* dici potest, non *perluere.* Ern.

3. *Plauto Eliano*] sic V. barbare vulgo *Eliatio.* Lips. consentit ed pr, etsi habet *Cliano.* Ryckius coniicit scribendum *Plautio Aeliano,* ut intelligatur TPlautius Silvanus Aelianus, clarus illis temporibus vir; de quo est nota inscriptio apud Gruterum p. 453, etiam a Ryckio ad h. l. allata et accuratius (e Piranesi Antichità Rom. tab. XI) a Broterio, qui et sic edidit ut Alemannus. idque et nos imitati sumus. in ea et pontificatus tribuitur Plautio. Ern. *plauto aeliano* M[a].

bove taurisque] vera dictio *suovetaurilibus.* praeit V, in quo *bovetaurilibus:* et Covarruviae, qui *bovetauribus.* scilicet prisci in lustrationibus aut piamentis hoc sacrificii genus adhibebant, solenni ritu. Livius 8 10: *telo potiri hostem fas non est: si potiatur, Marti suovetaurilibus piaculum fieri.* Tacitus A. 5 (6 37): *sacrificantibus, cum hic more Romano suovetaurilia daret, ille equum placando amni.*

area et super cespitem redditis extis, Iovem Iunonem Minervam praesidesque imperii deos precatus uti coepta prosperarent sedesque suas pietate hominum inchoatas divina ope attollerent, vittas quis ligatus lapis innexique funes erant contigit. simul ceteri magistratus et sacerdotes et senatus et eques et magna pars populi, studio laetitiaque connixi, saxum ingens traxere. passimque iniectae fundamentis argenti aurique stipes et metallorum primitiae, nullis fornacibus victae, sed ut gignuntur. praedixere haruspices ne temeraretur opus saxo aurove in aliud destinato. altitudo aedibus adiecta. id solum religio adnuere et prioris templi magnificentiae defuisse creditum.

54 Audita interim per Gallias Germaniasque mors Vitellii duplicaverat bellum. nam Civilis omissa dissimulatione in populum Romanum ruere, Vitellianae legiones vel externum servitium quam imperatorem Vespasianum malle. Galli sustu-

Cato RR. c. 141 (142): *cum divis volentibus, quodque bene eveniat, mando tibi Mani, uti illace suovetaurilia, fundum, agrum, terramque meam, quota ex parte circumferenda censeas, uti cures lustrare.* quae victimae in hoc sacro, etsi vox indicat, clare etiam Varro RR. 2 1: *populus Romanus cum lustratur suovetaurilibus, circumaguntur verres aries taurus.* et Quinctil. 1 5 67: *nam suovetaurilia iam persuasum est esse ex sue ove et tauro.* solitaurilia haec etiam dicta docebit te Festus. nec abeunt a Graecorum veteri sacro, quod illi τριττὺν dicebant, de quo Eustathius p. 1676 ad Od. λ 130, aliique. LIPS. AM[a] et ed pr *bovetaurilibus*, [M[a] post *lustratas*]. ERN. B *bove taurisque.*

1. *super*] edd Puteolani Beroaldi Alciati *secundum.* male, ut alibi quoque peccatum vidimus. *reddere* proprium de extis verbum esse, etiam tirones scire arbitror. ERN.

2. *ceptas* M[a].

4. *quis*] *quibus* B.

7. *argenti et aurique* M[a] et c. 54 *Gallias et Germaniasque.*

8. *victae* pro *coctae.* nam ignis eleganter dicitur *vincere*, quae duriora sunt et igni diu resistunt. deinde pro *ut gignuntur* M[a] et ed pr *ut signantur* [*signuntur* Furia], A *et signanter*, quod non displicet Ryckio, sed ut cum sequentibus coniungatur sitque *diserte.* vulgatum verum puto, etsi id redundat. ERN.

11. *primoris* B.

12. *defuisse creditum, quo tanta vis hominum retinenda erat*] non credo haec ad praecedentia referenda, nam illa ad altitudinem operis spectant, hoc ad spatium et amplitudinem. non satis spatiosum templum esse credebatur, in quod tanta saepe hominum multitudo conflueret ut eam capere non posset. sed ita sententia non est absoluta, nec credibile nil amplius de aedificatione Capitolii dictum, unde confirmatur suspicio ab initio indicata. ERN. *crede* M[a].

15. *vel* [in Lipsianis omissum] habent ABGM[a], ed pr, Puteolanus Beroaldus Alciatus. restituit Pichena. paullo post (4) cum Ryckio et IGronovio recepi *finem imperio* pro *imperii*, quod et ed pr habet. ERN. B *extremum, imperii, versus Vitellium.*

lerant animos, eandem ubique exercituum nostrorum fortunam rati, volgato rumore a Sarmatis Dacisque Moesica ac Pannonica hiberna circumsideri. paria de Britannia fingebantur. sed nihil aeque quam incendium Capitolii, ut finem imperio adesse crederent, impulerat. captam olim a Gallis urbem; sed integra Iovis sede mansisse imperium. fatali nunc igne signum caelestis irae datum, et possessionem rerum humanarum Transalpinis gentibus portendi, superstitione vana Druidae canebant. incesseratque fama primores Galliarum ab Othone adversus Vitellium missos, antequam digrederentur, pepigisse ne deessent libertati, si populum Romanum conti-

55 nua civilium bellorum series et interna mala fregissent. ante Flacci Hordeonii caedem nihil prorupit quo coniuratio intellegeretur. interfecto Hordeonio commeavere nuntii inter Civilem Classicumque praefectum alae Treverorum. Classicus nobilitate opibusque ante alios. regium illi genus et pace belloque clara origo. ipse e maioribus suis hostis populi Romani quam socius iactabat. miscuere sese Iulius Tutor et Iulius Sabinus, hic Trevir, hic Lingon, Tutor ripae Rheni a Vitellio praefectus; Sabinus, super insitam vanitatem, falsae

12. vulgo *bellorum civilium*.

16. *anteibat alios*] brevius et verius V et Covarruviae, *ante alios*. sic H. 5 12: *templum in modum arcis, propriique muri labore et opere ante alios*. A. 1 27: *CnLentulus ante alios aetate et gloria belli*. Lips. consentit ABM[a], ed pr. itaque bene *ibat* a Pichena deletum. Ern.

17. *hostis populi Romani, quam socius, iactabat*] sic restitui. transmarinum et elegans dicendi genus est, *iactat esse socius*; quod plebs dixerit, iactat se socium esse. Homerus Il. 13 54: Ἕκτωρ ὃς Διὸς εὔχετ' ἐρισθενέος πάϊς εἶναι, et crebro Graeci; quos saepe et vulgo imitati Latini, sed locis hodie fere corruptis. Plautus Asinaria 3 3 43: *argenti viginti minae me modo ad mortem appulerunt, quas hodie adolescens Diabolus ipse daturus dixit*. ita enim consensu mss. sicut et illo Bacchidibus 1 2 47: *eia, nunc esse ego opinor Hercules, tu autem Linus*. Apuleium eo exemplo scripsisse censeam l. 7: *summos illi promitterent honores habituri mihi*. nec mutem. Virgilius Aen. 2 377: *sensit medios delapsus in hostes*. Lips. consentit ed pr. BG et edd ceterae ante Lipsium *is se*. *e maioribus* est ad exemplum maiorum suorum. dicebat maiores suos hostes populi R. fuisse, eorumque exemplum se sequi. nec absurdum, ut opinor, foret: *is e mai. s. hostis p. R. quam socios iactabat*: magis laudabat et se imitari dicebat eos qui hostes, quam qui socii populi Romani fuissent. certe in vulgata *e maioribus suis* durius est. Ern.

19. *hic* alterum in *ille* mutari cupiunt Rhenanus et Pichena; quod non necessarium esse hodie constat. v. Ryck. M[a] autem habet *Lingonus*, AR et ed pr *Lingonius*. Broterius suspicatur Romanos dixisse *Lingonus* pro *Lingo* vel *Lingon*, ut habet Martialis 8 75 2. Ern. B *Lingon*.

stirpis gloria incendebatur: proaviam suam divo Iulio per Gallias bellanti corpore atque adulterio placuisse. hi secretis sermonibus animos ceterorum scrutari. ubi quos idoneos rebantur conscientia obstrinxere, in colonia Agrippinensi in domum privatam conveniunt. nam publice civitas talibus inceptis abhorrebat. attamen interfuere quidam Ubiorum Tungrorumque. sed plurima vis penes Treveros ac Lingonas. nec tulere moras consultandi. certatim proclamant furere discordiis populum Romanum, caesas legiones, vastatam Italiam, capi cum maxime urbem, omnis exercitus suis quemque bellis detineri: si Alpes praesidiis firmentur, coalita libertate dispecturas Gallias quem virium suarum terminum velint.

56 haec dicta pariter probataque. de reliquiis Vitelliani exercitus dubitavere. plerique interficiendos censebant, turbidos, infidos, sanguine ducum pollutos. vicit ratio parcendi, ne sublata spe veniae pertinaciam accenderent. adliciendos potius in societatem. legatis tantum legionum interfectis, ceterum volgus conscientia scelerum et spe impunitatis facile accessurum. ea primi consilii forma. missique per Gallias concitores belli. simulatum ipsis obsequium, quo incautiorem Voculam opprimerent. nec defuere qui Voculae nuntiarent. sed vires ad coercendum deerant, infrequentibus infidisque

1. *incedebat* BM[a].

3. *scrutari*] Pichena corrigebat *scrutati*, et cum sequentibus coniungebat: eleganter, sed sine libris et non necessario. mox ed pr *adstrinxere*, item *Tungrorum*, ut Rhenanus edidit. v. ad 2 14. Ern. mox *obstrixere* M[a].

10. vulgo *omnes*.

11. *detineri*] sic edidi ex ed pr, ex quo ab Puteolano factum *destineri*, pro quo Rhenanus dedit *distineri*, quod tamen est et in BGMa. *detineri*, i. e. occupatos esse, verum est ex iis quae supra ad A. 11 12 diximus. singula singuli exercitus bella habebant, non pluribus distinebantur, distrahebantur. ante bene Rhenanus e B *cum maxime* edidit pro *tum* vel *tunc maxime*, ut aliae habent. ed pr *tamen maxime*. Ern.

12. *dispecturas*] *discepturas* M[a], *disceptas* B, *altius despecturas* A, ed pr *alias despecturas*. vulgatum verum. mox ABM[a] *reliquis*. Ern.

16. *pertinaciam accenderent*] hoc, ut mollius et Taciti stilo congruentius, recepi ex AM[a] et ed pr. vulgo *pertinacia accenderentur*; quod ferrem tamen, si esset *accenderetur*. imitatus est Broterius. Ern. B *pertinaciam attenderent*. mox M[a] *aliciendo*.

19. *consilii*] sic edidi ex ed pr. quod verum esse facile patet. refertur enim ad rationem quae vicit. et ante consultationis facta mentio. alibi quoque hoc Tacito restituimus. vulgo *concilii*. imitatus nos est Broterius, qui et in R reperit. Ern. *conscilii* B.

22. *infidisque legionibus*] non erat in B, sicut nec ablativus *arti-*

legionibus. inter ambiguos milites et occultos hostes, optimum e praesentibus ratus mutua dissimulatione et isdem quibus petebatur artibus grassari, in coloniam Agrippinensem descendit. illuc Claudius Labeo, quem captum et extra conventum amandatum in Frisios diximus, corruptis custodibus perfugit; pollicitusque, si praesidium daretur, iturum in Batavos et potiorem civitatis partem ad societatem Romanam retracturum, accepta peditum equitumque modica manu, nihil apud Batavos ausus quosdam Nerviorum Betasiorumque in arma traxit, et furtim magis quam bello Canninefates Marsacosque incursabat. Vocula Gallorum fraude illectus ad ho-
57 stem contendit. nec procul Veteribus aberat, cum Classicus ac Tutor per speciem explorandi praegressi cum ducibus Germanorum pacta firmavere. tumque primum discreti a legionibus proprio vallo castra sua circumdant, obtestante Vocula non adeo turbatam civilibus armis rem Romanam ut Treveris etiam Lingonibusque despectui sit. superesse fidas provincias, victores exercitus, fortunam imperii et ultores deos. sic olim Sacrovirum et Aeduos, nuper Vindicem Galliasque singulis praeliis concidisse. eadem rursus numina,

bus paullo post. abest [*artibus*] et a M^a et ed pr, omittique vult IGronovius, negans de tam subdolis fraudibus dici. frustra. est imitatio Liviani loci, iam ad Annales prolati: *Annibal sentiebat se suis artibus peti a Fabio.* reperit et in aliis mss Broterius et recepit. *grassari* item est verbum Sallustianum et Livianum in tali re. pro *optimum* A et ed pr *opportunum.* Ern.

4. *Claudius*] *gladius* M^a.

extra conventum] accipio conventum socialem. eiectum ab iis omnibus qui arma in Romanos iunxissent. si tamen pura est lectio; nam libri quidam *commentum* habent, M^a *cōmtum.* nihil melius elicio. Lips. recte se habet vulgata. v. Obs. 3 22. Gron. non placet filio, quod ea vox non est in M^a. GO habent *extra continentem amnem*; quo firmatur Boxhornii coniectura *extra continentem amandatum.* sed alias hoc dicitur tantum de iis qui e continente in insulam maris amandantur. B, ed pr, seqq *commentum emendatum.* *conventum* primus tacite edidit Rhenanus. Ern. *commentum amendatum* M^a.

9. *Bethasiorumque*] sic Lipsius edidit primus. priores rectius sine *h.* A et ed pr *Becasiorumque*, G *Bertasiorumque.* Ern.

10. *Marsacos*] Plin. 4 15 (29) *Marsatios* s. *Marsacios:* ed Parisiensis supra laudata *Morsacios*, vitio operarum, ut opinor. Dio quoque 60 8 *Μαρσακίους* vocat. Ern.

16. *non adeo turbatam*] similem et e Romano pectore vocem emisit ille Stilico apud Claudianum de bello Getico 382: *non ita Romanum fati violentia nomen obruit, ut vestros nequeat punire tumultus.* Lips.

19. *haeduos* M^a.

20. *numina*] sic edidit primus Rhenanus, idque ab omnibus servatum. AM^a et ed pr *nomina*, B

eadem fata ruptores foederum exspectarent. melius divo Iulio divoque Augusto notos eorum animos: Galbam et infracta tributa hostiles spiritus induisse. nunc hostes, quia molle servitium; cum spoliati exutique fuerint, amicos fore. haec ferociter locutus, postquam perstare in perfidia Classicum Tutoremque videt, verso itinere Novesium concedit. Galli duum milium spatio distantibus campis consedere. illuc commeantium centurionum militumque emebantur animi, ut (flagitium incognitum) Romanus exercitus in externa verba iurarent, pignusque tanti sceleris nece aut vinculis legatorum daretur. Vocula, quanquam plerique fugam suadebant, audendum ratus, vocata concione in hunc modum disseruit.

58 "nunquam apud vos verba feci aut pro vobis sollicitior aut pro me securior. nam mihi exitium parari libens audio, mortemque in tot malis [hostium] ut finem miseriarum ex-

nomine. at G *omnia.* edd Puteolani Beroaldi *omina;* ex quo in ed Alciati lapsu operarum factum *omnia.* atque hinc lectionem hanc protulisse intelligendus est Rhenanus, cui frustra hic obloquitur Ryckius. *omnia* mihi non adeo displicet: sed *numina* praefero. *eadem numina* i. e. aeque irata et periurium ultura. solennis deorum mentio in terrendis foedifragis. et pro *numina* scribi *nomina* solere, id quoque supra vidimus. Ern.

2. *Galbam*] ego potius artem oratoris esse censeo quam *μνημονικὸν ἁμάρτημα*, ut vult Savilius, ad invidiam faciendam defectoribus Gallici nominis, quod quaedam civitates accepissent, quasi omnibus datum esset interpretantis, et quasi pro eo quod nonnulli eiusdem gentis populi adepti forent, alii quoque gratiam deberent. Asconius in Divinationem: *Siculis omnibus. elatorie: cum enim a duobus quaestoribus Sicilia regi soleat, uno Lilybaetano altero Syracusano, ipse vero Lilybaetanus quaestor fuerit Sexto Peducaeo praetore, omnibus tamen se placuisse dixit.* Gron.

15. *in tot malis hostium*] haud plane damno. quid si tamen faciamus *portum et finem?* quid si *in tot malis honestam?* Lips. tentabam *otium et finem miseriarum*, Obs. 1 14. Gron. melius hoc Lipsiano remedio, aut Pichenae, qui *hodie* tentabat; quod sane frigide additum foret: sed tamen nec ipsum satis placet. ingeniosius est, quod Trillero in mentem venit Obs. p. 423, *hostium et finem,* ita ut *hostium* sit *ostium*, scriptura in libris antiquis saepe obvia, ductusque loquendi modus e Stoicorum schola, qui mortem ianuam, ostium vocabant, ut locis Senecae et Arriani ostenditur. adde plura e Lipsii Manud. ad philos. Stoic. 3 23. sed in istis locis aut mentio *carceris et custodiae,* ut in loco Senecae, aut aliud quid praecedit, ut in locis Arriani 1 9 et 24, propter quod ostii vel ianuae appellatio conveniat morti, velut abeundum esse e vita, relinquendas miserias. simpliciter mortem appellari *ostium* aut *ianuam miseriarum* nondum reperi, nec doceri posse credo. immo ostium miseriarum per latinitatem foret *aditus ad miserias*, ut *ianua leti* apud poetas et centum alia. ego cum Acidalio delendum puto, et huc male tractum esse e proximo, ubi *ius hostium.* ceterum est imitatio Sall. Cat. 51: *in luctu atque miseriis mortem ae-*

specto. vestri me pudet miseretque, adversus quos non praelium et acies parantur; id enim fas armorum et ius hostium est: bellum cum populo Romano vestris se manibus gesturum Classicus sperat, imperiumque et sacramentum Galliarum ostentat. adeo nos si fortuna in praesens virtusque deseruit, etiam vetera exempla deficiunt, quotiens Romanae legiones perire praeoptaverint, ne loco pellerentur. socii saepe nostri exscindi urbes suas seque cum coniugibus ac liberis cremari pertulerunt; neque aliud pretium exitus quam fides famaque. tolerant cum maxime inopiam obsidiumque apud Vetera legiones, nec terrore aut promissis demoventur. nobis, super arma et viros et egregia castrorum munimenta, frumentum et commeatus quamvis longo bello pares. pecunia nuper etiam donativo suffecit; quod sive a Vespasiano sive a Vitellio datum interpretari mavoltis, ab imperatore certe Romano accepistis. tot bellorum victores, apud Geldubam, apud Vetera, fuso totiens hoste, si pavetis aciem, indignum id quidem: sed est vallum murique et trahendi artes, donec e proximis provinciis auxilia exercitusque concurrant. sane ego displiceam. sunt alii legati, tribuni, centurio denique aut miles. ne hoc prodigium toto terrarum orbe volgetur, vobis satellitibus Civilem et Classicum Italiam invasuros. an, si ad moenia urbis Germani Gallique duxerint, arma patriae in-

rumnarum requiem, non cruciatum esse. Broterius vulgatum explicat mala ex hostibus. sed mala Voculae non modo ab hostibus, etiam a suis erant, ut tota narratio docet. Ern.

4. *imper. et sacr. Gall. ostentat* i. e. iactat Gallorum sub ductu et auspiciis Romanos militaturos, sacramentoque Gallis dicturos. mox *virtus* aberat a B. Ryckius autem ex A edidit *adeo vos.* sic et H. videturque efficacius Broterio. Ern.

10. *cum maxime*] G *cur nunc maxime*; quod factum e *cum maxime*, ut est in ed pr, ediditque Rhenanus. ceterae ante Rhenanum *nunc maxime*, solenni in hac voce corruptione. v. ad c. 65. in ed autem pr est *tulerant*, vitiose, et coniunctum cum antecedentibus. Ern. mox B *veteres*, M^a^ *veteras.*

14. *sufficit*] immo *suffecit.* nuper enim donativum acceperant. supra. Lips. recepit recte Pichena. Ern.

15. *mavultis* vulgo.

19. *sane ego displiceam*] hic et in sequentibus ante oculos habuit locum Livii in oratione PScipionis post seditionem exercitus in Hispania, 28 27: *denique ego sim cuius imperii taedere exercitum.* precum formula deinde ex alio loco sumta, ut Lipsius monuit. Ern.

20. *centurio denique*] *centurioque* G, edd Rhenanum sqq usque ad Lipsium. Ern.

21. friget *toto.* puto Tacitum dedisse *tantum*, non adverbialiter, ut Broterius putabat, sed ut ad pro-

feretis? horret animus tanti flagitii imagine. Tutorin Trevero agentur excubiae? signum belli Batavus dabit? Germanorum catervas supplebitis? quis deinde sceleris exitus, cum Romanae legiones contra direxerint? transfugae e transfugis et proditores e proditoribus, inter recens et vetus sacramentum invisi deis errabitis? te, Iuppiter optime maxime, quem per octingentos viginti annos tot triumphis coluimus, te, Quirine Romanae parens urbis, precor venerorque ut, si vobis non fuit cordi me duce haec castra incorrupta et intemerata servari, at certe pollui foedarique a Tutore et Classico ne sinatis. militibus Romanis aut innocentiam detis, aut matu-
59 ram et sine noxa paenitentiam." varie excepta oratio inter spem metumque ac pudorem. digressum Voculam, et de supremis agitantem, liberti servique prohibuere foedissimam mortem sponte praevenire. et Classicus misso Aemilio Longino, desertore primae legionis, caedem eius maturavit. Herennium et Numisium legatos vinciri satis visum. dein sumptis Romani imperii insignibus in castra venit. nec illi, quanquam ad omne facinus durato, verba ultra suppeditavere quam ut sacramentum recitaret. iuravere qui aderant pro

digium referatur; quamquam totum hoc *t. terrarum orbe* friget et glossam sapit. inspice Livium l. c. Ern.

1. *Tutori*] Mª et ed pr *Tutorin;* quod IGronovius vult esse *Tutorin'* vel *Tutori ne*. Ern. B *tutor in*.

2. *dabit et Germanorum* Mª.

7. *per* DCCCXX *annos*] v. ad 1 1. cuius loci lectio hoc ipso loco confirmatur. sed et hic G *ducentos et* XX. Ern.

8. *si vobis non fuit cordi*] imitatum clare e Livio 9 8: *vos, dii immortales, precor quaesoque, si vobis non fuit cordi SpPostumium cum Samnitibus bellum gerere*. Tacitus infra 81: *id fortasse cordi diis, et divino ministerio principem electum*. nec quidquam hic scrupi ant nodi. Rhenanus tamen ait in *B τὸ cordi* non legi; ex quo ille iuratus emendat *si vobis non fuit*. id est licuit, inquit, more Graeco. bene, Beate, manibus tuis sit; nam periuria haec litteratorum, pariter ac amantium, ut spero, venti auferunt. Lips.

18. *Rom. imp. insignibus*] Pichena de aquilis vexillis etc capit. non video tamen quid impediat quo minus et Classicus lictores cum fascibus habuerit. mox *alti ordines* sunt, qui alias *primi* dicuntur. primorum ordinum centurionem fecit. dein *flagitium navare* dixit pro operam in flagitio perpetrando navare, ut 5 25 *bellum alicui navare*. sive flagitio perpetrando alicui prodesse, operam navare quae constet flagitio. nec Cicero hoc genus loquendi refugit. nam ep. 9 2 est *navare rem publicam*. quod ad H. 5 25 Acidalius laudat e Cicerone (ep. 3 10.) *navare benevolentiam*, id alienum est. nam ibi navare simpliciter est praestare, ut in *operam navare*. Ern.

imperio Galliarum. interfectorem Voculae altis ordinibus, ceteros, ut quisque flagitium navaverat, praemiis attollit.

Divisae inde inter Tutorem et Classicum curae. Tutor valida manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum apud superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit, occisis Magontiaci tribunis, pulso castrorum praefecto, qui detrectaverant. Classicus corruptissimum quemque e deditis pergere ad obsessos iubet, veniam ostentantes, si praesentia sequerentur: aliter nihil spei, famem ferrumque et extrema passuros.

60 adiecere qui missi erant exemplum suum. obsessos hinc fides, inde egestas inter decus ac flagitium distrahebant. cunctantibus solita insolitaque alimenta deerant, absumptis iumentis equisque et ceteris animalibus, quae profana foedaque in usum necessitas vertit. virgulta postremo et stirpes et internatas saxis herbas vellentes miseriarum patientiaeque documentum fuere, donec egregiam laudem fine turpi macularent, missis ad Civilem legatis vitam orantes. neque ante preces admissae quam in verba Galliarum iurarent. tum pactus praedam castrorum dat custodes, qui pecuniam calones sarcinas retentarent, ac qui ipsos leves abeuntes prosequerentur. ad quintum fere lapidem coorti Germani incautum agmen adgrediuntur. pugnacissimus quisque in vestigio, multi palantes occubuere: ceteri retro in castra profugiunt, querente sane Civile et increpante Germanos tanquam fidem per scelus abrumperent. simulata ea fuerint, an retinere

4. *agrippienses* M[a]. idem c. 63 *agrippiensem* et *agrippiniensi*, c. 64 *agrippieniensium*, c. 65 et 66 *agrippiniensium*.

5. *adigit*] hic olim punctum vulgo. ex admonitione Merceri Pichena sustulit, et post *detrectaverant* posuit. ita et G et edd ante Rhenanum omnes praeter primam. male interpunctio in ed Rhenani mutari coepta. ed pr et B *occisi tribuni*, vitiose. Ern.

20. *ac qui*] ita editum inde a Rhenano. favent M[a] et ed pr, in quis *at qui*. B *atqui*. G et edd ceterae ante Rhenanum *aut qui*. Pichena edidit *atque ipsos*, male. nam copula quidem desideratur, sed etiam *qui*. non enim custodes iidem prosecuti sunt abeuntes, sed alii, ut bene monuit Ryckius: qui e suo ms edidit *et qui*. ego vetus restitui. forte fuit *atque qui*, quam formam Tacitus non refugit. *leves* Broterius intelligit de spoliatis, qui eam ob causam leves essent, ut et alii cepere; Ryckius levis armaturae milites, qui prosequerentur. de Romanis melius foret *inermes* aut simile quid quam *leves*, quod nuspiam in tali contextu additur ad exprimendum periculum. et nescio an verbum sit a glossa, praesertim cum durius concurrat cum *abeuntes*; nec, opinor, simile exemplum reperietur. Ern.

saevientes nequiverit, parum affirmatur. direptis castris fa-
ces iniciunt; cunctosque qui praelio superfuerant, incendium
61 hausit. Civilis barbaro voto, post coepta adversus Romanos
arma, propexum rutilatumque crinem patrata demum caede
legionum deposuit. et ferebatur parvulo filio quosdam capti-
vorum sagittis iaculisque puerilibus figendos obtulisse. cete-
rum neque se neque quemquam Batavum in verba Galliarum
adegit, fisus Germanorum opibus et, si certandum adversus
Gallos de possessione rerum foret, inclitus fama et potior.
Munius Lupercus legatus legionis inter dona missus Veledae.
ea virgo nationis Bructerae late imperitabat, vetere apud
Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas et au-
gescente superstitione arbitrantur deas. tuncque Veledae au-
ctoritas adolevit: nam prosperas Germanis res et excidium le-
gionum praedixerat. sed Lupercus in itinere interfectus. pauci
centurionum tribunorumque in Gallia geniti reservantur pignus
societatis. cohortium alarum legionum hiberna subversa cre-
mataque, iis tantum relictis quae Magontiaci ac Vindonissae
62 sita sunt. legio sexta decima cum auxiliis simul deditis a
Novesio in coloniam Treverorum transgredi iubetur, prae-
finita die intra quam castris excederet. medium omne tem-
pus per varias curas egere, ignavissimus quisque caesorum
apud Vetera exemplo paventes, melior pars rubore et infa-

3. *barbaro voto*] patrium et solenne Germanis hoc votum. Tacitus de moribus eius gentis 31: *aliis Germanorum populis usurpatum rara et privata cuiusque audentia, apud Cattos in consensum vertit, crinem barbamque summittere, nec nisi hoste caeso exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum.* mansit inferiore aevo. et lego apud Diaconum de Gestis Longob. 3 7: *sex millia Saxonum, qui bello superfuerant, devoverunt se neque barbam neque capillos rasuros, nisi se de Suevis hostibus ulciscerentur.* pulchre igitur et decore Silius Sarmenti Gallo hoc affingit Pun. 4 200: *occumbit Sarmens, flavam qui ponere victor caesariem crinemque tibi, Gradive, vovebat.* quin et Romani usurparunt interdum, ut Iulius Caesar, de quo Suetonius 67: *diligebat quoque milites usque adeo, ut audita clade Tituriana barbam capillumque submiserit, nec ante dempserit quam vindicasset.* LIPS. A *perplexum*, ed pr *perpexum*, vitiose utrumque. ERN.

6. *fingendos* M[a].

10. *Mummius*] v. ad c. 18. mox *Veledae* [uno *l*] ex ABM[a] edidere Ryckius et IGronovius. sic et ed pr. sic Graeci. v. Ryck. ad h. l. de ea noster et in Germania, ubi v. Lips. ad c. 8. ERN.

13. *arbitrantur*] sic volebat corrigi Muretus. recte: nec enim ulla ratio est quare coniunctivo usus sit. atque ita plane est in ed pr, unde sic edidimus. ceteri editi et scripti *arbitrentur*. ERN. *tunc* B, sine coniunctione.

mia. quale illud iter? quis dux viae? et omnia in arbitrio eorum quos vitae necisque dominos fecissent. alii, nulla dedecoris cura, pecuniam aut carissima sibimet ipsi circumdare. quidam expedire arma, telisque tanquam in aciem accingi. haec meditantibus advenit proficiscendi hora, exspectatione tristior. quippe intra vallum deformitas haud perinde notabilis: detexit ignominiam campus et dies. revolsae imperatorum imagines, inhonora signa, fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis; silens agmen, et velut longae exsequiae; dux Claudius Sanctus effosso oculo, dirus ore, ingenio debilior. duplicatur flagitium, postquam desertis Bonnensibus castris altera se legio miscuerat. et volgata captarum legionum fama cuncti, qui paulo ante Romanorum nomen horrebant, procurrentes ex agris tectisque et undique effusi insolito spectaculo nimium fruebantur. non tulit ala Picentina gaudium insultantis volgi, spretisque Sancti promissis aut minis Magontiacum abeunt; ac forte obvio interfectore Voculae Longino, coniectis in eum telis initium exsolvendae in posterum culpae fecere. legiones nihil mutato itinere ante moenia Treverorum considunt.

63 Civilis et Classicus, rebus secundis sublati, an coloniam Agrippinensem diripiendam exercitibus suis permitterent du-

5. *haec meditantibus*] quis neget a Liviano exemplari esse? qui in deditione illa turpi ad Furculas, 9 5, *haec frementibus*, inquit, *hora fatalis ignominiae advenit*, *omnia tristiora experiundo factura*. Lips.

8. *innexa*] B *inhora*, Romanus *in ora*. divinabam olim *inversa*, quod ignominiae fuit et victos se fatentium. Spartianus in Severo 7: *in palatium eodem habitu perrexit, praelatis signis quae praetorianis ademerat, supinis, non erectis.* idem usurpatum in dolore. Tacitus A. 3 2: *praecedebant incompta signa, versi fasces.* Pedo Albinovanus ad Liviam v. 141: *quos primum vidi fasces, in funere vidi*; *sed vidi versos indiciumque mali.* at nunc putem commodius legi *inhonora signa*, id est squallida, non uncta, non nitidata; quae opponit *fulgentibus Gallorum vexillis*: aut potius retineri illud *innexa* cum explicatione, *signa innexa* i. e. sine nexu et nuda fuisse. nam solent imagines principum, clypei, etiam coronae et talia innecti. Lips. *inhora* etiam M[a], *in ora* A. *inhonora* iam correxit Victorius, loco supra indicato ad 15 25. Lipsii correctionem recepit Pichena cum seqq omnibus. IGronovius tamen e lectione Florentina potius extricabat *viliora*. Ern.

9. *dux*] ducem viae deditis datum intelligi iam a Pichena monitum. is *dirus ore* dicitur ob deformitatem ab effosso oculo. atque hinc intelligi debet alterum *debilis ingenio*. nam *debiles* dicuntur capti aliquo membro. itaque nil aliud est quam si dixisset, foedus ore, ingenio foedior. ceterum colon esse debet post *oculo*, ut in edd primis, non comma. Ern.

bitavere. saevitia ingenita et cupidine praedae ad excidium civitatis trahebantur. obstabat ratio belli, et novum imperium inchoantibus utilis clementiae fama. Civilem etiam beneficii memoria flexit, quod filium eius primo rerum motu in colonia Agrippinensi deprehensum honorate custodierant. sed Transrhenanis gentibus invisa civitas opulentia auctuque; neque alium finem belli rebantur quam si promisca ea sedes omnibus Germanis foret, aut disiecta Ubios quoque disper-
64 sisset. igitur Tencteri, Rheno discreta gens, missis legatis mandata apud concilium Agrippinensium edi iubent; quae ferocissimus e legatis in hunc modum protulit. "redisse vos in corpus nomenque Germaniae, communibus deis et praecipuo deorum Marti grates agimus; vobisque gratulamur quod tandem liberi inter liberos eritis. nam ad hunc diem flumina ac terras et caelum quodammodo ipsum clauserant Romani, ut colloquia congressusque nostros arcerent, vel, quod contumeliosius est viris ad arma natis, inermes ac prope nudi sub custode et pretio coiremus. sed ut amicitia societasque nostra in aeternum rata sit, postulamus a vobis, muros coloniae, munimenta servitii, detrahatis: etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliviscuntur; Romanos omnes in finibus vestris trucidetis: haud facile libertas et domini miscentur. bona interfectorum in medium cedant, ne quis

1. *ingenii*] sic editum a Pichena e lectione M[a] *ingenti*, quae est et in ABGV, ed pr ceterisque ante Rhenanum. *ingenita* primus tacite edidit Rhenanus. Ern.

5. *honorata custodiae erant* M[a].

8. *Ubios*] *ubihos* M[a].

10. *iuberent* M[a].

12. *sed*] mss ABM[a] et ed pr *et*; unde cum Ryckio recepimus. *sed* ferri non potest, nisi intelligas, sed praecipue praecipuo deorum. verum etiam *et* hanc vim habere potest, e more Taciti, ut supra vidimus pluribus locis. Ern.

17. *ac prope*] *nec probe* B.

18. *sub custode et pretio*] hoc quo pertineat, patet e responsione Agrippinensium: *vectigal et onera commerciorum resolvimus. sint transitus incustoditi.* Ern.

19. *sit*] sic edidimus ex ed pr, cui consentit A et R. vulgo *sint.* si *ratae* esset, nihil mutandum foret: nam eius formae exempla multa. altera illa excusari quidem potest Graecorum more, qui etiam post femininum unum neutrum ponunt, intellecto χρῆμα, sed nonnisi in summo consensu omnium librorum. mox [M[a] *vera.* deinde] ed pr *si clausa tenetis*; nec hoc male. ceterum sententiae de animalibus feris et de libertate cum servitute non consistente in parenthesi accipiendae. nam ista coniuncta sunt, *detrahatis - trucidetis, - bona - cedant*; quod in vulgata interpunctione non satis perspicuum est. Ern.

occulere quicquam aut segregare causam suam possit. liceat nobis vobisque utramque ripam colere, ut olim maioribus nostris. quomodo lucem diemque omnibus hominibus, ita omnes terras fortibus viris natura aperuit. instituta cultumque patrium resumite, abruptis voluptatibus, quibus Romani plus adversus subiectos quam armis valent. sincerus et integer et servitutis oblitus populus aut ex aequo agetis aut

65 aliis imperitabitis." Agrippinenses sumpto consultandi spatio, quando neque subire condiciones metus futuri neque palam aspernari condicio praesens sinebat, in hunc modum respondent. "quae prima libertatis facultas data est, avidius quam cautius sumpsimus, ut vobis ceterisque Germanis, consanguineis nostris, iungeremur. muros civitatis, congregantibus se cum maxime Romanorum exercitibus, augere nobis quam diruere tutius est. si qui ex Italia aut provinciis alienigenae in finibus nostris fuerant, eos bellum absumpsit, vel in suas quisque sedes refugere. deductis olim et nobiscum

3. *lucem noctemque*] perspicue rectum, atque ita in V. vulgo *lucem diemque*, quasi ea differant. Lips. male Lipsius. recte Pichena, qui veterem lectionem reposuit, quam tuentur ABM[a], edd inde a Puteolano omnes. Vaticano consentit ed pr. Latini verba nonnulla solent coniungere, quamvis idem fere significantia, etiam qui brevitatem adamarunt, ut multis exemplis e Sallustio et Tacito doceri potest. sic statim *sincerus et integer*, alibi *instructus armatusque*, *quies et otium*. ex eo genere *lux et dies*. Ern.

5. *voluptatibus*] ambigua lectio. quam posui, libri firmant nec ratio impugnat. vere enim inter Romanas artes fuit, ad homines in imperio retinendos, mollire vires eorum et per delicias amoenasque voluptates frangere. Tacitus in Agricola 21: *sequens hiems saluberrimis consiliis absumpta, ut homines dispersi ac rudes, eoque bello faciles, quieti et otio per voluptates assuescerent.* et paullo post: *paullatimque discessum ad delinimenta vitiorum, porticus et balnea et conviviorum elegantiam; idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars servitutis esset.* at veteres tamen editiones *vectigalibus.* quod stabiliri prorsus responso Ubiorum videtur, ad hanc orationis partem: *vectigal et onera commerciorum resolvimus.* Lips. *voluptatibus* etiam ABG. in ed pr et R vitiose *voluntatibus.* ceterae edd ante Lipsium *vectigalibus.* Ern.

9. *metu* male G et edd Puteolani Beroaldi Alciati. post *tum maxime* libri iidem. nam perpetua in hoc verbo est in libris veteribus aberratio a librariis orta, qui illud *cum maxime* pro *nunc*, *eo tempore* non concoquebant. Ern.

17. *eductis*] scribe *deductis.* colonos veteres intellegit. Lips. sic ABGM[a] ed pr, omnes ante Lipsium quas vidi; ut nesciam, unde illud *eductis* sit. ex quacumque ed laudetur, est in ea vitium operarum, quod hanc notam, ut alias in hunc auctorem, peperit. *qui provenere*, sunt nati e nobis. verbum *provenire* usitatum de prole, ut *proventus.* Ern. *societatis* BM[a].

per connubium sociatis, quique mox provenere, haec patria est; nec vos adeo iniquos existimamus ut interfici a nobis parentes fratres liberos nostros velitis. vectigal et onera commerciorum resolvimus. sint transitus incustoditi, sed diurni et inermes, donec nova et recentia iura in vetustatem consuetudine vertantur. arbitrum habebimus Civilem et Veledam, apud quos pacta sancientur." sic lenitis Tencteris, legati ad Civilem et Veledam missi cum donis cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetravere. sed coram adire adloquique Veledam negatum. arcebantur aspectu, quo venerationis plus inesset. ipsa edita in turre: delectus e propinquis consulta responsaque, ut internuntius numinis, portabat.

6 Civilis societate Agrippinensium auctus proximas civitates affectare aut adversantibus bellum inferre statuit. occupatisque Sunicis, et iuventute eorum per cohortes composita, quominus ultra pergeret, Claudius Labeo Betasiorum Tungrorumque et Nerviorum tumultuaria manu restitit, fretus loco, quia pontem Mosae fluminis anteceperat. pugnabaturque in angustiis ambigue, donec Germani transnatantes terga Labeonis invasere. simul Civilis, ausus an ex composito, intulit se agmini Tungrorum, et clara voce "non ideo" inquit "bellum sumpsimus, ut Batavi et Treveri gentibus imperent. procul haec a nobis adrogantia. accipite societatem. transgredior ad vos, seu me ducem seu militem mavoltis." movebatur volgus condebantque gladios, cum Campanus ac Iuvenalis, ex primoribus Tungrorum, universam ei gen-

5. *in vetustatem consuetudine*] aptius et concinnius visum quam illud tritum *vetustatem et consuetudinem*. quod autem posui, in F est. Lips. sic et AMª. copula *et* ab ed pr abest. sed tamen est *consuetudinem*. BG *in vetustate et consuetudine*. Ern.

11. *ipsa edita in turre*] Romana ed et Rodolphus: *ipsa adyta intrare, dilectus e prop.* quam lectionem haud temere spernam. ut de fatidico numine quopiam loquitur; cui rei apta haec adytorum vox. vulgata nibilo secius valde probo. Lips. editio Lipsio laudata habet *edita*, non *adyta*. Ern.

16. *Sunicis*] haec scriptura in Mª teste IGronovio, GHO, edd inde a Puteolano. nam ed pr valde perverse *sumas*. habitasse inter Ubios et Tungros putantur. Ern. B *Sunucis*.

20. *tranantes* B.

22. *intulit se*] *intulisse* Mª.

25. *seu me ducem*] insidiosa modestia dictum, ut a Sallustii Catilina 20: *vel imperatore vel milite me utimini.* Lips.

tem dedidere. Labeo antequam circumveniretur, profugit. Civilis Betasios quoque ac Nervios in fidem acceptos copiis suis adiunxit, ingens rerum, perculsis civitatium animis vel sponte inclinantibus.

67 Interea Iulius Sabinus proiectis foederis Romani monumentis Caesarem se salutari iubet, magnamque et inconditam

2. *bettasios* M_a.

3. *ingens rerum*] AB et ed pr, item G, sed a manu secunda, in margine addunt *tumultus*; unde Heinsius apud Ryckium facit *cumulus* e 2 24, elegantissima correctione, de qua vix dubitem. edd Puteolani Beroaldi Alciati *vigens rerum*. post ed pr corrupte *perculsit civitates animis*, ut correxit manus secunda in G, cum ante fuisset id quod editur. Ern. *perculsit* etiam BM[a].

5. *Iulius Sabinus*] alius ab isto qui Senecae patri nominatur Controv. 27. s. 9 4. in quo corrupte legas *et ab Iulio et a Sabino*. scio iunctim fuisse *ab Iulio Sabino*. qui Gallis praefuit sub Caio, paterne huius? Dionem vide 66 3. Lips.

proiectis foederis] aut nihil aut nimis in hoc loco video. quale istud est, proiicere monumenta foederis? pingue et insulsum. aliorsum emendatione traxerim: *prolectus Romani generis monumentis*. Sabinus, inquit, invitatus et inductus stirpis suae origine, Caesarem se appellat. quid mirum? ecce supra 55 scriptum: *Sabinus falsae stirpis gloria incendebatur, proaviam suam divo Iulio per Gallias bellanti corpore et adulterio placuisse*. possis eodem sensu *prolatis R. generis*. Lips. atqui omnia plena moris, quem significat his verbis Tacitus. Dionysius Halic. 4 26, de pactis a Servio Tullio cum Latinis: ἵνα δὲ μηδεὶς χρόνος αὐτοὺς (τοὺς νόμους) ἀφανίσῃ, στήλην κατασκευάσας χαλκῆν ἔγραψεν ἐν ταύτῃ τά τε δόξαντα τοῖς συνέδροις καὶ τὰς μετασχούσας τῆς συνόδου πόλεις. eodem de foedere, quod Gabinis dedit Superbus, ib. 4 58: τούτων ἐστὶ τῶν ὁρκίων μνημεῖον ἐν Ῥώμῃ κείμενον ἐν ἱερῷ Διὸς πιστίου, ὃν Ῥωμαῖοι Σάγκον καλοῦσιν, ἀσπὶς ξυλίνη βύρσῃ βοείᾳ περίτονος, τοῦ σφαγισθέντος ἐπὶ τῶν ὁρκίων τότε βοός, γράμμασιν ἀρχαϊκοῖς ἐπιγεγραμμένη τὰς γενομένας αὐτοῖς ὁμολογίας. Cicero pro Balbo 23: *cum Latinis omnibus foedus ictum SpCassio Postumo Cominio coss quis ignorat? quod quidem nuper in columna aenea meminimus post rostra incisum et proscriptum fuisse.* eodem Livius 2 33: *nisi foedus cum Latinis columna aenea insculptum monumento esset*. apud Arrianum de exped. Alex. 2 p. 83 Pharnabazus cavet ab obsessis deditisque Μιτυληναίους καθελεῖν τὰς πρὸς Ἀλέξανδρόν σφισι γενομένας στήλας, ξυμμάχους δὲ εἶναι Δαρείου. Livius rursum 26 24: *haec convenerunt, conscriptaque biennio post Olympiae ab Aetolis, in Capitolio ab Romanis, ut testata sacratis monumentis essent, sunt posita.* foedus Smyrnaeorum et Magnetum in marmoribus Arondelianis: ἀναγραψάτωσαν δὲ καὶ τὴν ὁμολογίαν ἐν στήλαις ἑκάτεροι, τὰς δὲ ἀνατιθέτωσαν, Σμυρναῖοι μὲν ἐν τῷ τῆς Ἀφροδίτης τῆς Στρατονικίδος ἱερῷ καὶ ἐμ Μαγνησίᾳ τῇ πρὸς τῷ Μαιάνδρῳ ἐν τῷ τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Λευκοφρύνης ἱερῷ, οἱ δὲ ἐμ Μαγνησίᾳ κάτοικοι ἔν τε τῇ ἀγορᾷ παρὰ τὸν βωμὸν τοῦ Διονύσου καὶ τὰς τῶν βασιλέων εἰκόνας etc. Polybius in Excerpt. Vales. lib. 27 (ed. Schweigh. t. 4 p. 385): ὑπαρχούσης γὰρ αὐτοῖς οὐ μόνον φιλίας ἀλλὰ συμπολιτείας πρὸς Ἀπολλωνιάτας, καὶ καθόλου κοινωνίας πάντων τῶν ἐν ἀνθρώποις νομιζομένων δικαίων, καὶ περὶ τούτων κειμένης ἐνόρκου συνθήκης παρὰ τὸν Δία τὸν Ἰδαῖον. Memnon de

popularium turbam in Sequanos rapit, conterminam civitatem et nobis fidam. nec Sequani detrectavere certamen. fortuna melioribus affuit: fusi Lingones. Sabinus festinatum temere praelium pari formidine deseruit. utque famam exitii sui faceret, villam in quam perfugerat cremavit, illic voluntaria morte interisse creditus. sed quibus artibus latebrisque vitam per novem mox annos traduxerit, simul amicorum eius constantiam et insigne Epponinae uxoris exemplum, suo loco reddemus. Sequanorum prospera acie belli impetus stetit. resipiscere paulatim civitates, fasque et foedera respicere, principibus Remis, qui per Gallias edixere ut missis legatis in commune consultarent, libertas an pax placeret.

8 At Romae cuncta in deterius audita Mucianum angebant, ne quanquam egregii duces (iam enim Gallum Annium

Romanis et Heracliensibus ap. Phot. c. 224 p. 229: *καὶ χαλκοῖ πίνακες δύο τῆς ὁμολογίας ἴσας καὶ ὁμοίας ἔφερον, ὧν ὁ μὲν παρὰ Ῥωμαίοις ἐν τῷ κατὰ τὸ Καπιτώλιον ἱερῷ τοῦ Διὸς καθηλώθη, ὁ δὲ κατὰ τὴν Ἡράκλειαν καὶ αὐτὸς ἐν τῷ τοῦ Διὸς ἱερῷ.* Auctor 1 Maccab. 14: *καὶ κατέγραψαν ἐν δέλτοις χαλκαῖς, καὶ ἔθεντο ἐν στήλαις ἐν ὄρει Σιών.* Iosephus contra Apionem 2 4: *ἀναγνοὺς τὴν στήλην τὴν ἑστῶσαν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τὰ δικαιώματα περιέχουσαν, ἃ Καῖσαρ ὁ μέγας τοῖς Ἰουδαίοις ἔδωκεν.* huiusmodi igitur *στήλαις*, cippis vel columnis, tabulisve aut *δέλτοις*, quibus foedus, quod Romani Lingonibus dederant, incisum erat publiceque propositum, eversis et confractis intellige. GRON.

3. *fusi Lingones*] tangit hoc bellum, quod in Iohanne Salisberiense legitur 5 7: *auspiciis imp. Caesaris Domitiani Germanico bello, quod Iulius Civilis in Gallia moverat, Lingonum opulentissima civitas, quae ad Civilem desciverat, cum advenientem ab exercitu Caesaris populationem timeret, quod praeter spem inviolata nihil ex rebus suis amiserat, ad obsequium reducta, LXX millia armatorum tradidit ei.* quae totidem verbis apud Frontinum Strat. 4 3 14. LIPS.

6. *interiisse* vulgo.

8. *insigne*] vere insigne et rarum, plenumque fidei in sexo infido. non est in libris, qui exstant. servavit enim Tacitus in ultimum Vespasiani annum, cum et Iulius hic Sabinus, qui gloriabatur a Caesare genus ducere, et ista ipsa Epponina interfecti. tota historia, dignissima lectu, apud Plutarchum diffuse est in Erotico extremo. aliquid et Dionis compendium in Vespasiano 66 3. LIPS.

Epponinae] at Plutarchus *Emponam* scribit, et id nomen Gallis heroinam signare addit: *ἦν δὲ γυναῖκα*, inquit, *πασῶν ἀρίστην ἠγμένος, ἣν ἐκεῖ μὲν Ἐμπονὴν ἐκάλουν, ἑλληνιστὶ δὲ ἄν τις Ἡρωΐδα προσαγορεύσειεν.* LIPS.

14. *nequaquam egregii*] Mercero accedo: *ne, quanquam egregii duces (iam enim — delegerat) summam belli parum tolerarent.* LIPS. recepit Merceri correctionem Pichena. ante erat in omnibus *Mucianum angebant. nequaquam egregii duces. iam enim — tolerare.* nec in mss aliquid auxilii. vir doctus in ed Gryphii *nec, quamquam - - poterant, tolerare.* ERN.

et Petilium Cerialem delegerat) summam belli parum tolerarent. nec relinquenda urbs sine rectore. et Domitiani indomitae libidines timebantur, suspectis, uti diximus, Primo Antonio Varoque Arrio. Varus praetorianis praepositus vim atque arma retinebat. eum Mucianus pulsum loco, ne sine solatio ageret, annonae praefecit. utque Domitiani animum Varo haud alienum deleniret, Arretinum Clementem, domui Vespasiani per affinitatem innexum et gratissimum Domitiano, praetorianis praeposuit, patrem eius sub Gaio Caesare egregie functum ea cura dictitans; laetum militibus idem nomen, atque ipsum, quanquam senatorii ordinis, ad utraque munia sufficere. assumuntur e civitate clarissimus quisque, et alii per ambitionem. simul Domitianus Mucianusque accingebantur, dispari animo, ille spe ac iuventa properus, hic moras nectens quis flagrantem retineret, ne ferocia aetatis et pravis impulsoribus, si exercitum invasisset, paci belloque male consuleret. legiones victrices sexta et octava, Vitellianarum unaetvicesima, e recens conscriptis secunda, Penninis Cottianisque Alpibus, pars monte Graio tra-

1. *Cerialem dilegerat*] immo ex Iosepho ἁλωσ. 7 4 (23) proprie non dilegerat ipse aut Vespasianus, sed casu et bona sorte Petilius consul creatus a Vespasiano in Britanniam missus erat. ille vero audita hac rebellione opportune supervenit et hostes vicit. notat et Dio 66 3. Lips.

4. *varrus praetorianis praeposito* M[a].

7. *Arretinum Clementem*] sic vocant omnes scripti et edd et h. l. et apud Suetonium Dom. 11. recte. frustra Ursinus inscriptionem opponit tot libris, in qua *Arricinus* vocetur. aut vitiosus est ille titulus, ap. Grut. 4 6, aut ad alium pertinet, ut visum Ryckio ad h. l. Ern. *Arrecinum* BM[a].

11. *senatorii ordinis*] Suetonium igitur culpae quis purgat, scribentem Titum primum e senatoriis praetorio praefectum? in Tito 6: *praefecturam quoque praetorii suscepit, numquam ad id tempus nisi ab equite Romano administratam.* occulte adsentitur Plinius praef. operis: *dum illud patri pariter et equestri ordini praestas, praefectus praetorio eius.* tamen noster palam adfirmat Clementem hunc Arretinum et praefectum et senatorem fuisse. adde quae notavi ad A. 4 40. Lips. sed vide quae pro Suetonio ibi diximus. ed pr pro *quamquam* habet *tamquam*, male; nec in eo quicquam pro Suetonio auxilii, ut Gruterus sperabat. Ern.

12. *assumuntur*] post brevem quasi digressionem redit ad rem, de expeditione a Muciano suscepta, et commemorat quos secum in Galliam abduxerit. mox G *dispersi*, at in margine *dispari*. Ern.

16. *si exerc. invasisset* i. e. si exercitum regere et bellum gerere per festinationem coepisset. Ern.

17. *sexta et octava*] M[a] xi *et* viii, G et edd Puteolani seqq usque ad Pichenam vi *et* xviii, A *tertia decima octava*, ed pr xxviii. bene Savilius correxit vi *et* viii.

ducuntur; quarta decima legio e Britannia, sexta ac decima ex Hispania accitae.

Igitur venientis exercitus fama et suopte ingenio ad mitiora inclinantes Galliarum civitates in Remos convenere. Treverorum legatio illic opperiebatur, acerrimo instinctore belli Tullio Valentino. is meditata oratione cuncta magnis imperiis obiectari solita contumeliasque et invidiam in populum Romanum effudit, turbidus miscendis seditionibus et ple-
69 risque gratus vecordi facundia. at Iulius Auspex e primoribus Remorum, vim Romanam pacisque bona dissertans, et sumi bellum etiam ab ignavis, strenuissimi cuiusque periculo geri, iamque super caput legiones, sapientissimum quemque reverentia fideque, iuniores periculo ac metu continuit. et Valentini animum laudabant, consilium Auspicis sequebantur. constat obstitisse Treveris Lingonibusque apud Gallias, quod Vindicis motu cum Verginio steterant. deterruit plerosque provinciarum aemulatio: quod bello caput? unde ius auspiciumque peteretur? quam, si cuncta provenissent, sedem imperio legerent? nondum victoria, iam discordia erat, aliis foedera, quibusdam opes viresque aut vetustatem originis per iurgia iactantibus. taedio futurorum praesentia placuere. scri-

recepit Pichena. H. 2 83 et 85. Ern. Ma *vim* XI VIII, B *viz* XI. VIII.

1. *tertia ac prima*] Savilius legit *sexta ac decima.* nam supra sic in Hispania collocavit. tamen et tertia ibi fuit, et diuturna; nec aliam caussam arbitror cur Hispani hodieque legiones suas *Tertios* adpellent. Lips. recepit et hoc Pichena. Ma quidem VI *ac prima.* Ern.

6. *tulio* Ma.

15 *obstitisse* ABG edd ante Rhenanum omnes. Rhenanus, non Pichena, ut putat Ryckius, primus edidit *obstetisse*; quod omnes quos vidi secuti sunt praeter Lipsium et Ryckium. aliis quidem locis editur *obstitit, obstitisse.* itaque haec scriptura et h. l. tenenda. adde ad 3 31. Ern.

17. *ius* ABGMa, ed pr, Rhenanus, sqq. ceterae ante Rhenanum *vis*, solita confusione, de qua saepe dictum. ut in imperatore summo ius s. potestas et auspicia et ius potestasque sine auspiciis esse potuit sub Caesaribus, sic h. l. apte haec duo coniunguntur. quem illum fore Gallorum, qui potestatem belli gerendi daret, penes quem essent auspicia, verbo, quem imperatorem in Gallia fore. sic apud Livium 22 1 iunguntur *iustum imperium* et *auspicium.* Ern.

20. *per iurgia*] sumpsi lectionem a PManutio, qui amice mihi in pomeridiano sermone contribuit. nam vulgo est *periuriaque.* in mss *periuria*, quod Manutianam coniecturam firmat. Romano tamen libro est *pro iure*; quod reiicere iniurium sane sit. Lips. si Romanus liber est ed pr a Spirensi edita, ut alibi in notis Lipsii et Gruteri, falsus est Lipsius. nam habet *periuria* sine copula. (sic et B.) at A *pro iure*, quocum in hoc libro quarto valde alias consentit haec editio.

buntur ad Treveros epistolae nomine Galliarum, ut abstinerent armis, impetrabili venia et paratis deprecatoribus, si paeniteret. restitit idem Valentinus, obstruxitque civitatis suae aures, haud perinde instruendo bello intentus quam frequens

70 concionibus. igitur non Treveri neque Lingones ceteraeve rebellium civitates pro magnitudine suscepti discriminis agere. ne duces quidem in unum consulere, sed Civilis avia Belgarum circumibat, dum Claudium Labeonem capere aut exturbare nititur; Classicus segne plerumque otium trahens velut parto imperio fruebatur. ne Tutor quidem maturavit superiorem Germaniae ripam et ardua Alpium praesidiis claudere. atque interim unaetvicesima legio Vindonissa, Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Raetiam irrupere. accessit ala Singularium, excita olim a Vitellio, deinde in partes Vespasiani transgressa. praeerat Iulius Briganticus sorore Civilis genitus, ut ferme acerrima proximorum odia sunt, invisus avonculo infensusque. Tutor Treverorum copias, recenti Van-

idque ille nixus consensu ed Romanae recepit. quod non imiter. nam *pro iure* iam intelligitur in verbo *iactantibus*. ista enim iactabantur, ut sibi maxime imperium et sedem imperii deberi appareret. Lazarus Superantius et Salinerius non adeo absurde defendebant vulgatum *periuriaque*, et interpretabantur de crebra defectione a Romanis et rebellione, velut ea re meritos se dixerint principatum. vix tamen credo *periuria* simpliciter in tali contextu, ubi non sermo de foederibus, dici de defectione et rebellione. rebellibus periuria exprobrari saepe scio. *per iurgia* autem aptissimum huic loco, propter antecedentia illa *iam discordia erat*. Ern.

11. *claudere*] Romana *capere*. quod recipio. Lips. immo *claudere*, ut BG et edd ante Lipsium, quas habui, omnes. Ern.

12. *Vindonissa* i. e. ab statione sua, quae Vindonissae erat, Helvetiorum oppido; hodie vulgo *Windisch*, apud monasterium Kungsfelden, ubi sepultura comitum Habsburgicorum. nam ibi legio XXI stabat. unde inscriptiones in istis regionibus repertae, in quibus legio XXI occurrit; quas vide in Breitingeri Comm. in antiqua monum. Tigur. § 18, ap. Schelhorn. Amoenit. Liter. t. 7 p. 49. Ern.

14. *Singulares equites* qui sint, nondum satis convenit. mihi placet esse gradum honoratioris militiae equestris, qualis fuit etiam praetorianorum; etsi inhonoratiores illis. olim iam, libera republica, tales gradus; unde equites extraordinarii, selecti etc. haec genera ab Augusto instituta, nova genera honorum ubivis quaerente, ut hoc plures beneficii sui facere ac sibi obstringere posset. sic post *singulares* dicti clerici non modo *μονάζοντες*, quamquam hi quoque, sed etiam ceteri, quod ii perfectionem Christianam appeterent. v. Glossar. Nomic. cod. Theodos. Ern.

16. *acerrima proximorum odia*] exsequitur Aristoteles Politic. 7 7, et caussam donat: vide. sed breviter, pro nostra re: proverbio iactatum sit, *χαλεποὶ πόλεμοι ἀδελφῶν· καὶ οἵ τε πέρα στέρξαντες, οἱ δὲ καὶ πέρα μισοῦσι*. Lips.

17. *avonculo* M[a]: vulgo *avunculo*.

gionum Caeracatium Tribocorum delectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit, corruptis spe aut metu subactis legionariis; qui primo cohortem praemissam a Sextilio Felice interficiunt, mox ubi duces exercitusque Romanus propinquabant, honesto transfugio rediere, secutis Tribocis Vangionibusque et Caeracatibus. Tutor Treveris comitantibus, vitato Magontiaco, Bingium concessit, fidens loco, quia pontem Navae fluminis abruperat. sed incursu cohortium quas Sextilius ducebat, et reperto vado proditus fususque. ea clade perculsi Treveri, et plebes omissis armis per agros palatur: quidam principum, ut primi posuisse bellum viderentur, in civitates quae societatem Romanam non exuerant perfugerunt. legiones a Novesio Bonnaque in Treveros, ut supra memoravimus, traductae se ipsae in verba Vespasiani adigunt. haec Valentino absente gesta; qui ubi adventabat furens cunctaque rursus in turbas et exitium conversurus, legiones in Mediomatricos, sociam civitatem, abscessere. Valentinus ac Tutor in

1. *Caracatium*] Cluverius *Nemetum* et mox *Nemetibus*. sed haec nimis abeunt a veterum et vulgatorum vestigiis. suspicabar *Vangionum, Tabernatium, Tribocorum*. deinde *Tribocis Vangionibusque et Tabernatibus*. ipsum Cluverium vide Germ. Ant. 2 12. Gron. non mitior haec correctio quam Cluveriana. Mª *Caeracatium*, B *Ceracatium*, A ed pr *Ceratacium*. lectionem Florentinam probat Ryckius, intelligitque *Caeraesos* Caesaris B. G. 2 4; quod sitni populi istius non convenire bene docet Cellarius G. A. t. 1 p. 245, nihil ipse definiens, quod optimum factu puto. Rhenanus (Rer. Germ. 3 p. 326) suspicatur fuisse in eo loco ubi arx *Drakenfels* fuerit. eam sic fortasse dictam a loco, quasi *Racatium* h. e. *Caracatium*. mox *lectu* BG et edd Puteolanum seqq omnes ante Pichenam. at infra, ubi similis varietas c. 77, nihil a Pichena mutatum. Ern.

4. *Romani*] Mª *Roman;* quod Ryckius explicat *Romanus:* quippe ista syllaba subinde in libris scriptis et edd pr hac figura exprimitur. consentiunt ABG et ed pr. ceterae ante Rhenanum per compendium *Ro.* exprimunt. primus Rhenanus edidit *Romani* tacite, nec scio an e libro (immo ex ingenio). igitur tutius putavi scripturam librorum mss et edd veterum sequi. Ern.

5. *secutis*] *sicut is* M_a.

7. *Navae*] BM_a ed Puteolani Beroaldi Alciati *Navas*. item G a manu pr. at secunda fecit *naves*, ut est in ed pr. A *vis fluminis*. Rhenanus edidit *Navae*. Ern. ex ingenio.

12. *perfugerent* M^a. sed ultimae litterae expunctae sunt.

14. omnes libri, quos scio vidique, habent *se ipsas*, pro quo haud dubie rescribendum *se ipsae*. v. ad c. 11. Ern. B *se ipsa*.

16. *excidium* M^a.

17. *civitatem*] auctores docti novi operis diplomatici (t. 3 p. 172 not. 1) non improbabile esse dicunt, quod Hadrianus Valesius (Notit. Gall. p. 328) h. l. civitatem Mediomatricorum non de urbe sed de populo capiendam indicet, propter notitias veteres Gall. ap. Bouquetum. immo

arma Treveros retrahunt, occisis Herennio ac Numisio legatis, quo minore spe veniae cresceret vinculum sceleris.

71 Hic belli status erat, cum Petilius Cerialis Magontiacum venit. eius adventu erectae spes. ipse pugnae avidus et contemnendis quam cavendis hostibus melior, ferocia verborum militem incendebat, ubi primum congredi licuisset, nullam praelio moram facturus. delectus per Galliam habitos in civitates remittit, ac nuntiare iubet sufficere imperio legiones: socii ad munia pacis redirent, securi velut confecto bello, quod Romanae manus excepissent. auxit ea res Gallorum obsequium: nam recepta iuventute facilius tributa toleravere, proniores ad officia, quod spernebantur. at Civilis et Classicus ubi pulsum Tutorem, caesos Treveros, cuncta hostibus prospera accepere, trepidi ac properantes, dum dispersas suorum copias conducunt, crebris interim nuntiis Valentinum monuere ne summae rei periculum faceret. eo rapidius Cerialis, missis in Mediomatricos qui breviore itinere legiones in hostem verterent, contracto quod erat militum Magontiaci quantumque secum transvexerat, tertiis castris Rigodulum venit; quem locum magna Treverorum manu Valentinus insederat, montibus aut Mosella amne septum. et addiderat fossas obicesque saxorum. nec deterruere ea munimenta Romanum ducem quo minus peditem perrumpere iuberet, equitum aciem in collem erigeret, spreto hoste, quem temere collectum haud ita loco iuvari ut non plus suis in virtute foret. paulum morae in ascensu, dum missilia hostium praevehuntur: ut ventum in manus, deturbati ruinae modo praecipitantur. et pars

res et latinitas docent ita esse, sed antiqua et vera. Ern.

4. *erectae*] B *erepte.* mox *loci* pro *socii.*

7. *facturis* Ma.

18. *mogontiaci* Ma.

19. *Rigodulum*] V *Ridogulum.* hodie dimidiatum nomen tenet, aliquot milliaribus supra Confluentes, pagus *Rigol* dictus. Lips. A et ed pr *Rigodolum.* mox *aut Mosella* BMa, edd Rhenanum sqq ante Pichenam, et IGronovius i. e. alio loco montibus, alio amne. ceterae edd *et M.,* G *ac.* illud melius. reliqua loca arte septa, ut patet e sequentibus. Ern.

26. *ascensu* ed pr, Rhenani, sqq omnes. ceterae ante Rhenanum *essensu*, quod etiam est in G. quae scriptura nata est a pronunciatione molliori literae tertiae; cuius generis multa in libris medio aevo scriptis, ut *ascissere* pro *asciscere*, et alia. Ern.

27. *in manus*] sic ABMa et ed pr. recte. sic A. 2 80: *ut venere in manus.* cf. c. 76. et sic alii quoque. Livius 2 46, ubi v. Gronovium, quem iam laudavit Ryckius, qui et

equitum aequioribus iugis circumvecta nobilissimos Belgarum, in quis ducem Valentinum, cepit. Cerialis postero die coloniam Treverorum ingressus est, avido milite eruendae civitatis. hanc esse Classici, hanc Tutoris patriam; horum scelere clausas caesasque legiones. quid tantum Cremonam meruisse, quam e gremio Italiae raptam, quia unius noctis moram victoribus attulerit? stare in confinio Germaniae integram sedem spoliis exercituum et ducum caedibus ovantem. redigeretur praeda in fiscum: ipsis sufficere ignes et rebellis coloniae ruinas, quibus tot castrorum excidia pensarentur. Cerialis a metu infamiae, si licentia saevitiaque imbuere militem crederetur, pressit iras. et paruere, posito civium bello ad externa modestiores. convertit inde animos accitarum e Mediomatricis legionum miserabilis aspectus. stabant conscientia flagitii maestae, fixis in terram oculis. nulla inter coeuntes exercitus consalutatio. neque solantibus hortantibusve responsa dabant, abditi per tentoria et lucem ipsam vitantes. nec perinde periculum aut metus quam pudor ac dedecus obstupefecerat, attonitis etiam victoribus, qui vocem precesque adhibere non ausi lacrimis ac silentio veniam poscebant,

sic edidit cum IGronovio. ceteri *ad.* post *deturbati* intellige *hostes.* pro *modo* A *more.* Ern.

3. *eruendae* i. e. delendae funditus. sumtum e Virgilio. Aen. 2 611: *totamque ab sedibus urbem eruit.* Ern.

4. *hanc*] B *ac.*

8. *ducum*] *cum* M[a].

redigeretur praeda] sic ABM[a] et ed pr, nisi quod M[a] *redigetur.* edd Puteolani et ceterae ante Pichenam *redigeret praedam*, ut et G. Ern. B *redigeretur praedam.*

11. *metu*] vulgati *a metu.* mihi vox aliqua excidisse videtur, et alternasse caussas, ut solet, Tacitus: *Cerialis emptus an metu infamiae.* sive *Cerialis clementia an metu.* Lips. praepositio est in BGM[a], ed pr, seqq ante Lipsium omnibus. exempla, quibus eam defendit Salinerius, sunt aliena. sed sunt permulta apud Livium idonea. vide viros doctos ad 24 30, 26 1. et qui ad locum posteriorem a Drakenborchio laudantur. in illo loco defendit bene Lipsius adversus eos libros, qui ei praepositioni *ob* substituerunt, cum *a* pro *propter* non concoquerent. itaque hic quoque restitui. Ern.

12. *civium* ABM[a] et ed pr; quod exprimendum curavi; quod imitatus est Broterius. etiam aliis locis substantivo pro adiectivo uti Tacitum, ut *campus Martis*, vidimus, et librarios adiectivum substituisse. Ern. vulgo *civili.*

16. *consalutatio*] *consultatio* B.

18. *proinde* BM[a].

19. *qui vocem*] Muretus deletum it *qui*; Acidalius corrigit *quin.* Ryckius occurrit sic ut interpunctionem mutet: *obstupefecerat, attonitis etiam victoribus: qui v. p.* referatque *τὸ qui* ad exercitum vel milites. sed sic quoque durissima structura. ego Muretum sequor. *qui* temere et alienis locis intrusum non uno loco vidimus. Ern.

donec Cerialis mulceret animos, fato acta dictitans quae militum ducumque discordia vel fraude hostium evenissent. primum illum stipendiorum et sacramenti diem haberent: priorum facinorum neque imperatorem neque se meminisse. tunc recepti in eadem castra, et edictum per manipulos ne quis in certamine iurgiove seditionem aut cladem commilitoni obiectaret. mox Treveros ac Lingonas ad concionem vocatos

73 ita adloquitur. "neque ego unquam facundiam exercui, et populi Romani virtutem armis affirmavi. sed quia apud vos verba plurimum valent, bonaque ac mala non sua natura sed vocibus seditiosorum aestimantur, statui pauca disserere, quae profligato bello utilius sit vobis audisse quam nobis dixisse. terram vestram ceterorumque Gallorum ingressi sunt duces imperatoresque Romani nulla cupidine, sed maioribus vestris invocantibus, quos discordiae usque ad exitium fatigabant; et acciti auxilio Germani sociis pariter atque hostibus servitutem imposuerant. quot praeliis adversus Cimbros Teutonosque, quantis exercituum nostrorum laboribus quove eventu Germanica bella tractaverimus, satis clarum. nec ideo Rhenum insedimus ut Italiam tueremur, sed ne quis alius Ariovistus regno Galliarum poteretur. an vos cariores Civili Batavisque et Transrhenanis gentibus creditis quam maioribus eorum patres avique vestri fuerunt? eadem semper causa Germanis transcendendi in Gallias, libido atque avaritia et mutandae sedis amor, ut relictis paludibus et solitudinibus suis fecundissimum hoc solum vosque ipsos possiderent. ceterum libertas et speciosa nomina praetexuntur; nec quisquam alienum servitium et dominationem sibi concupivit, ut non eadem ista

74 vocabula usurparet. regna bellaque per Gallias semper fuere,

1. *fato acta*] vereor ne Tacitus dederit *fato facta*; idque est perpetuum in ea sententia verbum. Cic. Phil. 2 1: *quonam fato meo fieri dicam* etc. post *ducumque* bene edidit Pichena pro *ducumve*. sic et B et ed pr. item mox vitiose edd ante Rhenanum *illorum*, praeter pr, quae habet *illum*, ut et BG. Ern.

8. *neque ego unquam*] est imitatio orationis Livianae 28 27. Ern.

11. *extimantur* B.

19. *clarum*] AR et ed pr *claret*, verbo poetico, quod Tacitus non refugerit. nec displicet Ryckio et sic correxerat quoque manus docta in ed Gryphii. Ern.

20. *insedimus*] intellige coloniis, classibus. Ern.

26. *ceterum*] *ceterorum* B.

donec in nostrum ius concederetis. nos, quanquam totiens lacessiti, iure victoriae id solum vobis addidimus quo pacem tueremur. nam neque quies gentium sine armis neque arma sine stipendiis neque stipendia sine tributis haberi queunt. cetera in communi sita sunt. ipsi plerumque legionibus nostris praesidetis, ipsi has aliasque provincias regitis. nihil separatum clausumve. et laudatorum principum usus ex aequo, quamvis procul agentibus: saevi proximis ingruunt. quomodo sterilitatem aut nimios imbres et cetera naturae mala, ita luxum vel avaritiam dominantium tolerate. vitia erunt, donec homines: sed neque haec continua, et meliorum interventu pensantur. nisi forte Tutore et Classico regnantibus moderatius imperium speratis, aut minoribus quam nunc tributis parabuntur exercitus quibus Germani Britannique arceantur. nam pulsis, quod dii prohibeant, Romanis quid aliud quam bella omnium inter se gentium exsistent? octingentorum annorum fortuna disciplinaque compages haec coaluit, quae convelli sine exitio convellentium non potest. sed vobis maximum discrimen, penes quos aurum et opes, praecipuae bellorum causae. proinde pacem et urbem, quam victi victoresque eodem iure obtinemus, amate, colite. moneant vos utriusque

2. suavius hoc *addidimus*, quam bonus Fulvius putavit (qui *ademimus* malebat). significat enim interdum, quae Menander vocat *ἐπίθετα κακὰ*, ut sit, oneris imposuimus, durius in vos statuimus. ut Maroni 6 90: *Teucris addita Iuno.* vide ad Senecae H. F. 1237. Gron.

7. *laudatorum principum*] acuta gnome; quam non abest quin callide abductam Sallustio credam, in oratione Sullae ad Bocchum Iug. 102: *tibi vero nulla amicitia opportunior nostra, primum quod procul absimus, in quo offensae minimum, gratia par ac si prope adessemus.* Lips.

8. *quomodo sterilitatem*] pulchrum documentum in mala publica et ad ea fortiter sustinenda. Seneca praeiverat, de Const. sapientis 9: *omnia itaque sic patitur ut hiemis rigorem et intemperantiam caeli, ut fervores morbosque et cetera forte accidentia.* at Dio Ciceronem ita loqui facit, ubi amnestiam suadet, post caedem Caesaris 44 32: *ὥστε τὰ μὲν γεγενημένα ταῦτα χαλάζης τέ τινος καὶ κατακλυσμοῦ τρόπον συμβεβηκέναι νομίσαντες λήθῃ παράδοτε.* plane gemina sunt, et aut ab inventione aut imitatione. Lips. infra vitiose edd Puteolani Beroaldi Alciati *parabantur.* Ern.

15. *quid aliud quam bella*] oraculum, cuius fidem proavi viderunt, et nos videmus, videbimusque, quam diu secta in tot dominos Europa non audiet unius aurigae habenas. Plutarchus igitur vere, de Fort. Rom. p. 316, *imperium Romanum velut ancoram esse* scripsit *fluctuanti mundo.* et nonne a Crispo suo hoc effatum sumpsit noster? sumpsit. ille sic ad Caesarem in fine: *quippe si morbo iam aut fato huic imperio secus accidat, cui dubium est quin per orbem terrarum vastitas bella caedes oriantur?* Lips.

fortunae documenta ne contumaciam cum pernicie quam obsequium cum securitate malitis." tali oratione graviora metuentes composuit erexitque.

75 Tenebantur victore exercitu Treveri, cum Civilis et Classicus misere ad Cerialem epistolas, quarum haec sententia fuit, Vespasianum, quanquam nuntios occultarent, excessisse vita; urbem atque Italiam interno bello consumptam; Muciani ac Domitiani vana et sine viribus nomina. si Cerialis imperium Galliarum velit, ipsos finibus civitatium suarum contentos; si praelium mallet, ne id quidem abnuere. ad ea Cerialis Civili et Classico nihil: eum qui attulerat, ipsas epistolas ad Domitianum misit.

Hostes divisis copiis advenere undique. plerique culpabant Cerialem passum iungi quos discretos intercipere licuisset. Romanus exercitus castra fossa valloque circumdedit, quis temere antea intutis consederat. apud Germanos diver-

76 sis sententiis certabatur. Civilis opperiendas Transrhenanorum gentes, quarum terrore fractae populi Romani vires obtererentur. Gallos quid aliud quam praedam victoribus? et tamen, quod roboris sit, Belgas secum palam aut voto stare.

5. vulgo *epistolas ad Cerialem.*

6. *nuntios*] AFR *nuntii.* idem voluit dare Spirensis, qui edidit *nutu.* placebatque Lipsio et Ryckio. vulgatum verum puto. vult duces occultare domi suae nuntios, ne colloqui cum militibus et patefacere mortem Vespasiani possent. sic ille *λογοποιὸς* apud Theophrastum, Char. 9, *λέγει ὡς καὶ παρακήκοε παρὰ τοῖς ἐν τοῖς πράγμασι κρυπτόμενόν τινα ἐν οἰκίᾳ ἤδη πέμπτην ἡμέραν ἥκοντα ἐκ Μακεδονίας, ὃς πάντα ταῦτα εἶδε.* si *nuntii* probetur, legendum simul *occultarentur.* nam cum Cerialis epistolas occultaret, ut e sequentibus patet, profecto idem in tabellario fecit. Ern.

9. *velit — proelium mallet*] alterutrum est vitiosum, et aut *vellet* legendum aut *malit* posterius latinius est; itaque sic correxi. Ern.

11. quivis attentus lector haereat necesse est in *ipsas,* quod hic certe friget. itaque aut delendum est, aut, quod melius est, cum Acidalio scribendum *ipsasque epistolas.* Ern.

16. valde variant libri in voce *intutis.* G *in tutius,* ed pr *intutus,* ed Puteolani *in`tutis,* ceterae inde a Beroaldina *intutis.* (sic et B.) etsi parum referre arbitror utrum *in tutis* an *intutis* legas, quippe illud significare potest caussam quare castra non munierit, quia in tutis locis se consedisse putarat (nam et Livio dicuntur *castra in tuto collocari* et *legiones in tutum duci*), tamen, quia *intuta* est usitatum castrorum apud Livium epitheton, atque ea scriptura in plerisque libris est, *intutis* praetuli. ne *intutus* quidem absurdum. mox BG et ed IFGronovii vitiose *obterrerentur;* item ed pr *obterentur,* M^a^ *optererentur.* Ern.

20. *aut voto stare*] BG *vastare.* hic tamen alteram lectionem in margine habet. mox *a Britannia* edd

Tutor cunctatione crescere rem Romanam affirmabat, coeuntibus undique exercitibus. transvectam e Britannia legionem, accitas ex Hispania, adventare ex Italia; nec subitum militem, sed veterem expertumque belli. nam Germanos, qui ab ipsis sperentur, non iuberi, non regi, sed cuncta ex libidine agere; pecuniamque ac dona, quis solis corrumpantur, maiora apud Romanos, et neminem adeo in arma pronum ut non idem pretium quietis quam periculi malit. quodsi statim congrediantur, nullas esse Ceriali nisi e reliquiis Germanici exercitus legiones, foederibus Galliarum obstrictas. idque ipsum, quod inconditam nuper Valentini manum contra spem suam fuderint, alimentum illis ducique temeritatis. ausuros rursus venturosque in manus non imperiti adulescentuli, verba et conciones quam ferrum et arma meditantis, sed Civilis et Classici; quos ubi aspexerint, redituram in animos formidinem fugam famemque ac totiens captis precariam vitam. neque Treveros aut Lingonas benevolentia contineri: resumpturos arma, ubi metus abscesserit. diremit consiliorum diversitatem approbata Tutoris sententia Classicus; statimque
77 exsequuntur. media acies Ubiis Lingonibusque data; dextro cornu cohortes Batavorum, sinistro Bructeri Tencterique. pars montibus, alii viam inter Mosellamque flumen, tam im-

Puteolani sqq ante Pichenam, item BG. Ern.

5. *sperentur*] G vitiose *seperentur.* ed Beroaldi *spernentur*, vitio operarum, quod servatum in ed Alciati notulam Rhenani peperit. *non iuberi* est non pati posse imperia, non adsuetos imperiis accipiendis. Ern.

7. *in arma pronum*] sic ABMR et ed pr. idque cum Ryckio et IGronovio recepi, cum etiam alibi in Tacito *promtus*, quod ceteros scriptos et edd obtinet, illi verbo substitutum viderimus; etsi ceterum etiam *promtus in arma* bene dici puto de eo qui facile impelli ad arma capienda potest, sed ita ut animum ferocem indicet; quod hic non est. H. 2 33: *Otho pronus ad decertandum*, non *promtus*, h. e. melius putans decerni praelio. mox *Germanici* ab Rhenano est (e B): scripti et edd ante Rhenanum omnes *Germani.* Ern.

9. *e reliquis germanicis* M[a].

13. *non imperiti adolescentuli*] sic primus edidit Rhenanus, cum ante esset inde a Puteolano editum *non imperitia militum sed adolescentuli*, testatus in nota se edere *imperitia adolescentuli.* sed operae in nota videntur aberrasse. id tamen in ed secunda et ab omnibus servatum est, qui notas Rhenani recoxere. ed pr (et B) *imperitia adolescentuli.* ultima litera nata est e prima sequentis verbi, ut alibi. at G ut ed Puteolani. Ern. deletum aliquid inter *imperitia* et *adulescentuli* M[a]. mox B *famamque.*

22. *viam inter Mosellamque flumen*] Savilium, qui reprehendit Tacitum velut non bene descripserit

provisi assiluere ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul vincique suos audierit, increpans pavorem nuntiantium, donec universa clades in oculis fuit, perrupta legionum castra, fusi equites, medius Mosellae pons, qui ulteriora coloniae adnectit, ab hostibus insessus. Cerialis turbidis rebus intrepidus et fugientes manu retrahens, intecto corpore promptus inter tela, felici temeritate et fortissimi cuiusque accursu recuperatum pontem electa manu firmavit. mox in castra reversus palantes captarum apud Novesium Bonnamque legionum manipulos et rarum apud signa militem ac prope circumventas aquilas videt. incensus ira "non Flaccum" inquit, "non Voculam deseritis. nulla hic proditio; neque aliud excusandum habeo quam quod vos Gallici foederis oblitos redisse in memoriam Romani sacramenti temere credidi. adnumerabor Numisiis et Herenniis, ut omnes legati vestri aut militum manibus aut hostium ceciderint. ite, nuntiate Vespasiano vel, quod propius est, Civili et Classico, relictum a vobis in acie ducem. venient legiones quae neque me inultum neque vos impunitos
78 patiantur." vera erant, et a tribunis praefectisque eadem in-

locum pugnae, refellit Ryckius. mox *improvisa* BGM[a], ed pr ceteraeque ante Rhenanum, qui tacite *improvisi* edidit. forte fuit *alia*. sed Tacito solenne post *pars* dicere *alii*; idque omnes libri habent; et quidem BM[a] et ed pr bis deinceps. IGronovius pro neutro habet. Ern.

9. *lecta*] ABM[a] et edd ante Lipsium omnes *electa*. idque restitui. v. ad c. 70. Ern.

14. *oblitos praedixerim m.*] vocem *praedixerim* corruptam aut superfluere vides. Rodolphus pro ea legisse videtur *oblitos*, *proximam memoriam*. in M[a] est *temere* pro *tenere*. quo leni ductu haec concinno: *oblitos, redisse in memoriam R. s. temere credidi.* et collineavi atque attigi. Lips. veniebat sub acumen stili: *quod vos, Gallici foederis oblitos, repetisse memoriam Romani sacramenti temere credidi.* Iustinus 35 2: *prioris sacramenti religionem novi regis superbiae praeferentes.* Suetonius Claudio 13: *legionibus, quae sacramentum mutaverant, in poenitentiam religione conversis.* cum *memoriam* dicit, intelligit reverentiam. Gron. B *praedixi* [immo *predixerim*], quod melius respondet verbo *credidi.* sed verbum ipsum suspectum est. Pichena *et retinere m. R.* alii aliter. *tenere credidi* AG et edd ante Pichenam omnes, a quo recepta hodie lectio est. in ed pr neque *temere* est neque *tenere*. sensus loci non est obscurus: at lectio certa non est. Ern. B *temere didi.*

17. *ite, nuntiate Vespasiano*] similis invidiae metum suis militibus iam fugientibus Sulla iniicit: *si quis vos, milites, rogaverit ubi Sullam imperatorem vestrum reliqueritis, respondete apud Orchomenum pugnantem.* atque ille hac increpatione rem labentem sustinuit. Plutarchus Sulla 21 p. 75 et Appianus Mithr. 49. Lips.

gerebantur. consistunt per cohortes et manipulos: neque enim poterat patescere acies effuso hoste et impedientibus tentoriis sarcinisque, cum intra vallum pugnaretur. Tutor et Classicus et Civilis, suis quisque locis, pugnam ciebant, Gallos pro libertate, Batavos pro gloria, Germanos ad praedam instigantes. et cuncta pro hostibus erant, donec legio unaetvicesima patentiore quam ceterae spatio conglobata sustinuit ruentes, mox impulit. nec sine ope divina mutatis repente animis terga victores vertere. ipsi territos se cohortium aspectu ferebant, quae primo impetu disiectae summis rursus iugis congregabantur ac speciem novi auxilii fecerant. sed obstitit vincentibus pravom inter ipsos certamen, hoste omisso, spolia consectandi. Cerialis ut incuria prope rem afflixit, ita constantia restituit; secutusque fortunam castra hostium
9 eodem die capit exscinditque. nec in longum quies militi data. orabant auxilium Agrippinenses, offerebantque uxorem ac sororem Civilis et filiam Classici, relicta sibi pignora societatis. atque interim dispersos in domibus Germanos trucidaverant; unde metus et iustae preces invocantium, antequam hostes reparatis viribus ad spem vel ad ultionem accingerentur. namque et Civilis illuc intenderat, non invalidus, flagrantissima cohortium suarum integra, quae ex Chaucis Frisiisque composita Tolbiaci in finibus Agrippinensium agebat. sed tristis nuntius avertit, deletam cohortem dolo Agrippinensium; qui largis epulis vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne iniecto cremavere. simul Cerialis propero agmine subvenit. circumsteterat Civilem et alius metus, ne quarta

6. *legio unaetvicesima*] sic latinitas iubet legi. male in ed Alciati, quod ante erat XXI, expressere operae *vicesima prima*; idque propagatum ad omnes ante Pichenam. *unaetvicesima* A. ed pr hic valde corrupte *legio ex prima potentiore* etc. adde ad 1 61. ERN. B XXI *potentiore*.

12. *omisso hoste* M[a].

13. *rem*] ita BR, edd pr, Rhenani, sqq. at mediae, item G, *res*. ERN.

22. *integra et e Chaucis*] Romanus codex et editiones aliae *integra manu, et e Chaucis*. legam *integra manente, e Chaucis*. M[a] porro, *integraque ex:* si plene, facias cum Pichena *integra quae*. LIPS. vox *manu* abest a G. ERN. et B, qui *integra et e cauchis*. M[a] *integraque et ex cauchis*.

23. *Tolbiaci*] F *Colbiaci*. in Itinerario Antonini *Tobiaci*. LIPS. AM[a] et ed pr *Tolbiaci*. at BG et ed Puteolani *Calbiaci*, Beroaldus Alciatus *Galbiaci*, quod est vitium operarum. *Tolbiaci* restituit Rhenanus. hodie dicitur *Zullich*. ERN.

decima legio adiuncta Britannica classe afflictaret Batavos, qua Oceano ambiuntur. sed legionem terrestri itinere Fabius Priscus legatus in Nervios Tungrosque duxit, eaeque civitates in deditionem acceptae. classem ultro Canninefates adgressi sunt, maiorque pars navium depressa aut capta. et Nerviorum multitudinem, sponte commotam ut pro Romanis bellum capesseret, iidem Canninefates fudere. Classicus quoque adversus equites Novesium a Ceriale praemissos secundum praelium fecit. quae modica sed crebra damna famam victoriae nuper partae lacerabant.

80 Isdem diebus Mucianus Vitellii filium interfici iubet, mansuram discordiam obtendens, ni semina belli restinxisset. neque Antonium Primum asciri inter comites a Domitiano passus est, favore militum anxius et superbia viri, aequalium quoque, adeo superiorum intolerantis. profectus ad Vespasianum Antonius ut non pro spe sua excipitur, ita neque averso imperatoris animo. trahebatur in diversa, hinc meritis Antonii, cuius ductu confectum haud dubie bellum erat, inde Muciani epistolis: simul ceteri ut infestum tumidumque insectabantur, adiunctis prioris vitae criminibus. neque ipse deerat adrogantia vocare offensas, nimius commemorandis quae meruisset. alios ut imbelles, Caecinam ut captivom ac dediticium increpat. unde paulatim levior viliorque haberi, manente tamen in speciem amicitia.

81 Per eos menses quibus Vespasianus Alexandriae statos aestivis flatibus dies et certa maris opperiebatur, multa miracula evenere, quis caelestis favor et quaedam in Vespasia-

4. *ultro*] A *vero;* quod placet Ryckio. Ern.

17. *averso*] ed pr (cum BM[a]) *adverso*. mox pro *vocare* A *provocare*. vulgatum exquisitius. Virg. G. 4 76: *magnisque vocant clamoribus hostem;* ubi Servius interpretatur *provocant*. sic etiam cape G. 1 388: *tum cornix plena pluviam vocat improba voce*. et noster ipse *hostem vocare* dixit in Germ. c. 14. ed pr *notare;* quae et in aliis libris confusio observata est. v. Drak. ad Liv. 7 2, et quos ibi laudat. Ern.

26. *aestivis*] Lipsius in margine coniicit *etesiarum*, Acidalius *etesiis*. frustra, ut patet e sequentibus; quibus declaratur nihil aliud expectatum nisi tempus aestivum, quo tuta navigatio, nec facile tempestas ingruit. Iosephus *finem hiemis* vocat. et etesiarum flatus adversi navigantibus Alexandria, auctore Caesare B. Civ. 3 107, ut bene notat Savilius. Ern.

27. *coelestis* e coniectura Rhenani editur in omnibus inde a Rhenano. edd Puteolani Beroaldi Alciati *e coelis*. at G et ed pr *coeli;* quod

num inclinatio numinum ostenderetur. e plebe Alexandrina quidam oculorum tabe notus genua eius advolvitur, remedium caecitatis exposcens gemitu, monitu Serapidis dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit; precabaturque principem ut genas et oculorum orbes dignaretur respergere oris excremento. alius manum aeger, eodem deo auctore, ut pede ac vestigio Caesaris calcaretur orabat. Vespasianus primo irridere, aspernari; atque illis instantibus modo famam vanitatis metuere, modo obsecratione ipsorum et vocibus adulantium in spem induci. postremo existimari a medicis iubet an talis caecitas ac debilitas ope humana superabiles forent. medici varie disserere: huic non exesam vim luminis, et re-

recipere non dubitavi, certe vulgato praeferendum ut merae coniecturae. BM[a] *celis est*, A *coelitum*; quod probari non potest, quia mox *numinum* sequitur, quod ab illo nil differt. mox *e plebe* AB et ed pr. Ern.

2. *oculorum tabe*] si est ea quae Graecis φθίσις dicitur, ut placet viro docto apud Ryckium (nec caussam dissentiendi video), intelligitur caecitas e nimia pupillae contractione, cui contrarium est alterum genus e nimia dilatatione, sine vi contrahendi se. de ea phthisi extat erudita disputatio Maucharti medici Tubingensis, quem tamen hic locus Taciti fugit. Ern.

3. vix credam Taciti aures tulisse *gemitu monitu.* meas quidem offendit. *gemitu* aut spurium (sufficit enim *exposcens*, ut *orantes* ap. Suetonium c. 7) aut corruptum puto. ceterum in libris nihil auxilii, nisi quod in G est *in gemitu;* unde non absurde corrigas, *ingenitum.* orat remedium coecitatis sibi ab illo adhiberi, quod ei insitum divinitus esset. sic Plutarchus in Pyrrh. c. 3 tradit Pyrrhum lienosos curasse dextro pede pressos, existimatumque in maiore eius pedis ungue esse θείαν δύναμιν, unde illum cremato reliquo corpore illaesum ab igni mansisse. mox *Serapidis*, quod edidit pro *Sarapidis* e M[a] Pichena, est in (B et) omnibus edd inde a Puteolano. solus Lipsius edidit *Sarapis*, nescio unde. A et ed pr *Serapis;* et sic correxerat vir doctus in margine Gryphii. mox ed pr *dicta gens superstitionibus*, item paullo post *respuere oris exscreamento.* Ern.

6. *manu*] M[a] *manum*; quod recepit IGronovius. consentit G. nec indignum Tacito, Graecismi amatore; unde Gronovium imitati sumus. ceterum dissensus Suetonii iam aliis notatus, de crure eadem tradentis. Ern. B *magnum.*

10. *existimari*] sic accipienda et legenda vetus mss et ed pr scriptura *extimari*, quam Puteolanus primus [cum M[a]] convertit in *estimari*; unde vulgatos omnes hic *aestimari* obtinet, male, ex iis quae ad Ann. 13 17 de hoc verbo diximus. etenim *iudicium* medicorum requirit, an eae res fieri possint; quae est *existimatio*, non *aestimatio.* Ern.

12. aut excidit *videri* ante *vim*, aut tamen intelligendum, ut *ratus* et similia apud nostrum non uno loco. ed pr *excessam*, et sic correctum in G a manu secunda. mox idem ms *parvum* a manu prima, sed *pravum* a secunda. *integrare* ed pr, et sic laudat Rhenanus in nota ad h. l, intelligique vult vim salubrem. denique *patrati*, quod eidem Rhenano placebat, e vestigiis B, in quo *parati*, iam reperi in ed pr, et sic

dituram, si pellerentur obstantia; illi elapsos in pravum artus, si salubris vis adhibeatur, posse integrari. id fortasse cordi deis, et divino ministerio principem electum. denique patrati remedii gloriam penes Caesarem, irriti ludibrium penes miseros fore. igitur Vespasianus cuncta fortunae suae patere ratus nec quicquam ultra incredibile, laeto ipse voltu, erecta quae adstabat multitudine, iussa exsequitur. statim conversa ad usum manus, ac caeco reluxit dies. utrumque, qui interfuere, nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium.

82 Altior inde Vespasiano cupido adeundi sacram sedem, ut super rebus imperii consuleret. arceri templo cunctos iubet. atque ingressus intentusque numini, respexit pone tergum e primoribus Aegyptiorum nomine Basiliden, quem pro-

edidit Lipsius et seqq omnes. ceteri *peracti*. Ern.

2. *integrare* M[a].

6. *patere*] in hoc quoque loco mihi accidit, ut, cum primum legerem, vitium operarum putarem, pro *parere*. post et in aliis libris *patere* vidi, et nunc in omnibus esse cognovi. tamen *parere* esse a Tacito non dubito. atque ego non ignoro etiam *patere* dici pro *esse in potestate* alterius, eique subinde male substitui *parere*, ut bene docet Cortius ad Sall. Cat. 10. sed in istis locis semper aditus quidam ad aliquam rem intelligi potest, ut in maria, fines, rem familiarem alterius, oppida; quod hic non est. sed ut *fortuna rerum domina* dicitur, *omni in re dominari*, sic *omnia fortunae parere*. ceterum illa verba confundi centies in libris scriptis saepe a viris doctis notatum est. in ed pr est *fortunae primae ratus*. Ern.

7. *erecta*] B *erepta*.

9. *nullum mendacio pretium*] quis autem gratuito mendax sit? *cum sint praemia falsi nulla, ratam debet testis habere fidem*, ait Ovidius Tr. 3 10 35. Lips. ceterum super hac re quae disputentur, non vacat commemorare, nec ratio notarum desiderat. Tacitus non videtur alienus fuisse ab ea parte ut fidem facti agnosceret. nam et *notum tabe oculorum* hominem illum vocat, ut nulla simulatio coecitatis locum habuisse innuat, et actam rem praesente magna hominum multitudine, in loco publico, et memoratam suis quoque temporibus a testibus oculatis, sublata Flaviorum gente, ubi nulla adulandi aut mentiendi caussa. quae contra haec miracula disputantur a quodam Iacobo Serces in libro de miraculis, quo a daemonibus miracula patrari negat, p. 276, non admodum probabilia puto, et concionatorie magis quam subtiliter et dialectice disputata; vereorque ut divinis miraculis valde consulant, qui in tam diligenter narratis rebus nihil nisi fraudes humanas agnoscant. Ern.

13. *respexit pone tergum*] nempe cum se precibus factis repente convertisset, ominis captandi caussa. v. quae dixi ad Suet. Vesp. 7. Ern.

14. *e prim. Aeg. Basiliden*] firmat hoc valde viri eximii coniecturam Laevini Torrentii, in Suet. Vesp. *Basilides libertus obtulisse ei visus est.* quomodo libertus, si sacerdos? si, quod hic dicitur, *e primoribus Aegyptiorum?* bene igitur ille magnus amicus noster *Basilides obtulisse*, deleta voce *libertus*, perperam in-

cul Alexandria plurium dierum itinere et aegro corpore detineri haud ignorabat. percunctatur sacerdotes num illo die Basilides templum inisset; percunctatur obvios num in urbe visus sit: denique missis equitibus explorat illo temporis momento octoginta milibus passuum afuisse. tunc divinam speciem et vim responsi ex nomine Basilidis interpretatus est.

83 origo dei nondum nostris auctoribus celebrata: Aegyptiorum antistites sic memorant, Ptolemaeo regi, qui Macedonum primus Aegypti opes firmavit, cum Alexandriae recens conditae moenia templaque et religiones adderet, oblatum per quietem decore eximio et maiore quam humana specie iuvenem, qui moneret ut fidissimis amicorum in Pontum missis effigiem suam acciret: laetum id regno, magnamque et inclitam sedem fore quae excepisset. simul visum eundem iuvenem in caelum igne plurimo attolli. Ptolemaeus omine et miraculo excitus sacerdotibus Aegyptiorum, quibus mos talia intellegere, nocturnos visus aperit. atque illis Ponti et externorum parum gnaris, Timotheum Atheniensem e gente Eumolpidarum, quem ut antistitem caerimoniarum Eleusine exciverat, quaenam illa superstitio, quod numen, interrogat. Timotheus quaesitis qui in Pontum meassent, cognoscit urbem illic Sinopen, nec procul templum, vetere inter accolas fama, Iovis Ditis: namque et muliebrem effigiem assistere, quam plerique Proserpinam vocent. sed Ptolemaeus, ut sunt ingenia regum, pronus ad formidinem, ubi securitas rediit, voluptatum quam religionum appetens, neglegere paulatim aliasque ad curas animum vertere, donec eadem species terribilior iam et instantior exitium ipsi regnoque denuntiaret,

farcta. Lips. v. quae ad Suetonium diximus pro vulgata Suetonii, quorum nondum poenitet. post pro *equitibus* A et ed pr *militibus*. Ern.

5. *aufuisse* M[a]: vulgo *abfuisse*.

7. *origo dei*] totum hunc locum si per partes illustrare libuisset comparandis aliorum scriptorum locis, larga fuisset materies. sed hoc nec institutum nostrum fert, nec valde utile putamus. videant, qui volent, Plutarchum de Iside et Osiride, Gyraldum in Hist. deor. synt. 6, Voss. de Idol. 1 29. Ern.

19. *Eleusi*] Tacitum scripsisse puto *Eleusine*. vide quae ad Senecas p. 343. Gron. adiuvant BMR et ed pr, in quis *Eleusim*. Ern.

21. *quaesitis*] ed Alciati *quaesitus*, errore operarum. edd Puteolani Beroaldi Alciati *Synopem*, male. prima et reliquae *Sinopen*. [B *Synopen*.] eadem mox corrupte *veteres* — *Iovis ditissimum*. Ern.

27. *eadem*] *cedem* M[a]. idem

ni iussa patrarentur. tum legatos et dona Scydrothemidi regi (is tunc Sinopensibus imperitabat) expediri iubet, praecipitque navigaturis ut Pythicum Apollinem adeant. illis mare secundum, sors oraculi haud ambigua: irent, simulacrumque

84 patris sui reveherent, sororis relinquerent. ut Sinopen venere, munera preces mandata regis sui Scydrothemidi adlegant. qui versus animi modo numen pavescere, modo minis adversantis populi terreri; saepe donis promissisque legatorum flectebatur. atque interim triennio exacto Ptolemaeus non studium, non preces omittere. dignitatem legatorum, numerum navium, auri pondus augebat. tum minax facies Scydrothemidi offertur, ne destinata deo ultra moraretur. cunctantem varia pernicies morbique et manifesta caelestium ira graviorque in dies fatigabat. advocata concione iussa numinis, suos Ptolemaeique visus, ingruentia mala exponit. volgus aversari regem, invidere Aegypto, sibi metuere templumque circumsidere. maior hinc fama tradidit deum ipsum appulsas littori navis sponte conscendisse. mirum inde dictu, tertio die tantum maris emensi Alexandriam appelluntur. templum pro magnitudine urbis exstructum loco cui nomen Rhacotis. fuerat illic sacellum Serapidi atque Isidi antiqui-

1. cum B *paterentur.*
Scydrothemidi] A *Ciarotemidi*, ed pr *Ciarotemadi* semper, G. mox AGM[a] et edd ante Rhenanum *praecepitque*, quod recepit IGronovius. sed *praecipit* verum, quia sequitur *adeant.* et saepe sic turbatum in temporibus his vidimus. post *Pythicum* ABM[a]. at ed pr *Phiticum*. Ern. vulgo *Pythium*. B *verteret.*

7. *diversus*] ABM[a] *versus*, male. in utramque partem animo distrahebatur, modo volens accipere conditiones, modo nolens. infra A et ed pr *a deo.* sed praepositio orta est ex ultima praecedentis verbi. in ed pr *moraretur* excidit. Ern.

16. *adversari*] recte Muretus *aversari* corrigit: nam renitendi atque obsistendi significatio locum hic non habet, ut visum Pichenae. vulgus audire regis dicta nolebat, quod est *aversari*. v. ad H. 1 1. ed pr et A *reges*, quod placet Ryckio, ut ad Scydrothemidem et Ptolemaeum pertineat. male, ut e dictis patet. invidebant porro Aegypto possessionem illius dei sui gloriamque ex deo ad se translato; denique metuebant ne sibi perniciosum foret, si deum suum a se abduci sinerent. Ern.

17. *maior*] G *maiorum.* *maior fama* est mirabilior, ob rei miraculum maius fide. mox ed pr *totum maris.* Ern.

21. *Serapidi*] Savilius tentat *Osiridi*, quia tum demum advectus deus non ante sacellum habere potuerit. atque etiam Bochartus Hieroz. 1 3 34 erroris arguit Tacitum, quem putat natum e male intellecto scriptore Graeco, unde haec hausta, verbo τετίμηται (quo et Clemens Alex. Protrept. p. 31 nititur hanc rem narrans) accepto *cultus est*, cum sit *colitur*. sed Serapidis cultus iam ante apud Aegyptios: nunc Serapis

tus sacratum. haec de origine et advectu dei celeberrima. nec sum ignarus esse quosdam qui Seleucia urbe Syriae accitum, regnante Ptolemaeo quem tertia aetas tulit; alii auctorem eundem Ptolemaeum, sedem ex qua transierit Memphim perhibent, inclutam olim et veteris Aegypti columen. deum ipsum multi Aesculapium, quod medeatur aegris corporibus, quidam Osirin, antiquissimum illis gentibus numen, plerique Iovem ut rerum omnium potentem, plurimi Ditem patrem, insignibus quae in ipso manifesta, aut per ambages coniectant.

85 At Domitianus Mucianusque antequam Alpibus propinquarent, prosperos rerum in Treveris gestarum nuntios accepere. praecipua victoriae fides dux hostium Valentinus, nequaquam abiecto animo, quos spiritus gessisset, voltu ferebat. auditus ideo tantum ut nosceretur ingenium eius, damnatusque, inter ipsum supplicium exprobranti cuidam patriam eius captam accipere se solatium mortis respondit. sed Mucianus quod diu occultaverat, ut recens exprompsit: quoniam benignitate deum fractae hostium vires forent, parum decore Domitianum confecto prope bello alienae gloriae interventurum. si status imperii aut salus Galliarum in discrimine vertere-

Sinopensis eiusque simulacrum inde advectum coli coepit, ut diserte tradit Plutarchus de Iside et Osiride p. 362: *εἰς Ἀλεξάνδρειαν κομισθεὶς τὸ παρ' Αἰγυπτίοις ὄνομα τοῦ Πλούτωνος ἐκτήσατο τὸν Σαράπιν*. Ern.

1. *advectu*] G et edd ante Rhenanum omnes *adventu*. an e B illa lectio sit, nescio. (est.) alioqui verba haec *veho* et *venio*, et ducta hinc, passim in scriptis libris confunduntur. sed tamen et *adventus* solenne verbum in hac re. Cicero N. D. 3 23: *Apollo tertius Iove tertio natus, quem ex Hyperboreis Delphos ferunt advenisse*. Ovid. Fast. 4 247 de Rhea: *unde petita venerit*. ibidem 1 239: *at bona posteritas puppim servavit in aere, hospitis adventum testificata dei*. unde et tales dii *advenae* dicuntur. noster in Germ. c. 2: *Germanos indigenas crediderim minimeque aliarum gentium adventibus et hospitiis mixtos*. sed tamen idem c. 9 *advectam religionem* dixit. quare si notatum reperissem *adventum* esse in M[a], id restituissem: nunc suspicor *advectum* ibi esse. itaque servavi. Ern.

3. *Ptolomaeo* M[a]. est is qui Euergeta cognomine dicitur. mox copula *et* e M[a] a Pichena addita, est etiam in BG et edd veteribus. excidit temere in ed Rhenani secunda, unde et a Lipsio neglecta. Ern.

19. *vires hostium* vulgo.

21. *in discrimine* ABGM[a] et edd pr, Rhenani, seqq ante Pichenam; unde restitui. puto dictum pro *in discrimine versaretur*; non sic legendum, ut Broterius accepit. Iacobus tamen Gronovius accipit ut 2 28: *sin victoriae sanitas in Italia verteretur*. edd Puteolani Beroaldi Alciati Pichenae seqq *in discrimen*. Ern.

tur, debuisse Caesarem in acie stare: Canninefates Batavosque minoribus ducibus delegandos. ipse Lugduni vim fortunamque principatus e proximo ostentaret, nec parvis pericu-
86 lis immixtus et maioribus non defuturus. intelligebantur artes; sed pars obsequii in eo ne deprehenderentur. ita Lugdunum ventum. unde creditur Domitianus occultis ad Cerialem nuntiis fidem eius tentavisse, an praesenti sibi exercitum imperiumque traditurus foret. qua cogitatione bellum adversus patrem agitaverit an opes viresque adversus fratrem, in incerto fuit: nam Cerialis salubri temperamento elusit ut vana pueriliter cupientem. Domitianus sperni a senioribus iuventam suam cernens, modica quoque et usurpata antea munia imperii omittebat, simplicitatis ac modestiae imagine in altitudinem conditus, studiumque litterarum et amorem carminum simulans, quo velaret animum et fratris aemulationi sub-

8. *qua cogitatione*] spernimus ut spurcum, *cogitare cogitatione.* Romanus codex *qua contagione*; ex quo vere emendo *contatione.* contari velut conto explorare; et proprie noster hic usus. Lips. *contagione cogitaverit* etiam A; quod praeferendum putat vulgatae e Mª lectione Ryckius. utinam dixisset quis ille melior sensus foret, qui ex hac lectione existeret. *agitaverit*, quod e Mª recepit Pichena, probo, idque verbum et alibi Tacitus in tali re usurpat. sed tamen adhuc in *cogitatione* haereo; nec *cunctatione* aut Gruteri *rogitatione* satisfacit. forte scripsit Tacitus *qua solicitatione.* nam *solicitari* dicuntur, quorum fides tentatur. Ern.

9. *virosque* B.

12. *ante ea* ABMª.

13. *simplicitatis ac modestiae*] G et edd Puteolani ceteraeque ante Rhenanum addunt *simul.* Ern. illud *simul* nec est in Mª nec in B.

in altitudine A et ed pr. *in altitudinem conditus* interpretantur abdens et occultans cupiditates suas. *altitudinem* sic dici docuimus ad A. 3 44. sed *in altitudinem se condere* aliquid duri habet. mihi Tacitus scripsisse videtur *in solitudinem conditus*, quod et lenius et contextui aptius est, praesertim cum faveat mirifice locus Quintiliani Inst. Or. 10 1 91, qui mox a Lipsio profertur (secundum Lipsii correctionem, quae probatur et Schelio, ad Dial. de Or. c. 9, et recepta est a Gesnero), ubi *secessisse* dicitur iuvenis Domitianus et in isto secessu carmina scripsisse. *secedere* planissime est *in solitudinem condi.* nam qui secedunt, *abditi agris, domo* saepe dicuntur a Suetonio et aliis. atque hoc ipsum est modestiae, e stilo Taciti, abstinere se a publicis negotiis et, remotum a celebritate, vacare studiis literarum aut alii rei, quae nihil coniuncti habet cum re publica. Ern.

15. *simulans* tantum? ita. Suetonius 2: *simulavit* (Domitianus hic iste) *mire modestiam, in primisque poeticae studium, tam inusitatum antea sibi quam postea spretum et abiectum.* at scriptores eius aevi campum hunc adulatorium egregie exercent, et vatem faciunt supra vates. omitto poetas (more mentiri aliquid et extollere iis fas): ecce nostrum senem Fabium l. c. *hos nominavimus, quia Germanicum Augustum* (cave alium ab isto intellegas) *ab institutis studiis deflexit*

duceretur, cuius disparem mitioremque naturam contra interpretabatur.

cura terrarum, *parumque diis visum est esse eum maximum poetarum. quid tamen iis ipsis operibus eius, in quae donatus imperio iuvenis successerat* (scribo *secesserat*), *sublimius, doctius, omnibus denique numeris praestantius?* ite, Homere et Virgili, erepta vobis a Paride hoc palma. Plinius etiam praefatione ad Titum: *quantus in poetica es! o magna fecunditas animi! quemadmodum fratrem quoque imitareris, excogitasti.* haec turpia, atque utinam tamen timeam ne quis hodie apud principes sic peccet. Lips. poetarum Silii, Valerii Flacci, Martialis loca indicat Dodwellus Annal. Vellei. §. 14. mox BG *subduceret*. Ern.

1. *interpretabatur*] scripti libri [non M[a]] subtexunt *neque vos impunitos patiantur.* perperam, quia verba sunt ex oratione Cerialis supra repetita. F adscribit *deest hic aliquantulum.* cui fidem habeo. Lips. verba *neque vos i. p.* sunt etiam in ed pr. A *interpretabantur.* Ern.

LIBER QUINTUS.

BREVIARIUM.

Titi in Iudaeos urbemque sacram expeditio. ea occasione de gentis origine, moribus, religione, urbisque ipsius opere et situ accuratius et uberius dictum. Germanici belli progressus. praelia aliquot inter Civilem et Cerialem; quae denique pax (ita apparet ex fine admutilati libri) excepit. Lips.

Eiusdem anni principio Caesar Titus, perdomandae Iudaeae delectus a patre et privatis utriusque rebus militia clarus,

2. *delectus*] ed pr *delegatus.* immo ei potius Iudaea perdomanda delegata; qua phrasi saepe Suetonius utitur. ceterum saepe tentatus sum corrigere *relictus.* nam profecto verbum *delectus* non satis dignum imperatoris filio aut aptum videtur. consentit Suetonius Tit. 5, qui eum *ad perdomandam Iudaeam relictum* dicit; quod e nostro sumtum videtur. et Tacitus c. 10: *simul manere apud exercitus Titum utilius videbatur.* Ern.

privatis utriusque] probam lectionem censeam et sententiam, absque libris sit; qui consensu omnes *preliatis utriusque* aut *prelatis.* ego, quamquam intentus, nihil elicio. Lips. *praelatis* AM[a] et ed pr. *preliatis* B. *praeliantis* G et ed Puteolani Beroaldi Alciati. *privatis* est e correctione Rhenani, sumta ex H. 3 65: *Flavius Sabinus privatis utriusque rebus auctoritate pecuniaque Vespasianum anteibat.* Ern.

maiore tum vi famaque agebat, certantibus provinciarum et exercituum studiis. atque ipse, ut super fortunam crederetur, decorum se promptumque in armis ostendebat, comitate et adloquiis officia provocans, ac plerumque in opere, in agmine gregario militi mixtus, incorrupto ducis honore. tres eum in Iudaea legiones, quinta et decima et quinta decima, vetus Vespasiani miles, excepere. addidit e Syria duodecimam et abductos Alexandria duoetvicesimanos tertianosque. comitabantur viginti sociae cohortes, octo equitum alae, simul Agrippa Sohaemusque reges, et auxilia regis Antiochi, validaque et solito inter accolas odio infensa Iudaeis Arabum manus; multi quos urbe atque Italia sua quemque spes acciverat occupandi principem adhuc vacuum. his cum copiis fines hostium ingressus composito agmine, cuncta explorans paratusque decernere, haud procul Hierosolymis castra facit.

2. *superior sui iam*] hic quoque me locus diu torsit, per singulos apices et ductus scripturae veteris euntem. sed exclamare tandem cum philosopho possum εὕρηκα. B habuit *superior unam*, V *superiori unam*. ex quo, vix duabus litteris leviter mutantibus, facio *super fortunam*, eleganti sententia. Titus, inquit, iam tum privatus clarus bello: nunc multo promptior, ut parem vel superiorem se potius fortuna hac imperatoria ostenderet. Rhenanus divinabat *ut superiori via ingrederetur*. F autem codex et Romanus abeunt ab hoc scripto longius, *ut superior omnibus crederetur*. Lips. Lipsii correctionem recepit Pichena, servaruntque sequentes edd. Vaticano ms consentit M[a], Farnesiano AR, eamque lectionem praefert Ryckius, quae mihi nimis languida videtur. GO *ut imperio dignus iam crederetur*. mihi et hoc et alterum, Ryckio probatum, conatus corrigentium corruptum locum videtur, sed hoc tamen Ryckiano melius. Lipsii correctio an vera sit, non pro certo dicam, praesertim cum a multis impugnari videam: dignam quidem Tacito esse credo. nec spernam Trilleri coniecturam, Obs. p. 312, e vestigiis codicis B legentis *superior animo*. licet etiam nobis coniectare? forte fuit *ut suae par fortunae cr.* quae certe sententia huic loco est aptissima. Ern.

6. *eum* G et inde a Rhenano omnes edd. at B *cum*, edd Puteolani Beroaldi Alciati *tum*, ed pr *tres in Iud.* Ern.

7. *e Syria*] sic edidi ex ed pr; quae est vera lectio. sic est et in R. praepositio *e* est in edd omnibus ante Rhenanum. ea in G mutata est in *ei*, ut a Rhenano in *et*, ut sensus constaret. sed *tradidit* vitiosum esse patet ex eo quod id verbum plane alienum est a sequentibus *adductos Alexandria d. t.* cum haec contra aptissima sint verbo *addidit*. Ern.

13. *vacuum*] forma dicendi a provinciis ducta est, quae vacuae dicuntur, cum non habent rectorem. ita *princeps vacuus* est, cuius animus nondum inclinat in aliquem, cui in primis credat se, quem in primis audiat etc. a quo genere principes plerumque reguntur. est ergo bellissime expressa sententia. Ern.

2 sed quia famosae urbis supremum diem tradituri sumus, congruens videtur primordia eius aperire.

Iudaeos Creta insula profugos novissima Libyae insedisse memorant, qua tempestate Saturnus vi Iovis pulsus cesserit regnis. argumentum e nomine petitur: inclitum in Creta Idam montem; accolas Idaeos aucto in barbarum cognomento Iudaeos vocitari. quidam regnante Iside exundantem per Aegyptum multitudinem, ducibus Hierosolymo ac Iuda, proximas in terras exoneratam; plerique Aethiopum prolem, quos rege Cepheo metus atque odium mutare sedes perpulerit. sunt qui tradant Assyrios convenas, indigum agrorum populum, parte Aegypti potitos, mox proprias urbes Hebraeasque terras et propiora Syriae coluisse. clara alii Iudaeorum initia, Solymos, carminibus Homeri celebratam gentem, condi-

2. *primordia eius aperire*] si, quae de rebus Iudaicis tradit Tacitus, omnia excutere diligentius vellemus, plurima dicenda forent. sed istas disputationes non capiunt notae, in quibus maxime spectatur ut emendata verba sint et intelligatur sensus eorum. adspergemus tamen subinde aliquid, ubi opus videbitur. illud ab initio mirari libet, qui commiserit Tacitus ut Iosephi libros non consuleret, qui illis temporibus non obscuri erant Romae, et e scriptoribus externis potius hauserit quam auctore Iudaico. verum hoc quoque pro Tacito dicam, non omnia eum pro certis tradere, sed quae vulgo traderentur, in compendium congesta lectoribus proponere voluisse. late totum hunc locum exsecutus est Christ. Wormius, in Corruptis antiquitatum Ebr. apud Tacitum et Martialem vestigiis. Hafniae 1693. Ern.

6. *iudeos* Mᵃ.

aucto in barbarum cognomento] *morem* addunt G et edd Puteolani Beroaldi Alciati, male. *barbarorum* est in A et ed pr. vulgatum tuentur Mᵃ et B, unde edidit Rhenanus, et Tacitus ipse A. 6 42: *neque in barbarum corrupta*. additur *quasi Idaeos* in G et edd Puteolani Beroaldi ceterisque ante Pichenam (*quasi Ydeos* in B) post *vocitari*, male. ceterum magis de Graeca quam Latina pronunciatione intelligenda sunt Taciti verba. nam in Graeca e trisyllabo fit quadrisyllabum: angeri autem verba dicuntur ab accessione novarum syllabarum; quamquam et accessio literae *u* intelligi potest. Ern.

11. *tradunt* G et edd Puteolani Beroaldi Alciati. *tradant* verum est. semper Tacitus coniunctivo in hac forma utitur. sed saepe sic peccarunt librarii, ut non uno loco ad Livium notavit Drakenborchius. nec mirum, cum etiam hodie vulgo hanc elegantiam ignorent fugiantque in scribendo. post ed pr *indignum*, B *partem*. deinde *ac* ante *mox* delevi cum Ryckio et IGronovio; quod addiderat de coniectura Rhenanus, quia in B erat *an mox*. abest *ac* ab AGMO et edd ante Rhenanum. ceterum hic in bonum auctorem incidit Tacitus, et haec verissima traditio. nam e Mesopotamia gentis origo, quae est veteris regni Assyriaci pars. Ern.

14. *carminibus Homeri*] locus Homeri notus, sententia tantum valde ambigua inter natantes scholiastas. sunt qui designari Lycios aut finitimos quosdam velint; quo Strabo 14 p. 667 et Eustathius ad Il. ζ

3 tam urbem Hierosolymam nomine suo fecisse. plurimi auctores consentiunt, orta per Aegyptum tabe quae corpora foedaret, regem Bocchorim adito Hammonis oraculo remedium petentem purgare regnum et id genus hominum ut invisum deis alias in terras avehere iussum. sic conquisitum collectumque volgus, postquam vastis locis relictum sit, ceteris

184 et Pindari interpres ad Ol. 13 129 inclinant. sunt qui Pisidas; quo Plinius 5 27 (24), et Stephanus. sunt qui Iudaeos; quod noster hic suggerit, et Tzetzes Chil. 7 149. Eusebius etiam, Pr. Ev. 9 p. 243, Choerili poetae testimonio Hebraeos Solymos olim dictos censet evinci. nec QCalaber sane aliter apud Homerum accepit, ideoque 2 120 *Σολύμων ἱερὸν στρατὸν* dixit, sacri epitheto sacram indicans gentem. Lips.

1. *conditae urbi Hierosolymam nomen e suo fecisse*] sic edidit Rhenanus e vestigiis B, in quo *conditae urbi ierosolimam nomine suo fecisse*, ut in G. ceteri mss et edd ante Rhenanum *conditam urbem.* Rhenani correctionem adiuvat species imitationis Virgilianae G. 1 137: *stellis numeros et nomina fecit;* quamquam et Livius aliique hac forma utuntur, cum contra vix doceri possit *urbem facere* bene dici. ceterum omnes libri consentiunt in *Hierosolymum*, pro quo facile concedo Oudendorpio legendum *Hierosolyma*, quo genere et alibi noster utitur. vide ipsum ad Suet. Aug. 93, et quae nos diximus ad A. 6 33 de *Artaxatis.* rursus tamen *Hierosolymam* in quibusdam libris infra c. 10. Ern.

2. *tabe*] *vitiliginem* appellat Iustinus 36 2, uti optime restituit optimus et doctissimus Bongarsius. Lips.

3. *Occhorim*] ita libri veteres, quos sum secutus, non *Bocchorim*, etsi vulgatae huic scripturae adsertor Iustinus venit, *λόγῳ παραινετικῷ* c. 9, nam ait: *τέταρτον δέ φασι νομοθέτην γεγενῆσθαι Βόκχοριν τὸν βασιλέα, σοφόν τινα καὶ πανουργίᾳ διαφέροντα.* etiam Orosius 1 10, qui locum hunc totum transscribens, Bocchorim tamen appellat. sed et Plutarchus ita nominat, libello *περὶ δυσωπίας* p. 529. itaque iure vacillo. nam Clemens, Strom. 1 p. 320, nimis diversus a nobis abit, qui Omosim hunc vel Amasim appellat. at quod ad rem ipsam, falsa est, et refellunt libri sacri. tamen sumsit haec a Lysimacho, uti videre potes apud Iosephum contra Apionem 1 34, ubi item scriptum *Bocchoris.* Lips. *Ochorim* A et ed pr, ut *Bocchorim* GMa et edd Puteolani ceteraeque ante Lipsium, qui *Occhorim* recepit: *Bocchorim* restituit Pichena. ceterum hic rex omnium consensu diu post bellum Troianum demum imperavit. v. Perizon. Origg. Aegypt. c. 19 p. m. 333. Ern. *Bocchorum* B.

5. *avehere*] G a manu prima sic habuit, sed correctum est in *abire.* ed pr *abiicere.* ante edd Puteolani Beroaldi Alciati *et invisum*, male. Ern.

6. *vastis locis*] mirum non addere eum quibus in locis. at sane ex Tertulliano legendum videatur *vastis Arabiae locis.* is enim Apolog. c. 16 narrat Tacitum scripsisse, H. 5, *Iudaeos Aegypto expeditos sive extorres in vastis Arabiae locis aquarum egenos* etc. Orosio tamen 1 c. non aliter lectum quam nostri libri praeferunt. Lips. memoriter protulit locum Tertullianus, et addidit Arabiae nomen de suo. mox *exsulem* ed pr. *movisse* pro *monuisse* Orosii ed. Veneta 1500. in eademque mox *deorum templorumque hominumve*, ut in Parisina 1510. Ern.

per lacrimas torpentibus, Moysen unum exsulum monuisse ne quam deorum hominumve opem exspectarent utrisque deserti, sed sibi ut duci caelesti crederent, primo cuius auxilio praesentes miserias pepulissent. assensere atque omnium

1. non placet satis *per lacrimas torpere*. non solent homines, cum stupent, flere: immo stupore excusso, cum ad se rediere, solent lacrimare. sed mollius explicari potest. *per lacrimas* est *inter lacrimas*, et *torpere* nullum consilium vincendi mali reperire, quomodo non uno loco dictum reperimus. Ern.

Moysen B: Ma hic cum vulgo *Mosen*, deinde bis *Moyses*.

2. *utrinque*] sic AMR et ed pr, quod bene recepere Ryckius et IGronovius. ceteri *ab utrisque*, quae est glossa τοῦ *utrinque*, quod de personis exquisitius dicitur. ceterum haec verba in mss omnibus Orosii ab Havercampo inspectis abfuere, ut et edd pr, Augustana, Parisina; in cuius notula monitum "in nostris vetustis verba *ab utrisque deserti* non leguntur." Ern. *utrisque* sine praepositione BMa.

3. *sed sibimet*] tentabam: *se sibimet, et, ut duci coelesti, crederent primo, cuius auxilio praesentes*. ante omnia, inquit, sibimet ipsi quisque Hebraeorum, deinde fortunae, sive *primo* cuique obvio per quem utcumque iuvarentur, non secus ac misso de coelo duci, sese crederent ac permitterent. Gron. unus Gronovius vidit, ut ex eius correctione patet, *sibimet* non ad Mosen sed ad Iudaeos referri debere. si ad Mosen pertineret pronomen, deberet esse *sibi*. nam *sibimet* est *sibi ipse*, in singulari, *sibi ipsi* in plurali, cuius rei inscitia et alibi turbas dedit et tenebras obfudit. ceterum correctio viri excellentis propter inusitatum loquendi modum *se sibi credere* non magis satisfacit quam Schelii, qui ad Hyginum p. 137 corrigit *adessent sibimet: ut duci coelesti crederent primo* etc. nam durum est e *sed* facere *adessent*; et *sibimet* ita ad Mosen refertur, quod latinitas non patitur. in hoc tamen verum vidit Gronovius, quod induci Mosen suadentem iudicat ut primum a semet ipsi auxilium peterent ac sperarent, et a fortuna sua, h. e, ut post explicatur, fortuitum iter ingrederentur pergerentque, qua impetus, quo pedes ferrent, etsi omnium rerum locorumque ignari; deinde si cuius praesens auxilium cognovissent, ei se crederent: cui respondent ea quae mox de aqua inventa traduntur. sed ad hanc sententiam quomodo accommodanda sint verba, difficile est dicere. an partem Gronovianae correctionis probabimus: *sed sibimet, et ut duci caelesti crederent primo c.* an sic faciemus: *sed sibimet, ut d. c. crederent, et primo cuius a.* sive, ut Groslotio placebat, *cuius primo aux.* nihil enim impedit quo minus iubeat populum se suamque fortunam pro coelesti duce habere, qui nihil opis coelestis expectandum dixerat, humanam opem autem ab eo qui eos primus ab hac difficultate liberasset, primus opem tulisset. forte etiam verba *ut duci coelesti* sunt a glossa, male referentis *sibimet* ad Mosen: nam his sublatis, et interposito *et* eo quo dixi loco, omnia bene procedunt. de reliqua parte loci v. not. seq. ceterum Ma habet *et sibimet duce celesti*, ut et ed pr et Orosii ed Augustana, quae interpungunt post *primo*. A *ut sibimet duci coelesti*. sed manus secunda superscripsit *et*. ceteri libri mei vulgatum habent. Orosii edd pr, Veneta, Parisina, *sed sibimet duci coelesti cr.* Havercampus putat *credentes* in Tacito delendum, quod nec in Orosio edidit, et *porro* pro *prima. sibimet* (Mosi) *crederent porro, cuius auxilio recentes m. p.* i. e. Aegyptiacas. sed *sibimet*, ut dixi, ad Mosen referri non potest. Ern.

3. *auxilio credentes praesentes*] citat etiam ita Orosius. ambigo ta-

ignari fortuitum iter incipiunt. sed nihil aeque quam inopia aquae fatigabat. iamque haud procul exitio totis campis procubuerant, cum grex asinorum agrestium e pastu in rupem nemore opacam concessit. secutus Moyses coniectura herbidi soli largas aquarum venas aperit. id levamen; et continuum sex dierum iter emensi, septimo pulsis cultoribus obtinuere

4 terras in quis urbs et templum dicata. Moyses quo sibi in posterum gentem firmaret, novos ritus contrariosque ceteris mortalibus indidit. profana illic omnia quae apud nos sacra; rursum concessa apud illos quae nobis incesta. effigiem animalis quo monstrante errorem sitimque depulerant, penetrali sacravere, caeso ariete velut in contumeliam Hammonis. bos quoque immolatur, quem Aegyptii Apin colunt. sue abstinent

men et contor, an non vox *credentes* eiicienda sit. et iam video abesse in Othonis Frisingensis 1 18, ubi haec citat. Lips. ab ipso Orosii loco abfuisse reperio in ms apud Petrum Danielem. nec est in aliis Orosii mss, edd pr Veneta Parisina Augustana, recteque omissum ab Havercampio. Ern.

3. *asinorum agrestium*] ed pr corrupte *assiriorum agrestum*, et mox *conscendit*. Ern.

5. *id*] G *idem*, male. ceterum post levamen interpunctio maior esse debet, ut in edd Puteolani Beroaldi aliisque veteribus, non comma, ut in recentioribus, intelligendumque *fuit*, quod alibi in hac forma narrandi addit. incipit enim deinde nova sententia. mox *in quis* M^a et ed pr. eadem post *dedicata sunt*. sed *sunt* abest ab AM^a, quod elegantius est. itaque delevi. Ern. B *continuere t. in quibus — dicata sunt*.

9. *indidit*] imposuit, praescripsit. sic et alibi de legibus loquitur. mox frustra Acidalius pro *illic* volebat *illis*. nam *illic* pro *apud illos* dixit variandae orationis caussa. sic paullo ante *utrinque* pro *ab utrisque*, et infra c. 5 *illuc* pro *ad illos*. Ern.

10. *effigiem animalis*] hoc de capite asini magno consensu omnes veteres tradiderunt, ne tantopere noster culpetur tamquam *mendaciorum plenissimus* scriptor. et sane Strabo, Plutarchus, Democritus apud Suidam multo maiora deliria delirarunt contra gentem et libros sacros. Lips. quid locum fabulae dederit, quaesivere Stephanus Morinus peculiari disputatione (in eius Diss. octo Gen. 1683 p. 157), Bochartus Hierozoic. 1 2 18, TFaber Epp. 1 6, et alii. in nonnullis edd recentioribus, ut Gronoviorum, irrepsit *effigies*. Ern.

11. *errorem* suspectum est viris doctis, Acidalio et aliis, quia asinis indicibus sitim depulere, non errorem. Trillerum verbum id tentantem refellit Elsnerus Sched. Crit. p. 80. nempe inventa in desertis locis aqua, cum paucis diebus post domini terrae cultae facti sint, nihil impedit quo minus ducibus asinis et ab errore et ab siti liberati dicantur. Ern.

12. *caeso ariete*] de his commentitiis rituum caussis disputavere Bochartus, opere laudato, 1 2 50, et alii. illud universe monendum videtur, hoc exemplo patere, quas ineptias proferant qui rituum aliarumque talium rerum, arbitrio sive divino sive humano sancitarum, caussas ingenio reperire conantur potius quam e monumentis genuinis et idoneis eruere. ea ubi desunt, nihil tentandum, si delirare nolis. atque id Tacitus ipse videtur intel-

memoria cladis qua ipsos scabies quondam turpaverat, cui id animal obnoxium. longam olim famem crebris adhuc ieiuniis fatentur; et raptarum frugum argumentum panis Iudaicus nullo fermento retinet. septimo die otium placuisse ferunt, quia is finem laborum tulerit; dein blandiente inertia septimum quoque annum ignaviae datum. alii honorem eum Saturno haberi, seu principia religionis tradentibus Idaeis, quos cum Saturno pulsos et conditores gentis accepimus, seu quod de septem sideribus quis mortales reguntur, altissimo orbe et praecipua potentia stella Saturni feratur, ac pleraque caelestium vim suam et cursum septimos per numeros confi-
5 ciant. hi ritus, quoquo modo inducti, antiquitate defenduntur. cetera instituta sinistra foeda pravitate valuere. nam pessimus quisque spretis religionibus patriis tributa et stipes illuc gerebant; unde auctae Iudaeorum res, et quia apud

lexisse, cum addat *hi ritus quoquo modo inducti*, et tantum partes egisse narrantis quid scriptores tradiderint vulgo. Ern.

1. *qua* BM[a] et edd veteres, praeter primam, omnes ante Lipsium, quas vidi. G a prima manu habuit *quam*, unde secunda fecit *quod*, ut est in ed pr. caussa est in verbis *memoria cladis:* ea clades qualis fuerit, deinde explicatur, quod desiderat *qua*. itaque restituimus. clades autem non intelligenda de expulsione ex Aegypto, sed de morbo. Ern.

4. *detinetur* Ma.

7. *Idaeis*] BGM[a] et edd omnes ante Lipsium *Iudaeis* (vel *iudeis*), male. mox GM[a] et edd ante Rhenanum *de septem sid.* Ern.

11. *conficiant*] vera lectio, quam e V prompsi referente *coniciant*, ex quo ego *conficiant*. aliter vulgati. de re autem ipsa Dionem vide 37 16, et in primis Alexandrinum Clementem Strom. 6 16 p. 290. Lips. *coniciant* etiam ed pr. A *coniiciant*. at BM[a] *commearent*. G et edd ceterae ante Rhenanum *ac plerisque coelestium vim suam et cursum - commeare*. Rhenanus ceterique ante Lipsium dedere: *ac pleraque c. vi sua et cursu commeare*. mox G *his quoquo m.* Ern.

14. *stipes illuc congerebant*] Cicero pro Flacco 28: *cum aurum Iudaeorum nomine quotannis ex Italia et ex omnibus provinciis Hierosolymam exportari soleret, Flaccus sanxit edicto ne ex Asia exportari liceret*. Philo de Legatione ad Caium p. 1023: *καθ᾽ ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἱεροπομποὶ στέλλονται χρυσὸν καὶ ἄργυρον πλεῖστον κομίζοντες εἰς τὸ ἱερὸν ἀθροισθέντα ἐκ τῶν ἀπαρχῶν*. et p. 1014: *ἠπίστατο* (*Τιβέριος*) *καὶ χρήματα συναγαγόντας ἀπὸ τῶν ἀπαρχῶν ἱερὰ, καὶ πέμποντας εἰς Ἱεροσόλυμα διὰ τῶν τὰς θυσίας ἀναξόντων*. sed et Iosephus notat *immensam vim auri congestam in templum ab omni Asia et Europa*, Ant. 14 12 (7). nos plura in *Magnitudine Hebraea*. Lips. copiosius haec tractantem v. Gothofredum ad cod. Theod. l. 14. de Iud., et Zornium de Patr. Iud. auro Cor. ceterum *pessimus quisque* intelligendi de proselytis. pro *congerebant* G *congregabant*, ABM[a] et ed pr *gerebant*. forte fuit *ferebant*. Ern.

15. *et quia apud ipsos*] non satis apte cohaerere orationem in promtu

ipsos fides obstinata, misericordia in promptu, sed adversus omnes alios hostile odium. separati epulis, discreti cubilibus, proiectissima ad libidinem gens, alienarum concubitu abstinent; inter se nihil illicitum. circumcidere genitalia instituere, ut diversitate noscantur. transgressi in morem eorum idem usurpant, nec quicquam prius imbuuntur quam contemnere deos, exuere patriam, parentes liberos fratres vilia habere. augendae tamen multitudini consulitur. nam et necare quemquam ex agnatis nefas, animasque praelio aut suppliciis peremptorum aeternas putant. hinc generandi amor et moriendi contemptus. corpora condere quam cremare, e more Aegyptio; eademque cura et de infernis persuasio. cae-

est. quosdam e suis libris habere ait Acidalius *atque ut — sic adversus* etc. sed qui sint isti libri, scire pervelim. mei omnes vulgatum habent. videtur autem nunc sententia haec cum antecedente coniungenda, ut altera causa potentiae: quod adversus suos populares quidem (i. e. *apud suos*) fidem constantissime servant, et misericordes sunt etc. Ern.

3. *alienarum* i. e. *alienigenarum*, quod frustra reponere tentabat NHeinsius, cum hodie lexica doceant *alienos* dici etiam externos, peregrinos, ut *alieni mores, alienus orbis*. Ern. B *cubitu*.

7. *exuere*] Romanus codex *exire*. Lips. *exuere* verum est, diciturque pro contemnere, negligere, more Graeco. Ern.

9. *necare quemquam ex agnatis*] qui otiose legerit, nihil offendet: fortasse is qui intente. si enim de caede capis tantum, quid in eo novi? sane et Romanis et barbaris plerisque necare consanguineos nefas. sed alium ego hic sensum odoror, et scribo *necare quemquam ex gnatis*. scimus Graecis Latinisque in promiscuo usu fuisse abiectiones infantum et expositiones, immo neces. id aliter in Iudaeorum moribus, et gentem in primis suboli studuisse, adeo ut nulliusmodi partum necare fas, notat ut novum noster. itaque quia de liberis, iure addit *hinc generandi amor*; quoniam matres scilicet certae prolem tollendam. simile prorsus, quod de Germanis, de moribus 19: *numerum liberorum finire aut quemquam ex agnatis necare, nefas habetur*. nam et ibi scribo *gnatis*. Lips. defendunt vulgatum Salinerius et Acidalius, sed ita ut *adgnatos* pro *natis* dictos contendant. immo *adgnati* sunt gentis suae homines, quos omnes pro fratribus habebant et pro suis. et hinc securitas et cupido generantium, quod sciebant sacrosanctam esse vitam in populo suo, et si tamen vi aliqua perirent, aliam vitam restare. mox *animos aeternos* AM[a] et ed pr. quod non spernendum puto. Ern.

11. *condere*] Trillerus emendat *condire*. frustra, ut docet Elsnerus in Sched. Crit. p. 81. mos condiendi latet in verbis *eademque cura*. et cum de moribus sepeliendi sermo est, cremationi opponitur mos *condendi*, non *condiendi*. Ern.

e more] *amore* B.

12. varie hic locus legitur in libris. A *eademque cura de infernis, et persuasio coelestium contra*; quod miror placuisse Ryckio. G *eademque cura et de i. et p. coelestium. contra* etc. atque sic edd Puteolani Beroaldi Alciati. sed ed pr habet vulgatum, nisi quod male interpungit post *coelestium*; atque sic edidit (e B) Rhenanus, correcta in-

lestium contra. Aegyptii pleraque animalia effigiesque compositas venerantur; Iudaei mente sola unumque numen intellegunt: profanos qui deum imagines mortalibus materiis in species hominum effingant; summum illud et aeternum neque imitabile neque interiturum. igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum templis sinunt. non regibus haec adulatio, non Caesaribus honor. sed quia sacerdotes eorum tibia tympanisque concinebant, hedera vinciebantur, vitisque aurea templo reperta, Liberum patrem coli, domitorem Orientis, quidam arbitrati sunt, nequaquam congruentibus institutis. quippe Liber festos laetosque ritus posuit, Iudaeorum mos absurdus sordidusque.

6 Terra finesque, qua ad Orientem vergunt, Arabia terminantur; a meridie Aegyptus obiacet; ab occasu Phoenices et mare; septentrionem a latere Syriae longe prospectant. corpora hominum salubria et ferentia laborum. rari imbres, uber solum. fruges nostrum ad morem, praeterque eas bal-

super interpunctione. M[a] videtur vulgatum habere, quod nihil varietatis notatum est neque a Pichena neque a IGronovio. *eadem cura* intelligenda de ratione condiendi. similiter Curtius *curare* de pollinctura dixit, 10 10, de Alexandri mortui cadavere: Aegyptii *iussi corpus suo more curare.* persuasio Aegyptiorum de infernis qualis fuerit, docet Diodorus Siculus 2 93 p. 58. per *coelestia* intelligit deos; quos diversos Aegyptii habebant, neque ita ut Iudaei de numine divino sentiebant. Ern.

2. *Iudaei — intelligunt*] bene et vere haec Tacitus. ideoque nec statuae Iudaeis, et ipsum templum sub dio et apertum. dico maius illud et exterius templum: nam *interius clausum*, ut mox dicet. Dio 37 17: *οὐδ᾽ ἄγαλμα οὐδὲν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἔσχον· ἄρρητον δὲ δὴ καὶ ἀειδῆ θεὸν νομίζοντες εἶναι περισσότατα ἀνθρώπων θρησκεύουσι, καὶ αὐτῷ νεών τε μέγιστον καὶ περικαλλέστατον, πλὴν καθ᾽ ὅσον ἀχανής τε καὶ ἀνώροφος ἦν, ἐξεποίησαν.* sunt haec verissima, pro Iudaeorum sano sensu. sed quem illi depravarunt, et quia sub coelo et in illud adspicientes precabantur, rati sunt coelum ipsum ab iis adorari. Iuvenalis 14 97: *nil praeter nubes et coeli lumen adorant.* alius Satyricus (Petronius in fragm. p. 683) *et coeli summas advocat auriculas*, quasi putarent caelum aures habere, idque invocarent. Lips. eadem de Germanis tradit in Germ. c. 9. Ern.

5. *imitabilem* M[a]: vulgo *mutabile.*

nulla — templis sunt] ego quoque, ut Acidalius, relinquo *suis.* sed ut commode accipere possim, scribo *nulla — templis sinunt.* nam quicquid congerant huiusmodi, vulgata *σολοικίζει.* Gron.

8. *continebantur* M[a].

15. *a*] GM[a] et edd ante Rhenanum *e.* Ern.

17. *exuberant fruges*] mihi vero vox ea ipsa exuberare videtur, legamque *uber solum: fruges nostrum ad morem.* Lips. Ern. BM[a] *exuperant.*

balsamum] propriam eam arborem Iudaeae esse plerique tradiderunt, nec alibi gigni. Iustinus

samum et palmae. palmetis proceritas et decor. balsamum modica arbor: ut quisque ramus intumuit, si vim ferri adhibeas, pavent venae, fragmine lapidis aut testa aperiuntur; humor in usu medentium est. praecipuum montium Libanum erigit, mirum dictu, tantos inter ardores opacum fidumque nivibus. idem amnem Iordanen alit funditque. nec Iordanes pelago accipitur, sed unum atque alterum lacum integer perfluit, tertio retinetur. lacus immenso ambitu, specie maris, sapore corruptior, gravitate odoris accolis pestifer, neque vento impellitur neque pisces aut suetas aquis volucres patitur. incertae undae superiacta, ut solido, ferunt; periti im-

36 3: *opes genti ex vectigalibus opobalsami crevere, quod in his tantum regionibus gignitur.* atque ita sane tunc fuerit. postea non dubium stirpem eam in Aegyptum transisse, atque illic crevisse. Claudianus in Epithal. Palladii 121: *gemmatis alii per totum balsama tectum effudere cadis, duro quae saucius ungue Niliacus pingui desudat vulnere cortex.* perseverare etiam illic nostro aevo, qui peregrinati sunt, affirmant. Lips.

2. *adhibeas, pavent venae*] sic interpungenda ista; et in *pavendi* verbo elegans metaphora. Plinius de eadem arbore 12 25 (54): *inciditur vitro, lapide, osseisve cultellis: ferro laedi vitalia odit.* Iosephus, qui indigena, ὀξεῖ λίθῳ aut ὀξέσι λίθοις incidi adserit Ant. 14 4. falsus ergo cum Theophrasto 9 6 Dioscorides, qui ferreis unguibus secari arborem credidit 1 18. falsus compilator Isidorus, qui 17 8: *percussum ferreis ungulis corticem.* Pausanias 9 28 nescio quid de balsamo Arabiae nugatur et circa eum viperis. Lips. ed pr *intimuit.* B non habebat *si.* Ern.

4. *Libanum erigit*] intellige e superioribus *terra;* quod non videns Vertranius locum temere tentavit. montes eleganter *attolli, erigi* dicuntur. omnino magna est venustas in descriptionibus locorum et rerum naturalium, deligere verba ab animalibus ducta, qualia hic plura posuit Tacitus. quod deinde e Libano nasci Iordanem dicit, proprie ille quidem ex Antilibano oritur, sed et hic a scriptoribus subinde Libanus dicitur. in sacris quidem libris uterque mons *Libanus* vocatur. Ern.

6. *Iordanem* vulgo.

7. *unum atque alterum lacum*] ita et Egesippus 3 26: *duos lacus victor egressus tertio retinetur.* at Pausanias repugnat clare, et quidem oculatus, ut ait, testis 5 74: ἐν δὲ τῇ γῇ ποταμόν τινα Ἑβραίων καὶ αὐτὸς οἶδα Ἰόρδανον λίμνην Τιβεριάδα ὀνομαζομένην διοδεύοντα, ἐς δὲ λίμνην ἑτέραν, καλουμένην θάλασσαν νεκρὰν, ἐς ταύτην ἐσιόντα, καὶ ὑπὸ τῆς λίμνης αὐτὸν ἀναλούμενον. sed Tacito nos iure fidem habemus, qui in Trachonitide lacum minorem esse scimus, quem primo Iordanis ingreditur, cui Samochonitis nomen. Lips.

11. *incertae undae*] emendatio e libris. vulgo est *incertum unde:* quod sententiam etiam aptam recipere potest. vide de tota re Egesippum 4 18. Lips. *incertum unde: superiacta* G, edd inde a Puteolano omnes ante Lipsium, item ed Berneggeri. nec id absurdum, modo scribatur *undae.* nam id idem est quod *incerta unda* vel *incertae undae,* intelligendumque *est.* at AB *incerte unde,* quod est *incertae undae:* sed tamen super ultima primae vocis syllaba adscriptum est *tum.* ed pr *incertae undae.* atque hinc et V est lectio a Lipsio in-

peritique nandi perinde attolluntur. certo anni tempore bitumen egerit; cuius legendi usum, ut ceteras artes, experientia docuit. ater suapte natura liquor et sparso aceto concretus innatat. hunc manu captum, quibus ea cura, in summa navis trahunt: inde nullo iuvante influit oneratque, donec abscindas. nec abscindere aere ferrove possis: fugit cruorem vestemque infectam sanguine quo feminae per menses exsolvuntur. sic veteres auctores. sed gnari locorum tradunt undantes bitumine moles pelli manuque trahi ad littus; mox, ubi vapore terrae, vi solis inaruerint, securibus cuneisque ut
7 trabes aut saxa discindi. haud procul inde campi quos ferunt olim uberes magnisque urbibus habitatos fulminum iactu arsisse; et manere vestigia, terramque ipsam, specie torri-

ducta, cui et M[a] (et B) consentit; unde et ipse servavi. *incertae undae* sunt quae eam speciem naturamque habent, ut dubium videri possit, aqua sit an solum, solida loca; ut recte explicat IFGronovius ad Sen. Cons. ad Marciam c. 10. sic *ambigua natura*, *ambiguus vultus*, et alia saepe apud poetas. sed ambiguum esse potest utrum post *undae* interpungendum sit necne. nam utrumvis facias, commodus sensus et idem. sed mihi magis placet interpungi. ita in sequentibus est explicatio verborum *incertae undae*, quae in nominativo accipiendae. atque veteres libri omnes, etiam ed pr, sic interpungunt; qui non sine gravi caussa sunt deserendi, praesertim cum et totius orationis structura hanc interpunctionem desideret. series enim haec est. incertae lacus undae sunt: nam primum iniecta natant omnia; deinde periti natandi et imperiti eodem modo feruntur, nihil submergitur. vincula orationis omisit Tacitus. denique e BMRV et ed pr edidi *ferunt*, ut volebat etiam IGronovius. ita variatur constructio et oratio fit Taciti consuetudini et elegantiae aptior. *attolli* de natantibus et c. 14. vulgo *feruntur*. Ern. mox B *attollunt*.

1. *certo anni*] ita libri; et phrasis nota et Tacito frequens. vulgati vocem addunt, *certo anni tempore*. Lips. *tempore* abest ab ed pr. Ern. est in B et super versum, ab eadem manu, in M[a].

12. *habitatos*] ms Orosii Perizonianus, edd Veneta Augustana *habitos*. Ern.

iactu] ex Orosio 1 5, qui haec expresso etiam Cornelii nomine transscripsit, legas *ictu*. Lips. at mss optimi et veteres edd Orosii habent *iactu*; quod et edidit Havercampus. et *fulminum iactus* Cicero non uno loco dixit, ut docet ad h. l. Pichena. ceterum *fulminum* edidit primus (e B) Rhenanus, et sic G. ceteri ante Rhenanum *fulminis*. *fulminum* etiam Orosius. Ern.

13. *terramque specie torridam*] in eodem Orosio *terramque ipsam, specie solida*. Lips. *ipsam* etiam M[a], unde edidit Pichena, ABG, ed pr et Orosius. *solidam* Orosii plerique mss et edd veteres. sed tamen quidam scripti et editi etiam *solida* i. e. integra, ut visu sterilitatem non deprehendas. certe verbum quod τῷ *specie* addatur, aliquid boni indicare debet: quamquam *specie* bona est, tamen *vim* frugiferam non habet. sed tale non est *torridam*. itaque hoc verbum sanum iudicare non possum. adde notam proxime seq. Ern. *torrida* M[a].

dam, vim frugiferam perdidisse. nam cuncta sponte edita aut manu sata, sive herba tenus aut flore, seu solitam in speciem adolevere, atra et inania velut in cinerem vanescunt. ego sicut inclutas quondam urbes igne caelesti flagrasse concesserim, ita halitu lacus infici terram, corrumpi superfusum spiritum, eoque fetus segetum et autumni putrescere reor, solo caeloque iuxta gravi. et Belus amnis Iudaico mari illabitur; circa cuius os lectae arenae admixto nitro in vitrum excoquuntur. modicum id littus et egerentibus inexhaustum.

8 Magna pars Iudaeae vicis dispergitur; habent et oppida. Hierosolyma genti caput. illic immensae opulentiae templum,

2. *sive herba tenus aut flore*] sic edidit Rhenanus, cum ante [e Mª] legeretur edd pr, Beroaldi Alciati *herbas tenues aut flores*, quod in B erat *tenus*. id sane et a prima manu habuit G, habet et Puteolanus; quod non est temere. itaque Rhenanum bene correxisse puto, nec imiter Ryckium, qui ex A edidit *sive herbae tenues aut flores*, *ut solitam in speciem adolevere*, consentiente tamen ed pr, nisi quod *herbas* praefert. nam quorsum addiderit Tacitus herbas tenues aut flores, quae sane sunt in rebus sponte natis aut manu satis. immo vult dicere nihil ibi in usum hominum nasci, ne ea quidem in quibus herba et folia tantum spectantur, aut flores, habere suam utilemque naturam, nedum frugifera: hoc est, cum, pro sua quodque natura, vel herba tenus vel flore vel in solitam speciem adolevere etc. ceterum Salmasius (ad Solinum p. 430) corrigebat *in solidam speciem*, capiebatque de fructibus; quod ego non adeo spernam: aptum enim contrariis, *inania velut in cinerem vanescunt*. sed tamen et *solitam* commodum sensum facit. ac suspicari licet *solidam* pro *torridam* apud Orosium hinc natum. Ern.

4. *ego*] *et* Mª.

Iudaicas] libri aliquot *inclitas*, nec aliter Orosius. Lips. sic diserte ed pr, A. favet et Mª cum B habens *indicas:* quo motus Pichena recepit. *inditus* et *inclitus* confundi supra vidimus; quod non longe ab hac lectione differt. Ern.

5. *infici*] G *interfici*, in margine autem *infici*, manu secunda. *interficere messes* apud Virgilium G. 4 330 et similia non ignoro, unde haec scriptura defendi possit: sed vulgatum h. l. melius puto. infici terram velut veneno aliquo. per *superfusum spiritum* intellige aërem. Ern.

7. *Belus*] GMª edd ante Rhenanum *Bellus*. Ern.

8. *conlectae*] non *coniectae*. F etiam recte *lectae*. Plinium adi 36 26 (65), Strabonem 16 p. 758. Lips. *lectae* etiam AMª et ed pr. ceterae edd ante Lipsium omnes *coniectae*. item omnes ante Rhenanum *vitro*, quod ille correxit e Plinii l. c. Ern. B *tecte* et *vitro*. Mª *harenae*.

9. *modicum id litus*] Plinio auctore *quingentorum passuum* spatio; Iosepho B. I. 2 9 (10) *centum cubitorum:* unde Bochartus Hieroz. 2 5 9 in Plinio bene corrigit *quinquaginta*, ut iam monuit Ryckius: nam 50 passus 100 cubitos efficiunt. Isidorus 16 15 *quinque millium*, manifeste confusa totius fluminis mensura apud Plinium cum mensura litoris arenosi. *sed* de coniectura induxit Rhenanus. mss et edd veteres *et*, quod centies pro *sed* apud nostrum occurrit, et frustra passim tentatur, ut saepe monuimus. itaque vetus restituimus. v. ad A. 5 3. Ern.

11. *genti*] edd ante Rhenanum, G et alii *gentis*, nil interest. Ern.

et primis munimentis urbs, dein regia, templum intimis clausum. ad fores tantum Iudaeo aditus; limine, praeter sacerdotes, arcebantur. dum Assyrios penes Medosque et Persas Oriens fuit, despectissima pars servientium: postquam Macedones praepotuere, rex Antiochus demere superstitionem et mores Graecorum dare adnisus, quo minus teterrimam gen-

1. *primis*] ex Iosepho et Zonara legam *trinis*. nam triplici muro circumdatam eam fuisse, uterque is scriptor te docebit, Iosephus Haloseos 6 1, Zonaras 6 19. Lips. *munimentis* mss, edd pr, Puteolani. at ed Beroaldi vitiose *monumentis* dedit, quod fideliter expressit ed Basileensis Alciati. *primis mun. urbs est*, urbs et eius munimenta primum adeunti occurrunt: intra urbem est regia et omnium munitissimum templum. sed vide notam seq. Ern.

urbs de iugis] iure nato, et mecum libri. F(MR) *urbs deingia templum clausum*, V *urbs ob demgia*. at Iosias Mercerus legit *primis munimentis urbs, dein regia*. feliciter. Tacitus ipse iuvat, infra c. 11: *alia intus moenia regiae circumiecta*. Lips. recepit Pichena cum seqq praeter Ryckium. G, ed pr ceteraeque ante Rhenanum *dein iugis*. in ed Rhenani est *de iugis* divisim, nescio unde et quo consilio, tacite editum, ut vitium operarum videatur. et ea lectio tamen constanter ab omnibus servata. unde apparet frustra laborare, qui reverentia antiquae lectionis conantur explicare quomodo Hierosolyma *urbs deiugis* vocentur. Ern. B *urbs de vigia* s. *de iugia*.

Quomodo *intimis?* ablego eam vocem cum nonnullis libris, et lego *trinis munimentis* * *urbs, ob deiugia. templum clausum. ad fores tantum Iudaeo aditus*. aut si retineri placet, scribam apposite *templum intimum*, sive magis *interius*. duplex enim templum, exterius et interius, ut Zonaras 6 23 et Iosephus Ant. 6 9 (4) et 15 14 (11) et B. I. 5 5 describunt appellantque; et exterius patet, sola interior domus clausa. Rodolphus haec omnia concinnat (sed ab ingenio, opinor): *et primis munimentis urbis. alienigenis templum interius clausum*. Lips. id tamen recepit Ryckius. *ex pr. m. urbis* probari possit nam profecto templum praecipuum urbis munimentum. v. c. 12. ita sensus sit: templum illud est primarium urbis propugnaculum: proximum est regia. *urbis* vestigia in ed pr, in qua est *ursob*, quod ex *urbis* factum videtur. deinde punctum esse debet post *regia*. at *alienigenis* insititium manifeste. nam templum interius non externis magis quam Iudaeis non sacerdotibus clausum. *templum* hoc loco non ita late sumitur ut vulgo, sed de interiori aede, *ναῷ*, si *clausum* ad homines referas et ademtam facultatem adeundi. ita omnibus clausum fuit, ut legere possis *cunctis*, *adeuntibus*, aut simile quid. sed refertur *clausum* ad *munimenta*, ut *intimis* moveri non debeat. Ern.

2. *tantum*] G non male, opinor, *tamen*; praesertim si *intimis* ad eam rationem, quam dixi, corrigatur. ceterum illustratur hic locus Lucae 1 10, ubi, dum sacerdos intus sacris operatur, populus precatur *ἔξω*, foris, ad fores. transire limen nefas omnibus praeter sacerdotes. ed pr vitiose *Iudaeae* et *lumine*. mox pro *arcebantur* legendum *arcentur* totus contextus clamat. Ern.

3. *persatas* M[a].

4. haec distinctio est a Rhenano, quoad comma hodie est ante *rex*, cum olim punctum esset. qua ante *postquam* interpungitur, iam est in mss et ed pr. Ern.

6. *adnixus* vulgo.

tem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus est: nam ea tempestate Arsaces desciverat. tum Iudaei, Macedonibus invalidis, Parthis nondum adultis (et Romani procul erant) sibi ipsi reges imposuere; qui mobilitate volgi expulsi, resumpta per arma dominatione fugas civium, urbium eversiones, fratrum coniugum parentum neces aliaque solita regibus ausi superstitionem fovebant, quia honor sacerdotii firmamen-
9 tum potentiae assumebatur. Romanorum primus Gnaeus Pompeius Iudaeos domuit, templumque iure victoriae ingressus est. inde volgatum nulla intus deum effigie vacuam sedem et inania arcana. muri Hierosolymorum diruti, delubrum mansit. mox civili inter nos bello, postquam in dicionem Marci An-

1. *nam ea tempestate*] errare hic Tacitum convenit, confuso Antiocho Epiphane cum Antiocho cognomine *θεῷ*: nam sub hoc Arsaces defecit. in quo valde diligentiam tanti scriptoris desideres. nam satis magnum est intervallum inter utrumque, cum Theus sit tertius, Epiphanes octavus Syriae rex, et pueri in elementis discant sub quo Parthi defecerint, a quo Antiocho maxime Iudaei vexati. accedit quod epochae Arsacidarum initium ita clarum et nobile sit, ut nullo modo vel mediocris scriptor in hoc potuerit errare. itaque credo verba haec *nam ea tempestate Arsaces desciverat* esse additamentum imperiti hominis, quod e margine in textum venerit, ut alia de quibus aliis locis vidimus. Parthorum bello sane prohibitus Antiochus Epiphanes dici potest, quo minus Iudaeos opprimeret, nam cum maxime premeret Iudaeos, in Parthos belligeratum abiit, ibique mortuus est. id non intelligens homo imperitus, credensque *bellum Parthorum* esse quod a Parthis illatum sit, hanc stultam et imperitam notulam adiecit, quae ne in puero quidem ferenda. nec conveniunt sequentia. nam si Tacitus ista dedisset, putassetque de Antiocho *θεῷ* esse accipienda quae de vexatis Iudaeis traderentur, an dixisset ab eo tempore Macedonas invalidos fuisse? cum post fuerit Antiochus Magnus. at post Epiphanem sane invalidi Syri fuere. itaque verba ista uncis inclusi. quae si quis Tacito adserat, feram: ab Tacito quidem nihil gratiae ferat. Ern.

3. *erant*] sic ABM[a] et ed pr, quod recepi. reliqui libri *aberant*. Ern.

9. *Iudaeos* omnes scripti et edd veteres, quos inspexi. Lipsius tacite omisit. unde Pichena, pro more suo, a vulgatis abesse dicit restituitque. sane melius abesset. sed supra iam monui nimis multis locis ita poni nomina, ut salvo sensu possent abesse. mox *nullas effigies* G et edd Puteolani Beroaldi Alciati. Ern.

12. *bello civili interno*] cur haec geminat civile et internum? placet immo Romana scriptio, *bello civili inter nos*. Lips. A *civili inter nos bello*, concinnius. per scriptionem Romanam Lipsius aut non intelligit editionem Romanam i. e. Spirensis, aut falso laudat. nam in meo exemplo est *civili interno bello*, ut in M[a]. et tamen Romanae scripturae nomine alibi hanc ed laudat. etiam alibi falso laudari hunc librum vidimus a Lipsio. ceterum *inter nos* quidem tolerabilius est quam *interno*, sed tamen et ipsum supervacuum et correctoris manum redolens. mihi alterutrum *civili* vel *interno* spurium videtur.

tonii provinciae cesserant, rex Parthorum Pacorus Iudaea potitus, interfectusque a Publio Ventidio, et Parthi trans Euphraten redacti: Iudaeos Gaius Sosius subegit. regnum ab Antonio Herodi datum victor Augustus auxit. post mortem Herodis, nihil exspectato Caesare, Simo quidam regium nomen invaserat. is a Quintilio Varo obtinente Syriam punitus; et gentem coercitam liberi Herodis tripartito rexere. sub Tiberio quies. dein iussi a Gaio Caesare effigiem eius in templo locare, arma potius sumpsere; quem motum Caesaris mors diremit. Claudius, defunctis regibus aut ad modicum redactis, Iudaeam provinciam equitibus Romanis aut libertis permisit; e quibus Antonius Felix per omnem saevitiam ac libidinem ius regium servili ingenio exercuit, Drusilla Cleopatrae et Antonii nepte in matrimonium accepta, ut eiusdem
10 Antonii Felix progener, Claudius nepos esset. duravit tamen patientia Iudaeis usque ad Gessium Florum procuratorem: sub eo bellum ortum. et comprimere coeptantem Cestium Gallum Syriae legatum varia praelia ac saepius adversa exce-

Ern. B *civili interno*, omisso *bello*. idem paulo ante *dirupti*.

1. *provinciae cesserant*] utrum *provincia cesserat*, an *Oriens cesserat?* Gron. *provinciae* verum. intellige *Orientis*, ut Ryckius iubet. Ern.

3. *Sosius*] sive *Sossius*. male quidam libri *Sestius*. Lips. *Sosius* G et ed pr ceteraeque. Ern.

4. *sanxit*] prisci aliquot libri *auxit*. Lips. idque verum. *sanxit* est ab Rhenani ingenio. (B *ausit.*) *auxit* restituit Pichena. de scriptura *Simo* ad c. 12. de ipso, Herodis servo, Iosephus A. 17 11 (10). Ern. *simon* M^a^.

9 *quem motum*] de quo legenda Philonis Legatio ad Caium, et noster 12 54. Ern.

14. *matrimonia* M^a^.

17. *coeptantem*] sic bene editum a Rhenano. BM^a^ et ed pr *receptantem*, temere repetita ultima prioris verbi syllaba, unde factum *reos* in aliis mss et edd ceteris ante Rhenanum. Ern.

Cestium Gallum] idem Suetonio narratur Vesp. 4. *Iudaei rebellarunt, caesoque praeposito legatum insuper Syriae consularem, suppetias ferentem, rapta aquila fugarunt.* in Iosepho haec ipsa, et plane omnia vide A. 20 9 (11), B. I. 2 23 (18). sed quis tamen *praepositus* ille *caesus?* ita enim Suetonius, nec rem tam notabilem vel Iosephus vel Tacitus dixere. immo ille plane contra, Florum, qui tunc praepositus, evasisse et bellum iis fecisse. an *caesoque praesidio?* ita enim Eutropius, qui sua solet ex Tranquillo describere. *exstinctis Romanis praesidiis, legatum quoque Syriae suppetias ferentem rapta aquila fugarunt.* sunt ipsa, ut vides, Tranquilli. an verius *Gessiumque praepositum?* ut hoc dicat, *Gessium Florum* (id ei nomen) fugatum, ac tum etiam Cestium Gallum? interpretes nihil hic pro re dicunt, tu serie historiarum, lector, arbitrare. Lips. vide dicta a me ad locum Suetonii, item quae Dukerus et Oudendorpius. Ern.

18. *excepere*] BM^a^ *excipere*, ed pr *accipere*. Ern.

pere. qui ubi fato aut taedio occidit, missu Neronis Vespasianus fortuna famaque et egregiis ministris intra duas aestates cuncta camporum omnesque praeter Hierosolymam urbes victore exercitu tenebat. proximus annus civili bello intentus, quantum ad Iudaeos, per otium transiit. pace per Italiam parta et externae curae rediere. augebat iras quod soli Iudaei non cessissent. simul manere apud exercitus Titum ad omnes principatus novi eventus casusve utilius videbatur.

Igitur castris, uti diximus, ante moenia Hierosolymorum
11 positis instructas legiones ostentavit. Iudaei sub ipsos muros struxere aciem, rebus secundis longius ausuri, et si pellerentur, parato perfugio. missus in eos eques cum expeditis cohortibus ambigue certavit. mox cessere hostes, et sequentibus diebus crebra pro portis praelia serebant, donec assiduis damnis intra moenia pellerentur. Romani ad oppugnandum versi. neque enim dignum videbatur famem hostium opperiri; poscebantque pericula, pars virtute, multi ferocia et cupidine praemiorum. ipsi Tito Roma et opes voluptatesque ante oculos; ac ni statim Hierosolyma conciderent, morari videbantur. sed urbem arduam situ opera molesque firmaverant, quis vel plana satis munirentur. nam duos colles immensum editos claudebant muri per artem obliqui aut introrsus sinuati, ut latera oppugnantium ad ictus patescerent. extrema rupis abrupta; et turres, ubi mons iuvisset, in sexagenos pedes, inter devexa in centenos vicenosque attollebantur, mira specie, ac procul intuentibus pares. alia intus moenia, regiae circumiecta, conspicuoque fastigio turris An-
12 tonia, in honorem Marci Antonii ab Herode appellata. tem-

2. *intra* edidit Rhenanus. superiores edd et G *inter*. mox BGMR et ed pr *Hierosolymam*. v. supra ad c. 2. Ern. B omittit praepositionem.

6. *parta*] BGM^a et edd ante Rhenanum *parata*, male. v. ad A. 16 2. ex ingenio bene correxit Rhenanus. mox *et* aut tolli et ad sequentia reiici vult Freinshemius, aut mutari in *ut*. illud melius, sed tamen non necessarium. Livius 2 52: *urbi cum pace etiam laxior annona rediit.* abesse et hic posset *etiam:* sed propterea non vitiosum est. [mox M^a *redire.*] infra edd ante Pichenam cum AG *utile,* BM^a *utilis.* Ern.

22. *in immensum* B.

25. *in centenos vicenosque*] B *in centenosque*, GO *in centenos quoque*. mox ed pr *circumvecta.* et O *honore M Antonii*; quae phrasis Tacito et alibi usurpata. Ern. B *in honore.*

plum in modum arcis propriique muri, labore et opere ante alios. ipsae porticus, quis templum ambiebatur, egregium propugnaculum. fons perennis aquae, cavati sub terra montes, et piscinae cisternaeque servandis imbribus. praeviderant conditores ex diversitate morum crebra bella: inde cuncta quamvis adversus longum obsidium. et a Pompeio expugnatis metus atque usus pleraque monstravere. atque per avaritiam Claudianorum temporum empto iure muniendi struxere muros in pace tanquam ad bellum, magna colluvie et ceterarum urbium clade aucti: nam pervicacissimus quisque illuc perfugerat, eoque seditiosius agebant. tres duces, totidem exercitus. extrema et latissima moenium Simo, quem et Bargioram vocabant, mediam urbem Ioannes, templum Eleazarus firmaverat. multitudine et armis Ioannes ac Simo, Eleazarus loco pollebat. sed praelia dolus incendia inter ipsos, et magna vis frumenti ambusta. mox Ioannes, missis per speciem sacrificandi qui Eleazarum manumque eius obtruncarent, templo potitur. ita in duas factiones civitas discessit, donec propinquantibus Romanis bellum externum concordiam pare-
13 ret. evenerant prodigia, quae neque hostiis neque votis piare fas habet gens superstitioni obnoxia, religionibus adversa. visae per caelum concurrere acies, rutilantia arma, et subito nubium igne collucere templum. expassae repente delubri fores, et audita maior humana vox, excedere deos; simul ingens motus excedentium. quae pauci in metum trahebant: pluribus persuasio inerat antiquis sacerdotum litteris contineri

1. *opere*] AGM^a et edd ante Rhenanum omnes *opera*. quod videtur natum ex initiali sequentis verbi. nam *opus* proprium in hac re verbum. mox M^a *ambibatur* [Gronovio teste, non Furia]. Ern.

4. *praeviderant*] AB et ed pr Rhenani *providerant*, quod servatum usque ad Lipsium, qui vetus tacite restituit; quod h. l. melius. Ern.

9. *ceterarum*] alii *exterarum*. Lips. velut ed pr et A. male. nam intelliguntur urbes Iudaicae. adde ad G. 32. Ern.

12. *Simo*] ita BGMO et ed pr. sed haec tamen, ut M^a, semel tantum. alii mss *Simon*. Ern.

Bargioram] Iosepho B. I. 2 23 (19), 4 7 (9), Simo Giorae filius vocatur; unde cum Ryckio probo Salinerii coniecturam, qui transpositum hoc incisum putabat et post *Simo* ponendum. [erat post *Ioannes*.] mss et edd ante Lipsium omnes *Barbagioram*. pro *Eleazarus* ed pr *et Lazarus*, item *Lazarus*, *Alazarus*, ut BM^a. Ern.

23. *expassae*] M^a *expertae*. (B *ex parte*). A et ed pr *apertae*; quod pro glossa habet Ryckius. nec

eo ipso tempore fore ut valesceret Oriens profectique Iudaea rerum poterentur. quae ambages Vespasianum ac Titum praedixerat: sed volgus, more humanae cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati ne adversis quidem ad vera mutabantur. multitudinem obsessorum, omnis aetatis, virile ac muliebre secus, sexcenta milia fuisse accepimus. arma cunctis qui ferre possent; et plures quam pro numero audebant. obstinatio viris feminisque par; ac si transferre sedes cogerentur, maior vitae metus quam mortis. hanc adversus urbem gentemque Caesar Titus, quando impetus et subita belli locus abnueret, aggeribus vineisque certare statuit. dividuntur legionibus munia, et quies praeliorum fuit, donec cuncta expugnandis urbibus reperta apud veteres aut novis ingeniis struerentur.

14 At Civilis post malam in Treveris pugnam reparato per Germaniam exercitu apud Vetera castra consedit, tutus loco,

audet IGronovius aliquid contra vulgatum e M[a] moliri. Ern.

1. *profectique Iudaea rerum potirentur*] v. dicta ad Suet. Vesp. 4. sed etiam quae monuit Oudendorpius. mox *praedixerat* BM[a] et ed pr, quod quaerit IGronovius cur mutatum sit. nam profecto et *ambages* in singulari de vaticiniis dicitur. Ern.

5. *virile ac muliebre secus*] sic M[a] a manu prima; quod recte receptum a IGronovio. adde ad A. 4 62. ceteri libri *virilis ac muliebris sexus*; inde a Pichena *virile ac muliebre sexus*. in ed pr *sexus* excidit, ob initium sequentis verbi. Ern.

6. DC *millia fuisse accepimus*] numerus mihi non certus, et quem ex B codice et Orosio substitutum video parum caute. nam ille scribit, DC *millia Iudaeorum interfecta Cornelius et Suetonius referunt.* sed interfecta ait, cum noster hic universe, de obsessis, qui certe paullo plures. libri etiam instabiles, et quidam *ducenta millia.* fortasse *dena* aut *undena millia.* quod paullo propius ad Iosephum 6 17 (9) et Zonaram 6 26 et Iornandem accedat, qui omnes *undecies centena millia* periisse obsidione illa clare tradunt. periisse, inquam, fame, morbo, ferro. nam Sulpicio Severo fidem vix habeo, qui l. 2 *numerum peremptorum ad undecies centena millia* profert, *capta vero centum millia ac venundata.* sed peremptos fortasse largius accepit, et nostro illo sensu. Lips. *sexcenta millia* clare praeter B etiam AM[a] et ed pr. reliquae ante Rhenanum *ducenta;* quod quomodo natum, patet e G, in quo *dc*[ta]. ceterum in numero caesorum discrepare auctores frequentissimum est in omni historia. Ern.

7. *plures quam pro numero*] id valet, fuere obsessi *sexcenta millia;* credas quartam aut quintam circiter partem (pro communi ratiocinatione) arma tulisse: at hic aliter fuit, et plures impetu atque ardore ceperunt. qui? infra aut supra legitimam aetatem, pueri senesque. Lips. paullo post *impetus*, quod e M[a] inductum a Pichena, etiam est in BG. ceteri *impetum.* Ern.

15. *castra* abest ab edd Lipsii. in antiquioribus meis omnibus re-

et ut memoria prosperarum illic rerum augescerent barbarorum animi. secutus est eodem Cerialis, duplicatis copiis adventu secundae et sextae et quartae decimae legionum. cohortesque et alae iam pridem accitae post victoriam properaverant. neuter ducum cunctator. sed arcebat latitudo camporum suopte ingenio humentium. addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, cuius obiectu revolutus amnis adiacentibus superfunderetur. ea loci forma, incertis vadis subdola et nobis adversa: quippe miles Romanus armis gravis et nandi pavidus; Germanos fluminibus suetos levitas armo-
15 rum et proceritas corporum attollit. igitur lacessentibus Batavis ferocissimo cuique nostrorum coeptum certamen; deinde orta trepidatio, cum praealtis paludibus arma equi haurirentur. Germani notis vadis persultabant, omissa plerumque fronte latera ac terga circumvenientes. neque ut in pedestri acie, comminus certabatur; sed tanquam navali pugna, vagi inter undas aut, si quid stabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, volnerati cum integris, periti nandi cum ignaris in mutuam perniciem implicabantur. minor tamen quam pro tumultu caedes, quia non ausi egredi paludem Germani in castra rediere. eius praelii eventus utrumque ducem, diversis animi motibus, ad maturandum summae rei discrimen erexit. Civilis instare fortunae, Cerialis abolere ignominiam. Germani prosperis feroces; Romanos pudor excitaverat. nox

peri; ne quis erret, credens Pichenae ab editis abesse. Ern.

3. *et* xvi] Mercerus acute corrigit *et sextae*, quia xvi dudum cum Ceriali fuerat, et sexta ex Hispania demum accesserat. et sic recensentur infra, c. 16, *quartadecimani, sexta legio, secundani.* adde H. 4 68. adiuvat forte et ordo numerorum. xivtam opinor xvitae praeposuisset; quod visum et IGronovio. Ern.

13. *arma, equi*] ita IGronovius e M[a] edidit. consentiunt B et ed pr, in quis *arme qui. aurirentur*, quod e M[a] notat IGronovius sine adspiratione, etiam G, qui frequenter hoc verbum et alia sic exhibet; in quo supra tamen subinde adscripta nota adspirationis. Ern.

14. *omissa*] B *diversa.*

16. *cominus*] M[a] et ed pr ut R *comminus minus*; unde IGronovius faciebat *cominus eminus;* quod recepit Broterius. ego non imiter. *pedestris* acies h. l. opponitur *navali;* estque adeo terrestris, in qua non modo cominus sed et eminus pugnatur. Ern.

18. *volneratis* M[a].

21. *redire* B.

23. *cerealis* M[a], ut saepe.

24. *exercitaverat* B.

apud barbaros cantu aut clamore, nostris per iram et minas
16 acta. postera luce Cerialis equite et auxiliariis cohortibus frontem explet; in secunda acie legiones locatae; dux sibi delectos retinuerat ad improvisa. Civilis haud porrecto agmine sed cuneis adstitit. Batavi Gugernique in dextro; laeva ac propiora fluminis Transrhenani tenuere. exhortatio ducum non more concionis apud universos, sed ut quosque suorum advehebantur. Cerialis veterem Romani nominis gloriam, antiquas recentesque victorias: ut perfidum ignavum victum hostem in aeternum exciderent, ultione magis quam praelio opus esse. pauciores nuper cum pluribus certasse, ac tamen fusos Germanos, quod roboris fuerit. superesse qui fugam animis, qui volnera tergo ferant. proprios inde stimulos legionibus admovebat, domitores Britanniae quartadecumanos appellans; principem Galbam sextae legionis auctoritate factum; illa primum acie secundanos nova signa novamque aquilam dicaturos. hinc praevectus ad Germanicum exercitum manus tendebat, ut suam ripam, sua castra sanguine hostium recuperarent. alacrior omnium clamor, quis vel ex longa pace praelii cupido vel fessis bello pacis amor,
17 praemiaque et quies in posterum sperabantur. nec Civilis silentem struxit aciem, locum pugnae testem virtutis

5. *astitit* M^a^.

Gugernique] ita edidi, ne Tacitus in eiusdem populi nomine sibi non constaret. nam supra 4 26 *Gugerni* editum, ut apud alios vocantur. vulgo [e BM^a^] h. l. est *Cugerni*, ed pr *Eugenii*. infra c. 18 G *Gugerni*, ed pr *ecugerni*. mox *eorum* pro *suorum* edd veteres inde a Puteolano usque ad Pichenam. *suorum* ABGM^a^ et ed pr. post dedi *exciderent* pro *exscinderent*, ex ABM^a^ et ed pr; idque voluit edere IGronovius, sed operae non paruerunt. G et edd veteres *exscinderent*. adde ad Agric. 19. Ern.

12. *attamen*] melius M^a^ *ac tamen*, ut voluit Muretus. ed pr male *Romanos*. Ern.

15. *sextae legionis auctoritate* i. e. initio a sexta legione facto Caesarem appellandi, quod exemplum ceteras secutas. mox *novam aquilam* et *nova signa* tribuit secundanis, quod vetera signa in bello civili amiserant. mox *pervectus* A. Ern. B *prevectos*.

20. *ex* M^a^: vulgo *e*. mox *sperabatur* BM^a^.

22. *silentem struxit aciem* h. e. quae non silentio exciperet hortantis voces, sed clamore probaret. sed quoniam id post iterum dicitur (*ubi sono armorum — approbata sunt dicta*), credo legendum esse *silens* vel *silentio*, ut viri docti voluere. sed posterius malim. mox *omnia* G et edd Beroaldi seqq ante Pichenam, qui *omina* edidit e scriptura M^a^ *oia*, quae est et in ed

ciens. stare Germanos Batavosque super vestigia gloriae, cineres ossaque legionum calcantes. quocunque oculos Romanus intenderet, captivitatem cladenque et dira omnia obversari. ne terrerentur vario Treverici praelii eventu. suam illic victoriam Germanis obstitisse, dum omissis telis praeda manus impediunt: sed cuncta mox prospera et hosti contraria evenisse. quae provideri astu ducis oportuerit, provisa, campos madentes et ipsis gnaros, paludes hostibus noxias. Rhenum et Germaniae deos in aspectu; quorum numine capesse-

Puteolani. *omina* plane A et ed pr. scriptura M[a] sane et *omnia* significare potest, estque eius verbi usitatum compendium; nec id adeo absurdum puto. *dira* per se possunt infausta omina significare deinde ed pr *observari*. denique eadem et A *Treveriani*, G *Treviri*. Ern.

1. *sciens* BM[a].

5. *victoriam*] V *materiam*. quae lectio involvit aliud verbi, quod nondum educo. certe de avaritia aut cupidine id dici verius quam de victoria. neque enim ea, sed quod ea per securitatem et insolentiam abusi, cladem dedit. Lips. *materiam* etiam ed pr. Acidalius corrigit *avaritiam*, quod et in promptu Lipsio fuisset, si non nimis a vulgata differret. idem dicere voluisse videtur quod 4 78: *obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen, hoste omisso, spolia consectandi.* videtur ergo requiri quod respondeat *pravo spoliandi certamini*. tale quid si quis repererit, non admodum discrepans a lectione librorum, audiam. nunc liceat credere Tacitum captasse acumen, et alia sententia uti voluisse, quae non sit nimis ad vivum resecanda, quales plures in Tacito. victoria est abusus victoriae, nimia fiducia e victoria, verbo vitia victorum. Ern.

6. *impediunt*] hoc sine dubio vitiosum. saltem *impediant* esse debebat, sed vera lectio est *impedirent*, e necessaria et perpetua ratione latinitatis. *ne terrerentur-obstitisse-dum impedirent*. Ern.

7. *quae provideri* etc. sententia nostro aliisque in tali oratione trita. libri fluctuant inter *providisse*, ut est in vulgatis inde a Rhenano (idemque habet G) et *praevidisse*, quod est in edd Puteolani Beroaldi Alciati, et *previse*, ut habent BMR et ed pr, denique *provisa* in A. video viros doctos inclinare in *provisa*, ut Rhenanum et Pichenam; quod est utique optimum, et sic aliis saepe locis reperi. *praevise* autem esse e compendio scribendi pro *praevidisse*; nisi fuit potius *provisa esse*; in quo genere quam saepe in libris peccatum, ad alium locum notavimus. Ern.

8. *noxias*] A *medias*; quod verum videtur Ryckio. consentit ed pr et fuere paludes inter utramque aciem. sed cur *hostibus medias* vocet, quae inter utramque aciem? Ern.

9. *quorum numine* i. e. auspiciis, favore, auxilio sublevati ac freti; ut saepe, apud poetas in primis. mox verba *inter maiores*, si ad vivum resecemus, perinepta sint. nam dies praesens quomodo gloriosus esse inter maiores, celebrari, laudari a maioribus potest? sed acumen quaesivit Tacitus in antithetis *gloriosissimum inter maiores* et *ignominiosum apud posteros*. sensus est: illo die aut plus gloriae consecuturos quam maiores ipsorum antea consecuti sint, aut tantum igno-

rent pugnam, coniugum parentum patriae memores. illum diem aut gloriosissimum inter maiores aut ignominiosum apud posteros fore. ubi sono armorum tripudiisque (ita illis mos) approbata sunt dicta, saxis glandibusque et ceteris missilibus praelium incipitur, neque nostro milite paludem ingrediente,
18 et Germanis, ut elicerent, lacessentibus. absumptis quae iaciuntur, et ardescente pugna, procursum ab hoste infestius. immensis corporibus et praelongis hastis fluitantem labantemque militem eminus fodiebant; simul e mole quam eductam in Rhenum rettulimus, Bructerorum cuneus tranatavit. turbata ibi res, et pellebatur sociarum cohortium acies, cum legiones pugnam excipiunt, suppressaque hostium ferocia praelium aequatur. inter quae perfuga Batavus adiit Cerialem, terga hostium promittens, si extremo paludis eques mitteretur: solidum illa, et Gugernos, quibus custodia obvenisset, parum intentos. duae alae cum perfuga missae incauto hosti circumfunduntur. quod ubi clamore cognitum, legiones a fronte incubuere, pulsique Germani Rhenum fuga petebant. debellatum eo die foret, si Romana classis sequi maturasset. ne eques quidem institit, repente fusis imbribus et propinqua nocte.

19 Postera die quartadecima legio in superiorem provinciam Gallo Annio missa; Cerialis exercitum decuma ex Hispania legio supplevit. Civili Chaucorum auxilia venere. non tamen ausus oppida Batavorum armis tueri, raptis quae ferri pote-

miniae ut etiam posteri male de ipsis existimaturi sint. G habet tantum *gloriosum*. Ern.

6. *elicerent* bene Rhenanus e B. sic et AGM^a et ed pr. primus Puteolanus edidit *eluderent*, quod Beroaldus Alciatus secuti. Ern.

8. *fluitantem labantemque*] interpunxi et voce addita explevi locum, fide V. Lips. nempe *labantem*, quod et in margine G et ed pr reperi. mox cum IGronovio edidi *tranatavit* ex AM^a; eodemque redit, quod corrupte in ed pr *renatavit*. sic et alibi apud nostrum exhibetur. post ABGM^a et ed pr *aequatur*. quod recepi pro vulgato *exaequatur*, idque legitimum in hac re verbum. Ern. B *fluitantemque*.

15. *solidum illa*] O *solidam illam* sc. paludum partem. vulgatum melius et verum est. A *solida illa*. Ern.

23. *Hispania*] B *Spagna*.

25. *oppidum Batavorum*] quod oppidum? nominare enim certe debuit. an *Batavodurum* scribendum? an cum Romano codice legimus *oppida Batavorum*? et intellegam

rant, ceteris iniecto igni, in insulam concessit, gnarus deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum. quin et diruit molem a Druso Germanico factam, Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem, disiectis quae morabantur, effudit. sic velut abacto amne, tenuis alveus insulam inter Germanosque continentium terrarum speciem fecerat. transiere Rhenum Tutor quoque et Classicus et centum tredecim Treverorum senatores; in quis fuit Alpinius Montanus, quem a Primo Antonio missum in Gallias superius memoravimus. comitabatur eum frater Decimus Alpinius. simul ceteri miseratione ac donis auxilia concibant inter gen-
20 tes periculorum avidas. tantumque belli superfuit ut praesidia cohortium alarum legionum uno die Civilis quadripartito

tunc ea oppida quae extra insulam. nam Batavorum veterum sedes non dubie supra et extra etiam insulam, in ora Gallica. Tacitus clare supra, 4 12: *extrema Gallicae orae vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam occupavere.* LIPS. sententias Cluverii, qui *Bateburgum* intelligebat, et Pontani, qui *Noviomagum*, examinat Ryckius ad h. l. quia *oppida* est in AR et ed pr, recepi, ut Alemandus et Broterius fecere. ERN.

3. *molem a D. G. factam*] fuit agger Rheno in ripa Gallica, humiliori, et in quam Rhenus magno impetu rueret, oppositus, ut coerceret flumen; et quidem ea in parte insulae Batavorum, qua proxime intratur venientibus a Batavorum oppido. eius aggeris auctor Drusus, qui opus instituit anno vitae ultimo h. e. u. c. 745. id opus continuavit Paullinus, auctore Tacito A. 13 53. adde Altingium in Notit. Bat. et Fris. Ant. t. 1 p. 54. ERN. *diluit* BMª.

5. *abacto* BG et edd inde a Rhenano omnes. A *amoto*, ed pr *ab amoto*, edd Puteolani Beroaldi Alciati *ablato*. ERN.

8. vox *senatores* aberat a B, nec est in G. mox *quis* Mª et ed pr. ceteri libri ante Pichenam *quibus*. ERN.

9. *quem — memoravimus*] haec verba absunt ab O. cum 3 35, 4 31 in Germaniam missus dicatur, non in Gallias, IGronovius spuria haec verba iudicabat. qui hoc nolent, legendum putabunt *Germaniam*. mox *D. Alpinus* omnes libri, praeter A, in quo *Dr.* i. e. Drusus. ERN. et BMª, qui *Alpinius*.

13. *una die Civilis quadripartita invaserit*] sic scribendum ex A putavit Ryckius. quia consentit ed pr, et *Civilis* post *quadripartita* etiam a G abest, denique in eodem codice et edd ceteris ante Rhenanum *modicis villis*, id recepi. BMª et edd Rhenani sqq omnes *modicis vicis*; quod contra Ryckium defendit quidem IGronovius, sed nullo alio argumento quam antiquitate Mª, cum multis aliis locis eius lectionibus alias praetulerit. vellem docuisset quid esset *praesidia modicis vicis quadripartita*, et quae forma loquendi. non urgebo id quod Ryckius, oppida fuisse, non modicos vicos: quorsum et quo consilio additum putabimus *modicis vicis?* fateor *una die* potuisse intelligi, si abesset; sed id tamen valet ad clarius perspiciendum magnitudinem re-

invaserit, decumam legionem Arenaci, secundam Batavoduri, et Grinnes Vadamque cohortium alarumque castra, ita divisis copiis ut ipse et Verax, sorore eius genitus, Classicusque ac Tutor suam quisque manum traherent; nec omnia patrandi fiducia, sed multa ausis aliqua in parte fortunam affore: simul Cerialem neque satis cautum, et pluribus nuntiis huc illuc cursantem posse medio intercipi. quibus obvenerant castra decumanorum, oppugnationem legionis arduam rati egressum militem et caedendis materiis operatum turbavere, occiso praefecto castrorum et quinque primoribus centurionum paucisque militibus: ceteri se munimentis defendere. et interim Germanorum manus Batavoduri rumpere inchoatum pontem nitebantur. ambiguum praelium nox diremit.

21 plus discriminis apud Grinnes Vadamque. Vadam Civilis,

liquiarum Germanicarum, et aliis quoque locis brevitas temporis eodem consilio additur, nempe rei augendae caussa. ceterum ne sic quidem locum persanatum puto. corrigendum insuper *quadripartito invaserit*; qui modus loquendi frequens Livio, v. c. 21 7: *urbem tripartito adgreditur*. Caesar B. G. 1 25: *signa bipartito intulerunt*; ubi v. Oudendorpium. observandum autem librarios in hoc et similibus verbis valde proclives fuisse ad terminationem mutandam, ut proximo substantivo congrueret. sic apud eundem Livium 4 59, cum esset *tripartito ad devastandos fines discessere*, librarius Vossiani primi fecit *tripartitos*, referens ad *fines*. in loco ante laudato alius addidit *loco*. apud Caesarem l. c. in variantibus e pluribus codicibus notatum in margine habeo *bipartita*, quod debetur librario genus ad *signa* accommodanti. et sic saepe turbatum. quo minus dubitavi hanc correctionem in textum recipere. ceterum in G est *legionem m. v. quadripartitam invaserint*. Ern. *legionem* etiam Ma, qui deinde *modis civilis quadripartita*. neque aliter B.

1. *Arenaque* B, omissis *secundam Batavoduri et Grinnes Vadamque*.

2. *divisi* Ma.

3. *Verax*] in Beroaldi ed est *vera*, haud dubie operarum vitio, quod ut alia conservavit ed Basileensis Alciati. *Verax* Rhenanus restituit. Ern.

6. *pluris* Ma.

11. *ceteri se munimentis*] B *militibus eminentis*. ed pr *ceteris imminentibus*. Ern. *ceteris eminentis* Ma.

12. *irrumpere pontem* nihili esse quivis animadvertat. itaque tentabam *abrumpere*; quod in ed pr aliisque libris antiquis passim reperi *arrumpere* pro *abrumpere*, ut *assumere* pro *absumere* et similia. sed cum ex O *rumpere* notatum a IGronovio reperissem, id probavi, secutusque exemplum est Alemannus. sed Broterius notat in O esse *irrumpere*. sed tamen *rumpere* servavi, quia *irrumpere pontem* non dicitur, et sine dubio vitium ortum est e finali in verbo praecedente. Ern.

Grinnes Classicus oppugnabant. nec sisti poterant interfecto fortissimo quoque; in quis Briganticus praefectus alae ceciderat, quem fidum Romanis et Civili avonculo infensum diximus. sed ubi Cerialis cum delecta equitum manu subvenit, versa fortuna praecipites Germani in amnem aguntur. Civilis dum fugientes retentat, agnitus petitusque telis relicto equo tranatavit. idem Veracis effugium. Tutorem Classicumque appulsae lintres vexere. ne tum quidem Romana classis pugnae affuit, ut iussum erat: sed obstitit formido et remiges per alia militiae munia dispersi. sane Cerialis parum temporis ad exsequenda imperia dabat, subitus consiliis, sed eventu clarus. aderat fortuna etiam ubi artes defuissent. hinc ipsi exercituique minor cura disciplinae. et paucos post dies, quanquam periculum captivitatis evasisset,
22 infamiam non vitavit. profectus Novesium Bonnamque ad visenda castra quae hiematuris legionibus erigebantur, navibus remeabat, disiecto agmine, incuriosis vigiliis. animadversum id Germanis; et insidias composuere. electa nox atra

1. *nec sisti poterant*] sic omnes libri, quos vidi. suspicatus sum olim legendum esse *nec sisti poterat* sc. res, malum: actum erat de castris et obsessis. sed nunc credo vulgatum verum esse, et defendi posse ex H. 3 71, ubi eadem forma. ibi refertur ad *scandentes*, hic ad Civilem et Classicum, qui oppugnabant. mox M[a] *brigantibus*. *ceciderat* est in omnibus libris; sed rem e consuetudine Taciti aestimanti videtur hoc verbum esse a mala manu. etiam supra c. 19, *in quis fuit*, languet τὸ *fuit*, sed est tamen tolerabilius quam h. l. *ceciderat*, nec illius generis exempla desunt. nam praecedit verbum diversae significationis: hic autem synonymum. H. 3 77: *sex Liburnicae in primo tumultu evasere; in quis praefectus classis Apollinaris.* Agric. 37: *nostrorum trecenti quadraginta cecidere; in quis Atticus praefectus cohortis.* et sic saepe alibi. Ern.

4. *duximus* M[a].

7. *tranatavit*] v. ad c. 18. ed pr *transnavit*. Ern.

idem Germanis effugium] de militum fato iam dixit. sequebatur ut de ducum casibus diceret. tres comparent, quartus, Verax, abest. unde prona coniectura legendum esse *Veracis*; quod iam in mentem venit IGronovio. in ed pr est *idem germani transfugium.* si Verax eadem matre potius quam e sorore Civilis natus fuisset, *germani* teneremus. *transfugium* sic dici ut in scriptura illa, nondum reperi. Ern. *Germani* etiam BM[a].

9. *ut*] *et* M[a].

15. *vitavit*] *mutavit* B.

bonamque M[a].

17. *disiecto agmine*] cum alio loco classis, alio castra militum ter-

nubibus; et prono amne rapti, nullo prohibente, vallum ineunt. prima caedes astu adiuta: incisis tabernaculorum funibus, suismet tentoriis coopertos trucidabant. aliud agmen turbare classem, inicere vincla, trahere puppes. utque ad fallendum silentio, ita coepta caede, quo plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant. Romani volneribus exciti quaerunt arma, ruunt per vias, pauci ornatu militari, plerique circum brachia torta veste et strictis mucronibus. dux semisomnus ac prope intectus errore hostium servatur. namque praetoriam navem vexillo insignem, illic ducem rati, abripiunt. Cerialis alibi noctem egerat, ut plerique credidere, ob stuprum Claudiae Sacratae mulieris Ubiae. vigiles flagitium suum ducis dedecore excusabant, tanquam iussi silere, ne quietem eius turbarent; ita intermisso signo et vocibus se quoque in somnum lapsos. multa luce revecti hostes, captivis navibus, praetoriam triremem flumine Lupia donum Vele-
23 dae traxere. Civilem cupido incessit navalem aciem osten-

restri itinere Cerialem prosequerentur. Ern.

1. *prono amne*] difficultatem movet Pichena ex eo quod, quemadmodum Cerialis adverso amne Bonnam profectus est, sic Germani quoque ita occurrere regredienti debuerint. quasi fugati eodem loco manserint, ac non per ambages in loca superiora venire potuerint, ut eum persequi defluentem amne possent. per *vallum* deinde intelligenda castra nocturna prope flumen, ubi classis stabat. Ern.

3. *coriis*] *tentoriis* AGRV et ed pr. etiam Ma non longe abludit, in quo *toriis*. itaque, cum nuspiam *coria* pro tentoriis dicantur, ne *pelles* quidem, nisi in una illa formula *sub pellibus*, *tentoriis* edidi pro vulgato *coriis*. Ern.

5. copula *et*, quam auctore Ma sustulit ante *quo* Pichena, etiam ab ed pr abest. mox *ornatu militari* ex eodem Ma dedit Pichena pro *ornati militariter*. in Ma est *ornati militari*, in ed pr plane *ornatu militari*. sed nec alteram lectionem spernam, cum etiam H. 2 80 sit *loqui militariter*. Ern. *et ut quo* B.

8. *semisomnus*] ita cum IGronovio edidi ex ABGMa ed pr. ceterae *semisomnis*, quod saepe illi a librariis substituitur. paullo post [non *noctem* Ma, sed *nave*.] pro *Ubiae*. *vigiles* BGMa et edd omnes ante Rhenanum *ubi et vigiles*. Ern.

14. v. Roth. p. 53.

16. *triremem*] AR et ed pr *biremem*. post Rhenanus *Luppia* se restituisse ait e lectione B *inpia*, quod et in GMa et ed Puteolani; unde factum in ed Beroaldi *impio*. sed ante iam ed pr plane *Lupia*. pro *donum* porro edd Puteolani Beroaldi *domum*. in ed pr nihil est nisi *flumine Lupia detraxit*. Ern.

17. *incessit*] BMa *invasi incessit*.

tandi. complet quod biremium, quaeque simplici ordine agebantur. adiecta ingens lintrium vis, tricenos quadragenosque ... armamenta Liburnicis solita; et simul captae lintres sagulis versicoloribus haud indecore pro velis iuvabantur. spatium velut aequoris electum, quo Mosae fluminis os amnem Rhenum Oceano affundit. causa instruendae classis, super

unde Pichena corrigit *inanis incessit*, frustra. *invasit* fuit glossa τοῦ *incessit*, eaque antiquitus in textum venit; aut cum fluctuarent libri inter utrumque verbum, librarius utrumque posuit, ut et alibi factum in Tacito (v. ad H. 2 1, 3 13) et centies in aliis. v. Drak. ad Liv. 3 44, et quos ibi laudat. etiam ed pr *invasit cessit*. in seqq *biremium quaeque* etc est clarum testimonium, biremes, triremes etc ordinibus remigum censeri. Ern.

1. *quod*] *et quod* B.

3. locum vitiatum et mutilum correxi et auxi e V, qui sic: *armamenta liburnicis solite et simul capte lintres sagulis versicoloribus haut indecore pro telis iuvabantur*. Hegesippi verba commode adtexam et corrigam, 2 9, de Rheno: *itaque iam non copiis Germanorum repletur, sed Romanorum Liburnis*. vetus lectio *copolis Germanorum*, quae recta est, sive *caupulis*; et cape exiguas illas lintres. quam vocem Agellio 10 25 etiam restituimus in Electis 1 7. at hic insignis locus tunc me fugit. Lips. locus hic in omnibus libris mire corruptus, ut frustra eius correctio tentari videatur. M[a] *tricenos quadragenosque set armamenta Liburnicis solitae*. omninoque in accusativis numerorum consentiunt ABGR, ed pr omnesque ante Lipsium, qui *tricenis quadragenisque* induxit, utrum e V an e superiore aliqua mihi non visa editione, nescio. sed hoc videtur. itaque accusativi haud dubie tenendi. post *fere* s. *ferre* AR et ed pr, ita tamen ut in isto *armamenta*, in illo *armatos*, in hac *arma* sequatur. *Liburnicae* solus A. at *solitae* praeter ipsum iidem libri. edd ceterae ante Rhenanum et G *Liburnicas soli*, at Rhenanus *liburnicas olim*. unde sane probabilis fit lectio A, quam Ryckius in textum recepit: *tricenos quadragenosque ferre armatos Liburnicae solitae*. reliqua scriptura codicis V *et simul* etc itidem est in ed pr. *pro telis* etiam AR. at ceterae edd et scr tantum *haud indecore pro velis iuvabant*, omissis praecedentibus in hodie vulgato sex vocibus. sed nihil attinet laborare in loco sine melioribus libris insanabili. Ern. B *tricenos quadrigenosque seu armente taliburnicis soli haud indecore*.

5. *electum* G, ed pr, ceterae ante Rhenanum, quo alludit etiam M[a] lectio *eiectum*; idque restituit Pichena, cum a Rhenano inde fuisset *captum*, e B, in quo *ceptum*. Ern.

Mosae fluminis amnem Rhenus] probe. nec improbe in libris quibusdam, *Mosae fluminis os amnem Rhenum*. res quidem ipsa eadem, aliter elata. Lips. *quo* mss et edd ante Rhenanum, qui dedit *ubi* e B, in quo *ut* erat. illud restituit Pichena. lectio a Lipsio laudata est in AMR et ed pr, et congruit cum alio loco Taciti de Rheni cursu, A. 2 6. unde hanc potius secutus sum, ut etiam IGronovius fecit. praeterea ed pr (cum BR) *effundit*. Ern. B *ut mos est fluminis amnem*.

insitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus Gallia adventantes interciperent. Cerialis miraculo magis quam metu direxit classem, numero imparem, usu remigum, gubernatorum arte, navium magnitudine potiorem. his flumen secundum; illi vento agebantur. sic praevecti, tentato levium telorum iactu dirimuntur. Civilis nihil ultra ausus trans Rhenum concessit. Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus, agros villasque Civilis intactos nota arte ducum sinebat, cum interim flexu autumni et crebris per hiemem imbribus superfusus amnis palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit. nec classis aut commeatus aderant,
24 castraque in plano sita vi fluminis differebantur. potuisse tunc opprimi legiones, et voluisse Germanos, sed dolo a se flexos imputavit Civilis. neque abhorret vero, quando paucis post diebus deditio insecuta est. nam Cerialis per occultos nuntios Batavis pacem, Civili veniam ostentans, Veledam propinquosque monebat fortunam belli, tot cladibus adversam, opportuno erga populum Romanum merito mutare. caesos Treveros, receptos Ubios, ereptam Batavis patriam; neque aliud Civilis amicitia paratum quam volnera fugas luctus. exsulem eum et extorrem recipientibus oneri; et satis peccavisse quod totiens Rhenum transcenderint. si quid ultra moliantur, inde iniuriam et culpam, hinc ultionem et deos fore.

1. *commeati galliam adventantes interciperentur* M[a].

2. *miraculo magis quam metu*] magis quia mirabatur Civilem hoc audere, quam quod timeret. nam re vera Romanis hic peritissimis nihil periculi; et nondum Batavi in mari aut aquis quales nunc miramur. Lips.

4. *magnitudine potiorem*] hic desinit textus huius libri in ed pr. Ern.

his flumen secundum] edd ante Pichenam *is flumine secundo*. mox *provecti* edd ante Rhenanum. *praevecti* est praetervecti, ut alibi. Ern.

9. *flexu*] edd ante Rhenanum vitiose *fluxu*. flexus autumni eleganter posterior eius pars, vergens in hiemem. unde ducta loquendi forma, docui in Clave Cicer. mox MR *et crebris per hiemem imbribus*. Ern.

11. *nec classis-aderat*] nempe dimissa, cum plana Batavorum loca populandi caussa peteret. mox *deferebantur* G et edd ante Rhenanum, male. Ern.

20. hic *paratum* edidi e BG pro vulg. *peractum*, quod hic alienum. saepe illa verba confusa scimus. imitatus est Broterius. Ern.

25 miscebantur minis promissa. et concussa Transrhenanorum fide inter Batavos quoque sermones orti. non prorogandam ultra ruinam, nec posse ab una natione totius orbis servitium depelli. quid perfectum caede et incendiis legionum nisi ut plures validioresque accirentur? si Vespasiano bellum navaverint, Vespasianum rerum potiri; sin populum Romanum armis provocent, quotam partem generis humani Batavos esse? respicerent Raetos Noricosque et ceterorum onera sociorum: sibi non tributa sed virtutem et viros indici. proximum id libertati; et si dominorum electio sit, honestius principes Romanorum quam Germanorum feminas tolerari. haec volgus. proceres atrociore Civilis rabie semet in arma trusos; illum domesticis malis excidium gentis opposuisse. tunc infensos Batavis deos, cum obsiderentur legiones, interficerentur legati, bellum uni necessarium, ferale ipsis sumeretur. ventum ad extrema, ni resipiscere incipiant et noxii capitis

26 poena paenitentiam fateantur. non fefellit Civilem ea inclinatio, et praevenire statuit, super taedium malorum etiam spe vitae, quae plerumque magnos animos infringit. petito colloquio scinditur Nabaliae fluminis pons; in cuius abrupta progressi duces, et Civilis ita coepit. "si apud Vitellii legatum defenderer, neque facto meo venia neque dictis fides debebatur. cuncta inter nos inimica, hostilia, ab illo coepta, a me aucta erant. erga Vespasianum vetus mihi observantia; et cum privatus esset, amici vocabamur. hoc Primo

4. *profectum* B. idem *ut fures*, et 7 *vocent*.

9. *virtutes*] Rhenanum audiebam corrigentem *iuventutem*. nunc magis cum M[a] legam *virtutem*, i. e. bellicum ab iis robur exigi, non pecuniam aut opes. Lips.

12. malim *atrociora*. *Civilis* —.

20. *Nabaliae fluminis*] nusquam id fluminis in hoc tractu. an oppidum eo nomine? quod Iunio Hadriano videtur, legitque *Navaliae*. et urbem Campos ita indigitat, ad sinum hodie australem, Ptolemaeo parum firmiter innixus. ego ambigo ne *Vahalis* corrigendum sit. pontem quidem aliquem coeptum Romanis paullo supra legas, sed Batavoduri; de quo haec non vane intellegas, nisi quod Batavodurum ad Rhenum fuisse volunt, quos arguat hic locus. Lips. idem visum ante Rhenano (quia in B *flabalie*). aliis aliter; quae commemorare, cum incerta sint omnia, nihil refert. Ern.

21. *et* B non habet.

Vitellium legatum M[a].

25. *et cum privatus esset*] de hoc

Antonio notum, cuius epistolis ad bellum accitus sum, ne Germanicae legiones et Gallica iuventus Alpes transcenderet. quae Antonius epistolis, Hordeonius Flaccus praesens monebat, arma in Germania movi, quae Mucianus in Syria, Aponius in Moesia, Flavianus in Pannonia."

loco sensit Sidonius in Epistolis 4 14: *CTacitus, e maioribus unus tuis, sub verbis cuiusdam Germanici ducis in historia sua retulit "cum Vespasiano mihi vetus amicitia, et dum privatus esset, amici vocabamur."* Lips.

3. *epistolis* e Ma edidit Pichena, ante edd omnes *absens.* mox in ed Rhenani vitio operarum factum *movebat:* id fideliter ab omnibus conservatum usque ad Pichenam, qui a Ma admonitus correxit. Ern. *epistolis, Hordeonius Flaccus* desunt B.

4. *movit* Ma.

5. *Fabianus*] lego *Flavianus.* Lips. consentit BMa. unde edidit Pichena. Ern. *in pania* M, *in Parma* B.

CORNELII TACITI

DE SITU

MORIBUS ET POPULIS GERMANIAE

L I B E L L U S.

CORNELII TACITI
DE SITU
MORIBUS ET POPULIS GERMANIAE
LIBELLUS.

Germania omnis a Gallis Raetisque et Pannoniis Rheno et Danubio fluminibus, a Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur. cetera Oceanus ambit, latos sinus et insularum immensa spatia complectens, nuper cognitis quibus-

Ordinem scriptionis si sequimur, ante Historias et Annales sibi locum vindicet hic libellus. scriptus enim est Traiano secundum consule, i. e. Nerva adhuc vivo. ipse ostendit c. 37: *Caecilio Metello ac Papirio Carbone coss. ex quo si ad alterum Traiani consulatum computemus*, cc *fere et* x *anni colliguntur*. at Historiae coeptae Nerva iam mortuo et inter divos, ut docui. Lips. * quod c. 37 additur, *imperatoris*, docet, Nervam mortuum fuisse. si vero cum *Walch.* ad T. Agr. p. 122 statueris, paullo post editum esse hunc libellum, intelligitur, quomodo Tacitus saepe scribere potuerit, quibus contraria legantur in libris Annalium et Historiarum. admiratione abreptus vitam Germanorum vividioribus quam verioribus coloribus descripsisse satis habuit. postea historiam strenue perscrutans de multis veriora edoctus veriora docuit. *

1. *a Galliis Rhaetiisque*] mss et edd veteres *a Gallis Rhaetiisque*. Lipsius editione sexta dedit *a Galliis*, unde in ceteras fluxit. restituimus veterem lectionem, itemque cum Broterio *Rhaetis*, quia et in altero membro non regionum, sed populorum, nomina. decepit editores, ut videtur, nomen *Pannoniis* itemque recentior adpellatio Rhaetiarum. sed Rhaetiae et Pannoniae sunt inferiores Taciti aetate, ut monuit dudum Cellarius. Ern. * *Galliis* P. *reciis et pannonis* St, *rhaetisque* Vs. *

2. *mutuo metu*] vitiat acutam sententiam Bambergense exemplar, *mutuo victu.* immo vero *metu;* qui inter aeque potentes pro termino et repagulo. Thucydides 3 11 bene et apposite: τὸ δὲ ἀντίπαλον δέος μόνον πιστὸν ἐς ξυμμαχίαν. Lips.

* 3. *latos sinus* de terra *Passov.* coll. c. 32 explicat, sed *Becker.* p. 22 zeugma inesse intellexit, ita ut ad *sinus* ex *complectens* suppleri debeat *efficiens.* *

4. *nuper*] Domitiani imperio, opinor, cui bella cum Cattis Suevis Sarmatis, et ea occasione illustratae magis vicinae gentes. Lips. *de Tiberii expeditionibus, coll. Vell. 2 106, capiendum. *et reg.* St. *

dam gentibus ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus Rae-
ticarum Alpium inaccesso ac praecipiti vertice ortus, modico
flexu in Occidentem versus septentrionali Oceano miscetur.
Danubius molli et clementer edito montis Abnobae iugo effu-
sus plures populos adit, donec in Ponticum mare sex meati-
2 bus erumpit: septimum enim os paludibus hauritur. ipsos
Germanos indigenas crediderim, minimeque aliarum gentium

3. *in Occidentem versus*] pleonasmus elegans, Ciceroni aliisque usurpatus. v. Clav. Cic. in *versus*. adde Manutium ad Cic. ep. 8 15. cautio est ne eum iis locis quaeramus, ubi *versus* participium est, ut bene monet Dukerus ad Liv. 38 51. hoc loco participium agnoscere non licet. nam copula deberet esse post *ortus*, sic: *et modico flexu* etc. *modico fl. i. O. v.* est: ubi modice versus Occidentem se flexit. mox *molli et clementer edito iugo* synonymice: ne Tacitum brevitatis auctorem talia refugere putes, ubi exquisita verba in promtu sunt. Ern. **versus* participium esse bene indicarunt *Pass. Hess.* sed male haec *Becker.* p. 23 de fluminis cursu inter Brigantium et Basileam intellexit, cum Rhenus toto cursu suo in occidentem flecti recte dicatur. *septrem-trionali* P. de re cf. A. 2 6. H. 5 23.*

4. *montis Abnobae*] Plinius nominat 4 12 (24). sed ibi quoque infida scriptura: alii enim libri *Arnobae*. Bambergensis hic *Anribae*, Romanus *Arbonae*. Ptolemaeo sunt *Αὔνοβοι* montes. Lips. *Arnobae* K *St,* *Arbonae* *T, P,* Poggius, Rhagius Puteolanus ceteri ante Rhenanum. ms Arundelianus *Arnibae*, ut Bambergensis: nam in eo sic, non *Anribae* credo fuisse. Rhenanus ex ed ab Artolpho medico secum communicata prodidit *Abnobae*, et quidem in ed 1533. nam in ed 1519 huius libelli adhuc est *Arbonae*. ex quibus patet lectionem *Abnobae* h. l. niti sola illa editione vetere, quam Artolphi librum vocat Rhenanus. si codex Artolphi est idem quem nos K vocamus, ut mihi visum est propter summum consensum in ceteris lectionibus inde prolatis, aliud hic egit Rhenanus. in Plinio lectionem *Abnoba* non certam esse Lipsius monuit. ego *Arnoba* reperi in edd primis omnibus, quas habeo e seculo xv. in ed a. 1497 in margine primum *Abnoba*, sc. e coniectura Hermolai Barbari, e cuius castigatione est illa ed. in textu primum reperi in edd Benedict., ut 1507. sed post eam etiam in Germanicis et Paris. 1526. in textu *Arnoba*, interdum in margine *Abnoba* est. Rezzonicus tamen in ms reperit *Abnova*, eiusdemque lectionis vestigia in alio, quam lectionem veram putat. sed nil interest inter *Abnobam* et *Abnovam*, sicut Ptolemaeus habet *Αὔνοβ*. cuius etiam testimonium firmat lectionem *Abnoba* apud Plinium et nostrum. Ern. in ipsa Nigra silva sive monte Abnoba reperta est a. 1778 ara inscripta hoc titulo: *in h. d. d. Deanae Abnobae Cassianus Cassatius l l m et Atianus frater Falcone et Claro coss.* quae proinde a. u. c. 946, a. C. 193 posita fuerat. tum vero a. 1784 Badavillae in iugo eius montis e ruderibus thermarum Romanarum extracta est ara vel basis columnae sive statuae inscripta *Dianae Abnob.* vide Gerbert. hist. silvae nigrae t. 1 p. 7 et t. 2 p. 243. Oberl.

6. *erumpit*] K *P, St, Vs* *erumpat*, itemque edd Rhenanum seqq ante Pichenam, qui ex ed Puteolani edidit *erumpit*, quod et ceteri mei veteres habent. ceterum utrumque rectum. Ern. *ob A. 2 6: *misceatur*. non statim hic corrigendum.*

**enim* deest K, P, St. de re cf. *Kruse*, de Istri ostiis, Vratisl. 1820.*

adventibus et hospitiis mixtos, quia nec terra olim sed classibus advehebantur qui mutare sedes quaerebant, et immensus ultra utque sic dixerim adversus Oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur. quis porro, praeter periculum horridi et ignoti maris, Asia aut Africa aut Italia relicta Germaniam peteret, informem terris, asperam caelo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit. celebrant carminibus antiquis, quod unum apud illos memoriae et annalium genus est, Tuisconem deum terra editum, et filium Mannum, originem gentis conditoresque. Manno tris filios assignant, e quorum nominibus

*1. *adventu* P et *advehebant.* paullo ante *minime al.**

3. *adversus*] haud satis capio. an *adversum* dicit oppositum et contrarium? an *obversus* verius sit legi, idque ex situ ipso? an vox aliqua durior aut remotior fuit, praesertim quam praefatione ea leniit? tamen haud male *adversum* ceperis, quasi mari Italico et Tyrrheno oppositum; eodemque sensu etiam *diversus.* sic in Agricola scripsit c. 23: *Glota et Bodotria diversi maris aestu in immensum revecti, angusto terrarum spatio dirimuntur.* Lips. quomodo *adversus Oceanus:* numquid aliter quam *secundum* et *adversum mare,* 2 98: *mare quoque Etesiarum flatu in orientem navigantibus secundum, inde adversum erat.* sumtum inde quod *secundo flumine, amni secundo,* et vicissim *adverso flumine* vel *fluvio, adversa aqua per flumen* dixere. sic etiam, qui ex Italia Oceanum per Germaniam proprie dictam ingreditur, *adversa aqua* videtur vehi, sive aestu contrario, praecipue versus septemtriones: ibi enim *consurgere mundum,* qui in austros Libyae *premeretur;* ibi *erectum boream,* ex opposito *notum iacentem* credebant. Plinius 2 70: *navigantium hac maxime cursus deprehendunt, in alia adverso, in alia prono mari, subitoque conspicuis atque ut e freto emergentibus, quae in amfractu pilae latuere, sideribus.* Gron. *cf. G. 34: *sed obstitit Oceanus.* Liv. 28 30: *adversum aestum.**

7. *nisi si*] T *H St* *nisi sibi.* Ern.

quod unum apud illos] uti apud barbaros fere omnes et rudes litterarum. nec Hispani aliter comperere apud novos Indos. Eginhartus in Vita Caroli Magni c. 29: *barbara et antiquissima carmina, quibus veterum regum actus et bella canebantur, scripsit memoriaeque mandavit.* Iornandes de Gothis c. 5: *in priscis eorum carminibus paene historico ritu recolitur* etc. at proprie de Germanis noster A. 2 88, de Arminio: *caniturque adhuc barbaras apud gentes.* Iulianus egregie in Antiochico ab initio, qui haec *ἄγρια μέλη* vocat, *παραπλήσια ταῖς κλαγγαῖς τῶν τραχὺ βοώντων ὀρνίθων.* Lips.

8. *Tuisconem*] ita edidi e KT *H in mg ead m* et ed Rhagii, ut dudum voluere viri docti. ceterae edd meae inde a pr Spirensis *Tuistonem.* in veteribus edd autem saepe observavi *st* esse pro *sc.* sic mox c. 3 in edd Spirensis et Poggii *stutis* pro *scutis.* in T ante abest etiam *est.* bene, ut opinor. **sit* est in T, uti in ed pr.* in ed Rhagii *sit* reperi. post liber Artolphi *ei filium**, *ei* [et] *filium* St, *cui filium* P*: ms Arundelianus *eius f. M. o. g. conditoremque**, *conditoremque* H, *con*[rem]*ditoriosque* St*; quod favet coniecturae Rhenani: *ei f. M. o. g. conditoremque: Manno tres filios adsignant.* ed Poggii *conditorisque,* item Spirensis. Ern.

proximi Oceano Ingaevones, medii Hermiones, ceteri Istaevones vocentur. quidam autem, licentia vetustatis, plures deo ortos pluresque gentis appellationes, Marsos Gambrivios Suevos Vandalios affirmant, eaque vera et antiqua nomina. ceterum Germaniae vocabulum recens et nuper additum, quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint ac nunc Tungri, tunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim, ut omnes primum a victore ob

1. *Herminones*] codices KV, edd Puteolani Rhagii *Hermiones*, ut fere in libris Plinii scribuntur. mox ed Alciati vitiose *Deos*. Ern. *cf. *Hagen*, Irmin p. 27.*

2. *autem*] K *St P* *ut in*, plane ut e codice Artolphi laudat Rhenanus, et est in duobus V apud Broterium. Ern.

4. *Vandalios*] K *Vandilios*. *mg H *Vandileos*.* ms Arundelianus, edd Rhagii *Put.* Beroaldi *Vandalos*. ergo vulgatum non ita firmum, ut Harduino visum ad Plin. 4 14 (28). Ern.

5. *additum*] nos *auditum* malimus legi quam *additum*. quod ait *nuper*, non Hercules ita nuper, quippe cum ab aevo Iulii Caesaris, quo constat Germanos Galliam irrupisse. Lips. multo magis *additum* demulcet quam *auditum*. intellige datum, inditum, impositum. Virgilius 1 267: *puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo additur*. Seneca Herc. Fur. 1237: *quis nomen unquam sceleris errori addidit?* ut ex Florentino restituimus. Claudianus Cons. Olybrii et Probini v. 9: *nam saepe soles ductoribus illis instaurare vias et cursibus addere nomen*. Gron. *nuper* de satis longo tempore, uno alterove etiam saeculo dici hodie satis constat inter latine doctos. v. dicta in Clave Cicer. in h. v. *auditum* placebat etiam Pighio in Hercule Prod. p. m. 9. Ern.

*6. *primi enim Rhenum et transgr*. K.*

nunc Tungri, nunc Germani] valde amplector Bambergensem scripturam, quam et Pichena repperit in veteri editione Bononiensi: *ac nunc Tungri, tunc Germani*. atque ita evolvam me ex obscura origine nominis, quod hodieque haeret in pace et bello optima gente. sententiam enim hanc reor (quidquid dissertum aliis): eos qui transgressi primitus Rhenum sint, esse eum ipsum populum qui nunc Tungri appellentur, at tunc Germani. quod tamen unius nationis peculiare nomen, paullatim transfusum ad omnes. Lips. *tunc* T * H, omisso *ac*,* edd Bononiensis 1472 ap. Pichenam, Spirensis, Poggii. ceteri editi mei ante Pichenam bis *nunc*. K inverse *ac tunc Tungri, nunc G.*, ut Acidalio placebat. *sunt* *KP* edd Rhagii et Rhenani 1519. post pro *non gentis* Acidalius malebat *in nomen gentis evaluisse*; quod non displicet. est enim haec legitima verbi *evalescere* constructio, ut H. 1 80 et alibi. Ern.

8. *a victore ob metum*] vox *Germani* eidem Bambergensi recte abest. ista ipsa enim noviter interpretari posse videor, et praeter mentem omnium, etsi non praeter verum. censeo eum hoc dicere. factum ut omnes, qui Rhenum accolerent, nomen ab ista victrice natione invenirent, ob metum scilicet recentem Gallorum, qui quoties de transgressu vel adventu Transrhenanae nationis audirent, aiebant trepidi adventare Germanos; at isti proprie Germani novum nomen invenirent a se ipsis, discriminandi nimirum caussa, et dicerent se Tungros. possim vulgatam tueri et explicare. sed cur nuger? haec mera veritas. Lips. vir doctus apud Bro-

metum, mox a se ipsis invento nomine Germani vocarentur.
3 fuisse apud eos et Herculem memorant, primumque omnium virorum fortium ituri in praelia canunt. sunt illis haec quoque carmina, quorum relatu, quem barritum vocant,

terium corrigit *ad metum*, quod est facilius, sed *ob metum* idem significare posset. Ern.

1. *a se ipsis invento nomine*] si mordicus hanc retines, legam *a re ipsa invento.* Germani enim etymo prisco bellaces viri sunt. *gerra* bellum. invenere ergo id nomen ab ipsa re, quia tales. vulgatam quomodo expedies? aut qui a se ipsis nomen hoc invenere, quod antea in Tungris? sane interpretes hic fluctuant, et fluctuabunt aeternum. Lips. locus ex illis in quibus maiore cum fiducia destruas aliena quam moliaris et struas tua. utcumque autem defendi possit *a victore*, malim tamen *a victrice*, ut referatur ad *nationem.* deinde utrobique admitto scripturam Bambergensem. sensus: ut transrhenanae gentes inter Gallos, et ab his ad Romanos Graecosque potissimum per Massilienses propagata communi appellatione, a victrice natione, metu dictante, omnes *Germani*, (quod primis experimentis virtutis appellabantur, qui postea *Tungri* dici maluere) mox, postquam non metus sed ratio valuit, et interius eae transrhenanae gentes sunt cognitae, proprio et a se ipsis invento nomine, velut Suevi, Catti, Sicambri, Cherusci, Usipetes etc, vocarentur. Gron. ms Arundelianus, *H, St, P, Vs* *mox et a se i. i.* Ern. *Explicationum huius loci tres sunt familiae. alii scribi voluerunt *a victis ob metum* (sive *a victorum metu, Sell.* II p. 7); alii, sensu eodem, *a victore* explicuerunt: secundum victorum nomen; alii, ita ut *a victore* et *a se ipsis* opponantur, sententiam hanc esse dixerunt: Tungri victores Gallorum, sibi metuentes (aut: ut metum incuterent), hoc suae nationis nomen ad gentem transtulerunt. quomodo Gallos metus movere potuerit ut nomen ita transferrent, non intelligitur; Tungri vero, qui Gallos inopinato impetu expulerant, se diutius resistere posse desperantes, ut metu hostes arcerentur, bene dixisse putantur, se parvam tantum magni populi esse partem. post *Tungri* recte supplent *vocentur:* conf. *Bött.* L. Tac. p. LXXIX. taceo coniecturas quibus verba *nationis nomen, non gentis* tentarunt.*

3. *virorum fortium. ituri*] recte distinxi. non enim ea mens, quod Herculem canant, sed quod alacres et cum cantu incipiant pugnas. Tacitus H. 2 22: *temere subeuntes cohortes Germanorum, cantu truci et more patrio nudis corporibus.* 4 18: *ut virorum cantu, feminarum ululatu sonuit acies.* noto autem etiam Hispanos praeliis praecinuisse, ex Silio 10 230: *ritu iam moris Iberi carmina pulsata fundentem barbara cetra.* Diodorus Siculus de Lusitanis 5 34: ἐν τοῖς πολέμοις πρὸς ῥυθμὸν ἐμβαίνουσι καὶ παιᾶνας ᾄδουσιν, ὅταν ἐπίωσι τοῖς ἀντιτεταγμένοις. similia in Thracibus aliisque barbaris fuisse, notavi ad A. 4 47. Lips. antiquam distinctionem revocavit Pichena. Ern.

4. *barditum vocant*] ita F. et scio Bardos Gallos dictos cantores sive poetas. placet tamen nunc magis *baritum;* quae mera vox nostras, quibus *beren* aut *baeren* clamare, vocem tollere. errabit enim, qui ab elephantis barritu deducet, Germanis tunc ignoti. Althamerus *blaritum* vellet, Germanico item verbo. quidquid de nomine sit, Ammianus hunc describit 16 12 (30): *clamorem fuisse maximum, qui ipso fervore certaminum exoriens identidem, paullatimque adolescens, ritu extollitur fluctuum cautibus illisorum.* Lips. *Barditum* etiam ms Arundelianus et K *et St: sed ex A *Burm.* ad Anth. L. t. 2 p. 440 affert

accendunt animos, futuraeque pugnae fortunam ipso cantu augurantur. terrent enim trepidantve, prout sonuit acies; nec tam vocis ille quam virtutis concentus videtur. affectatur praecipue asperitas soni et fractum murmur, obiectis ad os scutis, quo plenior et gravior vox repercussu intumescat. ceterum et Ulixem quidam opinantur longo illo et fabuloso errore in hunc Oceanum delatum adisse Germaniae terras, Asciburgiumque, quod in ripa Rheni situm hodieque incolitur, ab illo constitutum nominatumque; aram quin etiam

*Blandicum.** ceteri libri mei omnes *baritum.* *relatum* vocat ipsum cantum, ut poetae *referre* de quocumque genere orationis dicunt. Ern. * carmina, quibus viros fortes celebrarent, ante pugnam, hunc baritum sub ipsum pugnae initium canebant: sed de vano clamore, qui verbis non contineretur, cogitari non potest. cf. H. 4 18. de *haec* v. G. 20: *in hos artus*, *in haec corpora.**

*1. *accensus animus* P.*

2. *nec tam voces illae*] sic KT, edd Spirensis, Poggii, Rhagii, Puteolani, Bononiensis, Beroaldi, Rhenani 1519. at post edidit *nec tam vocis ille;* quod omnes ante Pichenam edd servant; idque praeferrem, si a libris firmaretur. Ern. **voces ille* TStKP.*

3. *virtutis*] Bambergensis *mentis.* quod haud praeferam vulgatae. Lips. *mentis* etiam ms Arundelianus; quae vox sane bonum sensum facit. sed et *virtutis concentus* bene habet. etiam Cicero *virtutum concentum* dixit, sed alio sensu, ut *concentum doctrinae*, *naturae* etc. Ern.

6. *Ulixem quidam*] interque eos Strabo, magni et directi iudicii scriptor, libro 3 p. 149, qui adfirmate tradit Ulysseam Lusitaniae (Ulyssiponem aliter dicimus) Homerici Ulyssis monumentum esse. sed et in Britanniam eum venisse, ex ara Graecis litteris inscripta collegit Solinus c. 25, itemque Mela. cui mirae et blandienti opinioni si indulgemus, quidni Ulissinga nostra in Zelandia ab eodem sit? quidni Circzea a Circe? sed vani et lascivi, vereor, lusus isti ingeniorum sunt; quibus tamen hodie nonnemo se ostentat et superbit. Ioannes Brodaeus haec de Ulyssis errore in Miscellaneis 3 4 scite coarguit, Brodaeus vir, sive adolescens potius, acris ingenii, probi iudicii, lectionis diffusae, quem non magis in ore famae esse miror, immo indignor. Lips. mox *adisse* veteres edd, non *adiisse.* Ern.

*8. *Astiburgiumque* P: cf. H. 4 33.*

hodieque] T et edd Spirensis Puteolani Rhagii *hodie.* Ern.

9. *nominatumque ἀσκιπύργιον*] vel, ut Rhenanus, *ἀσιυπύργιον.* etsi abesse vox ea potest incolumi sensu: praecessit enim. at libri quidam magis hic diversi, qui *ἀκριγίπριον* referunt; ex quo placet quibusdam *ἀκρινήριτον*, a Nerito, ut volunt, Ithacae monte, locus quidem hic ipse, quem indicari putamus, clivosus est, haud procul Veteribus vicus, *Aschelburg* nunc dictus. Lips. ms Arundelianus *ἀστυτεάγιον.* codex Artolphi, K, ed Rhenani 1519 *Acrimiprion.* a ceteris meis ante Rhenanum abest: sed in quibusdam, velut Spirensis Puteolani Beroaldi, ut lacuna sit, signum vocis Graecae, quam exprimere typis non possent. Rhenani lectio servata est in omnibus ante Lipsium, qui recte delevit. scripserat aliquis Graece nomen in margine: inde corrupte in textum venit. restituit in textum *ἀσκιπύργιον* Broterius; quod forma orationis non sinit imitari. si pro *Asciburgium* esset *oppidum*, locum haberet nomen Graecum. Ern. *cod.

Ulixi consecratam, adiecto Laertae patris nomine, eodem loco olim repertam, monumentaque et tumulos quosdam Graecis litteris inscriptos in confinio Germaniae Raetiaeque adhuc exstare. quae neque confirmare argumentis neque refellere in animo
4 est: ex ingenio suo quisque demat vel addat fidem. ipse eorum opinionibus accedo qui Germaniae populos nullis [aliis] aliarum nationum connubiis infectos propriam et sinceram et tantum sui similem gentem exstitisse arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quanquam in tanto hominum numero, idem omnibus, truces et caerulei oculi, rutilae comae, magna

Venetus *Pertzii* (Ital. Reise p. 45) *Ἀσκίπυργον.* *

1. *Ulixi consecratam*] intelligo, ab Ulixe, ut apud Suetonium Aug. 1, *ara Octavio consecrata*, accipiunt quidam viri docti. Tacitus A. 15 41: *aedes statoris Iovis vota Romulo.* Ern.

*2. *monimentaque* T, K, ed pr. cf. *Roth.* de synon. p. 47: de *queet* vero *Pass.* ad G. p. 82. *

Graecis litteris] litteris fortasse, vix credo lingua. quid autem mirum de illis, cum etiam Helvetii et Galli litteratura Graeca usi sint, Romanis characteribus iuxta cum imperio ignotis? Lips. Graecarum literarum usum etiam Gallis tribuit Caesar B. G. 6 14, ubi v. Davies et Oudendorpius, lectionem vulgatam recte defendentes. Ern. * cf. *Dahlmann.* histor. Forsch. I p. 172. *

*3. *Rhaetiae Germaniaeque* H: deinde *qui neque* P. *

4. *confirmare*] scriptus olim Bilibaldi Pircheimeri *adfirmare*, ut monuimus ad Liv. 22 13. Gron. libri mei omnes vulgatum habent. sed non modo *adfirmare* probo, verum et *argumentis* suspectum habeo. quorsum addat scriptor brevitatis amans, cum non addat copiosus ille Livius, a quo etiam totum hoc sumtum est, e praef. *ea nec adfirmare nec refellere in animo est.* etiam sequentia e Livio sumta. Ern.

6. *accedo*] Livium si sequi voluisset, dixisset *accedam.* Ern.

aliis] redundat. Lips. recte. Pichena coniicit *nullis alienigenarum.* Ern.

*7. *infectos*] non, in deterius mutatos, sed ita ut gentis sinceritas admixto aliarum gentium sanguine perderetur. *Bött.* L. Tac. p. 261 male comparat G. 46: *in Sarmatarum habitum foedantur.* *

propriam] Bambergensis *perpetuam.* Lips. τὸ *perpetuam* huic rei accommodatum non videtur. tria enim quae ponit hic Tacitus, nihil aliud sunt quam idem alio modo, maioris affirmationis et ἐμφάσεως χάριν. ita et *proprius* suus, οἰκεῖος, cum pluribus non communis, eoque impermixtus, *sincerus et tantum sui similis.* Gron. ms Arundelianus *propterea*, male. sed mihi *tantum* * P *tamen* * suspectum est: neque enim intelligi potest *tantum sui similem esse.* quis sic dixit unquam? scripserim *totam.* error forte natus est e mox sequentibus, *et tantum ad impetum valida.* Ern. * *gentium* St. *

10. *rutilae*] sive flavae et colore auri. ideo auricomi Batavi Silio 3 608: *at puer auricomo iam formidate Batavo.* Wandali χρυσοειδεῖς Procopio dicti. rufum Seneca dixit 3 26 de Ira: *non est Aethiopis inter suos insignitus color, nec rufus crinis et coactus in nodum apud Germanos.* et Martialis ruffum ea mente Batavum Epigr. 176: *sum figuli lusus, ruffi persona Batavi.* Graeci plerumque ξανθὸν verterunt; etsi Galenus (Commentario

corpora et tantum ad impetum valida. laboris atque operum non eadem patientia; minimeque sitim aestumque tolerare, frigora atque inediam caelo solove assueverunt. terra etsi aliquanto specie differt, in universum tamen aut silvis hor-

ad Polybum de victu c. 6) velit Germanos magis proprie πυῤῥοὺς dici quam ξανθούς. Calpurnius Flaccus Declamat. 2 de hoc Germanorum connato habitu: *miramur hanc legem esse naturae, ut in subolem transeant formae, quae quasi descriptas species custodiunt? sua cuique genti etiam facies manet. rutili sunt Germaniae vultus, et flava proceritas Hispaniae. non eodem omnes colore tinguntur. diversa sunt mortalium genera, nemo tamen est suo generi dissimilis.* quem obiter emendo: *et flava proceritas.* (apage enim hoc de Hispanis.) *Hispani an non eodem omnes colore tinguntur?* nec a natura solum rutilus hic crinis, etiam ab arte. lavabant enim crebro et medicamento rutilabant. Ammianus: *videbat* (Germanos) *lavantes alios, quosdam comas rutilantes ex more.* medicamentum sapo. Martialis 14 26: *caustica Theutonicos accendit spuma capillos.* Plinius 28 12 (51): *prodest et sapo. Galliarum hoc inventum rutilandis capillis, ex sevo et cinere.* ita Caligula procerissimum quemque e Gallis ad Germanicum triumphum legit, *coegitque rutilare et submittere comam*, ut Germani scilicet germani viderentur. Suetonius narrat c. 47. Herodianus item de Antonino Germanos aemulante 4 12: *κόμας τε τῇ κεφαλῇ ἐπετίθετο ξανθὰς καὶ εἰς κουρὰν Γερμανῶν ἠσκημένας.* caussam huic coloris studio adsignat Clemens (Paed. 3 3 p. 98) terrorem. *τῶν ἐθνῶν*, inquit, *οἱ Κελτοὶ καὶ οἱ Σκύθαι κομῶσιν, ἀλλ' οὐ κοσμοῦνται. ἔχει τι φοβερὸν τὸ εὔτριχον τοῦ βαρβάρου, καὶ τὸ ξανθον αὐτοῦ πόλεμον ἀπειλεῖ, συγγενές τι χρῶμα τῷ αἵματι.* (vide Diodorum Sic. 5 28.) Romanae etiam matronae veteres amavere hunc colorem, *et summa diligentia capillos cinere rutilabant,* ait Valerius 2 1 5. posteriores magis avide, quae capillicium ipsum emebant a Germanis et pro comis suis supponebant. Ovidius ad puellam Am. 1 14 45: *iam tibi captivos mittet Germania crines, culta triumphatae munere gentis eris.* quamquam Servium notare video (in 4 Virgilii 698) *matronis nigram comam, meretricibus flavam probatam fuisse.* quo videatur satyricus respexisse de Messallina matronam sedulo dissimulante (Iuven. 6 120): *et nigrum flavo crinem abscondente galero.* de hac ipsa re doctissimus Tertullianus de Cultu 2 6: *video quasdam et capillum croco vertere. pudet eas etiam nationis suae, quod non Germanae aut Gallae procreatae sint: ita patriam capillo transferunt. male ac pessime sibi auspicantur flammeo capite.* nam quod mali auspicii ait flammeum caput, intellegit omen ad flammas aeternas. LIPS.

*1. *corpora*] *opera* P. antea *idem: omnibus* alii. *ceruli* H.* mutilus me iudice Bambergensis, qui spreta priori voce *'magna'* scribit: *corpora tantum impetu valida.* nam proceritas etiam inter Germanorum proprias notas. *v. Agr. 11: *magni artus Germanicam originem asseverant.*' LIPS. *et* accipe dictum pro *sed*, ut saepe: ne tentes cum Acidalio corrigere *sed.* Bambergensi consentit ms Arundelianus. res ipsa multis Taciti, Livii, Caesaris aliorumque testimoniis nota. ERN. '*assueverint* K. *frigora vero atque* Vs.*

4. *differt*] nescio quid idem liber (B) sibi velit, *etsi aliquando specie aret.* an *variet?* '*terra enim al.* St.* LIPS. *aliquanto* i. e. non parum. v. ad Suetonium Caes. 86. etsi debebat esse *aliquantum.* ERN. *sed v. *Hand.* Tursell. I p. 252 sqq, qui tamen p. 254 male h. l. explicat: aliquot in partibus.*

rida aut paludibus foeda, humidior, qua Gallias, ventosior, qua Noricum ac Pannoniam aspicit; satis ferax, frugiferarum arborum impatiens, pecorum fecunda, sed plerumque improcera. ne armentis quidem suus honor aut gloria frontis. numero gaudent, eaeque solae et gratissimae opes sunt. argentum et aurum propitii an irati dii negaverint dubito. nec tamen affirmaverim nullam Germaniae venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est? possessione et usu haud perinde afficiuntur. est videre apud illos argentea vasa, legatis et principibus eorum muneri data, non in alia vilitate quam quae humo finguntur, quanquam proximi ob usum commerciorum aurum et argentum in pretio habent, formasque quasdam nostrae pecuniae agnoscunt atque eligunt: interiores simplicius et antiquius permutatione mercium utuntur. pecuniam probant veterem et diu notam, serratos bigatosque.

1. *ventosior, qua Noricum*] vix fides. loca certe quae humida et ad mare, magis obnoxia ventis quam sicca et mediterranea. quod utique verissimum experimur in omni Germaniae isto tractu, qui ad septemtrionem. sed nec ventorum proprie hic res est: de humore agitur aut siccitate. anne *verticosior* ausim legere? i. e. magis alta et montana? Mela quidem ita disparat, in hac ipsa terra describenda, 3 3: *terra multis impedita fluminibus, multis montibus aspera et magna ex parte silvis aut lapidibus invia.* an frustra angimur? et ventosam accipi pro sicca atque aerea simplicius et verius sit? Lips. Colerus non male defendit vulgatum *ventosum*, pro silvestri, pro montano dictum dicens. Ern.

*2. *vatis* P.*

3. *plerumque*] malo *pleraque*. de re ipsa autem, ita hodie contra est, ut armenta nostra Bataviae aut Frisiae palmam poscere audeant contra omnia Europae. Lips. sed ad armenta non videtur pertinere, quae satis clare excipit Tacitus: *ne armentis quidem*; in quibus solum nitorem et cornuum magnitudinem desiderat. Ern. **Wolf.* ad A. 1 10: „*improcera terra* est ob improcera corpora pecudum." melius ex *pecorum* suppletur *pecora.**

4. *honor* est pulchritudo e pinguedine et nitore. *gloriam frontis* poetice cornua vocavit. Ern. v. Roth. p. 48.

*5. *et*] *his* P. deinde *propitiine* HStPK.*

8. *possessione — haud perinde*] subaudienda particula, quasi esset *sed possessione haud perinde*, puta, ac nos Romani et omnes fere aliae nationes. Gron. ceterum veteres quidam libri, ut KT*H*, *proinde*; cuius confusionis iam supra exempla vidimus. Ern.

10. *non in alia vilitate* i. e. pari, non minori. Rhenanus 1519 edidit *utilitate*, sed post *vilitate*. *utilitate* *quod est in P* tamen et Lipsius edidit. si *utilitas* pro usu diceretur et libri faverent, praeferrem: apud nos in alio usu vasa argentea, h. e. diebus festis, in epulis utimur, non vulgo: at illi non ita. Ern.

*11. *proximi*] *proximi Oceano*. P.*

15. diu hos *serratos* numos quaero, homo alias non appetens valde numum. nam vulgo leviter defunguntur, et *serrati*, inquiunt, numi, quibus serrae forma impressa sive incusa, ut bigati, quibus bigarum.

argentum quoque magis quam aurum sequuntur, nulla affectione animi, sed quia numerus argenteorum facilior usui est promiscua ac vilia mercantibus.
6 ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telorum colligitur. rari gladiis aut maioribus lanceis utuntur. hastas, vel ipsorum vocabulo frameas, ge-

et de his quidem clarum est. oculi me docent cottidie. at de serratis, quis, obsecro, in tanta ista copia numorum veterum unum aliquem protulit aut proferet cum serra? non vidi, non legi. Fulvius sane Ursinus in gente Manlia numum repraesentat, cuius in postica parte caput urbis et inscriptum ROMA SER. quod ipse interpretatur *serratum.* sed quo argumento? mille numi cum illo capite, in quis nihil tale. et potius id referendum ad Serrani cognomen, quod ex alia gente haerere huic potuit per adoptionem. an lectio solicitanda in Tacito? an *aeratos*, aut *ratitos*, aut *Servianos* legendum? de prioribus quid fuerint, clarum: Servianos autem interpreter veteres regios, quos in pretio fuisse notat Suetonius Augusto 75. Servius certe primus regum aes signavit. adde quod in codice Bambergensi *servatos.* an servamus lectionem, et capimus serratos eos quorum ambitus dentatus atque asper sit in modum serrae? quae proba nota, et nihil periisse longo usu aut resectione. numos ego quosdam argenteos ita formatos usurpasse his oculis sum certus. spectasse autem id eos in numis vulgo, ratio et Tertullianus de Poenit. 6 addocent: *qui venditant, prius numum, quo paciscantur, examinant, ne scalptus neve rasus, ne adulter sit.* sed tu, erudite lector, cogita. nam de me Tullianum illud habe, *cedo, eia manum tollo.* LIPS.

1. *affectione*] K et edd Rhenanum sqq ante Lipsium *affectatione.* ERN. *quoque* deest K.*

2. *facilior* omnes libri mei praeter ed Lipsii, in qua est *faciliori*, nescio unde. illud verum est. argentei numi opportuniores sunt ad usum eorum hominum qui res viles mercantur, quia varia genera, varii pretii etiam perparvi numos argenteos habemus, quod secus est in aureis. ERN.

4. *gladiis*] iisque grandibus et oblongis. Plutarchus de Cimbris in Mario c. 41 p. 420: μεγάλαις ἐχρῶντο καὶ βαρείαις μαχαίραις. Caesar item, Livius, et historici passim. illud dignum nota e Widichindo Annal. 1 ab initio: *erat illis diebus Saxonibus longorum cultellorum usus, quibus usque hodie Angli utuntur morem gentis antiquae sectantes. cultelli autem nostra lingua sahs dicuntur; ideoque aiunt quidam Saxones nuncupatos.* de veritate etymi nescio: illud scio, falces oblongas et grandes frumentarias eo nomine etiam hodie nobis dici. LIPS.

5. *lanceis*] mirum quod hic rarum id telum facit: at in Annalibus vulgat. ut 1 64 de Cheruscis: *hastae ingentes ad vulnera quamvis procul facienda.* et 2 14 universe de Germanis: *immensa barbarorum scuta, enormes hastas.* iterumque c. 21: *artis locis praelongas hastas non protendere, non colligere.* *H. 5 18: *praelongis hastis.** nusquam de istis brevibus, quas frameas vocat. LIPS.

frameas] quod genus teli fuerit, quaero. Isidorus vult gladium fuisse. *framea*, inquit, *gladius ex utraque parte acutus, quam vulgo spatham vocant. ipsa est et romphaea.* valde a Tacito abit, qui clare appellat hastam, et addit eodem telo cominus eminusque pugnasse. non ergo gladius. numquid romphaea? nam et hoc addidit. pariterque Glossae veteres, *framea* ῥομφαία. ambigo, nec facile inducor credere, si Valerii quidem descriptio haec proba, Argonaut. 6 98: *aequaque, nec ferro brevior nec romphia ligno.* facit enim genus

runt angusto et brevi ferro, sed ita acri et ad usum habili ut eodem telo, prout ratio poscit, vel comminus vel eminus pugnent. et eques quidem scuto frameaque contentus est: pedites et missilia spargunt, plura singuli, atque in immensum vibrant, nudi aut sagulo leves. nulla cultus iactatio: scuta tantum lectissimis coloribus distinguunt. paucis loricae, vix uni alterive cassis aut galea. equi non forma, non velocitate conspicui. sed nec variare gyros in morem nostrum docentur: in rectum aut uno flexu dextros agunt, ita coniuncto orbe ut nemo posterior sit. in universum aestimanti plus penes peditem roboris; eoque mixti praeliantur, apta et congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni iuventute delectos ante aciem locant. definitur et numerus: centeni ex singulis pagis sunt; idque ipsum inter suos vocantur, et quod primo numerus fuit, iam nomen et honor est. acies per cuneos componitur. cedere loco, dummodo rursus instes, consilii quam formidinis arbitrantur. corpora suorum etiam in dubiis praeliis referunt. scutum reliquisse praecipuum flagitium, nec aut sacris adesse aut concilium inire ignominioso fas; multique superstites bellorum

7 infamiam laqueo finierunt. reges ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. nec regibus infinita aut libera potestas; et du-

teli, in quo hastile et mucro pari fuerint longitudinis modo. Tacitus autem aliud fuisse in sua framea docet, quam statuit *brevi et angusto ferro.* itaque magis est ut ad exemplum hastae sive *spiesse* nostrae fuerit, breviore tamen ligno. LIPS.

4. *plura singuli*] sic T 'St' et edd Spirensis Poggii Beroaldi Puteolani Rhagii, idque melius quam aliorum *pluraque,* ut quivis facile sentiet. ERN.

'6. *distinguuntur* H teste Hummelio (v. *Pass.* praef. p. X.) tacente *Sellingio.*'

7. *galea*] K et Spirensis ceteraeque ante Rhenani ed 1533 *galeae.* Rhenanus correxit *galea* ex ingenio, odoratus *e* adhaesisse e verbo sequente. T *galea.* mox idem liber 'et K' *varietate,* ut edd Spirensis et Poggii. ERN.

9. *ita — sit*] primum eleganter pro *in orbem, ut orbis fiat.* formula Plinio maiori usurpata. sed hic simpliciter *orbem coniungere* dicit: alterum per se intelligitur. nam in orbe nihil prius aut posterius esse quis nescit? ERN. 'si equites, qui uno ordine constiterant, flectuntur, celerius procedunt qui sinistra, lentius qui dextra parte agunt, ita ut semper recta ordinis linea servetur. *fleuxu* St, *fluxu* P. *cuncto* HSt.'

'13. *diffinitur* T.'

14. *centeni*] K *centum.* 'immo *centim.*' ac nescio an *sunt* melius abesset. ERN. '*primum* HSt.'

'16. *componunt* St. de cuneis vide c. 7.'

19. *concilium*] K *consilium.* vulgatum verum. ignominiosus est ob flagitium bello commissum infamis. ERN. '*nec s. ad. ac conc.* St.'

22. *aut*] 'TSt', edd Spirensis et seqq

ces exemplo potius quam imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione praesunt. ceterum neque animadvertere neque vincire, ne verberare quidem nisi sacerdotibus permissum, non quasi in poenam nec ducis iussu, sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt; effigiesque et signa quaedam detracta lucis in praelium ferunt. quodque praecipuum fortitudinis incitamentum est, non casus nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, sed familiae et propinquitates. et in proximo pignora, unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. ad matres, ad coniuges vulnera ferunt; nec illae numerare aut exigere plagas

ac, usque ad ed Rhenani. *de particula *aut* synonyma coniungente v. *Roth.* p. 15. *Hand.* Turs. I p. 540. sic c. 6 *nudi aut sagulo leves*, neque de prorsus nudis cogitari potest.* in sequentibus interpunctionem correxi et colon feci post *imperio.* duces exemplo potius se duces praestant quam imperio. si prae ceteris fortes se probant, cum admiratione ducatum obtinent. ante colon erat post *conspicui.* Ern. *verba *exemplo magis quam imperio* per appositionem addita sunt, i. e. duces, qui duces sunt exemplo magis quam imperio, admiratione praesunt. de repetito *si-si-si* cf. Bött. Lex. Tac. p. LXL sq. H *si pr. ac conspicui.**

2. *neque animadvertere*] repugnare Caesar videtur 6 22: *cum bellum civitas aut illatum defendit aut infert, magistratus, qui ei bello praesint et vitae necisque habeant potestatem, deliguntur.* sed Caesar de belli tempore tantum: noster in pace intellexit. Lips.

3. *neque verberare quidem*] scribe *ne verberare quidem.* Gron. ego sic rescripsi, ut alibi. et sic habet ms Arundelianus, *H, St.* idem liber mox *deo inspirante.* Ern.

6. *effigiesque et signa quaedam*] intellige ferarum. v. H. 4 22. *G. 45.* *detracta lucis*, indicat ea signa, ubi pax esset, in lucis servata. Ern. **ac signa* H.*

10. *ululatus feminarum* T. male Bött. L. Tac. p. 264 *velle* et *posse* in infin. hist. latere dicit: loci quos attulit aliter explicandi.*

*11. *et coniuges* K.*

12. *exsugere plagas*] ita Rhenanus; spectatque suctus ille ad medicinam Homero etiam non ignotam, qui de Machaone Il. δ 218: *αἷμ᾽ ἐκμυζήσας ἐπ᾽ ἄρ᾽ ἤπια φάρμακα εἰδὼς πάσσε.* F tamen codex et Romanus *exigere*, quod robur femineum magis exprimere videtur, tamquam illae non numeraverint solum plagas sed exegerint, expostularintque cum suis, si illaesi redissent tamquam ignavi et vitae suae parci. Lips. placet *exigere*, sed ut *sarta texta exigere*, *ad summam veritatem ius exigere.* quasi taxare ac plus aut minus in illis virtutis agnoscere. vide Obs. 1 8. Gron. idque nos restituimus, repertum in omnibus praeter ms Arundelianum libris ante Rhenanum, qui ex ingenio *exsugere* scripsit et contra libros. verbum *pavent* non convenit τῷ *exsugere*, in quo misericordia potius est quam fortitudo. T insuper *nec exigere*, ut et in ed Spirensis Poggii Rhagii Puteolani Beroaldi. sed ms Arundelianus etiam ante *mirari.* Ern. *multos hic congesserunt locos, ubi *neque-aut* sibi respondent, sed hic *neque* periodi membra copulat, *aut* membri verba, uti de *neque-et* annotavit *Pass.* ad G. p. 82.*

8 pavent. cibosque et hortamina pugnantibus gestant. memoriae proditur quasdam acies inclinatas iam et labantes a feminis restitutas constantia precum et obiectu pectorum et monstrata comminus captivitate, quam longe impatientius feminarum suarum nomine timent, adeo ut efficacius obligentur animi civitatum quibus inter obsides puellae quoque nobiles imperantur. inesse quin etiam sanctum aliquid et providum putant, nec aut consilia earum aspernantur aut responsa negligunt. vidimus sub divo Vespasiano Veledam diu apud

1. *hortamina*] nugatur strenue Colerus (qui de potu vini loco accipit *hortamina*), non videns Tacitum ludere in verbo *gestare*, quod aliter accipitur cum refertur ad *cibos*, aliter cum ad *hortamina*. haec enim sic *gestantur* ut *fertur salus*, ut *portatur ave*. Plautus Poen. 3 3 7: *salutamus te, Lyce, quanquam hanc salutem ferimus inviti tibi.* Martialis 1 56: *et matutinum portat ineptus ave.* et cibos eis ministrant, inquit, et verbis stimulos ad virtutem addunt. 'similia coll. Bött. L. Tac. p. LXXVIII.' Gron. et tamen nuper aliquis adeo corrigere tentavit *hordei vina*, male acceptus ab Elsnero in Spec. Crit. p. 80. Ern. '*pavent. aliique et* St. *bellantibus* Vs.'

4. *quam longe*] ab his verbis usque ad c. 16 verba *solent et subterraneos specus aperire* est lacuna in T. Ern.

6. *inter obsides puellae quoque*] igitur ad Germanos referam, quod generatim a Suetonio scriptum, in Augusto c. 21: *a quibusdam novum genus obsidum feminas exigere tentavit, quod negligere marium pignora sciebat.* etsi cur id Tranquillo novum? Romani ipsi virgines obsides Porsenae olim dederunt, interque eas Cloeliam. Athenaeus id primum inventum Cleonymo Spartano vult, parum vere, 13 28. *ἐμοὶ γὰρ*, inquit, *κατὰ φύσιν δοκεῖ πεποιηκέναι Κλεώνυμος ὁ Σπαρτιάτης, πρῶτος ἄνθρωπος εἰς ὁμηρίαν λαβὼν παρὰ Μεταποντίνων γυναῖκας παρθένους τὰς ἐνδοξοτάτας καὶ καλλίστας διακοσίας*, ubi discis Metapontinos, immo credo ceteros Italiae populos, habuisse antiquitus hunc morem. Lips.

7. *sanctum aliquid et providum*] i. e. divinum et futura praesentiens. sanctitatem pro divinitate, maiestate dici, ad Suetonium dictum, Caes. 6. Ern.

8. *nec consilia earum*] hocne supererat? heu ipsos parum firma mente, qui eam quaesivere apud amentem sexum! et tamen adeo vera Taciti adfirmatio, ut Plutarchus narret consultationibus omnibus apud Celtas (ita Germanos Graeci vocant) de pace deque bello feminas adhiberi, et lites cum foederatis aut sociis populis exortas earum interventu decidi. verba ipsa in re parum credibili dabo. in libello de virtutibus mulierum p. 246: *ἐκ τούτου διετέλουν*, inquit, *περί τε πολέμου καὶ εἰρήνης βουλευόμενοι μετὰ τῶν γυναικῶν, καὶ τὰ πρὸς τοὺς συμμάχους ἀμφίβολα δι' ἐκείνων βραβεύοντες.* Lips. 'H. 5 25: *honestius principes Romanorum, quam Germanorum feminas tolerari.*'

9. *Veledam*] de qua multa noster H. 4 61 et 65, '5 22 et 24,' quam captivam et in triumpho postea ductam colligas ex Statio Silv. 1 4 89: *non vacat Arctoas acies Rhenumque rebellem captivaeque preces Veledae.* qui nomen tamen id corripit; cuius germanam scripturam fuisse censeo *Weldam.* huic successit in dignatione et divinatione *Gauna*, sub Domitiano celebris. Dio in fragm. XLIX (67 5): *καὶ Γαύνα παρθέ-*

plerosque numinis loco habitam. sed et olim Auriniam et compluris alias venerati sunt, non adulatione, nec tanquam facerent deas.

9 Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant. pars Suevorum et Isidi sacrificat: unde causa et origo peregrino sacro, parum comperi, nisi quod signum ipsum in modum liburnae figuratum

νος μετὰ τὴν Βελήδαν ἐν τῇ Κελτικῇ θειάζουσα. addit ad Domitianum venisse et praemiis ab eo affectam. quae ipsa ex Dione Suidas (tacito nomine, ut solet) in voce θειάζουσα. Lips.

1. *Auriniam*] F liber *Fluriniam.* putem fuisse *Aluriniam.* quod Iornandes mihi auctor, in rebus Gothicis c. 24, non proprium nomen sed commune omnium sagarum fuisse. *repperit*, inquit, *in populo quasdam magas mulieres, quas patrio sermone Aliorunas ipse cognominat.* de fatidicis autem feminis Germanorum, praeter Caesarem B. G. 1 50, Plutarchum in Mario et Caesare c. 19 p. 121, Strabonem l. 7 p. 294, vide etiam Clementem Stromate 1 p. 131. Lips. *'alii* St.'

'2. *nec tanquam facerent deas* scil. consecratione aliqua, uti Romani, sed divinum aliquid in earum animis inesse putantes. v. H. 4 61: *arbitrantur deas.* male quidam *sed tanquam.*'

4. *Mercurium colunt*] plura igitur ac certiora de religione Germanorum Tacito nota quam Caesari, qui contra scribit 6 2: *deorum numero eos solos ducunt quos vident, Solem, Vulcanum et Lunam; reliquos ne fama quidem acceperunt.* falso. nam noster etiam A. 13 57 scriptum reliquit: *ab Hermunduris diversam aciem Marti ac Mercurio sacratam.* 'H. 4 64: *praecipuo deorum, Marti.*' Paullus Diaconus 1 9 notat Longobardis (ii autem Germani) *Wodam* Mercurium appellari. ego legerim *Wondam* vel *Wonstam*, a lucro scilicet, cui praeest. maioribus quidem nostris ita dictum claret vel ex Mercurii die, qui veteri et gentili appellatione nobis *Wonstdach.* Lips. nempe quicquid noster de diis in Germania cultis dicit, intelligendum, ut infra ait, interpretatione Romana. appellat deos Germanorum nominibus Romanis, similitudine eorum quae de diis tradebantur ductus. id semel monuisse sat erit, idque et ad ceteros deos, Herculem, Martem, Isidem pertinet. Ern.

5. *humanis quoque hostiis*] quod Gallis Germanisque commune; et priscis testatum crebro. illud noto, mansisse eam diritatem etiam inferiori aevo. Procopius, 2 25 de bello Gothico, ait Francos, etsi Christum iam colerent, humanis tamen ad suum aevum hostiis usos. Ditmarus libro 1 Nortmanos et Danos quotannis mense Ianuario dis suis immolasse 99 homines, totidem equos cum canibus et gallis; ab eaque barbarie Henricum aucupem primum eos abduxisse. Lips. '*huius* pro *humanis* P.'

Martem concessis animalibus] non certe Gothi; de quibus Iornandes c. 5: *Martem semper asperrima placavere cultura: nam victimae eius mortes fuere captorum.* Lips. concessa animalia vocat, quibus aliae humaniores gentes sacrificant, humanis victimis litare nefas putantes, ut est. Ern. '*et Martem* K. *concisis* Vs.'

'7. *sacrificant* Vs.'

8. *in modum liburnae figuratum*] qui aliquid sui moris reperire volunt aut caussas rerum incognitarum indagant et nomina, saepe plus vident quam alii, aut quam in re est. in numis subinde vidi antiqua-

docet advectam religionem. ceterum nec cohibere parietibus deos neque in ullam humani oris speciem assimulare ex magnitudine caelestium arbitrantur. lucos ac nemora consecrant, deorumque nominibus appellant secretum illud quod sola reverentia vident. auspicia sortesque ut qui maxime observant. sortium consuetudo simplex. virgam frugiferae arbori decisam in surculos amputant, eosque notis quibusdam

rios videre, quae mei aliorumque oculi non viderent; et physici per microscopia saepe cernunt quae nemo alius. tale quid Tacito sive aliis ista indagantibus accidere potuit. ego lignum informe fuisse crediderim, temere in eam figuram factum in qua Romani liburnae aliquam similitudinem agnoscerent; e qua nihil aliud colligere liceat nisi antiquitatem signi et ruditatem illorum temporum. v. dicta ad 2 3. quis unquam legit originem religionis novae figura statuae esse expressam et significatam? nam *signum* est nihil nisi statua deae, quam Romani Isidem interpretabantur. multae navibus advectae religiones apud Graecos et Romanos: nunquam tamen propterea eius dei vel deae signum in navigii figuram factum. aliud esset, si deae signum liburnae impositum fuisset aut liburnam in humero gestasset. ceterum, ut e sequentibus patet, super ruditate signorum suorum etiam sententias loquebantur. mox edd Spirensis Poggii Puteolani Beroaldi Rhagii *adiectam.* ceteri libri mei *advectam.* Ern.

2. omnes libri habent *assimilare.* ego *assimulare* rescripsi, cum hodie certum sit *assimilare* esse verbum nihili, quod inscitiae librariorum imperitorum debeatur. et illa vera scriptura iam est in vulgatis A. 15 39, 16 17. et ex h. l. quoque proditur in Indice Berneggeri. adde dicta ad Agric. 10. Ern.

3. *lucos ac nemora consecrant*] fatuam religionem, quam Claudianus item iis opprobrat, de laud. Stil. 1 228: *ut procul Hercyniae per vasta silentia silvae venari tuto liceat, lucosque vetusta religione truces et robora numinis instar barbarici nostrae feriant impune secures.* sed et Lucanus apposite, in obsidione Massiliae 3 399: *lucus erat, longo nunquam violatus ab aevo. hic barbara ritu sacra deum, structae diris altaribus arae, omnisque humanis lustrata cruoribus arbos.* bene ergo et merito *religione truces* eos fecit Claudianus, quoniam victimae, imo et homines, ad arbores has (e Lucano hauries) immolatae. ait etiam *robora numinis instar.* illustrabit Tyrius Maximus diss. 38, qui *Celtas excelsam quercum coluisse* ait, *et Iovis nomine sollenniter appellasse.* atque adeo posteriori etiam aevo mansit hic cultus. Luitprandi regis Longobardorum lex est tit. 38 de ariolis: *qui ad arborem, quam rustici Sanctivum vocant, atque ad fontanas adoraverit, aut sacrilegium vel incantationes fecerit, componat medietatem pretii sui in sacro palatio.* Tacitus hunc ipsum ritum saltem indicatum H. 4 14 voluit, cum scripsit Civilem Batavos *specie epularum sacrum in nemus vocasse*; nec putaverim sane *sacri* vocem illic peculiare aut proprium silvae nomen. haec in Germanis merito nos ridemus. sed cur Romani? illi in eadem navi. Plinius de arboribus 12 1 (2): *haec fuere numinum templa, priscoque ritu etiam nunc simplicia rura deo praecellentem arborem dicant.* Seneca ep. 41: *si tibi occurrit vetustis arboribus et solitam altitudinem egressis frequens lucus, illa proceritas silvae et secretum loci et admiratio umbrae fidem numinis facit.* Lips. *solum* P.*

*7. *descisam* K et cod. Longolii. antea *fortesque utique m.* P.*

discretos super candidam vestem temere ac fortuito spargunt. mox, si publice consulatur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse pater familiae, precatus deos caelumque suspiciens, ter singulos tollit, sublatos secundum impressam ante notam interpretatur. si prohibuerunt, nulla de eadem re in eundem diem consultatio; sin permissum, auspiciorum adhuc fides exigitur. et illud quidem etiam hic notum, avium voces volatusque interrogare: proprium gentis equorum quoque praesagia ac monitus experiri. publice aluntur iisdem nemoribus ac lucis candidi et nullo mortali opere contacti; quos pressos sacro curru sacerdos ac rex vel princeps civitatis comitantur, hinnitusque ac fremitus observant. nec ulli auspicio maior fides, non solum apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes: se enim ministros deorum, illos conscios putant. est et alia observatio auspiciorum, qua gravium bellorum eventus explorant. eius gentis cum qua bel-

* 1. *temere*] *tenent* H. *temere* St: sed cf. *Roth*. p. 16. *

fortuito] K *fortuitu*, quod non spernam, cum ei centies *fortuito* substitutum hodie constet. v. Oudendorpium ad Suet. Tib. 39. in primis in coniunctione cum alia eiusdem sensus voce reperitur. Cicero Off. 1 29: *temere ac fortuitu*. Ern.

2. *consulatur*] * H St (qui *consoletur*) P * K et edd omnes ante Rhenanum 1533 *consuletur*; quod nescio quare mutatum sit, cum hoc tempus sit in ista structura usitatissimum. *ante focum, si frigus erit; si messis, in umbra*. itaque restitui. ceterum et *consulatur* et *consulitur* rectum foret. Ern. * aliis virgae surculis adnuendi, aliis prohibendi nota incisa, tres tolluntur, non simul, sed unus post alterum; aut omnes prohibebant, aut duo, tertio permittente; aut duo, tertio prohibente, aut omnes adnuebant. *

* 7. *etiam*] *et* P. *

8. *equorum quoque praesagia*] Ditmarus l. 6 Luizicis, qui veterem superstitionem adhuc retinebant, hoc idem praesagium equinum adtribuit, sed diversa paullum forma. *equum*, inquit, *qui maximus inter alios habetur et ut sacer ab his veneratur, super fixas in terram duorum cuspides hastilium inter se transmissorum supplici obsequio ducunt; et praemissis sortibus, quibus id exploravere prius, per hunc quasi divinum denuo augurantur*. Lips. *monitus* vocat ipsa praesagia. id verbum de omni genere significandae voluntatis divinae dici hodie satis notum est. Ern.

* 10. *candi* K. *

11. *pressos*] IFGronovius corrigebat *prensos*, ut aliis locis in hac forma, Diatr. in Stat. c. 9, explicans *iunctos*. sed eam rationem late et bene refellit Marklandus ad Statium p. 18, 19, 20. exemplis Marklandi adde Ovid. Met. 1 124: *pressique iugo gemuere iuvenci*; ubi omnes libri *pressi*, nec verbum *gemuere* aliter patitur. Ern. * cf. *Hand*. Antidiatr. t. 2 p. 139. *

* 13. *sed* deest H St K P. antea *hinnitus ac* Puteolanus. *

15. *conscios* sc. deorum. similiter locutus est Tibullus 1 9 3: *conscia fibra deorum*. Ern.

* *est et aliud genus alia* St. *

lum est, captivum quoquo modo interceptum cum electo popularium suorum, patriis quemque armis, committunt. victoria huius vel illius pro praeiudicio accipitur.

11 De minoribus rebus principes consultant, de maioribus omnes, ita tamen ut ea quoque quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur. coeunt, nisi quid fortuitum et subitum inciderit, certis diebus, cum aut inchoatur luna aut impletur: nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt. nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant. sic constituunt, sic condicunt. nox ducere diem videtur. illud ex libertate vitium, quod non simul nec ut iussi conveniunt, sed et alter et tertius dies cunctatione coeuntium absumitur. ut turba placuit, considunt ar-

*1. *populorum* P. deinde *patriis quoque a.* H.*

6. *pertractentur*] Muretus, Grotius, Acidalius, Boxhornius corrigunt magna cum veri specie *praetractentur* e Graeco verbo *προβουλεύεσθαι*. Suetonius dixit *ante tractare*, Aug. 35: *instituit sibi consilia sortiri semestria, cum quibus de negotiis ad senatum referendis ante tractaret.* sed tamen id verbum alibi in scriptore Romano non reperitur. Ern. *coniecturae *praetractentur* bene *Pass.* verba *ea quoque* opposuit. *principem* H.*

*7. *incidit* ed pr, P, Vs, Kt.*

8. *auspicatissimum*] K et edd Spirensis Poggii Puteolani Rhagii *auspicacissimum*. primus *auspicatissimum* dedit Beroaldus, dubium an e libro, recte tamen. nec enim quisquam illa forma usus est; quae alias analogiae non repugnat, cum et *perspicax* habeamus. sed usus audiendus. Ern.

10. *sic constituunt, sic condicunt*] sunt verba forensia, quae illustrantur a Gronovio Obs. 1 1. vult dicere in rebus forensibus, cum tempus certum constituendum est, ut in vadimoniis et similibus, noctes finiunt, non dies; neque diei apud illos, sed noctis dictio. adde Caesarem B. G. 6 18. mox *nox diem ducere videtur*, est nox prior die, dies sequi noctem, ut Caesar ait. Ern.

12. *nec iussi*] Bambergensis *nec iussu*. Rhenanus in veteri codice legi ait *nec iniussi*. ex quo bene etiam scripseris *nec ut iussi*. Lips. ms quondam Pirckheimeri, dein comitis Arondelii *nec ut iussu conveniunt*. et sic legendum, aut quemadmodum Lipsius, *ut iussi*. hoc est, non tanquam ex lege et imperio, ut ad diem edictum religiosa observatione occurrant; non quasi parentes imperio indicentis vel indicentium, sed velut commodo et arbitrio suo. ut illi advocati Plautini Poen. 3 1 19, qui *liberos homines per urbem modico magis par esse gradu ire censebant*. Gron. nihil aliud fuit in libro unde K editus est, qui habet *iniussi*. ego *ut iussi* edere non dubitavi, quod et Burmannus probabat. habuisse videtur in animo locum Virgilii Aen. 3 236: *haud secus ac iussi faciunt.* paullo post K pro *coeuntium* habet *coetium*. Ern. *nec ut iussi* HSt PVs, i. e. *uti iussi sunt*, constituto tempore.*

*13. *absumitur* St.*

ut turbae placuit] scripsit omnino Tacitus *ut turba placuit*, sua ipsis scilicet. postquam satis frequentes convenisse sibi visi sunt. et habet *τὸ placuit* suam Venerem. sic Livius 33 31: *Antiochum transgressurum in Europam, cum primum*

mati. silentium per sacerdotes, quibus tum et coercendi ius est, imperatur. mox rex vel princeps, prout aetas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis quam iubendi potestate. si displicuit sententia, fremitu aspernantur; sin placuit, frameas concutiunt. honoratissimum assensus genus est armis

12 laudare. licet apud concilium accusare quoque et discrimen capitis intendere. distinctio poenarum ex delicto. proditores et transfugas arboribus suspendunt; ignavos et imbelles et corpore infames coeno ac palude, iniecta insuper crate, mer-

ei res suae placuissent, non dubitabant. 39 30: *ubi satis placuere vires, et iam miles quoque ad delendam priorem ignominiam hostem poscebat.* Velleius 2 112: *ita placebat barbaris numerus suus, ita fiducia virium, ut ubicunque Caesar esset, nihil in se spei reponerent.* Seneca ep. 42: *non minus ausura, cum illi vires suae placuerint.* Statius 2 326 Thebaidos de tauro: *cum profugo placuere tori, cervixque recepto sanguine magna redit.* GRON. recepit *turba* Alemannus. nec dubito melius esse vulgato. ERN. *ut turbae placuit* codd et edd vett omnes, i. e. non ordine quodam et sedibus certis sed ita considunt, uti cuique ex turba placuit. *

1. *tum et*] ex Artolphi codice *tamen* Rhenanus notat. in K, quem a codice Artolphi non diversum puto, est *tñ;* quod Rhenanus legit *tamen*, * uti in P est sine compendio. * mihi videtur esse operarum vitium pro *tũ*. ERN.

2. *prout aetas cuique*] Claudianus hoc etiam in Getico consessu notat, de bello Getico 479: *primosque suorum consultare iubet bellis annisque verendos. crinigeri sedere patres.* LIPS. * P *rex et pr.*, deinde *deus* et *suadentur magis quam iubentur.* *

5. *sin placuit, frameas concutiunt*] adde H. 5 17. ERN.

* 7. *quoque*] St in margine *quemque.* *

10. *corpore infames*] hoc lego de Germanis? feri illi et horridi femineo morbo et mollitie corporis infames? numquam credam, et Quinctilianus certe eos purgat in Declam. 3 16 pro milite, cuius pudicitia tentata a tribuno: *nihil tale novere Germani, et sanctius apud Oceanum vivitur.* scribamus igitur (gratiam mihi age, magna patria) *et torpore infames.* non enim alia mens hic Taciti quam quod ignavos, torpentes, bello inutiles crate imposita merserint. idem in eodem verbo vitium apud Agellium 19 12, in extremo: *omnibus vehementioribus (vehementioris) animi officiis amputatis, in corpore ignavae et quasi enervatae vitae consenescunt.* scribe *torpore.* hoc mihi certum. quatit tamen nonnihil Athenaeus 13 8, qui foedum illud vitium, remotum a me, rursus imponit Germanis. *Κελτοὶ δὲ τῶν βαρβάρων*, inquit, *καίτοι καλλίστας ἔχοντες γυναῖκας, παιδικοῖς μᾶλλον χαίρουσιν, ὡς πολλάκις ἐνίους ἐπὶ ταῖς δοραῖς μετὰ δύο ἐρωμένων ἀναπαύεσθαι.* quem falli tamen scio; nec urtica illa umquam tetigit maiores nostros. Austri et Orientis ista infamia sit; quae ne nunc quidem Septemtriones habitat aut frigidum castumque hunc orbem. haec labefacere conati alii, sed firmavimus in excursu *A.* LIPS. *corpore infames* haud dubie non vitiis omnibus commaculati, ut placet Pichenae, sed detestabilis patientiae. *nescimus ista*, deo gratias, *et sanctius vivitur ad Oceanum.* non quod nunquam contigerint contingantve, sed quod raro, raroque sint impu-

gunt. diversitas supplicii illuc respicit, tanquam scelera ostendi oporteat, dum puniuntur, flagitia abscondi. sed et levioribus delictis pro modo poena: equorum pecorumque numero convicti multantur. pars multae regi vel civitati, pars ipsi qui vindicatur vel propinquis eius exsolvitur.

Eliguntur in iisdem conciliis et principes, qui iura per pagos vicosque reddunt. centeni singulis ex plebe comites,
13 consilium simul et auctoritas, assunt. nihil autem neque publicae neque privatae rei nisi armati agunt. sed arma sumere non ante cuiquam moris quam civitas suffecturum pro-

nita. sic Aelianus V. H. 2 31 disputat ὅτι μηδεὶς τῶν βαρβάρων ἄθεος. hoc satis ad Fabium cum Tacito in concordiam redigendum. nam illa Salinerii *nimis addictos* et *gentes eo nomine infames cum flagitioso contendi*, vana sunt et intolerabilia, denique Germaniam ignorantis. nec vero militem stupraverat tribunus, sed in conatu stuprandi a milite occisus erat. GRON. *'informes* St.'

'1. H *illud* manu priore, paullo ante *insuper et cr.*'

3. *poena*] sic scribendum esse res ipsa docet et vidit Acidalius. syllaba ultima in vulgato *poenarum* adhaesit e sequentibus verbis, ut alias in Tacito factum aliquoties notavimus. forte tamen fuit *poenae*, quod eodem redit. ERN. 'vulgatam Passovius bene explicat: „ut poena levior graviorve, ita equorum pecorumque numerus minor vel maior." *levioribus delictis* sunt ablat. absoluti; v. *Bött.* L. Tac. p. 341. de discrimine vocum *scelus*, *flagitium*, *delictum* cf. *Doederl.* Synon. II p. 139 sqq.'

6. *qui iura — reddunt*] in alia verba et sententiam it Bambergensis liber, *qui vita — excellunt*. sed non avellor a vulgata. LIPS. sic et ms Arundelianus. elegantius deinde foret *reddant*; et sic Tacitum dedisse puto. eliguntur enim ut reddant, non ii qui reddunt: illud est *qui reddant*. et saepissime in talibus peccavere librarii inscitia latini sermonis, qua etiam vulgo hodie sic peccant. ERN.

7. *centeni singulis*] hoc est quod in lege Alamannorum prisca lego t. 36: *conventus autem, secundum consuetudinem antiquam, fiat in omni centena, coram comite, aut suo misso, et coram centenario ipsum placitum fiat.* ERN.

9. *armati agunt*] quem eundem morem Graecis priscis fuisse, eosque solitos σιδηροφορεῖσθαι, Thucydides notavit 1 6. idemque de Gallis Livius 21 20: *in his nova terribilisque species visa est, quod armati (ita mos gentis) in consilium venerunt.* quin convivia etiam Germani adibant in armis. Tacitus hoc ipso libro c. 22: *tum ad negotia, nec minus saepe ad convivia procedunt armati.* Athenaeus 4 13 famulos adstitisse vel adsedisse convivantibus iis vult, cum scuto lancea et iustis armis. καὶ οἱ μέν, ait, τοὺς θυρεοὺς ὁπλοφοροῦντες ἐκ τῶν ὀπίσω παρεστᾶσιν, οἱ δὲ δορυφόροι κατὰ τὴν ἀντικρὺ καθήμενοι κύκλῳ καθάπερ οἱ δεσπόται συνευωχοῦνται. denique templa ipsa adiere armati. Panegyristes: *nec maiores vestri templa ingrediebantur nisi armati.* LIPS.

10. *quam civ. suff. probaverit*] intellige, quam civitas eum probaverit ut suffecturum armis gerendis ac tuendis. sed mihi locus vix sanus videtur. conieci *quam civitati se maturum probaverit.* ERN. 'v. *IFGron.* Obss. p. 500 (ed Platn.). *probaverat* St.'

baverit. tum in ipso concilio vel principum aliquis vel pater vel propinquus scuto frameaque iuvenem ornant. haec apud illos toga, hic primus iuventae honos; ante hoc domus pars videntur, mox rei publicae. insignis nobilitas aut magna patrum merita principis dignationem etiam adolescentulis assignant: ceteris robustioribus ac iam pridem probatis adgregantur. nec rubor inter comites aspici. gradus quin etiam

1. *concilio*] sic edidi, latinitate iubente, et addicente K et veteribus omnibus. recentiores quaedam male *consilio*. sed ms Arundelianus et edd ante Rhenanum *exceptis KP* addunt *eum* post *tum*; quod sequens deinde *iuvenem* non patitur, nisi hoc deleas. K habet *cum* pro *tum*; quae verba saepe confusa. atque hinc *eum* natum videtur. deinde pro *vel pater* codex Artolphi *vel ipsi*. Ern. *deinde K *propinquis*.*

2. *scuto frameaque*] originem moris vides avis nostris ad insaniam amati, equites creandi. fallor, aut tangit eumpse Diaconus in Longobardicis 1 15 (23): *scitis non esse apud nos consuetudinem ut regis filius cum patre prandeat, nisi prius a rege gentis exterae arma susceperit.* adde, si lubet, caput sequens. Lips.

**nec apud* K.*

*3. *domus*] cf. G. 25: *cetera domus officia uxor ac liberi exsequuntur.**

6. *ceteris*] lege *ceteri*. statim liber vetus *aggregant*, non *aggregantur*. quod Taciti et veterum phrasim olet. Lips. frustra Lipsio obloquuntur in *ceteri* Pichena Salinerius et alii. nam si de iisdem haec intelligenda forent, sensusque, et hos, quamquam principibus dignitate pares, tamen aliorum comites fieri, deberet esse *ceterum*, non *ceteris*. tum res non patitur. si principum loco sunt et habentur, quomodo aliorum comites fiant? immo ipsi comitatum habent; unde apparet eos principum numero haberi, nec ex ulla alia re. et clarum est discrimina equitum tradi. alii ipsi principes, alii principum comites. in hac evidentia *ceteri* rescribere non dubitavi; probavitque Gebanerus in Diatr. de comitatu principum Germ. 1754. et imitatus me est Broterius. obfuit sequens dativus, ut supra c. 12 genitivus, praecedenti verbo. *aggregantur* omnes mei. Ern. *Orellius aliique *dignationem* hic activa significatione, coll. Liv. 10 7 et Suet. Calig. 24, dici putarunt, i. e. nobilitate aut patrum meritis insignes, etiamsi adolescentuli adhuc sint, comitibus a principe adduntur, quum hoc honore robustiores tantum et iam pridem probati ornari soleant. sed *dignationem assignare alicui* sic dici non potest, atque nimis obscure dictum est, quum quae sit illa dignatio principis, ex sequentibus divinare tantum aliquo modo possis. redeundum videtur ad veterem explicationem, ut *dignatio principis* passive intelligatur, coll. H. 1 69: *dignationem Caesaris*. G. 26: *secundum dignationem*. et H. 1 30: *desertores — imperium assignabunt*. sententia haec est: Adolescentuli etiam si nobiles sunt honorem principatus nanciscuntur, sed ad ceteros tum demum si robustiores ac iam pridem probati sunt hic honor defertur i. e. ceteris se aggregant robustioribus, coll. Curt. 4 5: *aggregant se Amphotero*. tres sunt principatus caussae: nobilitas, robur, gloria. iam de honore comitatus exponere incipit: *nec - -.**

7. *rubor*] licet suspicari Tacitum dedisse *rubori*, et ultimam literam a sequente absorptam. nam haec est forma legitima, et Tacitus alibi sic locutus est. A. 11 17: *nec patrem illi rubori*. 14 55: *unde etiam rubori mihi est*. vulgata defendi potest ex eo quod etiam *pudor est* dicitur apud Ovidium pluribus lo-

et ipse comitatus habet, iudicio eius quem sectantur; magnaque et comitum aemulatio, quibus primus apud principem suum locus, et principum, cui plurimi et acerrimi comites. haec dignitas, hae vires, magno semper electorum iuvenum globo circumdari, in pace decus, in bello praesidium. nec solum in sua gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat: expetuntur enim legationibus et muneribus ornantur et ipsa plerumque fama bella profligant. cum ventum in aciem, turpe principi virtute vinci, turpe comitatui virtutem principis non adaequare. iam vero infame in omnem vitam ac probrosum superstitem principi suo ex acie recessisse. illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriae eius assignare praecipuum sacramentum est. principes pro victo-

cis. igitur sine libris nil mutem. Ern. '*robur* H, *robor* St, deinde pro *quin* St *quinque.*'

'1. *et* deest ed pr, P, Vs, Kt.'

2. *quibus*] Acidalius malebat *cui;* quod praeferrem et ipse, si libri addicerent. in primo comitum gradu plures possunt intelligi. similiter Tiberius tres classes comitum suorum faciebat, auctore Suetonio c. 46; nec propterea in primo gradu unus tantum. Ern.

'3. *principium* H, in margine, et P.'

4. *electorum*] ms Artolphi K *et electorum.* videtur fuisse *et lectorum;* quamquam et alterum probum. nec copulam hic spernam, nam et mox distinguit utrumque, *si numero ac virtute comitatus emineat.* infra *bella profligant,* v ad H. 2 4. Ern. 'H post verba *haec dignitas, hae vires* punctum habet, ita ut illa ad antecedentia referantur, infinitivus *circumdari* autem subiectum sit eiusque praedicatum verba *decus* et *praesidium.* sed sententia male procedit; languet additamentum: *magno semper — praesidium. haec* et *hae* ad antecedentia referuntur quidem, sed repetitur sententia prius posita aliis verbis. similium periodorum exempla vide apud *Schoemannum* ad Isaeum p. 187. cf. G. 35: *id praecipuum - - assequuntur.* deinde *cuique* deest K.'

11. *adaequare*] edd Spirensis Puteolani Poggii Rhagii Beroaldi *aequare.* Ern.

'12. *superstitē principe* H, sed lineola super *e* inducta.'

14. *praecipuum*] liber scriptus *principum.* Lips. hoc ita observant, ut religiosius non possent, si primum ac praecipuum caput sacramenti, quo rogati sunt, quoque se principibus devovere vitam, fuisset. male liber ille qui *principum.* id enim foret, quo principes quasi a populo rogati essent, non a principibus clientes. Gron. *principum* etiam ed Spirensis et post ceterae ante Rhenanum. sed K 'et P' *praecipuum* ea verba et alibi permutata vidi in Taciti libris aliisque. etiam *princeps* et *praeceps* permutari solent. *praecipuum sacramentum* verum puto. neque tamen verum quod Gronovius ait, *principum sacramentum* esse quo ipsi a populo rogati essent, quod populo praestitissent. vir summus non meminerat tum apud Livium occurrere *sacramentum consulis* h. e. quo milites consuli obstringuntur s. quo consul milites sibi obstringit. atque etiam apud Tacitum haec forma non uno loco. ut H. 1 76 *sacramentum*

ria pugnant, comites pro principe. si civitas in qua orti sunt longa pace et otio torpeat, plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes quae tum bellum aliquod gerunt, quia et ingrata genti quies, et facilius inter ancipitia clarescunt, magnumque comitatum nonnisi vi belloque tueare. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. nam epulae et, quanquam incompti, largi tamen apparatus pro stipendio cedunt. materia munificentiae per bella et raptus. nec arare terram aut exspectare annum tam facile persuaseris quam vocare hostes et vulnera mereri. pigrum quin immo et iners videtur sudore acquirere quod possis sanguine parare.

15 Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno ciboque, fortissimus quisque

Othonis, 2 55 *sacramentum Vitellii.* Ern.

*3. *ultra* K.*

5. *clarescunt*] sic K *H St;* quam scripturam rursus induxit Rhenanus. *et ut clarescant* Puteolanus Rhagius Beroaldus. at Spirensis et *P et* Poggius *et facilius - clarescant;* quod non spernam, quia etiam sequitur *tueare*, quod idem est ac *tueantur.* hinc etiam apparet unde *ut* natum sit. non intelligebant unde coniunctivus penderet. Ern. *tueantur*] scriptus *tueare.* Lips. haud dubie *tueare* elegantius; et sic etiam habetur in Arondeliano. ipse Tacitus A. 6 8: *abditos principis sensus exquirere inlicitum, anceps; nec ideo adsequare.* hoc opusculo c. 36: *inter impotentes et validos falso quiescas.* Gron. *tueare* etiam edd Spirensis Poggii Puteolani Beroaldi. Groslotio placebat *tutantur.* Ern.

6. *bellatorem equum*] genus loquendi illustrat Bronkhusius ad Tibullum p. 202. Ern.

7. *epulae et q.*] ita edidit Rhenanus a. 1533. ita et K. sed ed Spirensis et sequentes *epulae et convictus quanq.* Ern.

10. *exspectare annum* i. e. dum maturae sint fruges, quas severis, ut inde habeas victum. *v. *Walch.* ad T. Agr. p. 337.* *vocare hostes* et *vulnera mereri* sunt phrases Virgilianae. illam ad H. 4 80 illustravimus. haec est fortiter pugnare, ubi acerrima pugna est, unde sine vulnere vix discedas. similiter Silius 4 141: *petere vulnus* et *invenire.* Ern. **hostem* HStPKVs. v. *Bött.* L. Tac. p. 430.*

*12. *quae* P.*

13. *non multum venatibus*] pugnam cum Caesare hic video, imo cum usu et ratione. Caesar ait B. G. 6 21: *vita Germanorum omnis in venationibus atque in studiis rei militaris consumitur.* iterum de Suevis 4 1: *multum sunt in venationibus.* usus etiam et ratio suadent gentes acres, feras, ubi silvarum copia, venatui addictas. nec aliter in hac ipsa gente hodie. pacem vera emendatio faciet: *quoties bella non ineunt, multum venatibus*, negatione eiecta, quae haud dubie male geminata et petita e prioribus verbis. Lips. recte nugantur Salinerius et Colerus, qui Lipsio obloquuntur. Ern. **Longolius, Passovius, Hessius* negationem defendunt. bene. St *ornatibus.**

per otium transigunt] benignior huius otii apud Aelianum est interpretatio V. H. 10 14. *Σωκράτης ἔλεγεν ὅτι ἡ ἀργία ἀδελφὴ τῆς ἐλευθερίας ἐστί, καὶ μαρτύριον ἔλεγεν ἀνδρειοτάτους καὶ ἐλευθε-*

ac bellicosissimus nihil agens, delegata domus et penatium et agrorum cura feminis senibusque et infirmissimo cuique ex familia: ipsi hebent, mira diversitate naturae, cum iidem homines sic ament inertiam et oderint quietem. mos est civitatibus ultro ac viritim conferre principibus vel armentorum

ριωτάτους Ἰνδοὺς καὶ Πέρσας, ἀμφοτέρους δὲ πρὸς σχηματισμὸν ἀργοτάτους εἶναι· Φρύγας δὲ καὶ Λυδοὺς ἐργαστικωτέρους, δουλεύειν δέ. Plutarchus Lycurgo c. 24 p. 117: *καὶ γὰρ ἕν τι τοῦτο τῶν καλῶν ἦν καὶ μακαρίων ἃ παρεσκεύασε τοῖς ἑαυτοῦ πολίταις ὁ Λυκοῦργος, ἀφθονίαν σχολῆς·* quibus interdixerat artibus sordidis, et pecuniae quaerendae nulla erat cura, et agrum colebant Ilotes. itaque Laco quidam Athenis *πυθόμενός τινα δίκην ἀργίας ὠφληκότα*, rogat proximos *δεῖξαι αὐτῷ τίς ἐστιν ὁ τὴν ἐλευθερίας ἑαλωκὼς δίκην.* Cicero de Orat. 2 2: *mihi liber non videtur, qui non aliquando nihil agit; in qua permaneo sententia, meque, cum huc veni, hoc ipsum nihil agere et plane cessare delectat.* Gron. *transigere* absolute dici, intellecto substantivo, quod negabat Colerus, ipse Tacitus doceat, qui modo *transigere bella* dixit, modo *transigere* eodem sensu, intell. bella. Ern.

3. *ipsi hebent: mira*] expressi F scripturam, nec quin ea germana sit dubitaveris. vulgati *ipsi habent miram diversitatem.* Lips. eadem scriptura K 'St et H, si *Sellingii* silentio fides', iam prodita a Rhenano, qui tamen non induxit in textum. ed Spirensis *ipsi habent mira div.* unde Puteolanus 'Vs' fecit *habent miram diversitatem.* ita unus error peperit alterum. *diversitas naturae* est quasi repugnantia: nam *diversa* apud Tacitum saepe contraria. Ern. 'P *habitant*, deinde, cum Vs, *oderunt.* K *iisdem.*'

5. *ultro ac viritim conferre*] imminutum locum esse res et sermo ipse clamant. Rhenanus ex vestigiis, ut ait, libri *ultro equitium conferre.* et scio vocem equitii probam, Iurisconsultis usurpatam; et morem ipsum in Armeniis etiam obtinuisse, qui equos regi alebant in tributum. Xenophon id me docuit 4 5 de expeditione Cyri. at ne sic quidem pendentia verba firmaveris, quae sequuntur. an equitium armentorum dices? an frugum? ridiculum. mihi nota excidisse videbatur x, quae decimam significat vel decimas, sicut eadem geminata, xx, vigesimam, in lapidibus saepe. scribesque meo sensu *ultro ac viritim* x *conferre.* quin mos quidem ille etiam hodie obtineat apud plerosque, de conferendis decimis in nobilitatis usum, negari non potest. vel explere etiam possis *vel frugum, quod pro.* Lips. brevitas Taciti haudquaquam sollicitanda. talia sunt Varronis RR. 3 16. *si ex alvo minus frequenter evadunt ac subsidit aliqua pars, suffumigandum et prope apponendum bene olentium herbarum, maxime apiastrum et thymum.* et Horatii Serm. 2 6 83: *neque illi sepositi ciceris nec longae invidit avenae.* Aelianus V. H. 11 5: *τούτοις ἐπιβουλεύοντες Δελφοὶ εἰς τὰ κανᾶ, ἔνθα ἦν αὐτοῖς ὅ τε λιβανωτὸς καὶ τὰ πόπανα, ἐνέβαλον τῶν ἱερῶν χρημάτων λάθρα.* idem de animal. 5 13: *εἰ δὲ αὐτῇ παρὰ δόξαν γένοιτο τὸ τοῦ πνεύματος, ὄψει φέρουσαν λίθον ἑκάστην ἄκροις τοῖς ποσίν.* Appuleius met. 5: *sic ille novae nuptae precibus veniam tribuit, et insuper quibuscunque vellet eas auri vel monilium donare concessit.* ipse Tacitus A. 15 53: *tribuni et centuriones et caeterorum ut quisque audentiae habuisset, accurrerent trucidarentque.* Gron. liber ille Rhenani, quem Artolphi codicem vocat, est is quem ego K vocavi. in hoc autem exemplo, mundo illo et bene conservato, non est *ac virium* sed *ac iurium*; quod est sine dubio natum e *viritim.* locum cor-

vel frugum, quod pro honore acceptum etiam necessitatibus subvenit. gaudent praecipue finitimarum gentium donis, quae non modo a singulis sed publice mittuntur, electi equi, magna arma, phalerae torquesque. iam et pecuniam accipere docuimus.

16 Nullas Germanorum populis urbes habitari satis notum est; ne pati quidem inter se iunctas sedes. colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. vicos locant non in nostrum morem, connexis et cohaerentibus aedificiis: suam quisque domum spatio circumdat, sive adversus casus ignis remedium, sive inscitia aedificandi. ne caementorum quidem apud illos aut tegularum usus: materia ad omnia utuntur informi et citra speciem aut delectationem. quaedam loca diligentius illinunt terra ita pura ac splendente ut picturam ac lineamenta colorum imitetur. solent et subterraneos specus aperire, eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemi

ruptelae fecit inversio primae syllabae, qua nil frequentius est in edd priscis, ut saepe ex ed Taciti prima indicavi. Ern. *principibus aliquid* Vs. deinde *exceptum* P.*

*3. *a* deest H, quae erat coniectura *Perizonii.**

sed] K * St P * *sed et*. Ern.

*6. *populos* Vs, *nullos-populos* P, deinde 8 KP *longant* et 11 K *insticia*; de re v. *UBeckerum*, Annott. et Excurs. ad T. Germ. c. 1-18, p. 84 sqq.*

9. *in n. morem*] ms Arundelianus *nostro more*. Ern.

15. *imitetur*] ed Seb. Gryphii *Rhenani (1533) Aldi* *invitet*; vitio operarum, ut opinor. tum veteres edd fere *liniamenta*. Ern. * *et splendente* ed pr, Puteolanus.*

specus aperire] idem Pomponius Mela de Sarmatis 2 1: *atque ob saeva hiemis adsiduae demersis in humum sedibus, specus aut suffossa habitant*. Xenophon de frigida Armeniorum regione, Exp. Cyri 4 5: *αἱ δ᾽ οἰκίαι ἦσαν κατάγειοι, τὸ μὲν στόμα ὥσπερ φρέατος, κάτω δὲ εὐρεῖαι. αἱ δὲ εἴσοδοι τοῖς μὲν ὑποζυγίοις ὀρυκταί, οἱ δὲ ἄνθρωποι κατὰ κλίμακας κατέβαινον. ἐν δὲ ταῖς οἰκίαις ἦσαν αἶγες, βόες, ὄϊες, ὄρνιθες καὶ τὰ ἔκγονα τούτων.* frustra autem originem stubarum (ita Ditmarus et illa aetas appellant) petunt istinc: quid enim simile? quae tamen antiquae, et nisi fallor, Iuliano intellectae in Antiochico post initium, ubi de Lutetia urbe: *ἐθάλπετο δὲ τὸ δωμάτιον οὐδαμῶς, οὗπερ ἐκάθευδον, ὅνπερ εἰώθει τρόπον ὑπὸ τοῖς καμίνοις τὰ πολλὰ τῶν οἰκημάτων ἐκεῖ θερμαίνεσθαι.* quamquam et Romanos aevo Senecae nescio quid tale commentos reperio, effectu quidem pari cum stubis, non prorsus forma. Seneca de Providentia c. 4: *quem specularia semper a flatu vindicarunt, cuius caenationes subditus et parietibus circumfusus calor temperavit*. quod fieri solitum per ambientes quosdam tubos. idem ep. 91 (90): *quaedam nostra demum prodisse memoria scimus, ut speculariorum usum, ut suspensuras balneorum et impressos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor, qui ima simul et summa foveret aequaliter*. quos tubos vidisse et notasse me in ruinis balnearum Romae probe memini. ceterum quod

et receptaculum frugibus, quia rigorem frigorum eiusmodi locis molliunt. et si quando hostis advenit, aperta populatur, abdita autem et defossa aut ignorantur aut eo ipso fallunt quod quaerenda sunt.

17 Tegumen omnibus sagum fibula aut, si desit, spina consertum: cetera intecti totos dies iuxta focum atque ignem agunt. locupletissimi veste distinguuntur, non fluitante, sicut Sarmatae ac Parthi, sed stricta et singulos artus exprimente. gerunt et ferarum pelles, proximi ripae negligenter, ulterio-

hic legitur *fimo onerant*, in Bambergensi est *fimo operiunt*. Lips. sic et ms Arundelianus. vix credam Tacitum eodem versiculo scripsisse *aperire* et *operiunt*. sed illud huic inducendo locum fecisse videtur. Ern. * St *ornant*, antea *operire* P, *suffugiumque* P et Vs.*

2. *populatur*] K *populatio*. Ern. * et *ignoranter*. *

5. *spina*] cur spina proprie et quaesite? an non aptius *pinna?* sive e pisce sive e ligno, aut alia materie fuit. certe hodieque ita a tenuibus aut sordidis factitatur. Lips. immo *spina* rudibus hominibus erat in locis incultis pro fibula. sic Achaemenidi apud Virgilium Aen. 3 594 *consertum tegmen spinis* tribuitur. Ern. * *si ea desit* P. de re v. *UBeckerum* l. l. p. 94 sqq. *

7. *fluitante*] proprium et elegans verbum de vestitu laxo, sinuosoque. v. Gronov. Obs. 2 7. Ern.

8. *stricta et singulos artus exprimente*] exprimit vero egregie vestitum hunc nostrum, qui a nobilitate Germanica diffusus non dubie per Europam. describit et Sidonius eleganter, in Paneg. Maioriani v. 243: *strictius assutae vestes procera coercent membra virum; patet iis arctato* (al. *altato*) *tegmine poples.* pars tamen etiam quaedam Germaniae olim in laxis vestibus, Sarmatico ritu, sive braccis. Lucanus Batavis et Vangionibus hoc tribuit 1 430: *et qui te laxis imitantur, Sarmata, braccis, Vangiones Batavique truces.* quamquam de plebe id tantum ceperim. ceterum ad adstrictas et Sidonii verbo assutas Germanorum vestes facit Dionis locus 49 36, me quidem interprete; ubi Pannonios dictos affirmat, ὅτι τοὺς χιτῶνας τοὺς χειριδωτοὺς ἐξ ἱματίων τινῶν ἐς πάννους ἐπιχωρίως πως καὶ κατατέμνοντες καὶ προσαγορεύοντες συρράπτουσι: *quod tunicas manuleatas ex centonibus quibusdam et pannis* (*ita appellant*) *patrio more conscindunt et coaptant.* certum mihi est describi nostram tunicam, quam etiam nunc ab istis pannis *pantrock* vocamus, veterum Germanorum et Pannonum ipsam vestem. ea sane, quod Dio ait, e variis panniculis, praeter Romanum et Graecum morem, ad singula membra aptata. Lips. K *arctus.* et sic semper. Ern.

9. *proximi ripae negligenter, ulteriores exquisitius*] si vera lectio haec, quam certe libri omnes exhibent, sensus est: proximi ripae Rheni utuntur illi quidem pellibus ad vestitum, sed nullo delectu, nullo ornatu, quia commercia habent cum provinciis Romanis eoque utuntur vestibus melioribus ad modum provincialium. at remotiores a Rheno, quia aliis vestibus carent, quas e commerciis cum nostris provinciis habeant, in pelliceo vestitu artem et cultum adhibent. sic explicat Berneggerus. at Muretus Carrio (Antiq. Lect. 3 2) aliique adverbia transponunt sic: *proximi ripae exquisitius, ulteriores negligenter.* mihi vulgatum placet. nam sequentia haud dubie pertinent ad exquisitiorem e pellibus cultum, et ad posteriori loco positos h. e. ulteriores. quod intellexit Cluverius,

res exquisitius, ut quibus nullus per commercia cultus. eligunt feras, et detracta velamina spargunt maculis pellibusque beluarum quas exterior Oceanus atque ignotum mare gignit. nec alius feminis quam viris habitus, nisi quod feminae saepius lineis amictibus velantur, eosque purpura variant, partemque vestitus superioris in manicas non extendunt, nudae brachia ac lacertos. sed et proxima pars pectoris patet,
18 quanquam severa illic matrimonia, nec ullam morum partem magis laudaveris. nam prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui non libi-

qui tota membra permutabat, *ulteriores negligenter, quibus proximi-ripae exquisitius eligunt feras*; quod est vim facere. et quam frigidum foret *exquisitius eligere.* illud *exquisitius* explicatur sequentibus. adde dicta nota proxima. Ern. **negligentius* H a manu prima.*

2. *spargunt maculis pellibusque*] suspectus mihi locus. nec sat scio quomodo detractas feris pelles sparserint maculis et pellibus aliis piscium. an Tacitus ipse haec parum intellexit? an *maculae* vox non sine macula? ego de mastrucis aliquid libens supposuissem, si velificata mihi libri alicuius aura. Isidorus 19 23: *mastruca vestis Germanica ex pelliculis ferarum.* Prudentius in Symm. 2 698: *mastrucis proceres vestire togatos.* Cicero fragmento pro Scauro Sardis etiam tribuit: *Sardorum mastruca tentavit.* ceterum non dubium quin duplici ornatu eos usos Tacitus velit, sive e feris sive e piscibus. Iustinus 2 2 clarius paullo idem tradidit de Scythis: *lanae iis usus ac vestium ignotus. pellibus tantum ferinis aut marinis vestiuntur.* Lips. in verbis *spargunt maculis* non haeream. ars est pelles, v. c. albas, nigris maculis variegare; quod hodie quoque fieri apud nos vidi. istis rudibus temporibus forte factum adsutis alius coloris segmentis. mastruca sordidior est quam ut ei exquisiti vestitus nomen conveniat. pelles porro belluarum, quas exterior Oceanus gignit atque ignotum mare, non intelligam de piscibus. pelles quis tribuat piscibus? et durae piscium membranae quomodo vestibus aptae? locus Iustini e vitioso libro sumtus est. boni libri habent *murinis*, quod verum est. immo intelligendae pelles transmarinarum ferarum, quales hodie zibellinae. tales pelles a Suionibus potuerunt accipere, qui Oceanum accolebant, et per quos etiam Romani postea eas pelles accepere. v. Voss. ad Catull. p. 190. ubi de zibellinis digna lectu. Ern. cf. *Lobeck.* ad Sophoclis Aiac. p. 360 *et *Walch.* ad T. Agr. p. 316.*

5. *lineis*] Plinius 19 1: *iam quidem et transrhenani hostes vela e lino texunt, nec pulchriorem aliam vestem eorum feminae novere.* ligerae igitur feminae, nec tamen solae. bene ait *saepius.* Diaconus in viris agnoscit, 4 7 (23): *vestimenta eis* (de priscis Longobardis ait, indubie Germanis) *erant laxa et maxime linea, qualia Angli-Saxones habere solent, ornata institis latioribus, vario colore contextis.* sed profecto quae hic de variegatis latisque institis dicit, nos qui vidimus, scimus etiam nunc proprium amictum esse Germanicarum mulierum. Lips. *antea *aliis* P. *eosque et p.* Vs. deinde T *et lacertos.**

8. Tacitus, cum quae antea dicuntur suspicionem faciant de feminarum Germanarum paullo licentiore vita, bene se corrigit, addens: sed pudicitia illaesa, matrimonia sancta.

dine sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur. dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. intersunt parentes et propinqui, ac munera probant, munera non ad delicias muliebres quaesita, nec quibus nova nupta comatur, sed boves et frenatum equum et scutum cum framea gladioque. in haec munera uxor accipitur, atque in vicem ipsa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, haec arcana sacra, hos coniugales deos arbitrantur. ne se mulier extra virtutum cogitationes extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur venire se laborum periculorumque sociam, idem in pace, idem in praelio passuram ausuramque. hoc iuncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denunciant. sic vivendum, sic pereundum: accipere se quae liberis inviolata ac digna reddat, quae nurus acci-

*1. *libidine - ambiuntur*] *ambiunt* H. zeugma est; ex *ambiuntur* activum aliquod est eliciendum, *quaerunt, expetunt*. v. H. 1 83: *tumultus - initium non cupiditate - -* (sc. excitatum est), *nimia pietas - excitavit.* *

2. illud *marito* abest Bambergensi, et sine fraude. Lips. item ab Arundeliano. sed Venus sententiae perierit, si tollas, etsi salva sententia restet. Ern. * *uxor* deest K. *

3. *delicias muliebres*] intellige monilia, armillas et similia ornamenta exquisitiora; et mox *comatur* accipe pro ornetur, ne de hasta celibari cum Colero cogites. Terentius Heaut. 2 2 11: *dum moliuntur, dum comuntur, annus est.* hinc *incomti* pro horridis, non ornatis; et supra *incomti apparatus*, c. 14. Ern. * *ad muliebres cultus - ornatur* St. *

4. *sed boves*] Pichena suspicatur excidisse vocem, *sed binos boves.* nam infra, ubi haec dona recenset, ait *hoc iuncti boves, hoc paratus equus*. Ern. * *et fr. equum: equum et* P. *

5. *in haec munera*] e Graeco sumta loquendi forma, ἐπὶ τούτοις δώροις. his muneribus datis, sub conditione veluti talium munerum, talis dotis. Ern. * *armorum ipsa* St. verbis *hoc maximum - arbitrantur* Romanorum mores, qui matrimonia arcanis sacris et Deorum coniugalium praesidio firmata susque deque habeant, oblique tangi monet *UBeckerus* l. l. p. 100 sq. *hic archana* et deinde *incipientibus matrimonium* P. *extra bell.* Vs. *

13. *denunciant*] K *P* *renunciant*, ut iam notavit Rhenanus, qui non improbat. frustra. *denunciant* refertur ad ea quae ante dixerat de societate laborum et periculorum; in qua re proprium verbum est *denunciare*, non *renunciare*; quod inde accepit etiam vim minandi. permutata autem et alibi haec verba in libris veteribus. Ern. * *parata arma* K. *

sic vivendum, sic pereundum] pendet ab *denunciant*. *sic* est, eadem lege atque conditione qua maritos. vivendum laboriose, moriendum fortiter. K *sic viventes, sic parientes*, quod accipit Rhenanus. vulgatum verum. Ern. * *pariendum* HP. *

14. vox *digna* non sincera videtur, sed et paullo ante Rhenanus *sic viventes sic parientes* alibi legisse ait. Lips. nisi tamen non mendum hic, sed specimen brevitatis Taciti, qua fit ut vox *liberis* ceu

19 piant rursusque ad nepotes referant. ergo saeptae pudicitia agunt, nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptae. litterarum secreta viri pariter ac feminae ignorant. paucissima in tam numerosa gente adulteria; quorum poena praesens et maritis permissa. accisis crinibus,

bis posita intelligi debeat, et quidem relata ad τὸ *reddat* dandi, ad τὸ *digna* auferendi casu. sensus enim, quae salva et honesta liberis atque iisdem digna (generosae scilicet matris dignum magna indole ac spe filiorum donum) olim restituat, quaeque ab his aliquando sponsis ac speratis suis rursus dotis vicem ferant nurus, et suis filiis, illius nepotibus, pari cura sarta tecta praestent perhibeantque. Gron. K, ed Spirensis ceteraeque ante Rhenanum 1533 *rursus quae* Ern. *involuta* K, *reddant* et *deferantur* P. *inviolata ac digna* per hendiadyn dicuntur. *rursusque* bene defendit *Selling.* p. 15: „Tacitus dicturus erat: uxores accipiunt, ut reddant, et nurus accipiunt, ut reddant; bis tantum acceptionem et traditionem cogitavit.“ tertium *quae* dici quidem potest pendere ab *accipiant* (i. e. ut ea ad nepotes rursus referantur), sed tum oratio mire contorta erit. ex accusativo *quae* pendente ab *accipiant* ad *referantur*, quod codd exhibent et edd usque ad Rhenanum, supplendus est nominativus; cf. Sall. Iug. 14: *quae aut amisi aut — facta sunt.*

1. *septa pudicitia agunt*] Livium imitatur 3 44: *postquam omnia pudore septa animadverterat.* est autem *septa pudicitia* tuta et inexpugnabilis, sive custodiis, sive moribus gentis, sive ingeniis ipsarum. Gron. ms Arundelianus *septae pudicitia*, T *separata.* immo *seperta.* Ern. *Passovius* etiam aliique *septae* receperunt, sed *septa* defenditur eo quod opponitur: *publicatae pudicitiae. ergo* referendum ad ea quae antecedunt: *sic vivendum, sic pereundum* - - *quae inviolata et digna reddat.* pudicitia earum neminis incursionibus aperta, sed strenue clausa.

3. *litterarum secreta*] quare hoc matrimoniis aut pudicitiae intersérit? mireris. nimirum quia et litteris occulte missis corrumpi feminae solent, sicut de ludis et conviviis praeivit, ut eae non sunt. Lips. hoc vult Tacitus: scribere ac per epistolas suspecta secreta fovere atque exercere nesciunt. Suetonius de Nicia (Ill. Gramm. c. 14): *cum codicillos Memmii ad Pompeii uxorem de stupro pertulisset.* notum (ex Plut. Cat. min. c. 24 p. 238) δελτάριον μικρὸν ἔξωθεν εἰσκομισθὲν altercanti cum Catone Caesari, quod ille cum poposcisset, quaerens inde adversario invidiam, Σερουιλίας τῆς ἀδελφῆς ἐπιστόλιον ἀκόλαστον πρὸς τὸν Καίσαρα γεγραμμένον, ἐρώσης καὶ διεφθαρμένης ὑπ᾽ αὐτοῦ, agnovit. Martialis 14 6: *tunc triplices nostros non vilia dona putabis, cum se venturam scribet amica tibi.* centum alii. Gron. mirandum est potuisse viris doctis in mentem venire de scriptura universa. quis ista *secreta* unquam appellavit? *secreta litterarum* per latinitatem nil aliud esse possunt quam *litterae secretae:* hae, nisi forte ubi de Aegyptiorum arcana scriptura sermo sit, nil nisi epistolae furtivae, quarum passim in rebus amatoriis, ut apud Ovidium in Arte Amandi, mentio. Ern. *litterarum* nullam habent notitiam, itaque iis abuti non possunt.

5. *poena praesens*] ad ius et Romanos mores propius in Bambergensi scriptum, *quorum poena parentibus et maritis.* nam maritos solos hic esse arbitros satis crudum. tamen e Tacito non aliter apparet. Lips. consentit Arundelianus. Ern.

accisis crinibus] poena duplex, crines accisi et fustigatio. quam reperio etiam alias usurpatam Ger-

nudatam, coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit. publicatae enim pudicitiae nulla venia: non forma, non aetate, non opibus maritum invenerit. nemo enim illic vitia ridet, nec corrumpere et corrumpi saeculum vocatur. melius quidem adhuc eae civitates in quibus tantum virgines nubunt et cum spe votoque uxoris semel transigitur. sic unum accipiunt maritum quomodo unum corpus unamque vitam, ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas, ne tanquam maritum sed tanquam matrimonium ament. numerum liberorum finire aut quemquam ex agnatis necare

manis in hoc sexu. in Legibus Luitprandi regis Longobardorum haec est in feminas violentas et quae saeviunt aut feriunt, 1 17 5. *publicus, in quo loco factum fuerit, comprehendat ipsas mulieres, et faciat eas dec.ılvare et fustare* (ita lego: vulgo *frustrare*) *per vicos vicinantes ipsius loci.* paullo aliam et magis saevam adulterii poenam tribuit priscis Saxonibus Bonifacius archiepiscopus epistola 19 ad Ethelbaldum Anglorum regem. *in antiqua*, inquit, *Saxonia, ubi nulla Christi cognitio, si virgo in materna domo vel maritata sub coniuge sit adulterata, manu propria strangulatam cremant.* (et addit, quod huc magis facit) *aut cingulo tenus vestibus abscissis flagellant eam castae matronae, et de villa in villam missae occurrunt novae flagellantes, et cultellis pungunt, donec interimant.* Lips. mox ms Arundelianus *verberans agit.* male. Ern. **abscisis* TSt, *adcisis* K.*

2. *enim*] scribam *etiam.* non enim hoc ad adulteras refero, sed ad eas quae adhuc iniuges vulgo tamen se vulgabant. Lips. *enim* accipio pro particula transeundi. nam quod ad pudicitiam publicatam attinet, omnino nulla venia est. sed praeferrem *etiam*, si libri addicerent. Ern. **rupte enim* St, sed in margine *publicate.**

*3. *invenit* T, ed pr, Put, Vs. *maritus invenitur* St.*

4. *saeculum vocatur*] gravis et acuta sententia. Seneca similiter. *desinit esse remedio locus, ubi, quae fuerant vitia, mores sunt.* Lips. K *vocantur*; quod iam notavit Rhenanus. Ern. **vel corrumpi* ed pr. *se seculum* St.*

5. *eae civitates*] inter quas civitates fuisse Erulos reperio; apud quos adeo secundo matrimonio non locus, uti uxor marito mortuo laqueo sese statim iuxta sepulchrum indueret, nisi invisa vivere mallet et infamis. Procopius tradit 2 14 de bello Gothorum. Lips.

*6. *simul* Vs. cf. Agr. 34: *transigite cum expeditionibus.**

8. *ne*] Groslotius ter volebat *nec*, e vetere codice. primo loco facile probem, non reliquis; nisi etiam corrigas *amant:* quod probarem, si libri faverent. Ern. **nec longior* Vs. ad *cogitatio* et *cupiditas* supplendum est *sit*, cf. A. 12 40: *ut maior laus compositi* (hostes, v. H. 1 85: *compositi*), *vel - venia iustior tribueretur.* H. 4 18: *ut suo militi recens gloria — et hostes — terrerentur.* alia v. apud *Bött.* L. Tac. p. LXXXIV.*

9. *maritum*] in Lipsii tertia est *meritum*, quod, ut in aliis forte, est vitium operarum. in ultima est *maritum*; quod in omnibus meis ante Lipsium est. Ern.

10. *numerum liberorum finire*] v. Lipsium ep. 85 cent. 1 ad Belgas. Ern. **finuere* K.*

ex agnatis] *cf. H. 5 5. *agnatos hic accipies non ἀγχιστεῖς aut συγγενεῖς, sed liberos, qui adnascuntur. etsi mallem omnino scribi *gnatis.* illud autem mirum, Tacitum omittere insignitum illum ritum et peculiarem

flagitium habetur; plusque ibi boni mores valent quam alibi bonae leges. in omni domo nudi ac sordidi in hos artus, in haec corpora, quae miramur, excrescunt. sua quemque mater uberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur. dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas: inter eadem pecora, in eadem humo degunt, donec aetas separet ingenuos, virtus agnoscat. sera iuvenum Venus, eoque inexhausta pubertas. nec virgines festinantur; eadem iuventa, similis proceritas. pares validaeque miscentur, ac robora pa-

Germanis de exploratione liberorum. prolem enim natam ad Rhenum ferebant clypeoque imponebant. si undis abriperetur, notham censebant, si innataret, vere suam. Claudianus in Rufinum 2 112: *et quos nascentes explorat gurgite Rhenus.* Iulianus in epistola 16 ad Maximum: *πάντως οὐδὲ ὁ Ῥῆνος ἀδικεῖ τοὺς Κελτούς, ὃς τὰ μὲν νόθα τῶν βρεφῶν ὑποβρύχια ταῖς δίναις πέμπει, καθάπερ ἀκολάστου λέχους τιμωρὸς πρέπων, ὅσα δ' ἂν ἐπιγνῷ καθαροῦ σπέρματος, ὑπεράνω τοῦ ὕδατος αἰωρεῖ καὶ τῇ μητρὶ τρεμούσῃ πάλιν εἰς χεῖρας δίδωσιν, ὥσπερ ἀδέκαστόν τινα μαρτυρίαν αὐτῇ καθαρῶν καὶ ἀμέμπτων γάμων τὴν τοῦ παιδὸς σωτηρίαν ἀντιδωρούμενος.* meminit et Galenus de sanitate tuenda 1 10, et Nazianzenus carm 49 ad Nicob. v. 142. Nonnus in Dionysiacis 46 55 ab hac caussa Rhenum *ἐλεγχίγαμον* agnominat, velut iudicem vindicemque coniugii: et vidi qui Rheni etymon hinc petendum adseveraret, quasi purgatoris. purus quidem sermone nostro *reyn* dicitur. sed addo Valerium Flaccum 6 336 ad Scythas et ad Phasim hunc ritum (nescio an ex vero) transferre. ita enim ibi quispiam: *subitam saevi duravimus amne progeniem, natosque rudes?* Lips.

4. insignem elegantiam observent tirones in verbo *delegantur.* sumta metaphora ab iis qui creditoribus, omninoque quibus debent, non ipsi solvunt ex arca, sed ad alios amandant, a quibus suo nomine pecuniam accipiant, quod dicitur etiam *solvere per delegationem.* omnino Cicero et elegantissimus quisque tropico huius verbi usu delectatur. vide v. c. Clav. Cic. in h. v. et Gronovium Obs. 1 20. Ern. *ubere* St, qui paullo ante *mirantur.*

5. *dignoscas*] antiquissimi libri *dinoscas,* TP K et ed Spirensis. Ern.

6. *aetas separet ingenuos, virtus agnoscat*] vide, si libet, Obs. nostras 1 4. *separet* est faciat ut separentur: *agnoscat*, faciat ut agnoscantur. Gron. *seperet* K, St qui confirmat etiam distinctionem loci a *Thierschio* propositam (Act. phil. Mon. III 3 p. 464): *donec aetas separet, ingenuos virtus agnoscat.* probaverim.

8. *pubertas*] Isaacus Vossius ad Melam 3 explicat *ἀναφροδισίαν*, quae ibi *pueritia*. pueritiam recte accipit, sed pubertas aliud est, nempe vis iuvenilis generandi. quae sero consumitur. Ern. *inexhauta* K.

9. *pares validique*] K et edd Bononiensis Spirensis omnesque ceteri mei ante Lipsium magno consensu *validaeque;* quod restitui. in Lipsianam, ut alia quaedam, venit ex obscura editione. intellige, pares maritis aetate aliisque rebus ducuntur, in primisque validae. paullo post pro *magis* ms Arundelianus *maxime.* Ern. *eadem iuventa* i. e. eadem educatio, quae a puerorum educatione nihil differat; ideoque in eandem etiam qua iuvenes excellunt proceritatem excrescunt.

rentum liberi referunt. sororum filiis idem apud avunculum qui apud patrem honor. quidam sanctiorem artioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur, et in accipiendis obsidibus magis exigunt, tanquam ii et animum firmius et domum latius teneant. heredes tamen successoresque sui cuique liberi; et nullum testamentum. si liberi non sunt, proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. quanto plus propinquorum, quo maior affinium numerus, tanto gratiosior senectus; nec ulla orbitatis pretia. suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui quam amicitias necesse est. nec implacabiles durant: luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus, utiliter in publicum, quia periculosiores sunt inimicitiae iuxta libertatem.

Convictibus et hospitiis non alia gens effusius indulget. quemcunque mortalium arcere tecto nefas habetur; pro fortuna quisque apparatis epulis excipit. cum defecere, qui modo hospes fuerat, monstrator hospitii et comes, proximam domum non invitati adeunt. nec interest: pari humanitate accipiuntur. notum ignotumque, quantum ad ius hospitii, nemo discernit. abeunti, si quid poposcerit, concedere moris; et poscendi in vicem eadem facilitas. gaudent muneribus; sed nec data imputant nec acceptis obligantur. victus inter hospites comis.

*2. *apud*] *ad* codd et edd usque ad Rhenanum, bene. v. *Hand.* Tursell. I p. 94 sq. *hunc habet* et *sanguinisque* St.*

*4. *ii et*] *et in* THSt ed pr K Put et PVs. *et ii* ed Alciati. *ii et* Rhenanus (1533) reposuit.*

*8. *quod tanto* HStK.*

gratior TH, ed pr, P, Put. *tanto* deest P. Tacitus ipse interdum omittit, v. A. 2 5, 3 43. H. 3 18 et 58.*

*9. *tam*] *tamen* T. deinde *patris propinqui* P.*

13. *utiliter*] solus K *utilitate.* mox *iuxta libertatem* est inter liberos homines, in civitate libera. Ern.

*15. *convictibus hospitiis non alia gens et* St.*

17. *cum defecere*] sc. epulae: cum epulas amplius praebere hospiti non possunt. infra c. 24: *cum omnia defecerunt*, sc. quae ludendo perdere possint. edd veteres meae ante Lipsium omnes *defecere*; quod restituit Pichena. *defecerit* est in ed Lipsii; quod eodem modo intelligere licet. sed illud verum puto. vide tamen ad c. 24. Ern. *malim sic distingui: *comes* (sc. est). *proximam - - adeunt* (sc. qui exceptus modo erat hospitio et qui exceperat); *nec interest*: - - .*

*20. codd et edd usque ad Lipsium *hospitis*, bene.*

21. *poposcerit*] sic ms Arundelianus et edd ante Rhenanum 1533 omnes. is invexit, sive potius error operarum, *poposceris*, quod miror tamdiu toleratum, cum illud latinitas desideret. Ern.

23. *victus inter hosp. comis*] haec

22 Statim e somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, saepius calida, ut apud quos plurimum hiems occupat. lauti cibum capiunt: separatae singulis sedes et sua cuique mensa. tum ad negotia, nec minus saepe ad convivia procedunt armati. diem noctemque continuare potando nulli probrum. crebrae, ut inter vinolentos, rixae raro conviciis, saepius caede et vulneribus transiguntur. sed et de reconciliandis in vicem inimicis et iungendis affinitatibus et asciscendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conviviis consultant, tanquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus aut ad magnas incalescat. gens non astuta nec callida aperit adhuc secreta pectoris li-

pro spuriis omisit in versione Francica de la Bleterie. et sunt sane suspecta saltem de loco. Ern. *Passovius priora de ignotis, haec de amicis mutuo amicitiae foedere iunctis dici, *Orellius* haec opponi putat iis, quae sequuntur c. 22: *crebrae — rixae*. uti has, sic aliorum explicationes facile videbis admitti non posse. *Selling*. II p. 18 coniecit *communis*, coll. Caes B. G. 6 23: *victusque communicatur*. bene. quod victus communis est, nec imputant munera nec obligantur iis. ita *enim* omittitur etiam G. 11: *honoratissimum - -*.*

*1. *e*] *enim* K. deinde *dies* et *levantur* P. *calida aqua sicuti* St. *saepius* sc. quam frigida. v. de altero comparationis membro omisso *Roth*. synon. p. 41.*

3. *sedes*] quae sedes e gramine aut frondibus, et proprie thori. Strabo suggerit, qui de Gallis p. 197: *καθεζόμενοι δειπνοῦσιν ἐν στιβάσι*. Posidonius apud Athenaeum 4 13 foenum sibi substravisse scribit, ab eadem mente: *Κελτοὶ τὰς χοὰς προτίθενται χόρτον ὑποβάλλοντες, καὶ ἐπὶ τραπεζῶν ξυλίνων, μικρὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπηρμένων*. plura de ratione Germanici victus ibi vide. Lips. * *ac convivia* St.*

5. *diem noctemque*] uti et de Persis Xenophon scribit in Paedia 8 8 extremo. qui mirum (studiose enim notavi et comparavi) quam in pleraque omni ratione vitae, immo et lingua, consentiant cum Germanis. Lips. **continuando* [re] *potare* St. *probum* K.*

6. *vinolentos*] frustra Rhenanus *Castigatt. p. 427* tentat *violentos*, quod ulteriores Germani vino caruerint. intelligendum vinum hordeaceum, *κρίθινος οἶνος*, non *ἀμπέλινος*. veteres edd *vinulentos*. mox bene Rhenanus edidit *sed et de reconciliandis*. sic KT. at ms Arundelianus et edd ante Rhenanum *sed de reconciliatis*. male. Ern. * *inimicitiis* T, ed pr, P, Put Vs. *transigitur*. *sed de conciliandis* St. *plerique* P.*

11. *simplices cogitationes* i. e. faciles, lenes. refer ad ea quae dixerat de inimicitiis ponendis, amicitiis adfinitatibusque iungendis, item de pace. *magnae* pertinent ad bellum. Ern. * animus patet, ergo simplices sunt sententiae i. e. nulla inest simulatio, nullae ambages ac tergiversationes; animus incalescit, ergo sententiae ad maximum quodque adspirant.*

12. *aperit adhuc secreta pectoris licentia ioci*] ms Arundelianus et K *ad hoc*, vetus ed apud IGronovium *P* *ad haec*; quorum alterutrum reponendum videbatur Groslotio, illud Colero. *adhuc* verum puto, quod et T habet. id dupliciter licet interpretari: vel *insuper, etiam*, vel *nunc quoque*, nondum edocta

centia loci. ergo detecta et nuda omnium mens postera die retractatur, et salva utriusque temporis ratio est. deliberant,

artes dissimulandi et fingendi alia quam sentiat. *male *Hand.* Tursell. I p. 165 explicat per *adeo.** deinde K et ed Spirensis omnesque mei libri ante Lipsii ed *licentia ioci*, quod merito restitui. in Lipsianam *loci* *quod est in H* venit aut operarum vitio, aut potius ex alia ignobili ed, in qua ipsa vitium operarum fuit. non enim tacitus veterem lectionem mutasset, et id tamen temere ab omnibus servatum est. *iocum* latius accipe dictum, qua opponitur rebus seriis, deque carminibus conviviis similibusque dicitur, ut saepe apud poetas in primis. pro *iocus* centies librarii et operae dederunt *locus*. v. Burmannum ad Suet. Cal. 9. Ern.

*1. *mens. postera* Vs et *Passov.* quam distinctionem unice veram esse arguit *omnium.**

2. *et salva*] ego scribo *et sua*. interpretor: Germani in conviviis et compotationibus deliberant quidem agitantque res graves, sed easdem sobrii recoquunt et retractant. utrique rei sua quaedam ratio est. rationem autem addit, *deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt*. ex quo discimus Germanos in convivii illa licentia proposuisse quidem seria, sed eadem conclusisse et finisse nonnisi matutinos et serios. Persarum similis mos, qui, ut Strabo ait 15 p. 734, ἐν οἴνῳ τὰ μέγιστα βουλεύονται, καὶ ταῦτα βεβαιότερα τῶν ἐν νήψει τίθενται. idemque de iis Ammianus 18 5. sed et Cretensium ex Athenaeo 4 10, Graecorum omnium veterum ex Homero Il. 9 225 sq et Plutarcho diffuse Symposiacorum lib. 7 Q. 9. propius ad Tacitum Herodotus 1 133: *quae Persae in conviviis deliberaverint, postridie proponi sobriis, et si tunc placuerint, rata esse*. Lips. *rationem constare* et *rationem salvam esse* sensu eodem dicuntur, et proprie in pecuniae rationibus domicilium habent. *constat* enim et *salva est ratio*, quae non conturbata et implicita, sed explicata vel expedita est; ubi accepta et expensa quadrantur, ubi paria fiunt aut fieri possunt, ubi nulla reliqua, nec plus erogati est quam accepti. sic *constare* ac *salvum esse* dicitur, quicquid utiliter expensum vel impensum est, ut eius nomine actio vel crimen non detur, neque oriatur dolor aut poenitentia; cuius nihil male collocatum vel insumptum. ita Plinius in Paneg. c. 92: *salva diligentiae tuae ratione*, i. e. ut tibi ratio diligentiae tuae constet, ut nihil tibi videaris contra consuetam diligentiam tuam fecisse. defendimus adversus optimum Buchnerum eidem Plinio ep. 2 17 *salvo et composito die*, ad Senecam de ira 3 36. ergo et apud Tacitum, *et salva utriusque temporis ratio est*, accipiendum, ut sit: et utrumque tempus non omnino otiose atque inutiliter, et sic ut nullam eius operam edant, agunt; et utrumque tempus non male collocant aut sibi collocare videntur. quum Romani et Graeci convivantes εἰς ἄνοιον τὰ σπουδαῖα proferant, et sic eis alterius temporis ratio non constet nec salva sit, quippe quod et per merum lusum et lasciviam trahatur, boni Germani temperant, inquit, suas ferias utili negotio deliberandi, atque adeo non tantummodo cum retractant consulta sobrii, sed etiam dum consultant uvidi ac saucii, temporis salvam rationem habent. allusit ad dictum Catonis, quod Iustinus in praefatione ac pro Plancio 27 refert Cicero, *clarorum virorum atque magnorum non minus otii quam negotii rationem constare oportere*. Gron. mihi, qui et ipse *salva* probo, simplicius videtur sic accipere: quae in conviviis dicta, non pro ratis statim habentur: neque enim seria proprie conveniunt temporibus convivandi. ita salva est ratio illius temporis; quam perturbes, si, quae inter vina dicta sunt, pro certis et firmis habeas, et quae revo-

dum fingere nesciunt; constituunt, dum errare non possunt.

23 potui humor ex hordeo aut frumento, in quandam similitudinem vini corruptus. proximi ripae et vinum mercantur. cibi simplices, agrestia poma, recens fera aut lac concretum. sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem. adversus sitim non eadem temperantia. si indulseris ebrietati suggerendo quantum concupiscunt, haud minus facile vitiis quam armis vincentur.

care non liceat. iterum ergo in deliberationem a sobriis vocantur, et ut tum constitutum est, ita ratum habetur. merito: nam sobrii in potestate mentem et libertatem habent. ita et huic tempori sua salva est ratio, nec quod ei convenit, alteri tribuitur. atque hanc interpretationem sequentia videntur confirmare. salvam temporum rationem relinquit, qui ea non perturbat, nihil alieno tempore agit. Ern. *„singula fere huius capitis verba institutis Romanis opposita sunt. surgebant Quirites ante lucem, lavabantur post pilam, iunctis sedibus coenabant, ne quis in urbe cum armis esset, legibus XII tabularum cautum erat, ante lucernas potare ignominiosum habebatur, per convivia denique mutua diffidentia regnabat. de convictibus Germanorum plura servavit Posidon. Rhod. p. 136. 141. (*Bake.*)“ *Passovius* p. 102.*

*2. *ordeo* T et ed Put.*

3. *corruptus* hactenus dici potest ille humor, qua omnia naturalia per artem in suavius, ad sensum hominum, mutata dicuntur corrumpi; ut apud Virgilium G. 2 466 *corrumpitur usus olivi*, unguentis sc. adfusis. sic quae Callimachus H. in Lav. Pall. 16 *ἔλαια μικτὰ* dicit opponitque *λιτοῖς*, ea dicuntur a Graecis *φθείρεσθαι*, *συμφθείρεσθαι*. de quo v. Kusterum ad Aristoph. Plut. 530 et Hemsterhusium ad Lucian. Prometh. p. 31, et quos ibi laudat. sed potest etiam respexisse eo, quod Romanis, vino vero et aquae adsuetis, vinum illud foedam putredinem olere videbatur, ut patet e noto Iuliani Caesaris epigrammate in cerevisiam. verum illud melius. ms Arundelianus *corrupti*. Ern. *coquendo, fermentando variisque artibus in usum propriae suae naturae alienum mutatus.*

*4. *recens* i. e. cruda. altera enim explicatio, ex qua Germanorum, qui carnes ferarum modo ictarum coxerint, morem opponi dicunt Romanorum consuetudini (de qua v. intpp ad Hor. S. 2 8 6), ferri non potest, quum hic non de minutis quibusdam differentiis, sed in universum tantum de cibis Germanorum sermo sit.*

*5. *et adversus* St.*

7. *vitiis*] Bambergensis *vino*. Lips. vix est ut *τὸ vino* non sit a mala scholiastae manu. nam *vitiis* prorsus est nimio vino et hoc amplius *τὴν οἰνοφλυγίαν* consequentibus malis. Iustinus de Philippo et Alexandro 9 8: *vini nimis uterque avidus, sed ebrietatis diversa vitia.* quorum et Horatius quaedam decantat Ep. 1 5 16: *quid non ebrietas* etc. *vinci* autem suis eos *vitiis* dicit, ut apud eundem Iustinum 1 8 Scythae *prius ebrietate quam bello vincuntur.* et Antiochus Floro 2 8 *rex iam luxuria sua debellatus.* neque enim invictos et vino et armis significari puto (nam si vino invicti, cur crebrae inter vinolentos rixae? cur caedes? vino utique sunt haec succumbentium, *ἡττόνων*, non *κρειττόνων*), neque tamen etiam facile armis vinci Germanos; sed si quis ea irretire possit eos illecebra, iuxta facile victum iri hoc genere vitiorum quam inexsuperabili vi armorum, quam

24 Genus spectaculorum unum atque in omni coetu idem. nudi iuvenes, quibus id ludicrum est, inter gladios se atque infestas frameas saltu iaciunt. exercitatio artem paravit, ars decorem, non in quaestum tamen aut mercedem: quamvis audacis lasciviae pretium est voluptas spectantium. aleam, quod mirere, sobrii inter seria exercent, tanta lucrandi perdendive temeritate ut, cum omnia defecerunt, extremo ac novissimo iactu de libertate et de corpore contendant. victus voluntariam servitutem adit: quamvis iuvenior, quamvis robustior, adligari se ac venire patitur. ea est in re prava pervicacia: ipsi fidem vocant. servos condicionis huius per commercia tradunt, ut se quoque pudore victoriae exsolvant.

25 ceteris servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur. suam quisque sedem, suos penates regit. frumenti modum dominus aut pecoris aut vestis, ut colono, iniungit; et servus hactenus paret. cetera domus offi-

armis, i. e. ea mole armorum quibus vinci possunt. Gron. ° *haud minus facile* i. e. multo facilius. cf. Liv. 2 60: *laudes quibus haud minus quam praemio gaudent militum animi.* °

°3. *saltu*] *se* H, sed inductum et mg ead m *saltu*. antea *ludicium* St. °

paravit] ° TSt et ° edd Spirensis et sqq ante Rhenanum *parat*. at ° HP° K *paravit*, unde Rhenanus dedit. Ern.

°5. *exspectantium* HSt. °

7. *cum omnia defecerunt*] bene vulgata habet. adde supra c. 21. sed tamen magis placet lectio T *defecerint*, in hoc contextu. Ern.

8. *de libertate et de corpore*] hoc aleae studium pertinax Hunnis adtribuit DAmbrosius, de Tobia c. 11. *ferunt Hunnos, cum sine legibus vivant, aleae solius legibus obedire, in procinctu ludere, tesseras simul et arma portare, et plures suis quam hostilibus ictibus interire, in victoria sua captivos fieri et spolia suorum perpeti, quae pati ab hoste nequiverint.* et statim: *frequenter autem tanto ardore rapi ut, cum ea quae sola magna aestimant, arma victus tradiderit, ad unum aleae iactum vitam suam potestati vel victoris vel foeneratoris addicat. denique constat quod quidam et imperatori Romano cognitus, in fide pretium servitutis, quod sibi tali sorte superatus intulerat, suppliciis imperatae mortis exsolverit.* o foeda, o barbara! et scio apud quosdam Septemtrionalium hodie hanc insaniam pro parte vigere. Lips. ° *et* Lipsius invexit, *ac* codd et edd vett. °

9. *iunior*] ° sic T et ed pr. ° K *iuvenior*. mox *alligari* pro vinciri. sic fere Cicero Tusc. 2 17 *vulnus alligari*. vide plura in Clav. Cic. et, quem ibi laudavi, Gronovium ad Liv. 7 24. Ern.

°10. *alligaris e* ed pr. deinde H *parva*, in mg *al. prava*. °

°15. *aut colono* P. *ut servus* K. °

°16. *cetera domus officia — exsequuntur*. sensus est hic: haec sola sunt servorum officia (sc. certum frumenti aut pecoris aut vestis modum praestare domino): cetera officia sc. domestica, quibus apud nos servi funguntur, uxor atque liberi exsequuntur. sic non offendes in *cetera. et liberi* St. °

cia uxor ac liberi exsequuntur. verberare servum ac vinculis et opere coercere rarum. occidere solent, non disciplina et severitate, sed impetu et ira, ut inimicum, nisi quod impune. liberti non multum supra servos sunt, raro aliquod momentum in domo, nunquam in civitate, exceptis duntaxat iis gentibus quae regnantur. ibi enim et super ingenuos et super nobiles ascendunt: apud ceteros impares libertini libertatis argumentum sunt.

26 Fenus agitare et in usuras extendere ignotum; ideoque magis servatur quam si vetitum esset. agri pro numero cul-

1. *verberare*] K sic: *verberant servum, ac vinculis et opere coercere, rarum occidere solent.* Ern.

*2. *et servitute* St. in utroque membro est hendiadys. cf. H. 1 51: *severitate disciplinae.* sed dial. c. 28: *disciplina ac severitas.**

3. *impetu et ira*] hoc ita in Septemtrionis tractu, ut Holsatia atque alibi, etiam hodie Germani; et per mores licet. Lips. T*HSt ed pr PVsPut* mox *impune est.* Ern. *v. *Walch.* Em. Liv. p. 241. de *nisi quod Roth.* p. 40.

4. *liberti*] sic vulgati omnes. at nos castigavimus *libertini.* ultima syllaba absorpta est a sequente verbo. nam de ordine hominum loquitur, qui est libertinorum, non libertorum. Cicero Verr. 1 47. deinde mox diserte *libertini* in omnibus libris. denique non ad singulas domos, sed ad civitates referuntur. similiter infra c. 44, in simili argumento, *libertinus*, non *libertus.* similis est etiam locus Livii 4 3: *et proinde hoc valet tamquam servum aut libertinum aliquis consulem fore dicat.* nam quod in Agric. c 19 Agricola dicitur *nihil per libertos servosque publicae rei egisse*, sermo est de libertis et servis Agricolae, non de ordine hominum in genere. Ern. *Taciti aetate *libertos* et domini et conditionis, *libertinos* vero conditionis tantum ratione habita dici, certatim observarunt.*

aliquod momentum] ms Arundelianus *aliquod momenti.* vulgatum melius. supra in H. 1 59 habuimus *grande momentum*, de homine. Ern.

*5. *his* KP. *is* Vs. *regnant* H.*

*6. *ibi*] *illi* St. deinde *impare* ed pr et *augmentum* P.*

7. *impares libertini libertatis argumentum sunt* i. e. ex hoc ipso apparet libertas populi, quod libertini inferiores sunt ingenuis et nobilibus. Ern. *cf. A. 14 39.*

9. *fenus* de pecunia dici, quae sub usuris collocatur, facile cuivis patet, monuitque Salmasius de Usur. p. 24. et sic alibi centies. *in usuras extendere* intelligo dictum pro per *usuras extendere*, ut apud Virgilium 10 468 *famamque extendere factis.* forte etiam fuit *et usuris* vel *per usuras extendere*, ut mox confunduntur *in vices* et *per vices.* nam profecto fenus non augetur in usuras, sed usuris fenus. Ern. *i. e. pecuniam fenori dare inque usuras extendere ignotum est.*

10. *servatur*] quid servatur? immo non servatur fenus, nec est eius usus. aliquid in hac scriptura vitii: an *spernitur*, vel *spernatur?* ac tale sententia petit. aut pro sensu capiendum, quasi de interdicto praeivisset. Lips. Salmasius l. c. corrigit *aversantur.* quomodo aversari possunt quod ignorant? non magis quam appetere. recte Heraldus (in Salmasii Obs. ad ius Att. et Rom. p. 583) monuit ex antecedentibus esse ἀπὸ κοινοῦ intelligendum aliquid, ad quod *servatur* referatur, nempe ut abstineant

torum ab universis in vices occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur. facilitatem partiendi camporum spatia praestant. arva per annos mutant; et superest ager. nec enim cum ubertate et amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant et prata separent et hortos

a fenore exercendo, abstinentia ab fenore agitando. Ern.

1. Bambergensis *ab universis vicis occupantur*, longe alia nec deteriore sententia. Lips. satis placet *per vices*. Caesar B. G. 6 22: *agriculturae non student, neque quisquam agri modum certum ac fines proprios habet: sed magistratus in annos singulos gentibus nationibusque hominum, qui una coierunt, quantum eis et quo loco visum est, attribuunt agri, atque anno post alio transire cogunt.* ergo quia nulla perpetua possessio, et quotannis alius tribus patrisvefamilias in alterius arationem successio, *vices*. sic *vices excipere*, succedere, Phaedro 2 8. idem de veteribus Aegyptiis Herodotus 2 168. *ταῦτα μὲν (τὰ ἱερέων γέρεα, ἄρουραι) δὴ τοῖσι ἅπασι ἦν ἐξαραιρημένα· τάδε δὲ ἐν περιτροπῇ ἐκαρποῦντο, καὶ οὐδαμὰ ὡυτοί·* scilicet *ἐν περιτροπῇ per vices* est, *ἐκ περιόδου*. simile quid de Dalmatis Strabo, etsi vices istae octo annorum essent, libro 7 p. 315: *ἴδιον δὲ τῶν Δαλματέων τὸ διὰ τῆς ὀκταετηρίδος χώρας ἀναδασμὸν ποιεῖσθαι.* Gron. recte Gronovius vulgatum defendit. K *et P* *in vices*. in *T et St (inducta *s*) et* ed Spirensis *vices* sine praepositione. frustra *Pichena cum Broterio* tentant *per vicos*. *per vices* primum reperi in ed Puteolani. **vice* H.* Ern. *lectiones *per vices, in vices, vice* ipsa varietate insititiae esse arguuntur, atque evincunt verba *quos mox - partiuntur* nominari debere corpus aliquod, cuius deinde singulae partes afferri possint. quare *vicis* unice verum videtur, hoc sensu: agri non singulis ab hominibus, sed ab universo quoque vico occupantur, ita ut sua cuique portio deinde partitione assignetur. quae partitio facilis est, quod uno quoque anno peracto, nova instituta partitione, aliam quisque nanciscitur partem agrorum, qui ad vicum pertinent. una quaeque vero portio pro illorum populorum ratione, qui hortos, pomaria, prata ignorant, segetem tantum terrae imperant, abunde magna est. v. *Eichhorn.* deutsche Rechtsgesch. I §. 13. a.*

*2. *dignatio*, mox *pariendi* P. deinde *praebent* H.*

ut

*3. *et superest* H.*

4. *amplitudine soli labore contendunt*] Columella RR. 1 3: *acutissimam gentem Poenos dixisse convenit, imbecilliorem agrum quam agricolam esse debere, quoniam, cum sit colluctandum cum eo, si fundus praevaleat, allidi dominum.* Gron. *T* edd Bononiensis Spirensis Puteolani Rhagii Beroaldi Rhenani 1519 *laborare*. sed post *labore* edidit. Ern. **laborare contendunt cum ubertate - soli* si significare potest: omni adhibita contentione, omni labore certare cum --, sensus male convenit; ne enim minimum quidem contentionis adhibuerunt Germani, neutiquam non omnem. at ne potest quidem illud significare. unice vera lectio: *labore*. labor non certat cum ubertate soli.*

5. *separent*] sic veteres edd. Rhenanus a. 1533 edidit *sepiant*, e libro nescio quo *, e K, male inspecta.* illud restituit Pichena. si libri plures faverent, *sepiant* non sperneren. Virgilius G. 1 270 *segeti praetendere sepem* inter labores rusticos ponit et rigandi curae iungit. Ern. **ne pomeria* T. deinde *seperent* HK (sed H in mg ead m *al. secent*). — *ut hortos* HPKVs, *ut ortos* St, *et ortos* T et ed pr.*

rigent: sola terrae seges imperatur. unde annum quoque ipsum non in totidem digerunt species: hiems et ver et aestas intellectum ac vocabula habent; autumni perinde nomen ac bona ignorantur.

27 Funerum nulla ambitio: id solum observatur ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. struem rogi nec vestibus nec odoribus cumulant: sua cuique arma, quorundam igni et equus adiicitur. sepulcrum caespes erigit. monumentorum arduum et operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur. lamenta ac lacrimas cito, dolorem et tristitiam tarde ponunt. feminis lugere honestum est, viris meminisse.

Haec in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus. nunc singularum gentium instituta ritusque, quatenus differant, quae nationes e Germania in Gallias commigraverint, expediam.

28 Validiores olim Gallorum res fuisse summus auctorum divus Iulius tradit; eoque credibile est etiam Gallos in Germaniam transgressos: quantulum enim amnis obstabat quo minus, ut quaeque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes promiscuas adhuc et nulla regnorum potentia divisas? igitur inter Hercyniam silvam Rhenumque et Moenum

*1. *imponitur* St, sed in mg *imperatur.**

3. *intellectum habent*] tres partes tantum ab iis intelliguntur, tres tantum sciunt. Ern. **et vocabula* T.*

9. *operosum*] *peroperosum* *T* edd Spirensis Puteolani Beroaldi. *operosum* e K edidit Rhenanus, ut mox *ut gravem defunctis* pro *et gravem*, quod in Beroaldi ed vitio operarum irrepserat. nam priores omnes *ut gr*. item T. mox *deponunt* ms Arundelianus, quod e repetitione praecedentis syllabae ortum. Ern.

11. *viris meminisse*] acute. Seneca communiter ita praecipit, ep. 100 (99): *vir prudens meminisse perseveret, lugere desinat*. Lips. **est* deest H. deinde *communi* P, *communi omni in G*. St.*

17. *tradit*] B. G. 6 24. Ern.

20. *divisas*] codex ille ipse (F) *diversas*. quod probum scio. Lips. sic et *T et* ed Spirensis ceteraeque ante Rhenanum. is primum a. 1519 pro varia lectione in margine, deinde a. 1533 in textu edidit *divisas* e codice Artolphi, quem nos K vocamus. Ern. **divisas* etiam HStP; sed cf. G. 16: *colunt discreti ac diversi.**

21. *Moenum*] ms Arundelianus *Moenim*; quam terminationem a Mela 3 3 firmari notat IGronovius. et sic edidit Rhenanus a. 1533 cum sequentibus. at Spirensis Puteolanus Beroaldus *Moeni*. *T *Moemi*, Vs *Moenin*.* primus Lipsius e meis edidit *Moenum* *ex F*, nescio an casu; quod tamen est in K. itaque servavi *Moenum*, etsi magis inclino h. l. in *Moenim*. certe hoc loco pro altera terminatione non licebit uti cum Cellario in Geogr. Antiqua. Ern. **Oenum* coniecit *Schwarzius*, *Lemanum* vero *Longolius*. *Moe-

amnes Helvetii, ulteriora Boii, Gallica utraque gens, tenuere. manet adhuc Boiemi nomen, significatque loci veterem memoriam, quamvis mutatis cultoribus. sed utrum Aravisci in Pannoniam ab Osis Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, cum eodem adhuc sermone institutis moribus utantur, incertum est, quia pari olim inopia ac libertate eadem utriusque ripae bona malaque erant. Treveri et Nervii circa affectationem Germanicae originis ultro ambitiosi sunt, tanquam per hanc gloriam sanguinis a similitudine et inertia Gallorum separentur. ipsam Rheni ripam haud dubie Germanorum populi colunt, Vangiones, Triboci, Nemetes. ne Ubii quidem, quanquam Romana colonia esse meruerint ac libentius Agrippinenses conditoris sui nomine vocentur, origine erubescunt, transgressi olim et expe-

num defendit *IMüller.* hist. Helv. l. I c. 2 extr.*

*1. *utraque*] *veraque* Put.*

2. *Boiemi nomen*] latere aliud videtur in scriptura Bambergensi *Boiis e munere nomen.* scribo, *Boiasmi e re nomen*, vel *Boyasmum e re.* apte ad haec vestigia et rem ipsam. Strabo quidem 7 p. 290 clare *Βουΐασμον* regiam Marobodui nominat; quam dictam a Boiis vult nunc noster. possis et *Boyaimum* scribere, verius propinsque ad etymon, quasi Boiorum domum. Lips. omnes edd *et T* *Boiemi.* solus K *Boihemi.* *H *Boiihemi*, sed in mg *Bohemi*, uti est in P. St *bo-v-hiemi*, Vs *Boilemi.**

veterem memoriam] voculam inserit Bambergensis, *veterem viae memoriam;* qua quid faciam, sum incertus. Lips. Colerus inde facit *et veterem viciniae memoriam.* Ern. *H *signatque*, de re v. G. 42.*

*4. verba *Germanorum natione* inde a *Passovio* solent damnare, coll. c. 43. sed hi duo loci illis verbis deletis non magis consentiunt. si enim Osorum Pannonica est origo, certum est, hos in Germaniam immigrasse. manet igitur negligentiae crimen; itaque manebunt etiam verba ista. T *Aramisci — Araviscis.* K *a Bois*, H *ab ois* et *boi* (in mg, *osi* quod scriptum fuerat inducto), St *a boys — boy* (sed mg *osi*).*

8. *Nervii*] edd ante Rhenanum 1533 omnes *Neruli.* mox K *affectionem.* *immo *cura affectionem* K, *circa affectionem* H.* quo verbo noster etiam supra usus est. item edd ante Rhenanum *Germaniae**; neque tamen KPVs, quae *Germanicae.** Ern. **amitiosi* K.*

*11. *Treboci* T, ed pr, Put.*

13. *conditoris sui*] Agrippam intellegit, qui Rhenum eos primus traduxit et in iis sedibus collocavit. ille tamen non est coloniae conditor, neque auctor nominis: sed ab Agrippina id habent, eius filia, *immo nepte,* ut Tacitus clare A. 12 27 scripsit. itaque dubitavi, num *conditoris suae* legerem; neque novum eius flexus verba in femineum etiam genus usurpari, Virgilius de Iunone 12 159: *auctor ego audendi.* Ovidius de Venere Heroid. 16 114: *sponsor coniugii stat dea picta sui.* et plura sunt eiusmodi. Lips. mox T *custodirent.* Ern. **sui* esse genitivum pronominis reflexivi, non possessivi, intellexit *Sellingius* (II p. 23), coll. A. 11 24: *conditor nostri Romulus.* mox *collati* K. de re cf. H. 4 28.*

14. *erubescunt*] immo vero *non*

rimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur.

29 Omnium harum gentium virtute praecipui Batavi non multum ex ripa, sed insulam Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populus et seditione domestica in eas sedes transgressus in quibus pars Romani imperii fierent. manet honos et antiquae societatis insigne: nam nec tributis contemnuntur,

erubescunt. quamvis, inquit, Ubii nomen mutarint, colonico iam iure libentius Agrippinenses dicantur a conditore, tamen nec Germanicae originis eos pudet, libenterque se iis inserunt. Lips. meo iudicio Gruterus hic *πέπνυται, τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσι.* sic et ipsi olim conieceramus. *origo* sine dubio est avita statio et incolatus Germaniae, antequam colonia fierent. nam pudere quemquam populum quod coloniae Romanae honorem adeptus esset, praesertim Ubios (qui essent sponte translati, *ut arcerent, non ut custodirentur,* non ut essent in obsidione ipsi, sed ut seque commodius tuerentur ac fines Romanos, et virium imperantis populi pars, non servientium accessio forent; qui inter Vitellii et Vespasiani arma Galliarum simul et Batavorum defectione et coniuratione grassante tam constantes in fide atque integri manserint et specioso nomini libertatis praesentia praetulerint; qui denique Agrippinenses quam Ubii vocari mallent) nemo Romanorum, illo utique seculo, diceret. necessario igitur requiritur negandi particula; quam melius poni a fronte huius orationis quam ubi Lipsius inseruit, non obscurum esse censeo consideranti *τὸ quidem.* hoc libro 'H. 4 52:' *ne fratribus quidem mansuram concordiam.* ne Ubii quidem, inquit, patriam eiurant aut Germanum sanguinem sedemque veterem diffitentur, etsi ad id nobilitatis evecti, ut ius coloniae meritis et beneficiis erga populum Romanum impetraverint, placeantque sibi magis, cum Agrippinenses quam cum Ubii salutantur. est autem haec nimium vulgaris vanitas et hominum et populorum, ut successibus suis deesse auctoritatem existiment, si humiliora prima incrementa confiteantur. Gron. nempe Gruterus legi volebat *Ne Ubii quidem*, e vestigiis ed Spirensis, in qua *Nubii.* quia sic etiam KT'HSt et ed' Poggii, resque per se evidens, eam correctionem merito recepi. Ern. 'P *Ubii.* St *qui* pro *quidem.*'

'3. *Batavii* TK ed pr. *bathi* H, sed mg ead m *batavi. batani* St, in mg *bathi.* deinde *insula* P. cf. de rebus Batavorum *Bruiningii* Commentarius — de rebus belgicis, batavicis, frisicis etc. (LB. 1818.) et *Kruse* in *Ersch.* et *Grub.* Encyclop. vol. VIII p. 70 sqq.'

7. *contemnuntur*] sive *continentur.* in promptu erat *conteruntur.* sed parum elegans, cum idem verbi statim sequatur, *nec publicanus atterit.* ferri et vulgata potest. nam quibus tributa imponuntur, hoc ipso, ut victi, pro contemtis habentur et despretis. Stephanus Pighius in Hercule Prodicio (p. m. 13) mallet *contenuantur.* Lips. post omnes *τὸ ἐπὶ φακῇ μύρον* Ludovicus Aurelius *consternantur.* recte Colerus, (qui vulgatum eleganter dictum putat) et *δεύτεραι φροντίδες* Lipsii. placuit antiquis verba *λόγον τόν τε σιγώμενον καὶ ἔνδον ἐπιστρεφόμενον καὶ τὸν προφερόμενόν τε καὶ ἀκουόμενον*, oris puta vocem aut animi sensum significantia ita transferre interdum ut facta demonstrent. ut *obiurgare ferula, colapho, flagris; laudare armis* supra hoc libro; *increpare saltu* apud Florum 1 1; *petauroque iubente modo superior*, ubi male coniiciunt *iuvante*, apud Petronium (Fragm. p. 674 ed. Burm.); *iussum aes spi-*

nec publicanus atterit. exempti oneribus et collationibus, et tantum in usum praeliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. est in eodem obsequio et Mattiacorum gens. protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum ultraque veteres terminos imperii reverentiam. ita sede finibusque in sua ripa, mente animoque nobiscum agunt, cetera similes Batavis, nisi quod ipso adhuc terrae suae solo et caelo acrius animantur.

30 Non numeraverim inter Germaniae populos, quanquam trans Rhenum Danubiumque consederint, eos qui decumates

rare caminis Statio et similia. *laudare armis* est in honorem alicuius collisis armis sonitum edere, quod valet atque est pro laude. *increpare saltu* transsilire, quod signum est arguentis atque improbantis et opus et vetitum. *obiurgare flagro*, severe atque aspere accipere verbere, ut verbis et vultu fit in iurgio. sic *tributis contemnere* est tributa imponere, quod est insultantium victis et pro vilibus ignavis obnoxiis eos tractantium et contemnentium. Velleius 2 39 de Galliis: *quippe eius ductu auspiciisque infractae paene idem, quod totus terrarum orbis, ignavum conferunt stipendium.* quod etiam frustra tentatur. *ignavum stipendium*, quod argumentum est in bello segnes minusque fortes constantesque fuisse atque esse, quod non facerent, si viri essent. ipsum verbum etiam sic Cicero ad Att. 4 16: *in monumentum illud, quod tu tollere laudibus solebas, ut forum laxaremus et usque ad atrium libertatis explicaremus, contempsimus sexcenties sestertium.* i. e. vile habuimus et libenter erogavimus, impendimus, unde apparet tantum pecuniae prae istius monumenti adiectione ad aream fori Caesariani vile nobis et contemptum fuisse. simillimum Claudiani de bello Get. 178: *facili contemptum Strymona saltu.* Gron. alterum, *nec publicanus atterit*, pertinet ad vectigalia, quae publicanis locantur. sensus ergo est, a tributis et vectigalibus liberi sunt. T tamen *conteruntur.* Ern. *v. H. 4 12 et 5 25.*

*3. *Mactiacorum* H. *Mattico-rum* P.*

4. *ultra Rhenum*] ergo non sunt *Mattiaci*, ut doctis viris visum, qui nunc Zelandi appellantur, etsi *Matiorum* vox familiari appellatione inter eos duret. Taciti haec lustra: abnuet, atque ultra Rhenum propinqui Batavis, an ubi pars *Northollandiae* nunc est et vicini sinus? Lips.

*6. *mente* (mg *manente*): *animo nobiscum* H. *ceterum* St. c. *silens Batavus n. q. i. a. terra et et solo suo: coelo* P.*

8. *acrius animantur*] quia mari et frigori propiores. neque opinor equidem vel ex hoc Taciti loco Zelandos esse, sed *ultra Rhenum*, Septemtrionem versus populos; qui nunc in Frisiis aut *Northollandis* censentur. at mare multa abrasit. Lips. *acrius animantur* i. e. animosiores ferocioresque sunt. Ern.

9. *numerav.rim*] *T* edd Spirensis et seqq ante Rhenanum *numeramus.* is *numeraverim* e K'HStP* edidit. Ern.

10. *qui decumates agros*] errare censeo, qui proprium hic gentis aut loci nomen quaerunt. quomodo vero iidem populi sive agri trans Rhenum et Danubium simul sint? quod tamen ponit noster. ego communiter decumates agros interpreter, qui decumas solvunt. Cicero decumanos dixit Verr. 3 6. *omnis,*

agros exercent. levissimus quisque Gallorum et inopia audax dubiae possessionis solum occupavere. mox limite acto promotisque praesidiis sinus imperii et pars provinciae habentur.
(30) Ultra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu incho-

inquit, *ager Siciliae decumanus est.* nam hi agri non aliud sunt quam trans limitem capti ab hoste et militibus dati, si qui ex iis fructus. qui haud multi aut uberes, quoniam hostibus expositi, et ut ipse ait, dubiae possessionis id solum. Tacitum de his ipsis loqui ego sentio A. 13 54: *Frisii imbellem aetatem admovere ripae, agrosque vacuos et militum usui sepositos insedere.* hos ipsos agros non fructu tantum sed mancipio militum esse iussit imperator Alexander, de quo Lampridius c. 58: *sola, quae de hostibus capta sunt, limitaneis ducibus et militibus donavit, ita ut heredum essent, si heredes militarent, nec unquam ad privatos pertinerent. addidit sane his animalia et servos, ut possent colere quod acceperant.* videntur autem id securitatis caussa fecisse Romani, et ne hostes aut suspecti prope colerent. itaque vacua loca, ad multa milliaria, saepe relinquebant. in Fragm. Dionis LXXIV (72 3) Commodus imperator Buris populis Germaniae ea lege, inter alias, pacem dat, ὥστε μὴ ἐνοικήσειν ποτὲ μήτε ἐννέμειν τεσσαράκοντα στάδια τῆς χώρας σφῶν τῆς πρὸς τῇ Δακίᾳ οὔσης. de Germanis priscis Caesar simile 6 23. Lips. *cf. *Wilhelm.* German. p. 290 sqq. *thecumates* H.*

2. *limite acto promotisque praesidiis*] certe *promotis praesidiis* dixit Tacitus, et tamen *limite acto*, non *aucto*. proprium enim id verbum, et non potest sine culpa mutari. Agrimensores p. 3: *Sabinorum ager, qui dicitur Quaestorius, cum limitibus actis diviserunt.* p. 19: *itaque limitibus actis cum centuriae eximerentur.* p. 162 habes *limites actuarios* et *lineares.* et *hi qui sunt per viam publicam militarem acti.* p. 187: *multi perpetuos limites egerunt.* et sequenti: *plurimum enim agentibus praestat acti limitis perpetua rectura.* p. 263: *quem actis limitibus quibusque laterculis quinquagena iugera incluserunt.* Frontinus Strateg. 1 3 10: *limitibus per 120000 passuum actis.* et c. 5 10: *ab altera limitem agere coepit, tanquam per eum erupturus.* sic utrobique recte Petrus Scriverius. alludunt Virgilius 10 513: *latumque per agmen ardens limitem agit ferro.* Ovidius de arte 3 558: *idem limes agendus erit.* et imitati Silius 9 379 ac Statius. quid autem hic proprie sit Tacito *limes*, cognosces ex dictis ad A. 1 50. hoc ergo significat, extra praesidia Romana, quippe trans Rhenum Danubiumque, iacuisse spatium campi diu incultum, dum et Romani omittunt, neque barbari, quippe nimis vicinum castellis et praesidiis ripensibus, vindicare audent, donec ab hominibus quibusdam temerariis et inopia audacibus occuparetur concessu quodam et conniventia hinc Romanorum inde Germanorum; tandem transgressos utrumque amnem Romanos, nec contentos naturalibus terminis, vindicasse alteram ripam, et quatenus ipsis visum fuit, limitem egisse manu, qui barbaricum a Romano discerneret, ac promovisse praesidia; quem intra limitem quaeque intra praesidia recepti decumates isti agri cultoresque pars provinciae Germaniae Romanis et *sinus imperii*, hoc est extremum et quasi reconditum aliquid, habeantur. Gron. de *sinu* adde Obs. 1 4. *aucto* Lipsius tantum pro coniectura in margine posuit: male recepit Pichena. ne latine quidem dici puto *limitem augere*, sed *proferre, promovere.* Ern.

*3. *sinus*] *simul* P. deinde *par* K.*

*4. *Hercinio* ed pr et K, hic et infra; *Herquinio* H.*

ant, non ita effusis ac palustribus locis ut ceterae civitates in quas Germania patescit, durant siquidem colles paulatimque rarescunt; et Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit. duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus et maior animi vigor. multum, ut inter Germanos, rationis ac solertiae: praeponere electos, audire praepositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare, quodque rarissimum nec nisi Romanae disciplinae concessum, plus reponere in duce quam in exer-

2. K et edd Spirensis ceteraeque ante Rhenani ed. 1533 interpungunt post *durant*, idque ad praecedentia referunt; quomodo et Albertum Krantzium (in praef. ad Saxon.) laudasse hunc locum monet Colerus. et deinde exhibent *paullatim* sine *que*. Rhenanum sic ex ingenio edidisse patet. ceterum etsi illa quoque vetus interpunctio et lectio bonum sensum facit, tamen ei recentiorem praefero, quod in illa deberet esse copula ante *non*. Ern. *codd et edd usque ad *Rhenanum* omnes: *patescit, durant: siquidem colles paullatim rarescunt; et --.* verissime. *initium - inchoant* et *durant* opponuntur. Chattorum sedes inchoant in montibus, durant locis editioribus.*

*4. *simul deponit* St, deinde 7. *noscere.* H *animis.* P *multum inter.**

*7. *occasiones*] *necessitates* K.*

disponere diem] Persius Sat. 5 43: *una opus et requiem pariter disponimus ambo.* Plinius ep. 9 36: *quaeris quemadmodum in Thuscis diem aestate disponam.* idem *ordinare diem* Senecae ep. 12. Gron. *sensus est: die stationes disponunt, noctu valla insuper circumdant.*

*8. *inter caetera* P.*

9. *ratione disciplinae*] Bambergensis *Romanae disciplinae.* et neutram sane lectionem iure spernas. Lips. teneo mordicus, ut olim, Bambergensem. *concessum* est a fatis datum, ut 13 46: *sibi concessam dictans nobilitatem, pulcritudinem, vota omnium et gaudia felicium.* Silius 1 13: *propiusque fuere periclum, queis superare datum.* nec mirum Romanos scriptores fatorum erga se indulgentiam praedicare. Livius in persona Asdrubalis 30 42: *raro simul hominibus bonam fortunam bonamque mentem dari. populum Romanum invictum esse, quod in secundis rebus sapere ac consulere didicisset.* Tacitus A. 13 56: *id diis, quos implorarent, placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret.* ita ergo, ait, etiam Romanae disciplinae a fatis maximum telum ad res gerendas datum, ut scirent plus referre qui regerent quam quot regerentur. Livius 2 39: *ut facile appareret ducibus validiorem quam exercitu rem Romanam esse.* eodem pertinet Severi dictum in Britannia ap. Spart. 18: *tandem sentitis caput imperare, non pedes.* imitatur autem et Livii 24 37: *vir acer et qui plus in eo, ne posset decipi, quam in fide sociorum reponeret.* Gron. *Romanae* etiam ms Arundelianus *et HP,* idque et ipse verum puto. vulgati sensus est: nec cuiquam nisi per disciplinam contingit. quod quorsum additur, cum per se intelligatur? Schelius emendabat *ratione ac disciplina*; eodem sensu, ad Hyginum p. 110. infra c. 32: *disciplinae ars.* Ern. **ratione* ut difficilior et codd auctoritate magis confirmata lectio multum praestat alteri, *Romanae*, ex mala compendii *rone* explicatione

agros exercent. levissimus quisque Gallorum et inopia audax dubiae possessionis solum occupavere. mox limite acto promotisque praesidiis sinus imperii et pars provinciae habentur.

(30) Ultra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu incho-

inquit, *ager Siciliae decumanus est.* nam hi agri non aliud sunt quam trans limitem capti ab hoste et militibus dati, si qui ex iis fructus. qui haud multi aut uberes, quoniam hostibus expositi, et ut ipse ait, dubiae possessionis id solum. Tacitum de his ipsis loqui ego sentio A. 13 54: *Frisii imbellem aetatem admovere ripae, agrosque vacuos et militum usui sepositos insedere.* hos ipsos agros non fructu tantum sed mancipio militum esse iussit imperator Alexander, de quo Lampridius c. 58: *sola, quae de hostibus capta sunt, limitaneis ducibus et militibus donavit, ita ut heredum essent, si heredes militarent, nec unquam ad privatos pertinerent. addidit sane his animalia et servos, ut possent colere quod acceperant.* videntur autem id securitatis caussa fecisse Romani, et ne hostes aut suspecti prope colerent. itaque vacua loca, ad multa milliaria, saepe relinquebant. in Fragm. Dionis LXXIV (72 3) Commodus imperator Buris populis Germaniae ea lege, inter alias, pacem dat, ὥστε μὴ ἐνοικήσειν ποτὲ μήτε ἐννέμειν τεσσαράκοντα στάδια τῆς χώρας σφῶν τῆς πρὸς τῇ Δακίᾳ οὔσης. de Germanis priscis Caesar simile 6 23. Lips. *cf. *Wilhelm.* German. p. 290 sqq. *thecumates* H.*

2. *limite acto promotisque praesidiis*] certe *promotis praesidiis* dixit Tacitus, et tamen *limite acto,* non *aucto.* proprium enim id verbum, et non potest sine culpa mutari. Agrimensores p. 3: *Sabinorum ager, qui dicitur Quaestorius, cum limitibus actis diviserunt.* p. 19: *itaque limitibus actis cum centuriae eximerentur.* p. 162 habes *limites actuarios* et *lineares.* et *hi qui sunt per viam publicam militarem acti.* p. 187: *multi perpetuos limites egerunt.* et sequenti: *plurimum enim agentibus praestat acti limitis perpetua rectura.* p. 253: *quem actis limitibus quibusque laterculis quinquagena iugera incluserunt.* Frontinus Strateg. 1 3 10: *limitibus per* 120000 *passuum actis.* et c. 5 10: *ab altera limitem agere coepit, tanquam per eum erupturus.* sic utrobique recte Petrus Scriverius. alludunt Virgilius 10 513: *latumque per agmen ardens limitem agit ferro.* Ovidius de arte 3 558: *idem limes agendus erit.* et imitati Silius 9 379 ac Statius. quid autem hic proprie sit Tacito *limes,* cognosces ex dictis ad A. 1 50. hoc ergo significat, extra praesidia Romana, quippe trans Rhenum Danubiumque, iacuisse spatium campi diu incultum, dum et Romani omittunt, neque barbari, quippe nimis vicinum castellis et praesidiis ripensibus, vindicare audent, donec ab hominibus quibusdam temerariis et inopia audacibus occuparetur concessu quodam et conniventia hinc Romanorum inde Germanorum; tandem transgressos utrumque amnem Romanos, nec contentos naturalibus terminis, vindicasse alteram ripam, et quatenus ipsis visum fuit, limitem egisse manu, qui barbaricum a Romano discerneret, ac promovisse praesidia; quem intra limitem quaeque intra praesidia recepti decumates isti agri cultoresque pars provinciae Germaniae Romanis et *sinus imperii,* hoc est extremum et quasi reconditum aliquid, habeantur. Gron. de *sinu* adde Obs. 1 4. *aucto* Lipsius tantum pro coniectura in margine posuit: male recepit Pichena. ne latine quidem dici puto *limitem augere,* sed *proferre, promovere.* Ern.

*3. *sinus*] *simul* P. deinde *par* K.*

*4. *Hercinio* ed pr et K, hic et infra; *Herquinio* H.*

ant, non ita effusis ac palustribus locis ut ceterae civitates in quas Germania patescit, durant siquidem colles paulatimque rarescunt; et Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit. duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus et maior animi vigor. multum, ut inter Germanos, rationis ac solertiae: praeponere electos, audire praepositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare, quodque rarissimum nec nisi Romanae disciplinae concessum, plus reponere in duce quam in exer-

2. K et edd Spirensis ceteraeque ante Rhenani ed. 1533 interpungunt post *durant*, idque ad praecedentia referunt; quomodo et Albertum Kranzium (in praef. ad Saxon.) laudasse hunc locum monet Colerus. et deinde exhibent *paullatim* sine *que*. Rhenanum sic ex ingenio edidisse patet. ceterum etsi illa quoque vetus interpunctio et lectio bonum sensum facit, tamen ei recentiorem praefero, quod in illa deberet esse copula ante *non*. Ern. *codd et edd usque ad *Rhenanum* omnes: *patescit, durant: siquidem colles paullatim rarescunt; et --*. verissime. *initium - inchoant* et *durant* opponuntur. Chattorum sedes inchoant in montibus, durant locis editioribus.*

*4. *simul deponit* St, deinde 7. *noscere*. H *animis*. P *multum inter*.*

*7. *occasiones*] *necessitates* K.*

disponere diem] Persius Sat. 5 43: *una opus et requiem pariter disponimus ambo*. Plinius ep. 9 36: *quaeris quemadmodum in Thuscis diem aestate disponam*. idem *ordinare diem* Senecae ep. 12. Gron. *sensus est: die stationes disponunt, noctu valla insuper circumdant.*

*8. *inter caetera* P.*

9. *ratione disciplinae*] Bambergensis *Romanae disciplinae*. et neutram sane lectionem iure spernas. Lips. teneo mordicus, ut olim, Bambergensem. *concessum* est a fatis datum, ut 13 46: *sibi concessam dictans nobilitatem, pulcritudinem, vota omnium et gaudia felicium*. Silius 1 13: *propiusque fuere periclum, queis superare datum*. nec mirum Romanos scriptores fatorum erga se indulgentiam praedicare. Livius in persona Asdrubalis 30 42: *raro simul hominibus bonam fortunam bonamque mentem dari. populum Romanum invictum esse, quod in secundis rebus sapere ac consulere didicisset*. Tacitus A. 13 56: *id diis, quos implorarent, placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret*. ita ergo, ait, etiam Romanae disciplinae a fatis maximum telum ad res gerendas datum, ut scirent plus referre qui regerent quam quot regerentur. Livius 2 39: *ut facile appareret ducibus validiorem quam exercitu rem Romanam esse*. eodem pertinet Severi dictum in Britannia ap. Spart. 18: *tandem sentitis caput imperare, non pedes*. imitatur autem et Livii 24 37: *vir acer et qui plus in eo, ne posset decipi, quam in fide sociorum reponeret*. Gron. *Romanae* etiam ms Arundelianus *et HP,* idque et ipse verum puto. vulgati sensus est: nec cuiquam nisi per disciplinam contingit. quod quorsum additur, cum per se intelligatur? Schelius emendabat *ratione ac disciplina*; eodem sensu, ad Hyginum p. 110. infra c. 32: *disciplinae ars*. Ern. **ratione* ut difficilior et codd auctoritate magis confirmata lectio multum praestat alteri, *Romanae*, ex mala compendii *rone* explicatione

citu. omne robur in pedite, quem super arma ferramentis quoque et copiis onerant. alios ad praelium ire videas, Cattos ad bellum. rari excursus et fortuita pugna. equestrium sane virium id proprium, cito parare victoriam, cito cedere. velocitas iuxta formidinem, cunctatio propior constantiae est.

31 et aliis Germanorum populis usurpatum rara et privata cuiusque audentia apud Cattos in consensum vertit, ut primum adoleverint, crinem barbamque submittere, nec nisi hoste caeso exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. super sanguinem et spolia revelant frontem, seque tum demum pretia nascendi rettulisse dignosque patria ac parentibus ferunt. ignavis et imbellibus manet squalor. fortissimus quisque ferreum insuper anulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se caede hostis absolvat. plurimis

ortae. sed omni etiam loci contextui convenientius esse videtur, caussam aliquam addi, quam languidam rerum Romanarum comparationem. disciplina vero sana viaque et ratione incedente bene iudicat effici, ut honorificentius de ducis gravitate sentiatur. *consensum* St.*

*1. *ferramentis* i. e. securi, ligone, rastro. *fer*r*mamentis* H. paullo ante *impedite* Vs, *impedire* P.*

2. *copiis coonerant*] certe per *copias* intelligit et cibaria et quae salubris in castris cura corporis desiderat, et si necesse sit, vallum. id onus barbarae nationes detrectabant. cur enim potissimum Virgilius G. 3 347: *non secus ac patriis acer Romanus in armis iniusto sub fasce viam dum carpit.* cur potissimum *acer* Romanus sub iniusto fasce, si nihil hoc apud quasvis gentes novi? eundem in Romano milite imputat declamator apud Fabium 3 16: *nemo nostrum recusat itinerum laborem nec iniustum super arma fascem*, ut ibi legendum docebamus. iam *copidis* (ut corrigit Barthius Adv. 23 16) quasi a *copida*, quae κοπὶς est, quale? copides vocem veteris linguae Gallorum esse? atque hoc tradere Plutarchum, apud quem hoc tantum est: τοῦ μὲν ἔφθασε διῃρημένου κοπίδα τῷ ξίφει τὴν δεξιὰν ἀποκόψας. Gron. *coonerant* *T* edd Spirensis et sqq omnes ante Lipsium, qui tacite edidit *onerant*; cui vetus statim substituit Pichena, a quo ad sequentes propagatum est. quia K habet *onerant*, deinde *coonerare* nullo exemplo dicitur, denique frigidus pleonasmus esset, cum iam *quoque* abundet (non tamen contra morem Taciti elegantiorumque), *onerant* restitui, ut supra H. 1 5 *adspernantes* pro *coadspernari*, ad quod frustra Pichena provocat. syllaba *co* nata est e voce praecedente. Ern.

4. *cedere*] intellige *victoriam*, non hosti: ne tirones errent. mox *velocitas iuxta formidinem* est similis formidini, ut alibi *iuxta libertatem* esse dixit imperium Romanum. Ern. **caedere* P.*

*5. *proprior* HP.*

6. *rara*] T *et ed pr* *raro.* Ern.

7. *consensum*] Groslotius e vetere codice laudat *conventum.* Ern.

8. *nec nisi*] hoc teneo prae eo quod scriptis, *nec non.* at de more ipso supra dixi. Lips. *deinde *ceso* T, *exso* ed pr.*

*10. *frontes* T, ed pr, Put. *noscendi* KPVs.*

Cattorum hic placet habitus; iamque canent insignes et hostibus simul suisque monstrati. omnium penes hos initia pugnarum; haec prima semper acies, visu nova. nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt. nulli domus aut ager aut aliqua cura: prout ad quemque venere, aluntur, prodigi alieni, contemptores sui, donec exsanguis senectus tam durae virtuti impares faciat.

32 Proximi Cattis certum iam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Usipii ac Tencteri colunt. Tencteri su-

1. *hic placet habitus* i. e. conservant hunc habitum oris atque squalorem, velut perpetuo voto obligati et in omnem vitam, non in unam pugnam. vide not. seq. Ern.

Coniiciebam: *iamque canent insignibus his hostibus simul suisque monstrati.* et sunt, inquit, iam cruda senectute quidam canescentes, *his insignibus*, nempe squalore crinium et annulo ferreo ex voto tali sumptis, conspecti ac notabiles tam suis quam hostibus. non enim tantum eam adolescentium disciplinam esse significat, sed et provectioris aetatis, quoties scilicet hostis exoriri visus et bellum exspectatur, aut etiam quoties libuit sumere superbiam meritis quaesitam aut fiduciam ostentare. Gron. sensum commodum Gronoviana emendatio facit. sed auribus meis durum est *insignibus his hostibus.* vide an mollius sit: *itaque canent insignes et hostibus* i. e. et ita, hoc squalore, hoc oris habitu, insignes ad canitiem manent, etiam canentes videre licet. sequentia explicant τὸ *insignes.* possis etiam insuper coniicere *manent*; quod tamen necessarium non puto. *itaque* et *iamque* confundi in libris docet Drakenborchius ad Livium 7 40. Heinsius (ep. ad Graev. t. 4 p. 164 coll. Burm.) *iamque cani*, i. e. canuntur, *ut insignes et — monstrari*; quod probat Graevius p. 170, non ego. Ern. * *cavent — monstrari* Vs, *cavent* P. *suisque quisque monstrati* St.*

3. *visu nova*] ratio adiecta videtur poscere *visu non nova.* quare? quia eodem cultu habituque, barbis puta ac crinibus submissis annulisque ferreis, virtutem promittentes et ante bellum visi sunt, neque alio vitae genere quam armis tractandis se mitiores mansuetioresque praestiterunt. Gron. eadem mens Freinshemii, qui corrigit *nota.* Ern. *v. G. 43: *nullo hostium sustinente novum ac velut infernum aspectum.* nemo horridae eorum speciei adsuescit; quanquam saepe visorum semper novus est horror.*

4. *vultu*] ms Arundelianus *et St, PVs* *cultu*, ut placebat Pichenae. quia tamen sermo de habitu oris, quod efferabatur submittenda barba, et *mitior* aptius verbum vultui quam cultui, vulgatum servandum puto, cui et alibi *cultum* in libris substitui vidimus. illud forte probabilius coniicias: *in vultum mitiorem mansuescunt.* saltem Tacito non indignum sit. ceterum et vulgatum ferri potest. Ern.

* *aut ager* deest Put. deinde *dura* H.*

*9. *Usipi* T, St, ed pr, P, K, Vs. sic M[a] A. 13 55 et H. 4 37. *Teneteri* T et ed pr, *Teucteri* Vs, *Usipi et Tenecteri* St. de sedibus Usipiorum et Tencterorum v. *Ledebur*, Land u. Volk der Brukterer, p. 53 et 66. Rheni superioris alveum latius patere, cursumque saepius mutatum esse docebunt geographi. angustior iam alveus efficit, ut limitibus munitis Romanus non indigeat.*

per solitum bellorum decus equestris disciplinae arte praecellunt; nec maior apud Cattos peditum laus quam Tencteris equitum. sic instituere maiores: posteri imitantur. hi lusus infantium, haec iuvenum aemulatio; perseverant senes. inter familiam et penates et iura successionum equi traduntur: excipit filius, non, ut cetera, maximus natu, sed prout ferox bello et melior.

33 Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc Chamavos et Angrivarios immigrasse narratur, pulsis Bructeris ac penitus excisis vicinarum consensu nationum, seu superbiae odio, seu praedae dulcedine, seu favore quodam erga nos deorum. nam ne spectaculo quidem praelii invidere. super sexaginta milia non armis telisque Romanis, sed quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt. maneat, quaeso, duretque gentibus, si non amor nostri, at certe odium sui, quando urgentibus imperii fatis nihil iam praestare fortuna maius potest quam hostium discordiam.

34 Angrivarios et Chamavos a tergo Dulgibini et Chasuari

*2. *peditus* P. *laus est* H. deinde *hic lusus — hac iuvenum* St, *hi l. — hic iuvenum* P.*

6. *ut cetera*] T *ut extat.* quod vulgato praefero et saepe observavi in verbis ab istis syllabis incipientibus confusionem in libris antiquis, ut in *ceteri, exteri.* *extat* in T ex correctione, prius *extera* fuisse videtur * ed Spirensis *Put Vs* quoque hic habent *extera.* Ern.

ferox bello et melior] Acidalius bene *ferox et bello melior.* Ern.

*8. *Bructeri excurrebant* St. *Chamanos* T.*

*10. *penitus excisis*] vide *Ledebur.* l. l. p. 66 et 240 sqq. neque hunc locum afferre debebat *Beckerus* l. l. p. 11 de tempore dubitans, quo hic libellus scriptus sit.*

12. *invidere*] int. dii. sensus est: dii non modo hoc nobis dedere ut Germanos vinceremus ipsi, sed etiam hoc nobis voluptatis concessere ut spectatores otiosi esse potuerimus proelii, in quo 60 amplius millia hostium suis armis cecidere ut eo spectaculo possemus oculos pascere, sicut cum gladiatorum pugnas in amphitheatro delectationis caussa videmus. de forma loquendi *invidere spectaculo* ad Annales *1 22* dictum. Ern.

*14. *oblectatione* H.*

16. *urgentibus*] scriptus liber non male *vergentibus.* Lips. ms Arundelianus *in vergentibus:* T et ed Spirensis cum seqq ante Rhenanum *in urgentibus.* IGronovius e vetere ed citat *iam urgentibus;* putatque legendum *iam vergentibus,* ut A. 12 44 *vergentibus iam annis.* vulgatum est a Rhenano, qui e vetere ed (nos vocamus K) *P et St* duxit. nec quid in eo displiceat video. v. ad A. 5 3*, ubi similiter Lipsius *vergens* praefert τῷ *urgens.* sed tamen *urgens fatum* etiam Livius dixit 5 36: *iam urgentibus Romanam urbem fatis.* v. Dukerum ad 22 43. et similiter centies alii. itaque nihil mutandum puto. Ern. *in gentibus* H. de sententia v. *IMüller.* hist. Helv. I p. 64.*

*18. de his populis eorumque sedibus v. *Ledebur* l. l. p. 67. 102.

cludunt aliaeque gentes haud perinde memoratae; a fronte Frisii excipiunt. maioribus minoribusque Frisiis vocabulum est ex modo virium. utraeque nationes usque ad Oceanum Rheno praetexuntur, ambiuntque immensos insuper lacus et Romanis classibus navigatos. ipsum quin etiam Oceanum illa tentavimus. et superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit, sive adiit Hercules, seu quicquid ubique magnificum est, in claritatem eius referre consensimus. nec defuit audentia Druso Germanico: sed obstitit Oceanus in se simul atque in Herculem inquiri. mox nemo tentavit, sanctiusque ac reverentius visum de actis deorum credere quam scire.

35 Hactenus in Occidentem Germaniam novimus. in Septentrionem ingenti flexu redit. ac primo statim Chaucorum gens, quanquam incipiat a Frisiis ac partem littoris occupet, omnium quas exposui gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos usque sinuetur. tam immensum terrarum spatium non tenent tantum Chauci, sed et implent, populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit iustitia tueri.

153. — *Dulcubimi* (*cubrini*) H, *dulgibini* St. *Thasuarii* KP, *Chasuarii* H.—deinde T *claudunt*, v. *Walch.* ad T. Agr. p. 421. ed pr *eludunt.**

*1. *haud perinde memoratae*, v. c. Ansibarii, v. A. 13 54 sqq. Tubantes, v. A. 1 51.*

*2. *Frisi* H, deinde *Frisis* T ed pr K, hic et c. 35. *minoribusque Frisii voc.* P.*

3. *utraeque nationes*] T *iureque nationis.* Ern.

5. *Romanis classibus*] respicit ad expeditionem Germanici, de qua A. 2 initio tradidit, et Drusi patris. mox T*PVs* *illac.* Ern.

*6. *tentaverim* K, *tenravimus* ed pr.*

*7. *sive*] *seu* T ed pr Put Vs. v. *Bött.* L. Tac. p. 434 sq.*

8. *consensimus*] scriptus liber *et H* *consuevimus.* Lips. recepit Pichena. at ceteri libri veteres mei omnes *consensimus*; quos non deseram, cum etiam *consensimus* commode dicatur, faciliusque librarius e *consensimus* fecerit *consuevimus* quam ex hoc illud. K*P et cod Longolii* ante etiam habet *magnum*, non *magnificum.* Ern.

9. *Druso Germanico*] Freinshemius coniicit *Druso et Germanico.* *cf. A. 13 55 *Tiberio et Germanico*, ubi M[a] deest *et.** at Germanicus Oceanum tantum tentavit ut per eum ingrederetur hostium fines, non ut inquireret de famae veritate. *obstitit inquiri* fortasse defendi aliquo alterius scriptoris loco poterit, dicique potest eadem analogia qua *impediit inquiri*, pro *quo minus inquireretur.* sed tamen valde pronus sum in hanc partem, ut Tacitum dedisse putem *inquirenti*, et illud e compendio scribendi natum esse. Ern. *de structurae insolentia vide *Bött.* L. Tac. p. 266 sq. 269. et *Roth.* grammatt. quaestt. e C. Corn. T repetitt. c. V. — antea Freinshemii coniectura placet aut *Druso*, *Germanico.* nam Tacitus neque tacere Germanicum poterat neque ignorare: cf. G. 37.*

*10. *temptavit* T et ed pr.*

*13. *a primo* codex Longolii.*

*16. *sinuetur*] H mg *al. sinatur.**

*17. *et* deest K.*

sine cupiditate, sine impotentia, quieti secretique nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. idque praecipuum virtutis ac virium argumentum est, quod ut superiores agant non per iniurias assequuntur. prompta tamen omnibus arma ac, si res poscat, exercitus, plurimum virorum equorumque; et quiescentibus eadem fama.

36 In latere Chaucorum Cattorumque Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt. idque iucundius quam tutius fuit, quia inter impotentes et validos falso quiescas: ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt.

*1. *impetentia* T et c. 36 *impetentes.* deinde *provocent* P.*

*2. *que* omnibus codd et edd vett deest neque habent edd Rhenani. Lipsius demum addidit, male. *id praecipuum v. ac virium praecipuum argum. est* T ed pr Put Vs. deinde *per iniuriam* K. *agunt — assequantur* St.*

5. T *exercitus plurimus vir.* oratio sane durior est et abruptior, etsi ea non est insolens Tacito. an *plurimum* factum est e *plurium?* *exercitus plurium virorum equ.* Ern. **Walch.* Em. Liv. p. 124 aliique voluerunt: *ac, si res poscat exercitus, plurimum* - -. uti habent Vs et Alciati editio. sed *res poscit exercitus* non placet; legendum videtur: *ac, si res poscat, exercitus plurimum, virorum equorumque. exercitus* est genitivus, quem verba *virorum equorumque* explicant.*

*7. de Cheruscorum sedibus vide *Ledebur.* l. l. II § 8.*

**nimiam*] *mirsiam* s. *nursiam* T. *diu p. i. diu nutr.* St.*

*8. *iocundius* T ed pr Put.*

9. *inter impotentes* i. e. vicinos cum habeas, qui propter indomitam imperandi cupiditatem non vident quid aequum iustumque sit, neque dubitant minus validum per iniuriam opprimere. sic supra de Cattis: *sine cupiditate, sine impotentia.* T habet *impetentes;* quod fortasse nonnullis placeat. sed inferioris aetatis verbum hoc puto. laudari quidem etiamnum video in lexicis auctores eius verbi Varronem R. R. 3 16: sed ibi recte editur hodie *insectantes;* et Senecam Hippol. 255, ubi verum est *impotens,* quod a Gronovio editum ego quoque in Iuntina aliisque veteribus edd reperi. librarii medii aevi, quo in usu erat *impetere* (v. Cangii Glos. Lat. med. in *impechiare*) libenter hoc verbum, ut alia sibi trita, auctoribus priscis obtrusere. Ern. **impotentis* K. deinde *nisi* [ubi] *manu agatur* [i] St.*

10. *modestia ac probitas nomina superioris sunt*] IFGronovius in nota proxima haec verba sic παραφράζει. cum res vi agitur, non ii modesti et probi censentur qui nihil agunt, sed qui sibi temperant tum cum plus valent et superiores sunt. quae sententia est commoda et contextui apta: sed ea desiderat ut verba *ubi m. agitur* ad antecedentia referantur et post ea interpungatur. alii ad sequentia referunt, et sic fere accipiunt: tum cum vi opus est, ut adversus hostem, in bello, stultum est nihil agere sub specie modestiae et probitatis, quae ab illo tempore est aliena. sed ei sententiae sane non convenit *superioris.* unde Tanaquil Faber p. 1 ep. 22 p. 74 ingeniose *sequioris,* si modo id verbum ita diceretur. Heinsius ad Vellei. 2 30 4 corrigit *nomina superiori sunt,* i. e. a potentiore ut inania nomina spernuntur. adde ep. ad Graev. t. 4 coll. Burm. p. 539. ceterum K*HP*

ita qui olim boni aequique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur: Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. tracti ruina Cheruscorum et Fosi, contermina gens, adversarum rerum ex aequo socii, cum in secundis minores fuissent.

37 Eundem Germaniae sinum proximi Oceano Cimbri tenent, parva nunc civitas, sed gloria ingens. veterisque famae late vestigia manent, utraque ripa castra ac spatia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis et

et ed Spirensis *nomine superioris*, T *nomine superiores sunt:* si corrigas *nomine*, sensus commodus exoritur. Ern. **nomina superioris* St.*

1. *inertes ac stulti*] Cheruscos ait pace longa et a nemine turbata in torporem segnitiamque solutos armorum curam intermisisse, imprudenter et maiore cum sua voluptate ad tempus quam in perpetuum securitate. nam qui circumdatus hominibus ad iniuriam promptis et robustis marcet, nec se parat adversus ea quae nec opinanti possunt ingruere, non tam quietus est quam obnoxius. igitur in his quoque tum bonitas videbatur et modestia contentos suis et nemini graves esse. et mansisset illis ea existimatio, si post diuturnum illud otium tandem lacessiti fortiter restitissent et statum tenuissent. postquam vero succubuerunt, ne prius quidem bene considerata ratione ac tranquillitate insita, sed pravitate consilii et taedio belli laborum quiesse feruntur. etenim ubi maiorem partem res vi tractantur, ut inter bellicosos Germaniae populos, non qui sedent, incerto possintne an nequeant μέγα τι καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι patrare, probi et modesti censentur, sed qui, cum plus valeant et superiores sint, sibi temperant. *ita* factum ut *qui olim boni aequique Cherusci* (dum rebus secundis in alta pace fruuntur et ferociam dediscunt) vocabantur, *nunc* (postquam prosperis corrupti et emolliti atque ad vim sustinendam imparati Cattis cesserunt,) *inertes ac stulti vocentur.* Gron.

2. *tacti*] sic in omnibus libris reperi, nisi quod T habet *Chatti.* at mihi nullum dubium est legendum *tracti*, ut placuit etiam Burmanno ad Lucani 7 655. nam legitima formula est *tracti ruina*, ut etiam ex h. l. video laudari in indice Berneggerano. noster H. 3 29: *ruina traxit pinnas.* Ern. * *tracti*, quod Pichena coniecerat, est in H, qui in mg etiam habet *Tracti*, litteris rubris. sed placet *tacti*, nam ruit, quem ruina tangit. de Fosis v. *Ledebur.* p. 120. deinde *adv. r. pares et equi s.* St, in mg *al. ex equo.* codd et edd vett omnes *socii sunt.* Lipsius demum *sunt* omisit, male.*

5. *eundem Germaniae sinum*] vellem, quorum in manu mss librorum copia, attentiores hic fuissent. nam quin *eundem Germaniae sinum* bene dicatur, nemo ambigit: sed si calamo exarati et fide digni codices *eundem Germaniae situm* habuere, male omnino mutatum est, nec translaticiae propinationis sermo est. vide quae notavimus ad Plinii H. N. 21 13. Gron. *situm* habent KV'P' et Arundelianus et alia vetus ed apud IGronovium. nullius sinus ante facta mentio; nec ille sinus Germaniae, quem descripsit. eundem situm dicit habere, h. e. versus septentrionem. itaque sic rescripsi. mox *lata vestigia* V et edd veteres, quod praefert Broterius. Ern. **lata* codd et edd vett omnes, *late* est coniectura Rhenani, non opinor, necessaria.*

*8. *ambitum* HP. deinde H *sedem*, in mg *al. fidem.**

tam magni exitus fidem. sexcentesimum et quadragesimum annum urbs nostra agebat, cum primum Cimbrorum audita sunt arma, Caecilio Metello ac Papirio Carbone consulibus. ex quo si ad alterum imperatoris Traiani consulatum computemus, ducenti ferme et decem anni colliguntur. tam diu Germania vincitur. medio tam longi aevi spatio multa in vicem damna. non Samnis, non Poeni, non Hispaniae Galliaeve, ne Parthi quidem saepius admonuere. quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. quid enim aliud nobis quam caedem Crassi, amisso et ipse Pacoro, infra Ventidium deiectus Oriens obiecerit? at Germani Carbone et Cassio et Scauro Aurelio et Servilio Caepione, Gnaeo quo-

1. *exercitus*] a coniectura reposui, cum in libris sit *exitus*. Lips. **exitus* i. e. interitus. tantam fuisse multitudinem eorum qui caederentur qui caperentur (v. Liv. epit. 68.) ut credas persuadet magnitudo castrorum. ne de migratione accipias vetat latinitas.*

*2. *cum pr. audita sunt Cimbrorum arma* Vs.*

*4. *si* deest K. falsum esse quod dixi de h. l. ad c. 1, docebit Plinius paneg. 9; post mortem tamen Nervae editum esse hunc libellum vero simile est quum Nerva die 27 eius anni mortuus sit, quo Traianus alterum consul fuit.*

**consulatum*] *conventum* K.*

7. *Samnis*] T *Samnites*. Ern.

8. *admonuere*] recta, immo et sapiens scriptura est. admonemur in felicitate sortis humanae per adversa. hoc, inquit, Parthi nobis fecere, ne invictos nos putaremus; neque tamen saepius quam Germani. Lips. T *admovere*, plane ut Rhenanus coniiciebat, intellecto *exercitum*. certe in vulgato interpretando est aliquid contorti et nimis acuti. Ern. *v. IFrGronovium diatribe in Stat. silv. p. 501 ed. Lips.*

regno — libertas i. e. Germani multo acrius pugnant, quia pro libertate sua pugnant, cuius acerrimi sunt stimuli, quam Parthi, qui pro regno Arsacidarum arma gerunt. mox K et edd Spirensis Puteolani Beroaldi *et Parisina* *amisso et ipso et ipse*. **in ipso et ipse* St. sed H *amisso et ipse Pacoro*.* prius *et ipso* delevit Rhenanus. apparet duplicem lectionem in libris fuisse, quae a librariis coniuncta est; cuius generis iam aliquot exempla vidimus. T quidem habet *amisso et ipso Pacoro*; quod coniecturae Rhenani praetuli, non quo *ipse* me offenderet, quod elegantius puto; sed quod *et* in illa lectione nimis friget, non in nostra. Ern. **devectus* St. *obiecerunt* K.*

10. hunc locum bene illustrat Florus 4 9 et 10 initio. de Ventidio vero mulione cf. Tullius epp. ad div. 10 18, Gellius 15 4.

12. *Cassio et Scauro*] duplex difficultas ex h. l. nectitur. prima (quam movet Freinshemius ad Flor. 3 3) e dissensu Caesaris B. G. 1 7 12, qui Cassium ab Helvetiis, nominatim Tigurinis, pulsum et sub iugum missum tradit. ei occurrit Pighius in Annal. ad a. u. 646. adde Oudendorpium ad Caes. 1 12, qui bene docet Gallos sub Germanorum nomine contineri. altera est e temporis ratione. nam cum Scaurus ante Cassium consul fuerit, e fastis Cassiodori, Scauri clades Cassiana prior videtur Sigonio in Fastis. contra quem disputat diligenter Cellarius (in diss. de Cimbris et Teut. § 17 sqq), qui cladem Aurelii Scauri acceptam putat Scauro

que Manlio fusis vel captis, quinque simul consulares exercitus populo Romano, Varum tresque cum eo legiones etiam Caesari abstulerunt. nec impune Gaius Marius in Italia, divus Iulius in Gallia, Drusus ac Nero et Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. mox ingentes Gai Caesaris minae in ludibrium versae. inde otium, donec occasione discordiae nostrae et civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavere; ac rursus pulsi inde, proximis temporibus triumphati magis quam victi sunt.

38 Nunc de Suevis dicendum est, quorum non una, ut Cattorum Tencterorumve, gens: maiorem enim Germaniae partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quanquam in commune Suevi vocentur. insigne gentis obliquare crinem nodoque substringere. sic Suevi a ceteris Ger-

legato, non consule, adstipulante Epit. Liv. 67, et post Cassii consulatum. Ern.

M.] Freinshemius corrigebat *C*, e Liv. epit. 67. male. verum praenomen est *Cn*, quod ei tribuitur apud Ciceronem, consentientibus bonis libris (loca vide in Clave Cic.) inscr. antiq. ap. Grut. p. 207. in epitome Liviana libri modo *M* modo *C* habent, quidam tamen *Cn*. idque recte ibi restituit Drakenborchius, qui bene monet huic praenomini saepe *M* et *C* substitui. consentiunt alii viri docti, ut Cortius ad Sall. Iug. 114, qui tamen *M* servavit; non bene, cum etiam codicem scriptum haberet in quo *Cn* esset. ego verum et minime dubium praenomen, quod Tacitus ignorare nullo modo potuit, (ut nec illud ignoravit, Manlios praenomine *M* plane abstinuisse) reponere non dubitavi. secutus exemplum nostrum est Broterius. K *Mallio*; quod saepe est in libris scriptis et editis pro *Manlio*. idem mox *populi Romani*, male. Ern. **Marcoque M.* H, *Marco quoque M.* P.*

*1. *consularis* HK Put Vs. deinde *trisque* KP.*

*3. *nec impune, CMarius* ed pr, Put et P. probat quidam, male.*

*4. *et* deest St.*

*5. *Gai Caesaris*] *Cesaris* T: de re v. H. 4 15: *Gaianarum expeditionum ludibrium.**

*6. vide H. 4 12 sqq et 5 14 sqq. deinde *legionum* (*nibus*) H ead m. *et Gallias* P.*

*8. *inde*] *nam* H, *tum* St sed mg *inde*. codd et edd ante Rhenanum *pulsi, inde pr.* bene.*

proximis temporibus] referendum ad Domitiani tempora, qui de Cattis triumphum duxit, sed vanum et irrisum. Suetonius c. 6. et noster Tacitus in Agricola 39: *inerat conscientia derisui nuper fuisse falsum e Germania triumphum.* Lips.

*11. *Tencaterorumque* T, *Tencterorumve* P, *fecterorumve* St, cuius tamen mg verum exhibet.*

*13. *in commune*] *in communi* P, *universi* St. pro *quanquam* K *quam.**

obliquare crinem quin significare possit crispare, non dubito sed id non est h. l, ut sequentia verba indicant, quibus haec explicantur. obliquantur crines, cum ex ipsis fit nodus, ut bene Salmasius ad Solinum p. 535. Ern. **obligare* H, tacente tamen *Sellingio.**

14. *nodoque substringere*] quod Suevis proprie tribuit noster, alii Germanis vulgo. Seneca de Ira 3 26: *non est Aethiopis insignitus in-*

manis, sic Suevorum ingenui a servis separantur. in aliis gentibus, seu cognatione aliqua Suevorum seu, quod saepe accidit, imitatione, rarum et intra iuventae spatium: apud Suevos usque ad canitiem horrentem capillum retro sequuntur, ac saepe in solo vertice religant. principes et ornatio-

ter suos color], nec crinis ruffus et in nodum coactus apud Germanos virum dedecet. idem ep. 124: *quid capillum ingenti diligentia comis? cum illum vel effuderis more Parthorum, vel nodo Germanorum vinxeris, vel, ut Scythae solent, sparseris.* Martialis etiam Sigambris, de Spectac. 3: *crinibus in nodum tortis venere Sigambri.* idem universe alibi 5 38: *Rhenique nodos.* Tertullianus cirros in Germanis agnoscit, fortasse ab hac crinium obliquatione et flexu, De virginibus velandis c. 10: *debebunt et ipsi aliqua insignia sibi defendere, aut pennas Garamantum aut crobylos barbarorum aut cicadas Atheniensium aut cirros Germanorum.* ideo quia, ut hic scriptum, crinem obliquabant. Iuvenalis 13 164: *caerula quis stupuit Germani lumina, flavam caesariem et madido torquentem cornua cirro?* Taciti tamen locum huncce de obliquando crine fateor ita etiam capi posse, ut crinem non in rectum passi sint descendere, sed reduxerint in posteriorem verticem et obliquarint. Lips. mox male et per vitium operarum *sic* repetitur post *separantur* in edd Rhenani 1519 et sqq omnibus ante Pichenam; unde nota nata Acidalio. nam ab antiquioribus et T abest. Ern.

2. *quod accidit*] ms Arundelianus et K et edd Spirensis ceteraeque veteres addunt *saepe*; quod casu omissum restitui. Ern. '*eorum* H, in mg ead m *rarum*; cf. G. 31: *et aliis — usurpatum rara — audentia apud Cattos in consensum vertit.*'

4. *retro sequuntur*] si quid video, discrimen non est in numero nodorum (ut placet Conringio), sed in loco ubi firmantur nodi, nempe aliis *retrosecus* sive circa occiput, aliis *in vertice ipso.* in vertice autem et retrosecus collecti et renodati vel religati capilli *cirri*, non posterius tantum modo genus. *cornua* autem nihil aliud sunt quam *nodi* capillorum et implicationes. vide Salmasium ad Solinum p. 762 (535). Gron. nempe idem Conringius putabat plures nodos capillorum esse *cirros* et *cornua* Germanorum priscis scriptoribus memoratos. *retrosecus* est ex emendatione Iosephi Scaligeri (ad Martialem), quae et Freinshemio et Conringio placebat. sed libri veteres in h. l. non consentiunt. K interpungit post *sequuntur*, et mox habet *ac saepe in solo vertice religatur.* unde confirmatur suspicio alterutrum e verbis *ipso solo* esse spurium. et apparet *ipso* nasci potuisse facile inter *in* et *solo.* forte etiam variarunt codices inter has duas voces, et dein utraque in textu est coniuncta; quod iam aliquoties accidisse in Tacito vidimus. sed utrumque verbum iam reperitur in ed Spirensis. sed eadem cum edd Puteolani et Beroaldi habet *ligant.* primus Rhenanus 'cum HP' edidit tacite *religant* a. 1533, cum a. 1519 *ligant* edidisset, et in margine pro varia lectione notasset *religant*, nescio unde sumtum. iam locus varie tentatus est. Scaligeri emendationem vidimus. Marcilius sic corrigebat: *retrorsum, ac saepe in solo vertice ligant.* Ern. '*secuntur* T et ed pr. "*capillum retro sequi* dictum est — pro vulgatiori *capillum promittere*, non ita tamen ut recta descendat, sed ut retro in verticem flectatur. inversa est metaphora, quae inest in verbo *promittere.*" *Orellius* p. 30. — *in ipso vertice* St, *solo in v.* P. *ipso solo* TH, bene: v. Dial. de or. 5: *sed ipsum solum — arguam.* — deinde H *ornatorem habet.*'

rem habent. ea cura formae, sed innoxia: neque enim ut ament amenturve, in altitudinem quandam et terrorem adi-
39 turi bella compti, ut hostium oculis, ornantur. vetustissimos se nobilissimosque Suevorum Semnones memorant. fides antiquitatis religione firmatur. stato tempore in silvam auguriis patrum et prisca formidine sacram omnes eiusdem san-

1. *innoxiae*] Muretus et Acidalius corrigunt *innoxia*, recte, ut facile patet e sequentibus: idque et probasse IFGronovium eius paraphrasis nota proxima docet. cura noxia esse, malo consilio suscepta esse potest: formae illud attributum non convenit; saepeque apud poetas querelae de mala formae cura. saepe iam vidimus librarios terminationes adiectivorum temere conformasse substantivo proximo. Ern. **innoxiae* defenderim: formam quidem curant, sed quae non noceat mo[e]rum integritati. paullo post *ut terrorem* H.*

3. *ornantur*] placet Bambergensis *armentur*. Lips. possis suspicari *comati*. sed haec sententia est: hoc unum formae adhibent lenocinium, sed innocens. haudquaquam enim, ut vel suam eo pudicitiam prostituant vel alienae insidias struant, sed ut staturae aliquid adiiciant et terrorem sui augeant, hostiumque oculis formidabiliores occurrant, tum maxime comuntur et ornantur cum in aciem ituri sunt. *ut hostium oculis ornantur*, i. e. tanquam hostibus approbaturi terrificam speciem. Gron. *armantur* etiam K. **oculi armantur* P, [*ornantur*] *armantur* St.* ceteri libri mei omnes *ornantur*; quod verum puto. mihi autem *comti* pro spurio suspectum est. redundat enim. et si illam redundantiam concoquamus maxime, nimis tamen duram orationem facit; quae mollissima fiet, si legas *adituri bella, veluti hostium oculis, ornantur*. probat Broterius. Ern.

4. *Semnones*] recte, etsi in Velleio 2 106 *Senones* scriptum legas, qui eos cum Hermunduris coniungit. in Dionis fragmentis Electo LXXI (71 20) probissime scriptum erat *πρὸς Σέμνονας ἐπιχειρῆσαι*, de Antonini bello in Quados et Marcomannos. item Electo XLIX (67 5) *Μάσυος ὁ Σεμνόνων βασιλεύς*. late errat vir doctus (Ursinus) qui utrobique Nasamones substituit et edidit, Africae nimirum gentem. at isti Semnones ad Albim sunt; et manifesto illa Dionis spectant ad Germanica bella. Lips. hodie et apud Velleium *Semnones* eduntur. an etiam Floro 4 12 4 haec scriptura debeatur, ut placet viris doctis, dubium est. vide Dukerum ad illum locum. Ptolemaeus 2 11 vocat *Σέμνωνας*. Ern. **vet. seu nobilissimos S.* H, *Semones* K, *Senones* Put Vs.*

fides antiq. rel. firmatur i. e. ut credamus gentem antiquam esse, etiam religionis ratio suadet. **antiq[e]uitatis religi[is]one* H.* *stato* *P* K, Rhenanus et sqq. mediae *T ed pr Put Vs* *statuto*. *St *estivo* sed mg *stato*.* Ern.

5. *auguriis — sacram*] legitimus versus longus est (monuit me GFalckenburgius), sponte effusus, an a veteri poeta? Lips. fortuitus videtur Colero. et sunt sane et alii tales hexametri in libris Taciti, ut notavimus ad A. 1 1. *cf. G. 18: *bellorum casus putet, ipsis incipientis*. 32: *praecellunt; nec maior apud Chattos peditum laus*.* sed hunc credo esse e poeta, adscriptumque in margine in textum venisse, ut supra verba Lucretii et versus e Senecae Octavia. scriptores prosaici neque *auguria* pro consecratione dicunt, ut h. l. dicuntur, neque *patres* de maioribus, nec denique *formidinem*, praesertim absolute, pro religione. ceterum versus poetae cuiuscunque ductus est e Virgilii

guinis populi legationibus coeunt, caesoque publice homine celebrant barbari ritus horrenda primordia. est et alia luco reverentia. nemo nisi vinculo ligatus ingreditur, ut minor et potestatem numinis prae se ferens. si forte prolapsus est, attolli et insurgere haud licitum: per humum evolvuntur. eoque omnis superstitio respicit, tanquam inde initia gentis, ibi regnator omnium deus, cetera subiecta atque parentia. adiicit auctoritatem fortuna Semnonum: centum pagis habitant; magnoque corpore efficitur ut se Suevorum caput credant. contra Langobardos paucitas nobilitat. plurimis ac

locis, Aen. 7 172 et 608. locum autem interpolationi dedit forte imperitis librariis, quod existimabant *silvam* aliquo epitheto egere, nescii id verbum et similia, *lucum*, *nemus*, simpliciter saepe dici, sanctitatem e ceteris quae tradantur intelligi. apud Virgilium Aen. 8 104: *solennem rex Arcas honorem Amphitryoniadae magno divisque ferebat ante urbem in luco.* sic noster *silvas* et *lucos* simpliciter dixit supra c. 7 et 10, H 4 22. sed forte illa tantum verba insititia *auguriis patrum et prisca formidine.* ceterum *P*K *patrium*, et deinde *sacrum.* *Vs *sacra.** post ms Arundelianus *nominis eiusdemque s.* *sacram nominibusque eiusdem s.* St, sed mg *omnis.* H *sacram oïs* (mg *noïs*) *eiusdem.** copula etiam est in K. *P *omnis eiusdemque.** edd Spirensis et sqq *omnis eiusdem s. p. l. cohaerent.* Rhenanus 1533 edidit *coeunt* e K. **cohaerent* etiam T.* Ern.

2. *primordia* dixit ut *initia*, μυστήρια. K *horrentia.* mox post *prolapsus* in T *ed pr Put Vs* non reperitur *est.* infra idem habet *adducit* pro *adiicit.* Ern.

*5. *evolvuntur* i. e. se evolvunt. cf. A. 1 13 et 6 49: *advolveretur.* 15 71: *advolvi.* H. 4 81: *advolvitur.* pro *humum* Put *humanum.**

*8. *adiicit* P, quod restituit Rhenanus (1533); *adducit* T ed pr PutVs, *adicit* K, *aditur* St. — deinde *auctorem* ed pr Put et Vs, *autem* St, sed mg *auctoritatem.**

habitantur veteres ante Rhenanum, qui ex ingenio *habitatur* dedit, *quod est in St.* vetus restituit Pichena. aut *habitatur* verum est, aut *habitant* potius. nam *habitantur* nominativum loci desiderat. Livius 2 62: *vicis frequenter habitabatur.* 9 28: *frequenter ibi habitabatur.* ubi vide Drakenborchium. Broterius coniicit *pagi iis habitantur*; quod est durius. malim *pagi habitantur*, si tamen *habitantur* servandum sit. Ern. *placet *pagi iis*, quod dudum ipse conieceram.*

9. *magnoque corpore efficitur*] mihi hoc durius et nequaquam Tacito dignum videtur, qui dixisset potius *tantoque*, vel *et magnitudine corporis.* sed quo modo corrigendum sit, nondum reperire potui. mss duo V habent *tempore**, idem mg St et H qui tamen in mg ead m *al. corpore, numero.** Ern. *cf. *Bött.* L. Tac. p. 133.*

10. *nobilitat quod*] ita F. vulgo erat *nobilitasque.* *H *nobilitat, plurimis* * Lips. ms T, K et edd Spirensis *P* Rhenani 1519 *Longobardis paucitas nobilitas. plurimis* etc. post Puteolanus et Beroaldus edidere *Longobardis p. nobilitasque. plurimis* etc. Rhenanus deinde edidit *paucitas nobilitasque*, *quod pl.* ex ingenio. *nobilitas* verum. *quod* ob consensum librorum veterum delevimus; et haud dubie elegantius abest. Ern. **Largobardos* K, *La$\overset{n}{r}$gobardos $\overset{itas}{\text{pauca}}$ nobilita$\overset{t}{s}$ pl.* St.*

valentissimis nationibus cincti non per obsequium, sed proeliis et periclitando tuti sunt. Reudigni deinde et Aviones et Angli et Varini et Eudoses et Suardones et Nuithones fluminibus aut silvis muniuntur. nec quicquam notabile in singulis, nisi quod in commune Herthum, id est terram matrem, colunt, eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur. est in insula Oceani castum nemus, dica-

*2. *ac periclitando* KP.*

Reudigni] K *Vendigni* *immo *Veudigni** - *Anglii-Suarines. Anglii* etiam *codd et* Spirensis, Puteolanus, Beroaldus. pro *Nuithones* Anchersen (in Origg. Danic. p. 152) corrigit *Tuithones*, quos Teutonas accipit; quem bene refellit Elsnerus in Comment. Acad. Berolin a. 1748 p. 459. ipse non magis certa coniectura *Gutthones*, qui et Gio- v thones, Iutones. Ern. **Rendigni* St, idem *suarines seu suardones*, P *Suarmes*. deinde *Vuithones* HSt, aut *Nuithmes* P. paullo post *et silvis* St.*

5. *Herthum*] libri alii *Nerthum* aut *Verthum*. ego veram vocem censeo *Aerthum*. ita enim nostratem eam vocem efferimus scribimusque. cum adspiratione focum nobis signet, non terram. Martianus Capella an hunc adspexerit, dum Heroes ab Hera derivat i. e. terra, nescio. verba eius libro 2: *a medietate aëris usque in montium terraeque confinia Hemithei Heroesque versantur, qui ex eo quod Heram terram veteres dixerunt Heroes nuncupati.* nam alias certe a crasso errore eum non excuses. Lips. *Nerthum* *T*K et edd Spirensis Puteolani Beroaldi. *Herthum* Rhenanus a. 1519 in margine pro coniectura, mox in textu edidit. alii volunt *Hertam* vel *Hertham*, feminino genere, quo post de hoc numine loquitur Tacitus, deam clare faciens; quod verum puto. Elsnerus autem (in Comment. cit. a. 1747) probans hanc formam, negat pro terminatione accusativi habendam ultimam syllabam, sed esse verbum Germanicum indeclinabile *erdamm* i. e. *Erdamme*, ex *erd* terra et *amme* mater, nutrix (Hesychius ἄμμα, μήτηρ, τροφός, ubi v. intt et in ἄμμας), quia Tacitus interpretatur *terra mater*. mirum est viro elegantis doctrinae hoc inventum adeo placuisse. nam primo Tacitus semper verbis barbaris Latinam formam induit, ut omnes scriptores elegantes fecere; deinde *erdamm* ex analogia linguae Germanicae non esset *terra mater*, sed *terrae mater*; denique Tacitus *terram matrem* interpretatur more loquens Romano, non subtilitate grammatica usus et etymologiam secutus. Ern. **Mammenerthum* St.*

7. *castum*] tentant viri docti *sacrum* vel *vastum*. senserunt scilicet *castum* non satis commodum epitheton esse. nam *castus* dicitur illud quidem de sanctitate, sed non ea quae est a consecratione aliqua, sed quae ab animo et vita hominis venit; unde *casti* opponuntur sceleratis, culpa aliqua sua aliorumve pollutis, qui et incesti dicuntur, et *casta* sunt pura, nulla re polluta aut corrupta. igitur ut silva non consecrata diis non statim incesta, sic nec ea, quae consecrata sit, proprie *casta* dicitur; et *aqua casta* non est sacra sed pura, quae sacris adhiberi possit, ut *incesta* contra quae non possit, impura. potuit tamen fieri ut, quia sacra debent caste coli, casta servari, id verbum etiam cum altero illo permutaretur. si quid tamen tentandum, pronior sim ad credendum hanc quoque vocem e margine in textum venisse. nam profecto commode abfuerit. quid occasionem interpolationi dare potuerit, dictum ad c. 39. Ern. **nemus nemus* K, *dicatum in* Rhena-

tumque in eo vehiculum, veste contectum. attingere uni sacerdoti concessum. is adesse penetrali deam intelligit, vectamque bubus feminis multa cum veneratione prosequitur. laeti tunc dies, festa loca, quaecunque adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum; pax et quies tunc tantum nota, tunc tantum amata, donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum et vestes et, si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. servi ministrant, quos statim idem lacus haurit. arcanus hinc terror sanctaque ignorantia, quid sit illud quod tantum perituri vident.

41 Et haec quidem pars Suevorum in secretiora Germaniae porrigitur. propior, ut quomodo paulo ante Rhenum, sic nunc Danubium sequar, Hermundurorum civitas, fida Romanis; eoque solis Germanorum non in ripa commercium, sed penitus atque in splendidissima Raetiae provinciae colonia. passim

nus (1533) et Lipsius, *in ea* codd et edd ante Rhenanum, qui e coniectura *in eo* reposuit. est tamen *in eo* iam in P, si fides *Hessio*. Rugiam intelligendam esse hodie fere consentiunt. *

*1. *uni Sacerdotum* P, antea *Ve*[ce]*stae* ed pr, *conmissum seu concessum* St.*

2. *penetrali*] per penetrale ipsum vehiculum veste contectum intelligi, facile liquet attendenti. mox T *ed pr Put Vs* *multa veneratione*. Ern. **vi*[e]*ctamque* et *duobus bobus* (priore voce inducta) H.*

4. *quaecunque*] K *quemcunque*; quod non spernam. pro *adventu* Rhenanus coniiciebat *advectu*, male. vide ad H. 4 84. de ἐπιδημίᾳ deae h. l. sermo, qui est *adventus*. Ern. **quemcunque adventum* cod Longolii, *que cum* H, sed mg ead m *quaecunque*.*

*6. *tunc*] *item* T ed pr Put Vs.*

8. *templo* i. e. sacro nemori. Latinis *templum* omnis locus sacer. vide dicta in Clave Cic. in h. v. sic et Graecis ἱερόν. aliud *aedes*, ναός. Ern.

9. *numen ipsum*] frustra Elsnerus de simulacro deae hic cogitare nos iubet, idque credere *lapidem nigrum*, quale signum deae Pessinuntiae fuit. quorsum Tacitus addidisset *si credere velis*? nam signa deorum ablui notissimum. putabant Germani ipsam deam, quae accessisset mortales, velut sordibus inde susceptis purgari. infra pro *quid sit illud* T *St ed pr Vs* *quid sit id*. placet Broterio, qui et in textum recepit. **quid si id* Put.* sed auribus meis durius est *quid sit id quod*. malim *illud* deleri. et aliis quoque veterum scriptorum locis reperi pronomina haec inculcata esse. Ern. *pro *servi* K *Suevi*, deinde *lucus* H m pr.*

*12. *sed* [et] St. deinde *Suevorum* primus reposuit Rhenanus, omittunt Put Vs, *nervorum* T, *verborum* HSt ed pr K. de P tacet Hessius. deinde pro *proprior* T *propero*, H *prior*. deinde *quoquo modo* P, *quo* Vs.*

14. *eoque solis*] T *eaque sol*. Ern. **coque soli* P.*

16. *colonia passim sine custode*] distingue, *colonia. passim sine custode transeunt*. quod ait *sine custode*, morem ingerit rarum et no-

et sine custode transeunt; et cum ceteris gentibus arma modo castraque nostra ostendamus, his domos villasque patefecimus non concupiscentibus. in Hermunduris Albis oritur, flumen inclitum et notum olim; nunc tantum auditur.

42 Iuxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomani et Quadi agunt. praecipua Marcomanorum gloria viresque, atque ipsa etiam sedes pulsis olim Boiis virtute parta. nec Narisci Quadive degenerant. eaque Germaniae velut frons est, quatenus Danubio praetexitur. Marcomanis Quadisque usque ad nostram memoriam reges manserunt ex gente ipsorum, nobile Marobodui et Tudri genus: iam et externos patiuntur. sed vis et potentia regibus ex auctoritate Romana. raro armis nostris, saepius pecunia iuvantur.

tabilem. Romani enim in limite imperii hoc servabant, ut externum neminem admitterent acciperentve nisi custode dato et arbitro actionum. discis ex hoc loco, et H. 4 64, ubi acris querela de hac re Germanorum, ad Ubios: *nam ad hunc diem — coiremus.* et in responso Agrippinensium 65: *sint transitus incustoditi, sed diurni et inermes.* fuit alioqni et alia Romanorum cautio in hac re, ne conventus haberent suspecti populi nisi certo loco et numero, idque coram aliquo Romano. fragmentum Dionis LXXIII (72 2). Commodus pacem Marcomannis et Quadis dedit, sed cum lege, *ne saepe aut pluribus locis conventus haberent, ἀλλ' ἅπαξ ἐν ἑκάστῳ μηνὶ καὶ ἐς τόπον ἕνα, ἑκατοντάρχου τινὸς Ῥωμαίου παρόντος.* Lips. copula *et*, a Pichena e veteribus libris addita, est et in T. mox idem liber *nostra commendamus* etc. colonia Rhaetiae provinciae putatur esse *Augusta*, quam vulgo *Vindelicorum* appellant. Ern. *paullo ante *ac in spl.* T. *et tunc caeteris* P. de Augusta vero dubitare coeperunt.*

3. *non concupiscentibus*] refer ad id quod dixerat, fidos Romanis esse Hermunduros. scimus eos, etiamsi viderint nostra, tamen fideles mansuros, nec ea quae viderint cupituros. Ern. **patefacimus* StP.*

4. *notum olim*] quod Romani ipsi vidissent, cognovissent, cum expeditiones in eas regiones susceptae essent sub Druso et aliis. T *novum.* Ern.

*5. *Norisci* St. *et deinde* T. paullo post *etiam ipsa* H. codd et edd vett *Marcomani*, post Lipsium demum *Marcomanni.* St tamen *Marchomanni.* ed pr et Put *Marconiani.* deinde *Bois* KPVs, *Naristi* P.*

9. *praetexitur*] scriptus liber *peragitur.* male. quidam *pergitur*; nec id tam probe. Lips. *peragitur* etiam KT Bambergensis et ed Spirensis. *pergitur* Puteolanus et seqq ante Lipsium; qui unde hauserit *praetexitur*, nescio. *pergitur* restituit Pichena. quid si *pergitur* est natum e *porgitur*, quod per compendium poeticum erat pro *porrigitur*, quod est in P.* id magis convenit lectioni veteri *peragitur.* mox *Quadisque* *codd et* K, ut correxit Pichena; ceteri *Quadisve.* Ern. **peragitur UBeckerus* in *Seebodii* bibl. cr. 1825, I p. 215 bene defendit ita, ut *frons* fere sit pro *finis, limes.* cf. intpp ad G. 29: *limite acto.**

11. *Tudri*] K *Trudi*; quod non displicebat Rhenano. Ern. *paullo ante *mansere* HKVs.*

*13. *iuvantur. nec manus valet, Retro* T. *iuvantur; nec minus valent. Retro* StVs. hanc distinctio-

43 Nec minus valent retro Marsigni, Gothini, Osi, Burii. terga Marcomanorum Quadorumque claudunt. e quibus Marsigni et Burii sermone cultuque Suevos referunt: Gothinos Gallica, Osos Pannonica lingua coarguit non esse Germanos, et quod tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatae, partem Quadi ut alienigenis imponunt. Gothini, quo magis pudeat, et ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campestrium, ceterum saltus et vertices montium [iugumque] insederunt. dirimit enim scinditque Sueviam continuum montium iugum, ultra quod plurimae gentes agunt. ex quibus latissime patet Lygiorum nomen in plures civitates diffusum. valentissimas nominasse sufficiet, Arios, Helveconas, Manimos, Elysios, Naharvalos. apud Naharvalos antiquae religionis lucus ostenditur. praesidet sacerdos muliebri ornatu; sed deos interpretatione Romana Castorem Pollucemque memorant. ea vis numini: nomen Alcis. nulla simulacra, nullum pere-

nem restituit *Passovius*, verissime. sensus est hic: pecunia maxime Romanorum iuvantur, quae pecunia non minorem iis potestatem conciliat, quam arma nostra conciliare possint.*

1. *Gothini*] *Gothuni* semper Claudiano. Lips. *HVs* K *Gotini*. **Golhini* ed pr, deinde *Vothinos* P, *Gottinos* St.* mox Groslotius corrigit *Buri: ii terga;* quod non probo, quia mox sequitur *e quibus*. sed *Buri* tamen bis K *PVs et HSt in quorum mgg *Siburi*.* ex quo punctum post *Burii* feci, ut est etiam in edd Spirensis et Puteolani. Ern.

*2. *Quadorumque*] *retro* H, sed inductum est.*

*4. *Pannonia* P, deinde *Sermatae* cod Longolii, *Sarmathe* T, *Sarmathae* ed pr.*

6. *pudeat*] sc. tributa pati, nec armis se in libertatem vindicare. Ern. *serviunt, quanquam ferrum habent armis faciundis, quod liberis Germanis non superest (v. G. 6). *offodiunt* Put. *omnisque* K, *his populi* P.*

8. *iugumque*] ms Arundelianus *iugaque*. Acidalius *iugumque* insititium putat, male huc relatum e sequentibus. sed tamen et in Agric. c. 10 *iuga et montes* iunguntur. an fuit *iugorumque?* a T abest *montium*. *non hic, sed post *continuum*.* Ern.

11. *Lygiorum*] K *TStPPutVs* *Legiorum:* sed mox *Lygios* habent. *VsP *Ligios*, St *lugros* [ligyos].* eadem varietas in ed Spirensis. Ern.

12. K *Harios, Helvetonas, Mammos, Helisios, Nahanarvolos*. post tamen *Naharvalos*. in ultimo similiter variant edd Spirensis et Puteolani, *et omnes ante Rhenanum.* at T constanter *Nahanarvalos* vocat. Ern. **harios* StP. *Helvetionas* P, *helvecanas* [haliosuas] St. *Lanimos* H, *Mammos* StK, *Manumos* P. *Elisios* T, *Helisios* KSt, *Helysios* P, *helisios* [heliosuas] H et in mg *haliosuae*. *nahawernales Apud naharwernalo* St. *regionis* KP.*

15. *Romana*] ita KT *StH* edd Spirensis, Bononiensis, *P,* Puteolani, Beroaldi. *Romani* primum editum a Rhenano 1519, quod ab omnibus ante Pichenam servatum. Ern.

16. *eius numinis nomen A.*] K*HSt*

grinae superstitionis vestigium. ut fratres tamen, ut iuvenes venerantur. ceterum Arii super vires, quibus enumeratos paulo ante populos antecedunt, truces, insitae feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra scuta, tincta corpora. atras ad praelia noctes legunt, ipsaque formidine atque umbra feralis exercitus terrorem inferunt, nullo hostium sustinente novum ac velut infernum aspectum: nam primi in omnibus praeliis oculi vincuntur.

Trans Lygios Gotones regnantur, paulo iam adductius quam ceterae Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. protinus deinde ab Oceano Rugii et Lemovii; omniumque harum gentium insigne rotunda scuta, breves gladii et erga reges obsequium.

Suionum hinc civitates, ipso in Oceano, praeter viros armaque classibus valent. forma navium eo differt quod utrinque prora paratam semper appulsui frontem agit. nec

sic habent: *ea vis numini. nomen Alcis.* quod nescio cur spretum Rhenano, qui illo libro usus est. reddit rationem quare Castorem et Pollucem interpretetur. quia ea vis illius numinis apud Naharvalos, quae Castorum apud Romanos: sed aliud apud illos nomen. corruptelae locum fecit, quod scriptum fuit *ea ius*, inversis literis in *vis*, ut saepe. inde factum *eius*. non dubitavi ita in textu corrigere. usitatissimum est apud Latinos *vim* et *nomen* coniungi. Groslotius verba *eius n. n. Alcis* poni volebat post *ornatu.* ea res ipsi non venisset in mentem, si priscam illam lectionem cognitam habuiset. ceterum *Alcis* est dativus numeri pluralis. Ern. **eius nominis numen* T, *ei numini nomen* P, deinde pro *superstitionis* St *suspicionis.**

*2. *Arii*] *alii* THKP, sed mg T *arii.* deinde *enumeratis* P. *trucis* TH ed pr KPPutVs. deinde *feritatis* H.*

4. post *corpora* punctum feci, ut est in edd veteribus. Ern.

9. *addictius*] Bambergensis et Romanus *adductius*, etiam recte. et dixi de eo verbo supra ad H. 3 7. Lips. male Colerus interpretatur quasi esset *addictius regnant*, quod aliqua ex parte subierint iugum Romanum. nam *regnantur* (inquit, non *regnant*) *adductius*, i. e. adductioribus habenis, minori specie libertatis, et maiore solutioreque potestate regia. Gron. *adductius* etiam K et edd Bononiensis, Puteolani, Beroaldi, Rhenani 1519. *addictius* primum reperi in ed Rhenani 1533, in quam vitio operarum irrepsisse puto. vetus restituit Pichena. ego vero etiam restitui *regnant*, quod in iisdem libris omnibus et ms Arundeliano duobusque V reperitur. *idem est in TH.* primus Rhenanus eodem libro tacite edidit *regnantur* ex H. 1 16, ut opinor, ubi est *gentes regnantur. regnare* etiam populi dicuntur, ni fallor, apud quos regium imperium est. mox T *exterae.* v. ad c. 5. K *protenus.* Ern. *deinde *Lemonii* TStKP.*

14. *ipso*] ita primus tacite et ex ingenio edidit Rhenanus a. 1533. *sic St.* ante omnes et ms Arundelianus *ipsae.* **ipse* TKVs: *ipsae* facile defendas. deinde StP*K etiam *in Oceanum.* Ern.

16. *utrimque prora*] huius gene-

velis ministrant, nec remos in ordinem lateribus adiungunt: solutum, ut in quibusdam fluminum, et mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium. est apud illos et opibus honos, eoque unus imperitat, nullis iam exceptionibus, non precario iure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo, sed clausa sub custode, et quidem servo, quia subitos hostium incursus prohibet Oceanus, otiosae porro armatorum manus facile lasciviunt. enimvero neque nobilem neque ingenuum, ne libertinum quidem armis praeponere regia utilitas est.

45 Trans Suionas aliud mare, pigrum ac prope immotum, quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides, quod extremus cadentis iam solis fulgor in ortus edurat adeo clarus ut sidera hebetet; sonum insuper audiri formasque deorum et

ris navium A. 2 6, H. 3 47 iam facta mentio. Hyginus fab. 168 *biproras* vocat; de quibus alibi dictum a nobis. Schefferus et Munkerus ad Hyginum negabant se earum navium rationem intelligere. Ern. **utriusque* et antea *vires* St.*

1. *ministrantur*] melius *ministrant*. Virgilianum est ex Aen. 6 302: *velisque ministrant*. Lips. adde Broukhusium ad Propert. 3 14 15, ubi hunc Taciti locum non praeterit. mox K *hinc vel hinc*. Ern. **ministrantur* codd et edd ante Lipsium omnes. bene; siquidem dici potest: *navibus vela ministrant.**

exempt
*4. *exceptionibus* H.*

5. *in promiscuo*] T *neque promiscuo*. Ern. **neque* codd et edd, K tantum et, si *Hessii* et *Sellingii* silentio fides. HStP habent *in*. deinde pro *quidem* P *quod.**

*7. *otiosa* codd et edd omnes, bene. *otiosae* primum legitur in ed Amstelodamensi 1734.*

*9. *ingenium* Put.*

*12. *claudique* TSt ed pr PutVs.*

extremus cadentis] sic omnes edd praeter K, in quo corrupte *extranius catientis*. Isaacus Vossius (ad Melam 3 3 p. m. 534) e vetere libro (non nominat) profert *extremum radens — adeo clare*; idque probat, quod in istis regionibus sol non cadit, ut in sphaera recta aut non admodum obliqua, sed tantum circuit horizontem et lambit. id est verum ad subtilitatem mathematicam. nec ignoravit Tacitus, ut patet ex Agric. c. 12. sed vulgarem consuetudinem loquendi secutus est, neglecta subtili astronomiae ratione, ut solent scriptores populares. ac mirum, quem *cadens sol* offenderit, eum non offendisse *ortum solis*. nam ad veram rationem sol ibi non magis oritur quam occidit. nec credam Tacitum loqui de populis sub ipso coeli axe: nam illa loca non habitantur: sed de propinquis, in quibus sane solis species aufertur oculis, sed ad breve tempus et residua multa luce. vide Agricolae l. c. Ern. **in ortu se durat* HSt. deinde

ebetet et
habet s. St, *habet s.* PutVs, *hebetet et s.* H.*

14. *sonum insuper emergentis*] malim *se mergentis*. nam haec persuasio rudis et cascae plebis fuit, solem, dum in Oceanum cadit, stridorem edere non aliter quam si ignitum ferrum condatur in aquam. Posidonius apud Strabonem 3 p. 138: *λέγειν φησὶ Ποσειδώνιος τοὺς πολλοὺς μείζω δύνειν τὸν ἥλιον ἐν τῇ παρωκεανίτιδι, μετὰ ψόφου παραπλησίως ὡσανεὶ σίζοντος τοῦ πε-*

radios capitis aspici persuasio adiicit. illuc usque et fama vera tantum natura. ergo iam dextro Suevici maris littore Aestyorum gentes adluuntur; quibus ritus habitusque Suevorum, lingua Britannicae propior. matrem deum venerantur. insigne superstitionis formas aprorum gestant: id pro armis omnique tutela securum deae cultorem etiam inter hostes

λάγους κατὰ σβέσιν αὐτοῦ, διὰ τὸ ἐμπίπτειν εἰς τὸν βυθόν. Florus de Decimo Bruto in Hispaniis bellante 2 17: *non prius signa convertit quam cadentem in maria solem obrutumque aquis ignem, non sine quodam sacrilegii metu et horrore, deprehendit.* Iuvenalis ab illo aevo 14 280: *audiet Herculeo stridentem gurgite solem.* quid divus Hieronymus? nonne in eodem errore aut sermone? in Eccles. c. 1: *sol ipse postquam ardentem rotam Oceano tinxerit, per incognitas nobis vias ad locum unde exierat regreditur.* Lips. *emergentis* abest ab T et edd Bononiensi Spirensis Puteolani Beroaldi. sed Rhenanus iam a. 1519 edidit e *HStP et* codice quem nos K, ille Artolphi vocat. atque secundum illam opinionem strepitus solis non minus emergentis quam occidentis intelligi potest. si de occidente tantum loquitur, intelligi cadens sol ex antecedentibus potest. itaque tanto facilius credo spuriam vocem esse. Ern.

formasque deorum] Colerus *formasque equorum*, TFaber *formas equorum*; quod melius. etiam T *immo omnes codd et edd ante Rhenanum praeter HStPK* *formas* sine copula. at Heinsius ad Velleium 1 17 initio *formaeque decorum* s. *decorem*; ubi et Lipsii correctionem *se mergentis* probat. vulgatum quidem vitiosum est. Ern. *v. *Schloezeri* Gesch. d. Nord. p. 139.*

1. *illuc usque (et fama vera) tantum natura*] aiunt corruptum locum, si quem alium in his libris. at ego silentio transieram ut purum et liquentem. et sane est. loquitur ut physicus, sed illius aevi; qui censebant Oceanum finem rerum neque ultra naturam (hanc inferam) esse. Avitus declamator (apud Senecam Suas. 1): *ita est rerum natura. post omnia Oceanus, post Oceanum nihil.* Albutius Alexandrum Magnum compellans: *eundem fortuna victoriae tuae, quem natura, finem facit,* de hoc ipso Oceano. Fabianus ad eundem, dissuadens tentare Oceanum: *sine potius rerum naturam quam fortunam tuam deficere.* Pedo Albinovanus carmine quo Germanicum revocat ab Oceano v. 20: *dii revocant, rerumque vetant cognoscere finem.* crassuli fuerunt, nec orbem hunc vere orbem esse satis sciverunt. facit, quod iam nunc de sole in Oceanum lapso dixit. Lips. varie locum tentant. Vossius e libro vetere l. c. profert probatque: *illuc usque, ut fama, non tamen natura*; quod esse dicit: ibi terminari famam, non rerum naturam. sensus bonus, sed non ex verbis istis. Grotius: *i. u., si fama vera, t. n.* sed vix attinet ceteras coniecturas referre. Ern.

*2. *Saevici* K, *Suici* P. deinde *Estiorum* *Aestorum* St, *effluorum* T, *efluorum* ed pr et Put, *Efflorum* Vs.*

*4. *proprior* Put. *matrem Deam* Put. *Martem Deum* PVs.*

6. *omniumque*] fortasse melius *omnique*. Lips. sed maior interpunctio esse debet post *tutela*, sic: *id pro armis omnique tutela: securum deae c.* et quia T plane exhibet *omnique tutela*, ita rescripsi. secuti sunt Allemannus et Broterius. Ern. *omnium* est genitivus neutrius generis (cf. A. 2 22: *veniam omnium*) obiectivus, i. e contra omnia (cf. G. 46: *ferarum — suffugium*). *formas* illas *aprorum* bene monuerunt de amuletorum genere intelligendas esse. deinde *Dei* Vs, *hostis* KPVs.*

praestat. rarus ferri, frequens fustium usus. frumenta ceterosque fructus patientius quam pro solita Germanorum inertia laborant. sed et mare scrutantur, ac soli omnium succinum, quod ipsi glesum vocant, inter vada atque in ipso littore legunt. nec quae natura quaeve ratio gignat, ut barbaris, quaesitum compertumve. diu quin etiam inter cetera eiectamenta maris iacebat, donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo usu: rude legitur, informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt. succum tamen arborum esse intelligas, quia terrena quaedam atque etiam volucria animalia plerumque interlucent, quae implicata humore mox durescente materia cluduntur. fecundiora igitur nemora lucosque, sicut Orientis secretis, ubi tura balsamaque sudantur, ita Occidentis insulis terrisque inesse crediderim; quae vicini solis radiis expressa atque liquentia in proximum mare labuntur, ac vi tempestatum in adversa littora exundant. si naturam suc-

3. *succinum — legunt*] hic locus est quem Cassiodorus indicatum voluit ep. 5 2: *hoc succinum, quodam Cornelio scribente, legitur in interioribus insulis Oceani, ex arboris succo defluens, unde et succinum dicitur, paullatim solis ardore coalescens.* sed itane contemptim ille de nostro *quodam Cornelio?* non scripsit, sed *quondam.* quod autem in inscriptione eius epistolae est, *Haestis Theodericus rex*, e Tacito esset *Aestyis*, qui appellat *Aestyorum gentes* succinum hoc legentes. Lips. *quod ipse* PVs, *quibus ipse* St, deinde *atque ipso* P, *atque in proprio* St.*

4. *glesum*] Salmasius (ad Solin. p. 165) scribendum putat *glaesum*, atque etiam *Glaesarias insulas*, quas inde dictas Plinius 4 16 (30) arguit, et sic scriptas in libris Solini se reperisse testatur, ducto nomine a Germanico *glas*, vitro, quia pellucet succinum illud. Ern.

*5. *nec quae*] *neque* H.*

quae vero ratio K; *gignit* T, ed pr, Put, Vs.*

*7. *eructamenta* St et *dabat nom.* P.*

8. *in nullo usu: rude*] sic interpunximus e K aliisque veteribus edd. recentiores cum sequentibus iungunt, sicut ed Spirensis. mox frustra Groslotius *profertur.* *quod est in St et K, P *porfertur.*" immo intellige *Romam* sive *ad nos.* Ern. *ullo* ed pr.*

9. *succum tamen arborum*] haec vulgaris opinio in dubium adducitur a Wigando in vera succini historia, et aliis qui de succino scripsere. succinorum, quibus insecta aliaque animalia interlucent, dives thesaurus ostenditur Dresdae inter ceteras naturae, congestas in regiae porticus, opes. eorum exquisitior pars edita est Lipsiae 1742: quae utinam elegantiorem et disertiorem interpretem nacta fuisset. Ern. *arboris* H, omisso *esse*, deinde *volucra. durescunte* P. T *clauduntur.**

*12. *igitur*] *ergo* K. deinde *thura* 'TP, *balsuma quoque* St. deinde *radius* KP, *liquantia* T ed pr Put, *labuntur mare* H.*

14. *crediderim, quae — labuntur, — exundant*] haec non credo bene latina esse et Tacito digna. ratio latinitatis postulat certe *labantur* et *exundent.* Ern.

cini admoto igne tentes, in modum taedae accenditur, alitque flammam pinguem et olentem; mox ut in picem resinamve lentescit.

Suionibus Sitonum gentes continuantur. cetera similes uno differunt, quod femina dominatur: in tantum non modo a libertate sed etiam a servitute degenerant.

Hic Sueviae finis. Peucinorum Venedorumque et Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam dubito, quanquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone cultu sede ac domiciliis ut Germani agunt. sordes omnium ac torpor: procerum connubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum habitum foedantur. Venedi multum ex moribus traxerunt: nam quicquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. hi tamen inter Germanos potius referuntur, quia et domos fingunt et scuta gestant et

*1. *igni* HKPVs. paullo post *re*[ve]*sinamque* H, *resinamque* T, *rascinamque* ed pr, Put, *rastinamque* Vs.*

*4. *continuant* Vs, contra *differuntur* H.*

6. *degenerant*] a libertate, quia ceteri Germani fere omnes liberi, hi servi. degenerant a servitute, quia servientes populi regibus, ideoque hominibus, servire solent, hi feminis. sic Pichena. fortasse recte. ego tamen ambigebam mecum an non scripsisset Tacitus: *non modo a libertate, sed etiam in servitute degenerant*. GRON. **et* pro *etiam* P.*

7. *finis*] KT *StP* et ed Spirensis *fines*; quod ipsum quoque ferri posset: sed illud usitatius ac melius. Gryphiana vitio operarum *hinc*. ERN. *ex H *finis* protulit *Hummelius*, *fines* invenisse videatur *Sellingius*, quum taceat.*

Fennorum] sic e codice Artolphi edidit Rhenanus; sic constanter T. ed Spirensis *Femiorum*, ceteraeque ante Rhenanum. ille tamen mox *Fennosque* et *Fennis*, ut ed Puteolani. *Fennis* etiam Beroaldi. at Rhagiana constanter *Femios* habet. ERN. **Peuccinorum* et deinde *Peuccini*, sed *Peucinos* P, *Peucurorum* H, sed mg *al. Peucini*, *Prutinorum* [peucinorum] St et sic bis infra. *Venetorumque* et deinde *Veneti* codd et edd omnes ante Rhenanum (1533), *Venetorumque* [h] St et deinde *Venethi.**

*8. *Sarmathis* T, ed pr et K; et sic infra, sed G. 1 *Sarmatis.**

*9 *quidem* H, *Bastranas* T et ed pr.*

11. *procerum connubiis mixtis*] Rhenanus coniicit sic fuisse scriptum, *caeterum connubiis mixtis*, consentientibus Althamero, Mureto. quod et mihi placet. quare enim inter proceres tantum connubia fingamus? *connubia mixta* forent promiscua. sed quis ita locutus est? legendum potius *mixti*, ut Colerus voluit. K *mistos*, *HStP *mixtos*, K* ante *omniumque*. ERN. *paullo post *habitu* P et *ttaxerunt*. deinde *Paucinos* KPutVs.*

15. *domos figunt*] sic ex meis libris primae Lipsii edd. sed id est vitium operarum, quod fuit in editione ignobili, cuius exemplum Lipsius accommodavit praelis typographorum. et tamen id ab omnibus seqq editoribus Taciti servatum est: Colerus etiam explicavit. edd veteres et bonae ante Lipsium omnes, quibus usus sum, habent *fingunt*;

pedum usu ac pernicitate gaudent; quae omnia diversa Sarmatis sunt in plaustro equoque viventibus. Fennis mira feritas, foeda paupertas: non arma, non equi, non penates; victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes, quas inopia ferri ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit: passim enim comitantur, partemque praedae petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt iuvenes, hoc senum receptaculum. sed beatius arbitrantur quam ingemere agris, illaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare. securi adversus homines, securi adversus deos, rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus esset. cetera iam fabulosa: Hellusios et Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere. quod ego ut incompertum in medium relinquam.

quod restitui. *fingunt aedes* hi populi, e luto scilicet, ut rustici nostri, cum Sarmatae in plaustris figant vehantque, a quibus illos populos hoc nomine diserte distinguit. sic apud Ovidium Fast. 1 158 hirundo sub trabe celsa *luteum fingit opus*, omninoque aves *fingere nidos* apud Ciceronem dicuntur de Or. 2 6. Ern.

1. *peditum* omnes *codd et* edd vett. *pedum* in Lipsianis primum reperi; quod e correctione nescio cuius natum alibi in has venit. nec dubito veram esse correctionem: sed quia tamen et altera utcunque ferri et explicari potest, eam potius exhibendam, alteram recentiorem et e Lipsianis ad omnes recentiores propagatam pro coniectura, sed bona et vera, apponendam censui. Ern. **pecudum* P, deinde *didiversa* Put, *iuventibus* P.*

*4. codd et edd omnes ante *Rhenanum* 1533 (praeter TStK in quibus *sola*) habent *solae*, bene.*

*6. *ac*] *et* T, ed pr, Put, Vs. deinde *ymbriumque* T, *hymbriumque* St et ed pr, *ferarumque imbrium* s. H.*

8. *huc*] K *nunc*, ut supra *Nerthum* pro *Herthum*. post *sed* veteres edd. Rhenanus a. 1533 ex ingenio correxit *id*, bene fortasse: sed illud quoque bonum, nec de coniectura tollendum. forte fuit a Tacito *sed id*. sed τὸ *id* commode intelligi potest. Ern.

11. *securi adversus deos*] non quo nullos credant, sed quod nihil habentibus adimere dii nihil possunt. sed est vel sic parum decora maiestati deorum sententia. Ern. **affecuti* P.*

13. *esset*] sic omnes edd ante Rhenanum, qui iudicium suum secutus edidit *sit*; quasi non et illud rectum esset. si potuit dicere *assecuti sunt* pro *assequuntur*, cur non et *opus esset*? atque secundum ἀκρίβειαν grammaticam perfectum excipere debet imperfectum, non praesens. et sunt multa talia apud veteres, in quibus, si rem vernaculo nostro loquendi modo aut hodierna latine scribentium consuetudine iudices, praesens imperfecto substituendum sit. itaque vetus iure restituimus. Ern. *pro *ut* ed pr et Puteolanus *in*. deinde *caetera iam* Put, *exionas* St, *hora* K, *vultusque et corpora* T, ed pr, K, Put. denique *ferarum genere* K.

Deesse quaedam videntur, quibus quae nationes e Germania in Gallias commigravissent expediverat: cf. G. 27 extr.

CORNELII TACITI

VITA

IULII AGRICOLAE.

CORNELII TACITI
VITA
IULII AGRICOLAE.

Clarorum virorum facta moresque posteris tradere, antiquitus usitatum, ne nostris quidem temporibus quanquam incuriosa suorum aetas omisit quotiens magna aliqua ac nobilis virtus vicit ac supergressa est vitium parvis magnisque civitatibus commune, ignorantiam recti et invidiam. sed apud priores ut agere memoratu digna pronum magisque in aperto erat, ita celeberrimus quisque ingenio ad prodendam virtutis memoriam, sine gratia aut ambitione, bonae tantum conscientiae pretio ducebatur. ac plerique suam ipsi vitam narrare fiduciam potius morum quam adrogantiam arbitrati sunt; nec id Rutilio et Scauro citra fidem aut obtrectationi fuit. adeo virtutes iisdem temporibus optime aestimantur, quibus facillime gignuntur. at mihi nunc narraturo vitam defuncti hominis venia opus fuit; quam non petissem ni incusaturus tam

Libellus hic, si quis alius, vere disertus, vere prudens, scriptus videtur sub idem tempus cum illo de Germania, vel certe haud longe secus. nam quadriennio post mortem Agricolae hunc contexuisse videtur, ipso quidem indice c. 45: *nobis tam longa absentiae conditione, ante quadriennium amissus est.* atque obiit Agricola Pompeio Collega et Cornelio Prisco coss. uti hac ratione scriptum syntagma hoc esse oporteat sub ipsum initium imperii Traiani. Lips. locus ille aliter accipiendus, sicut ibi diximus post alios. Ern.

11. *Rutilio*] Rutilium Rufum intelligit, qui et historias scripsit et orationes et de vita sua. citant eum latini graecique scriptores passim, et nominatim Charisius haec de vita. etiam Isidorus, sed corruptus, Orig. 20 11: *lecticae sive plutei lecti, de quibus Satilius Rufus de vita sua "primum" inquit "consuetudine imperatorum ipse pro lecticis utebatur."* emenda *Rutilius Rufus.* Lips.

Scauro] de quo Cicero in Bruto 29: *huius et orationes sunt, et tres ad LFufidium libri scripti de vita ipsius acta, sane utiles.* Plinius 33 6: *LFufidium illum, ad quem Scaurus de vita sua scripsit.* Valerius Max. 4 11: *MScaurus quantulam a patre hereditatem acceperit, in primo libro eorum quos de vita sua scripsit refert.* Lips.

14. ed Veneta *cursaturus.* forte *incusaturus.* Lips. *cursaturus* edd Puteolani Beroaldi Alciati. at Rhe-

2 saeva et infesta virtutibus tempora. legimus, cum Aruleno Rustico Paetus Thrasea, Herennio Senecioni Priscus Helvidius laudati essent, capitale fuisse, neque in ipsos modo auctores sed in libros quoque eorum saevitum, delegato triumviris ministerio ut monumenta clarissimorum ingeniorum in comitio ac foro urerentur. scilicet illo igne vocem populi Romani et libertatem senatus et conscientiam generis humani aboleri arbitrabantur, expulsis insuper sapientiae professoribus atque omni bona arte in exsilium acta, ne quid usquam honestum occurreret. dedimus profecto grande patientiae documentum; et sicut vetus aetas vidit quid ultimum in libertate esset, ita nos quid in servitute, adempto per inquisitiones et loquendi audiendique commercio. memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostra pote-
3 state esset oblivisci quam tacere. nunc demum redit animus; et quanquam primo statim beatissimi saeculi ortu Nerva Caesar res olim dissociabiles miscuerit, principatum ac libertatem, augeatque quotidie felicitatem imperii Nerva Traianus,

nanus e coniectura dedit *incursaturus*. antiquum restituit Pichena; quod verum puto. *cursare* dixit amans frequentativa et simplicia verba scriptor pro *decurrere*, ut etiam poetae *currere* dicunt pro *decurrere*. Virgilius Aen. 3 191: *vastumque cava trabe currimus aequor*. v. Heinsium ad Ovid. Tr. 5 7 36. atque ut Ovidius saepe de scribente dicit *currere*, ingeniumque scribentis *navem* appellat allegorice, ut in Fastis 1 4, 4 18, sic Tacitus dicit se *cursare*, *decurrere tempora*, cum scribit res talibus temporibus gestas. sic Cicero *decursum temporis*, quamquam alio sensu, dixit ad fam. 3 2. atque etiam *decurrere* de scribente et explicante aliquid Or. 1 32. Ern.

1. itane *legimus?* immo *vidimus*. nam haec sub Domitiano gesta, ut in extremo libello c. 45 indicas, te vivo atque adeo praesente. Lips. quasi de se modo loqueretur, et non ad lectores suos oratio pertineret. Ern. cf. Niebuhr. opusc. 1 p. 331.

5. *triumviris* capitalibus, quibus talia mandari solita, ut et aedilibus, interdum utrisque; ut docet Savilius ad h. l. Ern.

8. *arbitrabantur*] Barclaius rescribit *arbitrabatur* scil. Domitianus. verum et alii intelligi possunt, qui suasere Domitiano, probavere etc. Ern.

expulsis sap. profess.] adde Suetonium Dom. 10. Ern.

11. *quid ultimum* h. e. quid summum. ut maiorum aetate tanta libertas fuit ut modus excederetur, sic nunc tanta servitus est ut maior vix intelligi possit. Ern.

13. *et*] malo *etiam*. Lips. sed et eodem sensu dicitur. Ern.

18. *facilitatem*] anne *felicitatem*? tametsi vulgatum quoque aptum ad scriptoris mentem. Lips. vide, si lubet, quae notavimus ad Liv. 3 11. Gron. nempe improbat Pichenae factum, qui *felicitatem* recepit; quod omnes deinceps sunt secuti, abusus est Pichena ed. Veneta Puteolani, quasi in ea sit *felicitatem*; quod non est, sed *falicitatem* perturbatione syllabarum, pro *fa-*

nec spem modo ac votum securitas publica sed ipsius voti fiduciam ac robur assumpserit, natura tamen infirmitatis humanae tardiora sunt remedia quam mala; et ut corpora lente augescunt, cito exstinguuntur, sic ingenia studiaque oppresseris facilius quam revocaveris. subit quippe etiam ipsius inertiae dulcedo, et invisa primo desidia postremo amatur. quid, si per quindecim annos, grande mortalis aevi spatium, multi fortuitis casibus, promptissimus quisque saevitia principis interciderunt? pauci, ut ita dixerim, non modo aliorum sed etiam nostri superstites sumus, exemptis e media vita tot annis, quibus iuvenes ad senectutem, senes prope ad ipsos exactae aetatis terminos per silentium venimus. non tamen pigebit vel incondita ac rudi voce memoriam prioris servitutis ac testimonium praesentium bonorum composuisse. hic interim liber honori Agricolae soceri mei destinatus, professione pietatis aut laudatus erit aut excusatus.

4 Gnaeus Iulius Agricola, vetere et illustri Foroiuliensium colonia ortus, utrumque avum procuratorem Caesarum habuit,

cilitatem; quod restituimus. *facilitas imperii* est ἐπιείκεια, lenitas, clementia. v. Gronovium l. c. de qua hic sermo, non de universis boni imperii bonis. adde ad A. 6 15. Ern.

1. *votum securitas publica*] respicit ad inscriptiones et numos, in quibus et sub Domitiano securitas et vota pro securitate frustra expressa. Ern.

5. *subit quippe ipsius inertiae dulcedo*] est sententia quam in me aliquoties experior; et consonat Ausonius ad Paulinum v. 28: *agnosco pudorem, quòd vitium fovet ipsa suum cessatio iugis; dumque pudet tacuisse diu, placet officiorum non servare vices, et amant longa otia culpam.* Apuleii hoc etiam simile Flor. post medium: *desuetudo omnibus pigritiam, pigritia veternum parit.* Lips.

8. *multi*] vulgati hic confusi nec sani. nos ab ingenio restituimus, ut pleraque alia in hoc libello; quem non invenimus in illis manuscriptis, etsi germanissimum Taciti foetum. Lips. nempe edd veteres vitiose habent *multis.* Ern.

9. *et ut ita dixerim*] edd veteres *et uti dixerim.* Rhenanus correxit, ut nunc est, ex ingenio. Ern.

13. *prioris servitutis*] correximus vere, cum in libris esset *prioribus senectutis,* nisi quod Venetus *prioris.* at non de senectute sua Tacitus, sed de priorum temporum servitute clare loquitur, et praesentium sub Nerva felicitate. Lips. *prioris* etiam Beroaldus Alciatus Rhenanus. *prioribus* operarum vitio irrepsit, quod est iam in ed Gryphii 1542. Ern.

17. *Cnaeus Iulius Agricola*] ad quem pertinere videri epigramma quoddam Antiphili, probabiliter observavit Io. Brodaeus, 1 37 Ἀνθολογ. εἰς θάνατον. Lips. Anth. Palat. 2 p. 194.

quae equestris nobilitas est. pater Iulius Graecinus senatorii ordinis, studio eloquentiae sapientiaeque notus, iisque virtutibus iram Gai Caesaris meritus: namque Marcum Silanum accusare iussus et, quia abnuerat, interfectus est. mater Iulia Procilla fuit, rarae castitatis. in huius sinu indulgentiaque educatus per omnem honestarum artium cultum pueritiam adolescentiamque transegit. arcebat eum ab illecebris peccantium, praeter ipsius bonam integramque naturam, quod statim parvulus sedem ac magistram studiorum Massiliam habuerat, locum Graeca comitate et provinciali parcimonia mixtum ac bene compositum. memoria teneo solitum ipsum narrare se in prima iuventa studium philosophiae acrius, ultra quam concessum Romano ac senatori, hausisse, ni prudentia matris incensum ac flagrantem animum coercuisset. scilicet sublime et erectum ingenium pulchritudinem ac speciem excelsae magnaeque gloriae vehementius quam caute

1. *quae equestris nobilitas est*] quo honore equites ita splendidi nobilesque fiunt, ut senatorii ordinis homines magistratibus maioribus gerendis. Ern.

Iulius Graecinus] de quo Seneca de Benefic. 2 21: *si exemplo magni animi opus est, utemur Graecini Iulii viri egregii, quem CCaesar occidit ob hoc unum, quod melior vir esset quam esse quemquam tyranno expediret.* et ep. 29: *Iulius Graecinus vir egregius.* scripsit de re rustica, aut certe de vineis, ex Columella, 1 1: *Iulii Attici velut discipulus, duo volumina similium praeceptorum de vineis Iulius Graecinus composita facetius et eruditius posteritati tradenda curavit.* citat et Plinius eumdem inter scriptores, indice libri 14 et 15. Lips.

4. Acidalius *et* deleri vult. foret elegantior oratio. sed et in aliis locis sic Tacitus, ut c. 7: *nuncio affectati a Vespasiano imperii deprehensus, ac statim transgressus in partes est.* Ern.

10. *habuerit*] sic omnes edd veteres; quod restituit Pichena. *habuerat* Lipsius primus edidit, nescio unde. id non magis verum quam *habuerit.* scripsisse Tacitum opinor *haberet.* sermo est enim de temporibus pueritiae et adolescentiae. ea aetate, quae est prona ad peccandum, arcebatur ab illecebris, quod Massiliae vivebat. Ern.

12. *ultra*] nihil verius quam legi *ultraque*, cum copula. Lips. haud quaquam arguerim τὸ *acrius*, aut mutaverim. est enim *studium acrius* interius, subtilius, vehementius; et vocabulum ea in re amatum antiquis. Cicero 2 3 de Oratore: *quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo usu cognosci ac percipi potuisse arbitraretur.* Trogus de Alexandro 12 16: *puer acerrimis literarum studiis eruditus fuit.* auctor dialogi c. 33: *acerrima et fecundissima eorum studia.* vita Persii: *doctissimorum et sanctissimorum virorum acriter tum philosophantium.* Gron. rectissime. itaque cum omnes edd veteres *acrius* teneant, *ac iuris* sola Pichenae coniectura nitatur, illud restitui. totus contextus indicat de sola philosophia esse sermonem. nec Massiliae, civitate Graeca, iuris studia viguisse credam; idque saltem debebat docere Pichena. nec

appetebat. mox mitigavit ratio et aetas; retinuitque, quod est difficillimum, ex sapientia modum.

5 Prima castrorum rudimenta in Britannia Suetonio Paulino, diligenti ac moderato duci, approbavit, electus quem contubernio aestimaret. nec Agricola licenter, more iuvenum qui militiam in lasciviam vertunt, neque segniter ad voluptates et commeatus titulum tribunatus et inscitiam rettulit: sed noscere provinciam, nosci exercitui, discere a peritis, sequi optimos, nihil appetere in iactationem, nihil ob formidinem recusare, simulque anxius et intentus agere. non sane alias exercitatior magisque in ambiguo Britannia fuit. trucidati veterani, incensae coloniae, intercepti exercitus; tum de sa-

propterea Lipsii correctionem repudiem. nam *acrius ultra quam* habet aliquid offensionis. *hausisse* est pro *hausurum fuisse.* Ern.

2. *ex sapientia modum*] immo hoc docet et praeit sapientia, servare modum. fortasse *et sapientiae modum.* difficile omnibus studiis temperare, sed huic utique. Lips. probo. sententia ceterum nota est, etiam e Cicerone, cuius loca e Tusc. 2 1 et de Fin. 1 1 iam attulit Virdungus. Ern.

5. *aestimaret* non satis videtur convenire verbo antecedenti *electus.* an legendum *adhiberet?* vulgatum sic interpretare: quem in contubernium assumtum exploraret; cui satis respondet praecedens *approbavit.* adde Plinium ep. 10 95. Ern.

7. *commeatus*] ieiune et imperite Boxhornius explicat per excursiones militum promiscuas et non necessarias. nam *commeatus* nihil est aliud quam venia et ius absentiae a signis concessae ducum, per caussam quamcunque. sic et H. 1 46: *pars manipuli sparsa per commeatus.* Donato ad Hecyram Terentii 1 2 100 *commeatus est ex aliqua commoratione temporalis abscessus.* Cicero in Verrem 5 43: *qui propter gravem morbum oculorum tum non navigarit, et iussu eius qui potestatem habuit cum commeatu Syracusis remanserit.* Vegetius et leges constitutionesque Romanae passim. Gron.

9. *ob iactationem*] ita Rhenanus. Venetus *in iactationem.* alii libri particula utraque vacui. scribo *appetere iactatione.* Lips. sic et Rhenano placebat, ediditque Pichena. librarii videntur sequentibus conformare voluisse. mox V *s. et anxius et i.* quod recepit Broterius. Ern.

11. *exercitatior*] Acidalius corrigebat *exercitior.* sane *exercitus* hoc sensu est legitimum verbum; quamquam et *exercitatus* prope simili sensu interdum dicitur. Horatius Epod. 9 31: *exercitatae Syrtes Noto.* Cicero ep. 4 5: *in illis rebus* (malis) *exercitatus animus.* Ern.

12. *incensae coloniae*] coloniam unicam deletam reperio Camalodunum. Tacito ipsi id crede 14 31, atque hoc ipso libello infra c. 16. magis ergo ex rei fide scribes *incensa colonia.* Lips. vulgatum quoque defendi potest, si non historice, at e consuetudine loquendi in talibus, quae pluralem pro singulari non refugit; eiusque consuetudinis exempla aliquot in superioribus libris vidimus. Ern.

intercepti] Freinshemius corrigit *intersepti*, non male. non enim *intercepti* sunt i. e. oppressi, concisi, sed interclusi, ut patet ex [illegible] 14 32; quamquam et legio fu[illegible]

lute, mox de victoria certavere. quae cuncta etsi consiliis ductuque alterius agebantur, ac summa rerum et recuperatae provinciae gloria in ducem cessit, artem et usum et stimulos addidere iuveni; intravitque animum militaris gloriae cupido, ingrata temporibus quibus sinistra erga eminentes interpretatio, nec minus periculum ex magna fama quam ex mala.

6 Hinc ad capessendos magistratus in urbem digressus, Domitiam Decidianam, splendidis natalibus ortam, sibi iunxit. idque matrimonium ad maiora nitenti decus ac robur fuit. vixeruntque mira concordia, per mutuam caritatem et in vicem se anteponendo, nisi quod in bona uxore tanto maior

3. *artem et usum*] commodius, ni fallor, *attamen et usum*. Lips. vulgatum defendit Schefferus. nam et artem militarem et imperatoriam disci a bono imperatore. *tamen* omitti etiam aliis locis Taciti observatum. Ern.

9. *Domitiam Decidianam*] Rupertus (ep. 34 ad Reinesium p. 215) producit lapidem, in quo sit *Domitio T. f. Vol. Decidio*, quem Claudii temporibus clarum et patrem huius Domitiae fuisse putat; nec opus esse adoptionem cum Virdungo statuere. consuetudo nominum imponendorum liberis, quae illis temporibus fuit, suadeat potius credere matrem eius *Decidium* fuisse, unde *Decidiana* dicta sit, ut e cognominibus Vespasiani et Domitiani aliisque constat; nisi duas ille filias habuit, quarum maiorem pater Domitius a se, Decidianam alteram a matre appellavit, ut Flavius Sabinus apud Suetonium, et imperator Vespasianus in duobus filiis fecere. Ern.

12. *maior*] assentior vero Pichenae, *minor* ingeniose adstruenti. quod ego tamen aliter ab illo explico. non est maxima laus in femina bonam esse et mariti sequentem. quid ita? quia sic facta a natura est, mitis, mollis, imbecilla, ad parendum. si ergo non facit, tanto plus culpanda, quia et in naturam pugnat. at ille vult, vitiis carere laudem non esse; quod ita est: sed nihil ad istam feminam, quam non dicit non malam, sed bonam fuisse. Lips. admirabile illud in vicem se anteponere, non coniugalis modo societatis, sed et omnium amicitiarum verique amoris unicum glutinum et coagulum. quod quoniam, quo magis aetate procedo, eo minus terrarum aut gentium usquam reperio, propemodum in eam desperationem venio, ut neminem cuiquam et nemini quemquam, ut nunc vivitur, amicum esse censeam. Graecis eleganter, ut omnia, *ἀνθυπείκειν*, divino Apostolo ad Romanos 12 10: *τῇ τιμῇ ἀλλήλοις προηγούμενοι.* quod sequitur, ex iudicio vulgi accipio: nam apud sanos sapientesque dubium non est laudem mereri quemvis, qui est, qualis, cum optimo more modoque est, esse debet. vulgus neque intelligit bona quibus fruitur, neque grates habet pro illis quae interpretatur deberi. quem sensum praeclare exprimit Herodianus ore Pertinacis 2 11: *ἐπεὶ μὴ ὁμοίως εὐφραίνει ἐλευθερία ὡς λυπεῖ δουλεία· οὐδέ τις ἀδεῶς τὰ ἑαυτοῦ ἔχων ἐν χάριτος μοίρᾳ τίθεται, τὰ ἴδια καρποῦσθαι νομίζων. ὁ δὲ τῶν οἰκείων στερηθεὶς αἰώνιον ἔχει τὴν μνήμην τοῦ λελυπηκότος.* eodem pertinet Livii 30 21: *segnius homines bona quam mala sentire* etc. caeterum brevitas Taciti sic supplenda est: *in vicem*

aus quanto in mala plus culpae est. sors quaesturae provinciam Asiam, proconsulem Salvium Titianum dedit. quorum neutro corruptus est, quanquam et provincia dives ac parata peccantibus, et proconsul in omnem aviditatem pronus quantalibet facilitate redempturus esset mutuam dissimulationem mali. auctus est ibi filia, in subsidium et solatium simul: nam filium ante sublatum brevi amisit. mox inter quaesturam ac tribunatum plebis atque etiam ipsum tribunatus annum quiete et otio transiit, gnarus sub Nerone temporum, quibus inertia pro sapientia fuit. idem praeturae tenor et silentium: nec enim iurisdictio obvenerat. ludos et inania honoris modo rationis atque abundantiae duxit, uti longe a luxuria, ita fa-

se anteponendo, *quod utrique honestum, nisi quod vulgo bonae uxoris multo dilutior habetur gloria quam malae culpa.* GRON. sequitur ergo Pichenam, qui legendum censet *minor* pro *maior*, quod aliis quoque placuit. at vulgatum defendit Schefferus, et sic explicat: tanto maior laus est, si maritus bonam uxorem colit, sibi anteponit, quanto turpius est id facere in mala, cum hominem mulierosum indicet et imperiosam mulierem. ita res omnis refertur ad officium mariti. cur vero non etiam sic? tanto plus laudis debetur feminae tali, quanto plus reprehenditur quae secus facit. sed utraque explicatio non satis convenit verbis *nisi quod*, quae correctionem sententiae praecedentis in contrarium indicant. unde viris doctis *minor laus* corrigere visum. sed est haec sententia ex eo genere, quod facile in varias partes trahi interpretando potest, ut difficile sit aliquid certi reperire. ERN. cf. Roth. p. 40.

3. *parata peccantibus* h. e. magnam facultatem et materiam peccandi praebens, propter abundantiam divitiarum et voluptatum, iis qui ad vitia sunt proni. ERN.

8. *annum — transit*] verbum *annum* etiam ad illa *inter qu. et tr. plebis* referendum. pro *transit* Rhenanus malebat *transiit*. probo. de verbo ipso supra dictum. ERN.

11. *iurisdictio*] quae est praetorum urbani et peregrini, eaque valde negotiosa, ut patet e Verrina prima. hoc loco usi sumus in disputatione de vi iurisdictionis vetere republica, in Clave Cic. in v. iurisdictio. ERN.

modo rationis atque abundantiae] id esset, modo quodam et temperie inter rationem et abundantiam. rationem, quae dissuadet in talibus effundere. subiit aliquando legere *moderationis suae atque*, vel potius *moderationi, satisque abundantiae.* utrique satisfecit, et moderationi et abundantiae; medius igitur. LIPS. etiam alii locum tentarunt varie, qui sanus est nec male a Lipsio explicatur. est autem modus loquendi abruptior et concisior; quales plures in Tacito. plene esset: ludis edendis et inanibus honoris ita se gessit, ut non minus rationem duceret honestatis et famae, cuius studium ratio ipsa et sapientia suadet, quam rei familiaris et opum; ut scilicet laudaretur quidem liberalitas, sed ea tamen non excederet modum rei familiaris, nec esset profusio potius quam liberalitas, e praeceptis Ciceronis in epistolis ad Curionem et de Officiis 2 15 sqq, quem posteriorem locum iam laudavit Pichena. verbum *duxit* enim nullo modo coniungi potest cum *ludis.* non dicimus *ludos ducere,* sed *edere. duxit* est verbum ratio-

mae propior. tum electus a Galba ad dona templorum recognoscenda, diligentissima conquisitione fecit ne cuius alterius sacrilegium res publica quam Neronis sensisset.

7 Sequens annus gravi vulnere animum domumque eius afflixit. nam classis Othoniana licenter vaga dum Intemelios (Liguriae pars est) hostiliter populatur, matrem Agricolae in praediis suis interfecit, praediaque ipsa et magnam patrimonii partem diripuit, quae causa caedis fuerat. igitur ad sollennia pietatis profectus Agricola, nuntio affectati a Vespasiano imperii deprehensus ac statim in partes transgressus est. initia principatus ac statum urbis Mucianus regebat, admodum iuvene Domitiano, et ex paterna fortuna tantum licentiam usurpante. is missum ad delectus agendos Agricolam, integreque ac strenue versatum, vicesimae legioni tarde ad sacramentum transgressae praeposuit, ubi decessor seditiose agere narrabatur: quippe legatis quoque consularibus nimia ac formidolosa erat, nec legatus praetorius ad cohibendum potens, incertum suo an militum ingenio. ita successor simul et ultor electus, rarissima moderatione maluit videri inve-
8 nisse bonos quam fecisse. praeerat tunc Britanniae Vettius Bolanus, placidius quam feroci provincia dignum est. tem-

num, et dicimus *rationem ducere alicuius*, ut Suetonius Aug. 42. rationem deinde subiicit: nam ut longe aberat a profusione, ita tamen non minus studiosus erat famae, quae a liberalitate venit. Ern.

1. *templorum*] sic Rhenanus edidit. ante vitiose edebatur *temporum*. de re adde Suetonium Ner. 32. Ern.

5. *in templo*] audio Savilium (videre nondum contigit, etsi valde optanti) correxisse *Intemelio*, certe acute et sagaciter, quantum potest. Fulvius tamen in veteri codice reperisse ait *Intemelium*, *Liguriae urbs est*. in re consentio, in verbo mutem: *Intemelios*. nam populi sunt hoc nomine; et pro urbe, aut singulari si legas, vix phrasis et textus admittit. Lips. *Intemelio* ante Savilium coniecit HSurita ad Antonini Itinerar. ed. Wessel. p. 296. *Intemelios* placuit et Colero et Scheffero; idque et ipse verum puto. de re v. H. 2 13, ubi diserta Intemelii mentio. recepimus cum Broterio. Ern.

14. *vicesimae legioni*] erat legio Britannica. decessor Agricolae Roscius Celer. H. 1 60. Ern.

21. *placidius* est, non tam alacris arrectusque et intentus ad bellandum, quam oportebat esse ducem, ubi quotidie hostis ante oculos exsultabat et lacessebat. ab hoc torpore longissime remotus Agricola, ardebat ille quidem cupidine rei gerendae, non tamen eam sic praetulit, ut legatum consularem offenderet, et vel audendo vel censendo fortia et ferocia, segnitiem ei suam exprobraret. Gron. interpretatur velut legeretur *esset*, ut volebat Acidalius. sed si e persona Taciti dictum accipimus, *est* ferri

peravit Agricola vim suam ardoremque compescuit, ne incresceret, peritus obsequi eruditusque utilia honestis miscere. brevi deinde Britannia consularem Petilium Cerialem accepit. habuerunt virtutes spatium exemplorum. sed primo Cerialis modo labores et discrimina, mox et gloriam communicabat: saepe parti exercitus in experimentum, aliquando maioribus copiis ex eventu praefecit. nec Agricola unquam in suam famam gestis exsultavit: ad auctorem et ducem, ut minister, fortunam referebat. ita virtute in obsequendo, verecundia in praedicando extra invidiam nec extra gloriam erat.

9 Revertentem ab legatione legionis divus Vespasianus inter patricios ascivit, ac deinde provinciae Aquitaniae praeposuit, splendidae in primis dignitatis administratione ac spe consulatus, cui destinarat. credunt plerique militaribus ingeniis subtilitatem deesse, quia castrensis iurisdictio secura et obtusior ac plura manu agens calliditatem fori non exerceat. Agricola naturali prudentia, quamvis inter togatos, fa-

potest. si quid corrigendum esset, mallem *erat*. Ern.

1. *ne incresceret*] sc. vis, ardor. sed redundare verba ista meliusque abfore, quemvis videre arbitrabar. Broterius putat inesse iis acumen, ne Bolano maior videretur; quod sequentibus non consentire videtur. nolebat adversari praesidi in disciplina exercenda. cf. in fin. cap. Ern.

4. ego sic lego: *habuerunt virtutes spatium et exemplum. sed primo Cerialis modo labores* etc. hac sententia. Cerialis et spatium campumque exercendis virtutibus dedit et exemplum: ipse enim bonus strenuusque dux. sed tamen initio labores dumtaxat et pericula cum Agricola partiebatur, mox virtute eius clare cognita etiam laudem. Pichena autem retinet vulgatam, et capit de utriusque virtutibus, Cerialis et Agricolae, quae spatium habuerint exempla prodendi. Lips. quid vero impedit quo minus de unius Agricolae virtutibus capiamus, quae sub bono consulari campum nactae sunt in quem excurrerent, et exempla ederent fortitudinis etc. Ern.

14. *administr. ac spe cons.*] sensus: ea provincia magnam dignitatem adfert, primo propter magnitudinem rerum ibi gerendarum omninoque provinciae, deinde quia spem adfert consulatus. Ern.

16. *secura* et minus anxia, sollicita, *μικρολογοῦσα*, in apicibus nodisque et aenigmatibus commenticii iuris. Gron. atque illud ipsum est *obtusior*, pinguior, crassa Minerva. Ern.

18. *inter togatos*] miror quomodo magno Grotio in mentem venerit *sagatos* vel *non inter togatos*, cum totus contextus clamet Taciti mentem esse, Agricolam, etsi militarem virum et calliditati fori non adsuetum, tamen naturali solertia consecutum esse ut iurisdictionem in conventibus, per provinciam pacatam habendis, bene exerceret. *facile* dictum est exquisite, ut apud Ciceronem de Off. 2 19 *facile laborare* etc. nempe ei iurisdictio nullam molestiam afferebat; facile

cile iusteque agebat. iam vero tempora curarum remissionumque divisa. ubi conventus ac iudicia poscerent, gravis, intentus, severus, et saepius misericors: ubi officio satisfactum, nulla ultra potestatis persona. tristitiam et adrogantiam et avaritiam exuerat; nec illi, quod est rarissimum, aut facilitas auctoritatem aut severitas amorem deminuit. integritatem atque abstinentiam in tanto viro referre iniuria virtutum fuerit. ne famam quidem, cui etiam boni saepe indulgent, ostentanda virtute aut per artem quaesivit: procul ab aemulatione adversus collegas, procul a contentione adversus procuratores, et vincere inglorium et atteri sordidum arbitrabatur. minus triennium in ea legatione detentus ac statim ad spem consulatus revocatus est, comitante opinione Britanniam ei provinciam dari, nullis in hoc suis sermonibus, sed quia par videbatur. haud semper errat fama; aliquando et elegit. consul egregiae tum spei filiam iuveni mihi de-

se expediebat e caussarum tricis etc. Ern.

4. *nulla — persona*] sic bene correxit Rhenanus, cum ante esset *nullam personam*. item mox *ostentando* pro *ostentandam virtutem*, quod iterum natum est, dum librarius casus sequentibus accommodat. Ern.

10. *collegas*] magistratus provincialis proprie collegas non habet. ergo inproprie collegas Agricolae vocat praepositos reliquarum provinciarum Gallicarum. quia parti quisque Galliae praeerant, quodam modo collegae poterant dici. porro unus tantum in ista provincia procurator, ut in aliis. vide ad H. 4 50. clare de Britannia patet ex A. 14 39 initio et infra e c. 15. itaque aut per triennium illud plures procuratores habuit, aut pluralis pro singulari positus. potest etiam universe accipi: contentionem adversus procuratores, qua sc. plerumque praepositi provinciarum utantur, ab eo abfuisse. Ern.

11. *atteri* est vinci, quia victus a procuratore iacturam dignitatis facit. id sordidum putabat et indignum, quia procuratores fere libertini. Ern.

13. *comitante opinione*] facile tolero, et recte dictum credo. Plinius quidem in H. N. passim hoc verbo in hunc fere modum utitur. 37 1: *comitante fabula vanitatem eius.* 9 35 (58): *comitatur fama* i. e. adiuncta est, fertur insuper etc. sic infra c. 40: *additque opinionem Syriam provinciam Agricolae destinari.* sed aliquando suspicatus sum Tacitum dedisse *constante opinione.* Suetonius Tib. 39: *secessum Campaniae petit, constanti opinione et sermone paene omnium, quasi neque rediturus unquam* etc. *constans rumor* est etiam infra c. 43. Ern.

16. *elegit*] sic libri ante Rhenanum. is ex ingenio edidit *eligit.* sed illud quoque rectum, atque etiam exquisitius. itaque restitui. et similia veterum loca, in primis Plinii iunioris, me legere memini. ceterum *elegit* exquisite dixit, pro vere iudicat et opinatur, quia de electione sermo. Ern.

Frustra haeret Acidalius. *filiam egregiae tum spei* vocat, quod tum sperabant tantum eam bonam coniugem et matremfamilias fore. mox

spondit, ac post consulatum collocavit, et statim Britanniae praepositus est, adiecto pontificatus sacerdotio.

10 Britanniae situm populosque multis scriptoribus memoratos non in comparationem curae ingeniive referam, sed quia tum primum perdomita est. itaque quae priores nondum comperta eloquentia percoluere, rerum fide tradentur. Britannia, insularum quas Romana notitia complectitur maxima, spatio ac caelo in Orientem Germaniae, in Occidentem Hispaniae obtenditur, Gallis in meridiem etiam inspicitur; septentrionalia eius, nullis contra terris, vasto atque aperto mari pulsantur. formam totius Britanniae Livius veterum, Fabius Rusticus recentium eloquentissimi auctores oblongae scutulae vel bipenni assimulavere. et est ea facies citra Caledoniam, unde et in universum fama est transgressa. sed immensum et enorme spatium procurrentium extremo iam littore terrarum velut in cuneum tenuatur. hanc oram novissimi maris tunc primum Romana classis circumvecta insulam esse Britanniam affirmavit, ac simul incognitas ad id tempus insulas, quas Orcadas vocant, invenit domuitque. dispecta

libri ante Rhenanum vitiose *collavit* pro *collocavit*. Ern.

4. *non in compar.* h. e. non ea de caussa ut cum superioribus scriptoribus comparer, laudemque maioris diligentiae et eloquentiae feram; non quo consequar ut de his rebus accuratius et disertius scripsisse puter. Ern.

5. *quae priores*] sensus: in quibus rebus tradendis superiores scriptores eloquentiam tantum suam expromserunt, eiusque lenociniis commendarunt lectoribus, cum essent ipsae incertae, nondum cognitae nostris, in iis nihil aliud sequar nisi veritatem. Ern.

8. *spatio ac caelo*] quid sibi velint haec verba, quaerunt; nec immerito. aio distinctione illustranda: *maxima spatio, ac caelo in Orientem.* est maxima spatio: si coelum intueare et ab eo situm, in Orientem Germaniae obiacet. Lips. Isaacus Vossius ad Melam defendit vulgatum loco Melae 2 2: *divisas spatio pelagoque terras.* Ern.

13. *scutulas* accipio sensu geometrarum latinorum, qui ita appellant quae vulgo *trapezia* vocantur in elementis. deinde *assimulavere* edidi, quod reperi in edd Puteolani Beroaldi ceterisque omnibus meis ante Lipsium. mirandum Gronovios etiam *assimilavere* servasse, cum pater is fuerit qui illud verbi nihili esse vel maxime docuerit ad Statium, ut ad A. 4 8 dixi. Ern.

14. *unde et in univ.*] scripsisse auctorem censeo *unde ea in univ.* Gron.

18. *incognitas ad id tempus*] si nunc demum inventae, falsum quod Eusebius Chronico tradidit: *Claudius de Britannis triumphavit, et Orcadas insulas Romano adiecit imperio.* quem tamen plerique epitomarii scriptores secuti sunt. Lips. mentio quidem Orcadum iam apud Melam 3 6, qui sub Claudio vixit. Ern.

19. *dispecta*] bene delectum verbum *dispicere;* quod dicitur de iis qui a coecitate vel sublatis tene-

est et Thule, quam hactenus nix et hiems abdebat; sed mare pigrum et grave remigantibus perhibent ne ventis quidem perinde attolli: credo, quod rariores terrae montesque, causa ac materia tempestatum, et profunda moles continui maris tardius impellitur. naturam Oceani atque aestus neque quaerere huius operis est, ac multi rettulere. unum addiderim, nusquam latius dominari mare, multum fluminum huc atque illuc ferre, nec littore tenus accrescere aut resorberi, sed influere penitus atque ambire, et iugis etiam atque mon-

11 tibus inseri velut in suo. ceterum Britanniam qui mortales initio coluerint, indigenae an advecti, ut inter barbaros, parum compertum. habitus corporum varii, atque ex eo argumenta. namque rutilae Caledoniam habitantium comae, magni artus Germanicam originem asseverant. Silurum colorati vultus et torti plerumque crines, et posita contra Hispania, Iberos veteres traiecisse easque sedes occupasse fidem faciunt. proximi Gallis et similes sunt, seu durante originis vi, seu

bris vident. v. dicta in Clav. Cic. Ern.

1. *abdebat* est e correctione Rhenani. libri ante Rhenanum editi *appetebat*. ego potius rescripserim *abdiderat*; quod latinitas postulat potius, et vestigiis corruptae lectionis similius est. Ern.

3. *proinde attolli*] correxi *perinde*, ut latinitas postulat et aliis locis Rhenanus aliique fecere. vide v. c. H. 2 97 extr, ubi omnes Rhenanum recte secuti. centies in Tacito *proinde* pro *perinde* in priscis edd reperi. Ern.

10. *in suo*] Pichena coniicit legendum *insulis*. frustra. iuga et montes non sunt in dominio maris. ea ubi opplet mare, eleganter dicitur ibi dominari tanquam in suo. sed tamen forte melius *veluti suo*. ante V *et iugis etiam*, quod praetulit Broterius. Ern.

13. *rutilae Caledoniam habitantium*] adspexit, immo transscripsit in parte hunc locum Iornandes de origine Gothorum c. 2. *Silurum* (male in eo *sylorum*) *colorati vultus: torto plerique crine et nigro nascuntur. Calidoniam vero incolentibus rutilae comae, corpora magna sed fluida, qui Gallis sive Hispanis a quibusque attenduntur adsimiles.* Lips. adde German. c. 4. mss V et edd veteres *namque r.* quod quia Tacito usitatum, recepi. [alii *nam.*] Ern.

15. *posita contra Hispaniam*] haec est lectio vetus. Rhenanus coniecit *positu c. H.* id tacite recepit Lipsius, nisi ante fuit in ed ea ex qua Lipsiana fluxit; unde in omnes sequentes edd venit. inde Pichena Acidalius Schefferus faciebant *positus* (i. e. positio). vera lectio est quam nos in textu posuimus, probata Mureto et viro docto in margine Gryphianae. librarii *contra* praepositionem esse putarunt, (quamquam subinde *contra*, etiam ubi e regione significat, casum regit: v. Heinsium et Burmannum ad Vell. 2 76.) eoque *Hispaniam* fecerunt. certe multo maiori iure hoc recepimus, quam superiores correctionem Rhenani, quam constructio loci non patitur. nominativus desideratur. Ern.

procurrentibus in diversa terris positio caeli corporibus habitum dedit. in universum tamen aestimanti Gallos vicinum solum occupasse credibile est. eorum sacra deprehendas, superstitionum persuasione; sermo haud multum diversus, in deposcendis periculis eadem audacia, et ubi advenere, in detrectandis eadem formido. plus tamen ferociae Britanni praeferunt, ut quos nondum longa pax emollierit. nam Gallos quoque in bellis floruisse accepimus; mox segnitia cum otio intravit, amissa virtute pariter ac libertate. quod Britannorum
12 olim victis evenit: ceteri manent quales Galli fuerunt. in pedite robur; quaedam nationes et curru praeliantur. honestior auriga: clientes propugnant. olim regibus parebant, nunc per principes factionibus et studiis trahuntur. nec aliud adversus validissimas gentes pro nobis utilius quam quod in commune non consulunt. rarus duabus tribusve civitatibus

1. *procurrentes in diversa terrae* non sunt disiunctae ac divisae (ut Boxhornio placet) sed id ipsum quod procurrentes inter se terrae. nam a Britannia procurrunt terrae in *diversam* h. e. adversam Galliam; et vicissim e Gallia procurrunt terrae in *diversam* h. e. adversam Britanniam. frequens autem veteribus *diversum* pro adverso ponere. Gron. vidit verum sensum Gronovius. sed nescio quomodo mihi in sequentibus aliquid deesse videtur. possis legere: *positio coeli corporibus habitum eundem dedit*. nam *eumdem* inter ista verba excidere vel absorberi potuisse in promtu est. sed nil definiam. mox nec abnuam pro *eorum* legendum *eadem*, quod iam in mentem venit Groslotio. Ern.

13. quicquid dicat Boxhornius, non efficiet ut hic Tacito iidem sint *reges* qui *principes*. nam *princeps* pro rege, aut eo qui unus summum imperium quocumque nomine obtinet, tum extra Romam nemo dicebatur; sed in Graecis barbarisque gentibus *princeps* apud veteres Latinos nihil aliud est quam aliquis procerum, optimatium, nobilium, ut Ismenias *Thebanorum princeps*, Aristotimus etiam ante tyrannidem occupatam Hellanicusque *principes Eliensium*, Miltiades *caeterique principes Atheniensium*, et *principes civitatis Argorum*: in regnis satrapes, praetor, praefectus, purpuratus, amicus regius. olim, inquit, in certis personis familiisque fundabantur regna, gentes complurium populorum complexa; dein, ut et nunc, fato illis aut destitutione sublatis, dissiluit validorum illorum corporum unitas, et distrahuntur, prout aliquis procerum et quondam regibus proximorum vi et artibus ad homines adiungendos clientesque parandos et retinendos evaluit. sic Alexandro et maioribus eius regibus parebant Macedones; et eo mortuo factionibus et studiis distrahebantur, donec pauci oppressis aliis nova regna firmarent. talis erat status Galliae, cum *a potentioribus atque iis qui ad conducendos homines facultates habebant, vulgo regna occuparentur*, verbis Caesaris 2 1. Gron.

15. *tribusve*] omnes ante Pichenam *tribusque*. is ex ingenio correxit. post haereo in *conventus*. scio κοινὸν Ἰώνων et similia, concilium s. conventum Amphictyonum, et alia

ad propulsandum commune periculum conventus: ita, dum singuli pugnant, universi vincuntur. caelum crebris imbribus ac nebulis foedum; asperitas frigorum abest. dierum spatia ultra nostri orbis mensuram, et nox clara et extrema Britanniae parte brevis, ut finem atque initium lucis exiguo discrimine internoscas. quodsi nubes non officiant, aspici per noctem solis fulgorem, nec occidere et exsurgere sed transire affirmant. scilicet extrema et plana terrarum humili umbra non erigunt tenebras, infraque caelum et sidera nox cadit. solum, praeter oleam vitemque et cetera calidioribus terris oriri sueta, patiens frugum, fecundum. tarde mitescunt, cito proveniunt; eademque utriusque rei causa, multus humor terrarum caelique. fert Britannia aurum et argentum et alia metalla, pretium victoriae. gignit et Oceanus margarita, sed suffusca ac liventia. quidam artem abesse legentibus arbi-

quae huc trahi possunt. sed hic non de foederibus, conventibus ex foedere, sermo: non communiter bella gerere dicit. igitur legam *consensus.* id commode cum *ad* construitur, ut *consentire.* Suetonius Cal. 5: *barbaros ferunt consensisse ad inducias,* ubi v. Burm. adde German. c. 33 extr. Ern.

1. *dum singuli pugnant*] dictum, quod aetas nostra et alia comprobavit. Iustinus eleganter 8 1: *Graeciae civitates dum imperare singulae cupiunt, imperium omnes perdiderunt. quippe in mutuum exitium sine modo ruentes, omnibus perire quod singulae amitterent nonnisi oppressae senserunt.* Lips.

3. *dierum spatia*] res hodie testis; atque etiam viri ab illo aevo. scriptor Panegyricus (Eumenius) ad Constantinum, de Britannia c. 9: *longissimae dies, et nullae sine aliqua luce noctes, dum illa litorum extrema planities non attollit umbras, noctisque metam coeli et siderum transit adspectus.* caussa tamen futili et a solo petita, quae revera a sole. sed nimirum orator ille palam argutiolam a nostro hic sumpsit. Plinius de longissimis diebus H. N. 2 75 (77): *in Italia horarum quindecim, in Britannia septemdecim, ubi aestate lucidae noctes haud dubie repromittunt id quod ratio cogit credi, solstitii diebus accedente sole propius verticem mundi, angusto lucis ambitu, subiecta terrae continuos dies habere senis mensibus, noctesque e diverso ad brumam remoto.* quem corrigo transiens: *haud dubie repromunt.* Lips.

7. *occidere*] sic legitur e correctione Rhenani. edd ante Rhenanum *concidere.* Ern.

9. *infraque coelum et sidera*] id est (pro Taciti sensu) nox ibi humilis, quia ab umbris est; umbrae autem non illic eriguntur: ergo longi dies et serenae noctes, ac sidera lucem suam spargunt sine obstaculo. nos alias caussas scimus, et a solis cursu. Lips. aliis verbis Taciti mentem expressit Eumenius Orator l. cit. Ern.

11. Schefferus pro glossa repudiat *fecundum.* frustra. non modo accipit cultum Britannia, sed etiam copiosas fruges effert; unde Britannia cella penaria occidentalis imperii, ut bene e Zosimo 3 5 docet Virdungus. Ern.

trantur: nam in rubro mari viva ac spirantia saxis avelli, in Britannia, prout expulsa sint, colligi. ego facilius crediderim naturam margaritis deesse quam nobis avaritiam.

Ipsi Britanni delectum ac tributa et iniuncta imperii munera impigre obeunt, si iniuriae absint: has aegre tolerant, iam domiti ut pareant, nondum ut serviant. igitur primus omnium Romanorum divus Iulius cum exercitu Britanniam ingressus, quanquam prospera pugna terruerit incolas ac litore potitus sit, potest videri ostendisse posteris, non tradidisse. mox bella civilia et in rem publicam versa principum arma, ac longa oblivio Britanniae etiam in pace. consilium id divus Augustus vocabat, Tiberius praeceptum. agitasse Ga-

1. *in rubro mari*] caveant tirones ne sinum Arabicum, quem consuetudo vulgaris hodie rubrum mare appellat, intelligant. Oceanum Indicum vetus consuetudo sic vocat. mox *expulsa sint* intellige *fluctibus*. Ern.

3. *naturam margaritis deesse*] vellem, ut vult ὁ πάνυ (Boxhornius, qui *naturam* interpretatur vim insitam se absque arte aut industria humana expellendi in litus). sed haec quoque venustius quam verius. quosdam scribit auctor putare non omnia margarita, quae gignit Oceanus Britannicus, esse naturaliter subfusca et liventia, sed ea quae vulgo leguntur, quia non leguntur arte atque ita ut in Rubro mari ea piscari consuerunt, ubi viva et spirantia saxis avellantur; quod si etiam apud Britones fieret, futurum ut illa quoque candore commendarentur. sed hos tantum ἐκβρασθέντα in litus colligere. sic censere istos. at si nihil obstaret aliud, haud dubie nostri (infit Tacitus) iamdudum eandem rationem, qua in Rubro mari utuntur, in Britannico salo tentassent. quod quia non fecerunt, certum habeo nihil in eo ad hanc rem esse emolumenti, et potius rerum naturam non dedisse Britannico litori nitores Indicis aequales, quam nostram avaritiam cessaturam fuisse in illis vivis et spirantibus avellendis, si dedisset. Gron.

12. *praecipue*] valde blanditur mihi correctio *praeceptum*, hoc sensu: abstinere a Britannia Augustus consilio visus, Tiberius praecepto, atque id uterque prae se ferebat. respicit in Augusto illud quod A. 1 11 de eo scriptum: *addideratque consilium coercendi intra terminos imperii, incertum metu an per invidiam.* at hoc Augustaeum consilium Tiberius, *qui omnia dicta factaque eius vice legis observabat* (ipse ita apud Tacitum loquitur A. 4 37), habebat ut praeceptum sive interdictum. caussae porro ipsae huius consilii in Strabone sunt, lib. 4 p. 200, iustae, et ex mente, nisi fallor, Augusti. ait enim principem contentum fuisse amicitiam cum Britannis colere, et tributi loco nescio quid minutarum rerum accipere: ὥστε, addit, μηδὲν δεῖν φρουρᾶς τῆς νήσου. τοὐλάχιστον γὰρ ἑνὸς τάγματος χρῄζοι ἂν καὶ ἱππικοῦ τινος, ὥστε καὶ φόρους ἀπάγεσθαι παρ᾽ αὐτῶν. εἰς ἴσον δὴ καθίστατο πᾶν τὸ ἀνάλωμα τῇ στρατιᾷ τοῖς προσφερομένοις χρήμασιν. ἀνάγκη γὰρ μειοῦσθαι τὰ τέλη φόρων ἐπιβαλλομένων, ἅμα δὲ καὶ κινδύνους ἀπαντᾶν τινας βίας ἐπαγομένης. Lips. Ursinus *praeceptum* in vetere codice se reperisse testabatur. primus in textum recepit Berneggerus, cuius exemplum omnes secuti sunt. frustra obloquitur Salinerius more suo. de consilio illo

ium Caesarem de intranda Britannia satis constat, ni velox ingenio, mobilis paenitentia, et ingentes adversus Germaniam conatus frustra fuissent. divus Claudius auctor operis, transvectis legionibus auxiliisque, et assumpto in partem rerum Vespasiano; quod initium venturae mox fortunae fuit. domitae gentes, capti reges, et monstratus fatis Vespasianus.

14 consularium primus Aulus Plautius praepositus, ac subinde Ostorius Scapula, uterque bello egregius; redactaque paulatim in formam provinciae proxima pars Britanniae. addita insuper veteranorum colonia. quaedam civitates Cogiduno regi donatae (is ad nostram usque memoriam fidissimus mansit) vetere ac iam pridem recepta populi Romani consuetudine, ut haberet instrumenta servitutis et reges. mox Didius Gallus parta a prioribus continuit, paucis admodum castellis in ulteriora promotis, per quae fama aucti officii quaereretur. Didium Veranius excepit, isque intra annum exstinctus est. Suetonius hinc Paulinus biennio prosperas res habuit, subactis nationibus firmatisque praesidiis; quorum fiducia Monam insulam, ut vires rebellibus subministrantem, adgressus terga

15 occasioni patefecit. namque absentia legati remoto metu, Britanni agitare inter se mala servitutis, conferre iniurias et interpretando accendere. nihil profici patientia nisi ut graviora, tanquam ex facili tolerantibus, imperentur. singulos sibi olim reges fuisse, nunc binos imponi, e quibus legatus in sanguinem, procurator in bona saeviret. neque discordiam

Augusti adde Strabonem 2 p. 115 et 116. Ern.

2. *adversus*] Bleterius coniicit, *ut adversus*, eleganter. Ern.

6. *monstratus fatis*] acute. ea expeditio prima fundamenta iecit futurae felicitatis, primus tum gradus factus; et ita Vespasianus quasi commendatus est fatis ac fortunae, ut qui se iam tum dignum imperatorio fastigio praebuisset. Ern.

10. *veteranorum colonia*] Camulodunum. A. 12 32. Ern.

12. *vetere ac i. p.*] haec subiicienda verbis *quaedam civitates Cogiduno regi donatae*. itaque videantur transponenda. sed verba *is* — *mansit* ut in parenthesi dicta accipi debent. in eo ne quis erret aut haereat, signis solitis indicavi. Ern.

18. *Monam*] v. ad A. 14 29. edd ante Rhenanum *viros*. Ern.

24. *e quibus legatus*] non volunt eo consilio sibi duos imponi, ut in sanguinem et bona sua saeviant. itaque putem verum esse: *e quibus legatum* (s. legatos) *in sanguinem, procuratorem* (s. procuratores) *in bona saevire*. nam si nominativi veri, deberet esse *saeviat*, non *saeviret*. in his accusativis cum infinitivo post verba relativa saepe turbarunt librarii. Ern.

praepositorum, aeque concordiam subiectis exitiosam. alterius manus, centuriones alterius vim et contumelias miscere. nihil iam cupiditati, nihil libidini exceptum. in praelio fortiorem esse qui spoliet: nunc ab ignavis plerumque et imbellibus eripi domos, abstrahi liberos, iniungi delectus, tanquam mori tantum pro patria nescientibus. quantum enim transisse militum, si sese Britanni numerent? sic Germanias excussisse

1. *aeque concordiam*] dubitanter alicubi tentavi *atque concordiam*. nam *τὸ aeque* comparat duo inter se, h. l. discordiam et concordiam, inter quae semel tantum locum habet, ut *perinde*. Schwarzius tamen, ad Tursellini librum de particulis, rarissimum hoc esse dicebat, sed conferebat locum alium Taciti H. 1 7: *eademque novae aulae mala, aeque gravia, non aeque excusata;* qui est plane dissimilis, ut iam alibi dixi. nam cuivis apparet hic mala novae aulae comparari malis veteris aulae. illa dicit fuisse aeque gravia atque veteris aulae mala, sed non aeque excusata atque illa. similior et ad locum praesentem tuendum accommodatior locus Horatii Epist. 1 1 25: *aeque pauperibus prodest, locupletibus aeque;* quem mihi suggessit Gesnerus. Ern.

alterius manus centuriones, alterius v. et c. m.] corrigo, *alterum manus, centuriones, alterum vim et contumelias miscere.* legatus quidem, inquiunt, manus militum et centuriones immittit: procurator vim et contumelias infert. fortasse etiam melius: *alternis manus, centuriones, alternis vim et contumelias miscere:* ut velit eos alternis et vicissitudine quadam saevisse. immo forte etiam: *alterius munus, centuriones.* alter velut pro munere et ordinaria opera habet immittere centuriones et milites, alter etc. Lips. legendum, ut monuimus olim (Diatr. in Stat. c. 40 p. 264) et in commentario suo laudavit Boxhornius, huius academiae celebris doctor: *alterius manus, centuriones alterius vim et contumelias miscere.* nempe vim et contumelias miscebant et sine discrimine ingerebant utrumque genus, et *manus* procuratoris et *centuriones* legati. per *manus* intelliguntur et servi procuratoris et alia cohors eius, qui circa erant. Cicero in Verrem 2 10: *comites illi tui delecti manus erant tuae; praefecti, scribae, medici, accensi, haruspices, praecones manus erant tuae. quo quisque te maxime cognatione, affinitate, necessitudine aliqua attingebat, ita maxime manus tua putabatur. cohors tota illa tua, quae plus mali Siciliae dedit quam si centum cohortes fugitivorum fuissent, tua manus sine controversia fuit.* centuriones autem non intelligimus sine militibus, quae formidabiliores etiam legati manus. adde nostrum A. 4 15 et 14 31. Gron. verum vidit Gronovius; qui cum nihil nisi interpunctionem mutet, quae in veteribus edd vitiosissima est, ad eius rationem textum interpunxi. ceterorum coniecturas referre nihil attinet; quas qui cognoscere velit, Gronovianas edd adeat. edd ante Rhenanum habent *centurionis.* Ern.

5. *tamquam — nescientibus*] sensus: tamquam pro Romanis tantum pugnare possent, nec auderent libertatem patriae cum vitae periculo defendere. Ern.

6. *militum*] sc. Romanorum, a quibus sub imperio teneantur. *quantum* est quantillum, quam parum; nec cum Boxhornio opus est corrigere *quantillum*, ut recte monet Burmannus ad Lucani 3 392, ubi plura exempla vide, si lubet. similiter apud Livium 3 20: *non ita aegram civitatem esse,* pro non tam parum aegram. Ern.

7. *sic Germ. exc. iugum*] intellige de Varo caeso. sed punctum feci post *iugum.* nam in sqq est

iugum: et flumine, non Oceano defendi. sibi patriam coniuges parentes, illis avaritiam et luxuriam causas belli esse. recessuros, ut divus Iulius recessisset, modo virtutes maiorum suorum aemularentur. neve praelii unius aut alterius eventu pavescerent: plus impetus, maiorem constantiam penes miseros esse. iam Britannorum etiam deos misereri, qui Romanum ducem absentem, qui relegatum in alia insula exercitum detinerent; iam ipsos, quod difficillimum fuerit, deliberare. porro in eiusmodi consiliis periculosius esse deprehendi quam audere. his atque talibus in vicem instincti, Boudicea generis regii femina duce (neque enim sexum in imperiis discernunt) sumpsere universi bellum; ac sparsos per castella milites consectati, expugnatis praesidiis ipsam coloniam invasere ut sedem servitutis. nec ullum in barbaris saevitiae genus omisit ira et victoria. quodnisi Paulinus cognito provinciae motu propere subvenisset, amissa Britannia foret; quam unius praelii fortuna veteri patientiae restituit, tenentibus arma plerisque quos conscientia defectionis et propius ex legato timor agitabat. hic cum egregius cetera

argumentatio e dictis. *et* pro *atqui*, Graece *καίτοι*. iterum deinde *τελεία στιγμὴ* debet esse post *defendi*. sequitur enim novum argumentum, nihil pertinens ad Germanias, idque valde usitatum in talibus, et supra iam obvium in cohortatione Civilis. denique etiam post *aemularentur. neve proelii unius* etc. quodsi tamen semel iterumque, quamvis fortiter pugnantes, vincerentur, non statim abiicerent animos. Ern.

5. *plus impetus*, *maiorem const. p. miseros esse*] utrumque verum. in miseris plus impetus est propter desperationem, sed et plus constantiae. verum tamen non omnino spernendam esse Acidalii coniecturam, post *impetus* omissum esse *integris* aut simile quid, quod ad Romanos pertineat opponaturque *miseris*, facile concedat, opinor, qui contextum satis perpenderit. non agitur de *impetu*, sed de *constantia*, etiam ubi adversa fortuna sit. Ern.

7. *relegatum*] placet. nec male tamen *religatum*. Lips. immo vulgatum elegantius multo. per contemtum amandatos aut missos aliquo relegatos aut exsules vocant; eiusque rei exempla et alibi. Ern.

11. *Voadica*] A. 14 31 *Boudicea*, quod et hic reponendum puto. non enim, ut opinor, Tacitus duobus modis idem nomen scripsit. mox *coloniam* intelligit Camulodunum. Ern.

15. *omisit* est e correctione Rhenani pro *amisit*, quod est h. l. alienum. mox dedi *cognito pr. motu*, deleto *eo*, quod e prima syllaba verbi sequentis natum est. sic ed Puteolani et V. ceterum non sum ignarus apud Tacitum subinde id pronomen redundare, ut ad A. 14 51 docui. Ern.

19. *propius* h. e. magis, maiori sollicitudine. plus timebant legatum ipsum, cuius acerbitatem et arrogantiam sciebant. *propiora* exquisite dicuntur quae magis ad nos pertinent, adeoque magis nos sollicitant,

adroganter in deditos et, ut suae quoque iniuriae ultor, durius consuleret, missus Petronius Turpilianus tanquam exorabilior et delictis hostium novus eoque paenitentiae mitior, compositis prioribus nihil ultra ausus Trebellio Maximo provinciam tradidit. Trebellius segnior et nullis castrorum experimentis, comitate quadam curandi provinciam tenuit. didicere iam barbari quoque ignoscere, vitiis blandientibus; et interventus civilium armorum praebuit iustam segnitiae excusationem. sed discordia laboratum, cum assuetus expeditionibus miles otio lasciviret. Trebellius fuga ac latebris vitata exercitus ira, indecorus atque humilis precario mox praefuit; ac velut pacti, exercitus licentiam, dux salutem. haec seditio sine sanguine stetit. nec Vettius Bolanus, manentibus adhuc civilibus bellis, agitavit Britanniam disciplina. eadem inertia erga hostes, similis petulantia castrorum, nisi quod innocens Bolanus et nullis delictis invisus caritatem paraverat loco auctoritatis.
17 sed ubi cum cetero orbe Vespasianus et Britanniam recuperavit, magni duces, egregii exercitus, minuta hostium spes. et terrorem statim intulit Petilius Cerialis, Brigantum civitatem, quae numerosissima provinciae totius perhibetur, adgressus. multa praelia, et aliquando non incruenta; magnamque Brigantum partem aut victoria amplexus aut bello. et cum Cerialis quidem alterius succes-

ut *propior cura* apud Ovidium Met. 13 578. Rhenani ed autem exhibet *proprius*, vitio operarum (nam nihil hic tacite immutavit): ut saepe etiam in scriptis ista verba permutantur. id omnes ante nos mira negligentia retinuerunt, cum paullulum attendendo animadvertere potuissent vitium, quando *proprius timor* hic sensum nullum habere potest commodum. Ern.

3. *et delictis*] Pichena corrigebat *qui delictis*. bene. possis etiam *is*. interea, dum nil libri iuvant, interpunctionem maiorem adhibui ex ed Puteolani. Ern.

5. *nullis*] vitiose edd Gronovianae *nullus*. Ern.

11. *indecorus*] V *indecoris*, verbo poetico. Ern.

14. *eadem inertia*] poetae ergo illi non fides, qui Bolanum hunc magnum bellatorem facit apud filium et trophaea eius Britannica ostendit. Statium dico, in Silvis 5 148, ad Crispinum: *cernis adhuc titulos, hunc ipse vacantibus armis induit, hunc regi rapuit thoraca Britanno.* quaeque alia in eodem Protreptico vatum more inflat. Lips.

23. friget τὸ *quidem*, nisi *alter successor* diversus a Iulio Frontino. id ni sit, putem verum esse *cuiusvis* vel *cuiusque alt. s.* ita praeclaras res gesserat, ut cuiusvis successoris cura parva et gloria obscura futura esset prae cura gloriaque ipsius: sed tamen et Frontinus se parem ei bello praestitit. Ern.

soris curam famamque obruisset, sustinuit quoque molem Iulius Frontinus, vir magnus, quantum licebat, validamque et pugnacem Silurum gentem armis subegit, super virtutem hostium locorum quoque difficultates eluctatus.

18 Hunc Britanniae statum, has bellorum vices media iam aestate transgressus Agricola invenit, cum et milites velut omissa expeditione ad securitatem et hostes ad occasionem verterentur. Ordovicum civitas, haud multo ante adventum eius, alam in finibus suis agentem prope universam obtriverat; eoque initio erecta provincia, ut quibus bellum volentibus erat, probare exemplum aut recentis legati animum opperiri. tum Agricola, quanquam transacta aestas, sparsi per provinciam numeri, praesumpta apud militem illius anni quies, tarda et contraria bellum inchoaturo, et plerisque custodiri suspecta potius videbatur, ire obviam discrimini statuit; contractisque legionum vexillis et modica auxiliorum manu, quia in aequum degredi Ordovices non audebant, ipse ante agmen,

2. *vir magnus, quantum licebat*] Gruterus Virdungus Berneggerus Gronovius referunt ad tempora, quibus periculosa erat magnae virtutis opinio, quibus et ego accedo. Boxhornius autem refert ad praecedentia *sustinuit belli molem.* mox edd ante Rhenanum *locorumque diffic.* Ern.

10. *ut quibus*] vellem *ut quibusque.* Lips. formula *quibus b. volentibus erat*, alio loco illustrata est. V *et quibus*, quod recepit Broterius. bene. mox edd ante Rhenanum *transvecta aestas.* Ern.

13. *numeri*] intellige cohortes; quas *numeros* sc. legionum dici hodie satis notum est. frustra igitur Ursinus tentat *innumeri.* Ern.

14. *plerisque custodiri suspecta potius videbatur* i. e. plerique legati tribuni censebant melius fore, si suspectae provinciae partes praesidiis imponendis custodirentur, caverenturque ne quid movere possent, ut recte capit Pichena. Ern.

16. *legionum vexillis*] veteranos intelligit Virdungus. nisi tamen ista *vexilla legionum* significant nullam eum integram legionem duxisse, sed de singulis idoneam et sufficientem manum, ut licet tot numeris absentibus per castra et praesidia eadem summa legionum constaret atque ipso nomine relecta in fide retineret, neque occasioni terga patefacta, ut a Suetonio, Britanni cogitarent. quo consilio ad Rhenum et Vitellianos usos legimus, quum in Italiam proficiscerentur. nam et hoc genus *vexillarii* dicebantur, qui expeditionis caussa delecti ab legionum suarum corpore ad tempus discesserant et sub vexillis habebantur. similiter *modicam auxiliorum manum* appellat, ut indicet maiorem partem ad stativa mansisse. Gron.

17. recte *degredi.* sed *erigere aciem* est in arduum versus montem ducere, ut apud Livium 1 27: *inde, ubi satis subisse sese ratus est, erigit totam aciem.* 3 18: *hunc ducem secuti nequicquam reclamantibus tribunis in clivum Capitolinum erigunt aciem.* sed et saepius sic Tacitus. Gron. *digredi* male edd ante Pichenam. mox, pro *fore universa*, V apud Broterium *terrorem ceteris fore.* Ern.

quo ceteris par animus simili periculo esset, erexit aciem. caesaque prope universa gente, non ignarus instandum famae ac, prout prima cessissent, fore universa, Monam insulam, cuius possessione revocatum Paulinum rebellione totius Britanniae supra memoravi, redigere in potestatem animo intendit. sed, ut in dubiis consiliis, naves deerant: ratio et constantia ducis transvexit. depositis omnibus sarcinis lectissimos auxiliarium, quibus nota vada et patrius nandi usus, quo simul seque et arma et equos regunt, ita repente immisit ut obstupefacti hostes, qui classem, qui naves, qui mare exspectabant, nihil arduum aut invictum crediderint sic ad bellum venientibus. ita petita pace ac dedita insula clarus ac magnus haberi Agricola, quippe cui ingredienti provinciam, quod tempus alii per ostentationem aut officiorum ambitum transigunt, labor et periculum placuisset. nec Agricola prosperitate rerum in vanitatem usus, expeditionem aut victoriam vocabat victos continuisse: ne laureatis quidem gesta prosecutus est. sed ipsa dissimulatione famae famam auxit,
19 aestimantibus quanta futuri spe tam magna tacuisset. cete-
rum animorum provinciae prudens, simulque doctus per aliena experimenta parum profici armis, si iniuriae sequerentur, causas bellorum statuit excidere. a se suisque orsus primum

4. *cuius possessione* i. e. a qua sub potestatem redigenda, occupanda. v. Gronovium ad A. 2 5. adde ad H. 3 59. ERN.

6. *ut in dubiis consiliis*] videtur scripsisse auctor: *ut in subitis consiliis.* GRON. rectissime. frustra alii de transpositione vel supplemento cogitavere. ERN.

10. *obstupefacti hostes*] credo in animo habuisse locum Livii 2 10: *ipso miraculo audaciae obstupefecit hostes.* adde infra c. 25. ERN.

exspectabant] ludit Tacitus ut solet, uno verbo duabus significationibus respondente nominibus diversis. *qui classem, qui naves exspectabant*, est, qui putabant nunquam fore ut Romani possent eos aggredi sine classe aut qualibuscumque navibus. *qui mare exspectabant:* qui sibi persuaserant ipsum mare pro muro ipsis fore atque accessu prohibiturum Romanos. GRON.

17. *laureatis*] intellige *literis*, quas Romam ad imperatorem senatumque de more mitteret. *gesta laureatis prosequi* est ornare, ut *triumpho prosequi* et similia. mox bene punctum a Pichena factum post *est*. ERN.

22. *excidere* habent edd veteres, nisi quod Aldus *excindere* dedit, temere haud dubie et operarum errore: nam Rhenani editionem expressit. at inde a Lipsio omnes habent *exscindere;* quod unde ductum sit nescio. quia tropus ductus est a *radicibus*, hae autem, ut et arbores, *excidi* potius dicuntur quam *exscindi*, quantum observavi, veterem lectionem praetuli; quae et praeferenda erat, si in hac quoque

domum suam coercuit; quod plerisque haud minus arduum est quam provinciam regere. nihil per libertos servosque publicae rei; non studiis privatis nec ex commendatione aut precibus centurionum milites ascire, sed optimum quemque fidelissimum putare. omnia scire, non omnia exsequi. parvis

forma promiscue utrumque verbum diceretur. adde ad H. 5 16. ceterum veteres libri inde a Rhenano male interpungunt post *orsus*. mox *coercuit* est ab Rhenani correctione. ed. Puteolani habet *coerant*, Beroaldi *coerceant*. omnes autem veteres *primam*, quod ut elegantius merito reduxi. *primum* reperi demum in ed Gronovii patris. Ern.

2. *nihil per lib. s. publicae rei*] intelligi volunt *agere;* cuius ellipseos exempla requiro. Groslotius corrigebat *publice geri;* quod non placet. activum requiritur. *agere* excidisse putes, quod mox praecedit *regere*. Ern.

4. *centurionum milites*] sic edd omnes. quod ut haud dubie corruptum varie tentant viri docti. Boxhornio neganti ad locum inter milites obtinendum precibus aut commendatione opus fuisse, IFGronovius opponit verba Varronis l. 3 de vita populi Romani apud Nonium: *referentibus centurionibus adoptati in cohortes subibant, ut semper plenae essent legiones. a quo optiones in turmis decurionum, et in cohortibus centurionum appellati*. bene, si sermo esset de re militari. at de disciplina domestica sermo est. nec milites *fideles* dicuntur: ministrorum domesticorum et amicorum illud epitheton est. igitur credo Tacitum scripsisse *expeditionum comites,* intelligoque eos de quibus Cicero ad Qu. Fr. 1 1 4 (quam partem epistolae hic ante oculos habuisse Tacitus videtur): *quos vero ex domesticis convictionibus aut ex necessariis apparitionibus tecum esse voluisti, qui quasi ex cohorte praetoris appellari solent, quorum non modo facta sed etiam dicta omnia praestanda nobis sunt*. idem Verr. 2 10: *comites illi tui delecti manus erant tuae; praefecti, scribae, medici* etc. Suetonius Tib. 46 plane *comites expeditionum* vocat. hi tales comites, quorum opera praesides utebantur in provinciae administratione, sive, ut Tacitus infra, officiis et administrationibus praeponebant, et salaria publice constituta habebant, adsumebantur saepe vel propter gratiam, quae *studia privata* Tacitus vocat, vel commendatione aliorum, vel precibus suis, ut legati fere. unde Verris allegationes amicorum ad Dolabellam Ciliciae praesidem, ut sibi legationem impetrarent apud Cic. Verr. 1 16. et preces eius qui praefecturam ab Africano frustra petebat apud eundem Verr. 2 11. neque mirum est *expeditiones* et *centuriones* confusos a librariis. initium corruptelae natum in prima syllaba *ex*, cui centies *ce* substituta; unde *ceteri* et *exteri* confusi, ut supra notavimus, H. 5 12. Germ. c. 32 extr. Ern.

adscire] pronum est rescribere *adsciscere*, ut volebat Danesius; quod est proprium in ea re verbum, ut *adsumere*. neque ego dubito quin ita rescribendum sit h. l; aliis, ubi eadem forma verbi in libris occurrit, vel eodem modo, vel *adcire* aut *accire*, prout sensus cuiusque loci postulet. velut H. 4 24: *adciri in societatem Germanos*. c. 80: *Antonium Primum adsciscí inter comites*. apud Virgilium Aen. 12 38, ubi Heinsius e mss edidit *adscire*, legendum *adcire* vel *accire*. nam nondum demonstrari potuit hanc formam latinam esse; meritoque putatur a librariis invecta in libros a vitio pronunciationis. ceterum haec Taciti loca latebant Heinsium ad Virgilii l. c. aliosque qui locum Virgilianum laudavere. *conscisse* pro *concisse* mss apud Livium 3 53. Ern.

5. notabis *exsequi* hic valere *pu-*

peccatis veniam, magnis severitatem commodare; nec poena semper, sed saepius paenitentia contentus esse; officiis et administrationibus potius non peccaturos praeponere, quam damnare cum peccassent. frumenti et tributorum auctionem aequalitate munerum mollire, circumcisis quae in quaestum reperta ipso tributo gravius tolerabantur. namque per ludibrium assidere clausis horreis et emere ultro frumenta ac vendere pretio cogebantur. devortia itinerum et longinquitas

nire, ulcisci. quod in Suetonii Iulio c. 67, Vesp. c. 14, Calig. c. 12, in Seneca et alibi observatum. Lips. sic etiam Livius v. c. 3 13. Ern.

1. *nec poena semper*] intellige *uti*, quod in altero membro quodammodo latet. Ern.

3. *admin. potius non peccaturos*] Fulvii vetus codex, toties venditans quod certum est nullo in ms repertum, sed coniecturae doctorum hominum deberi, iamdudum apud me tesseram confregit. verbum autem quod desideratur, censeo latere sub τῷ *potius*, quod, ut et τὸ *magis*, intelligere saepe Tacitum Livium Plautum alios ante τὸ *quam* in confesso est; adeoque auctorem edidisse *administrationibus imponere non peccaturos, quam damnare cum peccassent.* est autem etiam Taciti *imponere legionibus, cohortibus, custodiae, summae rei.* Gron. desiderari verbum, id quidem perspicuum est. Ursinus *praeponere* addebat velut e vetere codice, ut solet: quia sic est in mss V duobus apud Broterium, cum eo recepi. Ern.

4. *auctionem*] legam *exactionem*, nisi tamen tributa aucta recenter intellegit; quod Vespasianus fecerat, ut in Suetonio legas c. 16. Lips. sic ante iam tentarat Rhenanus; idemque placebat Mureto. Broterius *exactionem* reperit in V uno in textu, in altero in margine. mox *munera* sunt ipsa vectigalia et tributa, quae praestantur. Ern.

5. transposuit Rhenanus relativum *quae.* nam veteres libri habent: *circumcisis in quaestum reperta, quae* etc. Pichena putabat etiam corrigi potuisse *repertis.* Rhenani ratio magis placet. Ern.

7. *horreis*] an publicis horreis, in quae publicani frumenta decumarum condiderant? et quamquam haberent fortasse domi frumenta, cogebantur ab istis emere. talia sane horrea in provinciis, et de iis Tacitus in Aegypto A. 2 59: *Germanicum apertis horreis pretia frugum levasse*, inter popularia eius facta. an *ludibrium* hoc (ea voce utitur) spectat propria horrea? quae claudebant publicani, neque aperiri volebant, nisi pacti arbitrio suo super decumis essent. tale sane Cicero Verri obiicit, in libro tertio; atque edictum etiam vulgasse in aratores, *ne tollas ex area, nisi pactus eris.* itaque pacisci pro libidine publicanorum debebant, qui, ut idem ait, *dimidias partes* pro decumis auferebant. quid deinde? *emere ultro cogebantur*, inquit. cum videlicet tantum frumenti attributum iam publicanis esset, ii rursum vendebant aratoribus iubebantque emere. satis? immo amplius, etiam *vendere.* quomodo? cum grandi pecunia suum vendidissent, redibant, et quasi in usum militum eorumque annonae emebant, sed vili pretio scilicet, et quod praeses aut potius procurator principis, ex eius re, dixisset. id quoque a Verrinis factum; ubi omnes hae fraudes relatae et revelatae ab illustri oratore. Lips.

8. *pretio*] suspicor *parvo.* Gron. res videtur postulare. male huc trahit Broterius *frumentum aestimatum.* Ern.

devortia itinerum] iterum ex Cicerone (nam quis fraudes melius

regionum indicebatur, ut civitates a proximis hibernis in remota et avia deferrent, donec quod omnibus in promptu erat, 20 paucis lucrosum fieret. haec primo statim anno comprimendo egregiam famam paci circumdedit, quae vel incuria vel tolerantia priorum haud minus quam bellum timebatur. sed ubi aestas advenit, contracto exercitu, militum in agmine laudare modestiam, disiectos coercere; loca castris ipse capere, aestuaria ac silvas ipse praetentare; et nihil interim apud hostes quietum pati, quo minus subitis excursibus popularetur; atque ubi satis terruerat, parcendo rursus irritamenta pacis ostentare. quibus rebus multae civitates, quae in illum diem ex aequo egerant, datis obsidibus iram posuere, et praesidiis

retegat?) lux esto. frumenti aestimatio introducta fuit, sed primo, inquit in Verr. 3 82, in commodum aratoris, *cum in eum locum quo imperabatur frumentum portare nollet.* quid fecerunt boni praesides? *instituerunt semper ad ultima ac difficillima loca apportandum frumentum imperare, ut vecturae difficultate ad quam vellent aestimationem pervenirent.* et id vulgo factum ostendit, non solum a Verre aliquo. at Agricola emendavit, itemque postea Valerianus mandavit: *ne praeses provincialem aut possessorem cogat frumenta illic ubi non habet dare, equum, ubi non potest, pascere. quia,* inquit, *non est ulla provisio melior quam ut in locis suis erogentur quae nascuntur, ne aut vehiculis aut sumptibus rempublicam gravent.* LIPS.

2. aut non assequor acumen sententiae, aut merus lusus est in *omnibus* et *paucis.* nam sensus, ut opinor, hic est, donec pauci illi, praeses, legati, quaestor, publicani, lucrum magnum caperent, etiamsi tanta copia frumenti esset, ut quivis salubri pretio emere ubivis posset, nec ipsi aratores multum lucrarentur. nisi aliud quid in verbis *in promtu* latet, quod non assequor. ERN.

6. *militum in a. l. modestiam* i. e. si ita iter facerent, ut in devia non degrederentur, nec vicinis quicquam per vim eriperent. *disiecti* sunt qui aliter facerent, ab agmine discedendo rapiendi caussa. ceterum *militum* est a Rhenani coniectura, primum recepta in Rhenani secundam. in edd ante omnibus *multum.* V apud Broterium *multus*, quod ille et in textum recepit. sed sensit ita non expleri sensum. itaque addit *militum* ante *laudare. in agmine* manifeste coniungitur cum *modestiam* et *disiectos.* cum milites iter facerent, h. e. *in agmine,* laudabat modestiam sc. eorum qui in agmine manebant: qui deserebant praedandi caussa, eos coercebat. mihi *multum* tamen suspectum est, malimque deleri. ita omnia plana. ERN.

10. *irritamenta*] Acidalius tentat *invitamenta*, quod Lipsio quoque placebat, sive etiam *imitamenta.* ingeniose utrumque. *invitamenta* quidem et *irritamenta* facile confunduntur, ut *invitare* et *irritare* saepe confusa scimus in libris. et *imitamenta pacis* bene opponerentur *terroribus.* sed et *irritamenta pacis* recte dicuntur, ut opinor. nam *irritare* etiam in bonam partem dicitur, et facilius ac saepius ex *irritare* factum est *invitare*, quam contra. v. Drakenborchium ad Liv. 1 15, et quos ibi laudat. *irritamenta pacis* sunt res quibus homines ad pacem alliciuntur. sic *irritamenta malorum* sunt illecebrae malorum, *delinimenta.* ERN.

12. *ex aequo egerant* i. e. non-

castellisque circumdatae, tanta ratione curaque ut nulla ante Britanniae nova pars illacessita transierit.

21 Sequens hiems saluberrimis consiliis absumpta. namque ut homines dispersi ac rudes, eoque in bella faciles, quieti et otio per voluptates assuescerent, hortari privatim, adiuvare publice, ut templa fora domus exstruerent, laudando promptos et castigando segnes. ita honoris aemulatio pro necessitate erat. iam vero principum filios liberalibus artibus erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre, ut qui modo linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent. inde etiam habitus nostri honor et frequens toga. paulatimque discessum ad delinimenta vitiorum, porticus et balnea et conviviorum elegantiam. idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars servitutis esset.

22 Tertius expeditionum annus novas gentes aperuit, vastatis usque ad Taum (aestuario nomen est) nationibus. qua

dum in potestate Romanorum fuerant, sed sui iuris, liberae. sed fatendum est id lenius esse quam pro eo quod opponitur, *iram posuere*. Ern.

2. *nova*] scribendum videtur *nota*. et prospicit quod mox dicturus est c. 22: *tertius expeditionum annus novas gentes aperuit*. ante hunc igitur tentatae partes non erant novae, sed notae. Gron. bonus sensus, sed, ut opinor, non aptus antecedentibus. non enim, si urbes deditae bene muniuntur, propterea omnes notae Britanniae partes bello tentatae. suspicor excidisse *sic* vel *ita* post *pars*. ita bene munita oppida ut nunquam ab hostibus lacessita sint bello, cum alias novae partes provinciae Romanae adiectae crebro ab barbaris tentarentur, si forte recipere possent. Ern.

4. *bello*] edd ante Rhenanum *in bello*; unde magis probem alteram Rhenani coniecturam *in bellum* sive *in bella*; quod non minus recte dicitur. Ern.

10. non recte olim putabam pro *abnuebant* legendum *abnuerent*. si in hoc verbo aliquid tentandum esset, coniicerem *abnuerant*, sed et illud rectum est. Ern.

12. *discessum*] Pichena suspicatur legendum *descensum*. eleganter. *delinimenta vitiorum* Graevius (ep. ad Heins. in coll. Burm. t. 4 p. 706) interpretatur vitia, quibus homines deliniuntur et alienantur a severiore vita. *delinimenta* esse philtra, laudatis locis Livii 30 13, 39 11, item notis Afranii versiculis: *si possent homines delinimentis capi, omnes haberent nunc amatores anus*. pro philtris loco Livii posteriori capiebat et Broukh. ad Tibull. 1 6 7. sed bene refellit hanc vocis interpretationem Dukerus ad Liv. l. c, ubi copiose de hoc verbo. *delinimenta vitiorum* sunt res quibus animi hominum blande paullatim capiuntur, ut vitia non amplius abhorreant sed pro felicitate amplectantur. porticus, balneae, convivia lauta sunt illa delinimenta, quibus facile homines adsuefiunt, iisque capti ad omne genus vitiorum proni et faciles fiunt. Ern.

16. *Taum*] aestuarium et ostium fluminis Tai, in latere orientali Britanniae, hodie *Twede*, Scotiam ab Anglia separans. Ern.

formidine territi hostes quanquam conflictatum saevis tempestatibus exercitum lacessere non ausi; ponendisque insuper castellis spatium fuit. adnotabant periti non alium ducem opportunitates locorum sapientius legisse; nullum ab Agricola positum castellum aut vi hostium expugnatum aut pactione ac fuga desertum. crebrae eruptiones: nam adversus moras obsidionis annuis copiis firmabantur. ita intrepida ibi hiems, et sibi quisque praesidio, irritis hostibus eoque desperantibus, quia soliti plerumque damna aestatis hibernis eventibus pensare tum aestate atque hieme iuxta pellebantur. nec Agricola unquam per alios gesta avidus intercepit: seu centurio seu praefectus, incorruptum facti testem habebat. apud quosdam acerbior in conviciis narrabatur, ut bonis comis, ita adversus malos iniucundus. ceterum ex iracundia nihil supererat; secretum et silentium eius non timeres. honestius putabat offendere quam odisse.

23 Quarta aestas obtinendis quae percurrerat insumpta; ac si virtus exercituum et Romani nominis gloria pateretur, in-

6. *crebrae eruptiones*] nempe per aestatem, adversus Britannos. mox *tum aestate atque hieme iuxta pellebantur.* sequentia referuntur ad superiora. nullum castellum pactione desertum, quam exprimere solet fames in obsidione. *nam* transitioni servit. Ern.

11. *ποιητικώτερον* additum est *avidus*, i. e. per aviditatem laudis et gloriae. mox edd veteres *ut erat bonis*, quod restituit Broterius; non bene, ut opinor. nec enim aptum est Taciti in talibus consuetudini illud *erat*. Ern.

14. *iniucundus*] posuit pro iracundus, asper, molliendi caussa, ut Cicero ad Att. 1 20 coniunxit *asperius atque iniucundius*. Ern.

17. *obtinendis quae percurrerat*] Barclaius Berneggerus et Boxhornius habent hic aliquid boni et veri, sed nemo se satis explicat. omnino enim iam redegerat sub ditionem, cum percucurrerat: sed *obtinuit* est, quae celeri quodam virtutis ac victoriae cursu obierat, subegerat, occuparat, eorum annuae morae continua possessione, administratione, usurpatione ius populi Romani fundavit; in eis tenendis obduravit obfirmavitque sese, atque ostendit non se, ut praedam aut gloriolam peteret, sed ea possessurum venisse, ac nec relinquere neque eripi sibi velle. quod quin et praesidiis castellisque firmandis, ut Berneggero placet, consecutus fuerit, mihi dubium non est. idem *τὸ percurrit* explicat continuit, haud male; sed vulgata verbi significatione, non ea qua Tacitus utitur, cum *τὸ percurrere* aliud facit, aliud *obtinere.* huic enim obtinere est perseverare in tenendo, quod Galli dicunt *maintenir;* providere ne qua vis possessionem interrumpat, et si qua tentetur, eam fortiter feliciterque repellere. vide quae notamus ad Livium 3 36. Gron. edd ante Rhenanum habent *praecucurrerat* vel *praecurrerat*, ut ed Puteolani et Alciati; quod Rhenanus tacite mutavit in *percurrerat*, nisi librariorum aberratio est. ego nec *praecucurrerat* spernam, pro praeterca-

ventus in ipsa Britannia terminus. nam Clota et Bodotria diversi maris aestibus per immensum revectae, angusto terrarum spatio dirimuntur. quod tum praesidiis firmabatur; atque omnis propior sinus tenebatur, summotis velut in aliam insulam hostibus.

24 Quinto expeditionum anno nave prima transgressus ignotas ad id tempus gentes crebris simul ac prosperis praeliis domuit; eamque partem Britanniae quae Hiberniam aspicit copiis instruxit, in spem magis quam ob formidinem, si quidem Hibernia medio inter Britanniam atque Hispaniam sita et Gallico quoque mari opportuna valentissimam imperii partem magnis in vicem usibus miscuerit. spatium eius, si Britanniae comparetur, angustius, nostri maris insulas superat. solum caelumque et ingenia cultusque hominum haud multum a Britannia differunt, nec in melius. aditus portusque per

currerat, ut *praevehi* pro *praetervehi* habuimus H. 5 23. Ern.

3. qui *dirimuntur?* haud dubie *Glotta* et *Bodotria* fluvii. quomodo? angusto terrarum spatio. quare? quia *diversi maris aestu per immensum revecti* h. e. hinc atque inde occurrentis impetu et affluxu maris detenti et velut repulsi ac retroacti. atque eo intervallo non longo castellis septo, quicquid interius terrarum erat, parebat Romanis. Gron. primum edd pr *Clota*, ut mss V habent duo, et Ptolemaeus; quod recepi. deinde edd ante Rhenanum omnes *diversi maris aestibus per immensum revectae*. Rhenanus tacite edidit *d. m. aestus p. i. revecti*, quod servatum ab omnibus usque ad Lipsium, qui *aestu* edidit, iterum tacite ex ed nescio qua. atque haec iam Gronovius explicat, securus quid Tacitus scripserit, cum verisimile sit et *aestus* et *aestu* esse vitia operarum, illud in ed Rhenani, hoc in ea unde textus Lipsianus fluxit. nam in *aestibus* nihil est quod vitii suspicionem habeat. *revecti* videtur edidisse Rhenanus, quod *Clotta* et *Bodotria*, fluminum nomina, masculinum genus desiderare putaret, quasi non per terminationem feminini generis esse possint, atque adeo proprie esse debeant, ut Allia, Albula, Mosella. vide Vossium de Analogia 1 10. itaque veterem lectionem, quae haud dubie e ms libro fluxit, reduxi, sine dubio praeferendam alteri, quae partim a coniectura partim ab errore operarum nata est. sensus est: aestus contrarii maris vi sua fecere ut aestuaria Clota et Bodotria quam longissime se insinuaverint in continentem, et vix angustum isthmum reliquerint. Ern.

9. *in spem*] vel potius *in speciem*. Lips. sed sequentia videntur *spem* magis desiderare. ea non erant per punctum ab his dirimenda, ut in vulgatis factum. Ern.

10. bene monet Pichena *medio situm* non esse aequo distantem a Britannia et Hispania. *media* sunt interiecta quaevis. omninoque hic *medio* per pleonasmum additum est. Ern.

13. *nostri maris insulas*] intellige maris mediterranei insulas. Ern.

15. *differunt. melius aditus*] edd ante Rhenanum *differt. in melius a.* lectio quae nunc est in textu, ex ingenio est Rhenani. sed idem pro *melius* malebat *eius*, sc. insulae. alii

commercia et negotiatores cogniti. Agricola expulsum seditione domestica unum ex regulis gentis exceperat, ac specie amicitiae in occasionem retinebat. saepe ex eo audivi legione una et modicis auxiliis debellari obtinerique Hiberniam posse; idque etiam adversus Britanniam profuturum, si Romana ubique arma, et velut e conspectu libertas tolleretur.

25 Ceterum aestate qua sextum officii annum inchoabat, amplexus civitates trans Bodotriam sitas, quia motus universarum ultra gentium et infesta hostili exercitu itinera timebantur, portus classe exploravit; quae ab Agricola primum assumpta in partem virium sequebatur egregia specie, cum simul terra simul mari bellum impelleretur, ac saepe iisdem castris pedes equesque et nauticus miles, mixti copiis et laetitia, sua quisque facta, suos casus attollerent, ac modo silvarum et montium profunda, modo tempestatum ac fluctuum adversa, hinc terra et hostis, hinc victus Oceanus militari

aliter tentant, sed nihil expediunt sine libris. Ern. *nec in melius* Acidalius.

8. *amplas civitates trans Bodotriam sitas*] venit ecce sub acumen stili: *amplae civitatis trans Bodotriam sitae, quia — timebantur, portus classe exploravit.* et *portus*, non *portum*, quia civitatem ponit non pro oppido, sed pro gente vel regione aliquot populos complexa et late per tractum litoris patente, ad quam erat veri simile naturam ab Oceano complures aditus portusque patefecisse. ut civitas Helvetiorum Caesari, civitas Hyrcanorum Trogo Pompeio. Gron. *portus* sane est in omnibus ante Pichenam, qui e coniectura Rhenani edidit *prius.* sed in Gronoviana ratione displicet, quod substantivum *portus* a suo genitivo nimis longe et aspere, contra consuetudinem elegantium scriptorum, interposita duorum membrorum, divellitur. ed Puteolani sic locum exhibet: *amplas c. t. B. sitas: quia motus - et infesta hostilis exercitus itinera timebantur. portus classe exploravit.* in ed Beroaldi nil praeter interpunctionem mutatum est, deleto puncto ante *portus.* Rhenanus novam interpunctionem secutus correxit modo *hostili exercitu*, quod latinitas postulabat. Lipsius porro tacite edidit *ampla civitate tr. B. sita*, quod ex eodem quo cetera tacite mutata fonte fluxit. ceteri Pichenam secuti sunt. ego post *sitas* aut ante *amplas* aliquid excidisse putavi de exercitu terrestri, cuius mox mentio, aut expeditione universa, velut *aggressurus*: nisi id in ipsum verbum *amplas* corruptum est, quod non desideraremus, si abesset. voluit dicere novam expeditionem ab Agricola in populos ultra Bodotriam susceptam, neque modo terrestribus copiis, sed etiam classe assumta, quibus urbes et portus exploraret illarum regionum. ceterum ms V apud Broterium habet *amplexus* pro *amplas*, quod ille recepit, comparato *amplectitur rempublicam* A. 15 59. sed ea sententia nimis lenis in hac re. Ern.

12. *bellum impelleretur*] forma loquendi mihi non cognita, nec ab ullo interpretum illustrata. puto *inferretur, impingeretur.* Ern.

16. *auctus Oceanus*] putabam *victus.* sed quid si *auctus*, quia in-

iactantia compararentur. Britannos quoque, ut ex captivis audiebatur, visa classis obstupefaciebat, tanquam aperto maris sui secreto ultimum victis perfugium clauderetur. ad manus et arma conversi Caledoniam incolentes populi, paratu magno, maiore fama, uti mos est de ignotis, oppugnasse ultro, castella adorti metum ut provocantes addiderant; regrediendumque citra Bodotriam, et excedendum potius quam pellerentur, specie prudentium ignavi admonebant, cum interim cognoscit hostes pluribus agminibus irrupturos. ac ne superante numero et peritia locorum circumiretur, diviso et
26 ipse in tres partes exercitu incessit. quod ubi cognitum hosti, mutato repente consilio universi nonam legionem ut maxime invalidam nocte adgressi, inter somnum ac trepidationem caesis vigilibus irrupere. iamque in ipsis castris pugnabant, cum Agricola iter hostium ab exploratoribus edoctus et vestigiis insecutus, velocissimos equitum peditumque assultare tergis pugnantium iubet, mox ab universis adiici clamorem. et propinqua luce fulsere signa. ita ancipiti malo territi Britanni; et Romanis redit animus, ac securi pro salute de glo-

cognitum mare iam navigatum et reliquo Oceano quasi adiectum? Lips. non profecto inepte *auctus* editur, ut Pichena putat, sed magnifice: ab his addita provinciae regio ampla terrarum, novusque quaesitus ac domitus hostis; ab illis, quod Oceanus Romanum agnoscebat imperium, promotum auctumque et ei accessio facta. Gron. *victus* primus recepit Pichena, idque exemplum omnes imitati sunt. vellem Gronovius non modo utcunque explicasset *auctum Oceanum*, sed etiam ita latine dici posse aut consuesse docuisset. mihi *victus* placet. sic *domitus Oceanus* est apud Suetonium Claud. 17, et *spolia Oceani* Calig. 46. *victa maria* et *flumina* apud poetas. Ern.

5. *oppugnasse ultro, castella adorti*] fortasse *oppugnare ultro, castella adoriri.* Lips. nec dura παρενθέσει et constructione opus est, nec mutatione temporum. sed rectissime Pichena τὸ *oppugnasse* regi a τῷ *fama;* ut *fama oppugnasse* sit, rumor quod oppugnarint. castella, inquit, adorti et apparatu magno et maiore fama, vel ex eo quod sponte oppugnatum venissent, metum addiderunt. Gron. nempe Pichena per parenthesin accipi posse aiebat a *maiore — ultro*, nec tamen satis probabat. Ern.

7. *potius quam pellerentur*] nec male foret *priusquam pellerentur.* Gron. mox edd ante Rhenanum prave, *specie ignavi prudentium.* item post edd Lipsii *circumirentur.* singularem omnes veteres habent, quem restituit Pichena. Ern.

19. *pro salute de gloria*] recte Acidalius monuit *pro* et *de* permutari debere. si Rhenanus transposuisset, ut alia, iam pro bona et recepta lectione teneremus. nunc mutare nemo ausus est. post idem *erupere* sc. e castris, quod in V repertum recepit Broterius. recte. paullo ante *irrupere* errori locum fecit. Ern.

ria certabant. ultro quin etiam erupere; et fuit atrox in ipsis portarum angustiis praelium, donec pulsi hostes, utroque exercitu certante, his, ut tulisse opem, illis, ne eguisse auxilio viderentur. quodnisi paludes et silvae fugientes texis-
27 sent, debellatum illa victoria foret. cuius constantia ac fama

5. *constantia*] fallor, aut *conscientia* legendum. conscius sibi exercitus egregiae victoriae et ex ea famae, maiora volvebat. video et Pichenae hoc placuisse. Lips. quod viris optimis fastidio, nobis aureum et gemmeum est. *constantia* aliquando opponitur non tam levitati aut infirmitati eius qui varius et mutabilis semper, quam timori seu levitati ex timore, atque est imperterritus et immobilis animus iis quae terrere possunt et infirmiores inducere vel vi vel ambitione ad mutanda coepta et ad aliter et minus honeste fere consulendum. sic *constantiam* Cyri pueri in Astyagis aula praedicat Iustinus 1 5, et *constantiam* Alexandri rapientis ad supplicium de tumultuantibus armatis; cui convenit apud nostrum Voculae *constantia* H. 4 25. item Perdiccae ultro accedentis et increpantis pedestrem exercitum, qui percussorem ad eum miserat Iustin. 13 3. talis *constantia* Germanici reiicientis imperium cum maximis minis delatum Suetonio Cal. 1. et Titi conspiratis adversum se assidere sibi iubentis et gladiatorum arma explorare apud Aurelium Victorem. non aliter Pius apud Capitolinum c. 5: *fuitque ea constantia ut septenis et novenis annis in provinciis bonos praesides detineret.* quod recte cepit Casaubonus; eoque minus ferendum quod ei obloquitur Salmasius. cavillatur scilicet *bonos* tantum detinuisse, et ab his nihil periculi aut metus. parum πολιτικῶς. immo legibus boni quam mali suspectiores sunt; et saepe non iniuria. non enim ἠθικῶς ad legem philosophorum intelligimus, sed iuste ac fortiter et cum gratia provincialium rempublicam gerentes; qualibus profecto gloriae et imperii cupido non segniter innascitur. noster de Tiberio A. 1 80: *neque enim eminentes virtutes sectabatur, et rursum vitia oderat. ex optimis periculum, a pessimis dedecus publicum metuebat.* non aliter Capitolinus Salmasio in subsidium vocatus de Marco c. 12: *quamvis esset constans, erat etiam verecundus.* his enim locum dederunt haec superiora: *fisco in caussis compendii nunquam iudicans favit.* decebat *constantiam* principis nihil decidere de republica, nihil pati publico detrahi, etsi hominum odia et famae invidia foret subeunda. talis *constantia* fuit MCatonis omni opum vi repugnantis ne Asianorum locatio induceretur, apud Ciceronem in primo ad Atticum. at Marcus quamvis *constans*, quamvis *Fabianae constantiae* in spernendis rumoribus et simultatibus, modo recte ageret, quamvis salubris nec largitor aut iactura reipublicae ambitiosus, tamen pudoris sui putabat non nimium pro fisco tendere. opportunum est etiam, quod adhibet Salmasius ex eodem Marco Capitolini c. 4, *verecundus sine ignavia.* hoc prorsus est istud inversum: *quamvis esset verecundus, erat etiam constans.* nam huic significationi *constantiae* adversatur *ignavia*, si memineris *ignaviam* et *segnitiem* optimis auctoribus interdum esse timorem, formidinem, quod Galli dicunt *poltronerie et manquement de courage.* sic Tacitus H. 2 94: *nec coercebat istas voces Vitellius, super insitam inerti animo ignaviam, conscius sibi instare donativum.* hoc est, praeterquam quod natura nihil habebat constantiae et horrebat vanos strepitus, nec audebat militaris turbae insolentiam imperatoria severitate compescere. hinc et intelligendum illud Velleii 2 125, in seditione Germanici Pannonicique

ferox exercitus nihil virtuti suae invium, penetrandam Caledoniam inveniendumque tandem Britanniae terminum continuo praeliorum cursu fremebant. atque illi modo cauti ac sapientes prompti post eventum ac magniloqui erant. iniquissima haec bellorum condicio est: prospera omnes sibi vindicant, adversa uni imputantur. at Britanni non virtute sed occasione et arte ducis rati, nihil ex adrogantia remittere, quo minus iuventutem armarent, coniuges ac liberos in loca tuta transferrent, coetibus ac sacrificiis conspirationem civitatum sancirent. atque ita irritatis utrinque animis discessum.

28 Eadem aestate cohors Usipiorum, per Germanias conscripta, in Britanniam transmissa, magnum ac memorabile

exercituum post excessum Augusti: *quo quidem tempore ut pleraque ignave Germanicus, ita Drusus prisca antiquaque severitate* etc. h. e. parum constanter, parum severe. nam hoc quoque constantiae est tumultuantibus non cedere atque etiam obviam ire, ut Suetonius loquitur Iulio c. 69. nec dubium quin turpiter et mendaciter aduletur patri et filio, factumque constantissimi, qua licuit, exempli, ut agnoscit Suetonius, ignaviae crimine traducat. sic igitur eam vocem et hic accipimus, ut *cuius victoriae constantia et fama ferox exercitus* sit, cuius praesentissimis interritisque tanto periculo animis partae tantaque fama passim celebratae memor atque inde inflatus miles. A. 22 33: *at Suetonius mira constantia medios inter hostes Londinium perrexit.* his omnibus in locis *constantia* non quaevis perseverantia et propositi pertinacia, sed κατ᾽ ἐξοχὴν permansio in sententia et instituto atque habitu mentis contra graviter obstantem urgentemque vel metum vel gratiam vel subrusticum pudorem. Gron. bene ista de *constantia* disputantur, nec quisquam de hac significatione dubitat. at *victoriae constantia* an dicatur, et quo sensu, praesertim ubi adiungitur *ferox*, id mihi dici velim. clarum est, quod alias dicitur simpliciter *victoria ferox miles*, aut *recenti v. ferox*, id hic cum duplici additamento dici. victoriam miles et ipse credebat amplam et fama ferebat: hoc est conscientia et fama victoriae. Ern.

6. *uni imp.*] sic recte Rhenanus. ante erat prave *cum imp.* Ern.

7. *arte ducis rati*] haeret sententia. putabam olim et explebam: *arte ducis victos rati.* nunc magis et propius verbis: *non ut virtute, sed occasione et arte ducis superati.* nam illud *super* compendio saepe scriptum et unica littera; quae et in fine anteeuntis verbi est. *occasione* autem victos se volunt, quia superventu subito Agricolae (prius proelium vide) oppressi. Lips. alii tentant verbum *rati*, idque varie. frustra. melius Lipsius. forte tamen nec displiceat *arte vicisse* sc. Romanos. ad meum quidem sensum id mollius est, et ad vulgatam lectionem propius accedit. Ern. Freinshemius *non virtutem, sed occasionem et artem ducis rati.*

12. *magnum ac memorabile facinus*] hodie rideamus: at olim hoc tanti fuit, quanti nunc penetrasse Magellani sinum et orbem hunc circumdedisse. Ambrosius 3 Hexaem. 3 3: *illud magnum et inausum navigantibus atque intentatum nautis mare, quod Britannias frementi includit aequore atque in ulteriora et ipsis fabulis inaccessa secreta se porrigit.* hac autem circumvectione retecta Britannia, et insula bona

facinus ausa est. occiso centurione ac militibus, qui ad tradendam disciplinam immixti manipulis exemplum et rectores habebantur, tres liburnicas adactis per vim gubernatoribus ascendere; et uno remigrante, suspectis duobus eoque interfectis, nondum vulgato rumore ut miraculum praevehebantur. mox hac atque illa rapti, et cum plerisque Britannorum sua defensantium praelio congressi, ac saepe victores, aliquando pulsi, eo ad extremum inopiae venere ut infirmissimos suorum, mox sorte ductos vescerentur. atque ita circumvecti Britanniam, amissis per inscitiam regendi navibus, pro praedonibus habiti, primum a Suevis, mox a Frisiis intercepti sunt. ac fuere quos per commercia venundatos, et in nostram usque ripam mutatione ementium abductos, indicium tanti casus illustravit.

Initio aestatis Agricola domestico vulnere ictus, anno ante natum filium amisit. quem casum neque, ut plerique fortium

fide approbata. Dionem in Tito vide. Lips. vir eruditissimus (Virdungus) et haud quaquam τῶν τυχόντων, (qui longe maior apparuisset, nisi vix notum suis morbi et paupertas depressissent) mihi etiam inter primos adolescentiae meae fautores venerabilis, nimis anguste modum huius facinoris metitur (de circumvectione sola Britanniae capiens.) magnitudinis eius, quam Tacitus intelligit, pars exigua et fortuita est, quam praecipuam putat Virdungus. magnum erat et memorabile tali tempore ac loco tales rebellionem moliri, et tali modo tantisque casibus ac periculis propositis exsequi, dein per omnia extrema tam diu aerumnosam vitam trahere ac durare. inceptu, profligatu, exitu magnum hoc et memorabile facinus, non cursu tantum, quem ne cogitarunt quidem, cum rem ingentis ausi susciperent, quamquam et huius fortuna ipsis miseriis magna et memorabilis. Gron.

4. *remigrante*] clam se subducente, et in patriam remeante, ut capit Pichena. V *remigante*, male. mox V *praevehebantur*, quod placet Broterio. sententia loci non videtur pati. successum navigationis mirabantur homines in hominibus rei nauticae rudibus. [vulgo *provehebantur.*] Ern.

12. *in nostram ripam*] sc. Rheni fluminis, cuius altera ripa sinistra provinciae Gallicae terminus erat, altera a Germanis tenebatur. Ern.

15. *initio aestatis*] alia haec aestas ab ea quae c. 25 incipitur. nam quae illa aestate gesta sunt, clare ab Agricola c. 34 initio superiori anno tribuuntur. itaque hic vel numerus aestatis excidit, vel *sequentis*, *proximae*, quia paullo ante praecedit *eadem aestate*. ad aestatem septimam haec pertinere etiam Virdungus vidit. si fuit *septimae initio aestatis*, quod mihi maxime placet, primum verbum per notas scriptum facillime potuit absorberi a terminatione praecedentis verbi *vit*. numerum VII excidisse putat etiam Broterius. Ern.

16. *ut plerique fortium virorum ambitiose*] viri fortes sunt militares: hi fere ambitiose in talibus rebus, h. e. ostentant patientiam, et nimis volunt constanter ferre incommoda videri, contra humanitatis communis rationem. Ern.

virorum, ambitiose, neque per lamenta rursus ac maerorem muliebriter tulit. et in luctu bellum inter remedia erat. 29 igitur praemissa classe, quae pluribus locis praedata magnum et incertum terrorem faceret, expedito exercitu, cui ex Britannis fortissimos et longa pace exploratos addiderat, ad montem Grampium pervenit, quem iam hostes insederant. nam Britanni nihil fracti pugnae prioris eventu, et ultionem aut servitium exspectantes, tandemque docti commune periculum concordia propulsandum, legationibus et foederibus omnium civitatum vires exciverant. iamque super triginta milia armatorum aspiciebantur, et adhuc affluebat omnis iuventus et quibus cruda ac viridis senectus, clari bello ac sua quisque decora gestantes, cum inter plures duces virtute et genere praestans, nomine Calgacus, apud contractam multitudinem praelium poscentem in hunc modum locutus fertur. 30 "quotiens causas belli et necessitatem nostram intueor, magnus mihi animus est hodiernum diem consensumque vestrum initium libertatis totius Britanniae fore. nam et universi servitutis expertes, et nullae ultra terrae, ac ne mare quidem securum imminente nobis classe Romana. ita praelium atque arma, quae fortibus honesta, eadem etiam ignavis tutissima sunt. priores pugnae, quibus adversus Romanos varia fortuna certatum est, spem ac subsidium in nostris manibus habebant, quia nobilissimi totius Britanniae, eoque in ipsis pe-

6. *Grampium*] hodie vocatur *Grantzbaine*. Ern.

8. *commune periculum concordia*] o verba aurea! utinam imbibamus! nempe hoc est quod Hermocrates ille Syracusanus pulcherrime monuit, apud Thucydidem 4 64: *τοὺς δὲ ἀλλοφύλους ἐπελθόντας ἀθρόοι, ἢν σωφρονῶμεν, ἀμυνούμεθα, εἴπερ καὶ καθ᾽ ἑκάστους βλαπτόμενοι ξύμπαντες κινδυνεύομεν.* Lips.

12. *sua quisque decora*] praemia ob virtutem bellicam accepta intelligo. mox *Calgacus* pro *Galgacus* edidimus ex edd pr, quibus consentiunt mss apud Broterium. Ern.

22. *pugnae* delet Freinshemius; probatque Boxhornius. ego vulgatum fero. nec ratio viri docti ullo modo vera: quod homines pugnent, non pugnae certentur. centies et *pugnis certari* dicitur, et *pugnae pugnari*. sensus: in prioribus pugnis aliquod perfugium reliquum erat in nostra virtute: ea spes restabat. Ern.

24. *quia nobilissimi t. Brit. eoque in ipsis penetralibus siti*] haec quomodo cohaereant non video: cur nobilissimi in penetralibus, h. e. in recessu ultimo, habitent. an *novissimi*, ultimi? id sequentibus bene convenit. nam eosdem mox dicit *extremos*. *ipsa penetralia* sunt intimi et ultimi recessus Britanniae, ut mox vocat. mirifice hic obloquitur Broterius. Ern.

netralibus siti nec servientium littora aspicientes, oculos quoque a contactu dominationis inviolatos habebamus. nos terrarum ac libertatis extremos recessus ipse ac sinus famae in hanc diem defendit. nunc terminus Britanniae patet. atque omne ignotum pro magnifico est. sed nulla iam ultra gens, nihil nisi fluctus et saxa, et infestiores Romani; quorum superbiam frustra per obsequium et modestiam effugeris. raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terrae, et mare scrutantur, si locuples hostis est, avari, si pauper, ambitiosi; quos non Oriens, non Occidens satiaverit. soli omnium opes atque inopiam pari affectu concupiscunt. auferre, trucidare, rapere falsis nominibus imperium, atque ubi solitudi-
31 nem faciunt, pacem appellant. liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit: hi per delectus alibi servituri auferuntur. coniuges sororesque etsi hostilem libidinem

2. *contactu*] edd ante Rhenanum male *contractu*. Ern.

nos terrarum ac libertatis] animosa et alta haec oratio Galgaci. in qua, quod suos maxime hortatur ad robur, quoniam ultimi Britannorum sint nec ulla gens ultra, facit quod Homericus ille Aiax Il. ό 734: *ἀνέρες ἐστὲ, φίλοι, μνήσασθε δὲ θούριδος ἀλκῆς. ἠέ τινάς φαμεν εἶναι ἀοσσητῆρας ὀπίσσω; ἠέ τι τεῖχος ἄρειον, ὅ κ᾽ ἀνδράσι λοιγὸν ἀμύναι;* Lips.

3. *recessus ipse ac sinus famae*] mirifice dictum. defendit nos, inquit, quod longinqui, occulti et vix fama noti fuimus (in sinu famae conditi): nunc omnia aperta. Lips. i. e. sinus ac recessus orae habitabilis. perperam sollicitant. *sinus* est pars secreta et locus maxime remotus. ut in libro de Mor. G. 29, Gallos, qui decumates agros in limite Romani iuris colebant, designans: *mox limite acto promotisque praesidiis sinus imperii et pars provinciae habentur*, i. e. pars ultima et extrema velut lacinia. ubi homines nulli, ibi nec fama, quae hominum ore seritur. Gron. Obs. 1 4. Broterius mox permutat haec duo, *atque omne i. p. m. est*, et *nunc terminus Br. patet*, quasi melius sic cohaereat oratio. mihi *sed* obstare videtur, quod illi *atque o.* etc. videtur respondere. id si corrigas *et*, offendet alterum *et*, quod mox sequitur. Ern. *atqui* Rhenanus.

6. *interiores*] veteres editiones *inferiores*; e quo Rhenanus *infestiores*. ego divisim *iis feriores*. magis feri et duri quam fluctus et saxa. Lips. scribe mecum: *sed nulla iam ultra gens, nihil nisi fluctus et saxa et infestiora Romanis.* contra hos enim virtus potest valere, contra ista nulla. huc igitur incumbendum significat, et in hos impetum faciendum. Gron. mihi Rhenani correctio magis placet, quod sententiam efficit melius cum sequentibus coeuntem. non quid Romanis infestum ac timendum sit, sed quid victis illa die Britannis, hoc quaeritur. itaque, quia sic Broterius in V reperit, cum ipso in textum recepi. ceterum *interiores*, quod Lipsius cum sequentibus omnibus edidit, natum est e vitio operarum pro *inferiores*; unde vetus restituimus. mox edd ante Rhenanum male *cunctis*. Ern.

effugiant, nomine amicorum atque hospitum polluuntur. bona fortunasque in tributum egerunt, annos in frumentum. corpora ipsa ac manus silvis ac paludibus emuniendis, verbera inter ac contumelias, conterunt. nata servituti mancipia semel veneunt, atque ultro a dominis aluntur: Britannia servitutem suam quotidie emit, quotidie pascit. ac sicut in familia recentissimus quisque servorum et conservis ludibrio est, sic in hoc orbis terrarum vetere famulatu novi nos et viles in excidium petimur. neque enim arva nobis aut metalla aut portus sunt, quibus exercendis reservemur. virtus porro ac ferocia subiectorum ingrata imperantibus; et longinquitas ac secretum ipsum quo tutius, eo suspectius. ita sublata spe veniae tandem sumite animum, tam quibus salus quam quibus gloria carissima est. Brigantes femina duce exurere coloniam, expugnare castra, ac nisi felicitas in socordiam ver-

1. *bona fortunasque in tributum egerunt*] hic locus sic est correctus a Rhenano. ante erat in edd: *bona fortuna quae in tributum agerat annus, in frumentum. corpora ipsa ac manus silvis ac paludibus verbera emuniendis inter a. c. c.* corruptissime. nec minus vitiosi sunt libri scripti. an sic dederit Tacitus ut nunc editur, nemo dicat. *annonam* Rhenanus sine dubio cepit de annona militari, quae est pars stipendii. sed *annonam* Taciti tempore iam sic dictam, non potest, ut opinor, doceri. Ern. *annos* Walchius.

3. *silvis ac p. emuniendis* i. e. viis per silvas et paludes muniendis. verbum Livianum. Ern.

4. *mancipia semel veneunt*] egregium vero membrum, et qualia multa in pulcherrimo corpore huius orationis. qua, moriar, si quid meo sensu prudentius, disertius, argutius est in omni Romana lingua. ceterum huic sententiae plane compar, et velut hinc hausta, illa Salviani lib. 6 extremo, ubi queritur Romanos tributa barbaris pendere, quae munera vocabant: *dicimus donum esse quod pretium est, et quidem pretium conditionis durissimae ac miserrimae. omnes quippe captivi, cum semel redempti fuerint, libertate potiuntur: nos semper redimimur, et nunquam liberi sumus.* Lips.

6. *emit* tributis pendendis, *pascit* frumento praebendo. Ern.

7. *recentissimus quisque servorum*] itaque servi recentiores non in magno pretio. Suetonius aliter praefert in Iulio c. 47: *servitia recentiora politioraque immenso pretio comparasse dicitur.* sed ipsum emendo, et interpretes aestu libero, scriboque *servitia decentiora.* firmat Plinius ep. 1 21: *credo decentes esse servos, qui mihi sunt empti consilio tuo.* Lips.

9. *metalla*] quid? nonne ante dictum *aurum et argentum* in Britannia esse? dictum: sed hic de sese Caledonii loquuntur et sentiunt, ubi tunc nihil horum. *arva* autem non esse, cape illa fertilia et gleba ubere. Lips. edd ante Rhenanum *arma. exercere* verbum proprium est in hac re. Ern.

14. *Brigantes*] Camdenus corrigebat *Trinobantes* ex A. 14 31, recte. coloniam intellige Camulodunum, ex eodem loco. res ita evidens est ut ita rescribere non dubitarim. Ern.

tisset, exuere iugum potuere: nos integri et indomiti, et libertatem non in praesentia laturi, primo statim congressu
32 non ostendamus quos sibi Caledonia viros seposuerit? an eandem Romanis in bello virtutem quam in pace lasciviam adesse creditis? nostris illi dissensionibus ac discordiis clari vitia hostium in gloriam exercitus sui vertunt; quem contractum ex diversissimis gentibus ut secundae res tenent, ita adversae dissolvent, nisi si Gallos et Germanos et (pudet dictu) Britannorum plerosque, licet dominationi alienae sanguinem

2. *libertatem non in praesentia laturi*] Romana editio *et in libertatem non in praesentiam laturi.* ex quo MAntonius Muretus ingeniose, diductis vocibus litterisque, *in libertatem, non in p. r. servitium nati*, id est populi Romani. ambigo tamen; et malim, *libertatem non in praesenti ablaturi* vel *illaturi.* in hoc enim sententiae huius penetrantis vis et velut acies est, integros adhuc Caledonios esse, et libertatem sine ullo iugo illibatam habere. irent igitur pugnarentque, non ut amissam iterum inferrent, sed tot saeculis retentam ut ne quis auferret. Lips. vereor ut excogitem quod iudicium cuiusquam mereatur. tentabam tamen aliquando: *et libertatem nunc demum periclitaturi.* aut etiam: *et libertatem omnem in procinctu laturi.* quemadmodum Seneca, 1 1 de clementia: *severitatem abditam, clementiam in procinctu habeo.* Gron. Schelius vulgatum sic explicat: qui non libertatem in rerum nostrarum conditionem inferemus demum, ut illi, sed tantum tuebimur. ad Hyginum p. 141. temerarium videtur in hoc loco aliqnid tentare. dicam tamen quid mihi in mentem venerit. est argumentatio a minori ad maius; cuius ratio maxime usitata est, ut posterius membrum per interrogationem exprimatur forma negativa, ut voluit hic et Pichena. sed *non* in lectione hodie vulgata est alieno loco, debetque esse ante *prima.* putem igitur *non* locum mutasse, ut alias tales in hoc libello particulas, quas passim restituit Rhenanus, et locum sic corrigendum esse: *nos integri et indomiti, et libertatem in praemium* (s. *in praemio*) *laturi, non primo statim congressu ostendamus* etc. libertatem in praemium ferunt tam qui conservant quam qui recuperant, ut pro libertate pugnant tam qui defendunt quam qui amissam repetunt. Broterius sic locum constituit: *et in libertatem non in praedam certaturi, primo statim congressu vivide ostendamus.* ultimum *vivide* e lectione librorum, qui habent *unde*, eruit Iosephus Scaliger. (sic et Rutgers. Lect. Venus. p. 415.) sed in hac forma orationis perit argumentatio a minori ad maius, quae manifesta est. propter eam etiam corrigam *ostendemus:* quod tempus semper est in altera talis argumentationis parte. Ern.

primo st. congressu unde ost.] corrigo vere, *prima statim congressione ostendamus.* vel *congressu nonne*, interrogando. Lips. subscribo Lipsiano, *prima statim congressione ostendamus.* Gron. in omnibus ante Pichenam est *unde ostendamus.* Ern.

5. *dissensionibus*] sic e iudicio Rhenani edidit Pichena. superiores omnes *discessionibus.* Ern.

8. *pudet dictu*] usitatius foret *pudet dicere;* hoc accipe ut, pudet, dum dico. non admodum dissimile illud Valerii M. 9 13 2: *quia dictu fastidienda sunt.* Ern.

9. *licet — commodent*] sic ex ed pr restitui. etiam Beroaldus habet *commodent*, sed omisso temere *licet.* consentit V apud Broterium, nisi

commodent, diutius tamen hostes quam servos, fide et affectu teneri putatis. metus et terror est, infirma vincula caritatis; quae ubi removeris, qui timere desierint, odisse incipient. omnia victoriae incitamenta pro nobis sunt. nullae Romanos coniuges accendunt; nulli parentes fugam exprobraturi sunt; aut nulla plerisque patria aut alia est. paucos numero, trepidos ignorantia, caelum ipsum ac mare et silvas, ignota omnia circumspectantes, clausos quodammodo ac vinctos dii nobis tradiderunt. ne terreat vanus aspectus et auri fulgor atque argenti, quod neque tegit neque vulnerat. in ipsa hostium acie inveniemus nostras manus: agnoscent Britanni suam causam; recordabuntur Galli priorem libertatem; deserent illos ceteri Germani, tanquam nuper Usipii reliquerunt. nec quicquam ultra formidinis: vacua castella, senum coloniae, inter male parentes et iniuste imperantes aegra municipia et discordantia. hic dux, hic exercitus: ibi tributa et metalla et ceterae servientium poenae; quas in aeternum perferre aut statim ulcisci in hoc campo est. proinde ituri in aciem et
33 maiores vestros et posteros cogitate." excepere orationem alacres et barbari moris cantu et fremitu clamoribusque dissonis. iamque agmina et armorum fulgores audentissimi cuiusque procursu: simul instruebatur acies, cum Agricola quanquam laetum et vix munimentis coercitum militem adhortatus

quod habet *commendent*. vulgatum *commodantes* e Beroaldina lectione factum est. Ern.

3. *qui timere*] nec male, *quos timere*. Lips.

5. *accendunt*] edd ante Rhenanum male *accedunt*. Ern.

6. quibus *nulla patria*, sunt Britanni Romanis partibus addicti. Ern.

paucos numero] lego *numeros*, et accipio cohortes, ut notavi ad H. 1 6. Lips. recepit Pichena. sed *circum* [quod erat ante *trepidos*] quo pertinet, aut quam vim habet? an scripsit Tacitus *civium*? nam intelliguntur sane in primis cohortes legionum, quae sunt e civibus Romanis. Ern.

8. *alii*] qui alii? immo vero *dii* repone, mea fide et iussu. Lips. recepit Pichena. Ern.

14. *senum coloniae*] senes per contemtum vocat veteranos et emeritos, qui fere in coloniis collocati. *aegra* porro *municipia* vocat ambiguam fidem habentium. Ern.

17. *proferre*] de Romanis intellige *proferre*, ut Rhenanus monuit. nisi malis *perferre*, ut habet V. Ern.

21. *armorum fulgores* capio de vibratione armorum in principio pugnae. Livius 1 25: *ut primo statim concursu increpuere arma micantesque fulsere gladii*. nam ita capi postulant verba subiecta, *audentissimi cuiusque procursu*. alias fulgor armorum etiam dici solet de galeis clypeisque splendentibus extra concursum, ut ad h. l. notavit Barclaius. mox *instruebatur* V. [vulgo *instruebantur*.] Ern.

23. *militem adhuc ratus*] vox planissime excidit, *militem acuendum*

ita disseruit. "octavus annus est, commilitones, ex quo virtute et auspiciis imperii Romani, fide atque opera vestra Britanniam vicistis. tot expeditionibus, tot praeliis, seu fortitudine adversus hostes seu patientia ac labore paene adversus ipsam rerum naturam opus fuit, neque me militum neque vos ducis paenituit. ergo egressi, ego veterum legatorum, vos priorum exercituum terminos, finem Britanniae non fama nec rumore sed castris et armis tenemus. inventa Britannia et subacta. equidem saepe in agmine, cum vos paludes montesve et flumina fatigarent, fortissimi cuiusque voces audiebam 'quando dabitur hostis, quando acies?' veniunt e latebris suis extrusi, et vota virtusque in aperto, omniaque prona victoribus, atque eadem victis adversa. nam ut superasse tantum itineris, silvas evasisse, transisse aestuaria pulchrum ac decorum in frontem, ita fugientibus periculosissima quae hodie prosperrima sunt. neque enim nobis aut locorum eadem notitia aut commeatuum eadem abundantia, sed manus et arma et in his omnia. quod ad me attinet, iam pridem mihi decretum est neque exercitus neque ducis terga tuta esse. proinde et honesta mors turpi vita potior, et incolumitas ac decus eodem loco sita sunt. nec inglorium fuerit in ipso terrarum ac naturae fine
34 cecidisse. si novae gentes atque ignota acies constitisset,

adhuc ratus, aut *incitandum*, sive aliud tale. Lips. tentabam, *quamquam laetum et vix munimentis coercitum militem adhortaturus, ita disseruit*. Gron. in superioribus edd Gronovianis editur *quemquam - militum militem*; quod intelligi non potest. arbitror me recte correxisse. Gronovii mens fuit: non opus esse videbatur adhortari militem, qui prae aviditate pugnandi castris vix coerceri posset; quod convenit iis quae dicta sunt c. 27 initio. *munimentis* est in V. [vulgo *monitis*.] Ern. *adhortatus* a Grotio est.

1. *octavus annus est*] unde numerat? ab introitu suo in provinciam, et ad res suas aptat. Lips.

8. addidi *saepe* cum Broterio e V. mox idem habet *voces*, quod pariter recepimus, quia est *quando dabitur hostis? quando acies?* mox dedi *e latebris* ex edd pr. vulgo *a latebris*. Ern.

12. *in aperto*] quod Polybius dixit 6 12 et 34 *ἐν ὑπαίθροις*. Lips.

14. *in frontem* i. e. in speciem, specie, ut recte explicat Lipsius ad Senecam, Cons. ad Helviam c. 5. sic *prima frons* apud Phaedrum 4 1 6. mox pro *superasse* edd ante Rhenanum male *superesse*. Ern.

15. *ita*] edd ante Rhenanum *item*, male. sed illud *hodie* non satis concoquo, valdeque vereor ne verum sit *hostibus*; quod et sequentia desiderare videntur: *neque enim nobis aut locorum eadem notitia* etc. nam *eadem* quo referatur alias non habebit. Ern.

aliorum exercituum exemplis vos hortarer. nunc vestra decora recensete, vestros oculos interrogate. ii sunt quos proximo anno unam legionem furto noctis adgressos clamore debellastis; ii ceterorum Britannorum fugacissimi, ideoque tam diu superstites. quomodo silvas saltusque penetrantibus fortissimum quodque animal ruere, pavida et inertia ipso agminis sono pelluntur, sic acerrimi Britannorum iam pridem ceciderunt, reliquus est numerus ignavorum et metuentium. quos quod tandem invenistis, non restiterunt, sed deprehensi sunt novissimi, et extremo metu corpora defixere in his vestigiis, in quibus pulchram et spectabilem victoriam ederetis. transigite cum expeditionibus; imponite quinquaginta annis magnum diem; approbate rei publicae nunquam exercitui im-
35 putari potuisse aut moras belli aut causas rebellandi." et

6. *robore*] edd ante Rhenanum *ruere*, V *contra ruere;* quod recepit Broterius. vulgata melius sequenti membro, et universae sententiae consentit. mox *agmen* intellige venantium, equorum, canum. Ern.

9. *deprehensi sunt novissimi*] vetus lectio est: *d. s. novissime, id et extremo metu corpora, defixere aciem in his vestigiis.* eam Rhenanus sic correxit: *d. s. novissimi, et extremo metu corpora defixere in his vestigiis;* quod omnes secuti sunt ante Pichenam, qui induxit *ideo*. sed nondum persanatus est locus, nec sine libris facile sanari potest. interim et mihi licebit apponere, quod in mentem venit: *sed deprehensi sunt ignavissimi, et extremo metu torpidi defixere aciem in his vestigiis.* ita servatur τὸ *aciem,* quod habent veteres edd et per coniecturam sublatum est a Rhenano. *novissime* servarem, si diceretur pro *tandem, aliquando;* quod non est. nam est ultimo loco, ut *novissimi,* qui sunt ultimo loco; quod utrumque est ab h. l. alienum. nec ullo modo video quem commodum sensum alterutrum verbum hic habere possit. e *gnavus* s. *navus* in mss fieri solere *novus* constat, eaque varietas est in mss Liv. 3 41 extr. *metu* porro aut *stupore torpidi*, *torpentes* saepe occurrunt, ut apud Livium 22 53: *cum stupore ac miraculo torpidos defixisset. torpere* et *corpore* confundi vidimus etiam H. 4 24. Broterius e V dedit *res et ext. m. corpora defixere.* sed *res* commodum sensum hic habere non potest. Ern.

12. *transigite cum expeditionibus*] id est, finite expeditiones. sumtum e re pecuniaria et forensi. finita est controversia, ubi cum litigatore, debitore, creditore transegimus. Ern.

13. *magnum diem*] ita vocant Latini diem, quo res in ultimum discrimen adducitur, res maxime clara patratur. v. Burmannum ad Ovidii Amor. 3 9 27 et Lucani 7 90, Dukerum ad Flor. 2 6 58. Ern.

14. *caussas debellandi*] quaerenti apud me Guilelmo Barclaio, erudito et sagaci viro, ex tempore emendabam, *caussas rebellandi.* sententia proba, ista: per vos aut ignaviam vestram minus debellatum, nec per proterviam rebellatum. sive etiam, per ignaviam; quae visa hostes animavit et excitavit. Lips. *rebellandi* iam edd veteres ante Rhenanum, in cuius ed

adloquente adhuc Agricola militum ardor eminebat, et finem orationis ingens alacritas consecuta est, statimque ad arma discursum. instinctos ruentesque ita disposuit ut peditum auxilia, quae octo milia erant, mediam aciem firmarent, equitum tria milia cornibus affunderentur. legiones pro vallo stetere, ingens victoriae decus citra Romanum sanguinem bellanti, et auxilium, si pellerentur. Britannorum acies, in speciem simul ac terrorem, editioribus locis constiterat ita ut primum agmen in aequo, ceteri per acclive iugum connexi velut insurgerent; media campi covinarius et eques strepitu ac discursu complebat. tum Agricola superante hostium multitudine veritus ne simul in frontem simul et latera suorum pugnaretur, diductis ordinibus, quanquam porrectior acies futura erat et arcessendas plerique legiones admonebant, promptior in spem et firmus adversis, dimisso equo pedes
36 ante vexilla constitit. ac primo congressu eminus certabatur. simul constantia simul arte Britanni, ingentibus gladiis et brevibus cetris, missilia nostrorum vitare vel excutere, atque ipsi magnam vim telorum superfundere, donec Agricola tres Batavorum cohortes ac Tungrorum duas cohortatus est ut rem ad mucrones ac manus adducerent; quod et ipsis vetustate militiae exercitatum et hostibus inhabile, parva scuta et enormes gladios gerentibus. nam Britannorum gladii sine mucrone complexum armorum et in arto pugnam non tolera-

irrepsit operarum errore *debellandi:* nam in notis *rebellandi* explicat. is error servatus a seqq, et notam Lipsii peperit. vetus restituit Pichena. Ern.

3. *instinctos*] Lipsius mallet *instructos*, quod auctoris sententiae non congruens recte videtur Pichenae, qui et verbum *instincti* in hac re solenne Tacito docet. ut supra c. 16. Ern.

6. *bellanti*] edd ante Rhenanum *bellandi*, male. Rhenanus bene correxit: et sic habet ms V. mox ex eodem dedimus cum Broterio *aciem*, quia sequitur *primum agmen.* nam *acies* in plurali recte dicitur: sed ut deinde sit *prima acies*, non *primum agmen* ut pars aciei. Ern.

10. *covinarii* sunt *essedarii* Ciceronis et Caesaris. nam *covini* sunt vehicula, ut e Mela 3 6, Silio 17 418 aliisque dudum docuere viri docti et ad h. l. et in lexicis, maximeque Schefferus de Re Vehic. 2 22. itaque *et* male abest edd veteribus. Ern.

15. *promptior in spem*] quamquam non omnino damnem hanc formam, tamen non dubito verum esse *pronior in spem.* ei verbo iam saepe *promtior* substitutum a librariis vidimus in A. et H. libris. Suetonius Ner. 40: *cui spei pronior.* Ern.

24. *complexum armorum* i. e. pugnam, quae fit cominus, conserendis manibus. Ern.

in aperto pugnam] quid ais? im-

bant. igitur ut Batavi miscere ictus, ferire umbonibus, ora foedare, et stratis qui in aequo obstiterant erigere in colles aciem coepere, ceterae cohortes aemulatione et impetu commixtae proximos quosque caedere. ac plerique semineces aut integri festinatione victoriae relinquebantur. interim equitum turmae fugere, covinarii peditum se praelio miscuere. et quanquam recentem terrorem intulerant, densis tamen hostium agminibus et inaequalibus locis haerebant; minimeque eque-

mo vel maxime optent, adeo non refutent. faciebam *in operto*. qui sub armis scutisque pugnant et statim invadunt, spernunt hos praelongos gladios: hodieque res dicit. tamen placet etiam Francisci Medicis coniectatio, *in arcto pugnam:* et quis stirpem e patronis illis Musarum non amet? hodie veram gloriam ipsi sic ament. Lips. *in arcto* verum puto; quod etiam non improbat, atque adeo e Livio 28 33 illustrat Schelius ad Hyginum p. 140. ipse malit *in aperta* i. e. corporis loca nuda. sed quis dixit *pugnam in aperta corporis loca?* et num alii hoc magis ferunt Britannis? immo Britanni pugnam, quae fit cominus, non ferebant, quae est *pugna in arcto*, ut et Livius vocat 28 33: *quod in arcto pugna Romano aptior quam Hispano militi futura videbatur.* Ern.

2. *tractis*] Muretus corrigebat *fractis*. vulgatum quidem vitiosum esse non ambigo. sed malim *stratis:* nam in mss fere est *tratis*, unde *tractis* factum. mox pro *obstiterant* ms V *adstiterant*, quod non displicet. Ern.

5. *interim equitum turmae fugere*] alii in sequentibus, ego hic offendo. nam unde haec fuga, cum nec de pugna ulla praecesserit? mira vel ipsorum ignavia vel scriptoris nostri incogitantia. at vitium hic esse palam odoror. ecce antea, pro more gentis, instruxit et iunxit: *media*, inquit, *campi covinarius et eques discursu ac strepitu complebant.* itaque isti, ut apparet, aciei interiecti: sed Agricola neglexit, et parte alia invasit Britannos pedites, quod robur censebat. coepta autem pugna iam equites et covinarii miscentur, sed verbis corrigendis. quid dicam, critica? suavis et molesta es: rem video, verba requiro. puto, *interim equitum turmae effudere, et covinarii peditum se proelio miscuere.* aut potius, *turmae effusae et covinarii.* profecto iam pugnarunt, et sequens narratio tota dicit: attende. Lips. non male. ego tamen malim *erupere*, sc. ad impetum faciendum, quod esse verbum usitatum in hac re, II. 2 26 vidimus. corruptela orta est, quod prima litera absorpta fuerat a finali praecedentis verbi. *fugere* defendit Broterius, sed eius rationes mihi non satis faciunt. Ern. post *turmae* excidisse versus duos opinatur Walchius.

7. *hostium agminibus*] non placet ipsum Romanos hic *hostes* appellare, quasi respectu ad Britannos habito. multo commodius videtur ut legamus cum Mureto *nostrorum*. Gron. probo et ipse. licet tamen etiam coniicere *cohortium*. Ern.

8. *equestris ea pugnae facies*] vides *equestre* proelium? nondum ergo fugerunt, ut vulgata lectio volebat. Lips. vetus lectio: *minimeque equestres. ea enim pugnae facies erat, cum aegra diu aut stante* etc. quod nunc legitur, est ab ingenio Rhenani, non magis illud intelligendum quam prius. bene Pichena monet Tacitum potius debuisse dicere, minime *pedestris* pugnae faciem fuisse. docet enim mox pedites impeditos esse ab equis et essedis, ut pugnare suo more non

stris ea pugnae facies erat, cum aegre diu stantes simul equorum corporibus impellerentur, ac saepe vagi currus, exterriti sine rectoribus equi, ut quemque formido tulerat,

37 transversos aut obvios incursabant. et Britanni qui adhuc pugnae expertes summa collium insederant et paucitatem nostrorum vacui spernebant, degredi paulatim et circumire terga vincentium coeperant, ni id ipsum veritus Agricola quattuor equitum alas, ad subita belli retentas, venientibus opposuisset, quantoque ferocius accurrerant, tanto acrius pulsos in fugam disiecisset. ita consilium Britannorum in ipsos versum, transvectaeque praecepto ducis a fronte pugnantium alae aversam hostium aciem invasere. tum vero patentibus locis grande et atrox spectaculum: sequi, vulnerare, capere, atque eosdem oblatis aliis trucidare. iam hostium, prout cuique ingenium erat, catervae armatorum paucioribus terga praestare, quidam inermes ultro ruere ac se morti offerre. passim arma et corpora et laceri artus et cruenta humus; et aliquando etiam victis ira virtusque. postquam silvis appropinquarunt, collecti primos sequentium, incautos et locorum ignaros, circumveniebant. quodni frequens ubique Agricola validas et expeditas cohortes indaginis modo, et sicubi artiora erant, partem equitum dimissis equis, simul rariores silvas equitem persultare iussisset, acceptum aliquod vulnus per nimiam fiduciam foret. ceterum ubi compositos firmis ordinibus sequi rursus videre, in fugam versi, non agminibus

possent. post Trillerus Obs. p. 424 coniicit: *cum aegre clivo stantes* sc. pedites Romani. Broterius recepit lectionem V *cum aegre diu stantes;* quod veteri lectioni bene convenit. Ern.

1. *in gradu stantes*] haerebant enim locis iniquis, ut dixit, tum et conferta Romana vel sociali acie. Lips. vide notam proxime superiorem. Ern.

simul equorum corporibus] quid clarius quam haec ad singulares equites referenda; qui stantes haerentesque, sine suo impetu, facile cum ipsis equis pellebantur a pedite, vi ingruente. Lips.

4. *transversos aut obvios*] quos? Romanos? non: sed ipsos suos equites, quos turbabant aut evertebant. Lips. immo Romanos, ut opinor. mox *degredi* edidit Pichena. superiores male *digredi.* Ern.

13. *sequi, vulnerare, capere*] e Sallustio sumta haec scio, qui in Iugurth. 101: *tum spectaculum horribile in campis patentibus, sequi, fugere, occidi, capi, equi atque viri afflicti.* Lips.

18. *victis ira virtusque*] e Virgilio Aen 2 367: *quondam etiam victis redit in praecordia virtus*, ut bene Pichena monuit. Ern. unde Bosius *est aliquando.*

ut prius, nec alius alium respectantes, rari et vitabundi in vicem longinqua atque avia petiere. finis sequendi nox et satietas fuit. caesa hostium ad decem milia: nostrorum trecenti sexaginta cecidere, in quis Aulus Atticus praefectus
38 cohortis, iuvenili ardore et ferocia equi hostibus illatus. et nox quidem gaudio praedaque laeta victoribus: Britanni palantes, mixtoque virorum mulierumque ploratu, trahere vulneratos, vocare integros, deserere domos ac per iram ultro incendere, eligere latebras et statim relinquere; miscere in vicem consilia aliqua, dein separare; aliquando frangi aspectu pignorum suorum, saepius concitari. satisque constabat saevisse quosdam in coniuges ac liberos, tanquam misererentur. proximus dies faciem victoriae latius aperuit: vastum ubique silentium, secreti colles, fumantia procul tecta, nemo exploratoribus obvius. quibus in omnem partem dimissis, ubi incerta fugae vestigia neque usquam conglobari hostes compertum, et exacta iam aestate spargi bellum nequibat, in fines Horestorum exercitum deducit. ibi acceptis obsidibus, praefecto classis circumvehi Britanniam praecepit. datae ad id vires, et praecesserat terror. ipse peditem atque equites lento itinere, quo novarum gentium animi ipsa transitus mora terrerentur, in hibernis locavit. et simul classis secunda tempestate ac fama Trutulensem portum tenuit, unde proximo latere Britanniae lecto omni redierat.

39 Hunc rerum cursum, quanquam nulla verborum iactantia epistolis Agricolae auctum, ut Domitianus erat, fronte lae-

1. *nec alius*] Acidalius *sed alius* legebat. Ern.

4. *quadraginta*] V *sexaginta*, quod praetulit Broterius. Ern.

9. *miscere invicem*] tota hac periodo ornatum ex oppositis quaesivit. ideoque hic legam *dein separare.* aliquando, inquit, cum aliis, aliquando rursus secum deliberabant. Lips. probat et Pichena. quia sic habet V, cum Broterio recepi. [vulgo *sperare.*] accurate opponuntur *miscere consilia* et *separare.* primum communiter consilia capiebant, post suum quisque consilium; sibi quisque consulebat. Ern.

14. *secreti colles* sunt remotiores; quod ab h. l. alienum. legendum puto *deserti*, qui ante habitati et ab hominibus frequentati. Ern.

23. *Trutulensem portum*] ignotus est. itaque alii volunt *Rutupensem.* Lips. is hodie dicitur *Sandwich.* Ern.

unde proximo latere Britanniae lecto omni redierat] *exierat* malebat Rhenanus. *unde, proximo litore Britanniae lecto, omnis redierat,* Pichena. recte. sic ergo edidimus. *unde* refer ad *lecto*, unde egressa legerat proximum latus Britanniae.

26. *actum*] haesi olim. nunc levi

tus, pectore anxius excepit. inerat conscientia derisui fuisse nuper falsum e Germania triumphum, emptis per commercia quorum habitus et crines in captivorum speciem formarentur: at nunc veram magnamque victoriam, tot milibus hostium caesis, ingenti fama celebrari. id sibi maxime formidolosum, privati hominis nomen supra principis attolli: frustra studia fori et civilium artium decus in silentium acta, si militarem gloriam alius occuparet; et cetera utcunque facilius dissimulari, ducis boni imperatoriam virtutem esse. talibus curis exercitus, quodque saevae cogitationis indicium erat, secreto suo satiatus, optimum in praesentia statuit reponere odium, donec impetus famae et favor exercitus languesceret: nam
40 etiam tum Agricola Britanniam obtinebat. igitur triumphalia ornamenta et illustris statuae honorem et quicquid pro triumpho datur, multo verborum honore cumulata, decerni in senatu iubet; additque insuper opinionem Syriam provinciam Agricolae destinari, vacuam tum morte Atilii Rufi consularis et maioribus reservatam. credidere plerique libertum ex secretioribus ministeriis missum ad Agricolam codicillos, quibus

emendatione me expedio, *auctum* pro *actum* rescribens. Lips. recepit Pichena. *auctum* est verbum proprium in hac re, idque saepe cum *actum* confundi iam supra vidimus. mox V *ut erat Domitianus:* alius idem habet in margine. nominativus quidem placet. [vulgo *ut Domitiano moris erat.*] Ern.

4. *at*] edd ante Rhenanum *ac;* et mox *millium.* Ern.

8. *alius*] putabam *altius,* vel *artius* sive *arctius.* de Agricola Domitianus ratiocinatur, et sese exstimulat: frustra silentio transitas civiles artes, si in militari praepolleret. quodsi vulgata placet, de ipso Domitiano accipies, querente frustra se *liberalia studia initio principatus neglexisse* (ita Suetonius c. 20), ut ad militaria et imperatoria se daret scilicet, si ecce alius eam gloriam occuparet. atque hanc veram sententiam puto. videbatur enim sibi in studiis et eloquentia potuisse excellere, si perseverasset. Lips. Pichena recepit *altius.* sed id posteri editores non sunt ita imitati ut alia fere. consilio an casu, nescio. nec ego necessarium puto hic aliquid mutari. Ern.

facilius glossam sapit interpretantis τὸ *utcumque,* quod solum sufficiebat huic sententiae exprimendae, eleganterque sic dicitur: ceteras laudes etsi non aequo satis animo, tamen tolerari. infra legendum *etiamnum* pro *etiam tum.* Ern.

13. *triumphalia ornamenta*] palam est haec a Domitiano tributa; quod Tacitus de socero non potuit, credo, ignorare. tamen Dio vult a Tito 66 20: ἐσφάγη διὰ ταῦτα ὑπὸ Δομιτιανοῦ, καίπερ τὰς ἐπινικίους τιμὰς παρὰ τοῦ Τίτου λαβών. Lips. mox *statua illustris* est triumphalis, laureata. vide A. 4 23, H. 1 79. Ern.

16. *addique*] *additque* Muretus. bene. nam opinio non in SC inferri iussa, sed eam ipse sparsit. potest tamen vulgatum intelligi: iussit insuper spargi opinionem. Ern.

ei Syria dabatur, tulisse, cum praecepto ut, si in Britannia foret, traderentur; eumque libertum in ipso freto Oceani obvium Agricolae, ne appellato quidem eo ad Domitianum remeasse, sive verum istud sive ex ingenio principis fictum ac compositum est. tradiderat interim Agricola successori suo provinciam quietam tutamque. ac ne notabilis celebritate et frequentia occurrentium introitus esset, vitato amicorum officio noctu in urbem, noctu in Palatium, ita ut praeceptum erat, venit; exceptusque brevi osculo et nullo sermone turbae servientium immixtus est. ceterum ut militare nomen, grave inter otiosos, aliis virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium penitus auxit, cultu modicus, sermone facilis, uno aut altero amicorum comitatus, adeo ut plerique, quibus magnos viros per ambitionem aestimare mos est, viso aspectoque Agricola quaererent famam, pauci interpretarentur.

41 crebro per eos dies apud Domitianum absens accusatus, absens absolutus est. causa periculi non crimen ullum aut querela laesi cuiusquam, sed infensus virtutibus princeps et gloria viri ac pessimum inimicorum genus, laudantes. et ea insecuta sunt rei publicae tempora, quae sileri Agricolam non sinerent: tot exercitus in Moesia Daciaque et Germania Pannoniaque temeritate aut per ignaviam ducum amissi, tot militares viri cum tot cohortibus expugnati et capti; nec iam de

14. *per ambitionem aestimare* h. e. e specie externa, splendore vitae, frequentia deducentium etc. Ern.

15. *quaererent famam, pauci interpretarentur* i. e. plerique desiderarent in eo splendorem quem tanta fama postularet, vix crederent hunc esse illum tantum tamque celebratum virum, pauci caussas requirerent propter quas ita se demiserit et ad illas angustias se redegerit, aut intelligerent id invidiae effugiendae caussa factum. Rhenanus frustra pro *famam* legi volebat *tamen*. Ern.

19. *pessimum inimicorum genus, laudantes*] gnome ex ipsis adytis humanae vitae, cui Mamertinus interpres, Panegyrico ad Iulianum c. 4 *cum*, inquit, *sancti principis merces* (legimus *mores*) *atque instituta falsarum vituperationum licentiam submoverent, callido nocendi artificio accusatoriam diritatem laudum titulis peragebant, in omnibus conventiculis quasi per benivolentiam illa iactantes, Iulianus Alemanniam domuit, Iulianus urbes Galliae excitavit.* statimque c. 5: *hae voces fuerunt ad inflammanda odia probris omnibus potentiores. si enim comminisci aliqua flagitia tentassent, facile ipso splendore laudis et gloriae refutarentur. invenerunt accusandi genus, quod nullus refelleret.* Lips.

22. *militares viri*] ego dubito an non *militares numeri*. atqui de *cohortibus* iungit. ita, sed illos Romanos intellegit; has sociales. Lips. legendum videtur *vici*. supra A. 12 38: *ac ni cito vicis et castellis proxi-*

limite imperii et ripa, sed de hibernis legionum et possessione dubitatum. ita cum damna damnis continuarentur atque omnis annus funeribus et cladibus insigniretur, poscebatur ore vulgi dux Agricola, comparantibus cunctis vigorem constantiam et expertum bellis animum cum inertia et formidine ceterorum. quibus sermonibus satis constat Domitiani quoque aures verberatas, dum optimus quisque libertorum amore et fide, pessimi malignitate et livore pronum deterioribus principem exstimulabant. sic Agricola simul suis virtutibus simul

42 vitiis aliorum in ipsam gloriam praeceps agebatur. aderat iam annus quo proconsulatum Asiae et Africae sortiretur, et occiso Civica nuper nec Agricolae consilium deerat nec Domitiano exemplum. accessere quidam cogitationum principis periti, qui iturusne esset in provinciam ultro Agricolam interrogarent. ac primo occultius quietem et otium laudare, mox operam suam in approbanda excusatione offerre; postremo non iam obscuri, suadentes simul terrentesque pertraxere ad Domitianum. qui paratus simulatione, in adro-

mis subventum foret, copiae tum occidione occubuissent. A. 14 30: *praesidium posthac impositum victis, excisique luci saevis superstitionibus sacri.* H. 5 20: *tantumque belli superfuit, ut praesidia cohortium alarum legionum modicis vicis quadripartita Civilis invaserit.* Gron. hoc melius. sed tamen exempla desidero epitheti huius loco tributi, in quo praesidia posita. quid impedit quo minus militares viri sint duces? sic c. 40 *militare nomen* est ducis bello clari. A. 15 26 Corbulo dicitur *vir militaris.* et infra *funera* ad duces, ut *clades* ad exercitus pertinent. Ern.

6. *eorum*] Grotius corrigebat *ceterorum.* possis etiam coniicere *caesorum.* non enim de vivis adhuc videtur dicere, sed de interfectis. Grotianum tamen melius. Ern. *reorum* Walchius.

9. *exstimulabant*] Tacito alias solenne praesens isti particulae (*dum*) iungere, ut supra ad Historias notavimus. Ern.

10. *in ipsam gloriam praeceps agebatur*] mirum loquendi genus, ut monet Virdungus; quod peperit acuminis captatio. alii praecipites aguntur in perniciem, ipse in gloriam. cum se ipse ad otium et silentium redigeret omni modo, invitus attollebatur, cum summo periculo. Ern.

11. *Asiae et Africae*] non potest ut sortitus fuerit utrumque simul, nec ferunt Romani mores. scribo *Asiae aut Africae.* Lips. sic et Danesio visum. sed et vulgatum rectum, ut monet Mercerus ad A. 3 32. utraque provincia in sortem coniecta. Ern.

12. *nec Agricolae — exemplum* i. e. nec Agricola nesciebat quomodo periculum effugeret, nec Domitianus quomodo eum forte depelleret, cum exemplum ante oculos haberet, quod ipse edidisset in Civica. paullo post edd ante Rhenanum vitiose *tam obscuri.* Ern.

18. *qui paratus simulatione, in arrog. c.*] haesit hic Boxhornius; qui se expediit interpungendo post *paratus*; quo difficultas non tolli-

gantiam compositus, et audiit preces excusantis, et cum adnuisset, agi sibi gratias passus est nec erubuit beneficii invidia. salarium tamen proconsulari solitum offerri et quibusdam a se ipso concessum Agricolae non dedit, sive offensus non petitum, sive ex conscientia, ne quod vetuerat videretur emisse. proprium humani ingenii est odisse quem laeseris: Domitiani vero natura praeceps in iram et, quo obscurior, eo irrevocabilior, moderatione tamen prudentiaque Agricolae leniebatur, quia non contumacia neque inani iactatione libertatis famam fatumque provocabat. sciant, quibus moris est illicita mirari, posse etiam sub malis principibus magnos viros esse; obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor assint, eo laudis excedere, quo plerique per abrupta, sed in nullum rei publicae usum, ambitiosa morte inclaruerunt.

tur. si lectio incorrupta, copula esse debet ante *in*. sed vereor ne Tacitus scripserit, *qui parata simulatione:* simulatione, quam in potestate haberet, qua facile quavis in re et quovis tempore uteretur. sic *parata* dici hodie notissimum est post crebras virorum doctorum admonitiones. v. Cort. ad Plin. ep. 3 5 8. Ern.

2. *beneficii invidia* i. e. invidiosis sermonibus, quos tale beneficium concitaturum esset. nam *invidia* dicitur et de re invidiosa. nisi Tacitus scripsit *iniuria*, ut ὀξύμωρον esset. et Pichena vulgatum ita interpretatur ac si ita scriptum esset. Ern.

3. *salarium tamen proconsulari*] nihil magis ad huius loci lucem (ut ne ab alto aut longinque petam) quam quae Dio Cassius in fragmento rerum Macrini conscripsit, 78 22. ait *Aufidium Frontonem neque Africae proconsulatu donatum a Macrino, etsi sortitus eam esset, neque item Asiae.* et addit: τόγε μὴν ἱκνούμενον γέρας καὶ οἴκοι μένοντι αὐτῷ, τὰς πέντε καὶ εἴκοσι μυριάδας, δοθῆναι εἰσηγήσατο. οὐ μέντοι καὶ ἐκεῖνος αὐτὰς ἔλαβεν, εἰπὼν οὐκ ἀργυρίου ἀλλ' ἡγεμονίας δεῖσθαι. vides retineri solitos; vides salarium tamen accipere; vides et ipsam summam, serio notandam. ea est *decies* HS, sive 25 millia Philippicum. Lips. vir doctus apud Broterium malebat *sal. tamen proconsulare*, s. o. quod placet. Ern.

6. *odisse quem laeseris*] Seneca de Ira 2 33: *hoc habent pessimum animi magna fortuna insolentes. quos laeserunt, et oderunt.* Lips.

8. *eo irrevocabilior* i. e. implacabilior: hoc minus revocari ab ira et proposito perdendi poterat. Ern.

13. *excedere*] malo *accedere*. vel potius *escendere*. sequentia huius comprehensionis parum integra censeo. Lips.

in nullum rei post usum] non displicet iunctim et quasi composite, *post-usum*. id est, morte ea nec in posterum aliquid consuluisse vel utiliter praestitisse. Mercero placebat: *in nullum reipublicae usum*. ingeniose, et fortasse vere. Lips. alii *rei postusum*. Mercerus et Pichena *reipublicae usum*. male. *rei post* i. e. accusati post et damnati. nec enim quaerebatur de exitu reorum, cum unus esset. Gron. non animadvertit vir magnus haec verba *sed in nullum* etc. pertinere ad effectum ambitiosae mortis et gloriae per talem mortem quaesitae. post mortem autem rei non fiunt. Mercerus ve-

43 Finis vitae eius nobis luctuosus, amicis tristis, extraneis etiam ignotisque non sine cura fuit. vulgus quoque et hic aliud agens populus et ventitavere ad domum et per fora et circulos locuti sunt; nec quisquam audita morte Agricolae aut laetatus est aut statim oblitus. augebat miserationem constans rumor veneno interceptum. nobis nihil comperti affirmare ausim: ceterum per omnem valetudinem eius, crebrius quam ex more principatus per nuntios visentis, et libertorum primi et medicorum intimi venere, sive cura illud sive inquisitio erat. supremo quidem die momenta deficientis per dispositos cursores nuntiata constabat, nullo credente sic accelerari quae tristis audiret. speciem tamen doloris animo vultuque prae se tulit, securus iam odii, et qui facilius dissimularet gaudium quam metum. satis constabat lecto testamento Agricolae, quo coheredem optimae uxori et piissimae filiae Domitianum scripsit, laetatum eum velut honore iudicioque. tam

rum vidit, cuius correctionem recepit Pichena, quem omnes secuti sunt. eadem sententia et alibi et apud nostrum in Annalibus. ERN.

3. *aliud agens populus* i. e. publicas res nihil curans, sed suis negotiis intentus, ut bene Pichena. edd ante Rhenanum male *alius*. mox alterutrum *est* delendum esse, Muretus monuit. ERN.

6. *rumor veneno interceptum*] hunc rumorem secuti sunt, e quibus Dio Cassius 66 20 tradit Agricolam ab Domitiano interfectum esse. ERN.

nobis pro *vobis* bene Rhenanus correxit. ceterum non opus de sententia Acidalii inserere *quod* ante *affirmare*. ordo est, *nihil comperti nobis a. a.* alias etiam *nec* inseri posset: *nec affirmare ausim.* sed non esse necessarium puto. Sallustius B. Iug. 17: *de iis haud facile compertum narraverim;* ubi v. Cortius. favet tamen Acidalio alterique correctioni locus τοῦ *nobis,* qui in vulgari lectione est alienus. omnino durior est oratio, etiam hac de caussa, quod in eadem sententia et pluralis *nobis* et singularis *ausim* est. ERN.

8. *libertorum primi et medicorum intimi*] videtur epithetorum permutatio facta esse. *libertorum intimi* noti sunt, et sic Ammianus 15 35. tum *medicorum primi* aptius quam *intimi* dicuntur. ERN.

11. *constabat*] edd ante Rhenanum *constabant*. ERN.

12. *animo*] forte *mimo*. GRON. sane animo praeferri dolor internus non potest, ut aut *mimo* legendum videatur, quod pro eadem voce reponi in Suetonii Tib. 24 et Flori 2 14 voluere magni viri, idem Gronovius, Dukerus, Graevius, quibus nos plane assentimur; vel *habitu*, qui cum *vultu* saepe coniungitur, etiam apud nostrum aliquoties. idque forte et hac de caussa melius, quod, si *mimo* scripsisset Tacitus, non addidisset *vultuque*, in cuius simulatione vel maxime mimus ille inest. ERN.

13. *securus iam odii* i. e. qui odium non curaret, facile iam deponeret, ut in mortuum; ideoque et doloris affectum facile induit. LIPS.

16. *honore iudicioque* i. e. iudicio honorifico. de iudiciis testamentorum et honore inde redundante nota res e Ciceronis Philippica 2 42 et Suetonii Augusto c. 101. ERN.

caeca et corrupta mens assiduis adulationibus erat, ut nesciret a bono patre non scribi heredem nisi malum principem.

Natus erat Agricola Gaio Caesare primum consule idibus Iuniis; excessit sexto et quinquagesimo anno, decimo calendas Septembris Collega Priscoque consulibus. quodsi habitum quoque eius posteri noscere velint, decentior quam sublimior fuit. nihil metus in vultu; gratia oris supererat. bonum virum facile crederes, magnum libenter. et ipse quidem, quanquam medio in spatio integrae aetatis ereptus, quantum ad gloriam, longissimum aevum peregit. quippe et vera bona, quae in virtutibus sita sunt, impleverat, et consularibus ac triumphalibus ornamentis praedito quid aliud astruere fortuna poterat? opibus nimiis non gaudebat; speciosae contigerant. filia atque uxore superstitibus potest videri etiam beatus, incolumi dignitate, florente fama, salvis affinitatibus et amicitiis futura effugisse. nam sicuti durare in hac beatissimi saeculi luce ac principem Traianum videre [quod] augurio votisque apud nostras aures ominabatur, ita festinatae mortis grande solatium tulit evasisse postremum illud tempus, quo Domitianus non iam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo et velut uno ictu rem publicam exhausit. non vidit Agricola obsessam curiam et clausum armis senatum et eadem strage tot consularium caedes,

3. *tertium*] edd veteres omnes meae ante Lipsium *ter*, male. *tertium* iam corrigebat Ursinus. Ern. *primum* Buchnerus.

7. *metus*] V alter *impetus.* alter in textu utramque lectionem coniungit. sane *metus* in descriptione tali vix locum habere videatur: sed expressit, ut opinor, *ἀταραξίαν* perpetuam, tranquillitatem vultus. *impetus* de vultu vix dicitur aut commode intelligi potest. Ern.

16. *nam sicuti durare*] excidisse hic aliquid non dubito, simile illi quod Ursinus affert, e vetere codice more suo, *magnae cuiusdam felicitatis est.* nam *quod* ante *augurio* est in libris ante Rhenanum idque nos reposuimus; neque eo deleto satis loco consulitur. *in hanc lucem* corrigit Acidalius. bene. Ern.

17. *videre ominabatur*] mirum si tot annos ante praesagiit. nec de Traiano ulla spes aut suspicio, nisi si deus mentem illi movit, aut nostro scriptori blanditia; quod non solet. Lips. hanc notam peperit omissum a Rhenano *quod*, unde *ominabatur* cum *videre* coniungit Lipsius. ominatus tantum est fore ut meliora tempora venirent non ita multo post, in quibus optabilis foret longissima vita; quod post eventum ad Traianum refert Tacitus. sed Rhenanus videtur delevisse *quod*, ut infinitivi *durare videre* haberent verbum e quo pendeant. vix dubito, aut excidisse hic aliquid, nempe, cui respondeat, *ita g. solatium tulit*, aut scripsisse Tacitum: *nam sicut beatissimum, durare in hanc seculi lucem* etc. Ern.

43 Finis vitae eius nobis luctuosus, amicis tristis, extraneis etiam ignotisque non sine cura fuit. vulgus quoque et hic aliud agens populus et ventitavere ad domum et per fora et circulos locuti sunt; nec quisquam audita morte Agricolae aut laetatus est aut statim oblitus. augebat miserationem constans rumor veneno interceptum. nobis nihil comperti affirmare ausim: ceterum per omnem valetudinem eius, crebrius quam ex more principatus per nuntios visentis, et libertorum primi et medicorum intimi venere, sive cura illud sive inquisitio erat. supremo quidem die momenta deficientis per dispositos cursores nuntiata constabat, nullo credente sic accelerari quae tristis audiret. speciem tamen doloris animo vultuque prae se tulit, securus iam odii, et qui facilius dissimularet gaudium quam metum. satis constabat lecto testamento Agricolae, quo coheredem optimae uxori et piissimae filiae Domitianum scripsit, laetatum eum velut honore iudicioque. tam

rum vidit, cuius correctionem recepit Pichena, quem omnes secuti sunt. eadem sententia et alibi et apud nostrum in Annalibus. Ern.

3. *aliud agens populus* i. e. publicas res nihil curans, sed suis negotiis intentus, ut bene Pichena. edd ante Rhenanum male *alius*. mox alterutrum *est* delendum esse, Muretus monuit. Ern.

6. *rumor veneno interceptum*] hunc rumorem secuti sunt, e quibus Dio Cassius 66 20 tradit Agricolam ab Domitiano interfectum esse. Ern.

nobis pro *vobis* bene Rhenanus correxit. ceterum non opus de sententia Acidalii inserere *quod* ante *affirmare*. ordo est, *nihil comperti nobis a. a.* alias etiam *nec* inseri posset: *nec affirmare ausim*. sed non esse necessarium puto. Sallustius B. Iug. 17: *de iis haud facile compertum narraverim*; ubi v. Cortius. favet tamen Acidalio alterique correctioni locus τοῦ *nobis*, qui in vulgari lectione est alienus. omnino durior est oratio, etiam hac de caussa, quod in eadem sententia et pluralis *nobis* et singularis *ausim* est. Ern.

8. *libertorum primi et medicorum intimi*] videtur epithetorum permutatio facta esse. *libertorum intimi* noti sunt, et sic Ammianus 15 35. tum *medicorum primi* aptius quam *intimi* dicuntur. Ern.

11. *constabat*] edd ante Rhenanum *constabant*. Ern.

12. *animo*] forte *mimo*. Gron. sane animo praeferri dolor internus non potest, ut aut *mimo* legendum videatur, quod pro eadem voce reponi in Suetonii Tib. 24 et Flori 2 14 voluere magni viri, idem Gronovius, Dukerus, Graevius, quibus nos plane assentimur; vel *habitu*, qui cum *vultu* saepe coniungitur, etiam apud nostrum aliquoties. idque forte et hac de caussa melius, quod, si *mimo* scripsisset Tacitus, non addidisset *vultuque*, in cuius simulatione vel maxime mimus ille inest. Ern.

13. *securus iam odii* i. e. qui odium non curaret, facile iam deponeret, ut in mortuum; ideoque et doloris affectum facile induit. Lips.

16. *honore iudicioque* i. e. iudicio honorifico. de iudiciis testamentorum et honore inde redundante nota res e Ciceronis Philippica 2 42 et Suetonii Augusto c. 101. Ern.

caeca et corrupta mens assiduis adulationibus erat, ut nesciret a bono patre non scribi heredem nisi malum principem.

44 Natus erat Agricola Gaio Caesare primum consule idibus Iuniis; excessit sexto et quinquagesimo anno, decimo calendas Septembris Collega Priscoque consulibus. quodsi habitum quoque eius posteri noscere velint, decentior quam sublimior fuit. nihil metus in vultu; gratia oris supererat. bonum virum facile crederes, magnum libenter. et ipse quidem, quanquam medio in spatio integrae aetatis ereptus, quantum ad gloriam, longissimum aevum peregit. quippe et vera bona, quae in virtutibus sita sunt, impleverat, et consularibus ac triumphalibus ornamentis praedito quid aliud astruere fortuna poterat? opibus nimiis non gaudebat; speciosae contigerant. filia atque uxore superstitibus potest videri etiam beatus, incolumi dignitate, florente fama, salvis affinitatibus et amicitiis futura effugisse. nam sicuti durare in hac beatissimi saeculi luce ac principem Traianum videre [quod] augurio votisque apud nostras aures ominabatur, ita festinatae mortis grande solatium tulit evasisse postremum illud tempus, quo Domitianus non iam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo et velut uno ictu rem publicam exhausit.

45 non vidit Agricola obsessam curiam et clausum armis senatum et eadem strage tot consularium caedes,

3. *tertium*] edd veteres omnes meae ante Lipsium *ter*, male. *tertium* iam corrigebat Ursinus. ERN. *primum* Buchnerus.

7. *metus*] V alter *impetus*. alter in textu utramque lectionem coniungit. sane *metus* in descriptione tali vix locum habere videatur: sed expressit, ut opinor, *ἀταραξίαν* perpetuam, tranquillitatem vultus. *impetus* de vultu vix dicitur aut commode intelligi potest. ERN.

16. *nam sicuti durare*] excidisse hic aliquid non dubito, simile illi quod Ursinus affert, e vetere codice more suo, *magnae cuiusdam felicitatis est.* nam *quod* ante *augurio* est in libris ante Rhenanum idque nos reposuimus; neque eo deleto satis loco consulitur. *in hanc lucem* corrigit Acidalius, bene. ERN.

17. *videre ominabatur*] mirum si tot annos ante praesagiit. nec de Traiano ulla spes aut suspicio, nisi si deus mentem illi movit, aut nostro scriptori blanditia; quod non solet. LIPS. hanc notam peperit omissum a Rhenano *quod*, unde *ominabatur* cum *videre* coniungit Lipsius. ominatus tantum est fore ut meliora tempora venirent non ita multo post, in quibus optabilis foret longissima vita; quod post eventum ad Traianum refert Tacitus. sed Rhenanus videtur delevisse *quod*, ut infinitivi *durare videre* haberent verbum e quo pendeant. vix dubito, aut excidisse hic aliquid, nempe, cui respondeat, *ita g. solatium tulit*, aut scripsisse Tacitum: *nam sicut beatissimum, durare in hanc seculi lucem* etc. ERN.

tot nobilissimarum feminarum exsilia et fugas. una adhuc victoria Carus Metius censebatur, et intra Albanam arcem sententia Messalini strepebat, et Massa Baebius iam tum reus erat. mox nostrae duxere Helvidium in carcerem manus; nos Maurici Rusticique visus, nos innocenti sanguine Senecio per-

2. *Carus Metius*] edd ante Rhenanum male *charus nuncius.* sensus est: Carus Metius una tantum victoria, uno tantum viro claro per accusationem everso inclaruerat inter oratores sive potius accusatores. Ern.

Albanam villam] veteres editiones *Albanam arcem vilam.* opinor *villam* glossematium esse, et germanum *Albanam arcem.* certe Domitianus delectatus eo loco, eumque habuit velut arcem. Dionis compendium (67 1): τοῦτο τὸ χωρίον ὑπὸ τὸ ὄρος τὸ Ἀλβανὸν, ἀφ' οὗπερ οὕτως ὠνομάσθη, ὃν ὥςπερ τινὰ ἀκρόπολιν ἐξείλετο. Pichena vellet: *intra Albanam arcem nulla sententia*, quasi dicat nondum tunc auditum ibi Messalinum. ego putarem dicere, quod adhuc intra Albanam arcem, non in senatu et publico calumniator ille audiretur. at pestes illas hominum et districtos eius aevi accusatores Plinius passim nominat. etiam Sidonius ep. 5 7: *hi sunt quorum comparatione digitum tollerent Narcissus, Asiaticus, Massa, Marcellus, Carus, Parthenius, Licinius.* Iuvenalis 1 35: *quem Massa timet, quem munere palpat Carus.* Lips. puto et hic duas diversas lectiones esse coniunctas, ut aliis locis factum notavimus. forte et fuit tantum *Albanum*, quod alii in margine *arcem* alii *villam* interpretati sunt, idque utrumque postea in textum illatum. *Albanum* quidem ea villa vocatur apud Suetonium Domit. 4. Ern.

3. *Massa Baebius*] qui damnatus quidem postea est accusantibus Baeticis, ut disces ex Plinii ep. ult. lib. 7. Lips.

iam] forte *etiam.* Gron.

4. *nostrae duxere*] nam in senatu accusatus, et manus ibi ei iniectae sunt, maxime et primum a quodam Certo. Plinii epistola legatur 9 13. haec autem referenda, ne quis erret, *ad Helvidium filium*, quem Domitianus occidit (Suetonius c. 10), cum patrem eius ipse Vespasianus. idem Suetonius Vesp. c. 15. sed Helvidius hic filius qua matre natus? habuit sane Helvidius pater *Fanniam* uxorem, filiam *Thraseae Paeti*; quod in ep. 7 19 apud Plinium clare scriptum. non tamen haec mater sed noverca, et ita idem Plinius appellat ep. 9 13: *fuerat cum Arria et Fannia, quarum altera Helvidio noverca, altera mater novercae.* nam Fannia haec uxor Helvidii Prisci, ut Arria uxor Thraseae; et ergo Fanniae mater. ex his liquet *Helvidium patrem* aliam uxorem ante Fanniam habuisse, et ex ea prolem, etsi *quaestorius adhuc a Thrasea gener sit electus*, ut H. 4 5 scriptum. Lips.

5. *Maurici Rusticique visus*] scriptura apud me fidei fluxae. quo enim illud *visus?* nec melius tamen video: aut potius in sententiola hac nihil video. viri ipsi mihi notiores. e quibus Mauricus Iunius est Mauricus, *quo viro nihil firmius, nihil melius*, ait Plinius ep. 4 22. eum a Domitiano in exsilium pulsum redisse principatu primo Nervae, docebit te idem ep. 1 5. at Rusticum hunc Iunium Rusticum nominat Suetonius in Domitiano 10: *occidit Iunium Rusticum, quod Paeti Thraseae et Helvidii Prisci laudes edidisset.* etiam lapis vetus, sive inscriptio basis (ap. Grut. p. 426 10) *L. Iunii Rustici philosophi Stoici L. Iunius l. L. Myrinus s. p. p.* at noster Arulenum Rusticum appellat, initio huius libelli; et Plinius, ep. 1 5, de Regulo: *Rustici Aruleni periculum foverat, exultaverat morte, adeo ut librum recitaret publicaretque in quo Rusticum insectatur, atque etiam Stoicorum simiam appellat.* ut omnino nomina illi fuerint L. Iunius Arulenus Rusticus. Pli-

fudit. Nero tamen subtraxit oculos, iussitque scelera, non spectavit: praecipua sub Domitiano miseriarum pars erat videre et aspici, cum suspiria nostra subscriberentur, cum denotandis tot hominum palloribus sufficeret saevus ille vultus et rubor, quo se contra pudorem muniebat.

Tu vero felix, Agricola, non vitae tantum claritate, sed etiam opportunitate mortis, ut perhibent qui interfuerunt novissimis sermonibus tuis, constans et libens fatum excepisti, tanquam pro virili portione innocentiam principi donares. sed mihi filiaeque, praeter acerbitatem parentis erepti, auget maestitiam, quod assidere valetudini, fovere deficientem, satiari vultu complexu non contigit. excepissemus certe mandata

nius ipse hunc velut doctorem monitoremque habuit, et in laudes eius erumpit ep. 1 14. etiam Plutarchus, extremo libello de Curiositate p. 522, factum eius plenum constantiae recensuit. et Antoninus epistolam inseruit 1 de sua vita. at Senecio Herennius Senecio est, Plinio non semel item nominatus. reus et interfectus fuit, quod de vita Helvidii libros composuisset, ait Plinius ep. 7 19. sed vos magnae animae mihi salvete; quos iure miramur, colimus, factis dictisque sapientes et legitimos robustae porticus alumnos. Lips. ceterum quod laborant viri docti, quo *visus* referant, idque ipsum verbum varie tentant, puto per σύλληψιν referri posse ad *perfudit*, cuius exempla multa extant apud veteres. nos aspectus abeuntis in exsilium Maurici Rusticique excruciavit, nos cruor innocenter occisi Senecionis. hoc mihi certe melius videtur quam cum Ursino et Broterio legere *nos Mauricum Rusticumque divisimus* i. e. alterum exsulare alterum interfici iussimus; quod est utique valde durum. Ern.

3. *subscriberentur*] intelligunt accusarentur; quod quidem et ipsum factum: sed de eo hic nondum sermo. cape: exciperentur, notarentur a male curiosis et speculantibus. Suetonius Aug. 27: *Pinarium equitem Romanum cum concionante se, admissa turba paganorum, apud milites subscribere* [illegible]*imadvertisset*, *curiosum ac speculatorem ratus coram confodi imperavit*. Ern.

5. *rubor a quo*] particulam superesse puto, et lego *rubor quo*. porro de hoc Domitiani fallaci habitu Plinius in Paneg. c. 48: *ira in oculis*, *femineus pallor in corpore*, *in ore impudentia multo rubore suffusa*. item Suetonius 18. et communiter Seneca ep. 11: *quidam numquam magis quam cum erubuerint timendi sunt*, *quasi omnem verecundiam effuderint*. *Sulla tunc erat violentissimus*, *cum faciem eius sanguis invaserat*. Lips. res est ita evidens ut Lipsio parere non dubitaverim. imitatus est Broterius. Ern.

9. *tamquam — donares* i. e. veluti hoc ageres ut, quantum in te esset, innocentiam Domitiani ostenderes. nempe cum libenter mori se ostenderet, apparebat nullam ei vim adhibitam per venenum. Ern.

10. *filiaeque*] sic Rhenanus edidit e coniectura, cum ante esset male *filioque eius*. nam filium amiserat, c. 28. sed addendum etiam erat *tuae*, ut bene monet Pichena: alias ambiguum est utrum suam an Agricolae filiam intelligat. Ern.

12. *excepissem certe mandata*] plane Homericum est. ita enim apud eum Andromache lugens Hectorem Il. ώ 744: *οὐδέ τί μοι εἶπες πυκινὸν ἔπος, οὗ τέ κεν αἰεὶ μεμνήμην νύκτας τε καὶ ἤματα δακρυχέουσα*. Lips. Pichena bene correxit *excepissemus*. sequitur enim *figeremus*. Ern.

vocesque, quas penitus animo figeremus. noster hic dolor, nostrum vulnus; nobis tam longae absentiae condicione ante quadriennium amissus es. omnia sine dubio, optime parentum, assidente amantissima uxore superfuere honori tuo: paucioribus tamen lacrimis compositus es, et novissima in
46 luce desideravere aliquid oculi tui. si quis piorum manibus locus, si, ut sapientibus placet, non cum corpore exstinguuntur magnae animae, placide quiescas, nosque, domum tuam, ab infirmo desiderio et muliebribus lamentis ad contemplationem virtutum tuarum voces, quas neque lugeri neque plangi fas est. admiratione te potius et immortalibus laudibus, et si natura suppeditet, aemulatu decoremus. is verus honos, ea coniunctissimi cuiusque pietas. id filiae quoque uxorique praeceperim, sic patris, sic mariti memoriam venerari, ut omnia facta dictaque eius secum revolvant, famamque ac figuram animi magis quam corporis complectantur, non quia intercedendum putem imaginibus quae marmore aut aere finguntur: sed ut vultus hominum, ita simulacra vultus imbecilla ac mortalia sunt, forma mentis aeterna; quam tenere et exprimere non per alienam materiam et artem, sed tuis ipse moribus possis. quicquid ex Agricola amavimus, quicquid mirati sumus, manet mansurumque est in animis hominum, in aeternitate temporum, fama rerum. nam multos veterum velut inglorios et ignobiles oblivio obruet: Agricola posteritati narratus et traditus superstes erit.

2. *nobis tam longae absentiae* i. e. nobis quidem iam quadriennio ante mortuus es, cum nempe una cum uxore quatuor annis ante mortem tuam Roma abiimus. Ern.

3. *optime*] sic ed Puteolani, unde restituit Pichena. intermediae *optima*. Ern.

8. *nosque*] copula casu excidit in Rhenani secunda. restituta est a Pichena. Ern.

11. *admiratione te potius — militum decoramus*] caenum et lutum, quod non purgo. priora tentem: *admiratione te potius, te immortalibus laudibus*. Lips. bene Lipsius. nihil certi sine melioribus libris extricari potest. Heinsius (ep. ad Graev. p. 173) posteriora corrigenda censebat *aemulatu decoremus*; quod placebat Graevio. in prima parte *quam* aut addendum aut intelligendum. ita sensus erit: potius te ornabimus admiratione, quae perpetua erit, quam laudibus brevibus verborum, cito transituris. sic *temporalia* dici dubio caret. in altera parte pro *militum* bene Grotius *similitudine decoremus* corrigit, quod et recepit Broterius. *similitudine* verum est, idque et ipsi recepimus, sed e *decoramus* fecimus *decorabimus*; e quo genere futuri, sicut ex imperfecto, saepe factum est praesens. Ern.

15. *famamque*] *formamque* scribendum, non *famamque*, pridem monuere Muretus et Acidalius. Ern.

DE ORATORIBUS
DIALOGUS.

DE ORATORIBUS

DIALOGUS.

Superioribus libris lucem aliquam industria nostra attulit, huic, vere possum dicere, salutem. nam cum depravatissimus vulgo circumferretur, nulla pagina sine vulnere et vibice, admirabile est quantum a Farnesiano codice (nam Vaticanis aberat) in eo sanando simus adiuti. multi hiatus expleti, verba et lineae integrae insertae, centeni aliquot loci (latine, non oratorie loquor) emendati; quorum omnium numerum inire aut longum aut supervacuum. moderabor, et in his notis ea saltem tangam quorum vel insignis correctio est vel ambigua. reliqua recepta in contextum, satis sit verbo iam nunc praedixisse, e Farnesiani libri fide esse. at de scripto et scriptore ipso pauca etiam hic libanda sunt. scriptum sane optimum, stilo, inventione, iudicio; et quod in hoc genere (integrum esset modo) conferre nihil verear cum iis quae optimi saecli et optimae notae. scriptor tamen ipse incertus. ita olim iudicavi; neque etiam muto. nam Tacitum fuisse qui credam? stilus valide abnuit, non fallax in hoc genere argumentum; qui in nostro constrictus ubique, teres, acutus, et severus magis quam lepidus: hic omnia contra. at mutari is in aetate aut argumento potest, inquiunt. non nego. sed nunquam ita ut abeat prorsus a sese. quidquid Cicero scripsit, senex, iuvenis, philologum, philosophum, in iis tamen lineamenta quaedam apparent eiusdem viri et vultus. nec aliter fit in omnibus nobis. aetatem etiam vide, si non pugnat. hic scriptor sermonem hunc habitum inducit sexto Flaviani imperii anno, eique interfuisse se *admodum iuvenem*. quomodo vero tunc admodum iuvenis Tacitus, si honores etiam coepit sub Vespasiano? id enim de se fatetur, et *dignitatem* suam *a Vespasiano inchoatam* ait Historiarum primo. sed exemplaria omnia Tacito adserunt. quae illa? vix bina aut terna credo ea esse in omni Europa. quae tam facile et pronum est hic mentiri quam in aliis libris saepe. sed etiam Pomponius Sabinus. ita enim politissimus doctissimusque Pithoeus nos docuit, notis ad hunc libellum. is igitur Sabinus mediae aetatis grummaticus, in carmen de obitu Maecenatis: *Cornelius*, inquit, *Tacitus appellat scripta Maecenatis calamistros.* nec negare certe possumus quin is locus hodieque in hoc libello exstet (c. 26). quid dicam? serio et ingenue, nihil me credere huic ignobili Sabino, qui, ex veteri verbo, somniavit fortasse quod voluit. dico me: nam aliis nihil praeeo quid sequantur. incommodi quid erit, sive Tacito tribuamus, sive MFabio Quinctiliano, ut mihi olim visum? nam et stilus ipse plane geminus; et ille se *de caussis corruptae eloquentiae* scripsisse plus uno loco fatetur; quem titulum valde appositum scio huic argumento. praecipuam enim materiem et velut fundum scripti hoc fuisse, evincunt illa quae superant, et magis evincerent quae a fine desunt. ipse Maternus hic ad Messalam: *exprime nobis non laudationem antiquorum, sed caussas cur in tantum ab eloquentia eorum recesserimus.* aetas tamen Quinctiliani paullo grandior fuisse videtur quam ut hic sermo illo iuvene. itaque ambigo. et cum multa dixerim, claudo tamen omnia et signo hoc responso, mihi non liquere. Lips.

Saepe ex me requiris, Iuste Fabi, cur, cum priora saecula tot eminentium oratorum ingeniis gloriaque floruerint, nostra potissimum aetas deserta et laude eloquentiae orbata vix nomen ipsum oratoris retineat. neque enim ita appellamus nisi antiquos: horum autem temporum diserti causidici et advocati et patroni et quidvis potius quam oratores vocantur. cui percontationi tuae respondere et tam magnae quaestionis pondus excipere, ut aut de ingeniis nostris male existimandum habeam, si idem assequi non possumus, aut de iudiciis, si nolumus, vix Hercule auderem, si mihi mea sententia proferenda ac non disertissimorum, ut nostris temporibus, hominum sermo repetendus esset, quos eandem hanc quaestionem pertractantes iuvenis admodum audivi. ita non ingenio sed memoria ac recordatione opus est, ut quae a praestantissimis viris et excogitata subtiliter et dicta graviter accepi, cum singuli diversas vel easdem sed probabiles causas afferrent, dum formam sui quisque et animi et ingenii redderet, iisdem nunc numeris iisdemque rationibus persequar, servato ordine disputationis. neque enim defuit qui diversam quoque partem susciperet, ac multum vexata et irrisa vetustate nostrorum temporum eloquentiam antiquorum ingeniis anteferret.
2 nam postero die quam Curiatius Maternus Catonem recitave-

1. *Iuste Fabi*] hunc Fabium Iustum amicum etiam minoris Plinii fuisse ex ep. 1 11 et 7 2 intelligimus. Gron. *cum* deest F.

2. *floruerint* F: vulgo *effloruerint*.

3. *deserta et laude orbata*] forte *defecta ea laude et orbata*. Gron. alii aliter. V addit *eloquentiae*, quod recepimus cum Broterio; qui praeterea corrigit *diserta, at l. eloq. orbata*. bene. nam mox in hoc ipso capite sunt *horum temporum diserti*. Ern. *aeloquentiae* F, qui c. 9 *utquae*, c. 10 *praetium*, c. 21 *aequidem*, c. 33 *ingraessi*. et similiter *poenitus* c. 2 et 30. rursus c. 35 *ipse vero*.

4. *appellemus* F.

8. *male existimandum sit*] ita F. at in Romano codice *existimandum habeam*. Lips. *sit* abest ab omnibus ante Lipsium, item mox *ut* ante *nostris t*. Ern. abest *sit* ab ipso F.

15. *cum*] *quom* F, et c. 5 *quom optimum*, c. 10 *quom tibi*, c. 19 *quom vix*, c. 35 *quom pueri*.

16. *vel easdem, sed probabiles*] id vero non probabile, ut in uno sermone easdem caussas repetiverint. ego verba ea superesse censeo, *vel easdem*. Lips. idem placebat Mureto. Acidalius tamen tentat *sed easdem* (vel *eas*) *valde probabiles*. Ern.

18. *iisdemque* F: vulgo *iisdem*.

22. *accuratius Maternus*] F *Curiatius Maternus*. putabam *curatius*. sed sententiam attendenti magis placet *Curiatius*; quod proprium nomen Materni poetae fuerit. Lips. quia sic est in V, recepi. nam *accuratius* nihili est. Ern.

Maternus Catonem] Dio 67 12

rat, cum offendisse potentium animos diceretur tanquam in eo tragoediae argumento sui oblitus tantum Catonem cogitasset, eaque de re per urbem frequens sermo haberetur, venerunt ad eum Marcus Aper et Iulius Secundus, celeberrima tum ingenia fori nostri, quos ego in iudiciis non utrosque modo studiose audiebam, sed domi quoque et in publico assectabar mira studiorum cupiditate et quodam ardore iuvenili, ut fabulas quoque eorum et disputationes et arcana semotae dictionis penitus exciperem, quamvis maligne plerique opinarentur nec Secundo promptum esse sermonem, et Aprum ingenio potius et vi naturae quam institutione et litteris famam eloquentiae consecutum. nam et Secundo purus et pressus et, in quantum satis erat, profluens sermo non defuit, et Aper omni eruditione imbutus contemnebat potius litteras quam nesciebat, tanquam maiorem industriae et laboris gloriam habiturus, si ingenium eius nullis alienarum artium adminiculis inniti videretur.

3 igitur ut intravimus cubiculum Materni, sedentem ipsum et, quem pridie recitaverat, librum intra manus habentem deprehendimus.

Tum Secundus, Nihilne te, inquit, Materne, fabulae malignorum terrent, quo minus offensas Catonis tui ames? an ideo librum istum apprehendisti, ut diligentius retractares, et sublatis si qua pravae interpretationi materiam dederunt, emitteres Catonem non quidem meliorem sed tamen securiorem?

Tum ille, Leges quid Maternus sibi debuerit, et agno-

in Domitiano: *Μάτερνον δὲ σοφιστὴν, ὅτι κατὰ τυράννων εἶπέ τι ἀσκῶν, ἀπέκτεινε.* Gron.

3. *habetur* F.

13. *in quantum*] veteres edd male *in quem*. Ern.

14. *communi eruditione*] male vulgo *cum eruditione*. Lips. communis eruditio dicitur de disciplinis, quibus liberales homines vulgo imbuebantur. Ern. *omni* F.

18. *ipsum, quem*] Romanus copula addita *et quem*, recte. Lips. recepit Pichena. Ern. mox Cuiacius *inter manus*.

20. *nihilne* F: erat *nilne*.

21. *ames*] perspicue verum. vulgo *aures*. Lips.

22. *apprehendisti*] alii libri *deprehendisti*. ego *reprehendisti* propria significatione huius verbi. Lips. *apprehendisti* est a Rhenano. Ern. est in F.

23. *si qua pravae interpretationi* F: legebatur *si quae pravam interpretandi*.

26. *leges tu quidem, si volueris*] scriptus liber longe aliter, *leges quid Maternus sibi debuerit*. Lips. sic et V duo. alius *quod Maternus*. Ern.

sces quae audisti. quodsi qua omisit Cato, sequenti recitatione Thyestes dicet. hanc enim tragoediam disposui iam et intra me ipse formavi. atque ideo maturare libri huius editionem festino, ut dimissa priore cura novae cogitationi toto pectore incumbam.

Adeo te tragoediae istae non satiant, inquit Aper, quo minus omissis orationum et causarum studiis omne tempus modo circa Medeam, ecce nunc circa Thyesten consumas, cum te tot amicorum causae, tot coloniarum et municipiorum clientelae in forum vocent, quibus vix sufficeres etiamsi non novum tibi ipse negotium importasses, Domitium et Catonem, id est nostras quoque historias et Romana nomina, Graecorum fabulis adgregare.

4 Et Maternus, Perturbarer hac tua severitate, nisi frequens et assidua nobis contentio iam prope in consuetudinem vertisset. nam nec tu agitare et insequi poetas intermittis, et ego, cui desidiam advocationum obiicis, quotidianum hoc patrocinium defendendae adversus te poeticae exerceo. quo laetor magis oblatum nobis iudicem, qui me vel in futurum vetet versus facere, vel, quod iam pridem opto, sua quoque auctoritate compellat ut omissis forensium causarum angu-

1. *misit* F. idem 7. *obmissis*.

tractatione] fortasse *recitatione*. ipse Maternus infra *recitatione tragoediarum famam se auspicatum* ait. Lips. quia sic est in V, cum Broterio recepi. Ern. est etiam in F.

4. *festino*] forte *gestio*. Gron.

7. *curarum studiis*] omnino scribendum coniicio *caussarum studiis*. Lips. monumenta et opera ingenii non raro, et quidvis aliud in quod intenditur animus, *curas* appellant hic noster, Tacitus, aliique eius aevi scriptores; peculiariter autem si quarum rerum tractatio molestiarum et sollicitudinis multum habet. *curarum* tamen *studia* durum ac insolens pro studiis. legerem *rerum*, vel cum Lipsio *caussarum studiis*. Gron. Lipsii coniecturam recepit Pichena. Ern. *causarum* F.

9. *te* accessit e F.

10. *sufficeris* F.

11. *importasses*] Livius 24 22: *discordia civilis quas importet clades*. 39 14: *ne quid eae coniurationes fraudis occultae aut periculi importarent*. Gron.

13. *aggregares* F.

15. *ac assidua*] corrige *atque assidua*. Ern. *et* F. qui mox *contemptio*.

17. *desidiam advocationum*] praeclare meus liber. antea corrupte et mutilate, *desidiam advocamur*. Lips.

18. *defendendae—poeticae*] bene liber meus. alii *defendens — poetice*. Lips.

21. *Musarum angustiis*] si *Musas forenses* dici posse concedamus, quod negat Burmannus ad Petronii c. 5, tamen *angustiae Musarum* non placent. itaque cum Burmanno l. c. valde probo Schelii coniecturam *caussarum*; quam etiam, quia sic habent V (et F), cum Broterio recepi. Hein-

stiis, in quibus satis mihi superque sudatum est, sanctiorem illam et augustiorem eloquentiam colam.

5 Ego vero, inquit Secundus, antequam me iudicem Aper recuset, faciam quod probi et modesti iudices solent, ut in iis cognitionibus se excusent, in quibus manifestum est alteram apud eos partem gratia praevalere. quis enim nescit neminem mihi coniunctiorem esse et usu amicitiae et assiduitate contubernii quam Saleium Bassum, cum optimum virum tum absolutissimum poetam? porro si poetica accusatur, non alium video reum locupletiorem.

Securus sit, inquit Aper, et Saleius Bassus et quisquis alius studium poeticae et carminum gloriam fovet, cum causas agere non possit. ego enim, quatenus arbitrum litis huius inveni, non patiar Maternum societate plurium defendi: sed ipsum solum apud vos arguam, quod natus ad eloquentiam virilem et oratoriam, qua parere simul et tueri amicitias, asciscere necessitudines, complecti provincias possit, omittit studium quo non aliud in civitate nostra vel ad utilitatem fructuosius vel ad dignitatem amplius vel ad urbis famam

sio placebat *curarum* vel *tricarum.* Ern.

2. *illam* F: vulgo *istam.* sic *ille* pro *iste* c. 19, *illa* pro *ista* c. 28, 36. 40.

5. *iis* F, non *his.* item c. 11, 14, 24, 26, 31, 37, 41. et *ii* pro *hi* c. 13 et 23. *eae* pro *hae* c. 21.

excusent] intellige *se;* nisi id ipsum excidit ante *excusent*, quod facile fieri potuit ab omissa literarum duplicatione, ut saepe in libris veteribus factum sciunt omnes qui veteres libros tractarunt, et centies a criticis observatum est. Broterius recepit. Ern.

6. *gratia*] ita Lipsius in margine correxit pro vulgato *gratiae.* Pichena recepit. Ern. ita F.

12. *alium* F.

13. totum locum P. Pithoeus legit, *quatenus arbitrum litis huius inveni, non patiar Maternum societate plurium defendi.* hoc sensu, quando te, Secunde, huius litis arbitrum nactus sum. quod rectum omnibus iis quibus mens non curva. *societate plurium* F. Lips. Pithoei correctionem recepit Pichena (cuius nota in Gronovianis edd casu omissa est), nisi quod *et* ab initio servavit, quod nescio consulto factum nec ne. hoc videtur potius. ante legebatur: *et ego enim, quatenus arbitrium litis huius inveniri non patiar, Maternum solicite plurimum defendi. quatenus* est quando, quoniam; quo sensu haec aetas saepe dixit. sic infra c. 19 initio (et A. 3 16). eius rei immemor Muretus tentabat *quando te nunc.* mox [ubi erat *sed et ipsum*] Rhenanus corrigebat *sed id ipsum,* Muretus [cum F] *sed ipsum,* quod probo. Ern.

15. *apud vos*] ita malo quam *apud eos.* Lips.

16. *parere* et *necessitudines* F: vulgo *parare* et *nationes.*

17. *amittit*] Rhenanus malebat *omittit.* sed eodem sensu *amittit* dici alio loco iam notavimus. Ern. *amitti* F.

pulchrius vel ad totius imperii atque omnium gentium notitiam illustrius excogitari potest. nam si ad utilitatem vitae omnia consilia factaque nostra dirigenda sunt, quid est tutius quam eam exercere artem qua semper armatus praesidium amicis, opem alienis, salutem periclitantibus, invidis vero et inimicis metum et terrorem ultro ferat, ipse securus et velut quadam perpetua potentia ac potestate munitus? cuius vis et utilitas rebus prospere fluentibus aliorum praesidio et tutela intelligitur: sin proprium periculum increpuit, non Hercule lorica aut gladius in acie firmius munimentum quam reo et periclitanti eloquentia praesidium simul ac telum, quo propugnare pariter et incessere sive in iudicio sive in senatu sive apud principem possis. quid aliud infestis patribus nuper Eprius Marcellus quam eloquentiam suam opposuit? qua accinctus et minax disertam quidem sed inexercitatam et eiusmodi certaminum rudem Helvidii sapientiam elusit. plura de utilitate non dico, cui parti minime contradicturum Maternum

3. *factaque nostra*] ita Romanus liber. alii *facta nostra*. Lips. *fataque per nostra* F.
est F, non *erit*.
tutius] Acidalius legendum putat *utilius*. bene, ut opinor. securitas pars utilitatis est ex eloquentia forensi capiundae; cuius mox mentio. sic mox, cum proposuisset de voluptate oratoriae eloquentiae, subiicit *quid enim dulcius*. Ern.
6. *ferat* F: ceteri *feras*.
8. *rebus probe fluentibus*] recte Pithoeus legit et distinguit, *rebus probe* (nec male si *prospere*) *fluentibus, aliorum pr.* Lips. *prospere fluere* etiam Tacitus dixit A. 15 5. et Cicero Off. 1 26: *rebus prospere et ad voluntatem nostram fluentibus*. lectionem et distinctionem Pithoei recepit Berneggerus. ante erat: *rebus prope fluentibus aliorum, pr.* ego *prospere* scripsi. nam *prospere propere* et *prope* solent in libris antiquis confundi. et sic in V reperit Broterius [, in F Niebuhrius]. mox *perfugio* pro *praesidio* V. Ern.
9. *increpuit*] alii libri *irrepat*. sed hoc Farnesianum planissime verum est. Cicero in Catilinam 1 7: *quicquid increpuerit, Catilinam timeri*. Livius 4 43: *unde si quid increpet terroris*. Lips.
10. *loricae gladius*] sic ante Rhenanum legebatur; a quo est quod nunc editur. mox Acidalius malebat *eloquentia*. et sic est in edd pr, non *eloquentiae*; unde restitui. Ern.
11. *ac* F pro vulgato *et*. idem c. 6 *ac prope*, c. 14 *ac litterarum*, c. 16 *ac respectum*.
12. *vel in iudicio*] Muretus malebat *sive in iudicio*. [id est in F.] mox Ursinus et Acidalius [pro *qui a.*] *qua accinctus*, recte. Ern. F *qui*.
14. *Eprius*] *prius* F.
16. *Helvidii sapientiam elusit*] cf. H. 4 6. Gron.
17. *cui parti*] ita vetus. non tamen male vulgati *cum praesertim*. Lips. praeceps Acidalius male fecisse Lipsium ait, cum veterem lectionem praeposuit vulgatae. quod nos ei credimus haudquaquam, et multo suavius exquisitiusque censemus, *cui parti minime contradicturum Maternum meum arbitrer*. infra c. 25: *ne illi quidem parti sermonis eius repugno*. Gron. recte Gronovius. itaque lectionem a Li-

6 meum arbitror. ad voluptatem oratoriae eloquentiae transeo, cuius iucunditas non uno aliquo momento sed omnibus prope diebus ac prope omnibus horis contingit. quid enim dulcius libero et ingenuo animo et ad voluptates honestas nato quam videre plenam semper et frequentem domum suam concursu splendidissimorum hominum? idque scire non pecuniae, non orbitati neque officii alicuius administrationi, sed sibi ipsi dari? illos quin immo orbos et locupletes et potentes venire plerumque ad iuvenem et pauperem, ut aut sua aut amicorum discrimina commendent. ullane tanta ingentium opum ac magnae potentiae voluptas quam spectare homines veteres et senes et totius orbis gratia subnixos in summa omnium rerum abundantia confitentes, id quod optimum sit, se non habere? iam vero qui togatorum comitatus et egressus! quae in publico species! quae in iudiciis veneratio! quod gaudium consurgendi assistendique inter tacentes, in unum conversos! coire populum, et circumfundi coronam, et accipere affectum quemcunque orator induerit! vulgata dicentium gaudia et imperitorum quoque oculis exposita percenseo. illa secretiora et tantum ipsis orantibus nota maiora sunt. sive accuratam meditatamque profert orationem, est quoddam sicut ipsius dictionis, ita gaudii pondus et constantia; sive novam et recentem curam non sine aliqua trepidatione animi attulerit,

psio inductam, mox a Pichena et sequentibus omnibus repudiatam revocavi. Ern. *arbitror* F.

2. *aliove*] forte *alterove*. infra c. 9: *intra unum aut alterum diem*. Gron. FV *aliquo*, quod recepi. post (5) verbo *domum* FV addunt *suam*. Ern.

7. *sibi ipsi*] malim *tibi ipsi*. Gron. paullo ante erat ante Lipsium *officiis al. administrandis*. Ern. *administrationis* F.

8. *locupletes et potentes*] auxi e libro scripto. Lips. addito *et potentes*. Ern.

12. *orbis*] Pithoeus *urbis*, probe. Lips. recepit Pichena. antea *veteres* delendum censet Acidalius. Ern. *rerum omnium* F.

13. *id quod optimum sit*] videtur dedisse auctor *id quod apud te sit*. Gron.

15. *quod id gaudium* F.

16. *assistendique*] vereor ne verum sit *dicendique*, quod τῷ *tacentes* opponatur. post copulam addi vult Acidalius: *et in unum*, et deinde idem Scheliusque *coronam* pro *coram;* quod ita evidens est ut recipere non dubitarim. Ern.

18. *quemcunque or. induerit*] ante Lipsium edd *quacunque or. induxerit*. Ern. dedit Lipsius quod est in F.

19. *percenseo*] bene ita liber. antea *parva censeo*, cum pernicie totius sententiae. Lips.

21. *perfert* F, *profert* V: erat *affert*.

23. *curam* frustra suspectam habet Acidalius. v. notam Gronovii

ipsa sollicitudo commendat eventum et lenocinatur voluptati. sed extemporalis audaciae atque ipsius temeritatis vel praecipua iucunditas est. nam in ingenio quoque, sicut in agro, quanquam alia diu serantur atque elaborentur, gratiora tamen
7 quae sua sponte nascuntur. equidem, ut de me ipse fatear, non eum diem laetiorem egi quo mihi latus clavus oblatus est, vel quo homo novus et in civitate minime favorabili natus quaesturam aut tribunatum aut praeturam accepi, quam eos quibus mihi pro mediocritate huius quantulaecunque in dicendo facultatis aut reum prospere defendere aut apud centumviros causam aliquam feliciter orare aut apud principem ipsos illos libertos et procuratores principum tueri et defendere datur. tum mihi supra tribunatus et praeturas et consulatus ascendere videor, tum habere quod, si non in animo oritur, nec codicillis datur nec cum gratia venit. quid fama et laus cuiusvis artis cum oratorum gloria comparanda est, qui non illustres in urbe solum apud negotiosos et rebus intentos, sed etiam apud iuvenes et adolescentes, quibus modo recta et indoles est et bona spes sui? quorum nomina prius

ad c. 3. sed *nova et recens cura* non satis accurate opponitur *accuratae et meditatae orationi*. nec sic dici posse arbitror extemporalem orationem, de qua sermo est. puto scripturam veram esse *repentem* i. e. repentinam; quo sensu dicta vox saepe cum *recens* confunditur, ut ad A. 6 7, 11 24 vidimus. *nova et repens cura* est oratio subita, de re nondum nec meditando nec dicendo nobis tractata et cognita. mox *animi* edidit Pichena. ante erat male *animus*. Ern. *animus* F.

3. *ingenio*] *in ingenio* Acidalius, bene. sed nec illa sana puto: *quamquam alia diu serantur*. non enim satis respondent sequentibus *gratiora tamen*. an fuit *quamquam utilia* vel *utiliora, quae serantur* etc. Ern. *alia* omittit F.

5. *ipso* F.

14. *tum abire quod si non in alio*] corruptio clara, nec medicina hic a libro. Pithoeus tentat, *tum habere quod non in alvo oritur*. quod capio haud satis. annuc *in albo* voluit dicere? et praetorum ius formulasque intellexit? fortasse etiam, *quod scilicet* (ita enim illud *si* diducam et extendam) *non in atrio oritur*. praecesserat enim de plena et splendenti domo, concursu salutantium. Rodolphi lectionem, sive coniectura est, non omitto, qui in prioribus verbis legit *tum supra me abire*. Lips. simile est quod Dousa ad Petron. 1 16: *tum in coelum abire*. melius Muretus: *tum habere quod*; si modo et cetera ad hanc rationem perpurgasset. nam verba *si non in alio* haud dubie corrupta sunt. Huetius corrigebat: *tum habere quod in se, non in alio, oritur*. id recepit Broterius, estque sensu optimum. conieci: *habere quod, si non in ipso oritur* etc. nam *se* in hac forma latinum non est. *in* ante *codicillis* recte abest FV. Ern. *in animo* Freinshemius.

15. *quid* F: vulgo *quae*.

17. *illustres et in urbe nosdum apud* F, obscurioribus litteris *um*.

18. *quibus morum indoles*] Ro-

parentes liberis suis ingerunt? quos saepius vulgus quoque imperitum et tunicatus hic populus transeuntes nomine vocat et digito demonstrat? advenae quoque et peregrini iam in municipiis et coloniis suis auditos, cum primum urbem atti-
8 gerunt, requirunt ac velut agnoscere concupiscunt. ausim contendere Marcellum hunc Eprium, de quo modo locutus sum, et Crispum Vibium (libentius enim novis et recentibus quam remotis et oblitteratis exemplis utor) non minus esse in extremis partibus terrarum quam Capuae aut Vercellis, ubi nati dicuntur. nec hoc illis alterius ter milies sestertium praestat, quanquam ad has ipsas opes possunt videri eloquentiae beneficio venisse, [sed] ipsa eloquentia; cuius numen et caelestis vis multa quidem omnibus saeculis exempla edidit ad quam usque fortunam homines ingenii viribus pervenerint, sed haec, ut supra dixi, proxima et quae non auditu cognoscenda sed oculis spectanda haberemus. nam quo sordidius et abiectius nati sunt, quoque notabilior paupertas et angu-

mana editio *quibus maior indoles.* Lips. Acidalius *quibus et maiorum indoles.* nihil patior mutari. Plautus Trinummo 2 2 42: *qui ipsus se contemnit, in eo est indoles industriae.* Cornelius Nepos in Eumene 1: *fulgebat iam in adolescentulo indoles virtutis.* Iustinus 29 1: *in suorum quisque vestigia intentis magna indoles virtutis enituit.* nam mores κατ' ἐξοχὴν boni mores, ut apud Senecam *periere mores.* diximus in Obs. 1 24. itaque *morum indoles* et *indoles virtutis* et *indoles industriae* hic eadem res est. Gron. Broterius e FV dedit *quibus modo recta et ind. est.* Ern.

1. *quoque* additum e F.

5. *velut* F: legebatur *vultus.*

6. *Eprium*] *proprium* F, et mox *vibum.*

7. *novis*] in margine scripsi *notis.* Lips.

8. *esse*] vox deest; quam a me repono: *esse notos.* Lips.

10. *nec hoc*] in morbo locus et defectu. scribas et distinguas: *nec hoc illis alterius ter millies, alterius bis millies HS praestat* (*quam – pervenisse*) *sed ipsa eloquentia.* quae addidi satis mihi certa sunt, numero tantum excepto. nam certe utriusque opes exprimere propositum habuit. Rodolphus scribebat: *nec hoc illis utriusque ter millies HS.* quod amplectar, si a libris. Lips. Huetius *illi alterive;* quod Broterius recepit. sermo autem est de duobus. rectius sit *illis alterive,* vel *alterisve.* alii aliter locum expedire tentant. ceterum bene Freinshemius monuit orationem non esse absolutam, ni mox legas *venisse: sed ipsa.* τὸ *sed* absorbuit finalis praecedentis verbi. sed et infra c. 9 similis locus ἀνακόλουθος est Ern.

13. *hominibus seculis* F. idem *quam* dedit, ubi erat *quantam.*

15. *ut supra dixi*] totam periodum scripsi uti in F concepta. non displiceat tamen e vulgatis libris *propria* pro *proxima.* Lips.

17. *quosque* F.

angustia rerum] R[illegible] Er[illegible] editio [et F] *angustia crep*[illegible] ex quo Rodolphus *angustia pl*[illegible]*n,* ego *angustiae rerum.* Lips.

stiae rerum nascentes eos circumsteterunt, eo clariora et ad demonstrandam oratoriae eloquentiae utilitatem illustriora exempla sunt, quod sine commendatione natalium, sine substantia facultatum, neuter moribus egregius, alter habitu quoque corporis contemptus, per multos iam annos potentissimi sunt civitatis, et donec libuit, principes fori, nunc principes in Caesaris amicitia agunt feruntque cuncta, atque ab ipso principe cum quadam reverentia diliguntur, quia Vespasianus, venerabilis senex et patientissimus veri, bene intelligit ceteros quidem amicos suos niti iis quae ab ipso acceperint, quaeque ipsi accumulare et in alios congerere promptum est, Marcellum autem et Crispum attulisse ad amicitiam suam quod non a principe acceperint nec accipi possit. minimum inter tot ac tanta locum obtinent imagines ac tituli et statuae, quae neque ipsa tamen negliguntur, tam Hercule quam divitiae et opes, quas facilius invenies qui vituperet quam qui fastidiat. his igitur et honoribus et ornamentis et facultatibus refertas domos eorum videmus qui se ab ineunte adolescentia causis
9 forensibus et oratorio studio dederunt. nam carmina et versus, quibus totam vitam Maternus insumere optat (inde enim omnis fluxit oratio), neque dignitatem ullam auctoribus suis conciliant neque utilitates alunt; voluptatem autem brevem, laudem inanem et infructuosam consequuntur. licet haec ipsa, et quae deinde dicturus sum, aures tuae Materne respuant, cui bono est, si apud te Agamemnon aut Iason diserte loquitur? quis ideo domum defensus et tibi obligatus redit?

1. *eos circumsteterunt*] minus latine dictum, ut et mox illud *substantia facultatum*. Ern.

5. *potentissimi sunt civitatis*] Rodolphus *potentissimi in iudiciis*. Lips. in edd est lacuna inter *potentissimi* et *ac*. eam [e F] explevit sic Lipsius. Ern. non *ac*, sed *et* in F.

7. *agunt feruntque cuncta*] valde hoc alieno loco, in laude hominum; nec verum est. aut scriptor libelli alio quam animi solent sensu dixit, aut vitio est. Ern.

9. *patientissimus veri*] Acidalius quaerit quare hic *patientia veri* laudetur, corrigitque *sapientissimus vir*. *vir* reperi in edd omnibus ante Lipsium. pari iure quaeras quare hic *venerabilis senex* dicatur. Ern. *veri* F.

ceteros] *et ceteros* F.

11. *ipsi*] *ipsis* F.

14. *imagines*] *in imagines* F.

ac tituli] praeclare liber. vulgo erat, *Attali*. quis ingenio suo duce repperisset? Lips. *qui* addidi ex edd veteribus post *quam*. ita et V. Ern.

18. *ineunte aetate adolescentia* F.

24. *maternae* F.

25. *cui bono est si*] optime quoque liber. antea *crebro etsi*. Lips.

quis Saleium nostrum, egregium poetam, vel si hoc honorificentius est, praeclarissimum vatem, deducit aut salutat aut prosequitur? nempe si amicus eius, si propinquus, si denique ipse in aliquod negotium inciderit, ad hunc Secundum recurret, aut ad te Materne, non quia poeta es, neque ut pro eo versus facias: hi enim Basso domi nascuntur, pulchri quidem et iucundi, quorum tamen hic exitus est ut, cum toto anno, per omnes dies, magna noctium parte unum librum excudit et elucubravit, rogare ultro et ambire cogatur, ut sint qui dignentur audire, et ne id quidem gratis: nam et domum mutuatur et auditorium exstruit et subsellia conducit et libellos dispergit. et ut beatissimus recitationem eius eventus prosequatur, omnis illa laus intra unum aut alterum diem, velut in herba vel flore praecepta, ad nullam certam et solidam pervenit frugem; nec aut amicitiam inde refert aut clientelam aut mansurum in animo cuiusquam beneficium, sed clamorem vagum et voces inanes et gaudium volucre. laudavimus nuper ut miram et eximiam Vespasiani liberalitatem, quod quingenta sestertia Basso donasset. pulchrum id quidem, indulgentiam principis ingenio mereri: quanto tamen pulchrius, si ita res familiaris exigat, se ipsum colere, suum genium propitiare, suam experiri liberalitatem? adiice quod poetis, si modo dignum aliquid elaborare et efficere velint, relinquenda conversatio amicorum et iucunditas urbis, deserenda cetera officia, utque ipsi dicunt, in nemora et lucos,
10 id est in solitudinem, secedendum est. ne opinio quidem et

5. *recurret*] puto *decurret.* Iustinus 16 3: *iterato ad oraculum decurrunt.* et c. 4: *ad Clearchum, quem ipsi in exilium egerant, decurrunt.* Gron.

non quia poeta es] hic quoque est ἀνακόλουθον. sequi enim debebat haec sententia, *sed ut pro eo dicas.* Ern.

9. *excudit* F: vulgo *extudit.*

11. *auditorium*] sic iam ed pr. in seqq ante Rhenanum irrepserat *adiutorium*, ut et in ed IFGronovii. Ern.

12. *recitationem*] ita scribe. antea *recitationum.* Lips.

21. *se ipsum colere, suum genium propitiare*] auxi a libro et partim correxi. nam in illo erat *suum ingenium propitiare*, pro quo sensus ipse facile suggessit *genium.* Lips. sed in hac lectione intelligendum e praecedentibus *ipsum*, aut addendum. Broterius putat forte melius haec deleri, quia a mss quibusdam et edd veteribus absint, et per glossam addita esse in nonnullis libris. sed *propitiare g.* vel *i.* non simile est glossae. Ern. in F *genium* esse videtur.

26. *recedendum*] *secedendum* corrigit Schelius, recte. Ern.

fama, cui soli serviunt et quod unum esse pretium omnis sui laboris fatentur, aeque poetas quam oratores sequitur, quoniam mediocris poetas nemo novit, bonos pauci. quando enim rarissimarum recitationum fama in totam urbem penetrat? nedum ut per tot provincias innotescat. quotus quisque, cum ex Hispania vel Asia, ne quid de Gallis nostris loquar, in urbem venit, Saleium Bassum requirit? atque adeo si quis requirit, ut semel vidit, transit et contentus est, ut si picturam aliquam vel statuam vidisset. neque hunc meum sermonem sic accipi volo, tanquam eos quibus natura sua oratorium ingenium denegavit deterream a carminibus, si modo in hac studiorum parte oblectare otium et nomen inserere possunt famae. ego vero omnem eloquentiam omnesque eius partes sacras et venerabiles puto; nec solum cothurnum vestrum aut heroici carminis sonum, sed lyricorum quoque iucunditatem et elegorum lascivias et iamborum amaritudinem et epigrammatum lusus et quamcunque aliam speciem eloquentia habeat, anteponendam ceteris aliarum artium studiis credo. sed tecum mihi Materne res est, quod cum natura tua in ipsam arcem eloquentiae ferat, errare mavis et summa adeptus in levioribus subsistis. ut si in Graecia natus esses, ubi ludicras quoque artes exercere honestum est, ac tibi Nicostrati robur ac vires dii dedissent, non paterer immanes illos et ad pugnam natos lacertos levitate iaculi aut iactu disci vanescere, sic nunc te ab auditoriis et theatris in forum et ad causas et ad vera praelia voco; cum praesertim

1. *omnes laboris sui fatentur atque p.* F.

3. *mediocris* F: vulgo *mediocres.* idem *fontis* dedit c. 13.

5. *nedum*] restitui, cum in scripto esset *medium*, in vulgatis *metrum.* Lips.

7. *loquar* F: vulgo *loquamur.*

8. *ut* Acidalius: codices *et.*

17. *et* ab Acidalio additum. idem

21. *adepturus.*

23. *Nicostrati*] de quo Quintilianus 2 8 (9): *at si fuerit, qui docebitur, ille, quem adolescentes senem vidimus, Nicostratus, omnibus in eo docendi partibus similiter utetur, efficietque illum, qualis hic fuit, luctando pugnandoque (quo utroque certamine iisdem diebus coronabatur) invictum.* quod ipsum suadet de Quintiliano libelli huius auctore. ac de Nicostrato palaestrita etiam Pausanias 5 21. Lips.

25. *ab auditoriis*] sc. ubi recitationes habitae, item ubi declamari solebat. auditoria etiam apud Plinium et Quintilianum foro et veris caussis opponuntur; quae loca collegit Perizonius de Praetorio p. 202. Ern.

ne ad illud quidem confugere possis quod plerisque patrocinatur, tanquam minus obnoxium sit offendere poetarum quam oratorum studium. effervescit enim vis pulcherrimae naturae tuae; nec pro amico aliquo, sed quod periculosius est, pro Catone offendis. nec excusatur offensa necessitudine officii aut fide advocationis aut fortuitae et subitae dictionis impetu: meditatus videris, aut elegisse personam notabilem et cum auctoritate dicturam. sentio quid responderi possit: hinc ingentis exciri assensus, haec in ipsis auditoriis praecipue laudari et mox omnium sermonibus ferri. tolle igitur quietis et securitatis excusationem, cum tibi sumas adversarium superiorem. nobis satis sit privatas et nostri saeculi controversias tueri, in quibus expressis si quando necesse sit pro periclitante amico potentiorum aures offendere, et probata sit fides et libertas excusata.

11 Quae cum dixisset Aper acrius, ut solebat, et intento ore, remissus et subridens Maternus, Parantem me, inquit, non minus diu accusare oratores quam Aper laudavit (fore enim arbitrabar ut a laudatione eorum digressus detractaret poetas atque carminum studium prosterneret) arte quadam mitigavit, concedendo iis qui causas agere non possent, ut versus facerent. ego autem sicut in causis agendis efficere aliquid et eniti fortasse possum, ita recitatione tragoediarum et ingredi famam auspicatus sum, cum quidem in Nerone

1. *illud* F: vulgo *id*. sic etiam c. 33.
2. *offendere*] Acidalius corrigit *offensae*, recte. Ern.
3. *effervescet enim ius* F. et
5. *offendes*.
7. *aut* addidit F.
8. *hinc ingentis ex his*] defectum odoror, et asteriscum poni velim ante verbum *hinc*. Lips. placet Acidalii *existere* pro *ex his*. sed quod sequitur, mirum est neminem notasse scribendum: *haec in ipsis auditoriis praecipue laudari*. Gron. V *hic* - *hic*. bene, ut opinor. nam in primo membro *hinc* et *ex his* eadem sunt. Ern. F *hic ingentis ex his assensus. haec* —. a Wolfio est *exciri*.
13. *in quibus expressis si quando necesse sit*] pro his verbis fortasse: *in quibus expressit si quando necessitas*. Lips.
17. *parant enim quid non* F: vulgo *paravi inquit me non*.
18. *laudavit* Acidalius, *laudaverat* F.
19. *detractaret* F: vulgo *detrectaret*.
20. *prosterneret: arte quadam*] non satis cohaerere orationem observavit Acidalius, addique vult *id* ante *arte*. verum ita initium periodi esse debebat *quod enim fore*. malim *sed*. Ern.
24. *ingredi* mihi glossam olet. *famam auspicari* est *ingredi famam*. Ern *et* e F additum.
cum quidem F: vulgo *tum quidem cum*.

improbatam et studiorum quoque sacra profanantem Vatinii potentiam fregi; et hodie si quid in nobis notitiae ac nominis est, magis arbitror carminum quam orationum gloria partum. ac iam me deiungere a forensi labore constitui, nec comitatus istos et egressus aut frequentiam salutationum concupisco, non magis quam aera et imagines, quae etiam me nolente in domum meam irruperunt. nam statum hucusque ac securitatem melius innocentia tueor quam eloquentia; nec vereor ne mihi unquam verba in senatu nisi pro alterius
12 discrimine facienda sint. nemora vero et luci et secretum ipsum, quod Aper increpabat, tantam mihi afferunt voluptatem, ut inter praecipuos carminum fructus numerem quod nec in strepitu nec sedente ante ostium litigatore nec inter sordes ac lacrimas reorum componuntur, sed secedit animus in loca pura atque innocentia, fruiturque sedibus sacris. haec eloquentiae primordia, haec penetralia; hoc primum habitu cultuque commoda mortalibus in illa casta et nullis contacta vitiis pectora influxit; sic oracula loquebantur. nam lucrosae huius et sanguinantis eloquentiae usus recens et ex malis moribus natus, atque ut tu dicebas Aper, in locum teli repertus. ceterum felix illud et, ut more nostro loquar, aureum saeculum, et oratorum et criminum inops, poetis et va-

1. *improbam et st. q. s. prof. vaticinii*] scribendum, *cum in Nerone improbatam et studiorum quoque sacra profanantem Vatinii potentiam fregi*, diximus Obs. 3 4. Gron. sermonem esse de homine manifestum est. itaque *Vatinii* recepi. sic et Broterius fecit. Ern. *Vatinii* habere videtur F.

2. *hodie*] Romanus [cum F] addit copulam, *et hodie*, recte. Lips. *numinis* F.

5. Schelius malebat *salutantium*. Ern. Cuiacius mox *ceras*.

7. *statum cuiusque*] malo *statum hucusque*. de se loquitur; et respondet illi parti Aprinae orationis, quae eloquentiam telum esse voluit ad pericula omnia propulsanda. Lips. recepi. Schultingius malit *quoque*. Ern. pro *ac* F *ad*.

13. *hostium* F, et

14. *lachrimas*.

15. *sedibus sacris* i. e. ubi Musae et Nymphae habitant. Ern.

16. *penetralia hoc* omittit F.

17. *commoda*] *commodata* vel *comta*. Lips. melius Muretus *commendata*, ut opinor, quod et Schelio placuit. Ern.

19 *sanguinantis*] fortasse *saginantis*, uti ad commodum lucrumve haec tantum referat. nam *sanguinare* probum quidem verbum, sed non aliud quam sanguinem emittere. *artus sanguinantes, vulnera sanguinantia*, in Quintiliani declam. 10 9 et 18 mihi lecta. quae significatio parum hic apta, si ad accusationes et sanguisugam illam eloquentiam respexit. Lips.
ex addidit F.

tibus abundabat, qui bene facta canerent, non qui male admissa defenderent. nec ullis aut gloria maior aut augustior honor, primum apud deos, quorum proferre responsa et interesse epulis ferebantur, deinde apud illos diis genitos sacrosque reges, inter quos neminem causidicorum, sed Orphea et Linum, ac si introspicere altius velis, ipsum Apollinem accepimus. vel si haec fabulosa nimis et composita videntur, illud certe mihi concedis Aper, non minorem honorem Homero quam Demostheni apud posteros, nec angustioribus terminis famam Euripidis aut Sophoclis quam Lysiae aut Hyperidis includi. plures hodie reperies qui Ciceronis gloriam quam qui Virgilii detractent; nec ullus Asinii aut Messalae liber tam illustris est quam Medea Ovidii aut Varii
13 Thyestes. ac ne fortunam quidem vatum et illud felix contubernium comparare timuerim cum inquieta et anxia oratorum vita. licet illos certamina et pericula sua ad consulatus evexerint, malo securum et quietum Virgilii secessum, in quo tamen neque apud divum Augustum gratia caruit neque apud populum Romanum notitia. testes Augusti epistolae, testis ipse populus, qui auditis in theatro Virgilii versibus surrexit universus et forte praesentem spectantemque Virgilium veneratus est sic quasi Augustum. ne nostris quidem temporibus Secundus Pomponius Afro Domitio vel dignitate vitae vel perpetuitate famae cesserit. nam Crispus iste et Marcellus, ad quorum exempla me vocas, quid habent in hac sua fortuna

1. *abundat*] Muretus et Acidalius bene corrigunt *abundabat*; quod ita evidens est ut dudum recipi debuerit. reperit post sic in V Broterius. Ern. est etiam in F.
amissa F.

2. *maior*] e vestigiis scripturae priscae restitui. nam F *more*. vulgati plane turbant. Lips.

6. *et* F: vulgo *ac*.

12. *quam qui*] addidi *qui* e FV cum Broterio, ut supra c. 8. Ern. mox F *Messallae*.

13. deest antiquo [F] illud *aut Varii*. Lips.

14. *felix contubernium*] aut vitium hic aut lacuna. cogitabam *illud secum contubernium*. ex Persio 4 52: *tecum habita*. explicat mox *securum et secretum secessum*. Cicero ad Curionem 2 7: *tecum loquere; te adhibe in consilium; te audi, tibi obtempera*. Gron.

16. *ad*] *et* F.

17. *quietum* V, *secretum* F, ut vulgo.

20. *Virgilii versibus* F: vulgo *versibus Virgilii*.

21. frigide *Virgilii* nomen hic repetitur, meliusque abfuerit. sed similia in Tacito vidimus. Ern.

24. *iste* accessit e F.

25. pro *in hac praesenti f.* V *in hac sua f.*; quod Broterius melius indicat. ego vero et recepi. nam

concupiscendum? quod timent, an quod timentur? quod, cum quotidie aliquid rogentur, ii quibus praestant indignantur? quod adligati cum adulatione nec imperantibus unquam satis servi videntur nec nobis satis liberi? quae haec summa eorum potentia est? tantum posse liberti solent. me vero dulces, ut Virgilius ait, Musae, remotum a sollicitudinibus et curis et necessitate quotidie aliquid contra animum faciendi, in illa sacra illosque fontis ferant; nec insanum ultra et lubricum forum famamque pallentem trepidus experiar. non me fremitus salutantium nec anhelans libertus excitet; nec incertus futuri testamentum pro pignore scribam; nec plus habeam quam quod possim, cui velim, relinquere, quandocunque fatalis et meus dies veniet. statuarque tumulo non maestus et atrox, sed hilaris et coronatus; et pro memoria mei nec consulat quisquam nec roget.

14 Vixdum finierat Maternus, concitatus et velut instinctus,

praesenti est nil aliud quam *hac.* porro Broterius delevit primum *an* [post *concup.*], quod a FV abest. forte rectius alterum deleatur. Ern.

2. *aliqui* F.

quibus praestant] inepte et falso. negationem addo, *quibus non praestant.* etsi abesse alterum membrum sentio periodo plenae Lips. fallitur Lipsius. significat enim quod Florus de Caesare 4 2 92: *clementiam principis vicit invidia, gravisque erat liberis ipsa beneficiorum potentia.* Cicero pro Sulla 26: *quam multi sunt summi homines et ornatissimi et nostri et equestris ordinis, quorum pro salute se hic Sullae obligavit! quos ego nominarem: neque enim ipsi nolunt et huic animo gratissimo adsunt: sed quia maius est beneficium quam posse debet civis civi dare, ideo a vobis peto ut, quod potuit, tempori tribuatis, quod fecit, ipsi.* Cato apud Plutarchum: *οὐ βούλομαι τῷ τυράννῳ χάριν ἔχειν ὑπὲρ ὧν παρανομῇ. παρανομῇ δὲ σώζων, ὡς κύριος, ὧν αὐτῷ δεσπόζων οὐδὲν προσῆκεν.* Gron.

7. *cotidie* F, ut fere solet.

9. *pallantem* F.

11. *testamentum pro pignore scribam* i. e. securitatis caussa, sc. heredes adscribendo meis eos, quorum potentia mihi pignori sit, fore ut ratum sit, meique partem saltem bonorum meorum ferant. Ern.

12. *quandocunque*] *quandoque enim* F.

13. addidisse *meus dies* videtur, ut mortem naturalem sibi eventuram ominaretur. dein legitima ratio scribendi postulabat *venerit.* Ern. F *veniat.*

15. *consulat* vates, *roget* principem. quid ita? quia crebrum ut memoria damnaretur defunctorum, i. e. tituli, imagines, honores. Lips. malim *consulat* i. e. referat ad senatum, quem his rebus interponebant ipsi principes. § 4. Inst. de ind. *cuius poena animae amissionem sustinet, et memoria rei etiam post mortem damnatur.* lapis: *M. Annaeo Lucano Cordubensi beneficio Neronis fama servata.* Artemidorus Oneirocrit. 1 5: *ὡς μηδὲ ἀποθανὼν ἔχειν ὄνομα. τούτους γὰρ μόνους ἐν νεκρῶν δείπνοις οὐ καλοῦσιν οἱ προσήκοντες.* Gron.

cum Vipstanus Messala cubiculum eius ingressus est, suspicatusque ex ipsa intentione singulorum altiorem inter eos esse sermonem, Num parum tempestivus, inquit, interveni secretum consilium et causae alicuius meditationem tractantibus? Minime, minime, inquit Secundus; atque adeo vellem maturius intervenisses. delectasset enim te et Apri nostri accuratissimus sermo, cum Maternum ut omne ingenium ac studium suum ad causas agendas converteret exhortatus est, et Materni pro carminibus suis laeta, utque poetas defendi decebat, audentior et poetarum quam oratorum similior oratio. Me vero, inquit, et sermo ipse infinita voluptate affecisset, atque id ipsum delectat, quod vos, viri optimi et temporum nostrorum oratores, non forensibus tantum negotiis et declamatorio studio ingenia vestra exercetis, sed eiusmodi etiam disputationes assumitis, quae et ingenium alunt et eruditionis ac litterarum iucundissimum oblectamentum cum vobis, qui illa disputatis, afferunt, tum etiam iis ad quorum aures pervenerint. itaque Hercule non minus probari video in te, Secunde, quod Iulii Asiatici vitam componendo spem hominibus fecisti plurium eiusmodi librorum, quam in Apro, quod nondum a scholasticis controversiis recessit et otium suum mavult novorum rhetorum more quam veterum oratorum consumere.

15 Tum Aper, Non desinis, Messala, vetera tantum et antiqua mirari, nostrorum autem temporum studia irridere atque contemnere? nam hunc tuum sermonem saepe excepi, cum oblitus et tuae et fratris tui eloquentiae, neminem hoc

1. *Vipsanius*] legebatur antea *Urbanus*. at vetus *Vibanius*. e quo pronum reddere viro celebri gentile nomen. Lips. immo *Vipstanus*, ut aliis locis. post *eius* videtur additum a manu glossatoris. Ern. F *stinctus tum urbanius*.

10. scribo *poetarumque*. Gron. recte indicavit excidisse copulam. addidi *et* ex edd veteribus, quod et in V reperit Broterius. Ern.

15. *assumitis* FV: vulgo *adiungitis*.

[illegible] n] cum Rodolpho [et F] *eruditionis*. Lips. recepit Pichena. *eruditionem* est a Rhenano: ante quem erat *eruditiones*. Ern.

16. *cum* omittit F. qui mox non *illa* sed *iam*.

20. *plurimum* F.

27. *fratris tui*] quis hic Messalae frater? puto Regulum intellegi, illum qui cum Plinio vixit et floruit, lingua magis quam vita laudatus. suspicor ex Tacito H. 4 42: *magnam eo die pietatis eloquentiaeque famam Vipsanius Messala ade-*

tempore oratorem esse contenderes; atque id eo, credo, audacius, quod malignitatis opinionem non verebaris, cum eam gloriam quam tibi alii concedunt ipse tibi denegares.

Neque illius, inquit, sermonis mei paenitentiam ago, neque aut Secundum aut Maternum aut te ipsum Aper, quanquam interdum in contrarium disputes, aliter sentire credo. ac velim impetratum ab aliquo vestrum ut causas huius infinitae differentiae scrutetur ac reddat, quas mecum ipse plerumque conquiro. et quod quibusdam solatio est, mihi auget quaestionem, quia video etiam Graiis accidisse ut longius absit Aeschine et Demosthene Sacerdos iste Nicetes, et si quis alius Ephesum vel Mytilenas contentis scholasticorum clamoribus quatit, quam Afer aut Africanus aut vos ipsi a Cicerone aut Asinio recessistis.

16 Magnam, inquit Secundus, et dignam tractatu quaestionem movisti. sed quis eam iustius explicabit quam tu, ad cuius summam eruditionem et praestantissimum ingenium cura quoque et meditatio accessit?

Et Messala, Aperiam, inquit, cogitationes meas, si illud a vobis ante impetravero, ut vos quoque sermonem hunc nostrum adiuvetis.

ptus est, nondum senatoria aetate, ausus pro fratre Aquilio Regulo deprecari. Lips.

1. *oratorem esse contenderes. antiquis*] expressi scripturam veterem, quae tamen ipsa fortassis mutila, et scribendum *contenderes parem antiquis. eo credo audacius.* aut si inseri vocem displicet: *contenderes. atque id eo credo audacius.* Lips. hoc verum puto; nec quicquam deesse. mox pro *in iis* Acidalius legebat *iudicis.* Ern. *malignitatis* Rhenanus.

9. *solatio est*] Acidalius corrigebat *solutio;* recepit Broterius Ern.

10. *Graiis — absit*] *gratis — abiisset* F.

11. *sacerdos iste enitet*] vere et εὐστόχως emendavi *Sacerdos iste Nicetes.* Nicetes Sacerdos declamator nobilis eo aevo. Plinius ep. 6 6 audisse eum fatetur. *erat non studiosorum tantum verum etiam studiorum amantissimus, ac prope quotidie ad audiendos, quos tunc ego frequentabam, Quinctilianum et Sacerdotem Nicetem ventitabat.* exstat Philostrati Lemnii de hoc Nicete in Vitis Sophistarum 1 19 elogium, de quo Pithoeus nos monuit, ipse monitus a Niveleto. nominat et Seneca pater Cont. 9 2: *nec Iulio nec alii contigisse suo* (scribam *nec Vibio nec alii contigisse scio*) *quam apud Graecos Nicetae, apud Romanos Latroni, ut a discipulis non audiri desiderarent.* et eodem libro Cont. ult. *Nicetes egregie dixit in eodem loco.* Lips.

12. *contentis*] *continuis* legit Freinshemius. Lipsii ed et seqq [cum F] *contentus.* Ern.

16. *movistis* F.

explicabit FV: vulgo *explicaverit*

19. *si* deest F.

Pro duobus, inquit Maternus, promitto. nam et ego et Secundus exsequemur eas partes, quas intellexerimus te non tam omisisse quam nobis reliquisse. Aprum enim solere dissentire et tu paulo ante dixisti, et ipse satis manifestus est iamdudum in contrarium accingi, nec aequo animo perferre hanc nostram pro antiquorum laude concordiam.

Non enim, inquit Aper, inauditum et indefensum saeculum nostrum patiar hac vestra conspiratione damnari. sed hoc primum interrogabo, quos vocetis antiquos, quam oratorum aetatem significatione ista determinetis. ego enim cum audio antiquos, quosdam veteres et olim natos intelligo; ac mihi versantur ante oculos Ulysses et Nestor, quorum aetas mille fere et trecentis annis saeculum nostrum antecedit: vos autem Demosthenem et Hyperidem profertis, quos satis constat Philippi et Alexandri temporibus floruisse, ita tamen ut utrique superstites essent. ex quo apparet non multo plures quam quadringentos annos interesse inter nostram et Demosthenis aetatem. quod spatium temporis si ad infirmitatem corporum nostrorum referas, fortasse longum videatur; ad naturam saeculorum ac respectum immensi huius aevi perquam breve et in proximo est. nam si, ut Cicero in Hortensio scribit, is est magnus et verus annus quo eadem positio caeli siderumque, quae cum maxime est, rursum exsistet, isque annus horum quos nos vocamus annorum duodecim milia

2. *eas* addidit F.

10. *significatione*] Romana editio *signatione*. Lips. restituit Pichena *signatione*, quod omnes veteres edd meae habent ante Lipsium. non bene restituit Broterius *significatione* e FV. nam in verbo *antiqui* non est significatio, sed designatio temporis. mox [F *menestor*,] FV ccc *annis*. Ern. non cc.

13. *antecedit*] *caedit* F.

17. *quam trecentos*] omnino legendum *quam* cccc *annos*. anno imperii Vespasiani sexto habitus hic sermo, h. e. anno u. c. 828. is incidit in annum quartum Olympiadis 213. at mortuus Demosthenes primo Olympiadis 114. numerus rotundus a morte Demosthenis quadringenti anni, ab aevo quo floruit, *non multo plures*, ut ait Mercerus. in margine addidi cccc, verius. Lips. recepit hanc correctionem Pichena. Ern. *tercentos* F.

19. *videtur* F, omisso, quod sequi solet, *si*.

21. *si sicut*] sic Puteolanus correxit lectionem ed pr *sicut*. Broterius in V reperit *si ut*, quod recepi. Ern. idem est in F.

22. *est* deest F.

24. edd ante Rhenanum pro *quos* habent *nos*. forte melius erat *quos nos*. Ern.

xii md ccc liv] variat hic numerus in exemplaribus Servii in illud Aen. 1 273 *triginta magnos*, et 3 284 *interea magnum*. itemque apud

nongentos quinquaginta quattuor complectitur, incipit Demosthenes vester, quem vos veterem et antiquum fingitis, non solum eodem anno quo nos, sed ferme eodem mense exsti-
17 tisse. sed transeo ad Latinos oratores, in quibus non Menenium, ut puto, Agrippam, qui potest videri antiquus, nostrorum temporum disertis anteponere soletis, sed Ciceronem et Caesarem et Coelium et Calvum et Brutum et Asinium et Messalam. quos quidem cur antiquis temporibus potius ascribatis quam nostris, non video. nam ut de Cicerone ipso loquar, Hirtio nempe et Pansa consulibus, ut Tiro libertus eius scripsit, septimo idus Decembris occisus est, quo anno divus Augustus in locum Pansae et Hirtii se et Quintum Pedium consules suffecit. statue sex et quinquaginta annos, quibus mox divus Augustus rem publicam rexit; adiice Tiberii tres et viginti, et prope quadriennium Gai, ac bis quaternos denos Claudii et Neronis annos, atque ipsum Galbae et Othonis et Vitellii longum et unum annum, ac sextam iam felicis huius principatus stationem, qua Vespasianus rem publicam fovet: centum et viginti anni ab interitu Ciceronis in hunc diem colliguntur, unius hominis aetas. nam ipse ego in Britannia vidi senem, qui se fatebatur ei pugnae interfuisse qua Caesarem inferentem arma Britanniae arcere lit-

Censorinum c. 18 de die natali ad Q. Cerellium, Macrobium comment. in Somn. Scipionis 2 11, et Iulium Firmicum 1. 1 Mathes., ut bene Pithoeus monet. verus numerus est XII MDCCCCLIV, explanate scriptus in fragm. Hortensii Ciceroni, quem et recepimus. Ern.

1. *incipit — exstitisse*] vix credam hoc recte dictum esse: sed videtur in *incipit* vitii quid latere. Ern.

3. *eodem mense*] immo ex analogia, inquit Pithoeus, *eodem die*. ego non mutem. Lips. reposui *eodem anno q. n.* ex edd veteribus, quibus consentiunt FV. excidit temere in editione aliqua *eodem*, nec animadversum est a sequentibus editoribus. Ern.

ferme eodem mense] *fere e. m.* vulgo, *fama eodem modo* F.

4. *Menenium*] *me nimium* F. mox *antiquos*.

7. *Coelium*] *alium* F.

8. *quidem cur*] *quid* F. et paulo post *ascribitis*.

9. *ipse* F.

11. in F tantum erat *septimo idus*, spatio tamen alteri voci relicto, quam non temere ex historia addidi. Lips. *D.* quoque ante *Augustus* deest F.

13. *sex*] *novem* F.

17. *unum* pro glossa τοῦ *ipsum* habet Acidalius. Ern. *longum et* addidit F.

21. *fatebatur* F: ceteri *fateretur*.

ei pugnae] *ei pugnae* Muretus. quod et Pithoeo placuit; idque propter evidentiam rei recepi. sic et Broterius. mox aut *aggressae sunt* legam aut *Britanni*. Ern.

toribus et pellere adgressi sunt. ita si eum, qui armatus Gaio Caesari restitit, vel captivitas vel voluntas vel fatum aliquod in urbem pertraxisset, idem Caesarem ipsum et Ciceronem audire potuit et nostris quoque actionibus interesse. proximo quidem congiario ipsi vidistis plerosque senes, qui se a divo quoque Augusto semel atque iterum accepisse congiarium narrabant. ex quo colligi potest et Corvinum ab illis et Asinium audiri potuisse: nam Corvinus in medium usque Augusti principatum, Asinius pene ad extremum duravit. ne dividatis saeculum, et antiquos ac veteres vocitetis oratores quos eorundem hominum aures agnoscere ac velut coniungere et
18 copulare potuerunt. haec ideo praedixi, ut si qua ex horum oratorum fama gloriaque laus temporibus acquiritur, eandem docerem in medio sitam et propiorem nobis quam Servio Galbae, Gaio Carboni, quosque alios merito antiquos vocaverimus. sunt enim horridi et impoliti et rudes et informes, et quos utinam ne in illa parte imitatus esset Calvus vester aut Coelius aut ipse Cicero. agere enim fortius iam et audentius volo, si illud ante praedixero, mutari cum temporibus formas quoque et genera dicendi. sic Catoni seni comparatus Gaius Gracchus plenior et uberior; sic Graccho politior et ornatior Crassus; sic utroque distinctior et urbanior et altior Cicero, Cicerone mitior Corvinus et dulcior et in verbis magis elaboratus. nec quaero quis disertissimus: hoc interim probasse contentus sum, non esse unum eloquentiae vultum, sed in illis quoque quos vocatis antiquos plures species deprehendi; nec statim deterius esse quod diversum est; vitio autem malignitatis humanae vetera semper in laude,

3. *idem*] *et quidem* F.

9. *nec dividatis seculum* i. e. nec hoc vobis concedi potest ut dividatis seculum. nec opus videtur correctione Acidalii: *ne div.* Ern. *ne* F.

10. *vocitetis* F: ceteri *vocetis.*

15. *merito antiquos* FV: vulgo *antiquos merito.*

vocaremus] Broterius praefert *vocaverimus* in FV. sed *docerem* requirit *vocaremus.* Ern.

17. *et quos utinam*] et tales ut optandum sit ut ab eorum imitatione se abstinuissent Calvus, Coelius etc. pro *non* FV *nulla parte* [, *ne in illa parte* Muretus]. mox (20) iidem *formas quoque,* bene. [deerat *quoque.*] Ern.

20. *sicut*] V *sic.* quod verum est. est particula usitata in exemplis afferendis; nec comparatio hic apta satis. Ern.

26. *in* deest F.

praesentia in fastidio esse. num dubitamus inventos qui prae Catone Appium Caecum magis mirarentur? satis constat ne Ciceroni quidem obtrectatores defuisse, quibus inflatus et tumens nec satis pressus, sed supra modum exsultans et superfluens et parum Atticus videretur. legistis utique et Calvi et Bruti ad Ciceronem missas epistolas, ex quibus facile est deprehendere Calvum quidem Ciceroni visum exsanguem et attritum, Brutum autem otiosum atque diiunctum; rursusque Ciceronem a Calvo quidem male audisse tanquam solutum et enervem, a Bruto autem, ut ipsius verbis utar, tanquam fractum atque elumbem. si me interrogas, omnes mihi videntur verum dixisse. sed mox ad singulos veniam: nunc mihi cum
19 universis negotium est. nam quatenus antiquorum admiratores hunc velut terminum antiquitatis constituere solent, quem usque ad Cassium Severum faciunt, quem primum affirmant flexisse ab illa vetere atque directa dicendi via, non infirmitate ingenii nec inscitia litterarum transtulisse se ad id di-

1. *pro Catone*] Groslotius malebat *prae Catone*, alii *magis* deleri volunt; alius *pro* delendum decernet. Ern.

2. *nec Ciceroni quidem*] scribe *ne Ciceroni quidem*. Gron. *sed* ante *supra* (4) addidi e FV, quod et coniectura intelligi poterat. Ern.

5. *parum antiquus*] legam *parum Atticus*. quod Ciceroni obiectum etiam vivo; et (cur negemus?) in quibusdam eius scriptis vere. Lips. Pichena recepit, recte. Ern.

Calvi et Bruti ad Ciceronem] ex iisdem Fabius hausit 12 1: *neque ipse Ciceroni Demosthenes videatur satis esse perfectus, nec Cicero Bruto Calvoque, qui certe compositionem ipsius etiam apud ipsum reprehendunt*. adde sequentia. Lips. scripsi autem in principio [pro *legisti*] *legistis*, ut est in V. nam et supra c. 17 est *vidistis*, idem post Calvus *vester*. Ern.

7. *Calvum quidem*] patet idem, de Calvo, ex epistola Ciceronis ad fam. 15 21. Ern.

8. *otiosum*] fortasse *odiosum* i. e. adfectatione quadam et asperitate dictionis molestum. nam ex reliquiis epistolae unius aut alterius nihil minus quam otiosus Brutus, acer ubique et intentus. *disiunctum* autem capio, quo sensu Senecam dixere (apud Suet. Cal. 53) arenam sine calce. nec muto. Lips. pro *otiosum* Schelius malebat *concisum*. id verbum lenius est quam pro reprehensione. Ern. *diiunctum rursusque* F: ceteri *disiunctum rursumque*. idem *audisse*, ubi erat *audivisse*.

11. *interrogas* F: vulgo *interroges*.

12. *nec*] in margine scripsi *nunc*. Lips. recepit Pichena, bene et orationis consecutione postulante. Ern.

15. *Cassium Severum*] probum censeo. vetus tamen *Cassium quem reum faciunt*. Lips. Broterius e vestigiis V et edd pr textum sic refingit: *solent usque ad Cassium Severum, quem reum faciunt, quemque pr.* etc. mihi non placet. *constituere terminum ad aliquem* non dicitur latine. an verum est *faciant? hunc — quem* est pro *ita ut eum*, quod *faciant* desiderat. Ern.

16. *dicendi via directa*] Muretus transponit: *directa dicendi via*. sic V. Ern.

cendi genus contendo, sed iudicio et intellectu. vidit namque, ut paulo ante dicebam, cum condicione temporum ac diversitate aurium formam quoque ac speciem orationis esse mutandam. facile perferebat prior ille populus, ut imperitus et rudis, impeditissimarum orationum spatia; atque id ipsum laudi dabatur, si dicendo quis diem eximeret. iam vero longa principiorum praeparatio et narrationis alte repetita series et multarum divisionum ostentatio et mille argumentorum gradus, et quicquid aliud aridissimis Hermagorae et Apollodori libris praecipitur, in honore erat; et si quis odoratus philosophiam videretur atque ex ea locum aliquem orationi suae insereret, in caelum laudibus ferebatur. nec mirum: erant enim haec nova et incognita, et ipsorum quoque oratorum paucissimi praecepta rhetorum aut philosophorum placita cognoverant. at Hercule pervulgatis iam omnibus, cum vix in cortina quisquam assistat quin elementis studiorum, etsi non instructus, at certe imbutus sit, novis et exquisitis eloquentiae itineribus opus est, per quae orator fastidium aurium

1. *intellectu*] fortassis *delectu*. Cicero pro Clu. 46: *quod idem facere censores in delectu dignitatis et iudicio civium*. pro Plancio 4: *populus non delectu aliquo aut sapientia iudicat*. noster infra c. 22: *nec ulla re magis eiusdem aetatis oratores praecurrit quam iudicio. primus enim excoluit orationem et verbis delectum adhibuit*. GRON. an haec aetas potius verbum *intelligere* pro deligere et diligere dixit? Plin. ep. 8 23: *quem legatum tribunus ita intellexit et cepit*. ubi et ego aliquando tentavi *dilexit*. immo ipse auctor libelli iterum sic dixit c. 31. ERN.

5. *imperitissimarum*] Muretus *impeditissimarum*. ERN.

6. *iam* F: vulgo *ita*.

8. *gradus*] Romana editio *genera*. LIPS.

9. Hermagoras is qui sub Augusto vixit intelligendus; non alter, cuius apud Ciceronem mentio in Brut. 76 et alibi. v. Clav. Cic. Apollodorus Pergamenus Augusti praeceptor fuit. [*et* deest F.] mox *quod si quis* V. *atque* abesset melius. ERN. aberat enim, quod F nunc dedit, *videtur* sive *videretur*.

14. *paucissimi*] ante Rhenanum erat *paucissima*. ERN.

16. *cortina*] alii *corona* legunt. si illud rectum, non aliud ceperim quam subselliorum iuxta tribunal locum, in quo non advocati solum, sed scribae praecones atque id genus operae forenses consistebant. Severus in Aetna v. 295 pro theatri incurva parte dixisse videtur: *magni cortina theatri*. vide etiam an non *assistere* hic proprie de asseclis aut fautoribus, qui oratori se adiungebant. ita statim: *vulgus quoque assistentium et affluens et vagus auditor*. distinguit ab auditore fortuito et incerto. LIPS.

17. *imbutus sit*] sententia Pichenae negationem requirere videtur, *imbutus non sit*. lenius fuerit legere ab initio *quin*. ERN.

effugiat, utique apud eos iudices qui vi et potestate, non iure et legibus cognoscunt, et nec accipiunt tempora, sed constituunt, nec exspectandum habent oratorem dum illi libeat de ipso negotio dicere, sed saepe ultro admonent atque alio transgredientem revocant et festinare se testantur. quis nunc feret oratorem de infirmitate valetudinis suae praefantem? qualia sunt fere principia Corvini. quis quinque in Verrem libros exspectabit? quis de exceptione et formula perpetietur illa immensa volumina quae pro Marco Tullio aut Aulo Caecina legimus? praecurrit hoc tempore iudex dicentem, et nisi aut cursu argumentorum aut colore sententiarum aut nitore et cultu descriptionum invitatus et corruptus est, aversatur dicentem. vulgus quoque assistentium et affluens et vagus auditor assuevit iam exigere laetitiam et pulchritudinem orationis; nec magis perfert in iudiciis tristem et impexam antiquitatem quam si quis in scena Roscii aut Turpionis Ambivii exprimere gestus velit. iam vero iuvenes et in ipsa studiorum incude positi, qui profectus sui causa oratores sectantur, non solum audire sed etiam referre domum aliquid illustre et dignum memoria volunt; traduntque in vicem ac saepe in colonias ac provincias suas scribunt, sive sensus aliquis arguta et brevi sententia effulsit, sive locus

1. *et* F: vulgo *aut*.
2. *nec* deest F.
8. *exspectaverit*] sic Puteolanus correxit lectionem ed pr *exspectavit*. FV *exspectabit*. sic mox *perpetietur*; idque recepit Broterius. sed auctor videtur variasse consulto orationem: *ferat*, *exspectaverit*, *perpetietur*. nam *exspectaverit* idem est quod *exspectet*. Ern. *feret* F. idem mox *qui* pro *quis de*.
13. *adversatur* F.
15. *perfert*] sic edidit Rhenanus. ante erat *praefert*. Ern.
16. *scenam* F.
Turpionis Ambivii] male disiungunt libri: *Turpionis aut Ambivii*. eundem enim hominem fuisse Terentianae epigraphae et Cicero de senectute 14 docent. Symmachus nominat ep. 1 25 et 10 2: *non idem honor in pronunciandis fabulis PPollioni quam Bavio fuit, neque par Aesopo Etrusco fama processit*. quae verba simul ut legi, emendata a me, *qui Ambivio fuit, neque par Aesopo et Ruscio* (sive *Roscio*) *fama*. fortasse et *Pellioni* hic scribendum, ut sit ille Pellio Plautinus Bacch. 2 2 37. Lips.
17. *et in ipsa stud. incude positi*] imitatus est Sidonius Apoll. ep. 4 1, ubi *philosophica incude formatus*. ceterum *et* commode absit. Ern.
19. *adire* F, et
20. *voluit*.
22. *in suis*] *sensus* corrigunt Muretus Acidalius et Freinshemius. *sensus* est res quae dicitur, *sententia* oratoria expolitio et acuta enunciatio. similiter alibi distinguuntur et infra c. 23 et 32. Ern.

exquisito et poetico cultu enituit. exigitur enim iam ab oratore etiam poeticus decor, non Attii aut Pacuvii veterno inquinatus, sed ex Horatii et Virgilii et Lucani sacrario prolatus. horum igitur auribus et iudiciis obtemperans nostrorum oratorum aetas pulchrior et ornatior exstitit. neque ideo minus efficaces sunt orationes nostrae, quia ad aures iudicantium cum voluptate perveniunt. quid enim, si infirmiora horum temporum templa credas, quia non rudi caemento et informibus tegulis exstruuntur, sed marmore nitent et auro radiantur?
21 equidem fateor vobis simpliciter me in quibusdam antiquorum vix risum, in quibusdam autem vix somnum tenere. nec unum de populo Canutium aut Arrium Furniumve

7. *quid enim, si infirmiora*] vitii aliquid his verbis inesse puto. Ern.

10. *fateor* F: vulgo *fatebor*.

11. *somnum tenere* pro cavere somnum, id Latinis sic non dicitur; sed in hac coniunctione cum *risum* ferri potest, magisque refertur ad *risum* quam ad somnum. Ern.

12. *nec de populo Canuti*] liber vetus: *nec unum de populo Ganuti aut Atti* [*attii*] *de Furnio et Coranio alios in eodem valetudinario.* fortasse: *nec unius de populo Arii de Furnio a. Toranio quique alii in.* alias mihi nulla mens aut manus, qua medear huic plagae. Lips. desperatum locum sic iuvare posse videbamur. *equidem fatebor vobis simpliciter, me in quibusdam antiquorum vix risum, in quibusdam vix somnum, tenere. nec unum de populo Canutium aut Arrium Furniumve nominabo, quosque alios in eodem valetudinario haec ossa et haec macies probant.* novam periodon facio, *nec unum.* est enim, ut Petronii c. 70 (100): *nec se tragoedias veteres curare, aut nomina seculis nota; sed rem sua memoria factam expositurum esse, si vellemus audire.* sic enim resectis alienis legendum. *unum de populo*, aliquem ex minutis oratoribus, media de plebe oratorum; qui apud vulgus valuerunt, et aliqua monimenta ingenii reliquerunt, non tamen magnis sunt inserti nominibus. Canutium *Publium* vocat Cicero in Bruto 56 et pro Cluentio 18: *accusabat PCanutius, homo in primis ingeniosus et in dicendo exercitatus.* at *Titum* Philippica 3 9: *TCanutius, a quo erat honestissimis contentionibus et saepe et iure vexatus.* *Caium* Suetonius de clar rhet. c. 6. *Arrium* discimus ex Bruto Ciceronis 69. *quod idem faciebat QArrius, qui fuit MCrassi quasi secundarum. is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori multorumque vel honori vel periculo servire. his enim rebus, infimo loco natus, et honores et pecuniam et gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, numerum pervenerat.* *CFurnium* putamus esse, cuius ad Ciceronem meminit Caesar lib. 9 post ep. 6 ad Atticum; et cui scribit ipse Cicero ad fam. ep. 10 25 et 26. ubi patronum nobilem et sic disertorum numero fuisse haec verba produnt: *o mi Furni, quam tu caussam tuam non nosti, qui alienas tam facile discas!* ipso *nominabo* gaudet, ut mox: *neminem nominabo, genus hominum signasse contentus.* item *si testes desiderantur, quos potiores nominabo.* postremo, *quosque alios.* recte sic etiam Acidalius constituit. non de audientibus aut populo auditorum alicuius, sed de dicentibus et solitis audiri auctorem agere liquet ex opposito:

nominabo, quosque alios in eodem valetudinario haec ossa et haec macies probant. ipse mihi Calvus, cum unum et viginti, ut puto, libros reliquerit, vix in una et altera oratiuncula satisfacit. nec dissentire ceteros ab hoc meo iudicio video: quotus enim quisque Calvi in Asitium aut in Drusum legit? at Hercule in hominum studiosorum manibus versantur accusationes quae in Vatinium inscribuntur, ac praecipue secunda ex his oratio. est enim verbis ornata et sententiis, auribus iudicum accommodata, ut scias ipsum quoque Calvum intellexisse quid melius esset, nec voluntatem ei, quo sublimius et cultius diceret, sed ingenium ac vires defuisse. quid ex Coelianis orationibus? nempe eae placent, si non universae, at partes earum, in quibus nitorem et altitudinem horum temporum agnoscimus. sordes autem illae verborum et hians compositio et inconditi sensus redolent antiquitatem; nec quemquam adeo antiquarium puto ut Coelium ex ea parte laudet qua antiquus est. concedamus sane Gaio Caesari ut propter magnitudinem cogitationum et occupationes rerum minus in eloquentia effecerit quam divinum eius ingenium postulabat; tam Hercule quam Brutum philosophiae suae relinquamus: nam in orationibus minorem esse fama sua etiam admiratores eius fatentur. nec fere quisquam aut Caesaris pro Decio Samnite aut Bruti pro Deiotaro rege ceterosque eiusdem lentitudinis ac teporis libros legit, nisi qui et carmina

ipse mihi Calvus. Gron. frustra hic sine libris melioribus coniecturae exercentur. mox V *satisfacit*, quod recepit Broterius. Ern.

3. *et* F: vulgo *aut*.

5. *Asitium*] anne *Asinium?* Lips. alii aliter. Ern. mox Acidalius *omnium*, non *hominum*.

7. *conscribuntur*] in margine scripsi *inscribuntur*. Lips. recepit Pichena. Ern. *scribuntur* F.

12. *sive in universa parte factum*] mendosa ista. liber scriptus *sive* [immo *sive in*] *universa parte serum*. valde placet lectio, quam Franciscus Modius mihi annotavit, *hae placent, si non universae, per partes attamen*. Lips. magis placet Acidalii coniectura.

18. *rerum — quam*] F *rerum in aeloquentiam effecerit quae*. quasi fuerit *in eloquentia non eff.*

22. *nisi forte quisquam*] Acidalius laborat in eo quod sequitur (24) et scribit *nisique et carmina*. sed vitium hic erat. edidit enim auctor *nec fere* (vel *ferme*) *quisquam*. Gron.

24. *teporis*] vera nostra coniectura, cum esset *temporis*. nisi placeat magis *tenoris*. de tepore adfirmat, quod pari metaphora de Cicerone mox scribit, *tarde commovetur, raro incalescit*. agnosco idem vitii in Plinii loco ep. 5 6: *coelum est hieme frigidum et gelidum; myrtos, oleas, quaeque alia aestivo tempore laetantur, aspernatur ac*

eorundem miratur. fecerunt enim et carmina et in bibliothecas rettulerunt, non melius quam Cicero, at felicius, quia illos fecisse pauciores sciunt. Asinius quoque, quanquam propioribus temporibus natus sit, videtur mihi inter Menenios et Appios studuisse. Pacuvium certe et Attium non solum tragoediis sed etiam orationibus suis expressit: adeo durus et siccus est. oratic autem, sicut corpus hominis, ea demum pulchra est, in qua non eminent venae nec ossa numerantur, sed temperatus ac bonus sanguis implet membra et exsurgit toris ipsosque nervos rubore tegit et decore commendat. nolo Corvinum insequi, quia non per ipsum stetit quo minus laetitiam nitoremque nostrorum temporum exprimeret. viderimus,
22 inquam, iudicio eius vis aut animi aut ingenii suffecit. ad
Ciceronem venio, cui eadem pugna cum aequalibus suis fuit quae mihi vobiscum est. illi enim antiquos mirabantur, ipse suorum temporum eloquentiam anteponebat; nec ulla re magis eiusdem aetatis oratores praecurrit quam iudicio. primus enim excoluit orationem, primus et verbis delectum adhibuit et compositioni artem; locos quoque laetiores attentavit et quasdam sententias invenit, utique in iis orationibus quas se-

respuit. scribo *aestivo tepore.* Lips. sic placebat et Pithoeo. Schelius mallet *torporis.* Ern.

9. *et exsurgit toris*] possis malle *et exauget toris, ipsos quoque nervos rubore tingit et decore commendat.* omnia enim de sanguine dicuntur. sed tamen et belle *exsurgit.* ipse enim sanguis, quantum satis ac salubre est, se accumulans exsurgit toris factis. Rigaltius ad Minucium 3. *venarum toros*, inquit, medici dixere, et *iubarum toros* poetae. prius ei concedo. Celsus 7 18: *praeterquam quod et tumoris aliquid est pro venarum magnitudine et modo, et id prementi magis renititur, ac per ipsos venarum toros inaequale est.* at qui *iubarum toros* dixerit, praeter ipsum, neminem novi. decepit enm, opinor, Virgilii 12 6: *movet arma leo, gaudetque comantes excutiens cervice toros.* sed ibi *tori* cervicis sunt, non iubarum: habent autem *tori* iubas, non iubae toros. Gron. similiter *pectus exuberat toris* apud poetam. ac nescio an legendum sit *pectus exs. t.* nam sanguis certe non exsurgit toris, sed pectus, et id in oratione, aut oratio ipsa. mox *ipsosque nervos* melius V. [pro *ipsos quoque n.*] Ern.

10. *rubor tegit et decor commendat*] ante Pichenam erat *rubore* et *decore* in Lipsianis. veteres edd *rubor* et *decor.* Ern. *rubore* F.

12. lego *viderimus, inquam, an iudicio eius vis animi aut ingenii suffecerit.* Lips. mihi vitium in *viderimus* latere videtur. Ern. Freinshemius *stetisse — videmus, in quantum.* F deest *vis.*

19. *laetiores*] edd ante Rhenanum *latiores.* ipse edidit, nescio an dedita opera, *altiores. laetiores* e correctione Mureti edidit iam Lipsius. idque verum est. laetiores loci sunt qui capiunt ornatum verborum et sententiarum. V *locos quoque*, non male. Ern. erat *locosque.*

nior iam et iuxta finem vitae composuit, id est postquam magis profecerat, usuque et experimentis didicerat quod optimum dicendi genus esset. nam priores eius orationes non carent vitiis antiquitatis. lentus est in principiis, longus in narrationibus, otiosus circa excessus; tarde commovetur, raro incalescit; pauci sensus apte et cum quodam lumine terminantur. nihil excerpere, nihil referre possis; et velut in rudi aedificio, firmus sane paries et duraturus, sed non satis expolitus et splendens. ego autem oratorem, sicut locupletem ac lautum patrem familiae, non eo tantum volo tecto tegi quod imbrem ac ventum arceat, sed etiam quod visum et oculos delectet; non ea solum instrui suppellectile quae necessariis usibus sufficiat, sed sit in apparatu eius et aurum et gemmae, ut sumere in manus, ut aspicere saepius libeat. quaedam vero procul arceantur ut iam oblitterata et olentia; nullum sit verbum velut rubigine infectum; nulli sensus tarda et inerti structura in morem Annalium componantur; fugitet foedam et insulsam scurrilitatem, variet compositionem, nec
23 omnes clausulas uno et eodem modo determinet. nolo irridere rotam fortunae et ius Verrinum et illud tertio quoque sensu in omnibus orationibus pro sententia positum "esse videatur." nam et hoc invitus rettuli, et plura omisi, quae tamen sola mirantur atque exprimunt ii qui se antiquos orato-

3. *dicendi*] Ursinus rectissime *discendi* si vulgata vera esset, scribi deberet *esset*, non *est*. itaque recepimus. haec duo verba saepe in libris oratoriis Ciceronis confusa sunt. Ern.

6. *pauci sensus opt. et cum quodam lumine terminantur*] vetus *sensus optet cum*. Romana editio *sensus opacus*. forte *opacius et cum q. l. terminantur*. ut ad picturam respectus sit, in qua lumen nos delectat, sed cum umbra quadam. Lips. melius Acidalius et Freinshemius *apte*. Ciceronianum est in Orat. 64: *clausulae apte numeroseque cadentes*. idque reposuimus in texto. Ern.

7. *nihil excerpere*] perspicua libri bonitas. alias *nihil ex tempore referre possis*. Lips.

10. *laudatum*] ego non dubitem scribere *lautum*. Lips. recte. Ern.

14. *ut aspicere* F: ceteri *et aspicere*.

liceat] Rodolphus bene *libeat*. Lips. mox F *arcentur*.

16. *vel rubigine infestum*] scripsit *velut rub. infectum* Rhenanus. Ern.

17. *fugitet* V, *fugiet* F: vulgo *fugiat*.

19. *determinet* FV pro *terminet*.

21. *in omnibus*] V et edd veteres addunt *orationibus*, unde reposuit Broterius. Ern

22. *invitus*] Romanus codex (et F) *invitatus*. non male, quia lacessitum significat sese ad haec promenda ab Messala. Lips. *invitus* melius. item *haec*, ut Acidalio placet. Ern.

res vocant. neminem nominabo, genus hominum significasse contentus: sed vobis utique versantur ante oculos qui Lucilium pro Horatio et Lucretium pro Virgilio legunt; quibus eloquentia Aufidii Bassi aut Servilii Noniani ex comparatione Sisennae aut Varronis sordet; qui rhetorum nostrorum commentarios fastidiunt oderunt, Calvi mirantur. quos more prisco apud iudicem fabulantes non auditores sequuntur, non populus audit, vix denique litigator perpetitur: adeo maesti et inculti illam ipsam, quam iactant, sanitatem non firmitate sed ieiunio consequuntur. porro ne in corpore quidem valetudinem medici probant quae animi anxietate contingat. parum est aegrum non esse: fortem et laetum et alacrem volo. prope abest ab infirmitate, in quo sola sanitas laudatur. vos vero, disertissimi, ut potestis, ut facitis, illustrate saeculum nostrum pulcherrimo genere dicendi. nam et te, Messala, video laetissima quaeque antiquorum imitantem; et vos, Materne ac Secunde, ita gravitati sensuum nitorem et cultum verborum miscetis, ea electio inventionis, is ordo rerum, ea, quotiens causa poscit, ubertas, ea, quotiens permittitur, brevitas, is compositionis decor, ea sententiarum planitas est, sic exprimitis affectus, sic libertatem temperatis, ut etiamsi nostra iudicia malignitas et invidia tardaverit, verum de vobis dicturi sint posteri nostri.

1. *vocabant*] scribe *vocant*. Lips. mox *signasse* est notasse, nec opus corrigere *significasse*, ut est in FV. Ern.

4. *Aufidii*] *tui fidi* F.

7. *secuntur* F.

9. *sanitatem infirmitate et ieiunio consequuntur*] Rodolphus haec legit, *inculti, ut illam ipsam quam iactant sanitatem, non infirmitate sed ieiunio consequantur*. Lips. edd Puteolani et seqq *sanitatem, sed ieiunio consequuntur*. at ed pr addit *infirmitatem*. inde factum *infirmitate et ieiunio:* quod primum in ed Lipsii reperi. Schelius corrigebat *non firmitate, sed ieiunio*. id recepit Broterius. Ern. *sanitatem infirmitatem sed ieiunio consequentur* F.

11. *quae animi anxietate contingat* h. e. quam teneas, dum perpetua quadam solicitudine te abstineas ab omnibus, in quibus, etiam falso, suspicere obesse aliquid valetudini posse. bona et vera sententia, quam non cepere qui hunc locum tentavere. Groslotius tamen non male: *a nimia anxietate*. infra c. 30 *stili anxietas*. ceterum V *contingit*. vulgatum latinius est. Ern.

12. *prope*] *proprie* F.

13. *vero*] *vero viri* Acidalius.

15. *lectissima* Rhenanus.

17. *summum nitorem*] bene, ut opinor, Acidalius *sensuum nitorem*. id quia est in FV recepi. item pro *gravitate* alii [et F] habent *gravitati*. Ern.

18. *ea* Wopkensius: codices *et*.

20. *planitas*] nescio an *sanitas*. Lips. addidi *ea* ex edd veteribus

24 Quae cum Aper dixisset, Agnoscitisne, inquit Maternus, vim et ardorem Apri nostri? quo torrente, quo impetu saeculum nostrum defendit! quam copiose ac varie vexavit antiquos! quanto non solum ingenio ac spiritu, sed etiam eruditione et arte ab ipsis mutuatus est per quae mox ipsos incesseret! tuum tamen, Messala, promissum immutasse non debet. neque enim defensorem antiquorum exigimus, nec quemquam nostrum, quanquam modo laudati sumus, iis quos insectatus est Aper comparamus. ac ne ipse quidem ita sentit, sed more veteri et a vestris philosophis saepe celebrato sumpsit sibi contradicendi partes. igitur exprome nobis non laudationem antiquorum (satis enim illos fama sua laudat), sed causas cur in tantum ab eloquentia eorum recesserimus, cum praesertim centum et viginti annos ab interitu Ciceronis in hunc diem effici ratio temporum collegerit.

25 Tum Messala, Sequar praescriptam a te Materne formam. neque enim diu contradicendum est Apro, qui primum, ut opinor, nominis controversiam movit, tanquam parum proprie antiqui vocarentur quos satis constaret ante centum annos fuisse. mihi autem de vocabulo pugna non est, sive illos antiquos sive maiores sive quo alio mavult nomine appellet, dummodo in confesso sit eminentiorem illorum temporum eloquentiam fuisse. ne illi quidem parti sermonis eius repugno, si comminus fatetur plures formas dicendi etiam

et FV, qui et addunt *est*. Lipsii coniecturam veram puto. Ern.

6. *immutasse*] vereor ne verum sit *mutasse*. Terentius Andr. 1 1 13: *haud muto factum*. prima syllaba adhaesit e terminatione praecedentis verbi. Ern. *debet* FV, *defensorem* F: vulgo *debes* et *defensores*.

8. *quos*] *quos modo* F.

10. *aliis vestris*] ex veteri lego *alias a vestris*. Lips. recepit Pichena, sed sine praepositione. idem placuerat Pithoeo. FV habent *et a vestris*. Ern.

11. *exprime*] *exprome* Acidalius malebat; quod placet. sic FV. ed pr *exprimo*. caussae non exprimuntur, sed expromuntur. Ern. *igitur* e F additum.

14. *cum praesertim*] frigida ratio haec. sed excidisse videtur *tantum*. 120 modo anni sunt, et tamen tantopere immutata est dicendi ratio. nec valde placet *ratio temporum collegerit*. an *ratione temporum collegerit*, sc. Aper. sic et alios coniecisse Broterius tradit. Ern.

16. *sequar perscriptam et Materne formam* F: vulgo *sequar a te praescriptam formam Materne*.

18. *nominis controversiam movit*] haec stigmate vulgo innsta. nos dempsimus et eluimus, adiuti a libro. Lips.

19. *constaret* F: ceteri *constat*.

24. *cominus*] Pithoeus *commu-*

iisdem saeculis, nedum diversis exstitisse, sed quomodo inter Atticos oratores primae Demostheni tribuuntur, proximum autem locum Aeschines et Hyperides et Lysias et Lycurgus obtinent, omnium autem consensu haec oratorum aetas maxime probatur, sic apud nos Cicero quidem ceteros eorundem temporum disertos antecessit, Calvus autem et Asinius et Caesar et Coelius et Brutus suo iure et prioribus et sequentibus anteponuntur. nec refert quod inter se specie differant, cum genere consentiant. astrictior Calvus, numerosior Asinius, splendidior Caesar, amarior Coelius, gravior Brutus, vehementior et plenior et valentior Cicero: omnes tamen eandem sanitatem eloquentiae ferunt, ut si omnium pariter libros in manum sumpseris, scias, quamvis in diversis ingeniis, esse quandam iudicii ac voluntatis similitudinem et cognationem. nam quod in vicem se obtrectaverunt, et sunt aliqua epistolis eorum inserta ex quibus mutua malignitas detegitur, non est oratorum vitium sed hominum. nam et Calvum et Asinium et ipsum Ciceronem credo solitos et invidere et livere et ceteris humanae infirmitatis vitiis affici: solum inter hos arbitror Brutum non malignitate nec invidia, sed simpliciter et ingenue iudicium animi sui detexisse. an ille Ciceroni invideret, qui mihi videtur ne Caesari quidem invidisse? quod ad Servium Galbam et Gaium Laelium attinet, et si quos alios antiquorum agitare non destitit, non exigit

nius. Lips. veteres edd omnes *quo minus*. quod restitui; etsi id ipsum, ut et verbum *fatetur*, vitiosum est. sed nec hoc sensum commodum habet. Acidalius *quin omnes fatemur*, bene. Ern.

4. *consensu — sic*] *consessu — sicut* F.

7. *sic iure*] lego *suo iure*. liber tamen scriptus *sic vere* [vel *si vere*]. Lips. Pichena hoc quoque recepit. Ern.

9. [*at strictior* F:] una voce, *adstrictior*, Acidalius volebat. rectissime, idque recepimus. Ern.

12. *ferunt* i. e. prae se ferunt. Tacitus quoque aliquoties dixit *vultu ferre* pro vultu praeferre. Ern. *sanctitatem* F.

13. *sumpserit, quamvis*] monere me in prima editione aliquid de hoc loco fugit. qui non difficilis alias emendatu et expletu ex libro scripto. nam is voculam inserit, *sumpseris sciam quamvis*. lego: *in manus sumpseris, scias, quamvis in diversis ingeniis esse quandam iudicii ac voluntatis similitudinem et cognationem*. Lips. mox (15) pro *supersunt* FV *sunt*. Ern.

21. *ille Ciceroni invideret* FV: vulgo *invideret Ciceroni*.

23. *Caelium* F.

24. *destitit*] Beroaldus *desistit*, quod recepit Broterius. non video quare, cum et supra sit *invidisse*. Ern.

defensorem, cum fatear quaedam eloquentiae eorum, ut
26 nascenti adhuc nec satis adultae, defuisse. ceterum si omisso optimo illo et perfectissimo genere eloquentiae eligenda sit forma dicendi, malim Hercule Gai Gracchi impetum aut Lucii Crassi maturitatem quam calamistros Maecenatis aut tinnitus Gallionis. adeo melius est oratorem vel hirta toga induere quam fucatis et meretriciis vestibus insignire. neque enim oratorius iste, immo Hercule ne virilis quidem cultus est, quo plerique temporum nostrorum actores ita utuntur ut lascivia verborum et levitate sententiarum et licentia compositionis histrionales modos exprimant. quodque vix auditu fas esse debeat, laudis et gloriae et ingenii loco plerique iactant cantari saltarique commentarios suos. unde oritur illa foeda et praepostera, sed tamen frequens quibusdam exclamatio, ut oratores nostri tenere dicere, histriones diserte saltare dicantur. equidem non negaverim Cassium Severum, quem solum Aper noster nominare ausus est, si iis comparetur qui postea fuerunt, posse oratorem vocari, quanquam in magna parte librorum suorum plus vis habeat quam sanguinis. primus enim contempto ordine rerum, omissa modestia ac pudore verborum, ipsis etiam quibus utitur armis incompositus et studio feriendi plerumque deiectus, non pugnat sed rixa-

4. *malim* est e correctione Pichenae: ante erat *melius*; quod et ipsum tolerabile. mss V etiam addunt *est*. Ern.

9. *temporum*] optime vetus. erat antea *ipsorum*. Lips.

12. *debeat*] Muretus *debebat*, bene. Ern.

14 *quibusdam*] *sicut bis cta et* F.

15. *tenere*] audacter reposui, etsi a coniectura. nam libris omnibus est *temere*. Plinius illustrat correctionem hanc satis et firmat, ep. 2 14. *pudet referre, quae quam fracta pronunciatione dicantur, quibus quam teneris clamoribus excipiantur. plausus tantum, ac potius sola cymbala et tympana, illis cantibus desunt*. Lips. *tenere* in F esse videbatur Niebuhrio.

19. *plus vis quam sanguinis*] etiamsi sensui satisfieret, vox tamen placere non posset. lege: *plus irae habeat quam sanguinis*. Tacitus A. 1 72: *Cassii Severi libidine, qua viros feminasque illustres procacibus scriptis diffamaverat*. et 4 21: *relatum et de Cassio Severo exsule, qui sordidae originis, maleficae vitae, sed orandi validus per immodicas inimicitias, ut iudicio iurati senatus Cretam amoveretur, effecerat, atque illic eadem actitando recentia veteraque odia advertit*. Gron. at *ira*, quae alioqui bene convenit Severo, non bene convenit *sanguini*. mox *ipsarum virium robore* de eodem hoc. *vim* affuisse dicit, suavitatem et pulchritudinem defuisse. Ern.

prius enim contento F.

22. *deiectus*] Romanus codex *detectus*, optime. Lips. in meo exemplo est *deiectus*. aliud quid hic la-

tur. ceterum, ut dixi, sequentibus comparatus et varietate eruditionis et lepore urbanitatis et ipsarum virium robore multum ceteros superat; quorum neminem Aper nominare et velut in aciem educere sustinuit. ego autem exspectabam ut incusato Asinio et Coelio et Calvo aliud nobis agmen produceret, plurisque vel certe totidem nominaret, ex quibus alium Ciceroni, alium Caesari, singulis deinde singulos opponeremus. nunc detractasse nominatim antiquos oratores contentus, neminem sequentium laudare ausus est nisi in publicum et in commune, veritus, credo, ne multos offenderet, si paucos excerpsisset. quotus enim quisque scholasticorum non hac sua persuasione fruitur ut se ante Ciceronem numeret, sed
27 plane post Gabinianum? at ego non verebor nominare singulos, quo facilius, propositis exemplis, appareat quibus gradibus fracta sit et deminuta eloquentia.

Appropera, inquit Maternus, et potius exsolve promissum. neque enim hoc colligi desideramus, disertiores esse antiquos, quod apud me quidem in confesso est, sed causas exquirimus, quas te solitum tractare paulo ante dixisti, plane mitior et eloquentiae temporum nostrorum non iratus, antequam te Aper offenderet maiores tuos lacessendo.

Non sum, inquit, offensus Apri nostri disceptatione;

tere puto. non *detegebatur* studio feriendi h. e. nudabatur, sed in turpitudinem aliquam incidebat, cum rixaretur, quod sordidum ac plebeium est, non pugnaret. itaque vetus servavi. *detectus* recepit, ut alia Lipsiana, Pichena. Ern. *devectus* F, et paulo ante *studiis*.

5. *novum*] Romanus codex *nobis*. Lips. recepit Pichena. Ern.

6. *plerisque* F.

7. *deinde* F, non *demum*.

8. *nunc*] *non* F.

10. *in commune veritus*] *in omne veritum* F.

13. *post Gabinianum*] rhetor fuit Vespasiani aevo, de quo Eusebii Chronicon ad Vesp. a. 8: *Gabinianus celeberrimi nominis rhetor in Gallia docuit.* ita liber, qui apud me manuscriptus, probus vetusque. vulgo *Gabinius.* nominant et Hieronymus et Suetonii index de claris rhetoribus, quod doctissimus et optimus Nicolaus Faber adnotavit. Lips.

15. *freta* F.

16. *appropera*] *appara te* F.

18. *equidem*] correxi [cum F] *quidem*, ut latinitas postulat. litera *e* adhaesit ex ultima in *me.* Ern.

19. *quas te solitum tractare paullo ante plane mitiore eloquentia et temporum nostrorum miratus* F. quidam liber *paullo ante dixisti, plane mitiore.* sed haec et sequentia tamen in mendo. Lips. Lipsius ex quodam libro interponit *dixisti.* sed huius verbi vis latet in τῷ *miratus;* pro quo reponebam *narrabas.* Gron.

21. *incessendo* Heumannus.

22. *Aprina*] commode videmur ita fecisse, cum libri praeferrent *a prima.* Lips. Lipsii inventum ex libro, in quo *a prima.* nec repugno.

nec vos offendi decebit, si quid forte aures vestras perstringet, cum sciatis hanc esse eiusmodi sermonum legem, iudicium animi citra damnum affectus proferre.

Perge, inquit Maternus, et cum de antiquis loquaris, utere antiqua libertate, a qua vel magis degeneravimus quam ab eloquentia.

28 Et Messala, Non reconditas Materne causas requiris, nec aut tibi ipsi aut huic Secundo vel huic Apro ignotas, etiamsi mihi partes assignatis proferendi in medium quae omnes sentimus. quis enim ignorat et eloquentiam et ceteras artes descivisse ab illa vetere gloria non inopia hominum, sed desidia iuventutis et negligentia parentum et inscientia praecipientium et oblivione moris antiqui? quae mala primum in urbe nata, mox per Italiam fusa, iam in provincias manant; quanquam vestra vobis notiora sunt. ego de urbe et his propriis ac vernaculis vitiis loquar, quae natos statim excipiunt et per singulos aetatis gradus cumulantur, si prius de severitate ac disciplina maiorum circa educandos formandosque liberos pauca praedixero. iam primum suus cuique filius, ex casta parente natus, non in cella emptae nutricis sed gremio ac sinu matris educabatur, cuius praecipua laus erat tueri domum et inservire liberis. eligebatur autem maior aliqua natu propinqua, cuius probatis spectatisque moribus omnis eiusdem familiae suboles committeretur; coram qua neque dicere fas erat quod turpe dictu, neque facere quod inhonestum factu videretur. ac non studia modo curasque, sed remissiones etiam lususque puerorum sanctitate quadam ac verecundia temperabat. sic Corneliam Gracchorum, sic Aureliam Caesa-

malim tamen *Apri nostri disputatione.* nam *nri* facile degeneravit in *ma.* Gron. *disceptatione* F.

1. *nec*] *nam nec* F. et mox *perstringit.*

3. *citra damnum affectus proferre* i. e. sine amissione benevolentiae diversa sentientium. Ern.

4. *inquit Maternus, de antiquis*] scribe e scripto: *inquit Maternus, et cum de antiquis.* Lips.

5. *a* deest F.

8. *et iam*] e vestigiis priscis *etiamsi.* nam in scripto est *etenim iam si.* Lips.

14. *in* omittit F. idem mox *vestra nobis.*

17. *de*] *a* F.

20. *in cellam* F.

22. *maior aliqua* F: vulgo *aliqua maior.*

23. *eiusdem* F, non *cuiuspiam.* paulo infra *discere.*

26. *studia solum moresque*] vetus F *studia modo curasque,* aptius ad sequentia. Lips.

ris, sic Atiam Augusti matrem praefuisse educationibus ac produxisse principes liberos accepimus. quae disciplina ac severitas eo pertinebat ut sincera et integra et nullis pravitatibus detorta uniuscuiusque natura toto statim pectore adhaereret artes honestas, et sive ad rem militarem sive ad iuris scientiam sive ad eloquentiae studium inclinasset, id solum ageret, id universum hauriret. at nunc natus infans delegatur Graeculae alicui ancillae, cui adiungitur unus aut alter ex omnibus servis plerumque vilissimus nec cuiquam serio ministerio accommodatus. horum fabulis et erroribus teneri statim et rudes animi imbuuntur; nec quisquam in tota domo pensi habet quid coram infante domino aut dicat aut faciat. quin etiam ipsi parentes nec probitati neque modestiae parvulos assuefaciunt, sed lasciviae et dicacitati, per quae paulatim impudentia irrepit et sui alienique contemptus. iam vero propria et peculiaria huius urbis vitia pene in utero matris concipi mihi videntur, histrionalis favor et gladiatorum equorumque studia; quibus occupatus et obsessus animus quantulum loci bonis artibus relinquit? quotum quemque inveneris qui domi quicquam aliud loquatur? quos alios adolescentulorum sermones excipimus, si quando auditoria intravimus? ne praeceptores quidem ullas crebriores cum auditoribus suis fabulas habent: colligunt enim discipulos non severitate disciplinae nec ingenii experimento, sed ambitione salutationum et illecebris adulationis. transeo prima discentium elementa, in quibus et ipsis parum elaboratur, nec in auctoribus cognoscendis nec in evolvenda antiquitate nec in notitia vel rerum vel hominum vel temporum satis operae insumitur. sed expetuntur quos rhetoras vocant; quorum professio quando primum in hanc urbem introducta sit quamque nullam apud maiores nostros auctoritatem habuerit, statim dicturus, referam

1. *acciam* F.
3. *et in nullis* F.
10. post *erroribus* F *et viles*, superscriptis *alii vires*.
13. *quin* F: vulgo *quando*.
14. *libertati*] vetus *bibacitati*. Lips. vide Obs. 3 4. Gron. correxerunt Bipontini.
19. *relinquitur* F.
21. *nec praeceptores quidem*] lege et hic *ne praeceptores quidem*. Gron.
24. *salutantium*] Acidalius et Schelius malunt [quod est in F] *salutationum*. recte. h. e. per salutationes parentum gratiam captando. Ern.
28. *insumere* F.
31. *habuit, statim de ' curiis*]

necesse est animum ad eam disciplinam qua usos esse eos oratores accepimus, quorum infinitus labor et quotidiana meditatio et in omni genere studiorum assiduae exercitationes ipsorum etiam continentur libris. notus est vobis utique Ciceronis liber qui Brutus inscribitur; in cuius extrema parte (nam prior commemorationem veterum oratorum habet) sua initia, suos gradus, suae eloquentiae velut quandam educationem refert: se apud Quintum Mucium ius civile didicisse, apud Philonem Academicum, apud Diodotum Stoicum omnis philosophiae partes penitus hausisse; neque his doctoribus contentum, quorum ei copia in urbe contigerat, Achaiam quoque et Asiam peragrasse, ut omnem omnium artium varietatem complecteretur. itaque Hercule in libris Ciceronis deprehendere licet non geometriae, non musicae, non grammaticae, non denique ullius ingenuae artis scientiam ei defuisse. ille dialecticae subtilitatem, ille moralis partis utilitatem, ille rerum motus causasque cognoverat. ita enim est, optimi viri, ita. ex multa eruditione et plurimis artibus et omnium rerum scientia exundat et exuberat illa admirabilis eloquentia; neque oratoris vis et facultas, sicut ceterarum rerum, angustis et brevibus terminis cluditur, sed is est orator qui de omni quaestione pulchre et ornate et ad persuadendum apte dicere, pro dignitate rerum, ad utilitatem tem-
31 porum, cum voluptate audientium possit. hoc sibi illi veteres persuaserant. ad hoc efficiendum intelligebant opus esse non ut in rhetorum scholis declamarent, nec ut fictis nec ullo modo ad veritatem accedentibus controversiis linguam modo et vocem exercerent, sed ut iis artibus pectus imple-

ita et vetus. suspicabar *decursis his*, *ἐλλειπτικῶς*, dicam videlicet, aut promam. sed placet magis Rodolphi scriptio *docuero*. Pithoeus edidit *audietis*, nescio an e libro. LIPS. scribendum esse *habuerit*, *statim dicturus*, monuimus Obs. 3 4. GRON. *habuerit* quidem certissimum est. [est in F.] itaque recepi. ERN.

1. *quo ausos* F.

3. *assiduae* accessit e F.

4. *vobis*] FV et edd veteres *nobis*. sed non est moris ita dicere in tali re et demonstratione. mox pro *omnis* V *omnes*. est tantum varietas scripturae in eodem verbo. *omnis* ad *partes* refertur, non ad *philosophiae*. ERN.

8. *referre* F, et infra *Diodorum*.

17. *cognoverat* F et mox *et plurimis:* ceteri *cognovit* et *ex* (vel *et*) *pluribus*.

24. *hoc — persuaserant. ad hoc efficiendum* F. legebatur *haec — persuadebant. ad haec efficienda*.

26. *ut in rhetorum* F, non *ut rhetorum in*.

28. *implorent* F.

rent in quibus de bonis ac malis, de honesto ac turpi, de iusto et iniusto disputatur. haec enim est oratori subiecta ad dicendum materia. nam in iudiciis fere de aequitate, in deliberationibus de honestate disserimus, ita ut plerumque haec ipsa in vicem misceantur; de quibus copiose et varie et ornate nemo dicere potest, nisi qui cognovit naturam humanam et vim virtutum pravitatemque vitiorum et intellectum eorum quae neque in virtutibus neque in vitiis numerantur. ex his fontibus etiam illa profluunt, ut facilius iram iudicis vel instiget vel leniat, qui scit quid ira, promptius ad miserationem impellat, qui scit quid sit misericordia et quibus animi motibus concitetur. in his artibus exercitationibusque versatus orator, sive apud infestos sive apud cupidos sive apud invidentes sive apud tristes sive apud timentes dicendum habuerit, tenebit venas animorum, et prout cuiusque natura postulaverit, adhibebit manum et temperabit orationem, parato omni instrumento et ad omnem usum reposito. sunt apud quos astrictum et collectum et singula statim argumenta concludens dicendi genus plus fidei meretur: apud hos dedisse operam dialecticae proficiet. alios fusa et aequalis et ex communibus ducta sensibus oratio magis delectat: ad hos permovendos mutuabimur a Peripateticis aptos et in omnem

8. *quae neque* F: vulgo *quae nec.*
10. *qui scit, quid ira; promptius*] ita scripsi et distinxi, turbantibus libris. Lips. F *irae.*
13. *versatur* F.
15. pro *habenas* ed pr et FV *venas*, male. Ern. tuetur *venas* Doederlinus allato Ciceronis loco de Orat. 1 52.
16. *postulaverit* F: ceteri *postulabit.*
19. *fidem* F.
22. *m. aliquid a Peripateticis: hi aptos et in omnem*] valde mihi placeat cum Rodolpho Agricola haec omnia scribi et distingui: *a Peripateticis. aptos et in omnem disciplinam paratos iam locos dabunt Academici, Stoici pugnacitatem.* Lips. at illi vehementer falluntur. nam *loci* nulla ratione auferuntur Peripateticis vel propter topica, quibus *disciplinam inveniendorum argumentorum, ut sine ullo errore ad eam rationem via perveniremus ab Aristotele inventa, contineri* tradit Cicero in libro quem sic ipse inscripsit, c. 1. idem in Oratore 14: *in hac Aristoteles adolescentes non ad philosophorum morem tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorum in utramque partem, ut ornatius et uberius dici possit, exercuit; idemque locos (sic enim appellat) quasi argumentorum notas tradidit, unde omnis in utramque partem traheretur oratio.* Plutarchus in 1 Συμποσ. p. 616: *ἀλλὰ δεῖ, καθάπερ ὑπόθεσιν μελετῶντα συγκριτικὴν, τοὺς Ἀριστοτέλους τόπους ἢ τοὺς Θρασυμάχου ὑπερβάλλοντας ἔχειν προχείρους.* nec pugnacitatem involari sibi aequo animo ferunt Academici. Fabius 12 2: *Academiam*

disputationem paratos iam locos. dabunt Academici pugnacitatem, Plato altitudinem, Xenophon iucunditatem: ne Epicuri quidem et Metrodori honestas quasdam exclamationes assumere, hisque prout res poscit uti, alienum erit oratori. neque enim sapientem informamus neque Stoicorum civitatem, sed eum qui non quasdam artes haurire sed omnes liberaliter debet. ideoque et iuris civilis scientiam veteres oratores comprehendebant, et grammatica musica geometria imbuebantur. incidunt enim causae plurimae quidem ac pene omnes quibus iuris notitia desideratur, pleraeque autem in quibus

32 hae quoque scientiae requiruntur. nec quisquam respondeat sufficere ut ad tempus simplex quiddam et uniforme doceamur. primum enim aliter utimur propriis, aliter commodatis; longeque interesse manifestum est, possideat quis quae profert, an mutuetur. deinde ipsa multarum artium scientia etiam aliud agentes nos ornat, atque ubi minime credas, eminet et excellit. idque non doctus modo et prudens auditor sed etiam populus intelligit ac statim ita laude prosequitur, ut legitime studuisse, ut per omnes eloquentiae numeros isse, ut denique oratorem esse fateatur; quem non posse aliter exsistere nec exstitisse unquam confirmo, nisi eum qui tanquam in aciem omnibus armis instructus, sic in forum omnibus artibus arma-

quidam utilissimam credunt, quod mos in utramque partem disserendi ad exercitationem forensium caussarum proxime accedat. Cicero de Oratore 1 18: *Carneades vero multo uberius de iisdem rebus loquebatur, non quo aperiret sententiam suam (hic enim mos erat patrius Academiae, adversari semper omnibus in disputando), sed tum maxime tamen hoc significabat — neque posse quemquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inventa didicisset.* Gron. non *aptos* F, sed *apertos*.

4. *poscit*] Broterius sine libris corrigit *poscet*. melius videtur; et haec confusio horum temporum in praeceptis etiam apud Ciceronem in Rhetoricis frequens est. Ern.

6. *audire*] malo *adire* vel *haurire;* et statim *liberales*. Lips. etiam *liberaliter* commodum sensum habet, estque exquisitius. Ern. *qui quasdam artes audire omnes liberaliter debet* F, unde facias, praeeunte aliquatenus Acidalio, *qui quasdam artes haurire, omnes libare debet.*

8. *grammatice musice geometrice* F, omisso *et* ante *geom.*

10. *plerumque* F.

11. *respondeat: sufficit*] nec male foret *respondeat sufficere.* Gron. cum Pithoeo.

12. *ut ad tempus simplex*] sensus est, ut e sequentibus patet, ut, si caussa tempusque inciderit in quis opus sit aliqua particula iuris, eam tum partem cognoscere studeamus, et e libris, vel ab iis qui iuris scientiam profitentur, petamus. Ern.

20. *esse* Muretus: codices *etiam*

tus exierit. quod adeo negligitur ab horum temporum disertis, ut in actionibus eorum vis quoque quotidiani sermonis, foeda ac pudenda vitia deprehendantur; ut ignorent leges, non teneant senatus consulta, ius civitatis ultro derideant, sapientiae vero studium et praecepta prudentium penitus reformident, in paucissimos sensus et angustas sententias detrudant eloquentiam velut expulsam regno suo, ut quae olim omnium artium domina pulcherrimo comitatu pectora implebat, nunc circumcisa et amputata, sine apparatu, sine honore, pene dixerim sine ingenuitate, quasi una ex sordidissimis artificiis discatur. ergo hanc primam et praecipuam causam arbitror cur in tantum ab eloquentia antiquorum oratorum recesserimus. si testes desiderantur, quos potiores nominabo quam apud Graecos Demosthenem, quem studiosissimum Platonis auditorem fuisse memoriae proditum est. et Cicero his, ut opinor, verbis, quicquid in eloquentia effecerit, id se non rhetorum sed Academiae spatiis consecutum. sunt aliae causae, magnae et graves, quas a vobis aperiri aequum est, quoniam quidem ego iam meum munus explevi, et quod mihi in consuetudine est, satis multos offendi; qui si forte haec audierint, certum habeo dicturos me, dum iuris et philosophiae scientiam tanquam oratori necessariam laudo, ineptiis meis plausisse.

Et Maternus, Mihi quidem, inquit, susceptum a te munus adeo peregisse nondum videris, ut inchoasse tantum et velut vestigia ac lineamenta quaedam ostendisse videaris. nam quibus instrui veteres oratores soliti sint dixisti, differentiamque nostrae desidiae et inscientiae adversus acerrima et fecundissima eorum studia demonstrasti: cetera exspecto, ut quemadmodum ex te didici quid aut illi scierint aut nos

2. *vis*] *fex* Rhenanus.

11. *ergo*] Broterius e V dedit *ego*. non bene. est enim clausula disputationis ac demonstrationis. Ern.

12. *cur* omittit F. praepositionem *in* dedit.

16. *his, ut opinor, verbis*] intellige testatur, profitetur. Ursinus tamen et Muretus malebant *ait se* pro *id se*, Acidalius insuper *non in rh.* sed Broterius in V reperit *refert*, idque recepit. non est necesse. Ern.

18. *a* deest F.

20. *qui*] *quod* F. et deinde *haec*, non *hoc*. mox *audierint* Lipsii margo: vulgo *audirent*.

28. *scientiae* F, et 30 *quod*.

nesciamus, ita hoc quoque cognoscam, quibus exercitationibus iuvenes iam forum ingressuri confirmare et alere ingenia sua soliti sint. neque enim dum arte et scientia sed longe magis facultate eloquentiam contineri nec tu, puto, abnues, et hi significare vultu videntur.

Deinde cum Aper quoque et Secundus idem adnuissent, Messala quasi rursus incipiens, Quoniam initia et semina veteris eloquentiae satis demonstrasse videor, docendo quibus artibus antiqui oratores institui erudirique soliti sint, persequar nunc exercitationes eorum. quanquam ipsis artibus inest exercitatio, nec quisquam percipere tot reconditas aut tam varias res potest, nisi ut scientiae meditatio, meditationi facultas, facultati vis eloquentiae accedat. per quae colligitur eandem esse rationem et percipiendi quae proferas, et proferendi quae perceperis. sed si cui obscuriora haec videntur isque scientiam ab exercitatione separat, illud certe concedet, instructum et plenum his artibus animum longe paratiorem ad eas exercitationes venturum quae propriae orato-
34 rum videntur. ergo apud maiores nostros iuvenis ille qui foro et eloquentiae parabatur, imbutus iam domestica disciplina, refertus honestis studiis deducebatur a patre vel a propinquis ad eum oratorem qui principem in civitate locum

1. *nesciamus*] [F *resciamus.*] structura orationis postulat *nescircmus.* nec male Schurzfleischius ante *scierint:* nam et post est *soliti sint.* [legebatur *scirent.*] mox *ingressuri* V, rectius sane, ut res ipsa docet, pro *ingressi.* sed malim etiam *iam* transponi, *et iam f. i.* nam in illo loco friget. Ern. vulgo *iam et f. i.*

3. *dum* a F est.

4. *facultate et eloquentia* F. Rodolphus apposite inserit: *facultate et meditatione eloquentiam*: [*et usu* Tyrwhittus.] Lips. vulgata est a Rhenano. Ern.

5. *hi*] *ii* F. idem (6) cum V addidit *quoque.*

8. *videtur* F.

10. *exercitationes* FV. non est necesse: nam et singularis sequitur. ceterum est usitatior pluralis, qui et in fine capitis est. Ern.

11. *aut* deest F.

12. *nisi ut*] Acidalius *ut* deleri volebat, et mox *usus* pro *vis* legi. Ern.

17. *paratiorem*] *aperte* F.

18. *propriae circa oratorium videntur*] Rodolphus *propriae esse oratorum videntur.* sed ab ingenio, ut solet, non a libris. ego insigni metaphora locum ornem: *propriae circo oratorio videntur.* quia de exercitationibus loquitur, eleganter circum adiungit, qui pugnis et exercitiis destinatus. Lips. probat Schelius, sed *oratorum* mavult quam *oratorio.* et in ed pr est *oratorium.* possis etiam corrigere *curae oratorum.* Broterius deleri *circa* et legi iubet *propriae oratorum.* Ern. F *proprie et oratorum.*

obtinebat. hunc sectari, hunc prosequi, huius omnibus dictionibus interesse, sive in iudiciis sive in concionibus, assuescebat, ita ut altercationes quoque exciperet et iurgiis interesset, utque sic dixerim, pugnare in praelio disceret. magnus ex hoc usus, multum constantiae, plurimum iudicii iuvenibus statim contingebat, in media luce studentibus atque inter ipsa discrimina, ubi nemo impune stulte aliquid aut contrarie dicit, quo minus et iudex respuat et adversarius exprobret, ipsi denique advocati aspernentur. igitur vera statim et incorrupta eloquentia imbuebantur; et quanquam unum sequerentur, tamen omnes eiusdem aetatis patronos in plurimis et causis et iudiciis cognoscebant; habebantque ipsius populi diversissimarum aurium copiam, ex qua facile deprehenderent quid in quoque vel probaretur vel displiceret. ita nec praeceptor deerat, optimus quidem et electissimus, qui faciem eloquentiae, non imaginem praestaret; nec adversarii et aemuli ferro, non rudibus dimicantes: sed auditorium semper novum, semper plenum, ex invidis et faventibus, ut nec bene dicta dissimularentur. scitis enim magnam illam et duraturam eloquentiae famam non minus in diversis subselliis parari quam suis; inde quin immo constantius surgere, ibi fidelius corroborari. atque Hercule sub eiusmodi praeceptoribus iuvenis ille de quo loquimur, oratorum discipulus, fori auditor, sectator iudiciorum, eruditus et assuefactus alienis experimentis, cui quotidie audienti notae leges, non novi iudicum vultus, frequens in oculis consuetudo concionum, saepe cognitae populi

1. *huius omnibus dictionibus*] versus hic aliquot inserui a F libro, magno libelli huius bono. alii enim omnes hic mutili. LIPS. ante FV *principem in civitate locum obtinebat*; eleganter: ita et clausula hexametri vitatur. ERN. legebatur *principem locum in civitate tenebat.*

3. codices *excipere* et *interesse.*

12. *populi diversissimarum aurium*] Rodolphus copula adiecta *populi et diversissimarum.* credo fuisse *populi* i. *diversissimarum.* quae nota significat, id est. LIPS. lectio *deprehendebatur* est a Puteolano. ante erat *deprehendentur.* V *deprehenderent*; quod recepi cum Broterio. ERN.

17. *sudibus*] manifesto *rudibus.* nam haec a gladiatoribus sumpta. LIPS.

semper novum, semper plenum F: vulgo *semper plenum, semper novum.*

18. *nec bene*] Rodolphus auctius *nec male nec bene*, sententia quidem valde favente. LIPS. F non *bene*, sed *breviter.*

21. *inde* addidit F.

22. *praeceptionibus*] forte *praeceptoribus.* GRON. sic FV, rectissime. ERN.

aures, sive accusationem susceperat sive defensionem, solus statim et unus cuicunque causae par erat. nonodecimo aetatis anno Lucius Crassus Gaium Carbonem, unoetvicesimo Caesar Dolabellam, altero et vicesimo Asinius Pollio Gaium Catonem, non multo aetate antecedens Calvus Vatinium iis orationibus insecuti sunt quas hodieque cum admiratione legi-
35 mus. at nunc adolescentuli nostri deducuntur in scenas scholasticorum, qui rhetores vocantur; quos paulo ante Ciceronis tempora exstitisse nec placuisse maioribus nostris ex eo manifestum est, quod Lucio Crasso et Domitio censoribus cludere, ut ait Cicero, ludum impudentiae iussi sunt. sed ut dicere institueram, deducuntur in scholas, in quibus non facile dixerim utrumne locus ipse an condiscipuli an genus studiorum plus mali ingeniis afferant. nam in loco nihil reverentiae, sed in quem nemo nisi aeque imperitus intrat. in condiscipulis nihil profectus, cum pueri inter pueros et adolescentuli inter adolescentulos pari securitate et dicant et audiantur. ipsae vero exercitationes magna ex parte contrariae. nempe enim duo genera materiarum apud rhetoras tractantur, suasoriae et controversiae. ex iis suasoriae quidem, tanquam plane leviores et minus prudentiae exigentes, pueris delegan-

2. *statim et unus cuicunque*] ita vetus. non male etiam vulgo *statim unicuique*. Lips.

3. *uno et vicesimo*] Suetonius in Iul. 4 accusationem hanc confert in tempus compositi belli Lepidiani, id est MAemilio Lepido DIunio Bruto consulibus. atqui Caesar tunc 24 annum egerit, ex Fastis et anno eius natali. corrigimus igitur; an, ut saepe, dissensus est? ego hoc malo. Lips.

7. *scenas*] divinabam olim *scholas*, male. nam apposite *scenas* appellat loca in quibus fucata illa et personata eloquentia exercetur, velut per lusum. Lips. item sicut in scena fictae personae, fictae res, sic in scholis rhetorum fictae caussae tractabantur. Ern. non *scenas* F, sed *se in*, nec *Ciceronis*, sed *Cicero*.

11. *ut ait Cicero*] Or. 3 24, unde patet, sicut ex aliis locis veterum, LCrassum censorem hoc edictum fecisse. itaque non dubitavi *L* pro *M* reponere. at vereor ut Tacitus praenomen addiderit, cum et in Domitio nullum sit. Ern.

12. *deducimur in scholas*] non hoc convenit superioribus: *adolescentuli nostri deducuntur in scholas*. itaque cum V apud Broterium [et F] habeant hic quoque *deducuntur*, id recepi. mox [*in* ante *quibus* deest F. deinde (15)] in *sed in quem* mallem deleri *sed*. item (17) *et dicant et audiantur* dedi e FV. vulgo primum *et* abest. Ern.

20. *suasoriae quidem etsi tanquam* F. hic quoque lineas quasdam adtexui, bonam copiam mihi faciente libro. nam alias turpiter haec hiabant. Lips.

tur; controversiae robustioribus assignantur, quales, per fidem, et quam incredibiliter compositae! sequitur autem ut materiae abhorrenti a veritate declamatio quoque adhibeatur. sic fit ut tyrannicidarum praemia aut vitiatarum electiones aut pestilentiae remedia aut incesta matrum, aut quicquid in schola quotidie agitur, in foro vel raro vel nunquam, ingentibus verbis persequantur: cum ad veros iudices ventum est

rem cogitare, nihil humile, nihil abiectum eloqui poterat.

36 magna eloquentia, sicut flamma, materia alitur et motibus excitatur et urendo clarescit. eadem ratio in nostra quoque civitate antiquorum eloquentiam provexit. nam etsi horum quoque temporum oratores ea consecuti sunt quae composita et quieta et beata re publica tribui fas erat, tamen illa perturbatione ac licentia plura sibi assequi videbantur, cum mixtis omnibus et moderatore uno carentibus tantum quisque orator saperet quantum erranti populo persuaderi poterat. hinc leges assiduae et populare nomen, hinc conciones magistratuum pene pernoctantium in rostris, hinc accusationes potentium reorum et assignatae etiam domibus inimicitiae, hinc procerum factiones et assidua senatus adversus plebem certamina. quae singula etsi distrahebant rem publicam, exercebant tamen illorum temporum eloquentiam et magnis cumu-

1. *per fidem*] pro formula indignandi accipio, ut *proh fidem!* nisi hoc ipsum reponendum. Groslotius corrigebat *super fidem.* ERN.

3. *declamatio quoque adhibeatur*] deesse vox videtur: *declamatio quoque par* vel *similis* vel *talis adhibeatur*, ut Acidalius monuit. ERN.

4. *vitiatarum electiones*] respicit ad legem scholasticam, quae raptarum dicitur, *rapta raptoris mortem vel nuptias optet*, ut Pithoeus iam observavit. ERN.

5. *pestilentiae remedia*] Petronius haec talia in Satyrico exagitat, et diserte *responsa in pestilentiam data.* locum totum sis vide. LIPS.

7. *prosequuntur* F.

cum ad veros iudices ventum est] magna vero hic lacuna, de qua vulgo nec suspicantur. at liber vetus praefert et, spatio grandi interposito usque ad ea verba, *rem cogitare*, adiicit *hic multum deficit.* [immo *multum deficit in exemplaribus quae reperiuntur.*] et clarum, quia sermo sequens non Messalae amplius, sed Materni. LIPS. lacuna magna hic est in V relicta, et alius notat sex pagellas deesse. ERN.

17. *conciones magistratuum*] a libro est. quam ridicule autem alii *conciones migrantium?* quod a concisa illa ratione scribendi natum. LIPS.

18. *paene pernoctantium*] eodem modo Cicero pro Mur. 9 *habitare in foro* dicit assiduos caussidicos. ERN.

lare praemiis videbantur, quia quanto quisque plus dicendo poterat, tanto facilius honores assequebatur, tanto magis in ipsis honoribus collegas suos anteibat, tanto plus apud principes gratiae, plus auctoritatis apud patres, plus notitiae ac nominis apud plebem parabat. hi clientelis etiam exterarum nationum redundabant; hos ituri in provincias magistratus reverebantur, hos reversi colebant; hos et praeturae et consulatus vocare ultro videbantur; hi ne privati quidem sine potestate erant, cum et populum et senatum consilio et auctoritate regerent. quin immo sibi ipsi persuaserant neminem sine eloquentia aut assequi posse in civitate aut tueri conspicuum et eminentem locum. nec mirum, cum etiam inviti ad populum producerentur; cum parum esset in senatu breviter censere, nisi quis ingenio et eloquentia sententiam suam tueretur; cum in aliquam invidiam aut crimen vocati sua voce respondendum haberent; cum testimonia quoque in iudiciis non absentes nec per tabellam dare, sed coram et praesentes dicere cogerentur. ita ad summa eloquentiae praemia magna etiam necessitas accedebat; et quomodo disertum haberi pulchrum et gloriosum, sic contra mutum et elinguem

37 videri deforme habebatur. ergo non minus rubore quam praemiis stimulabantur, ne clientulorum loco potius quam patronorum numerarentur; ne traditae a maioribus necessitudines ad alios transirent; ne tanquam inertes et non suffecturi honoribus aut non impetrarent aut impetratos male tuerentur. nescio an venerint in manus vestras haec vetera, quae et in

5. *probabat*] melius *parabat*. Lips.

13. *ad populum producerentur*] velut a tribunis, ut dicerent de re quae ageretur ad populum; ut Apuleius produxit Ciceronem consule Antonio; quo tempore Philippicam VI dixit. mox arbitror esse legendum deleto *qui*, *nisi ing. et el. s. s. tuerentur*. pluralem antecedentia et sequentia postulant. Ern. *quis* F.

16. *in publicis*] Rodolphus *in publicis iudiciis*, insitione valde apta. Lips. suffecerit fortasse pro *publicis* legere *iudiciis*. Ern. paulo ante F *testimonio*. mox *absentis*.

19. *magna* et *accedebat* omittit F. *et commoda*] redundare haec planum est. sunt qui transposita putent ac post *praemia* collocent. Schelius autem corrigit *et non modo*. favet ed pr, in qua ante *et commoda* interpungitur. Ern. *et quomodo* Acidalius, *sic* pro codicum *sed* Schurzfleischius.

22. *stimulabantur* reposuit Rhenanus. ante erat *stipulabantur*; quod nescio quo consilio postliminio revocatum in ed IFGronovii. mox edd pr *clientularum*, unde post factum *clientulorum*. sed ea est vox Latinis ignota; scribendumque *clientelarum* videtur. Ern. *clientulorum* F.

26. *et* e F accessit. ex eodem

antiquariorum bibliothecis adhuc manent et cum maxime a Muciano contrahuntur, ac iam undecim, ut opinor, Actorum libris et tribus Epistolarum composita et edita sunt. ex iis intelligi potest Gnaeum Pompeium et Marcum Crassum non viribus modo et armis sed ingenio quoque et oratione valuisse; Lentulos et Metellos et Lucullos et Curiones et ceteram procerum manum multum in his studiis operae curaeque posuisse, nec quemquam illis temporibus magnam potentiam sine aliqua eloquentia consecutum. his accedebat splendor reorum et magnitudo causarum, quae et ipsa plurimum eloquentiae praestant. nam multum interest utrumne de furto aut formula et interdicto dicendum habeas, an de ambitu comitiorum, de expilatis sociis et civibus trucidatis. quae mala sicut non accidere melius est, isque optimus civitatis status habendus in quo nihil tale patimur, ita cum acciderent, ingentem eloquentiae materiam subministrabant. crescit enim cum amplitudine rerum vis ingenii, nec quisquam claram et illustrem orationem efficere potest nisi qui causam parem invenit. non opinor Demosthenem orationes illustrant quas adversus tutores suos composuit; nec Ciceronem magnum oratorem Publius Quintius defensus aut Licinius Archias faciunt: Catilina et Milo et Verres et Antonius hanc illi famam circumdederunt. non quia tanti fuit rei publicae malos ferre cives, ut uberem ad dicendum materiam oratores haberent: sed ut subinde admoneo, quaestionis meminerimus, sciamusque nos de ea re loqui quae facilius turbidis et inquietis temporibus exstitit. quis ignorat utilius ac melius esse frui pace quam bello vexari? plures tamen bonos praeliatores bella quam pax ferunt. similis eloquentiae condicio. nam quo saepius steterit tanquam in acie, quoque plures et intulerit ictus et exceperit, quo maior adversarius et acriores

antiquariorum repositum, ubi erat *antiquorum*.

1. *nunc maxime*] legendum *cum maxime*; ut alibi in Tacito saepe correctum. et sic plane in ed pr, unde et hic recepi. prius FV *in* ante *antiquorum* addunt. bene, ut opinor. Ern.

9. *aliqua* e F sumptum. qui mox *accedat*.

10. *reorum* V: vulgo *rerum*.

13. *de* addidit F.

civibus] *comitibus* F.

15. *in* F: vulgo *est*.

31. *eo acrior qui pugnas sibi asperas*] vetus (F) *eo acrior per pugnas*

pugnas sibi ipsa desumpserit, tanto altior et excelsior et illis nobilitata discriminibus in ore hominum agit, quorum ea natura
38 est ut secura velint. transeo ad formam et consuetudinem veterum iudiciorum; quae etsi nunc aptior est veritati, eloquentiam tamen illud forum magis exercebat, in quo nemo intra paucissimas horas perorare cogebatur, et liberae comperendinationes erant, et modum dicendi sibi quisque sumebat, et numerus neque dierum neque patronorum finiebatur. primus haec tertio consulatu Gnaeus Pompeius astrinxit, imposuitque veluti frenos eloquentiae, ita tamen ut omnia in foro, omnia legibus, omnia apud praetores gererentur; apud quos quanto maiora negotia olim exerceri solita sint, quod maius argumentum est quam quod causae centumvirales, quae nunc primum obtinent locum, adeo splendore aliorum iudiciorum obruebantur, ut neque Ciceronis neque Caesaris neque Bruti neque Coelii neque Calvi, non denique ullius magni oratoris liber apud centumviros dictus legatur, exceptis orationibus Asinii quae pro heredibus Urbiniae inscribuntur, ab ipso tamen Pollione mediis divi Augusti temporibus habitae, postquam longa temporum quies et continuum populi otium et assidua senatus tranquillitas et maximi principis disciplina
39 ipsam quoque eloquentiam, sicut omnia alia, pacaverat. par-

[*sibi ipsas*]. aliquid hic ulceris. fortasse *maior adversarius et acrior, quo plures.* et statim *illis nobilitatus discriminibus.* Lips.

2. *in ore*] emendavi etiam in Historiis 3 36, et produxi hanc dictionem. vulgo *more.* Lips. emendavit cum F.

3. *ut secura velint*] clausula addita Rodolphus: *ut dubia laudent, secura nolint.* quod qui neget aptum ad sensum esse, ipse sine sensu. Lips.

4. *et si nunc aptior est,* *ita erit eloquentia, tanto*] nobis corrupta haec videbantur aut mutila. Rodolphus autem concinnat: *etsi nunc aptior est veritati, eloquentiam tamen.* acute si ab ingenio, feliciter si a libro. Lips. Acidalius non potest amplecti τὸ *veritati.* sed vide nostra ad LSenecam de ira 2 29. Gron. *erit* F deest.

7. *dicendo* F.

9. *primus tertio*] addit etiam Rodolphus: *primus huius rei spatia tertio.* nec haec talia sane ab ingenii fonte videntur. ego ex eo scribam: *primus huiusce spatia.* sane etiam post in hac translatione persistit: *quomodo nobiles equos cursus et spatia probant, sic est aliquis oratorum campus.* Lips. [*haec* addidit F.] (11) *in* ante *legibus* delebant Groslotius et Acidalius. si *ex* esset, ferretur. quia abesse mss V notat Broterius, delevi. Ern.

18. *Urbiniae*] Quintilianus me duxit ad emendationem, quem vide 4 1 11 et 7 2 5 et 26. nam Asinium disertim pro heredibus Urbiniae laudat. in tritis libris erat *Ironiae,* in veteri *Uriniae.* Lips. in F *urivae.*

vum et ridiculum fortasse videbitur quod dicturus sum: dicam tamen, vel ideo ut rideatur. quantum humilitatis putamus eloquentiae attulisse paenulas istas, quibus astricti et velut inclusi cum iudicibus fabulamur? quantum virium detraxisse orationi auditoria et tabularia credimus, in quibus iam fere plurimae causae explicantur? nam quomodo nobiles equos cursus et spatia probant, sic est aliquis oratorum campus, per quem nisi liberi et soluti ferantur, debilitatur ac frangitur eloquentia. ipsam quin immo curam et diligentis stili anxietatem contrariam experimur, quia saepe interrogat iudex causam quando incipias, et ex interrogatione eius incipiendum est. frequenter probationibus et testibus silentium patronus indicit. unus inter haec dicenti aut alter assistit, et res velut in solitudine agitur. oratori autem clamore plausuque opus est et velut quodam theatro; qualia quotidie antiquis oratoribus contingebant, cum tot pariter ac tam nobiles forum coartarent, cum clientelae quoque ac tribus et municipiorum etiam legationes ac pars Italiae periclitantibus assisteret, cum in plerisque iudiciis crederet populus Romanus sua interesse quid iudicaretur. satis constat Gaium Cornelium et Marcum Scaurum et Titum Milonem et Lucium Be-

1. *videtur*] magis placet *videbitur* Ursino Mureto et Acidalio. recte, sic et res et latinitas postulat. Ern.

3. de paenulae angustiis notus est etiam locus Ciceronis pro Milone c. 20. adde Rubenium de Lat. Clav. p. 18, ubi et hunc locum laudare non neglexit. ceterum ex h. l. intelligi fere tempus scripti dialogi potest. nam paenularum usus in publico, praesertim in iudiciis, a Domitiani temporibus demum invaluisse videtur, ut placet et Magio de utraque paenula p. 318 ad calcem libri Rubeniani. Ern.

4. *virum* F.

5. *auditoria et tabularia*] de hoc loco late egit Perizonius de Praetorio p. 203 sqq, docens eum non obstare sententiae suae, primo Caesarum seculo caussas non in statis auditoriis sed in foro actas. nam primo tantum de iudicibus sermonem esse, qui leviores et privatas [illegible]carent, non de principe aut magistratu aut caussis gravioribus; deinde auctorem c. 10 auditoria clare opposuisse foro et veris caussis; tertio poni auditoria pro quocunque loco clauso, non peculiari et rei publicae destinato. quia dicit auctor plurimas caussas in auditoriis agi, fortasse expeditius sit existimare, hinc quoque intelligi, serius quam videri scriptor velit, hunc librum, et secundo demum seculo scriptum. Ern. *tabulariae* F.

9. *ipsa* F.

diligentis stili anxietatem] sic corrigenda erat lectio ed. pr. *diligens*, non *diligentem*, ut factum a Puteolano. FV plane *diligentis*. post (13) *ac alter.* corrigendum *atque alter*. Ern. immo cum F *aut alter*.

·ł· cām

11. *iudex quam quando* F: vulgo *iudex quando*.

17. *ac tr. et m. etiam l. ac pars — assisteret* F; vulgo *et tr. et m. l. ac partes — assisterent*.

stiam et Publium Vatinium concursu totius civitatis et accusatos et defensos, ut frigidissimos quoque oratores ipsa certantis populi studia excitare et incendere potuerint. itaque Hercule eiusmodi libri exstant, ut ipsi quoque qui egerunt non aliis magis orationibus censeantur. iam vero conciones assiduae et datum ius potentissimum quemque vexandi atque ipsa inimicitiarum gloria, cum se plurimi disertorum ne a Publio quidem Scipione aut Sulla aut Gnaeo Pompeio abstinerent, et ad incessendos principes viros, ut est natura invidiae, populi quoque adrectioribus auribus uterentur, quantum ardorem ingeniis, quas oratoribus faces admovebant!

40 non de otiosa et quieta re loquimur, et quae probitate et modestia gaudeat: sed est magna illa et notabilis eloquentia alumna licentiae, quam stulti libertatem vocabant, comes seditionum, effrenati populi incitamentum, sine obsequio, sine servitute, contumax, temeraria, adrogans, quae in bene constitutis civitatibus non oritur. quem enim oratorem Lacedaemonium, quem Cretensem accepimus? quarum civitatum severissima disciplina et severissimae leges traduntur. ne Macedonum quidem ac Persarum, aut ullius gentis quae certo imperio contenta fuerit, eloquentiam novimus. Rhodii quidam, plurimi Athenienses oratores exstiterunt, apud quos omnia populus, omnia imperiti, omnia (ut sic dixerim) omnes poterant. nostra quoque civitas, donec erravit, donec se partibus et dissensionibus et discordiis confecit, donec nulla fuit

6. *ius quoque*] malim *i. cuique*. Gron. immo delendum *quoque*. abest FV. Ern.

8. *abstinuerint*] sic scripsit Rhenanus pro vetere *abstinuerunt*. at Acidalius malebat *abstinerent*, quia sequitur *uterentur*. recte. assentiuntur FV. Ern. paulo ante F *Sila*.

10. *adrectioribus* Heumannus: F *et histriones*.

13. *est*] *et* F.

17. *quem enim oratorem Lacedaemonium*] miratur hoc idem Velleius 1 18, nec caussam dat; quam veram hic habes. Lips. Cicero Bruto 13: *hoc autem studium non erat commune Graeciae, sed proprium Athenarum. quis enim aut Argivum oratorem aut Corinthium aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda, docto homine, suspicari libet. Lacedaemonium vero usque ad hoc tempus audivi fuisse neminem.* Quinctilianus 3 7: *minus Lacedaemone studia literarum quam Athenis honoris merebuntur: plus patientia, fortitudo.* Gron.

19. *nec M. quidem*] scripsi *ne M. quidem*. et mox legendum *aut ullius*; quod nunc, quia est in FV, pariter recepi. Ern. legebatur *ac ullius*.

22. *plurimi Athenienses* FV: vulgo *Athenienses plurimi*.

24. *donec erravit*] nullo certo imperio usa, ut ante dixit. Ern.

in foro pax, nulla in senatu concordia, nulla in iudiciis moderatio, nulla superiorum reverentia, nullus magistratuum modus, tulit sine dubio valentiorem eloquentiam, sicut indomitus ager habet quasdam herbas laetiores. sed nec tanti rei publicae Gracchorum eloquentia fuit ut pateretur et leges,
41 nec bene famam eloquentiae Cicero tali exitu pensavit. sic quoque, quod superest antiqui oratoribus, forum non emendatae nec usque ad votum compositae civitatis argumentum est. quis enim nos advocat nisi aut nocens aut miser? quod municipium in clientelam nostram venit nisi quod aut vicinus populus aut domestica discordia agitat? quam provinciam tuemur nisi spoliatam vexatamque? atqui melius fuisset non

1. *nulla in senatu concordia*] sequentia verba pluscula addidimus a libro. Lips.

3. *sicuti domitus* F. et mox *latiores.*

4. *tanti*] *tuta* F.

6. *bonae formam eloquentiae*] Muretus *famam*, non subscribente Acidalio, qui sine sententia esse putat *Cicero tali exitu pensavit*, et mirifice transponendis verbis locum conturbat. ego nihil hic agnosco vitii. *bonam eloquentiam* dicit salubrem et publice utilem; qualem fuisse Ciceroni notum est; et adstipulatur Cremutius Cordus apud MSenecam Suas. 7, qui rostra eum ait *coluisse piis concionibus. pensare exitu eloquentiam* est parem eloquentiae exitum nancisci; ut Iustino 5 2 *pensare parta cum amissis*, de quo Obs. 4 13. potuisset igitur dicere: nec respublica eloquentiam Gracchorum legibus eorundem pensavit; nec Ciceroni tanti fuit salubrior eloquentia, ut ob eam talem exitum faceret. sane τὸ *famam* adderet aliquid sententiae, ut non modo utilitatibus sed etiam gloria et magnitudine eius praeferretur Gracchis. potest tamen retineri *formam*, ut sit idem quod genus. melius fuisset rei publicae Gracchos non fuisse disertos, quam facundia ad seditiosas leges ferendas uti; melius Ciceroni quamvis salubris eloquentiae genere vel fama caruisse, quam propter illam sic perire. Gron. pro *tali* melius foret *pari*: sed hoc ipsum potuit auctor illo verbo exprimere voluisse. pro *bonae* Broterius coniicit legendum *bene*, quod in V supra scriptum reperit. Ern. *bene* F.

7. *non emendare nec usquam*] si nihil hic deest, scribam *non emendatae nec usque.* sequentia etiam in libro F: *argumentum est. quis enim nos.* Lips. recte Lipsius, *non emendatae nec usque.* sed quae sententia in illis, *superest antiquis oratoribus*, clamat Acidalius, qui solus haec ausus post Lipsium tentare. et tamen una litera expuncta nos expediet. scribe: *sic quoque, quod superest antiqui oratoribus, forum, non emendatae nec usque ad votum compositae civitatis argumentum est.* nempe conciones sustulerunt Caesares. una ratio ex tot apud antiquos occasionibus ostentandi ingenii et eloquentiae exercendae relicta erat, forum et caussarum patrocinia. hoc antiqui solum oratoribus supererat. Livius 34: *quod maturi erat circa, demessum et convectum est.* quod sequitur, accipiendum ex codice F: *quis enim nos advocat nisi aut nocens aut miser?* de verbo *advocare* diximus ad Senec. de clementia 1 9. Gron. ego malim excidisse *ex* per finalem syllabam praecedentis verbi. idque etiam in textu dedit Broterius. Ern. non *forum* F, sed *horum.*

10. *in civitatem*] *in clientelam* edidit Pithoeus; idque rectius videtur Schelio, merito. Ern.

queri quam vindicari. quodsi inveniretur aliqua civitas in qua nemo peccaret, supervacuus esset inter innocentes orator sicut inter sanos medicus. quomodo tamen minimum usus minimumque profectus ars medentis habet in iis gentibus quae firmissima valetudine ac saluberrimis corporibus utuntur, sic minor oratorum obscuriorque gloria est inter bonos mores et in obsequium regentis paratos. quid enim opus est longis in senatu sententiis, cum optimi cito consentiant? quid multis apud populum concionibus, cum de re publica non imperiti et multi deliberent, sed sapientissimus et unus? quid voluntariis accusationibus, cum tam raro et tam parce peccetur? quid invidiosis et excedentibus modum defensionibus, cum clementia cognoscentis obviam periclitantibus eat? credite, optimi et in quantum opus est disertissimi viri, si aut vos prioribus saeculis aut isti quos miramur his nati essent, ac deus aliquis vitas vestras ac tempora repente mutasset, nec vobis summa illa laus et gloria in eloquentia neque illis modus et temperamentum defuisset. nunc, quoniam nemo eodem tempore assequi potest magnam famam et magnam quietem, bono saeculi sui quisque citra obtrectationem alterius utatur.

42 Finierat Maternus. tum Messala, Erant quibus contradicerem, erant de quibus plura dici vellem, nisi iam dies esset exactus. Fiet, inquit Maternus, postea arbitratu tuo, et si qua tibi obscura in hoc meo sermone visa sunt, de his rursus conferemus. ac simul assurgens et Aprum complexus, Ego, inquit, te poetis, Messala antiquariis criminabimur. At ego vos rhetoribus et scholasticis, inquit.

Cum adrisissent, discessimus.

1. *iudicari*] lego *vindicari*. Lips. Acidalius ait bene Lipsium legere *vindicari*. sed non id satis: Muretum optime totum locum emendasse: *atqui melius fuisset non fieri quam vindicari*. immo peius. *non queri* est, illos non fuisse iniuria affectos, eoque nec querelarum caussam habuisse. Gron.

8. *cum optima cito consentiant?*] lego *cum optimis*. Rodolphus autem *cum optima cito censeantur*. [*optimi* Rhenanus.] a fine autem libelli, ut cuivis videre est, multa desunt, atque adeo praecipua dissertationis pars. sed mihi, cum deo, pausa hic et finis; cui gratia et gloria in aeternum. Lips.

16. *vestras ac*] F *ac vestras*, Rhenanus *vestras vestra*.

20. *bonis*] FV *bono*, quod melius videtur. Ern. post *utatur* in F spatium vacuum.

21. *tum*] *cum* F.

26. *Messala cum antiquariis* FV.

IUSTI LIPSII

EXCURSUS

AD ANNALIUM LIBRUM I.

A. Cap. 7.

Ignis originem nescio: nisi quod antiquum video et a temporibus Antoninorum. Herodianus sane in Commodo statim meminit ut rei vulgatae, ubi de Lucilla sorore eius 1 20. *οὐδὲν ἧττον μέν τοι καὶ ὁ Κόμμοδος ἐφύλαττε τιμὰς τῇ ἀδελφῇ. καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ βασιλείου θρόνου καθῆστο ἐν τοῖς θεάτροις, καὶ τὸ πῦρ προεπόμπευεν αὐτῆς.* idem de Marcia Commodi concubina c. 40. *ἣ οὐδὲν* inquit *ἀπεῖχε γαμετῆς γυναικός, ἀλλὰ πάντα ὑπῆρχεν ὅσα σεβαστῇ, πλὴν τοῦ πυρός.* et de Pertinace 2 9. *κατῆλθεν ἐπὶ τὸ συνέδριον τῆς βουλῆς οὔτε τὸ πῦρ ἐάσας ἑαυτοῦ προπομπεῦσαι οὔτε τι ἄλλο τῶν βασιλικῶν συμβόλων εἰς ὕψος ἀρθῆναι.* nec ambigimus de more. illud tamen mirum, bis mirum, non alium e Graecis Latinisque exprimere tam insignitam rem praeter Herodianum. non Dionem, non Capitolinum, Spartianum, Lampridium, qui eadem scripserunt illi. nec enim, quod sciam, meminerunt verbo. quis tamen iste ignis? non e carbonibus aut ligno, nec qualis ille apud Horatium Sat. 1 5 36 prunae batillus: lampas tantum fuit. rem adhuc ignotam doceo, firmoque ex M. Antonino in libris suae vitae 1 17. *ὅτι δυνατόν ἐστιν* inquit *ἐν αὐλῇ βιοῦντα μήτε δορυφορήσεως χρῄζειν, μήτε ἐσθήτων σημειωτῶν, μήτε λαμπάδων καὶ ἀνδριάντων τοιῶνδέ τινων, καὶ τοῦ ὁμοίου κόμπου.* describit recensetque insignia omnia principatus. ut ergo in deorum cultu adhibitae lucernae facesque, ut docui in Electis 1 3, sic imperatorum. opinor autem Romam traductum morem e Persis. illorum enim regi praelatus ignis. Xenophon *Παιδείας* 8 3. *καὶ πῦρ ὄπισθεν τοῦ ἅρματος ἐπ᾽ ἐσχάρας μεγάλης ἄνδρες εἵποντο φέροντες:* et post ignem illum secutus Cyrus. immo et Asiaticis, si recte capio Ammianum 23 6. *feruntque etiam, si iustum est credi, ignem caelitus lapsum apud se sempiternis foculis custodiri; cuius portionem exiguam ut faustam praeisse quondam Asiaticis regibus dicunt.* diadema autem primus Romanorum principum usurpavit Aurelianus, uti in vita eius Victor. etsi alibi male id refert ad Caligulam. purpuram quis primus sumpserit, adhuc quaero.

B. Cap. 10.

Seneca Suas. 1. *Cum Antonius vellet se Liberum patrem dici et hoc nomen statuis subscribi, occurrerunt venienti ei Athenienses cum coniugibus ac liberis et Dionysium salutaverunt. bene illis cesserat, si nasus Atticus ibi substitisset. dixerunt despondere ipsos* (malim *ipsi*) *in matrimonium Minervam Musam suam, et rogaverunt ut duceret, et*

Antonius ait ducturum, sed dotis nomine imperare se illis mille talenta. tum ex Graeculis quidam ait . . . . . . huic quidem impune fuit, sed Atheniensium sponsalia mille talentis aestimata sunt. quae cum exigerentur, multi contumeliosi libelli propositi sunt, sicut ille qui subscriptus est statuae eius, cum eodem tempore Octaviam uxorem haberet et Cleopatram: Hoc tu evita, restituas, tibi habe. primum offendimus in Minerva Musa, quoniam neque Dio 48 39 nominat in hac historia, Ἀθηνᾶν dixisse contentus; nec cognomen nostrarum dearum scio alias adhaesisse Minervae. itaque inducta ea voce scribo *Minervam suam:* nata fuit ex confusa repetitione litterae vocisque sequentis. in summa discrepat idem Dio, qui ἑκατὸν μυριάδας imperatas pro dote ait, id est Romano ritu HS quadragies. mille autem talenta Senecae paullo minus faciunt ducenties quadragies, sexto tanto immaniore summa. tamen non muto. Graeculi iocum, cui spatium vacuum, doleo abesse[a]; et latinum commode restituo, *Octavia res tuas tibi habe.* quicunque ille, comiter iocatus est ex devortii Romani forma. cum enim Cleopatram amaret haberetque Antonius, ecce subscripsit iste quasi nomine Antonii Octaviam repudiantis, *Octavia res tuas tibi habe.* quae solennia in libello repudii verba fuisse, iam notum. Apuleius Met. 5. post med. *tu quidem ob istud* (ita emendo) *tam dirum facinus confestim thoro meo divorte, tibique res tuas habeto.*

In Senecae loco de Minerva Musa, mente nunc et manu amplector sententiam Iani mei Grotii, amoenissimi et acutissimi viri, reponentis *Minervam Musicam.* inter nobiles Athenis statuas fuit Minerva hoc cognomento; sic dicta, *quoniam dracones in Gorgone eius ad ictus citharae tinnitu resonant.* Plinius 34 8. (19 15.)

a) cum e vetere libro dedit Covarruvias, teste Andrea Schotto. Ita habet: κύριε, ὁ Ζεὺς τὴν μητέρα σου Σεμέλην ἄπροικον εἶχε. Oberl.

C. Cap. 10.

Nec viri solum ad sacerdotium adscripti magni huius divi, sed, quod rideamus, feminae. adeo proiecti in adulationem tunc mores. marmor (apud Grut. p. 320 10): *P. Postumiae P. f. Paullae sacerd. D. Iuli August.* item in Hispaniis (ib. p. 101 3): *Lucr. L. f. Campana flam. perp. domus Aug.* id est *Lucretia L. filia, flaminica perpetua.* exemplum huius rei a Livia, quae miro exemplo sacerdos sui viri[a], et quidem ex decreto senatus. Dio 56 extremo: τότε δὲ ἀθανατίσαντες αὐτόν, καὶ θιασώτας οἱ καὶ ἱερὰ καὶ ἱέρειαν τὴν Λιουίαν ἀπέδειξαν. quod noto eo libentius, ut lux inde adfulgeat tenebricoso Ovidii loco de Ponto 4 9 105. *nec pietas ignota mea est. videt hospita tellus in nostra sacrum Caesaris esse domo. stant pariter natusque pius coniuxque sacerdos, numina iam facto non leviora deo. natus pius* Tiberius est, *coniux sacerdos* Livia. puto ad haec sacerdotia, quae cum ambitu et sumptu adfectabant in provinciis passim, pertinere Arriani locum elegantem, de sermonibus Epicteti 1 19. σήμερόν τις ὑπὲρ ἱερωσύνης ἐλάλει μοι τοῦ Αὐγούστου. λέγω αὐτῷ, ἄνθρωπε, ἄφες τὸ πρᾶγμα· δαπανήσεις πολλὰ εἰς οὐδέν. ἀλλ' οἱ τὰς φωνάς, φησί, γράφοντες γράψουσι τὸ ἐμὸν ὄνομα. μήτι οὖν σὺ τοῖς ἀναγινώσκουσι λέγεις παρών, ἐμὲ γεγράφασιν; εἰ δὲ καὶ νῦν δύνασαι παρεῖναι πᾶσιν, ἐὰν ἀποθάνῃς, τί ποιήσεις; μενεῖ μου τὸ ὄνομα. γράψον αὐτὸ εἰς λίθον, καὶ μενεῖ. ἄγε, ἔξω δὲ Νικοπόλεως τίς σου μνεία; ἀλλὰ χρυσοῦν στέφανον φορήσω. εἰ ἅπαξ ἐπιθυμεῖς στεφάνου, ῥόδινον λαβὼν περίθου· ὄψει γὰρ κομψότερον. lepidus et ad philosophum dialogismus. *hodie*, inquit, *locutus mecum quidam super*

sacerdotio Augusti. dico ei, mi homo mitte rem, sumptum multum facies frustra. at scribae publici, inquit, (corrupta hac parte Graeca) *nomen meum adnotabunt. num tu igitur legentibus omnibus coram dices, me inscripserunt? et ut tunc possis adesse omnibus legentibus, mortuus quid facies? manebit meum nomen. inscribe ipsum lapidi, et manebit. age, extra Nicopolim autem quae memoria tui? at coronam auream gestabo* (qua scilicet ornati sacerdotes, dum faciunt, ex Livio, Plutarcho, aliis.). *si prorsum appetis coronam, roseam indutus circumi; aspectu enim id iucundius.*

a) *adde Velleii locum huic rei, quem correxi Annal.* 13 2.

D. Cap. 14.

Primus praetor Romae institutus a. u. 388 Furius Camillus. Livius 7 1 et Suidas in voce *Πραίτωρ.* additus alter a. 510, cui cognomen datum peregrini, quod plerumque inter cives ius diceret et peregrinos. Epitoma Livii 19. additi duo alii a. u. 520, Sicilia et Sardinia in provinciam redactis, qui illuc cum imperio mitterentur. Epitoma 20. iterum duo victis Hispaniis, a. 557. ita in universum ad id tempus praetores sex, e quibus duo iuri dicundo praeerant, reliqui in provincias mittebantur expertes iudiciorum. id mansit, donec quaestiones perpetuae constitutae, a. 605, L. Censorino M. Manilio coss. patribusque tunc visum ut in totum magistratus sui annum praetores in urbe manerent, e quibus duo more prisco ius dicerent, reliqui quatuor publicis iudiciis praeessent; iidem omnes exacto anno sorte in provincias praetorias mitterentur. Cornelius deinde Sulla dictator auxit quaestionum publicarum numerum, pariterque praetorum. non tamen eatenus, ut quot quaestiones essent, totidem praetores (errat largiter Pomponius de Orig. iuris D. 1 tit. 2, qui id sensit; quia plures saepe quaestiones apud eundem praetorem exercitas constat), sed in universum addidit duos. ita non plures octo praetores ad Ciceronis aevum; idque ex variis eius scriptis clarum: non decem, ut voluit iurisconsultus. oppressa mox republica C. Caesar dictator primus instituit decem, quo pluribus bellorum sociis honorem eum gratificaretur. Dio 42 51: *ἵνα πλείους αὐτῶν* (*συναγωνιστῶν* intelligo) *ἀμείψηται, στρατηγούς τε δέκα ἐς τὸ ἐπιὸν ἔτος ἀποδεῖξαι καὶ ἱερέας ὑπὲρ τὸ νενομισμένον.* qui Pomponium refellit disertim. sed nec in eo numero stetit Caesar, creavitque biennio post xiv, iterumque anno post xvi. idque, ut Dio idem (43 49) ait, in multos annos. at Augustus republica et imperio potitus pariter varium se in hac creatione gessit. a. u. 731 minuit Caesarianum numerum, retraxitque ad decem. Dio 53 32: *ταῦτά τε οὕτως ὁ Αὔγουστος ἐποίησε, καὶ στρατηγοὺς δέκα ὡς οὐδὲν ἔτι πλειόνων δεόμενος ἀπέδειξε.* Velleius 2 89: *imperium magistratuum ad pristinum redactum modum. tantummodo octo praetoribus adlecti duo.* anno 764 creavit xvi propter turbam competitorum; ita tamen (ait Dio 56 25) ut posterioribus deinceps multis annis xii dumtaxat crearet. atque hoc est quod hic Tacitus de duodenario numero tradito ab Augusto adseverat, vere et recte, si respicias instituta eius extrema. nam ad prima adiecit oculos Pomponius, qui xvi praetores constituit sub Augusto. et in tempore saltem errat. at quod Tiberium iurasse Tacitus ait se numerum xii non excessurum, quis pontifex periurio eum solvet? nam ego manifesto hominem teneo, ex Dionis testimonio 58 20, qui adfirmat Tiberium a. u. 736 xv praetores creasse, additque *καὶ τοῦτο ἐπὶ πολλὰ ἔτη συνέβη, ὥστε ἔστι μὲν ὅτε ἑκκαίδεκα, ἔστιν δὲ ὅτε καὶ παρ' ἕνα ἢ καὶ δύο χειροτονεῖσθαι.*

immo Claudius imperator alias XIV, alias XVIII creavit; interdum medio inter hos numero. vide eumdem Graecum 60 10

E. Cap. 15.

Iulius Caesar ius creandi magistratus non totum a populo tulit, cruda adhuc servitute, sed cum eo divisit. Suetonius satis clare c. 41 [a]: *comitia cum populo partitus est, ut exceptis consulatus competitoribus, de cetero numero candidatorum pro parte dimidia, quos populus vellet, pronuntiarentur* (iustum comitiorum verbum esset, *renuntiarentur*), *pro parte altera, quos ipse dedisset* (scribe *edidisset*). *et edebat per libellos circum tribus missos, scriptura brevi: Caesar dictator illi tribui. commendo vobis illum et illum, ut vestro suffragio suam dignitatem teneant.* ubi vides, consulibus exceptis, in ceterorum suffragia aequale ius principi fuisse cum plebe. nam consules quidem, summi imperii olim nomen, et ipse et secuti principes seposuerunt senatui sibique. Augustus deinde *comitiorum pristinum ius* (verba Suetonii sunt c. 40) *reduxit; ac multiplici poena coercito ambitu, die comitiorum tribulibus suis* etc. quo loco pristinum ius non vetus illud accipio, quod integra libertate, sed hoc idem, quod a patre eius Iulio institutum. pristinum tamen ideo, quia per bella civilia et impotentem triumviratum abolitus Caesarianus mos, quem reduxit longo intervallo nunc Augustus. eum Suetonii sensum (nam interpretes silent aut vacillant) adstruo ex Dione 53 21. *ὅ τε δῆμος ἐς τὰς ἀρχαιρεσίας καὶ τὸ πλῆθος αὖ συνελέγετο, οὐ μέντοι καὶ ἐπράττετό τι ὃ μὴ καὶ ἐκείνῳ ἤρεσκε. τοὺς γοῦν ἄρξοντας τοὺς μὲν αὐτὸς ἐκλεγόμενος προεβάλλετο, τοὺς δὲ καὶ ἐπὶ τῷ δήμῳ τῷ τε ὁμίλῳ κατὰ τὸ ἀρχαῖον ποιούμενος, ἐπεμελεῖτο ὅπως μήτ᾽ ἀνεπιτήδειοι μήτ᾽ ἐκ παρακελεύσεως ἢ καὶ δεκασμοῦ ἀποδεικνύωνται.* aliquid tamen plebi etiam cum consulum comitiis fuisse, videtur colligi ex Dione 54 6 in actis anni 732. Tiberius primus, animis Quiritium fractis iam et ad servitium factis, ius omne sibi et senatui sumpsit, populi nullo loco. quod Tacitus his verbis voluit, *comitia e campo ad patres tralata.* sed in consulibus quid eius aevo fuerit, Tacitus ipse effari non potest fine huius libri: *de comitiis consularibus, quae tum primum illo principe ac deinceps fuere, vix quidquam firmare ausim. adeo diversa non modo apud auctores, sed in ipsius orationibus, reperiuntur.* potest Dio, qui videtur omnem consulum renuntiationem ad Tiberium referre, aliorum magistratuum ad senatum, commendatione principis interposita; quem l. 58 vide. ex eo tempore expers suffragiorum populus, donec Caius *tentavit comitiorum more revocato suffragia populo reddere*, ait Suetonius c. 16, scilicet Tiberii instituto omisso, Augusti revocato. sed idem ille omisit. Tiberianumque morem apud secutos principes valuisse deinceps, clarum ex memoriis rerum.

a) *v. Dion.* 43 47, *actis anni* 709.

F. Cap. 17.

Originem et progressum stipendii Romani docui nuper in Electis 1 2. et vere. aureus in mensem fuit, i. e. deni in diem asses, ut hic milites fatentur. quomodo ergo iidem milites statim denarium petunt, quasi ad stipendium augendum? *ut singulos denarios mererent*, et *ut denarius diurnum stipendium foret.* nonne enim, inquiunt, denarius idem quod deni asses? et Aemilius Ferretus quidem post multum aestum haesit in hoc vado. locos eos pugnantes sic conciliat, quasi milites petant, inquit, duplicari stipendium, id est alios denos asses

praeter illos datos. vir optimus non didicit conciliaturas. quod Suetonius dicit, voluisse eos aequari stipendio praetorianis (ii autem binos denarios capiebant), de Germanico milite dixit, non de Pannonio, ut censet ipse, et post eum vir doctus. Dio de hac seditione nimis clare 57 4: *τό τε σύμπαν οὐθ᾽ ὑπὲρ ἑκκαίδεκα ἔτη στρατεύεσθαι ἤθελον, καὶ δραχμὴν ἡμερησίαν φέρειν, τά τε ἆθλα εὐθὺς αὐτοῦ ἐν τῷ στρατοπέδῳ λαμβάνειν ἠξίουν.* en, petebant, ait, *δραχμὴν ἡμερησίαν.* non ergo duas, ut volunt illi. sed quid alludo? res sic se habet. aliud illo aevo denarius, aliud deni asses. per bella videlicet civilia (et sentimus etiam nunc) creverat auri pretium et argenti. itaque denarius XVI primo assibus (et pro ratione sestertius item assibus IV, quod ex Maeciano et Vitruvio 3 1 disco), tandem aestimari XII coepit. in eoque stetit Augusti et sequentium aliquot principum aevo. quo argumento? claro quidem, e loco Suetonii, ut nos eum emendavimus, orchestrae non dubio consensu, in Dom. c. 7. ex quo clarum aureum Romani militis stipendium fuisse in menses. at si aureus, ergo non plus XXV denariis. abi nunc ad mensularios, et reduc denos in diem asses, ita ut mensis dies habeat XXX, ad denarios XXV. reperies denarium ipsum planissime valuisse XII asses. quid ergo miraris, si milites pro denis assibus denarium petant; ut quinque scilicet denarios in mensem faciant lucri? at acriter in hanc sententiam pugnat Plinius 33 3, qui ait in militari stipendio semper denarium pro X assibus datum. pugnet: ego eum tam tranquillum reddam quam alcedo olim mare. nam Plinius quidem plane a me est. ea, inquit, severitas disciplinae militaris fuit ut, quamquam denarii pretio saepius aucto, miles tamen nihil inde commodi senserit, sed proinde illi in stipendium denarius processerit quasi si esset tantum assium denum. ea Plinii mens: aut si alia, de prisca republica sensit, non de hac Augustaea. simile prorsus ante annos paucos vidimus in urbe urbium ocello. Hispani militis in petulanti illa seditione praecipuum postulatum fuit ut aureos in solutum acciperet prisca aestimatione, non hac grandi, quae obtinebat. nec impetravit; fecitque lucri in auri pretio fiscus, quod olim in argenti respublica Romana. porro, quod ad modum hunc stipendii attinet, scire licet eumdem propemodum fuisse Graecis. Daricum enim in menses accipiebant, id est XX drachmas: in expeditione Cyri sesquidaricum extorserunt, tantum non per seditionem. Xenophon 1 3 21 *περὶ ἀναβάσεως Κύρου: ὁ Κῦρος ὑπισχνεῖται ἡμιόλιον πᾶσι δώσειν οὗ πρότερον ἔφερον, ἀντὶ Δαρεικοῦ τρία ἡμιδάρεικα τοῦ μηνὸς τῷ στρατιώτῃ.* et similis de Darico menstruo locus 7 6 1. melior ergo conditio militis Romani.

G. CAP. 17.

Suetonius id quoque ab Augusto esse ostendit, sed obscurius, c. 49: *quicquid ubique militum esset, ad certam stipendiorum praemiorumque formulam adstrinxit, definitis pro gradu cuiusque et temporibus militiae et commodis missionum, ne aut aetate aut inopia post missionem solicitari ad res novas possent.* nam commoda missionum hanc pecuniam accepit. sed clarissime Dio 55 23, summa etiam praemii expressa. *χαλεπῶς δὲ δὴ τῶν στρατιωτῶν πρὸς τὴν τῶν ἄθλων σμικρότητα διὰ τοὺς πολέμους τοὺς τότε ἐνεστηκότας οὐχ ἥκιστα ἐχόντων, καὶ μηδενὸς ἔξω τοῦ τεταγμένου τῆς στρατείας σφίσι χρόνου ὅπλα λαβεῖν ἐθέλοντος, ἐψηφίσθη τοῖς μὲν ἐκ τοῦ δορυφορικοῦ πεντακισχιλίας δραχμάς, ἐπειδὰν ἑκκαίδεκα ἔτη, τοῖς δὲ ἑτέροις τρισχιλίας, ἐπειδὰν εἴκοσι στρατεύσωνται, δίδοσθαι.* ex quo loco pronum mihi eluere vetustam Suetonii maculam Cal. 44. *ceterorum increpita cupiditate, commoda emeritae militiae ad sexcentorum millium*

summam recidit. haec praemia enim haud dubie intellegit. at quomodo constat immanis illa sexcentorum millium summa, si ex Dione verissimum est τρισχιλίας δραχμὰς tantum, id est, Romano more, duodena millia nummum destinata iis fuisse? Caligula autem de ea ipsa summa aliquid recidit. scribe igitur *ad sex millium summam.* ea enim veritas; et Caligula dimidium imminuisse putandus est praemii militaris. pretium operae est sane haec loca inter se conferri, et non per caliginem ultra sciri rationem militiae sub Augusto. haec pecunia alio nomine emeritum dicta, quia scilicet emeritis debebatur. Modestinus l. 3 de re mil. *qui militiae tempus in desertione implevit, emerito privatur.* et *ut veteranus restituetur et emerita accipiet.* Menander Arrius ib. l. 5: *et praemia et emeritum capiet.* Suetonius in Aug. 24: *alias legiones immodeste missionem postulantes citra commoda emeritorum praemiorum exauctoravit.* ubi malo *emeritorum et praemiorum.* commoda iustae militiae idem scriptor dixit Vitellii c. 15: *delectum ea conditione in urbe egit, ut voluntariis non modo missionem post victoriam, sed etiam veteranorum iustaeque militiae commoda polliceretur.* Dio 54 25 adserere videtur eam pecuniam adtributam pro agris, his verbis: καὶ διέταξε (Augustus scilicet) τά τε ἔτη ὅσα οἱ πολῖται στρατεύσαιντο, καὶ τὰ χρήματα ὅσα παυσάμενοι τῆς στρατείας ἀντὶ τῆς χώρας, ἣν ἀεί ποτε ᾔτουν, λήψοιντο. cui ambigo an adsentiar, quia non semel hic in Tacito et pecuniae mentio et agrorum.

H. Cap. 20.

Describit Vegetius 2 10. *erat enim castrorum praefectus, licet inferior dignitate, tamen occupatus non mediocribus caussis. ad quem castrorum positio, valli et fossae destinatio* (nescio an *designatio*) *pertinebat. tabernacula vel casae militum cum impedimentis omnibus nutu ipsius curabantur; praeterea aegri contubernales, et medici a quibus curabantur, vehicula, sagmarii, nec non ferramenta quibus materia secatur vel caeditur; item ligna vel stramina, arietes, onagri, balistae, ceteraque genera tormentorum procurabat aliquando ne deessent. is post longam probatamque militiam legebatur, ut certe* (potius *recte*) *doceret alios quod ipse cum laude fecisset.* quae verba ad lucem huius loci pertinent et plurium infra, in quibus de castrorum praefecto. cuique autem legioni suus castrorum praefectus fuit, si tamen tenderet seorsum. colligo ex Tacito 14 37: *Poenius Posthumus praefectus castrorum secundae legionis.* et Velleio 2 119: *at e praefectis castrorum duobus, quam clarum exemplum LEggius, tam turpe Ceionius prodidit.* supra tribunos militum collocare eos visus noster H. 2 89 in pompa Vitelliana: *ante aquilam praefecti castrorum, tribunique et primi centurionum candida veste.* vir egregius, cuius memoriam amo colo, in Semestribus suis 1 2 censuit hunc eumdem esse cum praetorii praefecto, et Vespasiani avum etiam auget hac dignitate, quoniam Suetonius scripserit Vesp. 1: *Polla patrem habuit Vespasium Pollionem, ter tribunum militum praefectumque castrorum.* abi, vir maxime, lucrifac, reliquae virtutis tuae caussa, censoriam hanc notam.

I. Cap. 24.

Rebus laetis et militia prospera ornari signa mos fuit lauru, floribus, unguentis. Claudianus 10 187: *laetaturque tamen: Mavortia signa rubescunt floribus, et subitis animantur frondibus hastae.* Suetonius Claudii c. 13: *verum intra quintum diem oppressus est, legionibus, quae sacramentum mutaverant, in poenitentiam religione conversis, postquam denuntiato ad novum imperatorem itinere, casu quodam*

an divinitus, neque aquilae[a] *ornari neque signa convelli potuerunt.* et Orosius eadem de re 7 6: *die dicto ut in unum undique ad novum imperatorem convenirent, neque aquilae ornari neque convelli quoquo modo signa moverive potuerunt.* signa ergo in eiusmodi laetitiis obviamque itionibus ornabantur. cui rei adhibita etiam unguenta. Plinius 13 3 (4): *aquilae certe ac signa, pulverulenta illa ac custodiis horrida, inunguntur etiam festis diebus. utinamque dicere possemus quis primus instituisset. ita est: hac mercede corruptae terrarum orbem devicere aquilae.* nec aliud est quod noster hic appellat insignium fulgorem. ita 15 29: *hinc agmina legionum stetere fulgentibus aquilis signisque et simulacris deum in modum templi.* et Livius etiam 28 14: *Asdrubal clamore equitum excitatus ut ex tabernaculo prosiluit, tumultumque ante vallum et trepidationem suorum et procul signa legionum fulgentia plenosque hostium campos vidit.* etsi paullo aliter id accipio de fulgore argenti, pulvere deterso, quia nondum illo aevo notus luxuriae mos. contra in tristitia et rebus artis signa horrida et incompta. Tacitus in funere Germanici 3 2: *praecedebant incompta signa, versi fasces.* H. 4 62: *revulsae imperatorum imagines, innexa signa, fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis.* 15 16 de fuga Paeti: *Corbulo cum suis copiis apud ripam Euphratis obvius non eam speciem insignium et armorum praetulit, ut diversitatem exprobraret.* nec plura mihi notata de hoc parum cognito adhuc militiae ritu. illud addo, manasse videri a statuis deorum, quas melioribus diebus unguentis perfundebant quasi in cultum et honorem. aquilae autem nonne dii militares? Cicero in Verr. 4 35: *omnes Segestanas matronas et virgines convenisse, cum Diana exportaretur; unxisse unguentis, complesse et coronis et floribus.* Arnobius 1 p. 22: *si quando conspexeram lubricatum lapidem et ex olivi unguine ordinatum;* ubi malim *odoratum.* Apuleius Florid. 1 init. *lapis unguine delibutus.* Seneca Fragm. de superstitione apud August. de civ. dei 6 10: *alius fictor est, alius unctor.* lapis vetus Romae (apud Grut. p. 124) *deinde. coronis. inlatis. signisque. unctis.* vide quae notavi Elect. 2 18.

a) *male in Suetonio* aquila. *plures enim legiones.*

K. Cap. 31.

Res initium habuit non a Iulio Caesare, ut famam esse video, sed ab Augusto. nam Caesar quidem tributi nomine HS quadringenties imposuit Galliae victae, uti apud Suetonium Caes. 25 et Eutropium 6 17 in melioribus libris legi: censendi provincialem rationem non ipse, non priores instituerunt ante Augustum. ille auctor rei. Claudius oratione quam in senatu habuit censor: *sed districte iam Comatae Galliae caussa agenda est, in qua si quis hoc intuetur, quod bello per decem annos exercuerunt DIulium, idem opponat centum annorum immobilem fidem obsequiumque, multis trepidis rebus nostris plus quam expertum. illi patri meo Druso Germaniam subigenti tutam quiete sua securamque a tergo pacem praestiterunt, et quidem cum ad census* (nescio an *a censu*) *novo tum opere et inadsueto Galliis ad bellum avocatus esset. quod opus quam arduum sit, nobis nunc cum maxime, quamvis nihil ultra quam ut publice notae sint facultates nostrae exquiratur, nimis magno experimento cognoscimus.* ait clare, *novo tum opere et Galliis inadsueto.* rem insignem epitoma Livii non tacuit 134: *cum Augustus conventum Narbone ageret, census a tribus Galliis, quas Caesar pater vicerat, actus.* idque accidisse ex Dione disco septimo Augusti consulatu, 53 22: *ἐς δὲ τὰς Γαλατίας ἐλθὼν ἐνταῦθα διέτριψεν· ἐκεῖνοί τε γὰρ ἐπικηρυκεύσασθαί οἱ ἐδόκουν, καὶ τὰ τούτων*

ἀκατάστατα ἔτι, ἅτε τῶν ἐμφυλίων πολέμων εὐθὺς ἐπὶ τῇ ἁλώσει σφῶν ἐπιγενομένων, ἦν. καὶ αὐτῶν καὶ ἀπογραφὰς ἐποιήσατο, καὶ τὸν βίον τήν τε πολιτείαν διεκόσμησε. huius autem census duplex modus. videntur enim tributum et in capita contulisse et in agros, lacus, pecudes aliasque facultates. prius illud eleganter ab Ammiano suggestum 16 5, ubi de Iuliano Caesare verba: *quam profuerit anhelantibus extrema penuria Gallis, hinc maxime claret, quod primitus partes eas ingressus pro capitibus singulis* [a] *tributi nomine vicenos quinos aureos repperit flagitari, discedens vero septenos tantum munera universa complentes.* Tertullianus Apolog. 13: *sed enim agri tributo onusti viliores, hominum capita stipendio censa ignobiliora: nam hae sunt notae captivitatis.* Panegyricus scriptor in laudibus Constantini (Eumenius 11): *septem millia capitum remisisti, quartam amplius partem nostrorum censuum.* et statim: *remissione ista septem millium capitum, viginti quinque millibus dedisti vires, dedisti opes, dedisti salutem.* iterumque 12: *certe et tum liberi parentes suos cariores habent, et mariti coniuges non gravate tuentur, et parentes adultorum non poenitet filiorum, quorum onera sibi remissa laetantur.* quae postrema non est ut ullo modo transferas ad capita, quae vocabant, agrorum. alias non sum ignarus illud ipsum tributum, quod pro modo agrorum penderent, capitationem dictam a iurisconsultis et Salviano Massiliensi 5 8. *plerique pauperculorum atque miserorum spoliati resculis suis et exterminati agellis suis, cum rem amiserint, amissarum tamen rerum tributa patiuntur; cum possessio ab his recesserit, capitatio non recedit*, scilicet a numero iugorum et capitum, quibus agri coluntur. sed persevero ut Galli in capita contulerint etiam humana. de agris autem, lacubus, aliisque quae obnoxia tributo, habes apud iurisconsultos de censibus et Panegyristem illum ipsum c. 5: *iacebat illa civitas non tam innixa* [b] *Romanis quam virium defectione prostrata; ex quo eam novi census exanimaverat acerbitas. nec tamen iuste queri poterat, cum et agros qui descripti fuerant haberemus, et Gallicani census communi formula teneremur, qui fortunis nemini possumus aequari.* utrique censui olim praepositi ex prima nobilitate viri, ut Drusus ab Augusto, Germanicus hic a Tiberio. videturque ea non exigua dignitas fuisse, ex Tacito 14 46: *census per Gallias a QVolusio et Sexto Africano Trebellioque Maximo acti sunt, aemulis inter se per nobilitatem Volusio atque Africano. Trebellium dum uterque dedignatur, supra tulere.* in lapide (apud Grut. p. 431 6) *Q. Manilio C. f. Cordo t. leg.* XII *Rapac. praef. equit. exact. tribut. civitat. Gall. fac. cur. Certus lib.* id est, *exactori tributorum civitatum Galliae.* hi census in tabulis perscripti. Dio in vita Caligulae 59 22: κυβεύων δέ ποτε, καὶ μαθὼν ὅτι οὐκ εἴη τὸ ἀργύριον, ᾔτησέ τε τὰς τῶν Γαλατῶν ἀπογραφὰς, καὶ ἐξ αὐτῶν τοὺς πλουσιωτάτους θανατωθῆναι κελεύσας etc. unde tabulae censuales in codice Theodosiano, et Iustiniani l. 4 de Agric. et censit. et alibi paginae censuales. actique videntur singulis lustris. Panegyricus c. 12: *quinque annorum nobis reliqua remisisti. o lucrum omnibus lustris felicius!* aut etiam singulis annis. nam ecce in Tacito anno post P. Vitellius et Scantius mittuntur ad census Galliarum 2 6. tributum tamen ipsum videtur olim descriptum fuisse in singulos menses. docet factum Licinii procuratoris apud Dionem, qui, ut ait, eo malitiae pervenerat, ut quoniam singulis mensibus tributum erat Gallis pendendum, quattuordecim definiret anni menses. vide rem non iniucundam apud optimum scriptorem, quod quidem ad ritus priscos attinet, 54 21.

a) *capita etiam pro pabulis iumentorum Ammianus lib.* 22.
b) *puto legendum* invisa.

L. Cap. 41.

Suetonius Cal. 8 non spernit solum sententiam hanc, sed longa et acri disputatione evertit. cui manus ego nondum do. quid enim? an vulgus eius aevi (nam versiculi illi Caligula principe statim divulgati sunt) nesciit imperatoris sui solum genitale? tam impudenti mendacio ludere ius fuit? non Plinius et Tacitus ea quae Suetonius perviderunt? scilicet iis cura non fuit inspiciundi Acta? logi. non copia? nugae. at enim, inquit, natus est Caius patre suo et CFonteio coss. pater autem consulatum eum anno toto gessit, et quidem in urbe. non igitur nasci potuit in castris, quoniam pater demum exacto consulatu in Germaniam est missus. primum, Suetoni, quod tu sumis ut datum, fieri potest ut quis illorum iubeat te reponere. ambigo, inquam, utrum illae meae partes consentiant consciscantque natum eo anno Caium esse. video enim dissentire alios in numero annorum quos dicitur vixisse. et quid si paullo ante natus sit, cum pater in Germania esset? quid si paullo post? deinde, mi homo, quaeritur quando natus Caligula sit, non quando satus. nonne ipso patre consule, ut tu vis, nasci potuit in castris? nec enim opus credo eam ad rem praesentia patris. nam Germanicum constat ex Dione (57 18) statim a clade Variana continenter in Germania mansisse ad hunc usque consulatum. suspicari autem probabiliter possum uxorem, quae tumida et vicina partui, relictam ab eo in Germania, donec uterum posuisset. nam circumduci in longo itinere feminas, ut prisci dicebant, incientes, non ex more, non ex usu. potuit ergo nasci in castris et tamen in consulatu patris. sed in Actis reperio, ais, natum eum Antii. quid si nomen tibi imponit et Acta de alio quopiam Caio, filio pariter Germanici, senserunt? non enim Caligulae cognomen discriminis caussa, opinor, apponi potuit Actis, quoniam professio apud Acta nato statim puero fieri solita, cognomen autem illud postea in castris illi datum, a veste. denique contra tabulas Actorum Plinii pagina est et hic noster fidelissimus senex, mihi quidem testis ἐκ τῶν Διὸς δέλτων. addis amplius ex Augusti epistolis liquere bimulum demum perductum in castra: non ergo ibi natum. batuis tu, non pugnas: rude, non gladio feris. quid enim obstat Agrippinam peperisse in Germania, rediisse in urbem mariti sui consulatu; deinde ipsam et infantem in Germaniam revertisse? quod Antium praetulerit omnibus secessibus Caius, quin tu hoc argumento Tiberium Capreis genitum dicis, Tibure aut Lanuvii Augustum? itaque quidquid Suetonius conetur, me quidem iudice, haec pars adhuc, ut in formula senatoria est, maior esse videtur. cui, praeter consulares illos, subscribunt pedanii senatores, Sextus Victor et Athenaeus 4 12 p. 148.

M. Cap. 75.

Provinciarum divisio a Caesare Augusto in sexto consulatu facta duplex. aliae populo datae, aliae Caesari. in eas quae populi, proprie dicti proconsules mittebantur; in Caesaris legati aut propraetores, qui interdum tamen et praetores dicti, aut coniunctim legati propraetores, ut in lapidibus plerumque. rectorum et praesidum nomen generale est, etsi praeses praesidialesque provincias de Caesarianis reperies etiam, significatione arta. discrimen inter proconsules legatosque multum. primo quod ii in populi provincias missi, quae fere inermes; hi in Caesaris, quae copiis instructae. 2. quod illorum annua tantum administratio (unde in Tacito 3 58 flamen ait, *quanto facilius se abfuturum ad unius anni proconsulare imperium?* et Appuleii Florid. 1 p. 347: *quid nobis cum istis proconsulum vicibus? quid cum annis brevi-*

bus et festinantibus mensibus?), horum longior contractiorve, ut Caesari visum. 3. proconsules sorte missi. eoque Suetonius Aug. c. 47: *ceteras provincias proconsulibus sortito permisit.* et Tacitus 3 32: *eoque etiam Asiae sorte depellendum incusavit.* at legati Caesaris dilectu, ἀκληρωτεί, ut ait Dio 58 25 [a]. Statius Silv. 1 4 92: *cum tanti lectus rectoris habenas, Gallice, fortuna non admirante subisti.* 4. proconsules statim egressi urbe insignia imperii sumunt (τὰ τῆς ἀρχῆς ἐπίσημα, ait Dio 53 13), puta lictores, fasces; nec deponunt nisi ingressi iterum urbem: at legati non antequam provinciam attigerint, et in ipsa provincia deponunt. 5. proconsules pacato habitu [b] et gladio non accincti fuerunt (ex instituto quidem Augusti, quod tamen postea mutavit): legati τὴν στρατιωτικὴν στολὴν, id est paludamentum, gestarunt, et gladium, ut quibus ius esset militis animadvertendi. 6. proconsules sex lictoribus fascibusque usi; quinque dumtaxat legati, qui consulatum nondum gessissent. Dio auctor 53 13. proconsuli tres legati fuere, legato unus. Dio ibidem c. 14. atque haec discrimina. sed ex iis nihil eruas cur provinciarum Caesaris conditio, quod tamen hic ex Tacito clarum, melior pensiorque. nisi id tamen in bonum provincialium vertit, quod utraque provincia uni credita legato, ideoque minus onerum in alendo ipso et canibus illis qui tribunal lambunt. clare Tacitus 5 10: *is Macedoniae tum intentus Achaiam quoque curabat.*

a) *coniungit utrosque Tacitus A.* 2 43: qui sorte aut missu provincias tenerent.

b) *statim hinc intellige Silv.* 5 57 *ad Crispinum:* mille urbes Asiae sortito rexerit anno, imperium mulcente toga.

N. Cap. 83.

Sed quis olim, quaeso, modus lucaris? omnia enim aut pervadit aut tentat nostra curiositas. vulgaris actoris videntur fuisse denarii quinque. Seneca epist. 80 (81): *ille qui in scena elatus incedit et haec resupinus dicit*, imperito Argis, *servus est*, *quinque modios accipit et quinque denarios.* aut certe septem, ut apud Lucianum in Icaromenippo 29, in loco qui re et verbis Senecae illi par: ἐοικότες μάλιστα τοῖς τραγικοῖς ἐκείνοις ὑποκριταῖς, ὧν ἢν ἀφέλῃς τὰ προσωπεῖα καὶ τὴν χρυσόπαστον ἐκείνην στολὴν, τὸ καταλειπόμενόν ἐστι γελοῖον, ἀνθρώπιον ἑπτὰ δραχμῶν ἐς τὸν ἀγῶνα μεμισθωμένον. mutata tamen saepius res, cum vulgus editoresque multa adderent histrionibus famosis praeter morem. ideo Tiberius apud Suetonium 34 *ludorum ac munerum impensas corripuit*, *mercedibus scenicorum recisis*; et MAntoninus imperator apud Capitol. 11 *temperavit scenicas donationes*, *iubens ut quinos aureos scenici acciperent*, *ita tamen ut nullus editor decem aureos egrederetur.* magno tamen corruptis moribus incremento, si pro quinque denariis ventum ad aureos quinque. sed Seneca, fortasse et Lucianus, de diurna mercede agunt, Capitolinus de menstrua, aut certe productione tota. aut denique merces tam ampla ad principes scenae pertinet, non ad pueros histrionum. quod ait de editore, video labi virum doctum. hoc iubet imperator, ut nemo editor, id est praetor aut magistratus qui ludos praebet, suggerat iis supra decem. estque quasi correctio in capite eiusce legis. sed unde haec pecunia? saepe ab editoribus, saepe a fisco. ideo Glossae: *lucar* μισθὸς ἀπὸ φίσκου. alias *lucar* τὸ θεατρικόν. Plutarchus τὸ τελούμενον εἰς τὰς θέας.

Add. Notavi e Capitolino quinque aureos statam mercedem fuisse

scenicorum. adde Scholiastem Iuvenalis in illud 7 243 *victori populus quod postulat aurum. ut in theatro,* inquit, *solent petere quinque aureos. nam non licebat amplius dare.*

AD ANNALIUM LIBRUM II.

A. CAP. 2.

Parthorum reges, qui innexi rebus Romanis: ulteriora mihi non sunt curae.

I. ORODES, Iustino 42 4 Herodes, Plutarcho in Crasso 33 Ὑρώδης. qui vicit Crassum.	PACORUS a PVentidio victus caesusque. Dio 49 19 sq et alii. PHRAATES, Plutarcho in MAnton. c. 37 Phraortes.

II. PHRAATES, cum quo MAntonius bellum gessit. Teridates eum regno pepulit: sed ipse brevi pulsus, Phraate restituto. cui legitimi filii quattuor	SARASPADES, CEROSPADES, PHRAATES, VONONES;	MEHERDATES.
unus ex concubina Romana muliere, Thermussa, genitus. qui astu matris in Parthis remansit. de quo Iosephus 18 3 (2).	PHRAATACES, nothus.	

III. PHRAATACES, patris interfector, maritus matris. brevi pulsus, facinorum odio, moritur. idem Iosephus 18 3.

IV. ORODES, Iosepho l. c. Herodes, nescio cuius proles. coetu popularium facto caesus in sacrificio vel venatu ob crudelitatem.

V. VONONES. de quo hic Tacitus et loco dicto Iosephus.

VI. ARTABANUS. non ex recta priorum regum stirpe, tamen Arsacides et Medorum antea rex, ait Iosephus 18 4. contra eum rex missus a Tiberio Phraates, de quo supra, Vononis frater. sed in via periit. postea Teridates (nescio cuius proles, nepos tamen Phraatis), qui pepulit Artabanum, iterumque ab eo pulsus. regnum tenuit ad Claudii principatum.

Eius filii	ORODES. qui Armeniae rex. Tacit. 6 33. DARIUS. qui Vitelliano foedere cum Artabano obses missus Romam. Iosephus 18 4. is est quem nominat Suetonius Cal. 19.

VII. GOTARZES, Artabani frater, qui necem ipsi filiisque maturavit. Tacit. 11 8 et 10.

VIII. VARDANES, item Artabani frater. pepulit Gotarzem. Tacit. 13 7. vide et Philostratum 1 21.

IX. GOTARZES iterum, mortuo fratre. contra eum submissus MEHERDATES, filius Vononis, imperante Claudio. frustra. victor praelio Gotarzes.

X. VONONES, (ignoro stirpem) antea Mediae rex, lectus accitusque a Parthis, sed brevi et inglorio regno. Tacit. 12 14.	VOLOGESES. TIRIDATES. sub Nerone Armeniae rex.

XI. VOLOGESES, vel ut Graeci, VOLOGAESUS, Vononis huius filius, per tempus Neronis. vixit ad Vespasiani imperium, ut liquet ex Taciti H. 4 51.

B. Cap. 2.

Apud Plautum Cas. 2 1 1 mater familias, *obsignate cellas, referte anulum ad me, ego huc transeo in proximum ad meam vicinam.* et alibi servus, Persa 2 3 15, *isti parcipromi, qui salinum servis obsignant cum sale.* Plinius 33 1 (6): *at nunc cibi quoque et potus anulo vindicantur a rapina.* ab hoc more Martialis 9 88: *septem post calices Opimiani denso cum iaceam triente laesus, adfers nescio quas mihi tabellas, et dicis, modo liberum esse iussi Zenam: servulus est mihi paternus. signa. cras melius, Luperce, fiet: nunc signat meus anulus lagenam.* et simile, quod mater Ciceronum amphoras vinarias signare solita etiam inanes. Clemens Paedag. l. 3 p. 245 feminis Christianis talem anulum dat. *δίδωσιν οὖν (ὁ παιδαγωγὸς) αὐταῖς δακτύλιον ἐκ χρυσίου, οὐδὲ τοῦτον εἰς κόσμον, ἀλλ' εἰς τὸ ἀποσημαίνεσθαι τὰ οἴκοι φυλακῆς ἄξια διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς οἰκουρίας. εἰ γὰρ εὖ πάντες ἦσαν παιδαγωγούμενοι, οὐδὲν τῶν σφραγίδων ἔδει, ἐπ' ἴσης ὄντων δικαίων καὶ οἰκετῶν καὶ δεσποτῶν. ἐπεὶ δὲ ἡ ἀπαιδευσία πολλὴν ἐκδίδωσι ῥοπὴν εἰς ἀδικίαν, σφραγίδων ἐδεήθημεν.* ubi vides etiam illo aevo morem priscum. anulos eiusmodi signatorios (ferreos tamen, ut appareat servorum fuisse aut vulgarium militum) complures erutos ipsi vidimus in Batavis, cum adiuncta clavi. ad duplicem scilicet usum, signandi aperiendique [a]. eorum haec forma, magnitudine minimissimi digiti:

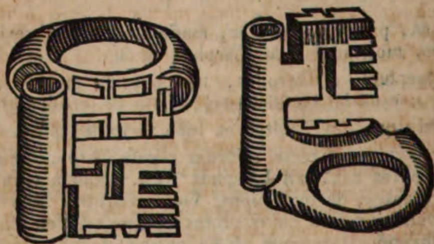

Plinius 33 1 (4) Iliacis temporibus ignotum anulorum usum fuisse docet, *quoniam conditas arcis vestes vasaque aurea et argentea, et ea colligata nodi non anuli nota, Homerus indicat.* versus Homeri, quos respexit, sunt Odyss. ϑ 424, 443, 447.

αὐτὸς νῦν ἴδε πῶμα, θοῶς δ' ἐπὶ δεσμὸν ἴηλον,
μή τίς τοι καθ' ὁδὸν δηλήσεται.

ad hos anulos pertinere velim Valerii locum 7 8 9: *insuperque anulos suos ei tradidit, videlicet ne quid ex ea hereditate, quam non erat aditurus, amitteret. quos ocyus vir diligens, sed morientis amici plenum contumeliae ludibrium, in locellum repositos et a praesentibus obsignatos diligentissime, heredibus illius exheres ipse reddidit.*

a) cf. Museum Schoepflin. p. 122. tab. 13. Oberl.

C. Cap. 17.

Exemplum credo esse a Persis, quibus in militia aquila praecipuum et regale signum. Xenophon de exp. Cyri 1 10: *καὶ τὸ βασί-*

λειον σημεῖον ὁρᾶν ἔφασαν, ἀετόν τινα χρυσοῦν ἐπὶ πέλτης ἐπὶ ξύλου ἀνατεταμένον. et Paedia Cyri 7 2: ἦν δὲ αὐτῷ τὸ σημεῖον ἀετὸς χρυσοῦς ἐπὶ δόρατος μακροῦ ἀνατεταμένος. καὶ νῦν δὲ ἔτι τοῦτο τὸ σημεῖον τῷ Περσῶν βασιλεῖ διαμένει. sed diversa tamen ea paullum ab aquila Romanorum. nam haec non aliud quam modica ex argento aquila, quae summae hastae insistebat, alis expansis, pede fulmen aureum tenens. ita, praeter MAntonii nummos, etiam Dio describit 43 35, de prodigiis ante pugnam Mundensem: οἱ δὲ δὴ ἀετοὶ τῶν στρατοπέδων αὐτοῦ τάς τε πτέρυγας σείσαντες, καὶ τοὺς κεραυνοὺς, οὓς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν τινὲς χρυσοῦς ἔφερον, ἐκβαλόντες, ἐκείνῳ τε τὸ κακὸν ἄντικρυς ἐνέσκηπτον καὶ αὐτοὶ πρὸς τὸν Καίσαρα ἀπεπέτοντο. dixi modicam fuisse. collige ex his Flori verbis 4 12: *tertiam aquilam signifer, priusquam in manus hostium veniret, evulsit, mersamque intra baltei sui latebras gerens in cruenta palude delituit.* neque enim baltei latebris tegi potuisset aquila admodum magna. vide Militiam nostram 4 4.

D. CAP. 26.

Silius 15 119: *laurumque superbam in gremio Iovis excisis deponere Poenis.* Statius Silv. 4 1 41: *et nondum in gremio Iovis Indica laurus.* dixi in fascibus lictorum: et eum ritum clare ponit Dio 54 25, de Augusto: καὶ ἐς τὸ Καπιτώλιον ἀνελθὼν τήν τε δάφνην ἀπὸ τῶν ῥάβδων περιεῖλε καὶ ἐς τὰ τοῦ Διὸς γόνατα κατέθετο. sicut et Iulius Obsequens c. 123: *CAntonius cum in agro Pistoriensi Catilinam vicisset, laureatos fasces in provinciam tulit. apparuit eum hostibus portendisse victoriam, cum ad eos laurum victricem tulerit, quam in Capitolio debuerat deponere.* recte ergo in Plinio scriptum 15 30 (40): *fasces imperatorum laurus decorat. ex his in gremio Iovis optimi maximi deponitur, quotiens laetitiam nova victoria adtulit*, nec recte mutavit e libro vetere, ut ait, vir doctus, *ex hinc in gremio.* Senecam turpi nota deformavit quicumque nebulo ignarus huius ritus, Consol. ad Elbiam c. 10: *scilicet minus beate vivebat dictator noster, qui Samnitum legatos audiit, cum vilissimum cibum in foco manu sua versaret illa, qua tam saepe hostem percusserat lancemque in Capitolini Iovis gremio reposuerat, quam Apicius nostra memoria vicit, qui* etc. et molestiam obiecit quaerendae lancis, quam nunquam invenies. libri aliquot *lanceamque.* emendo *laureamque.* verissime ad hunc triumphi morem. sequentia etiam scribe *quam Apicius nostra memoria vixit*, non *vicit:* et sententia omnis clara. ne haereas, simillimus de hisdem Fabriciis Panegyristae (Pacati) c. 9 locus Laudatione Theodosii: *Curii, Coruncanii, Fabricii, cum induciae bella suspenderant, inter aratra vivebant; et ne virtus quiete languesceret, depositis in gremio Capitolini Iovis laureis triumphales viri rusticabantur.* sed et laurea etiam deposita sine iusto triumpho. ut in Suetonio Dom. 6: *de Sarmatis lauream modo Iovi Capitolino rettulit.* itemque Nero ob Teridatis in urbem adventum *imperator consalutatus, laurea in Capitolium lata,* in eodem Suetonio c. 13.

E. CAP. 27.

L. SCRIBONIUS LIBO, qui consul cum Antonio a. u. 719. uxor incerta. ex his	SCRIBONIA, quae nupsit SEXTO POMPEIO, filio Magni, per bellum Siculum. Dio, Appianus Civ. 5 53. ex his	POMPEIA quae desponsata M. MARCELLO, pignus pacis cum triumviris initae, sed non deducta. nupsit, ut coniicio, post SCRIBONIO LIBONI. ex quis	L. SCRIBONIUS LIBO, qui consul initio libri huius. SCRIBONIUS LIBO DRUSUS. de quo hic, qui tantum praetor.

SCRIBONIA, eius soror, uxor OCT. AUGUSTI. ex his	IULIA, cui maritus VIPSANIUS AGRIPPA. ex his	CAIUS, LUCIUS Caesares. IULIA nupta L. Paullo. AGRIPPINA nupta Germanico.
SCRIBONIUS LIBO, de quo nihil legi.	SCRIBONIUS, de quo nihil.	SCRIBONIUS LIBO, quem volo maritum Pompeiae fuisse.

Priores duae lineae huius generis verae, et ex historia Dionis Appiani collectae. tertia a sola coniectura est: sed aliter de amita Scribonia explicari a me non potest. LScribonium Libonem, qui consul fuit hoc ipso anno quo damnatus adolescens, non patrem eius fuisse sed fratrem, ex narratione Taciti liquet. patrem enim nusquam nominat: nominat fratrem. hunc fuisse arbitror a quo Scribonia lex denominata; quem vir magnus (Iacobus Raevardus) in libello singulari ad eam legem imperite confundit cum isto qui nunc reus.

F. Cap. 30.

Actores Graeci διοικητάς, πραγματευτάς vertunt. itaque fere cum procuratoribus aequiparantur, sic tamen ut minus late vagetur eorum potestas. Plinius in laudatione Traiani 36: *dicitur actori atque etiam procuratori tuo, in ius veni, sequere ad tribunal.* idem ep. 3 19, ad Calvisium: *deinde, quod non minus utile quam voluptuosum, posse utramque eadem opera, eodem viatico invisere, sub eodem procuratore ac paene iisdem actoribus habere.* Salvianus 4 3: *pavent quippe actores, pavent silentiarios, pavent procuratores, prope ut inter istos omnes nullorum minus servi sint quam dominorum suorum.* in marmore prisco (ap. Grut. p. 45 12) *Herculi defensori pro itu et reditu DClodi Septimi Albini Caesaris DClodius D. l. Felix actor. Caes. n. d. d.* id est, *actor Caesaris nostri dedicavit.* sic actores praediorum, l. 16 C. de procuratoribus. actores rerum, l. ult. de offic. praesid. et in Suetonii Domitiano 11 *actorem summarum* rite fortasse reposuit Torrentius. certe enim pecuniae recipiendae et expendendae praeerant. Apuleius Met. 2 (p. 126. ed. Elmenh.) *Philodespotum requirit actorem* (ita e codice scripto Giselini nostri legimus, cum male adhuc *auctorem*), *eique praecipit, bono custodi redderet sine mora praemium.* ut ergo isti in privata familia, sic et in republica actores. de quibus Plinii locum correctum imputo iuventuti. ep. 7 18, ad Caninium: *equidem nihil commodius invenio quam quod ipse feci. nam pro quingentis millibus nummum, quae in alimenta ingenuorum promiseram, agrum ex meis longe pluris exactori* (corrigo, inquam, *actori*) *publico mancipavi, eumdem vectigali imposito recepi, tricena millia annua daturus.* quibus verbis nihil clarius potest ad Taciti mentem. ut enim ibi ager actori publico mancipatur, sic hic servi. vide quae de reipublicae servis scripsi Electorum 1 22. et adde (quod tunc me fugit) de appellatione eorum a magistratibus Varronis insignem locum, quem secius accepit vir doctus, de LL. 7 41. *nomina habent plerique liberti a municipio manumissi: in quo, ut societatum et fanorum servi non servarunt proportionem et rationem, et Romanorum liberti debuerunt dici, ut a Faventia Faventinus, a Reate Reatinus, sic a Roma Romanus; ut nominantur libertini a libertis orti, et e publicis servis populi Romani, qui manumissi antequam sub magistratuum nomina, qui eos liberarunt, succedere coeperunt.* dicit Varro. servi publici manumissi dicti sunt liberti populi Romani, uti reapse erant, manumissi quidem priusquam ambitiosa haec

consuetudo invalesceret nominandi a magistratibus. nam ecce coeperunt a consule quopiam aut praetore Corneliani dici, Gelliani, Clodiani. et adde istis quae notavi ibi. ille amicus noster ad successiones refert et testamenti factionem. acute. sed quo tam acute?

G. Cap. 32.

A. u. 614 *MPopillio Laenate CnCalpurnio* coss *CCornelius Hispallus praetor edicto Chaldaeos intra decimum diem abire ex urbe atque Italia iussit, levibus atque ineptis ingeniis fallaci siderum interpretatione quaestuosam mendaciis suis caliginem iniicientes*, ait Valerius 1 3 2. a. 721 MAgrippa aedilis τοὺς ἀστρολόγους καὶ τοὺς γόητας ἐκ τῆς πόλεως ἐξήλασεν. auctor Dio 49 43. iterum a. 761 ab Augusto interdictum severe omni vaticinio ac praedictione. notat idem Graecus 56 25. sed serio in primis et cum cura ea res habita hoc anno. senatus consulti, quod factum, formam et verba certo repperi in fragmentis iurisconsultorum, quae dedit nuper doctissimus PPithoeus (libro cui titulus: *collatio Mosaic. legum et Rom. tit.* 15). ait ibi Ulpianus l. 7 de offic. procons. *praeterea interdicta est* (ita legit Pithoeus) *mathematicorum callida impostura et obstinacitate persuasio. nec hodie primum interdici eis placuit, sed vetus haec prohibitio est. denique exstat SC Pomponio et Rufo* coss *factum, quo cavetur ut mathematicis, Chaldaeis, ariolis et ceteris, qui similem incertum fecerunt* (Pithoeus *similem artem*: ego legerim *similem cestum sive quaestum*), *aqua et igni interdicatur omniaque bona eorum publicentur; et sic* aeternus gentium qui si id fecerit, in eum animadvertatur.* dico Domitium intellegere SC hoc ipsum. at enim ille refert ad Pomponium et Rufum coss, hoc autem anno Taurus et Libo coss fuerunt. non hoc novum, ut inter scriptores anni unius discrimen sit. Caelius enim Rufus et LPomponius consules fuerunt sequenti hunc anno. addit Ulpianus alia quae ad cognitionem istam: *saepissime denique interdictum est fere ab omnibus principibus, ne quis omnino huiusmodi ineptiis se immisceret; et varie puniti sunt hi qui id exercuerunt, pro mensura scilicet et consultationis* (legerim *sceleris et consultationis*, vel inducta copula *scilicet consultationis*). *nam qui de principis salute, capite puniti sunt vel qua alia graviore poena adfecti.* non omittam oraculum nostri vatis de his vanis vatibus, H. 1 22: *mathematici genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax; quod in civitate nostra et vetabitur semper et retinebitur.*

H. Cap. 33.

Plautus Mil. gl. 2 4 6: *credo ego istoc exemplo tibi esse eundum actutum extra portam, dispessis manibus, patibulum quom habebis.* itaque et carnifex domicilium habuit extra urbem. Cicero pro Rabirio perduellionis reo 5: *sed moreretur prius acerbissima morte millies Gracchus, quam in eius concione carnifex consisteret. quem non modo foro, sed etiam caelo hoc ac spiritu censoriae leges, atque urbis domicilio, carere voluerunt.* ideo Plautus Pseud. 1 3 97: *extra portam Metiam currendum est prius, lanios inde accersam duo cum tintinnabulis.* intelligit enim carnifices, quorum extra eam portam domus, ad solemnem suppliciis locum. immo et coriarii ac vispelliones urbe submoti a pari causa: morticina enim tractant. Artemidorus 1 53: τὸ δὲ βυρσοδεψεῖν πᾶσι πονηρόν· νεκρῶν γὰρ ἅπτεται σωμάτων ὁ βυρσοδέψης, καὶ τῆς πόλεως ἀπῴκισται. sed quid est quod Tacitus hic diserte nominat Esquilinam? non temerarium est. nec facile reperies, ut ego censeo, ubi supplicii res, nominari portam aliam; nisi tamen

Metiam, ut iterum apud Plautum Cas. 2 6 2: *illum aedepol videre ardentem te extra portam Metiam, credo, ecastor velle.* sed profecto, quae Metia Plauto, eadem est cum Esquilina. argumento loci de suppliciis, tum numeri situsque portarum urbis. idque ante me censuisse audio Octavium Pantagathum, virum magnum, altum, et qui esse doctus eligeret quam videri. non, inquam, reperies aliam nominatam ab istis, nisi forte Collinam in Vestalium morte; quod aliud a supplicio vulgato. facit ad portam Esquilinam, quod Suetonius in Claudio 25 scripsit: *civitatem Romanam usurpantes in campo Esquilino securi percussit.* quod Horatius Epod. 5 97 anus illas lapidatas in Esquiliis abiicit: *vos turba vicatim hinc et hinc saxis petens contundet obscenas anus. post insepulta membra different lupi et Esquilinae alites.* itaque et puticuli ibi, quo vilium damnatorumque hominum cadavera proiiciebantur. Varro 4 5, Festus aliique. ibidem locum fuisse qui Sestertius diceretur, infra docebo ad A. 15 60.

I. Cap. 33.

Byssina e lino, bombycina e verme, Serica ex arborum lana confectae. bombycina eadem est cum Cea sive Coa (nihil enim interest) manetque hodie: reliquarum nihil superest praeter nomen. byssum cum Serico [a]) imperite confundit Philostratus 2 20, et vult ex arbore Indica nasci, quae altitudine quidem populos aequet, foliis salici non absimilis. Sericum debuisset dicere. nam byssus e terra gignitur, ut linum, circa Elidem praecipue, Achaiae urbem. eadem imperitia bombycinam Sericam facit Isidorus 19 27. si tamen imperitia est, et non recepta opinio inferioris aevi. nam et Zonaras in Iustiniani vita scribit, *eius temporibus telam Sericam a Romanis* (id est Graecis Byzantinis) *texi coeptam, cum antea a Persicis mercatoribus tantum importaretur, nec Romani scirent fila illa esse vermium.* et addit duos monachos ova illa vermium ex India attulisse et mori foliis aluisse et inde Sericum confecisse. Otho item Frisingensis in historia Friderici (1 33) ait Rodericum (Rogerium) Siculum expugnatis in Graecia Athenis Corintho Thebis, opifices qui Sericos pannos texebant, deduxisse captivos et in Siciliae urbe Palermo collocasse. inde factum ut, quam textrinam prius soli Graeci inter Christianos habuerint, cum Romanis communicata sit ingeniis. nec abhorrent ab hac sententia Pausanias 6 26, Pollux 7 17, Servius ad Virg. G. 2 121. at magis veteres discriminant clare; et lanam arborum esse Sericum volunt, apud Seres Indos. Virgilius l. c. *velleraque ut foliis depectant tenuia Seres.* Plinius 6 17 (20): *Seres lanicio silvarum nobiles, perfusam aqua depectentes frondium canitiem.* Seneca poeta Hippol. v. 389: *quae fila ramis ultimi Seres legunt.* Marcellinus 23 6: *apud Seras sublucidae silvae, in quibus arborum foetus aquarum asperginibus crebris velut quaedam vellera mollientes, ex lanugine et liquore mixtam subtilitatem tenerrimam pectunt, nentesque subtemine conficiunt Sericum.* de his Seneca de Benef. 7 9: *video Sericas vestes, si vestes vocandae sunt, in quibus nihil est quo defendi corpus aut denique pudor possit, quibus sumptis mulier parum liquido nudam se non esse iurabit. haec ingenti summa ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur, ut matronae nostrae ne adulteris quidem plus sui in cubiculo quam in publico ostendant.* pellucebant enim tenerrima, ut Ammianus loquitur, subtilitate. ideoque quotiens pellucidam vestem, pellucentem togam taliaque legis, capito de Serica aut Coa. Iuvenalis 2 77: *acer et indomitus libertatisque magister, Cretice, pelluces.* ceperim de Serica. Tibullus de bombycina 2 3 53: *illa gerat tenues vestes, quas femina Coa texuit auratas disposuitque vias.* et Horatius

Serm. 1 2 101: *altera nil obstat Cois tibi.* Serica quando venerint in usum, planissime non scio. suspicor Iulii Caesaris aevo (nam ante non invenio), qui etiam ludis theatrum totum velis contexit Sericis, ut ex quorumdam fide Dio refert 43 24. eam vestem etiam Medicam dictam scriptum reliquit Procopius de bello Pers. 1 20. genera eius facta postea holoserica, subserica, ususque primus holoserica Elagabalus, de quo adi Lamprid. 26.

a) *Pollux 7 17. byssinas vestes in Aegypto repertas tempore Semiramidis vult Clemens Stromat.* 1 *p.* 307.

K. Cap. 59.

Quod ait pedibus intectis, non plane verum est, sed in comparatione cum calceis Romanis; qui altiusculi non solum imos pedes sed tibias velabant crure tenus. Horatius Serm. 1 6 27: *nigris medium impediit crus pellibus.* Titinnius in Setina apud Festum in *mulleus: iam cum mulleis te ostendisti, quos tibiatim calceas.* Tertullianus de Pallio 4: *impuro cruri purum aut mulleolum inducit calceum.* et exstat exemplum hodie in calceis Turcarum Pannoniorumque. at crepidae, soleae plantarum calces tantum imas tegebant, ceteris fere nudis. ideo bene noster *pedibus intectis.* hunc sensum firmat ipse, dum subdit *PScipionis aemulatione, quem eadem factitavisse apud Siciliam accepimus.* Scipio autem ibi crepidatus. Livius 29 19: *ipsius etiam imperatoris non Romanus modo sed ne militaris quidem cultus iactabatur: cum pallio crepidisque inambulare in gymnasio.* quod tamen molle et effeminatum censebatur; et Manilius delicatos insignit hac nota 5 152: *femineae vestes, nexae sine tegmine plantae.* ut Scaliger emendavit, etsi vetus lectio *nec insunt tegmina;* ex qua tentabam *nec in usum tegmina.* Dionem etiam non aliter exaudio, de Caligulae ludis 59 7: *καὶ ἐξῆν καὶ ἀνυποδήτοις βουλομένοις θεάσασθαι, νομιζόμενον μέν που ἀπὸ τοῦ πάνυ ἀρχαίου καὶ δικάζειν τινὰς* a) *ἐν τῷ θέρει οὕτως, καὶ πολλάκις καὶ ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου ἐν ταῖς θεριναῖς πανηγύρεσι γενόμενον, ἐκλειφθὲν δὲ ὑπὸ τοῦ Τιβερίου.* ubi *ἀνυποδήτους* vere verteris soleatos aut crepidatos; quomodo etiam convivia frequentabant Romani, calceis, qui inter forensia censebantur, omissis. in omni ergo remissione, per convivia, per ludos, per otium, Romani soleati. nota etiam Ciceronis increpatio in Verrem, qui in littore soleatus, et in Antonium, qui Gallicis indutus.

a) *intelligit Catonem, de quo Plutarch. in eius vita c.* 44 *p.* 260: *ἀνυπόδητος καὶ ἀχίτων πολλάκις ἐπὶ τὸ βῆμα προσερχόμενος, καὶ θανατικὰς δίκας οὕτω βραβεύων* etc.

L. Cap. 70.

Mos, qui publice obtinebat privatimque. publice, Livius 36 3: *consulti feciales MAcilio consule, num prius Aetolis renuntianda amicitia esset quam bellum inferendum.* idem 42 25: *missi legati Perseo amicitiam renuntiarunt.* privatim, infra 6 29: *morem fuisse maioribus, quotiens dirimerent amicitias, interdicere domo eumque finem gratiae ponere.* et 3 24: *quamquam non ultra foret saevitum quam ut amicitia Caesaris prohiberetur.* Suetonius Aug. 66: *Cornelio Gallo ob ingratum et malevolum animum domo et provinciis suis interdixit.* idem in Claris Grammat. de Curtio Nicia 14: *Pompeium offendit, domoque ei interdictum est.* sic Badius Campanus apud Livium 25 18 palam omnibus renuntiat hospitium Crispino. atque hoc est quod Cicero inimicitias de-

nunciare ait, pro L. Flacco 1: *etenim cum a clarissimis viris iustissimas inimicitias saepe cum bene meritis civibus depositas esse vidissem, non sum arbitratus quemquam amicum patriae novas huic inimicitias nulla accepta iniuria denuntiaturum.* Seneca ep. 76 (77): *inimicitias mihi denuntias, si quidquam ex iis quae cottidie facio ignoraveris.* idem quod indicere inimicitias Seneca de Ira 3 42: *quid iuvat tamquam in aeternum genitos iras indicere et brevissimam aetatem dissipare?* unde inimicitiae indictae, ut indictum bellum. Sidonius l. 7 in concione: *inimicitias indictas honeste exercet, tarde credit, celeriter deponit.* item inimicitiae testatae, quasi quae litterarum testimonio signatae. Valerius 4 1 12: *acerrime cum Scipione Africano Macedonicus dissenserat, eorumque ab aemulatione virtutis profecta contentio ad graves testatasque inimicitias progressa fuerat.* nec aliud censeo, cum legimus inimicitias ex professo. huic aperto mori utinam his moribus locus! sed ut omnia vitia nostro aevo, sic fraus simulatio dolus succrevit, et pessimum amicitiae venenum blanditiae fallaces. novimus nos eiusmodi stelliones, qui amicos quibus arrident mox arrodunt, et quibus nulla spes famae est nisi in labe famae alienae. datum est nobis grande *exemplum praecavendi, quomodo fraudibus involutos aut flagitiis commaculatos, sic specie bonarum artium falsos et amicitiae fallaces*, ut vere dixit noster vates 16 32.

M. Cap. 75.

Quid vocat laetum cultum? vestemne albam, posita nigra? an aurum et ornamenta, quae in luctu ponebant feminae eoque finito recipiebant? non tam proclive id statuere propter veteres scriptores, qui hac in re sententiis diversi. Dionysius 8 62 nigram vestem feminis attribuit. *γυναῖκες Ῥωμαίων, ἃ νόμος ἐστὶν αὐταῖς ἐπὶ τοῖς ἰδίοις καὶ ἀναγκαίοις ποιεῖν κήδεσιν, ἀποθέμεναι χρυσόν τε καὶ πορφύραν καὶ τὸν ἄλλον κόσμον, μέλασιν ἀμφιασμοῖς χρώμεναι τὸν ἐνιαύσιον ἐπένθησαν χρόνον.* apud Suidam incertus scriptor, de Marcii funere: *καὶ αἱ γυναῖκες ἀποθέμεναι χρυσὸν καὶ τὸν ἄλλον κόσμον, καὶ μέλασιν ἀμφιασμοῖς χρησάμεναι, καὶ πενθήσασαι ἐνιαύσιον χρόνον.* et Varro clare l. 3 de vita populi Romani: *ut dum supra terram esset, ricinis lugerent; funere ipso, ut pullis pallis amictae.* ibidem *propinquae anthracinis, proximae amiculo nigello, capillo demisso sequerentur lectum.* Valerius 1 1 15 de Cannensi clade: *itaque matres ac filiae coniugesque nuper interfectorum, abstersis lacrimis depositisque doloris insignibus, candidam induere vestem et aris dare thura coactae sunt.* at alii ecce consensu albam. Herodianus in funere Severi 4 3: *αἱ γυναῖκες λιτὰς ἐσθῆτας λευκὰς ἀμφιεννύμεναι σχῆμα παρέχουσι λυπουμένων.* Statius in Lacrimis Etrusci Silv. 3 3: *huc vittata comam niveoque insignis amictu mitibus exsequiis ades.* adsignat, ut vides, niveam vestem, quia mulier. sed clarissime Plutarchus Quaest. Rom. p. 270: *διὰ τί λευκὰ φοροῦσιν ἐν τοῖς πένθεσιν αἱ γυναῖκες ἱμάτια καὶ λευκοὺς κεκρυφάλους;* et vide apud eum caussas. quid statuemus in dissensu tam aperto? pacem, quam facile conficio ex temporum ratione. variatum scilicet hac in re apud Romanos fuit. priscis temporibus dum res publica vixit et libertas, nigrae vestes etiam feminis in luctu. id docent ii scriptores qui omnes consentiunt in narratione moris, qui illo aevo. at sub imperatoribus re publica exstincta, in usum venerunt lugubrium albae. docent ii alterius classis testes, qui non id referunt nisi de temporibus secutis. hoc nisi tenes, numquam erit ut solvas eum nodum. sed quae caussae huius mutationis? credo, divitiae et luxus. matronis antiquis color albus et niger cogniti, iisque solis vel praecipuis usae. at post Sericam traductam vestem et vulgatam

Coam, post galbanam caeruleam amethystinam et tot genera reperta colorum rarus dignioribus feminis albi usus. spretus, inquam, quod ex poetis facile disces, contemptusque color albus, adeo ut nota luctus fuerit superbo sexui eum induisse. hoc constanter censeo. movet me leviter Appuleii locus Met. 2 (post med. p. 125), qui inferiori illo aevo *matronam flebilem fusca veste contectam* describit, non ut debuit, alba; nec tamen demovet, quia aut priscum ritum in animo habuit, ut solet, Appuleius, aut aliud in provinciis fuit, ubi id gestum, more Graeciae videlicet retento, apud quos feminae in luctu nigrae.
Add. Pro veste nigra Tibullus clare est 3 2 17: *pars quae sola mei superabit corporis, ossa incincta nigra candida veste legant.* at Livius suspicionem facit nihil in veste mutatum, sed dumtaxat in muliebri mundo. Valerii certe tribuni in legem Oppiam verba apud eum sunt 34 7: *mulieres quid aliud in luctu quam purpuram atque aurum deponunt? quid cum eluxerunt, sumunt?* nam quod Festus tradidit, lugentes in pellibus fuisse, αἰνιγματῶδες est. *pellem*, inquit, *habere Hercules fingitur, ut homines cultus antiqui admoneantur. lugentes quoque diebus luctus in pellibus sunt.* nihil tale reperio, nisi consentis mihi, magne Festi interpres (te, Scaliger, appello), ut accipiam de laneis vittis; quas mulieres in luctu sumpsisse e variis scriptorum locis certum. an hoc mavis, insititium istud emblema a Paullo esse? qui respexerit scilicet ad barbaricum morem sui aevi, quo etiamnunc apud nos receptum pelles extremis oris vestium assui in luctu. tu nos doce.

N. Cap. 83.

Plinius 35 3 (4): *scutis, qualibus ad Troiam pugnatum est, continebantur imagines. unde et nomen habuere clypeorum* (ἀπὸ τοῦ γλύφειν), *non, ut perversa Grammaticorum subtilitas voluit, a cluendo.* scuta autem apud Homerum forma orbis. Livius 25 39 in cetera praeda Hasdrubalis clypeum argenteum repertum ait cum imagine ipsius. Suetonius Domitiano 23: *senatus adeo laetatus est, ut repleta certatim curia scalas etiam inferri, clupeosque et imagines eius coram detrahi et ibidem solo affigi iuberet.* Capitolinus in Antonino 3: *ceteris honoribus refutatis clypeum Hadriano magnificentissimum posuit, sacerdotes instituit.* Trebellius in Claudio 3: *illi clypeus aureus, vel ut grammatici loquuntur, clupeum aureum, senatus totius iudicio in curia collocatum est, ut etiam nunc videtur.* quod ait grammaticos malle *clupeum*, verum est, et puto in Capro legisse, *clupeum imago, clypeus ἀσπίς.* sed et Livius grammaticis paruit 40 51: *ab his columnis, quae incommode posita videbantur signa amovit, clypeaque de columnis et signa militaria affixa dempsit.* in monumento prisco (ap. Grut. p. 374) *huic decuriones funus publicum, statuam equestrem, clypeum argenteum, locum sepulturae decreverunt.* nec tamen semper hi clypei cum effigie: saepe sine ea, cum nudo nomine ponentis et cui ponebantur, sive etiam cum ponendi caussa. Philo Iudaeus egregie de legat. ad Caium (p. 1033): *Πιλάτος ἦν τῶν ὑπάρχων ἐπίτροπος ἀποδεδειγμένος τῆς Ἰουδαίας. οὗτος οὐκ ἐπὶ τιμῇ Τιβερίου μᾶλλον ἢ ἕνεκα τοῦ λυπῆσαι τὸ πλῆθος, ἀνατίθησιν ἐν τοῖς κατὰ τὴν Ἱερόπολιν Ἡρώδου βασιλείοις ἐπιχρύσους ἀσπίδας, μήτε μορφὴν ἐχούσας μήτε ἄλλο τι τῶν ἀπαγορευομένων, ἔξω τινὸς ἐπιγραφῆς ἀναγκαίας, ἣ δύο ταῦτα ἐμήνυε, τόν τε ἀναθέντα καὶ ὑπὲρ οὗ ἡ ἀνάθεσις*[a]. nec vero publice solum hos clypeos, sed et privatim sibi quisque ponebat. Plinius 35 3: *suorum vero clypeos in sacro vel publico privatim dicare primus instituit Ap. Claudius, qui consul cum Servilio fuit a. u. 259*, et quae sequuntur. reperioque exemplum clypei privati in lapide veteri (apud Grut. p. 441 7) *Nestori Aug. Nepete hic ludos fecit et dedicatione statuae patroni,*

quam ipse posuit, et clupei sui iterum municipibus Nepesinis epulum dedit.

a) *at Philonem hic non audiendum, sed effigies in his clypeis fuisse, et a Philone rem tantum oratorie extenuari, docent Scaliger ad Euseb. p.* 187 *et Wesseling. Observ.* 1 17 *p.* 64. Ern.

O. Cap. 85.

Quae tamen professio irrita facta postea ex nova lege; eleganterque ad hanc rem Papinianus l. 10 de adult. *mulier quae evitandae poenae adulterii gratia lenocinium fecit aut operas suas scenae locavit, adulterii accusari damnarique senatus consulto potest.* sed apud aediles cur ea professio, non apud censores aliosque? quia comperio ab antiquo aedilibus curam fuisse fornicum, popinarum, locorum eorum in quibus Honos non colitur aut Virtus; itemque personarum quae saepius in iis locis quam in templo Mariano. ideo Seneca, ut solet, eleganter de vita beata c. 7: *invenies voluptatem circa balnea et sudatoria ac loca aedilem metuentia* i. e. fornices et popinas. et illuc alludens Iustinus 21 5 scribit Dionysium *apud aediles adversus lenones iurgari* solitum. itaque aedilibus curae nosse publica scorta, habere ea in tabulis, ut sic dicam, et albo; et si quam vulgantem se extra eum numerum nacti, multabant. Livius 10 31: *eo anno QFabius Gurges consulis filius* (is autem tunc aedilis) *aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia multavit.* nec pecunia solum, sed et exsilio. idem 25 2: *LVillius Tappulus et MFundanius aediles plebei aliquot matronas apud populum probri accusarunt; quasdam ex eis damnatas in exsilium egerunt.* deducebantque iidem in iudicium etiam hoc crimine viros, ut in Livio 8 22: *data a MFlavio visceratio. erant qui per speciem honorandae parentis meritam mercedem populo solutam interpretarentur, quod eum die dicta ab aedilibus crimine stupratae matrisfamilias absolvisset.* pertinere ad hanc rem Laberii versum puto, ut ego eum restituo apud Agellium 16 7. *cocionem pervulgate dicit, quem veteres arilatorem dixerunt. verba Laberii haec sunt.* "*duas uxores, hoc Hercle plus negotii est, inquit cocio. sex aediles viderat.*" scribo: *duas uxores? hoc Hercle plus negotii est, inquit cocio. sed aediles viderint* a). non alia Laberii scriptio aut mens. duasne uxores ille habet? inquit. Hercle satis negotiosum negotium homini, ut ait cocio. verum id aediles viderint, quorum haec cura. dixi eiusmodi infames feminas cessisse dignitate matronali, etiam ornamentis. de dignitate, liquet ex Suetonio, de ornamentis, ex Tertulliano, de cultu 2 12: *quid minus habent infelicissimae illae publicarum libidinum victimae, quas si quae leges a matronis et matronalibus decoramentis coercebant, iam certe saeculi improbitas honestissimis quibusque feminis usque ad errorem dinoscendi coaequavit.* v. eundem in Apol. c. 6. censeo autem posuisse eas institam, stolam, vittas; immo sumpsisse meretriciam togam. inducor a Iuvenali 2 69: *Carfinia talem non sumet damnata togam;* qui de matrona aliqua stupri damnata sentire videtur, cui ex more sumenda toga. de ea satis dictum aliis et praesertim MAntonio Mureto; cuius doctrina, iudicium, facundia semper mihi magna. unum addo, manasse videri morem eum ab Atheniensibus, apud quos scorta pariter veste a matrona discreta, idque ex lege. Suidas in *Ἑταιρῶν: νόμος Ἀθήνησι τὰς ἑταίρας ἄνθινα φορεῖν.* idem Artemidorus notat 2 3.

a) *proverbialis forma est* hoc plus negotii est, inquit cocio. *et cociones saepe in vulgi dicto veniebant ut Plauti Asin.* 1 3 51 *illud vetus est,* nihili cocio.

P. Cap. 87.

Tamen reperio Augusti aevo et infra a liberis patres appellatos dominos, et a fratribus blandientibus fratres. quod tamen Augustus in sua domo vetuit. Suetonius 53: *dominum appellari se ne a liberis quidem aut nepotibus suis vel serio vel ioco passus est; atque huiusmodi blanditias etiam inter ipsos prohibuit.* tangit ecce utrumque morem, et vellem interpretes monuissent. quod patres domini, etiam ex Diadumeni Caesaris epistola (ap. Lamprid. in eius vita 10) cognosco, ad matrem: *dominus noster et Augustus nec te amat nec ipsum se, qui inimicos suos servat.* et clare ex illo Martialis 1 82: *e servo scis te genitum, blandeque fateris, cum dominum appellas, Sosibiane, patrem.* quod fratres sic dicti, locus elegans Senecae ep. 104 (105): *illud mihi in ore erat domini mei Gallionis, qui cum in Achaia febrim habere coepisset, confestim navim conscendit, clamitans non corporis esse sed loci morbum.* nam loquitur de fratre Iunio Gallione. itemque coniuges inter se eo nomine usi. Virg. Aen. 4 214: *dominum Aeneam in regna recepi.* Suet. Claudio 39: *occisa Messallina, paullo postquam in triclinio decubuit, cur domina non veniret requisivit.* Virg. 6 397: *dominam Ditis thalamo deducere adorti.* ubi Servius: *de Graeco tractum est, qui uxorem δέσποιναν dicunt.* apud Iurisconsultos de legat. *peto abs te, domina uxor.* Epictetus c. 40: *αἱ γυναῖκες εὐθὺς ἀπὸ τεσσαρεσκαίδεκα ἐτῶν ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν κυρίαι καλοῦνται.* uti et adversum amicas, passim in poetis. sed et obvios vulgo dominos vocabant. idem Seneca ep. 3: *quomodo obvios, si nomen non succurrit, dominos salutamus.* lusit eleganter in eo more poeta Graecus (Pallada Alex.) in Anthologia (Palat. 2 p. 293).

ἢν ὁ φίλος τι λάβῃ, Δόμινε φράτερ εὐθὺς ἔγραψεν·
ἢν δ' αὖ μή τι λάβῃ, τὸ φράτερ εἶπε μόνον.
ὤνια γὰρ καὶ ταῦτα τὰ ῥήματα. αὐτὰρ ἔγωγε
οὐκ ἐθέλω Δόμινε· οὐ γὰρ ἔχω δόμεναι.

AD ANNALIUM LIBRUM III.

A. Cap. 4.

Mos adeo tritus, ut Isidorus 12 2 *funus dictum a funibus accensis* velit, *quos ante feretrum papyris circumdatis ferebant.* Ambrosius de viduitate 1 15: *vel cum accensis funalibus mox ducitur, nonne pompae funebris exsequias magis putat quam thalamum praeparari?* alludit Ambrosius illuc quo saepe poetae, ut *viximus insignes inter utramque facem.* Appuleius Florid. 2 post initium: *comoediam eius prius ad funebrem facem quam ad nuptialem venisse.* Calpurnius Flaccus Declam. 29: *facem nubenti filiae praeferam, an rogum iacentis accendam?* quod Isidorus ait, funes papyro circumdatos, non a se habet sed a prisco scriptore. nec errat. Plinium ita capio 16 37 (70): *nec in fruticum nec in veprium genere scirpi fragiles palustresque, e quibus detracto cortice candelae luminibus et funeribus serviunt.* cortex ille non aliud quam similitudo Aegyptiae papyri, quem utebantur fortasse homines tenuiores. faces autem candelasque in funeribus plerumque adultorum reperias: in puerorum, i. e. acerbis immaturisque, cereos fere. ut appareat, quod interpres vetus Persii ad Sat. 3 103 monuit, pueros

ad cereos solitos efferri, facibus tamen immixtis. Senecae aliquot loca sunt quae id pervincunt, ut ep. 122 (123): *isti mihi vero defunctorum loco sunt. quantulum enim a funere absunt, et quidem acerbo, qui ad faces et cereos vivunt?* de tranq. vitae 11: *totiens in vicinia mea conclamatum est, totiens praeter limen immaturas exsequias fax cereusque praecessit.* de brev. vitae c. ult. *quidam vero disponunt etiam illa quae ultra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum et operum publicorum dedicationes et ad rogum munera et ambitiosas exsequias. at mehercule istorum funera, tanquam nimium vixerint, ad faces et cereos deducenda sunt.* ubi scribi sententia vult *tanquam minimum.* pertinet ad funebres faces etiam Suetonii locus Aug. 98: *Masgabae tumulum cum ex triclinio animadvertisset magna turba multisque luminibus frequentari* etc. qui tamen ad parentationem annuam spectat, non ad funeris deductionem.

B. Cap. 22.

Carcer triplex est (ait vetus interpres Iuvenalis), urbanus, rusticus, castrensis. urbanus, ut sunt turres; rusticus, ut ergastula; castrensis, quando captivi trahuntur catenati. notat hoc ad eum locum Iuvenalis 6 560: *inde fides arti, sonuit si dextera ferro laevaque, si longo castrorum in carcere mansit.* sed potuit, imo debuit, paullo distinctius. nam in urbe ipsa triplex ratio adservandi captivos. aut enim in carcere habebantur locoque concluso, sine ullo milite, ut vere servitia et capita viliora, aut in custodia militari, aut in aedibus magistratuum. custodia militaris frequentissima et Romae et in provinciis. eiusque modus, ut is qui in noxa esset, catenam manui dextrae alligatam haberet, quae eadem militis sinistram vinciret custodiae eius praefecti. satis aperte Seneca de tranq. 10: *sed quid refert? eadem custodia universos circumdedit, alligatique sunt etiam qui alligaverunt. nisi tu forte leviorem in sinistra catenam putas.* item ep. 5: *quemadmodum eadem catena et custodem* (emendo *custodiam:* ita enim ipse captivus dicebatur, ut mox docebo) *et militem copulat, sic ista, quae tam dissimilia sunt, pariter incedunt.* et optime Athenaeus 5 13 p. 213, ubi Athenion res Mithridatis extollit: *Ῥωμαίων δὲ στρατηγὸς μὲν Παμφυλίας Κουίντος ὁ Ἵππιος παραδοθεὶς ἀκολουθεῖ δέσμιος· Μάνλιος δὲ Ἀκύλλιος ὁ ὑπατευκὼς, ὁ τὸν ἀπὸ Σικελίας καταγαγὼν θρίαμβον, συνδέτην ἔχων ἁλύσει μακρᾷ Βαστάρνην πεντάπηχυν, πεζὸς ὑπὸ ἱππέως ἕλκεται.* i. e. *e Romanis vero praetor Pamphyliae QOppius* (male enim in Graeco *ἵππιος*) *deditione acceptus sequitur in vinclis. Manius autem* (ita corrige, non *Μάνλιος*) *Aquilius consularis, qui de Siculis triumphavit, colligatum secum habens longa catena Bastarnam quendam quinque cubitorum, pedes ab equite trahitur.* nam ita ego vere interpretor: Natalis insulsa, fatua, aliena; quem, si libido ridendi est, vide. simile est quod Iosephus narrat 18 13 de captivo Agrippa rege: *centurionem illi satis benignum appositum, et militem cum quo vinciretur humanum.* Augustinus in Psalm. 128 2: *ligantur duo et mittuntur ad iudicem, latro et colligatus; ille sceleratus, iste innocens. una catena ligantur et longe sunt a sese.* addo duos saepe milites uni reo datos, maiori custodiae. in Apostolorum Actis 12 6 de DPetro: *dormiebat inter duos milites, duabus alligatus catenis.* catenae autem eiusmodi, uti ex Athenaeo clarum, longiusculae erant, ut ambulare incedere pariter non incommode possent. ad quas item pertinet quod Suetonius in Dom. scribit c. 14: *nec nisi secreto atque solus plerasque custodias, receptis quidem in manu catenis, audiebat.* ubi iterum custodiae pro iis ipsis qui custodiuntur, ut Plinio 21 3 (9): *inde eductam custodiam bibere iussit.* ita veteres: male vulgo *eductum e custodia.*

emendandusque ita Suetonius Nerone 31: *quorum operum perficiendorum gratia, quot ubique essent custodiae, in Italiam deportari iussit.* vulgata lectio et interpretes turbant. Paullus in Sentent. 5 31 de poen. mil. *si pecunia miles custodiam dimiserit, capite puniendus est.* haec de custodia militari: de ea quae apud magistratus, opportunius dicam ad 6 3.

C. Cap. 25.

Fas mihi ut cum Tacito hic leviter exorbitem, et quae faciunt huic legi, collecta a me et digesta proponam. non subtiliter omnia, cui enim bono? sed ea saltim capita quae ad usum historiae priscae. Romanis semper coniugiorum sobolisque magna cura. ideo censoria illa solennis quaestio "*ex animi tui sententia, tu uxorem habes?*" ideo Ciceroni ficta lex, de Leg. 3 3, *caelibes esse prohibento.* nec ignominiae solum caelibatus, sed poenae erat. ita apud Valerium 9 2 1: *Camillus et Postumius censores aera poenae nomine, eos qui ad senectutem caelibes pervenerant, in aerarium deferre iusserunt.* et Festus auctor, *uxorium pependisse dici qui, quod uxorem non habuerit, aes populo dedit.* exemplum videtur ab Spartanis petitum, apud quos ἀγαμίου ζημία, imo ὀψιγαμίου καὶ κακογαμίου, ut notat Pollux 3 3. nec tamen lege aliquid cautum reperio, nisi quod CCaesar post bellum Africanum, vehementer exhausta urbe, praemia proposuit multitudini liberorum, idque praefectus morum et quasi censor. Dio 43 25: ἐπειδή τε δεινὴ ὀλιγανθρωπία διὰ τὸ τῶν ἀπολωλότων πλῆθος, ὡς ἔκ τε τῶν ἀπογραφῶν (καὶ γὰρ ἐκείνας τά τε ἄλλα ὥςπερ τις τιμητὴς ἐποίησε) καὶ ἐκ τῆς ὄψεως αὐτῆς ἠλέγχετο, ἦν, πολυπαιδίας ἆθλα ἐπέθηκεν. primus Augustus a. u. 736 certam legem posuit, et praemia poenasque distinxit. ea dicta *Iulia de maritandis ordinibus.* quam tamen prae multitudine recusantium perferre non potuit nisi adempta lenitave parte poenarum. hanc Propertius intellexit 2 6: *gavisa est certe sublatam Cynthia legem, qua quondam edicta flemus uterque diu, ne nos divideret*, elegia illa tota. et Horatius in Cantu saeculari, 17 sq: *patrumque prosperes decreta super iugandis feminis prolisque novae feraci lege marita.* ubi scholiastes vetus: *lex marita dicitur, quae de maritandis ordinibus lata erat, quae et Iulia dicta est. Caesar enim post bellum legem tulit ne quis aut caelebs esset aut vidua nubilis, quo posset iactura iuvenum reparari, quae bellis civilibus contigerat. nam prope octoginta millia armatorum interierant.* et de eadem in actis eiusce anni Dio 54 16: ὁ δ' Αὔγουστος τά τε ἄλλα ἐνομοθέτησε, τοῖς τε ἀγάμοις καὶ ταῖς ἀνάνδροις βαρύτερα τὰ ἐπιτίμια ἐπέταξε, καὶ ἔμπαλιν τοῦ τε γάμου καὶ τῆς παιδοποιίας ἆθλα ἔθηκεν. ex Dionis verbis clarum etiam ante curam eam fuisse Augusto. ait enim βαρύτερα τὰ ἐπιτίμια, et addit ἔμπαλιν ἔθηκεν. et non dubie aliquid super ea re latum in eius sexto consulatu, annis decem ante. suadet Tacitus c. 28: *sexto demum consulatu Caesar Augustus potentiae securus, quae triumviratu iusserat, abolevit; deditque iura, quis pace et principe uteremur. acriora ex eo vincla, inditi custodes; et lege Papia praemiis inducti* etc. sed latum imperfecte. capita legis Iuliae fuerunt, uti libertinas ducere liceret omnibus praeter senatores, uti sponsiones pactionesque nuptiales non ultra biennium differri ius esset, uti divortiorum certus esset modus, aliaque quae postea in legem Papiam mixta et inserta. Iulia ergo tempore a Papia distincta. praecessit enim 25 solidis annis; et alucinati concinnatores legum, qui confuderunt. dico Iuliam. verius fortasse Iulias, quia non semel tot annorum intervallo eadem de re latum ac relatum ideoque proprie locutum Ta-

citum censeo, cum hic *πληθυντικῶς* scripsit, Papiam latam post Iulias rogationes.

Lata autem Papia a. u. 762, sene iam Augusto; et lata per senatum. itaque et nomen a consulibus illis, Papio Mutilo et Q.Poppaeo Secundo. dicta enim *Papia Poppaea.* Isidorus 5 15: *sub Octaviano Caesare suffecti consules Papius et Poppaeus legem tulerunt, quae a nominibus eorum Papia et Poppaea nominatur, continens primum* (censeo emendandum *patrum*, cum scriptum concise fuerit *prum*) *praemia pro suscipiendis liberis.* caussa iterum ferendae e Tacito duplex, *incitandis caelibum poenis et aerario augendo.* incitandis poenis i. e. augendis, sincera modo lectio sit. ambigo enim, et possit rescribi *incitandi caelibes poenis*, sive *intendendis caelibum poenis*, sensu clariore. capita legis Iuliae confusa cum istius; ideoque passim scripta iurisconsultorum laudata *ad legem Iuliam et Papiam.* ita, inquam, ut Papia, quae plenior acerbiorque, aboleverit et velut absorbuerit Iulias leges. latam dixi per senatum; et verum est. eoque Paullus libro 5 ad legem Iuliam et Papiam (*l.* 71 *de hered. instit. et l.* 44 *de ritu nupt. l. capite de ritu nupt.*) auctorem senatum nominat. *sed illud quaeri potest,* inquit, *an idem servandum sit quod senatus censuit, etiamsi in aliam personam captionem direxerit.* capita eius legis pluria fuerunt, adeo ut 35 laudet alibi l. 19 de ritu nupt. Marcianus. ea ut distincte proponam, ab homine me exiget nemo homo: confuse quaedam recensebo, et uti dabunt se sub manum.

Caput *de enuptione extra gentem ordinemque*, uti omnibus ingenuis libertinas uxores ducere ius esset, senatoribus exceptis. concepta capitis eius verba apud Paullum lib. 1 ad hanc legem l. 44 de ritu nupt. lege Iulia ita cavetur, *qui senator est, quive filius neposve ex filio proneposve ex filio nato cuius eorum est erit, ne quis eorum sponsam uxoremve sciens dolo malo habeto libertinam aut eam quae ipsa cuiusve pater materve artem ludicram facit fecerit; neve senatoris filia neptisve ex filio proneptisve ex nepote filio nato nata libertino, eive qui ipse cuiusve pater materve artem ludicram facit fecerit, sponsa nuptave sciens dolo malo esto, neve quis eorum dolo malo sciens sponsam uxoremve eam habeto.* et e lege quidem Iulia recenset Paullus: sed insitum in Papiam fuisse clare docet Celsus. *lege Papia*, inquit, *cavetur omnibus ingenuis, praeter senatores eorumque liberos, libertinam uxorem habere licere.* meminit et Dio eiusce capitis 54 16: *ἐπειδὴ δὲ πολὺ πλεῖον τὸ ἄῤῥεν τοῦ θήλεος τοῦ εὐγενοῦς ἦν, ἐπέτρεψε καὶ ἐξελευθέρας τοῖς ἐθέλουσι, πλὴν τῶν βουλευόντων, ἄγεσθαι, ἔννομον τὴν τεκνοποιίαν αὐτῶν εἶναι κελεύσας.* ubi tamen interpretis supina *μετεωρία* vertentis, *ac quoniam masculi*[a] *patricii generis numerum patriciarum feminarum multo anteibant, liberum fecit ut qui vellent, modo senatores ne essent, libertas etiam* (cautius et verius *libertinas: ἐξελευθέρας* enim Dio dixit, non *ἀπελευθέρας. ἐξελεύθεροι* autem *οἱ τῶν ἠλευθερωμένων υἱοὶ*, ait Hesychius[b])) *ducere possent, eorumque liberos legitimos esse iussit.* en, *τὸ εὐγενὲς patricium* ubique vertit. at *ingenuum* debuerat, ex vi verbi legisque. meminit iterum Dio 56 7 in persona Augusti: *καὶ ἐξελευθέρας τοῖς γε ἔξω τοῦ βουλευτικοῦ οὖσιν ἄγεσθαι συνεχώρησα.* et eodem errore ibi interpres *τὸ βουλευτικὸν patricios* vertit, cum *senatorios* vere posset. latum hoc caput matrimoniis frequentandis, ut si quem digniorem amor aut voluntas traxisset ad impar iugum, lege iungi liceret. nam antea vetitum. neque decemvirali lege patricio cum plebeia neque ingenuo cum libertina connubii ius. prius abolitum. meminitque Livius 4 1 et 4 in oratione Canuleii tribuni; et 10 23, ubi matronae patriciae Virginiam, quod e patribus

enupsisset, sacris arcuerunt. mansit posterius ad hanc legem. vide quae Cicero Antonio de Fadia obiecit Phil. 2 2.

a) *mirum et praeter id, quod philosophis visum, usuque doctum. nam praepollet fere sexus sequior.*

b) *tamen ex ritu eius aevi* libertini *iidem cum* libertis, *uti notum.*

Caput subnexum forte priori, *de connubio patronorum cum libertabus.* verborum partem Ulpianus appendit libro 3 ad legem Iuliam et Papiam D. l. 45 de ritu nupt. in eo iure quod dicit *invito patrono, libertam quae ei nupta est, alii nubere non posse, patronum accipimus* etc. et idem iterum l. 11 de divortiis: quod ait lex, *divortii faciendi potestas libertae, quae nupta est patrono, ne esto, quam diu patronus uxorem eam esse volet.* vide interpretem eumpse Ulpianum; et adde l. 1 de concub.

Caput *de sponsalibus, quando et qua fini contrahenda.* sumptum e Iulia de maritandis ordinibus, indice Suetonio 34. *cumque*, inquit, *immaturitate sponsarum et matrimoniorum crebra mutatione vim legis eludi sentiret, tempus sponsas habendi coartavit.* sponsalium enim olim licentia, adspectu nullo aetatis. at Augustus, cum quidam immaturas plane virgines desponderent et mariti essent non mariti, arcendae huic fraudi tempus definiit aetatemque sponsionum, ita ut non ante decimum annum sponsa quaequam esset. clare Dio 54 16: *ὡς δὲ οὖν βρέφη τινὲς ἐγγυώμενοι τας μὲν τιμὰς τῶν γεγαμηκότων ἐκαρποῦντο, τὸ δὲ ἔργον αὐτῶν οὐ παρείχοντο, προσέταξε μηδεμίαν ἐγγύην ἰσχύειν μεθ' ἣν οὐδὲ δυοῖν ἐτοῖν διελθόντων γαμήσει τις, τουτέστι δεκέτιν πάντως ἐγγυᾶσθαι τὸν γέ τι ἀπ' αὐτῆς ἀπολαύσοντα. δώδεκα γὰρ ταῖς κόραις ἐς τὴν τοῦ γάμου ὥραν ἔτη πλήρη νομίζεται.* id est: *at cum quidam pueras desponderent, et praemia nihilo minus ferrent maritorum, rem opusque mariti non praestarent, statuit nullam sponsionem firmam esse, post quam biennio exacto nuptiae non sequerentur: hoc est ut omnino decennem despondere opus esset, si quis sponsionis eius vellet fructum. puellis enim duodecimus annus plenus ad nuptias definita aetas censetur.* Xylander Dionis mentem plane hic non cepit. facit huic capiti quod Caius lib. 1 ad Iuliam et Papiam l. 17 de sponsalibus scripsit: *saepe iustae ac necessariae caussae non solum annum vel biennium, sed etiam triennium et quadriennium et ulterius trahunt sponsalia, veluti valetudo sponsi sponsaeve, vel mortes parentium.*

Caput *de aetate eorum qui ducerent quaeve nuberent.* eo capite cautum ne mulier quinquaginta annis minor sexagenario nuberet, neu vir minor sexaginta quinquagenariam duceret. Lactantius 1 16, Senecae verbis: *quid ergo est quare apud poetas salacissimus Iupiter desierit liberos tollere? utrum sexagenarius factus est, et illi lex Papia fibulam imposuit? an impetravit ius trium liberorum?* et Appuleio (in Apol. post med.) in iudicio obiectum quod Pudentilla *ei anno aetatis sexagesimo ad libidinem nupsisset*, videlicet contra legem Papiam. huic tamen capiti Claudius abrogavit, ut Suetonius notat 23. *capiti*, inquit *Papiae Poppaeae legis a Tiberio Caesare, quasi sexagenarii generare non possent, edicto abrogavit.* legerim *addito* vel *edito.* edictum certe Claudii non fuit, sed SC. Ulpianus in Fragm. tit. 16: *sed SC Claudiano maior sexagenario, si minorem quinquagenaria duxisset, perinde habebatur ac si minor sexaginta annorum duxisset uxorem.* caussae quae Tiberium, quae Claudium moverint, in aperto. ille, quod plurimum fieri solet, spectavit; hic, quod per naturam potest. adeo autem amare et virum exercere sexagenarius potest, ut sint octogenarii senes iidemque patres inter exempla. at mulier quinquagenaria maior vix est ut impleatur.

Caput *de libertate coniungendi*; quod tamen xxxv in ordine fuit. Marcianus l. 19 de ritu nupt. *capite trigesimo quinto legis Iuliae, qui liberos, quos habent in potestate, iniuria prohibuerint ducere uxores vel nubere, vel qui dotem dare non volunt, ex constitutione* etc. simile in libertis, etiamsi iuraverint, l. 7 de operis libert.

Caput *de intervallo temporis a morte coniugis vel divortio ad coniugium novum.* neque enim probata Iuliis legibus monogamia, sed ad matrimonium compulsi iterum vidui aut disparati. discreparunt in tempore Iulia et Papia. nam, ut Ulpianus notat tit. 14, feminis lex Iulia a morte viri anni vacationem tribuit, a divortio mensium sex. at Papia clementior a morte biennium indulsit, a repudio annum et menses sex. in Suetonio Aug. 34 triennium leges; nec id te turbet. exsolvit eum nodum Dio in oratione Augusti ad caelibes 56 7. *καὶ οὐδὲ ἐς ταῦτα μέντοι κατήπειξα ὑμᾶς, ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον τρία ἔτη ὅλα πρὸς παρασκευὴν ὑμῖν ἔδωκα, τὸ δὲ δεύτερον δύο.*

Caput *de praemiis maritorum patrumque;* quod in ordine septimum fuisse colligas ex Agellii 2 15. praemiis enim invitandi fuerunt ad matrimonia et prolem frequentandam. praemia duorum generum, honores et commoda. quae largiora utraque apud patres: quaedam tamen seorsim data etiam maritis. veluti honestior in spectaculis locus. Suetonius Aug. 44: *militem secrevit a populo; maritis e plebe proprios ordines adsignavit.* et ad eam sententiam accipio quod poeta Hispanus facete scribit 5 42: *spadone cum sis eviratior fluxo, theatra loqueris et gradus et edicta trabeasque et idus fibulasque censusque. sedere in equitum liceat an tibi scamnis videbo, Didyme: non licet maritorum.* praecesserunt item mariti in magistratu et in fascibus. Agellius l. c. *capite septimo legis Iuliae priori ex consulibus fasces sumendi potestas est, non qui plures annos natus est, sed qui plures liberos quam collega aut in sua potestate habet aut bello amisit. sed si par utrique numerus liberorum est, maritus, aut qui in numero maritorum est, praefertur.* in numero maritorum, i. e, opinor, sponsus, vel etiam qui ius habeat ab imperatore mariti. id enim quoque dari solet, pariter ac ius liberorum. didici ex unico Dionis loco 60 24, de Claudio: *τοῖς στρατευομένοις, ἐπειδὴ γυναῖκας οὐκ ἐδύναντο ἔκ γε τῶν νόμων ἔχειν, τὰ τῶν γεγαμηκότων δικαιώματα ἔδωκεν.* sed et plura maritis privilegia in sorte, in administratione provinciarum; quae hauries ex praemiis patrum statim, ne eadem iteranda sint. patribus certe, ut praedixi, praemia uberiora et pleno velut dimenso legum. idque non solum e Iulia aut Papia, sed more Romano prisco. *lex sociis ac nominis Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat ut cives Romani fierent*, ait Livius 41 8. item a censoribus *in quattuor urbanas tribus* (eae autem minus honestae) *descripti erant libertini, praeter eos quibus filius quinquenni maior ex SC esset*, ait idem 45 15. Iulius Caesar *agrum Campanum divisit extra sortem XX millibus civium, quibus terni pluresve liberi essent*, ut notat Suetonius c. 20 et Appianus Civ. 2 10 p. 433. et exempla reperies fors sit plura. sed Augusto in primis ea cura, non lege Papia solum, ut censent quidam haud e vulgo, sed iam diu ante. quod clarum ex iis quae Dio scribit 53 13 de praesidibus provinciarum, et 55 2 ante Papiam latam. fateor tamen, quod Papia praesertim. *praemia πολυπαιδίας* ex ea lege, non absurde fecero, si ordine proponam. *primum*, ut in petitione candidati praeferantur, quibus liberi plures. Tacitus A. 2 51: *contra plerique nitebantur ut numerus liberorum in candidatis praepolleret, quod lex iubebat.* lex non alia quam haec Papia. *secundum*, uti praeferantur proletarii in sorte provinciarum, et easdem diutius obtineant. prius membrum e Tacito firmo 15 19: *percrebuerat ea tempestate pravissimus mos, cum propinquis comitiis aut sorte provinciarum plerique orbi fictis adoptio-*

nibus adsciscerent filios, praeturasque et provincias inter patres sortiti statim emitterent manu quos adoptaverant. alterum e Dione 53 13: *praesides*, inquit, *annuos et sorte lectos esse voluit*, *πλὴν εἴ τῳ πολυπαιδίας ἢ γάμου προνομία προσείη.* quamquam id ad sortem tantum referri fortasse par est, non etiam ad mansionem. *tertium*, praeeant emineantque in omni magistratu. colligas ex Agellii 2 15 verbis, quae supra. et ab hoc exemplo est quod, qui plures liberōs habet, in curia vel collegio primus sententiam rogatur, in albo et processu ceteris praefertur. l. 9 C. de Decur. *quartum*, in honoribus petendis gratia fit annorum, qui liberos habent, et quidem pro numero liberorum. exempli caussa, minores 25 annis ad honores non admittuntur nisi beneficio prolis qui ergo quinque habent, anno vigesimo admittuntur, qui tres, vigesimo secundo, et sic deinceps. vide l. 2 de minoribus, quae ad hanc sententiam clara. et Plinii locum eodem traho Ep. 7 16, praeter meam supra aliorumque mentem. *Calestrium Tironem familiarissime diligo. simul quaestores Caesaris fuimus. ille me in tribunatu liberorum iure praecessit, ego illum in praetura sum consecutus, cum mihi Caesar annum remisisset.* ubi vides remitti etiam annos beneficio Caesaris solere, quasi liberos haberent. *quintum*, qui plures liberos habet, i. e. in urbe tres, in Italia quatuor, in provinciis quinque, a cura tutela ceterisque muneribus personalibus immunis est l. 2 de excusationibus. l. 1 C. qui num. liberorum. *sextum*, damnatorum liberi plures assem accipiunt, e constitutione Hadriani l. 7 de bonis damnat. et ab ea mente Dio 69 23 scripsit Hadrianum mitiores poenas reis irrogasse liberos habentibus; quod Cuiacius notavit pridem. et plura, quae facile colliges ex iis quae dicam de multis. ex his ortum celebre illud *ius trium liberorum* (*auctoritatem trium liberorum* Tertullianus dixit contra Valentin. c. 18), quod orbis pro beneficio princeps dabat. Plinius Ep. 2 13: *nuper ab optimo principe trium liberorum ei ius impetravi; quod quamquam parce et cum dilectu daret, mihi tamen, tamquam eligeret, indulsit.* idem ad Traianum Ep. 10 2: *exprimere, domine, verbis non possum quantum mihi gaudium attulerit, quod me dignum putasti iure trium liberorum.* Martialis 9 67: *uxor cum tibi sit formosa, pudica, puella, quo tibi natorum iura, Fabulle, trium? quod petis a nostro supplex dominoque deoque, hoc dabis ipse tibi, si potes arrigere.* idem de se 3 95: *praemia laudato tribuit mihi Caesar uterque, natorumque dedit iura paterna trium.* origo eius e lege Iulia, uti discas ex Dionis apto ad hanc rem loco, 55 2. *ἡ δὲ δὴ Λιουΐα ἐς τὰς μητέρας τὰς τρὶς τεκούσας ἐσεγράφη. οἷς γὰρ ἂν τὸ δαιμόνιον εἴτ᾽ οὖν ἀνδρῶν εἴτε γυναικῶν μὴ δῷ τοσαυτάκις τεκνῶσαι, τούτων τισὶν ὁ νόμος πρότερον μὲν διὰ τῆς βουλῆς, νῦν δὲ διὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὰ τῶν γεγεννηκότων δικαιώματα χαρίζεται, ὥστε σφᾶς μήτε τοῖς τῆς ἀπαιδίας ἐπιτιμίοις ἐνέχεσθαι, καὶ τὰ τῆς πολυπαιδίας ἆθλα πλὴν ὀλίγων τινῶν καρποῦσθαι.* ubi vides et feminis tribui solere id beneficium; quod primo et ex lege Iulia a senatu petebatur, postea a principe; quamquam ea verba perperam in longe aliam sententiam abduxit interpres. Plutarchus de Vestalibus notat in Numa c. 10 p. 144, eas sine tutore aut curatore res suas administrasse, *ὥσπερ*, inquit, *αἱ τριπαιδες.* at quod id solus princeps dederit, clare Martialis 2 92: *natorum mihi ius trium roganti Musarum pretium dedit mearum solus qui poterat. valebis, uxor. non debet domini perire munus.* hoc idem *ius parentum* Iuvenalis appellat 9 87: *iura parentis habes, propter me scriberis heres.* et Tacitus hic *privilegia parentum.* alii simpliciter etiam *ius liberorum.* in fragmento iuris veteris, quod evulgavit doctissimus Pithoeus: *mulier sine auctoritate tutoris manumittere potest, si ius habeat liberorum.* et Paullus lib. 4 Sent. ad SC Tertullianum plus semel. ius liberorum tamen propria qua-

dam et alia significatione capi in Ulpiani Fragm. tit. 16 et l. 1 C. de iure liber. non vane notat nostri aevi iurisconsultus ad Fragmenta ea ipsa; et nodum quem Duarenus ligaverat Disputat. 1 c. 40, docte solvit. iubeo lucem huic rei mutuari te ab illo sole, in eapse Fragmenta. sed et quattuor liberorum ius fuit; quod pertinuit, nisi in aliena regione aberro, ad libertinas, non ingenuas. certe ita distinguit SC Tertullianum, de quo vide Paullum l. 4 tit. 9. quod tamen ius vetustius est illo SC, et mentio eius in Suetonii Claudio 19, ubi princeps *feminis* (quae naves scilicet mercaturae caussa fabricarent) *ius tribuit quattuor liberorum.* de praemiis ista.

Caput *de poenis multisque caelibum et orborum*, quae etiam in lege Iulia fuerant: sed Augustus, ut ipse apud Dionem fatetur, intendit auxitque. poena prima et maxima, uti caelibes ex testamentis nihil caperent nisi e proxime iunctorum, orbi nonnisi dimidium. melior ergo conditio orborum; et iure, quia mariti saltem. Sozomenus Eccles. hist. 1 19 discrimen hoc bene notat: *νόμος ἦν Ῥωμαίοις παλαιὸς ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν τῶν ἴσων ἀξιοῦσθαι κωλύων τοὺς ἀγάμους τοῖς μὴ τοιούτοις, περὶ ἄλλα τε πολλὰ καὶ τὸ μηδὲν κερδαίνειν ἐκ διαθήκης τοὺς μὴ γένει ἐγγυτάτω προσήκοντας, τοὺς δὲ ἄπαιδας ζημιῶν τὸ ἥμισυ τῶν καταλελειμμένων.*

Caelibes ergo nihil capiunt, adeo ut scripserit Ulpianus, tit. 17 de caducis, *caelibi relictum legatum caducum fieri, nisi legi intra centum dies paruerit.* et respexit ad has poenas Plutarchus *περὶ φιλοστοργίας* p. 493. *Ῥωμαίων πολλοὶ*, inquit, *γαμοῦσι καὶ γεννῶσιν οὐχ ἵνα κληρονόμους ἔχωσιν, ἀλλ' ἵνα κληρονομεῖν δύνωνται.* nec vane imputat adulter apud Satyricum marito 9 87: *propter me scriberis heres, legatum omne capis, nec non et dulce caducum.* Tertull. de Monogamia c. 16: *aliud est, si et apud Christum legibus Iuliis agi credunt, et existimant caelibes et orbos ex testamento dei solidum non posse capere.* ideo toties apud iurisconsultos de solidi captione lectum quaesitumque, ut l. 72, l. 77 de her. inst. l. 6 de vulg. et pupil. substit. l. 13 § fin. de iure fisci; quae omnia proprie ad orbos spectant patresque solitarios. quidquid autem hoc modo praeter legem legatum aut relictum, caducum fiebat ibatque in fiscum. ideoque *caducaria lex* Iulia dicta alibi Ulpiano t. 28 7 de possess. dand. Tacitus c. 28: *lege Papia praemiis inducti, ut si a privilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret*, i. e. aerarium publicum bona, quibus dominus non esset, occuparet. ea enim mens; nec audio Vertranium emendantem *ne si a pr. par. ces. v. p. o. populus vacantia teneretur.* quae emendatio frigidior est, ut ille ait, Gallica nive. Ferrettum potius audio, de corruptione et defectu loci vere iudicantem. prior enim pars ad praemia delatorum attinet; quibus sequentia filo orationis non respondent. Raevardus noster, ad l. 208 de reg. iuris, ex his Cornelii verbis efficit lege Papia discrimen nullum fuisse inter caelibes orbosque, et pariter omnes ab hereditatibus legatisque submotos. discrimina quae deinde reperta, esse a Tiberio, qui legis eius nexus multos exsolvit et nodos. ambigo. illud scio, ex Ulpiani tit. 13 totum hoc zetema definiri potuisse: integer exstaret modo. at nunc nihil praeter indicem est, *de caelibe, orbo et solitario patre.* et quidem si caelibes nihil acceperint, uti certum, orbos semessem habuisse, solitarios patres maiorem aliquam portionem, ratio consentit.

Caput *de iis quae coniuges inter se capiunt*, adfine priori. Ulpianus tit. 15: *vir et uxor inter se decimam matrimonii nomine capere possunt. quodsi ex alio matrimonio liberos superstites habeant, praeter decimam, quam matrimonii nomine capiunt, totidem decimas pro numero liberorum accipiunt.* vide eumdem Ulpian. tit. 16 *de solidi capa-*

citate inter virum et uxorem. caussae enim sunt, e quibus solidum interdum coniuges capiunt; quas omnes clare ibi recenset iurisconsultus. respexit huc orator vetus: *placet ergo, o leges diligentissimae pudoris custodes, decimas uxoribus, quartas meretricibus dari?* decimaria ea lex sublata. l. 2 C. de inf. poen. cael. et orb.

Caput *de bonis libertorum.* vide Ulpianum tit. ult. et inst. l. 3 L. 3 tit. 8 de Success. libert. caput item de liberatione operarum; cuius verba l. 37 de operis libert.

Caput *de divortiis,* quo modus impositus eorum crebritati. clare Suetonio traditum, in Aug. 34. iuvat aliquid Quinctilianus, qui de quinquennio suggerit in sterilitate, themate Declam. 151: *intra quinquennium non parientem repudiare liceat.* eodem capite iniusti divortii poenae; et ut dotem amittat, cuius culpa divortium factum. eoque de dote multa in Comment. iurisconsultorum ad Papiam legem. vide l. 64 soluto matrimonio. plura capita omitto sciens volensque, quia ad subtilitates potius iuris pertinent quam cognitionem antiquitatis.

Ego si quid in his humanitus omisi commisi, adde, corrige, ignosce. illud moneo, in veteri Pandectarum Graecanico indice Iuliam et Papiam *κατ᾽ ἐξοχὴν*, et quia in iure plurimi usus, appellari *ἁπλῶς* leges. ita invenies *Μαυρικιανοῦ ad leges βιβλία ἕξ, Τερεντίου Κλήμεντος ad leges βιβλία εἴκοσι, Μαρκέλλου ad leges βιβλία ἕξ, Γαΐου ad leges βιβλία δεκαπέντε, Παύλου ad leges βιβλία δέκα, Οὐλπιανοῦ ad leges βιβλία εἴκοσι.* et cave aliter acceperis quam ad Iuliam et Papiam leges. argumenta clara, quoniam et numerus librorum fere convenit; et nusquam ii scriptores in Pandectis simpliciter ad leges laudantur, sed ad Iuliam et Papiam saltem. scies et illud, valuisse has leges ad Severi Imperatoris aevum, qui non abrogavit quidem sed imminuit, maxime ea parte qua fuit de gignendis liberis. Tertull. Apol. 4: *nonne et vanissimas Papias leges, quae ante cogunt liberos suscipi quam Iuliae matrimonium contrahi, post tantae auctoritatis senectutem heri Severus constantissimus Principum exclusit?* caelibatus deinde poenas sustulit Constantinus propter Christianos *παρθενίαν καὶ ἀπαιδίαν διὰ θεὸν ἀσκοῦντας.* Eusebius in vita Constantini 4 2 6 et Sozomenus 1 9 carpsit Papiam et in parte Theodosius, ut habes l. 1 C. de iure liberorum; et principes secuti. sed nos satis exspatiati ad lineas redeamus, quod dicitur, et in gradum.

D. Cap. 29.

Opinor Augusti et deinceps aevo fuisse annum vigesimum quintum. sed incipientem. vigesimus quartus, inquam, expletus sufficiebat. argumento, quod *Tiberius quaestor fuit undevicesimum annum agens*, ait Velleius 2 94. atque ille ipse non nisi *quinquennio maturius quam per leges*, ut Dio 53 28 et Tacitus statim notat: ergo ille legitimus annus. certe non intra. argumento Quinctiliani verborum 12 6: *Calvus, Caesar, Pollio multo ante quaestoriam omnes aetatem gravissima iudicia susceperunt.* atqui anno *uno et vigesimo Caesar Dolabellam, altero et vigesimo Asinius Pollio CCatonem, non multo aetate antecedens Calvus Vatinium iis orationibus insecuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus*, ait idem scriptor in Dial. de Orat. 34. nec multum citra, quia reperio Catonem vigesimo nono aetatis, Gracchum vigesimo septimo quaesturam gessisse. Plinii locus est, qui vigesimo secundo adstruere videatur, ad Traianum Ep. 10 80 (83): *cautum est, domine, Pompeia lege ne quis capiat magistratum neve sit in senatu minor annorum xxx. secutum est dein edictum DAugusti, quo permisit minores*

magistratus ab annis duobus et viginti capere. sed cum is ad provincias et proprie ad Bithyniam spectet, nihil muto. quod vero diserte finierim vigesimumquintum, inducit me Dio 52 20, qui ex decreto Maecenatis (quod secutus haud dubie Caesar, aut, ut melius dicam, accommodata a Dione tota oratio illa ad formam rei publicae Augusteae) senatoriae aetati definit annum xxv. quaestura autem primus gradus in senatum: illa ergo etiam quaestoria aetas. colligas et non obscure idem ex l. 1 de minoribus.

E. Cap. 31.

Olim censoribus viarum cura. Cicero de Legibus 3 3: *censores urbis templa, vias, aquas, aerarium, vectigalia tuentor.* deinde quattuorviri instituti, quorum proprie id munus. Pomponius De orig. iuris § 30: *eodem tempore et quattuorviri, qui curam viarum gererent, constituti.* tempus intellegit post creatum praetorem peregrinum, qui fuit annus urbis 510. ii videntur a Varrone L. L. 4 32 non inconcinne dicti Viocuri. antiqui ergo quattuorviri viarum. sed non sufficientibus iis additi duo factique seviri, uti docebo mox ex Dione. etiam curatores extra ordinem reperti, quos destinabant singulis viis. ita Caesar curator viae Appiae Plutarcho in eius vita c. 5 dicitur; Thermus Flaminiae Ciceroni ad Att. 1 1. Augustus deinde, *quo plures partem administrandae rei publicae caperent* (ait Suetonius 37), *nova officia excogitavit, curam operum publicorum, viarum, aquarum.* sed quomodo nova, si iam ante quattuorviri viarum, si curatores? silent scholiastae: sed vere dicam ego. curatores ante Augustum, fateor: sed nec perpetuum id nec certum munus. fecit utrumque Augustus. quod ad IV viros, scito discretum a curatoribus eorum munus. quattuorviri vias urbis curabant, curatores eas quae extra urbem. docuit me hoc Dio 54 26 de vigintiviris; ubi clare scriptum e seviris viarum amotos ab Augusto duos, qui vias curabant extra muros, *τοὺς* (ait) *ἔξω τοῦ τείχους ὁδοὺς ἐγχειριζομένους*, retentos quattuor, qui in urbe. ergo sub Augusto et curatores viarum et quattuorviri, quorum munera locis regionibusque distincta. et digniores sane curatores, quia in vias illas grandes extra urbem sumptus et moles maior. ideo Plinius gratulatur Cornuto de eo munere Ep. 5 15: *recesseram in municipium, cum mihi nunciatum est Cornutum Tertullum accepisse Aemiliae viae curam. exprimere non possum quanto sim gaudio adfectus et ipsius et meo nomine.* et Statius Plotium dilaudans Silv. 4 9 17: *te Germanicus arbitrum sequenti annonae dedit, omniumque late praefecit stationibus viarum.* et in lapidibus passim inter alios honores insculptum *curatori viarum* aut plurimum *curatori viae Appiae, Salariae, Flaminiae* etc. nominibus expressis, quia fere curatores dabantur certis viis, uni pluribusve. et hos quidem curatores fuisse censeam, a quibus mancipes redimebant et quorum negligentia hic culpata.

F. Cap. 36.

Euripides Suppl. v. 267: . . . *ἔχει γὰρ καταφυγὴν θὴρ μὲν πέτραν, δοῦλοι δὲ βωμοὺς θεῶν.* servulus apud Plautum Mostell. 5 1 45: *ego interim hanc aram occupabo.* Tibullus alludens 4 13 23: *et Veneris sanctae considam victus ad aram.* et bene *considam*, quia supplicum sedere. nec diis modo is honos, sed etiam heroibus quibusdam, ut Theseo Athenis. Plutarchus in Thes. 36 p. 35: *κεῖται μὲν ἐν μέσῃ τῇ πόλει, παρὰ τὸ νῦν γυμνάσιον, ἔστι δὲ φύξιον οἰκέταις καὶ πᾶσι τοῖς ταπεινοτέροις καὶ δεδιόσι κρείττονας.* itemque regibus, uti Decium Magium Cyrenas tempestate delatum ad statuam Ptolemaei

regis confugisse Livius tradit 23 10. Romae haud ita frequens ille mos, nec libera republica quidquam reperio praeter Romuli asylum. initium ei fuit a templo Iulii Caesaris, quod triumviri exstruxere, cum hoc iure ut perfugium in eo cunctis esset. Dio 47 19: *ἀπηγόρευσαν δὲ μηδένα ἐς τὸ ἡρῷον αὐτοῦ καταφυγόντα ἐπ᾽ ἀδείᾳ μήτε ἀνδρηλατεῖσθαι μήτε συλᾶσθαι, ὅπερ οὐδενὶ οὐδὲ τῶν θεῶν, πλὴν τῶν ἐπὶ τοῦ Ῥωμύλου γενομένων, ἐδεδώκεσαν.* quae postrema Dionis caute lege. vereor enim ut erret. nam praeter Romuli asylum etiam Dianae in Aventino monte templum idem ius habuit; quod clare notat Dionysius Halic. Antiq. 4 26. sed sub imperatoribus tamen maxime invaluit; nec templa solum, sed statuae eorum imaginesque passim perfugium servis. Seneca de clementia 1 18: *servis ad statuam licet confugere. cum in servum omnia liceant, est aliquid quod in hominem licere commune ius animantium vetat.* Ulpianus in Pithoeanis Fragmentis: *ideoque cognosce de querelis illorum qui ex familia Iulii Sabini ad statuam confugerunt, et sive durius habiti quam aequum, vel infami iniuria adfectos cognoveris, venire iube, ut in potestatem Sabini non revertantur.* etiam ingenuis iniuria adfectis. Suetonius in Aug. 17: *Antonium iuvenem simulacro DIulii, ad quod post multas et irritas preces confugerat, abreptum interemit.* in Tiberio 53 de Agrippina: *novissime calumniatus modo ad statuam Augusti, modo ad exercitus confugere velle.* resque eo evasit ut non periculi solum fuga imago imperatoris esset, sed calumniae occasio. ea arrepta inferre iniuriam licebat, non solum vitare. vides hic in Tacito, et eleganter in Philostrato de vita Apollonii 1 15. *erat*, ait, *apud Aspendios asylum Tiberii, statuaeque sanctiores illis in locis venerabilioresque quam Iovis Olympii simulacrum habebantur, ita ut impietatis damnatus quidam fuerit, quod servum suum verberasset, qui drachmam argenteam Tiberii imagine signatam gestabat.* itaque subvenerunt mox leges; et *ne ad statuas vel imagines quis confugiat, senatus censuit; eumque qui imaginem Caesaris in invidiam alterius praetulisset, in vincla publica coerceri DPius rescripsit,* ait Callistratus l. 28 De poenis. sed et statuae deorum eodem iure; itaque quibusdam adscriptum, a servo non tangi. Lavinii marmorea basis (ap. Grut. p. 57 2): *Mavortio sacr. hoc signum a servo tangi nefas est.*

G. Cap. 37.

Liceat *ἐν παρέργῳ* lucem facere optimo scriptori, qui saepe nobis. ego non alios censuerim *gladios Drusianos* quam illos quibus usi gladiatores. mos enim, priusquam paria committerentur, ut sicae sive gladii, quibus pugnaturi, editori publice exhiberentur, satisne essent acuti. Suetonius in Tito 9, de coniuratis duobus: *ceterum ipsos non solum familiari coenae adhibuit, sed et insequenti die gladiatorum spectaculo circa se ex industria collocatis oblata sibi ornamenta pugnantium inspicienda porrexit.* ad quem locum nihil videre interpretes, quod per gratiam eorum dicam, scio. intellegit Suetonius hos ipsos gladios ex more iam dicto; ideoque Victor petiisse eum gladium dicit quasi ad explorandam aciem. sed apertius ipse Dio in Nerva 48 3, de Crasso et Calpurnio: *παρεκαθίσατο δὲ αὐτοὺς ἔν τινι θέᾳ ἀγνοοῦντας ὅτι καταμεμήνυνται, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ξίφη, λόγῳ μὲν ἵν᾽ ἐπισκέψωνται αὐτά, ὅπερ εἰώθε γενέσθαι, εἰ ὀξέα ἐστὶν, ἔργῳ δὲ ἐπιδεικνύμενος ὅτι οὐδὲν αὐτῷ μέλει.* caussa ergo huic quasi proverbio, quod cum Druso crebro edenti gladiatores gladii explorandi offerrentur, non admittere solitus nisi acutissimos sit. iure ergo ille sanguinarius; lenissimus contra MAntonius, qui gladios acutos iis non permisit, sed hebetes dumtaxat et obtusos.

H. Cap. 43.

Rhenanus in orat. Eumenii rhetoris c. 14, qua est *merentur et Galli nostri ut eorum liberis, quorum vita in Augustodunensium oppido ingenuis artibus eruditur* etc., contra veterem editionem rescribere audet *Augustoclivïensium*, itaque edidit. os hominis! scilicet tota ea oratio in Cliviensium scholis instaurandis occupatur; quarum memoria (nisi apud hunc dormitatorem) nusquam aut nomen. adsero tibi tuam gloriam, Augustodunum, vel uno ictu, quem vitabit ipse. scriptum ibi enim c. 4: *civitatem istam et olim fraterno populi Romani nomine gloriatam.* qui autem e Gallis fratres populi Romani praeter Aeduos? quorum haec urbs caput. at enim ibidem scriptum (id nuper homo amicus mihi obiiciebat) *latrocinio eam Bataviae rebellionis obsessam fuisse*; quod vix convenire putabat in Aeduos, qui a Batavis siti longo intervallo. sed vito facile petitionem eius, et discedo latere tecto. nam corruptus locus, scriboque *Bagaudicae rebellionis.* Batavi latrones numquam ad ea penita loca; nec latrocinii Batavici mentio in mediterraneis sub id aevum. at de Bagaudis auctores credendi, qui res scripserunt Diocletiani. Victor c. 39: *namque ubi comperit Carini discessu Aelianum Amandumque per Galliam excita manu agrestium ac latronum, quos Bagaudas incolae vocant, populatis late agris plerasque urbium tentare, Maximianum imperatorem . . . iubet.* Salvianus de Gubernat. dei 5 5: *itaque passim vel ad Gothos vel ad Bagaudas vel ad alios ubique dominantes barbaros migrant, et migrasse non poenitet.* vide et Orosium 7 25, ubi tamen *Baticadae* in ms codice, qui apud me est, legitur, sicut et *Baccharidae* in Eusebii Chronicis ad Ol. 266. spernimus ergo Augustoclivienses, Rhenani colonos novos; et Maeniana illa Augustoduni constituimus, ut hic ex Tacito vides, vetustissima post Massiliam bonarum artium sede.

Add. Ergone certamen mihi novum pro veteribus Maenianis? novum et magnum cum viro magno. tecum, Stephane Pighi, qui in Hercule Prodicio nuper, ipso aditu tui operis, ita acriter et multis machinis eas oppugnasti, ut nesciam an sim repugnando. tamen quia caussae bonitas, nisi fallor, a me est, nitar pro veritate. disponam hanc stili aciem, manus tecum conseram; sed ut cum amico, plane amice, ut non solum sine plaga pugna haec sit, sed sine sugillatione aut morsu, sicut decet mitium dearum alumnos. *ἀγαθὴ δ' ἔρις ἥδε βροτοῖσι.* quisquis haec leges, affectum in me aut pro me pone, *μικρὸν φροντίζων τοῦ Λιψίου, τῆς δὲ ἀληθείας πολὺ μᾶλλον.* dixi ego nobiles illas oratione Eumenii scholas (Maenianas ipse appellat) Augustoduni in Celtica fuisse: tu, Pighi, Augusto-Clivii eas collocas in extrema Belgica ad Rhenum. ita toto solo et caelo, quod dicitur, dissidemus. tua argumenta praevidebo, subseram mea. ais primo niti te sacra Constantii Caesaris epistola (ea Orationi inserta est), in qua Augusto-Cliviensium oppidum diserte nominatur. verba: *merentur et Galli nostri ut eorum liberis, quorum vita in Augusto-Cliviensium oppido ingenuis artibus eruditur, et ipsi adolescentes, ut eorum indoli consulere cupiamus.* hoc, Pighi, adfers? vide ne lunam hanc, quod Graeci dicunt, in te detrahas, aut, quod Latini, asciam tuis ipse cruribus illidas. nam ita quidem Rhenanus vulgavit, fateor: sed, quod scire te tua interest, aliter et a mea mente diu ante illum Cuspinianus (in Panegyricis ed. Viennae 1513), in quo reperies *Augustodunensium oppido*, clare. utri credendum magis? ego huic censeam, non solum quia vir simplicissimae probitatis, sed magis quia libris probis et vetustis usus (tota editio docet, infinitis partibus illa Rhenani melior, imo et auctior), quos alter habuisse (in ipsa praefatione) fatetur nullos. igitur hoc telum

anceps, aut tibi adversum; ideoque validiore iam pugnas. exstat ipsius Eumenii, inquis, Clivii etiamnunc statua, monumentum et scholae olim et eius doctrinae. commovisti me eo argumento, cum legi, fateor: sed idem facile in gradum reposuisti descriptione quam addis. qui enim evincis aut illam talem statuam Eumenii esse aut prisci omnino aevi? *stat*, inquis (nam verba tua usurpo), *in vestitu sui temporis. tunica videlicet talari tectus, et calcei ex aluta pedem ac talos cingunt, et supra pedem exsecti atque fenestrati sunt. comam in fronte et cervice decurtatam aequaliter constringit vitta, sicut ventrem latus baltheus atque bullatus. dextra massam vel auri vel argenti in patera positam praesentare videtur. sinistra tenuit ferulam demissam, magisterii insigne.* tuam fidem, Pighi. haec insignia Eumenio rhetori conveniunt? baltheusne? qui militum esse solet; quod adeo magis apparet, quia bullatus. vittane? quae sacerdotum. ferula? quae paedagogorum, non istorum (ne id nobis suadeas) qui publice et cum dignitate docebant. iam coma illa sic decurtata, tunica illa ad talos et calcei numquam a tam prisco habitu mihi videantur, quidquid adferat tua Peitho. velim et illud bona venia quaesitum: an nomen Eumenii insculptum in hac statua est? non enim dicis. si est, aliquod pro te argumentum fateor, sed fluxum, quia plures fuerunt Eumenii. si non est; quid urges nos ancipiti coniectura? sed transis ab hoc musculo ad duplicem arietem; quos intorques verbis et viribus Eumenii, et moenia nostra valde quatis. primum, inquis, Eumenius ipse docet sentire se de Clivio, cum ait *urbem suam latrocinio Batavicae rebellionis obsessam Romani principis auxilium flagitasse.* belle hoc in Rhenanos accolas convenit, qui vicini Batavis: in Augustodunenses qui potest? aut quis credat Batavos ab extremo Oceano, per tot sola terrarum, in mediam Celticam penetrasse? idque cum tot oppida interiecta, et praesidia ubique Romana. ne ego quidem, mi Pighi, credo. sed arietem hunc tuum pridem haud incallide laqueo averti. nam vitium hic verbi esse et *Bagaudicae* legendum docui in commentario meo; quem peto legas. Aetolica haec audacia est, inquies. non est. vide tempora, vide historiam: optime de Bagaudis omnia conveniunt, haud aeque de Batavis, qui Romanis tunc fidi, qui fracti, et iniurias a barbaris varias acceperunt, non ipsi aliis intulerunt. tu ipse haeres et ambigue obsidionem hanc ad Taciti imperatoris tempora refers, sub quo Franci aliaeque Germanorum gentes Bataviam et Galliam vastarint. sed qui doces ipsos Batavos aliena tunc vastasse? id enim necessum est, si proba verba *Batavicae rebellionis.* vocat etiam *latrocinium*; quod a me est, quia Victor aliique Bagaudas hos appellant *agrestes ac latrones.* argumentum ultimum. verba, inquis, Eumenii c. 18 ita clare et graphice Clivium et finitimae regionis situm describunt, ut trahi aliorsum nulla vi possint. videamus: ponam ipsa pluscula. *nisi forte non gravior Britanniam ruina depresserat quam si perfuso tegeretur Oceano; quae profundissimo Poenorum* (ita Rhenanus; tu *Pictonum* legis, Cuspinianus *poenarum*, quem sequor) *gurgite liberata ad conspectum Romanae lucis emersit. aut haec ipsa quae modo desinit esse Barbaria, non magis feritate Francorum velut hausta desederat, quam si eam circumfusa flumina et mare alluens operuisset.* en, velut in tabula, ut ais, depictam exponit Bataviam cum vicina Germania; quos ramis suis Rhenus circumfundit et Mosa alluit et Oceani sinus ubique tangunt. *ubi autem Aeduis mare alluens? ubi circumfusa flumina?* pax, mi Pighi, obiecto lanae sacco arietis huius ictum mollio et excipio. Aeduos non describi fateor: affirmo totam Galliam, in qua Aedui. Franci quae loca magis vastarunt, imo ceperunt sibi et insederunt, quam Galliam? itaque cum Francos nominet, vides quam apposite et omnium historiarum eius aevi consensu ad Galliam id trahamus. sed ubi mare, inquis, et flumina? conspicua et in

aperto. quid enim clarius quam Galliam mari utrimque allui? quid certius quam Rheno et Rhodano circumfundi et multis aliis fluminibus perfundi? itaque, mi optime et doctissime Pighi (talis re vera es), vide ne, dum nimium pro gloria Cliviensium tuorum principum (cui et nos ex animo favemus, sed vanis rerum eam non augemus) pugnas, veritatem deseras. quam nos fulcimus his etiam argumentis.

Primum quaero, ubi aut a quo scriptore idoneo et veteri nominatum istud Clivium? adfers nullum. nam quod Antoninus Clevum nominat, in Britannia scilicet id ponit, in hoc limite nusquam. coniecturas aliquot recenses, et nescio quid ex vulgi fama de Iulio Caesare: sed obsecro, si tam vetustum hoc oppidum sive castrum, nonne mirum silentio id ab omnibus superis mediis imis scriptoribus, quasi de compacto, praeteritum? et ferrem, si in vili loco. sed urbem Maenianis istis celebrem, coloniam populi Romani (nam hoc quoque Eumenius tradit) verbulo nusquam nominari, quae incuria vel potius iniuria est?

Deinde Clivium tuum in Rheni limite situm est, in confinio tot barbarorum. quis acri pectore tibi dabit scholam institutam in officina illa Martis?

Tertio. magna et ampla ea urbs fuit de qua Eumenius agit; templa pulcherrima habuit, capitolium et aquaeductus et omnia more Romano. vide c. 9. cedo, ubi apud vos haec vestigia? suspicione levi ea quaeris: sed re et veritate reperies Augustoduni. eius *muros spatiosi ambitus* Ammianus 16 2 appellat; *moenium Augustoduni magnitudinem vetustam* 15 11. et clara indicia etiam nunc exstant, indice et teste Petro San-Iuliano, qui Burgundiam Gallice descripsit nuper.

Quarto. scribit Eumenius c. 4 *civitatem istam et olim fraterno populi Romani nomine gloriatam.* nonne verissimum et testatissimum illud in Aeduis? de Clivio ubi tale reperis? perfugium quaeris in Batavis. et illi etiam, inquis, appellati fratres et amici populi Romani. scio et commentariis meis iam pridem inserui: sed hoc quoque scio, quod non vulgo. et si Batavi, non tamen ideo vicini Galli. alia illorum caussa est, qui tributorum immunes, semiliberi, arma tantum et viros imperio suppeditabant. itaque iure socios se dixerunt, fratres, amicos. in vobis quid simile? qui veri Galli et tributarii iam diu grave iugum ferebatis Romanae servitutis.

Quinto. vetustissimae sunt illae Eumeniae Maenianae. colligas vel ex his verbis c. 9: *Maenianae illae scholae quondam pulcherrimo opere et studiorum frequentia celebres.* quod de Augustoduno certum, ubi scholam a nobilitate omni Gallica frequentatam Tacitus iam inde sub Tiberio agnoscit A. 3 43. de Clivio nihil tale habemus praeter suspicari.

Sexto. Maenianas illas *inter Apollinis templum atque Capitolium* Eumenius ponit c. 3. atqui Apollinis quoque templum in Flavia Aeduorum sive Augustoduno inclutum fuisse, alius panegyristes testatur in oratione Constantino dicta.

Postremo. Eumenius c. 4 *artifices transmarinos et ex amplissimis provinciarum ordinibus incolas novos indultos suae civitati ab imperatoribus* scribit. alius orator in Paneg. ad Maximinum *civitas Aeduorum*, inquit, *ex hac Britannicae facultate victoriae plurimos, quibus illae provinciae redundabant, accepit artifices.* nonne eadem de re palam atque urbe loquuntur? et quid verba facio? citius pili nascantur in hac manus vola quam opinio tua, Pighi, in mea mente. ex iis quidem quae adhuc dixisti. nam firmiora si adfers, facile ego Plancus aut Deillius, nec morabor transfugii, dummodo in veritatis castra, ullam notam. haec candide a me scripta, homo candidissime, sine ulla frontis nubecula, sic leges.

I. Cap. 53.

Seneca de Benef. 7 9: *video uniones non singulos singulis auribus comparatos (iam enim exercitatae aures oneri ferendo sunt): iunguntur inter se et insuper alii bini supponuntur* (forte *suppanguntur*). *non satis muliebris insania viros subiecerat, nisi bina ac terna patrimonia singulis auribus pependissent.* Tertullianus acute, de cultu fem. 1 9: *graciles aurium cutes calendarium expendunt, et in sinistra per singulos digitos saccis singulis ludit.* Augustinus hoc amplius queritur, suo aevo insanisse in turpi isto aurium cultu etiam viros. quem vide, si lubet, Ep. 84. eum luxuriae ritum referre quidam conantur ad aevum priscum, ex Valerii verbis 5 2 1, de Marcio Coriolano exorato a feminis: *in quarum honorem senatus matronarum ordinem benignissimis decretis adornavit. sanxit namque uti feminis semita viri cederent, confessus plus salutis rei publicae in stola quam in armis fuisse; vetustisque aurium insignibus novum vittae discrimen adiecit.* legunt enim *inaurium insignibus.* non probo, et fortasse nec notae quidem tunc Italiae gemmae. scripserim *vetustisque crinium insignibus.* crinibus enim posituque comarum matronae antiquitus discretae ab innuptis. Tertullianus de Virg. velandis c. 12: *simulque se mulieres intellexerunt, vertunt capillum et acu lasciviore comam sibi inserunt, crinibus a fronte divisis apertam professae mulieritatem.* Plautus Milite 3 1 196: *utique eam ornatam adducas matronarum modo, capite compto; crines vittasque habeat.* Mostellaria 1 3 69: *soli gerundum morem censeo et capiundos crines*, i. e. nubendum. Festus: *senis crinibus nubentes ornantur.* senis crinibus i. e. sex crinium orbibus sive sertis. implexi igitur capilli matronales, ut exemplum petere licet a statuis nummisque, virginum puerorumque cirri et cincinni. Ammianus 14 6: *et licet, quocumque oculos flexeris, feminas affatim multas spectare cirratas; quibus si nupsissent, per aetatem ter iam nixus poterat suppetere liberorum.* cirratas capio innuptas; uti Persius 1 29 eodem epitheto de pueris, *ten cirratorum centum dictata fuisse pro nihilo pendas?* Valerii ergo mens, praeter crinium discrimen adiectam illis et alteram vittam. de qua Capellam accipio de nupt. Philol. 1 (p. 3 ed. Grot.): *Iuno quoque ex purgatioris auri splendente vena addiderat crinibus sociale vinculum.* Propert. 4 11 34: *vinxit et acceptas altera vitta comas.* ubi legi in vetere codice *aspersas;* et placet. referoque ad aspersionem aquae nuptiis solennem. de qua idem 4 3 15: *et Stygio sum sparsa lacu, nec recta capillis vitta data est.* sed redeo ad nostrum.

AD ANNALIUM IV 42.

Romuli lege matrona adulterii rea marito permissa cognatisque. ii, uti visum, multabant puniebant. sed utrumne morte? puto, verecunde contra virum doctum, licuisse. ex Dionysio 2 95, qui lege regia maritum constituit *κύριον τοῦ μεγέθους τῆς τιμωρίας*, *arbitrum magnitudinis poenae.* ex iure ipso, quia mulier, quae iuxta sacratas Romuli leges nupta, ita in manu viri ut proles in patris. ex Tacito A. 13 32, apud quem *Plautius prisco instituto de capite famaque coniugis, propinquis coram, cognovit et insontem nuntiavit.* ait *capite famaque.* si in superstitionis crimine marito id iuris, credo et in adul-

terii. in eas quae sacris Bacchanalium incestu usae, cognati maritique intra domos animadverterunt, aiunt Livius 39 18 et Valerius 6 3 7; nec dubito quin ea animadversio ad caput pertinuerit. denique Egnatius quispiam uxorem, quod vinum bibisset, fusti interemit. v. Valer. 6 3 9. idque factum non modo accusatore sed etiam reprehensore caruit: quidni iuris in graviori culpa sit? argumentum a Catone non petam, qui ait: *in adulterio uxorem tuam si prehendisses, impune necares.* vanum enim, et pertinere tantum videtur ad deprehensam. tamen hoc fateor, eo severo iure perquam raro maritos usos; moribusque receptum videtur ut adulteram apud cognatos convictam domo saltem exigerent multarentque dote. id ius (sive mos fuit) Plautus indicat Amphitruone 2 2 219: *quid si adduco tuum cognatum huc a navi Naucratem, qui mecum una vectu'st una navi, atque is si denegat facta quae tu facta dicis, quid tibi aequum est fieri? numquid caussam dicis quin te hoc multem matrimonio?* et respondet mulier, *si deliqui, nulla caussa est.* et clare Valerius 8 2 5: *cum CTitinius Minturnensis Fanniam uxorem, quam impudicam de industria duxerat, eo crimine repudiatam spoliare dote conaretur.* Portius Latro contra adulteram apud Sen. Contr. 15: *illud, iudices, mihi tormento est, quod notata iudicio vero, ut multiplicatam dotem perdat, plus tamen ex quaestu habet, plus habitura est quam quantum damnatae perdendum est.* haec antiquitus obtinuisse videntur, quibus addo: si mariti cognatique dissimulabant, aut, ut Livii verbis utar, idoneus in privato supplicii exactor nemo erat, non raro publico iudicio persequebatur id crimen magistratus, et praesertim aedilis. ac damnatos damnatasque apud populum reperio pecuniaria multa, imo exsilio interdum. exempla adduxi supra 2 85 de Vistilia; et nunc non repono. adde e Valerio 6 1 8 de CnSergio Silo, *cui promissorum matrifamiliae nummorum gratia dies ad populum dicta, damnatusque.* nec plura reperio prisco aevo. lex Iulia secuta est ferente Augusto. poena eius in volumine Digestorum, quod miremur, non expressa; et ideo serram inter se reciprocant viri docti. capitalem eam fuisse plures senserunt deterioresque, relegationem tantum pauci bonique. et Hercle non fuit mors [a]. ex Taciti verbis 3 24, de Iulia filia neptique: *adulteros earum morte aut fuga punivit.* statimque addit, culpans Augustum: *clementiam maiorum suasque ipse leges egrediebatur.* nam intelligit Iulias leges. ne exsilium quidem, ex eodem loco: sic enim interpretor fugam. et ex hoc qui in manibus, ubi Tiberius contra legem Iuliam, severitatem pervicaciter amplexus, Aquiliam exsilio damnat. exsilium intellego perpetuum, quod sit vice deportationis. esto igitur relegatio. facit huc illud Taciti de Vistilia A. 2 85: *eaque in insulam Seriphon abdita est*, i. e. in insulam relegata. et paullo clementius de Manlio, relegatione simplici, 2 50: *adultero Manlio Africa atque Italia interdictum.* iuvat aliquid illud Ovidii, qui ob adulterium damnatus, Trist. 2 137: *namque relegatus, non exsul dicor.* et rationes quaedam ex iure scripto, quas pete a Cuiacio Obs. 6 11. nodus aliquis esse possit in iurisconsulti verbis ad l. Iuliam: *adulterii damnatam si quis duxerit uxorem, lege eadem tenetur.* quod tollere videtur relegationem. et in verbis Porcii Latronis, quae supra; e quibus multa dotis saltem erui potest et infamiae nota. Porcius autem posterior Iulia lege. dicam vere, parum certa res est. et exempla relegationis, quae in historia in personis eximiis, videri possunt a severitate principum, non a lege; aliudque servatum fortasse in hominum vulgo. ni fuisset, non illae tam frequentes essent de adulteriis apud scriptores id aevi querelae. Seneca audet scribere de Benef. 3 16: *numquid iam ullus adulterio pudor est? postquam eo ventum est ut nulla maritum habeat, nisi ut irritet adulterum.* aliaque passim reperies in eam sententiam, parum probabilia, si relegatio et fuga adul-

terii poenae. quidquid eius est, capitale postea id crimen factum, ut ex Apuleio notat idem Cuiacius l. c. cui adde Arnobium l. 4: *adulteria tamen legibus vindicant, et capitalibus adficiunt eos poenis quos in aliena comprehenderint foedera genialis se lectuli expugnatione iecisse.* et gladio animadverterunt non in adulteros modo, sed omnes impudicos stupratoresque, Wandalicae leges, ut legi apud Salvianum 7 22: *addiderunt quoque hoc ad libidinem comprimendam, severas pudicitiae sanctiones decretorum, gladio impudicitiam coercentes.*

a) *velim considerari etiam Suetonii locum in Aug.* 5, *ubi* graviorem adulterii poenam *nominat.*

AD ANNALIUM V 4.

Acta senatus vocabant commentarios (ὑπομνήματα vertunt Graeci) quibus breviter inscriptum, quidquid apud patres diceretur agereturque. tantum apud patres. origo eorum, ut videtur, a Iulio Caesare; qui consul *inito honore primus omnium instituit ut tam senatus quam populi diurna acta conficerentur et publicarentur* a). confectio mansit, publicatio abrogata ab Augusto. Suetonius c. 36: *auctor et aliarum rerum senatui fuit; in quis ne acta senatus publicarentur.* conficiebat ea quispiam e senatu, scilicet ne arcana patrum sciret non e patribus. colligimus ex Tacito hic, qui Iunium hunc Rusticum senatorem ostendit infra c. 5: *quod fraude unius senatoris elusa maiestas imperatoria esset.* et Spartiano, qui c. 3 Hadriano munus hoc tribuit post quaesturam. *post quaesturam*, ait, *acta senatus curavit.* eumque vocabant a cura Actorum vel ab Actis senatus. lapis vetus (apud Grut. p. 458 6) *C. Porcio C. f. Quir. xviro stlitibus iudicandis adlecto inter quaestor. ab actis sen.* conficiebat, dixi, senator, sive praeerat conficiendis; cui tamen adiuncti scribae censualesque, quos a re Actuarios item dicebant. Capitolinus SC tacitum ita describit in Gord. 4: *ut non scribae, non servi publici, non censuales illis actibus interessent: senatores exciperent, senatores omnia officia censualium scribarumque complerent, ne quid forte proderetur.* censuales illa aetas dixit librarios scribas tabellionesque. inde titulus 69 in codice l. 10 conceptus, *de tabulariis, scribis, logographis et censualibus.* inde et censuale officium, haud absimili sensu, l. 18 C. de testamentis. eaque mente Tertullianus Apol. c. 19: *Graecorum censuales conferendi.* actuarii qui excipiunt scribuntque b), ut Iulio Suetonii c. 55. Senecae ep. 33: *non quidem haec quae alienis verbis commodatur et actuarii vice fungitur.* et Glossis Graecis: ὑπομνηματογράφος *actuarius, memoralius.* qui non in urbe solum, sed in provinciis militiaque. actuarii in militia l. 5 C. de erogatione militar. annonae. et Spartiano de Victorino: *ipse quod matrimoniis militum et militarium corrumpendis operam daret, a quodam actuario, cuius uxorem stupraverat, percussus est.* quos eleganter et cum adfectu describit Victor in Gallieno. *actuarii*, inquit, *genus hominum nequam, venale, callidum, seditiosum, habendi cupidum atque ad patrandas fraudes velandasque quasi ab natura factum; annonae dominans, eoque utilia curantibus et fortunis aratorum infestum; prudens in tempore his largiendi quorum vecordia damnoque opes contraxerit.* satis de actis senatus: venio ad populi. ea dicta *publica acta*

Suetonio in Tiberio c. 5 et alias passim. item *diurna*, quia in dies conficerentur, Tacito 16 22 et 13 31. item *urbana*. saepius etiam ἁπλῶς acta, κατ' ἐξοχήν. iis continebantur res rationesque populi, iudicia publica, supplicia, comitia, aedificia, nativitates, illustres mortes, matrimonia, divortia. de iudiciis suppliciisque admonuit Ammianus 22 3: *et acta super eo gesta non sine magno legebantur horrore, cum id voluminis publici contineret exordium "consulatu Tauri et Florentii, inducto sub praeconibus Tauro."* ubi et formam aliquam servabis conficiendorum actorum. de aedificiis Tacitus A. 13 31. de nativitatibus Suetonius saepe; qui plerumque argumenta sibi sumit de die cuiusque principis natali ex Actis, ut Tib. 5, Cal. 8. origo eius instituti a Servio Tullio, qui ut numerum sciret nascentium morientium vivorum, adinvenit uti propinqui nata prole certum aliquem numum in aerarium Iunonis Lucinae inferrent, iidem aliquo mortuo in Veneris Libitinae, et sumente quopiam virilem togam in Iuventutis. exolevisse is mos videtur, sed in pueris natis retraxit Augustus; eaque adnotatio in Actis cum cura habita, utique post Iulias Papiasque leges. Iuvenalis 9 84: *tu libris actorum spargere gaudes argumenta viri.* Apuleius in Apol. p. 330: *pater natam sibi filiam ceterorum more professus est.* Scaevola l. 29 de probationibus: *mulier gravida repudiata, absente marito filium enixa, ut spurium in actis professa est.* Capitolinus in Gordianis 4: *filium Gordianum nomine Antonini et signo illustravit, cum apud praefectum aerarii more Romano professus filium, publicis actis eius nomen insereret.* non fallet te idem Capitolinus in MAurelio 9, qui ita de hac professione disserit quasi ille invenerit primus. *inter haec*, inquit, *liberales caussas ita munivit, ut primus iuberet apud praefectos aerarii Saturni unumquemque civium natos liberos profiteri, intra tertium diem nomine imposito.* quod aliter est: sed addidit quaedam immutavitque. de matrimoniis divortiisque clarum est, in Acta relata fuisse propter praemia poenasque legum. imo etiam ante Iuliam Papiamque. Coelius ad Ciceronem ad fam. 8 7: *Paulla Valeria* (scribo *Valerii*, i. e. coniunx) *soror Triarii divortium sine caussa fecit. nuptura est DBruto: nondum*[c] *rettulerat.* rettulerat, scilicet in acta. Seneca de Benef. 3 16: *quia vero nulla iam sine divortio acta sunt, quod saepe audiebant, facere didicerunt.* et ad matrimonia pertinet versus Iuvenalis 2 136: *fient ista palam, cupient et in acta referri.* haec Acta a scribis tabellariisque confecta videntur, et ad atrium Libertatis in tabulario adservata. Livius 43 16: *censores extemplo in atrium Libertatis*[d] *ascenderunt, et ibi signatis tabellis publicis clausoque tabulario et dimissis publicis servis.* cui vetus inscriptio curatores tamen quosdam adsignat (apud Grut. p. 237 8): *CCalpetanus Statius, Sex. Metrobius, MPerpenna Lurco, TSatrius Decianus curatores tabul. publ. fac. cur.* at ex Taciti 13 28 colligas curam eam quaestoribus fuisse aut aerarii praefectis. *princeps*, inquit, *curam tabularum publicarum a quaestoribus ad praefectos transtulit.* eoque facit quod MAurelius apud Capitol. c. 9 professiones infantium rettulit ad aerarii praefectos. tabularii mentio etiam Ciceroni, pro Rabirio perduellionis reo c. 3, Virgilioque G. 2 502: *aut populi tabularia vidit;* ubi Servius quaedam. Lampridius in Alexandro c. 33 referre videtur Actorum confectionem ad praefectum urbis. *fecit Romae*, inquit, *curatores urbis XIV, sed exconsulares viros, quos audire negotia urbis iussit, ut omnes aut magna pars adessent, cum acta fierent.* sed intelligit iudiciaria acta. fuerunt et registra quaedam publica, praeter haec acta, de quibus Vopiscus in Probo: *usus sum etiam registris scribarum porticus Porphyreticae, actis etiam senatus ac populi.* perierant haec publica acta (γράμματα δημόσια appellat Dio) qua vetustate qua incendio: sed reparavit primo principatu suo Tiberius, tribus senatoribus ad describendum conquiren-

dumque dilectis. adi Graecum eum scriptorem 57 16, in actis anni 769. dixi ista uberius et praeter rem, ut constaret in parte iuventuti quae essent illa acta, quorum testimonio totiens noster aliique in memoria rerum usi, quaeque habita semper historiae materia et seges.

a) *et confecit primus, aut certe publicavit.* *Sueton. c.* 20. Lips. vide ibi dicta a me. Ern.

b) inepte Velius Longus apud Putsch. p. 2234. *actuarii diversis actibus occupati: actarii scriptores tantum dicuntur actorum.*

c) *Fulvius tamen legit* mundum; *de quo etiam cogito.*

d) *sive etiam aedem Nympharum ex Cicerone pro Milone c.* 27.

AD ANNALIUM VI 2.

Olim qui damnati gravioris criminis, puta maiestatis, perduellionis, tyrannidis, non ipsi solum adflicti et perditi, sed nomen et memoria eorum. deterrere omnes a culpa simili volebant, non poenae modo sed ignominiae metu. itaque haec duo fere usurpata, ut nomen deleretur, ut effigies tolleretur. de nomine Cicero Philipp. 13 12, cum Antonii nomen e Fastis sublatum decreto senatus esset: *cuius totus consulatus est ex omni monumentorum memoria revulsus.* noster 3 17: *nomen Pisonis radendum fastis censuit.* Lampridius in Elagabalo 16: *nomen Antonini erasum est senatu iubente.* radebant igitur. sed et saepe contenti erant per dedecus oblinere aut lutare. Lampridius 13: *misit qui et in castris statuarum eius titulos luto tegerent, ut fieri solet de tyrannis.* Eusebius pulchre Eccl. Histor. 9 11, de Maximino: *γραφαί τε ὅσαι εἰς τιμὴν αὐτοῖ καὶ τῶν αὐτοῦ παίδων κατὰ πᾶσαν ἀνέκειντο πόλιν, αἱ μὲν ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος ῥιπτούμεναι συνετρίβοντο, αἱ δὲ τὰς προσόψεις ἠχρειοῦντο, σκοτεινῷ χρώματι καταμελανούμεναι.* at de effigie fracta et abolita Ambrosius de Interpell. Dav. 4 8: *vide quemadmodum in civitatibus bonorum principum imagines perseverent, deleantur tyrannorum.* Capitolinus in Gordianis c. 9: *statuas Maximini deiecerunt, imagines perfregerunt, nomen publicitus eraserunt.* Livius de Atheniensibus 31 44: *rogationem extemplo tulerunt plebsque scivit ut Philippi statuae imagines omnes nominaque earum tollerentur delerenturque.* Iuvenalis 8 18: *frangenda miseram funestat imagine gentem.* Eusebius, loco quem dixi: *ἀνδριάντες τε ὁμοίως, ὁπόσοι εἰς τὴν αὐτοῦ τιμὴν διανεστήκεσαν, ὡσαύτως ῥιπτούμενοι συνετρίβοντο, γέλως καὶ παιδιὰ τοῖς ἐνυβρίζειν καὶ ἐμπαροινεῖν ἐθέλουσιν ἐκκείμενοι.* ratio autem ista abolendi duplex. prior ut modeste id fieret et per magistratum submoverentur e publico conspectu. Cicero in Verrem 2 67: *Centuripinorum senatus decrevit populusque iussit ut quae statuae CVerris ipsius et filii essent, eas quaestores demoliendas locarent, dumque ea demolitio fieret, senatores non minus* XXX *adessent.* Suetonius Dom. 23: *senatus scalas inferri clypeosque et imagines eius coram detrahi et affligi solo iussit.* altera ut per impetum et tota res permitteretur furori cuidam plebeio. tum receptum laqueos statuis altioribus iniicere atque ita detrahere. Iuvenalis 10 58: *descendunt statuae restemque sequuntur.* Seneca, seu quis alius, in Octavia, de statuis Poppaeae, v. 797: *membra per partes trahunt deducta laqueis.* ita enim recte illic legimus, non *diducta.* Plinius graphice hoc totum depingit, Paneg. 52: *ergo istae quidem aereae et*

paucae manent manebuntque quam diu templum ipsum; illae autem aureae et innumerabiles strage et ruina publico gaudio litaverunt. iuvabat illidere solo superbissimos vultus, instare ferro, saevire securibus, ut si singulos ictus sanguis dolorque sequeretur. nemo tam temperans gaudii seraeque (velim scribi serusque) *laetitiae, quin instar ultionis videretur cernere laceros artus, truncata membra, postremo truces horrendasque imagines abiectas* (lege *obiectas*) *excoctasque flammis, ut ex illo terrore et minis in usum hominum ac voluptates ignibus mutarentur.* mos autem hic damnandi imagines sane antiquus. ex Cicerone colligo, pro CRabirio 9: *Sextus Titius, quod habuit imaginem LSaturnini domi suae, condemnatus est.* ubi et hoc vides, culpae fuisse vel privatim damnatorum imagines habere. qua mente illud Taciti scriptum 11.35: *ac primum in vestibulo imaginem patris Silii SC abolitam demonstrat.* pulchre Ambrosius Offic. 1 49: *si tyranni aliquis imaginem habeat, nonne obnoxius est damnationi?*

AD ANNALIUM XI 24.

Tabulae aeneae duae Lugduni erutae ad latus aedis S. Sebastiani a. 1529, quae Claudii imperatoris orationem continent super civitate Gallis danda.

PAGINA PRIMA.

mae rerum nostr . . . sii . . . . . equidem primam omnium illam cogitationem hominum, quam maxime primam occursuram mihi provideo, deprecor, ne quasi novam istam rem introduci exhorrescatis, sed illa potius cogitetis, quam multa in hac civitate novata sint, et quidem statim ab origine urbis nostrae, in quot formas statusque res publica nostra diducta sit. quondam reges hanc tenuere urbem. nec tamen domesticis successoribus eam tradere contigit. supervenere alieni et quidam externi, ut Numa Romulo successerit ex Sabinis veniens, vicinus quidem, sed tunc externus, ut Anco Marcio Priscus Tarquinius. propter temeratum sanguinem, quod patre Demarato Corinthio natus erat et Tarquiniensi matre generosa sed inopi, ut quae tali marito necesse habuerit succumbere, cum domi repelleretur a gerendis honoribus, postquam Romam migravit, regnum adeptus est. huic quoque et filio nepotive eius (nam et hoc inter auctores discrepat) insertus Servius Tullius, si nostros sequimur, captiva natus Ocresia, si Tuscos, Caeli quondam Vivennae sodalis fidelissimus omnisque eius casus comes, postquam varia fortuna exactus cum omnibus reliquiis Caeliani exercitus Etruria excessit, montem Caelium occupavit, et a duce suo Caelio ita appellitavit, mutatoque nomine (nam Tusce Mastarna ei nomen erat) ita appellatus est ut dixi, et regnum summa cum rei publicae utilitate optinuit. deinde postquam Tarquini Superbi mores invisi civitati nostrae esse coeperunt, qua ipsius qua filiorum eius, nempe pertaesum est mentes regni et ad consules annuos magistratus administratio rei publicae translata est. quid nunc commemorem dictaturae hoc ipso consulari imperium valentius repertum apud maiores nostros, quo in asperioribus bellis aut in civili motu difficiliore uterentur? aut in auxilium plebis creatos tribunos plebei? quid a consulibus ad decemviros translatum imperium, solutoque postea decemvirali regno ad consules rursus reditum? quid imp . . . . uris distributum consulare imperium, tribunosque

militum consulari imperio appellatos qui seni et saepe octoni crearentur? quid communicatos postremo cum plebe honores non imperi solum sed sacerdotiorum quoque? iam si narrem bella, a quibus coeperint maiores nostri et quo processerimus, vereor ne nimio insolentior esse videar et quaesisse iactationem gloriae prolati imperii ultra Oceanum. sed illoc potius revertar. civitatem

PAGINA SECUNDA.

. . . . sane . . novo . . . . divus Augustus . . . . . et patruus Tiberius Caesar omnem florem ubique coloniarum ac municipiorum, bonorum scilicet virorum et locupletium, in hac curia esse voluit. quid ergo? non Italicus senator provinciali potior est? iam vobis cum hanc partem censurae meae approbare coepero, quid de ea re sentiam rebus ostendam. sed ne provinciales quidem, si modo ornare curiam poterint, recipiendos puto. ornatissima ecce colonia valentissimaque Viennensium quam longo iam tempore senatores huic curiae confert! ex qua colonia inter paucos equestris ordinis ornamentum LVestinum familiarissime diligo et hodieque in rebus meis detineo; cuius liberi fruantur quaeso primo sacerdotiorum gradu, postmodo cum annis promoturi dignitatis suae incrementa. ut dirum nomen latronis taceam, et odi illud palaestricum prodigium, quod ante in domum consulatum intulit quam colonia sua solidum civitatis Romanae beneficium consecuta est. idem de fratre eius possum dicere, miserabili quidem indignissimoque hoc casu, ut vobis utilis senator esse non possit.

Tempus est iam, Ti. Caesar Germanice, detegere te patribus conscriptis quo tendat oratio tua: iam enim ad extremos fines Galliae Narbonensis venisti. tot ecce insignes iuvenes quot intueor, non magis sunt paenitendi senatores quam paenitet Persicum nobilissimum virum, amicum meum, inter imagines maiorum suorum Allobrogici nomen legere. quod si haec ita esse consentitis, quid ultra desideratis quam ut vobis digito demonstrem solum ipsum ultra fines provinciae Narbonensis iam vobis senatores mittere, quando ex Lugduno habere nos nostri ordinis viros non paenitet. timide quidem, patres conscripti, egressus adsuetos familiaresque vobis provinciarum terminos sum. sed destricte iam comatae Galliae causa agenda est, in qua si quis hoc intuetur quod bello per decem annos exercuerunt divom Iulium, idem opponat centum annorum immobilem fidem obsequiumque multis trepidis rebus nostris plus quam expertum. illi patri meo Druso Germaniam subigenti tutam quiete sua securamque a tergo pacem praestiterunt, et quidem cum a censu, novo tum opere et inadsueto Galliis, ad bellum avocatus esset; quod opus quam arduum sit nobis nunc cum maxime, quamvis nihil ultra quam ut publice notae sint facultates nostrae exquiratur, nimis magno experimento cognoscimus.

AD ANNALIUM LIBRUM XII.

A. Cap. 6.

De *Crispo Passieno* lubet paullo amplius adtexere, illustri cum primis viro et oratore, et maxime ea quae scholiastes vetus Iuvenalis curiose rettulit ad versum satyrae 4 81: *venit et Crispi iucunda senectus.*

Crispus, inquit, *municeps Viselliensis, tirocinio suo in senatu ita coepit "patres conscripti et tu Caesar"* [a]*; propter quod simul oratione* (malim *orationem*, ut duplex caussa laudis fuerit, et libertas et eloquentia) *plenissime a Tiberio conlaudatus, plurimas sponte caussas apud centumviros egit. pro qua re in basilica Iulia eius statua posita est. consulatus duos gessit. uxores habuit duas, primam Domitiam, deinde Agrippinam, illam amitam, hanc matrem Neronis Caesaris. possedit bis mille sestertia* (scribo *bis millies sestertium*, quia homo praedives, et Suetonius ait Neronem hereditate eius ditatum). *omnium principum gratiam adpetivit, sed praecipue Caesaris* (excidit nota praenominis C, i. e. *Caii:* nam hunc intelligit), *quem iter facientem secutus est pedibus. hic nullo audiente a Nerone interrogatus* (a Nerone? imo vero *a Caio*, in quem scelus hoc incesti competit. nisi mavis *hic illo audiente*, ea mente ut Caio praesente a quopiam Nerone, qui adularetur foedo principi et simul huic insidiaretur, sit rogatus.) *haberetne, sicut ipse, cum sorore germana consuetudinem? nondum, inquit, quantumvis decenter et caute, ne aut negantem eum argueret, aut adsentientem sibimet mendacio dehonestaret* (corrigo *ne aut negando eum arg. aut adsentiendo semet dehon.*). *periit per fraudem Agrippinae, quam heredem reliquerat, et funere publico elatus est.* scita narratiuncula, quam tamen ego ad Passienum hunc traho, auctore eius valde invito. nam ille (dormiit an stertuit?) refert ad Crispum, qui sub Domitiano. atqui Vibius ille nomine fuit; nec quadrant in eum re aut aevo quae hic dicta. mira μετεωρία scholiastae alias docti. sed et noster amicus cur rescribit *municeps Vercellensis? εὐλόγως* ad Vibium illum, fateor: at non ad Passienum. quamquam Viselliae municipium etiam mihi ignotum. an *Vitelliensis?* an *Vicelliensis?* quae loca Italiae reperies. de morte autem hominis, quod Hieronymus ecce Chronico eam principe Caligula ponit, anno eius secundo, *Passienus filius fraude hereditatis suae necatur*, sane falsum est. constat enim sub initia Claudii obiisse, ex Suetonii Nerone 6. itaque traiectitia ea nota Hieronymi, ut in Chronico illo multa. sed et emendanda sic: *fraude heredis suae.* Agrippina enim illi heres, et *per eius fraudem*, ut diserte in scholiastae extremis hic verbis legis, periit. fuit et Passienus pater, Senecae nominatus Controv. 2 5 sive 13; ad quem pertinere censeo Velleii verba 2 116, *triumphalia ornamenta ex Africa* ei tribuentis, idque sub Augusto [b].

a) *praeposuit patres principi sane quam libere in servitute.*

b) vid. etiam Ryckius ad Ann. 6 20, qui nec laudat hunc excursum, nec tum videtur eius memor fuisse.

B. CAP. 60.

In provincias Caesaris olim legati aut propraetores missi. in provincias dico maiores. nam quaedam minores nec tantae rei procuratores saltem acceperunt. quorum praecipuum ac proprium munus ut reditus ac tributa colligerent aliaque quae ad fiscum: sed quoniam, nullo alio praeside, res saepe cogebat ius inter provinciales dici, etiam in re criminum, factum ut iurisdictionem aliquam sibi sumerent, praesidum exemplo. id procuratorum genus, notae et discriminis caussa, dicti passim in libris legum procuratores vice praesidis, aut cum potestate, ut l. 2 C. de poenis, l. 3 C. ubi causs. fisc., l. 4 C. ad leg. Flav. de plag. dixi, iurisdictionem sumerent. re vera enim non habebant, equites quoniam erant aut liberti. Tacitus in vita Agricolae 4: *utrumque avum habuit procuratorem Caesarum, quae equestris nobilitas est.* Dio 53 15: καὶ τοὺς ἐπιτρόπους (non recte interpres vertit cura-

tores: *procuratores* sunt) — *οὕτω γὰρ τοὺς τάς τε κοινὰς προσόδους ἐκλέγοντας καὶ προστεταγμένα σφίσιν ἀναλίσκοντας ὀνομάζομεν — ἐς πάντα ὁμοίως τὰ ἔθνη, τά τε ἑαυτοῦ καὶ τὰ τοῦ δήμου, τοὺς μὲν ἐκ τῶν ἱππέων, τοὺς δὲ ἐκ τῶν ἀπελευθέρων πέμπει.* itaque nec iudicia nec acta eorum rata, vocarique poterant ad disquisitionem principis aut senatus, quoniam lege apud eos agi, ut ad rem et sollenniter loquar, nefas. apud magistratum solum populi Romani prove magistratu actio legis fuit, ut consules, proconsules, praetores, propraetores; qui omnes e senatu. apud equites non fuit, multo minus apud libertos. inter equites excipio unum praefectum Aegypti, apud quem, ut Tacitus notat H. 1 11, lege agi permisit Augustus decreto quodam singulari. attamen procuratores isti provinciis praeerant, et ius saepe in crimine et caussa capitis dicebant. exemplum in Pontio, qui Iudaeae procurator (non enim illi provinciae proprie praeses) sententiam tulit de capite nostri capitis, Christi servatoris; exempla in Petronio, Cumano aliisque vulgo apud Iosephum. idemque in ceteris minutis provinciis factum, quibus regendis solus procurator. quarum aliquot Tacitus recensuit l. c. *duae Mauretaniae*, *Rhaetia*, *Noricum*, *Thracia*, *quaeque aliae procuratoribus cohibentur.* et praeter eas notabis Alpium maritimarum procuratorem, item Ponti, Epiri[a] pluresque. haec clara satis et certa. ad hos procuratores Claudii, me iudice, accommodamus edictum, iubentis ut in provinciis eorum decreta perinde rata sint ac si ipse statuisset. nam ad fiscum solum si aptas, quid fiet communibus et late conceptis Cornelii verbis? *rerum*, inquit, *a procuratoribus suis iudicatarum.* pariterque indefinite extulit Tranquillus Claud. 12: *quae procuratores sui in iudicando statuerent.* adde subsequentem omnem Taciti orationem: videbis non aliud eum indignari quam quod iurisdictio communicata cum equitibus et libertis; de quo toties inter ordines olim certatum seditione aut armis erat. at procuratores, qui rei familiari tantum impositi, qui in provinciis proconsulum aut legatorum, plane privati erant[b], et insigne in eos exemplum a Tiberio editum, de quo Dio 57 23: *Καπίτωνα τὸν τὴν Ἀσίαν ἐπιτροπεύοντα εἰς τὸ συνέδριον ἐσήγαγε, καὶ ἐγκαλέσας αὐτῷ ὅτι στρατιώταις ἐχρήσατο καὶ ἄλλα τινὰ ὡς ἀρχὴν ἔχων ἔπραξεν, ἐφυγάδευσεν. οὐ γὰρ ἐξῆν τότε τοῖς τὰ αὐτοκρατορικὰ χρήματα διοικοῦσι πλέον οὐδὲν ποιεῖν ἢ τὰς νενομισμένας προσόδους ἐκλέγειν καὶ περὶ τῶν διαφορῶν ἔν τε τῇ ἀγορᾷ καὶ κατὰ τοὺς νόμους ἐξ ἴσου τοῖς ἰδιώταις δικάζεσθαι.* et Tacitus A. 4 15: *procurator Asiae Lucilius Capito accusante provincia caussam dixit, magna cum adseveratione principis, non se ius nisi in servitia et pecunias familiares dedisse. quodsi vim praetoris usurpasset manibusque militum usus foret, spreta in eo mandata sua: audirent socios.* plane ergo privati, tunc quidem. nam postea ius acceperunt de fiscali saltem pecunia[c] cognoscendi, ut praemonui. idque Dio etiam adsignificans ait *οὐ γὰρ ἐξῆν τότε.* hi posteriores procuratores multi erant et sparsi per provincias omnes, illi pauciores dignioresque. Dio excipuas habere proconsulum provincias videtur ab administratione procuratorum. addit enim ad verba 53 15, quae supra, *πλὴν καθόσον τοὺς φόρους οἱ ἀνθύπατοι παρ' ὧν ἄρχουσιν ἐσπράσσουσιν*, quasi proconsules reditus collegerint ipsi in provinciis suis. fallacia verba, quae virum doctum nuper induxerunt, non me. planissime enim in proconsulum etiam provinciis procuratores. Dio ipse docet, *ἐς πάντα* inquiens *ὁμοίως τὰ ἔθνη τά τε ἑαυτοῦ καὶ τὰ τοῦ δήμου.* atqui provinciae omnes populi proconsulum fuere. Ulpianus item l. 9 de off. procons. *sane*, inquit, *si fiscalis pecuniaria causa sit, quae ad procuratorem principis respicit, melius fecerit si se abstineat.* cuius vana et irrita monitio, si in proconsulum provinciis procuratores nulli. quae ergo Dionis verborum vera mens? non alia quam

procuratorem in aliis quidem provinciis omnes reditus colligere, quia omnes Caesaris fiscique sunt, at in proconsularibus non omnes, quoniam vectigalia [d] quaedam vetera ipse proconsul colligat in populi aerarium usumque mittenda. dictum satis, si addo procuratores solius rei rationales postea dictos, ut a prioribus illis distinguerentur, quoniam illi rem publicam etiam, hi solam privatam tractabant, rationesque pecuniae principalis.

a) *de Epiri procuratore loco praesidis Arrianus in Epict.* 3 4. *vocat* *ἄρχοντα καὶ ἐπίτροπον.*

b) *ante Claudium quidem. nam postea ampliatum et illorum ius.*

c) *etiam de lege Fabia, de plagiariis; ex constitut. imp. MAntonini. Ulpian. l.* 9 *de offic. Procons.*

d) quae tamen videtur sustulisse Theodosius et in fiscum suum vertisse. vide Symmachum 10 50.

AD ANNALIUM LIBRUM XIII.

A. Cap. 2.

Formam dandae tesserae petendaeque in parte expressit Appianus Civ. 5 46: *καὶ ὁ Λεύκιος*, inquit, *ἔπεμψε τοὺς χιλιάρχους τὸ σύνθημα τῷ στρατῷ ληψομένους παρὰ τοῦ Καίσαρος. οἱ δὲ ἔφερον αὐτῷ τὸν ἀριθμὸν τοῦ στρατοῦ, καθὰ καὶ νῦν ἔθος ἐστὶ τὸν αἰτοῦντα τὸ σύνθημα χιλίαρχον ἐπιδιδόναι τῷ βασιλεῖ βιβλίον ἐφήμερον τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ παρόντος.* atque olim ea data videtur sine voce, inscripta vel insculpta brevi ligno; unde tesserae nomen; de quo Polybium adi 6 33. sub imperatoribus vocale id signum. dabant autem plerumque nomina deorum aut heroum: etiam Graeci. Pausanias 10 1: *cum utrimque a ducibus de more militi tesserae darentur, fortuitu ad oraculi verba appositae datae sunt, a Thessalis Itonia Minerva, a Phocensibus gentis auctor Phocus.* etiam Persae, si Xenophonti fides 7 1 *Παιδείας*, et 3 3, ubi a Cyro tessera data *Ζεὺς σύμμαχος καὶ ἡγεμών* aut *Ζεὺς σωτήρ.* Suetonii loci bini non sani in hac re. alter Cal. 58: *signum, ait, more militiae petisse, et Caio Iovem dante Chaeream exclamasse "accipe ratum."* ubi restituo magnanimi viri vocem littera addita, *accipe iratum* [a]. alter 56: *solitus modo signum petenti priapum aut Venerem dare, modo osculandam manum offerre formatam commotamque in obscenum modum.* libri veteres *commitamque* aut *cammatamque.* scribo *gammatamque.* gammata manus, insertis commixtisque digitis ad formam eius litterae; qui mos in Italia et nunc. sic lapides gammati non solum qui insculptum gamma habebant, sed qui literam eam exprimebant transversi. scriptor Gromaticus (ap. Goes. p. 228, 255, 309): *solent termini occurrere, qui lapides tam longiores sunt quam qui latiores sequendi: hoc est, aut si cursum dirigunt lineares, aut si gamma faciunt transversi.* malo etiam in Suetonii verbis *obscenum nodum* quam *modum.* facit ad lucem infamis huius signi Lampridii locus Elagabalo 10: *neque umquam verbis pepercit infamibus, cum et digitis impudicitiam ostentaret, nec ullus in conventu et audiente populo esset pudor.* scies amplius, tu tiro, tesseram duplicem fuisse, unam quae ad excubias, alteram quae ad pugnam. de postrema Tacitus H. 3 22:

eadem utraque acie arma; crebris interrogationibus notum pugnae signum.

a) *solemus enim, quibus male precamur cupimusque factum, Iovem iratum optare.*

B. Cap. 29.

Olim aerario praepositi quaestores: notum. caussa immutandi sub Iulio Caesare orta a. u. 709. quia enim absente Caesare quaestores creati nulli, aerarii cura aedilibus duobus commissa est; nec rediit post illa ad quaestores. Dio diserte notat 43 48. aediles ergo praefuisse videntur (non enim immutationem reperio) per annos fere decem et septem, donec Augustus praetorios substituit. factum a. 726. Dio 53 2: *καὶ ἐπειδὴ χρημάτων τῷ δημοσίῳ ἐδέησεν, ἐδανείσατό τινα καὶ ἔδωκεν αὐτῷ, πρός τε τὴν διοίκησιν σφῶν δύο κατ' ἔτος ἐκ τῶν ἐστρατηγηκότων αἱρεῖσθαι ἐκέλευσε.* Suetonius 36: *auctor fuit ut cura aerarii a quaestoribus urbanis ad praetorios praetoresve transiret.* Tacitus hic. ideo in monumentis id aevi historiisque praetores aerarii inscripti passim. mansit ad Claudium, *qui curam aerarii Saturni quaestoribus reddidit, quam medio tempore praetores aut utique praetura functi sustinuerant,* ait Suetonius c. 24. ita tamen ut honores iis e[illegible] ordinem permitteret, ait Tacitus, *ne metu offensionum segnius cons[illegible]lerent.* quem Dio explicat in Claudio, 60 24. *τοὺς στρατηγοὺς τοὺς ἐπὶ τῆς διοικήσεως καταλύσας ταμίαις αὐτὴν κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἐπέτρεψεν, οὐχ ὥστε καὶ ἐτησίους σφᾶς (ὅπερ ἐπί τε ἐκείνων πρότερον καὶ ἐπὶ τῶν στρατηγῶν μετὰ ταῦτα ἐγίγνετο) ἄρχειν, ἀλλ' οἱ δύο οἱ αὐτοὶ τρία ὅλα ἔτη αὐτὴν διῴκουν, καὶ οἱ μὲν στρατηγίας εὐθὺς ἐλάμβανον, οἱ δὲ καὶ μισθὸν ἔφερον, ὅπως ποτὲ καὶ ἔδοξαν ἄρξαι.* honores ergo extra ordinem iis dati sunt praeturae. sed ipsum immutans rursum Nero rediit non ad praetores (non enim ita appellati amplius) sed ad praefectos, quos e praetoriis elegit. itaque clare Tacitus *praetura perfunctos dilegit*, non praetores. ita enim in Tacito corrigendum. per bella tamen civilia, et principe nullo Romae, iterum praetores praefecti videntur; innuitque Tacitus H. 4 9: *praetores aerarii (nam tunc a praetoribus tractabatur aerarium) publicam paupertatem questi.* insita enim admonitio facile ostendit aliud fuisse Taciti, i. e. Traiani aevo. Gellius 13 24 praefectum nominat. *quod per quaestorem dixi,* inquit, *intellegi nunc oportet praefectum aerario. nam cura aerarii a quaestoribus ad praefectos* (ita legerim, non *praefectum*) *translata est.* praefuisse autem eos censeo biennium ex hac sanctione Neronis: certe quidem ita servatum sub Traiano. Plinius Paneg. 91, de se et Tertullo: *nondum biennium compleramus in officio laboriosissimo et maximo, cum tu nobis consulatum obtulisti.* et statim c. 92: *nobis praefectis aerario consulatum ante quam successorem dedisti.* in iure crebra mentio praefectorum aerarii, ut l. 12 de his quae ut indignis, l. 15 et 42 de iure fisci.

C. Cap. 31.

Ad hanc vicesimam Arriani insignis locus dissert. 4 1: *ὁ δοῦλος εὐθὺς εὔχεται ἀφεθῆναι ἐλεύθερος. διὰ τί; δοκεῖτε ὅτι τοῖς εἰκοστώναις ἐπιθυμεῖ δοῦναι ἀργύριον; οὔκ, ἀλλ' ὅτι φαντάζεται* etc. in quo loco vide ut caecutiat vir alias doctus. nam vertit: *servus in primis cupit se donari libertate. quam ob caussam? an quia desiderat pro tessera vendentibus argentum numerare? non, sed quia opinatur* etc. et in notis ait *εἰκοστώνην* esse qui rem emit exhibito signo aut tessera, manumissos autem emere publice frumenta potuisse exhibita

tessera; unde Persius 5 74: *scabrosum tesserula far.* somnia et nugamenta mera. corrigo in Arriano *τοῖς εἰκοστιώταις.* Glossae: *εἰκοστιώτης ὁ τὰς εἰκοστὰς ἀπαιτῶν, vicesimarius* [a]. verte igitur: *an quia vicesimariis argentum dare desiderat?* idem Arrianus 2 1: *ὅταν οὖν στρέψῃ τις ἐπὶ στρατηγοῦ τὸν αὑτοῦ δοῦλον, οὐδὲν ἐποίησεν; ἐποίησεν. τί; ἔστρεψε τὸν αὑτοῦ δοῦλον. ἄλλο οὐδέν; ναί· καὶ εἰκοστὴν αὐτοῦ δοῦναι ὀφείλει.* Cicero ad Attic. ep. 2 16: *portoriis Italiae sublatis quod vectigal superest domesticum praeter vicesimam?* haec in manumissis. at in servis receptum ut, quoties vaenirent, vectigal pro iis penderet emptor. id Tacitus fuisse ait quintam et vicesimam: lectio modo sit certa. ambigas enim iure, quoniam de hac xxv nihil alibi scriptum. immo scriptum contra, Augustum, cum pecunia ad bellum et nocturnos vigiles ei opus, instituisse quinquagesimam venalium mancipiorum. Dio 55 31, in actis a. 760: *τὸ τέλος τὸ τῆς πεντηκοστῆς ἐπὶ τῇ τῶν ἀνδραπόδων πράσει ἐσήγαγεν.* et Hercle, ut aliarum rerum vaenalium centesima fuit, sic quinquagesima mancipiorum. ausimque in Tacito reponere *quinquagesimae* [b]. alia quinquagesima est, de qua in Symmacho ep. 5 62 et 65, et infra hoc ipso libro. fuit et vicesima hereditatum, instituta ab Augusto ad aerarium militare; de qua Dio 55 25, actis anni 759: *τὴν εἰκοστὴν τῶν τε κλήρων καὶ τῶν δωρεῶν, ἃς ἂν οἱ τελευτῶντές τισι, πλὴν τῶν πάνυ συγγενῶν ἢ καὶ πενήτων, καταλείπωσι, κατεστήσατο.* temperavit eam Nerva et magis Traianus; de quibus multa Plinius in laudatione c. 37 sq. qui omnino videndus, si vim intelligere aves eius vectigalis. postque illos Antoninus Philosophus, de quo Capitolinus c. 11: *leges etiam addidit* (sive *edidit*) *de vicesima hereditatum, de tutelis.* videndus item Paullus Sent. l. 4 t. 6 lib. ult. C. de edicto DHadriani toll. de vicesimae legibus primus scripsit AOfilius, et post eum Macer libros duo. invenio et in lapidibus (apud Grut. p. 437 3) *procurator* xx *hereditatium.* item (ib. p. 426 7) *promagister* xx *hereditatum.* qui postremus titulus ab eo quod, uti e Plinio ep. 7 14 discis, publicani colligebant hoc vectigal; quorum magistri et promagistri. satis. nec enim iurisconsultorum frugem demetere propositum nobis.

a) perperam. *εἰκοστώτης* in glossis est corrupte pro *εἰκοστώνης*, qui est conductor vicesimae, ut *τελώνης* publicanus. Ern.

b) at in libro de Magn. R. 2 4 retractat sententiam et in Dione corrigit *πεντεικοστῆς* quod etiam suspicatur in notula addita ad marginem in ed. ultima; et sic quoque Cuiacius Obs. 6 28. Burmannus autem de Vectig. P. R. c. 5 p. 69 et 70 putat sic Dionem cum Tacito conciliari posse, ut dicamus primo quinquagesimam fuisse, procedente tempore auctum id vectigal et quintam et vicesimam factam, forte ex instituto Caligulae. Lipsium etiam ex inscript. in quibus *publicum* XX *libertatis et* XXV *venal.* et *socii publici* XXV *venalium* refellit Fabretius in Inscr. c. 1 p. 36. Ern.

AD ANNALIUM LIBRUM XIV.

A. Cap. 2.

Tempus enim ut tarde aliquando iuventus nostra discat, quid tempestiva convivia, quid intempestiva. discat, et dediscat illa quae nuper hausit a magnis magistris. aiunt convivium tempestivum esse quod tempore celebretur, verbo reque honestum; nec in vitio poni umquam

nisi in libris vitiatis. ecce alii qui tempestivum nihilum differre dicant ab intempestivo, et in culpa habitum utrumque. tertium vidi, qui convivia tempestiva vellet esse quae statis certisque temporibus praeberent sacerdotes. inducunt et seducunt. audite me, iuvenes, et cum bono Mercurio inite viam rectam. legitima convivii hora apud Romanos priscos sol occasus. Salvianus 1 2: *numquid parcam illam tunc agrestemque vitam cum gemitu et dolore tolerabant, cum viles ac rusticos cibos ante ipsos quibus coxerant focos sumerent, eosque ipsos capere nisi ad vesperam non liceret?* itaque quia vespere caena, ideo proverbii forma in Plauto Mil. glor. 4 2 5 *de vespere suo vivere.* postea autem decima haberi coepta. clare ex Cornificio ad Herennium, ubi describit hominem vane gloriosum 4 51. is ad eos quos vocaverat ad caenam non in suas aedes: *itane? eamus, inquit, hospites. frater venit ex Salerno. ego illi obviam pergo, vos huc decima venitote. hospites discedunt. ille se raptim domum suam coniicit. illi decima, quo iusserat, veniunt.* et ab ea mente Philippus Vulteium invitans, apud Horat. Ep. 1 7 71: *post nonam venies.* imo actuosi homines et forenses post decimam saepe, quoniam res et iudicia in foro exercita ad decimam horam, uti ex Miloniana Asconii discas. at labente imperio moribusque octava hora balnei haberi coepta, nona ipsa caenae. Plinius de Spurinna ep. 3 1: *ubi hora balnei nunciata est (est autem hieme nona, aestate octava), in sole ambulat nudus, lotus accubat.* Martialis praeter locos alios Epigr. 4 8: *imperat exstructos frangere nona thoros.* hanc horam qui praeveniebant, tempestive epulari dicebantur et praemature, et convivia eorum tempestiva. qui in longum trahebant inque noctem intempestam, iure eorum epulae intempestivae. qui de multo die, inquam, epulari incipiebant, in eos gulones haec nota et nomen. Plautus probrose in senem Asin. 4 2 16: *cum suo sibi gnato unam ad amicam de die potare.* hinc apud Catullum 47 5 *convivia lauta de die*, apud Horatium S. 2 8 2 *dictus here illic de medio potare die.* Suetonius de Nerone 27: *epulas a medio die ad mediam noctem protrahebat.* Plinius in laud. Traiani 49: *non enim ante medium diem distentus solitaria caena, spectator adnotatorque convivis tuis immines.* Livius de Annibale Capuae lasciviente 23 8: *coeperunt epulari de die, et convivium non ex more Punico aut militari disciplina esse.* Cicero de Pisone: *qui numquam solem orientem aut occidentem viderit.* culpatque eum vitii utriusque. uti et Silius Campanos 10 41: *medioque dierum regales epulae atque ortu convivia solis deprensa.* haec tempestiva convivia saepe usurpari solita diebus laetis festisque. Iuvenalis Persicum suum invitans 11 204: *iam nunc in balnea salva fronte licet vadas, quamquam solida hora supersit ad sextam.* vult ecce eum ad balneas ire hora quinta, praeter morem, et ad epulas venire sexta septimave. Saturnalibus item vulgo convivia ordiebantur a multa luce. Tertull. Apol. 42: *non lavor diluculo Saturnalibus, ne et diem et noctem perdam: attamen lavor honesta hora et salubri.* nam lautio semper ante cibum. item nuptiis. Apuleius Apol. 1: *nuptiaene illae fuerunt, an aliud celebratum officium ac convivium tempestivum?* ea sunt convivia quae Catoni placita apud Cic. de Sen. 14: *ego vero propter sermonis delectationem tempestivis conviviis delector.* item Claudio, de quo Tacitus A. 11 37: *Claudius domum regressus et tempestivis epulis delinitus.* quae epulae si media nocte fuissent, non potuit inter eas Messalina esse interfecta sine querela aut verbo historicorum. Alexandro, de quo Curtius 8 1: *iamque iter parare in postremum iussus sollenni et tempestivo adhibetur convivio.* tamen haec convivia iure in vitio. Cicero ad Atticum 9 1: *audio bonis viris hanc cunctationem nostram non probari, multaque et severe in me in conviviis quidem tempestivis disputari.* ibid. 13: *quas eos caenas et facere*

et obire scripsit ad me Sextius? quam lautas, quam tempestivas? idem in Verrem 3 25, de Apronii caena in foro: *statuitur Lollius in illo tempestivo gladiatorum convivio.* et de ipso Verre 5 10 ait eum *diem conviviis, noctem stupris contrivisse.* Quinctilianus Decl. 331: *neque enim senectutem adfert summus dies, sed longus ordo vitae; nec ebrietatem facit illa potio post quam concidendum est, sed tempestivum convivium et aviditas nimia.* Seneca de Ira 2 28: *aliena vitia in oculis habemus, a tergo nostra sunt. inde est quod tempestiva filii convivia pater deterior filio castigat.* addo Taciti locum H. 2 68: *discubuerat Vitellius Ticini, adhibito ad epulas Verginio. legati tribunique ex moribus imperatorum severitatem aemulantur vel tempestivis conviviis gaudent.* qui vel solus locus sententiae meae firmandae. cedo enim, si non de die illud epulum, quomodo subiungit de lucta inter milites? quomodo *pulvis procul et arma adspiciebantur* in tenebris? sane iterum de Vitellio noster 1 62: *medio die temulentus*, et Xiphilinus 65 2: *τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς ἐδαπάνα.* diurnum ergo convivium (intelligo a meridie aut circiter) tempestivum, quia initum tempori nimis, nocturnum contra intempestivum. describit Propertius 4 6 85: *sic noctem patera, sic ducam carmine, donec iniiciat radios in mea vina dies.* Suetonius Calig. 45: *senatum populumque obiurgavit edicto, quod Caesare proeliante intempestiva convivia circum et theatra et amoenos secessus celebrarent.* Cicero pro Murena 6: *intempestivi convivii, amoeni loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio.* Curtius 6 2: *intempestiva convivia et perpotandi pervigilandique insana dulcedo.* et exempla plura. sed iis qui cor habent, haec satis: *μωρὸν* autem *οὔτε πεῖσαι οὔτε ῥῆξαι ἔστι*, ait verbum vetus.

B. Cap. 15.

Sed et munera peti darique solent eo die ad barbam. Ammianus 17 9: *Caesar cum petenti ex usu gregario cuidam, ut barbas detonderet, dedisset aliquid vile, contumeliosis calumniis appetitus est a Gaudentio.* Iuvenalis 3 186: *ille metit barbam, crinem hic deponit amati, plena domus libis venalibus* (alii *genialibus*). quin etiam deo alicui sacrari solita, ut apud Graecos virginum puerorumque comae. Suetonius de Nerone 12: *barbam primam posuit, conditamque in auream pyxidem et pretiosissimis margaritis adornatam Capitolio consecravit.* ubi emendo *Capitolino*, Iovi scilicet, ex Dione 61 19. Earinus, apud Martialem 9 17, primam lanuginem comamque *Pergameo posuit dona sacrata deo.* Tertullianus de anima: *quis non exinde aut totum feli* (lego *filii*) *caput reatui vovet, aut aliquem excipit crinem, aut tota novacula prosecat, aut sacrificio obligat, aut sacro obsignat pro publica aut privata devotione?* Censorinus de die nat. c. 1: *quidam etiam pro cetera bona corporis valetudine crinem deo sacrum pascebant.* quando is mos Romae coeperit (nam antiquos barbam aluisse satis constat) quaero. Livius eum agnoscere videtur sub a. u. 369 satis clare, ubi de Manlio Capitolino in carcerem coniecto, 6 16: *satis constat magnam partem plebis vestem mutasse, multos mortales capillum ac barbam promisisse.* si in luctu promiserint barbam, ergo alias rasa. refellit tamen eum Varro R. R. 2 11: *omnino tonsores in Italia primum venisse ex Sicilia dicuntur post R. c. a. 454, ut scriptum in publico Ardeae in litteris exstat, eosque adduxisse PTicinium Menam. olim tonsores non fuisse adsignificant antiquorum statuae, quod pleraeque habent capillum et barbam magnam.* nec ambigo quin ex ritu sui superiorisque aevi aberraverit Livio mens et manus. Cicero certe pro MCoelio etiam ApClaudium Caecum barbatum inducit, aliquot post notatum Varroni aevum annis. bellis Punicis in usu crebro iam rasuram fuisse docent

Annalium prisca verba, quae de Scipione Agellius 3 4 retulit et mirabundus parum cepit. iuvenes ergo alebant barbam. et ideo a Cicerone ad Attic. 1 16 *comessatores coniurationis barbatuli iuvenes* appellati sine ulla lasciviae, ut volunt, nota. et pro MCoelio l. c., ad iuvenes alludens, *non hac barba qua ista delectatur*, inquit. iuvenemque a barba descripsit Iuvenalis 6 215: *iam senior, cuius barbam tua ianua vidit.* ponebant eam serius citius, plerumque sub XXI annum. Macrobius certe, in Somnium Scipionis 1 6, *ter septenarium numerum requiri ad radendam barbam* adfirmavit. atque ita Neronem posuisse colliges ex Fastis annisque. Caligula tamen XX anno posuit, Suetonii 10. at Caesar Octavianus anno demum XXV, uti clarum ex Dione 48 34. natus enim MTullio CAntonio coss, posuit LMarcio CSabino. mutavit ab hoc more primus Romanorum imperatorum Hadrianus, adnotante Xiphilino 68 15, et ostendentibus nummis. haec Romae. apud Graecos quid? barbam in pretio mansisse ad tempora Alexandri Athenaeus ex Chrysippo adserit 13 2 p. 565. sub eo rege radi repertum. inter philosophos primus barbam aluisse traditur Antisthenes Suidae in voce *καθεῖναι.* haec propemodum aliena a Tacito: sed per eum non absurde, ut spero, nec ingratiis tuis, lector, mihi nata.

C. Cap. 28.

Olim in populi libertate non frequens appellationum usus, non certe in caussa civili (nam provocationem ad populum, in re maiori criminumque, frequentem scimus), usus tamen. a praetore enim appellatum reperio, alias ad collegam eius, alias ad tribunos. ad collegam, Cicero uno loco sed claro, in Verrem, de praetura urbana 1 46. *LPiso*, inquit, *multos codices implevit earum rerum, quibus ita intercessit, quod iste aliter atque ut edixerat decrevisset. quod vos oblitos esse non arbitror, quae multitudo, qui ordo ad Pisonis sellam isto praetore solitus sit convenire. quem iste collegam nisi habuisset, coopertus lapidibus esset in foro.* Asconiusque ibi: *intercedere, ut vides, etiam praetor praetori solet, ut Piso Verri, appellatione caussae ad collegam facta.* ad tribunos appellatum docet idem Cicero pro PQuinctio c. 7: *appellantur tribuni, a quibus cum esset certum auxilium petitum* etc. clarius infra c. 20: *cuius procurator a praetore tribunos appellare ausus sit.* haec olim; nec appellatum reperio ad senatum. at Augustus imperium adeptus *appellationes quotannis urbanorum quidem litigatorum praetori delegavit urbano* (timide ambigo num scribendum *praefecto delegavit urbis*); *at provincialium consularibus viris, quos singulos cuiusque provinciae negotiis praeposuisset*, ait Suetonius 33. quem ita intellego, ut appellationes a minoribus magistratibus iudicibusque Romae ad praetorem fierent, in caussis dumtaxat civilibus, e provinciis ad consulares. nam quin Augustus ipse, firmandae dominationi et iure potestatis tribuniciae, graviorum rerum appellationes sibi servarit, ambigendum vix puto e Dionis verbis 52 33, ubi Maecenas ad Augustum: *δίκαζε δὲ αὐτὸς ἰδίᾳ τά τε ἐφέσιμα καὶ τὰ ἀναπόμπιμα, ὅσα ἂν παρά τε τῶν μειζόνων ἀρχόντων καὶ παρὰ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ τε πολιάρχου καὶ τοῦ ὑποτιμητοῦ καὶ τῶν ἐπάρχων τοῦ τε τὸν σῖτον ἐπισκοποῦντος καὶ τοῦ νυκτοφυλακοῦντος ἀφικνῆται.* etsi quaedam ibi miscet magis ex ritu sui aevi Dio quam Augusti. certe a senatu ad principem appellatum Tiberii imperio, sunt exempla in nostro scriptore, ut 6 5: *iisque instantibus ad imperatorem provocavit*, et alibi. post eum Caius *magistratibus liberam iurisdictionem permisit*, ait Suetonius 16, i. e. sine appellatione plenam priscamque. sed id non diuturnum fuit, non magis quam permissa ab eo comitiorum libertas. Dio mihi auctor 59 18 sub Caio receptum ut iudicia quaedam senatus tractaret,

ita tamen ut ab eo princeps appellaretur. sed appellatio principis, ut apparet, non sine poena fuit. poena dico in eos qui temere appellassent. quo exemplo nunc Nero auctum honorem senatus it; statuitque ut eadem poena, qui illum temere a privatis iudicibus appellassent, tenerentur, qua qui principem. sententiam hanc satis capio: confirmationem quaero et exempla. nihil enim prae manu mihi quod istuc faciat, nisi forte quae de poena praeiudiciali eorum qui a praefecto urbis appellassent Symmachus scribit ep. 10 29 et 51. quem tu, cupide lector, vide. mihi a latere tragulam iniicit Tranquillus, qui hanc ipsam rem tangens Ner. 17 nihil eorum quae Tacitus, sed hoc tantum dicit, *cautum ut omnes appellationes a iudicibus ad senatum fierent.* haeret id spiculum, et non evello.

AD ANNALIUM LIBRUM XV.

A. Cap. 41.

Certa investigatio eius diei a clade Aliensi capi potest et debet, quam certum est anteriorem fuisse et fastis perpetuis traditam et signatam, ideoque et vulgo notam. Cicero ad Atticum 9 5: *maiores nostri funestiorem diem esse voluerunt Aliensis pugnae quam urbis captae, quod hoc malum ex illo; itaque alter religiosus etiamnunc dies, alter in vulgus ignotus* [a]. quis igitur ille? Livius ex professo tradit 6 1: *diem a. d. xv kal. Sextiles duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabii caesi, quo dein ad Aliam cum exitio urbis foede pugnatum.* eadem Taciti nostri assertio H. 2 91, de Vitellio, quem tradit *funesto omine de caerimoniis publicis edixisse xv kal. Augusti, die antiquitus infausto Cremerensi Aliensique cladibus.* ergo eorum mente pugnae ille dies. sequens autem urbis captae et incensae. quod Livius idem tradit 5 41: *ingressi,* inquit, *postero die urbem, patente Collina porta.* haec si ita vera, quis non videt xiv kalendas ipsum incendii diem fuisse, et recte igitur hic ita in Tacito scriptum. at alii fortasse dissentiunt. minime. imo Agellius e Verrio Flacco refert 5 17, cum caussam quaerit cur dies postriduani atri Romanis habiti, refert, inquam, *Q. Sulpicium tribunum militum, ad Aliam adversus Gallos pugnaturum, rem divinam dimicandi gratia postridie idus fecisse; et post diem tertium eius diei urbem a Gallis occupatam esse.* quibus verbis si haec sententia est, ut velit tres dies medios et quarto demum pugnatum, profecto cum Livio sentit ac Tacito, et pugnae dies erit *decimus quintus kalendarum.* esse autem ex ipso Livio dixeris, in quo pariter ita scriptum 6 1: *quod postridie idus Quintiles non litasset Sulpicius et post diem tertium obiectus hosti exercitus Romanus esset.* at si quis aliter et velit *post diem tertium* significare ipsum diem tertium, tum certe fateor *xvi kalendas* diem pugnae fuisse, quomodo in Viris illustribus (quocumque auctore) c. 23 est scriptum. sed vel sic ipse incendii dies xv sit, non Hercules xvi. itaque nihil video quod virum illum tegat, nisi forte Macrobius, qui describens Agelliana illa, ut solet, adserere videtur *die postero,* quam Sulpicius male sacrificasset, pugnatum fuisse. sed hoc sane falsum, et improvide a Macrobio scriptum, sicut item a Plutarcho in Caussis p. 269, ὅτι μετὰ τὰς Κυϊντιλίας εἰδοὺς, ἃς νῦν Ἰουλίας καλοῦσιν, ἐξάγοντες οἱ χιλίαρχοι τὸ στράτευμα περὶ τὸν Ἀλίαν ποταμὸν ἐκρατήθησαν ὑπὸ Κελτῶν μάχῃ. indefinite aut falso aio dictum. quo argumento? certo, quod Livium eius rei auctorem dat, qui

palam contra scripsit, ut iam ostensum. nam Plutarchus ibi *ὡς οἱ πλεῖστοι νομίζουσιν καὶ Αἴβιος ἱστορεῖ.* ille vero hoc non scribit; et quocumque rem vertas, XIV kalendas incendii erit. imo XIII fortasse (tanto longius a XVI), si Plutarcho et Polybio credam. ille in Camillo c. 22 p. 308, iste 2 18, scribunt non *postero*, ut Livius, sed *tertio denique die a pugna Gallos irrupisse.* et consentit etiam, aut certe distinguit et conciliat Io. Zonaras Annal. 7 23, *qui postera quidem die venisse ad urbem* vult, *sed cum portas apertas viderent, substitisse insidias veritos, et tertia denique die ingressos.* itaque, ut finiam, nihil erroris in Tacito: cum Livio sentit et priscis, quos adduxi.

a) *quia scil. non servabatur aut secernebatur.*

B. Cap. 69.

Paedagogia Seneca describit ep. 95 (96): *transeo agmina exoletorum, per nationes coloresque descripta, ut eadem omnibus levitas sit, eadem primae mensura lanuginis, eadem species capillorum.* Iulianus in Antiochico p. 350: *οὐ κρεῖττον ἦν ὀδωδέναι μύρων τὴν ἀγορὰν βαδίζοντός σου, καὶ παῖδας ἡγεῖσθαι καλοὺς, εἰς οὓς ἀποβλέπουσιν οἱ πολῖται.* hi pueri plerumque ad illicita dominis. Suetonius Nerone c. 28: *super ingenuorum paedagogia et matronarum concubinatus.* paedagogia enim non culpat, sed quod ex ingenuis. Tertullianus Apol. 13: *cum de paedagogiis aulicis nescio quem cinaedum* (Antinoum intellegit) *deum facitis.* Notitia Imperii sect. 11: *sub dispositione viri spectabilis castrensis* collocantur *paedagogia, ministeriales dominici, curae palatiorum.* Plinius 33 12 (54): *iam vero et paedagogia ad transitum virilitatis custodiantur argento;* quod de fibulis argenteis exaudio, Veneri arcendae. usus etiam eorum ad mensam. Ulpianus l. 12 § 32 de Instructo vel instrum. leg. *si instructum fundum legasset, ea paedagogia quae ibi habebat, ut cum ibi venisset praesto essent in triclinio, legato continentur.* hos habebant in veste pretiosa. Seneca de vita beata c. 17: *quare paedagogium pretiosa veste succingitur?* imo aurata. idem de tranq. c. 1: *praestringit animum apparatus alicuius paedagogii, diligentius quam intra privatum larem vestita et auro culta mancipia et agmen servorum nitentium.* Ammianus 26 6: *tunica auro distincta, ut regius minister, indutus a calce in pubem, in paedagogiani pueri speciem.* nec aliud sensit cum de auro Plinius scripsit 33 3 (12): *honestius viri paedagogiis id damus, balineasque dives forma puerorum convertit.* nescio an *convestit.* Seneca de puerorum istorum deliciis ep. 123: *omnium paedagogia oblita facie vehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem laedat. turpe est neminem esse in comitatu puerorum, cuius sana facies medicamentum desideret.* vides ergo, ubique paedagogia pro coetu et quasi collegio puerorum. pro loco non accipio, nec apud Plinium quidem ep. 7 27: *puer in paedagogio mistus pluribus dormiebat,* rescriboque *puer e paedagogio.* intellegit enim puerum paedagogianum. Ammianus 29 3: *adultus quidam ex his quos paedagogianos appellant, ad observandam venaticiam praedam, Spartanum canem retinere dispositus.* res nomenque in parte mansit apud *paigios* Gallorum Italorumque.

AD ANNALIUM LIBRUM XVI.

A. Cap. 22.

Libera re Romana non iuratum scio in cuiusquam acta, iuratum in leges quidem. sed acta finito magistratu vocari poterant ad disquisitionem senatus. is probabat aut rescindebat. primi triumviri, nisi fallor, calendis Ianuariis et ipsi iurarunt et alios adegerunt, rata se habituros omnia acta DIulii. inde secutis principibus exemplum. Dio opportune 47 18: *ἔν τε τῇ πρώτῃ τοῦ ἔτους ἡμέρᾳ αὐτοί τε ὤμοσαν καὶ τοὺς ἄλλους ὥρκωσαν βέβαια νομιεῖν πάντα τὰ ὑπ' ἐκείνου γενόμενα, καὶ τοῦτο καὶ νῦν ἐπὶ πᾶσι τοῖς τὸ κράτος ἔχουσιν ἢ καὶ ἐπ' αὐτοῦ ποτὲ γενομένοις καὶ μὴ ἀτιμωθεῖσι γίγνεται.* id accidit sub a. u. 712. factum idem vivo Augusto; de quo idem Graecus 53 28: *ἐν δὲ τῇ νουμηνίᾳ ὅρκους ἡ βουλὴ βεβαιοῦσα τὰς πράξεις αὐτοῦ ἐποιήσατο.* idque iuramentum semper abusque Divo Iulio repetitum ad principem eius anni. Tacitus mox: *eiusdem animi est Poppaeam divam non credere, cuius in acta DIulii et Augusti non iurare.* nisi tamen si quis sceleribus et flagitiis aliter meruisset. Dio 60 4 de Caio: *καὶ διὰ ταῦτα τὸ μὲν ὄνομα αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν αὐτοκρατόρων, ὧν μνήμην ἐπὶ τοῖς ὅρκοις καὶ ἐπὶ ταῖς εὐχαῖς ποιούμεθα, ὥσπερ οὐδὲ τὸ τοῦ Τιβερίου.* iuratum vero non viritim, sed uno aliquo ex quoque magistratu verba praeeunte, reliquis adsentientibus. quem morem senatus adulatione nova transgressus est sub Tiberio, ut narrat idem Dio 58 17: *νομιζομένου συχνὸν χρόνον ἤδη μηκέτι κατ' ἄνδρα τὴν βουλὴν ἐν τῇ νουμηνίᾳ ὀμνύναι, ἀλλ' ἑνός, ὥσπερ εἴρηταί μοι, προομνύντος καὶ τοὺς λοιποὺς συνεπαινεῖν, οὐκ ἐποίησαν αὐτό, ἀλλ' αὐτεπάγγελτοι, μηδενὸς σφᾶς ἀναγκάσαντος, ἰδίᾳ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος ἐπιστώθησαν, ὥσπερ τι παρὰ τοῦτο μᾶλλον εὐορκήσοντες.* sed praeiurationem Claudius iterum reduxit, explicatque Dio 60 25: *Κλαύδιος δὲ αὐτὸς μὲν πάντα τὰ εἰθισμένα διώμοσε, τοὺς δ' ἄλλους ἐκώλυσε κατ' ἄνδρα ὀμόσαι, καὶ οὕτως εἷς τις τῶν στρατηγούντων, ὥσπερ ποτέ, καὶ ἕτερος τῶν δημαρχούντων, ἀπό τε τῶν ἄλλων ὡς ἑκάστων εἷς ἐξῆρξε τῶν ὅρκων τοῖς ὁμοίοις. καὶ τοῦτο ἐπὶ πλείω ἔτη ἐπράχθη.* quam tamen abrogatam denuo esse reditumque ad singularia iuramenta, indicio sunt quae hic et postea Thraseae obiiciuntur. et Dionis sane verba ultima satis ostendunt in aliquot annos dumtaxat id servatum.

B. Cap. 22.

Ea vota in tabulis concipi solita et signari. Suetonius Aug. 97: *nam se, quamquam conscriptis paratisque iam tabulis, negavit suscepturum vota quae non esset soluturus.* Plinius ad Traianum ep. 10 44: *solennia vota pro incolumitate tua, qua salus publica continetur, et suscepimus et solvimus, precati deos ut velint ea semper solvi semperque signari.* concepta non kalendis ipsis, sed III nonas. Plutarchus in Cicerone c. 2 p. 441: *τεχθῆναι Κικέρωνα λέγουσιν ἡμέρᾳ τρίτῃ τῶν νέων καλανδῶν, ἐν ᾗ νῦν οἱ ἄρχοντες εὔχονται καὶ θύουσιν ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος.* Capitolinus in Pertinace 6: *tertio nonarum die, votis ipsis.* Eunapius in vita Maximi circa finem: *ἡ τρίτη δὲ ἡμέρα τῶν καλανδῶν, ἃς αὐτὰς Ἰανουαρίας ἡμέρας Ῥωμαῖοι προσονομάζουσι, καὶ προσκυνήσαντες πάντες αὐτῶν ὑπέσχοντο τὴν εὐωχίαν.* adde hunc Caii Icti locum de verborum signif. *post kalendas Ianuarias die*

tertio pro salute principis vota suscipiuntur. denique hunc Dionis clarum 59 24: *καὶ τρίτῃ δὲ ἡμέρᾳ τῇ τὰς εὐχὰς ἐχούσῃ συνῆλθον μὲν* etc. *tertia autem die, qua vota fiunt, convenerunt quidem* etc. firma haec videbantur: tamen concutit nos nonnihil Tacitus A. 4 70: *Caesar sollennia incipientis anni kalendas Ianuarias epistola precatus.* et subdit: *quem enim diem vacuum poena, ubi inter sacra et vota vincla et laqueus inducantur?* et Tibullus ad Messallam 4 1 121: *Tyrio subtemine vestem indueras, oriente die duce fertilis anni, cum fera discordes tenuerunt flamina venti, et largita tuis sunt multa silentia votis.* sed stamus. et ad Taciti locum aio non ita districte verba capienda, quasi illo ipso die vota, sed quasi in propinquo. aut verius, etiam tunc vota fuisse, sed ex ritu prisco, quae soli consules nuncupabant, pro imperii et populi salute. haec autem pro principe subtexta, et die quidem laetiore et augustiore pompa. quod ipsum de Tibullianis illis censeo. sane veteri re publica negari non potest, quin vota ipsis kalendis. omitto plures Livii locos: hunc do firmum et clarum 21 63 extremo, consulem *CFlaminium conscientia praeteritorum et Capitolium et sollennem votorum nuncupationem fugisse, ne die initi magistratus Iovis O. M. templum adiret.* fieri etiam potest ut plures dies votorum fuerint, ille tamen tertius ante nonas praecipuus. concepta autem et in castris apud signa et in Capitolio. Tertullianus de Corona c. 12: *ecce annua votorum nuncupatio quid videtur? prima in principiis, secunda in Capitoliis. accipe post loca et verba. hunc tibi, Iupiter, bovem cornibus auro decoratis vovemus esse futurum.* ubi et formulae pars; in qua tamen corrigo *esse facturum* a). est enim eo exemplo dictum quo illud Gracchi: *credo ego inimicos meos hoc dicturum.* dies hic publice laetus; ideoque *Aelius Caesar votorum caussa ab Hadriano lugeri est vetitus.* v. Spartian. 24. eumdem etiam sollennia *ἁπλῶς* appellarunt b). quod observo ex Tertulliani his verbis Apol. 35: *verae religionis homines etiam solennia imperatorum conscientia potius quam lascivia celebrant. grande videlicet officium focos et choros* (nescio an *thoros*, ut ad lectisternia referatur) *in publicum educere, vicatim epulari, civitatem tabernae habitu abolefacere. haeccine sollennes dies principum decent, quae alios dies non decent? o nos merito damnandos! cur enim vota et gaudia Caesarum casti et sobrii et probi expungimus?*

a) ita poeta vetus: *Mars tibi voveo facturum bidente verre.*

b) et Plinius supra: *solennia vota.*

AD HISTORIARUM III 5.

Ceterum ut transmitteret in Italiam (p. 176 12) — recitatae pro concione epistolae addidere fiduciam etc. (p. 182 14) *eo ordine quo deinceps vulgati.*

AD GERMANIAE Cap. 12.

Germanos liberatum ire volui a foeda aversae Veneris nota; et ecce ego non sine nota. nam quidam me culpat (modeste tamen fateor, nec plane ἀλόγως) quod temere mendacem dixerim Athenaeum. ab eo enim, inquit, Diodorus, Aristoteles, Strabo. primus quidem de Celtis sic scribit 5 32: *γυναῖκας δ' ἔχοντες εὐειδεῖς ἥκιστα ταύταις προσέχουσιν, ἀλλὰ πρὸς τὰς τῶν ἀῤῥένων συμπλοκὰς ἐκτόπως λυσσῶσιν.* et quae subdit, turpia mihi nimis, turpia relatu. at Aristoteles Polit. 2 9: *plerasque militares gentes, et Celtas in iis, masculum coitum palam admisisse.* iam Strabo negat *turpe apud eos fuisse τὸ τῆς ἀκμῆς ἀφειδεῖν τοὺς νεούς, florem aetatis prostituere iuniores.* quid ad hos ego? ignosce quisquis legis, paene idem quod in Athenaeum. falsi, inquam, isti, falsi, si tamen de Germanis hoc scripserunt ac senserunt, non potius de Gallis. quod ego omnino assero, praesertim de iis qui Massiliae et Italiae magis propinqui. ab ea parte labes haec in candidam per se gentem. nonne *mores Massilienses* proverbio ab hac mollitie innotuere? Graeci ergo illi, qui vix limen illud ipsum Galliae noverant, Germaniae certe penetral numquam, illic repertum vitium fama et stilo sparserunt perperam in omnes. non mihi creditur? Tacito igitur nostro, qui diserte hoc ipso loco scribit, ex vestra quidem mente, molles istos et flagitiosos *caeno et palude mersos, crate iniecta.* tuam fidem, o optime! si fidi illi Graeci, et si vitium hoc tam commune Germanis, tam receptum, qui constat ut iidem tam severiter illud puniant? itaque ne sic quidem Germani inquinabuntur, etiamsi inquinata illa lectio retinebitur. nec tamen a me, qui haud paullo tutius Tacito et in primis Fabio, qui claris verbis ignotum id flagitium Germanis asserit, te dissimulante, hic crediderim, quam Graecis. quippe isti levi et longinqua fama aliquid de ea gente acceperunt: at illorum aevo cognita iam Germania, imo lustrata Romanis et calcata.

STEMMA

AUGUSTAE DOMUS.

Iustus Lipsius Iano Lernutio s. dico.

Stemma Augusteum, Iane Lernuti, rem a se implexam et in historia multi usus, digestum a me compositumque tibi mitto. tentatum ante aliis, sed, libere dixerim, tentatum potius quam perfectum. nec enim pauca correcta a nobis pluriaque eruta, et in re tenuiter indaganda non tenuis labor. quae clara promptaque visa, non firmavi: aliis addidi notas, quas scies indices esse numerorum novitiae editionis. fateor tamen esse quae fu-

gerint me fugiantque etiam nunc; quae vestigiis odorari potui tantum. velut de Apuleia Varilia, quam sororis Augusti neptem noster ait p. 61; item de Claudia Pulchra, quam sobrinam ponit Agrippinae uxori Germanici p. 128. nec adsequor, quia nihil inventum nobis de marito aut stirpe Marcellae minoris, a qua haec derivem. tibi quidem, Lernuti, qualecunque hoc munus, ut amor tuus est, placebit, scio; utinamque in reliquis meis scriptis alii pariter aut iudicent tecum aut errent. vale, mi ocelle, cum Giselino tuo meoque; quibus in summa concordia unum hoc certamen est, uter me magis amet.

C. Octavius C. F. qui Macedoniae praefuit, ex Ancharia priore uxore

- *Octavia maior:*
  - ex priore marito C. Marcello
    - *M. Marcellus*, cui prima uxor Pompeia Sexti: altera, Iulia Augusti filia. ex neutra liberi. obiit adolescens in Baiano.
    - *Marcella* maior. ex I marito MVipsanio Agrippa
      - liberi, ait Suetonius Aug. 63. sed nobis irreperti. nam de Vipsania Tiberii uxore falsum.
    - ex II marito Iulo Antonio Africano Triumviri filio, de quo Plut. in Antonio, et noster A. 3 18.
      - *L. Antonius Africanus.* qui Massiliae obiit, A. 4 44. ex eo aut fratre aliquo, ut arbitror,
        - *Sex. Antonius Africanus.* de cuius nobilitate A. 14 46.
    - *Marcella* minor, de qua silent.
  - ex II marito MAntonio III viro
    - *Antonia* maior. ex marito L. Domitio Ahenobarbo
      - *Domitia*, cui vir Crispus Passienus, uti suspicor ex Quinctil. 6 1.
      - *Domitia Lepida.* ex I marito M. Valerio Barbaro Messalla
        - *Valeria Messallina*, Claudii principis uxor. adi commentarium nostrum ad A. 11 37. et adde Senecam in Menippea, qui Messallinae maiorem avunculum facit Augustum.
      - II. Ap. Iunius Silanus. qui tamen antea maritus fuisse videtur Aemiliae Lepidae proneptis Augusti (vide commentarium nostrum ad A. 13 1, etsi res haec adhuc nubila:) exque iis forte
        - *LSilanus* sponsus Octaviae.
        - *MSilanus* proconsul Asiae.
        - *Iunia Calvina* Vitellii nurus, quaeque ad Vespasiani aevum supervixit ex Suet. Vesp. 23.
      - *CnDomitius*, cui uxor Agrippina, et ex ea
        - *Nero* Imp.
    - *Antonia* minor. cuius stirpem ex marito Druso quaere infra.

- *C. Octavius C. F.* qui Macedoniae praefuit, ex Attia II. uxore
  - *Octavia* minor, de cuius coniugio aut stirpe nobis non lectum.
  - *C. Octavius, qui* postea C. Iul. Caes. Octavianus Augustus. ex Scribonia uxore
    - *Iulia*, cui primus maritus M. Marcellus, tertius Tiberius Imperator. sed uterque sine prole. medius autem M. Vipsanius Agrippa. ex hoc
      - *C. Caesar*, cui uxor Livia soror Germanici. A. 4 40.
      - *L. Caesar*, cui destinata uxor Aemilia Lepida, postea P. Quirinii uxor. A. 3 23.
      - *Agrippa postumus.*
      - *Iulia*, cui vir L. Aemilius Paullus Censoris F. ex eo
        - *Aemilius Lepidus*, cui Drusilla uxor. ex Dione 59 11 et Suetonio Calig. 24.
        - *Aemilia Lepida*, sponsa Claudii. Suet. Claud. 26. nec scio an eadem quae nupta Druso filio Germanici, A. 6 40.
      - *Agrippina*, cui vir Caesar Germanicus. et ex eo
        - *Nero*, cui uxor Iulia, Drusi filia, A. 6 27.
        - *Drusus*, cui uxor Aemilia Lepida, A. 6 40.
        - *CCaligula*, cuius matrimonia e Suetonio pete.
        - *Agrippina*, cui mariti CnDomitius, Crispus Passienus, Claudius imperator.
        - *Drusilla*, cui prior maritus LCassius, alter MAemilius Lepidus.
        - *Livia* sive *Livilla*, Suetonio; quae eadem *Iulia* est Tacito A. 2 54, 6 15, et Dioni 60 27. nupsit MVinicio, A. 6 15. huic sive alteri e sororibus maritus antea Quinctilius Varus, quem generum Germanici vocat Seneca Contr. 1 3. et aliquid Tacitus A. 4 66.

Habes Augusti stemma, quod ad sanguinem quidem attinet. superest uxoria stirps, quae adfinitate primo, mox adoptione insita in domum Augustam. eam, lucis caussa, seorsum hic expressi.

- *Ti. Claudius Nero*, cui uxor Livia Drusilla, postea Augusta. ex hac
  - *Ti. Nero*, qui imperator. cui I uxor Vipsania Agrippina, M. Vipsanii Agrippae, ex Pomponia, Attici filia. ex hac
    - *Drusus*, cui uxor Livia, sive Livilla, soror Germanici. ex hac
      - *Tiberius Gemellus*, quem Caius sustulit. Suet. c. 23.
      - *Gemellus*, alter, cuius nomen non proditum, ex A. 2 84. qui periit quadrimus. ex A. 4 15.
      - *Iulia*, cui vir post Ner. Germ. f. Rubellius Blandus, A. 6 27. ex hoc
        - *Rubellius Plautus*, quem Nero sustulit, cui uxor Pollutia, A. 16 10.
  - II uxor Iulia Augusti f. ex ea proles, sed infans exstincta.
  - *Drusus Nero Germanicus*, cui uxor Antonia minor. ex hac
    - *Germanicus Caesar*, cui uxor Agrippina. stirps posita supra.
    - *Livilla*, cui vir C Caesar, dein Drusus frater patruelis: desponsa etiam postea Seiano, ex A. 4 40.
    - *Claudius*, qui imperator. cui I uxor Plautia Urgulanilla. ex hac
      - *Drusus*, cui desponsa Seiani filia. Suet. Claud. 27. Tac. A. 3 29.
      - *Claudia*, quam abiecit.
    - II uxor Aelia Petina, ex hac
      - *Antonia*, cui vir Pompeius Magnus, a Claudio interfectus. postea, Faustus Sulla.
    - III uxor Valeria Messallina. ex hac
      - *Octavia*, cui sponsus L. Silanus. postea maritus Nero imperator.
      - *Claudius Britannicus*, a Nerone sublatus.

IO. AUG. ERNESTI
EXCURSUS.

I. DE VEXILLARIIS.*)

Vexillarii quod genus militum fuerint, non convenit inter eruditos. sunt autem tres, quantum scio, opiniones. *prima* est Lipsii, putantis fuisse veteranos, qui post legitima stipendia, extra legionem, sub vexillo haberentur, de Mil. Rom. 1 8 et 5 19; quem sequitur Ferrarius Elect. 1 3. *altera* est cum aliorum, tum Pichenae ad A. 1 38 et IFGronovii ad Agric. 18, qui legionarios quidem milites faciunt, sed qui seorsim a legione sua aliquo missi essent privis sub vexillis; de quibus illis in locis agi putant. atque etiam Lipsius hoc genus militum vexillarios a Tacito vocari agnoscit, ad H. 2 100. eademque est ratio Schelii ad Hygin. p. 35, duo genera vexillariorum facientis, nempe veteranorum et legionariorum, e legione ob necessitatem aliquam aut usum delectorum, et quasi partis a legione sua ob talem aliquam caussam decerptae: Franci vocant *un détachement. tertia* ratio est Salmasii, qui de Mil. R. c. 19 intelligi putat levis armaturae milites cuique legioni attributos, nixus in primis loco Taciti H. 2 66. has sententias probari non posse nec convenire locis Taciti, facile docuerim.

Ac veteranos quidem non intelligi apud Tacitum per vexillarios (nam alioqui sic appellari potuisse non negem: verum consuetudo loquendi in talibus audienda) hinc planissime patet, quod in multis Taciti locis vexillarii certae legioni aut legionibus pluribus tribuuntur, ut *vexillarii quartae decimae legionis*, *vicesimarii*, *trium Britannicarum legionum* etc dicantur. non autem credibile est aut ullo modo demonstrari potest, veteranos e singulis legionibus separatim habitos sub vexillis et eiusdem legionis vexillarios vocatos. sed ex omnibus legionibus lecti sub uno pluribusve vexillis habiti sunt. apud Tacitum quidem A. 1 39 plurium legionum veterani sub uno vexillo habentur, simpliciterque veterani dicuntur. neque A. 1 38 veterani intelligi ullo modo possunt, quia hi in castris fuerant et exauctorati sub vexillo ad Ubiorum aram missi, dum vexillarii alio loco tumultuantur. atque etiam H. 2 18 vexillarii opponuntur veteranis: tantum abest ut ipsi veterani sint. *certum erat Spurinnae — nec tris cohortes praetorias et mille vexillarios cum paucis equitibus veterano exercitui obiicere.*

Altera sententia, quae decerptos a sua legione milites facit, convenit illa quidem quibusdam locis, veluti A. 1 38, ubi vexillarii occurrunt in Chaucos missi ad praesidia agenda, sed non aliis. ac primo non est probabile militibus ad certum negotium aliquo missis peculiare nomen attributum esse illis temporibus, cum olim tales legionum partes a numero dicerentur, veluti unius, duorum signorum milites, duo

*) cf. Walchius Agr. p. 240 — 258.

manipuli, duae cohortes etc. sed potius planum certum genus militum gradumve militiae fuisse, cui peculiare nomen repertum, quo ab aliis discernerentur. deinde nomen a legione certa inditum, et quod omnibus legionibus vexillarii tribuuntur, id indicio est fuisse certum et perpetuum quoddam corpus militum, certae legioni proprium, quod vexillariorum illius legionis nomine veniret. quod in sequentibus planius intelligetur.

Contra Salmasii sententiam iam disputatum est a Ferrario et Schelio l. c, quae hic repetere nihil attinet. unum posuisse sufficiat. Salmasius ipse fatetur, estque notum satis, velitum usum tantum fuisse in acie, et quidem ad irritandam pugnam. atqui A. 1 38 missi sunt ad praesidia in Chaucis agenda, a vicinia hostium infestis. quis ibi velitum usus, ubi castra vel urbes tuendae erant? atque etiam multitudo vexillariorum repugnat. H. 2 83 est *sexta legio cum tredecim millibus vexillariorum.* una legione pugnante quo tot velites? in magno plurimarum legionum exercitu non tot velites fuisse crediderim. in eodem libro c. 24 vexillarii legionis XIII cum cohortibus auxiliariorum et equitibus in latere aciei collocantur ad tegendum latus. an is locus velitum in acie? nullo modo. iam his an meliora sint nostra, lector intelligens iudicet.

Dico primum *vexillarios fuisse peculiare genus militum*, sive *peculiarem militiae gradum*, qui certo numero essent cuique legioni attributi, sed non sub iisdem cum legione sua signis militarent, verum sub propriis vexillis; ut si vexillum s. vexillarii alicuius legionis desiderarentur, statim, quibus eundum esset, constaret. clare patet ex A. 4 73: *quod ubi L. Apronio inferioris Germaniae propraetori cognitum, vexilla legionum e superiore provincia peditumque et equitum auxiliarium delectos accivit.* si essent quicunque legionarii, delecti et decerpti e legionibus, non peculiaris ordinis milites vexillarii, cur non diceret brevitatis amans scriptor *legionum peditumque et equitum auxiliariorum delectos*? accedit nominandi ratio et alia supra dicta.

Secundo *vexillarii fuere milites legionarii.* ex eodem loco Taciti intelligi potest. Tacitus dicit Apronium accitis illis vexillariis et auxiliaribus proxima aestuaria aggeribus et pontibus firmasse, *traducendo graviori agmini.* grave agmen vocari legiones, nemo ignorat aut dubitat. atqui etiam vexillarii illo graviori agmine intelligendi. addit enim: *interim repertis vadis alam Canninefatem, et quod peditum Germanorum inter nostros merebat, circumgredi terga hostium iubet.* atqui hi sunt pedites et equites auxiliares, quos acciverat. ergo etiam illa vexilla legionum per aggeres illos pontesque traducta, et gravioris agminis nomine comprehenduntur. H. 2 11 missis ex urbe *quinque cohortibus praetoriis*, *legione prima* et *equitum vexillis*, praeficiuntur Annius Gallus et Spurinna, ita ut iis copiae dividantur. post c. 18 Spurinna dicitur habuisse tris cohortes, mille vexillarios et paucos equites. c. 23 Annius Gallus auxilium Spurinnae laturus dicitur *primam legionem* in auxilium duxisse. unde igitur illi mille vexillarii? non e legione prima? favet etiam locus ex c. 24 ante allatus, ubi vexillarii legionis XIII cum auxiliaribus latera aciei tegunt, quod nonnisi de legionariis intelligi potest. nam praeter auxiliares nulli quibus tale quid mandetur. planissime autem intelligitur e locis, in quibus de iis ita loquitur Tacitus ut de parte legionum atque etiam cohortium. H. 3 48 *vexillarii e legione* memorantur, et, qui locus valde perspicuus, c. 6 e *cohortibus*: *Antonio vexillarios e cohortibus et partem equitum ad invadendam Italiam rapienti* etc. ecce tibi primum milites legionarios, deinde ex ipsis cohortibus sumtos, qui ad certas cohortes referrentur essentque partes cohortium atque adeo legionis. quibus locis ne utantur qui delectos et decerptos e legione (*détachemens*) faciunt,

videamus tandem quae ista legionum et cohortium pars, nostra de sententia, fuerit.

Dico igitur tertio *vexillarios fuisse tirones in legionibus, eosdemque qui olim hastati.* id e modis loquendi Cornelianis eorumque muneribus demonstrare me posse spero. ac primum vexillarii opponuntur, non illi quidem legionibus, sed robori legionum, H. 2 66 etiam *viribus legionis. quartadecimani se victos abnuebant: quippe Bedriacensi acie, vexillariis tantum pulsis* (sc. XIV leg.), *vires legionis non adfuisse.* adfuerat ergo pars legionis, sed non melior: vires abfuerunt. si vexillarii non pars legionis, *legionem abfuisse* dixissent: si pars quaecunque, potius dixissent *parte tantum pulsa totam legionem non adfuisse. vires* autem et *robur legionum* quid vocant Latini? nempe *non tirones;* ex veteris militiae more *principes et triarios.* ergo vexillarii tirones, ii qui olim hastati. auctores mihi primum Cicero ep. 10 33. *suboles et robur militum interiit:* subolem vocat tirones, robur ceteros. deinde Livius 8 8, ubi hastatos, i. e. tirones, vocat *florem iuvenum pubescentium ad militiam*, quae est illa ipsa Ciceronis suboles; *robustiorem aetatem* principes. triarii autem non uno loco robur exercitus vocantur.

Iam quia tirones minus firmi, eorum usus fuit maxime in defendendis oppidis castris, verbo praesidiis agendis, ubi vallum et muri addunt animum, defendunt minuuntque periculum; in tegendis aciei lateribus, in quae non incumbit tota hostilis acies etc. atqui eadem munia tributa vexillariis apud Tacitum locis iam laudatis vidimus, A. 1 38, H. 2 24 etc.

Restat ut videamus quare vexillarii dicti sint hi potius quam veterani, auxiliares etc, qui omnes sub vexillis. id potuit fieri in honorem militum qui iam plura stipendia fecissent, utque essent gradus militiae plures, honoratiorque militia (cuius passim mentio apud Tacitum) reliquorum legionariorum, honoratior iterum evocatorum veteranorum. maxime autem id factum puto propterea quia hoc genus militum frequenter a corpore legionis suae amandabatur, ad praesidia agenda, ad vias muniendas, pontes aggeres struendos, alias legiones firmandas exercitusque augendos; ut tamen suas vires legio haberet, et tirones firmarentur usu et exercitatione paullatim ad graviora militiae munera sustinenda. itaque saepe sub vexillis erant, de more militiae, propter absentiam a legione sua, saepe diuturnam. unde facillime factum ut vexillarii simpliciter et proprie dicerentur.

II. AD SENATUS CONSULTUM

DE VESPASIANI IMPERIO.

AD HIST. VI 6.

Insigne est monumentum *de imperio Vespasiani*, repertum in aenea tabula, extatque Romae in Basilica Lateranensi, editum apud Gruterum p. 242, nuper denuo collatum cum edito exemplo a Broterio; quod exemplo Ryckii subiicere Taciti libris Historiarum placuit.

foedusve cum quibus volet facere liceat, uti licuit divo Augusto, Tiberio Iulio Caesari Augusto Tiberioque Claudio Caesari Augusto Germanico.

utique ei senatum habere, relationem facere remittere, senatus consulta per relationem discessionemque facere liceat, uti licuit divo Augusto, Tiberio Iulio Caesari Augusto, Tiberio Claudio Caesari Augusto Germanico.

utique, cum ex voluntate auctoritateve iussu mandatuve eius praesenteve eo senatus habebitur, omnium rerum ius perinde habeatur servetur ac si lege senatus edictus esset habereturque.

utique, quos magistratum potestatem imperium curationemve cuius rei petentes senatui populoque Romano commendaverit, quibusve suffragationem suam dederit promiserit, eorum comitiis quibusque extra ordinem ratio habeatur.

utique ei fines pomerii proferre promovere, cum ex re publica censebit esse, liceat ita uti licuit Tiberio Claudio Caesari Augusto Germanico.

utique, quaecunque ex usu rei publicae, maiestate divinarum humanarum publicarum privarumque rerum esse censebit, ei agere ius potestasque sit ita uti divo Augusto Tiberioque Claudio Caesari Augusto Germanico fuit.

utique, quibus legibus plebeive scitis scriptum fuit ne divus Augustus Tiberiusve Iulius Caesar Augustus Tiberiusve Claudius Caesar Augustus Germanicus tenerentur, iis legibus plebisque scitis imperator Caesar Vespasianus solutus sit; quaeque ex quaque lege rogatione divum Augustum Tiberiumve Iulium Caesarem Augustum Tiberiumve Claudium Caesarem Augustum Germanicum facere oportuit, ea omnia imperatori Caesari Vespasiano Augusto facere liceat.

utique, quaecunque ante hanc legem rogatam acta gesta decreta imperata ab imperatore Caesare Vespasiano Augusto iussu mandatuve eius a quoque sunt, ea perinde iusta rataque sint ac si populi plebisve iussu acta essent.

sanctio.

si quis huiusce legis ergo adversus leges rogationes plebisve scita senatusve consulta fecit fecerit, sive quod eum ex lege rogationeve plebisve scito senatusve consulto facere oportebit non fecerit huius legis ergo, id ei ne fraudi esto, neve quid ob eam rem populo dare debeto, neve cui de ea re actio neve iudicatio esto, neve quis ea de re apud se agi sinito.

In hoc monumento sunt nonnulla in quibus diligens lector haereat. primum illud est quod, cum apud Tacitum l. c. in senatu de imperio Vespasiani actum dicatur, tamen haec *lex* vocatur (n. 9) eaque *rogata* (n. 8). atqui satis constat illis temporibus leges, quae proprie dicerentur, factas non esse, sed omnia in senatu acta et senatus consultis sancita esse, sublatis populi plebisque comitiis per Tiberium. sed contra doceri potest, etiamsi in principis senatusque potestate omnia fuerint, tamen in nonnullis rebus comitiorum quaedam solennia dicis caussa esse servata, veluti in consulibus creandis (v. Suet. Cal. 16, Vesp. 5, Dom. 10 et ibi dicta), in adoptionibus (Tac. H. 1 15, ubi legis curiatae mentio). ergo etiam post SC de imperio principis videtur de eadem re lex curiata, usurpandae veteris memoriae et solennitatis caussa, rogata et facta esse; de quo infra plura dicemus.

Sed alia difficultas exoritur de comitiis, ex capite quarto legis, quo cavetur ut *quibuscunque comitiis* eorum extra ordinem ratio habeatur, qui *senatui populoque Romano* commendati sint a principe, quibusque *suffragationem dederit promiserit.* non quaeram quam bene dicatur *suffragationem dare suam,* qui sciam *suffragium dare* esse potestatem suffragii alicui dare, non suffragio suo creare quem; nec cur additum sit *promiserit:* cur dicit legislator *quibuscunque comitiis*, cum non, ut ante, centuriata tributa essent, quibus vel maiores vel minores

honores peterentur? cur *populoque Romano*, cum populi in creando honoribusque mandandis nulla tum pars esset? eis rebus sic occurri potest. primo, etsi comitia ea quae olim fuere sublata erant, tamen nomen comitiorum mansit; unde eorum etiam apud Plinium in Paneg. 64 mentio, et apud Tacitum A. 1 81, 2 36 etc. hoc tamen modo ut non amplius epitheta vetera haberent centuriataque et tributa dicerentur, sed *magistratuum comitia* A. 2 36, *consularia* 1 81 etc. ergo *quibuscunque comitiis* esse potest in omnibus magistratibus creandis; quicumque creandi erunt magistratus. quod deinde *populi* mentio additur, id fit e vetere formula, *S. P. Q. R*, quae et in aliis rebus est servata, etiamsi ad solum senatum, nihil ad populum pertinerent, sicut apud Ciceronem (de Leg. 3 16) dicuntur *iudicia populi* ea quae apud praetores exercentur, quod ea olim ab ipso populo exercita fuerant, ante quaestiones perpetuas. sed cetera ex ordine capitum persequemur.

Cap. 1 ergo aliquid insolentiae habet, quod Tiberius imperator vocatur *Tib. Iulius Caesar*, cum alias in monumentis antiquis vocetur *Tiberius Augusti f.* neque Ryckius, cum ad breviarium l. 1 Annalium, pro vulgato *Nerone Claudio Druso Caesare*, rescripsisset *CIulio Druso Caesare* (quod quare non imitatus sim, ibi docui), laboraretque ut huic suae correctioni colorem aliquem induceret, ullum antiquum monimentum afferre potuit, ubi ille Drusus Tiberii filius *CIulius* diceretur. nam quod ex indice consulum l. 57 Dionis profert, *Δροῦσος Ἰούλιος Τιβερίου υἱός*, satis hodie constat illos indices non esse a Dione, sed additos, incertum a quo, nec eorum auctoritatem hanc esse ut talem controversiam dirimere possint. atque si ratio Ryckiana recta esset, sequeretur ut multo magis pater Drusi *CIulius*, non *TibIulius* diceretur. neque tamen ea re nimis offendar. *Iulii* quidem nomen Tiberio convenire, dubitari non potest. Tiberii autem praenomen videtur assumtum esse pro *C*, ut discerni a dictatore posset. neque ipse Augustus eo, eadem de caussa, videtur usus esse, quippe saepe in monumentis antiquis *DCaii filius* dicitur. eandem ob caussam credo Drusum, ubi Iulii nomen usurpavit aut eo appellatus est, praenominis loco *Drusum* dictum, etsi id proprie cognomen Liviae gentis esset, non *Caium*. omnem mihi dubitationem eximit hoc, quod et libertos Tiberii reperio sic vocatos in inscriptionibus antiquis apud Murat. p. 928 et 929, in quibus est *TibIulius Aug. lib.* et video quidem Maffeum in Critica lapidaria p. 435 hanc inscriptionem spuriam iudicare: sed si maxime sit, tamen Cannegieterus (de nomin. Rom. mut. c. 4 p. 16) alias inscriptiones attulit in quibus liberti Tiberii appellantur *Iulii*. enimvero an poterant sic appellari, nisi patronus ita appellaretur pleno nomine?

Cap. 2 Vespasiano permittitur primo *relationem facere et remittere;* quod ius ex h. l. laudat Zamosc. de Senatu R. 2 9 extr, non explicat. id videtur fieri, cum iubet a consulibus relationem fieri: nam hoc quoque iuris imperatores habuere. Plinius ep. 9 13: *et relationem quidem de eo Caesar ad senatum non remisit*, h. e. non iussit referri de ea re ad senatum, ut bene explicat Cortius. deinde permittitur Vespasiano *SCta facere per relationem discessionemque*. ex relatione fiunt omnia SCta, vel sententiis rogandis vel per discessionem. nam in quibusdam caussis discessionem non factam, sed omnes sententiam rogatos, certus auctor Cicero Phil. 3 9; idque frustra negavit Ateius apud Gellium 14 7. sed ratio faciendi SCti conquisitis sententiis, dicitur etiam *per relationem*, ut praeter h. l. patet e Gellio l. c. caussa videtur esse haec, quod in hoc genere consul nihil aliud quam refert ad senatum, in illo altero etiam iubet discedere in partes. hoc loco quaerit *Spanius* an Caesar, non consul, relationem habuerit? habuit utique, per tribunitiam potestatem.

Cap. 5 datur *potestas proferendi pomerii, uti habuit imperator Claudius.* cur non additur, ut in aliis, *uti habuit DAugustus?* nam et hunc pomerium protulisse diserte tradit Tacitus A. 12 23. et quorsum haec potestas decernitur, quam sua sponte erat habiturus cum potestate proferendi fines imperii bellis fortiter ac feliciter gerendis?

Cap. 8 non ad vivum resecanda sunt verba *ac si populi plebisve iussu acta essent;* nec sic intelligenda quasi tum aliquid populi plebisve iussu fieri solitum esset, quorum illud de comitiis centuriatis, hoc de tributis dicitur, cum omnia per senatum secundum principem gererentur; sed ut dicta e more vetere, quo firma erant quae populus plebsve comitiis centuriatis tributisve iussisset.

Ultimum caput habet hanc inscriptionem: *sanctio.* enimvero caput legis potius videtur quam sanctio legis. nam in sanctione est constitutio poenae, aut aliud quo lex stabilitur; quod hic non est, sed potius tribuitur Vespasiano potestas alios legibus solvendi, ut possint eius iussu impune facere quae alii per leges facere non possunt.

Ceterum quoniam hoc fragmentum putatur esse *legis* eius quae a Iustiniano *regia* vocatur, nec male, de ea breviter dicendum videtur.

De ea quam varie existimatum sit a doctis viris, non ignorant qui in hoc genere litterarum versati sunt accuratius. nam alii *regiam* vocari putarunt, quod ab regibus orta esset, ut *leges regias* Livius Cicero aliique commemorant; alii intellexerunt eam qua sub primordiis urbis Romae populus Romulo summam regiamque potestatem permisit, ut Manutius Cuiacius Hotomannus aliique; alii e lege decemvirali repetivere, quae *regio imperio duos esse* voluerit, quaeque potestas a duobus ad unum translata sit; alii a Sullana dominatione et lege Valeria derivarunt, quae in Caesare Augusto ceterisque instaurata esset; alii ab Augusto subornatum qui talem legem ferret; alii sub Vespasiano demum latam statuerunt; alii plane ignorari illam legem, nihilque ex ea praeter nomen restare; alii denique totam rem commentitiam et merum sine re nomen esse legem regiam putavere.

Quae omnia falsa esse, recte iudicavit vir summus IFGronovius in oratione de lege regia ed. Lugd. Bat. 1678, et meliora docuit. primum igitur tenendum non uno eodemque tempore scriptam fuisse legem hoc nomine et hac formula, quae iam tum *regia* diceretur, qua populus omne ius suum imperiumque summum in principem transtulerit, minimeque omnium initio conversae rei publicae Romanae in monarchiam, quo adeo invisum adhuc nomen regium erat ut id sibi tribui nullo modo paterentur principes, regiae potestatis alias appetentissimi, atque etiam potentiam suam occultare verbis factisque mirifice studebant.

Sed illo ipso tamen tempore res paullatim coepit obrepere ignorantibus hominibus, donec eo crevisset, ita adsueti essent ei rei homines, ut iam non vererentur ei rei legis regiae nomen imponere, praesertim cum regium nomen invidia sua paullatim liberatum esset, idque variis in rebus vulgo sine offensione diceretur, in *funere*, quod olim censorium appellatum esset, in *domo principis*, et sexcentis aliis, quae frequentia satis apud scriptores in primis tertii et quarti seculi historiaeque Augustae auctores occurrunt, ut vel lexica docent. gradus ipsos, per quos ista lex regia orta, breviter tradit Gronovius a p. 47 —75; facileque e Suetonii Dionis Taciti aliorumque locis cognosci poterunt, quibus honores et iura diversis temporibus decreta CCaesari, Augusto, Tiberio etc commemorantur.

Haec verissime a Gronovio disputari nemo inficias iverit. sed ubi ad illud ipsum monumentum, quod ab initio proposuimus, defertur, non omni ex parte satisfecisse virum magnum nobis fatemur. non dubitat primum hoc esse exemplum illustre potestatis plus quam civilis atque ipsa dictatoria maioris, similique modo omnibus imperatoribus summam potestatem, admixtis forte paucis, permissam; deinde genuinum hoc monumentum iudicat, eosque ieiuni et diluti iudicii arguit, qui id pro spurio repudient; neque offenditur, quod *lex* in monumento vocatur, quod senatus consultum Tacitus A. 4 6 appellat, quia illis temporibus discrimen inter leges et SCta desierit, sublatis comitiis populi, et SCta quoque leges vocatae sint. quae diligentius consideranda videntur.

Genuinum esse monumentum Romanum non praefracte negem, etiamsi quasdam dubitandi caussas esse non abnuerim, quas vidisse eos puto qui pro spurio repudiavere. atque etiamsi ipse antea in difficultatibus diluendis laboraverim, tamen non ad omnes mihi paratam responsionem fuisse res ipsa docet. verum erunt fortasse alii acutiores, qui et his occurrere possint. magnum etiam in utramque partem momentum ac prope maximum fecerit, tabulam inspicere ipsam et videre an notas certas antiquitatis tantae habeat; quod quidem affirmare non dubitarunt Franciscus Blanchinus et Raphael Fabrettus, diligentissimi talium rerum iudices (v. ep. Fabretti ad I. V. Gravinam, ad calcem libri 1 de Orig. Iur.), item post Maffeus in Crit. lapid. p. 161, Metastasius Italus, qui tractatum ad hoc SCtum edidit Romae 1757, quem contra disputavit Spanius libello proprio.

Secundo, non ignoro Caesarum temporibus *SCta* legum nomine comprehendi, et subinde in iure popularique loquendi ratione *leges* vocari. ipse in Taciti libris locum talem reperi, ad quem notavi legis nomine SCtum intelligi debere. sed in ipso senatus consulti contextu legem pro SCto dici solitam, et quidem *legem rogatam*, id quidem nec credo nec doceri posse arbitror. itaque ei difficultati alia ratione occurrendum puto, qua simul universae huic rei aliqua lux adfundatur.

Scilicet prima lex illa, qua Romulo imperium datum est, fuit curiata. idque institutum mansit sub regibus non modo, sed etiam libera re publica. consules centuriatis illi quidem comitiis statim ab initio creati sunt, auctore Livio 1 60: sed imperium iisdem datum est lege curiata, quae modum potestatis consularis definiit. auctor rei est Tacitus A. 11 22. *quaestores regibus etiam tum imperantibus instituti sunt; quod lex curiata ostendit, ab L.Bruto repetita; mansitque consulibus potestas deligendi* etc. lex curiata nulla alia est nisi lex de imperio et potestate regum, quae repetita est a L.Bruto, ut eadem consulum potestas esset quae regum fuit; atque eius pars fuit quaestores creare. idque sexcentis locis doceri potest mansisse, ut honos comitiis centuriatis daretur, imperium curiatis sive lege curiata; neque hodie attinet id docere, postquam locus de lege curiata tot doctissimorum hominum accuratis disputationibus explicatus et illustratus est.

Crediderim igitur ab eo tempore, quo Caesarum potestas certam formam acceperat, hoc quoque servatum esse ut honoribus decretis, qui adsolerent (v. H. 4 3 et ibi dicta), senatusque consulto post facto de imperio (v. ibid. 6), senatus decretum dicis caussa sanciretur lege curiata, ad eum modum quo extremis reipublicae temporibus, triginta lictoribus pro curiis suffragia ferentibus. nam si in adoptionibus mansit lex curiata, ut ex H. 1 15 patet, quidni etiam manserit in imperio tribuendo? neque obest, quod apud Tacitum H. 4 6 aliisque locis nulla eius diserta mentio extat. satis constat apud scriptores veteres in rebus, quibus SCtum et lex intercessit, tamen raro utrumque, sed

modo SCtum solum modo legem solam commemorari, alterum intelligi debere. atque talem legem curiatam licet intelligere, ut supra dixi, hanc de imperio Vespasiani, diversam illam quidem a SCto, quod de imperio Vespasiani factum est auctore Tacito, sed forma, non materia et argumento. nam imperatores et in urbe imperium militare habuere, ut primum imperatores sunt appellati.

Atque hinc etiam confirmatur id quod H. 4 3 et 6 dixi, diversa esse decreta senatus, quorum istis in locis mentio fiat: loco priori decreta tradi facta de honoribus et nominibus honoris insignibus, posteriori de imperio; eaque diversis temporibus ac diebus facta. semper ista in republica Romana et bonis temporibus divisim et per intervallum data, etiam ipsi imperatores per intervalla sibi dari voluerunt, per speciem alicuius modestiae. extremae adulationis fuit omnia simul decernere. nihil dicam de Augusto ac Tiberio: etiam mali ominis habitum in Pertinace, quod omnia simul et ἀθρόως consecutus esset. v. Capitolinum in Pertinace c. 5, et ibi Casaubonum.

NICOLAI HEINSII
ANIMADVERSA
AD TACITI ANNALIUM LIBRUM I.

C. 3. p. 6 9. *bonum militia*] *militiae* malim.

C. 4. p. 10 14. *omnis*] *omnes* praestiterit, ut sit, *omnes* iussa principis adspectabant. H. 2, 38: *rebus modicis aequalitas facile habebatur.* Seneca Ep. 30: *quis queri potest in ea se conditione esse, in qua nemo non est? prima enim pars aequitatis est aequalitas.* Ep. 31: *aequalitas ac tenor vitae per omnia consonans sibi.* de Benef. 2 29: *naturam oderunt, quod infra deos sumus, quod non in aequo illis stetimus.*

C. 5. p. 14 1. *acrioribus namque custodiis*] *paribus custodiis* satius fore mihi videbatur olim: nam *acres custodias* vix alibi mihi lectas recordor. nunc praefero *artius* vel *artioribus custodiis.* sic Livius 26 4 *custodias artas* dixit. et ibid. c. 17: *huius saltus fauces, ut Nero, arte praesepsit.* sic lego. vide Gronovium. Iustinus 27 3: *servari eum artissima custodia iubet.* et 38 9: *Demetrium artioribus custodiis observari iubet*; ubi ms *acrioribus.* et ita Tacitus H. 1 88: *sepositus per eos dies Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem, neque arta custodia neque obscura.* A. 3 28: *artiora ex eo vincula, inditi custodes.* sic recte Pichena, non *acriora.* 13 28: *cohibita artius et aedilium potestas. intentas custodias* dixit noster H. 4 28.

C. 7. p. 16 2. *tanto magis falsi*] opinabar *tanto magis fassi.* quo illustriores, eo apertiores ruebant in servitium, dum Tiberii benevolentiam hoc ipso aucuparentur. sic *famem ieiuniis fateri* H. 5 4. *fortuna fateri*, aliaque compluria apud nostrum. Quinctilianus 8 3: *ut in his nullus sit ornatus, sed ut pressior et severior, eo minus confessus.* sed et vulgata ferri potest. A. 3 3: *ne omnium oculis vultum eorum scrutantibus falsi intelligerentur.* H. 2 17: *ita ceteros terruere, ut adesse omnem Cinnae exercitum trepidi et falsi nuntiarent.*

4. *questus adulatione miscebant*] sic scripti. sed τὸ *m* geminari debuit ante τὸ *miscebant. adulationem* scilicet oportet, etsi nec male Muretus.

C. 10. p. 24 16. *qui coepere*] ita scripti: an *fecere?* locus luxatus. forte *qui reperere*, ut ipsum Augustum oblique tangat; qui videri volebat invitus et necessitate adactus proscriptioni et agrorum divisioni consensisse. *qui reperere* sunt, qui auctores proscriptionis fuere. eo verbo saepius utitur noster A. 2 30: *callidus et novi iuris repertor Tiberius.* c. 83: *honores, ut quis amore in Germanicum validus, reperti decretique.* A. 3 5: *cuncta a maioribus reperta, aut, quae posteri invenere, cumulata.* c. 26: *repertaque quaedam a Tullo et Anco.* c. 56: *id summi fastigii vocabulum Augustus reperit.* c. 69: *sapienter reperta et semper placita.* 4 11: *Seianus facinorum omnium*

repertor. c. 19: *proprium Tiberio fuit scelera nuper reperta priscis verbis obtegere.* c. 30: *delatores publico exitio reperti.* c. 71: *Latinius atque Opsius ceterique eius flagitii repertores.* 6 3: *reperisse prorsus quod D. Augustus non providerit.* 11 25: *mitem et recens repertam rationem adhibuit.* 12 53: *Pallanti, quem repertorem eius relationis ediderat Caesar, praetoria insignia censuit.* 13 31: *ex dignitate populi Romani repertum*, quod male sollicitat Muretus. proprie tamen proscriptionis auctor Sulla, de quo Seneca de Benef. 16: *proscriptionem commentus est*, et Velleius 2 28: *primus ille, et utinam ultimus, proscriptionis exemplum invenit.* vides *invenire* dici Velleio, quod *reperire* Tacito dicatur. *coepere* est ex mutilatione vocis. ita A. 2 36 *auretur* pro *augeretur* in codice M. 4 51 *sponte incorum* pro *incolarum* in eodem codice, 65 *tavisset* pro *ductavisset.* vide et 5 4. laudavit vero proscriptionem a patre repertam Sullae filius Faustus. Valer. Max. 3 1 3.

p. 28 1. *de habitu cultuque*] de cultu Tiberii insolentiore quidquam sibi lectum homines eruditissimi negant, et recte. legendum enim *de habitu vultuque.* habitum pro vestitu accepit librarius imperitus, cui *cultum* rectius quam *vultum* adiungi credidit. ut A. 2 59: *Tiberius cultu habituque eius lenibus verbis perstricto*, et alibi saepe. atqui *habitus* corporis aeque animorum obvius apud scriptores; plerumque etiam cum *ore* aut *vultu* coniungitur. noster A. 16 22: *habitum vultumque eius sectantur rigidi et tristes.* H. 1 17: *nihil in vultu habituque mutatum.* 2 52: *vultum habitumque trahere in deterius.* de quo nos ad Claudiani Epith. Honorii 73 plura. utrumque coniungit noster A. 12 18: *cultu vultuque ad praesentem fortunam comparato.* unice coniecturam nostram confirmat Suetonius Tib. 68: *incedebat cervice rigida et obstipa, adducto fere vultu, plerumque tacitus.* tum, ne dubitare possis, *quae omnia ingrata et arrogantiae plena animadvertit Augustus, et excusare tentavit saepe apud senatum et populum.* vides arrogantiam vultus in Tiberio excusari apud senatum ab Augusto, nihil illic de *cultu.* noster A. 2 29: *manum ad Tiberium tendens immoto eius vultu excipitur.* de Pompeio Lucanus 8 665: *nihil ultima mortis ex habitu vultuque viri mutasse fatentur.* Seneca de Benef. 2 19: *quid vultum habitumque oris pervertit.* Ep. 52: *insanum vultus habitusque demonstrat.* Valerius Max. 5 10 ext. 1: *vultu pristinum habitum retinente.* de oris habitu vide locum a nobis restitutum A. 6 20. et de hoc ipso Tiberio noster 4 57: *erant qui crederent in senectute quoque corporis habitum pudori fuisse.*

C. 11. p. 29 8. *continebantur*] *eo continebantur*, ni fallor.

C. 12. p. 30 10. *unum esse reipublicae corpus*] malo *rempublicam, atque unius animo regendam.* sic H. 1 30: *si respublica et senatus et populus vana nomina sunt.* 2 32: *senatumque et populum, numquam obscura nomina.*

C. 20. p. 45 4. *dereptum vehiculo*] sic bene vetusti codices apud Valerium Flaccum 2 159: *nostrosque toros virgata tenebit, et plaustro derepta nurus.*

9. *vetus operis ac laboris*] ita Lipsius et Pichena e scriptis, qui constanter cum priscis editionibus *intus* habent, non *vetus.* alii alia reposuerunt, quae apud Pichenam vide. quid si tamen *intentus?* aliud nempe *operis ac laboris intentus*, aliud, *intentus operi ac labori.* *intentus operi*, qui diligenter laborat ipse: *intentus operis*, severus exactor alieni laboris, et qui intendit laborem militis, ut verbo utar, quod nostro est perquam familiare. *intendere et remittere* contraria apud nostrum. nec vacat indices compilare. de Corbulone A. 11 18: *originem tamen e severitate ducis traxere; intentumque et magnis delictis inexorabilem scias, cui tantum asperitatis etiam adversus levia*

credebatur. videantur quae praecedunt: nam mire coniecturam nostram illustrant. nec abludunt ista Plinii in Paneg. 19: *sic imperatorem commilitonemque commiscueras, ut studium laboremque omnium et tanquam exactor intenderes et tanquam particeps sociusque relaxares.* Seneca de Ira 1 1: *pertinax et intentus.* rursus noster A. 6 50: *iam Tiberium corpus, iam vires, nondum dissimulatio deserebat. idem animi rigor, sermone ac vultu intentus, quaesita interdum comitate.* 12 38: *quasi debellatum foret, minus intenta apud nos militia fuit.* c. 42 habes *intentiorem disciplinam militarem.* 15 62: *lacrimas eorum, modo intentior in modum coercentis, ad firmitudinem revocat.* ita Sulpicius Quirinus *impiger militiae* dicitur A. 3 48. *intus* vero pro *intentus* fuit scriptum, quomodo et exaratum offendes apud Festum in *rabula.* sic *inhostum* pro *inhonestum* H. 2 31. et H. 2 16 *tanta* pro *tentata* Gronovius censebat scriptum fuisse. *vetus operis* posset etiam defendi, ut sit dictum quale illud Plinii in Paneg. 16: *innutritus bellicis laudibus Traianus.* et quia Tacito familiaris ille genitivi usus. ita *vetus stipendii*, Pichena corrigente, A. 2 66. *modicus voluptatum* ib. 73. *modicus severitatis* 6 30. *modicus pecuniae* 3 72. *formidolosus hostium*, pro *metuens hostium*, 1 62. *ferox scelerum* 4 12. *securus potentiae* 3 28. *anxius potentiae* 4 12. *occultus odii* 4 7. *T.Livius eloquentiae ac fidei praeclarus* 4 34. *recens praeturae*, sic corrigo, 4 52. ut etiam *recens doloris et irae* 1 41. *stipendii recentes* 15 59, ut legendum puto. *erectus et fidens animi* 4 59. male a Pichena tentatum *silvae frequens fecundusque mons* 4 65. *noxius coniurationis* 5 11. *irae properus* 11 26. *penates vacui principis* 6 51. *trepidus admirationis et metus* 6 21. *aequus absentium* 6 36 pro *absentibus.* *insolens contumeliarum* 6 34. *indomita animi*, ut corrigo, 1 33. *retinens conditoris Seleuci civitas* 6 42. *providus futurorum* 6 46.

C. 21. p. 46 6. *quo minus invidiam, misericordiam, metum et iras permoverent*] *quo minus invidia, misericordia, metu et ira permoverent.* ni fallor nempe commilitones permoverent.

C. 22. p. 47 1. *sepulturae invident*] *sepultura* scripti constanter. cur moverunt? est enim latine, si quid aliud, dictum, *invidere sepultura mortuis.* ne dubitare possis, audi Lucanum 7 798: *invidet igne rogi miseris.* Plinius in epistolis passim, ubi veterrimus codex Mediceus huic loquendi modo suffragatur. Quinctilianus 9 3 dicit Ciceronem solere dicere *invideo hanc rem*, non *huic rei.* sed forte legendum *hac re*: vide de hoc loco disputantem Vossium de constructione c. 34. noster A. 15 63: *tu mortis decus mavis: non invidebo exemplo*, hoc est non invidebo tibi meo exemplo. de mor. Germ. c. 31: *nam ne spectaculo quidem proelii invidere.* subauditur *nobis.*

C. 24. p. 49 11. *periculorum praemiorumque ostentator*] Seianus praesentia sua ostentabat et pericula, quae obierat plurima pro Tiberio, et praemia, quae illi accepta referebat, ad maximos honores provectus. quare nihil remedii huic loco adhibendum, quum sanus sit.

C. 28. p. 51 15. *ac suis*] opinor, *hanc suis laboribus defectionem sideris adsimulans.* tum mox *prospereque cessura quo pergerent*, non *quae.* cessura prospere ea ad quae pergerent patranda. aliter Gronovius. *pergere iter* saepe apud nostrum.

C. 32. p. 57 12. *disiecti*] *distracti* corrigunt viri summi. sed id tantundem est. *disiecti* ponuntur pro separatis ac dispersis. infra c. 50: *adeo incuria cuncta disiecta erant.* apposite H. 3 69: *suo quisque metu, ne disiectos eoque minus validos Vitelliani consectarentur, cunctantem in arma impellebant.* A. 2 45: *diriguntur acies non vagis incursibus aut disiectas per catervas.* 4 46: *ac tum rumor in-*

cesserat fore ut disiecti aliisque nationibus permixti diversas in terras traherentur. 3 2: *magna pars populi viam complevere disiecti, et ut cuique libitum, flentes.* vita Agric. c. 20: *ubi aestas advenit, contracto exercitu militum in agmine laudare modestiam, disiectos coercere.* A. 2 61: *disiectae et vix perviae arenae.* et ita passim noster. Valerius Max. 8 14. ext. 5: *ut nomen eius per totum terrarum orbem disiiceretur;* nisi scribendum illic *dideretur.* piget plura conferre.

C. 33. p. 58 14. *indomitum animum*] puto *indomita animi*, ut *erectus et fidens animi* 4 59, *laetus animi* 2 26, *incertus animi* 6 46. posses et *indomitus animus*, vel *indomito animo in bonum vertebat,* pro vertebatur. vide Rhenani notas ad A. 11 37. et nostro hoc familiare in primis. sic 6 46: *ne nomen Caesarum in ludibrium verteret,* quod ibi asseruimus.

C. 35. p. 60 5. *quaeruntur*] immo *queruntur.* nempe lignorum adgestus et similia querebantur milites; quare post τὸ *castrorum* distinguendum. sequentia, *neu mortem in iisdem laboribus,* videntur mutilata.

p. 61 2. *promtos*] *promtas* liber M. an *promta?* promta omnia, i. e. res promtas ostentavere. A. 12 12: *vocante Carrhene promtasque res ostentante.* ibid. c. 1: *suam quaeque nobilitatem formam opes contendere, ac digna tanto matrimonio ostentare;* ubi frustra *dignas* vir summus.

9. *quidam singuli propius incedentes*] immo *quidam et singuli propius incendentes* h. e. exhortantes. sic A. 2 13: *incendit ea contumelia legionum iras.* c. 82: *hos vulgi sermones audita mors (eius) incendit.* infra c. 47: *ne postpositi contumelia incenderentur.* atque ita passim. *accendere offensiones* similiter A. 2 57. primo agit de extrema concione, mox de singulis, qui propius adstabant. possis et *intendentes.* vide nos infra 4 47.

C. 36. p. 62 12. *in ancipiti respublica*] *rempublicam* scil. fore. quae et praecedentia castiganda forsan, *periculosam severitatem, flagitiosam largitionem*, ut ad superiora referantur, *augebat metum.* sic 4 30: *irritas leges, rempublicam in praecipiti conquestus.*

C. 37. p. 63 1. *non abscessere*] an *non adsensere?* nempe conditioni supra propositae de missione aliisque.

C. 38. p. 64 2. *Mennius*] forte *MEnnius.* sic 3 70: *LEnnium equitem* habes, et *Enniam Macronis uxorem* 6 45. et ita 3 49 *Clutorius* pro *CLutorius,* 13 22 *Panteius* pro *PAnteius,* 12 7 *Talledius* pro *TAlledius.* forte etiam hic *Menenius* posset legi.

C. 40. p. 67 8. *salus*] malim *salus sua.*

11. *diu cunctatus aspernantem uxorem*] non debuit tentari a Lipsio, nec a Freinshemio. *cunctandi* quippe verbum cum quarto casu recte coniungitur, de quo nos pluribus ad Claudianum in Stilic. 2 284. nam supra c. 37: *legiones nil cunctatas sacramento adigit,* rectius in M exhiberi, quam *cunctatus*, quod erat in vulgatis, quae illic subsequuntur facile evincunt, *quartadecimani paullum dubitaverant.*

C. 41. p. 68 2. *quod tam triste?*] *quid* scribendum. deinde *pergere ad Treviros et externa fidei*, non *externae*, quod nunc codices insedit. *ad externa fidei,* quasi dicas *ad externam fidem*, cui toto non creditur. *externa rumorum* sic Gruterus reponit 16 23. *diversa terrarum*, ut restituimus, 3 59. *noxia conscientiae* 6 4. et *omnia flagitii* 11 2. *incerta noctis* H. 1 26. *tacita suspicionum* A. 4 41. sic *proxima maris* 3 1, *proxima litorum, municipiorum, intima Africae, amoena Asiae et Achaiae, longinqua imperii, incerta maris, tempestatum et belli, multa laudis et artium, idonea provinciarum, opportuna locorum, propinqua Seleuciae, falsa simulationum, ardua castellorum, reliqua lacus, brevia litorum, montium edita, saeva ventorum, humida*

paludum, aspera maris, praecipua rerum, et mille talia apud nostrum passim, ne de aliis dicam.

p. 69 6. *recens dolore et ira*] *doloris et irae* maluerim pro more Taciti. et sic puto scribendum. vide ad c. 20.

C. 43. p. 70 13. *detraxistis*] *retraxistis*. supra de hac re c. 35: *elatumque gladium deferebat ad pectus, ni proximi prensam manum vi adtinuissent*. sed nihil potius muta. sic 2 26: *deportare lauream*, ubi alii *reportare*. *deiicere manum* Seneca de constant. cap. 7.

p. 71 5. *discedite a contactu* i. e. a contagione, ab iis qui sunt noxii. 4 49: *pollui cuncta sanie, odore, contactu*. H. 1 11: *Rhaetia, Noricum, Thracia, ut cuique exercitui vicinae, ita in favorem aut odium contactu valentiorum agebantur*. 2 60: *ceterae legiones contactu, et adversus Germanicos milites invidia, bellum meditabantur*. A. 6 7: *plures infecti valetudine et quasi contactu*. Seneca de ira 2 21: *puerum procul a contactu deliciarum retinebimus*. 3 8: *quaedam in contactos corporis vitia transiliunt*. de tranq. anim. 7: *vitia contactu nocent*. et Seneca pater contr. 9: *vitia contactu ipso nocent*. Iuvenalis 2 81: *uvaque contactu livorem ducit ab uva*. ita legendum. sic et *contaminatus scelere* supra c. 35. et 2 2: *regem hostium artibus infectum*. 3 14: *infectos manibus eius cibos*, et alibi non semel.

C. 44. p. 72 17. *centurionatum inde egit*] *centurionatus* vocabulum dubito satisne sit latinum. puto *censum Centurionum inde egit*. omiserat librarius festinans *censum* ob consimiles literas in *centurionum*. quae vox cum non subsisteret, sciolus semiliteratus refingit *centurionatum*. sic peccatum H. 2 59: *circumdaret principi ministeria, comitaretur liberaliter*, ubi legendum *copiis comitaretur*. posses et legere *censum centurionalem egit*, h. e. singuli centuriones, alter post alterum citabantur. Seneca ep. 12: *non enim citamur ex censu*, ubi vide Lipsium. *centuriare militem* saepe apud Livium. et *centuriatus* pro *centurionatus* in Historia Augusta. percensuit ergo centuriones Germanicus, ut de reis inter illos inquireret. alius census ille de quo Porcius Latro apud Senecam Exc. contr. 2 1: *census senatorium gradum ascendit; census in castris ordinem promovet*.

C. 47. p. 74 27. *ac ne postp.*] scribe *hac ne postp.*

C. 51. p. 79 4. *porrigeretur*] *progrederetur*, ni fallor.

C. 58. p. 86 22. *maluerit*] satius sit *maluerint*, si quid video.

C. 59. p. 88 3. *hominem Germanos numquam satis excusaturos*] video quid ad hunc locum interpretes. mihi tamen a Tacito profectum videtur *ignominiam Romanos numquam satis excusaturos*. A. 2 46: *quoniam tres vacuas legiones et ducem fraudis ignarum perfidia deceperit, magna cum clade Germaniae et ignominia sua*. 15 24: *deos potentium populorum arbitros Armeniae possessionem Parthis, non sine ignominia Romana tradidisse*. H. 5 15: *Civilis instare fortunae, Cerialis abolere ignominiam*. de morib. Germ. c. 6: *concilium inire ignominioso nefas*. vide et ad 4 67. ut vero hic *excusare ignominiam*, ita H. 5 22 *excusare flagitium* et A. 3 60 *protegere flagitium*.

p. 89 1. *ille delectus*] forte *ille deo delectus*. deridet apotheosin Augusti, qui *deus* dictus. vide Muretum ad Senec. de benef. 6 32, qui de tranq. animi c. 14 *Caesari deo nostro*. Plinius 7 45 (46): *in summa deus ille* etc. 21 3 (6): *filia divi Augusti, cuius luxuria noctibus coronatum Marsyam literae illius dei gemunt*. ita enim corrigit Muretus ad Taciti A. 3 24; Lipsius ad A. 1 53 *degemunt*, Torrentius *describunt*. ita ludit in nomine dei de Caligula Seneca de tranq. animi c. 14: *nec procul erat tumulus, in quo Caesari, deo nostro, quotidianum fiebat sacrum*. deo ergo delectus scilicet successor, aut ad patrandum bellum Germanicum. similem li-

brariorum oscitantiam deprehendi 6 20, ubi pro *diem* scribendum *de die*.

C. 60. p. 90 1. *insepultae dicebantur*] profecto non dicebantur solum, sed spectari poterant, ut liquet ex sequentibus. fors sit ut fuerit *visebantur*. sic A. 3 23: *ipsumque Pompeium ciens, cuius ea monumenta et adstantes imagines visebantur.*

C. 61. p. 90 7. *deformes*] codex M. *deformides*. reor *deformi. iidem prima* etc.

C. 63. p. 93 6. *castra metari in loco*] sic 4 47: *castris in loco communitis*. forte tamen *ilico* scribendum.

C. 64. p. 93 15. *inclinantes tum*] *tum* vitiosum est. forte *multum* vel *opportune*. sed et *tum* potest servari. sic 2 9: *tum permissum*. 4 28: *tum catena vinctus*. 12 38: *copiae tum occidione occubuissent*.

C. 65. p. 95 6. *et eodem iterum fato v. l.*] *et eodemque iterum* M. ni fallor: *en Varus, en uno eodemque iterum fato v. l.* τὸ *en* secundo loco iam et Pichena advertit.

9. *rectoribus*] *vectoribus* a manu Taciti esse opinor. tum mox *repetendus agger*, non *petendus*. repetendum laborem viae, per angustum aggerem (de quo supra c. 63) faciendae, fuisse praeter alias molestias innuit. *petere aggerem* habes et A. 2 81, ideoque nil temere mutandum.

C. 68. p. 97 5. *haesere munimentis*] *inhaesere* vel *adhaesere* praestat. sic *adhaerere castris* restituit Pichena A. 3 21.

p. 98 2. *donec ira et dies permansit*] forte *donec iratis dies permisit*.

C. 69. p. 98 22. *iaciens*] non prorsus damno. tamen sit rectius *acuens*.

C. 70. p. 99 4. *sicca humo, aut modice adlabante aestu*] credibile est Vitellium iter fecisse refluente aestu. fortasse castigandum est, *primum iter siccata humo, aut modice uda, relabente aestu quietum habuit.* sic infra c. 76 *relabens Tiberis*, et 2 24 *relabente aestu*, et 2 8 *transeunt aestuaria nondum accrescente unda*. possis quoque *ut modice adlabante aestu*. tum mox (p. 100 3) scribendum *magna pars udo* aut *mulcato corpore*, non *nudo*. quo spectat illud *sine igni*, quo vestes udae siccarentur. accedo etiam illis qui legunt *sapiens ab imprudenti*.

C. 72. p. 102 1. *specie legis eius*] τὸ *eius* suspectum merito est habendum, ut nomen legis nescio cuius latere hic possit videri. an, *specie legis vetustae retractavit* vel *iteravit?* meminit huius legis Horatius 2 1 81, ab Augusto latae: per vetustam legem intelligamus licet legem duodecim tabularum adversus famosa carmina. sic 2 30: *et quia vetere SC quaestio in caput domini prohibebatur, callidus et novi iuris repertor Tiberius mancipari singulos actori publico iubet.* sic et quum legem de maritandis ordinibus ferret Augustus, recitari curavit in senatu orationem Q Metelli, velut in haec tempora scriptam. Livius Epitom. 59.

C. 74. p. 105 18. *poenitentia patiens*] varie tentant. lege *poenitentiae patiens*. sic contra *impatiens irae* et similia.

C. 76. p. 110 1. *movendasque populi offensiones*] *fovendasque* malim. sic *accendere offensiones* 2 57. 11 6: *nunc inimicitias accusationes odia et iniurias foveri*.

C. 77. p. 110 3. *proximo priore anno*] ante biennium puto, anno qui proximo prior fuit.

p. 111 2. *spectarentur*] *sectarentur* puto, quod proprium hac in re verbum. satis depravatam lectionem arguit, τὸ *spectantium*, quod sequitur: neque enim credibile est eodem vocabulo bis uti voluisse

nostrum. A. 4 68: *sectator domi, comes in publico.* 5 10: *multis sectatorum dilapsis.* 16 22: *habet sectatores seu potius satellites.*

C. 79. p. 112 5. *verterentur flumina*] *averterentur* malim. sic apud Claudianum in cons. Honor. 4 483: *iusserat averso fluvium migrare meatu.* tamen *vertere* pro *avertere* non est inusitatum nostro. sic 2 42: *versa Caesarum sobole.*

AD ANNALIUM LIBRUM II.

C. 2. p. 118 8. *sed promti aditus, obvia comitas, ignotae Parthis virtutes, nova vitia, et quia ipsorum maioribus aliena, perinde odium pravis et honestis*] locus perplexus. primo recte Muretus *ipsorum moribus;* nisi quod propius accedit ad vetustam scripturam *ipsorum a moribus aliena.* deinde *ignotae Parthis virtutes, nova vitia,* i. e. virtutes sibi ignotas pro novis vitiis Parthi interpretabantur. ita capiunt homines eruditi, et tale quid voluit noster. sed tum concinnius foret, *ignotae Parthis virtutes ceu nova vitia,* ut subintelligas *habebantur.* aut *pro vitiis* potius dixisset, ut H. 1 2 *pro crimine.* verum aut fallor, aut totus locus sic constituendus est, *ignotae Parthis virtutes, novitate invisae, et quia ipsorum a moribus alienae, perinde odio pravis et honestis.* nimirum *erant.* tale illud in vita Agr. 3: *invisa prima desidia deinde amatur.* A. 11 16: *temperantiam nulli invisam.* mox c. 33 dixit *idque non novum sed e vetustissimis moribus;* et H. 1 75 *novitas vultus.* Plinius ep. 9 33 de delphine: *constat Octavium Avitum in litus educto superfudisse unguentum, cuius ille novitatem odoremque refugisset.* deinde *odio* pro *odio erant.* sic infra c. 70 *irae* pro *irae esse,* ut doceo in notis, et 11 17 *nec patrem rubori* ex Codice A, omissis τοῖς *illi* et *esse.* 12 5: *quin et incestum; ac si sperneretur, ne in malum publicum erumperet, metuebatur.* intellige *incestum committi,* nisi mavis cum Freinshemio referre ad τὸ *metuebatur.*

C. 5. p. 120 17. *praeliorum vias*] *praeliorum dubia* hariolor. sequentia coniecturae subscribunt. ut et ipse Tacitus H. 2 33: *perpulere Othonem ut Brixellium concederet, ac dubiis praeliorum exemtus summae rerum et imperii se ipsum reservaret.* ibid. c. 77: *mihi bellum et praeliorum incerta trade.* A. 4 23: *nec proconsul eius anni PDolabella retinere ausus erat, iussa principis magis quam incerta belli metuens.* contra *comi via* 4 7 male mutant.

p. 121 8. *et hostibus ignotam*] lego *ut h. ignotam.*

C. 9. p. 127 4. *tum permissum*] forte *tum, ut permissum.*

C. 12. p. 128 21. *foret*] *ferret* maluerim, h. e. efficeret, obtineret, consequeretur.

C. 14. p. 131 1. *se operatum*] sc. Iovi; nisi id addendum forte, *vidit quippe se operatum.* erat enim Germanicus Augur.

p. 131 3. *quae sapientia praevisa*] *sapienter provisa.* deinde *elata humo virgulta* praestiterint quam *enata. elatum* enim *humo,* quod terra altius exsurgit.

C. 15. p. 132 15. *pars onusta vulneribus tergum*] graecismus est familiaris latinis scriptoribus. cur ergo sollicitant? sic 1 50: *latera concaedibus munitus.* 4 28: *Cornutum falsa exterritum.* 6 9: *clari genus.* c. 5: *cuncta revincebatur.* c. 42: *cetera degener.* c. 43: *adlevatur animum.* 12 3: *iuvenem alia clarum.* 13 35: *adnotatus miles ita praeriguisse manus* pro *manibus.* vide Gronovium ad H.

1 42 et 85. deinde opinor *haud* excidisse, *haud aliud sibi reliquum.*

C. 23. p. 139 8. *alvei manantes per latera*] locus haud dubie corruptus et variis obnoxius coniecturis. putabam aliquando *alvei mutantes latera.* sic *mutare latus* dicuntur aegri, qui decumbentes nunc in laevum nunc in dextrum latus iactantur. de quo ad Virgil. 3 511 et Ovid. Met. 13 937. Sulpicius Severus epist. 3 de b. Martino aegrotante: *cum a presbyteris, qui ad eum confluxerant, rogaretur ut corpusculum lateris mutatione relevaret.* naves hae *instabiles* dictae Maroni Georg. 4 195 et Ovidio Met. 2 164. sed cum *mutare* iam praecesserit, forte fuerit a manu Cornelii *alvei alternantes latera,* vel *innatantes alterno latere.* Iuvenalis Sat. 12 30: *quum plenus fluctu medius foret alveus, et iam alternum puppis latus evertentibus undis arboris incertae, nullam prudentia cani rectoris conferret opem.* Seneca Nat. quaest. 6 6: *sicut in navigiis evenit ut, si inclinata sunt et abiere in latus, aquam sorbeant, quae in omni onere eorum, quae vehit, si immodice depressa sunt, aut superfunditur aut certe dextro sinistroque solito magis surgit.* et mox: *sicut in fluminibus ac mari videmus accidere, ut incrementum aquae, quotiens navigia desidunt, in lateribus maxime appareat. inclinantes in latera* dixit noster A. 14 5: *iussum dehinc remigibus in latus inclinare atque ita navem submergere.* sic rectius codex Agricolae quam vulgati, *in unum latus inclinare. innatare* etiam apud Livium 21 26: *alveos informes (nihil dummodo innare aquae et capere onera possent, curantes) raptim faciebant.* Silius 6 522: *pinuque innante cavata aequora et immensas curva trabe findimus undas.* sic Dausqueius, non *iuvante.* Seneca de benefic. 6 32: *fracta classis, et intra paucos dies natavit nova.*

C. 24. p. 140 2. *tantum illa clades*] ni fallor, *tantum alias illa clades*, ut apud Maronem Ecl. 1 25: *verum haec tantum alias inter caput extulit urbes.* deinde, *ut credatur novissimum et sine terminis mare,* non *sine terris.*

8. *elisa*] *enisa* malim. mactabant enim equos, qui e naufragio in idem litus natando se subduxerant. neque enim credibile vitam sustentavisse carne equorum, qui in unda periissent. *eniti in aequum* infra c. 80. possis alioquin *eodem illisa*, vel vulgatam retinere, ut Aurelius explicat.

13. *intentis vestibus*] immo *restibus*. tales quae remulco trahuntur. Naso in Fastis *contentum funem* dixerat 4 297: *sedula fune viri contento brachia lassant*, de nave quae Magnam matrem advehebat. H. 2 34: *anchorarum funes non extenti fluitabant.* Lucanus 2 621: *ut tremulo starent contentae fune carinae.* Plautus Rud. 2 3 37: *quia videmus ad saxa navem ferrier, properans exsolvi restim.*

C. 25. p. 141 3. *ad coercendum*] subintelligi debet ad coercendum Germanos, non bellum. sic vetustiores loquebantur.

C. 27. p. 143 9. *fuerat*] *fuerit* puto.

C. 28. p. 144 1. *reperit*] *reperti* probe Aurelius. putem praeterea, *et qui e servis eadem noscerent reperti.*

C. 31. p. 146 13. *etiam in vestibulo*] *iam et in vestibulo.*

C. 34. p. 150 20. *missus est praetor*] an *misso praetore?*

C. 38. p. 155 11. *transmittere*] codex Rhenani *transmerei*. forte *transmeare.* sed nihil temere mutandum, nisi minus mendosus liber eo invitet.

domus Hortensii] forte *Hortensia.*

C. 44. p. 162 2. *et tum*] *tum* etc.

C. 47. p. 165 1. *visa in arduo*] lego *enisa in arduum.*

C. 52. p. 170 3. *in unum conductos ad hostem duxit*] *duxit conductos* non opinor nostrum dixisse. forte in unum *condictos* vel

coactos. cogere exercitum, copias passim habes apud scriptores vetustos.

C. 54. p. 173 1. *igitur alio*] optime *Ilio*, non *alio* scribendum vidit Freinshemius, nisi quod *ab Ilio* verum est. *Hectorem aemulatus est, numquam ab Ilio recessit*, apud veterem poetam. contra, *Aegyptum navigare* et similia. vide Gronovium infra c. 59.

C. 56. p. 175 10. *regis Pontici*] *Ponti* Lipsius, me nolente. sic *Pontica tellus*, et similia, de quibus ad Ovidium. noster alibi *Pontica auxilia* A. 15 6, *Ponticum mare* A. 13 39, *Pontica ora* H. 3 47.

C. 57. p. 177 3. *discesserantque opertis odiis*] nihil muta: odiis nondum manifestis, quae in maius postea prorupere. similis diversitas A. 4 71. sic *condito odio* H. 2 30. nam odii aperti certum argumentum renuntiare amicitiae, de quo videndus noster A. 6 29 atque illic interpretes. Suetonius in Calig. 3 de Germanico. vide et Gruterum et Iuretum ad Senec. ep. 76. noster A. 3 64: *sincera adhuc inter matrem filiumque concordia, vel occultis odiis.* de occultis odiis mox: *sed ille credebatur, ut inferius maiestate principis, gravi et dissimulata offensione abdidisse.* A. 4 67: *non iam occultis adversum Neronem et Agrippinam insidiis.* Valerius Flaccus 5 530: *talibus orantem vultu gravis ille minaci Iamdudum premit, et furiis ignescit opertis.*

C. 59. p. 179 13. *claustraque*] *claustra*, opinor, per epexegesin. quod pluribus illustratum vide a nobis ad Velleii 1 3. idque iam occupavit ὁ πάνυ Grotius.

C. 61. p. 182 3. *nullis inquirentium spatiis penetrabilis*] quaenam illa *spatia*? puto, *nulli inquirentium satis penetrabilis.* vel *nullis inquirentium spatiis penetrabilis.* spatium refer ad profundam altitudinem.

C. 70. p. 189 5. *haud minus ira quam per metum accepta*] irae forte. nempe *fuerunt*. sic *odio* emendavi supra c. 2.

C. 85. p. 201 6. *veherentur*] malim *deveherentur.* Roma scilicet per Tiberim. 3 9: *mox Tiberi devectus.*

AD ANNALIUM LIBRUM III.

C. 3. p. 207 11. *ut par maeror et matris exemplo*] concinnius sit utique, *ut pari maerore, et matris exemplo avia quoque et patruus attineri viderentur.*

C. 5. p. 209 8. *praepositam toro effigiem*] *propositam in toro* Muretus. sed verum est cum Grotio *propositam toro.* sic et Petronius c. 40 in fragm. Traguriano *toralia proposuerunt toris*, ubi nos plura.

C. 7. p. 211 13. *ultionis*] *ultioni.* sed vide Muretum et Pichenam infra ad c. 9. et nostrum 3 27 et 41.

vagus interim] forte *itinerum.* 6 15: *deviis plerumque itineribus declinans patriam.*

C. 10. p. 213 3. *nullas esse partes Trioni*] *Trionis* perperam Muretus. infra c. 40: *egregium resumendae libertati tempus.* male Pichena *libertatis.*

C. 11. p. 215 2. *an premeret*] confidenter dele.

C. 12. p. 216 1. *non principis ulciscar*] *novi principis* scripti, alii *non vi principis.* vel *ut privata has inimicitias, non ut principis,* vel *orbi principis.*

C. 14. p. 217 21. *adstantium visa*] bene *visus* Pichena. deinde (p. 218 5) *scripsissent expostulantes* mutila haud dubie.

C. 16. p. 220 1. *atque illo*] *ad quae illo.*

C. 20. p. 224 13. *desertus suis*] pro *a suis desertus.*

C. 21. p. 225 14. *inligatus praeda*] an *inlectatus?* sed *lento veneno inligare* A. 6 32, et similia.

C. 24. p. 228 11. *in quae tendi*] *in quae intendi.* sic *intendi ad curas* H. 4 67. et infra c. 37: *huc potius intenderet.*

C. 25. p. 229 7. *incitandis caelibum poenis* pro *intendendis.* sed hoc longius abit, nisi ex *intendendis* corrupto fecere librarii *incitandis.* possis et *intentandis*, ut infra c. 28: *terror omnibus intentabatur.* forte *iterandis.* sic *iterare tumulum* pro *restituere* A. 2 7, *vulnus* 6 35, et *testudo iterata* H. 3 28. forte etiam *invitandis.* sequentia de delatoribus confirmant. huc refer A. 4 30: *delatores, genus hominum publico exitio repertum, per praemia eliciebantur* i. e. *invitabantur.* apud Nasonem Epist. 17 183: *invitant omnia culpam, invitata improbitas parvulo successu* Plinius Hist. Nat. 2 23 (21). Petronius 41 fragm. Trag. *libertatem sine tyranno nacti, coepimus invitare conviviarum sermones.* vel forte *inritandis*, quod verius. sic A. 13 1: *Iunius Silanus exitium suum ingenii violentia inritavit.* H. 2 17: *inritabat Batavos Padus ipse.* c. 53: *expositum ad invidiam Marcelli nomen inritaverat Caecinam*, ubi Acidalius *invitaverat.* 3 4: *TAmpius suspiciones militum inritabat.* c. 70: *inritare hominum oculos.* 4 32: *epistolae Antonii suspiciones militum inritavere.* 2 24: *inritato proelio sponte refugi milites.* apud Senecam de Benef. 3 14: *non est inritandus animus ad avaritiam*, ubi alii *invitandus.* vide illic Iuretum. *excitare invidiam in bonos* noster A. 3 36.

p. 229 10. *cum omnis domus — subverterentur*] *subverteretur* e scripto Pichena. mihi vulgatum longe elegantius, de quo ad Nasonem Fast. 3 189.

C. 28. p. 231 21. *quis pace et principe uteremur*] locus mendosus omnium consensu. opinor, *quis pacem se principe tueremur.* optimum enim pacis stabiliendae fundamentum leges. H. 4 74: *nos quamquam totiens lacessiti, iure victoriae id solum vobis addidimus quo pacem tueremur.*

p. 232 1. *acriora ex eo vincula, inditi custodes*] recte primo Pichena *artiora vincula.* sed *indere custodes* pro *addere* nescio an satis latine. forte *artiora ex eo vincula indi, ac custodes l. P. P. praemiis inducti ut sic* etc. nam M *usi.* A. 11 1: *repertus apud Baias, vinclisque inditis in urbem raptus.*

C. 29. p. 234 4. *at tamen*] scribo *iacta*, vel *iacti*, *tamen initia fastigii*, ut *iacere fundamenta, iacere semina caedibus* A. 6 47. infra hoc libro c. 54 recte a Lipsio castigatum opinor *simultates iaciunt ac mihi relinquunt*, quasi simultatum fundamenta dicat. c. 66: *Mamercus antiqua exempla iaciens.* Cicero de leg. Agrar. 2 15: *hunc quasi gradum quemdam atque aditum ad cetera iactum intelligetis.* vide infra 4 22.

p. 235 2. *adspiciebat*] *adspiciebant* rectius.

C. 34. p. 239 17. *multa duritiae veterum melius et laetius mutata*] scribo *multa duritiae veteris in melius et laetius mutata.*

C. 36. p. 243 3. *invidiam in bonos excitandi*] volebam aliquando *exertandi.* nunc refero ad illa supra c. 25: *incitandis caelibum poenis.*

13. *et quidam*] *et quidem.*

C. 38. p. 244 14. *Caelaletae* etc.] locus co ruptus.

C. 39. p. 245 8. *leves cohortium*] putabam aliquando *velites*. nunc nil muto. sic *leves cohortes* A. 2 52, et *levem copiam* ibidem.

C. 41. p. 247 10. *dubitatione*] an *dilatione?*

C. 42. p. 247 22. *visis militibus*] malim *obvius militibus*. sic *Corbulo obvius* A. 15 16.

C. 43. p. 248 1. *nobilissimam Galliarum sobolem*] puto *nobilissima Galliarum subole, liberalibus studiis ibi operata.*

C. 46. p. 250 19. *fugientibus consilite*] hic locus in varios errores perduxit homines eruditos; vide illos ad H. 2 53. pari modo A. 6 36: *aliosque occultos consulit*, ubi Lipsius male *conligit*. Glossae Labbei tamen *consilio, is συνάλλομαι.* quo verbo et Livius usus. sed *consilite* scriptum est pro *consulite*, h. e. curam habete fugientibus, ut locutus est A. 14 38: *legatum sine superbia victoris clementer deditis consulturum*. sic *consulere vitae, famae, existimationi, fidei*, et similia. A. 2 26: *quando Romanae ultioni consultum esset.* H. 3 82: *ratio cunctandi, ne asperatus praelio miles non populo, non senatui, ne templis quidem ac delubris deorum* consuleret. ut *consulere sibi fuga* pro bene consulere, sic *consulere fugientibus* est, quibus bene, clementer consulitur. A. 11 36, de Mnestere histrione: *perpulere liberti ne, tot illustribus viris interfectis, histrioni consuleretur.* 14 22: *consuleret quieti urbis*, ex mss. 13 39: *hostem vagum exuerent sedibus, gloriaeque pariter et praedae consulerent.* 15 18: *adspectui consulitur.* 12 47: *visui tamen consuluit, ne coram interficeretur.* quod 15 61 dixit *voci tamen et adspectui pepercit*. nam *consulere* et *parcere* saepe coniungitur. Iustinus 12 7: *ut intelligeret, non tam oppidanis* (sic mss) *se parcendo quam exercitui suo consuluisse.* Rufinus Hist. Eccles. 6 2, de Origene: *rogabat mater ut sibi consuleret et parceret matri.* Passione S. Perpetuae: *parce canis patris tui, parce infantiae pueri.* saepe hoc verbo usus Iustinus, ut 16 4: *proinde consulant sibi*. reliqua illic sunt corrupta. forte: *sive iubeant abire, seu malint vel causa populari socium remanere.* 18 6: *si velit urbi consultum esse.* 24 5: *brevi sensurum, sibi an illi consulentes.* Alexander apud Curtium 4 1: *et vincere et victis consulere scio.* 5 12: *ite, consulite vobis. ego hic legem fati mei exspecto.* h. e. fuga consulite vobis. idem vero hic dicit quod A. 13 40: *iussit, instantibus comminus resisterent, refugos non sequerentur.* tale illud apud Lucanum Caesaris 7 318: *vos tamen hoc oro, iuvenes, ne caedere quisqam hostis terga velit; civis, qui fugerit, esto.*

C. 47. p. 251 16. *omissa urbe*] puto *omissam urbem*.

C. 52. p. 255 5. *fecerant curam*] sic infra c. 54 *simultates faciunt*; ubi tamen forsan rectius Lipsius *iaciunt*. vide supra h. l. c. 29. an *acciunt?* et apud Nasonem Am. 1 8 82: *saepe simultates ira mutata facit. formidinem facere* H. 3 10. sed et alibi *metum, terrorem, pericula facere*. hic tamen fortasse rectius legamus *iniecerant* vel *acuerant curam.*

11. *resisti*] *sisti* Gronovius ad Liv. 4 12.

C. 54. p. 259 7. *exonerari laborum meorum partem*] *parte* maluerim, ut *me* subaudiatur.

C. 55. p. 260 19. *verum — maneant*] locum esse mutilatum arbitrantur, et variis vexant coniecturis. sed orationem Tacitus convertit ad maiores, i. e. veteres Romanos. similia de mor. Germ. c. 33: *maneat, quaeso, duretque gentibus, si non amor nostri, at certe odium sui.* solus hic vidit nonnihil Salinerius. *ex honesto*, ut A. 5 3 *quibus nulla ex honesto spes.*

C. 57. p. 262 2. *tantum infamia usurus*] mendosa sunt ista. scribo *tantum infamia ausurum.* non enim senatui tantum deridiculo fuit, sed ipsi quoque Tiberio, uti mox apparebit. sic *audere aciem, bellum,*

praelium, *flagitium*, *facinus* etc. dubito tamen. nam et *uti morte* A. 6 48, ibidem c. 51 *ingenio suo*.

C. 58. p. 263 4. II et LXX *annis*] Gerardus Vossius ad Velleii 2 43 legit VI et LXX *annis*.

C. 59. p. 264 8. *diverso terrarum distineri*] lege *diversa terrarum distinere*. vide nos ad 1 40.

C. 62. p. 266 8. *proximo Magnetes*] scribunt *proximi*, ut respexerit noster ad superiora illa, *primi omnium Ephesii*. ceterum castigandum *e proximo*. absorpserat eam literam ultima vocabuli proxime praecedentis. H. 2 64: *et Triariae licentiam molestum e proximo exemplum onerabat*. Seneca ep. 121: *quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque commissus est*. *vicinus e proximo* Plautus. hoc autem vult, cum Ephesii prae vetustate fabulosa ac dubia creparent omnia, Magnetas certiora et e proximo, h. e. quae avorum memoria sibi contigissent, protulisse in medium. contra paullo post: *altius Hierocaesarienses exposuere*. c. 63: *ceteros obscuris ob vetustatem initiis niti* etc. *propiora Sardianos, Alexandri victoris id donum*. possis et *e proximo* capere pro proximis. 6 35 *e propiori* restituimus. contra *e longinquo*. Frontinus 2 2: *ut sagittas, quibus ex longinquo usus est, eluderet*.

p. 267 6. *religionem tuebantur*] si quid video, *religione se tuebantur*. vidit ex parte Acidalius. tum paullo ante opinor *post haec*, non *hac*, vel *post has*, ut civitates subintelligas. A. 1 39: *illic aquilam amplexus religione sese tutabatur*. notum illud Lucani 1 127: *magno se iudice quisque tuetur*.

C. 66. p. 271 10. *propellebat*] magnus coniecturarum acervus huic loco datur ab hominibus eruditis. non inconcinne illi qui *propalabat* legunt, sed eo verbo Tacitus alibi non est usus, et Turnebus in Adversariis non satis latinum censet. Casaubonus invenit in mss ad Suetonium. contra *velare dedecus natalium* A. 11 21. et Suetonius Aug. 43: *clarae stirpis originem sic innotescere*. Nicolaus Faber ad 3 p. 110 Controv. Senecae legit *propolluebat*, vel potius *perpolluebat*. omnino scribendum *praepollebat*, quod alibi *praecellere* dixit. ita, opinor, A. 2 43: *Agrippina Germanici coniux fecunditate ac fama Liviam uxorem Drusi praecellebat*. hoc vult, plus auctoritatis in senatu consecutum ausis impudentibus, quam obscuris eius natalibus debebatur. A. 4 21: *Cassius Severus, sordidae originis, maleficae vitae, sed orandi validus*. 6 2: *Toganius Gallus dum ignobilitatem suam magnis nominibus inserit, per deridiculum auditus*. accusativum casum saepe Tacitus similibus verbis dat, ut *praeminere malos* 15 34, ubi vide omnino Pichenam. 12 12: *ea tempestate Cassius ceteros praeminebat peritia legum*, quem locum temere Lipsius immutavit. et c. 33: *ut ceteros imperatores praemineret*. *praesidere* cum quarto casu noster nonnunquam. vide Pichenam ad 12 14. *praefestinans Thermaeum sinum* 5 10. *Campaniam praelegebat* 6 1, pro legebat oram Campaniae. *praestare* passim historici. *campo, qui castra praeiacet* 12 36, ex mss. *praepollere* absolute 2 45: *quibus additis praepollebat*.

C. 67. p. 272 19. *ausis ad Caesarem codicillis*] an *ausus — codicillos*? vide supra c. 57.

C. 68. p. 273 3. *alia parente*] an *Iulia*, ut Freinshemius, vel *Aelia*? posterius verum. occulte innuit hoc datum Seiano, qui adoptione transierat in gentem Aeliam.

C. 70. p. 275 7. *Capito insignior infamia*] malim *Capitoni*, vel *insignitior infamiae*, ut solet noster.

C. 72. p. 277 13. *tanta vis*] Muretus addidit *ignium*, male. nos plura ad Senec. Herc. Oet. 563 et Val. Flac. 7 333. A. 4 63: *necdum comperto quos illa vis perculisset*, de ruina theatri apud Fidenas.

AD ANNALIUM LIBRUM IV.

C. 1. p. 283 7. *raptum ierit*] sic Pichena, cum in M esset *raptum perit.* vulgo *captaverit.* noster H. 2 6: *scelestis armis res Romanas raptum ire.* sed scribe *abruperit.* abrupit dominationem Seianus sublatis e medio Tiberii liberis et heredibus dominationi proximis. A. 13 1 de Iunio Silano: *segnis et dominationibus aliis fastiditus* h. e. regnantibus ante Neronem. infra c. 11: *atrociore fama semper erga dominantium exitus.* ergo Drusus inter dominantes numeratus. ut et Livia infra c. 57. A. 6 48: *vi convellere et mutare dominationem.* tum *abrumpere* saepe sic est, ut 4 50, 12 50. sic et *pacem*, *vitam*, *sermonem abrumpere* noster.

C. 2. p. 284 15. *metus crederetur*] alii alia, quae non satisfaciunt. reor *metus e re adderetur. addere metum* pro augere. sic *addere alacritatem*, *animos*, *dignationem* alibi apud nostrum. *e re.* dictum ad A. 11 1, 12 68.

C. 3. p. 286 9. *formae — indecorae*] concinnius *forma indecora.* tum mox c. 4. p. 287 14 *non aversus habebatur.*

C. 7. p. 291 1. *precandam posthaec modestiam*, *ut contentus esset*] *precandum post*, *hac modestia ut contentus esset.* vide tamen Lipsium et Gronovium Obs. 3 10.

C. 8. p. 293 10. *confirmaret* rectum est; educaret, aleret.

C. 10. p. 294 11. *eo audacius provectum*, *ut verteret et occulto indicio*] forte *eo audaciae provectum veteratorem*, *ut occulto.* vel *ut veterator.* possis et *eo audaci provectum veteratoriae.* *veteratoris* vocabulum Ciceroni familiare.

14. *ea fraude tum senem*] τὸ *de* in *fraude* cum iterandum esset, supinus librarius omisit, et subsequentem syllabam *cep.* scribendum quippe *ea fraude deceptum senem.* possis et *ea fraude illectum senem.*

C. 12. p. 297 1. *superbiam fecunditate*] *superba iam fecunditate.*

2. *atque haec*] forte *iacta* vel *iactaque haec.* vide notas supra ad 3 29.

C. 13. p. 298 2. *Carfius sacerdos*] an *Carisius?*

C. 20. p. 304 8. *sed liberalitas Augusti avulsa*] perplexum. forte *liberalitate Augusti palam elusa.* Augustus liberalis. vide Senecam de benef. 2 25 et 27. A. 5 5: *Caesar questus apud patres quod fraude unius senatoris imperatoria maiestas elusa publice foret.* 6 46: *solitus eludere medicorum artes.* sic *illudere viribus principis* A. 15 42, et alia, in Indice notata. non alia de causa fisco addicta Silii bona a Tiberio, quam quod, quae Silius habebat, Augusti liberalitati magnam partem debebantur. parcus enim Tiberius. *principem antiquae parsimoniae* vocat noster 3 52. vide et supra c. 7. sic *palam* omissum erat 6 8. ita *palam* infra c. 30 et 36.

C. 24. p. 309 9. *primo sui incessu*] *primo sub incessu*, vel *primos sub incessus.* sed *sui cultus* 2 58, *sui metus* 14 43, *sui fama* et alia.

C. 25. p. 310 9. *effusis*] *affusis* praestiterit.

C. 27. p. 311 12. *Cales evenerat*] *Cales obvenerant* puto, ut 3 33: *cui provincia obvenisset.* infra c. 56: *cui ea provincia obvenerat.* vide Torrentium in Suet. p. 493. sed nil muta: utrumque enim dicitur. 13 15: *evenerat ea sors Neroni.*

C. 28. p. 312 7. *nomen utrique Vibius Serenus*] *Vibiis Serenis* flagitat elegantia sermonis latini. sic noster alibi. sed vidit iam Gronovius. A. 2 80: *cui nomen Celendris.* 4 72: *cui nomen Flevo.* sic scribe. ubi nos vide. et 5 1.

p. 313 2. *et tum catena vinctus, perorante filio. praeparatur adolescens*] lege *tum et catena vinctus, perorante filio in reum, pater. at adolescens.*

14. *cogitavisse*] *agitavisse* malim. paulo ante *Cornutum falsa exterritum*, nil muta. vide nos supra 2 15.

C. 30. p. 315 1. *poenis quidem*] *poenis idem.*

C. 31. p. 315 8. *nec occultum est*] *nec occultum ei, si quando ex veritate, quando adumbrata laetitia facta imperatorum celebrarentur.*

C. 32. p. 316 13. tollo *erat* cum Acidalio.

C. 33. p. 317 6. *neque alia rerum*] haec turbata sunt. sic converso, *neque alio statu reip. Romanae*, quomodo fere et alii.

p. 318 3. *animus*] alii *nimis.* puto, *ut nimia, et ex propinquo.* 6 7: *quae ipsis nimia et moesta fuerant.*

C. 35. p. 319 15. *sed maxime solutum*] exciderat τὸ *metu* ob cognationem literarum. *maxime solutum metu.* tamen *solutiora dicta factaque* habes 16 18. supra c. 31: *solutius promtiusque eloquebatur.* *quo solutius urbem extra lasciviret* A. 13 47. *solutus orator* dial. de Orat. c. 18. ergo nil muta.

19. *quidem*] forte *pridem.*

C. 38. p. 323 16. *et deos ipsos*] M *et deos et deos ipsos.* an *et deos hos ipsos?* vel *deos adeo hos ipsos?* erant enim in senatu statuae deorum, erat et ara Victoriae. sic et altaria in senatu 16 31.

p. 324 8. *speraverit*] an *aspiraverit?*

C. 40. p. 325 14. *simplicius acturum*] *simplicius cum iis acturum.*

p. 326 7. *te invito perrumpunt*] *te invitum* forte, et *excessisse iam pridem.* *perrumpere aliquem* ut 1 51: *uno impetu perruptum hostem redigunt in aperta.* 3 15: *ne quo affectu perrumperetur.* 4 67: *ne quis quietem eius irrumperet.* 12 43: *militum globo infestos perrupit.* H. 3 2: *duae alae perrupere hostem.* Seneca de Benef. 6 16: *medicus, qui nihil amplius quam manum tangit, et me inter eos quos perambulat ponit.* sic eidem Hannibal exsul *pererrasse reges* dicitur Praef. l. 3 Nat. Quaest. noster 3 4: *nihil Tiberium magis penetravit*, non dissimili locutione. hoc ipso rescripto Tiberius, *quibus necessitudinibus te mihi immiscere parem.* de salutantium illa consultantiumque invidiosa turba ipse Seianus mox in sequentibus. *invisum* cur malim quam *invitum*, quae sequuntur satis evincunt: *per invidiam tui me quoque incusant.* sed maneat τὸ *invitum.* 11 17: *non enim irrupisse ad invitos, sed accitum.*

C. 41. p. 328 3. *vera potentia augere*] scribendum *vera potentiae augeri.* sic mox *praecipua rerum*, c. 46 *montium edita*, c. 59 *vana rumoris.* vide ad A. 1 40.

C. 43. p. 330 1. *ad testimonia vocentur*] lege *testimonia advocentur.* *advocare senatum sacramento* restituimus H. 1 55. refer autem ad superiora, *Lacedaemonii firmabant annalium memoria vatumque carminibus.* alii alia hic commenti sunt. τὸ *et* subintelligitur. 11 24: *sed terrae, gentes in nomen nostrum coalescerent.* sic AM.

4. *Erycum*] *Erycium* vel *Erycinum* certe. sic et in Floro.

C. 47. p. 334 25. *aut incondita*] puto *haud incondite* (quod obvium apud Ciceronem) vel *incondita.*

p. 335 4. *incedentes*] languidum hoc. opinor *intendentes.* vide notas ad 1 35.

C. 48. p. 335 13. *lascivia epularum*] quid si *lassi vi epularum? vi tormentorum victi* 14 60. 12 67 *vis violentiae*, ut illic castigamus. et *vi vini* de mor. Germ. c. 23 ex emendatione nostra. *vi vulnerum* ex pulcherrima Mureti castigatione H. 1 79. *vis victoriae*, *vis pluviae* alibi. *vi metus* A. 6 19, si locus est sanus. *vi amoris subactus* 13 13. *vi frigoris ambusti* 13 35.

C. 49. p. 336 5. *iam muniebat*] puto *immunierat.* vide nos ad 11 19. tum mox *arcteque circumdare.*

C. 52. p. 338 5. *recens praetura*] *praeturae* malim, ut *vetus stipendii*, corrigente Pichena, 2 66. sic et 15 59 emendabam *stipendii recentes.* vide nos ad A. 1 41.

13. *sed imaginem*] scribo *se*, *imaginem veram coelesti sanguine ortam, impelli in discrimen. se imaginem* Muretus iam occupavit. 3 34 de Messallino: *inerat imago paternae facundiae.* H. 4 7: *esse satis Marcello, quod Neronem in exitium tot innocentium impulerit. ad voluntariam mortem perpelli* A. 11 2.

17. *raram*] scribe *rarum*, ut saepe noster. quod rarum erat in Tiberio, ut mentis occulta proderet verbis. vide notas Gronovii A. 13 2.

p. 339 2. *morum forma*] *morum fama* legendum. sed est error typographi, puto.

C. 53. p. 339 9. *esse in civitate . . . . Germanici coniugem ac liberos eius recipere dignarentur*] sic codex M. arbitror haec sic supplenda ac corrigenda, *esse in civitate tanta, qui Germanici coniugem ac liberos eius respicere dignarentur. respicere* proprium de afflictis verbum. *respice res humiles* apud Papinium. *eius liberos* refer ad Tiberium, a quo adoptatus Germanicus.

C. 56. p. 342 5. *urbis Romae*] *urbi Romae* malim, ut et apud Livium 43 6: *Alabandenses templum urbi Romae se fecisse commemoraverunt.*

C. 57. p. 342 19. *Caesar in Campaniam*] *Caesar adit*, opinor.

p. 343 10. *Rhodi secreto*] *Rhodio* praestiterit. *Rhodium secessum* habuimus c. 15.

p. 344 1. *exprobrabat, reposcebatque*] *exprobrando* vel *exprobrans*, vel *exprobrabat reposcendo.* sic *exprobrare excusando* 1 10, *vivendo exprobrare* 16 10, *memorando exprobrare beneficia* 13 21, *foeda acrius accendere exprobrando* 13 13.

C. 58. p. 344 7. tolle *fuit.*

C. 59. p. 345 8. *adsimulabatque iudicis partes*] nil novandum. subornabat Seianus delatores atque accusatores adversus Germanici stirpem, quibus a Tiberio auditis ipse postea quasi iudicem agebat, tanquam vera essent quorum illi insimularentur, atque hac arte Tiberium adversus illos paullatim instimulabat. idem Phaedrus prol. 3 Seiano exprobrat. Ovidius passim usus hoc verbo.

C. 61. p. 347 5. *vitaque non degener*] rectius *vitaeque*, pro genio nostri. *patrii non degener oris* apud Nasonem ex Ponto 3 5 7.

C. 64. p. 350 16. *Claudiae Quintae*] sic et Naso in Fastis 4 305: *Claudia Quinta genus Clauso referebat ab alto.*

C. 65. p. 351 4. *appellatum ductavisset*] M *tavisset*, non *ductavisset.* deinde *appellitatum* proxime praecesserat, unde illud *appellatum* videtur prognatum. forte, *cum auxilium popularium adductavisset.* supra c. 47: *rex Rhoemetalces cum auxiliis popularium.* 1 57: *auxilium orantes adversus vim popularium.* et est vocabulum id nostro in deliciis. 2 1: *fidei popularium diffisus.* cf. c. 10. 3 38: *popularium iniurias inultas sinebat.* nec improbo tamen *ductavisset.*

C. 66. p. 351 10. *adversum casum*] *casus* malim, ut ad ruinam theatri etiam referatur. et sic Acidalius. deinde mox *in id tempus* erat.

C. 67. p. 353 3. *malum otium*] *male in otium*, ni fallor. ni praefers coniecturam Gronovianam, *occultos in luxus.* paullo ante pro *duodecim villarum nominibus et molibus insederat*, forte scribendum *duodecim villarum ignominiosis molibus* vel *ignominiosae moli.* vide ad 1 59.

C. 69. p. 354 3. *metus visus, sonitus aut*] *metus ex improviso sonitus haud.*

p. 355 11. *egens*] alibi *tegens.* an *anxia magis et pavens sui civitas tegere se?*

C. 72. p. 359 11. *cui nomen Flevum*] *Flevo* malim ex more Taciti. vide supra 4 28 et mox ad 5 1. 13 12: *cui vocabulum Actae fuit*, ut et illic scribendum. 15 37: *cui nomen Pythagorae fuit.*

C. 74. p. 362 5. *idque vetitum*] *id quoque:* et sic Muretus.

AD ANNALIUM LIBRUM V.

C. 1. p. 363 1. *utrique Geminus cognomen erat*] scribe *Geminis.* sic apud Silium castigavi 13 32: *Dasio fuit haud ignobile nomen.* sic 15 45: *cui nomen Cleonico*, ut illic scribendum monemus, et c. 59: *nomen mulieri Arriae Gallae.* H. 1 77: *Caelio ac Flavio Sabinis in Kal. Iulias consulatus defertur.* 2 4: *sacerdoti id nomen erat.* sic malo, non *sacerdotis.* Livius 31 4: *C. et M. Servilii: Geminis ambobus cognomen erat.* 32 2: *creati P. et Sextus Aelii: Paetis fuit ambobus cognomen.* 35 24: *C.Livius et L.Oppius: utrique eorum Salinatori cognomen erat.* sic lego, non *Salinator.* apud Florum 2 6, de Fabio: *hinc illi cognomen novum et reipublicae salutare Cunctatori.* ita scribe, non *Cunctator.* vide Gronovium ad Liv. 1 1 bis et c. 3.

C. 3. p. 365 7. *multum*] quid si *multo?*

C. 4. p. 366 3. *dandumque interstitium poenitentiae senis*] M *quandoque Germanicis stitium poenitentiae senis.* locus pessime mehercules adfectus. mutila vocabula; quod sollemne huic codici. vide notas ad 1 10. sic et c. 20 *intus* pro *intentus.* infra 6 2 *tam* pro *tamquam* codex M, et 1 13: *quam Tiberio* pro *quamquam.* 6 21 *super ta negotio* pro *tali.* 11 22 *novi* pro *novissime* et *potus* pro *potitus.* 12 1 *intonanti* pro *intoleranti.* c. 4 *fratrum* pro *fraternum.* c. 26 *quaestione* pro *quaesitione.* c. 46 *omis* pro *omissuros.* c. 64 *le* pro *lepida*, *prior* pro *propior.* 13 7 *Iocchum* pro *Antiochum.* c. 13 *seque nece* pro *seque Senecae.* c. 14 *indebilis* pro *inde debilis.* c. 19 *Iturius* pro *Titurius* et *etiam perio* pro *suetam imperio.* c. 32 *nuntiavit* pro *pronuntiavit.* c. 46 *ubi* pro *uni sibi.* c. 40 *cornu in sinistro* pro *cornuum sinistro.* c. 56. *terram vivam* pro *terra in qua vivamus.* 14 18 *ne probata* pro *Nero probata.* c. 22 *qet urbis* pro *quiete urbis.* c. 28 *frisoribus* pro *fratris opibus.* 15 25 *inhosta* pro *inhonesta.* *inhostus* H. 2 31 pro *inhonestus.* H. 4 62 *inhora* pro *inhonora.* A. 15 69 pro *imminens exitium*, *et mense exitium.* c. 71 *sin supplicio* pro *sine.* 16 5 *lonquas* pro *longinquas.* H. 1 46 *ins'.* pro *insuper*, et c. 51. c. 47 *omisisse tot fensas* pro *omisisset offensas.* 2 21 *dum reportans gerunt* pro *dum per tormenta ingerunt.* quare scribendum forte *dandumque domui Germanici interstitium poenitentiae senilis.* nunc quidem aliud nihil exsculpo; sic *manus senilis* A. 6 9, *senile corpus* 15 6[illegible], *seniles artes* 3 8. non multum a scopo hic aberravit Boxhornius.

C. 10. p. 370 6. *inanium spe*] immo *specie.* tantundem fuisset *inani specie.* 13 8: *Corbulo corpore ingens, verbis magnificus et super experientiam sapientiamque etiam specie inanium validus.* quem locum, ubi pari modo peccabatur, recte asseruit Lipsius, et M proxime vero. dixi ad Velleium 2 30 *specie in animum*, nam A *spe*

in animum. species amicitiae pro *spes* Lipsius ex mss ad Senecae de Benef. 7 31. *speciem* sive imaginem pro re vana ponit frequenter Tacitus, iisque *vim* opponit; ut pluribus nos ad Velleium l. c. A. 16 32 *specie bonarum artium falsos* dixit, qui fallunt sub specie bonarum artium. A. 4 44: *hunc admodum adolescentulum seposuit Augustus in civitatem Massiliensem, ubi specie studiorum nomen exilii tegeretur.* 6 1: *speciem venturi simulare.* atque ita passim noster.

AD ANNALIUM LIBRUM VI.

C. 1. p. 372 3. *Campaniam*] an *Campaniae oram?* ut A. 2 79 *oram Lyciae ac Pamphyliae praelegentes.* nil tamen muto.

14. *dona in promtos, minas adversum abnuentes*] scribo, *praepositique servi, qui quaererent, pertraherent, dono in promtos, minis adversum abnuentes, et sic retinerentur propinquus aut parens; non retinerent:* quod postremum vidit et Rhenanus. simile mendum nos sustulimus alibi.

C. 2. p. 373 3. *Scipiones haec*] *tanquam referret, Scipiones aeque ac Silani.*

C. 3. p. 373 21. *quos neque dicta imperatoris*] *quos neque dicta nisi imperatoris.* edicta enim principum A. 1 8, 5 5. H. 4 45. alterum Muretus vidit, alterum Rhenanus.

C. 4. p. 375 3. *praebebatur*] Ursinus *praebebant;* nec improbo. *praebebantur* tamen propius accedit ad vulgatam; nec inelegans est epexegesis.

7. *noxiam conscientiae*] *noxia conscientiae* puto. vide nos ad 1 40 et 11 22. alii *noxiae conscientiam,* ut Muretus: et forte rectius.

C. 5. p. 376 9. *pleraque*] *peraeque* scribendum. Plinius Ep. 1 2: *quod nihil eodem stilo peraeque scripsisse videor.* vide H. 1 76. tum *Caium Caesarem quasi incertae virilitatis,* cum Lipsio partim, partim cum Freinshemio. *peraeque,* cum ipse solitus esset alios insimulare. alibi apud nostrum non semel a nobis id vocabulum restitutum. *die natali Augustae* sic capio, quasi ideo novendialem hanc coenam vocet, quod Augusta Tiberium peperisset, feralem ac exitiosum plurimis, ac proinde eam coenam pro funesta ac novendiali habendam.

p. 378 2. *neque cuncta — revincebantur*] forte *quin aeque cuncta — revincebatur.* sic *revincere crimen verbis* apud Livium 6 26. 40 16. nam et pro *refellere* quandoque sumitur, et est Graecismus. vide nos ad 2 15.

C. 7. p. 380 11. *properat*] *properarat.*

C. 8. p. 380 21. *reus amplecti*] malo *reus palam amplecti.* similis error commissus 4 20.

p. 382 2. *nec ideo*] *nec adeo.* alii alia. *adeo* passim in *ideo* apud scriptores degeneravit. infra c. 15: *ne tecta quidem urbis, adeo publicum consilium nunquam adiit.*

C. 9. p. 383 2. *precatusque*] malim *deprecatusque.*

C. 10. p. 383 13. *qua* pro quatenus. perperam *quia* Muretus infra 11 7.

C. 11. p. 386 6. *finem accepit*] lege *sed finiens,* vel, quod malo, *finitam accepit. finita domus* H. 1 16.

C. 14. p. 388 17. *sanus*] alii *sane iis.* videtur latere nomen oppidi aut vici, ubi repertus, forte *Canusii.* Aurelius *Messanae.* sed ea urbs in ipsa Sicilia.

C. 15. p. 390 2. *admodum vagis*] an *ambiguis?* ita solebat Tiberius. *vagi sermones* alibi apud nostrum, et *vagi rumores* apud Nasonem.

8. *ambigens patriam et declinans*] mirum quod patriam pro Roma dixit. scribebam *ambiens pariter ac declinans*. *ambire* pro *circumire* dixit. apud Nasonem Met. 5 361: *ambibat Siculae cantus fundamina terrae.* et sic passim scriptores.

C. 17. p. 392 15. *praeceps dabat*] *in praeceps* corrigunt. tamen et 4 62 *praeceps trahit.*

C. 19. p. 393 21. *aurariasque eius*] nil muta. vide nos ad Velleium 1 8.

p. 394 5. *diutius dabatur*] lege *tutis dabatur* pro *tuto dabatur.*

10. *vi metus*] *vim* in usu esse nostro, ac pro potentia frequenter sumi minime ignoro. hic malim *sui metu.* vide ad A. 4 24.

C. 20. p. 395 2. *diem*] lege *de die. de die potare* apud Horatium et Plautum. *apparare de die convivium* apud Terentium. apud Ciceronem Philipp. 2 34: *cum perditissimis latronibus non solum de die sed etiam in diem vivere.* sic *de nocte* apud optimos scriptores. vulgatum tuetur Gronovius Obs. 1 2. *in diem*, *illo die.* Cato Orat. pro L. Antonio apud Priscianum l. 11 (apud Putsch. p. 868): *beneficii postridie iussisti adesse in diem*, *ex die non ausi recusare.* vel forte sic, *qualem die*, h. e. quoque die. Livius 44 5: *paullo plus septem millia die Romani processerunt.* nisi et illic legas *eo die.* vide Gronovium. et refer ad habitum oris: sive laetus sive tristis. vide nos supra ad 1 10. Statio Silv. 2 53: *vultumque tuo sumebat ab ore. induere habitum* A. 4 12, *affectum* Or. 6. Seneca Consol. ad Polybium c. 24: *indue dissimilem animo tuo vultum. vultum alicuius sequi* de Ira 3 8. *pendere ab alicuius vultu* de Benef. 6 1. ib. 7: *vultus tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas et attrahit frontem.* vide simillima A. 4 12. Seneca Consol. ad Polyb. c. 24: *animum ex tuo vultu sument.* sic Seneca Benef. 2 2: *itaque laetus facit, et induit sibi animi sui vultum.* Iuvenalis Sat. 3 104: *qui semper ex omni nocte dieque potest alienum sumere vultum*, ubi plura ad rem. *dissimilem fortunae suae indutus habitum* de Iulio Caesare Velleius 2 41. in Epigrammatis *Corduba solve comas et tristes indue vultus.* Ovidius Amor. 3 14 27: *indue cum tunica metuentem crimina vultum.*

11. *otium*] lege *otio.* dum apud Rhodum agit otiosus, vel *per otium*, ut 12 12: *militares artes per otium ignotae.*

C. 21. p. 395 12. *super negotio*] *ta negotio* M. unde recte Pichena *tali negotio.* vide nos 5 4.

p. 396 11. *praescium periculorum et incolumem fore*] voluit Tacitus, *tum complexus eum Tiberius, ut praescium periculorum, at incolumem fore gratatur.* sic 11 17: *magno, ut inter barbaros, praelio victor rex*, ex castigatione Lipsii. c. 25: *sed ipse cohibuit consulem ut nimium assentantem.*

C. 22. p. 396 18. *ideo creberrima et tristia in bonos, laeta*] lego, *ideo creberrima, ut tristia in bonos, ita laeta apud deteriores esse.* vide Freinshemium 11 7. deinde *non eximatur* malo quam *eximitur.*

p. 397 6. *abierim*] scribe *aberrem.*

C. 24. p. 398 13. *imprecatur*] *imprecabatur.*

C. 25. p. 399 2. *aequi impatiens*] quae parem non ferebat, utpote mulier ambitiosa. male hic haerent homines eruditi. sic cape illa, *aeque regibus insolita* A. 2 42. et 1 68: *aequis locis aequi dii. aequalitatem* alibi vocat. hoc et Petronius voluit 34: *aequum Mars amat.*

C. 26. p. 399 10. *continuus principis*] an *principi?*

C. 27. p. 400 15. *conlocavi*] *concumulavi* forte. H. 2 80: *omnia principatus vocabula cumulare.* sed forte *conlocavi* tollendum.

C. 28. p. 401 6. *ore*] *colore* Pichena. sed distinctus pinnarum ad colorem referendus. scribe *decore ac distinctu pinnarum.*

p. 402 1. *sed antiquitas quidem obscura*] an *fidei obscura? obscura fides* H. 1 22.

5. *annorum numero*] lege *annorum m numero.* Lactantius Elegia de Phoenice v. 59: *quae postquam vitae iam mille peregerit annos.* Martialis 5 7: *qualiter Assyrios renovant incendia nidos, una decem quoties secula vivit avis.* Seneca Ep. 42: *Phoenix semel anno quingentesimo nascitur.*

6. *suis in terris*] *terris* paullo ante praecesserat. scribo *surculis e turis* vel *tureis.* sic et Plinius eadem de re 2: *senescentem casiae turisque surculis construere nidum.* Solinus c. 33 ed. Salmas. *rogos suos struit cinnamis.* volebam aliquando *suis inferiis. inferias* Casaubonus ad Suet. Cal. 15 in loco Statii. *inferias facere* H. 2 95. — vel *sui cineris.* de Phoenice vide locum insignem apud Melam 3 8 sub finem, et Zenonem Veronensem Homilia de Resurrect. serm. 1 16 p. 422. *sepulcrum nidus est illi, favillae nutrices, cinis propagandi corporis semen, mors natalitius dies.* sermone 4 de Paschate, de Christo p. 272: *morte sua vivens, sepulcri nido vegetatus, innumerabiles temporum metas perenni cursu una eademque orbita lustrans dies magnus advenit.* p. 288, ad Neophytos sermone 5: *sacri gurgitis unda sepultus, ut sepulcri nido vivificatus resurrectionis iura gustaret.* vide varios auctores, qui de Phoenice scripserunt, in notis ad Clementis Epistolam ed. Angl. minoris formae. vide eius descriptionem apud Ezechielem, veterem tragicum, emendatum a Vossio ad Melam 3 8. Eusebium de Praep. Ev. 9 29, et Hexaemeron Eustathii p. 25.

8. *myrrhae*] cur non casiae, cinnami, nardi, costi, aut amomi? *burrae* fuit scriptura antiqua, absorpta priore syllaba a praecedenti vocabulo *sublato.* lege *saburrae pondere.* sumtum a saburra navium, quae stabiliores ut essent inter navigandum, ad iustam mensuram sabulo aut lapidum congerie saburrabantur. transtulit et Maro ad aves id ipsum in Georgicis 4 194: *et saepe lapillos, ut cymbae instabiles fluctu iactante saburram, tollunt.* Plinius de gruibus 10 23 (30): *certum est pontum transvolaturas primum omnium angustias petere, mox saburra stabiliri.* de iisdem Aelianus ubi agit, Hist. Anim. 3 13, *saburram* lapidem ἕρμα vocat, quam volaturae grues inglutire dicuntur. Solinus c. 15 (10): *grues volaturae arenas devorant, sublatisque lapillis ad moderatam gravitatem saburrantur.* quo verbo et de echinis usus Plinius 18 35 (87): *echini adfigentes sese aut arena saburrantes tempestatis signa sunt.* hinc *saburrata mulier* Plauto Cist. 1 2 2 pro ebria; quod Suetonio est in Tiberio c. 62 *larga meri potione onerari.* sic et Curtius 5 7: *mens ebrietate gravata.* vide et Casaubonum ad Augustum Suetonii c. 77. cf. Arnobii locum, quem Salmasius in editione sua perperam immutavit. sed forte nihil hic mutari praestat. vide Herodotum 2 73 et Melam 3 8.

9. *tentatoque per longum iter*] *per longum itinere* scribendum. sic *iter tentare via negata* apud Horatium Od. 3 2 22. *excursus breves tentare* apud Maronem Georg. 4 194. *tum tentanda via est, qua me quoque possim tollere humo* apud eundem ib. 3 9. supra A. 1 69: *odio in longum.*

10. *subire*] male *subiicere* Salmasius. vide Vossium ad Melae l. c. usus est exsequiali verbo noster. Pedo de morte Drusi v. 207: *certat onus lecti studiosa subire iuventus*; ubi nos nonnihil. Persius 3 105: *at illum hesterni capite induto subiere Quirites.* apud Maro-

nem Aen. 6 222: *pars subiere feretro triste ministerium.* *subire humeris.* Aen. 2 708: *ipse subibo humeris.* et *aquilam humeris in proelio subire* Suetonius Aug. c. 10. sed et perperam idem Salmasius ad Solinum *neque adolere* pro *atque adolere*, sacrificare. infra 14 30: *cruore captivo adolere aras.* Nonius 1 288: *adolere verbum est proprie sacra reddentium, quod significat votis aut supplicationibus numen auctius facere.* apud Maronem Aen. 1 708: *flammis adolere penates.* Serviust *id est colere. sed adolere proprie est augere. in sacris autem adolere per bonum omen dicitur. nam in aris non adolentur aliqua, sed cremantur.* Aen. 3 547: *deo adolere honores.* Columella 12 31: *si quod animal in mustum ceciderit et interierit, uti serpens aut mus sorexve, ne mali odoris vinum faciat, id igne adoleatur.* ita optimae S. Germani membranae, non *aduratur*, ut vulgati. AGellius 17 10, de Virgilio: *petivit oravitque a suis amicissimis impense ut Aeneida, quam nondum satis elimasset, adolerent.* Cassius ad Tiberium apud Priscianum l. 9. p. 872. *at contra Aegyptios ubi integrum anserem adoleverunt.* *adolere altaria donis* Lucretio 2 679. et *honores aris adolere* Nasoni Met. 8 740. adi Scioppium Suspect. Lect. 2 6.

C. 29. p. 404 13. *Sexitia*] an *Cossutia*? certe tam obscurum nomen non convenit uxori Scauri.

C. 30. p. 404 17. *delationis*] *delationi.*

18. *Abudius*] an *Aufidius*?

p. 405 1. *modicus severitate*] *severitatis* Muretus et Ursinus, ut 3 72 *modicus pecuniae*, *modicus voluptatum* 2 73, *dignationis* 4 52. *modicus originis* infra hoc libro c. 39, et 45 *modicus aedificationis*, ut videtur scribendum. sic *formidolosus hostium* pro hostium metuente A. 1 62. *vetus stipendii*, Pichena sic corrigente, 2 66. *ferox scelerum* 4 12. *Augustus potentiae securus* 3 28. *anxius potentiae* 4 12. *occultus odii* 7. *TLivius eloquentiae ac fidei praeclarus* 34. *recens praeturae*, sic corrigo, 52. *erectus et fidens animi* 59, male a Pichena tentatum. *frequens et foecundus mons silvae* 65. *noxius coniurationis* 5 11. *penates vacui principis* 6 51. *irae properus* 11 26. *trepidus admirationis et metus* 6 21. *avidus Armeniae* 31. *aequus absentium* pro absentibus 36. *insolens contumeliarum* 34. *animi indomita*, ut lego, 1 33. *retinens conditoris* 6 42. *providus futurorum* 46. *impiger militiae* 3 48. *atrox odii* 12 22. *certa sceleris* 66.

C. 31. p. 405 20. *inermem*] *inertem* malo.

potentiam habet] an *adauget*? ut 4 41: *sublatisque inanibus veram potentiam augeri.* sed *addit* malim. 13 46: *id quoque vinculum potentiam adiiciebat.*

C. 32. p. 406 17. *cunctatio servilis*] *servile* opinor, sc. videtur, res servilis. sic *triste lupus stabulis* Maroni Ecl. 3 80. *triste rigor nimius* Claudiano de 4 Cons. Hon. 403. *turpe senex miles* Nasoni Am. 1 9 4.

p. 407 3. *resumit*] vulgo *sumit.* M *insumit.* optime. vide quae ad Papinium notamus. redde et Livio 2 9: *quia impenso pretio venibat in publicum omne insumto ademtum privatis.* sic scribo. aliter Gronovius. idem 10 17: *malle frustra insumtam operam, quam quicquam incidisse cur non satis esset Etruriae consularis exercitus.* Iustinus 6 5: *praedarum sumtu.* forte *praeda insumta.* Argumenta Trogi lib. 40: *cum sorore Cleopatra certamine insumto.* sic libri scripti constanter: male reponunt *sumto.* Statius Theb. 12 643: *dignas insumite mentes coeptibus.* 11 627: *talia dequestus paullatim insumserat iras mortis.* sic lego, non *sumserat.* 2 38: *medium cava nubila montis insumere latus.* 5 110: *modo par insumite robur luctibus.*

C. 33. p. 407 20. *auxilia mercede facerent*] parum latine: *mercede pacta accirent* puto. *mercede pacta* restitui Iuvenali et Phaedro. deinde mox rursus *accire Sarmatas*, non *accipere*, uti Gronovius iam monuit. nam *donis acceptis* mox sequitur. *pacto die* non semel apud nostrum. ut 13 38, 15 28. possis et *auxilia mercede paciscerentur.* sic Livius quoque 24 49. et Ciceroni Paradoxo 6 *pactiones mercedum.* H. 3 48: *pactus Aniceti exitium.* possis etiam *auxilia mercede arcesserent.* Caesar B. G. 1 31: *accersere mercede.* et 7 33: *atque ea pars, quae minus sibi confideret, auxilia a Vercingetorige accerseret.* atque ita malo quam *auxilia accire*, quamquam aeque est in usu, quod id mox denuo subsequitur, *accita Vitellii auxilia.* noster H. 4 73: *auxilio acciti sociis pariter atque hostibus servitium imponunt.* A. 6 44: *nec ultra moratus quam dum Scytharum auxilia conciret.*

C. 35. p. 410 1. *ruerent*] *irruerent*, et deinde *conserta acie.* nam *frontis et tergi vice* iam occupavit Lipsius.

5. *a propioribus*] puto *e propiori* sc. loco, vide nos supra A. 3 62.

C. 36. p. 410 19. *occultos*] *occultus* vel *occulto.*

C. 37. p. 411 12. *capessere*] *capesseret.*

C. 38. p. 413 7. *continuo abscessu*] *continuos abscessus.*

C. 39. p. 414 1. *manus*] *manu.* aut sanguinem manu carnificum undantem, videlicet in carcere. nam *per domos* sua manu cadebant.

C. 41. p. 415 20. *Macedonibus sitae*] nihil mutandum. alibi dicemus.

C. 43. p. 417 4. *haud concelebrant*] sic Pichena e vestigiis libri scripti, cuius lectionem accuratius perpende.

C. 44. p. 417 20 *perculsus*] sic Rhenanus. ms eius *percussus*, quod ne temere damnes, vide quae nos ad Maronem eo de verbo annotamus.

C. 45. p. 418 13. *modicus privatis aedificationibus*] an et hic *privatae aedificationis?* dictum supra c. 30.

C. 46. p. 419 13. *verterent*] male sic Pichena e M. *verteret* pro *verteretur* probum est. nomen scilicet. vide nos ad A. 1 33.

p. 420 3. puto *nihil e libidinibus omittebat impatientia, firmitudinem simulans.* sic *impatientia silentii* A. 4 52, *caritatis* 13 21. *flagitiorum impatiens* infra c. 48. *firmitudo* pro *vegeta* salute. contra *defectio* apud nostrum infra c. 50. sic apud Nasonem 3 Pont. 4 7: *firma valent per se, nullumque Machaona quaerunt.*

C. 47. p. 420 8. *Acutiam*] corruptum nomen, ut puto. forte *Aquiliam.*

C. 48. p. 421 6. *pericula*] M *pericularia.* scribe *pericula varia.* sed sic Lipsius. possis et *paria.*

C. 49. p. 422 5. *diu ferret*] *dissereret* puto; et sic Boxhornius. *in eundem* etiam *colorem* pro *dolorem*, quomodo Acidalius.

C. 50. p. 422 17. *officii*] male Lipsius *osculi.* 12 56: *multitudo innumera visendi cupidine aut officio in principem.* H. 2 1: *officium erga principem.* et mox: *nullam officii gratiam.*

p. 423 15. *finivit*] pro finitus est, ut Martialis, Plinius in Epistolis, alii loquuntur. Iustinus 27 3: *equo praecipitatus finitur*, ubi v. interpr. *finitus est* Vorstius in Valer. Max. 3 2 24. sic *finitio* pro morte apud Gruterum p. 810 10: *Nevia Prisca si permanserit usque in diem finitionis suae.* an repetendum τὸ *vitam? finivit vitam*, ut A. 14 37 de regina Boudicea: *vitam veneno finivit.* Petronius 103: *nec istud di hominesque patiantur, ut vos tam turpi exi-*

tu vitam finiatis. Seneca de provid. c. 6: *mors vos aut finit aut transfert.*

C. 51. p. 424 9. *egregium vita famaque*] *vitae famaeque* malim. sed vide Gronovium Obs. 1 2. mox lego *intestabili saevitia.*

AD ANNALIUM LIBRUM XI.

C. 1. p. 425 6. *auri vim atque opes*] quasi id per Sosibium docendus esset Claudius. ceteroquin scio *magnam vim auri atque argenti* etiam apud Ciceronem occurrere in Tusculanis. in scriptis *caveri vim*; nisi quod de M tacet Pichena. unde legebam aliquando *caveri e re vim atque opes.* vide 4 2. infra 12 16. A. 1 24: *nullis satis certis mandatis ex re consulturum. in rem esse* A. 4 33. *an haec conquiri tradique in rem fuerit.* sic et Paterculus. v. not. ad 2 125. *non abs re fuerit* Suetonius Aug. 94, Dom. 11. at codex A *moneret Claudium, caveret vim.* optime.

p. 426 2. *petere*] an *appetere?*

C. 2. p. 427 7. *victo silentio*] sic M, recte. ceteri omnes *indicto.* sic 4 8 *victo gemitu,* ubi vide interpretes.

9. *me esse*] rectius codex A *esse me.* paullo ante *in omne flagitium obstrictos* legit Rhenanus pro *omni flagitio.* scribe *in omnia flagitii obstrictos.* vide ad 1 40. sic infra Lipsius c. 5: *cuncta legum et magistratuum in se trahens princeps.*

16. *atque ille — responderet*] puto, *ad quod ille — responderit.* sequentia optime a Mercero et Gronovio explicantur, nisi quod corrigendum initio periodi *sed et consultanti.* deinde tollendum forte *ei.* nam codex A *liberum mortis arbitrium ei permisit.* sed rectius *reo permisit,* ut mox denuo restitui.

C. 4. p. 431 1. *Petra*] malo *Petrae.*

p. 432 5. *dixisset quidam*] lego *praedixisse. etsi quidam* etc. tum paullo ante: *reorum nocturnae quietis specie alteri obiecta,* non *verum* aut *species. rei* nomen frequenter corruptum est apud nostrum, ut paullo ante.

6. *albentibus foliis*] *labentibus* malim. quae Plinio 6 24 (38) *decidua* dicuntur, Maroni Georg. 2 133 *labentia ventis folia,* et *lapsa cadunt folia* eidem Aen. 6 310. vel *flaventibus.* idem Plinius 16 6 (8): *flavescentia dum cadunt folia.*

C. 5. p. 433 12. *munia*] *munera* codex A. Farnesianus Lipsii *nece.* recte tollit Lipsius.

materiam] forte *latam aream.* sed Plinius Paneg. 31: *materiam et campum gloriae principis prosternere.* 13 8: *videbatur locus virtuti patefactus.*

C. 6. p. 434 8. *quod si in nullius mercedem negotia tueantur*] ms Lipsii et A *negotiantur.* lego, *quod si sine ullius mercede negotia tueantur.* vel *si sine ulla sui mercede.* pro sua mercede, ut saepe alibi: *sui dissimulatio* 13 25. possis et *sustineantur,* ut apud Horatium, *cum tot sustineas et tanta negotia solus,* quomodo et Cicero in familiaribus. sed cum idem ad Att. 8 *negotium tueri* dixerit, maneat id illibatum, hic loci praestat. deinde codex A *pauciora fore crimina.*

p. 435 3. *et Messallae*] *et M. Messallae.* malim mox, *incorrupta vita facundiaque* A.

C. 7. p. 435 9. *postquam annuit tacens*] A *postquam annuit, dicere incipiunt.* M *tacere,* et manu recentiori supra scriptum *agere.*

scribe, *et postquam annuit, ita fere incipiunt.* quod verum est. A. 11 24: *ita exorsus est.*

p. 436 5. *ut quis se*] τὸ *se* tollendum. nam codex A *ut qui se.* A. 3 37: *neque luxus in iuvene displicebat: huc potius intenderet.* H. 4 79: *namque et Civilis illuc intenderat.*

7. *praeviderit*] sic M. at A et ceteri *providerit:* quod malim.

13. *cogitaret plebem, quae, toga enitesceret*] sic M. at A *quae toga.* lego *cogitare et plebem, qua toga enitesceret.* tentat hunc locum Ferrarius de re vestiaria 1 33 p. 97. per *togam* recte Gronovius causidicinam accepit. *qua*, qua via, quomodo. A. 12 58: *utque studiis honestis et eloquentiae enitesceret.* sic et ibi malo quam *nitesceret* aut *notesceret* cum Lipsio. A. 14 53: *inter nobiles et longa decora praeferentes novitas mea enituit.* Quintil. 2 5: *cultus enitescit.* Plinius Paneg. 4: *enituit aliquis in bello, sed obsolevit in pace.* Seneca de Benef. 3 32: *quid si quis in tantum processit, ut aut eloquentia per gentes enotesceret aut iustitia aut bellicis rebus.* malo *enitesceret.* 7 14: *contra fortunam luctata virtus enituit.* Liv. 4 3: *dum nullum fastiditur genus, in quo eniteret virtus, crevit imperium Romanum.* sic *effulgere* A. 13 13: *forte illis diebus Caesar inspecto ornatu, quo principum coniuges ac parentes effulserant.* Seneca de Provid. c. 4: *itaque quidam ultro se cessantibus malis obtulerunt, et virtuti iturae in obscurum occasionem, per quam enitesceret, quaesiverunt.*

C. 8. p. 437 6. *et ad praesentiam Caesaris vectum memoravi*] A *Armeniis Caesaris vinctum memoravi.* *vinctum* etiam Lipsiani codices. forte, *quem imperitasse Armeniis, et CCaesaris vi vinctum memoravi.* sic Dio 60 8. ita passim noster. A. 1 55: *vi Armenii cecidit.* infra c. 9: *casus Mithridati datus est occupandi Armeniam vi militis Romani.*

p. 438 7. *tria millia stadiorum invadit*] nescio an satis latine. tutius sit *evadit.* *evadere amnem* A. 12 35. *discrimen evadere* et *facinus evadere* A. 14 6 et 7.

C. 9. p. 439 10. *faciunt*] *iciunt* recte codex A. sic et 12 62.

C. 10. p. 439 19. *et recuperare Armeniam*] tuetur hoc Gronovius. at M *Armeniam habeat* et Vat. A *recuperare Armeniam in animo habebat.* ni vulgatum tuemur, legam cum Lipsio *recuperare Armeniam ibat.* immo et *reciperare Armeniam avebat.* quod et fluctuanti Lipsio venerat in mentem. *avebant visere* A. 12 36, *avet animus* 4 71. possis et *recuperandae Armeniae iam inhiabat.* quod verbum et alias in Tacito corruptum. vel *et recuperare Armeniam hiabat.* *emtorem inducere hiantem* Horat. S. 1 2 88. *hiantes cupiditates* H. 1 12. *hiatus praemiorum* H. 4 42. *hians compositio* de orat. 21. *ad spem futuri hiare* Seneca Ep. 72 (73). sic et *inhiare dominationi* A. 4 12, *inhiare hortis* 11 1 et 12 59, *opibus* 16 17. *Romulus uberibus lupinis inhians* apud Cic. Catil. 3 8. *congestis undique saccis indormis inhias* Horat. S. 1 1 70. *inhiare gazis* Seneca Herc. Fur. 167. *tenuitque inhians tria Cerberus ora* Virgilius Georg. 4 433. cum quarto casu iungit Plautus bis, ter et Virgilius.

p. 440 8. *longinquam militiam*] *longinqua militiae* sit pro Taciti genio. sic *longinqua imperii* A. 3 43. sed et vulgatum nostro in usu.

11. *intolerantior*] *intolerabilior* A.

p. 441 1. *sed claritate paucos pares fuisse uni regum*] sic A. forte *sed claritudine paucis parem seniorum regum.*

5. *acciperetur*] an *acciretur*? vel *adscisceretur.*

7. *regiam*] *rerum* codex A, non male.

C. 13. p. 444 2. *iecerat*] *iecerant.*

p. 448 1. *plebiscitis*] *plebeiscitis* A, *plebiscitis* Grotius. sed non tam plebi quam omnibus civibus publicabantur.

C. 16. p. 449 7. *forma decorus*] an *formae*?

6. *ex Catumero*] A et hic et infra *ex Actumero*, ut Vaticanus. idem a manu secunda *nomine Italicus*, non *Italus*. et sic denuo postea idem codex bis. quomodo et M.

10. *capessere*] *capesseret*.

p. 450 4. *et Romanas*] lege *ei*. apud Val. Flaccum 4 274: *paulatim insurgere fesso integer*.

8. *alimonia*] codex M et A *alimonio*. sic Dictys 2 19: *quod eiusdem aetatis atque alimonii non sine magno dolore divelli poterant*. sic editio Merceri. codex tamen meus *alimoniae*.

C. 17. p. 450 15. *nec patrem rubori* A sine *illi* et *esse*. vide nos 2 2. abest et a Gruteri Covaruviano. 12 14 *quod unum reliquum*. libri veteres omittunt *erat*. mox *adversum Romanos* idem liber A.

C. 18. p. 451 5. *natione Caninefas*] A *nationis Caninefatis, auxiliaris et diu meritis*. forte *Gannasco nationis Canninefatis. auxiliaris is ex diu meritis*. et mox *oram infestabat*.

10. *ut quaeque habiles*] lego *habilis*.

13. *laboris ignaras*] *ignavas* A et Farnesianus Lipsii; et placet. 1 20 similia habes.

17. *vallum foderet*] nescio an latine. forte *feriret*. vide Freinshemium. aut *caederet*.

p. 452 4. *credebatur*] scribendum *e re videbatur*: *vi* in *videbatur* absorptum a simili syllaba in *levia*. H. 3 1: *quippe opperiri auxilia et trahere bellum e re videbatur*. ita scribendum. *e re* absorptum erat ab ultimis syllabis τοῦ *trahere*. ut et 12 16: *obtineri relicto ibi praesidio e re visum*; ubi nos vide. *in rem famamque videbatur* H. 3 8.

C. 19. p. 452 10. *praesidium immunivit*] 14 30: *praesidium imponit*. 4 49: *obsidium coepit per praesidia, quae opportune iam muniebat*, ubi lege *immuniebat* vel *immunierat*. vidit illic nonnihil Freinshemius et hic Gronovius.

p. 453 6. *casura*] *casurus, ni prospere* A. *casuras* in M. forte *cur hostem conciret, adversis in remp. casuris? sin prospere*. quod posterius iam alii monuerunt.

paci] *pati* codex A, non male. et mox *igitur Claudius*, non *ideo*.

C. 20. p. 453 14. *miles otium exueret*] frustra fatigant se in hoc loco. otiosum fuisse Corbulonis militem ex superioribus c. 18 satis apparet. *exuere pacem* sic 4 72, *pacta* 6 43, *promissa* 13 44, et similia.

C. 22. p. 456 9. *nullis palam neque cognitis mox causis*] codex A *interim Romae neque cognitis — CnNonius insignis eques Rom.* forte *nullis palam clamve* (vel *neque palam neque clam*) *cognitis noxae causis*. v. et ad Vell. 1 12. deinde M *Nonius*.

p. 457 1. *de se Novius — conscios non edidit*] nihil necesse Novii nomen hic repeti. codex A *de se confessus conscios non edidit*. M et F *de se — novi conscios*. scribe *de se novissime: conscios non edidit*. de se tandem fassus est, tormentis laceratus, sed causas cur tentasset non addidit, ut liquet ex superioribus. A. 1 28: *ut novissimi ad culpam, ita primi ad poenitentiam*. c. 51: *tota vi novissimos incurrere*. atque ita passim noster.

C. 23. p. 460 8. *consanguineis populis* est sexti casus, non quarti; quare nil muta. *indigenae Itali* olim populis suis ad senatum implendum sufficerunt.

p. 461 4. *inferatur*] *inseratur* ms Ursini, et bene. scribo *velut captae civitati inseratur*. simile mendum Lipsius sustulit 13 25, ubi is optime pro *in modum captivitatis* legit *captae civitatis*. apud Iustinum 39 3 *cetera captivitatis mala*. mss nonnulli, teste Bongarsio, *captae civitatis*. *inseratur*, ut apud Ovidium Met. 13 33: *inserit Aeacidis alienae nomina gentis*. hinc *insitus* pro adoptivo 13 14. adde ad Ovid. Am. 3 7 9.

5. *aut si quis e Latio senator foret*] scribe *quem ultra honorem residuis nobilium, aut si cui pauperi ex Latio senatori, fore?*

7. *ferro vique*] nolim damnasset Salinerius. sic *vim* et *arma* coniunxit H. 4 23. *vis armata* A. 4 47. ni volumus τὸ *vique* temere repetitum e superioribus *proavique*.

9. *inoriretur*] *moreretur* codex A et M. libri Lipsiani *memoretur*. tum *manibus eorumdem per se satis* iidem cum M. A liber *manubiis eorundem per se satis*. Acidalius *arce* pro *ara*, et *iniretur* pro *inoriretur*, quod et mihi venerat in mentem. sic *inire dapes* Statio. *consilium inire* Nasoni in Fastis 3 380. *inire verbis beneficium* Terentio Andr. 5 1 15. *aestimationem inire* Senecae de Benef. 3 8. *mensuras agrorum inire* Columellae 5 3. *inire somnum* Maroni Ecl. 1 56. *rationem* passim. aut lege *iteretur*. atque emenda Plinii locum H. N. 9 15 (20), in quo desudavit Lipsius ad A. 12 63. scribendum illic *nec nisi iterantes pontum Byzantii capiuntur* h. e. repetentes pontum. vulgo *intrantes*, male. vide Ambrosii locum a Lipsio productum. *iterare culpam* H. 3 11, *tumulum* A. 2 7, *vulnus* 6 35. *iterata testudo* H. 3 28. *iterare pugnam* Livio 6 32. *iterare dicta*, *terram*, *campum*, *agrum* Columella 2 4. *aciem* alii. *aequor iterare*, *cursus*, *fortunam* Horatio Od. 1 7 32, 1 34 4, 3 3 62. *vulnera* Statio. *revocatus in memoriam oraculi* dixit Iustinus 7 1, *repetitur memoria* Valerius Max. 2 2 7. alia Iustus Ryckius, Gerardus Vossius, Gronovius. en coniecturam nostram: *quid si memoriae horum immoremur* (vel *quid si memoria eorum renovetur* aut *innovetur*), *quis e Capitolio et arce Romana manubias deorum pensastis*. quam proxime vestigiis M libri et A institimus. ni mavis, *quid si memoria eorum revocetur, quis Capitolium et arcem Romanam manubiis deorum repensastis*. forte et *Senonum* latet nomen sub nomine *eorum*. *manubiis* erat in codice A, unde *manubias* facimus. pro *eorumdem*, *deorum*. *ara* pro *arx* A. 14 31. Seneca de Benef. 7 19. vide Lipsium no. 157. pro *per se satis*, *pensastis* vel *pensitastis*, ut ad trutinam Senonum invidiose alludat. sic Silius 4 152: *et vertice sacro pensantes aurum Celtas umbone ferebat*. Horatius Ep. 2 1 29: *trutina pensantur eadem Romani*. Frontinus 1 1 10: *ne unius interitum multorum morte pensarent*. in Catal. Pith. p. m. 76: *sed vitae brevitas pensatur laude perenni*. apud Livium 38 24, de bello Macedonico: *centurionem pensantem aurum occiderent imperavit*. *pensandi* certe verbum alibi apud nostrum quater occurrit quinquiesve. *pensare* cum aliqua re Vorstius ad Iustinum 5 2. Iustinus 28 2: *adversus Gallos urbem eos suam tueri non potuisse, captamque non ferro defendisse sed auro redemisse*. castigandus et Valerius Maximus in hac narratione, 4 p. 189 ed. Vorst. ubi corrigo *mille pondo auri, quae Gallis pro obsidione Capitolii omissa debebantur*, non *promissa*. idem Valerius 7 4 3 p. 259 ed. Vorst. *ad pactionem omittendae obsidionis compulerunt*. apud Iustinum 43 extr. *Massilienses publicum et privatum aurum et argentum contulerunt ad explendum pondus Gallis, a quibus redemtam pacem (per Romanos) cognoverant*. ergo falsum est nullum supervenisse. *manubias* volunt esse Gellius 13 24 et Nonius 5 39 *pecuniam ex hostili praeda vendita redactam*, eoque differre ab ipsa *praeda*. certe Valerius Maximus sic videtur cepisse utcum-

que id vocabulum 7 6 5, de illo qui in obsidione Casilini murem captum ducentis denariis alteri vendebat, post fame mortuus: *fame consumto manubiis sordium suarum diu frui non licuit* h. e. pecunia ex mure vendito redacta. idem 8 14 2: *DBrutus Accii poetae versibus templorum aditus, quae ex manubiis consecraverat, adornavit.* vide marmor Ancyranum et Inscriptionem Marii (apud Grut. p. 436 3), ubi inter alia de manubiis Cimbricis et Teutonicis aedem Honori et Virtuti aedificasse dicitur. hinc *manubialis pecunia* apud Suetonium Aug. 30. apposite Asconius in Verr. 1 60: *manubias* quoque dici antiquis *spolia quaesita de hoste nobili per deditionem. manubiae* ad res sacras pertinent. Livius 29 8 de Pyrrho: *Proserpinae etiam intacti omni aetate thesauri, praeterquam quod a Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegii sui manubias retulit, spoliati dicebantur.* mox vocat *sacram deae pecuniam.* 10 46: *aeris gravis tulit in aerarium trecenta nonaginta millia; de reliquo aere aedem Fortis Fortunae de manubiis faciendam locavit, prope aedem eidem deae a Servio Tullio dedicatam.* 33 27: *LStertinius ex ulteriore Hispania* L *millia pondo argenti in aerarium contulit, et de manubiis duos fornices in foro boario fecit.* 36 36: *ludos eos de manubiis, si quam pecuniam ad id reservasset, vel sua ipse impensa faceret.* ergo manubiae haud illatae aerario. 43 4 de Lucretio praetore: *is eo tempore in agro suo Antiati erat, aquamque ex manubiis Antium ex flumine Loracinae ducebat.* vide reliqua. Valerius Max. 1 1 3 extern. *detracto Iovi aureo amiculo, quo eum tyrannus Gelo e manubiis Carthaginiensium ornaverat.* vide Vorstium p. 28. et sic Cicero de Nat. D. 3 34. invidiose autem deorum manubias vocat, quasi spolia diis Capitolinis detracta, aurum et argentum deorum cultui destinatum in Capitolio, quo deditionem redemerint suam Romani. facilis autem mutatio e *manubiis* in *manibus.* nam et in marmore Ancyrano *manibiae*, non *manubiae* dicuntur. vide Vossium Gramm. 1 12 p. 60 et c. 29 p. 108. ex *eorumdem* fecimus *deorum.* nam *dem* enatum est ex diversa scriptura, cum *deorum* olim legeretur et *deûm*, quod posterius ab ipso Tacito profectum. vel certe *dem* est correctio *eorum*, quasi librarius voluerit *deum* reponi oportere. fors et sit ut scripserit noster, *manubias deorum depensastis. dependere pecuniam* habes apud Senecam de Benef. 2 21: *etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam.* 3 8: *hic pecuniam pro addicto dependit.* 5 1. *beneficium paratus es pro ingratis dependere.* et est id verbum apud veteres scriptores passim obvium. unde *depensare* quomodo *dispensare.* sed *repensastis* mihi videtur commodissimum. quo verbo frequenter usus Velleius. eidem *rependere caput auro.* Seneca Suasoria 6: *consularia capita auro rependuntur.* sic alibi in codice M. A. 11 4 pro *Poppaeae sentiam*, quod est in vulgatis, legebatur *assenessentiam.* similia et alibi deprehendimus, ut in fragmento Petronii Traguriano. forte et *dem* pro *de*, ut *foede* voluerit. similes istius codicis errores congessimus A. 1 10 et 5 4.

C. 24. p. 463 2. *nec minus insignes viros*] latet nomen gentis. paullo ante AM *sed terrae gentes in nomen nostrum coalescerent*, non *gentesque.* vide supra 4 40.

C. 25. p. 466 8. *nimium assentantem*] forte *nimium assentandi*, pro *nimium in assentando.*

C. 26. p. 467 1. *ut senectam principis opperirentur*] *senecta opperiretur* M Pichenae; et puto ferri posse.

2. *flagitiis manifestis*] *flagitii* scribe. atque ita Acidalius. vide Rhenanum Ann. 13 23. sic solet Tacitus. vide ad A. 6 30. *manifestus ambitionis* A. 14 29. *cogitationis magnae, coniurationis, criminum, delicti, offensionis, pavoris, vanitatis,* et similia apud nostrum.

8. *summa*] *summam* codex A, sc. imperii. et sic Rhenanus e B libro.

C. 27. p. 468 6. *subisse*] videtur aliquid excidisse. an *templa subisse?* paullo ante lege *suscipiendorum liberorum causa.*

p. 469 2. τὸ *sed* mendosum aut superfluum.

C. 28. p. 470 1. *exsultaverit*] lege omnino *persultaverit.* ni mavis *cubiculum per principis.* sic Catullus ep. 29 *perambulare omnium cubilia.* vulgatum tuetur Gronovius ad Livium 29 6.

C. 29. p. 471 6. *Caesaris*] *CCaesaris* bene Freinshemius. sic et nos castigamus supra c. 8.

p. 472 2. *et solum id immutans*] *et* abest a libro Rhenani et A, pro quo *ut* M, bene. forte *ut solum id imputans.* persistit, inquit, Narcissus in proposito, sed dissimulans et quasi collibertis imputans tantummodo silentium suum, pollicitus fore ne resciret ex se Messallina, quid inter illos actum esset. vide H. 1 87 et Savilium ad H. 1 71: *Celsus servatae erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum ultro imputavit;* qui multa ex historiarum libris et Suetonio huc congessit. quibus adde H. 1 38: *hoc solum erit certamen, quis mihi plurimum imputet.* 2 85: *posse imputari Vespasiano, quae apud Vitellium excusanda erant.* c. 31: *contra illi initium belli nemo imputabat.* Suetonius Ner. 36: *cum quidam crimen ultro faterentur, nonnulli etiam imputarent.* Iuvenalis Sat. 5 14: *imputat hunc rex, et quamquam rarum, tamen imputat.* ubi lege *haud rarum* vel *haud carum.* *imputare* passim apud Senecam. *imputatus a servo denarius* de Ira 3 33. videatur Vorstius in Iustinum 38 5.

C. 30. p. 472 12. *quod ei cis Vectium, cis Plautium dissimulavisset*] *quod ei cis Vetticis Plautio* M. et A *quod Cicios Vectios Plautius dissimulavisset.* an *Cincios?* vide Senecam ludo de morte Claudii.

C. 31. p. 474 1. *potissimum*] *potissimum quemque* bene codex A, ut volebat Freinshemius. in eodem *discidium*, non *dissidium*, et sic semper. denique mox idem *quibus dubitantibus et incertis ceteri circumstrepunt.*

6. *eo pavore offusum*] *eo pavoris effusum* A, bene. sic *effundi in amplexus, lacrimas, questus* noster alibi. A. 1 54: *effusus in amorem Bathylli Maecenas.* alterum minus latinum, pro *eo pavore effuso.*

p. 475 1. *celebrat*] *celebrabat* A.

C. 32. p. 475 10. puto tollendum τὸ *incedunt*, vel *intendi* legendum. infra c. 37: *cum impetu venientium impulsae fores adstititque tribunus.* mox *Lucilianos in hortos*, ut et c. 37, A cum aliis.

p. 476 6. *adimerent*] *eximerent* A. sic *exemit dissimulationem nox.* *diem unum supremo examini eximere* H. 3 81. nec aliter BM.

8. *pergerent*] malim deinde *aures adiret, clementiam expeteret.*

p. 477 2. *repente*] *repentinae* malim.

4. *eripiuntur*] *egeruntur* forte. immo *excipiuntur.* *evehuntur* dixit Varro de L. L. 4 31: *sirpea in qua stercus aliudve quid evehitur.*

C. 33. p. 477 11. *vehitur*] *refertur vehiculo* A.

C. 36. p. 480 11. *paribus lasciviis*] lego *paris lasciviae.*

C. 37. p. 482 3. *pulsae fores*] lege *impulsae.* apud Nasonem Am. 1 6 51: *fallor, an impulsa est animoso ianua vento.* Seneca Nat. Quaest. 4 1: *adulationi opus esse non claudere ostium sed aperire, et quidem sic quemadmodum amicae solet, quae si impulit, grata est, gratior, si effregit.* qui locus adhuc mendosus. vide Lipsium et Gronovium ad A. 12 6.

C. 38. p. 482 16. *honesta quidem*] locus difficilis.

AD ANNALIUM LIBRUM XII.

C. 1. p. 484 3. *vitae intonanti*] sic scripti. unde *intoleranti* fecere. at A *insolenti*; quod placet, nisi *intoleranti* confirmatur a scriptis, quod nondum liquet. mox pro *digna ostentare* frustra sunt qui censent legendum *dignas*. vide nos ad A. 1 35.

C. 2. p. 485 2. *odiis usura in Britannicum*] Pichena notat *visura Germanicum* ex antiquis editionibus, et puto in M quoque sic fuisse. certe A sic codex. lege *odiis ursura Britannicum*, quomodo *premere odiis*. Val. Flaccus 7 93: *hoc omnes odiis urgete tyranni imperiisque caput*. A. 13 15: *urgentibus Agrippinae minis*. et *urgere ferro* ibidem.

9. *familiae Claudiae*] non est credibile Pallantem imprudenter ostentasse Claudio Neronem tamquam dignum imperatoria fortuna, cum in vivis esset Britannicus. deinde cur solius Claudiae familiae posteros hoc matrimonio coniungi dicit, cum Agrippina aeque ac Claudius Iuliam quoque familiam contingeret? praeterea occulte ostendit Octaviam quoque Domitio posse desponderi; quod et factum postea, uti liquet ex subsequentibus. apparet nimirum librarii properantis error, qui post τὸ *familiae*, deceptus cognatione literarum, *Iuliae* omiserit. id ipsum et subodoratum Freinshemium serus adverti. post A codex *expertae foecunditatis*, non *experta*, et paullo ante *dignam prorsus*, probe utrumque. sic concinna totum locum: *at Pallas id maxime in Agrippina laudare, quod Germanici nepotem secum traheret, dignam prorsus* (nempe Aprippinam) *imperatoria fortuna, stirpe nobilem et familiae Iuliae Claudiaeque quae posteros coniungeret: ne femina expertae fecunditatis, integra iuventa, claritudinem Caesarum aliam* (vel *alienam*) *in domum inferret*. *inferre*, ut A. 3 30: *Volusio vetus familia, neque tamen praeturam egressa; ipse consulatum intulit*. H. 2 48: *se primum in familiam novam imperium intulisse*. familiam Iuliam Claudiamque pari modo coniungit A. 4 9, 5 1, 6 8 et 51, 15 23. *Claudiae et Iuliae gentis* Valer. Max. 5 5 3. A. 14 22: *Rubellius Plautus, cui nobilitas per matrem ex Iulia familia*. nam A. 3 5 legendum, ut iam alii monuerunt, *circumfusae lecto Claudiorum Liviorumque imagines*.

C. 3. p. 486 4. *pellicit*] forte *eo pellicit*.

9. *insigni triumphalium*] scribe *insignium triumphalium* sc. magnificentia. vel *insignium triumphi*, ut A. 12 38: *censentur Ostorio triumphi insignia*.

12. *indita*] *induta* verum est. sic Caligula eum de die habitum, quem Tiberius sumsisset, induebat. vide Indicem. Ovidius Amor. 3 14 27: *indue cum tunica metuentem crimina vultum*. *induere oris habitum* noster 6 20, *societatem induere* 12 13, *hostilia induere* c. 40.

C. 4. p. 486 16. *et procax*] lege *sed*.

18. *fratrum*] *fraternumque* codex A. *fratrum* tamen cum aliis scriptis Gronovius tuetur.

p. 487 1. *accipiendis suspicionibus*] lege *arripiendis*, ut 15 54: *tunc primum arreptis suspicionibus*.

C. 5. p. 488 1. *quin et incestum*] diximus de hoc loco nonnihil ad A. 2 2.

5. *ubi ille unum se civium*] vide nos ad Velleium 2 31. malo tamen amplecti scripturam codicis A: *unum se, et civium consensui imparem*. forte *et tot civium*.

C. 6. p. 489 13. *immo*] forte *modo*, vel *in domo*, ut H. 1 15.

p. 490 3. *tempore addito*] nil muta. hoc est temporis auctu. sic *addita aetate* Plinius 11 48 (108).

C. 7. p. 491 5. *illudenti*] lege *illudente.*

C. 9. p. 493 1. *despondeturque*] *desponderet.*

C. 10. p. 493 10. *plebeique* codex A, more antiquo.

12. *bellis infaustus*] *belli* codex A, uti Lipsium Modius iam monuerat.

C. 11. p. 494 2. *urbis*] lege *urbi.*

C. 12 p. 494 7. *ceteros praeminebat*] *ceteris praeerat* codex A. sic et Lipsianus et alii. nil tamen mutandum, vel si quid mutetur, scribe *ceteros praeire.* vide nos ad A. 3 66.

p. 495 2. *summam fortunam*] *fortunae* liber A. an *summa fortunae?* etsi et scripta lectio proba.

7. *occipiebat*] *occupabat* liber A, quomodo Muretus volebat. sic Germ. 22. H. 2 17.

C. 13. ib. *campis propinquabant*] *campos* A, quomodo et apud Maronem libri nonnulli. Livius 30 25: *terras appropinquare* mss. vide Gronovium.

12. *sedes Assyriae*] codex *Assyriae* addit *et Arbela castellum illustre fama*, non *insigne*, quomodo Lipsius coniecerat.

p. 496 6. *equi ubi pharetras*] lege *qui.* deinde *rursum deus*, non *rursus*, liber A. sed *rursus* non est tentandum. vide 13 14.

8. *nocturno visu demonstrat*] non demonstrat nocturno visu, sed per deiectas feras. puto, *deus qua silvas pererraverit nocturno cursu* (vel *incursu*) *demonstrat.*

C. 14. p. 497 2. *unum erat reliquum*] bene A. non agnoscit τὸ *erat.* aberat et a B. et paullo ante *Acbarus Arabum rex.*

5. *obversis*] *ebusis* A. latet gentile nomen. forte *Odrusis.*

C. 15. p. 497 18. *iuventa rudem*] *iuventae* malim. dictum alibi. sic *fessa senum ac rudis pueritiae aetas* ex ms 15 38. 4 8: *rudis aetas nepotum. rudis certaminum* Orat. c. 5. *rudis bonarum artium Agrippa Postumus* A. 1 3. *facinorum non rudis* 12 51. *rudes animi* 3 26. mox *Iulio Aquilio* codex A.

p. 498 1. *genti praecellebat*] forte *gentem.* vide nos A. 3 66.

C. 16. p. 498 7. *nostris in armis*] armati Romano more, ut Romanis sic mentirentur.

9. *relicto*] scribo *e re relicto.* vide nos A. 11 18. sed et mox c. 17 forte scribendum, *custodia cingere arduum visum e re, ut belli potius iure caderent.*

C. 17. p. 499 11. *centurionum*] *consiliariorum* A et alii. forte *commanipulariorum.* ut H. 4 46. et infra c. 38: *praefectus tamen et promtissimus quisque e manipulis cecidere.*

C. 18. p. 499 16. τὸ *nullis* abest a libris veteribus. A *propriis odiis non infensum.* laudavit iam Lipsius.

C. 19. p. 500 1. *degenere*] *degeneri* A. deinde idem *quod suam dextram exemplum petendae veniae delegerit.*

C. 20. p. 500 11. *atque*] forte *ad quae.* et deinde *dubitavit tamen acciperet.*

14. *adigebat*] *adiacebat* A. an *adacuebat?* deinde idem codex *solum frugum egenum, taedium.*

p. 501 3. *cui*] *quin* codex M. lego *quia.*

C. 21. p. 501 13. *dimitte*] quos dimitteret? puto *i, mitte.* mitte aliquem.

C. 24. p. 504 8. *Larium*] *Larum* A.

C. 25. p. 505 11. *adnotabant*] adoptavit Tiberius Germanicum sed fratris filium, eiusdem proinde gentis, non externae.

C. 26. p. 506 8. *sive verum*] lego *sive e vero.*

C. 27. p. 506 12. *cui nomen*] A sic transponit, *cui nomen ex vocabulo ipsius inditum.*

C. 30. p. 509 15. *adipiscerentur dominationes*] lege *apiscerentur dominationis*, ut 6 45 *dum dominationis apisceretur*, ubi vide Pichenam. tum mox A *egregia adversus nos fide, incertum suone an servitii ingenio*, non male. sed τὸ *incertum* tolli potest. sic infra c. 67: *nec vim medicaminis statim intellectam socordiane Claudii an vinolentia.*

C. 31. p. 510 5. *cinctosque castris*] aestuant hic homines eruditi. et A *iunctisque castris;* quomodo ipsum Agricolam legere vult Lipsius. M *cunctaque iunctis castris* i. e. continuatis castris. sed verum est *iunctoque castris.* sic *ponte iungere fluvium* et *ripas.* ni mavis *cunctaque castris Annonam inter et Sabrinam fluvios cohibere parat.*

C. 32. p. 512 2. *legum*] *legionum* Boxhornius, male. sic Statius in Silvis 1 1 28, ut lego: *et minor in leges iret socer et Cato nostras* h. e. sub leges.

C. 33. p. 512 6. *locorum*] *locorumque* bene A, ut Boxhornius coniecerat.

7. *pacem nostram*] *pacem an iram* quidam codices. forte *pacem irritam* vel *infidam.* sed vide Gronovium.

p. 513 2. *maiorum*] *maiore* A, et forsan recte, ut desinant torquere se hoc in loco interpretes.

C. 35. p. 513 17. *ardorem — incendebant*] *incendere ardorem* durius insolentiusque dictum videtur. malim igitur *intendebant.* deinde rectius A *dum missilibus certatur.*

p. 514 2. *pleraeque caedes oriebantur*] *peraeque caedis oriebatur* scribendum.

C. 36. p. 514 14. *insulas*] *insulam* puto h. e. ipsam Britanniam.

C. 37. p. 515 11. *tribunali*] *tribunal* malim ex more Taciti.

18. *nam*] *non* A. et deinde *oblivio sequetur*, ut volebat Lipsius.

C. 38. p. 517 4. *vicis*] *e vicis* lego cum Faerno. M *nunciis* pro *vicis.* deinde *copiae, tum copiarum occidione* A. lege *quantum copiarum.* A. 6 2 M *tam* pro *tamquam* et *quam* pro *quamquam.* H. 4 33: *fortissimus quisque e Batavis, quantum peditum erat, funduntur.* c. 59: *Tutor valida manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum apud superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit.* Agr. 15: *quantum enim traxisse militum, si sese Britanni numerent.* 15 37: *quantum iuxta nemoris et circumiecta tecta consonare cantu.* sic et *quod sociorum* A. 2 52, *quod auxiliariorum* A. 4 37, *militum* H. 2 44, *sociorum, roboris, alarum cohortiumque, frugum, armentorum, biremium, nationum, peditum.* atque ita porro. infra c. 56 *occidioni exemti sunt.*

C. 40. p. 518 14. *auctaque et*] forte *aucta aeque* etc. *fama, atque illo.*

20. *Iugantum*] *Brigantum* A, quod ipsi Agricolae Lipsius adscribit.

p. 519 7. *praevisum*] *provisum* A.

10. *honorum*] an *bonorum?*

C. 41. p. 521 5. *plebi*] *plebeis* A. lege *plebei*, ut et supra.

7. *triumphalium veste*] lege *triumphali in veste.* et sic Acidalius. vide Boxhornium. vel *cum veste. cum pullo conspectus est* Floro 4 2. Gronov. ad Livium 2 9. mox delet A τὸ *sunt.*

p. 522 6. *infensa*] *impensa* A ac deinde *erupturam. impensa* etiam Lipsio e libris se probabat. *impensa cura* H. 1 31. *impensius* A. 1 34, 3 16 et 44.

C. 43. p. 524 16. *infestos*] *infensos* A. et deinde *commeatu portabantur.*

p. 525 4. tollo *τὸ est.*

C. 44. p. 525 16. *annis suis metuens*] *submetuens* A.

C. 45. p. 526 3. *promta*] *promota* malim.

7. *tradidit*] *tradit* A, et *irruptione.* tum *scelere et pecunia verterentur.* ut alibi.

C. 46. p. 527 8. *in tempore*] *eo in tempore.* simile prorsus supra ex M notat Pichena. et sic 15 7 etc, ubi male mutat Grotius.

et satis] an *ei?*

10. *ne dubitaret armis*] *ne dubiam rem armis q. in con. mallet* A. in codice Ursini *ne dubitaret armatus.* lego *ne dubiam rem arma aequa ac incruenta conditione mallet.* vel *dubiam rem in armis.*

p. 528 2. *accelerare*] *acceleraret.*

3. *seque praesidio abituros*] *praesidium tradituros* codex Pichenae. M *seque praesidium ammis.* recte *omissuros* Freinshemius.

C. 47. p. 528 9. *sacrificium imperatum*] lege *provisum illic sacrificio iam parato* vel *sacrificium iam paratum.* ut *provisum venenum* 15 64, nisi et illic *veneno* legimus. vide aliorum coniecturas. certe hic malo *provisum sacrificio* ob gratiorem sonum. A. 4 25: *ab Romanis cuncta proelio provisa.* *id rei prospectum esse* Flor. 3 6 ex vestigiis optimi libri Nazar.

p. 529 1. *in artus extremos se affuderit*] *suffuderit* A. an *artus extremos suffuderit?*

4. *decidisse*] *cecidisse* malo, scil. se. tum *qui ei vincula admovebat*, non *ea.* nam de iis nihil dictum. sed verius est *clam vincula admovebat.* immo lege *qui vim clam* (vel *clanculum*) *admovebat.* sic et Celsus 7 26.

6. *quod dedecorum barbaris trahebatur*] forte *quo dedecore coram barbaris trahebatur.* A. 13 5: *ita specie pietatis obviam itum dedecori.* 6 51: *in scelera simul et dedecora prorupit.* *coram barbaris*, in conspectum barbarorum. *coram* aliquando pro palam. 4 75: *Tiberius Agrippinam cum coram CnDomitio tradidisset.* 6 8: *spectamus porro, quae coram habentur, abditos principis sensus exquirere illicitum.* 4 8: *vos disque et patria coram obtestor.* 3 14: *absurdum videbatur ipso Germanico coram id ausum.* 13 38: *de his quae in commune consulerentur, totis exercitibus coram dissertaturos.* 15 24: *legionibus coram.* 13 32: *isque prisco instituto, propinquis coram, de capite famaque coniugis cognovit.* 15 61: *Poppaea et Tigellino coram.* 11 2: *Messalina coram.* 13 21: *Seneca coram.* ex quibus locis cum liqueat *coram* a Tacito semper postponi substantivo, etiam hic legendum videtur *quo dedecore barbaris coram trahebatur.* Cicero tamen in Pisonem *coram genero meo.* immo et ipse Tacitus A. 14 59: *talem eum centurio trucidavit coram spadone.* *dedecorum* non recordor latine dici.

C. 48. p. 530 16. *omne scelus externum*] lego *plures tuta disserunt in commune. scelus exter.* vide Indicem. *in communi ponere* 13 27. *in commune nihil derogarent* ibidem.

C. 49. p. 531 9. *ignavi*] *ignavia* lege; et sic alii.

10. *cum privatus olim conversatione scurrarum iners otium oblectaret*] sic castigavit Lipsius egregie, non tamen assecutus scopum in omnibus. A *quin privatus olim comessationum curas et iners otium obiectaret.* Lipsii codices: *cum privatis olim conversationes* (V *cursationes*) *curaret iners otium obiectaret.* M *cum privatis olim.* scribe *cui in privatis olim comessationes scurra et iners otium oblectarat.* *in privatis*, in re privata constitutus, privatis annumeratus. non dissimili modo apud Livium *in privato, in publico animadvertebant.* de *comessationibus* Claudii vide locum Suetonii a Lipsio iam productum. occurrit id vocabulum apud nostrum non semel. Suetonius Tito 7:

ad mediam noctem comissationes cum profusissimo quoque extendebat. *scurrae* parasiti. *copreas* vocat Suetonius Claud. 8, ut recte mss. *a copreis per ludum excitabatur Claudius.* Glossae mss: *scurra, parasitus, buccellarius. scurra, qui copriatur. scurra, qui incopriat.* horum usus in conviviis hilarioribus. vide Plinium ep. 9 17. hinc et *scurra palati* apud Iuvenalem 2 87. de Vitellio noster H. 2 87: *aggregabantur e plebe scurrae, histriones, aurigae, quibus ille amicitiarum dehonestamentis mire gaudebat.* de Gallieno Trebellius Pollio c. 17: *mensam secundam scurrarum et mimorum semper habuit.*

C. 51. p. 532 24. *quati*] *quatitur* lege, ut cum sequentibus haec cohaereant.

p. 533 2. *timore aeger*] *terrore aeger* A. forte *terrere aegram*, vel *timere aeger*. certe locus, ut circumfertur, non est sanus.

3. *distringit*] *destringit*. mox A *ripam ad Araxis trahit.* sic alibi noster.

5. *Hiberos*] *ad Hiberos* A. lego, *ad Hiberos patrium in regnum pervadit.*

7. *illuvie*] *eluvie*, non *illuvie* Gronovius ad Livium 1 4; quem vide.

C. 52. p. 534 2. *exstinctus esset*] *exstinctio*, sine *esset*, puto. A *exstinctum esse.*

C. 53 p. 534 8. *statuiturque ut ignaro*] F Lipsii et B et A *in servitute: sin consensisset, pro liberta haberetur*, truncatis intermediis. etiam bene. M *in servitute sui consensisset, pro libertis haberentur.* lege, *ut ignaro domino* (sc. eius servi, quocum rem habuerant) *ad id prolapsae in servitute, sin consensisset* (sc. dominus), *pro libertis haberentur.*

p. 536 9. *fixum est aere publico*] *fixum publice* A.

C. 54. p. 537 4. *iam pridem*] *tum primum* A, non male. vide Lipsium.

5. *sibi impune ratus*] parum latine. puto *sibi itura ratus*, vel *abitura*. idque rectius. Terent. Eun. 2 13: *credin te impune abiturum.*

7. *caede Caii*] *caede eius* A, ut et alii. forte, *postquam cognita Caii caedes, et vi haud temperatum esset: nam manebat metus.* vel *postquam cognita Caii caede.*

iussis haud obtemperatum est. sed manebat] paucis tangit seditionis causas, quas in rebus a Caio gestis uberius erat persecutus. infra H. 5 9: *iussi a Caio Caesare effigiem eius in templo locare, arma potius sumsere*, quae confirmant τὸ *iussis.* sed cum satis liqueat librum hunc esse mutilum, ut et priorem, multa deesse videntur de hoc Iudaeorum motu. sed sentit aliter Gronovius.

p. 539 5. *interiecissent*] *intercessissent* A. forte *interseruissent.*

C 56. p. 540 10. *Claudius*] scribe c. *Claudius* h. e. *centum Claudius.* vide nos ad Petronii fragm. Tragur.

12. *ne vaga*] puto *ne qua vagis*, vel *ne vacua. vagis* i. e. fugientibus. A. 13 39: *hortatur ut hostem vagum, neque paci aut proelio paratum, sed perfidiam et ignaviam fuga confitentem exuerent sedibus.* 15 10: *disperso milite, qui vagum hostem promtius sustentavisset.* deinde *sat tamen spatii amplexus.* nam Acidalii *sat spatium*, non facit ad gustum.

p. 541 6. *praesedere*] *praesidere* A.

C. 57. p. 541 9. *et incuria*] *et* abest ab A et a B.

10. *lacus ima et media*] manifeste corruptum. lego *lacunae media.* tollo etiam τὸ *fuit.*

11. *gladiatorum*] malo *gladiatorium.*

15. *aut fragore et sonitu exterritis*] locus perplexus. puto, *gravi*

fragore et sonitu exterritos. refer ad *cunctos.* truncata vocabula in veteri codice passim occurrere, supra iam monuimus. vide 1 20 et 5 4.

C. 58. p. 542 7. *nitesceret*] malim *enitesceret*, ut monui 11 7. male Lipsius *notesceret.*

9. *vetera*] *verum* A. et sic Muretus.

10. *impetrat*] *perpetrat* M et Lipsius. quod notandum. certe Plautus quoque sic videtur usus hoc verbo Casina: *nam cur non ego id perpetrem, quod occepi, ut nubat mihi*. noster infra 14 11: *quanto suo labore perpetratum ne irrumperet curiam.* deinde *publicum munus* pro *publico onere* ponit. hinc *immunis.* H. 3 5: *remissum id munus.*

C. 59. p. 544 2. *legatus is Tauri*] *legato Tauri* non minus concinne A. deinde puto *postquam reverterant*, non *revenerant.* sic passim scriptores castigatae latinitatis.

5. *indigna sorte*] *indignas sortes* A. *indignasque sordes*, ni fallor. quod ad reatum refer. *suscipere sordes* A. 4 52. 6 8: *quibus infensus esset, metu ac sordibus conflictabantur.*

C. 60. p. 544 11. *prolapsus*] *prolapsa* forte, *vox* nimirum, quod praecessit.

14. *proinde*] *perinde*, et sic Pichena.

p. 545 4. *in possessione locaretur*] an *in possessionem revocaretur?* tum lege *bellarint*: nam A *bellarent.* idem mox *et quae vicerant.* sic et M. puto *quae evicerant.* sic solet noster.

C. 61. p. 546 8. *sacram et tantum dei ministram*] *et tanti dei*, et mox *dubium haberetur* A. forte *sacram ei tanto deo ministram*, vel *eius dei.* nam *sacer* regit subinde etiam secundum casum; de quo nos ad Prudentium. *tantum*, ut 14 64: *cum iam viduam se et tantum sororem testaretur.*

12. *quod uni*] omnino scribendum *quod doni.*

C. 62. p. 547 5. *simul vehendo*] *subvehendo* lege. 13 51: *temperata apud transmarinas provincias frumenti subvectio.* sic et c. 53: *copiae per mare subvectae.* 15 4: *provisi ante commeatus, quorum subvectu pauci avidius progressi sunt.* sic et Livius.

C. 63. p. 547 7: *in extrema Europa*] *in extremo Europae* A.

11. *utilitate*] forte *ubertate.* sic mox *fertili solo.*

C. 64. p. 550 1. *accipitrum*] forte *accipitrini.* paullo ante *examen apum*, non *apium* A. et *tribuno, praetore ac consule.*

p. 551 5. *devinciebat*] *demulcebat* A.

6. *quae filio dare imperium*] forte, *quae cum filio dare imperium*, vel *daret* et *nequiret.* sed vide hic Gronovium et interpretes 13 56. quibus tamen non accedo. nam de locis per illos productis, eos sanos esse nondum liquet.

C. 65. p. 552 1. *nullum principi meritum*] *nullum e principe metum* Muretus et Acidalius. sed cur ergo dixit supra *certam sibi perniciem, si Britannicus rerum potiretur?* locus corruptus. scribo *nullum principatui inferri meritum.* deinde M *ad novercae.* h. e. *at.*

2. *maiore flagitio*] A *flagitio maiore tacere.* lege *maiore flagitio id taceri.*

C. 66. p. 552 12. *propera*] *praepropera* A. est exquisitum aliquid. rectius *praepropere* idem codex infra 13 8.

C. 67. p. 553 7. τὸ *delectabili* non placet. lego *delecto ad id habili. habilis iuventa* A. 4 53. *legiones parum habiles proelio* 15 26. *capessendae reipublicae habilis* A. 12 41. sic in loco Hieronymi ad A. 6 11 de Messalla Corvino apud Lipsium lege *inhabilem potestate esse se.* Cicero de Or. 1 54: *si mihi calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles et apti ad pedem.* apud Curtium 4 9: *opportuna explicandis copiis regio erat, equitabilis et vasta pla-*

nities. lege *equiti habilis. equitabilis* legit Loccenius, et interpretatur *ἱππάσιμος*, sed non persuadet. *habilis frumentis terra* Columella 2 2. *habilis pandendis retibus locus* Plinius 9 8. Curtius 8 14 4: *inequitabiles campi*, ubi forte *equiti inhabiles* legendum. de fungis et boletis vide Plinium N. H. 22 23 (47): *fungorum lentior natura et numerosa genera, sed origo non nisi ex pituita arborum. tutissimi qui rubent callo, minus diluto rubore quam boleti. mox candidi velut apice flammis insignibus pediculis. tertium genus suilli, venenis accommodatissimum.* quia esu fungorum multi periere, *ancipitem cibum* vocat Plinius, et Iuvenalis 5 146: *vilibus ancipites fungi ponentur amicis.* Seneca Ep. 95: *quid tu illos boletos, voluptatum venenum nihil occulti operis iudicas facere, etiam si praesentanei non fuerant.* lege *obfuerant.* sic et de morte Agrippinae tale quid circumspicit Nero, quod fortuitum videri posset. infra A. 14 3.

8. *socordiane Claudii an vinolentia*] A liber *secordia mentis a Claudio bili an vinolentia.* M *socordiane an Claudii vi an vinolentia.* lege *socordiane Claudii, an vi vinolentiae.* vide ad 4 48, ubi habes *vim epularum.*

C. 68. p. 553 18. *dum res firmando*] *dum quae res forent firmando* A. lege *dum quae e re forent.* vide nos supra 4 2 et 11 1.

p. 554 1. *iam*] forte *tum.* et *dolore evicta.* sic *evictus* bis supra c. 25. *precibus uxoris evictus* 4 57. *evicta blandimentis vitae* 15 64. *ad miserationem evicta* 11 37.

AD ANNALIUM LIBRUM XIII.

C. 1. p. 556 2. *exitum*] *exitium* A, ut alii legunt. et mox idem *adigitur ad mortem.*

C. 2. p. 558 2. *et pari*] *et parum* M et A. unde optime Boxhornius *et rarum.* vide nos ad A. 4 52.

3. *honesta*] *modesta* malim. sed nil mutem. *honesta*, nullis malis artibus instructa.

14. *flaminium Claudiale*] *flamini Claudiali* A. an *flaminicae ut Claudiali?*

C. 3. p. 559 3. *intentus ipse et ceteri*] *et ceteris* A. an *intentis ipso et ceteris?* latet aliquid. an *intentius?* A. 1 52: *paucioribus Drusum laudavit, sed intentior et fida oratione. intentius se excusare* 3 35. *dicere intento ore* Dial. de Orat. 11.

10. *otiosum est*] cur *otiosum* senioribus magis quam iuvenibus? nec *otiosum* satis latine dicitur hoc sensu. lego *quibus ambitiosum est.* A. 14 22: *nova et ancipitia praecolere avida et plerumque fallax ambitio est.*

13. *quae*] *et quae* bene A. mox malo *Caio Caesari* quam *C. Caesaris.*

p. 560 2. *in alia*] *ad puerilia* A. an *vernilia? foedum studium* vocat 14 14.

C. 6. p. 562 11. *septendecim*] *septem et decem* A. deinde (13) idem *multi proelia*, non *num.* lege *simul si proelia.*

p. 563 4. *deligeret*] *delegerit* A.

C. 8. p. 564 11. *remaneret*] rectius A *remanerent.* deinde *cohortibus aliis quae Cappadociae hiemabant*, eleganter. mox *validissima est, consuleret, itinere praepropere* idem, quod videtur e diversa ortum scriptura, cum alii codices *famae inserviret*, alii *consuleret* haberent

C. 9. p. 565 11. *esset*] *essent* A. deinde (p. 566 2) *mutarat*.

7. *forte prior ea de causa adito rege*] locus mendosus. *fortuito* forte, ut saepe alias.

13. *hostium*] lege *hostes*. praefert ad emendationem Boxhornius.

C. 10. p. 566 8. *argento vel auro*] *auro*, *argento vel auro* A. forte *aere*, *argento vel auro*.

C. 11. p. 567 5. *iactandi ingenii*] *causa iactitandi* rectius A. paullo ante *ordine emotum* malo quam *remotum*. Livius 6 38: *lictores*, *qui plebem de medio emoverent*, *misit*. sic idem et alibi. et Virgilius 6 524 etc.

C. 12. p. 567 8. *Acte*] lege *Actae*. dictum alibi, 4 72.

severioribus] *senioribus* A, ut M et alii. recte 14 54: *possumus seniores amici quietem spondere*.

p. 568 2. *nobili quidem*] lege *nubilique eidem et*. de nobilitate nugae. possis etiam *nubili pridem*.

C. 13. p. 568 10. *Senecaeque*] *seque nec ei permitteret* A. lege *seque Senecae*, quomodo iam et Lipsius et alii subodorati. nam M *saepe nece*. Senecae se totum ex illo permittebat Nero, non adhibita matre in partem consilii.

C. 14. p. 569 19. *demovet Pallantem cura*] A *demoliri Pallantem a cura rerum*. non male. *amoliri Octavium* 14 59. H. 1 13.

p. 570 2. *eiuraret*] lege *eiurarent*. et refer ad multitudinem, quae abeuntem comitabatur, quasi mox renuntiaturam eius amicitiae. *eiurare Pallantem*, ut *eiurare imperium*, *magistratum*, *provinciam*. adeo fortunam plerique sequuntur, pauci nos. exemplum et infra habemus c. 19, de Agrippina. Seneca Ep. 9: *florentes amicorum turba circumsedet; circa eversos ingens solitudo est*. ubi plura ad rem. Ep. 70, de Libone Druso reo: *cum aeger a senatu in lectica relatus esset non sane frequentibus exsequiis* (*omnes enim necessarii deseruerant impie non reum sed funus*) *habere coepit consilium de consciscenda morte*.

p. 571 1. *trunca*] *tunicata* A, pro *truncata*.

C. 15. p. 571 7. *ut quidem*] forte *futili*. *futilis* Servio, *qui commissa non reticet*. similia peccata vide 5 4. *et quidem* A.

9. *ludicra regnum lusum*] M *R. regnum*, A *Romae regnum ludo sortientium*. lege *de more regnum lusu sortientium*.

p. 572 4. *constanter*] malim *incunctanter*. deinde (7) A rectius *exemerant*. vulgo *exemerat*. A. 4 22: *non cunctanter pergit Tiberius in domum*. H. 2 52: *ne cunctanter excepisse victoriam crederentur*. c. 86: *haud cunctanter Vespasiano accessere*.

9. *occulta*] lege *occultam*, nempe necem.

C. 16. p. 574 6. *spiritus eius raperentur*] aut dele *eius*, nam praecessit, aut lege *praeclusi* vel *elusi*. 15 64: *hausit frustra, clauso corpore adversus vim veneni*. Livius 22: *inventi sunt quidam mersis in effossam terram capitibus, quos interclusisse sibi spiritum apparebat*.

8. *resistunt*] an *restant*? sed tantundem est.

10. *primum*] *prima* A, ut volebat Acidalius.

C. 17. p. 575 9. *cui plerique etiam hominum ignoscebant*] non capio. sed vide Gronovium. malo *plerique tamen*.

C. 18. p. 577 5. *defuerunt*] *defuere* A.

6. *villas*, *id temporis quasi praedam divisissent*] sic A, non *villasque et praedas*.

15. *coniugi imperatoris olim*] sic Lipsius, aliter scripti. *imperatoris solitum et* A. forte *imperatoris solitae*, tum *et ut matri*. *solita regibus* H. 5 8. *solita inertia* Germ. 45. *solita alimenta* 4 60. sic *sueta bello*, *servitio*, *armis*, *regibus*, et similia noster. *alendis liberis sueti* A 14 27.

C. 19. p. 578 10. *percara*] *praecara* A.

p. 579 5. *deferens*] *differens* M. lege *disserens*, infra c. 21 in ine. sic passim noster. mox scribo *pari ac Neronem gradu. ac Nero* ix latinum est. vide Gronovium. c. 55: *quasque vacuas, eas publiças esse.*

4. *ex clientibus suis*] *clientulos* A. lege *clientelis. clientelae* saepe ro *clientibus*. sic *servitia, matrimonia. obsidia* pro *obsidibus* infra.

9. *coniugioque eius etiam imperio*] omnino legendum *coniugio* retam *et suetam imperio.* vide Indicem in *suescere*. infra c. 42: *stuliis inertibus et iuvenum imperitiae suetum.* vel *assuetam*. Iustinus 31 : *negantes cum aequo animo sub legibus vivere, assuetum imperio;* ibi vide Berneggerum. M *etiam perio;* unde perperam etiam Pichena *etiam pacto*. A *etiam imperium et rempubl.*

C. 21. p. 584 2. *iudicaturus*] puto *vindicaturus*, sc. *sibi.* et deinde *deerunt.* at A *invasurus*. sed *iudicaturus* bene se habet, de me scilicet. *deerunt* omnino lege.

C. 22. p. 584 11. *et variis*] *sed.* deinde (12) distingue *at, Silana in exilium acta, Calvisius quoque* etc *relegantur.*

C. 25. p. 586 10. *acciperet*] *exciperet* rectius A. sic *vulnera adverso pectore excipere.* Cicero Verr. 5 3: *tunicamque eius a pectore abscidit ut cicatrices populus Romanus iudicesque aspicerent adverso corpore acceptas.* diximus ad Vell. 2 116. deinde idem codex *et ore perferret;* et mox *feminasque illustres,* quomodo et alii. denique *adagnitum oraverat*, non *agnitum*, quomodo et B liber.

p. 588 2. *metuentior*] an *metu cautior? metu intentior* Boxhornius. vide nos ad A. 1 20. *metu occultior* 14 22.

plerosque gladiatorum] itane? *tot gladiatores?* forte *peritissimosque gladiatorum*, artis gladiatoriae peritissimos, quo certior esset. H. 2 8: *mancipiorum valentissimum quemque armavit.* an *promtissimum?* A. 14 7: *iret propere duceretque promtissimos ad iussa.* H. 2 35: *plures transgressos per promtissimos gladiatorum aggreditur.*

4. *inferrent*] A *inserebant*. quod verum opinor. *inserere se dubitantibus* 5 4, *fortunae* H. 2 61. Lucanus 9 1071: *secreta quod arma movit et inseruit nostro sua tela labori. inserere nomen famae* de Orat. 10. *inserere querelas* H. 1 23. *inserit se terris mare* Vita Agric. 10.

9. *theatro rursum assideret*] *theatra* scribe; de quo nos ad Valer. Flac. 5 536. nam plura in urbe theatra. *theatris corrupti, emolliti milites* H. 2 21, 3 2.

C. 26. p. 589 2. *consensum senatus illi, an auctor*] sic A, quomodo Lipsius castigandum censebat. M *ille an auctor. illi* sc. senatui. tum puto *ut nequaquam aequo cum iure.* mox A *intenderent impudentes vel poenarum.*

C. 28 p. 593 15. *cum quibus*] *quibuscum* A. mox idem *contentiones proprias exercere,* non *exercuit.*

C. 30. p. 594 25. *antevertit*] *anteiit* bene BM.

C. Aminius] *L. Annaeus* A.

p. 595 2. *misso*] lege *emisso*. sic apud Lucanum 7 625: *quis cruor emissus perruperit aëra venis, inque hostis cadat arma sui.* item Seneca Ep. 70.

5. *praecipuaeque*] puto *quaesitaeque opes bonis artibus, inoffensa tot imperatorum avaritia malitia fuere.* A *militia.*

C. 31 p. 595 12. *repertum sit*] cave mutes. vide nos 1 10. deinde A *res illustres scribendas annalibus.*

C. 32. p. 597 7. *qui ovasset de Britannis nupta*] sic A.

C. 33. p 598 5. *senecta*] an *senatus consultum?*

11. *Lycii res repetebant*] *Ligures repetebant* A, recte, ut opinor. sic repetundarum crimen.

C. 34. p. 599 3. *sumitur*] praestat *resumitur*.

C. 35. p. 599 12. *Romanorum*] lege *Romano more*. aliter Freinshemius.

15. *nova et mira*] *quasi et nova et mira* A. forte *ut nova ita mira*.

p. 600 1. *levi*] *avi* A. *vili* lege. sic Ovidius Her. Ep. 15 75: *veste tegor vili, nullum est in crinibus aurum. vilis vestis* etiam est apud Lucanum *levis cultus*. contra Ovidius Am. 2 10 5: *operosae cultibus ambae. levis cultus, levis armatura* Lucan. 7 508.

6. *reliquerat*] *reliquerant* et *luebant* A.

C. 36. p. 601 4. *inque ea contumelia*] *quin ea in contumelia* praestiterit puto.

C. 37. p. 601 9. *huc quoque et illic*] a Cornelii manu esse opinor *hucque et illuc*.

14. *petere*] *peteret*. tum *proditore sui*. τὸ *sui* abest ab AM et aliis scriptis. puto *proditionis reo*.

p. 602 2. *vertebantur*] *vertebant* puto. atque ita A et Muretus. sic infra c. 46.

C. 38. p. 602 20. *ideo arma non numerum finiri*] A *tum, et hinc maiorem inferri*, bene.

p. 603 14. *abscedere militem*] scribe *abscedere milites sua quemque in castra iubet*. sic H. 4 62: *paventes quisque. vincti quisque* A. 1 44, 15 35. *obiectantes* H. 2 44.

13. *astitit*] A *abstitit*. sic Virgilius passim. vide Rhenanum ad c. 56.

C. 39. p. 604 4. *paratum*] *sat paratum* malo. mox A *sed perfidia et ignavia fuga confidentem*, non male.

18. *veniebant*] *venere* A. et mox *itinere deductae legiones*.

C. 40. p. 605 7. *dato die*] forte *enato* vel *elato*. vide ad Claudianum.

p. 606 5. *audentius*] *ardentius* A, bene. mox *obsidioque circumdaret*, quod probo. *obsidium* pro obsidione usitatum nostro.

C. 41. p. 606 12. *praemissaque levis armatura*] *praemissa levi armatura*, ni fallor. nam A *levi*.

21. *velut numine*] puto *laevo velut numine*. nam mox *quasi infensantibus deis*.

nam cuncta extra tecta hactenus sole illustriora] sic A. tum *quod repente moenibus cingebatur, ita atra nube. et disiectum est*.

C. 42. p. 608 10. *diu*] immo *dudum*. in M *dū* pro *dum*.

C. 43. p. 609 12. *electum*] *delectum* M, bene.

C. 44. p. 610 9. *adversam*] lege *aversam*. sic A. Virgilius 12 647: *quoniam superis aversa voluntas*.

16. *cubiculi*] *cubilis* A.

19. *et questu incensus*] *et quaesiti census* A. lege *eo questu incensus*, vel *quo*.

C. 45. p. 611 7. *fecit*] lege ex A *fuit*. deinde codex idem *T. Ellio*.

C. 46. p. 612 7. *sibi concessam*] *ubi concessam* AB. lege *uni sibi concessam*. sic supra alicubi simile mendum sublatum ab Acidalio. et sic ille A. 14 52: *eloquentiae laudem uni sibi adsciscere*.

p. 613 2. *accepto*] lege *arrepto*.

3. *imparem cupidine se*] tolle τὸ *se*. in A *in partem cupidinis*. mox bene idem *matrimonium omittere*.

8. *ibi se summa fortuna dignam videri, at Neronis pellicem ancillam*] idem codex. lege *digna intueri*.

12. *ageret*] *angeret* omnino scribendum. aestuavit in hoc loco vir summus Hugo Grotius. *bellica Germanici gloria Tiberius angebatur* A. 1 52.

15. *temperantior*] *temperator* A.

C. 47. p. 614 5. *a Tiberio avo usque*] sic idem codex. *Tiberio busque* bene Lipsius.

6. *Milvius*] *Mulvius* idem codex, recte.

in eo tempore] lege *eo in tempore*, ut saepe alibi.

C. 48. p. 614 18. *auditis Puteolanorum legationibus, quas diversas plebs et ordo* A. et sic alii. vide Gronovium. *ordo Mutinensis* H. 2 52.

C. 49. p. 616 3. *quae si*] *quod* A, ut volebat Muretus.

C. 53. p. 620 6. *prohibentur*] *cohibentur* A.

C. 54. p. 620 9. *aetatem condentes admovere*] codex idem.

p. 621 8. *bona aemulatione*] lego *et bonae aemulationis*, vel *boni aemulatus*, quomodo solet Tacitus. possis et *honesti aemulatus*. et *boni aemulatio* legit Iuretus ad Symmach. 4 56. Cicero ad Att. 6 3: *licet eum solus ames; me aemulum non habebis.* Seneca de Benef. 1 9: *si quis nulla se amica fecit insignem, nec alienae uxori aemulum praestat.*

C. 55. p. 621 14. *orabant*] *postulabant* A.

p. 622 3. *quinquaginta*] *et quinquaginta* A et M. lege *se quinquaginta.*

6. *aliquando*] forte *vix aliquando.* et *campi*, non *campis.*

7. *famam*] sic A. sed *famem* emendatum.

11. *respiciens*] *despiciens* A. puto *suspiciens*. lege *dispiciens*. Catullus 66 1: *omnia qui magni dispexit sidera mundi.* mox lege *sidera advocans.*

C. 56. p. 623 7. *deesse nobis terra, in qua vivimus*] opinor addendum *potest. in qua vivamus, potest.* sic *esse* repetitum H. 1 3: *nec enim unquam atrocioribus populi Romani cladibus magisve iustis iudiciis approbatum est, non esse curae deis securitatem nostram, esse ultionem.* ibidem 1 30: *perdere iste sciet, donare nesciet.* Seneca Suasor. 2: *nescio an vincere possimus, vinci non possumus.* Seneca de Ira 1 16: *putavit aut sibi noceri ne a Iove quidem posse, aut se nocere etiam Iovi posse.* interpretes hic non satisfaciunt. aiunt sic Lipsium et Muretum restituisse ad A. 12 64. forte *deesse nobis terra quit vivis.*

14. *exterriti*] puto *exterritis et Bructeris. ceteris quoque.*

C. 57. p. 624 11. *arescente unda*] unda non arescit. puto *arescentem, sed unda.*

p. 625 2. *victa* non erat in A. forte *iumenta, vicos.* vide Rhenanum et Gronovium. infra 14 30: *praesidium posthac impositum victis.* forte *cuncta, ceu victimae, occidioni dantur.*

3. *Iuhonum*] *Vibonum* M, *Iubonum* A. forte *Ubiorum*. confirmant quae adduntur, *ferebanturque in ipsa nuper conditae coloniae moenia.* Colonia Agrippina recens condita. bis terve in Historiis *Vibiorum* pro *Ubiorum*. paullo ante bene idem codex A *hostiles in se vertebant.*

8. *niterentur* abest a M. A habet *perfunderentur*. omnino tollendum est. sed scribo *non vi fluvialis aquae.* sic *vi Nili* apud Iustinum 2 1, ubi nunc *sive Nili* male legitur. nam *vis Nili* praecesserat. paullo ante A *passim arripiebant.*

et ira cladis] puto *et iniuria cladis irritati agrestes*, vel *vi irritati*. 16 4: *laetabantur per iniuriam publici flagitii.*

p. 626 3. *direpta*] *derepta* omnino cum A.

4. *profana et usu*] *profano ex usu* puto. *viliori* non habet A, et puto ab aliis abesse.

C. 58. p. 626 6. *et quadraginta*] lego *atque triginta.*

AD ANNALIUM LIBRUM XIV.

C. 1. p. 627 9. *verum animum* h. e. sincerum amorem et affectum: perperam sollicitatus locus. sic *verus affectus* H. 1 15. Plinius Ep. 8 6: *scio quam sit tibi verus et ingenuus animus*, notante Grutero. noster infra 14 61: *an, quia veram progeniem Penatibus Caesarum datura sit.* Symmachus Ep. 1 8: *veri amoris indicium.* Cicero, suggerente Graevio Ep. 12 16: *non nescis quanti te faciam, et quam pro nostro veterrimo verissimoque amore omnibus tuis commodis gaudeam.* Curtius 10 5, de morte Alexandri: *Persae comis suo more detonsis non ut victorem et modo hostem, sed ut iustissimum gentis suae regem vero desiderio lugebant.* Iustinus 24 3: *quos Ptolemaeus ultra modum verae affectionis amplexus, osculis diu fatigat.* deinde scribe, *verum animum timeri, neve uxor saltum in iniurias patrum, iram populi aperiat? saltum aperire* Curtius 6 5: *una ratio erat caedendo aperire saltum. saltus* ubi greges pascebantur, qui obsepiri solitus. unde et *septa* pro *saltu* Lucan. huc alludit Plautus Casina 5 2 41: *ubi illum saltum video obseptum, rogo ut altero sinat ire.* Livius 39 32: *aperuit saltum usque ad fluvium Macram.* 44 4: *Attalum et Misagenem praesidio esse saltum aperientibus iubet. aperire campum* noster H. 2 25, *portum* A. 16 23. *sinum pandere fortunae occurrenti* H. 1 52. *fenestram aperire famosis carminibus* Suetonius Tib. 28. ubi vide Casaubonum.

C. 2. p. 628 13. *suo periculo et infamia Neronis anxia*] malim *sui periculi et infamia Neronis.* sic A. 4 59. H. 3 38. alterum tamen et Tacito in usu, si sana loca.

C. 3. p. 629 5. *otium lacesseret*] an *capesseret? capessere parata* A. 6 37. sic saepe noster. vel lege *otio marcesceret.* apud Iustinum 30 1: *otio ac desidia exercitus marcebat. marcens quotidiana luxuria* 34 2, ubi *marcessenti* quidam mss Bongarsii. *otio senescere* Livius 1 22: *senescere igitur civitatem otio ratus*, alii *torpescere. marcere pavore* Curtius 4 13 18. Ovidius ex P. 2 9 61: *ne tua marcescant per inertes otia somnos.* Livius 26 2: *nec Hercule mirum esse milites in acie non stetisse, cum primus omnium imperator fugeret. non stetisse* abest a scriptis melioribus, teste Gronovio. lege *milites in acie marcere* vel *marcuisse.* vide A. 15 49.

11. *atque ipsa praesumendo*] forte *et quae spissa praesumendo remedia munierit corpus.* vel *ut quae.*

14. *classis*] *classi* A.

21. *pietatis*] *pietati* M, rectius.

C. 4. p. 630 3. *quo rumorem reconciliationis efficeret*] bene A *quo rumore reconciliationis afficeret, acciperetque Agrippinam.* lege *quo rumore rec. adficeret; acciperèque Agrippina* i. e. accipiebat. vide hic Freinshemium. *affici solatiis* A 3 12, et alibi *luctu affici.*

7. *Baias*] *Baulos* A et M et alii omnes.

p. 631 7. *blandimentum*] *blandimento* A. scribe *blandimen sublevavit metum comiter exceptae supraque ipsum collocatae.* nec multum abludit coniectura Gronoviana.

8. *nam pluribus sermonibus, modo familiaritate iuvenili Nero*] nihili est illa *familiaritas iuvenilis.* forte *iamque ludicri sermonis admotis hilaritate iuvenili Nero*, et *rursus adductis. adducti sermones* severi. *adductius imperitare* H. 3 7, ubi vide Lipsium. de Mor. Germ. 43: *Gothones regnantur adductius.* A. 12 7: *adductum imperium*, ubi plura interpretes. H. 2 2 pari modo scribo *adductioribus spatiis*, ubi plura. sic et *adductum supercilium.* tum A. 6 2: *ludibria seriis permiscere solitus.* (an et illic *ludicra?*) *ludibria* pari modo Trebel-

lius Pollio in Gallienis c. 4: *cumque helluationi et ludibriis vacaret.* mox ibi denuo p. 177 ed. Salmas. *nox ludicra epulis solennibus* A. 1 50. legi etiam potest: *iam plurimus sermonis, modo familiarius, ac hilaritate iuvenili, et rursum adductus.* Silius 16 363: *et plurimus idem ludentis per colla iubae.* possis et *iocularibus sermonum usus. ioculares ineptiae* Symmacho Ep. 5 37, ubi vide Iuretum. A. 15 54: *quamvis laetitiam vagis sermonibus simularet.* Suetonius Tib. 21: *ut remissiores hilarioresque sermones eo superveniente abrumperet.* Seneca Cons. ad Helviam c. 15: *ubi ille occursus? ubi matre visa semper puerilis hilaritas?*

11. *oculis*] scribe *osculis.* Plinius Paneg. 86: *nec temperasti tibi quo minus exeunti in litore amplexus et osculum ferres.* et *pectori inhaerens;* nec dubitare Lipsius debuit. et *explendae simulationi.* 13 18 de Nerone itidem: *quotiens ad Neronem ventitaret, post breve osculum digrediens.* oscula et complexus passim coniunguntur, etiam apud nostrum, ut infra c. 56: *his adiecit oscula et complexum:* oculis multum prosequi non potuit, quia nox erat.

C. 5. p. 632 2. *matris*] immo *matri,* sc. gratulabatur.

3. *tectum loci*] *illico* vel *ocius* opinor. vel *tectum fori.*

pressusque Crepereius] bene A *oppressusque Crepereius, et statim exanimatus est. est* etiam M.

5. *eminentibus tecti parietibus*] haec omnia interpolata sunt. lego *imminentis tecti cratibus*, vel *trabibus*, vel *tabulatis.* Valerius Flaccus 3 462: *pars ardua summis insternunt tabulata foris.* Curtius 4 3: *ruere tabulata, et cum ingenti fragore milites secum in profundum trahere.* possis etiam legere *compagibus.* sed *tabulatis* maxime placet. in A *tecti*, ita ut *lecti* primo fuisse videatur; unde legi possit *imminentibus lecto tabulatis.* decumbebat enim Agrippina in lecto, ut patet ex superioribus: *camaram* vocat Suetonius.

p. 633 1. *iussum*] *visum* A et scripti omnes, approbante Freinshemio. et *in latus inclinare*, omisso το *unum*, A.

5. *imprudens*] *imprudentia* A. et M *impudenter.* forte *imprudens doli* vel *rei.*

10. *vecta*] *subvecta* vel *divecta* malo.

C. 6. p. 634 5. *si non intelligeretur*] adde *rata,* quod excidit.

7. *evasisse*] lege *evasisse se.*

C. 7. p. 634 13. *adito discrimine ne autor dubitaretur*] *addito discrimine auctor dubitare* A. lego *adito discrimine nec de auctore dubitari.*

19. *expergiscerentur*] M *expgens*, B *expurgant, expromerent* A. forte *expergiti suggerant. expergiti*, e somno excitati, Festus utitur. et Lucretius 3 942: *nec quisquam expergitus exstat.* vide omnino Gronovium ad Livium 7 36. Prudentius Passione b. Perpetuae: *Perpetua a quodam catechumeno suspecta et quasi a somno expergita.*

p. 635 4. *ac si sciscitarentur*] *ac sciscitari* A, ut Freinshemius volebat. deinde idem codex *an militi imperanda nex esset,* non *caedes.* et sic Cicero non semel, etiam Sisenna.

8. *ad illam*] *ad eam* AM. et bene. *illo* sequitur.

C. 8. p. 636 15. *magis ac magis*] forte *at magis ac magis.*

17. *aliam fere litore faciem nunc*] *aliam fore lateret* M, *aliam fere latere* A. puto *aliam aliamque fere parere faciem: nunc solitudinem ac repentinos strepitus, extremi mali indicia.* vel *a latere*, ut alibi non semel. *parere* pro *apparere* etiam alibi dixit noster.

p. 637 5. *nam in mortem centurioni*] forte *non tamen in mortem, centurioni.*

6. *ventrem feri, exclamavit*] eleganter A *hunc, exclamavit, hunc feri, monstrum qui tale tulit.* sed ex Octavia tragoedia videntur de-

sumpta. sic in tragoediis Senecae ex optimis membranis restitui locum similem de auribus.

C. 9. p. 637 8. *aspexeritne*] scribe *inspexeritne*, quod plus est, et refer ad nudum matris interfectae corpus; idque convenit historiae. vide Gronovium ad h. l. deinde *eius* non agnoscit A; quod malim abesse.

p. 638 5. *imperaret*] *imperitaret* A, ut solet noster.

atque] melius *ad quae*. *atque* sequitur mox.

C. 11. p. 639 7. *eam poenam conscientia*] puto *clam poenam conscientiae*.

11. *optata*] sic et A. puto *coeptata*. *coeptata* habes et H. 4 44: *coeptata libertas* e scriptis. *patres coeptatam libertatem, postquam obviam itum, omisere*. *frustra cadere* H. 2 11: *quoniam prima consiliorum frustra ceciderant*. H. 1 75: *utrisque frustra fuit*. in M videtur *oblata* fuisse, etiam in Lipsianis. quare forte *conata* rectius scribemus, nihil praeterea mutandum. Vita Agric. c. 13: *ni ingentes adversum Germaniam conatus frustra fuissent*. mox lege *infensum militibus patribusque et plebi dissuasisse donativum*. tum post *instruxisse*. deinde A *quanto sibi labore perpetratum*.

17. *namque et naufragium*] forte *nam quae de naufragio narrabat*.

C. 12. p. 641 13. *Iturium*] *Titurium* bene A.

15. *conciderat*] *ceciderat maxime* cod. Agric. et mox c. 13 *regio non alia* idem.

C. 14. p. 642 5. *copia*] *copula*, ni fallor. *irrupta copula amoris* Horatius Od. 1 13. tanquam illigatus Nero huic studio et copulatus. sic *vinclum sceleris* H. 4 70. Curtius 5 11: *secundae adversaeque res tuae copulavere nos tecum*. Seneca de ira 3 8, ubi vide omnino Lipsium. idem Ep. 5: *eadem catena et custodiam et militem copulat*. *copulari cum fortuna* de Tranq. an. 10. *in copulam iniicere* de vita beata 6. *vinctae ad sodalitium manus copulatae* de Tranq. an. 11.

7. *ludicrum in modum*] *ludiorum* Lipsius. cave mutes. ludicrum in modum, scenicum in modum. noster sic saepe. *ludicrae artes* infra c. 16.

p. 643 5. *pervinceret*] sic M. lege *pervincerent*.

11. *amoliri*] *molliri* bene M et A. apud Propertium 4 11 41: *me neque censurae legem mollisse*.

p. 644 3. *promittere subegit*] A *promittere donis subegit*.

C. 15. p. 644 9. *modosque*] malim *motusque*. 15 37: *scorta visebantur nudis corporibus; iam gestus motusque obscoeni*. *motus Ionici* pro saltu apud Horat. Od. 3 6 21; et *ut festis matrona moveri iussa diebus*.

p. 645 1. *et posita*] malim *et exposita*. mox *irritamenta luxuriae*, non *luxus*, A et V.

7. *scenam inscendit*] lego *scenae intendit*, vel *in scenam intendit*. sed A *ipse scenam incedit*. an *ipse in scenam se dedit?* tum idem *assistentibus ceteris abscesserat cohors centurionesque*. puto *centurionesque et tribuni*. pro *familiaribus* tres scripti apud Lipsium *facies*. locus corruptus. lego *amicis* ex Suetonio. scriptum fuerat *acis* pro *amicis*. *fonascis* Thuretus.

p. 646 5. *personare. formam*] *formam personare* A.

C. 16. p. 646 9. *nedum insignis aetatis nati*] haec corruptissima sunt. alii alia. scribo *nedum insignitae artis noti*. *notus artis*, ut passim haec talia noster. *insignitior infamia* A. 3 70, *insignitius flagitium* 4 51. possis et *insigniti artis notitia* vel *nedum insignitis notitia artis*. idque verius.

p. 647 4. *ore*] *tenore* malim. et sic Acidalius. deinde A *iusti impetu*, pro *non impetu*.

5. *utque — — discordiae eruebantur*] *discordias erueret* A. B *discordiae merentur*. ed Veneta *eruerentur*. *asseverant tum discordiae rueret* M. lego *idque ut contraria asseverantium discordias irrideret*. A. 2 2: *irridebantur et Graeci comites*. c. 9: *irridente Arminio vilia servitii pretia*. sic passim. 4 35: *quo magis socordiam eorum irridere libet*. c. 60: *insistentibus contra irridentibusque, qui Seiano fautores aderant*. 5 2: *Tiberium acerbis facetiis irridere solitus*. 6 46: *C. Caesari forte orto sermone Sullam irridenti*.

p. 648 1. *voce vultuque*] *ore vultuque* M et A. forte *squalore*. ad vestes proprie referendum. Gellius 2 6: *in corporibus incultis squamosisque alta congeries sordium squalor appellatur*. et est proprius philosophorum.

C. 17. p. 648 15. delet τὸ *sunt* A.

C. 18. p. 649 3. *habitos*] lege *avitos*. familiare mendum in Tacito. malim et *regi Apioni*. A. 11 35: *tum quicquid avitum Neronibus ac Drusis in pretium probri cessisse*, ubi ante Lipsium et Ursinum pari modo peccabatur. etiam alibi. sic 13 34: *quamvis per luxum avitas opes dissipasset*. Valerius Max. 6 2: *devictae Carthaginis avita spolia*. sic recte e codice Cauchiano Pighius, cum *habita* ante legeretur. ita et restituit Schottus Obs. Hum. 3 32. apud Iustinum initio operis: *veterem et quasi avitum gentibus morem Ninius rex nova imperii cupiditate mutavit*, ubi in mss *habitum* Bongarsius testatur. recte etiam scripti *gentibus*. nam alioquin *genti* potius dicendum esset quam *gentibus*: agit enim de gente Assyria. sic et *gentibus* mss 2 10, nec recte Vorstius *gentium* mavult. *habe* pro *ave* in vetustis libris et in scriptoribus antiquis, *habena* pro *avena*. sic *avitum mancipium* A. 14 43, *avita ac paterna sacerdotia* H. 1 77. apud Phaedrum quoque castigandum *agros avitos*, ubi *vites* nunc legitur, fab. 4 4 38: *agros avitos, pecora cum pastoribus donate moechae*. Seneca Ep. 88: *paterno agro, inquit, et avito expellor*. tamen A. 4 5: *habebantur Hispaniae tribus legionibus*. c. 44: *habitae modeste opes*.

8. *Nero probata*] *tum princeps non improbata* A. lege *cum princeps*.

C. 19. p. 649 13. *elegantia vitae celebris*] A non habet *celebris*. forte *elegantis vitae*. tum idem *quae clariorem Africae effecit*. an *exegit?*

C. 20. p. 651 3. *si consideret*] puto *ne, si considerent theatro, dies totos ignavi continuarent*. A *ne si consideret*. *desidere in theatris* Seneca dicit.

10. *otia*] an *repotia?* paullo ante *funditus eunti* A, non *everti*.

p. 652 3. *an iustitiam augurii et decurias*] A nil iuvat. lege *an vi institutas augurii*, vel *an instituta augurii decurias equitum egregium iudicandi munus expleturas*. est epexegesis, pro decuriis equitum augurio institutis. equitum decuriae augurato scriptae et institutae a Romulo. vide hic Gronovium et Lipsium. H. 1 84, ubi de senatu, *hunc auspicato institutum a parente et conditore urbis nostrae posteris tradamus*. ubi vide omnino interpretes de equitibus. ibidem 3 72: *auspicato conditum a maioribus nostris Capitolium*. Livius 1 13: *tres decurias equitum conscriptas* scribit *a Romulo, Rhamnenses, Titienses et Luceres*. nihil hic de augurio. sed de augurio is ibidem c. 36: *Tarquinius* (Priscus), *equitem maxime suis deesse viribus ratus, ad Rhamnes Titienses Luceres, quas centurias Romulus scripserat, addere alias constituit* etc. *id quia inaugurato Romulus fecerat, negare Accius Navius novum constitui, nisi aves addixissent, posse*. rursus c. 43, de Servio Tullio: *sex item alias centurias, tribus ab Romulo institutis, sub iisdem quibus inauguratae erant nominibus fecit*. Valerius Max. 1 4: *L. Tarquinius rex centuriis equitum, quas*

Romulus auspicato conscripserat, alias adiicere cupiens. de decuriis equitum in iudicium adhibitis vide omnino Lipsium ad Senecam de Ira 3 33 no. 284.

5. *perite audissent*] puto *si fracto sono et dulcedine vocum perita adiuvissent.* vide locum insignem A. 16 4: *et plebs quidem urbis histrionum quoque gestus iuvare solita personabat certis modis plausuque composito.* addatur Plinius Ep. 9 34, ubi agit de recitatione sua. vide et nostrum supra c. 15 et Suetonium in Ner. 21, et Gronovium ad Liv. 7 2. idem Plinius Ep. 7 24: *per adulationis officium in theatrum cursitabant, exsultabant, plaudebant, mirabantur. ac deinde singulos gestus dominae cum canticis reddebant.* Paneg. 2: *populus Romanus quanto paullo ante concentu formosum alium, hunc fortissimum personat, quibusque aliquando clamoribus gestum alterius et vocem, huius pietatem abstinentiam mansuetudinem laudat.* de operis theatralibus vide interpretes ad A. 1 16. *perite audire* tamen defendi posset ex Suetonii l. c. *solos scire audire Graecos*, ubi puto *scite.* quomodo apud Gellium 18 5: *tunc Iuliano nuntiatur anagnosten quendam voce admodum scita et canora Ennii annales legere ad populum in theatro.* vide omnino locum egregium Ep. 1 26 Aristaeneti, et illic Mercerum. *scite loqui* idem Gellius 17 17. *diligenter audire* Seneca de Benef. 3 27.

C. 21. p. 653 5. *spectaculi*] *spectacula* malim, ut alibi.

1. *a Thuscis*] cave corrigas cum Freinshemio *ab Oscis. histri* pro histrionibus Thuscum vocabulum Livio 7 2: *quia hister Tusco verbo ludio vocabatur.* emenda versus apud Suetonium in Augusto c. 70: *cum primum istorum* etc.

p. 654 11. *primas*] *primitias* A. *primitiae metallorum nullis fornacibus victae* H. 4 53. *iustae dolorum primitiae* Valerius Flacc. 3 515. de superbo rege Virgilius Aen. 11 16 et 156 et alibi. Symmachus: *gaudeo mihi sermonis tui primitias obtigisse.* Ep. 5 73: *praelibare primitias scriptionis.* sed nil muto.

12. *Graeci amictus*] A *gratiam iactam quo per eos dies tum exsolverent.*

13. *incesserant*] ab incessendo, ne muta. sic infra c. 22. sed malo *incessebant*, vel *incesserant*, *exoleverunt.*

C. 22. p. 655 4. *celebratur* A. forte *celebratus.*

9. *cui sublaqueum nomen est*] lege *quis sublaquei nomen est*, vel *sublaqueo.* utrumque enim Tacito familiare. A. 5 1. forte tamen *villae sublaqueum nomen est.*

p. 656 2. *hunc*] *huc* lege.

8. *iuventa*] *iuventate* A, bene.

12. *incesserat*] *incestarat* A, eleganter. vide nos ad Paterculum 2 73 fin. et Claudianum de R. Pros. 2 217. deinde scribo *toto corpore.* sed hoc a Lipsio iam video praeoccupatum.

C. 23. p. 657 13. *fines suos praetergredientem*] *in fines suos progredientem* A. puto *fines suos praegredientem.*

C. 24. p. 657 18. *penuria aquae*] *aquarum penuria* A.

C. 25. p. 658 15. *at praesidium regium*] A *praesidium inerat.*

quod — clauserat] mendosa. forte *quo evaserat.* praesidium pro arce ponit, ut saepe alias. A. 3 21: *praesidium, cui Thala nomen.* atque ita passim. cum castellis *praesidia* coniungit 14 33.

p. 659 1. *et pulsi*] puto *sed pulsi.* deinde MA et Venetus *demum et irrumpentium.* scribe *eo irrumpentium.* 13 26: *coalitam libertate irreverentiam eo prorupisse.* *eo provehi, eo progredi,* et similia passim apud nostrum.

5. *ostentantes*] *ostentant* A.

C. 26. p. 659 11. *amittere*] rectius *omittere* A. et sic saepe noster. pro *aversos animi* idem codex *alienos animis*, h. e. animi. de quo ad Nasonem.

p. 660 3. *additum et*] lege *additum ei.*

C. 28. p. 662 16. *Vibii — enixus*] *Iulii — enisus* A, bene.

C. 29. p. 664 12. *litus* abest ab A. forte *brevia et incerta.*

C. 30. p. 664 16. *deiectis horrorem facies*] sic A. an *deiectis in ora?* deinde idem codex *druidaeque circum frementes preces*, et *perculere militem.* male mutavit Pichena ex M.

p. 665 3. *haerentibus*] an *rigentibus* vel *torpentibus?*

4. *se*] *sese* A. tum c. seq. (12) *regnumque et domum suam.*

C. 31. p. 666 8. *facti*] *fracti* A, bene. vel *adacti.*

C. 32. p. 667 7. *in furore*] forte *repentino furore.* τὸ *in* abest a libro A. paullo ante *quasi cedens hostibus*, non *cederet*, A.

9. *eorum*] vellem *equorum.* sed Dio videtur obstare. an *coram auditos?* Cicero Acad. 1 4: *coram etiam ex ipso audiebamus. coram cernere* Virgilius 2 538.

p. 668 1. *occulti* malim. deinde (3) *emotis senibus*, vel *amotis.*

C. 33. p. 669 11. *laeti praeda et aliorum segnes*] *quod uberrimum et defendentibus in tutum spoliant laeti et gloria insignes petebant* A. et sic fere M. scribe *laeti praedae, laborum segnes.*

15. *praerepta*] scribe *praecepta.* A. 1 55: *Germanicus bellum, quod in aestatem summa ope parabat, initio veris praecepit.* 2 35: *quia speciem libertatis Piso praeceperat.* 3 57: *praeceperant animis orationem patres.* H. 3 15: *ni Antonius, id ipsum metuens, festinato proelio victoriam praecepisset.* vide Gronovium ad Liv. 22 41. *praereptam ultionem* tamen habes H. 1 34.

reddituri supplicium] subituri supplicium, quo nunc alios afficiunt. sic *reddere odium* 16 5. *id poenae redditurum* Livius 7 19. male tentarunt alii *reddituris.*

C. 34. p. 670 10. *fero*] forte *obfirmato* vel *firmo.*

C. 36. p. 671 5. *ut spernerent*] *at spernerent*, ni fallor. vide nos ad Ep. Medeae Nason. 1. *sonores* etiam A a manu secunda. deinde *quod modica manus* idem, ut volebat Acidalius.

5. *expedierant vetus miles* A, bene.

vetus miles et multa pr. exp.] rectius *fretus miles multa pr. exp.*, ut *certus eventi* Suetonius. nam A *eventu.* H. 1. *incerta eventi.* sic et ibi lego. A. 4 33: *plures aliorum eventis docentur. fretus bellis* A. 6 31.

C. 37. p. 671 18. *propius suggressus hostis*] videtur scribendum *propius suggresso hoste*, vel *in propius suggressum hostem.* legio enim certo iactu tela exhauserat, quando erupit. bene et Lipsius *suggressis hostibus.* malo etiam *irrupit* vel *prorupit.*

p. 672 2. *eques perfringit*] eleganter A *perfringunt.* alibi noster *adsunt eques.* vide nos ad Virgilium.

5. *etiam iumenta*] tolle τὸ *etiam*, ut vult A.

C. 38. p. 672 18. *auxiliariorum*] *auxiliarium* A.

22. *serendis frugibus*] an *serendae frugis?*

p. 673 4. *prospera fortunae referebant*] sic A. forte *prospera fortuitis accepta referebant.* vide interpretes H. 1 4. excidit certe aliquid.

C. 39. p. 673 16. *detentusque*] mendosa. forte *dein intentus aeque*, aeque ac antea, et *ubi post paucas.*

C. 40. p. 674 8. *eius*] *et* A. h. e. *ei.* sic et alii.

C. 41. p. 675 8. *vendidissetve*] *venditassetve* A. deinde (9) *ac publico* idem sine τῷ *si*, bene.

C. 42. p. 676 1. *infensus*] *incensus.* et sic Pichena.

5. *senatuque in ipso erant studia*] *senatusque, in quo ipsa* A. forte *senatus quin et eo ipse ferebatur in studia.* *eo* pro *eo usque.* deinde *ex quis* A et M, bene pro *quibus.*

C. 43. p. 677 8. *ne in metu quidem*] puto *ne sui metu quidem pericula nostra avertit.* *sui metu avertit* A. vide 4 24, 6 19. deinde (13) c. seq puto *si libet argumenta conquirere.*

C. 44. *transiret, — recluderet — inferret, — patraret*] A *transire, recludere, inferre, patrare,* ut *quivis* subintelligatur.

p. 678 5. *possumus*] *non possumus* A.

p. 679 4. *fusti feritur*] A *fustinetur.* an *fusti necatur?* (vide nos ad Velleium 2 78.) vel *fustigatur.* Glossae Labbei, *fustigatus βακλισθείς. fustigo ξυλοκοπῶ, τύπτω ξύλῳ. fustigo μαστιγόω.* deinde *sortiuntur* sine τὸ *non* scripti omnes, bene.

C. 47. p. 680 16. *oleum*] *oletum* A. non puto. *oletum* Catoni locus in quo seritur olea. mox pro *Antistio* idem codex *C. Antistius.*

C. 48. p. 681 6. *revocata ea lex credebatur*] lege, *revocata ea lex, credebaturque haud perinde exitium Antistio quam imperatori gloriam quaesivisse.* nec multum abludit Freinshemius.

p. 682 3. *in insula publicatis bonis*] *in insulam relegatus publicatis bonis* A. deinde puto *eo privatim ut miseriorem, ita publicae clementiae* etc. nam A *eo privatus miserior.*

C. 49. p. 682 17. *datam etiam*] lege *ratam et.* certe M habet *et.*

C. 51. p. 683 16. *in se tumescentibus*] *in se* non placebat. putabam *insuetum tumescentibus. vana tumens* apud Virgilium 11 854. sic *rarum* saepe alibi. vide A. 2 15. sed *in se* probum est. Seneca Ep. 95, de crapula: *inde suffusio luridae bilis, et decolor vultus, tabesque in se putrescentium, et retorti digiti articulis obrigescentibus.* deinde *spiritus finiebat,* ut 6 50.

p. 684 9. *sine quaestu*] forte *sine questu,* sine querela plebis. infra c. 60: *inde crebri questus nec occulti per vulgum.*

10. forte *veterem impudicitiae atque infamiae vitam in reo secutus.*

p. 685 1. *cognitis*] sic et A. sed emendat pro *ingenitis.*

2. *ex intimis*] *et in intimis* A et V. lege *et intimis libidinibus.*

C. 52. p. 685 8. *et ultra privatum modum evectas* A.

p. 686 5. *amor eorum venisset*] *eorum amor evasisset* A. forte *Neronem evasisset.*

C. 53. p. 687 1. *quod iuventae tuae rudimentis affuisse videor*] scribe *quod iuventae tuae rudimentis adfui, tulisse videor grande huius rei pretium.* — et paullo ante *munificentiae tuae,* quomodo A. forte et *quid munificentiae tantae redhibere potui* pro *adhibere. redhibere* pro reddere Plauto non semel. vide Nonium et Festum et Iurisconsultos. forte et Symmacho reddendum Ep 3 1: *tantum redhibeam beneficii* pro *tribuam.* vide Iuretum p. 172. reliqua adhuc corrupta sunt. nam quid est *e quibus claritudo venit?* et fortassis illa tollenda. sed scribe, *e quibus rara claritudo venit* vel *provenit.*

6. *enituit*] *emicuit* A, non male. tamquam subito exorta novitas.

7. *instruit*] *exstruit* M et A. forte *en struit.*

per haec — incedit] scribe *pleraque — insedit. villam insidere* A. 4 67, 13 54.

C. 54. p. 687 12. *cetera invidiam augent*] A *ceterum invidia agimur,* pro *angimur* vel *tangimur.*

p. 688 1. *in militia aut via fessus*] *militiae aut viae fessus* puto. A *in militia labore aut via fessus.*

8. *et tot per annos nixum fastigii regimen*] forte *et in tuta tot per annos enisum fastigii regimen.* *visum fastigii* cod. A. 15 29: *omissis praecipitibus tuta et salutaria capessere.*

9. *quiete respondere*] puto *quietem per te spondere*, vel, ut Lipsius, *iure spondere*; vel *quietem respondere* A. vide Gronovium Obs. 2 4. *quietem curis spondere*: paullo ante *levissimis curis imparem* se dixit. vel *quieti respondere*, sc. ad quam nos senium ipsum invitat. *favor non respondet meritis* Horatius Ep. 2 1 9. *optatis fortuna respondet* Cicero ad fam. ep. 2 1. et similia.

p. 689 1. *vexisse*] lege *evexisse.* deinde puto *qui e re modica tolerarent.* A. 4 40: *an in iisdem Penatibus tolerandum haberet.*

C. 55. p. 689 6. *in ea ipsa aetate*] legendum *ipse*, et sic A cum Faerno. deinde *quicquid id illis et qualecunque.* *illud* abest ab A.

10. *manus tuae defuissent*] *manus tua defuisset.*

C. 56. p. 690 2. *praeponis*] *anteponis* A. et *sed an quantum.*

5. *ornatumque robur subsidio*] puto *orbatumque roboris subsidio.* *orbatus spe salutis* et similia sunt apud Ciceronem.

10. *parat*] *paret* A, bene. possis et *pariat.* deinde (11) *adiecit*, non *adiicit*, A.

C. 57. p. 691 10. *praesentia*] *praesenti cura* bene A, ut Freinshemius coniecerat. M *praesentiora.*

21. *relatum*] *perlatum* A.

C. 58. p. 692 1. *moverat famam*] *foverat* malim, vel *commoverat.*

7. *una haec more famae credentium otio augebantur*] *vanae haec* bene Boxhornius. an *vitio*? *odio* bene Gronovius. sed scribe, *vana haec, more famae, credentium studio alebantur*, vel *odio acuebantur* A. 1 69: *odia in longum iaciens*, ubi nos vide. *alere dubitatione bellum* A. 3 41.

10. *otium suffugium*] forte *odiosum supplicium* vel *otiosum*, i. e. superfluum, nil profuturum. sic *otiosus orator* Or. 18, *otiosae sententiae* Quinctil. 1 1, *otiosus sermo* 8 2. deinde lege *magni nominis miserationem reperturam bonos, consociaturam audaces.*

C. 59. p. 693 12. *pro incerta*] lege *prae.*

p. 694 7. *magna cura*] forte *magnae curae.*

9. *tamen*] *iam* A, ut voluit Freinshemius.

C. 60. p. 694 16. *tibiis*] *per tibias* M et A. lege *canere tibias perdoctus*, vel *canere perite tibia doctus.* H. 2 8: *libertinus ex Italia citharae et cantus peritus.* an *citharae cantus*? *perite audire* habuimus A. 14 20. possis et *canere pari tibia* pro paribus tibiis. *pares tibias* Lipsius, male. de paribus tibiis vide Salmasium ad Flavium Vopiscum in Carino c. 19. *canere cithara* supra c. 14, et 15 65. *tibia concinere* H. 5 5. deinde *natione Alexandrina* omnes scripti, bene.

p. 695 4. *movetur*] scribe *amovetur*, quomodo alii.

7. *cui minor sapientia*] malim *cui vis minor sapientiae.* et deinde *parciora pericula*, non *pauciora.*

8. *his haudquaquam Nero*] *his motus Nero an poenitentia flagitii* A, bene; quod Acidalius immerito coniecturam Agricolae vocat.

C. 61. p. 695 10. *deosque tandem venerantur*] mendosum. forte *deosque una devenerantur*, vel *ita deveneranlur.* possis et *deosque victima deveneranlur.* A. 15 71: *compleri interim urbs funeribus, Capitolium victimis.* infra c. 64: *dona ob haec templis decreta.* A

74: *tum decreta dona et grates deis decernuntur. deos devenerari* dixit Ovidius Ep. 2 17.

p. 696 1. *repetitum venerantium*] forte *repetitam venerantur* sc. Octaviam. apud Ovidium Ep. 8 19: *sit socer exemplo, nuptae repetitor ademtae.* et Ep. 16 341: *tot prius abductis ecqua est repetita per arma?* mox malo *immissi militum globi. immittere globos latronum* A. 2 64, 12 54.

4. *mutataque*] forte *restitutaque.*

C. 62. p. 697 8. *eluserat*] *elusa* A, bene omnino. nil opus ërat τὸ *erat.*

18. *occulta*] *occultum* A.

C. 64. p. 698 2. *a vita*] lege *vitae.*

4. *communesque Germanicos*] bene. Germanici Drusus, eius filius, et nepos Caligula, tum et Claudius. possis tamen *communisque Germanici;* quod verum est. Germanici enim frater Claudius, Agrippina filia.

C. 65. p. 700 9. *creditum*] *creditus* A.

AD ANNALIUM LIBRUM XV.

C. 1. p. 701 8. *Armenia*] *Armeniam* bene A. H. 3 30: *altitudinem moenium egressa.*

12. *obsidis*] *obsidii* codex idem, et recte forsan. *obsidia aspernatus* pro obsidibus A. 3 21. *obsidium* pro obside, ut *servitium* pro servo, *clientela* pro cliente, *adulteria* pro adulteris, *transfugia* pro transfugis, *vigiliae et custodiae* pro vigilibus custodibusque A. 1 28. *sacerdotium* pro sacerdote ex ms H. 2 4. Suet. Calig. p. 394, et illic Casaubonus. Apuleius de doctr. Platon. 1 p. 3 ed. Elmenh. *patrimonium in hortulo, qui Academiae iunctus fuit, et in duobus ministeriis.* sic scripti nonnulli. (cf. Met. 3 p. 130, 11 p. 237.) vide Munckerum ad Hygini fab. 120. *matrimonia* pro uxoribus Iustinus 3 3. vide Graevium ad Iustinum 14 3. *officia* pro apparitionibus saepe apud Symmachum. vide Iuretum p. 317.

C. 2. p. 702 12. *in exitium*] *per obsidium* A. an *excidium?*

C. 3. p. 703 4. *habere*] forte *alere* vel *trahere.* possis et *procul habere.*

C. 4. p. 703 15. *qui occupaverat*] *qui* abest ab A.

C. 5. p. 704 16. *Vologesi vetus*] *ut vetus* A.

C. 6. p. 705 3. *patrata magnifice*] *peracta ac magnifica* A.

C. 7. p. 706 4. lego *hostiaque, quae praemuniebantur hibernaculis assiliens, semifacta opera propera fugâ perrupit.*

C. 10. p. 707 18. *tunc*] *nunc* A.

p. 708 3. *ut instantem Corbuloni*] *ut vim instantem*, puto *instantem* cladem Corbuloni, A. deinde c. seq. (11) *factaque saepius eruptione.* et sic M.

C. 12. p. 708 21. *interritus*] *intentus* A a manu secunda.

26. *frumento*] *frumenti* A.

p. 709 1. *primum e perculsis Pactium*] *primisque perculsis Pacuvium* A.

9. *illud et*] *illud esse et* A.

10. *adipisceretur*] forsan *acciperetur.*

C. 13. p. 710 6. *incedens*] malo *succedens* vel *intendens.*

10. *metu* abest a M et A, bene. mox A *Caudinae Numantinaeque deditionis.*

p. 711 5. *faceret*] malim *coeptaret*. sic alibi saepe.

8. *iuvarent*] lego *innovarent*. usi eo verbo Cicero et Livius. Sulpicius Severus lib. 2: *credebaturque imperator gloriam innovandae urbis quaesisse.*

C. 14. p. 711 10. *illum locum tempusque*] *locum illis tempusque* A, bene omnino. sed lego *illis locum temp. condestinatum iri.*

11. *adiecisse deos dignum "Arsacidarum*] A *quo de Armenia cernerent. quod se fastigioque dignum Arsacidarum.* A. 2 3: *eius filius Artaxias memoria patris nobis infensus Arsacidarum vi seque regnumque tutatus.* Vologeses infra c. 24, de hac eadem re: *post Paetum legionesque cum opprimere posset, incolumes dimisisse, satis approbatam vim; datum et lenitatis documentum.*

15. *Pompeios*] A *Pompeios et Scipiones obtinendae donandaeve Armeniae arbitros fuisse ait.* male.

p. 712 1. *donandive*] bene M et A *largiendive.* idem A *expetendi.*

C. 15. p. 712 10. *iusserant*] *sumserant* A. an *praesumserat?*

p. 713 7. *aggregatis*] *aggeratis* malo, instar tropaei.

10. *elephanto*] scr. *elephantis?*

proximus quisque regem vi equorum perrumpere] sic A. *proximus Pompeium* Cicero ad Att. 1 14. sic et Plautus Poen. 5 3 1. etiam M *et proximus quisque regem.* lego *at.* de ceteris nihil mutandum, ut ex Dione liquet.

C. 16. p. 714 8. *non eam*] *non suetam* forte, vel *laetam.* qualis species infra c. 29. describitur. deinde *adversitatem* A. f. *adversa fati.*

11. *temperare*] *temperareve* M et A.

C. 17. p. 715 1. *respondit*] an *spondet?* ut supra in oratione Senecae. *et hoc conquerentium irritum laborem* M.

13. *ultra Euphraten*] *Euphraten ultra* A, bene.

C. 18. p. 715 18. *plebis*] an *reipublicae*, vel *urbis?*

19. *sustentaret*] bene *ostentaret* A.

p. 716 3. *Tiberi*] *Tiberim* A.

C. 19. p. 716 12. *qui* abest ab A.

14. *enumerant*] *asseruerant* A.

C. 20. p. 717 3. *ceteris criminibus*] forte *ceu tetri criminis. tetrum facinus* Seneca Thyeste v. 786. tum *vana vox eius*, non *una.*

19. *alibi quam in civium iudicio esse*] an *non alibi?* sed haec parum latina sunt.

C. 21. p. 718 2. *demeremur*] *meremur* A.

6. *aequalius*] *aequabilius* A. vide A. 1 4.

C. 23. p. 719 16. *Atticae*] *Antiacae* A. forte *Iselasticae. sacrae coronae* infra c. 33. vide 16 21.

p. 720 1. *collocarentur*] *locarentur* A.

C. 25. p. 721 20. *exsecutio*] an *ex Senatus consulto?*

25. *modum* deleri velim.

C. 26. p. 722 9. *prosperis*] scribe *perasperis.* sic *peridoneus consilio* A. 4 12. *perornare* 16 26. *peramoena aestas* 4 67. *peroperosus* ex mss de mor. Germ. 27. infra c. 45 *persimplex victus* e mss, et c. 48 *perseverum imperium. percarus* A. 2 74, 13 19. *perstimulare* A. 4 12. *percolere, permunire, perrogare* H. 4 9. sic *asperam militiam tolerare* H. 1 51.

14. *quia*] *qua* bene A.

17. *auctoritate*] an *austeritate?*

C. 27. p. 722 19. *apertis quae*] *apertisque quae* A. forte *apertis si quae.*

p. 723 5. *scire*] forte *sciri.*

C. 28. p. 723 14. *praefecturis*] forte *praefectus*. Acidalius *praefractior*.

16. *a barbaris*] *a* tolle cum A.

17. *non est a Corbulone vitatus*] idem *tum Corbuloni non vitatus*.

18. *angebatur*] *tangebatur* rectius legatur.

p. 724 1. *datus*] *additus* alibi. H. 3 25: *Iulius Mansuetus ex Hispania legioni rapaci additus*. atque ita hic forte legendum. sic *custodes additi* alibi, *inditi* A. 3 28.

C. 29. p. 724 13. *et colloquium*] *id colloquium*, puto.

p. 725 2. *sublatum capite*] *ablatum capiti* puto, vel *suo ablatum capiti*. infra *structam ante augustalem aram sub face succendi* A.

C. 30. p. 726 2. *extollens*] *attollens* M et A.

C. 31. p. 727 9. *erat*] *inerat*, ex iisdem.

C. 33. p. 729 12. *Neapolitanorum*] *Neapolitanum* A.

C. 34. p. 729 14. *adfuerat*] malim *adfluxerat*.

C. 35. p. 730 8. *iussi id acc.*] τὸ *id* tollendum cum A.

9. *quin eum nobiles habere, quos ab epistolis*] menda. *qui ne ignobiles haberet* A. puto *quin eum non serviliter habere*. quia in libertos conferebat eas partes. vide omnino 16 8. *serviliter* H. 1 36. vel *quin eum non viles habere* h. e. supra servilem conditionem. vide H. 1 51. *punienti vilior fuit* ibid. 58. Sallustius Catil. 16: *fidem, fortunas vilia habere*. in fragm. eius, oratione Cottae: *penates meos patriamque et summum imperium vilia habeo*. Iugurth. 80: *nullam* (uxorum) *pro socia obtinet; pariter omnes viles sunt*. de rep. ordin. Ep. 2 7: *ubi divitiae clarae habentur, ibi omnia bona vilia sunt*. Seneca de Benef. 4 18: *quid sumus? praeda animalium, et victimae, ac vilissimus et facillimus sanguis*. ubi mss teste Mureto *bilissimus*, unde alii *bellissimus* fecerant. apud Columellam 3 3 S. Germani codex, *non vilitate principes esse* pro *nobilitate*.

p. 731 1. *meditamenta*] an *meditamenti*? Lipsius. male. paullo ante (p. 730 8) malim *prodigum largitionis*.

2. *et cum condemnatio instaret*] puto, *ut condemnatio instabat*.

C. 36. p. 732 3. *usui*] *sui* cum A, vel *sibi*.

15. *volentia fuere*] *violentiora* et emend. *valentiora* A. forte *volentiora* plebi quam senatui.

10. *iter*] malim *itineris*. mox *privatis necessitatibus* A.

C. 37. p. 733 1. *laetum sibi*] *locum locis* M. forte *laetum sibi locorum*. deinde *luxu infamiaque* A.

4. *exemplar*] *exemplum* M, *exempla* A.

7. *per aetates et scientiam libidinum*] scribe *pares aetate et scientia libidinum*, vel *pari aetate*. Virgilius Aen. 1 709: *pares aetate ministri hinc dapibus onerant mensas*. Ecl. 7 4: *ambo florentes aetatibus*. *haud dispari aetate* A. 5 10.

9. *maris Oceano*] *mari Oceano* fuerat a manu Taciti. A. 1 9: *mari Oceano aut amnibus septum imperium*. H. 4 12: *insula, quam mare Oceanum a fronte, Rhenus a latere circumluit*. forte et scribendum *litore Oceano*. plura ad Claudianum.

p. 734 1. *incedebant*] *incidebant* puto cum Rhenano, vel *intendebant*, ut apud Silium Ital. 8 339.

5. *missi*] *misit* A et B, *missi* M. an *admissi*? vel *summissi*?

C. 38. p. 734 10. *forte an dolo principis*] malim *fortuita* vel *fortuito exorta*.

p. 735 3. *impetu*] *uno impetu*, ni fallor, ut apud Plinium 14 22 (28): *tribus congiis epotis uno impetu*. sed et *dicere impetu* Quinctilianus 2 11.

8. *fessa aetate aut rudis pueritiae aetas*] quis non videt haec mendosa? bene A *fessa senum ac rudis*. paullo aliter Lipsius. 3 59: *fessam aetatem et actos honores praetenderet*. H. 3 67: *erat illi fessa aetate parens*. possis et *fessae aetatis, aut rudis pueritiae*. deinde malo *pars morantes, pars festinantes*.

C. 40. p. 737 7. *redibat levis rursum grassatus ignis*] forte e *Vibiis*. M *necdum p' metus aut redibat libris. i. rursum grassatus ignis*. forte *necdum positi metus, aut redibat alibi rursum grassatus ignis*. A *necdum posito metus redibat non levis et rursum*. forte *necdum eo posito*, sc. metu, *sed rursum*.

C. 41. p. 738 8. *Lunae*] *Lucinae* A.

p. 739 3. *inflammaverunt*] *inflammaverint* A.

5. *utraque incendia*] *conditam urbem* A.

C. 42. p. 739 12. *tentare*] *temperare* A. an *temerare?*

C. 43. p. 740 7. *urbis*] *urbi* lege, quod non probat Gronovius. paullo ante *concupitor*, non *cupitor* A.

p. 741 7. *subvectassent*] M *subvectae essent*. forte *qua fr. subvectum esset*.

C. 44. p. 742 13. *lectisternia*] scripti excepto A *sellisternia*. quod non ausim damnare. exstat ea vox et in Tironis notis p. 164. Glossae Labbei: *sellisternium* σελλάστρωσις. Festus: *solia appellantur sedilia, in quibus non plures singulis sedere possunt, ideoque solia sternere dicuntur, qui sellisternium habent*. ubi plura ad rem. dixi ad Petronium 75, ubi est *arci sellium*. deinde cod. A *perspersum* est, non *prospersum*.

p. 743 13. *convicti*] *coniuncti* M, recte. scribe *odio profani generis coniuncti sunt*. *profanos* vocat Christianos. paullo ante bene A *Christus Tiberio imperitante p. p. P. P. supp. adfectus* sine τῷ *erat*.

p. 744 2. *flammandi*] *flammati* A. ego malim *flamma necandi*. apud Sulpicium Severum malo *flamma tosti* quam *usti*.

5. *circulo*] *curriculo* A, ut Lipsius. in Plinii loco, quem is protulit, forte etiam scribendum *cum curriculo se trigario approbare vellet*, quem is non recte sollicitavit. vide eundem Plinium 37 12 (77). vel *cursu equorum trigario*. *cursus equorum* infra c. 74.

C. 45. p. 745 8. *prospere*] lege *prospera re*. et sic Acidalius. *prosperae res* saepe apud nostrum.

p. 746 6. *Cleonicus*] *Cleonico* malim. vide A. 5 1.

9. *admoneret*] malim *admoneretur*, vel *sitis sui admoneret*. apud Statium Theb. 8 35 lege ex mss *vitaeque silentes admonet*, non *admovet*.

C. 46. p. 746 11. *adesset*] *aderat* A. lege *adsistebat*. *adsistere* A. 14 34. *adsidere iudiciis* A. 1 75, 2 57.

12. *ferente*] *serente* puto.

C. 49. p. 748 16. *vanus adsimulatione*] *aemulatione* Lipsius et Ursinus. A *vanitatis insimulatione*. *vanus* glossema potest esse. puto *cassus aemulationis*. Claudianus Mamercus de statu animae lib. 2: *virtutis cassa, rationis aliena, veritatis vacua*. vide Iuretum ad Symmach. p. 324 et p. 33. possis et *vanus cassa aemulatione*. H. 3 55: *apud sapientes cassa habebantur*.

p. 749 3. *contra famam sui*] an *cum infamia sui?*

5. *proinde vita*] lege *perinde*, *ac ipsi Neroni*. deinde *finem adesse imperio* A.

C. 50. p. 750 7. *ardente*] lege *marcente*, marcentibus domesticis. Petronius 22: *quidam in ipso lumine coniunctis marcebant capitibus*. *marcere* similiter apud Statium Theb. 8 265, 10 269. Ovidius Pont. 1 5 45: *nec iuvat in lucem nimio marcescere vino*. Suetonius

Calig. c. 58: *cunctatus an ad prandium surgeret, marcente adhuc stomacho.* noster A. 6 4: *somno aut libidinosis vigiliis marcidus.* H. 3 36: *desidem et marcentem.* Statius Theb. 8 219: *vario producunt sidera ludo ante domos intraque: ipsaeque ad limina marcent excubiae*, apposite. *marcens deus*, pro Baccho, Martianus Capella 4 p. 96. Ed. Grot. *Pallas aliquanto concussior* (forte *confusior*) *iocum emergentis inhibuit.* scribe *dei marcentis.* nam Bacchi oratio proxime praecesserat: ni mavis *dei ingerentis.* vide p. 21 de Baccho et p. 135, 170, 171, 227, 236. *marcidula lumina*, *faces marcentes* p. 301. p. 13: *somnolento marcore torpere.* p. 2: *marcens hiemali pervigilio. marcidus Evan* Statio. Cyprianus Epist. ad Donatum: *bibat licet gemmas* (malim *gemma* ex Marone: *aut gemma bibat*) *et cum epulis marcidum corpus torus mollior alto sinu condiderit, vigilat tamen in pluma. marcere vino* Livius 23 45, ubi de Annibale hibernante Capuae. vide Salmas. ad Florum p. 89. *marcere Campana luxuria* Livius l. l. *animi marcentis oblectare torporem* Seneca de Benef. 4 13. Velleius 2 84: *vigebat in hac parte miles atque imperator, illa marcebant omnia*, ut recte etiam restitutum: ut mirer, hactenus legi patienter in plerisque editionibus, *illam arcebant omnia.* idem 2 119: *exercitus omnium fortissimus marcore ducis, iniquitate fortunae, circumventus. marcidi vino* Livio *semigraves* 25 24: *magna pars in turribus epulati, aut sopiti vino erant, aut semigraves potabant.* Apuleius 1 p. 109: *ad haec ille marcidus et semisopitus in alterum* (f. *alternum*) *latus revolutus.* sic lege, non *evolatus.*

C. 51. p. 750 11. *spem ac metum*] forte *spem inter ac metum.*

18. *Neronis*] lege *Neroni* scil. *provectus.*

crebras] *et crebras* A, bene.

ergo Epicharis plura et omnia scelera principis orditur] forte *ergo regerere Epicharis plura et in commune scelera principis orditur. neque senatui iuris quid manere.* sic *regerere maledicta. regerere invidiam* noster H. 3 78 ex M: *dum regerit invidiam, crimen meruit.* sic et Quinctil. 11 1. Glossae Labbaei *Regero* ἀντιφέρω. ἀντιφέρω *oggero, regero.*

C. 52. p. 751 13. *crebro*] scribe *creber eo.*

p. 752 12. *ne a libertate eo moveretur*] M *ne ad libertatem moreretur. ne ad libertatem moraretur* A. puto *ne ad libertatem hortaretur*, vel *ad libertatem ferretur*, vel *ab eo iretur*; et hoc videtur vero non alienum.

C. 53. *celebratur*] *celebrantur* A cum Acidalio.

p. 752 16. *promptioresque aditus erant*] forte *promptiorisque aditus erat.*

p. 753 5. *animi validus*] an *manu?* ut *valida lacerare manu* apud Maronem 12 98.

6. *audentiae*] *audaciae* A. forte *ut quisque audacior habitus esset.*

10. *gestabatque* mendosum. forte *ostentabatque.* deinde M et A *magnoperis.* lege *magni operis.*

p. 754 6. *inanem ad spem Antoniam*] *inani spei Ant.* A. quod Lipsius laudat ut coniecturam Agricolae. M *inane aut spem.* forte *inania ad spei.* sic alibi *inania belli, honoris, famae.*

C. 54. p. 754 12. *multo sermone*] puto *usus multo sermone.*

p. 755 4. *vagis*] *variis* A. H. 1 25: *postquam vario sermone callidos audacesque cognovit.* Virgilius Aen. 8 309: *varioque viam sermone levabat. vagi sermones* et apud Claudianum in Cos. Prob. et Ol. c. 31: *complere aures vagis sermonibus.*

6. *parare eundem Milichum monet*] locus mire corruptus. puto *paret exhibeatque.*

8. *de consequentibus* videtur delendum ut glossa. aliter Grotius. *nam cum secum*] elegantius sit *namque ut secum.*

14. *viderint*] an *audierint?*

C. 55. p. 755 20. *coniurationes*] *coniuratos* M et A. lege *coniuratus.* rara vox, sed proba. cui similes Gronovius collegit in Observationibus.

p. 756 4. *et vitam amoenam*] *egisse enim vitam* A. latet aliquid. lege *ut vitae amoenum.*

7. *adiungere crimen*] malo *id iungere*, vel *adiungere id crimen, cui.*

C. 56. p. 756 12. *cum exorta suspicio*] forte *cum, exorta suspicione, quia non congruentia responderant, indita utrique vincula.* tum A *sed tormentorum.*

18. *sive internuntius fuit*] A *sive quia intern. — fuerit.*

C. 58. p. 758 6. *annuentique*] *innuentique* A. deinde (8) malo *iamiam manum ad capulum.*

C. 59. p. 758 17. *experiendo*] *expediendo* voluerat Tacitus. *alimenta arcu expedire* A. 6 43. *expedire consilia* H. 2 52 et 3 73. vide Acidalium ad H. 2 99. *dona expediri iubet* H. 4 83.

18. *corporibus*] puto *terroribus.* H. 2 13: *nec ullis terroribus, aut morte constantiam vocis egregiae mutavit.* ubi alii *tortoribus.*

p. 759 6. *stipendiis recentes*] *stipendii* malo. sic A. 4 52 *recens praeturae.*

11. *Arria Galla*] lege *Arriae Gallae* et *Domitio Silio.* vide A. 5 1.

C. 60. p. 760 11. *cohortis*] *praetoriae cohortis* A.

16. *globus*] *globis* ex M et A.

C. 61. p. 761 3. *seque ratione valetudinis et amore quietis excusavisse*] haec lectio minime fuit sollicitanda, etsi aliter scripti, etiam A.

14. *reditum*] *reditum a tribuno* A.

C. 62. p. 762 2. *bonarum artium, famam tam*] forte *bonarum cum artium famam, tum.*

C. 63. p. 762 10. *fortitudinem mollitus*] forte *formidinem molitus. adversus praesentia* alibi quoque. *moliri* 12 22. H. 1 5, 2 40 et 22, 3 26, 11 20. aliter Gronovius. possis et *fortitudine mollita adversus praesentem formidinem. molitus* A.

p. 763 1. *ne aeternum*] lego *neve* vel *neu.*

10. *parvo*] *parco* malim.

17. *invertere*] forsan *insertare.*

19. *inhibere*] *inhiberi* A. forte *iubet inhiberi mortem.* mox idem codex *oblata meliori spe.*

C. 64. p. 764 8. *multum v. sp. egestum*] malim *multo v. sp. egesto.*

p. 765 3. *etiam tum*] *etiamnum* praestat.

C. 65. p. 765 7. *insonti sub claritudine* A. bene. *sub crimine* H. 2 26. *insontib.* M.

9. *dedecori*] *dedecoris* opinor, ut *refert meas* et *demovetur* idem A.

C. 68. p. 768 5. *ratus*] *aversatus* forte.

C. 70. p. 769 15. *exin Manenii et Lucani*] sic A.

C. 71. p. 770 7. *id* abest ab A. forte *gaudio ut vero credens.*

13. *vanitate*] an *immanitate?* forte postea occisus. H. 3 85 de Vitellio: *deformitas exitus misericordiam abstulerat.*

17. *infamatis*] forte *insimulatis* vel *damnatis*, ut 16 14.

C. 72. p. 772 12. *quadam*] *quodam* A. lege *eodem.*

C. 73. p. 772 17. *viros et insontes*] sic M. A *viros claros et insontes.* puto *invisos, sed insontes.* vel *invisos ut sontes.* 16 10: *invisi principi.*

p. 773 4. *compositam aut oblitteratam mansuetudinem*] sic A.

C. 74. p. 773 6. *decreta dona*] *decora* Iuretus ad Symmachum 8 26. lege *decreto dono et grates.*

p. 774 2. *ad auspicium praesagium* bene A.
7. lego *venerationem in vita numinum merito. tum more quorumdam ad omen subdolum citi exitus verteretur.* sic *more fausc.* vide Indicem in *more* et in *subdolus*.

AD ANNALIUM LIBRUM XVI.

C. 1. p. 775 4. *principis*] *et principis* A.
7. *astantibus parte alia columnis*] an *sustinentibus penetralis?* columnis, quae nihil portant, verum occultandis praesentibus bonis A.
10. *Didonem*] *Dido* malim.
p. 776 1. forte *ei*.
C. 2. p. 776 4. *partam*] puto *partam iam*.
p. 777 1. *et*] lego *id*.
4. lege ex vestigiis M *unde rhetoribus oratoribusque nova*.
5. *principis*] forte *principis inde*.
C. 4. p. 779 4. *se aequum adversus aemulos et religione*] alii alia. scribo *seque securum adversus aemulos de religione*. A. 3 28: *potentiae securus*.
10. *viserentur*] lege *eiicerentur*.
p. 780 4. *composito*] *apposito* A.
5. *severaque et adhuc antiqui moris retinente*] sic A. vide Lipsium.
C. 5. p. 780 12. *plerosque equitum*] *militum* A. opinor *plures atque equitum*. sed vide H. 1 86, 4 80.
p. 781 9. *mox*] puto *e noxa*. *noxae reus* A. 3 13.
C. 6. p. 781 13. *venenum*] lege *de veneno*.
16. *Romanis* A.
C. 7. p. 782 13. *obiectavitque*] *obiectatumque* A.
16. *tantum*] forte *in tantum*. et *ne memoria*.
p. 783 2. *animo praeruptum*] forte *animi promptum* A.
C. 8. p. 783 7. *exterritus*] forte *exercitus*. 14 56: *exercitus consuetudine velare odium*. 16 32: *ore ad exprimendam imaginem honesti exercitus*. sic A cum vulgatis.
C. 9. p. 783 16. *senatus ius exspectabatur*] puto *senectus*, vel *senecta, rei spectabatur*. A *et penates eius*. paullo ante *consulto Senatus*. idem A et B.
p. 784 4. *misso*] malim *immisso*, quod proprium hac in re verbum. vide H. 1 34. *immisso percussore* A. 3 16. *immissus accusator* A. 4 19. vide et 15 69: *tribunum cum cohorte militum immittit*. 11 1: *Suilium accusandis utrisque immittit*.
C. 10. p. 784 23. *sanguine respersas vestes*] sic bene A.
implexa luctu continuo] vide Acidalium. opinor *exesa luctu continuo*. deinde bene A *nec ullis alimentis usa*. A. 2 27: *tum primum reperta sunt quae per tot annos rempublicam exedere*. *exesa vis oculorum* H. 4 81. vide nos ad Valer. Flacc. 3 v. 693 et 365.
p. 785 4. *egressa voce infensa*] lege *supergressa*, et *intenta voce*. *intento ore dicere* Orat. c. 11.
C. 11. p. 785 21. *sine arbitrio*] *suo arbitrio* puto. aliter Gronovius. vel *sine arbitris*. illos arbitros, qui supremis interessent, submittebat ipse.
C. 14. p. 787 18. *consultationes*] *consultatores* A.
p. 788 10. *rebus*] opinor *rebus novis*.
15. *monitus prius Anteius*] *monito prius Anteio* A.
16. *perosus*] *pertaesus* malim.

C. 16. p. 789 14. puto *aliam mei defensionem*, et *quam ne quid derim*, ne me putent odisse tam segniter pereuntes. *oderint* A.

C. 17. p. 790 16. *ad eum*] *ad reum* lege. nam *eius* sequitur.

21. *ita scripsisset*] *id adscripsisse* lege.

C. 18. p. 791 6. *de C. Petronio supra*] forte *sed C. Petronio super*. Ovidius Met. 15 308: *plurima cum subeant audita aut cognita vobis, pauca super referam*. sed vide hic Freinshemium. A. 3 24: *casum eius paucis repetam*.

8. *transigebantur* A.

10. *erudito luxu*] forte *eruditor luxus*. *Hannibalis eruditrix* apud Florum 2 6.

C. 21. p. 793 12. *cesticis*] A *cerastis*. Pignorius in Originibus Patavinis c. 8 legit *Iselasticis*. vide hic interpretes. supra 15 23. de Iselasticis copiose Plinius Ep. 10 119 et 120. vide Turnebum Advers. 27 c. 5, Scriverium ad Martialem p. 202.

p. 794 3. *cum*] *dum* lege. deinde *funebribus non interfuerat*. M *funeri non interfuerit*.

4. *sponte*] nulla iusta de causa. cave sollicites.

C. 22. p. 795 13. *etiamne*] *etiamnum* A.

18. *ad*] *in* A.

p. 796 7. *ira promtum*] *irae* malim.

C. 26. p. 798 3. *Augusti*] alii alia. lego *ingesturi* vel *aggesturi*. *ingerere probra* H. 3 31, *vulnera* 3 85 et A. 1 65, *voces* 4 42. tum *superesse* et *ingesturi* etiam respondet ad probra, quod praecessit. *tela ingerere* A. 1 48 et 2 81.

C. 27. p. 799 5. forte *quid mirum longinquis provinciis haud subveniri*. M *adveniri*. vide Grotium.

C. 28. p. 800 6. *agere*] *ageret* A.

C. 29. p. 800 17. *crebritate*] *celebritate* A, et bene. sunt enim eiusdem significationis.

p. 801 8. *sed quia*] sic A.

C. 30. p. 801 13. *sed recens et quod discrimini*] sic A. forte *sed recens ex aequo discrimini*. H. 3 57. Agric. 20.

C. 32. p. 802 23. *irae*] *invidiae* A.

C. 33. p. 803 8. *labantem* ex A. *labantibus Vitellii rebus* H. 2 86.

9. *aequitate*] lego *aequitatis* et *documento*. H. 2 76: *sibi ipse Vitellius documento est*. *aequitas* pro *aequalitate*, ut saepe alibi apud nostrum. vide A. 1 4. *aequi impatiens*, qui parem non fert, A. 4 25. *aequa regibus insolita* 2 42. *aequus locus*, *aequi dii* 1 68. similis locus H. 1 3 extr. ubi interpretes.

C. 34. p. 803 15. *ad Thraseam consilia mortis agentem* A. idem *quem illustrium virorum faeminarumque caetu frequentem egerat*. malo *degerat*: nam alterum praecessit. vel *exegerat*. A. 3 16: *qualem Piso diem noctemque exegisset*. H. 1 47: *exacto per scelera die*. Dial. de Or. 42: *erant de quibus plura dici vellem, nisi iam dies esset exactus*.

p. 804 4. *auditu*] *auditis* A.

p. 805 1. *miscere*] *miscerent* A, recte. tum et lege *facesserent*. ut et mox *retineret* et *nec adimeret*.

2. *et exemplum*] *et ad exemplum* bene A.

C. 35. p. 805 8. *porrectis*] *productisque* A. lego *praesectisque*, vel *abruptisque*. *praesecare venas* Scholiast. Iuvenalis de Seneca ad Sat. 5 109.

9. *super aspargens* A.

AD HISTORIARUM LIBRUM I.

C. 1. p. 5 6. *dicere*] an *disserere?*

C. 2. p. 5 7. *opimum casibus*] lege omnino *inopinum casibus*. nam casus fortuiti infra c. 4. Cicero Ep. 15 12: *nec opinatus et improvisus provinciae casus.* noster A. 1 68: *sonus tubarum, fulgor armorum, quanto inopina, tanto maiora offunduntur.*

9. *tria*] *terna* A, *trina* M et B.

p. 7 6. *infecti c. scopuli*] *infecta c. scopula* A. quod non capio.

C. 3. p. 9 2. *iustis iudiciis*] *tuscis* (Ryckius habet *vetustis*) *indiciis*, et emendatum *certis* A. forte *testatis indiciis* H. 4 6. idem codex post *approbatum* tollit verbum substantivum. vel lege *magisve manifestis iudiciis.* editio Romana *magis vetustis.*

C.4.p. 10 6. *annexa*] an *innexa?* lego etiam *aut magnis domibus.*

C. 5. p. 10 13. *qui in bello*] *quem* bene A. et sic Gronovius ex codice Anglicano.

p. 11 4. *coaspernantes*] lege *eo aspernantes*. A *angebat aspernantes.*

6. *virtutes verebantur*] nil muta. vide nos ad Petronium. Liv. 39 37.

C. 6. p. 11 14. *hic ut dux Neronis*] nil puto mutandum. sic infra c. 71: *mox bello inter duces elegit*, et c. 79. lib. 2 12, 19, 33, 36.

tanquam innocentes] cave mutes. vide Plinium Ep. 4 11, de Cornelia virgine Vestali.

p. 12 4. *numeri*] *numero* A.

8. *audenti parata*] *audendi parato* forte. sed aliter 14 58.

C. 7. p. 13 10. *et inviso — premunt*] lege *ut invisos semel principes.* A *premuntur.*

11. *afferebant*] puto *auferebant.* ad se rapiebant. infra c. 80: *obsequia meliorum nox abstulerat. offerebant* A.

12. *subitis avidae*] forte *cupiti*, ut A. 4 3. *avidus offensionum* 3 54. *periculorum* H. 3 41. *avidus belli* infra 67, *avidus Armeniae* A. 6 31. possis et *turbidis*, ut c. 21: *omne in turbido consilium*, et c. 31. vel *ut turbidis.* vide infra c. 31.

C. 8. p. 14 1. *pacis artibus*] lege *et pacis par artibus. par negotiis neque supra erat* A. 6 39. *vigor animi negotiis par* A. 3 30. et sic passim. A *et pacis artibus clarus, bellis inexpertus.* interpolatum.

7. *irati*] forte *inflati.*

9. *Verginius an imperare voluisset*] sic A. forte *Virginius an imperare voluerit, est dubium.*

C. 9. p. 15 8. *doctae hostem potius odisse*] forte *obiectae* (s. *obnoxiae*) *hostem potius odissent.*

C. 10. p. 15 15. *atteritis*] vide Vossium de Analogia 3 30. *attritis* A.

p. 16 5. *secreto male audiebat*] A, quomodo Rhenanus coniicit.

C. 11. p. 17 4. *domi retinere*] forte *dominis renitentem.* sic A. 6 1: *Aegyptii seditiosi.*

6. *Africa*] *Africam* A. forte *Africamque* sc. regebat, *interfecto Clodio Macro.*

7. *minoris*] *peioris* A.

8. *procuratoribus*] *procurationibus* A.

C. 12. p. 18 16. *dein fessa iam aetate Galbae*] cave cum Rhenano mutes.

17. *multi occulta spe*] *multis stulta spes* A. lege *multis occulta spes.*

p. 19 1. *actu*] bene Lectius *auctu.*

C. 13. p. 19 6. *minor gratia*] lege *nec in minore gratia Icelo* etc.

9. *tendentes*] opinor *intendentes*, h. e. sibi studentes, sibi attendentes.

11. *aliquem*] forte *aequaliter*, vel *ex aequo. mors aequalis* mox c. 21. *adversam fortunam ex aequo detrectare* H. 2 97.

p. 20 4. *egerat*] *rexerat* cod. A. forte *exegerat.*

5. *iam*] lege *clam.* vide Suetonium Oth. 3 et Plutarchum.

C. 15. p. 22 6. *tunc Pompeii* A. lege *Cneii Pompeii.* deinde malo *Sulpicia ac Lutatia decora.*

p. 23 3. *praeteritum*] malim *praeteriti.*

9. *sua cuique utilitas*] forte *sua cuique curae utilitas;* et *irrumpent adulationis blanditiae.* deinde *etenim ego ac tu. adulatio et blanditiae* A.

C. 16. p. 24 14. *cogitare*] A *ostendes quid cogitare aut quid facere volueris sub alio principe.* haec interpolata sunt. forte *cogita, ferre quid aut volueris.*

C. 18. p. 25 19. *addit, aut*] *addita ut* M. forte *aut lenocinium addita aut pretium. additum aut pretium* A. deinde idem codex *gratia audito*, non *auditu.* bene.

C. 19. p. 26 8. *publica cura*] malim *publici cura.*

6. *multi voluntate*] lege *multi voluntate: effusius, qui noluerant, metu: ac plurimi* etc. *metu* qui obstiterant adoptioni. *pars metu, quidam invidia* A. 6 43. vide notas Savilii et locum simillimum, H 2 87: *onerabant multitudinem obvii ex urbe senatores equitesque; quidam metu, multi per adulationem: ceteri ac paullatim omnes, ne aliis proficiscentibus, ipsi remanerent.*

p. 27 1. *remanendi*] A *retinendi.* forte *renitendi.* vide Schoppium Suspect. Lect. 4 10. *niti contra* A. 3 31. *nullo legatorum pro Galba nitente* H. 1 55.

C. 20. p. 28 1. *metus*] *motus* lego.

C. 21. p. 28 17. *acrioris viri*] sic et A. forte *et imperatoris et viri.* H. 3 85: *se tamen imperatorem se eius fuisse respondit.* 3 3: *unum virum ducemque laudibus ferunt.* deinde forsan *mente interrita perire. mens interrita* apud Nasonem Met. 10 616. *imperator* pro duce A. 2 10: *ne gentis suae desertor quam imperator esse mallet.* 11 *Germanicus dare in discrimen legiones haud imperatorium ratus.* 26 *nonnisi apud Germanias assequi nomen imperatorium. laus imperatoria* c. 52. A. 3 74: *Blaesus donatus postremo titulo imperatoris.* possis et *agi reos: at viri esse metum, interitum praevenire.* imperatorem stantem mori oportere. vel *viri esse non inertis metum praevenire. non est viri timere sudorem* Seneca Ep. 31. Livius 28 44: *id est viri et ducis, non deesse fortunae praebenti se, et oblato casu flectere ad consilium. viri* pro fortibus. A. 6 34: *acres esse viros.* Seneca de morte Claudii: *sed quid ego de tot acribus viris dicam?*

C. 22. p. 28 20. *adulteria, matrimonia*] forte *adulteria matrimonalia*, vel *matrimoniorum.* sic *matrimonia* passim pro feminis nuptis noster. vide Graevium in Sueton. p. 38. et Casaubonum p. 190. male tentat hunc locum Gronovius. *stupra concubinarum* mox 72. *matronales genae* Nasoni Fast. 2 828. *matronalis gravitas* Plinio Ep. 5 16. *matronale decus* Livio 34 6.

p. 29 12. *tanquam peritia*] lege *tanquam peritia artis.* A. 6 20, loco simili: *seram ac brevem potentiam significans scientia Chaldaeorum artis.* ibidem 21: *praeibat eum cuius artem Tiberius experiri statuisset.* et 22: *corrumpi fidem artis, cuius clara documenta et antiqua aetas et nostra tulerit.* adde 4 58, 16 14. H. 2 3.

C. 24. p. 30 1. *animis* male abest a B, unde Iuretus tamen ad Symmach. 6 22 *flagratibus* legit.

C. 26. p. 33 3. *peritos*] *proditores* A. fortasse *peritiores.*

C. 27. p. 33 10. *redemtoribus*] *reparatoribus* A.

C. 29. p. 35 9. *vocatos*] *evocatos* idem.

14. *cum maxime*] forte *certus cum maxime.*

C. 30. p. 35 6. *nesciet*] A *nescius.*

13. *vana*] *vacua* M et B. A *si respublica et senatus consultum et populus R. vacua nomina sunt.* v. infra c. 55.

21. *plus*] forte *pulcrius.* tum et *perinde.* talis locus apud Valerium Flacc. 3 625 forte *esto potius* et *scilicet perinde.* deinde *donativo* M. forte *sed perinde a nobis donativo ob fidem quam ab aliis pro facinore excipiemini.*

C. 31. p. 36 3. *ut turbidis rebus evenit*] puto *ut turbidis rebus* (supple, fieri solet) *eventi incerta* (vel *incerto*) *magis*, et *nullo adhuc consilio* (vel *non ullo adhuc consilio*) *raptat signa, quam quod postea creditum est, insidiis et simulatione. ut turbidis rebus.* sic breviter solet Tacitus. *ut in tumultu* mox 55. *ut in multa pace* 77. vide supra c. 7. A. 15 51. *eventi* supra. *raptat signa* H. 3 22: *huc illuc vexilla raptare.* A. 1 30: *signa turbine atque unda raptabantur. nullo consilio*, AB *nonnullo.*

15. *quia non ordine*] forte *vi, non ordine.* infra c. 39: *sine more et ordine militiae.* mox post *suspectior* A delet *erat.*

C. 33. p. 38 8. *pertinacia*] malo *pertinace.*

C. 34. p. 38 17. *mixtis iam*] lege *immissis clam.* sic *immissis percussoribus* A. 3 16. alia supra allata.

C. 35. p. 38 21. *intus*] pro *intro* vix latinum. forte *intentius.* mox 56 *non compescere ruentes ausus.* possis et *infestius.* infra 65: *multae invicem clades crebrius infestiusque.* vel *instantius.* v. c. 62. porro 82: *militum impetus ne foribus quidem palatii coercitus.*

p. 39 1. *corpore sistens*] puto *resistens*, et *torpore. insistens* A. forte *neque irruenti turbae artato corpore resistens.* vel *neque artatu* (vel *in arto*) *corpore subsistens. corpore* ut H. 2 42: *corporibus et umbonibus niti.* possis et *neque auctoritate.* 2 48: *iuvenes auctoritate, senes precibus movebat.*

C. 37. p. 41 11. *Elii paraverunt*] M *Egiali perierant.* forte *rempublicam partiti erant.* tum *Tigillini et Elii.* sic fere Gronovius. sed libertos cum libertis componit. porro forte legendum *raptaverunt. et Egi et alii qui perierunt* A. forte *sibi pepererunt.*

C. 38. p. 42 8. *aperire deinde a. iussit*] lege *aperiri deinde armamentario iusso.* tum mox scribe *miscerentur auxilia paribus galeis*, vel *disparibus. miscentur auxilia toriis* A. *arma legionaria* A. 3 43. *paribus armis* Virgilius Aen. 9 655, 12 344, Valerius Flacc. 5 601. de armis quibus distinguebantur, vide locum insignem H. 2 89: *quatuor et XXX cohortes, ut nomina gentium aut species armorum forent, discretae* et seq. *auxilia* pro *auxiliaribus* Tacito passim in usu. infra c. 54: *adsciscitur auxiliorum miles.*

C. 39. p. 43 8. *vel odio*] lege *aemuli odio.* H. 2 73: *tum ipse exercitusque, ut nullo aemulo, saevitia libidine raptu in externos mores proruperant.* Plinius Ep 6 31: *maritum non sine aliqua reprehensione patientiae amor uxoris retardabat; quam quidem, etiam post delatum adulterium, domi habuerat, quasi contentus aemulum removisse.* Florus de bello Perusino 4 5: *Fulvia gladio cincta, virilis militiae uxor*, ubi insere *virilis militiae aemula uxor.* lege ibidem *pientissimo ingenio.* Casaubonus ad Suetonii Aug. 14 *piissimum*; quod Cicero negat latinum. sed Tacito Agric. 43 *piissima filia.*

p. 43 4. *utque evenit in cons. inf.*] *utque evenire in cons. infelicibus solet* A.

C. 40. p. 43 24. *est*] lege *esset.*

16. *quale magni metus et magnae viae silentium est*] malo *quale in magno metu et magna ira silentium est.*

C. 41. p. 43 25. *comitantis*] *comitatus* A et alii. *comitatae* puto.

p. 44 9. *si ita reipubl.*] sic A. lege *si id e republica.*

13. *pectus tegebatur*] *pectus thorax tegebat* A.

14. *feritate et saevitia*] lego *efferata saevitia* vel *ab efferatis saevitia. efferare* H. 4 26. *efferatus exilio* supra c. 21.

C. 42. p. 44 18. *conscientia*] puto *conscientiam*, et sic Acidalius.

21. *ictu in poplitem*] malo tolli τὸ *in*, ut mox bene Gronovius *utrumque latus.*

C. 43. p. 45 1. *ac Galbae custodiae a Pisone additus*] AM *a Galba custodi et a Pisonis.* forte *custodiendi Pisonis.*

8. *ardentes*] forte *ordinatam.* immo lege *ardentis* sc. Othonis ipsius.

C. 44. p. 46 5. *qui vere qui falso*] lege *qua vere, qua falso.* vel *sive vero seu falso.*

10. *munimentum — ultionem*] lege *munimenti — ultionis.*

C. 46. p. 47 14. *sibi ipsi*] *sibi ipsis* A.

p. 48 18. *bella*] lege *in bella*

C. 47. p. 49 14. *concedi permisit* insolens, quare *concredi* lego aut *condi.* tum *cremarive*, et mox *quaesitis redemptisve condi*, sepeliri ut A. 1 62. *concredi* H. 5 5.

C. 48. p. 50 7. *moribus*] malim *rumoribus.* sic *rumore adverso esse* A. 14 11. H. 2 26. *rumore claro esse* A. 15 48. 11 23 *multus ea super re variusque rumor.* A. 3 14: *vario rumore, custos salutis an mortis exactor sequeretur.* c. 19: *vario rumore iactata.*

12. *temerasset*] sic Rhenanus. vulgo *tentasset.* A *inspectasset.* forte *incestasset. incestare filiam* A. 6 19. vide ad Vellei. Paterc. 2 73.

C. 49. p. 52 2. *pecuniae*] abest ab A. deinde idem *alieni non appetens, sui parcus, publicae avarus.* lege *publici.* et vide h. l. Pichenam.

4. *ignarus*] lege *ignavus.* iubent sequentia, et sic Lipsius.

C. 50. p. 52 16. *electos*] *evectos* malim. neuter enim electus a Senatu aut a praedecessore.

28. *solum id scires*] *solum ageretur ut scires* A.

C. 51. p. 53 8. *expeditionem et aciem*] lege *expeditionem aversari* vel *elam renuentes, praemia, quam stipendia malebant.* deinde *toleraverant* bene A.

p. 54 9. *publice donatos*] forte *publico* sc. agro. sic Lipsius et nos ad Velleium 2 81. infra c. 65. possis et *publico aere* vel *re publica.*

14. *pertinaci pro Nerone fide*] *pertinacis fidei* puto.

C. 52. p. 54 21. *adsignandisve militiae ordinibus*] *suae militiae* A. forte *adsignandisve militi suis ordinibus* vel *militi* sine τῷ *suis.* deinde *et Vitellius apud severos ut vilis. vilis habebatur* H. 4 80. vide ad A. 15 35. A post *Vitellius ut* habet additum. rectius forte. mox lego *simul aviditatem imperandi, et ipsa vitia.* in his *et Vitellius* nil muto. tum malo cum Grotio *ita* in *id* mutari, quia *ut ita* mox denuo sequitur.

p. 55 6. *sicut modesti quietique*] male Colerus *immodesti. quieti* saepe apud Velleium occurrit.

7. *sed profusa*] malo *sed et profusa.*

p. 56 2. *tulisset*] *ingrate tulisset* A, eleganter; et sic edd. *ambitiose ac muliebriter tulit* Agric. c. 28.

C. 53. p. 56 18. *Caecina aegre passus*] lege *id Caecina aegre p.*

C. 54. p. 58 2. *ceterorum*] forte *itinerum*, sed malo *locorum. peritia locorum* Agric. 20. A. 6 36. an *regionum? ignari regionum* alibi noster, item *gnari locorum.*

6. *volens*] *volvens. volvere bellum* A. 3 38. *animo stupra* supra c. 30. A. 6 22. vide Vossium ad Paterculum p. 126. infra c. 64 lege e Graevii coniectura *nec militum animus in gaudium aut formidinem permotus: bellum volvebant.*

C. 55. p. 58 11. *quae piget*] malo *quae pigeat.*

18. *dirumpunt*] *diruunt* malo, ut Acidalius.

p. 59 2. *in S. P. Q. R.*] lege *senatum populumque Romanum obliterata iam nomina sacramento advocabant.* supra c. 30: *senatus et pop. vana nomina.* c. seq. *in senatus populique Romani verba iurare.* 2 32 *S. P. Q. R. nunquam obscura nomina.* A *viderentur. S. P. Q. R. obl. i. no. sacramento advocabant.* proxime verum.

6. *aut suggestu*] puto *aut e suggestu.*

C. 56. p. 59 10. *et socordia innocens*] forte *in socordiam nocens.*

C 57. p. 60 8. *ingressus*] *egressus* A. forte *praegressus.*

15. *ingenio*] lege *in gente sua.*

C. 58. p. 61 8. *Crispinus, qui se sanguine*] bene A *Crispinus sanguine s. C. c.*

C. 60. p. 62 2. *proruperant*] malo *proruperat*, sc. odium. *prorumpunt odia* A. 6 3.

8. *perfugerit*] *profugerit* A.

C. 62. p. 63 7. *cum tamen*] *cum tantum* A. forte *cum* (vel *quin*) *instantium.* vide Indicem in *instare.* H. 4 83: *terribilior iam et instantior.*

5. *consulto opus esset*] *esse* lego.

C. 63. p. 63 19. *raptis repente armis*] *raptisve* M. forte *raptis vi repentina armis.* A. 11 9: *vi militis Romani.* 12 33: *vi militum inferior. vis improvisa* H. 3 71. *repentina* H. 3 68.

p. 64 7. *non quidem in bello*] forte *nota pridem bello insueta* (vel *insolita*) *paci protendebantur.* forte *saeviori pro pace.* locus similis alibi est. Ovidius *velamenta manu protendens supplice.*

C. 64. p. 64 10. *permotus*] bene Graevius *permotus: bellum volvebant.* v. c. 54.

C. 65. p. 65 16. *occasione*] lege *occasionem* more Taciti, ut sit epexegesis.

p. 66 1. *uno*] malim *vicino.*

C. 66. p. 66 12. *restingui*] *restringi* A, cohiberi. deinde *vetusta dignitas coloniae.*

C. 67. p. 67 19. *clara*] *clari* rectius A. post (p. 68 5) idem *detinebant.*

p. 67 20. *festinatio*] malim *infestatio*, transpositis litteris. sed haec duo vocabula etiam coniunguntur H. 3 50: *festinatio atque aviditas praepediebant.* mox pro *quod olim Helvetii* lege *quod soli. olim* proxime praecessit.

p. 68 5. *proximam quamque culpam*] lege *proximum quemque culpae.* A. 4 27 *proximos audaciae in urbem traxit.* vide Phaedrum 1 10, et nos ad Val. Flacc. 3 392 et ad Vell. Paterc. 2 114. *affinis culpae* Valerius Max. 8 4. Cicero saepe.

C. 68. p. 68 12. *non arma noscere*] an *poscere?* sed *noscere* quoque alibi. contra *poscere proelium* 6 34. 12 35.

22. *direptis*] *dirutis* M et A. lege *cumque dirutis vicis omnibus. direptis* praecessit c. sup. ubi pro *locus* forte *vicus.* vide A. 1 20.

16. *et more militiae*] lege *et Romanae more militiae.* similis error supra.

p. 69 2. *deditio*] *deditione* A, bene.

C. 69. p. 69 11. *immodicus saevitia*] lege *saevitiae*. sic passim noster. *immodicus animi* supra c. 53, *laetitiae* 15 23. *linguae* ut scribo H. 3 53. *modicus pecuniae* A. 3 72. *originis* A. 6 39. *immodicum* A. lege *ut est mos vulgo mutabili subitis, et tam prono in misericordiam, quam immodici saevitiae fuerant* vel *fuerint*. sic infra c. 80: *vulgus, ut mos est*, male interpolavit Freinshemius.

C. 70. p. 69 19. *remorati*] *revocati* A.

p. 70 11. *urbis procuratorem*] *urbi* A et M. forte *Turpil.* pro *Turpilianum*. quod Petroniae gentis cognomen.

15. *in ceterae*] *incerta* A, bene.

C. 71. p. 71 9. *ne hosti metum reconciliationis adhiberet*] mss Pichenae *sed ne hostes metueret conciliationis adhibens*. B *metu reconciliationis adhibens*. A *sed ne hostes metueret adhibens statim inter*. lego *sed ne hosti spem mutuae reconciliationis adimeret*. *mutua formido* A. 2 79, *dissimulatio* Agric. 6. *mutua asseveratio* A. p. 555. sic ibi forte legendum. *mutua ignorantia* mox c. 75.

C. 72. p. 72 10. *quia velocius erat vitiis adeptus*] lege *via velociore vitiis adeptus*. contra *segnis via* a me restituta Statio. H. 2 2: *adductioribus spatiis*. A. 1 54: *alia Tiberio morum via*. *hariolo velocior* apud Phaedrum 3 3. *qua velocius* A. tum mox *ut virilia scelera*, quae foeda iuxta iuventuti ac senectae eius opponuntur. utramque pathicam fuisse *virilia scelera* demonstrant. sic A. 6 5 restitui *incertae virilitatis*. Iustinus 27 2: *puer sceleratam virilemque sumit audaciam*.

p. 73 3. *unde multa innocentiae cura*] scribe *tuendae nulla innocentiae cura, sed vice impunitatis*. est sexti casus. sic alibi *tuendae libertatis, ad tuendam plebem, tuendum funus*. *vice*, ut A. 6 21: *quae dixerat vice oraculi accipiens*. *vice sermonum* Virgilius 6 535. *mutua impunitate*. Suetonius Calig. 22: *vicibus*. Plinius Ep. 4 19: *nam cum matrem meam parentis vice dilexeris, meque a pueritia, statim formare solebas*. sic ms Med. non *loco venerarere*. vide infra c. 84.

10. *sero*] lege *saevo* vel *fero*. sed *saevo* praestat. forte etiam *aequavit*. sic supra c. 3: *pares exitus*. puto *infamem vitam exaequavit exitu tam saevo et inhonesto*, vel *exitu tam foedo*. *foeda mors* Livius 42 28 de Q. Fulvio Flacco.

C. 73. p. 74 2. *populi R.*] *po R.* A. lege omnino *populo Romano*.

3. *innixa*] *subnixa* A. malim ego *innexa*. A. 6 36: *innecti per affinitates*.

C. 74. p. 74 8. *offerebant*] *afferebantur* A, *offerebat* Pichena ex coniectura. lego *epistolae adferebantur*. *pecuniam et gratiam* etc. *paria Vitellius ostendebat*. vel quod malo, *ostentabat*, cum A. quo tota periodus referenda. et sic passim Tacitus. *paria Vitellius ostentabat ac Otho*. A. 4 40 Tiberius ad Seianum, *quibus necessitudinibus te mihi immiscere parem*.

15. *senatus*] forte *senatus consulti*.

C. 75. p. 75 3. *in pace*] *ita pace*. et sic Acidalius.

4. *mutata*] *mutari* A, bene.

C. 76. p. 75 17. *diu mansit*] forte *diu in fide* (vel *fida*) *mansit*. sed *fides* mox sequitur.

18. *mutabantur*] *mutabant*, quod malim more Taciti.

p. 76 9. *pleraque*] lege *peraeque*, ac libertus ille. vide ad A. 6 5.

C. 77. p. 77 6. *cumulum*] *culmen* A.

9. *Cadio*] *Candio* A: forte *Canio*. Canius Rufus Martiali laudatus.

C. 78. p. 79 2. *in suspenso tenuit*] sc. acclamantes puto.

p. 78 11. *Othoni quibusdam diebus*] lege *subito iisdem diebus*: *nempe in ludicro theatrali*. possis et *iisdem ludi diebus*. τὸ *Othoni* supervacuum. *ludorum dies* A. 3 23. *ludi Cereales* H. 2 55. de militibus locus singularis, quem emendamus. lege et *acclamarunt*.

C. 79. p. 79 6. *magna spe ad Moesiam*] scribe *magna spe addita*. Virgilius 10 263: *spes addita (menti)*. deinde *novem millia equitum ferocia et successu*. *et ferociora successu* A. rectius Acidalius *ad novem millia*.

14. *advenere*] puto *adsiluere* vel *advolavere*.

p. 80 6. *ubi saevitia h. et vi v. a.*] *ubi saevitia hiemis et doloris vulnerum absumti* A, non male. forte etiam *saevitia hiemis misere et vi vulnerum absumpti*, vel *vi vulnerum misere*.

C. 80. p. 81 10. *insidentes*] rectius erit *insilientes*. Ovidius Fast. 2 735: *nox superest: tollamur equis urbemque petamus*. paullo ante etiam forte *severissimum mox centurionum*.

C. 83. p. 84 1. *imus*] forte *cur ruimus*. mox c. 84: *in exitium ruamus*. Seneca de Ira 3 42: *quid ruimus in pugnam? quid certamina nobis arcessimus?* possis et *cur deficimus ad bellum?*

6. *si ubi*] *si cur* A. mox lege *intercidet*.

8. *perditus*] *perditus stertit* apud Martialem 3 82, pro ebrio. nil igitur mutemus.

10. *imbuet*] *imbuent* bene A. tum et paullo post scribe *irrumpent*.

C. 84. p. 86 2. *promiscua sunt*] sic mss. forte tamen *promiscue assolent*.

C. 85. p. 86 8. *et oratio*] *ea oratio* A.

12. *erat*] forte *haerebat* vel *terrebat*. possis et *facies belli vera*, vel *similis*. nam *erat* non est in A.

16. *noscenda*] an *dinoscenda?*

19. *animum*] mss *animo*, etiam A et edd vetustae. forte *animos eo vultumque conversi*.

p. 87 8. *aut tumultu verborum*] excidit τὸ *vice*. *vice aut tumultu* per vices aut tumultuario clamore et confuso. supra c. 72: *vice impunitatis*. excidit et in Suetonii Galba 6, ubi lego *Gaetulica vice*. *dicta factave alicuius vice legis observare* noster A. 4 37. H. 3 71: *nisi statuas in ipso aditu muri vice obiecisset*. de vicibus militaribus supra locus emendatus.

C. 86. p. 87 18. *prorupto*] an *praerupto?* *proruto* Gronovius. vide quae ad Caesarem adnotamus.

C. 87. p. 88 14. *quod reliquos Caesarum*] nil mutandum. vide nos ad Claudianum.

p. 89 2. *invitatus*] *imitatus* A, M *immutatus*. lege *imputatus*, et vide supra A. 11 29. *imputatus* beneficii loco. ubique Tacitus libertos pungit.

C. 88. p. 89 15. *mota*] lego *amota* Flavio Sabino.

C. 89. p. 90 10. *adversa pertimuere*] *adversa in rep. pertimuere*. M *reip.* recte. hoc est *pacem reipublicae adversam*. et sic codices Lipsiani.

15. *et quicquid utrimque*] malo *et utrimque quicquid*. alibi: *nec multum virium a tergo*.

16. *longo*] *longa* A.

C. 90. p. 91 7. *sed festinata exactione*] M inserit *iam pridem* et sic A et alii.

17. *latum*] scribe *elatum*. Seneca Ep. 80 (81): *ille qui in scena elatus incedit, et haec resupinus dicit, imperito Argis.*

20. *servitii*] *servili* malim. et *ut in famulitiis privata cuique est aemulatio.* *simulatio* A. cives et rempublicam comparat cum privata domo. *familia* pro *famulitiis*. Phaedrus 3 19: *Aesopus solus cum domino esset familia.*

AD HISTORIARUM LIBRUM II.

C. 1. p. 93 10. *decor oris*] A *decorus*.

p. 94 1. *fortuita*] A *fortuna*. possis et *opportuna*.

4. *anxius animo*] malim *animi*. *anxius sui* A. 4 59. *anus anxia potentiae* 12.

6. *ac se Vitellio*] lege *ac seu Vitellio sive Othoni*.

10. *agitantibus*] *cogitantibus*, ni fallor.

C. 2. p. 94 11. *iactatum*] *iactato* praestat.

15. *modestior*] *moderatior* AM. deinde *praetervectus*: bene M *praevectus*.

17. *audentioribus spatiis*] sic et A. lege *adductioribus*. H. 3 7: *quia adductius quam civili bello imperitabat.* Pomponius Mela 1 4: *fastigatque se molliter, et ideo paullatim adductior.* Gellius 16 3: *loco in quem cibus capitur vel stipato vel adducto.* Livius 5 27: *modo brevioribus modo longioribus spatiis.* 35 40: *abstulerunt me velut de spatio Graeciae res immistae Romanis.* 9 10: *cum apparitor Postumium laxe vinciret, quin, inquit, adducis lorum.* Marcilius ad Titum Suetonii c. 5 *lentioribus*, quem vide. idem legit c. 3: *accitum e Cilicia Thamyram.* alii alia. sic et forte legendum vit. Agric. c. 3. ibidem c. 8: *addiderant virtutes spatio exemplorum.* immo *aperuerant virtutes spatia ex templo honorum*, vel *rapuerunt*, quod postremum verius. possis et *addens prioribus spatiis.* vide nos ad Maronem Georg. 1 513. *addito spatio rediturum* H. 3 2. *spatia itinerum* A. 14 56 et 58. de Oratore 39: *ut nobiles equos cursus et spatia probant.*

C. 3. p. 95 1. *Aeriam*] *Venerianum* A, M *Verianum*. forte *conditorem templi Venerei regem Aeriam*.

3. *sed scientia arteque arusp. accitam et linarae certamina attulisse* A.

5. *atque ita*] malo *atque id*.

8. *Cinyrades*] *Cynarides* A. ege *Cinyrides*. *Cinyreia virgo* Ovidius Met. 10 569.

11. *altari*] *altaria* bene A. apud Maronem *adolere altaria flammis*. vide ad A. 6 28.

C. 4. p. 96 2. *sacerdotis id nomen*] *sacerdoti* malo. vide A. 5 1. *sacerdotii* M. an pro sacerdote? ut *obsidium* pro obside A. 15 1.

5. *ingens rerum fiducia*] distingue: *pervectus* etc. *suspensis* etc. *ingens fiducia accessit*, sc. Tito et suspensis animis. aliter Pichena et Lipsius: sed bene Gronovius.

p. 97 1. *et inexpertus belli labor*] forte *ut expertis bellici laboris*, vel *ut inexpertis belli*. et *inexperti belli labores* A. deinde malo *integris quies* (non *integra*) et *inexperti bellici laboris* vel *belli*. *pulsi cum sauciis integri* H. 3 16, 28, 56. 5 15. omnino *inexpertus belli* H. 1 8, ubi vide interpretes. *inexpertae bello legiones* infra c. 75, ubi et forte

belli legendum. *expertus belli* H. 4 76. *expertus bellis animus* Agric. 41, ubi lege *belli*.

C. 7. p. 98 17. *expectari belli exitum*] *expectari bellum. cum victoribus nunquam s. f. coalescere* A. *bellum cum in victores* etiam M et alii scripti et priscae editiones. c. 7: *cum in victores victosque nunquam solida fides coalesceret.* vide Gronovium Obs. 3 10. *exitum* est e coniectura. lego *expectari velut in commune. quin et victores* etc. vel tolle *bellum*, ut repetitum e superioribus. H. 1 83: *in commune omnes metu exterrebantur.* H. 1 25 et 36 *milites accendendos in commune ratus. in commune consulere* et *consultare* passim, ut et *in medium consulere. commis* scribebant: hinc natus error. A. 15 12: *in commune alacris.* 52: *haec in commune.* infra 54: *nec ultra in commune congressi.* Germ. 27: *haec in commune de omnium Germanorum moribus accepimus.*

p. 99 2. *caeteri olim mixtis consiliis*] *Mucianusque titi opera mixtis consiliis* A. alii codices omnes *ceterum.* lege *ceteri iam olim* vel *clam.*

C. 8. p. 99 8. *fingentibus*] *confingentibus* A. Christiani rebantur adhuc vivere. vide Sulpicium Severum. malim quoque (7) *varii super exitu eius rumores.*

11. *propior*] lege *pronior.* Ovidius Am. 3 674: *prona vexit cupidis in sua vota fides.*

14. *Cythnum*] *Cynthum* A.

15. *et abnuentes*] *vel* M. lege *bella abnuentes*, cum quarto casu passim Tacitus, *abnuere praelia, congressus*, etc. deinde scribe *interfici iussit, spoliatis negotiatoribus et mancipiorum valentissimo quoque armatis.*

19. *Sisenna*] puto *is. Sisenna* e glossa.

C. 9. p. 100 7. *alloquendos sibi milites*] vetus *adaequandos.* opinor *adlectandos* vel *alliciendos.* infra 85: *per epistolas alliciebant Pannonicum exercitum.* adloqui militem est proprie imperatorum. hinc *adlocutio militaris.* vide H. 1 29. A. 4 50.

10. *navis*] huius navis nulla ante mentio. forte *cuius cohorte statio expugnata navalis.* nisi latet nomen oppidi in Cythno insula. *stationes per ripam dispositae* supra.

C. 10. p. 100 21. *retinebatur*] lego *e re tenebatur*, prout e re erat. deinde puto *adactis* (sc. patribus) *terrore ut propria vi.* vel *addito terrore, ut* vel quid simile. denique *e more tamen audiendum.*

C. 11. p. 101 19. *eo agmen*] sic A. male *eo* (h. e. ideo) reiecerat Rhenanus.

p. 102 1. *et equitum vexilla*] *et quiritium vexilla* A. forte *atque velitum vexilla.*

10. *aeque et ante signa pedester.* lege *it* vel *ire. sed loricae fereae usus: ire ante* etc.

C. 12. p. 102 13. *penitus*] forte *et Appenini.*

16. *dederat*] male *legerat* Freinshemius. possis et *addiderat*, sed nil necesse.

C. 13. p. 103 15. *sed*] forte *sic.*

19. *latere respondit*] *hic latere* A. sed *latere* est aequivocum.

C. 14. p. 104 8. *in colles*] *incolis mari propinquo* A.

10. *adnexa*] lege *adnixa.* Virgilius 3 208: *adnixi torquent spumas.* deinde *obversa.*

12. *Alpinos* A. *Alpinas* scribe, cohortes.

15. *ad iaciendum*] scribe *ad arcendum.* nam erant collocati in Alpinis iugis, ut patet ex superioribus. locus similis H. 3 82. 4 15 et 26. *arcere* infra c. 17. deinde lego *in victoriam idem audebant.* sic c. 16 *in summam profutura*, non *in summa.*

C. 16. p. 105 9. *Decimi*] *Decumi* A.

22. *et*] lege *ita.*

25. *balineis*] *in balineis* malim.

p. 106 1. *rerum*] lego *reorum. agmen reorum* alibi noster. *magna colluvies* H. 5 12. *colluvies nationum Athenienses* A. 2 55.

C. 17. p. 106 4. *Syllana*] *Silana* semper A.

C. 18. p. 106 22. *retinenti*] lege *renitenti.*

p. 107 1. *proditionem et accitum Caecinam*] lege *proditos se et.* in ceteris Merceri coniecturam sequor. A *quin pro Othone et.*

C. 19. p. 107 11. *opum validam*] ms Anglicanus 1Gronovii *opiis*, unde ille *copiis.* ego *opis*, ad ferendam opem.

C. 21. p. 108 24. *regerunt*] mss *in hostes ingerunt.* legendum *per tormenta ingerunt* vel *regerunt.* Anglicanus Gronovii filii *per portas egerunt. ingerunt* praestat, ni *regerunt* mavis. brevis locutio, intellige eadem quae iam nominata sunt, *e tormentis ignem et faces iaculabantur.* H. 4 23: *adactae tormentis ardentes hastae.* Vegetius 5 14: *ardentes sagittae per ballistas in hosticarum navium alveos infiguntur.* A. 2 81: *erigi scalas iussit, alios tormentis hastas saxa et faces ingerere.* sic et illud capio A. 12 16: *facibus atque hastis turbabant obsessos.* et A. 4 49: *agger unde saxa hastae ignes iacerentur. e tormentis faces et hastas incutere* A. 13 39. Livius 31 46: *ingerere tela ballistis et catapultis et alio genere tormentorum.*

p. 109 1. *invidiae*] sic A. forte *livida*, sed sub finem huius libri utrumque coniungit.

2. *acciderat*] *accidit* scripti omnes, nec mutandum.

9. *obruendisque*] malo *obterendisque.* nam *operibus* abest a B et A. vel *proruendisque hostilibus*, ut opera subintelligantur. et mox c. 22 malo *pars subvenientium obtriti* quam *obruti.* forte *ocius expediunt.*

C. 22. p. 110 8. *fama et pudore*] *fama* praecesserat proxime. lege *infamia.* male Lipsius *fame.* alii aliter. possis et *flammatus.* Valerius Flaccus 4 655: *flammata pudore iuventus.* infra 74: *omnes exercitus flammaverat arrogantia venientium a Vitellio militum.* H. 4 24: *his inter se vocibus instinctos flammavere insuper allatae a Vespasiano litterae.*

10. *assideret*] *insideret* A.

C. 23. p. 111 8. forte *firmato hoste fortuna praelii nutaret* vel *mutaret. partium versa fortuna*, noster alibi *fortuna pugnae mutatur, fortunam belli mutare.*

9. *omnia quaecunque facta*] lege *in communi.*

13. *incesserant*] *incessebant* A.

p. 112 1. *rebus prosperis incertus, et inter adversa*] lege *rebus ut prosperis incertus, ita.*

C. 24. p. 112 4. *coepta*] *incepta* malim. *arma incipere* A. 4 46.

C. 25. p. 113 10. *victoriam incipi*] puto *insisti victoriae.* A. 2 62: *usque in exitium insisteretur. insistere spei* infra c. 46. *insistere scribendi munus* Symmachus Ep. 1 84. vide Iuretum p. 48.

C. 26. p. 113 16. *versi*] *versis* malim.

p. 114 6. *proditionem*] *proditorem* malo. Naso Ep. 2 78: *heredem patriae, perfide, fraudis agis.*

C. 27. p. 114 21. *aequalius*] *aequabilius* A.

C. 28. p. 115 16. *n. a. ut corpori, v. a.*] lege *non abrumpendos suo corpori val. artus.* Curtius 6 9 28 *truncum corpus milites* vocat. 10 3 10: *vos meorum militum corpori immiscui.* et 6 9 28: *militarem turbam sine duce corpus esse sine spiritu.* de mor. Germ. 39: *Semnones centum pagis habitantur, magnoque corpore efficitur ut se Suevorum caput credant.* A. 1 12: *unum esse reipublicae corpus.* Florus 4 3 5: *perturbatum ordinavit imperii corpus.*

C. 30. p. 116 16. *duplicatus*] lege *duplicatis numeris.* infra c.

69: *amputari legionum auxiliorumque numeros iubet*, apposite. Vita Agric. c. 18.

C. 31. p. 117 9. *nemo*] *nemo non* bene A. vide Pichenam.

C. 32. p. 118 9. *Alpibus*] *maritimis Alpibus* A.

16. *opulenta*] forte *opum laeta*.

18. *populum*] A *populum R*, bene.

C. 33. p. 119 19. *cui uni*] bene Rhenanus *ut cui uni*.

C. 34. p. 119 24. *quando hostis imprudentia ruerct*] lege *quando hostilis imprudentia annueret*, nempe coeptis illorum. contra H. 5 13: *quando impetum et subita belli locus abnueret*. 4 53: *altitudo aedibus adiecta. id solum religio annuere*.

p. 120 5. *insuper*] *super* AB, bene.

C. 36. p. 120 22. *superfuerant*] *supererant* AM. *abruptae naves* sc. ab ancoris. nil igitur muta. *rupere* apud Claudianum de classe Eidyll. 1 35.

p. 121 3. *ad mutationem*] *et ad m.* A.

4. *infestam*] forte *incertam*.

C. 37. p. 121 21. *scelerum*] *et scelerum* A.

C. 40. p. 123 2. *ad bellandum*] male Grotius *ad debellandum*. qui ad bella proficiscuntur, sarcinas secum ferunt, qui ad pugnam, eas in loco proximo relinquunt. quod non factum, etsi hostis in vicinia. vide infra 45.

12. *mora*] malo *morae*. Lucanus 7 240: *aeger quippe morae flagransque cupidine etc.*

11. *segnitia*] *segnitie* A.

C. 41. p. 141 12. *resumere*] vel *eximere*, ut H. 3 81: *eximere certamini unum diem*. ut *diem dicendo eximere*.

2. *postulantes*] *expostulantes* A, ut alibi.

6. *consilium*] *concilium* lego.

18. *vocitantium*] *volantium* F, *vomantium* M et V, *volitantiumque* A. *volitare* passim apud Tacitum.

20. *revehebantur*] bene *relabebantur* M. nam *revehi* proprie equitum est. sic supra *in castra revectus*.

C. 42. p. 125 3. *an ipsa*] malim *an ab ipsa*.

C. 43. p. 126 4. *a parte*] malim *at parte*.

C. 44. p. 126 11. *id spatium*] an *in spatium*? vel deleatur *id*.

19. *eius* abest ab A.

C. 45. p. 127 9. *munimentum fuere arma et vict.*] lege *munimento arma fuere et victoriae*. sic *documento esse* et *odio*.

C. 46. p. 128 3. *furore quodam et instinctu*] *furore et amentiinstinctu* A.

10. *induraverat*] *induruerat* A.

C. 47. p. 130 2. *este*] *estote* A.

C. 49. p. 131 6. *avertit*] *advertit* malim.

C. 50. p. 133 1. *aut circumvolitantium*] puto *aut vi circumv.*

C. 53. p. 134 3. *disserentem invasit*] *disserentem ianua invasit* A, et emend. *manu invasit*. *ambigua disserentem* illustra ex H. 3 1.

4. *nec ceteri sententias aperiebant*] puto *nec ceterorum sententias opperiebatur*. Livius 1 56. vide ibi Gronovium. interpellabat Caecina prius quam universus Senatus censuisset. sic saepe noster. A. 3 59. post lege *adeo invisum*.

12. *eius*] forte *heri*.

C. 54. p. 135 3. *rapidus in urbem vectus*] *rapidum urbem* A et B. forte *rapidius Rigodulum venit*, ut H. 4 71.

C. 55. p. 135 12. *ut cessisse Othonem*] intricata constructio et verba transposita. lege *ut cessisse vita Othonem certi auctores in theatrum attulerunt, Vitellio plausore, et a Flavio Sabino praefecto urbis, quod erat in urbe militum, sacramento Vitellii adactum*.

18. *composita*] an *conquisita*?

p. 136 2. *gaudio fungeretur*] *laude defungeretur* lego. nam de *laude* praecessit. sic H. 4 39: *regibus laudes et grates decretae.*

C. 56. p. 136 15. *vis*] an *ubivis?*

C. 58. p. 137 22. *exercitus fama spargebatur. insuper* A. et deinde *Albinus* pro *Albinum.*

C. 59. p. 138 10. *largus animo*] malim *animi.*

11. *comitaretur liberaliter*] lege *copiis comitaretur.* vide A. 1 44 *centurionatum* pro *censum centurionum. copiae annuae* alibi sic et capio. *copiis et laetitia* pro epulis. A. 1 68 *copiae* opponuntur *ciborum egestati*, qui locus ad rem facit. *copiis onerare* de mor. Germ. 30 male mutant. de Vitellio similiter Valerius Max. 5 1 1. de Prusia rege *censuit senatus ut domus ei Romae quam optima conduceretur, et copiae non solum ipsi sed etiam comitibus eius publice praeberentur. copiae* saepe apud Symmachum, ut Ep. 6 81: *natalitii convivii copiae.* sic passim.

C. 84. p. 158 9. *largitus privatim*] lege *largus privati*, ut Virgilius Aen. 11 338 *largus opum.* ex Ryckio.

AD HISTORIARUM LIBROS III. IV. V.

H. III 13. p. 187 3. *cecidisse*] lege *recidisse.* ex R.

C. 30. p. 201 13. *trabibus*] lege *lateribus.* ex R.

C. 33. p. 205 3. *in igne considerent*] lege *in ignem.* ex R.

C. 58. p. 227 1. *officia metu profecta*] lege *a metu.* ex R.

C. 65. p. 232 7. *praeiuvisse*] lege *praes iuvisse.* ex R.

C. 80. p. 247 19. *telis*] lege *teli.* ex R.

H. IV 10. p. 265 7. *corruptorque*] scribendum utique *correptorque* h. e. delator. Iuvenalis hac de re 3 116: *Stoicus occidit Baream delator amicum discipulumque senex.* ubi monet Scholiastes antiquus, hortatu P Egnatii Celeris huius filiam Sorani ad magica descendisse, per quem Neroni sit delata. *corripere* Tacito passim pro deferre, accusare in senatu. A. 2 28: *statim corripit reum, consules adit, senatus cognitionem poscit.* 3 49: *fine anni CLutorium Priscum corripuit delator, obiectans aegro Druso composuisse.*

C. 66. p. 322 3. *ingens rerum*] A addit *tumultus.* lege *tumulus.* ex R.

C. 83. p. 339 16. *mos est*] opinor *dos est.* vide Axenium ad ista Phaedri initio, *duplex libelli dos est.* Symmachus Ep. 1 83: *qua te dote natura ditavit* ubi vide Iuretum p. 47.

H. V 6. p. 352 11. *incertae unde superiacta, ut solido, feruntur*] *ferct*, et emend. *fert*, ms Spinae. *incertam undam* eleganter vocat, quae instar solidi superiacta non mergit. *incerta rivis aut tenacia gravi coeno* A. 1 63. et 70: *eadem freto litori campis facies, neque discerni poterant incerta a solidis, brevia a profundis. incertum undae* ms Spinae a manu secunda. *inerti undae* Grotius et Freinshemius. Ovidius de Ponto Euxino Her. Ep. 9 122. *inertes undae superiacta, ut solidae, ferunt* ex vestigiis codicis M.

C. 7. p. 353 12. *iactu*] lege *tactu.* sic *tangi de caelo.* Virgilius Ecl. 1 17: *de caelo tactas memini praedicere quercus. tactae de caelo aedes* A. 13 24, *regiones* A. 14 12. sed vide Pichenam.

p. 354 2. *sive herba tenus aut flore, seu solitam in speciem adolevere*] *solidam in speciem* Salmasius. sed *species* praecessit. lege *solidam in spem.* Ovidius Met. de herba 15 203: *turget et insolida est et spe delectat agrestes*, ubi forte legendum *in solido est*, vel *in solida iam spe delectat. spes anni* et *vota coloni* passim apud poetas. possis et *sive herba tenus aut flore, sive ubi solidam in spicam adolevere.* sed *in spem* verum est. agit de segete. notum illud *et adhuc tua messis in herba est.*

C. 8. p. 355 1. *et primis munimentis urbs*] lege *septa trinis munimentis urbs*. vide commentatores infra c. 12. reliqua ex Spinae codice restituenda, *alienigenis templum interius clausum.* tum puto scribendum *ad fores tantum Iudaeo aditus et limen, penetrali et sacerdotes arcentur.* possis et *e trinis munimentis urbis.* et tum *templum*, quod sequitur, pro glossemate eiiciendum. vidit Lipsius haec ab Agricola emendari, et putavit ex ingenio haec fieri.

C. 10. p. 358 4. *proximus annus, bello civili intentus, quantum ad Iudaeos per otium transiit*] lege *proximis annis bello civili intentus.* nempe, *quantum ad Iudaeos per otium transitis.* annis per otium transitis, plus uno anno interquievit. A. 6 : *annum quiete et otio transit.*

C. 12. p. 359 7. *atque usus*] *atque* denuo sequitur. lege igitur *metus aeque ac usus*, vel, quod malo, *metus atque usus peraeque.* vide A. 6 5.

C. 21. p. 367 12. *sed eventu clarus*] lege *et eventu elatus.* quod eventui nimium fideret, subita consilia testabantur. H. 4 63 : *rebus secundis sublati. elatus inflatusque.* sic H. 1 8 ex emendatione Lipsii, *Germanici exercitus, quod periculosissimum in tantis viribus, solliciti et elati superbia recentis victoriae. tantis successibus* Suet. Nerone 37, ubi alterutrum videtur superfluum.

C. 22. p. 368 14. *vocibus*] lege *vicibus*, scilicet vigiliarum. sic H. 2 29 : *vices castrorum intermittere sine sono tubae.* apposite omnino plura supra notamus ad H. 1 85. Germ. 26: *agri pro numero cultorum ab universis per vices occupantur*, quem locum, reponendo *per vices*, male sollicitabant, recte a Gronovio assertum et a Colero.

C. 23. p. 368 17. *cupido incessit*] lege *cupido inde incessit.* M *invasi incessi;* quod diversam scripturam testatur, et sane ms Spinae *invasit.*

p. 369 2. *tricenos quadragenosque se et armamenta*] sic M. forte *triceno quadragenoque quaeque remo, sed et armamenta.*

p. 370 9. *cum interim flexu autumni et crebris pluvialibus imbribus superfusus amnis palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit*] recte *flexu autumni* Rhenanus, cum *fluxu* ante legeretur. sic *flexo in vesperam die* A. 1 16. sed pluribus mendis inquinatus hic locus. nam cur amnis superfusi nomen non exprimitur? deinde cur *imbres pluviales?* cum aut *imbres* aut *pluvias* satis esset dixisse. deinde *superfusus amnis* pro redundante simpliciter vix satis latinum videtur. ne quid moremur aut suspensum te teneamus, opinor a Tacito relictum : *cum interim flexu autumni crebrae pluviae: et Vahalis ripis superfusus amnis palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit.* singula videamus. *Vahalis amnis* est qui Batavorum insulam superfluit. ipse Tacitus A. 2 6: *insula Batavorum, in quam convenirent dicta ob faciles appulsus . . . nam Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur, servatque nomen, donec Oceano misceatur. ad Gallicam ripam latior et placidior adfluens adverso cognomento Vahalem accolae dicunt.* infra c. 26: *petito colloquio scinditur Nabaliae fluminis pons, in cuius abrupta progressi duces*, ubi Lipsius et ante Lipsium Rhenanus *Vahalis fluminis pons.* an *navalis Vahali pons?* de Batavis H. 4 12: *Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum seditione domestica pulsi extrema Gallicanae orae vacua cultoribus simulque insulam inter vada sitam occupavere, quam mare Oceanum a fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit.* qui et ipse locus est vexatissimus; ubi monet Lipsius, in nonnullis codicibus legi *insulam vocatam sitam* vel *vacasitam* vel *invata sitam.* unde ille, sed dubie, *insulam Vahali assitam.* Rhenanus quod in B invenisset *iuuata sitam, sub vada sitam* castigat. Grotius ex *vacasitam vacantem.* codex Spinae *insulam Vatasitam.* nam Pichena de M suo

tacet. ego opinabar *insulam in Vahali sitam occupavere*, vel *insulam inter vada Vahalis sitam:* quod verum est, nisi mavis *insulam Bataviae assitam.* sed alterum verius, et ita conieceram antequam Lipsiana coniectura mihi liqueret. in sequentibus malo *cui mare Oceanum frontem, Rhenus amnis tergum ac latera, circumluit.* sed ad rem. *superfundi ripis*, ut *superfunditur adiacentibus amnis* supra c. 14: *addiderat Civilis aliquam in Rhenum molem, cuius obiectu revolutus amnis adiacentibus superfunderetur.* A. 13 55: *potius mare superfunderent, adversus terrarum ereptores;* quo loco vulgatum posse ferri, nec *ripis* opus esse, utcunque apparet. sed vera forsan lectio: *cum interim flexu autumni crebrae vis pluviae, et alveos imbribus superfusus amnis.* habet enim Rhenus duos alveos, quorum alter Vahalis dictus. vide A. 2 6. sic Epicedio Drusi v. 226: *vix capit adiectas alveus altus aquas.* Ovidius Met. 8 558: *dum tenues capiat suus alveus undas; per ora et alveos fluminum* A. 2 5. possis etiam *flexu autumni, ut crebri pluvia alveo imbrium vi superfusus amnis.* nisi mavis *crebrae pluviae, et alitus imbribus ac superfusus amnis. alitus* pro *altus* saepe apud Valerium Max. vide Pighium ad 3 4 4. *quem super notas aluere ripas* Horatio 4 2 6. vel legendum *crebra diluvia et ripis imbrium vi superfusus amnis.* Plinius Ep. 8 17: *nam istic quoque immite et turbidum caelum: hic assiduae tempestates et crebra diluvia. Tiberis alveum excessit, et demissioribus ripis alte superfunditur.* vide reliqua. *imbrium vis*, ut A. 6 37: *Euphraten nulla imbrium vi sponte et immensum attolli. vis aquarum prorumpens* A. 12 57. *vis fluminis* A. 2 17. Ovidius de Eveno fluvio Met. 9 104: *nimbis et hiemalibus auctus.* apud Suetonium Aug. 72 legendum *assiduo imbre hiemaret*, non *in urbe*, quod praecessit.

C. 24. p. 370 17. *monebat mutare*] malim *mutarent.* sic *mutare fortunam* alibi. *mutare fidem* A. 4 47.

C. 25. p. 371 9. *virtutem et viros indici*] sic M Pichenae liber. ante *virtutes*, unde *iuventutem* Rhenanus, alii alia. opinor *virtutem, ut viris, indici.* quid per virtutem intelligat, iam supra 4 12 exposuerat, *nec opibus Romanis societateve validiorum attriti viros tantum armaque imperio ministrant.* sic alia scribenda sunt; nam codex Spinae *societateve aliorum.* vulgo *societate validiorum.* de morib. Germ. 29. *omnium harum gentium praecipui Batavi . . . manet honos et societatis antiquae insigne, nam nec tributis contemnuntur* (lege *conteruntur*) *nec publicanus atterit. exempti oneribus et collocationibus, et tantum in usum praeliorum sepositi, velut tela et arma.*

p. 371 12. *proceres: atrociore Civilis rabie*] legendum *proceres atrociora: Civilis rabie semet in arma trusos.*

AD LIB. DE MORIBUS GERMANORUM.

C. 2. p. 377 3. *adversus*] alii *aversus.* facit huc locus Ciceronis Somn. Scip. c. 6, quem Pichena adduxit, ubi *aversa pars terrae* inhabitabilis. *ignotum mare* infra c. 17. hoc est *aversum.* vide quae ad Florum noto, 2 12. Velleius 2 106: *classis, qua Oceani circumnavigaverat sinus, ab inaudito atque incognito ante mari flumine Albi subvecta.* sed neutrum satisfacit. forte *inapertus Oceanus.* Valerius Fl. 1 169: *quantos pelagus aperimus in usus. portum aperire* A. 16 23. *aperire saltum* in annotatis supra. *aperire Oceanum* Curtius 9 4: *ut sanguine suo aperirent ei Oceanum.* possis etiam *inaccessus* vel *avius.*

C. 3. p. 380 3. *voces illae*] revoca ex vetustis editionibus: *vocis ille.*

C. 4. p. 382 3. ultima littera proxime praecedentis vocabuli *inediam* est iteranda, ex qua *ni* facio, *minimeque sitim aestumque tolerare, frigoraque et inediam, ni coelo solove assueverint.* tum deinde pro *satis sati ferax, frugiferarum arborum impatiens.* ut inter sata et

frugiferas arbores distinguat; quanquam et arbores seri dicebantur. vide 26: *arva per annos mutant et superest ager. nec enim cum ubertate et amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant et prata separent et hortos rigent: sola terrae seges imperatur.* quibus haec mire illustrantur.

C. 5 p. 383 10. *in alia vilitate*] parum latine, si quid video. scripserat puto Tacitus *in alia utilitatis*, in alios usus. amat sic loqui passim noster. tum et vult argentea vasa in promiscuo usu apud alios esse, ac si fictilia forent. hinc *utensilia*, utensilia cibaria: de quibus Gronovius ad A. 1 70. *usus* et *utilitas* eadem apud Tacitum A. 3 70: *quod effigiem principis promiscuos ad usus argenti vertisset.* sed *usus* vocabulum iam praecesserat. forte et scribendum, *quam quae limo finguntur. limus* pro luto aut argilla, sed nil necesse. apud Nasonem Trist. 2 489: *alter humum, de qua fingantur pocula, monstrat.*

C. 6. p. 385 5. *vibrant*] *vibrare telum* est manu concutere. scribe *librant*, dirigunt. H. 3 27: *in Flavianos tela desuper librabantur.* A. 1 64: *locus uligine profunda, idem ad gradum instabilis. neque librare pila inter undas poterant*, apposite vim verbi expressit, ut et H. 2 22: *ingerunt desuper Othoniani pila librato magis et certo ictu.* hinc *libratores* A. 2 20: *funditores libratoresque excutere tela iubet.* rursus 13 39: *libratoribus funditoribusque attributus locus, unde eminus glandes torquerent.* H. 3 23: *libramenta tormentorum.* vide Vegetium de libratoribus.

14. *idque ipsum vocantur*] videtur latere nomen Germanicum. vide an ex vestigiis Glossarii Boxhorniani pervetusti sic scribendum: *centeni ex singulis pagis, hundrique ob id ipsum vocantur.* Glossarium enim: *centurio praefectus*, hundro.

C. 7. p. 386 12. *exigere*] perperam *exsugere* reposuerunt. *exigere* explorare, perpendere, examinare. *exigere pensa* sic dicitur. Suetonius Iulio 47: *sua manu exegisse margaritarum pondus.* Aug. 45: *gladiatorum pugnas severissime semper exegit.* et rursus Tib. 19: *disciplinam severissime exegit.* quomodo et Aug. idem c. 24. in mss Fulvii Ursini et denuo c. 31. Aug: *ut illorum ad exemplar et ipse dum viveret et alii principes exigerentur.* male sollicitavit Casaubonus. vide Graevium. *exigere supplicia coram* idem Claud. 34: *tormenta quaestionum poenasque parricidarum repraesentabat exigebatque coram.* vide hic Gronovium, qui tamen minus recte visus est interpretari. Canace apud Nasonem Ep. 11 8: *ipse necis cuperem nostrae spectator adesset; auctorisque oculis exigeretur opus.* hinc exactores supplicii. vide Lipsium ad A. 3 14. *auspiciorum fides exigitur* infra c. 10 et 20 etc.

p. 387 1. *et hortamina*] *ut hortamina.* sic c. 27: *monumentorum arduum et operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur.* vide illic Rhenanum.

C. 8. p. 387 6. *nobiles*] an *nubiles?*

C. 11. p. 392 1. *tum et coercendi*] *tamen coercendi* ms Rhenani. lege *tantum coercendi.* non habent suffragia. mox etiam c. 12 malo: *ignavos et imbelles, ut corpore infames*, non *et corpore.*

C. 14. p. 396 7. perperam tollit *convictus* ex suo codice Rhenanus, quod et alii temere secuti sunt. pro conviviis enim ponitur c. 21: *convictibus et hospitiis non alia gens effusius indulget.*

C. 15. p. 396 12. *non multum venatibus*] scribe *sunt multi in venatibus.* deinde *plus temporis otio transigunt*, ut *vitam silentio transigere* Sallustio Cat. 1. mox *ipsi hebent*, possis etiam *ipsi iubent.*

p. 398 3. *magna*] an *sagina?* supra H. 2 88.

C. 16. p. 398 13. *delectationem*] forte *delectus rationem.*

C. 17. p. 400 1. *eligunt feras, et detracta velamina*] malim *eligunt eas* (nam *feras* praecessit) et *detracto velamine spargunt maculis*

ria matrimonia ceterasque regnorum libidines avido talium, si auderet, ut sua ostentantes, quiescenti ut aliena exprobrabant, urgentibus etiam mathematicis, dum novos motus et clarum Othoni annum observatione siderum affirmant, genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra et vetabitur semper et retinebitur. multos secreta Poppaeae mathematicos, pessimum principalis matrimonii instrumentum, habuerant; e quibus Ptolemaeus Othoni in Hispania comes, cum superfuturum eum Neroni promisisset, postquam ex eventu fides, coniectura iam et rumore senium Galbae et iuventam Othonis computantium persuaserat fore ut in imperium adscisceretur. sed Otho tanquam peritia et monitu fatorum praedicta accipiebat, cupidine ingenii humani
23 libentius obscura credendi. nec deerat Ptolemaeus, iam et sceleris instinctor, ad quod facillime ab eiusmodi voto transitur. sed sceleris cogitatio incertum an repens: studia militum iam pridem spe successionis aut paratu facinoris affectaverat, in itinere, in agmine, in stationibus vetustissimum quemque militum nomine vocans, ac memoria Neroniani comitatus contubernales appellando; alios agnoscere, quosdam requirere, et pecunia aut gratia iuvare, inserendo saepius querelas et ambiguos de Galba sermones, quaeque alia turbamenta volgi. labores itinerum, inopia commeatuum, duritia imperii atrocius accipiebantur, cum Campaniae lacus et Achaiae urbes classibus adire soliti Pyrenaeum et Alpes et immensa viarum spa-

Poppaeae; in qua primum adulterium, deinde matrimonium. Ryckius coniicit *adulteria matronarum*. Ern.

1. *ceterasque regnorum libidines*] glossam praefert; ac fortasse germanius *ceteraque regnorum avido talium*. paullo ante etiam malim coniunctim legi *adultera matrimonia*. Lips. et sic erat in B. Ern.

7. *principis* B.

8. *Ptolemaeus*] Suetonius *Seleucum* vocat, ubi v. intpp. eiusdem hominis nomina esse nuper defendit Oudendorpius. Ern.

11. *computantium*] possis e Livio 1 5 coniicere *comparantium*. sed non est necesse. Ern.

14. *credi*] assentior Pichenae, *credendi*. Lips. quidni recipiamus quod latinitas necessario exigit? saepe iam talia vitia sublata vidimus, ex omissione syllabae mediae orta. v. ad 2 63. Petavius et Huetius corrigebant *credentis*, quod recepit Broterius. sed non ingenium humanum credit, verum homo, cupidine credendi obscura, ingenio insita. Ern.

18. *in itinere, in agmine*] sic omnes libri. et tamen *in agmine* nihil aliud quam *in itinere*, cum exercitus aut pars eius iter faceret. nam sic *agmen* dici vel tirones sciunt. ceterum haec cum antecedentibus cohaerent: explicant enim verba *studia m. affectaverat*. igitur mediam interpunctionem feci pro puncto. Ern.

24 tia aegre sub armis eniterentur. flagrantibus iam militum animis velut faces addiderat Maevius Pudens, e proximis Tigellini. is mobilissimum quemque ingenio aut pecuniae indigum et in novas cupiditates praecipitem adliciendo, eo paulatim progressus est ut per speciem convivii, quotiens Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti viritim centenos nummos divideret; quam velut publicam largitionem Otho secretioribus apud singulos praemiis intendebat, adeo animosus corruptor ut Cocceio Proculo speculatori, de parte finium cum vicino ambigenti, universum vicini agrum sua pe-

1. *eniterentur*] sic M. Pichena. probum; nec improbe idem Pichena *emetirentur*. Lips. *eniterentur* scripti et edd pr, Rhenani, sqq. at Puteolanus Beroaldus *emitterentur*, male. Ern.

2. *animis* deest B.

4. *novas cupiditates* i. e. rerum novarum. saepe sic hoc adiectivum ad aliud substantivum refertur, ut supra iam notavimus. sic *spes* quoque *novae* dicuntur. A. 14 63, 15 42 et 51. Ern.

5. *per speciem convivii*] sportularum titulo erogatio ea facta, nisi fallor. Lips.

7. *numos*] Suetonius *aureos* habet. nam sub Caesaribus aurei singuli centum numis sestertiis aestimati. v. intpp ad Suetonium Oth. 4 et Gronovium de Sestert. p. 82. ceterum *viritim* commode abfuerit, non consentiens nec Taciti brevitati nec latinitati severae. nam inest in *centenos*. Ern.

9. *animosus corruptor* i. e. per magnas largitiones. sic Suet. Caes. 47 *animosissime comparare*, insanis pretiis emere. Ern.

speculatori] ubique hoc militiae nomen et munus ita scribo, et *spiculatores* expello. libri omnes scripti suadent: etiam lapides, ut ille Romae (ap. Grut. p. 517 7) *P. Ael. Muciano spec. leg.* II *Adiut.* alius iuxta Aemiliam (ib. p. 386 4) *L. Casurio L. f. Clu. speculatori.* item (ib. p. 169 7) *schola speculatorum legionum* I *et* II *Adiutricum piarum fidelium.* in nummis item MAntonii *cohortis speculatorum.* sed et in Marci Evangelio 6 27: *ὁ βασιλεὺς ἀποστείλας τὸν σπεκουλάτωρα*, et in Suetonii Cal. 52 *caliga speculatoria* scriptum. sed verine hi speculatores sive exploratores? vix opiner, et exempla refutant. potius censeam fuisse inter custodes corporis imperatorii certum genus, qui velut in specula eius salutis; unde nomen. certe Suidas clare *σπεκουλάτωρα τὸν δορυφόρον* interpretatur; et hic in Tacito atque in Suetonio reperias inter satellites principales. arma iis clypeus et lancea, ex Iosepho *Ἰουδ. ἁλώσ.* 3 6: *φέρουσι δὲ οἱ μὲν ἐπὶ τὸν στρατηγὸν ἐπίλεκτοι πεζοὶ λόγχην καὶ ἀσπίδα.* et c. 8: *μεθ' οὓς αὐτὸς Οὐεσπασιανὸς ἐξήλαυνε τούς τε ἐπιλέκτους τῶν πεζῶν καὶ ἱππέων καὶ τοὺς λογχοφόρους ἔχων.* nam capiam ibi sane *λογχοφόρους* sive lancearios hos speculatores. Suetonius hortatur in Claudio 35: *neque convivia inire est ausus, nisi ut speculatores cum lanceis circumstarent.* et in Galba 18: *descendentem Galbam speculator impulsu turbae lancea prope vulneravit.* hi sunt quos sequens aetas *scultatores* dixisse videtur, quasi auscultatores. quod vere notatum censeo a Cuiacio Obs. 6 33; quem de alio etiam munere speculatorum adi et audi. Lips. *speculatori* mss et ed pr. at Puteolanus Beroaldus *spiculatori*. de scriptura verbi nuper et Oudendorpius ad Suet. Ern.

vel belluarum. Calpurnius Ecl. 5 72: *sed tibi cum vacuas posito velamine costas denudavit opus.*

C. 18. p. 401 14. *digna reddat*] scribe *digna se reddat.* dixi supra. tum scribe *ad nepotes referant.*

p. 402 1. *septa*] an *seposita?* vide indicem in *seponere.* Agric. c. 31: *quos sibi Caledonia viros seposuerat.* possis et *operta pudicitia.* sed nil muta. Livius 3 44: *postquam omnia pudore septa animadverterat. artis custodiis domum et vias sepserat Livia* A. 1 5. *mari Oceano aut amnibus septum imperium* A. 1 9. Propertius 2 18 69: *contra reiecto quae libera vadit amictu custodum et nullo septa timore placet.* sic lege, non *tumore.*

C. 19. p. 403 4. *saeculum vocatur*] an *saeculo imputatur?* vel *saeculi vocatur.* Propertius 1 16 11: *non tamen illa suae revocatur parcere famae, turpior et saecli vivere luxuria.* sic *temporis arma.* de quibus ad Nasonem Trist. 4 10 106. vel *saeculi mos vocatur,* quod malo. Seneca Contr. 15: *adeone iam ad omnem patientiam saeculi mos abiit, ut adversus querimoniam viri uxor alieno teste defendatur.* Epit. Contr. 2 5: *onerosa sumptibus, ut saeculi mos est.* Florus 3 12: *opes atque divitiae adflixere saeculi mores.* mox lege *melius adhuc quidem civitates.*

C. 21. p. 405 22. *facilitas*] *facultas. facultatem praebere criminantibus* A. 4 41. 6 30: *accusatores, si facultas incideret, poenis afficiebantur.* sed vide c. 26: *facilitatem partiendi camporum spatia praestant.*

C. 22. p. 406 11. *aperit adhuc secreta pectoris*] forte *aperitat udi secreta pectoris. udum pectus* Statio restitui in Adversariis. possis et *aperit ad udi. adudare* apud Columellam ex ms. sed nil muta. bene Gruterus.

C. 23. p. 408 4. *fera*] lege *ferina.* Valerius Flaccus 3 569: *captaque dapes auxisse ferina.* sic aprina, caprina, ovilla, carnem subintellige.

7. *vitiis*] ms Lipsii *vino.* lege *vi vicini.* sed vide Gronovium.

C. 26. p. 410 10. *magis servatur*] forte *magis aversantur,* et sic Salmasius ad Ius Att. et Rom. sed vide Heraldum pag. 583.

p. 411 5. *prata separent et hortos rigent*] *prata sepiant* ms Rhenani. vide Colerum, qui *hortos rigari* quod neget, fallitur. sepiuntur et prata et horti et arva. Festus in *retricibus: retricibus cum ait Cato, aquam eo nomine significat, qua horti irrigantur.* v. Calpurnius Ecl. 2 49 et 98. hinc toties apud poetas perpetuo quasi epitheto, Nasonem in primis, *rigui* et *irrigui horti. septa* pro *prato.* Valerius Fl. 3 581: *continuo, volucri ceu pectora tactus asilo, emicuit Calabris taurus per confraga septis.* Ovidius Epist. Cydipp. 20 144: *ad sepem alterius quis tibi fecit iter.*

C. 27. p. 412 6. *certis lignis*] opinor *acervis ligneis* vel *ligni struem* mox vocat. an *ingestis lignis,* vel *iniectis,* item *aggestis lignis,* vel *congestis.* Petronius 89: *aggeritur ingens claustrum.* sic lege *aggerebatur cespes* A. 1 19. *lignorum aggestus* ibidem 35. *aggestis arboribus* Livius 6 2. possis et *aggesta materia.* nam *lignorum* glossa, ut recte meus pater.

9. *operosum*] rectius scripti quidam *peroperosum.* et sic Pichena. sic *perasper* A. 15 26, ubi annotata vide.

C. 28. p. 413 11. *dubie*] *dubii.*

C. 30. p. 418 1. *copiis*] *cibi.* alibi dictum. vide H. 2 59. male mutant. *ferramenta* et in Suetonii Tito c. 9 in mss pro *ornamentis.*

C. 31. p. 418 13. *annulum*] an *catulam?* quod vinculi genus est, *canem* alii vocant. vel *ferream catenulam, catellam* Gronov. ad Plin. 33 14 (54). Livius 39 31. *catellum* Plauto Curc. 5 3 13. Horat. Epist. 2 17

55: *nota refert meretricis acumina, saepe catellam.* ubi vide Torrentium. vel forte *ferream numellam.* vide Festum in *numella* et Nonium.

p. 419 1. *iamque canent insignes et hostibus simul suisque monstratus*] locus vexatissimus. scribo: *iamque cani ut insignes, et hostibus simul suisque monstrari. insignis hosti* H. 3 17. *ut insignes*, sic A. 4 34, de T. Livio, *Scipionem Afranium, Cassium, Brutum nusquam latrones et parricidas, saepe ut insignes viros nominat.* p. 70: *complexus ut praescius periculorum*; sic ibi lego. cantabant autem proelium ineuntes Germani. supra c. 2, ubi plura ad rem. de Batavis H. 4 18. adde H. 5 15, A. 1 65. A. 2 sub finem de Arminio: *proeliis ambiguus, bello non victus; caniturque adhuc barbaras apud gentes.* sic illa capienda sunt ex hoc loco. cf. A. 4 47, H. 2 22, Liv. 5 37 etc.

3. *haec prima semper acies usu nova*] nihili haec sunt. *visu obvia* scribo, hosti nimirum videnda, oculis hostium obvia. *visu* pro *visui*, ut fere semper Tacitus. *visu ovia* vel *ouvia* scriptum fuit. hinc factum *nova.* aliter Gronovius et interpretes. mox et *cultu* malo quam *vultu*, quicquid dissentit idem Gronovius. non enim ad tonsos capillos refero, sed ad *catulum ferreum.*

4. *domus iam ager, aliqua cura*] scribe *domus aut agri aut alia cura.*

C. 32. p. 419 8. *alveo*] *alvei* malo.

p. 420 7. *et melior*] *eo melior.*

C. 33. p. 420 16. *urgentis imperii*] alii *vergentibus.* an *urgentibus imperium?* Velleius 2 12: *at CMarius LSullam, ut praecaventibus fatis, copulatum sibi quaestorem habuit.* ubi lege *ut reip.* (vel *pop. R.*) *acuentibus se fatis.*

C. 36. p. 422 10. *modestia ac probitas nomina superioris sunt*] locus et hic vexatissimus. scribe minima mutatione *superiori.* illi qui superior evadit in bello, probitas et modestia sunt inane nomen. Ovidius Am. 3 3 23: *aut sine re deus est nomen. nomen inane* passim apud poetas. vide supra H. 1 55. in Catalecticis Petronianis epigramma c. 80, quod sic castigandum: *nomen amicitiae, sibi quatenus expedit, haeret; calculus ut tabula mobile ducit opus.* vel *nomen amicitia est, sibi quatenus expedit, haerens.* sed alterum verius. vide Casaubonum et Graevium ad Suetonii Caes. 77. *nihil esse remp., appellationem modo sine corpore ac specie*, ubi Casaubonus *ac re.* Salmasius legit *ac speciem*, bene. H. 1 30: *si resp. et senatus et pop. R. vana nomina sunt*, ubi libri scripti *vacua nomina.* H. 4 15: *signa vexillaque congregantur, exercitus magis nomen quam robur.* A. 6 43: *neque penes Arsaciden imperium sed inane nomen.* et sexcenties alii.

C. 37. p. 424 8. *admonuere*] *admovere* Rhenanus. opinor ego voculam *sui* excidisse, *sui admonuere.* de qua locutione nos ad Nasonis Ep. 3 132. sed et potest ferri vulgatum. pro *saepius* forte etiam legendum *saevius.*

C. 38. p. 425 13. *in communi*] *in commune* supra c. 27: *haec in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus.* infra c. 40: *nec quicquam notabile in singulis, nisi quod in commune Herthum id est terram matrem colunt.* Orat. c. 2. mss. *Aper cum eruditione* pro *communi*, nisi si legendum illic *comi eruditione.* et c. 26. H. 4 74, A. 1 28.

p. 426 4. *capillum retro sequuntur, ac saepe in ipso solo vertice religant*] Scaliger ad Martialem legit *capillum retrosecus.* sic *altrinsecus* et alia apud Apuleium; de quibus nos ad Metamorphoses Ovidii. sed et *solo* mendosum. *so* repetitum ex praecedente syllaba. lege *raro resecantur, ac hunc saetae pilo in ipso vertice religant.*

C. 42. p. 431 9. *pergitur*] *perrigatur* vel *tergitur* putabam olim: nunc magis arridet, quod e mss proferunt, *Danubio peragitur.* de quo verbo copiose in Adversariis.

C. 43. p. 433 4. *nigra scuta, tincta corpora*] scribe *nigro scuta tincta ac corpora* sc. colore. *sparsis pellibus albo* apud Maronem Ecl. 2 41. nos plura ad Metam. Nasonis 3. fab. Actaeonis.

C. 44. p. 434 9. *regia utilitas est*] malim *regiae utilitatis*.

C. 45. p. 434 14. *emergentis*] *se mergentis*. haec enim de occasu solis valuit apud quosdam opinio; et sic Lipsius. de Hispania Statius Genethliaco Lucani 27: *stridoremque rotae cadentis audis*. deinde scribe *formae decorem* pro *formasque deorum*. apud Nasonem Met. 1 73 stellae sunt, sed hic de sole sermo est tantum.

p. 435 1. *illuc usque (et vera fama) tantum natura*] hic quoque locus coniecturis variis vexatur. puto *illuc usque it fama vera tantum naturae*. sic restitui A. 13 55: *famam intra hominum*. possis etiam *illuc usque se fama vera intendit naturae*. vide indicem in *fama*, et Senecae Suasor. 1. aut *sinus famae*, ut Agric. 30. vel *it fama veri* vel *vera et intima naturae*. aut *illuc usque vera fama in tantum naturae*, ut *in quantum* de Orat. c. 2 ms, ubi vide Pichenam. an *vera tantum naturae*, ut *vera potentiae* emendavi supra. vel forte *illuc usque fert fama, et rerum in tantum natura*. Seneca l. c. *ita est, Alexander, rerum natura: post omnia Oceanus, post Oceanum nihil*. vide illic Schultingium. aut *illuc usque fama, et vera* (vel *verax*) *tantum natura*. *vera fama* ut Livius 25 16. contra *vana fama* Curt. 10 10 5. vide Freinshemium ad Curt. 9 9 4 et 7 8 12.

C. 46. p. 438 5. *venatus viros pariter ac feminas alit*] apud Ovidium Met. 13 53 quoque forte legendum *venatuque aliturque avibus*. Silius de Hirpinis 8 573: *hos venatus alit*. Valerius Flaccus 6 146: *Exomatas venatus alit*.

8. *aliquo*] *obliquo* opinor. vide Colerum. Livius 40 22: *iter opacum, ut prae densitate arborum immissorumque aliorum in alios ramorum perspici coelum vix posset*. apud Petronium quoque restituimus, ubi legendum *obliqui viarum flexus* h. e. curvi. *obliquo dente timendus aper* Nasoni Ep. 4 104. *obliquare crinem* supra c. 38.

AD VITAM AGRICOLAE.

C. 1. p. 441 14. *cursaturus*] *incusaturus* forte, quae hoc ipso incusantur quod petenda est venia rei laudabilis, vel ob indigne habitum a Domitiano Agricolam. A. 5 7: *cum in Blaesum multa foedaque incusavisset*. A. 1 35: *ac propriis nominibus incusant*. et sic passim. olim succurrebat *inlustraturus*, ut c. 28: *indicium tanti casus illustravit*.

C. 2. p. 442 13. *et loquendi*] an *eloquendi*?

C. 3. p. 443 5. *quippe etiam*] *subit quippe clam* vel *et clam* puto. hoc alii per verbum *subrepere* vel *obrepere* expresserunt. *et* pro *etiam*.

C. 4. p. 444 5. *in huius sinu indulgentiaque educatus*] immo contrarium videtur velle, non educatum indulgenter. deinde constructio non cohaeret, in *sinu* et *indulgentia*. opinor pro *aque* prius scriptum fuisse *qura* h. e. *cura*. *in cuius sinu diligenti cura educatus*. vide de hoc loco Schelium p. 870. vel *sine indulgentia*. Plinius Ep. 7 24: *vixit in contubernio aviae delicatae severissime et tamen obsequentissime*. sic lego: nam codex Mediceus *avia Elica severissime*. ibidem 8 11: *cum affectum tuum erga fratris filiam cogito etiam materna indulgentia molliorem*. possis etiam *indulgentia absque*.

C. 5. p. 445 12. *intersepti*] sic legunt, non *intercepti*. H. 3 53: *intersepta Germanorum Rhaetorumque auxilia*. ita illic et ms Spinae.

C. 6. p. 447 11. *ludos et inania honoris modo rationis atque abundantiae duxit*] puto *ludos, ut inania honoris, medios moderationis et abundantiae duxit*. *inania clementiae et gloriae* H. 3 19 restituimus. ibidem 2 69: *inter inania belli adsumtus*. A. 2 76: *neque*

55. *nota refert meretricis acumina, saepe catellam.* ubi vide Torrentium. vel forte *ferream numellam.* vide Festum in *numella* et Nonium.

p. 419 1. *iamque canent insignes et hostibus simul suisque monstratus*] locus vexatissimus. scribo: *iamque cani ut insignes, et hostibus simul suisque monstrari. insignis hosti* H. 3 17. *ut insignes*, sic A. 4 34, de T. Livio, *Scipionem Afranium, Cassium, Brutum nusquam latrones et parricidas, saepe ut insignes viros nominat.* p. 70: *complexus ut praescius periculorum*; sic ibi lego. cantabant autem proelium ineuntes Germani. supra c. 2, ubi plura ad rem. de Batavis H. 4 18. adde H. 5 15, A. 1 65. A. 2 sub finem de Arminio: *proeliis ambiguus, bello non victus; caniturque adhuc barbaras apud gentes.* sic illa capienda sunt ex hoc loco. cf. A. 4 47, H. 2 22, Liv. 5 37 etc.

3. *haec prima semper acies usu nova*] nihili haec sunt. *visu obvia* scribo, hosti nimirum videnda, oculis hostium obvia. *visu* pro *visui*, ut fere semper Tacitus. *visu ovia* vel *ovvia* scriptum fuit. hinc factum *nova.* aliter Gronovius et interpretes. mox et *cultu* malo quam *vultu*, quicquid dissentit idem Gronovius. non enim ad tonsos capillos refero, sed ad *catulum ferreum.*

4. *domus iam ager, aliqua cura*] scribe *domus aut agri aut alia cura.*

C. 32. p. 419 8. *alveo*] *alvei* malo.

p. 420 7. *et melior*] *eo melior.*

C. 33. p. 420 16. *urgentis imperii*] alii *vergentibus.* an *urgentibus imperium?* Velleius 2 12: *at CMarius LSullam, ut praecaventibus fatis, copulatum sibi quaestorem habuit.* ubi lege *ut reip.* (vel *pop. R.*) *acuentibus se fatis.*

C. 36. p. 422 10. *modestia ac probitas nomina superioris sunt*] locus et hic vexatissimus. scribe minima mutatione *superiori.* illi qui superior evadit in bello, probitas et modestia sunt inane nomen. Ovidius Am. 3 3 23: *aut sine re deus est nomen. nomen inane* passim apud poetas. vide supra H. 1 55. in Catalecticis Petronianis epigramma c. 80, quod sic castigandum: *nomen amicitiae, sibi quatenus expedit, haeret; calculus ut tabula mobile ducit opus.* vel *nomen amicitia est, sibi quatenus expedit, haerens.* sed alterum verius. vide Casaubonum et Graevium ad Suetonii Caes. 77. *nihil esse remp., appellationem modo sine corpore ac specie*, ubi Casaubonus *ac re.* Salmasius legit *ac speciem*, bene. H. 1 30: *si resp. et senatus et pop. R. vana nomina sunt*, ubi libri scripti *vacua nomina.* H. 4 15: *signa vexillaque congregantur, exercitus magis nomen quam robur.* A. 6 43: *neque penes Arsaciden imperium sed inane nomen.* et sexcenties alii.

C. 37. p. 424 8. *admonuere*] *admovere* Rhenanus. opinor ego voculam *sui* excidisse, *sui admonuere.* de qua locutione nos ad Nasonis Ep. 3 132. sed et potest ferri vulgatum. pro *saepius* forte etiam legendum *saevius.*

C. 38. p. 425 13. *in communi*] *in commune* supra c. 27: *haec in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus.* infra c. 40: *nec quicquam notabile in singulis, nisi quod in commune Herthum id est terram matrem colunt.* Orat. c. 2. mss. *Aper cum eruditione* pro *communi*, nisi si legendum illic *comi eruditione.* et c. 26. H. 4 74, A. 1 28.

p. 426 4. *capillum retro sequuntur, ac saepe in ipso solo vertice religant*] Scaliger ad Martialem legit *capillum retrosecus*, sic *altrinsecus* et alia apud Apuleium; de quibus nos ad Metamorphoses Ovidii. sed et *solo* mendosum. *so* repetitum ex praecedente syllaba. lege *raro resecantur, ac hunc saetae pilo in ipso vertice religant.*

C. 42. p. 431 9. *pergitur*] *perrigatur* vel *tergitur* putabam olim: nunc magis arridet, quod e mss proferunt, *Danubio peragitur.* de quo verbo copiose in Adversariis.

C. 43. p. 433 4. *nigra scuta, tincta corpora*] scribe *nigro scuta tincta ac corpora* sc. colore. *sparsis pellibus albo* apud Maronem Ecl. 2 41. nos plura ad Metam. Nasonis 3. fab. Actaeonis.

C. 44. p. 434 9. *regia utilitas est*] malim *regiae utilitatis.*

C. 45. p. 434 14. *emergentis*] *se mergentis.* haec enim de occasu solis valuit apud quosdam opinio; et sic Lipsius. de Hispania Statius Genethliaco Lucani 27: *stridoremque rotae cadentis audis.* deinde scribe *formae decorem* pro *formasque deorum.* apud Nasonem Met. 1 73 stellae sunt, sed hic de sole sermo est tantum.

p. 435 1. *illuc usque (et vera fama) tantum natura*] hic quoque locus coniecturis variis vexatur. puto *illuc usque it fama vera tantum naturae.* sic restitui A. 13 55: *famam intra hominum.* possis etiam *illuc usque se fama vera intendit naturae.* vide indicem in *fama*, et Senecae Suasor. 1. aut *sinus famae*, ut Agric. 30. vel *it fama veri* vel *vera et intima naturae.* aut *illuc usque vera fama in tantum naturae*, ut *in quantum* de Orat. c. 2 ms, ubi vide Pichenam. an *vera tantum naturae*, ut *vera potentiae* emendavi supra. vel forte *illuc usque fert fama, et rerum in tantum natura.* Seneca l. c. *ita est, Alexander, rerum natura: post omnia Oceanus, post Oceanum nihil.* vide illic Schultingium. aut *illuc usque fama, et vera* (vel *verax*) *tantum natura. vera fama* ut Livius 25 16. contra *vana fama* Curt. 10 10 5. vide Freinshemium ad Curt. 9 9 4 et 7 8 12.

C. 46. p. 438 5. *venatus viros pariter ac feminas alit*] apud Ovidium Met. 13 53 quoque forte legendum *venatuque aliturque avibus.* Silius de Hirpinis 8 573: *hos venatus alit.* Valerius Flaccus 6 146: *Exomatas venatus alit.*

8. *aliquo*] *obliquo* opinor. vide Colerum. Livius 40 22: *iter opacum, ut prae densitate arborum immissorumque aliorum in alios ramorum perspici coelum vix posset.* apud Petronium quoque restituimus, ubi legendum *obliqui viarum flexus* h. e. curvi. *obliquo dente timendus aper* Nasoni Ep. 4 104. *obliquare crinem* supra c. 38.

AD VITAM AGRICOLAE.

C. 1. p. 441 14. *cursaturus*] *incusaturus* forte, quae hoc ipso incusantur quod petenda est venia rei laudabilis, vel ob indigne habitum a Domitiano Agricolam. A. 5 7: *eum in Blaesum multa foedaque incusavisset.* A. 1 35: *ac propriis nominibus incusant.* et sic passim. olim succurrebat *inlustraturus*, ut c. 28: *indicium tanti casus illustravit.*

C. 2. p. 442 13. *et loquendi*] an *eloquendi?*

C. 3. p. 443 5. *quippe etiam*] *subit quippe clam* vel *et clam* puto. hoc alii per verbum *subrepere* vel *obrepere* expresserunt. *et* pro *etiam.*

C. 4. p. 444 5. *in huius sinu indulgentiaque educatus*] immo contrarium videtur velle, non educatum indulgenter. deinde constructio non cohaeret, in *sinu* et *indulgentia.* opinor pro *aque* prius scriptum fuisse *qura* h. e. *cura. in cuius sinu diligenti cura educatus.* vide de hoc loco Schelium p. 870. vel *sine indulgentia.* Plinius Ep. 7 24: *vixit in contubernio aviae delicatae severissime et tamen obsequentissime.* sic lego: nam codex Mediceus *avia Elica severissime.* ibidem 8 11: *cum affectum tuum erga fratris filiam cogito etiam materna indulgentia molliorem.* possis etiam *indulgentia absque.*

C. 5. p. 445 12. *intersepti*] sic legunt, non *intercepti.* H. 3 53: *intersepta Germanorum Rhaetorumque auxilia.* ita illic et ms Spinae.

C. 6. p. 447 11. *ludos et inania honoris modo rationis atque abundantiae duxit*] puto *ludos, ut inania honoris, medios moderationis et abundantiae duxit. inania clementiae et gloriae* H. 3 19 restituimus. ibidem 2 69: *inter inania belli adsumtus.* A. 2 76: *neque*

suspiciones imbecillas aut inania famae pertimescenda. *moderatio* ut c. 7: *rarissima moderatione maluit videri invenisse bonos quam fecisse.* possis et *ut inania honoris et modum.*

p. 448 2. *fecit*] *effecit.*

C. 8. p. 448 21. *dignum est*] *dignum. sed temperavit.*

p. 449 4. *habuerunt virtutes spatium exemplorum*] opinor scribendum esse *addiderunt virtutes spatio exemplorum* (de quo ad H. 2 21), a Circensibus locutione sumta, de qua nos ad Virgilium. Plinius Ep. 1 10: *ut ille multum virtutibus suis addidit. addere flagitiis* idem Ep. 6 22, *addere gradum* Lucanus 4. vel lege *rapuerunt*, idque vere *rapere viam*, *rapere iter* et similia. *campum rapit sonipes* Statius Theb. 5 3. *corripere spatium* Virgilius Aen 6 6 34. *spatium* et *curriculum* Cicero coniungit, ut in Laelio 12: *deflexit enim iam aliquantulum de spatio curriculoque consuetudo maiorum.* pro Rabirio: *meque ex spatio defensionis in semihorae curriculum redegisti.* huc et Ovidius respexit Trist. 2 531: *arcto spatio coercere. spatium decurrere amoris* Lucretius 4 1190. possis et *aperuerunt spatium.* sic *aperire novas gentes* infra c. 22. vide ad c. 2 de mor. Germ. forte et legendum *spatium exemplo honorum.* olim coniiciebam *acuerunt se virtutes auspicio exempl.*

C. 9 p. 449 16. *secura*] an *secors?* nam sic scribitur in veteri codice passim, non *socors.*

p. 450 14. *nullis in hoc suis sermonibus*] opinor, *nullis in hoc usus prensationibus.* h. e. non quod ipse ambiret. Cicero ad Att. 1 1: *fuit haec illius praepropera prensatio. prensare* quid sit, vide Voss. de Analog. 3 44. Plinius Ep. 2 9, pro Sextio Erucio candidato, *itaque prendo amicos*, *supplico*, *ambio*, ubi codex Mediceus *prenso.* sic *apprehendere.* idem 1 5: *apprehendit Caecilium Celerem.* 7 31: *hunc hominem appetentissimum tui (mihi crede) complectere, apprehende, immo et invita*, et alibi. post et *Britanniam ei provinciam destinari* quam *dari* malim. sed nil muta. sic *Syria destinata* c. 40: *Syriam provinciam Agricolae destinari.*

16. *egregiae tum spei filiam*] illud *tum* prorsus redundat. opinor *egregia aetate ac specie filiam*, vel *egregiam aetate tum specie.* sic infra c. 25: *egregia specie classis. eximia Germanici species* A. 2 41. *Thraseae venerabilis species* A. 16 29, 4 68.

C. 10. p. 451 8. *spatio ac caelo*] *spatioso solo* opinor, vel *spatio soli.* tum mox pro *Gallis in meridiem etiam inspicitur*, lego *a Gallis in meridiem etiam dispescitur*, vel *fretum dispescit*, aut *freto dispescitur.* vide Vossium ad Melam 2 2. nostro H. 2 58: *Hispaniae ab Africa angusto freto diremtae imminebat. breve fretum.* H. 3 2: *Britanniam freto dirimi*, ubi malim, *brevi Britanniam freto dirimi.* infra c. 23: *Glota et Bodotria angusto terrarum spatio dirimuntur.*

10. *aperto*] lege *inaperto.* vide ad Germ. 2.

p. 452 7. *huc atque illuc ferre*] *hinc atque illinc inferri* rectius puto.

9. *ambire*] an *ambedere?*

10. *in suo*] an *in solum?* nam *solum* proprie planum.

C. 12. p. 453 13. *trahuntur*] *distrahuntur* lege. *distrahere domum* in partes A. 4 40 etc.

C. 15. p. 457 1. *alterius manus, alterius vim*] *alternis manus, alternis vim.* sed vide Gronovium. pro *eripi domos* legendum *diripi* puto, vel *erui.*

3. *exceptum*] *exemptum* malim. *exemptum discrimini* H. 3 4.

C. 16. p. 458 15. *ira et victoria*] an *ira victoris?*

p. 459 9. *sed discordia*] sic. et mox forte *sine sanguine stitit* pro *stetit*, vel *sistit* pro *sistitur.*

14. *Britanniam disciplina*] forte *Britannicam disciplinam*, ut agitare consilia, cogitationes, res novas. *plus quam civilia agitare* A. 1 12 et c. 18: *ut tres legiones miscere in unam agitaverint.*

C. 17. p. 459 19. *minuta*] *imminuta* malim. vide ad c. 19.

23. *quidem*] *idem* vel *pridem*. deinde *sustinuit quoquo*, pro *quoque* h. e aliquo modo.

C. 18. p. 461 11. *invictum*] *invium* melius videatur. *invia virtuti nulla est via*. sic infra c. 27: *nihil virtuti suae invium*. sed ideo hic malo vulgatum, ne bis eadem utatur locutione. pro *venientibus* forte *ingruentibus* vel *ruentibus*.

C. 19. p. 463 3. *potius*] an *potiri*? vel *officii et administrationis potiri*, ut *rerum potiri*.

5. *aequalitate munerum mollire*] lege *aequa* (vel *aequabili*) *vilitate imminuere et mollire*. vel *imminutam mollire*. sic *censurae legem mollire* apud Propertium 4 ult. 41. *vilitas*, ut A. 6 17: *copiam vendendi secuta vilitate*. Suetonius Caes. 50: *plerisque vilitatem praediorum mirantibus*; ubi de praediis emtis agitur. sic et *annonae vilitas* opponitur caritati. Livius 30 26: *annonae vilitas fuit*. et c. 38: *per eos dies commeatus ex Sicilia Sardiniaque tantam vilitatem annonae effecerunt*. de vilitate frumenti loca similia habes A. 2 59 et 87. Plinius Ep. 4 6: *Thusci grandine excussi; in regione Transpadana summa abundantia, sed par vilitas nuntiatur*. ubi male alii codices *sed parum utilitatis*. Arnobius sic quoque *abundantiam* et *vilitatem* coniunxit l. 1 p. 9 ed. Salmas. *numquid omnibus his annis continua fuerunt bella, continuae sterilitates, pax nulla in terris, nulla protinus vilitas aut abundantia rerum fuit?* et mox *saepenumero maximos annonae fuisse proventus, vilitates atque abundantias rerum tantas, ut commercia stuperent universa, pretiorum auctoritate prostrata*. ubi codex Regius *annorum proventus*; et recte, ut puto. sic recte Excerpta Salmas. DAmbrosius altero libello contra Symmachum s. Ep. 18: *virentibus segetibus subito spes anni adulta moritur*. frumenta vectigalia Romanis fuisse, vide A. 4 6. pro *auctionem* alii *exactionem*, ut H. 1 20: *exactioni equites Romani praepositi, novum officii genus et ambitu ac numero onerosum: ubique hasta et sector et inquieta urbs auctionibus*. sed *auctionem* posuit pro venditione: *exactioni* hic locum non esse patet ex sequentibus. hinc *auctionari* pro emere Asconio ad Cic. Verr. 1 23: *sectores, qui spem lucri sui secuti bona condemnatorum semel* (*simul* puto) *auctionabantur*. sic Tacitus A. 2 59: *Germanicum apertis horreis pretia frugum levasse* refert.

7. *emere ultro frumento ac vendere pretio cogebantur*] forte *emere iterato frumenta, ac vendere praestinata cogebantur*. non satis erat semel a publicanis emisse frumenti, quantum usibus suis satis esset, sed altero plus emere cogebantur, quod cogerent vendere postea. forsan et scriptum fuerit *pretio haud aeco* i. e. *aequo*, vel *pretio perinico* i. e. *periniquo*. possis et *praeter rem cogebantur*; nisi praestiterit *tertio quoque* vel *tertioque cogebantur*. *iterato et tertio* emere ac vendere. idque verum opinor.

C. 20. p. 465 1. *ut nulla ante Britanniae nova pars illacessita transierit*] puto *ut nulla arte Britanniae, iam* (vel *tunc*) *bona pars illacessita transierit* vel *manserit*. sed et tollendum τὸ *et* ante *praesidia*. *nova* et *bona* promiscue confundi in vetustis exemplaribus, adeo in comperto est ut exemplis haud quaquam videatur indigere. forte et scripserit *nobis pars illacessita* vel *invia pars*. *novae gentes* infra c. 38. cogitabam aliquando *ut nulla tantae Britanniae nova pars*. *tantae Britanniae*, ut apud Ciceronem Ep. 7 10: *quod si in Britanniam quoque profectus esses, profecto nemo in tanta illa insula te peritior fuisset*. de Euboea Livius 35 extr: *quod tanta insula et tot opportunae urbes in suam ditionem venissent*. Propertius 2 51: *foedavitque comas et tanti corpus Achillis, maximaque in parva sustulit ossa manu*. *tantam vim morbi* Curtius 3 6.

C. 41. p. 485 23. *vici*] sic legendum, non *viri*, ut recte Gronovius. v. notata ad Vell. 2 115.

AD DIALOGUM DE ORATORE.

C. 2. p. 497 14. *communi eruditione*] mss *cum eruditione*. an *comi eruditione*? vide indicem in *comitas* et *comiter*. sic *communis* et *comis* saepe commutantur. vide Iuretum ad Symmachum p. 77 et 78.

C. 3. p. 497 21. *ames*] *aures* ms. lege *averseris*. vel *aversere*? sic *cum* pro *communi* paullo ante in libris. infra c. 10: *offensa excusatur*.

p. 498 3. *maturare libri huius editionem festino*] *festino maturare* minus concinnum, ne bis idem dicat. *gestio* Gronovius; ego *destino* minima mutatione. Ovidius Met. 8 157: *destinat hunc Minos thalami removere pudorem*. Plinius sic saepe, ut Ep. 5 8: *egi magnas et graves causas; has destino retractare*.

C. 4. p. 498 21. *forensium Musarum*] *Martem forensem* vel ex Nasone novi Pont. 4 6 29. *musas forenses* non novi. vide tamen Ciceronis locum a Schelio productum. prima litera in *Musarum* videtur adhaesisse ex ultima praecedentis vocabuli *forensium*; ut *curarum* forte sit scribendum, vel *rixarum*. quid si *forensium tricarum*? sed prius malo. contra in Catalectis Virgilii p. 88 *curarum* pro *Musarum* legitur: *et tu mearum cura, Sexte, curarum*. *curae* pro poematis supra c. 3: *omissis orationum et curarum studiis*. infra c. 6: *sive novam et recentem curam attulerit*. A. 3 24: *si plures ad curas vitam produxero*. et 4 11: *quorum in manus cura nostra venerit*; ubi vide Gronovium. hinc adstrue coniecturam nostram in Nasone Pont. 4 16 39: *quorum quod inedita cura est*; ubi male legebatur *causa*. ipse Naso Trist. 2 1: *quid mihi vobiscum est, infelix cura, libelli*.

C. 5. p. 499 13. *et ego enim*] lege *etenim et ego*. vel *te ego enim*.

C. 6. p. 501 11. *veteres*] putabam aliquando *victos*. etiam in Tibulli et Plauti locis ab Acidalio productis. vel homines *divites*, aut *locupletes*, vel *locupletiores*: nunc malo *homines coelibes*. sic supra *orbos et locupletes et potentes*. sed nondum mihi satisfacio.

16. *consurgendi assistendique*] lege *consurgenti assistentique*, vel *assilientique*. deinde *circumfundi corona* ex Silio, non *coronam*. et sic fere iam alii. sic c. 19: *vix in corona quisquam assistat*. ubi vide notas. deinde malim *in unum converso ore coire populum*. denique in praecedentibus *iam qui togatorum comitatus est egresso*. non *et egressus*. sed vide tamen c. 11: *nec comitatus istos et egressus aut frequentiam salutationum concupisco*.

C. 7. p. 502 14. *tum abire, quod si non in alio oritur*] locus conclamatus. lege *tum in coelum abire*, et sic Dousa. forte etiam *quod fiduciae non in alio oritur*.

C. 8. p. 504 5. *civitatis*] an *centumviratu* vel *centumvirali*? sic c. 7: *apud centumviros causam feliciter orare*. c. 38: *caussae centumvirales splendore aliorum iudiciorum obruebantur*.

9. *patientissimus veri*] *vir* mss. an forte *paci intentissimus vir*. vel *attentissimus iuri*. lego *attentissimus p. rei*, vel *patriae attentissimus rei*. i. e. *publ. rei*. *attentus ad rem* passim apud alios. *intentus in res urbis* H. 4 51. sed propius vulgatae vestigiis insistit, si legamus *p.*, h. e. *publicae*, *attentissimus rei*. sic fere semper in mss contracte. in Epistolarum Plinii codice Mediceo sic saepe inveni. subinde et respu. et resp. similis locus, longe mendosissimus, in eodem Plinio restituendus, 10 33. Traiani Imp. verba sunt, in quibus, ut nunc circumferuntur, nihil sani: *et mihi scripsit Gabius Bassus non sufficere sibi eum militum numerum, qui ut daretur illi, mandatis meis complexus sum. quid vero rescripserim* (Ed. Aldina *quid quaeris scripsisse me?*) *ut notum haberes, his litteris subiici iussi. multum interest reip. poscat, anne omnino nomine id suae utilitatis velit. vobis autem reip. utilitas demum spectanda est, et quantum fieri potest, curandum ne milites a signis absint*. sic legendum, vel *e re publica poscat*.